Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 1 воскресенье № 52 (13352)

1925 чылда үнделвилеттингеи. Өртээ 3 көлеек

РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус толээлериниң ээлчеглиг сөңгүлдээлериниң эртирер дугайында

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус толээлериниң бүрүн аргелериниң хуусаалары 1987 чылдың апрель-майда төнери-биле холбаштыр Россияның Совет Федеративтиг Социалистиг Республиказының Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Автономнуг республикаларының Дээди Советтериниң РСФСР-ниң Дээди Президиумнары, крайларның, областарның күүсекчи комитеттери, улус депутаттарының Москва болгаш Ленинград хоорайлар Советтери, улус депутаттарының автономнуг областарның болгаш автономнуг округтарның күүсекчи комитеттери РСФСР-ниң районнарының (хоорайларының) улус судтарының улус толээлериниң ээлчеглиг сөңгүлдээнин 1987 чылдың апрель-май айларда эрттирер.

Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1987 чылдың февраль 27.

САЛДЫНГАН СОРУЛГАЛАРНЫ АМЫДЫРАЛГА БОТТАНДЫРАР

ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVIII съездизи ажылын дооскан

Ук-биле деңге баспын, амыдыралдан тургустунуп көп турар айтырыгларны ажылдыг чөрүмнүң, ажыл-ижиниң, ажыл-агыйның, ажыл-ишчилерниң, ажыл-ишчилерниң, ажыл-ишчилерниң

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

Шенеп көруңер

АЖЫКТЫГ АРГАЛАР

Он кийги беш чылдың бастайгы чылында Россия Федерациязының малчыларыы ажыл-агыйының моон ыңай сайзыраарынга эвээш эвес үлүг-хуузун киирген. Мооң мурнунда чыга дең-дээрге, малдың чаш төлүн каш катап хейиү камгалап, малдың баш санының хораар чоруун эвээшкеткен болган хой эъдиинің сайгарылгазыны экижиткей.

Совхозтар болган колхозтардан садыл ап турар дүктүң шынары бедик болганындан ооң саны нөвүдеп турар. Вир хойдан ортумаа-биле ап турар дүктүң деңзизи Россия Федерациязының ажыл-агыйларында эртикен чылдың деңнелиидеи улгатказ. Чамдык регионнарда дүктүң шынары экижээн. Чүгээн арыгдаал дүктүң шынары Волгоград лабораториязының харылаа турар зоназының девискээринде 0,4 хуу, Казахстанда — 1 хуу, Красноярск зоназында — 1,2 хуу улгатказ бооп турар. Дүктүң шынарын экижидер талазыбиле эки түңнелдерни чедип алганының сарымдаазы—дүк болбазымрадыр тускай бүдүүлгелериің ажыл-агыйларында дорт харылаалыында. 1986 чылда дүктү чаа система ёзугаар белеткээринге 2930 ажыл-агыйлар кирипкен, хой-ниити сектору дүктүң 83 хуузун дужаагаи. 1986 чылда 610 ажыл-агыйлар дүк бүдүрер бүдүүлгелерни ажыглаар апаарга кирген. 1987 чылда немелде план ёзугаар 500—600 ажыл-агыйларны ол апаарга киирерин доозары көрдүнген.

СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) Пленумунга М. С. Горбачев «Шөдлериің болган мал ажыл-агыйлыг фермаларының бедик бүдүрүмчүлүг болуру интенсивтиг технологияны чөп ажыглаарындан хамаарыжыр. Ол түгле шын орук эвес, харын-даа эң бедик түңнелдерни мал болган чер ажылынга чедип алырынга чүгүла арта болуп турар» деп айыткан.

Амгы үеде мал ажылының адырларынга хойну болган аныяк иртерни хар-назы болган бүдүүжүн барымдаалап остүрер арганы ажыглаарыы улуг ужур-дузалыг. Барының Сибирьиің экономиктиг районнарының ажыл-агыйларында төрүүр хойларны болган хураганнарны кажаалыг база аргазы-биле остүрүп турар. 800 хире хураганныг хой кире бөөр чаптыг аай хевириниң кажаалаарынның ишкинге чылыг бөөр, арыг аппар дамчыдар геверелер-биле дорт харылаажыр аргаже киргеи. 1987 чылда немелде план ёзугаар 500—600 ажыл-агыйларны ол аргаже киирерин доозары көрдүнген.

Амгы үеде мал ажылының адырларынга хойну болган аныяк иртерни хар-назы болган бүдүүжүн барымдаалап остүрер арганы ажыглаарыы улуг ужур-дузалыг. Барының Сибирьиің экономиктиг районнарының ажыл-агыйларында төрүүр хойларны болган хураганнарны кажаалыг база аргазы-биле остүрүп турар. 800 хире хураганныг хой кире бөөр чаптыг аай хевириниң кажаалаарынның ишкинге чылыг бөөр, арыг аппар дамчыдар геверелер-биле дорт харылаажыр. Ол түгле шын орук эвес, харын-даа эң бедик түңнелдерни мал болган чер ажылынга чүгүла арта болуп турар» деп айыткан

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ

КАДРЛАРНЫ ШИЛИИР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумуун чоокта чаа болган хуралынга «СЭКП-ниң XXVII съездиниң шийтпирлеринге дүүштүр советтер ажылдакчыларының харысаалгазын болгаш сагылга-чурумун удам ыңай бедидер талазы-биле улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Соведиң күүсекчи комитединиң ажылының дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитединиң СЭКП ТК-ниң апрель (1985 ч.) Пленумунуң болгаш СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шийтпирлерин күүседип тура, советтер ажылдакчыларының харысаалгазын болгаш сагылга-чурумун удамнай бедидер талазы-биле тодаргай ажылдарны кылып чоруткан деп аңаа демделээн.

Чер-чер Советтерниге удуртукчу кадрларны шилиир болгаш ажыд хуваалдазының обратөлгөзүн, 61,1 хуузу — хөрөөженнер. Район Совединиң күүскомунуң киридистериниң болгаш эргелелдериниң удуртукчуларының 83,3 хуузу дээди болгаш тускай ортумак эртеминиг, 83,3 хуузу —СЭКП кежигүнү, 58,3 хуузу — хөрөөженнер, 16,7 хуузу 30 хар чедир назылыг. Советтер ажылдакчыларының биилиң бедидери-биле эки ажылдыг Советтериң күүскомнарының базазынга практиктиг ажылдарны организастап, аттестацияны чорудуп, Советтер активиниң школазы ажылдап турар.

Ооң-биле чергелештир совет болгаш ажыл-агый кадрларының харысаалгазын болгаш сагылга-чурумун бедидер талазы-биле район Совединиң күүскому кадрларның харысаалгазын бедидериниг ажык-чарлыг чоруку, шүгүмчүлелиң болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартыр талазы-биле четпес ажылдап турар. Ол талазы-биле район солуну, түс черниң радмозун ажыглавас, чон мурнунга отчеттарны болгаш ушуражылгаларны эрткей чорудуп келген.

Чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери чон ортузунга кижизидилге ажылын кошкак чорудуп келген. Арагалаашкынга удур болгаш күш-ажылчы эвес оруулга алыр чорук-биле демиселедиң дээштиин ам-даа чедип албаан.

Ынчангаш улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитединиң советтер ажылдакчыларының харысаалгазын болгаш сагылга-чурумун улам ыңай бедидер талазы-биле ажылын Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели четпес деп көргеи.

Доктаавлда айыттынганы ёзугаар советтер болгаш ажыл-агый удуртукчуларының харысаалгазын болгаш сагылга-чурумун бедидер талазы-биле ажылды күштелдиреринг, кадрларны шилиир болгаш хуваалдаамы ой-шаанда чорударын. удуртукчу ажылдарже кадрларны депшидеринче далашпазын, бүзүреллиг кадрларны курлавырга белеткээрин улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүскомунга президиум дааскан.

КИЧЭЭНГЕЙНИ—ШЫНАРЖЕ

Ол-ла хуралга «Чурт үлетпүр министерствозунуң бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын бедидер талазы-биле ажылының дугайында» айтырыгны дыңнаан.

Чурт үлетпүр министерствозу бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының шынарын бедидерге ажык-чарлыг чоруку, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди калбартыр талазы-биле четпес ажылдап турар. Ол талазы-биле район солуну, түс черниң радмозун ажыглавас, чон мурнунга отчеттарны болгаш ушуражылгаларны эрткей чорудуп келген.

Чер-чер Советтериниң күүсекчи комитеттери чон ортузунга кижизидилге ажылын кошкак чорудуп келген. Арагалаашкынга удур болгаш күш-ажылчы эвес оруулга алыр чорук-биле демиселедиң дээштиин ам-даа чедип албаан.

Ынчангаш улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитединиң советтер ажылдакчыларының харысаалгазын болгаш сагылга-чурумун бедидер талазы-биле ажылды күштелдиреринг, кадрларны шилиир болгаш хуваалдаамы ой-шаанда чорударын. удуртукчу ажылдарже кадрларны депшидеринче далашпазын, бүзүреллиг кадрларны курлавырга белеткээрин улус депутаттарының Чөөн-Хемчик район Совединиң күүсекчи комитединиң президиум дааскан.

ХАНДЫРЫЛГАНЫ КОНТРОЛЬДААР

Ол-ла хуралга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1985 чылдың июль 24-те үндүргеен 230 дугаарлыг «Уруглар бажыңында, школа назыны четпээн уруглар бажыңында болгаш школа-интернаттарда өскүс уругларның болгаш ада-иезиниң хайгаараалы чок арткан уруглар школа-интернады кылдыр эде адаан. Эрткен чылын 45 кижи чемненир чаа столованы, Чыргакының школа-интернадынга чаа чунар-бажыңны, 100 өөреникчи олурар немелде тудугну, Чербиниң школа-интернадынга чунар-бажыңны, ийи өөрээл чуртталга бажыңын, Дерзигейниң, Шуйнуң школа-интернаттарынга кижизидилге, өөредилге болгаш материалдыг хандырылганы экижидер талазы-биле байдалды Аксыда дузалаа школазынга 60 кижи чемненир столованы, Кызылдың школа-интернадынга 15 даарамыр машина кирер мастерскаяны ажыглалга киирген.

Ооң-биле чергелештир ыналда үезинде чедир шийтпирлеттинмейн турар айтырыгларның ам-даа бары илеретгинген. Кызыл-Арыгның школа-интернады арыг-силиг эвес, мебели эрги, уруглар-жеңер-техниктиг ажылдакчыларны чорударын, ажылдап турар мергежилиниң аайы-биле аттестацияны эрттирерин президиум хүлээидирген.

ТАЙБЫҢНЫҢ БОЛГАШ ДЕПШИЛГЕНИҢ СТРАТЕГИЯЗЫ

Эде тургустунуушкунуун болгаш дүргедээшкининиң стратегиязы—идролуг халапты чайладыр дээш, делегейни дайын айыылынга таварыштырбас дээш демисежип турар Совет Эвилелиниң тайбыңга ынакшылдыг, чайгылыш чок политиказының коргузүү. ССРЭ-ниң профвилелдериниң XVIII съездизиниң ажыынга, съездиге СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазынга ыыдыг бодалды делегейдеги илередип турар. «Эде тургустунуушкун», «ажык чарлыы» деп ССРЭ-де болуп турар болуушкуннарны тайыдырлап турар ол сөстерни бүгү делегейде «депшилге» болгаш «тайбың» деп сөстер-биле дөмейлешкек кылдыр хүлээп ап турарын парлалга демделеп турар.

СОФИЯ. Хой-иитиниң коңчуг улуг кодуруушкунуун үезиниг Совет Эвилели чурттап эртип турар деп, «Работническо дело» бижээн. ССРЭ-де эде тургустунуушкун боттуг чүүл болуп, ооң идеялары массаларны хаара тудуп, социализмге ажылдап турар. Эде тургустунуушкуну дамчыштыр совет улус социалистиг тургузугунуң коңчуг улуг күүзүн калбартыр үндүрүп турар. Москвага совет профвилелдерниң съездизинге М. С. Горбачевтуң чугаазы чаартылгаларның оруу-биле, демократияның болгаш депшилгениң оруу-биле бурунгаар чоруурунга ССРЭ-ниң чайгылыш чок шийтпирлиниинг чайыынанчак бадыткалы.

ПРАГА. Октябрьның ажыт-чылын февральда кылган 108 кылыгларның чартык кезии база ажыглаттынмаан.

Сарыг-Септиң, Тураның, Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинаттарының бүдүрүп турары бажың дериг-херекселдериниң шынары куду. Ону будуктут болгаш өл ыяштардан хөйү-биле бүдүрүп турар.

Эрткен чылын Тураның болгаш Шагаан-Арыгның райүлетпүр комбинаттарының кылганы 63,9 муң рубльдиң кылыгларын стандарттар болгаш хемчээр техниктиг талазы-биле ажыглаттынмаан. Кызылда школа назыны четпээн уруглар бажыңында, Чербиниң, Кызыядың, Кызыл-Арыгның, Чыргакының, Хөндергейниң, Шуйнуң школа-интернаттарынга кижизидилге, өөредилге болгаш материалдыг хандырылганы экижидер талазы-биле байдалды Аксыда дузалаа школазынга 60 кижи чемненир столованы, Кызылдың школа-интернадынга 15 даарамыр машина кирер мастерскаяны ажыглалга киирген.

Ооң-биле чергелештир ыналда үезинде чедир шийтпирлеттинмейн турар айтырыгларның ам-даа бары илеретгинген. Кызыл-Арыгның школа-интернады арыг-силиг эвес, мебели эрги, уруглар-жеңер-техниктиг ажылдакчыларны чорударын, ажылдап турар мергежилиниң аайы-биле аттестацияны эрттирерин президиум хүлээидирген.

ХАНДЫРЫЛГАНЫ КОНТРОЛЬДААР

Ол-ла хуралга Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1985 чылдың июль 24-те үндүргеен 230 дугаарлыг «Уруглар бажыңында, школа назыны четпээн уруглар бажыңында болгаш школа-интернаттарда өскүс уругларның болгаш ада-иезиниң хайгаараалы чок арткан уруглар школа-интернады кылдыр эде адаан. Эрткен чылын 45 кижи чемненир чаа столованы, Чыргакының школа-интернадынга чаа чунар-бажыңны, 100 өөреникчи олурар немелде тудугну, Чербиниң школа-интернадынга чунар-бажыңны, ийи өөрээл чуртталга бажыңын, Дерзигейниң, Шуйнуң школа-интернаттарынга кижизидилге, өөредилге болгаш материалдыг хандырылганы экижидер талазы-биле байдалды Аксыда дузалаа школазынга 60 кижи чемненир столованы, Кызылдың школа-интернадынга 15 даарамыр машина кирер мастерскаяны ажыглалга киирген.

Ооң-биле чергелештир ыналда үезинде чедир шийтпирлеттинмейн турар айтырыгларның ам-даа бары илеретгинген. Кызыл-Арыгның школа-интернады арыг-силиг эвес, мебели эрги, уруглар-жеңер-техниктиг ажылдакчыларны чорударын, ажылдап турар мергежилиниң аайы-биле аттестацияны эрттирерин президиум хүлээидирген.

ШАҢНАЛ — САКМАНЧЫДА

Ниитиниң ажыл-херээ дээш сеткил ооҗургавас, доспес чүректиг, ак сеткилдиг аныяк кижилер аравыста хой. Оларның бирээзинге «Хемчик» совхоотуң ажылчымыы Ирина Донгактыы хамаарыштырыы болуур. Ооң допчу намдарында эш-өөрүнден онзаланыр чүве чок. Эрги-Барлык ортумак школазын дооскаш, төрээн совхозунга ажылдап арткан. Тудугга шеверлекчилээр мергежилдя, каяа-даа ооремейи, бодуу чедип алган. Эрес-кежээ, идепкейлиг аныяк кижиге коммунистер бедик идегелдп көргүзүп, СЭКП кежигүнүге үлээп алган. Хой оолдаашкыныың чымыыттыг, берге үелеринде ону сакманчылаар ажылче чоруткан. Бо хүннерде ол күш-ажылдың хоочуну, хойжу Базыр Хомушкууң коданында сакманчылап турар.

— Малга ынак, кежээ боорга, ону ийи чыл улаштыр дузалаштырып турарым бо. Ажылдап турда аваанг-ыр-ла кижи — деп, малчын ону мактаар.

Ооң ажылы берге болгаш харысаалгалыг. Чаа төрүттүнгеи хураганнарны хүлээп алгаш, барык ийи ай иштинде доруктурар, турар черии кургаглап, чемге киирер, нелерии чемгерер, суттарар. Аараан таварылгада мал эмчизиниң сүмезин ёзугаар эмнээр, чамдык дүнелерде кажаа иштинге ажылдап тура хонар.

Малчыныың кажаазы сакман аргаларын долу ажыглаарынга дүүштүр кылдыынаан, клеткалар чедишпес. Ынчалза-даа ол бүгү аргаларны ажыглап, чаңгыс-даа баш хураган ышкынмас дээш шудургу ажылдап турар.

— Дуглаглыг, дакпыш, иштии шык кажаага хураганнарны үр тутпайн, хүндүс оларны кажаадан үндүргеш, арыг аганарга чемгерип турар мен — деп, сакманчы чугаалаар.

Ирина Донгактың хураганнары амгы үеде шупту мени болгаш шыырак доругуп турар. Совхозта профвилел комитеди, совхоз директору, малдың тускай эртеминиглеринбиле кады сакманчыларның ажылының түнелии үндүрүп тура, чоокта чаа Ирина Донгакка акша шаңналын тывыскан.

А. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Ниитиниң чемненилге черлериниң

ажылын хынап тур бис

БИЕЭГИ-ЛЕ ХЕВЭЭР

Республика наймыылалыының ниитиниң чемненилге черлери—«Огонек» кафе биле № 3 столовая. Ук черлер топ-те болганындан. Кызылдың аалчылары, ажылчы чону чылдың дөрт эргилдезинде оон үзүктелбес. Эде тургустунуушкун чер болганда калбарган үеде, кайы-даа коллективтиң ажылында кандыг чаартылгалар болганыл, аъш-чемниң ассортиментизин көвүдедир, шынарын экижидер, санитарлыг байдалын сегидер ажа чонга культурлуг баазан болур негелде канчаар боттанып турарыл дээрии көөр сорулгалыг каттышкан рейд бригадазының кежигүнинери ол черлерге четкилээп бис.

Баштай-ла № 3 столованга чедип, ында байдал-биле таныштывыс. Столованың бирги каъдында садыг-кооперативтиң училищезиниң сургуулдары биле школачылар, а ийиги каъдында — кызылчылар болгаш оон аалчылары чемненир зал бар. Үстүнде каъдында диета чемненилгезин база организастаан. Ол-ла коллективтиң кежигүнинериниг ажылын билип алыры-биле № 4 каттыжымышкынның директору-биле беседалаштывыс. Эрги директорну № 4 участоктан келген Нина Васильевна Гончаренко солаан. Ажылдааш ийи неделя чедип турар-да болза, ол ажыл-иштиң байдалын мынчаар тайылбырлады:

— Угунда бо чер бир дугаар бот-орулга-чарылгалыг бүдүүлге турду. Чоокта чаа № 4 участокту маңаа каткан. Ам дөрт дугаар бот-орулга-чарылгалыг каттыжымышкын апарган. Каттыжымышкын 35 аңгы черни харылаар. Мурнунда план-даа күүсетпес, хожудап турган черлериниң бирээзи турду. Эрги байдалдан уштунар дээш ораладжымышкынарны кылып эгелей бердивис. «Чодураа» кафени национал чемнер белеткеп, чонга бараалгадыр кылдыр эде дериливис. Ол бо айның 15-тен бөөр мынчаар ажылдап киришкен. Кадр айтырыының 50 хуузу шийтпирлеттинмээн. Чоорту ол айтырыгны шийтпирлээр хемчеглерни алыр апаар. Чаңгыс сос-биле чугаалаарга, кылыр ажылдар хөй.

Директориуң чугаазы чөптүг болбайн аан. Хожудап турар черниң ажылын сегиндери-биле № 4 участоктан чаа директорну эккеп, маңаа быжыглаамы-даа таварылга эвес. Идегелди кёскү ажылбиле шынзыдар апаар. Даанган участокка ажыл-херектиң байдалын эки талаже ёскертир дээш чорудар ажылдар — ам-даа ооң мурнунда. Чижээлээрге, № 3 столованда болгаш оске-даа ооң участоктарында материал-техниктиг базаны экижиндер, эрги дериг-херекселдерни солуур. Ажылдакчыларның 99 хуузу хөрөөженнер болгаш, таарымчалыг байдал чогуудан, ылаңгыя аныяктар ажылга изыртынмайн баргылаар.

Рейд бригадазының барган хүнүнде үш дугаар столованың ажылдакчыларындан ийи кижи ажылга келбээн болган. Моон уламындан тон азар черниң ажылчының аяк-сава чуур черге ажылдадыр ужурга таварышкан. Чемненикчилер тоннарын залдың хостуг сандайларынга оваалай салгылап ап турганнар. Кассири база чаигыс кижи ажылдап хүнээзин, оочурлаан кижи хөй. Диета чуруму-биле чемненир кижилер мынчаигаш чогуур шагында чемненир арга чок болган.

Бир дугаар бот-орулга-чарылгалыг бүдүүлгенин чүге хожудап келгенинии дугайын ниитиниң чемненилге трезинии директору Д. А. Краюшкин биле ында партия эге организациязының секретары Н. Д. Маландина олардан айтырган бис. Кол-ла чылдагаан — эрги турган директорнуң талазындан ажылды организастаарын экижитпейн келгенинде. Ам харын № 1 болгаш № 4 бот-орулга-чарылгалыг бүдүүлгелерни каттыштырганы ажылга чаартылганы көргүзер боор дээрии идегелдилер.

Дараазында № 2 бот-орулга-чарылгалыг бүдүүлгеге четтивис. Ооң директору В. И. Даншина-биле чугаалажып, «Огонек» кафенин ажылын көрдүүс. Мында ажыл үстүнде адаанывыс черден ылгалдыг. Эрткей чылын ниитиниң чемненилге черии планын 101,3 хуу, боттарының бүдүүлүн турар продукциязын сайгарар планын 102,4 хуу күүсеткен. Бо чылдың январьда ниити чемненилге планын 103,3 хуу, а боттарының бүдүүлүн турар продукциязының планын 100,2 хуу боттандырган. План күүседезин кандыг арга-биле чедип ап келгенин Валентина Ивановнадан айтырган бис. Ол бир-ле дугаарында ажылды эки организастап, кадрлар-биле ажылды экижиткен. Чижээлээрге, аштакчы кижи дижик, чоорту өөредип тургаш, поварже шилчидип, поварны дараазында оон өрү ажылче депшидер дээш оске-даа аргаларны тып ажылдап турар. Чечек Серен аштакчыдан поварже шилчээн. Ам ол артында дөртку разрядтың повары апарган. Оон аңгыда ол ай, квартал планын ажылдакчы бүрүзүнге чугаалап чедирип турар. Ажылчыннарның хей-аъдын көдүрер көскү агитацияны дерээни эки. Ылаңгыя «Профвилел будуу», «Бистиң шолбаннарывыс», «Дагдыныкчылар» дээн булуңнар көрүштүг.

Ол-ла кафенин зът чегиниң ажылчыны З. Б. Донгупай ажылын биске мынчаар таныштырды: «Цехте беш кижи ажылдап турар бис. Ай, квартал планын үргүлчү күүседип келдивис. Зът-биле янзы-бүрү чемнерни белеткээрии, национал чемнериниң ассортиментизин көвүдедир, шынарын экижидер дээш бүгү сагыштыг салып ажылдап турар бис».

Ниитиниң чемненилге черлери «Огонек» биле № 3 столованың ажылының байдалын көөрүвүске, ыындыг ийи аңгы болган. Кол айтырыг — маңаа кижи фактурын идепкейжидери. Оларга ажылдаарынга, чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузары болур. Эде тургустунуушкуннуң салым-хуузу күш-ажылчы коллективтериниң практиктиг ажыл-херектеринге шийтпирлеттинер чүве болганда, хамаарышкан черлериниң удуртукчулары кижилер-биле ам-даа эки ажылдаар, оларның бүзүрелии чаалап алыр дээш кичээнгейин салыр апаар.

А. КОВАЛЧУК,
Кызыл хоорайның улустуң контроль комитединиң штаттан дашкаар инспектору.

З. АМЫР-ДОҢГАК,
Тыва радионуң корреспондентизи.

С. ЧООДУ,
«Шынның» корр.

Делегей медээлери

ВЕНГРИЯ. Дьере хоорайда училище—республиканың чепсектиг күштеринге кадрлар белеткээр өөредилге черлериниң бирээзи. Өөредилгеге спортка болгаш дыштанылгага бүгү-ле таарымчалыг байдалдарны тургускан бо өөредилге черии доозарыынын хуусаазы 4 чыл. Ол үениң дургузунда курсантылар машина башкарары дээш ышкаш хамааты мергежилдерге база өөренип алыр. Дыштанып шактарында келир үениң шериг кадрлары литература, ураи чүүл-биле таныжып, чурук тыртыларынга, музыкага, даштыкы дылды, компьютер техниказын өөренип турар.

ЧУРУКТА: автомеханика кабинединде. МТИ—СЭТА-ның фотозу.

ЭКОНОМИКАДА БАЙДАЛ

ЛОНДОН. (СЭТА). 1987 чылдың баштайгы айлары бөдүүн англичаннарга муңгаргай экономиктиг медээлерин экжелген. Чурттуң чаза февраль айның сөөлгү хүннеринде Великобританияның акшазыныг үнези 3,9 хуу кудулап баткан деп чарлаан. Ооң уламындан аъш-чем продуктуларының өртээ аартан эгелээн. Чижээлээрге, ногаа аймаанның өртээ 13 хуу бедээн. Ниитиниң транспортун ажыглаарының өртек-хөлезиниң бензин өртээ база аартаан. Акшаның үне чок талырының талазы-биле Англия «ниити рынок» чурттарында бир дугаар черни ээлеп турар. Специалистериниң санап турары-биле алырга, бараан өртээниң үлгадыры моон соңгаар-даа уламчылаар.

«Уорберг Секьюритиз» фирманың экономизи Джон Шиппер англи акшаның үнезиниң кудулаары бо чылын 6 хуу чедер деп саналгашкыны кылган. Либералдар болгаш социал-демократтар катты-жышкынының төлээлекчизи Иэн Риггзуорт чурттуң экономиказында байдалга хамаарыштыр тайылбырны кылгаш. Англияның амгы чазааның бараан өртээниг шыңгыы контрольду тургузар дугайында аазаашкынынан чүү-даа бүтпээн деп медеглээн.

Англияда ажыл чоктарының саны база көвүдеп эгелээн. Амгы үеде чуртта 3,3 млн. кижи ажыл чок.

Бо бүгү дээрге М. Тэтчерге удуртукан амгы англи чазактың бай хөреңгитеннериниң эрге-ажыын камгалаан политиказының түңнели деп санап турар. Англияның чазаа күрүне бүдүүлгелерии болгаш экономиканың бүдүн-бүдүн адырларын хуу кижилерге берип, социал программага көрдүнгеи акша-хөреңгилерни кызыргаш, шериг чарыгдалдарынга хөй акша болгаш материал-техниктиг курлавырларны үндүрүп турар.

ИДЕГЕВЕСТЕЙ БЕРГЕН

ТОКИО. (СЭТА). Япон хоорайларның чурттакчыларының хөй кезии консерваторларның чазаап деткивейн, а премьер-министр Ясухиро Накасонэни «идегел чок кижи» деп санап турар. «Майнити» солуи чурттуң үлетпүр болгаш культура төптери улуг хоорайларның чурттакчыларындан айтырылганы кылгаш, ыындыг түңнелди үндүрген. Айтырыгга харыы берген кижилериниң 54 хуузу Японияның амгы чазааның боттандырып турар политиказынга (иштики болгаш дашкы-даа) удурланып турарын илереткеи. Чоидан тыртар үндүрүгүү чоокта чаа 5 хуу улгаттырганындан амыдыралдың өртек-үнезии аартаан.

Сөөлгү бүгү-ниити соңгулдаларга Накасонэ чаа үндүрүг оныавас деп аазаашкынынды бергеш, эрге-чагырганың удуртулгазынга келген. Наксонэ ол аазаашкынын күүседип шыдаваан деп, харыы берген кижилериниң 60 хуузу чугаалаан.

Хереглекчилериниң эрге-ажыын камгалаары-биле Японияның кол профвилел төптери чазактың «чаа реформазынга» удур ниити национал шимчээшкинии эгелээр деп шийтпирлээн.

ЧАА ЭГЕЛЭЭШКИН

БЕРЛИН. ГДР-ниң улус ажыл-агыйынга электри энергизазын хумагалалдыг чарыгдаары дээш шимчээшкинге бүгү делегейге сураглыг «Карл цейс йена» комбинаттың коллективиниг чаа инициативазы чаа эгени салган.

Бүгү байдалдарны кызымак өөренип көргеш, бүдүрүп үндүрүп турар продукциязының санынга болгаш шынарынга кандыг-даа когарал чедирбейн, электри энергизазынга хереглелдя 8 хуу звозжедип болур дээр түңнелге комбинаттың бүгү 25 бүдүрүлгезиниң ажыл-ишчилери келгенвер. Шак мындыг соруглабиле комбинаттың бүгү бүдүрүлге участоктарында электри энергизазын чарыгдаарының шыңгыы, эртемге үндезилеттинген нормаларын киирген. Ону хажык чок сагып турары дээш мораль болгаш материал талазы-биле шаңнап-мактап турар. Энергизаны элээн хөйнү ажыглаар технологтуг чорудулгаларны кажаа чурттакчы чонуң электри энергизазынга хереглелиниң деңнели кудулай берген дүн, хүнүң үезинде боттандырып чорудар.

Комбинаттың ажыл-ишчилери, чижээ, пиематиктиг тургузуглардан кээр агаарның эргилишкинниринге, дериглелериниң аңаа куруг ажылдаарынга удур чаныссының чок демиселдя чарлааннар. Бүдүрүлге өөредилдерии чырыдарынга чогаадыкчы ажыл эвээш эвес ажыыны берип турар. Ылаңгыя күштүг лампаларны эвээш чарыгдалдыг лампалар-биле солуп турар ыыдыг түңнелдерни чедип алырынга чедирген. Бо бүгү чүүлдерии комбинаттың бүдүрүлгелериниң аразында социалистиг чарыш дугайында кереэде киирген. Цейсовчуларның эгелээшкинии өске комбинаттарның коллективтери болгаш республиканың чамдык бүдүрүлгелери деткээн. Оларның аразында — электростанцияларга дериглелер бүдүрүп үндүрүп турар комбинат, Лейпцигтиг кодээ ажыл-агый машина тудуушкун заводу бар. Чарыштың киржикчи бүрүзү ниитизи-биле бүдүрүлгенин хөй энергия ажыглаарын кудуладырынга белеткелдерни тургускушаан, бодуунуң хууда дуржулгазы-биле электри энергизазын каиаан алыры дээш демиселдиң чепсек-хереклерииниң курлавырын байыдып турар.

(СЭТА).

Бейруттуң радиозуунуң дамчытканы-биле алырга, ливан найысылалдың мурнуу талазында Ар-Руейс райоига болган частышкынга 15 кижи өлген, 80 кижи балыглаттынган. Айыыл чок чорук органы хөй частыр бүдүмелдер сукган автомашинаны чазыдырган деп дыңнаткан. Частышкынган улуг орт база болган.

ЧУРУКТА: частышкын болган черде.

Рейтер — СЭТА-ның фотозу.

И Л Ч И Р Б Е

Сөзү Л. ХОВАЛЫГНЫҢ.
Аялгазы М. НУРЗАТТЫҢ.

Канаттыңган найыралдыг:
Кайбыс-даа соруге.
Көрүнчүкке көзүлгеп дет.
Хөнүүн дораан билип аар бис.

Бистер үш бис—
Бир кыс база ийи оол бис.
Бистер үш бис—
Ынчан-даа бол чарылбас бис.

Харылзаавыс улам ыяшып.
Хөпүлеп-даа берген ийик.
ЧүректериҢ согуглары
Чүүлдашпейн барган ийик.

Бистер үш бис,
БирээҢизге ынакшыдым.
Бистер үш бис,
Бирээзи мээ ынакшыды.

Арын-нүүр дээш чайлаар дээрге.
Арыг сеткил оон күштүг.
Илчирбе дет адырылбас
Ийи оолдуң эжи-дир мен.

Бистер үш бис,
Билчиривис база коңчуг.
Бистер үш бис,
Билишпейн баргылаар бис...

Сергек.

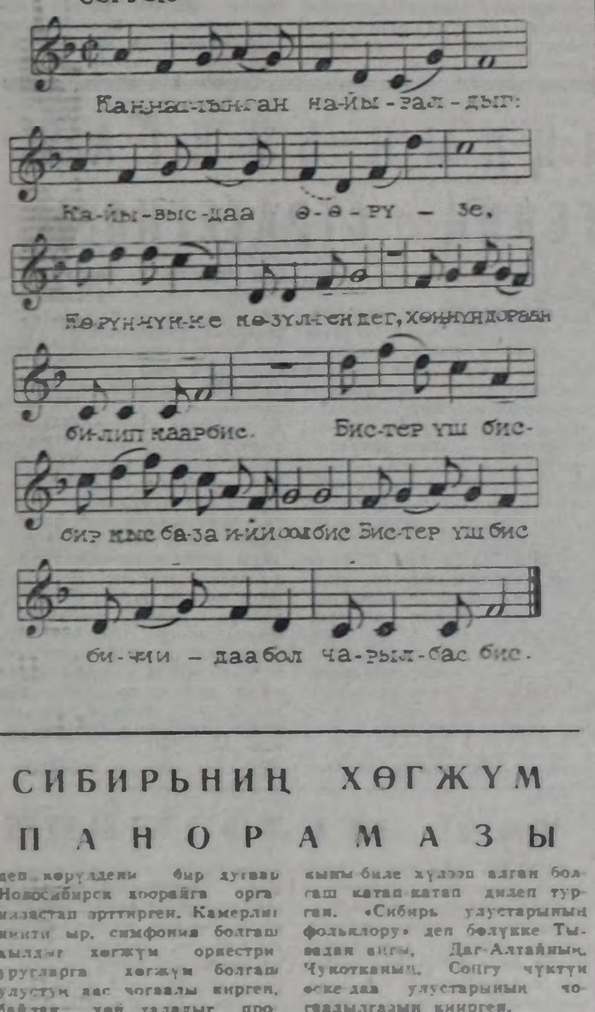

ЧАДААНАДА «ТЕАТРЖЫ КЫШ»

Эртиген неделяда Чөөн-Хемчик районуң төвү Чадаана хоорайга республиканың хөгжүм-шин театрының артистери «Театржы кыш» деп улуг аалдаашкынны кылганнар. Моон мурнунда шак мындыг үүгүшкүүнү артистер Мөңгүн-Тайга районуң ажылчыннарынге тураскаатканнар.

Республиканың хөгжүм шин театрының директору РСФСР-ниң алдарлыг артизи С. Л. Оөн, улус депутаттарының Чөөн-Хемчик райкүүскомунуң даргазы Д. С. Куулар олар Чадаана хоорайның Культура башкымының базазынга хөгжүм шин театрының бичче сценазын ажыдар дугайын дуттурушкан.

«Театржы кыш» деп декада эртип турда, бистиң корреспондентивис театрның чогаал кежээниң эргелечизи шүлүкчү-драматург Владимир Серен-оолдан интервью алган. Ону моон адаанда нарладывыс.

— Чадаана хоорай дээрге алды районуң орук белдиринде турун турар Тываның база бир хөй чурттакчылыг районунуң төвү чүве болгай — дээш, Владимир Сединович улуг кызыл блокнодун ажыдып алды.

— Театрның администрациязы, Чөөн-Хемчик улус депутаттарының күүсекчи комитедиң керээ тургускам. Чадаана хоорайның Культура башкымының сценазын театрның бичче сценазы кылдыр ажыглаарын шинтипирдээн-дир. Оон ажыктыы кайы хире болурул?

— Бистиң талавыстан мында онзалаш айтыр чүүл чүл дээрге, чоннуң культурулуг дыштанылгазын болгаш эстетиктиг кижизидилгезин бедик деңнелге тургузары — бистиң кол сорулгавыс. Оон өске база бир сорулганы салган бис. Ол чүл дээрге профессионал коллектив бот-тывынгыр коллективке боттуг дузаны чедирер үүрлүг. Бо декада үезинде театрның ашгы-ажыг бот-дузалал цехтери бистиң-биле кады чоруп чоруур. Олар боттарының ажылын база бот-тывынгыр коллективтерге таныштырып, херектиг үеде дузалап турар. Чогаадыкчы болуктер район төвүнге келгеш, көрүкчүлер-ге барааладып келген шилерден ангыда, планда кордүнген чаа шилерниң белеткелин болуктерде быжыглаан режиссерлар-биле чоруун болур. Бо бүгүнү улусчу коллективтер көрүп, шин тургузарывыс арга-дүржүлгазын өөренир үүрлүг. Оон ыңай декада үезинде шилерни ЧадаанаҢы чоок-кавызында туруп турар суурларга барып көргүзүп болур аргалар бар.

Чурукчулар, чашпыкчылар, хөй даараар кижилер бичче сценаның коллективиге бо чоруп тургаш, олардың керегээн чүүлдерни кылып берип, боттуг дуза-сүмен чедирери нөрдүнген. Бичче сценаны бистиң театрның кол инженери В. Шустов хемчээп ап, бо сценага ой-леп тургускан түскай кожегелерни, кодуртүр, бадырар механизмнерни салып, чырыдар болгаш үн аппаратгарын кылырын өөренип көргеш. Бо үстүнде адаан чүүлдерни чоокку үеде чорудуп, кылып бээрин планнап тур бис. Чамдык чаа тургускан шилерниң дужаалдазы Чадаанага болур. Чүге дизе Кызылга улус сценага белеткээн шилерниң гастроль үезинде ажыглаар дериглерни кылып белеткээри артык ажыл. Оон ыңай барыын районнарже Кызылдан дериг-херекселди сөөртүп бадырга үредир, бичии клубтарга таарышпас боор-дур.

— Чадаанада ам ажыктаа бичче сценаның театрга көргүзер ажыы чүү ирги? Силерниң талаңардан дузаны хөйүү чедирер деп аазап турар улус-тур силер.

— Бис олардан хөй чүве адыр деп корданайн турар бис. Чүгле керээде көрдүнгенин ёзугаар Чадаананың Культура башкымының ажылдакчылары декада үезинде көрүкчүлерни организастаарынга, күш-ажыкчы коллективтерге ужуражылгалар эрттирериниң талазы-биле түскай ажылды организастажыр. Оон ыңай чоок-кавызында туруп турар суурларга барып көргүзүп болур аргалар бар.

Чурукчулар, чашпыкчылар, хөй даараар кижилер бичче сценаның коллективиниң ажыг-бүрү ажылдаачыларын ажыглаарын сорулга кылдыбыс. Чүгле ол эвес, бистиң театрның ажыг-бүрү ажылдаачылары Чадаанаже чоруп, көрүкчүлерге бичии кыскыртмалар база бай-бүр чедирип, чечектерни түзүп, бижыг найыралдың чылыг сөстерин чугаалап турдулар.

ЧУРУКТАРДА: хомустуң хөшү үннери; эргим эвилең танцы-самның бараалгазы.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ТЕАТР

рынзаалыг боон бижыгар дээрээнге идегээр апаар.

—Сөзүгү айтырыг. «Театржы кышта» кимнер киржип турарыл?

— Бо декадаа бистиң оруг труппа үш шилиг келгеи. Ол болза В. Катаевтиң «Полктуң оглу», В. Беловтуң «Арыг сугнуң кырында» А. ПушкиниҢ «Лама болгаш оон албатызы Балда», «Алдын балык дугаймыда» тоолдары-дыр. Сөөлгү түнеп концертке профессионал болгаш бот-тывынгыр артистер киржикеп. Олардың ишкинден В. Донгактың тургусканы «Эвилең шыңгыраштыг», автоклуб чөлээчызы А. КуулариҢ сыгыртыры болгаш РСФСР-ниң улустуң артизи Х. Конгарыың ырлаарын көрүкчүлер сонуургаан. Орус труппаның артистеринден Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи О. Кузиналың оонуң көрүкчүлер онзагыңган.

А. Островскийниң «Ядамыкта яла чок», Е. Мухин биле Г. Пастушенконуң «Аржаан» деп шилерни Москвадың Гнесиннер аттыг театр училищезиниң доозукчулары бараалгатканнар.

Ниитизим-биле көрүкчүлер бо бүгүге сонуургалың илередип, моон-даа сонгаар шак мындыг үүгүшкүүнү кылырын дилеп турдулар.

Интервьюну О. ДОРЖУ алган.

ТВ

МАРТ 2-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30—«Үе». 8.15—Кино афишазы. 9.00 — С. Михалковтуң маадырлары экранда. «Чиде бергеи фото-чурук». 10.15—«Сценаны көрүңчүү». Театр таңылбыры. 11.20—12.45 — «Койгунчугаш». Уран-чечен фильм. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Оруг чугаа. 16.45—«Ленинден өөренир». «Крымның В. И. Ленинниң кабинет-квартиразы» музейже телеэкскурсия. 17.15 — «Хөгдүг стартгар». 18.00— Е. Фомин. «Орфей» деп мелодрамадан сюита. 18.15 — Баскетбол таңылбыры. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Дүргедээшкин». «Берте нефть». Эде тургустуунуушкун болгаш кижи фактору. 19.30—«Катержингеш». Мультфильм. 19.40 — Фильм шиминиҢ баштайгы көргүүү. «Бүзүрей бергеш, бааp мен». Автору — Р. Солнцев. 21.00—«Үе». 21.35—Ол-ла фильмшиминиҢ уламчызы. 22.45 — Бөгүн делегейде. 22.55—23.30—«Алмаак үннер». «Театром» ансамбль.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Хоорай чүүдел эгелээрил». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус эртеми. 3 класс. Куруг хонуларның бойдузу. 8.55 — «Москвага ажыг-чорук кылып чораан». Эртем-тайылбырлыг фильм. 9.55 — «Кристаллдар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Информатиканың болгаш саналга техниканың үндезинери. Текстер-биле ажылдың алгоритмнери. 10.35; 11.50 — Музыка. 5 класс. Оруг улусчу (төөгүлүг) ырлар. 11.05 —«Кодээ ажыл-агый билиглериниҢ университединг». 12.20 —«Адачуртка бараан болуп тура». Уран-чечен фильм. 13.50 — Эртем болгаш амыдырал. Чаартмакчылар болгаш консерваторлар. 14.35 — Медээлер. 14.40—16.00 — Баскетбол. ССРЭ чемпионады. Эр улус. ЦСКА— «Жальгирис». 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 19.00 — «Тываның экраннарында». Кино тайылбыры. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программа: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылынга» Юбилейлиг чарыштың эгелекчилери — 48 дугаар түдүг эргелелиниҢ коллективинде. «Час 87». Кызыл-Мажалыктан дамчыдылга. «Күш-ажылчы эвес оруглаарга — моондак». Тыва АССР-ниң Юстициз министерствозунуң улуг консультантызы Б. К. Свердюковтуң тайылбыры. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар». 20.15 —«Делегей панорамазы». 21.00—«Үе». 21.35 — «Плюшкиже үш терек». Уран-чечен фильм. 23.00 — 23.45 —Мячилиг хоккей. ССРЭ чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Енисей». 2-ги тайм.

Редакторнуң оралакчызы
К. К. САТ.

МОСКВА: 700129

Бистиң чурттуустуң улустарывыңың шайырлыг шынаала бүгү шылгалдаларыны тудуп эрткен. Ол дугайын тайбың үениң-даа амыдыралындан көрүп болур. Сөөлгү чылдарда чурттуң чамдык черлери ягаар-бойдустуң болгаш эске-даа чүүлдериҢ халаныга таварышкылаанын билир бис. Чижээлээрге, Узбекистанга, Киргизияга болгаш Молдавияга болгулаан чер шимчээшкиннери. Узбекистаига болгаш Белоруссияга үерлээшкиннер. РСФСР-ниң девискээринге боон тургулаан арттер. Чериобыль АЭС-ке авария. Кайы-бир чер бойдустуң халавыга таваржы бээрге. Совет Эвкелининң бүгү улустары, ону боттарының черинде болган чүве-биле домей, улуг харааладашкын-биле көрүп, ол черниң чурттакчы чонунга дузалажы боор чагай чанчылдыг.

Хүнзөредиг-зин Грузия бойдустуң халавыга каш удаа таваржып турар. Кышкы үеде хар көшкениң каш удаа болуп, тайбың чурттан орган элээн каш кижилериҢ амытыныҢ аппарган болгай. Амгы үеде ыяа улуг үерлээшкиннер боон турар.

Грузияның бойдус халавыга таварышкан чонунга чурттуң бүгү улустары акыдүкма дузаламчыны көргүзүп. чамдык областтарның, крайларның, республикаларның үлетпүр, тудуг черлери бүдүп-бүдүн суурларыны тудуп берип турар. А чамдык кижилер артыкшылдыг акша-харенгиин шилчидип берип турар. Бо ажыл Кызыл Крест ниитилелиниң шугуму-биле бистиң республикавыста база чоруп эгелээн. Ынчангаш Тываның бүгү ажылчы чону, үлетпүр бүдүрүлелериниң тудуг, транспорт, садыг болгаш эске-даа адырларның, организацияларының болгаш албан черлериниң ажылдакчылары бойдус айылыкка таварышкан республиканың чонунга дузалаар апаар. Акша-харенгиин дорт шилчидерде дараазында адресче чорулар: Москва. Мосгорбэзбанк, 700129. ЦК Общества Красного Креста.

Кызыл хоорайга тудугжуларга тураскаатканы кежээге х-гжүм-шин театрының артистери, аныяктарның ыры, танцы ансамбльдери болгаш талантылыг бот-тывынгыр артистер уран талантыларын бараалгатканнар.

Аңаа хемчээнин, сыгыттыг Москванын, Ленинградтың болгаш Алтайның тудугжуларны сонуургаан дыңнаваннар. Сценаже чалаткан мурнукчу тудугжу бүрүү кызыл чечектерни ап, талантылыг артистиң тудугжуга аддарыткан ырызын магадан дыңнаан. Улуг чурттуң хоорайларындан Тывага тудуглар кылыр дээш келген өңүүктерге бичии кызымчылар база бай-бүр чедирип, чечектерни түгсүп, бижыг найыралдың чылыг сөстерин чугаалап турдулар.

ЧУРУКТАРДА: хомустуң хөшү үннери; эргим эвилең танцы-самның бараалгазы.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

СИБИРЬНИҢ ХӨГЖҮМ ПАНОРАМАЗЫ

деп көрүлдени бир дугаар Новосибирск хоорайга организастаан эртирген. Камерлиг ниити ыр, симфония болгаш хылдыг хөгжүм оркестри уругларга хөгжүм болгаш улустуң аас чогаалы кирген, байлак, хөй талалыг программага Бора-Тайга ортумак школазының күш-ажыы башкызы Маржымал Очурович Ондар база киришкеп. Ол бызаавчыга тыва улустуң дөрт ырын, хомуска аялгаларны күүсеткеп. Ону көрүкчүлер ядыш часкаашкыны-биле хүлээп алган болгаш катап-катап дилеп турган. «Сибирь улустарының фольклору» деп бөлүкке Тывадан ангы, Даг-Алтайның, Чукотканың, Сөңгү чүктүң өске-даа улустарының чогаадылгазын киирген.

ССРЭ-ниң улустуң артизи А. Чыргал-оолдуң, Тываның комсомол шаңналының лауреады Х. Дамба оларның ырын филармониянын солизи В. Чооду база ырлаан.

Бистиң корр.

АЛЧЫВЫС—«САЯН» АНСАМБЛЬ

Тываның комсомол шаңналының лауреады «Саян» ансамбльдиң артистери Овүр районуң ажылчы чонларынга уран талантызын бараалгатканнар.

Концертти бистиң чайгыс чер-чурттугларывыс сыгыттыг Геннадий Тумат, хомусчу Татьяна Соржу олардың таваларыг ыяш түтканы-биле күүсеткенин ажок сонуургаан бис. Ол ышкаш хамнын танцызын Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Монгуш-Донгактың күүсеткени, ында хамнарның авыяастыг, чиксек овур-хевирин көрүкчүлерге дамчыдып берип турары черле бүзүренчиг, чедимчелиг.

РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артили Надежда Куулариың, Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Дамба-Доржу Саттың күүсеткен ырлары таалалчыг дыңналып турду.

Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Б. Монгуш, Г. Тумат, С. Алдын-оол оларның сыгыт, каргыраазын чыылганнар чылым-биле уткаан.

АртистериҢ алдан келгеннинге өөрүп четтиргенивисти илереткишаан, чогаадыкчы ажыл хереэнге чедишкинниң өүеделиннс.

Д. АГБААН.

АРА КАГГАН ТУДУГЛАР

Бистиң Сүт-Хөл районнуң төвү Сүт-Хөл суурга келзинде, шала туткаш, ара каапкан чамырык-эмирик тудугларны дораан-на эскерип каар силер, Мергелдей.

Оон чижээнге, күрүне банкызының тудуун киирип болур. Бо албан черниң тудуу өгелээнден бээр 3 чыл болгаш. Мынчага чедир чадажып каан. Район тургустунгамының баштайгы чылында «Сүт-Хөл» совхозтуң столовазы турган бажыңны банк дилмыр дээш эде дерип эгелээн. Ынчалаа-даа ол ыяш болганындан банкыга таварышпас, мынчангаш ону банк кылбайн барган.

А эрткен чылдың күзүнүнде банк тудуунуң үүгле таваан салып каан, ара соксаан. Ону эгелеп каан, өскээртен келген тудугжулар соок дыңзый бээрге-ле, ара каггаш, аал-оранныче чорупканнар. Тудуг ол-ла хевээр туруп калган. Чүге? Үүгле демги тудугжуларны манап турары ол ирги бе? Өске тудугжуларның күжүн чүге ынаар мөөнеп болбас ирги?

Банк дээрге чугула албан черн болганда, оон тудуун дүргедеир ужурлуг эвес бе? Банк чоктуң харааазы-биле районда хөй-хөй албан черлериниң, организацияларның ажылдакчылары-да, хүү кижилер-даа бичии-ле херек ужурунда Чадааныже чоруп, хөй үе-шакты чидирип турар. Чүгле үе-шак эвес, машина-техниканы чардыктырар болгаш кывар-чаар материалдар хөй-биле чарыгдаттынып турар. Кончуг-ла берге чүве-дир. Кижи бодап көөрге, банк тудуун бир-ле дугаарында ажыглалга киирги дег.

Ол хиреде банк тудуу чаңгыс черде чылбасташ туруп берген. Күрүне банкызының тудуун харылаа турар организацияларның дүжүнгеедаа ол кирбес. Чылдан чылче чылдырааш турун берген. Шынап-ла, «оочураан аврыг» ышкаш апарган. Моңу когуп үзе эмнээр үе келбээн бе?

Б. СЕРЖИН.

УРЕЛГЕН ХЕВЭЭР ТУРАР-ЛА БЕ?

Ыры-хөгжүм дээмнерде мындыгналдыр, сырыналдыр хөглексей бээр чаңчылдарны ам-даа кайын уткан деп силер, Мергелдей. Шынап-ла, ыры — чоннуң сеткил-сагыжы дижир болгай бис. Ол бистиң ажылдан, чурттаарывыска дузалап, эде тургустунуушкунга идепкейлиг киржириниче хей-аът киирер.

Эргим Мергелдей! Ам силерге көксү-хөрээм өйүп кээр, кара баарым ажыш чоруур дүвүрелим дугайын ижиккара чокка бижип көрейн.

Моон мурнунда чылдарда магалыг-ла турду. Кандыг-бир дыңнаксаан ырыңны туралаанын артистиң күүселдеэн-биле үн бижигр аппаратка бижидип алыр аан.

Ам ындыг үүрең кайда боор! Артында-ла барып-барып, кайда-даа чаартылганың кидин түүлүк чоруп турар үеэнде дивес силер бе? Найысылал Кызылдың баазар шөлүүң девискээринде чурук тырттырар бажыңның бир ярославде үн бижидер аппараттар талазы-биле түскай мергежилдиг Е. Н. Федоров он беш чыл ажыг ол шугумда бактаан ажылдап турар. Ол хире үр чыл ажылдап келген кижиниң чүгле Кызылга эвес, чоок-кавы хоорайларның, мрак-узак районнарының безин чону чоок танывыр болу берген. Хамык ужур ону танывырында, хүндүлээринде эвес болбайн аан.

Хай болгай бачыттыг бай-ла чүве: шак ол үн тырттырар чер эрткен чылдың июльдан эгелээш эзнирээн, артында-ла ыржым ышкаш апарган болбас ийикке.

Ээзинде бе, эт-хереклерде бе, эдилелинде бе? Ацаа келген хамаатыларны хөлээдип турар элдепейлиг ээвр хайлыг айтырыглар бо-ла болгай. Аппарат үрелгеп болза, ону кыдыртыр ужурлуг кижи эш Федоров-ла болгу дег. Сөөлгү үеде ацаа келген улуска харыы дорт болгаш чаңгыс: «Боттарыңарның садып алган кассеталарыңарга үн бижидер мен».

Чагыг ёзугаар үн бижидер аппарат үрелгенден бээр тос ай чедип турар. Үе эртип-ле турар, үүле-херек бүтпестээн.

Амыдыралга өөрүшкүүнүң кандыг хүннери турбас дээрия! Төрүттүнгеп хүнүнде үнүүг байыр чедириишкинин-даа бижидип алгай, аяның тыва ырдан азы делгем төрээн чурттувустуң эске-даа нацияларының ыры, шүлүүн, аялгаларын дыңнап болгай.

Үн бижирр цехтиң эргелекчизи эш Федоров чонга ачы-дуза чедирериниң бир хевирин—үн тырттырар ажылды кажан амгы хүнеринң негелдезинге дүүштүр эде тургузарыл?

Р. ТОЛЗАТМА.

ОКТАТТЫНГАН, КАГДЫНГАН

Хүндүлүг Мергелдей! Бо дугайын ам база катап силерге бижип, хөйге чарлавас болза, черле чүве бүтпес, хоржок ышкаш-тыр. Бистиң Самагалдай суурда чурттал-га, будурүлге, ажыл-агый туду хүндеп хүнче немежип, сайзырап турар суур-ла болгай. Суурнуң адаанда барыын талазында чаа чурттакчыларының квартыдарын көөр болза, база бир чаа суур апарганы өөрүнчүг, амыдырал хайыгып турар черле болгай.

А ол тудугларның чиге дужу-биле хем талазынче, бедик эвес хавак баарынче киреэ бээр болзувусса, кажан эгелээни уттундурган, кажан доостуру, ам кымга хамаарыры, ээзи кым болуру билдинместээн, ангайган-кенгей-ген тудуглар бар. Хавак баарында болгаш, артында кымга-даа эскертинмес. Ынаар тоолачы ыттар, ийл. чаңгыс кижилер не базар дээрден башка, шуут уттундурган тудуглар боор.

Херек кырында алыр болза, доозуп, ажыглай бээр чүве болза, улуг-даа тудуглар ийин. А оларны колдуунда дээвириинге чедир тудуптуда берген тудугларны ажаа-ла сек кылдыр октапкаанын. Оларның чүге дооступ чадап, ажаа-ла туруп берегенинин чылдагаанын биинр силер бе, Мергелдей? Төөгүзү мындыг ийин. Шаанда, ында чылдар мурнунда район төвүнге «Сельхозхимия» будурүлге каттыжымышкыны деп албан чери турду. Оон орнабажыңы: конторазы, гараж болгаш өске-даа черлерн кылдыр тудуп эгелээн тудуглар чүве ийин ол. Чазактың доктаал-шинтипирин ёзугаар районнуң агроүлетпүр каттыжымышкының тургусканыбиле холбаштыр «Сельхозхимия» дүшкеп, оон ажылдуун септелге-техниктиг бүдүрүлгеге материалдыг базазы-биле кады хүлээткеп. Шимчээр машина-техниказын, өске-даа эт-севин чогуур организациялар алгаш, ара тутка тудугларын, ону чедир тударындан, акша-хөреңги, материалдар дилээриндеп шуутсүнгеш-ле боор, ол-ла хевээр каапкаш барган.

Районнуң агроүлетпүр каттыжымышкыны эде тургустунуп, чаа ёзу-биле ажылдаар дээш хемчегерни ап, бодаып-ла турар чүве боор, ынчалаажок ол хире шуудады дээвириринге чедир тудуптуда берген тудугларны

Ч. СОЯНОВ.

аграар

Республикага хар чагбас. Хаттың күжү кошкан. Агаарның температуразы дүне 15—20, чамдык черлерге 25—30 градус соор. Хүндүс 10—15 градус соок болур.

Кызылга дүне 18—20 градус, хүндүс 18—20 градус соор.

КИНО

МАРТ 1-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Детство Бемби» 12.30, «Неукротимая маркиза» (2 сериялыг) 9.30, 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Потерпевшие с Лигурии» 12.00, «Атака» 14.00, 15.50, 17.40, 19.30 (узаткан) шактарда.

«ПИОНЕР»: Киносборник 9.20, 10.40, 12.00. «Плюмбум, или Опасная игра» 13.20, 15.10, «Аткинс» 17.00, 18.40, 20.20 (узаткан) шактарда.

«ВОСТОК»: Киносборник № 157 10.00. «Постарайся остаться живым» 11.20, 13.00, 14.40, 16.20, 18.00, 19.40 (узаткан) шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Полет в страну чудовищ» 13.30. «Все против одного» (2 сериялыг) 15.00, 17.40 шактарда.

Адрезивис. 667000. Кызыл хоорай. Щетинкиниң болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыралы болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацие киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуун келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуунуң индекизи 54241.
Чылда 360 катаа үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үнүрер чер. волиграфии болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизазы Кызыл, Щетинкиниң болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3462.
ТС—00063

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чуртарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 3 вторник № 53 (13353)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек

МОСКВАДА КЕЛГЕНИ

Совет чазактың чалаачы-биле Исландияның Премьер-Министри С. Германиссон кадайы-биле Москвада март 1-де чедип келген.

Аэродромга оны СЭКП ТК-ның Политбюро деңгүүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков кадайы-биле, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. С. Мураховский, албанның эске-дээ ниитилеря уткуп алган.

(СЭТА).

Төлевилелди деткип, чугаалажып турар

ДЕТКИДИМ

База бир төңгүүг болуушкун — 1987 чылда СЭКП ТК-ның январь Пленуму. Орта эде тургустунуушкунуның болгаш партиялың кадр политиказының дугайында айтырыгны чугаалашкан. СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелиг болгаш түңнел чугаазын номчуп танышкаш, эң амыдыралчы, үениң негелдезинге дүүшкен айтырыглар болуруп билдим.

Ажыл-агыйымның чамдык бүдүүлгелеринде, организациялыларында планнар күүсетпес, ажыл-бүгү чылдагааннардан четпес ажылдан, чаа арга-дүржүлгени ажыглавайн турарларыны эде тургустунуушкунуның болгаш дүргедээшкининиң оруунче киирерин илеткелде чугулаалааны черле чөптүг. Ол ышкаш чурттуң амыдыралының бүгү талааларын ханызы-биле чаартырынга эде тургустунуушкунуның ужур-дузазын СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң материалдарында тодазы-биле айыткан. Ук Пленумунуң материалдары кижи бүрүзүнүң ажыл-амыдыралынга удуртулга болур. Ынчангаш оске бүгү улус-биле бир дөмей, Пленумунуң материалдарын өөренип, харын-даа оон ушта бижидилгелерни кылып ап турар мен.

Оон ыңгыда «Күүрүне бүдүүлгезиниң (каттыжышкынының) дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Хоойлуузунуң» төлевилелин база-ла түүлдүгүнмес аргам чок. Төлевилелде бүдүүлгениң, организациялың, бригаданың, цехтың, звеноның удуртукчуларын ажылчыннар боттары шилип алыр, ажылынга харысалга чок, бодун тогдуварлар, эрги практикадан уштунналп, чаңгыс черде таптап орар удуртукчуну чайладыр, оон орунуга боттарының аразындан ажылды эки билир, мозу-шынарлыг кижиниң сөңгүүр дээнинге бүрүн каттыжар мен.

Маңаа даравазында чижектиг киирейн. Бистиң Барылың-Хемчик райпозунуң даргазының садыг талазы-биле оралакчызы Н. С. Устинова черде эки ажылдавас кижилериң бирээзи. Бараан актылап тура, кандыг-даа сүме чокка кылыр. Чижөлөзерге, февраль 6-да 3 тонна яблоку тыварынга райпозунуң муңгаш будкалыг машиназынга үдүргеп, Кудугай ховаузында чоогага барып төнгеп. Бодулаан биле дужаалдыг ажылдакчыларны чаңчап, көректээр.

Райпода улуг бухгалтер Н. И. Фуралованы ажылдаары-биле Каа-Хем районда чорутқан болган. Оны 1986 чылдың чазынында хуулларның отчёт-сөңгүдээлиг хуралынга баштаар черинң кежигүнүнге сөңгээн. Каа-Хем районга ажылдап турган, хөй өре-санчыгдал база кылган. Ол өрезин чогум төлеп азы төлевейн турар бе дээрзи эки-ле билдиимес. Саналжылга бухгалтер, кеди чүүдэ билбес улуг болуп орарлар. Респотребсоюзтан ревизорлар келгеп, сан-көөнүн чарыгдалынче ханылавас. Олар чүүле бараан сварылганын күүсеткеним, ниити оруулга, карылганы түңнээп чоруй баар. Мындыг чижектерни райпоюун удуртулгазындан, бухгалтерия аппарадындан ам-даа хейлү көрүп болуур.

Чаа Хоойлу ёзугаар үстүнде адаанын кижилерни ажылдан хостаары-биле бадылаш, солуур кижилерни дилеп тыварынга, шилип алырынга киржип, арга-сүмен бээр мен. Райпо коллективиниң эде тургустунуушкунунга Хоойлу төлевилелиниң 7, 8, 11, 12, 13, 14, 17, 22-ги пунктуларны ажылга ажыглап киргиптеря чугула деп бодаар мен.

А. САЯ.
Барылың-Хемчик район.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ МЕДЕГЛЕЛИ

Совет Эвилелиң 1986 чылдың январь 15-те төөгүүлүг масштабтыг программа — ядролуг чепсекти үе-чадалап үүтпаларының программазын иидип үндүрген. Ону саналдавышаан, бистер келир үениң аймыл чок чоруу — ядролуг чепсектиг эвес аймыл чок чорук дээрзин бүзүредиг үнаап билгеп бис. Совет удуртулга удуртуруп мейээ ядекая чурттуң Камгалал чаңдакы бодунуң чурттунуң, бистиң эвилелчилеривистиң аймыл чок чоруунуң, бүгү-ниити аймыл чок чорукту айтырыглаарын кичээнгейлиг төвүнде доктаамал тургузуп турар. Чер бембүрээзиниң аймыл чок чоруу, кижи төрелгетениң дириг артары чепсек күжү-биле эвес, а кады күжениишкинер-биле болгаш политиктиг аргалар-биле халдыртыңар дээрзикиге бисте бичии-даа чигааныг чок.

Улустарның сарымылдыг бодалы, партияларның болгаш шимчээшкиннериниң хөй кезип, бодуң камгалаттынар чаңалгага кижи төрелгеген бодуң боду удуткан каар деп бодаалы хүлээп көрбейн турар. Делегей мурнуунга улуг харымсалганың медереп биирин удуртулга болдурбушаан. Совет Эвилелиң ядролуг чепсек чок, күүдүлел чок делегейниң арте-ажыынга бот-боттарынга хүлээп көрдүнер дугуржуулгаларын чедип алырынче оруктуу ажыдың турар арганы могаг чок дилеп тыварын.

Чоокта чаа Москвага болуп эрткен шуулганга эртемниң болгаш культураның, политиканың болгаш шажының сураглыг төлээлекчилериниң маңаашкыны, дүүн реошкинии, күженишкинниг дилеп тывышкынын бистер база катап көрүп, бистиң үеристиң айнылдыг байдалып тодаргайы-биле эмеердивис.

Ядролуг чепсекти дүжүрери — болдунуп болур боттуг политика дээрзин Рейкьявик көргүскен. Каттыштыр алдыпганы-биле ядролуг айыылды болдурбазынга ханы бурунгаарлаашкынны кылыптар хевирлиг кидиг бөлүк шиитпирлерни дугуржуп аптарынга бистер Исландияның наймыылалынга чүгле чаңгыс базым четпээн бис. Рейкьявикке ужуражыышкынарның ужур-дузазында, үре-түңнел чок болганында ында. Ужур-дузазы чүдел дээрге ядролуг чепсек чок делегейниң чедип ап болдурунуң перспективазы ажыттынганында. Түңнел чок болганы чүдел дээрге ядролуг бодаашкынның күжүнге алыскаң күүдүлүг күштер дугуржуушкуннарны хүлээп алырынга удурланганында.

Рейкьявик соонда чүү болганы бүгүдеге билдингир. Америк администрация чедип алдынган чүүлдерден ойталап эгелээн. Совет-америк чугаалажышкынналар, оларга бурунгаарлаашкынны болгаш тодаргай чорукту кылырынче бистиң күженишкиннеривис туражок, чаңгыс черде доктаттынып турун берген. Стратегтиг шаап хилдаашкыны чепсектерин, ортумак ыракшылдың ракеталарын, космос чепсээн, ядролуг чепсектиң шенелделерин каттыштырган саналдарның бүгү комплекизин Рейкьявикке чугаалажып көрүн чөптүг деп санап турган ажылдакчылар, Совет Эвилелиң оларны шиитпирлээрин пакеттер аайы-биле болдурарын кызыдып турун берген деп сылдан алган, ол угланымышкынарның кайызыныц-даа талазы-биле дугуржулганы боттандырбазынга ойлежип туруп берген. Херек кырында чугаалажышкынналар бодун харааи сонуургалдар биле, шериг-технологтуг арны күштүг болурундан адырлар хөөн чок күзел-биле, чепсегленишкиин айтырыгнга, чүнүң-даа мурнуунда космос дамчыштыр, бурунгаарлай бээр дээн мыдыг бодаал чок саналашкынналар-биле моондакпаттынып турар.

Биске мыдыг туруп дүүшпес, харын-даа хүлээп алдыпмас. Бистиң принципиалдыг угланышкынывыс — деңнемээлдиг айыыл чок чорукче, бот-боттарынга хүлээп көрдүнер дугуржулгаларны чедип алырынче оруктуу ажыдың турар арганы могаг чок дилеп тыварын.

СЭКП ТК-ның Политбюрозу чоокта чаа ядролуг чепсек чок делегейниң программазын боттандырары-биле холбашкан айтырыгларның комплекизин чугаалажып көргеш, бо угланышкынның талазы-биле база бир улуг алдымны кылыр дугайында шиитпирни хүлээп алган.

Бүгүн совет удуртулганың өөмүзээнинден даравазындагы бистиң шиитпирливис дугайында чарлап тур мен.

Совет Эвилелиң Европага ортумак ыракшылдың ракеталарының айтырыын айтырыглар болүүндеп ангылаарын, оон талазы-биле айтыдугуржулганы чарарын, оонбиле кады ону кандыг-даа соңгаарладышкынын чок кылырын санаалдап тур. Ындыг базымны кылырынга чүгле үндезин эвес, а херек кырында белеп дугуржуушкун бар. Рейкьявикке ССРЭ болган АКШ чоокку беш чылдарның дургузунда Европада боттарының ортумак ыракшылдың шупту ракеталарын чок кылырының дугайында дугурушкан болгай. Ол үениң дургузунда бистиң девискээривистиң Алия талазынга ол класстың совет ракеталарының саны, бир эвес АКШ бодунуң национал девискээринге ортумак ыракшылдыг ракеталарының октарының санын база-ла ол хире кылдыр арттырып аар болза, чүү чедир кызыртынар.

Европага ортумак ыракшылдың ракеталарын чок кылырының дугайында дугуржулгага ат салгаанының соонда, ССРЭ дораан-на ГДР-ниң болгаш ЧССР-ниң девискээрлеринден Барыын Европага «Першинг-2» болгаш чалгының ракеталарны сайгара тургузуп эгелээнинге харыы кылдыр тургускан улуг ыракшылдың оперативтактиктиг ракеталарын ол чурттарның чазактары-биле дугуржуушкун ёзугаар үндүрер. Оператив-тактиктиг эске ракеталарга хамаарыштыр чүү чугаалап болуруп дээн, оларны кымыярының болгаш долузу-биле чок кылырының талазы-биле чугаалажышкыннарны ам дораан-даа болза эгелээринге белеп бис.

Ынчангаш эң кыска үеде бистиң Европа бажыңывысты ядролуг чүүктүг дыка улуг кезээнден хостап болурунуң ергазы бар. Ол болза Европаны ядролуг чепсегленишкинден долузу-биле хостап болурунче боттуг болгаш улуг базым болур ийик. Бистиң саналдарывысты Женевага АКШ-биле чугаалажышкынналрның столунуң кырынга салып тур бис.

Бир эвес ССРЭ ортумак ыракшылдың ракеталарының дугайында айтырыгны Рейкьявик пакединиң яштинден үштүп каапгар болза, оларны чок кылырының дугайында чугаалажып ларынга кандыг-даа бергедээшкин чок турар ийик деп бистерин чаңгыс эвес үдаа бүүредип келген. Ам оны херек кырында боттандырарынга эң эки арга тургустунуп келген. Ону европажылар, оске-даа диптериниң чоннары манап турар, оны амгы үениң болгаш келир үениң сонуургалдары, ерге-ажыктары иеген турар.

Совет чазак Европага ортумак ыракшылдың ракеталарының дугайында айтырыгны ойзалап көрбушаан, стратегтиг чепсектерни кескуу биле кыызырарын, оон соонда оларны шуут чок кылырының талазы-биле дугуржулганы чедип алырын оңза чугула херек деп ам-даа саналп турар. Ындыг дугуржуушкунну чедип алыры, моон мурнунда чайгыс эвес удаа демдеглеттингеги ышкаш, ол айтырыгларның аразында тудуш холбаалыг болганындан, чепсекти космосче үндүрүп тургузарын болдурбас дугайында шиитпирбиле харылзашкак дээрзи чугаажок.

Кандыг-даа бергедээшкинер болгаш өжегерээн кыдып турар моондактар турза-даа — ядролуг чепсегленишкинин дүжүрер дугайында айтырыгны шиитпирлээри чугуза деп. Совет Эвилелиң бодунуң күзелин база катап илерегейлеп тур. Чаа угаавылашкынын дээрге-ле хөй-ниитининң, Европанның болгаш делегейниң-даа үнүге дыңналыр боон, оске-даа чоннарның сагыпсыраашкыннарым база сонуургалдарын угаап билиря, бистиң сырый харылзаалыг делегейниктерге кожаларыңы айнылы чок чоруун боттарының айнылы чок чоруундаа аңгылаваны-дыр.

Тургустунуп келген төңгүүг арганы салбас ужурлуг бис. Бис дүргеп, таварымчалыг харынны малап тур бис.

ДООСКАН

«Октябрь 30 чылы» совхоз эрткен чылын чер ажылдарының талазы-биле чамдык эки коргуузуглерни чедип алган. СЭКП райкомунуң, райкүүскомунуң, агроүлетпүр ажылдакчыларының профэвилел болгаш ВЛКСМ райкомнарының ажыл-агыйлар аразында шилчимир Кызыл тугун чаалап алган. Совхоз гектар санындан ортумаа-биле 23,7 центнер дужуттуу ажаан ап, күргүнеге 1285 тонна тараанны дужаагаан.

Ак-Даш, Дүвүрең болгаш Кызыл-Хадың хоюу бригадаларында кожуг техниказын бүрүү-биле септеп дооскан. Механизаторлар Бады Ондар, Мвадыр-оол Монгуш база Содуи-оол Ондар олар септелгеге эки ажылдааннар.

О. ОНДАР.

ФЕРМАДА

«Тиилелге» совхозтуң сүтбараан фермазы бо чылын бот-оруулга-чарылгалыг ажылдаарынче шилчээн. Юбилейлиг чылды ферманың коллективи эки эгелээн.

Январь, февраль айларда коллектив планын ажыр күүсеткен.

Социалистиг чарыштың тиилекчилери саанчылар Моңең Куулар, Бочунай Куулар, Адаш Ондар, хоочун кадарчылар Лама Монгуш, Сат-оол Монгуш олар эки үлегер-чижекти коргүүлүп келгеннер.

Январь-февраль айларда фермада 200 ажыг инек бызаалаан, бызаалары онча-менди.

Фермада ажылдап турар кижилерге таарымчалыг байдал тургустунган. Столовая, магазин, ажылчыннар чунардуш ажылдап турар. Кызылбулуңда телевизор, ойнаар чүүлдер бар, коргүзүг самбыразы аскан.

К. МОНГУШ.
Кур-Чер суур.

СЪЕЗДИНИҢ ДЕЛЕГАТТАРЫ ЭЭП КЕЛГЕН

Профэвилелдерниң Тыва область организациязындан ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVIII съездизинээ делегаттары — профобличөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулар, Сүт-Хөл районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң хойжузу Н. А. Куулар болгаш «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң № 18 КМК-зында бригадир И. М. Карпов дүүн чанып келгеп.

Аэропортка солуунар корреспондентилерге делегаттарга кыска интервьюну алган. Профобличөвүлелдиң даргазы Ш. П. Куулариың съездиниң шиитпирлериге дүүштүр республиканың профэвилел организациязының солуглаларының дугайында журналистериниң айтырыынга мынчаар харыылаан:

— Моон-биле ССРЭ-ниң профэвилелдериниң съездизинге делегат кылдыр ийи дугаар соңгудуп турарым бо. Мурнуңдагызынга деңнээрге бо съезд бистиң чуртувыста болуп турар эргилделиг үеним, чаартыышкынналрның болгаш эде тургустунуушкунуның байдалын барымдаалап, профэвилелдерниң ажыл-чорудулгазынга принципиалдыг үнелеяри бергеп. Келир үеге аажок улуг солуглаар салдынган.

СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазында бистиң ажылывысты идевейжидерни ажаок тодаргай болгаш билдингир кылдыр айыткан. Күш-ажылчы коллективтерге ажылды экижидер — съездиге айытқан тодаргай угланышкыны мыдыр.

Съездиге ССРЭ-ниң профэвилелдериниң Уставынга өскерилгелер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген болгаш бо талазы-биле доктаалды хүлээп алган. Уставта профэвилел кежигүнүү кижи бүрүзүнүң эргелери болгаш хүлээлгелери кончуг тода айытқынган. Ону черле онзалап айытса эки боор. Чүге дээрге профэвилел кежигүннериниң аразында боттарының эргелерин кончуг эки билир, ол хирезинде хүлээлгелерни болгапчок үттунтарлар ам-даа бар болдур ийин.

Амгы үеде бистиң кол сорулгавыс — профэвилел организациязы бүрүзү, профэвилел ажылдакчызы болгаш активчи бүрүзү бодувустуң ажыл-чорудулгавыска съездиниң шиитпирлерин, ядаа М. С. Горбачевтуң чугаазын удуртулга болдуруп, шудуругу ажылдавры болур.

Н. М. Карпов съездиниң ажылынга киржип турар үеде оон бригадазы бо чылдың баштайгы ийи айларының планнаг онаалдаарын хуусаадан эрте күүсеткеш, ол дугайында телеграмманы бригадирниче чорутқан.

— Эштеримниң телеграммазы мени дыка-ла сорук киргеп — деп, Инвокентий Маркелович журналистерге чугаалаан.—Ниитизи-биле съездиге ажыл-чарыыг чоруктуң хөй болганы, бистиң амыдыралывыста бар четпестерни долу алаап, оларны чок болдурарының тодаргай, боттуг оруктарын айтып турганы мээң сеткилимге дыка-ла таарыштыр.

— Кызылга бээп хонар кээр кижи менээ бистиң съездивис-даа, пайысылалывыс Москва-даа дыка-ла хөй чүүлдерни арттырды. Съездиниң шиитпирлери бистя чаа-чаа ажыл-херектерже сорук киирды — деп, малчын Н. А. Монгуш чугаалады. — Ораа-чуртумга чедип, съездиниң материалдары-биле эш өөрүмүү таныштырар мен. Аажок-ла өөредиглиг, ажыктыг съезд болган деп билдим.

Н. БАЗЫР.

ЧҮРҮКТА: ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVIII съездизиниң делегаттары Кызыл хоорайның аэропортунда.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧҮРҮКТА: Элегес-Аксы-да хана материалдары кылыр заводтуң ажылчыны Александр Дамбаевич Дыртый-оол бодунуң эдлеринде шактаалдыг ажылдап турар.

Оон башкарган дериглезинден түүйбулар соксаал чокка шуужуп үнер. Бо чылдың январьда ол чарыштың тиилекчизинге саналткан. Ол хүнде үлүүн 150 хуудан кудулатпайн келгеп. Февральдың социалистиг чарыжынга ол база идепкейлиг киришкеш, чарыштың тиилекчилериниң бирээзинге саналткан.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ХҮЛЭЭНГЕНИ КҮШТҮГ

Каа-Хем районуң «Кызыл тук» совхозу район төвү Сарыг-Сеп суурдан ырак эвес черде турар. Ол — хөй адырлаглыг база бир улуг совхозтарның бирээзи. Мал ажылы, оон иштинде хой ажылы продукция бүдүрүп садар талазы-биле эвээш эвес үлүг хуулу эдлеп турар.

Он ийиги бөш чылдың баштайгы чылында совхоз хой ажылындан продукция бүдүрер болгаш садар планын ажыр күүсеткен. Бо түңнелдер — ында ажылдап турар малчыннарның шудургу ажыл-ижиниң түңнели дээрзи чугаажок. Малчын улустуң ажылы ындыг-ла амыр эвес. Олар кыштың чыварыыг соогу, чайның ышкам изин-даа дивес, бүгү-ле күжүн кадатчы углап, дүн-дүн чок ажылдаварлар.

Хой кадарып ажылдап турар кижилерниң аразында мурнакчылар эвээш эвес. Оларның бирээзинге аныяк ирт кадарчызы хоочун хойжулар Тамара, Аграмит Тоскарлар хамаарыжыр. Чоокта чаа район төвүнге болуп эрткен мурнакчы малчыннар следуунга олар база киржип чорваан. Эрткен чылдың түңнелдери-биле эки коргүүглерии чедип алганы дээш совхозтуң администрациязы Тоскарларга өртектиг бараанарны тывыскан. Эрес-кежиш, найыралдыг малчын өгбүле төрээн совхозуунга 8 тонна центнер немелде деңзизин пландан ажыр берген. Малчын өг-бүлениң чедишкиннери болгаш оларның чедип алган немелде деңзизин дээш совхоз дирекциязы мүң ажыг рубль түңнүг немелде акшаны санап берген.

Оон кыштаа совхоз төвүнден эң ырак черде турар. Чедип көрүвиске, малчын хоюн суггарган тур. Ужуражык мендилешкеш, малчының ажыл-агыйын сонуургап, коданның байдалы-биле таныжып эгелеливис. Суггатта турар аныяк ирттер күскү семиртилгеден кышче кирген байдалын ышкынмаан, тодуг-догва дезээр. Коданда ниитизи-биле 423 баш бар. Ону Аграмит Тоскар, оон кадайы Тамара база оларның улуг уруу Чечек үжедээ малдап турар болду. Кыштагда мал чемин четчир кылдыр соңгуп эккеп каан. Дус база четчир. Малчының кажаазының иштү кургаг.

Малчыннардан ажыл-ижиниң канчаар чорун турарының дугайында сонуургап айтырдым:

— Малчын кижиге амырдыш турар эвес. Совхозта ам оон чыл ажыг мал кадарып ажылдап келдивис. Бо үениң иштинде кандыг бергелер түрбаан дээр. Ылаңгыя баштайгы базымнар кончуг берге турган. Ону чажырып канчаар, эрткен чүве эрткени ол. Ынчалза-даа бергелерни коруп, оон чогуур түңнелдерни аныяк ирттигештен-ле 3,7 кг дүктү кыргып алыр хүлээлгени алган ажылдап турар мен.

Кыштагда иштү байдалдан алгаш көөрге, малчыннарның хүлээлгезин күүседиптериниң аргазы бар. Кыштаглаашкын эгелээнден бээр чаңгыс-даа баш хорааваан, арган-дорган хой чок.

Тоскарлар дөрт уругларлыг. Оларның улуг оглу Валерий шериг албаның эрттиргеп соонда, ада-иезиниң изин салган, төрээн совхозунда малчыннап ажылдап чоруур. Бичи оглу Олег шеригден келгеш, кеди ажыл-агый техникумунда өөренип турар. Улуг уруу Чечек ада-иезиниң дузалакчызы. Бичии уруу ам оңгу класста эки демдектерлиг өөренип турар.

Бедик сорулгалыг, эрес-шудургу ажыл-иштиг малчын өг-бүле кыштың хүрээлиг, социалистиг хүлээлгелерин күүседир дээш бүгү күжүн салып турар. Хүлээгенни күштүг — күүседир апаар.

А. КААДЫР-ООЛ.

АДА-ИЕВИС ДЕГ

Мээң ада-неем Бай-Тайга районнуң «Бай-Тал» совхозунда малчыннаан ажылдап чоруурлар. Ачавыс Таар-оол Хомушкуевич Сыргыт-оол биле аваавыс Татьяна Борбаевна Сыргыт-оол аныяктан малчыннаан ажылдан эгелээннер. Баштай 1968 чылда инектер хүлээп алгаш, ону алды чыл иштинде кадарган, оон соонда төрүүр хой хүлээп алганнар. Кайыын-даа хүлээлгеп ажылынга харамысалгалыг, кыынаан чоруу-биле чоннуң хүндүткелин, шактавын чаалап алган. Ачавыс кызымаан, неезо, кажаа-даа ажыл чок олурбас кижи. Кыынр чүве бар болза, ону кыынп калбаан шаанда сеткилин чөрле оожургавас. Ажылынның айны индыг болгаш, эртен сыгыр дан бажында турар, кыынп түдар ажылын шалынын кыза шаанкаш, хоюп кылдың чоруттар.

Мен биилеп коргеге-леваам, ачам арага-даа иштес, тываны-даа тыртпас улуг. От-бүледе сес уруг бис. Суббота, воскресенье-де чедип келгеп, ада-неенистиң ажылынга дузалажып, чагыг-сүлеени дыынап, сактып ап, ада-неенистиң өөрү-хевиринде эки талаларын боттарывыска сайгарып ап, өлгөн мынаан эки ажылдың, чурттаарын күзеп чоруур бис.

Шынап-ла малчын кижи ажылынга неезо, шуурту болгаш ак сеткилдинбеле берзинмес болза, ажыл кажаа-даа эки түлелге четпес. Малчыннар эң кыынмакчай, быжыг тура-соруктуг кижилер.

Кыс уругларывыс улуу кижи болганында сеткилсагыжынны-даа, ажылажыынны-даа аваа-биле, эжижилер-биле дөмей, үлежин, сүмележин, чугаалажын чоруур мен. Эки чаагай, хүндүлөчел, ак сеткилдиг кижилер болуп, чоңуңуң аразынга төлептиг, ас-неежиктиг чурттап, ажылдан чоргуннар дээш аваам бистиң үргүлүү чагыысургап, кижизидип чоруур.

Улуг ажыныс совхозта трактористеп, мен адаеенге дузалакчы кадарчылап, ийи кыс дуңмаларым Кемерово хоорайның институттарында база бир оол ол хоорайның ПТУ-зунда кадыкчыда өөренип турар. Арткан 3 дуңмаларывыс — школачылар.

Ада-неенистиң малчыннаан келгенинден бээр 20 чыл болгаш. Бо үеде ажылын эки кылып, 100 баш хойдан-на чыл санында ортумак-биле алырга 100—110 кураганнарны сүрүнеге остүрүп берип чоруулы дээш совхозтуң база районнуң спаковал-шапталдарын ап чоруулар. Ачавыс каш удаа районнуң малчыннарының социалистиг чарыышта тиилекчи болуп, янгыларлар-биле шаанадыш чоруулар. 1986 чылдың эң эки көргүзүглүг малчыны дээп, элээ-чүгеенниг ат-биле шаңнаткан.

Аваавыс — көдээ Советтиң депутады, бо чылын пенсияже үнүп турда «Хүндүлелдиң Демээ» орденбиле шаңнаткан.

Ынчаннаш бис, уругларывыс, өөлдары, ада-неенисдет, шак индыг төлептиг, кежээ ажылчыннар болур бис.

Долаана СЫРГЫТ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

● ● ●

«Хемчик» совхозтуң комсомолчулары, аныктары мал ажылынга идепкейлиг-биле киржип турар. Оларның аразында саанчылар-да, хой-жүдүлер-дээ бар. Ылаңгыя кыштагларывыстың хой оолдаштарывыстың үезинде комсомолчу даалга-биле кыштагларда келген аныяк ажыл-ишчилерге бо-ла таварышып болур.

ЧУРУКТА: аныяк саанчы Ирина Донгак.

● ● ●

ОЛ ДЕГ

БОЛУКСААР БИС

Чагаалы бижип олурар үезүрүм болза, бо чылдың февраль 23-те ачавыс Кызыл-оол Сандыевич Маады бежен харлаар. Ол Бии-Хем районда Сесеринг сүрүнүң киномеханиги. 1956 чылда Новосибирск хоорайга киномеханиктер болеткезер курсту двосканы, терээн сүрүнге ажылдай бергеп.

Ажылынга кызымак, ак сеткилдиг кижи. Социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Чарышка каш-даа удаа тиилээн, үндүрел бижиктер-биле шаңнадып тургаа. Ажылчын от-бүлеге төрүттүүген ады-оол, кыстың ийи дугаары. Үгбазы—Сенденбей Сандыевна Тараачы, Тес-Хем районда башкы. Хеймер дүүмазы Татьяна — Тес-Хем районнуң үргүлүг сылында. Мекетоол, Кок-оол, Бичe-оол — Сесеринг механизаторлары.

Аваавыс Чимистей Салчаковна Маады биле ачавыс бистерниң, алды кижиниң, өстүрүп ыяраан, бичии дүүмаларывыс база бар. Олар — Алексей биле Ритит школада өөренип турарлар. Үрүүнүң уруу Айзананы база остүрүп олурарлар.

Мен, бир уруу, Красноярск хоорайның медицина училищезинде өөренип турмен. Роберт — Красноярскиниң педагогика институдунуң студенттээн, от ам бот-середилгезе шилчаанда алган. Кызылда көдээ профтехучилищеде башкылап турар. Альберт база Красноярскиниң профтехучилищезинде доознаан, шофер албаны эрттиргеш, ам кижиже иштеп.

Ачавыс бистиң күш-ажылга өөредип, сагыш човаа чораан өстүрген. Эки кижи. Бис, ажы-төлү, ол дег болуксаар бис.

Мира МААДЫ.
Красноярск.

ФЕВРАЛЬДА

- Февральда «Шынның» почтазынга 752 чагаа келген.
- Оон иштинде шүгүмчүлелдиг чагаалар—93.
- Чер-черлерже хемчег ап, сайгарары-биле чорутканы—77.
- Чоруткан чагааларга алган харыы—30. Ол ышкаш эрткен чылын чоруткан чагааларга 12 харыы келген.

АЖЫК-ЧАРЛЫГ ЧОРУКТАН ЭГЕЛЭЭР

Ниитилел байдалын эжиндин тура, ажык-чарлыг чорукту моон-даа ынай хөгжүдери эртежок чугула. Ол дээрге бүгү участоктарга ажылды эжиндиривиниң күүлүг бызазы, бүгү-улустуң контролдуң дэвитиг арга-хевири-дир дээрзин СЭКП ТК-ныц январь (1987 ч.) Плевумунга чугуланып демдеглээн. Бо талазы-биле байдалды күш-ажылчы коллективтерде чоруткуп турар. Ажык-чарлыг чорукту ажылчорудулгада кайчаар боттандырып турарының дугайында интервьюну бистиң корреспондентивис Кызыл хоорайның поликлиникага эргелекчизи А. Н. Дьячейкодан алган. Ам оон харыывын, медицина хандырыгазын, оон ажык-чарлыг чоруун эжиндер дугайында чагаалар редакцияга кээп турар болганда, мында парладывыс.

— Күрүве болган хой-ниитн организацияларывыска ажыл-чорудулгазынга ол ажык, бүгүдеге коску болган биилеригир чорукту хандырар, ниитилел ажыдыралының кандыг-даа айтырыынга хамаарыштыр боттарының сананалдарын илередир боттуг арганы ажыл-ишчилерге бээр деп турарын черле үүлдүг. Ажык-чарлыг чорукту магадылаарывыска хоолйу-дүрүн актыларын ажылдан кылырын эгелээр үе келгеенин Плевумга дыынаткаанны биилигир болгай.

Март тоста — ыырытай бо келген — бистиң партия ыг организациястыг болган коллектив иежигүнериниң мурнунга отчёдум бээр мен. Республика ынелегеннидеп телефонзыр база киржир. Отчёттуң күн айтырыынче кииргеен товарыгга өөрү. Соңгуткан база төөгүлаткан эрге-дужаалдыг кижилериниң күш-ажылчы коллективтер болгаш чон мурнунга доктаамал отчёт бээрининң дүрүмүн чайгылыын чокка сагыырын ажыл-чорудулгага ажык-чарлыг болур чорук албан иеген турар.

Отчёттуң принципиалдыг, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлелдиг ёвү-биле белеткээрин кызыдар мен. Ажылынчы саналдар херек, мээң отчёдумну дамчыштыр ажылчорудулгамны үвелээрин, шүгүмчүлээрин күзекседим. Мээң ажылым бүгүдеге ажык, массага коску-чарлыг болур болза, дуржулганы бадырмага, четпестерди эдеринге ажыктыг. Удавас бодур хуралды ажык-чарлыг чоруктуң эгези деп санап болур.

Чоокта чаа поликлиниканың эмчилери сүмележиндээ турдувус: эмнелге иштинде информациялар булуынарны, ажыл шагының чарлалдары хөйге шоолуг коску-кы эвес. Оларны ам чартын тур бис. Чүрүүр, сарлаар кижи бар. Чарлал бижиирингге иттиг, эки саазыминар, дериттереселдер херек, кижилериниң кичээнгейин хаара туза бээр ааи. Расписаниелериниң, аарыг кижилерни хүлээп алырының шактарын эде көөр, сүмележир бис. Ынчангаш анкеталарны белеткеп тур бис. Аңаа хоорайның чүрттакчылары боттарының санал-онаалдарын киирер. Ваза ол ышкаш эмчиге киирер хүлээп ылыышкын ханзазыны кижилер боттары кылырының байдалын турғузар бис.

Поликлиниканың күнүүн-не 1500 кижини хүлээп ап турар. Бо ажылда четпес талалар хей. Эвэчиглерге хей кижилер маңаа турар. Хүн-хүнүү-биле-даа эмчиге кирип шыдаавайн баарының чижектери бар. Ажык-чарлыг чорукту ажыл-чорудулгага ажыглап чаңчыкпаанывыстан кирер ужурлуг эмчизинге эвес, эмнедип келгеннер өске эмчилержедаа аттарын биижде бээр. Участок эмчилери эмнеп турары кижилерге кымга баарын чугайлап, чедир тайылбырлаваайн турары ол.

Поликлиникада 68 эмчи бар, херек болуп турарын — 85, тускай ортумак эртеминг медицина ажылдакчылары мүн-не четчележип орар. Ол-бо варыглар эмнээр эмчилерниң, кижилер эмнээр шөйдүң чедишпезинден медицина хандырмагазы таварымчаныг эвес болуп турар. Чаа поликлиниканың түдүүн четтикпейн маңап турар бис. Оон түдүү 1988 чылда ажыглаага кирер деп тудугжулар аазап турар.

Кызында бүгү эмнелге шөлдериниң ажыглаазын дең-дескн чорударының хемчегдерин алыры чугула. Чамдык министерстволарның, ведомстволарның, адырларның эмнелгелериниң шөлүн эки ажыглаза чүл? Эске адырлың кижилерин «оскелевейн» аан. Оны чогумчалыг шиитпирээринге, адырлар аразында шаптыктаашкыныварны чок кылырынга кооперациялың аргазын ажыглараы чүүлдүг эвес бе? Хоорайда 48 кадык кайгайаа пунктуулары бар. Оларның үүрмээ, быдаргайы ажок. Бир эвес оларның күжүн каттыштырыптар болза, аазап ажыктыг болгу дег. Хаагыыг, ужурбажы биидиримес чоруктан коску, ажык-чарлыг чоруүче үнери чугула бооп турар.

Калбак демократиялың байдалынга ажылдап, ажыл-чорудулганы ажык-чарлыг болдурары ажылды эжиндер.

Солунга парлаттынган соонда

«ЫЫТТАВАСТААН»

Ындыг эгелиг шүгүмчүлелдиг ийи материал бо чылдың январь 9-та № 7 «Шынга» парлаттынган. Тожу районнуң Ий болгаш Тес-Хемниң Шуурмак суурларда радио орта ажылдавас, ыыттавас азы сымыранып турув бээр, бо талазы-биле чоннуң чөптүг иегелде-хомудалдарынга дыынаңгыр эвес чоруктар барын мында бижээн.

Чагаалында бижиттинген фактыларны хынаанының дугайында харыыны Тыва АССР-нин Харылзаанын дуңдуулге-техниктиг эргелелиниң кол инженери Д. Б. Чоксум редакцияга дыынаткан. Ында бижин турары-биле алырга, Тожу районнуң, Ий болгаш Тес-Хемниң Шуурмак суурларда радио эм ажылдап турар. 1987 чылдың кол сентеляге планында ук суурларывыс иштиңге болгаш ында бажыңнарга радио четкилерин септээри база ону техниктиг нормаларга дүүштүр тургузары көрдүнген болуп турар.

«ДОҢ ХЛЕБ, ШЫНАР ЧОК СҮТ»

Ындыг эге-биле эрткен чылдың декабрьда № 283 «Шында» парлаттынган Кызыл хоорайның садыгларында катаптаттынып-ла турар четпестерни бижээн. Сөөлгү үеде, ылангыя ноябрьда магазиннерге саткан сүтте курган сүт холуп сатканындан ооң шынары куду болган. Ол ышкаш хлебтиң шынары экиживейн турган. Хоорайның аъш-чем магазиниринде барааннар ассортиментизи дыка кызыы, ногаалларның шынары багай дээрзин ол чагаада шүгүмчүлээн.

«Доң хлеб, шынар чок сүт» деп эгелиг шүгүмчүлелдиг материалда бижээн фактыларны аъш-чем садыының садыг каттыжышкынынарының даргаларының хуралында сайгарып көрген деп улуг депутаттарының Кызыл хоорай Советиниң күүскомунун даргазының орлалакчызы В. И. Осипов редакцияга дыңнаткан.

Садыгның специалистери туе чөрде хандырыкчыларай продукция хүлээп алырда ооң шынарынга контроль-ду күштелдирген.

Кызылдың сүт комбинады бо чылын түгле чалаң сүттен кылган продукциязын бүдүрүп турар дугайын, хоорайның магазиннеринге доң хлеб садып турганының дугайында фактылар бадыткаттынмаанын харыыда бижээн.

ДИРЕКЦИЯ БОЛГАШ КҮҮСКОМ ДУГУРУШКАН

Бо чылдың февраль 15-те № 40 «Шынның» Мергедей булуңунга «Уттуучай даргалар» деп эгелиг корреспонденция парлаттынган. Тес-Хемниң «Чодураа» совхозтуң төвүнде клубта кино үндүрер үтек-башын чайын дамдылаап туруп бээр, а кыжын ажыттынмас, кагдинмас кылдыр шак доңуп каар. Чайын чашкыминыг хүннерде аңаа кижи ажыл даар арга чок, соок дүжерге ооң иштинге кире бээрге кижинин түгле дижи шакпылаар. Ону совхозтуң удурулгазы-даа, көдээ Советтиң күүскому-даа билир хирезинде. чай боорга кышче, кыш болурга чайже шилчиткеш, шуут-ла үттуп аарлар деп үк крреспонденцияда бижээн.

Чагаада бижиттинген шүгүмчүлелдер шупту шын болуп турарын үнүе депутаттарының Тес-Хем район Советиниң күүскомунун даргазы И. У. Успун редакцияже чоруткан харызында бижээн. Кыш дүжүп, соок дыңзый бергенде кино үндүрер черинң одалга системазы доңуп, чарылган, мичаңгаш киноаппаратураны көрүкчүлер салынче кежүрүп, кинону аңаа үндүрүп турган. Ол чорук үш чыл катаптаан. Амгы үеде кино үндүрер черинң одалга системазының чара донган регистрлерин эдекылган, киноаппаратураны кино үндүрер будкаже катап кежүрген, оскелаа хемчегдер алдынган.

Кино үндүрер черинң кол септелгезин чайгы үеде эки шиниргиг кылып алырын «Чодураа» совхозтуң директизы болгаш Чыргаланы көдээ Советтиң күүскому-биле районнуң кино четкизиниң директизы дугурушкан. Ынчангаш дараазында кыштың үеде мындыг таварылганы болдурбас.

ФАКТЫЛАРНЫ ЧУГААЛАЖЫП КӨРГЕН

Шагаан-Арыг, Чаа Шагаан-Арыг хоорайларның кудумчуларынга кылаштаарыдаа, бажыңнарга почта чедирерин-даа сөөлгү үеде бергедээн, тоганчы ыттар, чамдык бажыңнарда үзүп багларды ыттарның хейүн шүгүмчүлеп бижээн Э. Донгактың корреспонденциязы бо чылдың январьда № 21 «Шынның» Мергедей булуңунга парлаттынган. Ол ышкаш Чаа Шагаан-Арыгда аттары домей дугаарлаашкан бажыңнарыңг кудумчулар эвээш эвезинче мында база бижээн.

«Ыңмрар ыттар, будалчаа бажыңнар» деп корреспонденциязыны чугаалажып көрген болгаш чамдык фактылар бадыткаттынганын улуг депутаттарының Шагаан-Арыг хоорай Советиниң күүскомунун даргазы В. Ковалев редакцияга дыңнаткан. Бо чылдың февральда Шагаан-Арыгга болгаш Чаа Шагаан-Арыгга тоганчы 330 ытты тутхан болгаш узуткаан. Бо ажылды ам-даа уламчылаар.

Кудумчуларга хамаарыштыр алгаш көөрге, Чаа Шагаан-Арыг хобрайда чаңгыс аттыг ийи кудумчу чок. Тиңделгенин 40 чылы болгаш Тиилелге кудумчулары бар. Амгы үеде районнуң коммунал ажыл-агый бүдүрүлге эргелези Чаа Шагаан-Арыг хоорайда бажыңнарның дугаарларын чурумчудар талазы-биле ажылды чорудуп турар.

Корреспонденциязында ады кирген, боттарының мызырар ыттарын багламайн турар хамаатыларга административтиг харысалганы онаар.

БАЙДАЛДЫ ЭКИЖИТСЕ

Чоокта чаа Чадаана хоорайже төрөдээн чораан, суурүүче чедип чаваан, АТБ-ге чеде бердим. 1982 чылдан 1987 чылга чедир маңаа чолаачылаан, ажымдыралче күшажылчы оруумну эгелээн организациям ол.

Чөөрби чыл иштинде АТБге келбээн болгаш, ооң черже кайы-хире хогжүп, сайзыраанын, кандыг чаартылгалар болганын сонуурган көрүкседим. Мурнунда кады ажыддан турган эш-оорум-биле ужуражып чугаалажырыңга, ажыддан турар организациязының дугайында кижи сөөртүтер хире сөс-даа чугаалаваанмаан. Байдал чогуур деңнелге эвес деп чүвеге бодуң караам-биле корген бүзүредим.

АТБ-де бар четпестер-биле силерни таныштырып керейн. Машиналар септээр гараж хирлиг, ыштыг, кижи ажыладар арга чок соок. Ватареваардан суг текүүп турар, цехтерде ажылдап турар ажылчыннарның дериг-херекселдери шуут чок. Мээң ажылдап турган үемде, ол цехтер ярыг-силиг, чыяыг-чырык, ажылдаар херекселдер-даа четчир турган.

А вулканизатор цегинде чүгле камералар кырбалап турар. мурнунда аңаа маңыстерни хайындырып, септеп аңаы дег машина дугуйларын кырбалап турган болза, ам ол станоктар шупту үрелик, ынаар сагыш салыр кижи-даа чок.

Аккумулятор цегинде аэрометр бээни чок. Улуг өртектиг херекселдер артык кезектер чок болганындан анаваа ажыглаа чок туруп турарлар.

Чамдык цехтер шуут ажылдавас, эжиктери ажа октатпының калган, ангайгылай берген турарлар.Б. КУУЛАР.
Кызыл хоорай.

САНЧЫЛАР КОНКУРУЗУ

«Варлык» совхозтуң Бижиктиг-Хая фермазының аныяк кылдыр шиитеттинген кызыл-булуңуна районнуң дөрт фермаларының аныяк саанчылары ак хар дег халаттарын, берттерин кеткилеп-кеп, чыглып келген. Совхозтуң ферма эргелекчилери, зоотехниктер, агроүлетпүр каттыжышкынының кол зоотехниги К. В. Сарыларта баштаткан маргылдаа эрттирер жюрини тургускан.

Баштай-ла кажаа иштиңге барып инекти шыы, дүргеп саарынга маргылдаа эрттирген. Дараалында инек саар аппаратты часкаш, эмгээрингге кижи бүгүүү мергежилии көргүзүп, билеттерде бижиттиргеп айтырыглаарга харыылаан.

Суурнуң клубунга чыглган чон мурнунга оон түңнелин үндүргеп. Бүгү фермалардан келген аныяк саанчылардан бирги черни Бижиктиг-Хаанның комсомолчу эр саанчызы Валентин Ассанчык, ийиги, үшкү черлерни «Шекпээр» совхозтуң Суг-Кажаа суг-бараан фермазының Светлана Монгуш, Анатолий Куулар алган. Тиилекчилерге хүндүлел бижиктерни болгаш өртектиг белектерни тывыскан.

Конкурсту түңнеп тура, «Барлык», «Шекпээр», совхозтарда 5 аныяк эр саанчыларның немешкенин онзалап демдеглээн.

Баш удур сагындырып турда-ла, «Хемчик», «Доң-Терезин» совхозтарының удуртукчулары чамдык улуг назылыг кижилер чорутканы таварымча чок болган.

Конкурстуң кирижичилерге районда эң хөй суг будүрүп турар Бижиктиг-Хая фермазының ажылажи-биле танышкан, Кызыл-Мажалыкта Культура бажыңының бот-тывынгыр артистери солуп программалыг концертти база көргүзеен.

А. ХЕРТЕК.

КҮҮСЕТТИНГЕН

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудниги даг массазын казып тывар талазы-биле бо чылдың эгезинден планныг даалгаларын ажыр күүседип белген. 1, 3, 4 эдлечиглер (начальниктери В. Г. Наймушин, С. Г. Григорьев, С. Г. Новосельский) боттарынга алган планын ажыр боттандырганнар.

Экскаваторларның 9 бригадаларының чедиши ай планның чедишкининг күүсеткен. 980 муң тонна даг массазын чүдүрер тургаш, 1058,5 муң тонналыг чүдүрген. А. П. Догдинниң удуртканы № 4 бригадазы ай планын 1,5 катап ажыргап.

Орумнээр - чазылдырар участоктуң ажылчыннары база-ла багай эвес ажылдаан. Ылаңгыя И. Ю. Врюхачёптүң, В. Ч. Кошкендейниң орумнекчилер бригадалары эки көргүзүглерлиг болган.

● ● ●

«Шагаан-Арыг тудуг» трестиң Ак-Довуранта үлетпүр будүрүлгелер комбинады эртеки айда бүгү-ле көргүзүглер талазы-биле багай эвес ажылдаан. Барааның продукциязы будүрерии — 121,9, сайгарарын — 117 хуу күүсеткен. Пландан ажыр 18 муң рубльдың продукциязын сайгарган.

Тудуг материалдарын будүрер талазы-биле план күүсеттингеп. Демир-бетон кылыгларын 485 кубометрни хөйүү кылган. 127 муң түүйбүнү будүрүп үндүргеп.

С. САЛЧАК.

АЪШ-ЧЕМНИҢ ДЭЭЖИЗИ

«Кызыл Туң» совхозтуң Саглы суурунуң хлеб бижырар черн чурттакчы чоннуң хлеб-биле чедир хандырын шыдавайн турар. Никтиниң чеменнелге черлеринге, столовайга, үргүлер садыгга бригадаларга хлеб четпестеен. Электрө энергиязының багайы-биле далган хлебтер хевээр болгай. Электрын чок турган үе болза каңчаар, ам ооскө хемчээн дүргеп-биле аяа кайыт ирги? Мурнуйда ажылдап турган, ам буянныг дыштанылыышкында пенсионерлер хлебти хол-биле бижырып, чоңга чедиштирип турган болгай.

Ам ол хлеб бижырар черде аныяк эр бижырыкчылар ажылдап турар.

А. САТ,
Кызыл хоорай.

ХАРЫЫЛАРНЫ САДАДЫП ТУРАРЛАР

Улуг-Хем райкүүскомунуң даргазы Д. Х. Ооржак хөрү чагаалыын харыызын чоруткаан. Онар: «Багай чаңчыл тайлы берзиң», «Узуп кааптыглаар», «Шагаан-Арыг кажан чедер?», «Ажылдың шыңары багай». «Хайыраан школазында».

Таңды райкүүскомунуң даргазы Т. С. Түлүш үш чагаага: «Күш-ажыл деңгеези бербээнинин дугайы», «Дарый ажыглаага киирее». «Кыштагларывыска: Аазаатпын күүсеттингеп бе?».

Республиканың кадык каңгалай министрлиг коллегиязының оралакчызы О. К. Ондар бир чагаага: «Чалакта дээш телевизетей бергеп. Чүге?: (ол чагаам дарый харыылаарын хүлээп турбуне).

Кызыл хоорайкүүскомунуң даргазы Д. Л. Тимней ийи чагаага: «Депутатка сес: Шынары куду. Чүге?», «Хемчег алырын утпан бе, азы?»..

Ийи-Хем райкүүскомунуң ажыңдакчылары бир чагаага: «Хоккей шөлдери чаңгыс-даа чок».

Сүт-Хол райкүүскомунуң даргазы Ч. В. Монгуш ийи чагаага: «Ыдыг болуп болур бе?», «Бора-Тайга садыгын ажылында четпестер».

Эрзин көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы В. Дүгер бир чагаага: «Багласа каңгыгыл?» харыынын бербээнер.

АЖЫК ЧАГАА ХҮНҮ

СЭКП Чөөн-Хемчик районнуң, «Ленинчи оруң» солхозунуң организациязының ажык чагаа хүнү Чадаананың Культура башкынынга өрткеп. Аңаа Чадаананың автотранспорт будүрүлгезинин, автовокзалдың ажылынын дугайында айтырыглаарга харыыларны бергеп. Айтырыглаарны салып тура ажык чагаа хүнүнүң киришчилерн боттарының сананалдарын киирип, пассажирлер аргыштырылгазында четпестерге ыңгыынын бээр-ынче.

Районнуң ХВАВ бөрөзүнүң эргелекчизи А. С. Монгуш: «Автовокзалдың ажылдакчылары чоңга эрилеп-элдек эвес, харын-даа каржы-домуун. Ылаңгыя кассир Людмила Ондар пассажирлерге ыңгыынгыр эвес.

Районнуң улусчу контроль комитединиң даргазы Х. Э. Монгуш: «Автобус чолаачыларны суурларже үнер шактезин кажыдып турар. Үнер, чоруур хуусавазында албан өөлдаар, орайтаар. Графикти сагындырып автобудүрүлгезин удуртукчулары чедип албаан. Оларның күш-ажыгынга, пассажирлерниң шаңгезин каңнаарынга удуртук-туларның негелдези кошкан.

Автовокзалдың ишти кирлит, уяте олурар олуттарын да чедишпес. Орук кижизиниң дыжын бодаавайн турар. Автобустарның кажан, кайнаар чоруурун радио дамчыштыр чарлаастаан».

Күш-ажылдың эң-не чүвезинге, ажык-чарлыг чорукту ажыл-чорудулгага ажыглаарга, бригада керези-биле ажылдарын олар чугудаалаан.

АТБ-ним начальныгы М. С. Ооржак, автовокзалдың директору А. А. Балыкова чоннуң иегелделерин хүлээп ап, айыттынган четпестерни дарый чайлаарын, эде тургустуунушкунче киирерин ажык чагаа хүнүнде ааздаан. Хоорайда ийи дугаар маршруттуң шимчээшкинин эжиндер, автовокзалды радиожудар, автобустарның чоруур үезин контрольге алыр талазы-биле хемчегдерниң күүсеттингеп боттандырар. Чаңгыс сес-биле чугаалаарга, ааздашкыннарны ажыл-хереп-биле чаңгыс аай болдурарын олар хүлээнгеп.

Дараазындагы ажык чагаа хүнүнге аминдирал хандырыяга будүрүлге эргелелиниң айтырыглаарын чугаалажып.

В. ХОВАЛЫГ.

ДУЗА

Дыштанар хүннерде район төвүнде совхозтуң ажыл-ишчилерн малчын кыштагларга бо-ла чеде бээрлер. Бо удаазы олар база койжуларга чедип чораан, оларның аразында — совхозта партком кежигүннери, ажыл-агыйның удуртукчулары, көдээ Советтиң депутаттары.

Шефчилер комсомолчу койжулар Дой-оол Иргит болгаш Саина Донгактың кыштагларының кажаазының коржекин контарып бергеп. Бухгалтер Чечек Севин, мал эмчизи Сайын Суваа. Виктор Салчаа болгаш аскелер-даа эрес-дерзе ажылдаан.

К. СААЯ.
Монгуш-Тайга район.

АЖЫР КҮҮСЕДИПКЕН

«Тыва даг-дүгү» комбинатының коллективи он ийги беш чылды күш-ажылчы эки көргүзүглерлиг эгелээн. Ийи-ги айның чээрби хонуктарында план ёзугаар 6137 тонна продукцияны үндүрер турган, ону 7 муң тонналдан ажыр күүсткен.

Бүдүрүлгениң бүгү-ле цехтери планныг опаалдаларны өй-иландa күүседип турар. Үрмектеп, сорттаар комплекстe С. Ооржактың, М. Ак-баанның удурткалыг № 3, 5 эдлчеглериниң ажылчыннары чарыштың мурнуку бүдүрүүнда чоруп турар. Беднк сорттуг руда болбаазырадыр цехтеп Б. Кууларга удурткан ийи дугаар ёзлчет 501 тонна продукцияны кылып үндүрер турган, херек кырында 527 тонналы бүдүрген. Улуг мастер Н. Арсланованың удурткан комсомолчу шынжактар ёзлчээ февральдың үлүүн доозупкан.

С. БАЛЧЫР.

ЭГЕ ОРГАНИЗАЦИЯЛАРДА

Арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура республика база эки тура Кызыл хоорай нииттилелдериниң каттышкан пленумундан.

«Нииттилелдериниң каттышкан плевумунга арага ишпес чорук дээш демиселдиң кадык камгалал системазында эге организацияларының ажыл-чорудулгазының бо хүнмерде кандыг байдалдыг болуп турарын чугаалашкан. Арага ишпес чорук дээш демиселдиң Кызыл хоорайның эки тура нииттилелиниң даргазы Л. С. Новикова аңаа иле-ткел кылган.

Бөгүн арага ишпес чорук дээш демиселдиң эки тура Бүгү-эвилел нииттилелиниң кежигүн кылдыр бактаап турар 13 миллион кижиниң 400 муң хире эге организацияларында нииттилел кежигүнүнүң бар-дык эге организацияларында нииттилел кежигүнүнүң саны 10700 кежигүн бар. Л Кызыл хоорайның 56 эге организациязы ийи муң ажыг кежигүнүүр. Эки тураның хей-нииги бо организацияларының сорулгазы — амыдыралга арага ишпес чо-руктуг доктаадып тургузарыл. Бо дээрге СЭКП-ниң эң шыңгыы, принципиалдыг, кажан-даа аткаарлап болбас шүгүмү. «Арагалашкынга болган алкоголизмге удур демиселди улам күштелдирер-ниң дугайында» СЭКП ТК-ның докладының үнгенинии сөөнда безин партия Төп Комитеди бо айтырыгны чеди удаа чугаалажып келген. «Арагалашкынга болган алкоголизмге удур демисел талазы-биле партияның хүлээп алган хемчеглери нынаныштыг түңнелдерни берип турар. Оны моон-даа соңгаар улам быжыглаар херек» — деп, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленуму демиглээнин иле-ткелчи айтыкан.

Боттарының хүрээлеңиңге ёзулуг энтузиаст демисел-чилериң күжүн каттыштырып, совет нииттилелдиң амгы, чаагай амыдыралынаң арганың ырык турнугушкулуун аштап врыглаары —эге организацияларының сорулгазы— деп, иле-ткелчи демиглээп, арагалавышкының хей-биле чедимче чок диртип турар ог-бүлелер. түс-тэ арагачылар-биле чамшы-сыныш чок демисежирин, кижизиг амыдыралдың өөрүшкүүн көөр кылдыр арагачы-ның үгаа-медеренинге, чүрээнге сиңир таймыбыр, бү зүрелдиге ажылын канчаар чүден эгелеп чоруткузусса эки-ил дээраин тугаалап, бо айтырыгны деминг шинтпирлээрингe кадык камгалалында эге организацияларның ажылын сайгарып, арга-дүржүлүг солуун турары таварыга эвес деп айтыкан.

Бөгүе болган хөрүмсеялгалыг бо ажылга хоорайның медицина ажылазакчылары эвээш эвес ажылаашты организа-тор эрттирип турар. Лекция беседазын ангыда арагаге сунгулгаан-биле болган ниитилел коом кижилери-биле ажык чугаалажыышкын-нарны кылып, алкогольга удур пропагандавын ажыктыг. дээштиг арга-мероп-тарыл ангей-тыл туралар. Чижээзинге, № 1 уруглар поли-клиниказының эмчилери вазыг уругларын ада-иелеп-ажы-төлүг бистер өзүп келгеш дузалажып, күш-ажылга янакшылыг, ашаа хүндүт-келдиг-даа олардан үжүктап алган бис. Кара-Дагның ка-ыр кашпалларында, Оргу-Шөлдүң олбук ышкаш тыкаларында, ада-иевистиң ис бастыкан черн чок боор!

Амгы бо хүнмерде совхозтуң чоок кыштагларында Ильичиниң лампалары чайкай бергеи. Малчыннар сууржуң амыдыралды көре бергеи. Ада-иезинге соон салгеп, оларга сакманчылап ажылаап чоруун уруу. ам гайон Советиниң депутады Светлана, күдээзи Кок-оол Донгактаң улуг кадарчы бол-ганнар. Кыргынар ам оларның дузалакчы кадарчылы болуп, уругларынга арга-сүме кадып, эш боон чоруурлап.

Ада-иезинге тос уругну төрээн болгаш кижилиңиң ес-тургеи. Уругларының шупту-зун эртем-билиглиг, күш-ажылга мыкак кылдыр ес-туруп, ам-даа нииттиниң ажыл-херээнге шаа-биле улуун киириштирип чоруур кыргаи ада-иевиске мөгейип, оларның сеткилин кажан-даа хомулаттаае дээш, төрээн черинге, төрел чонувус мурнунга эки кижилер диртип, ак сеткилдиг ажылдаарывысты хүлээгевие деп санап чоруур бис.

Е. МОНГУШ.
Кызыл хоорай.

ДӨЗЕП, САЛГААР БИС

Сүт-Хөл районуңуң «Айдан-Маадыр» совхозунуң Оргу-Шөл хойжу бригадазының Кара-Дагда кыштаанда хоочун малчыннар — бистиң ада-иевис чүртаап чоруур. Ачаныс Кылбак Ыймаандаевич Монгуш, аваныс Солай Сырбаевна Монгуш олар кайызы-даа алдан хар ашкан. Малчын, тараачын үгүн сал байн ада-иезинге «Алдан-Маадыр» совхозка үжеп сес чылдың үүгүнде малчыннар келген. Ынча чыл дургузунда төрүүр хой кадарып, чыл санында төрүүр чүс башка онаштыр 95-тен эвээш эвес чаш төлду ап, ажаап остуруп, ажыл-агыйның экономиказынга эвээш эвес үлүг-хүтүзүн киириштиргеннер.

Эки кылган ажыл—элеп читпес алдар дижир. Ада-иезинге кайызы-даа «Күш-ажылдың хоочуну» медаль-биле шаңнаткан. Аваныс пенсияже үнгеиден бээр он ийи, ачаныс ийи чыл болган. Ынчалза-даа хоочун коктуг күш-ажылга чаңчыккан ниижилер хол куруг каза аваа олуртунар, бо хүнмерге дээр хоюн ам-даа кадарбышаан. Малчын кижиде дыштанып хүн бар эвес. Кыштың соогу, чайның изии оларга моондак болбаан. Ниитиниң жалын, боттарының ажы-төлүг-биле дөмей каяктап, ажаап, мынча чылда чонунга мактадып ажылдап чоруур ада-иевистиң чымыштыг ажылынга

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП КӨРҮП ТУРАР

ССРЭ-ниң Профэвилелдериниң XVIII съездизиниң материалдарын болгаш аңаа СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазын дашткы чурттарның массалыг информация чепсектери кол-баа-биле таймылбрлап турар.

СЭКП ТК-ның Чингине секретары М. С. Горбачевтуң ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVIII съездизинге чугаазын Болгарияның солуунары «Эде тургустунуушкуну-ну күш-ажылчы коллективтер шинтпирлээр», «Күш-ажылчы коллектив — эде тургустунуушкуниүң кол өзээ», «Ниитилел амыдыралының бүгү адырларынга үндезин чаартылгалар дээш» деп улуг эгелерниң адаанга парлаан.

Польшаның «Трибуна люду» солуну СЭКП-ниң Чингике секретары кезир үениң программазын айыткан улуг чугааны кылган деп бижээн. ССРЭ-де боол турар чаартылгалар Октябрь революциязының эгелээни улуг керектиг уламчылаары болур. Совет ниитилелдиң эде тургустунуушкуну оон профэвилелдериниң мурнуну делгем орукту ажыдып турар.

Франциз коммунистериниң «Юманите» солуну СЭКП ТК-ның Чингине секретары чуртта эгелээн улуг ажылга саат ужураштырып турар айтырыгларже кол киҥээгейни үлөндырган. Совет Эвилелиниде эде тургустунуушкуну бүгү-ниитиниң хэрээ апарган. Эде тургустунуушкуниүң кол өзээ ажыкчарлыг чорук болгаш демократияның хөгжүлдези дээрзин солун онзалап демдеглээн.

Лондонуң «Таймс» солуну совет удуртукчу эде тургустунуушкуниүң удурлажыкчыларынга удур даймины чарлаан болгаш бо чыл болза ССРЭ-де эгелээн улуг чаартылгаларның эргилдеянг чыл болур ужурлуг деп ол чугаалаан деп бижээн.

Даштыкы чурттарның массалыг чепсектери М. С. Горбачевтуң чугаазының делегей байдалынга хамаарышкан кезээнче база улуг кичээнгейни салып турар. Империализмниң болгаш реакцылыг күштериниң Совет Эвилелиниң бурунгаар хөгжүлдезинге шаптык кадарын орладжып турарын совет удуртукчу айыткан деп, Парижтиң «Эко» солуну бижээн. Англияның «Тудей» солуну социалистиг болгаш капиталистиг чурттарда шериг чарыгдалынга база чонуң негелде-хереглелдиңде үнүп турар чарыгдалдарның кайы хире ылгалдыын М. С. Горбачевтуң чугаазында тодаргай көргүстүнгеп деп бижээн.

СЭКП ТК-ның Чингине секретарының чугаазын таймылырлап бижинишкаан, даштыкы солуннар Совет Эвилелиниң чепсегленишкинии эдерее бүдүрерин кызыгаарлаар, ядролуг даймының айымлын чайладыр, делегейниң аймак чок чоруунга идегелдиг контрольду тургузар талазы-биле кандыг-даа чугаалажымышкынарга кезээде белеп деп медеглээнин онзалап демдеглеп турар.

СОҢГУЛДА ТҮҢНЕЛИ

Сирияның депшилгелиг национал фронтузунуң төлээлемчилери чер-чер органнарынга болган соңгулдаларга бүзүреллиг тиилелгени чедип алган. Араб социалистиг каптап тургустунуушкун партиязы, Сирияның Компартиязы болгаш чурттуң өскө-даа депшилгелиг күштери ол соңгулдаларга чурттуң 68 хоорай муниципалитеттериге болгаш 14 губернаторстволарынга бадылаашкынының 54-тен 93 чедир хуузун алган.

Соңгулда кампаниязының түңнели Сирий Араб Республикайың депшилгелиг күштериниң чаңгыс эвиниң быжыканың көргүскен деп солуннар демдеглеп турар.

(СЭТА).

ЧИЛИНИҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ КЫЙГЫРЫЫ

БУЭНОС-АЙРЕС. (СЭТА). Чуртка демократиязы катап тургузар. Пиночеттиң эргечагырганга мөңгеде турарын дээш кылып турар орландажышкынналарынга удур демиселге күштү кадарынче оппозицияда турар бүгү күштерни кыйгырган. Чилиниң Коммунистиг партиязының ТК-зының Политбюрозуңуң тараткан кыйгырыында: диктаторжу ёзау-чурумнуң хүлээп ап турары «Политиктиг хообылулар» дээр чүвези демократия-биле канчап-даа чүүлдешпес. Ол «хообылулар» фашизмниң «юридиктиг базазын» тургузарын кордаан соруга болур деп бижээн.

Пиночеттиң эрге-чагыргазының хүлээп ап турар «хообылулары» чүгле Коммунистиг партиязын эвес, а улус-демократтыг шимчээшкиниң бүгү партиялармыл ажыл-чорудулгазын хорун, чөпшээреп каан партияларынга бүрүн контрольду тургузарын көрүп турар.

Оппозицияларда турар партиаларның ажыл-чорудулгазы бир деминг эвес боон турарын диктаторнуң ажыглап эгелээни чиги улустуң дүвүреним турар. Дерзии ёзаучурумнуң чаа он-кажарлаашкынынга удур оппозицияда турар бүгү партиялар боттарының аразында чорудаалерни соксаткаш, күжүн кадары кара чаңгыс шын орук. Ынчангаш ол партияларның удуртукчуларының мурнуна улуг харымсалга туруп турар.

Соңгу айларда Чилиде күрүне терроризин кайбаргаи. Шериг трибуналдары нетеп сүрүшкүн чорудар апаратгар апарган. Кандыг-даа хай-чагырга чок чажыт болуктер кижилерни оорлаар, өлүрер херектерин үүлгедип турар.

Демократтыг күштериң аразында чаңгыс аай эң-сеткил чок байдалды ажыглаш алгаш, Пиночет аңаа дузалап турар делегейниң улуг болгаш түе чер капиталынга күрүне бүдүрүлгелерин берип, хереңгитеннерге ажыктыг социал-экономиктиг хемчеглерни боттандырып турар.

Пиночеттиң диктатуразы америк империализемниң, реаксылыг шериг күштериниң, молчукчу күштериниң ачызында турун турар. Ындыг болзажок маадырлыг чилиүлүс боттарының хостагазы, демократтыг эргелери дээш демиселяи күштелдирип турар деп медеглеядe айыткан.

ЧАА ПАРТИЯ

МАДРИД. Испаннада политиктиг чаа партияны — Испаниянның ажылчы чонарының партиязы — коммунистиг чайгыс эп деп партияны тургускан.

Оон даргазынга мурнуда Испаниянның компартиязының чиңгине секретары чоран С. Каррильону, чиңгине секретарынга А. Привьедону сөңгаан.

(СЭТА).

ЛЬВОВ ХЕРЭЭНИҢ ДУГАЙЫНДА

РИМ. СЭТА-ның корреспондентизи Сергей Ватыревтиң дамчытканы болза: «Вильна Украина» солуннуң дыңнатканы 1943 чылдың күзүүнде Львов чоогунга болган коргунчуг болуушкун ол черниң парлалгазының кол темаларының бирээзи болу берген. Италиянның дайындан үнгенинии соонда 2000 итали шеригларни гитлержилерниң узуткаанының чаа хереченилерии парлап турар.

1943 чылда лейтенант дужаалдыг туттурган шеригler аразынга Львовка чоран амгы генерал Филиппо Бонфант «Коррьере Делле Сера» солунга «бистиң хей солдаттарывысты нацистерниң Львов чоогунга боолап каакынга бүзүрээр мен» деп медеглээн.

Итали солдаттарын боолап өлүрер дугайында дужаалдың кимнин бүгү партиязының ажыл-чорудулгазын хорун, чөпшээреп каан партияларынга бүрүн контрольду тургузарын көрүп турар.

Оппозицияларда турар партиаларның ажыл-чорудулгазы бир деминг эвес боон турарын диктаторнуң ажыглап эгелээни чиги улустуң дүвүреним турар. Дерзии ёзаучурумнуң чаа он-кажарлаашкынынга удур оппозицияда турар бүгү партиялар боттарының аразында чорудаалерни соксаткаш, күжүн кадары кара чаңгыс шын орук. Ынчангаш ол партияларның удуртукчуларының мурнуна улуг харымсалга туруп турар.

Соңгу айларда Чилиде күрүне терроризин кайбаргаи. Шериг трибуналдары нетеп сүрүшкүн чорудар апаратгар апарган. Кандыг-даа хай-чагырга чок чажыт болуктер кижилерни оорлаар, өлүрер херектерин үүлгедип турар.

Демократтыг күштериң аразында чаңгыс аай эң-сеткил чок байдалды ажыглаш алгаш, Пиночет аңаа дузалап турар делегейниң улуг болгаш түе чер капиталынга күрүне бүдүрүлгелерин берип, хереңгитеннерге ажыктыг социал-экономиктиг хемчеглерни боттандырып турар.

Пиночеттиң диктатуразы америк империализемниң, реаксылыг шериг күштериниң, молчукчу күштериниң ачызында турун турар. Ындыг болзажок маадырлыг чилиүлүс боттарының хостагазы, демократтыг эргелери дээш демиселяи күштелдирип турар деп медеглеядe айыткан.

РИМ.

Италиянның министрлер чөвүлелиниң даргазы социалист Беттино Бодуңуң эрге-дужаалыдан халажыр деп медеглээнин итали телевидение дамчыткан. Бодуңуң ол бодалынның дугайын Беттино каттыжып алган чазак баштап турар бөш партияларның секретарьларының хуралынга февраль 27-де дыңнаткан.

Ол хуралдың эгелээринин мурнунда: «Чазак баштап турар партияларның аразында политиктиг кризис шоол мурнунда-ла тургустунуп келген» деп, итали чазактың баштыңы чугаалаан.

Италиянның социалистиг партиязының секретары Беттино Краксн март 3-те бодуңуң эрге-дужаалындан халажыр чоруурун сенатка дыңнадыр болгаш оон соонда ол дугайында бнлдирнишкинин республикалыг президентизи Франческо Косситеге тыпсыр.

Итали чазактың баштыңының бодуңуң эрге-хүлээлгезинден халажыр деп турарын таварыга эвес. Чазакта кирижип турар партияларның, чүүң-даа мурнунда христиан-демократтыг партия биле Италиянның социалистиг партиязының аразында чөрүдээлер — чазакты удуртуп баштаар кижи дугайында айтырыгны шагдан боор-ле үргүлчүлеп келген.

Италиянның коммунистери тургустунуп келген кризисте чурттуң улуг партияларының аразынга чугаалажышкынарны чорудуп турган шинтпирлээрни саналдап турар.

(СЭТА).

НЬЮ-ЙОРК.

Мозамбикке ашы-чем, медицина хандырылгазы болгаш транспорт талазы-биле дузаламчы көргүзер дугайында ол чурттуң делегейниң бүгү чурттарынга киирген дилээн КНО-ның чиңгине секретары Перес де Куэльяр март 28-те чарлаан.

Мурнуу-африка ёаучурумнуң дерээи үүлгедиишкиң үржуудан 3,5 миллион кижи аңмыдыраш-чурттаар аргажок турегелеяте таварышкан деп, Мозамбик күрүшенинң чазаа медеглеп турар.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ПРАГА.

Чехословакиянның «Метростав» бүдүрүлгезиниң Прагада дээди техниктиг училищенин тудуг факультедп-биле кады ажылдажылгазы чаа депшилгелиг хевирлиг апаргаи. Оларның баазазында ЧССР-де бир дугаар эртембүдүрүлге болгаш педагогика каттыжышкынды тургустунган. Ол бот-боттарының аразында быжыг болгаш үре-түшпелдиг ажылдажылганың перспективтиг аргаларын ажыдар.

Мурнакчы дээди өөредилге черинин теоретиктиг базазы болгаш ЧССР-ниң эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзинин бүдүрүлге күүлэери тудуг индустриязының чугула айтырыгларын шинтпирлээринге бараан болурлар. Ам эртемдеперинің шинчилекчи ажыл-чорудулгазы улус ажыл-агыйынга ужур-дузалыг объектилерни тудуп тургузарынын практиказын биле каттыжа бээр. Аныяк архитекторлар болгаш эртемденнер практиказын «Метростав-тың» организацияларынга эрттирерлер.

Чоокну үенин чугула соруулгаларыяяр аразында — Прага метрополитенинин чаа радиустарының бирээзинге, карын геологтуг болгаш тектониктиг байдалдарның районунга станцияны тудуп тургузар талазы-биле ажылдар бар. Каттыжышкынның ажылының планында тоннель тудугларын кыларынын, бетон конструкцияларын, тудугга лазерни ажыглаарының талазы-биле чаа технологияларын адырынга шинчилелдерни база киирген.

(СЭТА).

ТИРАНА

АТА агентилелиниң дыңнаткаяын ёзугаар алырга, Улусчу хуралдың он бирги чыылышының бирги сессиязы 1986—1990 чылдарда Албания Улусчу Социалистиг Республиканың экономиктиг болгаш культурага хөгжүлдезиниң сесни беш чыл планының дугайында хообылуну хүлээп алган болгаш база ол ышкаш 1987 чылда чурттуң улус ажыл-агыйы болгаш культурага хөгжүлдезиниң планын деткээн.

Социализмниң материалдыг болгаш техниктиг базазын тудуп тургузарының кол звенозу болганда, үлетпүрнү бедик темпилер-биле мурнадыг хөгжүдерия беш чыл планында көрүп турар. 1990 чылда 1985 чылда турганыбиле деңнээрге, бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрери 31—38 хуу, хереглел барааннарының бүдүрүлгези — 25—27 хуу өзер. Албанияның Күш-ажыл партиязының IX съездизинин директиказары-биле дүүштүр беш чыл дургузунда улус ажыл-агыйынга капитал салыышкынының хемчээли 24 миллиард лек ажа бээр.

Беш чыл планынга бодаарга, 1987 чылда көрдүүгеп план ёзугаар кодээ ажыл-агыйының, малдыгыя мал ажылының хөгжүлдезинин темпилери, даштыкыже үндүр садыглаар продукцияның хемчээлиниң өзүлдези бедик болуруп, чамдык үлетпүр кылыгларының бүдүрүлгези улам көвүдээрин баш удур аймткан.

(СЭТА).

Иордан хеминиң Барыяа эриинде Наблуста болган Эль-Халилде дүшкүүрүг байдал хевээр арткан. Палестиннерниң чыскаалдарын базарынга израиль эжелекчилер карак чажы төгүлдүрер газы болгаш резина октарны ажыглап турар. Кээп турар медээлер ёзугаар алырга, Наблустуң кыдыында турар Ар-Рауд колледжиниң өөренилерия шаажылакчылар дерии ёзу-биле баскан. Ан-Наджах университетиниң хоруудаттырган студентилериниң иелериниң чыскаалын израиль солдаттар база тараны ойлаткан.

ЧУРУКТА: Наблустуң кудумчуларында израиль таңкыыл.

АФП—СЭТА-ның телефотозу.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинтпирлерин — амыдыралга

СИБИРЬ: хөгжүлдениң социал айтырыы

Амгы үеде Совет Эвилелиниң национал орулгазының озулдезиниң темпилери колдуунда Сибирьниң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинбиле тодаратгыныш турар. Во кайгамчыш улуг девискээрниң ролю келир үеде улам улгадыр: бистиң чуртувустуң он ийи чурттакчы бүрүзүнүң чүгле бирээзи чурттап турар Сибирьден углеводородтуг бүгү чиг эттиң дөрттүң үжүнден эвээш эвезин, хөмүрүнүң 50-60 хуузун, маштың 30 хуузун, бүгү электри энергиязының бештиң бир кезиин алыр. Бүгү чурттуң экономиказының дүрген хөгжүлдезин хандырар төлээде, Сибирьге ниитиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн ниити эвилелдиниден 40-45 хуу бедидер үжурлуг-дур деп, экономистер санап көргем (ам ол ыйгал 25 хуу болуп турар). Ынчалза-даа социал айтырыгларны, ылаңгыя кадрларны быжыглаарын, оларның шергежилиг бедидерии, кижилериң ылап эки дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын шинтпирлээринге бараан болурлар. Ам эртемдеперинің шинчилекчи ажыл-чорудулгазы улус ажыл-агыйынга ужур-дузалыг объектилерни тудуп тургузарының практиказын биле катгыжа бээр. Аныяк архитекторлар болгаш эртемденнер практиказын «Метростав» организацияларынга эрттирерлер.

Чоокну үенин чугула соруулгаларыяяр аразында — Прага метрополитенинин чаа радиустарының бирээзинге, карын геологтуг болгаш тектониктиг байдалдарның районунга станцияны тудуп тургузар талазы-биле ажылдар бар. Каттыжышкынның ажылының планында тоннель тудугларын кыларынын, бетон конструкцияларын, тудугга лазерни ажыглаарының талазы-биле чаа технологияларын адырынга шинчилелдерни база киирген.

(СЭТА).

ТИРАНА

АТА агентилелиниң дыңнаткаяын ёзугаар алырга, Улусчу хуралдың он бирги чыылышының бирги сессиязы 1986—1990 чылдарда Албания Улусчу Социалистиг Республиканың экономиктиг болгаш культурага хөгжүлдезиниң сесни беш чыл планының дугайында хообылуну хүлээп алган болгаш база ол ышкаш 1987 чылда чурттуң улус ажыл-агыйы болгаш культурага хөгжүлдезиниң планын деткээн.

Социализмниң материалдыг болгаш техниктиг базазын тудуп тургузарының кол звенозу болганда, үлетпүрнү бедик темпилер-биле мурнадыг хөгжүдерия беш чыл планында көрүп турар. 1990 чылда 1985 чылда турганыбиле деңнээрге, бүдүрүлгениң чепсек-херекселдерин бүдүрери 31—38 хуу, хереглел барааннарының бүдүрүлгези — 25—27 хуу өзер. Албанияның Күш-ажыл партиязының IX съездизинин директиказары-биле дүүштүр беш чыл дургузунда улус ажыл-агыйынга капитал салыышкынының хемчээли 24 миллиард лек ажа бээр.

Беш чыл планынга бодаарга, 1987 чылда көрдүүгеп план ёзугаар кодээ ажыл-агыйының, малдыгыя мал ажылының хөгжүлдезиниң темпилери, даштыкыже үндүр садыглаар продукцияның хемчээлиниң өзүлдези бедик болуруп, чамдык үлетпүр кылыгларының бүдүрүлгези улам көвүдээрин баш удур аймткан.

(СЭТА).

Амгы үеде Совет Эвилелиниң национал орулгазының озулдезиниң темпилери колдуунда Сибирьниң бүдүрүкчү күштериниң хөгжүлдезинбиле тодаратгыныш турар. Во кайгамчыш улуг девискээрниң роляю келир үеде улам улгадыр: бистиң чуртувустуң он ийи чурттакчы бүрүзүнүң чүгле бирээзи чурттап турар Сибирьден углеводородтуг бүгү чиг эттиң дөрттүң үжүнден эвээш эвезин, хөмүрүнүң 50-60 хуузун, маштың 30 хуузун, бүгү электри энергиязының бештиң бир кезиин алыр. Бүгү чурттуң экономиказының дүрген хөгжүлдезин хандырар төлээде, Сибирьге ниитиниң күш-ажылының бүдүрүкчүлүүн ниити эвилелдиниден 40-45 хуу бедидер үжурлуг-дур деп, экономистер санап көргем (ам ол ыйгал 25 хуу болуп турар). Ынчалза-даа социал айтырыгларны, ылаңгыя кадрларны быжыглаарын, оларның шергежилиг бедидерии, кижилериң ылап эки дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарын шинтпирлээринге бараан болурлар. Ам эртемдеперинің шинчилекчи ажыл-чорудулгазы улус ажыл-агыйынга ужур-дузалыг объектилерни тудуп тургузарының практиказын биле катгыжа бээр. Аныяк архитекторлар болгаш эртемденнер практиказын «Метростав» организацияларынга эрттирерлер.

Чоокну үенин чугула соруулгаларыяяр аразында — Прага метрополитенинин чаа радиустарының бирээзинге, карын геологтуг болгаш тектониктиг байдалдарның районунга станцияны тудуп тургузар талазы-биле ажылдар бар. Каттыжышкынның ажылының планында тоннель тудугларын кыларынын, бетон конструкцияларын, тудугга лазерни ажыглаарының талазы-биле чаа технологияларын адырынга шинчилелдерни база киирген.

(СЭТА).

Шак мынчаар тургустунуп келген байдалды өскертир төлээде, чүнү кылырыл? Во айтырыгны январьның төнчүзүнде Новосибирскиге болган «СЭКП-ниң XXVII съездизи болгаш Сибирьниң социал хөгжүлдезин дүргедедиринің аргалары» деп Бүгү-эвилел конференциязынга эң кол айтырыгларның бирээзи кылдыр чугаалажып көрген. Сибирьге хоорайларның озулдези колдуунда олла девискээрниң кодээ чонунуң күсели-биле болган дээрзин үлетпүрлүг шинтпирлээдип ап турарының чылдарында кылган Сибирьниң демографтыг хөгжүлдезиниң анализи коргускен деп, конференциязың киржикчилери демделээн. Амгы үеде Сибирьде күш-ажыл кылып шыдаар аныяк салгалдың кижилериниң саны кызырылганы-биле чертелештир улуг назылыг кодээ чон көвүдеп турар, ол чорун чоокку келир үеде ол девискээрниң хоорай-даа, кодээдаа черлеринге күш-ажылчы курлавырларның аажок кызырлырының дугаймда түүнел кылыр арганы берген. Ынчаарга, чоон чүк девискээрлериниң бүгү талалыг хөгжүлдези аңаа чурттуң оон өске девискээрлеринден хей кижилерниң чедип келирин шегээр.

Оларның сибирьжилер болу бээринге канчап дузалаарыл? Ону кылырда, аңаа амыдыралга херек аңаа-ла байдалдарны эвес, харын ажжиниң бүгү талалыг хөгжүлдезинге таарымчалыг байдалдарны тургузары эргежок чугула деп конференцияга онзалап демделээн. А бо айтырыгны чүгле чаңгый аай социал-экономиктиг политиканга дүүштүр шинтпирлээн турун болур.

Шак мындыр ажылыг айтырыглар шинтпирлээриниң дуржулгазы сибирьжилерде бар болгай. Чижээ, 181 муң кижи чурттакчылыг, Полярдээрбээнниң делегейде улуг үлетпүрлүг чүгле чаңгыс хоорайы Норильскиниң хөгжүлдези. Варык-ла 17 чыл дургузунда оон чурттакчы чоюу ийи катап өскен болгаш амгы үеде амыдырал деңнелиниң бүгү көргүзүглериниң талазы-биле чурттуң оон өске кандыг-даа хоорайынга он херек кырында аштырбайн турар. Бо бүгү чүүлдер бодамчалыг чорукан социал политиканың ачызында боттанган.

Ынчалза-даа Сибирьде оон өске таарымча чок чижектер — Тюменьниң Соңгу чүгүнүң, БАМ оруун дургаар чурттакчылыг черлериниң социал хөгжүлдезинде диспропорциялар база бар. Оон чылдагаанны — ол хоорайларның хей саннуг «эвелериниң»: бир талазында, аңгы-аңгы министерстволарның, ведомстволарының, оске талазында, ук девискээрде күрүне эрге-чагыргазын боттандырып турар улус депутаттарының Советтериниң чорудуп турар ажылдарының чаңгыс аай деминг эвезинде. Оларның кайызында социал хереглелдерге акча-хөреңгилер үндүрүп берии ийиги чергениң херее кылдыр көрүп, кол нуралыярларны бүдүрүлге адырынче угландырып турган.

— Девискээр болгаш адыр айны-биле эргелеп башкарылганың деңнигүүрү Сибирьге эң-не чидиг айтырыг. Ону шинтпирлээри — ол дээрге министилел харилзаваларының чартыны эде тургузары болур. Ол дээрге ажыл-агый механизминиң реформазыбиле холбаштыр болур революсчу реформа-дыр. Амдыгында ыдыг ажылыг айтырыгларны шинтпирлээринге Сибирь хоорайларының ассоциациязы (эвилели) деп эки тура организациязы дузалап болур, ону тургузарынга ССРЭ-нин Эртемнер академиязының Сибирь салбырында Үлетпүр бүдүрүлгезиниң экономиказының болгаш ону организастаарының институтуунуң ажылдакчылары киришкен деп, Совет социология ассоциациязының президентизи, оон Сибирь салбырының даргазы, академик Татьяна Заславская чугаалады.

— Ол ассоциациязы канчаар тургусканыл? Чонуңуң хереглел барааннарын бүдүрерде бот-боттарынга дузалажыры, дуржулганың ниити медээз банкызын тургузары, бот-боттарының аразынга стажировка чорударының болгаш кадрлар солчуруунуң аргазы-биле удуртукчу ажылдакчыларың мергежилин бедидери деп үш чаңгыс аай социал-экономиктиг политиканга чедип алыры-биле бот-тывынгыр ассоциациязы тургузарын саналдаар дээш Сибирьниң 23 хоорайларының хооркүүскей даргалаарын чымрын шинтпирлээн бис. Бистиң идеязывысты улуг соруун киришкиниң-биле хүлээп алган. Ассоциациязының бирги зөлчегдеги планнары — социал адырны хөгжүдеринге Советтериниң болгаш ведомстволарының деминг хөделиишиниериниң шевелде чурунуп ажылдап кылыры болур. Ассоциациязың хуралынга бадылаашкынның соңгуде ол чурумну Сибирьниң кандыг-даа хоорайы ыдыг ажылаап болур деп, ол институттуң сектор эргелекчизи, экономика эртеминериниң доктору Фридрих Бородкин чугаалап берди.

Сибирьниң шинтээдин алырынын, ылаңгыя оон социал хөгжүлдезиниң соруулгаларын шинтпирлээрде, ук девискээрниң соңгу болгаш ыдыг ажылаашкынының районнарын түскай ангылап, оларның хөгжүлдезин тус-тузунда онзалап көөрүн экономистер болгаш социологтар саналдап турар.

— Сибирьниң соңгу болгаш ыдыг ажылаашкынының дең эвее хөгжүлдези ону индустриалдыг шинтээдин алырының эң эгезинден тура-ла илереп келген. Күш-ажылчы курлавырлар, нефтинжилериниң эг-бүлелериниң чурттаар бааза черлери, тудуг индустриязы... моонеттикиген Сибирьниң мурнуу чүгүнүң социал талазы-биле четпес хөгжээн чоруу ам соңгу девискээрлерниң хөгжүлдезин саададын турар фактор болу берген. Ынчангаш эвээш нижилиг технологияларны тургузары болгаш бүгү чорудулгаларны эң улуг кемчөлдиг-биле автоматчымдары Сибирьниң соңгу чүгүнге кол соруулга болу бергенде, ам оон мурнуу девискээрлериниге социал инфраструктураны хөгжүдер ужурлуг апырган — деп, академик Т. Заславская демделээн.

Чурттуң чоон чүүте девискээрлерин 2000 чылда эң-не сайзырадыгай черлериниң деңнелиниге чедирери күрүшениң «Сибирь» деп эртем-техниктиг программазының социал кезээде корулгаген. Ону кылырынга бүгү үндезинилер бар. XII беш чылда (1986-1990 чч.), ылаңгыя Ыраакы Чоон чүктүң болгаш Чоон Сибирьниң девискээрлериниге ажылдың үзүктел чон стаяны дээш немелде төлевирлерни киирери көрдүгеп. Күш-ажылды организастаарының хевирлерин болбаазырагайыдарының талазы-биле чаа чүүлдерни экономистер болгаш бүдүрүлгежилер, диилеп тып турар. Чижээ, чаңгыс аай күш-ажылчы коллективне ажылчыннарны-даа, инженер-техниктиг ашылдакчыларны-даа наттыштыра бээр коллективтиг керээни пептередиринии новосибирьжи дуржулгазы ындыг аргабиле күш-ажылдың бүдүрүлчүүлүүн бедидериниң темпилерин үш катап улгаттырарыл чедип ап болур дээрзин хереченеп турар.

Сибирьниң мурнуунга, харын-даа бүгү чурттуң мурнуунга чоокну болгаш келир үеде тургустунуп турар үүдезин айтырыглар Сибирьниң социологтарының кичээнгейиниң төвүнде турарын эрткен конференция көргүскен.

Виктор ЮКЕЧЕВ.
Новосибирск.
(ПМА).

СОЛУН ШИИЛЕР КӨВҮДЕЗИН

ЧУРУКТА: Кызылдың дөрт дүгаарлыг ортумак школазының үшкү наадымда бир ораалаа тоогу музейин ажыткан. Тыва улустуң бурунгу эдилелдерин ында делгээн. Ол сонуургавчыг түүлдериин чаңыга школаның өөреникчилери боля чыглыы келген, сонуурган көргеш турар.

Тыва эзерин, яңы хуунуу, тараа деспизин делгээн ораалдың каналында посте улуг чурук база бар. Ында орус болгаш тыва улустуң шагдан тура кады-вожа чурттаа, ажылдан чораанын көргүзүп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотоу.

Кызыл-Тайга ортумак школазының спорт залын чон долдур олурупкан. Республиканың «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг когжүмшин театрының артистери А. Островскийниң «Ядамыкта ала чок» деп шинаан кызыл-тайгажыларга бараалгаткан. Эртекем чүс чылда Россияга орус дворяннарының, садыгжыларының база ядыы кижилериниң аңмадырал-чурттаалгазын ук шиидe көргүскен. Ыланган революция мурнунда херээжевишкинниң арга-шөлээ чок чоранының, оларны байырлыының, ажык-коинга чедип алырының чепсэ кылдыр ажыглап турганын шиидe улуг бүрүү шавышкыны-биле көргүскен.

Аныяк уруг Любовь Гордеевна Торцованы бай садыгжы адазы ам-даа байыыр соруулга биле Москвада фабрика иезэн коинуг бай, кырган Андриан Савич Коршуновка кадай кылдыр албадап бээр деп турар. Люба оны шөөр хоңду чок, ол адазының чарылгазы ядыы өскүс оол Митяга мынак. Коршунов каржы-дошкун, кара сагыштыг, хоштак, улуургак, хамык-ла чүвени акша-биле хемчээр кижи. Ол шак мындыг байдалы-биле баштайгы кадайын ашы-тынынга четтинеринге чедирген. Ол дугайын баштай Торцовтарның ог-бүлезинден кым-даа билбээн. Олар Коршуновту бай, шыдаалдыг күдээвис деп хүндүлеп турганнар. Чүгле чаңгыс кижи Коршуновтуң амыдыралын эки билир. Ол Гордей Торцовтуң дуңмазы, бай

рүттүнген солдарның аймыбиле ийи балукке эрттирген болгаш имитизи-биле 18 ацгы деңзилериниң аймы биле маргылдаа үш хүн уламчылаан. Уругларның спорт школазының тренери Май-оол Кушаанның секциязының киржикчилери эки белеткелдиин көргүскен болгаш дыка хөйү боттарының деңзилериниң талазы биле шылгараан. Чүгле деңзи аймы-биле эвес, а эң эки боксёр, эң эки техникалыг боксёр, тиилелге дээш чүткүл дээш шаңналдарны база тургускан. Аңаа Мөңгүн-оол Сат, Саян Монгуш (кайызы-даа Самагалдай) болгаш Ак-Эриктен Саян Матпаарга олар төлептиг, болганнар. Маргылдаага бирги, ийиги, үшкү черлерин эдлөөннерге чемпион кожаларын, жетоннарны, ортектиг белектерни тывыскан.

Маргылдааны бедик деңзелге эрттирериниг Самагалдайның спорт школазының директору Виктор Оюн улуг үлүүн киргеп.

Д. КОСТИН.

БОКСЁРЛАР МАРГЫЛДААЗЫ

Самагалдайның уругларының спорт школазы аныяктарны болгаш эдээдилерни күш-культураже болгаш спортче хавра тудар, оларның хостуг шагын чөп организастаар дээш идепкейлиг ажылдап турар. Спорттуң яңы-бүрүү хевирдериниден ында бокс секциязы эң хөй кижиниң сонуургалын хавра тутқан болгаш ниитизи-биле Тес-Хем районнуң боксёрлары республика чергелиг маргылдааларга каш чыл улаштыр чедишкинниг киржип, удаа-дараа шаңналдыг черлерни эзлеп турарында ол школаның үлүү улуг.

Чоокта чаа Самагалдайга бокс талазы биле район чергелиг маргылдаа бооп эртикен. Ооң киржикчилериниң хөй кезии школачылар болгаш аныяктар болган. Ниитизи-биле 76 кижи кириишкен маргылдаага Берт-Даг, Самагалдай, Ак-Эрик, Белдир-Арыг суурларны төлөөлеп, школалар командалары кириишкен. Маргылдааны 1974-1973 болган 1970-1972 чылдарда төрүттүнген боксёрлар көрүштүрүп турган. Ооң дүүзүнде Самагалдайның спорт школазының директору Виктор Оюн улуг үлүүн киргеп.

«ОКА»—БИЧИИ АВТОМОБИЛЬ

Мурнумда бистиң чурттуускага турбаан ап бичии класстың автомобилин бүдүрүп үндүрериниг белеткеп турар. Ооң «ада-нези» үш — Волганың болгаш Каманың автозаводтары, Сернуховтуң мотозаводу. Ынчангаш чаа машинаны үш аңгы адаа турар: «Кама», ВАЗ-1111 база «Ока». Оларның кайызы-даа дүрүмчүзөөл, ынчалза даа автомобилистер ону кыргулаашында «Ока» дижип турар.

«Хэтчбек» хевирниң үш эжиктиг шупту демир кузоулуг үш пассажирге база чодаачыга тааржыстыр кылган.

«Окалыг» ийи цилиндрлиг шимчедикчиин ишкири (ВАЗ-2108-тиң шимчедикчизиниң чартыы) 650 куб. см 30 вт күштүг. Оку машинада доора салган. Кыпсылга системазы контакт чок, электронныг. Хей үлекчизиниң механизминде диштелчек ремень ажыглаан. Машинаның долгар дугуйлары мурнунда.

Бичии шимчедикчиин, бичо хемчээлдиг аккумуляторлуг ажыглаанындан капот адаага курлавыр дугуйну быжыглап болур арга бар болган. Дыка немдин мурнуку шилдя чаңгыс щётка аттаар. Дээвиргилиг кыдыын дургаар чаңгыс резинадар быжыглаан, олар кайнаан черлерин дуглап турар. Кузоотуу кацналга роботтары-биле кылыр кылдыр тааржыстырганындан ындыг. Дутуй чалынарын болгаш эжиктерниң ядыы кыдыгларын синтетика шывыг-биле чайыр даан. Дадарыычаа черлерни мичаар дуглаан.

Машина бичии-даа бол, түүк сугар чер база бар, эстенги соңгу эжиктиг ажыт каш суп каар. Чүгүлээ херек апарза, артыкы олуурга ой тур кавырыдыг болур, ынчан машинага соодукчу-даа сеор түр болур.

«Оканы» бо чылдың төп чүүлүнде үндүрүп өтелээр. Каманың база Волганың автозаводтары чылда-ла 20-20 муң машина кылыр. Сернуховка 10 муң машинаны ниволидетерге тааржыстыр үндүрер. Ук машиналарга пассажирлер Кошкар, Сергей Хураган оларның эки ойнаанын демдеглеп чогуур. Сценка квастталгазы, артистерниң идиевеин ол үениң байдалынга тааржыскынын сонуурган көрдүм. Шин сөөлдө балуктуң удуртуучузу Арина Ооржактан айтырдым:

— Силер кайы-кайы районнарга бо шинии бараалгаттыңар, ам кайнаар үелаттар силер?

— Биистиң болук бо шинии Кызыл, Тожу районнарның ажыл-ишчилериге көргүскеш, ам Чаа-Хемчик, Сут-Хол районнарның чамдык суурларынга ойнаар. Чамдык иланда чоп черлерге база ойнадывыс. Силериниң районнуң Ак-Даш суурга чоп-биле ужуражып, шинии халаска ойнап бердивис

— дең, А. Ооржак харылады.

Театрның доочун артизи Б. Ф. Бады-Сагаандан айтырдым:

— Борис Филиппович, силерге РСФСР-ниң улустуң артизи деп бедик атты тывыскан болган. Ол силериниң үр үеде кызыынан ажылыңар түүвелий-дир. Моон соңгаар планыңар чүл?

— Хүндүлүг ат иениң эки ажылдарывыр чаа-чаа ролдарыны чонга бараалгадырывыр хей аът кирип турар. Назы-харын улгадымда бергеи болза, аңгы үеде театрда ийи шиидe ойнап турар мен.

Чаа солун шиилер-биле көрүкчүлериң ам-даа көрүшкер, хүндүлүг артистер.

К. ОСКАЛ-ООЛ,
школа директору.

Техникада чаа чүүлдер

жирлер олуртуру шинг ыядыр човаачыын олудуп дээскиниг турар кылдыр кылган.

«Ока» чуртта ыңне чиик ортектиг машина болур, ону садыг алыкчылар маңаа турар. Чижек оргэ 3500 рубль. Ол дыка каналгалыг — 100 км оруна 4 литр бензин чарыыр, шакта 120 км чедир дүрген чоруур. Ындыг бичии машиналарга дерегледим чылда-ла 400—500 муң, хире машина болуп турар деп специалистер саналаан.

Дмитрий САСОРОВ,
ПМА-ның корр.

Редакторуң орлакчызы К. К. САТ.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

М А Р Т

3. ВТОРНИК

ВИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15—«Чаагай сеткилдэ чанары». Док. фильм. 8.40 — «Ленинден өөренир». 9.10 — Үш сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Өртемчей бууралп соонда симпозиум». 1-ги сериязы. 10.25 — Казакшы хоорайының Культура бажыңының «Тверь» ыры болгаш танцы ансамблиниң концерти. 10.55 — Р. Солнцев — «Бүзүрей бергеш, баар мен». Фильм-шин. 13.15—13.20 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15—«Мени ажылчын кылдыр шилчидерин диледим». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.45 — «Хүн кезээде хүннеп түрзүн». Ботывынгыр чогаадыгтаның 2-ги Бүгү-авилел фестивалы. 17.20—«Хаттар эзин». Мультфильм. 17.30 — «Хоойлу билир сен бе». 18.15 — «Өртем болгаш амыдырал». Үлеттүрге артем ажылдап кылышкынарын шиңгээдип алырының чаа хевирлериниң дугайында. 18.45 — Бөгүн делегейде. 19.00 — «Кодээ ажыл-агый билиглериниң университединде». Ажыл-агыйның экономиказы болгаш кодээниң социал хөгжүлдези. 19.45 — Үш сериялыг уран-чечен фильм. «Өртемчей бууралп соонда симпозиум». 1-ги сериязы. 21.00—«Үе». 21.35—«Кижи дугайында кеску кылдыр». 22.50 — Делегейниң улустарының чогаадылгазы. 23.20—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — «Алмаздың үнези». Док. фильм. 8.35; 9.35—Төөгү. 10 класс. Буржуаз культураның саңдараашкыны. 9.05; 13.15— Француз дыл. Өөредириниң бирги чылы. 8 кы дамчыдылга. 10.05 — КПТУ сургуулларыга. А. А Блок. «Он ийи». 10.35; 11.40 — Төөгү. 6 класс. Ортаакы чүс чылдың мануфактуразы. 11.05 — Оруе чугаа. 12.10—Дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Кармелюк». 1-ги сериязы. 13.45 — «Медээлер. 13.50 — 14.50 — Башкыга — музыка кичээли. 4 класс. 2-ги дамчыдылга. 18.00— Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Бистиң ас-кежиктиг чаа пазыныыс дээш. четтирдивис. Төрээн чуртум». Профобличөвүлелдиң уругларның «Радость» ансамблиниң концерти. 18.45 —Уругларга фильм. 19.15 —Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Советтер болгаш амыдырал». Чадавана кодээ Советтиң күүскомунуң даргазы М. М. Маштаадың киржир. «Спорт». Кодээ спортчуларның белеткелиниң дугайында. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — Тамчыктыг удуңар, чаштар». 20.15 — «Он алды хар чедир болгаш оон өрү назы». 21.00 — «Үе». 21.35—22.45 — Дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Кармелюк». 1-ги сериязы.

4. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — Үш сериялыг уран-чечен фильм. «Дараалашкак симпозиум биле бөмбүрзектиг бууралны». 1, 2-ги сериялары. 11.15 — Хөлүүр стартгар. 12.00—12.05 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15—«Он алды хар чедир болгаш оон өрү назы». 17.00—Бистиң садывыс. 17.30 — «Дилөөшкин байдалы». Узбекистанның ЛКСМ съездизиниң дугайында. 18.00 — «Директорну канчаар шилип алырыл?». РАФ заводу. (Латви ССР). 18.40 — Бөгүн делегейде 18.55 — «Бодун долгандыр көрүнүмүшаан». Аралгашкының хоразының дугайында док. фильм. 19.15 — Үш сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Өртемчей бууралп соонда симпозиум». 2-ги сериязы. 1, 2 кезектери. 21.00 — «Үе». 21.45 — Иваново хоорайның дугайында док. фильм. «Хоорай темазынга чуруумалдар». 22.00—23.45 — Бут бөмбүү. Европа чемпионнарының кубогу. Дөрттүң бири финал. «Бешикташ» (Турция) —«Динамо» (Киев). Турциядан дамчыдылга. Чапсарда (22.45) — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кижиден эгелээр». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезинери. 10 класс. Бейсик программажыдылгазының дыраары экранда. «Сапыктарлыг моортайның чаа ужуралдары». 17.40 — «Дилөөшкин». Ульяновскиге хамааты ужар түүлүүнүң музейин тургузарынга аныяктарның киржилгезиниң дугайында. 18.00 — Спортчу программа. Чапсарда (18.45) — Бөгүн делегейде. 19.45 — Үш сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Өртемчей бууралп соонда симпозиум». 3-кү сериязы. 21.00 — «Үе». 21.35 — 23.35 — «Че, уруглар».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Новороссийск. Яңызбүрү хемчээлдерде чүрүк». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Бойдус-биле таныжылга. 1 класс. Бистиң аналарывыс. 8.55 — «Аныяк электротехниктериниң өртем-техниктиг чогаадылгазы». Өртем-тайылбырлыг фильм. 9.95; 14.35— Испай дыл. Өөредириниң бирги чылы. 7-ги дамчыдылга. 9.55 — Өртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Социалистиг күүнелериниң кады ажылдажылгазының хөгжүлдези. 10.35; 11.40 —Л. Н. Толстой. «Дайын болгаш тайбың». 9 класс. 11.05 — АБВГДейжигеш. 12.10 —Дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Кармелюк». 2, 3 сериялары. 15.05—Медээлер. 15.10—15.30 — Башкыга— экран. Ботаника. 5 класс. Чечектелириндең үрезиннелиринге чедир.

КЫЗЫЛДАН

18.05— «Октябрьның чаштанчызы, чыры-ла». Бии-Хем болгаш Каа-Хем районнарының пионер отрядтарының конкурс-чымыжының дугайында февраль 25-те болган дамчыдылганы катаптаар. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Март 8 — Бүгүделегейниң херээженнер хүнү». Республиканың херээженнер чөвүлелиниң даргазы Д. Л. Ондар дамчыдылгага киржир. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар». 20.15 — Хол бөмбүү. ССРЭ чемпионады. Эр үлүс. «Динамо» (Москва область) — «Автомобилист» (Ленинград). Ригадан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Кармелюк». 3-кү сериязы. 22.50—00.15 — Хоккей. ССРЭ чемпионады. «Спартак» — «Крылья Советов». 2, 3-кү үелери.

6. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15—Дирит бойдус. 9.15 — Үш сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Өртемчей бууралп соонда симпозиум». 3-кү сериязы. 10.30 — «Александр Покрышкин. Док. фильм. 11.30 — «Экия, музыка!». 12.00 — 12.05 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Дөрт сериялыг уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Кармелюк». 4-кү сериязы. 21.00 — Хоккей. СССР — Канада. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.20 — «Чүүдеп база чүге». Уругларга дамчыдылга. 8.50 — Делегейниң херээженнер хүнү — Март 8-ке. Док. фильмнер. 10.05 — «Ядролуг чепсек чок делегей дээш». Шуулганның түңнелдери. 10.35 — Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. Испания — иезэзде». 11.25 — «Дем каттыжылгазы». Тележурнал. 11.55 — Бүгүн делегейде. 12.10 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Москвада, Таллиндеги ниитизиг чемпионнарының дугайында. 12.55 — «Шуптуза циркие шнаа». 13.30 — «Билдингир-даа бол, эдептиг». 14.30 — Чиик атлетика. Делегей чемпионады. АКШ-тан дамчыдылга. 15.00 — Суббота — ада-не хүнү. 16.30 — «Бурда» журнал (ГФР) көргүзүү тур..». Эвилелдер бажыңының Колонналыг залындан дамчыдылга. 18.30 — ТТ-ниң өскүмүнүң бир дугаар. Уран-чечен фильм. «Анна Павлова». 1, 2 сериялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Суббота кежээзинде. «Березканың» хороводтары». Күрүненің «Березка» хореография ансамблиниң концерти. 22.10 — Силер оларның-биле ужуражып каапкан силер. 23.25—23.35 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Смеричка» ансамбльдиң концерти. 8.30 — Ритмиг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Кармелюк». Уран-чечен фильм. 4-кү сериязы. 10.45 — «Кадыкшыл». 11.30 — «Беш кежээ». Уран-чечен фильм. 13.10 — Авазының школазы. 13.40 — «Бүрүзүнге төрүттүнген байырлал бүдүүзүнде дүн». Мультфильм. 14.25 — Чех филармония — аныяктарга. (ЧССР-ниң телевидениэзи). 15.15 — А. Белинский — «Бешки он чыл». Фильм-шин. 17.05 — «Долгандыр тура каантынар». 18.50 — Диалог. Совет-америк харылаалаар талазы биле маргылдаалыг чугаа. 19.30 — «Башкактаныр-даа, шыныбиле-даа». Шоодулгаг дамчыдылга. 20.00 — «Таңчын Советская женщина» солуниң шаңналы дээш синхронизуг эштингирин. 19.30 — Уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Мээң уяк, мынак детективим». 21.00 — «Үе». 21.30—23.30 — Делегейниң херээженнер хүнүнге — Март 8-ке турескаатаган байырлал концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Бистиң Александра Владимировнавыс». Док. фильм. 8.40 — «Бистер кожа чурттаан чурган бис». Уран-чечен фильм. 9.55 — Реклама. 10.00 — Оруе чугаа. 10.30 — Свердловскиниң телевидение студиязының программазы. 11.30 — «Ырааккы Россия». Уран-чечен фильм. 1, 2 сериялары. 13.50 — Бал танцылаарының күүседичилериниң Бүгүүзавил конкурузунуң киржикчилериниң оюн көргүүлери. 14.50 — «Мээң үе-чергелериим». 60 чылдарның кижилериниң болгаш культура амыдырал болуушкуларының дугайында док. фильм. 15.50 — Улуг улусна мультфильмнер. 16.20 — «Акробат Тамара Лазгина». Фильм-концерт. 16.50 — Музыкалыг мозаика. 17.25 — Музыка интервьюзу. Н. Богословский. 18.40 — Мультфильмнер. 19.00 — «Дириг бойдус». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар». 20.15 — Делегейниң музыка культуразының эртинезиндең, Н. Стравинский. «Петрушка». 20.50 — Инзер хемдеө. Док. фильм. 21.00— «Үе». 21.30— Даштыкы фильмниң экраны. «Үгү хүндүс кестүп кээр». (Италия). 23.15—00.35 — Коньки спорту. ССРЭ чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга. Хаанкы фристайлы ССРЭ чемпионадын. Сигулдадан дамчыдылга. АКШ-ка совет техникисчиниң оюнаарының түңнелдери.

7. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Сүй белек делтереэн». 8.35 — Ритмиг гимнастика. 9.20 — «Спортлото» тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чорукчулар клуву». 12.35 — «Музыка киоскузу». 13.05 — «Кодээниң шагы». 14.05 —«Кадыкшыл». 14.50 — Чиик атлетика. Делегей чемпионады. АКШ-тан дамчыдылга. 15.50 — Бистиң садывыс. 16.35 — Тоол ваалаш келген. «Золушкага үш тоорукчугаш». Уран-чечен фильм. 18.00 — «Делегей панорамазы». 18.55— «Советская женщина» солуниң шаңналы дээш синхронизуг эштингирин. 19.30 — Уран-чечен фильмниң баштайгы көргүзүү. «Мээң уяк, мынак детективим». 21.00 — «Үе». 21.30—23.30 — Делегейниң херээженнер хүнүнге — Март 8-ке турескаатаган байырлал концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Өртем-техниктиг үдумаар». Мультфильм. 8.30 — «Ынаа-хем». «Сегодня и завтра» 10.00, «Скорбное бесчувствие» 18.30, «О том, чего не было» 11.10, 13.00, 14.50, 16.40, 20.30 шактарда.

КИНО

МАРТ 3-ТЕ.

«НАЙЫРАЛ»: «Дальний Восток», «Сегодня и завтра» 10.00, «Скорбное бесчувствие» 18.30, «О том, чего не было» 11.10, 13.00, 14.50, 16.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Атаинс» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Каменный цветок» 9.00, 12.20, «Капитан Пилигрима» 10.30, 14.10, «Неукротимая маркиза» 16.00, 18.40, 21.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Атака» 14.40, 16.30, 18.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Постарайся остаться живым» 18.00, 20.00 шактарда.

агаар

Республикага хар чагбас. Агаарның температуразы дүне 25—30, чамдык черлерге 15—20 градус соор. Хүндүс 6—11 градус соок, чамдык черлерге 2 градус соок болур, чамдык черлерге 2 градус чылыгдаа 3 градус чедир соок болур.

Кызылга дүне 27—28 градус, хүндүс 8—10 градус соор.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

Чээлиге садып алган бараанналарның эвилелиг төлээшкинин чогуур үеевинде толевээни дээш, бир хүнде-ле чедир төлеттинмээн түңге 0,1 хуу хөө немээр.

Бир эвес садып алыкчы ажылдан үнгеш ийи эвилегде дадывырны, а пенсионерлер — ийи эвилегде төлээшкинин толевейн баар болза, бүгү төлеттинмээн түңну болгаш ол түңден хуусаа эрткени дээш, бир хүнде-ле мемешкеп 0,1 хуу хөө акшазын, эвилегиг төлээшкинниң хуусаазы чедип кээрин барымдаалавайн, кардынген дүрүм ёзугаар тыртпырып алыр.

Ол түңну нотариалдыг чорудулга кылып турар организацияның негелдә бижиниге үндезилеп төлеттирер.

Садып алыкчы чээлиге садып алган бараанның ортаан долу төлевейн, доктаамал чурттаан турган черинден чорупкан болгаш оон чаа барган черинин адресин тодарадып аргажок апарган таварылгада, садыг будүүлгелеп материалдарны нотариалдыг чорудулга кылыр организациянын негелде бижиниге кады ёреглиг кижиниң сөөлгү чурттаан турган черинин азы оон өг-сеенин арттырган адрестерин тодаратказ, улус судунга дамчыдып бээр.

Адресивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОНКНАРЫ:

редакторуң 2-24-63, редакторуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыдырал болгаш үлетүүр киллистериниң 2-31-73, пропаганда болгаш совет тургузут киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, садыг ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп келбейн бартында 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22103 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфин болгаш ном садывының керектериниң талазы-биле күүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3463.
ТС—00241.

Туранская республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 4 среда № 54 (13354)

1925 чылда уредзделеттинген. Өртээ 3 көскен

АЯН-ЧОРУК УЛАМЧЫЛАВЫШААН

Март 2-де Кремльге М. С. Горбачев Исландиянның Премьер-Министри С. Хермаиссон-биле ужураштыр. Совет чазактың чазааны-биле ССРЭ-де ол албанның аян-чорууп кылый чоруур.

Ол-ла хүн Кремльге ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков биле Исландиянның Премьер-Министри С. Хермаиссонның аразында чугаалажымышкынмар болган.

Делегейниң чугула айтырыгларын болган совет-исланд харылзаалар-ның айтырыглары бүтүг ёзу-биле болган ажыт-чыжыт чок бай-далга чугаалажып көргөн.

Делегейниң айтыры чок болган доктаамал торуун бы-жыглаарынга боттарының быжыг түткүлүүн ийи тала илереткен. Ооң-биле холбаш-тыр боттарының чурттарының, Европаның болгаш де-легейниң садым-чолу дээш политиктиг ажылдакчы-ларның бедик харыысалгалы-ның, ядролуг халапты чай-лаарын дээш күрүшелериниң каттышкан хөделмишкиниверинің әртежок чугулазының дугайында чугаа болган.

Ийи талазын харылзаалар-ның айтырыгларының тала-зы-биле делегрецтей санал-ажыл соңчугаазы болган. 1986 чылдың октябрьда Рейкья-викке Исландиянның удурту-шулары-биле М. С. Горбачев-тиң ужуражымышкынының түңнелиинде оларның мемле-де идиг алганынга сеткил ханыышкынын илереткен.

Совет-исланд политиктиг чугаалажымышкынарны, а оң ышкаш садыг-экономиктиг, әртем-техниктиг болгаш культурлуг харылзааларны улам ыкчал хөгжүдерин, ка-ны ажылдажылганы быжыг-лаарының чаа хевирлерин болгаш арталарын индикей-лиг диалорын ийи тала са-налдаан.

• • •

Кремльдиң Улуг ордузунга ССРЭ-ниң чазадың өмүзөзиниден Ç. Хермаиссон болгаш оң кадаймыга алдар болдурупп, дүштеги шайдалга эртиргей.

Дүштеги шайдалгага совет талазын Н. И. Рыжков идээ-ды-биле, ССРЭ-ниң Министр-лер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы В. С. Мураховский, албанның эс-ке-даа кижилери чоруун.

Найырадыг байдалга эртеи дүштеки шайдалгага Н. И. Рыжков болгаш С. Хер-маиссон чүве чугаалаашкар, оларны улуг ынчаңгей-биле дыңнаан болгаш адыш часкашкынары-биле утпаан.

• • •

Ол-ла хүн Премьер-Ми-нистр Кремльдиң чанында Балдинисс солдаттың хөрүүге чечектер салган.

(СӨТА).

ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДАРГАЗЫНЫҢ БИРГИ ОРАЛАКЧЫЗЫНГА ЭШ К. А. МАСПЫК-ООЛДУ ТОМУЙЛААР БОЛГАШ ОНУ ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ДАРГАЗЫНЫҢ ОРАЛАКЧЫЗЫ АЛБАН-ДУЖААЛЫНДАН ХОСТААР ДУГАЙЫНДА ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы албан-дужаалындан хосташ, эш Кара-оол Андреевич Маспык-оолду Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызынга томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының орнунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай. 1987 чылдың март 3.

ТЫВА АССР-НИҢ ЧУРТТАЛГА-КОММУНАЛ АЖЫЛ-АГЫЙ МИНИСТРИНГЕ ЭШ В. А. ПОПОВТУ ТОМУЙЛААР ДУГАЙЫНДА ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң доктаадыры болза:

Тыва АССР-ниң чуртталга-коммунал ажыл-агый министрингe эш Виталий Александрович Попову томуйлаар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарының орнунга В. КОЧЕРГИН.

Кызыл хоорай.
1987 чылдың март 3.

ХРОНИКА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму у м у ске ажылче шил-чээни-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының бирги оралакчызы албан-дужаалындан эш Виктор Салчакович Кажин-оолду хостаан.

• • •

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму пенсияже үнеген-биле холбаштыр Тыва АССР-ниң чуртталга-коммунал ажыл-агый министрининг албан-дужаалындан эш Виктор Михайлович Еремеевти хостаан.

• • •

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму пенсияже үнеген-биле холбаштыр эш Борис Семенович Нечаевти хостаан.

ҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

ТЕМПИЗИ БЕДЭЭН

Кызылдың түүйбу заводунуң коллективи дең-дески ажылдап келген. Ажылдың темпизи ай саныңда-ла бедип орар. Партияның XXVII съездизиниң бир чыл оюн таварыштыр февральда түүйбу бүдүрериниң планы күүсеттинген. Заводтуң үүрмектээн сай белеткээр карьериниң коллективи ай планын күүсеткенин февраль 23-те-ле рапорттаан.

Чыл эгезинден бээр республиканың тудугжуларынга 1770 муң түүйбуну берген. Планда көрдүнгенивиден ол 200 муң хөй бооп турар. а эрткен чылдың ол үези-биле деңнээрге 300 муң түүйбуну хөйүү бүдүрген. Республиканың бүгү-ле хереглекчилерин түүйбу-биле хандырарын 100 хуу күүсеттинген.

Кышкы үеде септелгеге бергелер турган-даа болза, улуг мастер Александр Викторович Логиновтуң удуртуп турары сай-ылезин карьеринің ишчилери ажылды шыны организастап тургаш, ийи айларның планныг даалгаларын барык бүдүн чартык каттап ажыр күүсеткен. Олар субботада, воскресеньеде бээн ажылдап турган.

Январь айның социалистиг чарыжының тиилекчизин мастер Маадыр-оол Оюнуң удуртканы комплекстиг бригада февраль айда база-ла темпизин кудулатпайн, 240 муң ажыг шынарлыг түүйбуну бүдүрген. Мастерлер Роберт Хачатуров биле Аниc Нуруллин удуртқан комплекстиг бригадалар мурнакчы бригададан бичии-ле чыдып каап турар.

С. ГРИГОРЬЕВ.

КҮҮСЕТКЕН

— Чадаанаңның «Агроүлетпүртранс» бүдүрүлгезин эрткен айның планын бүгү көргүзүглер талазы-биле күүсеткен. Чүүк сөөртүлгезин 122,5, ниити орулганы 101,2 хуу боттандырган. Парктың техниктиг белеткелиниң хуузун база ажыр күүсеткен. Үжен ажыг чолаачылар ийи айның планныг онаалдаларын чедиишкининг боттандырган. Айның түңнели-биле алырга, септелге бригадазы багай эвес ажылдаан.

О. СЮР-ООЛ, автомеханик.

ХООЧУН ТУДУГЖУ

Дамба Бүрбүевич Монгуш Карл Маркс аттыг совхозтуң ажыл-ишчилериниң арасында хүндүткелдиг кижилериниң бирээзи. Ол тудугда 25 чыл ажылдаан хоочун тудугжу. Ооң удуртқан бригадазы эрткен чылын 346 баш шөөр мал кирер 3 кажаавы, бир чуртталга бажыңын, малчын коданга бир чунар-бажыңны, суурда эмнелге амбулаториязын ажыглалга киирген.

Коммунист Д. Б. Монгуш бодунуң доктаамал ажылынган ангыда, суурда улустуң дружинаның бир болүүнүң даргазы, ол ышкаш партия кежигүннериниң даалганы күүседириниң талазы-биле комиссиязының база кежигүнү. Ол хөй-ниитиниң ажылдарын ак сеткилдиг күүседип турар.

Хоочун тудугжуның удуртқан бригадазы Улуг Октябрьның 70 чыл ооңга уткуштур улуг соруглаңы салган. Бригада кежигүннери 2 аал чурттаар ийи, чаңгыс аал чурттаар 3 бажыңны тударын күзээнгеннер. Бригада кежигүннеринден бо хүннерде 8 кижи Адар-Төштүң ыяш белеткээр черинде тудугга хереглээр маштарны ДТ-75 трактор-биле аргадан үндүр сөөртүп, белеткел ажылдарын чорудуп турар.

В. ХОВАЛЫГ.

ҮЕНИ МУРНААН

«Тыва даг-дүгү» комбинаттың цехтериниң чагыгларын септелге-механиктиг цехтиң коллективи (начальниги В. А. Зинов) эки шынарлыг болгаш чогуур үезинде күүседип турар.

Январь айда цех планныг даалгаларын 6000 рубльге ажыр күүсеткен.

В. А. Новочихин биле Р. А. Хиляжевтиң удурткан звеноларының ишчилери ажылды шын организастап тургаш, ийи айларның планныг даалгаларын барык бүдүн чартык каттап ажыр күүсеткен. Олар субботада, воскресеньеде бээн ажылдап турган.

Январь айның социалистиг чарыжының тиилекчизин мастер Маадыр-оол Оюнуң удуртқаны комплекстиг бригада февраль айда база-ла темпизин кудулатпайн, 240 муң ажыг шынарлыг түүйбуну бүдүрген. Мастерлер Роберт Хачатуров биле Аниc Нуруллин удуртқан комплекстиг бригадалар мурнакчы бригададан бичии-ле чыдып каап турар.

С. ГРИГОРЬЕВ.

ӨГ-БҮЛЕ КЕРЭЭЗИНДЕ

Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери партияның XXVII съездизиниң материалдарын болгаш ооң соонда-гы болуп эрткен СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, 1987 чылдың январь 1-ден эгелеп бот-орулга-чарылгалыг бригада болгаш өг-бүле керээзинче массалыы-биле шилчип киргеп.

Аңаа Ирбитей өшкү бригадазының аныяктары январь айда болган хуралга совхозтуң дирекциязы-биле араазында кереэ чаргаш, эде тургустунуп, ийи звенога үстүп алганнар.

Совхозтуң профсоюзилел комитединиң даргазы Виктор Сарыглар өг-бүле керээзи-биле ажылдаарының аргаларын малчыннарга тодазы-биле тайылбырлап берген соонда, малчыннар моон соңгаар четчир сигенни белеткээрин, машина-тракторну кайы хамаан чок ажыглавазын, политиктиг болгаш экономиктиг билиин бедидерин, мал кажаазының болгаш чурттаар бажыңнарының септелгезин боттарының күжү-биле чорударын хүлээнген.

Б. ДОРЖУ.

ӨГ-БҮЛЕ КЕРЭЭЗИНДЕ

Өвүрде «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери партияның XXVII съездизиниң материалдарын болгаш ооң соонда-гы болуп эрткен СЭКП ТК-ның Пленумнарының шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш, 1987 чылдың январь 1-ден эгелеп бот-орулга-чарылгалыг бригада болгаш өг-бүле керээзинче массалыы-биле шилчип киргеп.

Аңаа Ирбитей өшкү бригадазының аныяктары январь айда болган хуралга совхозтуң дирекциязы-биле араазында кереэ чаргаш, эде тургустунуп, ийи звенога үстүп алганнар.

Совхозтуң профсоюзилел комитединиң даргазы Виктор Сарыглар өг-бүле керээзи-биле ажылдаарының аргаларын малчыннарга тодазы-биле тайылбырлап берген соонда, малчыннар моон соңгаар четчир сигенни белеткээрин, машина-тракторну кайы хамаан чок ажыглавазын, политиктиг болгаш экономиктиг билиин бедидерин, мал кажаазының болгаш чурттаар бажыңнарының септелгезин боттарының күжү-биле чорударын хүлээнген.

Б. ДОРЖУ.

«ШЫННЫҢ» КӨРҮНЧҮҮНДЕ:

«Көк-Тей» совхозтуң Көк-Хавак сүт-бараан фермазы

Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуң сүт-бараан фермазы бижикаан, ажылтыр, пайыралдыг коллектив. Ооң кежигүннери боттарының хүн бүрүде ажыл-херээнге тургустунуп келген айтырыгларны кады сайгарып көртеш, хемчегларын ап турар.

ЧУРУКТА: коллектив кежигүннери бригадирн И. П. Сагоон биле «Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжымышкынының) дугайында Совет Социалистиг Республикалар Хоюлузунуң» телевиделин чугаалажып орлар.

(Ферманың дугайында материалдарны ийнги арыгдан номчуңар).

Бот-орулга-чарылга болгаш коллективтиг керээ

ЧАА АРГАЖЕ ШИЛЧИИР

«Кызыл районнуң «Х Улуг хурал» совхозунуң хоюнуң оолдаашкыны кидин түүк чоруп турар дугайын бригадир чугаалаарга, арай чиктиг кылдыр дыңналды. Чүге дээрге бо үеде хой оолдаашкыны адакталып, харын-даа чамдык коданнарда төөүп турар ужурлуг деп билгек мен. Ынчангаш бодумнуң чагзынышкынымны тодарадыр бодай бердим.

— Хой оолдаашкыны доостур чеде бербээн чүве бе?

— Чамдык коданнарга хамаарыштыр алыр болза төөүп турар деп болур, а бистиң бир дугаар бригадавыста чаа-ла орту кирип турар.

— Ону ынчаар таарыштыр кылганы ол бе?

— Ийе — деп, бригадирланык коммунист Николай Байкара ам-на харын чүвемиң ужурун чугаалай берди.

— Малдың чидирини болдурбас дээш бо чылын хой оолдаашкының харыүгда чаңгыс айда эвес кылдыр таарыштырган бис.

— Ажылды эде организастаанынар ол ышкажыл, ооң ажыктыг талазы кандыгыл?

— Ийе, харын, бичии эде көргүшүүнер бар. Совхозтуң специалистери-даа, малчынар-даа ону чаңгыс күзел-сорук-биле кылган бис. Ол чүл дээрге — чаш малдың хорамчазын болдурбазы. Бис ону совхозтуң кижи күжүн санап көргеш, ынчаар кылган бис. Бир эвес бүгү коданнарга чаңгыс үеде хой оолдан эгелээр болза, кадарчыларның-даа, сакманчыларның-даа күжү эмин эрттир быдаргай болу бээр. Ынчан чаш малды эки ажаар хамаанчок, чогуур үезинде эмзирери бээнн берге. Ооң уламыдан чидиргилер туруп болур.

— Бригадада байдал ам кандыгыл?

— Үш коданда хой оолдаашкыны дооступ турар, ийи коданда хой оолдашкыны кидин түүк чоруп турар. Коммунист Андрей Содунамның кодамында чаа-ла 180 хой төрөөн. Эрткен чылын ол үүс хойдан 110 хураганны камгалап айган. Черле, ынчаш, эрткен үш беш чыдда ооң көргүзүү 112 хурагандан күдулавайн турган.

Николай Шаныкович кайгамчык чугаакыр хиреэзинде болунуп дуташкыда шоолуг сөс чугаалавады. Район Совединиң депутадыы дээрзин депутаттың хөрек демдээ херечилеп турду. Ооң ажыдда эң харыысалгалыг даалга — хойжуларның партия организациязының секретары, ынчангаш ол малчыннарның мурнунда турар берге айтырыгларны эки билир болгаш олче сагыш салып турарын ооң-биле чугаалажып ора эскердим. Ол эрткен чылын бир хойга онаалтыр 3,2 кг дүктү кыргып алган, планы 2,7 кг турган. Амгы үеде ооң коданында төрүүр 404 хойнуң 352-зи оолдапкан, хураганнары онча-менди доругуп турар.

Бо удавада ол совхозтуң партия комитединиң идеология активиниң өредилгезинге чедип келген. Идеология активиниң өредилгези эгелээр мурнунда бир дугаар хойжу бригаданың кежигүнү коммунист Александр Кара-оолдуң кыштаанга барып, кыштаглаашкынының байдалын танывар арганы болдуусус. Кара-оол Александр ортумак коргүзүглүг малчын. Ол өг-бүлеен-биле 21 чыл малчыннап турар. Ол уругнуң ядазы. Ооң хоюнуң хой кезиниң төрүлкен болду. Ниити байдалын багай деп болбас, ынчалза-даа үрде туткан кажаа иштининг керженелиин, ял-шык апарганыдан ол тар болган чавыс ышкаш сагыындырды. Кажаанның доруңде элээн черни үзүктей кажаалап каан. Ынчангаш улам бичии ышкаш. Малчын боду кара эртен үнгеи байдалдыг, чадагай кажаа иштинде ажылдаан тур. Бистиң-биле деңге Баян-Кол ортумак школазының чедиги класзының өреникчилери малчынга дузалажып келгеш, дораан-на кышкы кажаанның керженин хооруп киргипти.

Баштайгы үеде сакманчылар чогундан дыка бергедеп турдувус. Төрөөн хойларның хураганын улуг хойлар базып калаптар деп бодаан, кажаанның дөрүн үзүктээш, чаш хураганнарны иези-биле ынаар киргирвис — деп, малчын чугаалай-дыр.

— Ам кандыгыл?

— Ам төрүүр кодаиларда үш-үш тоску классчылар сакманчылап келген. Ол беш хонгаш-ла олар солчуп турар. Бисте база үш өреникчи дузалажып тур.

Баян-Кол ортумак школазының тоску классчылары мооң мурнунда чылдарда-даа ындыг дузаны малчыннарга чедирип турган. Сакманчылап турган үезин бүдүрүлге практиказынга кирер. Ооң ажыда ажылдаан үезин совхоз төлеп бээр ындыг дугуруушкан.

Малчының чамдык хойларының бел кезин шуут-ла ъдиниге киир тастай бергилээн боорга, ооң чылдагаанын айтырдывыс.

— Хойлар боттарының дүгүн чижип турар, ынчангаш ындыг-дыр — деп, ол харылай-дыр.

— Дус чок бооп турары ол бе? — деп харыыга арай бүзүрексеведивис.

— Дус бар. Ынчалза-даа...

Хереатың ужурун контролга келгеш билип кагдывыс. Чүл дээрге, чайгы үеде кажаалар арыглап, дезинфекция чорутпаашындан кажва саргыыл тывылган. Оларның ужугундан хойларның тастап турары ол болган. Совхозтуң түскай эртемнигилери бо айтырыг талазы-биле харыы комчелерин ап, малчыннарга дээштиг дузаны чедирери күзенчиг.

Малчыннарга экономиктиг, зооветеринарлыг чорун ту-рарын партком секретары чугаалады. Ону ийи дугаар бригаданың бригадири Седип-оол Чымба база бадыткайдыр.

— Бригаданың малчыннарынга өөредиглиг эрттирер түскай чер чок болганындан кайы-бир малчының аалын-га эрттирерин дугуржуп алырдыр бис. Ынчангаш түскай эртемнигилер барып эрттирип турар. Бригадавыста хойларның хөй нуруузу оолдапкан. Эрткен чылын 82 хураганны үүс баштай алган, бир дугаар бригадага бичии-ле четпейн барган бис. Ынчалзада беш малчыныыс 90-дан өрү көргүзүглүг болган, а дүк садарын ажыр күүсеткен бис.

— Ол көргүзүглер бир малчынга хамаарыштыр планныг онаалдага дүгжүп турар бе?

— Бис ону база өөренип көргеп бис. Ол коданнарның турар черинден, одар-белчирнинг делгеминден, малчыннарның дүрүлгазындан база хамаржыр. Амгы байдалды алырга, бригадада бир коданда-ла 350 хире хой бар. Төрүүр коданнарда колдуунда инниктарны быжыглаан.

— Өг-бүле керээзин ажыглап турар силер бе?

— Ындыг аргаже киреринга өөренип көрүп турар бис. Ажыл-агыйның бо чаа хевири төөчүг продукция алырынга кончуг идиглиг болур дээрзинге идеген турар бис.

Ийнет, амгы үеде агроүлетпүр комплекстиг интенсивтиг арга-хевирлерже киргеп болганда айтырыг чаңгыс — ажыл-агыйны ажыл-херекчи ёзу-биле үглап, башкарары. Ол чүл дээрге-ле, бот-орулга-чарылга-дыр. Кайда бот-орулга-чарылганың хевирлери эки түргүстүүнга болдур, ында каңналга, ында хөй болган шынарлыг продукция. Ынчангаш бот-орулга-чарылганың бир хевири өг-бүле керээзин Баян-Колдуң малчыннарынга кептерединге оларның чедиишкиннери улам өзер үжүрлүг.

Ш. КУУЛАР.

ОРБИТАДА АЖЫЛ-ИШ

Үжүдүүшкүн башкарар төп, март 3. (СӨТА). Космонавтылар Юрий Романенко биле Александр Лавейкин космоста «Мир» комплексте ажылын үргүлчүлеп турар.

Эрткен хүннерде үжүдүүшкүн программазында көрдүгенин ёзугаар техниктиг, технологтуг болгаш геофизиктиг шинчилел ажылдарын кылган. Баш удур тургускан хүн чурумун ёзугаар космонавтылар бөгүн боттарының кадмының байдалын шинчилирлер. Чижөлээрге, чүректиг болгаш хан-дамыр оруунуң ажылдан турарынга хамаарыштыр шинчилелдерин кылырлар.

Космоска материаловедение талазы-биле программада көрдүгнеи шинчилелдерин кылыры үргүлчүлеп турар. Чурттуң улус ажыл-агыйының ниизы бүрү адырларынга спецыалистериниң чагым-биле чер кырынын элээн хөй районнарын чурукка тыртты-рар.

Башкарылгалыг «Мир» комплекс эки ажылдарын турар.

Космонавтылар Юрий Романенко биле Александр Лавейкининиң кадмының байдалы эки.

ХООЧУННАР КАЯА-ДАА ХҮНДҮЛҮГ

Делгем хөректериниң хавыяалар чайынналган хоочун кижилер Политиктиг чыры-дымшыкы бажыңыкыг делгем залыыче шуужуп кирип турду. Оларның аразында дайынның хоочуннары хөй болду. Ол ышкаш күш-ажылдың шылгарачгай кижилери база бар. Дайынның болгаш күш-ажылдың бүгү-эвилел организациязының бистиң республиканың тургузукчу конференциязы эгелээр мурнунда хоочуннар аразында чугаалажып, амыдырал-чуртталгазын айтыржып турдулар.

Делгем залдың сандайларын чүгле хоочуннар эзелеп.

Оларның хөректери алдынсарала кылдыр көстүр. Хоочуннарның кайызының-даа дугайын магадал-биле чугаалап болур. Тоора-Хемдеи Василий Дамдын-ооллу, дайынның хоочуннарындан Кыргыс Чамзырыңы, Монгуш Амаана, Василий Никитинни—кым-даа танывыр. Болар чон-биле, ылаңгыя аныяктар-биле хөй удаа ужуражып турарлар.

Хоочуннарны чыылдырган соруглазы — оларның республика чөвүлелин тургузарры. Ол дугайын илеткел кылган Тыва АССР-ниң социал хамдырылга министри С. Д. Киров чугаалады.

«Хүндүткелдиг кырганнарывыс илеткелди болгаш саналдарны кичээнгейлиг дыңнап ордулар. Х. А. Анчымаа-Тока, хоочун чогаалчы Л. Б. Чадамба болгаш оонда өскелер маңаа чүве чугаалааннар.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшининиң чугаазын чыылганнар улуг сонуургал-биле дыңнааннар. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарының үлегер-чижээн, оларның хөй кезиниң улус ажылагыйының адырларында ам-даа чедиишкининг болгаш үлегерлиг ажылдап турарын ол демдеглеп, оларга өөрүп четтириишкининиң сөстерин чугаалап, оларга кан-кадыкшылды, амыдырал-чуртталгазынга чедиишкиннерин күзээн.

Кызыл районда «Тиилелге» совхозтуң малчыны, орденхавыяалыг хоочун Баяндоо Ондарның саналы база солуу болган. Ол пенсиялап алгашда чедиишкининг ажылдап турар. Кадарган ирттеринден немелде деңзинни ап, ажыл-агыйдан мактадлы ап турар. Совхозта аныяктарның үлегерлиг дагдыныкчызы.

Кырганнарже партия болгаш чазак доктаамал кичээнгейни салып турар, бо хүннерде хоочуннар барык дөгерези ажылдап тураралар. Ооң чижээнге дыка хөй кижини адап болур. Олар — баштайгы коллективтиг ажыл-агыйларының үндезилекчилери, үжүк-бижик өөредилгезиниң баштайгы башкылары. Дайын чылдарында социалистиг Ада-чурттуу дайынындан камгалашканнар. Кырганнар бо хүннерде чуртта эде тургустунуушкунуң, дүрге-дөзшкининиң идепкейлиг киржикчилери. Коллектива бүрүүнде аныяктарның идегелдиг дагдыныкчылары. Кандыгдаа ажылдың мастерлери дээрзин чүве чугаалаан улус онзалап демдеглеп турган.

Алгы заводуунда идик кылыр ажылчын Григорий Иванович Гавриченконуң ажылчын стажы алдан чыл эткен. Ол заводта дөртен чыл ажылдаан. Пенсияже үзе-даа ол бүдүрүлгеде ажылдавышаан, хөй-ниитиниң ажылдарында база киржип турар. Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларындан Чола Монгуш Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады. Ол ышкаш хоочуннардан 375 кижи чер-чер Советтериниң депутаттары. Хоочуннардан улус өөредилгезиниң тергиинелери база кайы хөй.

Бо конференцияга хоочуннарның область чөвүлелин тургускан. Ооң составынга 56 кижини бадылаан. Ооң даргазынга Т. Ч. Норбуну сонгаан.

Конференция соонда хоочуннар хөгжүм-шин театрының артистериниң болгаш «Радость» ансамбльдиң бичии чаштанчыг артистериниң концертин көргеннер.

ЧУРУКТА: конференцияның залында.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Эде тургустунуушкун

„ШЫННЫҢ“ КӨРҮНЧҮҮНДЕ:

«КӨК-ТЕЙ» СОВХОЗТУҢ КӨК-ХАВАК СҮТ-БАРААН ФЕРМАЗЫ

Эде тургустунуушкун — социал адырны колдады хөгжүдери, совет кижилерниң күш-ажылыныҢ, амыдыралыныҢ, дыштанылгазыныҢ, өөредилгезиниҢ болгаш медицина хандырылгазыныҢ эки байдалдарынга негелделерни улам-на долузу-биле хандырары, кижи бүрүзүнүҢ болгаш ниитизи-биле ниитилелдиҢ угаан-бодал байлаан, культуразыныҢ дугайында доктаамал сагыш салыышкыны; ол болза амыдыралдыҢ улуг хемчээлдиг, үндезин айтырыгларын улусту сагышсыратып турар агар айтырыглар-биле катай шиитпирлеп шыдаар аргалыг болуру-дур .

(СЭКП ТК-ныҢ январь (1987 ч.) Пленумунга эш М. С. ГорбачевтуҢ илеткелинден).

Кызыл районда «Көк-Тей» совхозтуҢ Көк-Хавак сүт-бараан фермазы — республикада эки ажылдыг фермаларныҢ бирээзи. ФерманыҢ мыйыстыг бода малыныҢ ниити баш саны 1200, оларныҢ 430-и саар инек. Он ийиги беш чылдыҢ баштайгы чылында ферма республиканыҢ фермаларыныҢ аразында социалистиг чарышка тиилекчи болуп, 1120 тонна сүттү бүдүргеш, 982 тоннаны күрүнеге саткан. Бүдүрген сүдүнүҢ барык шуптузу азы 99,5 хуузу бирги сорттуу болган. Ферма чүгле сүттүҢ шынары дээш эрткен чылдыҢ түннелдери-биле 45 муҢ рубль арыг орулганы ап, совхозунуҢ экономиказын быжыглаарынга үлүүн киириштирген. Сүт саап алырынын талазы-биле республикада чаа рекордту тургускан. бир инектен-не чылда 4027 кг сүт сагган саанчы база ол фермада.

Эде тургустунуушкуннуҢ төп звенозу — күш-ажылчы коллектив. Бо арынга ол мурнакчы коллективтиҢ киирип турар салыышкыныныҢ канчап чедип алдынганын, ында күш-ажылды болгаш продукция бүдүрерин канчаар организастаанын таныштырардыр бис.

СЭКП Төп КомитединиҢ январь (1987 ч.) Пленумунга эде тургустунуушкун болгаш партиниҢ кадр политиказыныҢ дугайында илеткелинге М. С. Горбачев кижи факторун хөгжүдерин, социал айтырыгларны шиитпирлээрин чугулаган айтыш тура, ынчаар чугаалаан: «Эде тургустунуушкун — социал адырны колдады хөгжүдери, совет кижилериҢ күш-ажылыныҢ, өөредилгезиниҢ, дыштанылгазыныҢ болгаш медицина хандырылгазыныҢ эки байдалдарынга негелделерин улам-на долузу-биле хандырары...»

Ферманда бо талазы-биле кичээнгейге ап болур эки чүүлдер база бар.

КАНЧАП ЧЕДИП АЛГАНЫЛ?

Ферманда амгы үеде шупту 63 кижи ажылдап турар. Коллектив сөөлгү чылдарда сүт бүдүрер болгаш ону күрүнеге садар талазы-биле көргүзүглерин чыл саныында бедидип келген. Чижээлээрге, онгу беш чылдыҢ баштайгы чылында — 1981 чылда — 635,5 тонна сүттү бүдүргеш, 558 тоннаны күрүнеге саткан болза, 1985 чылдыҢ түннелдери-биле ол көргүзүглер 971 тонна болгаш 869,3 тонна чедир өскен. Ферма ол күш-ажылчы чеҢнишкиннерин он нийги беш чылдыҢ баштайгы чылында оон-даа бедиткен. А бо чылдыҢ январь, февраль айларда көк-хавакчылар ниитизи-биле эки ажылдаан, эрткен чылдыҢ ол үеэви-биле децизээрге хөй сүттү бүдүргеннер.

Бедик күш-ажылчы көргүзүглер канчап, чүүҢ дузазы-биле чедип алдынып турарыл?

СовхозтуҢ удуртукчуларының, түскай эртемниглериниҢ, ферманда ажылдап турарларыҢ хөй нуруузуныҢ бадыткан турары-биле алыр-га, ферманыҢ бригадири Игорь Петрович Сагоин болуунуҢ билдиглиг, идепкейлиг, ажыл-ижи-биле ферманы республиканыҢ мурнакчы коллективтериниҢ одуруунче үндүрүп, коллективти быжыктырган, социал хандырылганы эжиктиген боон турар. Шынап-ла, онда ынчаар чугаалап-даа, санап-даа турары шын дээрзин аҢаа чораан бүзүрединнес.

И. П. Сагоин 1979 чылдыҢ майдан эгелеп бо фермага бригадирлеп эгелээн. Ынчан кандыг турганыл, көрөөл. ФерманыҢ мыйыстыг бода малы 700 баш, ооҢ иштинде 380 баш саар инек турган. ООҢ материалдыг базазы — үүгле ийи инек каржазы болган бир бызаа каржазы база төрүүр инектер каржазы, ашык мал каржазы, ол-ла. Ол каржаларыҢ бирээзин түүйбудан тутнан болган буступ, төктүп эгелээн. Өдек аптаар транспортёр үүгле чаҢгыс каржада. Ферма чайын кожуп чоруур, ынчангаш саанчыларга, кадарчыларга хат-чаашкыйдан чаглактанып безин арга чок, инектерин ажык дээр адаанга саар турган. Ол ишкаш ферма коллективиниҢ күш-ажылчы сагылга-чуруму конучуг четпес, саанчымар болгаш кадарчылар арагалаан ажыл-ѳҢүү үзүр, ажыл шагы бар-ымдаалаас таварылгалар хөй турган. Ферма суурунуҢ магазининге арага айлаан үргүлүг садыл турган. Магазинде бажыҢ ѳг-херексеэл, идик-хеп, аҢш-чем аймаа шөлө. КижилериҢ бажыңбалгадынга кире бээрге, шоолуг-ла ѳг-херексел чок, эмгесеске чок. Ниитизи-биле баштайгы үеде бергелер-хөй турган: чурттага бажыңнарны чедишпес, дүржүлгелиг, кызымал кадрлар эжеш, амыдырал хандырылгазы куду, күш-ажылды организастаалыы багай. ООҢ түүвелиниде баштайгы чылдарда ажылдыҢ үре-түңнелдин эвээш, сүт бүдүргези куду, сүттүҢ шынары чаныс турган.

Бо четпестерни канчап эдерил, чүүлдэ эгелээрил? деп айтырыг тургустунуп келген.

Ону мынчаар эгелээн. Коммунистер, комсомолчулар болгаш мурнакчы ажылчыннар бактаалаан актиги турлузун алган. Актив чүүгүлдаашыры эки чаҢчыл апаргаан. Кандыг-даа коллективке ниити бодалдарлан, шиитпирлерден аңгыда, ООҢ кежигүнеринiҢ хууда бодалдары база турөр. Мынчангаш хураага болган сагыл-оная бүрүзүнге кичээнгейлиг болуп, тургустунуп келген айтырыгларны кижи бүрүзүниҢ киржиргезинбиле ханы өөреним көргеш, хемчеглерни дораан ап турар. Чедер-четпестерни кижилерниҢ боттары-биле дорт чугаалажып, сайгарып ап турарындан хөй дужаалдар бижиир чоруктан адырлып, саазын-биле ажылды база эвээжедип турар.

Ферманда ажылдан турар кижилер оларныҢ сагылдары, сүмелери аҢаа-ла эрте бербес дээрзин биле бергеннер. А ол дээрге кижилерни боттарыныҢ туружукка ѳзулуг ве кылдыр кижизидиринiҢ идегелдиг аргазы. СЭКП ТК-ныҢ январь (1987 ч.) Пленумунга М. С. Горбачев «Демократиянын хөгжүлдези чоокка, ажылчы чонкарымы калбак киржиргези чоокка эде тургустунуушкунныҢ сорулгаларын боттандырып шыдаавас бис» — деп чугаалаан болгай. ООҢ чамдык илеткелдерни бо фермаҢ чижээдеп көрүп болур. ФерманыҢ ажыл-амыдыралыныҢ бүгү талаларында ажылчыннарның идепкейлиг киржиргезин мында ылап-ла чугулаап турар. Коллективте кижи бүрүзүниҢ санал-оналын ынчалдыр кичээнгейге алыры, өөреним ѳөрү — күш-ажылчы коллективке ажык-чарлыг болуруңүң аргазы.

Ажыл-чарлыг чоруттуң, демократиянын дуазы-биле ферманда сөөлгү чылдарда хөй чүүлдерни өскөртпеен, чаарткан. 1980 чылда доктаамал чайлагны кылып алганнар. Дараазында чылын инектериҢ баш саны өскөн-биле бир доктаамал чайгы саазда черни тургусканнар. ООҢ-биле кады фермаҢ төп туралаанга механизация ажыылдарын чорудун турган. Кажаа бүрүзүнге өдек аштап үндүрер транспортерларны кылган. Оларны кылган соонда, саанчыларның хөй үе-шакты, күштү үндүрүп турган аар-бергее ажылы чиигээн. Эрги мыш кажааны чаарткаш, торүүр 80 баш инек турар кажаа кылдыр эде дерип алганнар. Мал чемгерер механизастаттыган шөлдү кылган. Саанчыларның автосуггарыга алктары ишкир эвес, үреликчел, таарымча чок деп санаҢы өөренип көргеш, эрткен чылын сентелге-транспорт бүдүрүлгезинге 300 саанныг ишкир, улуг авточемгерилге савалары кылдыр эде кылыртып алганнар.

ФерманыҢ чайгы сентелгезин чайгы үеде хосталы берген кочегарлардан болган өскө-даа кижилерден бригаданы тургускаш, боттары ѳй-шаанда кылып алырлар. Ол ишкаш сүт сөөртүр машина, автобус турар гаражты боттары кылып адаанар. Болдунар-ла чүүлдерни боттарының ажыҢ-биле кылып алыры эвээш чарыгдаллдарны үндүрер деп оларның санап турары чоп.

Сүттүң шынарын дыка бедитиени ында ажылдарны механизастаанында, технологиялаарны шиҢгээткенинде, ажылдың организациязын эжиктиненинде, санитар-гигиеналыг дүрүмнерни сагып турарында, а бол-ла чылдагаан — кижилерниң ажылынга ап сеткилдит хамаарылгазында, мергежилиниҢ бедиинде, ѳө-харысалгалыында. Ам оларның аразында «бистиҢ херээжис эвес-тир, удуртукчулар бижир мйнаан» дээр, коллективниҢ ажыл-амыдыралыңга тоомча чок, бодунуң дужун хараар ажылчын чок деп болур. Ынчангаш фермаҢ бригадири баштайгы хүннерден эгелеп-ле бодунуң удуртуп турар кадрларын четпестерге, идепкей чок чорукка эптеш чок, дешпилелиг чүүдлерге чүткүдүг кылдыр кижизидерин кызын келген чоруу үре-түңнелдерин бере берген деп дорту-биле чугаалап болур.

ИнектериҢ сооддашкынын шын тааришпырбаска, кижилериҢ ажылын чамдык айларда чай чокталыра бээр, а артканы айларда аваа турушкуннарны болдура бээр. Ферманың ветеринар-селекционери совхозтуҢ зооветспециалистери-биле сүмележип турган, ону тааришпырганы эки. Уксаажылга үчёдүп чогумчалыг тургускан. Ферма эрткен чылын сименталларны кызыл-шокар голштинофриз деп уксаа-биле хайнаштыргаш, 247 баш бызаанын алган. Сименталл инектерге өөрде, ол чаа уксаанын инектери хөй сүттү бээр.

Фермада кадрлар талазыбиле айтырыг база шиитпирдеттингеп. Ол —бригадириҢ болгаш хөй-ниити организацияларының деминг ажылының ачызы.

Кижи—кол бүдүрүкчү күш. Бригадирдеп коллективте мурнакчыларны адаарын дилээривиске, «бисте ам шупту — мурнакчылар» деп, ол харылзады. Шынап-ла, ферманың саанчыларының кижи бүрүзү эрткен чылда социалистиг хүлээлгелерни ажыр күүсетиен. Бир инектен чылда 2000 килограммдан эвээш сүт саап алган саанчы чок. Коллективтиң шуптузун мичалдыр кижизидип алыры белен эвес болбайн аан.

Ону мында чедип алганының бир барымдаазы —коллектив эрткен чылдың апрельден эгелеп бригада керээн-биле ажылдап эгелээни. Ажыл-херектиҢ ол дешпилелиг аргазынче шилчилиг фермада ажыл-ишти улам тодаргай организастаарын, кижилер боттарының аразында ООҢ-даа деминг, кижи бүрүзү даанган херээ дээш улам харымсалгалыг болуруп хандырган. Ферманың ажылчыннары ам ажылдың төнчү түңнелин, бодунуң күш-ажылының болгаш ооҢ төлевирииҢ аразында дорт харылзааны ыяк билир, бедик эчис түңнелди чедип алырынга түткүлдүг.

Фермада саанчыларның болгаш өскө-даа ажылчыннарның мергежилин бедидериниҢ системазын ажылдап кылган. Эрткен чылын экономиктиг өөредилгениҢ түңнелдерин үндүрүп тура, коллектив кежигүнеринiҢ аттестациязын эрттирген. ООҢ түңнели-биле он үш саанчыга бирги болгаш ийиги классты тыпсын, шалыңы өөтүрген. Коллектив «даарта бөгүнгүзүңден-даа артык эки ажылдаар» деп девизинге ажылдап турар.

СЭКП ТК-ныҢ январь (1987 ч.) Пленумунга илеткелинге М. С. Горбачев «Ниитилел амыдыралын демократчыдарының кол угланышкыны — удуртур ажылдарже партия кежигүнү эвес эштерни дешпидери болур» — деп чугаалаан болгай. Игорь Петрович партия кежигүнү эвес, мичалза-даа ол ажыл-херээже кызымак, организаторлуг чоруу-биле коллективтиҢ хүндүткелии, совхоз удуртулгазының бүзүрелии чедип алган.

СОЦИАЛ АМЫДЫРАЛЫ

Ферманың саанчылары, кадарчылары болгаш мида өскө-даа ажылдан турар кижилерниҢ хөй нуруузу ол сууржугашта чурттаан . турар. Суурда үлетүүр болгаш аҢчем бараанналарының колушкан магазини, уруглар сады, клуб, чунар-бажың бар.

Саанчыларның уругларын дүн-хүн чок ажылдаар садиктe хаара туттунган. Ынчангаш кимга-даа орайга чедир ажылдаарынга таарымчалыг.

Суурнуң ниити байдалы арыг-сиинг, кудумчуларда, чурттаага бажыңнарының чамында ыяштарны тарып, чаагайжыдылганы чорудуп турар. Важыңнарның даштын агартыр чугайлап кааны кудумчуларны аян-шинчи киирген.

Чурттакчылар бажыңнарының дезинсөөрүнде огородтуг, ногаа аймаан тарып, чамдыктары хаваң, инек-даа өстүрүп турар. Огород тарыырынга херектиг өдек сөөртүрүп, малина, клубника, ранет сыптарын садып алырын коллективтиң-биле кылып турар.

Кудуктардан сугну чиңге хоолайлар дамчыштыр кудумчуларже аксып каан, оон бажыңнарының ѳөлеринге огородун суггарып алыр.

Картофель тарымыр шөлдү совхоз тускайлаан, трактор-биле чардырып берип турар.

Игорь Петрович Сагоин бүдүүлге ажылы, план күүселдеви-биле чергелештир, онда чурттап, ажылдап турар кижилериҢ амыдырал-чуртталгазынче сагыш салып келген. Бир дугаарында, арагалаар чорукка, сагылга-чурум үрекчилериҢге удур шыңгыы демиселди чорудуп эгелээн.

КоллективниҢге даанып, коммунистериҢ, комсомолчуларының, хөй-ниити активчилериниҢ идепкейин көдүрүп, ажылдадып турар. График ёзугаар дежурнай-лаашкынны тургускан. Дежурныйлар суурда ниити порум-чуруму-даа, сиген кажаазын, фермаҢ инек, бызаа кажааларында дүнеки ѳолчегиниҢ кадарчыларының, кочегарларының ажылын хайгаарап турар.

1981 чылда сүт-бараан фермазының суурунда магазиниге арага сатпас кылдыр коллектив боду доктаадып алган. Ол чорук сагылга-чурумну быжыглаарынга конучуг идиглиг болгаанын бригадир чугаалаан.

Акша-шалың алгаш, кижилер ѳи ѳг-херексел садыл алырын бодаар апарган. Бо суурга мурнунда чамдык ѳг-бүлелериниҢ бажың-балгадының ишти хирлиг, арага-дарыга хандыкпышыр чоруктар турган, ам мидыг ѳг-бүле чок болган. Бажың бүрүзү чаа мебель, техник, телевизор, соодукчу дээн мишкаш үр үеде ѳдилеер, аар ѳртектиг ѳтсепти садып алган. КижилериҢ чурттап турары шырак, чамдык ѳг-бүлелер чиик автомашиналыг. «Эки чурттаар дизе, эки ажылдаар херек» деп партиниҢ идип үндүргеи девизин көк-хавакчылар ажыл-херээнге, аныдырахынга бадыткап турары ол.

Маңаа хөй-ниити организацияларының, ылаңгыя херээженнер чөвүлелиниҢ, цех-комуҢ ролюн чугаалаары артык эвес.

Пятница хүнүн арыг-шөвер хүнү кылдыр доктаатхан. Ол хүн олар бажыңнарыны кезип, кайы ѳг-бүле септелге кылырынга кандыг дуза (чугай, будук болгаш оон-даа ѳске материал) херегин, аны арыглаҢып, чугайлап алыры-биле хуусаа берип каан, хайгаа-рап-даа турар. Чижээ, эрткен чылын 6 бажыңның одалга системазын суг-биле одаар кылдыр кылган, дөрт квартиралық суугузун ѳде салган, чамдык бажыңнарының ырышазын база септеэн. Ындыг ажылдарны кылырынга материалдарын тып, бригадир боду киржип турар.

Ферманың ажылдакчылары шупту бажың-балгат-биле хандыртынган, чаа чурттаага бажыңнары немежин турар. Эрткен чылын 2-2 квартиралыг үш, 3 квартиралыг бир чаа чурттаага бажыңнарын ажыглаага кирген.

Суурнуң чурттакчылары чаагай чаҢчылдарны амыдыралга нептередирп, бодунуң суурун бедик культуралыг суур болдурары дээш деминг ажылдап турар.

БОТТАРЫ ОРГАНИЗАСТАП ТУРАР

Улуг эвес клубтуң ниити-дашты арыг-сиинг. АҢаа дыштанырга кежээлери эртиреринге сандайлар, олуттар четчир. Шыдыраа, шашки дээн мишкаш ойнаар хереклер-дер-даа бар.

Ында ниити ыры бөлүгүмүн тургузуп алганнар. Фермадың бот-тывыңгыр артистери совхоз төвүнге, а конторанын ансамбли фермага кээп ооң-концертни көргүзээ бээр.

КижилериҢ хостуг шагын, дыштанылгазын ферманың коллективи-биле хөй-ниити организацияларының күжү-биле бир деминг организастап турар. Ында клуб ажылдакчызы чок-даа болза, комсомол организациязы, цехком, херээженнер чөвүдели дыштанырга кежээлерни, лекция, бесседаларны боттары организастап турар.

Мурнунда чылдарда дыштанырга кежээлерни колдуунда үүгле байырлалдар таварыштыр эрттирип турган болза, ам дыштанып хүннерде клубка хандыг-бир кежээни, ооң-тогланы бо-ла эрттирер апарганнар. Чижээ, Чаа чыл таварыштыр ёлканы бичии уругларга (уруглар садының уругларынга), школдачыларга, улуг улуска тус-тузунда эрттиргизээн. Январьда бир дыштанып хүнде боттарының кылганы тыва чемнер делгелгенин эрттирген.

Фермаңың саанчылары, бызаа ажаакчылары, кадарчылар, специалистер, садиктиң ажылдакчылары ескээртен дуза маңан олурыбайн боттары клубунга ойнап, хөглеп, организастыг дыштанып билиир.

Ынчалза-даа бөлүгүмнер, дыштанырга кежээлери организастаарынга музыкант чогу шаптыктан турар.

Фермада күш-культурага, спортка хамдыкшылыдыглар база бар. Спортчу ооңнарны чамдыкта ойнап турарлар.

Ферманың девискөөрүнде катокту чылдың-на доштелдырып каар, аҢаа улуг, бичe кижилер коныкпилеп ойнаар. Маймыкташтыг эвээн маш хаактарны совхоз садып берген, кыжын олар хаактан турар. Чайын волейбол, баскетбол ойнаар шөлдү база дерип каан.

ТААРЫМЧАЛЫГ БАЙДАЛДАР УЛАМ ТУРГУСТУНАР

Совхозтуң дирекциязының талавыңдан болдунар аргаларны ажыглап, Көк-Хавак фермазының ажылдакчыларына таарымчалыг байдалды тургузары-биле хемчеглерни ап турарын демделээрэ яртык эвес. Чижээ, хары угда 10 килограмм хеп чуур машинаны салгап хеп чуур ниити черни бир бажыңга тургузарын планнап турар.

Амгы үеде фермада столовая аазы буфет, ниити чунар-бажың чок. Телевизел документациязы белеткеттингеп чаа об'ект — малчыннар бажыңының тудуун бо чылын фермага кылып эгелээрин планнаан. Ийи кат малчыннар бажыңы ажыглалга кире бээрге, ферманың ажылдакчыларына конучуг таарымчалыг апаар. Кызыл-булуң буфет, медпункт, магазин-даа аҢаа келир. Соңуургал айыбиле бөлүгүмнерни организастаарынга-даа арганы бээр. Ылаңгыя аргыларының бөлүгүмүн организастап алырынга ферманың херээжен ажылдакчылары соңуургалдыг.

КижилериҢ ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдар моон соңгаар-даа тургустунар, чаартылгалар болур.

КИЧЭЭНГЕЙ САЛЗА ЧОГУУР ЧҮҮЛДЕР

Фермада продукциянын бот-үнезинин шоолуг-ла нудулаайн турары—дүрүмчүг айтырыг. ООҢ кол-ла чылдагаанында — инектиң чаш төлүн эвээш ап келгенинде, мал чемнерининҢ багай шынарлыг болуп турарында. Ынчангаш малдың продуктулуун бедидеринге малды долу рационнуг, шынарлыг чемнер-биле хандырары онза чугула. Совхозтуң мал чеми белеткенчилери чеже-даа хөй мал чемнери белеткээн болза, ооң шынары багай болганындан, ферманы карылтага таварыштырып турар. Ферма үүгле январьда безин мал чемнеринге 21 муҢ рубльди чарып, артык чаргдалдарны кылган. Ол чек системазын ажыглап турар коллективке каникага чок болуп турар.

Ферманың саар инек турар кажааларын алды одуруглуг кылып каанындан, оларның ниити дыка тар. Кажаалар эрги төлевилелдин.

Бо четпестерни эдеринге база ферма коллективиниҢ дүргедээшкин ёзузу-биле бодунуң мурнунда салган сүт бүдүрер, немелде деңзи алыр, чаш төл алыр талазы-биле сорулгаларын боттандырарынга совхозтуң удуртулгазында, түскай эртемниглерден боттуг дузаны чедирери негеттинер.

ФЕРМАДА

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЖЕ КИРГЕН

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга чүүдүлгүнүң деткээн «Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжымышиныныың) дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Хоойлунуңу төлевилелин бүгү улустуң чугаалажыш көөрү-биле киирген. Чаа документ совет улустуң улуг сонуургалын хайыыктырган. Ол бүгү ажылчы чонга хамаарыжыр. Үлетпүрүнүң, кодээ ажыл-агыйның, тудугнуң болгаш өске-даа адырларның социалистиг бүдүрүлгелериниң ажыл-чорудулгазын, бот-башкарылгазын шыда тодарадып турар.

Канчаар ажылдап турарыл, карылгалыг бе, азы орулгалыг бе, переглеичилериниң чагыларын долузу-биле хандырып турар бе, азы кыпга-даа хереглеттинмес продукцияны кылып турар бе? Күш-ажылчы коллективтиң ажыл төлевири болгаш социал хогжүлдезин оон көнчүг хамаарыжыр.

Ол хоойлунуң 14-кү күш-ажыл болгаш ажыл төлевири деп чүүлүүге дүүштүр Кызыл районнуң «Кара-Хаак» совхозунуң МТМ-де цинженер-техниктиг ажылдаачыларының, ажылчыннарының болгаш трактористерниң канчаар ажылдап турарын мооң адаанда парладывыс.

Ажылдакчы кижи бүрүзүнүң хүлээлгези болза, ак сеткилдиг болгаш эки ажылдаары, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидери, продукцияның шынарын экижидери, чонуң байлаан камнаары болгаш байлакшыдары, күш-ажылдың сагылга-чүрүмүн сагыры болур. Бо талазы-биле МТМ-ниң коллективинде ук Хоойлунуң төлевилелинге дүүштүр кандыг ажылдар чоруп турарын көрээлиңер.

Коллективте иниитизи-биле 30 ажыг кижи хаара туттунган. Кижи бүрүзү тускай мергежилиниң аайы-биле ажылдап турар. 1987 чылдың февраль 1-ден эгелеп бот-орулга-чарылгаже шилчеп. Ам дээрезинде кымның канчаар ажылдааны, ажыл төлевири биилнимес. Ол бүгү ай төнчүзүнде саналашкынган көстүг бээр.

Күш-ажыл курлавырларын долузу-биле ажыглаар/ дээш ажылдакчы бүрүзүнге бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга тавармычалыг байдалдарны тургускан. Кижи бүрүзүнүң турар чери арыг-силиг. Эстетти чаңгыс черде тавартыр, эмге-сеңселиг салган. Ажылдаар черлеринде аттестацияны чорудуп турар. Кижи бүрүзү бодунуң разрядын даар сен, ол хирени алыр сем. Механизаторларның харымсалгазы бедээн. Ажылдан озалдап, ажыл шагы, хүнү үзер кижи көңүүс чок. Техниканың учёт-отчёдун автомеханик Ч. К. Монгуш, гараж эргелекчизи А. М. Дажырын олар тургуруп, септелгени ой-шаанда чорудуп турар. Ам дээрезинде 8 сеялка, 6 андазыны бүрүн септеттинген. Тракторларның септелгезин ам-даа уламчылап турар бис. Хоочун трактористер Сергей Ондар, Соскур Монгуш, Владимир Салчак, аныяктар Артур Кавай-оол, Михаил Топоев, Александр Сарыг-оол олар септелгеге идепкейлиг киржип, шалыпкын ажылдап турарлар. 14 дугаар чүүлдүң ийги кезээнде

«Күш-ажылдың күүү-шыдалын эң долузу-биле ажыглаар болгаш ажылдакчы кижи бүрүзүнге тавармычалыг байдалдарны тургузар» дээн. Бис ону база чугаалажып көрдүвүс. Кижи бүрүзү ажылдаар черни боттары аштап, арыглаар. Оон-биле кады экономиктиг ооредилгени база чорудуп турар. Ону совхозтуң кол бухгалтери Д. Х. Монгуш, экономист Татьяна Булатова билдилиг арттырып турар. Оон соонда аттестацияны база хүлээп ап турар. Чаа Хоойлунуң төлевилелини база танышкын, сайгарып тур бис. Ону эки ханы ооренип алыр болза, моон соңгаар ажылдаарынга, харымсалганы бедидерииге кончуг ажыктыг чүве бо—деп, МТМ эргелекчизи Владимир Степанович Цырукин чугаалап орар.

МТМ-ниң кол ажылы дарганнаар черден эгелээр болду. Янзы-бүрү демир-дестен бир-ле чүве кылырын хоочун дарган Иван Дмитриевич Булатовка септекчилер-даа, трактористер-даа чагып, бола келир. Хоочун дарган 20 ажыг чыл ажылдап келген. Боду пенсияже үнзе-даа, ам-даа дарганнавышаан. Ол бодунуң мергежилиге аныяктарны ооредип турар. Алдыгы разрядтыг хоочунунга бир шакта 76 көпеек төлеп бээр, а чогум немелде төлевирни канчаар санап турарын билбейн турар.

Кызыл районнуң «Кара-Хаак» совхозунуң МТМ коллективи чаа Хоойлунуң төлевилелин танышкын, ооренип эгелей берген.

М. ОЛЗЕЙ-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: дарган И. Д. Булатов ажыл үезинде; М. А. Дамба (солагай талазында) О. Д. Ашак-оол техника септелгезинде шалыпкын ажылдап турарлар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

АТ-АЛДАРЫН БОДААР

СЭКП ТК-ның январь Пленуму ленинчи партияның тоогүзүнге чаа чыырткылыг арынны дидим ажыкташ, эде тургустунуушкунну улам байыдып сайзырааңгайыткынга сеткилим ханып, төрөөн партиямның политиказын долузу-биле детиин тур мен. Партияның кадр политиказының негелделериге дүүшпес чүүлдерин дорт айтканы болгаш чамдык адырларда эде тургустуунушкун ам-даа шулуудавайн турарын январь Пленуму ленинчи туруш-биле дидим илереткени кончуг шын болгаш чүүлдүг-дүр.

Чажыргаш канчаар, кадрларны шилип, депшиндерде тамнып көрүш, төрел-дөргүлчаңгыс чер чурттугларын деткинир, тала-дугай тыртыжар демдектер-биле депшиттирген кандыг-бир кижи шоолуг үр ажылдавайн, ажылынның ёзулуг эки талаларын көргүспейн турда-ла ону элек-эргинден мактап, оон-даа өрү харымсалгалыг дужаалдаже бедидер, орденханыга-биле каастап-шаңнай бээр, азы даасқан албан-хүлээлгезин уун чадап, планныг даалгаларның күүселдезин хандырбайн, хей-ниитиниң деткимчезин албайн, аттаалдарын баксырадып турбуже, ону ажылындан далаш биле «чайлаткаш», оон өске албан-дужаалче «дүжүлге» солуп, кажар арга-биле оон хуу-сагымын камгалап, өскээр шилчидиптер практика бистин-даа республикавыстың амыдыралынга тургаш ам-даа бар-ла болгай.

СЭКП ТК-ның январь Пленуму мыдыг практиканың когун үзе шаңнап болгаш кадр политиказыкка ленинчи принциптерни катап тургускан. Пленумнуң бо шиитпирииге коммунистер болган партия кежигүнү эвестер сеткилээ ханып, оны деткип турары тавармыга эвес.

Мынчангаш партияның кадр политиказының практиказында чамдык айтырыгларга хамаарыштыр бодалмины чугаламаскадым. Чижөө, партия, совет органнарының харымсалгалыг ажылдакчыларын дээди орден-хавыяага чедир шаңнаар, оларга тускай аттар тыпсыр мурнунда, ол кижилериң мөзүшынарының дугайында коммунистер болгаш күш-ажылчы коллективтер-биле бөлүдүр сүмележип, барымдаалаза чогуур деп саналар мен. Ол мышкаш бир-ле кижиниң 50 азы 60 хар харлаанын демдеглээрде, юбилярның чүгле албан-дужаалдың барымдаалаар, дореан-на Ленин орденге чедир, азы Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры атты ийикле, чокла болза кандыг-бир өске алдарлыг атты тыпсыр чорукту болдурбаза кандыгыл? А бир эвес партияның болгаш совет чонуң мурнуңга кандыг-бир онза ачы-хавыналыг, маадырлыг чорукту кылган болза, оон хар-назының барымдаалавайн, дээди шаңналдарны тыпсыры чөрле чөптүг херек болур ужурлуг.

Чөрле ынчаш орден-хавыяалыг массалыг-биле үлеп тыпсыр, шүүглээр чорукту авазжетсе эки деп саналарывыс. Чүге дээш өртээн 30—40 чылдарда орден-хавыяа-биле шаңналтаан болдуун ажылчын-даа, тараачын-даа кижилер чон арамызга кайы хире хүндүледелдир, ат-алдарлыг турбуук. Артында-ла «орден-хавыяалыг эш...» дээш ооң фамилиязын адаар турду. А ам кандыгыл? Орден-хавыяа, тускай ат-биле шаңналтаан чамдык кижилер бодун чон арамызга төлеп чок ап, үлегер-чижээн көргүспейн, хөрөөн шаптыныш, хуузунда байымырынче суудугун, арага-дарыга хандыкшып, оон кедерээ сорланыр, хулиган дүрзок чоруктар үүлгедир, чазактың дээди шаңналдарының ат-алдарын чон караанга бүжартадыр тавармыгалар бистиң арабыста бар-ла болгай.

Ооң үшурунда мактал, шаңнал, орден-хавыяа тыпсыр айтырыгны эки бодамчалыг кылып, чазактың дээди шаңналдарының ат-алдарын беднидип, быжыглаары негеттиниин турар деп билир мен. Мурнуңга орден-хавыяалар-биле шаңналтаан, партияның болгаш чазактың аңаа көргүснеп бедик идегедикке төлеп чок болган кижилериниң дугайында айтырыгны шыггырадыры чөптүг деп саналар мен.

А. БОРБАК-ООЛ, партияның хоочуну.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИР МЕН

Назынным үлгадып, бо чылдың февральда чедениедим. Эде тургустунуушкунуну болгаш партияның кадр политиказының дугайында айтырыг чугаалашкан СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга СЭКП Төп Комитединиң Чиргизие секретары М. С. Горбачевтуң илеткелин, аңаа түңнел чугаазын, Пленумнуң доктаалын, Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында ССРЭ-ниң Хоойлузуунуң төлевилелин номчуп, олар-биле таныштым. Эң амыдыралчы, ажыг үеним негелделеинге дүүшкен төөгүлүг документилерни чүүлдүгээнидим.

Кижи бүрүзү эде тургустунуушкунну бодун шүгдүнериниң эгелээр. эрги таптаашкыныныг ёзу-биле чурттап, ажылдап болбас. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң негелдези-даа ындыг. Эде тургустунуушкун дээрге кижиниң ажыы-чанын, ажылга хамаарылгазын, бот-негелдезин, сагылга-чуруму, чогаадыкчы чоруу, чаа үүлдерин шинээдип ажылдаары деп билир мен.

Бистиң чурттуң амыдыралында үнделеви оскерилгелер, чаартылгалар болуп турар. Аңаа кижи бүрүзүнүң бедик тура-сорук-биле киржириниз — бистериниң кол херээнис болур.

М. СЕВЕН, Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, персоналлыг пенсионер.

КАМГАЛААР, ЧААРТЫР, ЭДЕ ТУРГУЗАР

● ТӨӨГҮНҮҢ БОЛГАШ КУЛЬТУРАНЫҢ ТУРАСКААЛДАРЫН КАМГАЛААРЫНЫҢ БҮГҮ-РОССИЯ НИИТИЛЕЛИНИҢ ТЫВА САЛБЫРЫНЫҢ IX КОНФЕРЕНЦИЯЗЫНДАН ●

Ниитилелдиң тыва салбырының барык он тос муң ажыг кежигүннериниң төлевилелери чоокта чаа Политиктиг чырыдышкыны бажыңында чыылган. Конференцияның делегаттары ниитилелдиң тыва салбырының отчёттуг үеде кылып чоруткан ажылын анализтеп, ССРЭ-ниң болгаш РСФСР-ниң хоойлуларының негелделерин база төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын ажыглаарының, чаартыр эде кылырының, оларның камгалалын эккижеринииң талазы-биле доктаалдарын амыдыралга бөстандырар дээш ниитилелдиң сорулгаларын тодаратканы.

Төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарын камгалаарының, оларны ажыглаарының айтырыглары бүгү чонуң болгаш күрүнениң сагыш салган турар үжүрлуг чугула айтырыы апарып, ону ССРЭ-ниң, эвилелдекшеи болгаш автономнуг республикаларының Конституцияларында тодаргайн-биле тускайлап айтып каан.

Отчёттуг үениң дургузунда ниитилелдиң Тыва салбырының кылып, организатор чорукан ажылдарын адап санап тура, Совет Тываның 40 чылынга болган Ада чурттуң Улуг дайынынга совет улустуң маадырлыг Тиилелгезиниң 40 чылын төлептиг уткуурунга белеткелдер үезинде кыадының чоруттунган ажылдарга плеткелчи доктаваан. Бисте күрүне тургузуу болгаш төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарының чылаптыг ооредилгези — төөгүнүң болгаш культураның тураскаалдарының чылаптыг ооредилгези — Хүндүлелдиң демдээ» орден-биле шаңналтаан культураның болгаш дыштанылганың алдын чери. Оон эдилериниң арасында кымнарны чок дээр. Ынчалза-даа бо хире улуг коллективте мынчага ниитилелдиң эге организациязы тургустунмаан дээрзин илеткелдең дыңнадывыс. Пролетариаттың улуг баштынчызы В. И. Ленинниң овур-хевирин тыва уран чүүлге чедимчелиг ойнаар тургускан артист О. Намдараның хөөрүн олар хайгаараар, аштап, арыглап, камгалаар ужурлуг коллективтир. Оон-даа өске бистин алдарлыг кижилеривистиң хөөрлерин чашпан, сай дүй тудуп алган чыдары тоомча чок, хүндүткел чок чоруувустуң херечизи ол-дур» — деп, ол демдеглээн.

Дайынның болгаш күш-ажымдың хоочуну М. Б. Сундуйның саналы делегаттарның кичээнгейин хаара тутkан.

— Партийжи даалгам ёзугаар республиканың районнарының шуптузунга чоргутадым. Оларда бар болуп турар тураскаалдарның байдалы шоолуг эвес. Түс-түс черлерде эрге-чагырга органнары культураның болгаш төөгүнүң тураскаалдарын камгалаар, эде тургузар, чеп ажыглаар талазы-биле чон ортузунга кижизидилге ажылын чоннуң чурттап турар черлериниң айбы-биле интернационалчы кижизидилгеге дүүштүр чорутпайн турар—деп, ол чугаалаан. Хоочунның саналыгча улаштыр ТДЛТЭШИ-ниң эртем ажылдакчызы А. Ч. Ашак-оол хорум-базырыктар, көжээлер, хаяларда чурумалдар камгалалыгга хамаарыштыр бодунуң бодалдарын илереткен.

Делегаттар—Эраниден Д. Х. Баазан, Өвүрден Ч. М. Чап олар боттарының районнарында ниитилелдиниң ажылчорудулгазының дугайын чугаалап тура, чүгле школаларда эвес, күш-ажылчы коллективтерде революцияның, хайыының, күш-ажылдың хоочуннарының фото-чуруктарын азып, оларның дугайында альбомнарны долдуруп, тураскаалдар болгаш тураскаалдыг черлер камгалалының талазы-биле чоруттунуп турар хемчеглер — Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл ойынга ниитилелдериниң кежигүннериниң ажылы-дыр деп түңнээннер.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы К. А. Маспык-оол конференцияның ажылынга киришкен болгаш чүве чугаалаан. Хөй национальдыг республиканың ылангыя аныяк салгалын интернационалчы ёзугга, бедик моральдыг мөзү-шынарга, Төрөөн чуртунга, төрүттүнгеи черинге ынакшылдыг, бердингеи чорукка кижизидилгеге дүүштүр чорутпайн турар—деп, ол чугаалаан. Хоочунның саналынга улаштыр ТДЛТЭШИ-ниң эртем ажылдакчызы А. Ч. Ашак-оол хорум-базырыктар, көжээлер, хаяларда чурумалдар камгалалын

Школа амыдыралы

ЭГЕ БАЗЫМНАР

Школа реформазын амыдырала чедишкиниг бот-тандырары болгаш эде-тургустунуп чаартымары бистин амыдыралывыстын кол негелдези. Ынчангаш мында хамаарышкан материалдар республика болгаш район со-хунгарында удаа-дараа чы-рыттынып турар. Бистерниң — башкыларның ажылынын кол угланышкынын — бүгү талазы-биле сайзырангай аянык хамаатыларны ооредин болгаш кижизидери болуп турар.

«Шынның» бо чылдагы бир дугаарынга Сөлчур ортумак школазының директору З. Доңгак бо айтырыгга хамаарыштыр ажык чугаазы кыпып, аңаа киржириниче чалаан. Бо талазы-биле бисте байдалды бир школаның чи-жээнге каксы-даа бол бижип корейн.

Чоокта чаа Чоон-Хемчик районуң улус ооредилге кылдаан Бажың-Алаак ортумак школазының баазазынга директорларның көжер семинар-практикумун организастап эрттиргеи. Оон кол сорулгазы: Бажың-Алаак школазы районга күш-ажыл кижизидилгезинин талазы-биле мурнакты дуржулганын школазы боон турар. Ынчангаш оон ажыл-херээ, дуржулганын тарадыры-биле школа удуртукчуларын борта чыг-ган.

Ажыдык эгезинде улус ооредилге кылдынның чөвүлел хуралы болган. Аңаа Чыргаңы ортумак школазынга чоруткан калбак хынаалаңың түнелинин чугаалажып корген. Бо айтырыг талазы-биле ол школаның ооредилге эргелекчизи К. Н. Монгушту Деспилдей Ховалыгны чалап алган. Оон чугаазын оореникчилер улуг сонуургал-биле дыңнаан.

«Чурттан билирги деп чүл ол?» деп темалыг онгу-классчыларның диспуду со-луп болган. Лидия Опук-ооловна Хомушку чурттал-ганың эки-багай талааларын шын анализтеп, кижизиңг, шынчы турушту чедип алыр-да хамааты кижи кандыг бо-лур дугайында чоруудазалы айтырыгны тургускаш, чурт-талгага шын турушту шилип алыры-биле кижи бүрүзү сы-гыш-сеткилин илередип, бо-дунум үнелелин ажыы-биле чугаалажырынче ооренник-чилерни организастап алга-ны таарымчалыг.

Мындыг хевирлиг ооредил-ге-кижизидилгелиг классган ташкаар ажылдарны докта-мал чоруудун тургаш, школа коллективин элээн кескү че-дишкиннерни чедип алган. Оон кескү чижээ школада корум-чурум үрептер тава-рылгалар эвээжээн болгаш оореникчилерниң эртемге сүңдүлүг удаткан.

Оон аңгыда школада кескү агитацияның янзы-бүрү хе-вирлерининг дээштинимм талазы-биле улуг ажылче коллектив кежигүннериниң кичээлейнин хаара тутканын демдеглээри чугула.

Сөөлгү үеде бо школада марксизм-ленинизмниң болгаш профугланышкынның кабинеттерин үемин негелдезинге дүүштүр дерип кылган. Бо кабинеттерде кичээл-дер доктаамал бедик дең-нелге эртип турар. Ылангыя школа директору Д. Б. Оор-жактың организакчы болгаш удуртукчу талазын демдег-лээри артык эвес. Школада башкылар коллективи үргүл-чү чаа дилээшкиннерни кылып, оореникчилерге бижыг билигни бээри-биле кичээл-дерининг аңгы-аңгы хевирлерин ажыглап, кичээл-диспут, кичээл-семинар, кичээл-лек-ция дээш оске-даа хевир-лерин чедимчелиг ажыглап турар.

Ындыгларга эге класстар башкылары Т. К. Монгуш, К. М. Иргит, күш-ажыл башкызы И. Ч. Ооржак дээш оон-даа оскелерни адап болур.

Амгы үеде районуң шко-лачыларында школа уставы-ның төлевизели-биле таны-жылга болгаш оон сайгарыл-газы чоруп турар. Бо ажыл талазы-биле бажың-алаак-чылар база боттарының са-нал-оналдарын кирип турар. Тодаргайларга, школачы-ларның бүдүүлүг күш-ажы-лының чарыгдалының тала-зы-биле элээн бергедээшки-нер таваржып турар. Кыл-дыган чүүлдериң ортек-үнези болгаш оон тарадыл-газынга хамаарыштыр ажыл арай чедимче чок байдалда. Чүге дизе сан-хее килдизи-даа, районуң үлетпүр комби-нады-даа деткимчеин че-дирбейн турар.

Оореникчилер сандай, мяк-хүүректер, хетпе, хүл-үзер-лар дээш оон-даа оске үүр-мек херекселдерни элээн ыы-нарлыг кылып турар апар-ган. Олар мындыг чүүлдер кылырынга сүңдүлүг болгаш сонуургалдыг. Ынчалза-даа бо чүүлдерни кылыр мате-риалдар тып алыры база берге бооп турар. Бо талазы-биле оске школаларда кандыг ажыл чорудун турарын «Педагогика будуюн» да-варыштыр эш-оорединиң са-гыыл-оналдарын дыңнаар бооп бис дээрзинге идеген турар бис.

О. ШҮННЕЙ.

Шыдыраачыга булуң

КЫЗЫЛГА БАШТАЙГЫ МАРГЫЛДАА

Тыва улустуң төөгүзүнде бээр хөл шыдыраа сүңдүлүг оюнларның бирээзи чораан. Аңаа ойнаары амгы үениң шыдыраа коштериндеп мя-гаддыг. Ооллу мерее азы ъът кылдыр үндүрери, мат-таарында, ъът-биле удурла-мыкчызын олуртпазы, теве дескиндир дээрбедээри (ут-турган ноянны дорамчылаа-ры) болгаш оске-даа чамдык чаңчылдар-биле тыва хөл шыдыраа элээн онзагай. Үжеп чылдарда делегейниң шыдыраа негелдезининг янзы-бүрүмүн сагып ойнаар чаңчылдарны сонгаар улуг хоорайларга ооренип чораан-шардан (оларның иштинде чедишкиннигиг иептерединчи Сат Бугажын) чаа шыдыраа-га ойнаар чорук Тывага аажок дүрген иептерен эгелээн. Республикага эң баш-тайгы шыдыраа мар-гылдаазын 1936 чылда ТАР-ның 15 чыл оюнга тураскаат-кан. Аңаа бир дугаар чемпион Сат Бугажык (соолунде ону Сат Владимир Шожанаевич дээр) болган.

1937 чылдың январь, фев-раль айларда Кызыл хоорай-ның бирги шыдыраа маргыл-даазы болган. Аңаа шүүтү 16 кижи киришкен. 14 сан алгаш, база-ла Сат Бугажык тиилээн. Ынчалза-даа аңаа хоорай чемпиону атты бер-бээн, чүге дээрге ол респу-блика чемпиону. Ийнги черде 13,5 саныг Шавыра Кызыл-дың чемпиону атты тывыс-каш, республиканың бир ду-гаар чада шыдыраачызының биледин тывыскан. Үшкүзүн — 11 саныг Самба-Люндун алган, база бирги чаданың биледин тывыскан. Оларның иштинден Намзырай, Хойла-каа 9-9 саннарлыг, IV — V дугаар черге киргеннер. Ам бистин аравыста шыдыраа-лавышаан чоруур, башкызыс М. Д. Биче-оол ол маргыл-даага тос дугаар черге чет-кен.

Кызылдың бир дугаар шыдыраа маргылдаазын арт-тырган комитеттиң тайылбы-рында бижип турары болза: «Эш Биче-оол кончуг карак-кызыл ораддажып ойнаан. Ынчалза-даа боду черле ту-руп шылаглаан чүве толээде, ыдыг-ла чедишкиниг болбаан». Ол комиссия ойнакчы-ларга мындыг характеристи-ка берген: «Хойлакаа болза, деңнеп орар шыдыраачы болурун көргүзүп, чедишкиниг ойнаан. Четвес чүвези бодунуң күжүге иде-гевес, бодунга четеңер кижи. Чижээ: «— Чаа Бугага мен хөрүкүй-даа кайын күш че-дер мен, баш удур дүжүп берзимее ажырбас чүве ий-мен» дээн. ...Тыртый-оол — бо удаада күжүн сагыжынга чедир үндүрүп шыдаваан, а Бүрбү шыдыраанның сөөлүге мергежилп кошкак болган үттүрбес хире улустарынга ашпыргаан». «Сундуй — бир-каш кижиге үттүрүнкаш, бо-дунга четеңгеш салдына бер-ген...» «Сарыг-оол ойнаарга кончуг дүргеп, эки бодаа-майн, сый-муна кежер кижи...» «Косенко болза, чан-гыс кошкеш маттан алыр үүн-ээни көрбейн үттүрары хей кижи» — деп бижиглээн. 1937 чылда үнген № 19 (622) дугаардыг «Шын» солуң бо-дунуң арнында долу табли-цазын болгаш шыдыраачы бүрүзүнге характеристиканы бергеи делгереглей дыңна-дыгны кылган. адаанда: «Кызылдың 1 дугаар шыдыраа маргылдаазын арттырган комитеди» деп нарлаан. Ынчангаш ол болуушкунга хол-баштыр амгы шыдыраа клу-бунга юбилейлиг маргылдаа организастаза база-ла солуң деп саналдыг мен.

Н. КҮНЧҮН.

СОЛУН АРГА

«Спартак» эки тура спорт книтилелиниң хоорай чөвүлелиниң бирги черн дээш шыдыраа маргылдаазынга эвээш эвес солун салыглар болгу-лаан. Маргылдаанын эгезинде спорт мастерлиге кандидат А. Паршаков удурлашкы-ларын улаштыр үткаш, оске артканнарын мурнай бер-ген. Ол Ч. Оюн-биле салыгга дең байдалга органзла, се-ремчилелин кошкадын, ъът-биле үдеттирген мерее хал-даашкынынын адаанче кир-геш, дүжүп бээр ужурга та-варышкан. А. Паршаков че-ди дугаар салыгда дуржулга-лыг бирги разрядчы Николай Онуфриев-биле ойнаан. Кара тала эге книтер төнгенинин соом дарый нолынын оварын тоомчага албайн чана-гаштай күжүн алгаш, ак та-ланың аъттарынын халдаашкынынга таварышкаш, үүтүрүп каан. Салыгның төнүүзү солун болганындан ойнакчы-ларның столуун долгандыр көрүкчүлер ажок хей чыыл-ган.

Ол салыгның бижилгезин кыска тайылбыры-биле кады шрлаар-дыр бис.

Н. Онуфриев — А. Парша-ков.

«Шаандакы индий камгалал» 1. Кf3 Кf6 2. e3 g6 3. Cb2 Cg7 4. e3 0—0 5. Ce2 d6 6. c4 Ka—d7 7. 0—0 c6, 8. c4 Фc7 9. ka—d2 e5 10. de de (кнштерни ескерткенинин соонда ак тала бичии артык-шыдыг хевирлиг байдал тургустунуп келген) 11. e4 Лe8 12. Фc2 Kb5 13. d3 Kc5 14. Kb4 Kf6 15. a4 Ke6 16. Kh—f3 Kd7 17. c5b6 18. ca ав 19. Cc4! c5 20. C:e6 Л:e6 21. Л:—c1 Фd8 22. a5! Cb7 23. Л:d1 Фe7 24. Kb4 Лd6 25. a4 Kf6 26. Kh—f3 Лe6 27. Kg5 Лd6 28. Kg—f3 Kd7? 29. Kc4 Л:d1 (Кара тала «d» шу-гумну берикеи болган аңаа сөөлгү согушкунну алган). 30. Л:d1 f5? (Кара ноянның туружу чиидилеинин байы-ран эгелээн болгаш ол аң удаасс өлүмүнге чыгады бээр) 31. Kd6 fe?? (бо дээрге аштырышкынга чыгаттыр-ын кээр алдагладыг мөш-тур) 32. Фa3+! Kpf8 33. Kp5! Kd6 (h7-ге матка олуртуру кыжанын келген) 34. Ke6+ Kpg8 35. K:c5+! Cd5 36. Л:d5! Kp h8 37. Kf7+ Kpg8 (аът алдынмас чүге дээрге мерзени чиптер) 38. Лd8+ Кара тала дүжүп берген. Бо-да чогундан болгаш туружу харыксыраа калганындан аштырышкынга таварыжыр.

Н. ТЫРЫК-ООЛ.

МЕДЭЭЛЕР

◆ Бистиң Биче-Тей суурнуң кедээ Культура бажы-ңында шыдыраа бөлүмү док-таамал ажылдап, өөренээр, хоочуннар аразынга маргыл-даалары доктаамал эртти-рип турар. Ында бо чылын чээрби ажыг хандыкшылдыг-лар хаара тутпунган. Бистиң шыдыраачыларывыс ботта-рының аразынга маргылдаа-лар эртгирип, салыглар сай-гарарынын аңгыда школа-ларга барып, оореникчилер-биле эң хуу ужуражылгазын организастап, оске ажыл-агыйларже спортчу валдаашкынын кылып, мергежилин ынчаар бедидип турар.

Суурнуң бирги черн дээш чоокта эртнеи маргылдаага С. Куулар, Б. Монгуш болган М. Сава олар эки ой-кыннар.

Д. ООРЖАК.

«Шекпээр» совхоз.

◆ Тес-Хем районуң спорт комитеди Самагалдай суур-ның кадмашылга клуву-биле кады шыдыраа маргылдаа-лыын организастап эрттиргеи. Аңаа аныяк, хоочун он беш шыдыраачылар киришкеи.

Түнелиниде орук-сентелге-тудуг участогунуң инженери Сергей Монгуш бирги черни эзээлээн. Персоналдыг пенсионер Ширнеп Булат база эки ойнаан.

Т. КҮНГА.

◆ Шыдыраага Совет Ар-мизиның болгаш Шерии-Дал флодунуң байырлалынга туралкатхан чанчыл болган маргылдаа районуң Культу-ра бажыңында чаа ажыттыр-ган шыдыраа клувунга эрткеи.

Аңаа он сес командалар киришкеи. Үш хүн үргүлчү-ээн салыгларның түнелинде «Тээли» совхозтуң коман-дазы тинээн.

Шак-биле дүргеи ойнаарын маргылдаазынга коман-да бүргүзүнден бир шыдыраа-чы киришкеи. Аңаа Виктор Очур бирги черни эзээлеп.

С. САРЫГ-ООЛ.

«ЧҮГҮРУК КАРАҢЫҢ» ТЫВЫНГЫР КӨШТЕРИ

Шыдыраа хөлүнүң бир та-лазынга 32 кнзеиектер ар-тар. Аңаа мындыг солуң оюнну ойнап болур.

Шыдыраанның 32 кнзеиев-терииге шүүтү бодалдарны улуг-бичези, өө-чүзүнү ылгал чокка чыскаап тургузуптар. Оларның иштинден аъттар-ның бирээзин «h 1» дээр кл-эснекке тургузуп алгаш, ол аът-биле 15 минута иштинде шүүтү бодаларны аъттың да-вралаткан кнштери-биле, частырыг чокка догерезин узуткаш, сөөлгү кнштерни даанчыл шилгеш, аъттың кө-жүп үнген черинин чанында «g1» деп кнзеиекте арты-калган сөөлгү бодаңы чы-терге, «чүгүрүк карааның чо-раш походу» оон-биле дү-тур.

Аъттың «h 1»-деп ашкы үнгеш, «g 1»-ге чедип кээри — бодалганың кол негелдези ол.

Бо оюнну ийи кижи ийи чартык шыдыраа хөлү салып алгаш, шак-биле ойнап база болур.

Бодалганың харлызын бы-лай чорутса эки.

** МЕНЛУМЗ.

Редакторнуң орлакчызы К. К. САТ.

агаар

Республиканга эдир булуттаар, чагбас. Сөөлгү-барыын угланышкынгыг хаттың дүргеми секундада 5—10 метр. Агаарның температура-зы дүне 20—25, хүндүс 7—12 градус соор.

Кызылга эдир булуттаар, чагбас. Агаарның темпе-ратуразы дүне 23—25, хүндүс 7—9 градус соор.

КИНО

МАРТ 4-ТЕ

«НАИЫРАЙ»: «О том, чего не было» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Шлюмбум или опасная игра» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Каменный цветок» 9.00, 12.20, «Капитан «Пилигрима» 10.30, 14.10, «Неукротимая маркиза» 16.00, 18.40, 21.20 шактарда.

Өрт айыылын болдурбаан

ЧОЛААЧЫЛАРГА ЧЕТТИРДИВИС

Торгалыг суурнуң Гагарин кудумчузунуң ортаа үезинде 32 аал ишти чурттап турар бис. Бо чылдың февральдың бир дүнезинде ол бажыңнарының амбарларынга ерт өөскүй бер-ген болган. Ынчан дүнекининг бир шак үези, чурттакчылар шүүтү ханы уйгуда дүннү бер-ген. Бажыңнар кыдынга ша-ла ажыт черде ерттү ыдыг дораан кым эскерер дээр си-лер.

Ынчалза-даа аас-кежии бооп, ол суурлап дүне када эртип чыткан машиналарның чолаачылары ерттү дораан-на эскерип каапнар. Машина-ларын тургускаш, чурттак-чыларның бажыңнарын соктап оттургулаан. Хып турган амбарның кырынче үне халыш-каш, шиферин буза теп окта-гылааш, улуг чалыныг ерттү хар-биле шыпап эгелээннер. Ол аразында чурттакчылар бис-тер база демир-хуулнарга суг дажып эгелээш, ерттү ооюр-гадып апкан бис. Ынчан ийи шак ажа берген. Демги чо-лаачы оолдар машиналарынче далажыпканнар болдулар. Ду-вурээр дээш оларның ат-ба-жын-даа айтырып албаанывыс хомударчыг болган.

Езулуг кижизиг мөзүлүг, эрес соруктуг чолаачы ол-дарның эскериичел чоруу-биле дыка хөй чүүлдер ерттен ка-галаттынган. Бажыңнарның амбарлары тудуш-тудуш, оон артында инек кажаалары, си-ген аймаа...

Чогум кайы районнуң чо-лаачылары деп чүве эскертин-мейн барган. Өөрүнүн Дус-Дагже кайыын-даа чолаачы-лар келир болгай. Адынар билдинмейн арткан-даа болза, силерге челишкиннерни кү-зеп, ханы өөрүп четтиргени-висти илередип ор бис.

Ш. ДОҢГАК,
Торгалыг суурнуң Гагарин кудумчузунуң чурттакчызы.

Тыва АССР-ниң Культура министерствозу,

«Хүндүлелдиң Демдээ» орденниг хөгжүм-шиин театры

1987 чылдың март айының

РЕПЕРТУАРЫ

Ф. Г. Лорка
8—воскресенье «ХАННЫГ КУДА» 18 шакта
27—пятница 19 шакта
7—суббота «Шин-концерт»

«ДОШКУН ЧҮС ЧЫЛ. ДОШКУН ЧҮРЕКТЕР» 18 шакта

А. С. Пушкиниин чогаалдарынга

А. Островский

14—суббота «ЯДАМЫКТА ЯЛА ЧОК» 19 шакта

20—пятница.
3 кожегелиг комедия
В. Белов

21—суббота «АРЫГ СҮГ КЫРЫНДА» 19 шакта
2 кожегелиг шин
Э. Лабит

26—четверг «ТЕРЕЗИН ШЛЯПА» 19 шакта
3 кожегелиг шинжигеш
И. Лазутин

28—суббота «МИЛЛИОНЕРНИН ХООЗУРААНЫ» 19 шакта
2 кожегелиг шин

БИЧИИ УРУГЛАРГА ШИИЛЕР

8—воскресенье
А. С. Пушкин
ТООЛДАР.
«БАЛЫКЧЫ БОЛГАШ БАЛЫК ДУГАЙЫНДА ТООЛ», «ЛАМА БОЛГАШ ООҢ АЖЫЛЧЫНЫ БАЛДА ДУГАЙЫНДА ТООЛ» 12 шакта болгаш 10 шакта эгелээр.
А. Александров
25—среда «МӨҢГАРАВА, ШИШОК» 10 шакта
2 кожегелиг шин
С. Михалков
27—пятница «БИЛИИРГЕК КОЙГҮН» 10 шакта
2 кожегелиг шин
М. Машадур.
28—суббота «БРАЗИЛИЯНЫҢ ЭРТИНЕЗИ» 10 шакта
2 кожегелиг шин
А. Колмановский
31—вторник «АККЫРБАЙ» 10 шакта
2 кожегелиг шин

Коллективтиг чагыларыны 2-23-49, 2-35-88 телефоннар дамчыштыр хүлээп алыр.

Касса хүнүн-не эртенинин 10 шактан 19 шакка чедир ажылдаар, дүштеки чапсары 14-тен 15 шакка чедир.

Кежээки шиилерге бичии уругларны киирбес.

ТВ

МАРТ 4-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ус». 8.15 — Үш сериялыг уран-чечен фильм. «Даваалашкак симпозиум-биле бомбурекгиң бүүраазы». 1, 2-ги сериялары. 11.15 — Хөглүг старттар. 12.00—12.05 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15—«Ол алды хар чедир болган оон өрү назы». 17.00—Бистиң садывыс. 17.30 — «Дилээшкин байдалы». Узбекистанның ЛКСМ съезди-нинин дугайында. 18.00 — «Директорну канчаар шилип алырыл?». РАФ заводу. (Латви ССР). 18.40 — Бөгүн де-легейде. 18.55 —«Бодун дол-гандыр көрүнүшээн». Ара-галашкынның хоразының дугайында док. фильм. 19.15 — Үш сериялыг уран-чечен фильмиин баштайгы көргүзүү. «Өртемчей бүүраан соон-да симпозиум». 2-ги сериялы. 1, 2 кезектери. 21.00 — «Ус». 21.45 — Иваново хоорайның дугайында док. фильм. «Хоо-рай темазынга чурумалдар». 22.00—23.45 — Бут бөмбүү Европа чемпионнарының ку-богу. Дөрттүң бири финал «Бешикташ» (Турция) —«Ди-намо» (Киев). Турнирдан дашкаалдыга. Чапсарда (22.45) — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кижиден эгелээр». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Информатиканың болгаш санаага техникалының үн-дезиниери. 10 класс. Бейсна программажыдылгазының ды-лы. 9.05; 14.30 — Немец дыл. Ооредиринин бирги чы-лы. 28-ки дамчыдылга. 10.05 — «Амурнуң ылап болган чүүлдери». Эртем тайылбыр-лыг фильм. 10.35; 11.45 — Музыка. 2 класс. Э. Григ. «Пер Гюнт». 11.05—Ф. И. Тютчев дугайында этюдтар. 12.15— Дөрт сериялыг уран-чечен фильмиин баштайгы көргүзүү. «Кармелюк». 1, 2 сериялары. 15.00 — 15.05— Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15— «Орус дылдың өөрен-ир тур бис». Национал школаларның белетиел класстарының оореникчилеринге те-лешкола. 16-гы кичээл. 18.35 —Уругларга фильм. 19.05 — Делегей байдалының дуталында беседа. 19.15 — Теле-медээлер. 19.25 — «Алия то-вуг». Программада: Медээлер «Партия комитеди болгаш эде тургустунуушкун». «Кы-зыл тараачын» совхозтуң партком секретары В. Н. Гончаровтуң чугаазы. «Дур-гедээшкининиң угланышкы-ны-биле». Аэрофлотка тус-кай эртемнигиер белетелиниң дугайында. 19.55 — Чар-лаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар». 20.15 —Бугуде-ге болгаш кижа бүргүзүнге. 20.45 — «Мээң ынак Тоорай чүртүм». Фотоконкурс. 20.50 — Док. фильмиин баштайгы көргүзүү. «Вуокса». 21.00 — «Ус». 21.35—22.45 — Дөрт сериялыг уран-чечен фильмиин баштайгы көргүзүү «Кармелюк». 2-ги сериялы.

СПОРТЛОТО–87: ЧАА ЧҮВЕ ЧҮЛ?

«Спортлотопуң» лотереязын эрттиреринин чурумунда 1987 чылдың январьдан эге-леп чамдык ескерилгелер болган.

Чүүл-даа мурнунда ти-ражтан озалдаан билеттерге хамаарыштыр ескерилгелер болган. Ындыг таварылгада озалдап келген билеттер, моон мурнунда ышкаш квар-тал төнчүүзүнде эвес, а да-раазында тиражка ойнаар.

Чаа чурум ёзугаар — дол-дуртунган билеттерге чүгле чаңгыс частырыг туруп бо-лур. Бир эвес 2, 3 болгаш оон-даа хей номерлерни ба-лап долдурүп каар болзунар-за, билетти күш чок апаргаи деп санаар.

Чаа ескерилгелерде кирген бир чүүл—улуг ойнаашкын-га таварышкан кижилер чиик автомобильди оочур чокка ап болур. Чаңгыс ти-ражтыг (60 коп.) билет-биле улуг ойнаашкынга таварыш-кан кижи «Жигули» автомо-бильди оочур чок ап болур. 10 тиражтыг (6 рубль) билет-тер-биле улуг ойнаашкынга таварышканнар «Волга» ав-томобильди оочур чокка алыр.

1987 чылда 10 тиражтыг билеттерни оларның эдерии-ни күзеп-биле он тиражка удаалаштырдаа. 10 чаңгыс тиражтыг билет ышкаш чаң-гыс тиражка-даа ойнадып болур. Ындыг таварылгада ол ойнаашкындан алыр түү 10 катап хей болур. Бир эвес Силер он тиражтыг чаң-гыс билетти чаңгыс тираж-тыг он билет ышкаш кылдыр долдурар деп бодаар болзу-нарза, тускай клеткага тираж-тың дугаарларын солагай та-лазындан «А», «Б», «В» ке-зиктерге доллурун тура. «С» үжүктүн орунга клеткага кожа кылдыр «В» үжүктү са-лыр. Кедээ чурттакчылар болгаш билеттерни үргүлчү садыл ап турар аргазы чок бала доктаамал комбинация-лар-биле үргүлчү ойна-дыышкын кылып турар ки-жилер 10 тиражтыг билет-терни хөйүү ап турар. Шо-золей бергеи азы үр хуусаа-лыг сургакчылаар кижилер-ге, ол ышкаш кыдыжы ра-йонларнын чурттакчыларын-га бо тираж коичуг эптиг. 1986 чылда бистиң республи-казыска бракталтыныган бол-гаш эдилеглиг тиражтыдан озалдаан билеттерни анализ-теп көөрге мындыг сизылыг болган. «Спортлотомуң» би-леттерни долдурарда чамдык районнарныл чурттакчыла-ры ынчаингей чок бооп турар. Чижээлеэрге, ажылдан кы-лыышкын кылдызынге келген билеттерини бракталган ко-эффициентиан: Кызыл-Ма-жалыктан 140,7 хуу, Турандан 24, Хову-Аксыдан 119, Бай-Хаактан 48,1 хуу болган. Ынчангаш дыка хей ки-жилер боттарыныл онаарыма-за чогундан ойнаашкынны оскүмүп турарлар.

Спорт лотереязын ойнадырыга сонуургалдыглар!

Билеттерни долдурарда ин-чаамгейлиг болуңар!

Оюнчуң чурумун билеттеи артыы талазында бижээнни утпаңар!

Спорт лотереяларының Крас-ноярск зона эргелели.

Адресивис 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-56, карымсалгалыг секретарының 2-23-35 секретариат-тың 2-23-35, партийже амыдырал болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдисте-риниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниың 2-12-45, солуң келбейн баргында 2-32-75 те-лефоннар долгаар.

Солуунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катаа үнер.
Хемчээли 2 парлалга аматы.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Нам үнүүлер чер. полиграфия болгаш ном садыының кереглериниң талазы-биле өөрүне комитединиң типографиязы Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3 № 1

Чагыг № 3464.
ТС—00243.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 55 (13355) | 1987 чылдың март 5, четверг | 1925 чылда үдезилеттингеп | Өртээ 3 копеек.

СЭКП ТК-ДА, ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНДЕ, ВЦСПС-ТЕ БОЛГАШ ВЛКСМ ТК-ДА

1986 чылда ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдезиниң Күрүне планын чедиишкинниг күүседирге дээш Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түңнелдерин СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, Профессионалдар эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп чөвүлелиниң болгаш ВЛКСМ Төп Комитединиң чугаалажыш берген. Партияның XXVII съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырып чорутушаан, чурттуң ажылчы чону улус ажыл-агыйының бүгү адырларынга, янитилел бүдүрүлгезиниң ажыктыгының кезиү үезүдезинге чедип алган деп хүлээп алган доктаалда демдеглээн. Экономиктиг хөгжүлдениң темпилерин бедеп, олзоо каш чугула утпаныышкыннарга беш чылдың ооваалдаларының чылда орутнаан деңнелги чедип алган. Үлетүрүнүң болгаш кижи ажыл-агыйының продукциязының илден немелде үезүдезин кандырган, тараазы, картофельди, мал ажылының продукциязының кол хемнерлерин күрүнеңиң садыы алыры оскен. Эртем-техниктиг дешилгеңи күргедедир, ажылдап турар бүдүрүлгелерни ада чепсегаар болгаш чаартыр талазы-биле хемчегерни боттандырып чоруткан. Социал айтырыгларны уламна идепкейлиг шиитпирлээриниң оскерлиишкин ангдыр. Чурттагы бажыңнарывыңың, улус чыргымышкыныңың, кадыг нангналааның объектилериниң түдуунуң хемчээлдери калбаргап.

Экономикада, бүдүрүлгени интенсификастаарында эки түңнелдер совет кижилериниң чогаадыкчы, күжениишкиниг күш-ажыл а ы н ы ң, оларның инициативазының хөгжөөнүшкүнүң ачызында чедип алдыктаан. «Он ийиги беш чылга — совет улустуң сорун кирээчи күш-ажылы» деп СЭКП ТК-ниң Кыйгырыгына харылаан, ажылчы чон он ийиги беш чылдың ооваалдарын чедиишкинниг күүседирип, Октябрьның социалистиг Улут революциязының 70 чылын төлептиг уткуурар дээш социалистиг чарышка идепкейлиг киришкеш, боттарының ышкыныккай күш-ажылы-биле дидим ажыктарны болгаш бодаалдарын практиктиг доктаашкыннериниң энергиязыже шилчидип турар.

Экономиктиг болгаш социал хөгжүлдеге эң-не бедик түңнелдерни чедип алган, дужаалдалар талазы-биле кереглиг хүзөлгелериниң, човуң хереглеп барааннарын бүдүрериниң, модэ ажылагый культураларын күртеп садарының, камналга, продукциянның шынарын бедидеринің, чурттагы бажыңнарын, эмнелгелерин, школаларын, школ назының четпээринерин албан чергелерин чүдүрүнүң планының түңнелдиг улуг болуур болгаш ажылагый оон хөй санныг ажыл-ооруглары киирип ап, совхозтуң экономиктиг байдалын ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК 1986 чылдың Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түңнелдериниң талазы-биле тиилекчилер кылдыр тодаратқан.

Оон-биле кадыг 1986 чылда бүдүрүлге болгаш социал көргүзүглер талазы-биле планнарны долу хемчээлге хөй санныг каттыжышкымнар, бүдүрүлгелер болгаш организациялар, районнар, хоорайлар, областар, крайлар, республикалар күүсетпээн. Чарыштыг организастап чорударында шыңгыы четпестер бар, ону күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүшүң өзүлдезинге, курлавырларны инженерикке, продукцияның шынарын экижидеринге, организастыг чорукту болгаш сагыыга чуруму быжыглаарынга ам-даа кошкак ажыглап турар. Чарыштыг организастап чорударын ажыл-агыйының механизмиже тургузарын чамдыкта аңгы чорудуп, социалистиг хүзөлгелерни күүседирип дээш харымсалгаңы кошкаткан, чарышка киржип турарларга бедик бүдүрүкчүлүг болгаш шынарлыг күш-ажыл кылырынга тарымчалыг чогуур байдалдарны тургузарынче авазы кичээнгейни салып турар.

Эвилелдешкен болгаш автономнуг республикалар, крайлар болгаш областар Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының бүгү көргүзүглериниң күүседирип долу хандырарын дажыын ажыглаан. Совхозтарда бүгү-ле малдың күш шыдалын күрүнеге саткан малдарының күжү төречилеп турар.

1986 чылда республиканың совхозтары күрүнеге 28548 баш мыйыстыг бода малды саткан, оон иштинде 6169 бажы ортумактан куду күш түг болган болгаш шүүлелдүр 1490 баш дужаатыңган. Бир эвес бо ярган шекторнин баш бүрүзүнүң денизинге (республикада орт-тума зенги 330 кг) ортумак кылдыр күрүнеге саткан болза, немелде 584 тонна хөй дужаяттынар азы 1667 баш мыйыстыг бода малды совхозтар күрлаарлардан ап, бо тур турган. Ол ышкаш күрүнеге саттынган 72 мун шээр малдың денизинге ортумак быжыглаан турар.

Мал ажылының спецналистери, совхозтарның директорлары, чергелиг малчыннар, Эрзин автономнуг округ, Хоорай районнары, Москва хоорайының, Волгоград, Гагарин болгаш Красногвардейский районнары, Минск хоорайының Первомайский районнары, Кедээ районнар.

РСФСР-деп: Башкир АССР-де Абзелиловский, Аургазинский, Баймакский, Илишевский, Мелеузовский, районнар; Бурят АССР-де Мухоршибирский район; Дагестан АССР-де Ботлихский район; Калмык АССР-де Каспий район; Соңгу-Осетин АССР-де Пригородный район; Татар АССР-де Мамадышский, Тукаевский районнар; Удмурт АССР-де Алнашский район; Чечен-Ингуш АССР-де Ножай-Юртовский район; Чуваш АССР-де Моргаушск район; Якут АССР-де Абыйск, Денск районнар; Алтай крайда Бурлинский район; Даг-Алтай автономнуг область Улаганский район; Краснодар крайда Красноармейский район; Красноярск крайда Березовский, Каякский, Сухобузим, Шушенское районнар; Ставрополь крайда Предгорный район; Белгород область Ивнянский район; Брянск область Климовский район; Камчатка область Елизовский район; Кемерово область Промышленновский район; Киров область Белохолуницкий, Вятско-Полянский, Немский районнар; Кострома область Кострома район; Куйбышев область Кинельский район; Курск область Шигровский район; Липецк область Хлевенский район; Магадан область Сөңгу-Эвен район, Омск область Полтавский район; Пенза область Неверкинский район; Сахалин область Анивский район; Свердловск область Богданович район; Томск область Первомайский район; Ульяновск область Ульяновский район;

Украина ССР-деп:

Волынск область Ивановичевский, Луцкий, Любомльский районнар; Донецк область Марьинский район; Житомир область Любарский район; Закарпат область Виноградовский, Иршавский, Тячевский районнар; Киев область Борисполь-ский, Броварский районнар; Крым область Черноморский район; Ровно область Дубровицкий район; Сумы область Краснопольский район; Тернополь область Гусятинский, Збаражский, Подволочисский районнар; Хмельницк область Чемеровецкий, Шепетовский районнар; Черновцы область Путильский район;

Белорус ССР-деп: Брест областың Кобринский, Столинский районнары; Гомель областың Гомель району; Гродно областың Гродно, Шучинский районнары; Минск областың Дзержинский, Клецкий районнары; Могилев областың Климовичский, Осипович-ский районнар;

Узбек ССР-деп: Наманган областың Наманган району;

Казах ССР-деп: Актюбинск областың Иргиз району; Алма-Ата областың Уйгур району; Караганда областың Осакаровский району; Кзыл-Орда областың Арал району; Кокчетав областың Валиханов, Зерендинский, Шучинский районнары; Кустанай областың Орджоникидзе району; Тургай областың Кийминский району;

Грузин ССР-деп: Богдановский, Каспийский, Цхакаевский районнар;

Литва ССР-деп: Кретингский, Мажейский, Скуодасский, Шяуляйский районнар;

Кыргыс ССР-деп: Иссык-Куль областың Тонский району; Ош областың Араванский району;

Армян ССР-деп: Ахурянский район;

Эстон ССР-деп: Харьюский район.

1526 каттыжышкынар, бүдүрүлгелер, колхозтар болгаш совхозтар, түдүглар, эртем-шинчилел, телевилел болгаш өске-дээ организациялар, албан чергелери, адмирлар аразының эртем-техниктиг комплекстериниң коллективтерин. Олардың иштинден 703-үн ССРЭ-ниң Улус ажылагый чедиишкиннериниң дезгелгезинің Бүгү-эвилел Хүндүлел самбырызынга киирген.

1986 чылдың социалистиг чарыжының түңнелдерин ханызы-биле анализтеп көөрүп, планныг ооваалдар болгаш социалистиг хүзөлгелер күүсеттинмейн бааргынче, экономиктиг өзүлдениң немелде курлавырларын дилеп тывырынче болгаш ажыглаарывыже онза кичээнгейни салырын СЭКП ТК, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК партия совет, профэвилел, комсомол болгаш ажыл-агыйы организациялар, Партияның XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның июнь (1986 ч.) болгаш январь (1987 ч.) Пленумнарының шиитпирлерин удурлаар болдурбушаан, социалистиг чарышты чедип алдыңган эки түңнелдерни быжыглаарынче болгаш көзүдедиринче экономика болгаш социал хөгжүдениң шынар талазы-биле чаа бедиктерин, Октябрьның социалистиг Улут революциязының 70 чылынга бедик көргүзүглерни чедип алырынче утпаңдырар.

Ажыл-агый механизминиң аде тургустунуушкунуга, бүдүрүлгелерни болгаш каттыжышкынарны долу боторугга чарылгаже, бот-ажыраланды-рышкынче, чарыгдалдарны оруглаларыбиле боттары дугламырче шилчидери биле холбаштыр социалистиг чарыштыг организастаарын сайзыраңгайжыдар. Ажылчы чонуң күш-ажылчы медерелин, инициативазын болгаш чогаадыкчы чоруун хөгжүдеринге ажыл-агый чорудулгазының чаа байдалдарын долу ажыглаар, чаржык турарларны шаңнап-мактаарынга социал чөптүг чоруктуң принциптерин амыдыралга шудургу боттандырар, бүдүрүлгеге организастыг чорукту болгаш салыгга чуруму быжыглаар.

Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилериниң дуржулгазын шиитилештирер болгаш калбаа-биле иештередирин организастаар, хөжүдап турар болгаш ортумак чергелиг ажыдаан турар коллективтериниң ажылын өскижидеринге ону ажыглаар.

Төп, республика, адмирлер база чер-чер солуннарының редакциялары болгаш журналдар, радио болгаш телевиденне Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының чоруп турарын, чаржык турарларның дилеп тывышкынарын болгаш инициативазын шалыпкын чырыдар, мурнакчыларның ажылының практиказын, оларның бедик түңнел көргүзүглерин чедип ап турарының оруктарын болгаш арганарын ханы көргүзер, чамдык коллективтерниң хөжүдап турарының чылдагаанарын шиитпирлиг илереди-ир, оларның ажылында бар четпестерин болгаш бергелерин ажып эртеринге дузалаар ужурлуг.

СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ ТК Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының тиилекчилерининг дуж

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр

КАДРЛАР-БИЛЕ АЖЫЛДЫ КҮШТЕЛДИРЕР ДЭЭШ

Ак-Довурак хоорайның социал-экономиктиг хөгжүдезиин дүргедиригниң талазы-биле айтырыгларны чедиишкинниг шиитпирээри партия комитединден, партия эге организациялагырындан партийин удуртулганың стилии болгаш арга-хевирлерин үнделиин-биле эде тургузарының талазы-биле тодаргай ажылдарын негеп турар. Партия ажылынга эге тургустуунукунну партком аппарадының, оон активиниң ажылчорудулгазындан эгелээн бис. Бир дүтамында партмоминуң алыл планы эде ыыдынган, алаа тодаргай перспективтиг айтырыгларны киирген, коммунистериниң ниити болгаш партком хураалыга чугаалажыр эң чугула айтырыгларны тодаратказ, айна хүлээп алыр доктаал, шиитпирлерни кыска, доңчу кылдыр артык хой сөстер чокка ажылдап кылыын чүрүмүктаан. Хуралдар саиын кызырган, ажыл шагының үезинде партком-че удуртур ажылдакчыларны келдиртирип эвээжеткен.

Партия ажылының эде тургузуунукуну бирги ээлчеге кадрлар-биле ажылдан кол хамаарыжыр. Ол дугайында СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга чугаалакпан. Үеэнге негелдезинге дүүштүр тургустуунан айтырыгларны быжыг турушту, ажымыңга бердинген, идепкейлиг болгаш кинцинативни кадрлар шиитпирээр. Коммунистерниң, удуртукчу кадрларның чүрүмүнүң роли болгаш харымсалгавын күштелдирер соруулга-биле оларның отчёттарын парткомга, партия хуралдарынга дыңнаан. Орук-септелге-тудуг эргелелиниң начальнигин Ю. П. Бычков, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директорун Ю. Т. Комаров, чүрүттелге-коммунал ажыл-агыйының начальнигин К. М. Ак-ыыс, комбинаттың ажылчын хандырыла килдизинин начальнигин Н. М. Кудрявцева болгаш эскелер-даа коммунистерге отчёттарын берген.

Кадрлар-биле ажылды «Тыва даг-дүгү» комбинаттың төп бүдүрүлге лабораториязында, автотранспорт бүдүрүлгезинде, Ак-Довуракның № 1, 2 школаларында партия эге организациялары багай эвес чорудун турар. Удуртукчу кадрларның өөредилгезинге кичээнгейлиг күштелдирген. Өөредилге планын парткомга бадылаан. Партком чаныда партия, совет организациялы, ажыл агыйлудуртукчуларының школазы доктаамал ажылдап турар. Удуртукчу кадрлар, күш-ажылчы коллективтер-биле ажылды күштелдирип келгенинии түүнелинде чамдык көскү базымнар кылдыгган. Хоорайның бүдүрүлге чергелери эрткен чылын продукция бүдүрериниң планын киитинзи-биле 107,5 хуу, ону садыш сайгарарын 108,3 хуу, күш-ажылдыы бүдүрүкчилериң бедидер талазы-биле планын 107,6 хуу күүсеткен. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, хоорайның автотранспорт бүдүрүлгезинин, үлеттүр-бүдүрүлгелер комбинадының, чоннуг амыдырал хандырыла бүдүрүлге эргелелиниң, хлеб заводунуң, орук тудуг-септелге эргелелиниң, хлеб заводунуң, орук тудуг-септелге эргелелиниң, газ ажыл-агыйының коллективтериниң шалыпчы ажылын демдеглеп болур. Эрткен чылын планнан ажыр 10 муң тонна сорттуг даг-дүгүн, 103 тонна хлебти, 4627 кубометр бетонну, 527 кубометр дилген тудуг материалларын бүдүрүп үндүрген. 18,6 муң рубльдиң ачы-дузалын чедирген, 611 муң рубль түүнүг барааннар-ны планнан ажыр сатнаан.

Ынчалза-даа Ак-Довуракның чамдык бүдүрүлгелериниң болгаш организациялының планныг даалгаларын күүсетпээнин айтыры чугула. Эң улуг тудуг организациялары болур «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели планын 80 хуу, № 3 орук-тудуг эргелели 69,3 хуу күүседи, ниитизи-биле 1 миллион 518 муң рубльдиң капитал салымынны-лар-даа, ол ышкаш-ла ажыл чугаа кырында артышпаан. Чамдык малчынарның аразында азырадыкчы хөөнүүг киижилер ам-даа бар. Бүгү-ле чүүлдерни совхоз берээн, совхоз ыяллыын дээр чүүлдер ам-даа бар. Кажаа иштинии контрарлыгаын кылып, клетканы эгелээш, малга чем кажар оттаачыл, деспинии бажыы сойгаларын, суугу аастарын чылдыын мегээр, биске шуптуу чүүлдерин белеткеп берзин дээр хөөнүүг эптер көвей. Ол ышкаш чайгы, күскү үеларда сиген белеткеп албайн, совхозтаа ишчилер, чымчак сиген өскелимнер деп негелде кылыр-дыр.

Ынчалза-даа ажыл-агыйлыг коллективтер-биле ажылды күштелдирип келгенинии түүнелинде чамдык көскү базымнар кылдыгган. Хоорайның бүдүрүлге чергелери эрткен чылын продукция бүдүрериниң планыын киитинзи-биле 107,5 хуу, ону садыш сайгарарын 108,3 хуу, күш-ажылдыы бүдүрүкчилериң бедидер талазы-биле планын 107,6 хуу күүсеткен. «Тыва даг-дүгү» комбинаттың, хоорайның автотранспорт бүдүрүлгезинин, үлеттүр-бүдүрүлгелер комбинадының, чоннуг амыдырал хандырыла бүдүрүлге эргелелиниң, хлеб заводунуң, орук тудуг-септелге эргелелиниң, газ ажыл-агыйының коллективтериниң шалыпчы ажылын демдеглеп болур. Эрткен чылын планнан ажыр 10 муң тонна сорттуг даг-дүгүн, 103 тонна хлебти, 4627 кубометр бетонну, 527 кубометр дилген тудуг материалларын бүдүрүп үндүрген. 18,6 муң рубльдиң ачы-дузалын чедирген, 611 муң рубль түүнүг барааннар-ны планнан ажыр сатнаан.

Ынчалза-даа Ак-Довуракның чамдык бүдүрүлгелериниң болгаш организациялының планныг даалгаларын күүсеткенин айтыры чугула. Эң улуг тудуг организациялары болур «Тыва даг-дүгү» тудуг эргелели планын 80 хуу, № 3 орук-тудуг эргелели 69,3 хуу күүседи, ниитизи-биле 1 миллион 518 муң рубльдиң капитал салымынны-лар-даа, ол ышкаш-ла ажыл чугаа кырында артышпаан. Чамдык малчынарның аразында азырадыкчы хөөнүүг киижилер ам-даа бар. Бүгү-ле чүүлдерни совхоз берээн, совхоз ыяллыын дээр чүүлдер ам-даа бар. Кажаа иштинии контрарлыгаын кылып, клетканы эгелээш, малга чем кажар оттаачыл, деспинии бажыы сойгаларын, суугу аастарын чылдыын мегээр, биске шуптуу чүүлдерин белеткеп берзин дээр хөөнүүг эптер көвей. Ол ышкаш чайгы, күскү үеларда сиген белеткеп албайн, совхозтаа ишчилер, чымчак сиген өскелимнер деп негелде кылыр-дыр.

Ынчалза-даа, ажылче үзеп кылдыр дежделеп келип, суурга ажыл ажы-төлеп хүзээр чүүлдүктер үзүктаттынган. Кажыг-бир чылдагаан-биле суурга ажылдап хүнзээри албан апаргаңа, олар экономиктиг санаашкыннарны кылып, ажыл-ишке калдыг шапта-раазынар барып, ону төлеп-ралып, канчаар ажылдаары-ның эптиг аргаларын өөредип көрүп турар.

Үеэнге негелдезинге дүүштүр чамдык ажылдарда чогаа-дамчыны баш-биле ажылдарын маадыр чорудун турааларны чок деп болбас. Малчыннар оргүзүнда ада тургустуунукун дугайында чүтаа чорун-дуп, ажылче үзеп кылдыр дежделеп келип, суурга ажыл ажы-төлеп хүзээр чүүлдүктер үзүктаттынган. Чамдык малчынарның аразында азырадыкчы хөөнүүг киижилер ам-даа бар. Бүгү-ле чүүлдерни совхоз берээн, совхоз ыяллыын дээр чүүлдер ам-даа бар. Кажаа иштинии контрарлыгаын кылып, клетканы эгелээш, малга чем кажар оттаачыл, деспинии бажыы сойгаларын, суугу аастарын чылдыын мегээр, биске шуптуу чүүлдерин белеткеп берзин дээр хөөнүүг эптер көвей. Ол ышкаш чайгы, күскү үеларда сиген белеткеп албайн, совхозтаа ишчилер, чымчак сиген өскелимнер деп негелде кылыр-дыр.

Ынчалза-даа

ӨДУГЕН: социал айтырыглар

АМЫДЫРАЛДЫҢ АРЫННАРЫ

I. ИВИЖИЛЕРНИҢ КҮЗЕЛИ

Ийи бистиң республикамың бүгү чүүл шалымын чүгле бир ажыл хуузун эвлеп турар. Оон барык-ла шүптүү — Тожу районуң девискээрээ, малчыларга, Өдүген тайгада болгаш оон биле түдүп сымыралда. Ыраң-узак болгаш кадмр-берт черлерде турар ол малдың малчыларынга — Өдүген болгаш Сергиниң бригадаларының Доорапда турлаанга чедер, ивижилериниң ажыл-ижи биле болгаш амыдырал-чурттал-тазы биле кээ хонук дургузунда таныжыр аас-кежик бо чүүлдүп авторугга таварышкан.

Тайга-наскаа чедиир тур жук, мыа Тоора Хем чедиримниң безин бергезин билбес кижи чок. Харын, ынчангаш ивижилериң чалаага чагаалары кээп турда-ла, ынаар чедер арга тып чадаа шаг болдум. Ол чагааларга ивижилер өстүрүп турар малы-ла чаражык, ажыктыг-тус черниң бойдузуунуң кадагы болгаш мында малчынларының амыдыралыныы ол-зогаанын бижигилээн. Ынчалзажок ол кезии оларны дуүредип турар айтырыгларже уламчылаан. Бедий болгаш Соруг ийи бригадаларындан телеграмма чагааларда мында дыг сүрүүлер бар: «Вертолёт май 18-те келди. Школачы уругларывысты-даа экелеп бедн. Оларны Чазылардан (Хам-Сырдан) чедип алырына ийи-биле ондан эвээш эвес хонук негеттинер. Н. Маадың». «Даргалар келгеш, каш минута хуралдаан, дедир ужун чорупту. Хелезизи улуг вертолёт конгус хос келди, чүгле алды тоозай далгаш экелгеп. Оны бүгү ижижилерге аяктап чедиштирер бе? Бүдүн квартала күпезинии-ле ол-дур. Надежда Ако.

Чагааларда ынынын эвээш деп, берүүнүң ковудеп турарын, майгынларның самда-ргаанын болгаш бойдуң кампалалының сүлараанын бижээн одуруглар хей. А бир чагаада «Богун алды чүс ивижин сүргеп чорупгулар. Бир неделя болгаш. Ийге чеде базар, ынчан аяка чедип келиңер. Бистиң хамык шүпакчыларывыс ында. Бүгү ыалыында ийи ынчаш болуп келгеп Бараан Хүгбек оларны баштап чорупгу» деп бижээн. «Чазылар кодээ Совединиң күүскомунун даргазында силерни чатыо кагдымыс, радиа биле дыңнадыптарга, моон чарыларны чедире базар бис. Эки чорууга, беш-алды конуктан эртпес чер» деп бижик бааа келгеп. Бир катап Соруг бригадазының ивижии редакцияга чорду. Бо бүгү чижектер ивижилериң сагыш-сеткилин чоога ажыдыксаанын хереченлеп турар.

Ивижилерге чедери белеп эвес. Тожу районуң-даа республикавыс-даа чүгле лашканын удуртукчуларын моон күзелинии транспорт биле дүй ставп каар турду. «Ынаар бодум чедирейн, кады чорулу» деп телефонна келген чаңгыс кижи — «Май 1» совхозтуң директору Валентин Куулар. Ынчан чай чок болганым харадаңныг. Бо удаала Валентин Чамыяновичиниң Бедийдеп бээр чораан сураан дыңнаат, ол совхозтуң ам тайгаже үзүлгеп ачылга чогун билгеп. «Тоора-Хем» совхозтуң директору Валерий Кок-оолович Маныкай-биле дугуруштум.

Транспорт — ивижилериниң ажылында болгаш амыдыралында бирге чергенин айтырыы. Район болгаш совхозтар төптеринден ыяшкун турлагларга чедир 300 кило-метр. А ол ында орук эвес — кадыр даглар, хая-даштар шапкын хемнер, шыргай арголар, кулузуннуг холдер болгаш кадалчак малгаштар. Чайын — чаңс-чаштыкпа үзүктелбес, кыжын — үнүг хар болгаш чаймындылаан суг арттынбес. Уткаа мяң-шырыш болгаш хорум дээш орукту мооңдактаңнас чүве чок. Аравтан ай-даа халдап магатчок, чаңдыг аймыл-халап турбас дээр.

Эрткен чылын май 15-те ивижилер — Бараан Кызыл-оол биле Мырлаа Инек-Караа Хан-Хемнин кешкей. Часкы дөш ойлурге, соонга чораан Инек-Караа ийи чарыны-биле кады сүргеп карап дээн. Эжинин дидим, аймаңгыр болгаш күштүг болганы таныа болгай. Улуг негейлиг кижиниң хемнин курлагдырын-га экотехник Олег Мырлаа, ивижи Бузураш Доскаар суглар дузалаштыкан. Дөш аланче киргей ивилериң сегиң-каш хонгарда тыныглаан. Оң дугайын Кызыл-оол Хойлуговичиниң чугаалаан, ийи колуң тейлей түдүп каап орду: «Хүн — күзел, тыы — алдын». Оон ынай Улуг-Тайганың Кара-Чулга конуп чыткан ивижилериң мунар чарлзын хайыраканның дойлапкаанын, ол хайыраканы Олег Мырлаанын даалаа сакыыр база дыңнадым. Ынчангаш ивижилериң аргыжарынга идегелдир — аймыл чок, тура дүшпес болгаш дүргеп чоруктуг — транспорт үүгүлә.

Чогум кайдыг транспорт идегелдир болгаш эптигил? Бир дугаарыында. шимээ-даштыг болгаш ак-меңге — чыг-даа болза, вертолёт таварымчалыг. Оңу совхоз кадагал санында алы шагның дөрт аргылдезиниң бирээзин де-ле бир катап ап турар. Оң конучуг аваам, а харылаа үргүлүү керек. Вертолёттуң республика наймыылалыңдан чагыдар, анда агаарның байдалы база салдарлыг. Вертолёттуң колезизи дыка удуг. Кажда даа хереглевес, чем белетизерии-даа иегевес, чүге бараалыы хайгаараар малдың продукциязының бот үнезин аартадып турар чүве ол.

— Харта чоруур моторлуг шанакчыг болуруң күзээ, дир мен. Ынчыг шанак-биле суурдаа Хан-Хемнин ивижилериниге ийи хонгаш, арте-ле чеде бээр — деп, Өдүген болгаш Сергиң бригадаларының почтачызы Коля Агыына чугаалап үнүп. Мотошанакчыг болуруң иээд-биле кады чораан киномеханик Сергей Соотө, бригадирлер Михаил Бараан, Коля Арбын ооп. малчынан Андрей Бадырғы, зоотехник Валерий Кысыбай болгаш оон-даа өскелер күүлеп, оон бо черге тавармычаңыыл мактап турду. «Буранда» деп мыдыг шанакты Тожуга үлүстүң муңун алган чорун турарын кордум, ынчаш үе-де магалыг эт чорду. А чылдың өске үелеринде оон ажыы чок, ында турар.

Аргыжарынга аътты ажыг-дап болуур. Ынчалзажок кыжын оон-биле чорлуннас: кар үлүг, кылаң дош болгаш чаймынды эрттирбес. Чайын суглга моондактаңбас, мал-гашка кадалбас болгаш хорумнарга мунгаштаңбас болза, оон-биле бетинии турлаг-нарга чедип-сес хонуктан чеде бээр. Ындыг ыраа болгаш берге оруңче катап үнүптеринге вээлээ ыдыктарын, ижижиниң диттирь берге. А ава мунарга, ол чайын чыыг черже баттас, анаа хар-гыг тайга керек. Мынчап сөөрге, үстүнде адаттынган үе-үелеп ажылаар ачылга-ныыа-биле чергелептир тан четпес ажылаарын чугула. Бо чылдыбас этпин ажыктың районнуң агроүлептүр каттыжылыкының даргазы Октябрь Даргын, райкуском даргазы Тулгар-оол Монгуш, ижижилер бөттары-даа мага-дап турар: суг-даа, кар-даа дивес, орук муңгаспас, чүгле база хей кирер. Чогум ону өске-даа түүдүрүн тып алыыгда, черле хандырылганы ажыжиринде четпестерин чайлаттынмайн турарынын чылдагаанын түүлел түүлә чаймыбырлагы этпиг кире.

А ындыызында ивижилерниң сонхоо төөү чедер, ятчеп сөөртүр, почта дажыыр черде чорун кылыр ачылга-ныыа-биле болуп артпышаан. Дайын үезинде ивилер-биле Кызылга чүүк чедирип турган Бараан Дагбажыкка ба-за ужураштым. Ынчалзажок ам үе шапкывчаан, ивии-биле чортуп чоруур чай чок болган, сөөртүр чүүл база ловуп-дээн, а ивилерии үргүлүү адыгзор туружук кыш ажы-рып алыры безии айтырыг апарган.

А бис ол бетинге турлаага трактор-биле четтивис. Ийи ДТ-75 кадыр черлерге бот-боттарын төрепчилежип чо-раан. Кайызы-даа деспи-ша цактыг. Оон калгыраан шы-гыраа даваш-шимээнинге кижиниң бажы эдерер каар Деспи-шанак орү кодурүлеш, дөң черге савай дүжер ге, кижиниң иштп сокту бер чазар, бөрт үштүнүп чаштай бөрр. А дүвүзүп канчаар оңу —халы, соогу-биле кады ке аар. Хемнериин дожу ойдуп чайындызы кижиже чаштап чоруур. Бистиң мурнуузуста чораан трактормун деспи-ша нанга суг үстүнә бергеп, ха-мык чүк: даагап, ында-ап ол болган. Трактор биле чүге февраль-март айларда чо руур, өске үеде ол ынаар үл чап шыдавас.

Совхоз төөү Адыр-Кежиг-деп эрте үнгеп, хонар черге чедир чаңгыс-даа тура дүшпээ бис. Дүнекиниң үш шакте тоорукчудар бажы-ныңга чедип, анаа дан атсы-ылгап, база-ла хүнзедир чо-раап, кежээкиниң ол бир шак үезинде Өдүген ийи бри-гадазының Доорапда тур-лаанга келдивис. Орун ара Агаан-Арттың кырынга чедир чаңгыс километр артчанда бир деспи-шанактың кожу-хоорулган, чаңгыс шанакка үнмележип ужурга тева-рышкан. Ынчаар чорун, ша-нак кырынга ол-бо туттунуп үргүлүү үзеңейнип кээрге, кижиниң аъды чүгүлүп ааар. Соогун ганчаар! Эзер черлер-ге шаңналган шериг пош-терге үзерге, аар ожуң ки-жиниң хеме шаптар. Кай хонгаш, ледир кел чоруусу-та, өске шанактың кожу-база турлаган: совхозтуң ин-женер-техниктиг аймактак-чыларының дерт-бот хондур-кылган ажылчының түүдези оруктуң бергелин ажып ону-хавааш. Ынчангаш чылдың дөрт эргилезинде деспи болгаш изегелдиг ажылдаар-хей чүк сөөртүр болгаш дүргеп чоруур транспорт — Өдүгенниң ивижилериниң күзели ол.

К. ЧООДУ.

Кызыл — Адыр-Кежиг — Доорап — Адыр-Кежиг — Кызыл.

ЧЕРУКТАРДА: Өдүген иви бригадазының бригадири Ми-хаил Бараан, деспи-шанактың чүктүүр — кыпкы транспорт.

Партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин — күүседиилии!

КОЛЛЕКТИВТИГ ЧОГААДЫЛГА

Ивановө хоорайда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг ставоң тудушкуун каттыжылышкынын үш ээлчеглиг ажылче шилчип эгелээн. ССРЭ-ниң Күрүне шинээдилиишиң лауреады В. Ермолаевке удуртказан комсомолчу-ажылактар бригадазы эскелерин муркап, ону шин-гээдип алган. Үш ээлчеглиг ажылдың ажыы хораан-ла кестүү келген. Будүүлеге чорудулгазын дүргедевин эгелээни-биле улуг хемчеелдиг кезектер моон мурнунда бо цехке эмге-дээ чок чыглы бээр турган. Ынчангаш чыпт эптээр цехтиң ажылчыннары чамдык таварылгага олар-ный белеп болуруп маңап, хей шак үе эрттирер турган. Ам ынчат чорук шүүт үзүт каттыгай, бригаданың ажылы экижээп.

— Чиик арганы ажыглап, чаа корпустуң ажылгалга киргеп маңап болур турган. Бир эвес ону маңаар болза, бир чыл хире үелә эрттирер турган бис. Ынчаарга чаа беш чылда стаконтар будүрерин каттыжылышкынга үш катап шөвүдедир деп планнаан болгай

Кижилер болгаш чылдар

ДАГДЫНЫКЧЫМ ХООЧУН ДУГАЙЫНДА

Бир хүн Кызылга, ооң кудумчуларының бирээзинге, ол хоочун-биле ужуражым, амыр-мендилеп солушкаш, алдар-хадыын айтыргаш, бай-бырлажып чарылган мен. Оон оруун удамчылап бар чыдырымда, бир-ле кижиниң «Мамаптыңаам» деп дидим ишек үңү артында дыңналды. Хая кирүүн келдим. Этиш ажыр сумка чүктээн, аныяк оол менче далаш базып олур. Чүү дээрин мааганыңып тур мен.

— Бурууңуг болдум, акыл-ам чаа ужуражыкшыңар чү? деп кижиге ол? — деп айтырды.

— Оңу чоп сонуургаарыңар ол? — деп бодум сонуургадым. — Таныңырыкар ышкаш кижи болду бе?

— Таныыс мен. Ол акыйын кудумчуга үргүлүү көрер мен. Черле оязагай кижи. Назыны дегий берген даа болза, кашпагайы, сергээ ажок, ядык-хевеи невзоде ырыгсайлыг болуур, а эртиен-дүшкен кижилер-биле мендилешкенде золдээ ыырыңай ажок. Черле үнегерлиг кырган-дыр...

Ол оолдуң бо сестера ам чаа ужуражкан хоочунумга хамаарыштыр, ышкаш-ла, дыка ыяш. Хей чылдар дургузунда кады ажылдап, оон арга-сүмезин дыңнап чораанам, ажылдың чажыттарын шиңгээдип алырынга дузалаан келген хоочун офицерим ол болгай. Чай кадында ол оолга чүү деп харын бээр боор. «Монгуш Магаевич Даваалай деп кижи, офицер кижи болбазыкве» деп харыылаан мен.

— Ынчап бодадым даа дарын, хевир-сыны сад дорт, кылажы тода — дээш, ол оол хөң доочу харыынга сетиилиг хаамаанзыг чугаа-хаап, чорупкан чүве.

Бо чылдың март ортезинде Монгуш Магаевич 70 харлаар. Хоочуңнуң ол юбилейиниң бүдүүзүнде демга оолдуң айтырыын база катап сактып кээп, аңаа чедингир харыны бербошкунге хомудавышаан, оон дугайында, оон оруунуң чок чаа назыныңың дугайында, кижизиг сеткилиниң дугайында, күш-ажылга хандыкшыланыңың дугайында болган эске-даа ээредиглиг талаларыңың дугайында канчы-даа бод, бо-жинир дээш бодал мени демир үзүк тударынче албадыпкан. М. М. Даваалайның алыс чурту — Сүт-Хөл. Чалбак-Саарыг деп черге ол 1917 чылдың эрте чазын төрүттүнген. Оон адазы Монгуш Мага, иези Дарыймаа сес уруглуг ядыы араттар. Эң-тиинде хени чок, ажинде ыды чок ол хөңүйлерже кирүүн чүве ынчан турган эвес, бай-ырга-ла хөңчинтен амыдыраа чораан.

Бир күн ол кандыг эки-ни-керген, Чадаана хүрээзинче Монгуш Маганы кыйгырткан соонда, ламаларның, келиш-терииң айбыыны кылыр ажылга киргени сүмелеген. «Шалыңы» — бир чыл ажыл-даарга 2 барба тараа, бир хой. Хей ажы-төлдүг кижи оңу кайны даалдаар. Монгуш Мага ийи билзен сымырыр-каш, ол ажылды кудуп киришкен. Оон ажылгарыы, ыяш чүвезинге хынчына-лыын билириниден аңаа ажылдадың каапы-даа чаа-вас.

Бодуңун алгада бо ажыл-радыңың дугайында чугаалап бергенде, Монгуш Магаевичиниң хамаарыштыр, шыкап-ла, дыка ыяш. Хей чылдар дургузунда кады ажылдап, оон арга-сүмезин дыңнап чораанам, ажылдың чажыттарын шиңгээдип алырынга дузалаан келген хоочун офицерим ол болгай. Чай кадында ол оолга чүү деп харын бээр боор. «Монгуш Магаевич Даваалай деп кижи, офицер кижи болбазыкве» деп харыылаан мен.

— Ынчап бодадым даа дарын, хевир-сыны сад дорт, кылажы тода — дээш, ол оол хөң доочу харыынга сетиилиг хаамаанзыг чугаа-хаап, чорупкан чүве.

Бо чылдың март ортезинде Монгуш Магаевич 70 харлаар. Хоочуңнуң ол юбилейиниң бүдүүзүнде демга оолдуң айтырыын база катап сактып кээп, аңаа чедингир харыны бербошкунге хомудавышаан, оон дугайында, оон оруунуң чок чаа назыныңың дугайында, кижизиг сеткилиниң дугайында, күш-ажылга хандыкшыланыңың дугайында болган эске-даа ээредиглиг талаларыңың дугайында канчы-даа бод, бо-

чылдарын көргеш. Даваалай тыныжын безин тыртыңыпкан.

Ынчалза-даа ону аътты шериг кезээге ынчан албаан, назыны бичин болган. Аңаа Даваалай дыка хомудаап, ыраа Сүт-Хөлдеп келген оолдуң хомудалыг шериг командирлери өөренип көргеш. Максим Мунзуктуң командылаан тургыны үрер хогжум-биле воеводуга киирип кааш. Монгуш Магаевичиниң шериг хев кеткен баштайгы үези ол. Ол хептен бүгү назыла чарылбазын ынчан ол кайын билген боорул ваа.

Чаа аңмыырал. Чалыы кижи. Феодалдыг Тываның ужу-кыдыын көргеп кижиге социалистиг тургузут дээрге эки чурттаалганы бөөр дээрин ол ынчан мында биле берген. Шеригге турда орус инструкторлар, башкылар ол дугайында база тыва шеригнерге чугаалап тургаанар. Оңу Монгуш Даваалай мында биле ылгап, оңу бүгү аңыдыралының дургузунда ол оңу бодуңун чүрөөнге калгалаар келген. Ынчангаш чаа аңыдыралга хиңиу чок, эргинии ёзу-чүрүм чок чаңчылыы эгидер дээш идегеттерге удур ыңгыы демисежир деп шинтирилеп-даа алган.

— 1937 чылдың март айыын кажан-да утпас мен— деп. Монгуш Магаевич чугаалады. — Ынчан партиага киргеп мен. Ол үеге чедир шериг мергежилди шиңгээдип ап, аът спортунга, шуғум чыскаалыңга мергежип, чамдык командирлериниң макталын чаалап ап-даа турган болзумза, партиага киреп дыка девидеңгир болгаш. Чүге девидеңгил ол дээрге, бодуңга улуг харыысалганы түүкпеп ап турарыңы ынчан медереп билгеним ол. «Революсчу намның дерээ дээш аңы-тыңыкшы-даа бээр мен» деп ынчан дайгыраглап турган мен.

Оон ол дангыраккаа ыяш-тыңыы Ада чурттуң Улуг дайыңы чоруп турган үеде оңу-шылгалда киргускен. Ынчан Монгуш Магаевич улусчу эрге-чагыргага удур баш ко-дүрүп келген контрреволюсчу Седен-Соттуң бөлүүзүнге удур чидиг демисеглге киришкени болур. Седен-Сот Хаан Дээр тайгаларының аразында чажыт черге чудуп алгаш, чаңырыкшыл иштиңнер чолдан карабин-биле даңмра чок бооган камгаланган. Ынчалза-даа Даваалай баштаан болүк аңы-тыңын артынга каап турган, оңу дирипте тутказ, революсчу судка хүлээдип берген.

Ада-чурттуң Улуг дайыңыңың чылдарында М. М. Даваалай база фронтуже киреп, оон үзүүр-чүс-чүс эки туварачыларың бирээзи турган. Ыдыктыг дайынче чорударын дилээп ооң рапорту аңаа ыыт-шыгаттынган. А арес-дидим дайынчылар маңаа база дерек болган. Ол рапорттуң харыысында ыңыы-лыг одуруглар бар.: «ИХМ-ниң болгаш АЧЧК-ның район салбырларынга гускай төлээ, начальник кылдыр албан эрттиреринге ажыглаар».

М. М. Даваалай 1932 чылдан 1973 чылга чедир формазын ужулбаан. Ол бо үеник дургузунда Каа-Хем, Барыын-Хемчик, Чээн-Хемчик районнарга иштинки керектер кылдистеринге ажылдап чораан, оңу ТАР ордени-биле, «Кызыл Сылдыс» ордени-биле ийи удаа, он дөрт медаль биле шаңнаавы оон төлептиг ажылчыын, даанган ыяшче бергинээнин бадыткап турар.

Монгуш Магаевич сонгуу дыка хөй чылдарда Тыва АССР-ниң Күрүшеннин аңыыл чок чорук комитединге ажылдап, төлептиг кижилерни кижизидеринге улуг улуг хуузун киирип келгеп. Оңу буянныг дыштавылгавыынче ол ажыг чыл бурунгаар чылдың-биле үдээ бис. Ынчалза-даа бо хүннерге чедир ол чаа олуруп чыдаваан.

Аныяктарның шериг-патриотчу кижизидилгезинге идепкейлиг киржип, школа-чылар, студентилер-биле доктаамал ужуражып турар. Сонгуу дыка хөй чыл дургузунда Кызыл хоорайның чүрттээлга-ажыглал үрезиниң № 2 чүрттээлга-ажыглал участогуна партия организациязының секретарынга ажылдап, бодуңун ол хөй-никтичи даалгазын ол сеткилдиг күүсеңнеп келгеп. Ол аң-даа партбюро бежиңүүнүң хевээр.

Үлүг Октябрьның чажыды, партияның күрөөлеңнеге 50 чыл болган хоочун дагдыныкчымга чоргаарааның чоруур мен.

Т. СТАЛ-ООЛ.

Күш-күлтура болгаш кадыкшыл

БОДУВУСТАН-НА ХАМААРЖЫР

Күш-культураже, спортче чоңну хаара тудар, кижилерниң кадыын быжыглаарынга күш-культура — эң-не идегелдиг орук дээрзин чоңга пропагандалаар, чедирер сорулгалыг бис.

Бистер, спорт ажылдакчылары ол сорулганы боттарыларың дээш бүгү күүзүнүвүстү, билиинисти берип, чүү күүдүг ажылдаар ужурлуг бис. Кижилерни кадык-сергек, күштүг болурунга өөредир, күш-культурага хандыкшыдары бүзүрээр ажыыл деп бодаар мен. Күш-культурага спортка хандыкшыдыг кижилер чоп ортузунда коңчуг хей деп чүвениң мен бодумнуң дүрүлгамдан билир мен.

Бүгү назывчыма спорт ажылы кылып, 1965 чылдан тура командалар белеткеп, тренерлеп келдим. Бодумнуң кол ажылымдан дешкээр эртеңги, кежээки шактарда секциялардың кол чылларын чорууп турар мен.

Кадыкшылга болуур 1985 чылдың күзүүнүнден эгелеп организастадывыс. Ында 25—30 хире кижи бар. Неделяда үш хүн, кежээлерде 1-1,5 шак иштинде кичээлдээр. Чамдыкта кижи саны ковудей боор хөрөөжеңнер бодуңун кадыын быжыглаар, экижилер дээш күзелдин-биле көзи турар. Оларга дүүлээры өөрүнүүл. Чамдык кижилер 1—2 ай иштинде маңнаа өөрөнүп турганы, элээп дүрүлгалыг апаргаш, боттары түскайгаш кичээлдеп эгелээри бар болуур.

Аңгы-аңгы хар назылыг 30-дан 60 хар чедир, оон улуг-даа назылыг кижилер клоп турар.

Болуктүн кол сорулгазы — кижилерниң кадыкшылыын быжыглаары. Баштайгы чылында иштиг күш-дамыр бетчеткелиниң программазын эртер. Маңаа чамдык кижилер ынч калыы арай кошкак-даа хар-назыны база ылгалдыг болгавда аңгы-аңгы керге жилгелерни тааныштыр шиңгээп алыры чугула. Маңнаарыын база ылгалдыг-ла киирип турар. Элээп үр кичээлдеп келгеп, кижилерниң иштиг-байдалы быжыглыг, найыраарынга ылаап нарын мерге жилгелер кылырынга улам-на чиик апаарын эскерип кааптаар.

Контроль нормативтерни барып шупту күш-культуржулар күүсеглин шилдаптар. Аңаа маңнаарын, эдлирин, шыыр-мыын көргүзер мергежилге-лерни киирип турар. Чижээ, 1800 метр дистанцияны 12 иштиг иштинде маңнаар ужурлуг, ону шупту-зу күүсеп-кеп турар.

Октябрь 15-тен эгелеп март-тың төнчүзүнге чедир «Хере-ө» залында чылыг черге кичээлдеп турар бис. Апрель-де, октябрь ортузунга ол-дур дашпытпаа, ырыг-аларга кичээлдээр.

Бистиң кадыкшылга болуур бот-оруулга-чарыгаалыг. Ооң спорт каттыжышкыны ыяпың чанында организастаан чүве. Айда кижи бүрү-зү-ле 3 рубль төлөөр. Ол ак-ша залдың арендазын база тренерге төлөөрүнге чарыг-даттыныр турар.

Болукте ол идепкейлиг күш-культуржуларның чаа-сымзын аңаа көрейн. Дайын-ның, күш-ажылдың хоочуну Любовь Степановна Токарева Екатерина Константиновна Петрова база улут назылыг-дан болза, хей чылдар ин-тиниже күш-культура, спорт-тан чарылбайн чоруурлар, спорт-

А. Г. Беспалова, Я. В. Ка-кауллина, Л. Шарыпова, Н. Пастухова болгаш оон-даа оскелер болуктүн кежигүннери.

Мында кичээлдеп турар ын-кылдер айтырар болза, күш-культура кижиниң ко-рымнеге коңчуг ажыктыг-дыр, кадыкты быжыглаары, ут чылдарда кадык тыдамык, варыяас болур дээш — чүге-күш-культура-биле өөнүүте-жир хөрөп деп, олар догаан тутказаар. Кадыкшыг чүге болуктеги хамаарыжыр-дыр. Оны үгээрээр.

В. ПАВЛОВ, хоочун тренер.

КАДЫК, СЕРГЕК БОЛУР ДИЗЕ...

Ынчан Ак-Туруг ортумак школазының бешки класчызына өөренип турган мен. Күш-культура кичээлинге бешиктиг К. Тертал ооң: «Хаан сен-ниңизиге кижиниг күзелиг кижилер воскресеньеде 10 шакта чыглыр» деп чарлап кагды. Майгынмаан кеп-ле бар өөс. Ачымның садыы бергеин кидиг иштиг ол-рымыр бөлүг. Кажан чүдүн алгаш, оң секцияга бижиңнип алган мен. Башкылыг биске хаккка чанчаар маңнаарыын дүрүмнерин өөредип, айтып берип турган. Хөрөө иштин ажыыннадыр кереге ка-лыдарынга шыдашпайн, кап-даа катап секциядан чоруй баар часкылаан мен. Ынчал-за-даа тренер башкының ээдекээнилеп чугаалы, ооң-никтичер эрээшпе болган маргылаалдарга биштиң оно-данын хаккы комплезыр шаңнап-чакпаа турары мөгө-лүм хей-ээт киирип турган. Чүге хаккы өөс, стол тен-низиниге, волейболга, чаңгыс чарышка кире-шаам-биле киржип турар аларган мен. Ол чылдардан-на күш-культура-ның хандыктылыг олаграа-мен.

Хөрөөжең кижи ог-бүленнир, уруг-дарыглыг аларган, хей чок харын-даа спортка үнүүрер үези-даа турбас деп ийи-чаңгыс кижилерниң чугаазын-га черле чөпшээрешпес мен. А бир чамдыктарыыс хөп-күп, бажың-белгат иштя ап-гап, суг узуп, ыяш чарарыы дээрге-ле, кандыг-даа спорттан артык дээрин база таа-рышпас деп бодаар мен. Күш-ажыл кажыынын кадык болдурунга база дузалаар. Хөрөөжең кижи күш-культура спорт-биле өөнүүтежир үези-даа чыг-ла болуур. Чы-ыыш, чайгы үеде зотөнгүнүн 6 шактан 7 шакка чедир ары-ангара чаңнаар, суула ыыш чөпшээнииер чыдыы алырга, ол күн кижи чиик, сергээ ажылынып база кыйдыңгыг болуур чүве. А сыпкы үеде 10—15 минута иштинде ор-тергө суула ыыш-ышкынерни кыдыы алыры чугула.

Мен «Хере-ө» спортзалында кадыкшылга болуурже ийи чыл барып турар мен. Оон мурнунда бодум хүүдэ маң-нап, суула ыыш-ышкынер кылып турган болзумза, ам ол секцияга бир шак үжеп минута иштинде ыяш-бүрү ыыш-ышкынер кылып, маң-ганыы турар бис. Секцияныс-та аңгы-аңгы назы-кар-лыг хөрөөжеңнер неделяда үш катап кээп турар. Олар-дың хей үезин 40—60 хар-ыыт, ынчалза-даа оларның кадыы быжыынган, ыыш-ышкынер болурунга дузалаар ыяш-гаар кылып, боттарының шаа-быле кылып четтиг-ип турар-лар.

Бистиң чүрттээ турар үе-висте ажыл-агындыралывыста ыыш-ышкынын эвээш, хей ке-зиинде күш-ажыл-ын механи-хастаан болгай. Оон түүне-зинде кандыг-даа ажылдың хей күш, ыыш-ышкынын үн дүрбейн кыяры ковудаан. Ынанғыыл үгааш ажылы ын-ыыр кижилерниң ыыш-ышкы-чээжинде. Мындыг үеде күш-культура, спорт-биле өөнүү-шиннее болза, ыыш-ышкынын чедиптезинден кижиниң ор-га-ынам кошкак, ында-бүрү-зарыглар тыптып болур дээ-ш чүвениң кижи бүрүзү билип болгай. Маңа ажылым база-ла хей кезиниже олурар, үгааш энергиязы үндүрүп ажыл-ыыр. Ынчангаш спорттуң бир-ги черде салып турарым ол.

Бистиң өг-бүленнее ийи уруг-дуг. Оларны бичиизинден-не ортеңги гимнастика кылырын-га, арыг-аңгарга хаактан ой-наарынга чаңчыктырган бис. Уругларның өгээзы спортка черле хандыкшылдыг кижи, ол ам «Кадыкшылга» болуурже барып турар. Эртеңнин-не арыг аңгарга гимнастика кы-лып, маңнаашкыда уруглары-ыыс бага ол ажыр бис, олар ынчаар чаңчыга бергеп. Дыш-таныр хүннерде хаактардада-даа, мөңгүлээрде-даа уруглар-рыыстыг ап-алган чоруур бис. Бичии өөүп үзөрге олар-ны спорт школазында киирип каая бис, уруувус Любовь Степановна Токарева Екатерина Константиновна Петрова база улут назылыг-дан болза, хей чылдар ин-тиниже күш-культура, спорт-тан чарылбайн чоруурлар, спорттан чарылбайн чоруурлар.

А. Г. Беспалова, Я. В. Ка-кауллина, Л. Шарыпова, Н. Пастухова болгаш оон-даа оскелер болуктүн кежигүннери.

Мында кичээлдеп турар ын-кылдер айтырар болза, күш-культура кижиниң ко-рымнеге коңчуг ажыктыг-дыр, кадыкты быжыглаары, ут чылдарда кадык тыдамык, варыяас болур дээш — чүге-күш-культура-биле өөнүүте-жир хөрөп деп, олар догаан тутказаар. Кадыкшыг чүге болуктеги хамаарыжыр-дыр. Оны үгээрээр.

С. МОНГУШ. Кызыл хоорай.

АМИНА ССРЭ-ДЕ ӨӨРЕНИП ТУРАР

Амина Асар Мауйлеев Казахстанның күрүшеңниг С. М. Киров аттыг университединиң даштыкы хамаатыларга белетиг факультединде өөренип турар 15 чурттан келген чүс бежеен аныяк ооллар болгаш кыстарның бирээзи. Оон чаа өөнүүтери ышкаш, ол ССРЭ-ге ооң соңгаар-даа өөренирин күзеп турар. Аныыларында белетиг салбырыпта чыл дургузунда орус дылды өөренип ап, ортумак школаның ишти билиг эртемнериниң талазы-биле болдуңуң билиглерин немеп алыр ужурлуг.

Афганистандан келген студент уругуун маадырлыг намдарының дугайын ооң чаңгыс курсчулары таварылга болуп бижип алганнар. Чөөрте чуртуң хей солуунарынга болган журналдарывыга бир фото-чурукту нарлап үндүрген, ында бооцчесектиг аныяк улустуң болуун көргүскен. Оларның аразында Амина бар болган. Афганистанның Улус демократтыг партиязының ажыгүнүүнүң уруу Амина оң алды харлыында ооң дүрөзелеңнее кирип алган. Аймакка болуп таварыштырып, херөөжеңнерге апрель революциязының идеяларын таймыбырлап, бижин билбес чоруукту чок кылырынга дузалаан турган. Гильменд провинциягга аныяктардан боо-чепсектиг отрядты тургузуптарга, ооң эштери ону бодуңун командирин кылдыр сонгуп алган. Боо аттаанналар. Аныяктарның кежээ комсомол комитединиң бажыңын кангалап, хоорайга коруун-чуруумну тургузуун, балыглаңгаларны ажаан турган.

ЧУРУКТА: бодуңун даймичы кыс өөрлериниң дугайында Аминаның чугаазын совет студентилериниң сонуургал-биле кыйнаан турары.

Н. БУДНЕВИЧ, В. КОРСИННИН фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ИЛЕРЕТКЕН КОНКУРС

Улусчу чогаадылганың-ның ийиги Бүгү-ювилей фестивалынга киирип-тир чоокта чаа районнуң Культура бажың-ының чаңчыл коллектиг-териниң, чечен чогаал бөлүүмнеринің аразында конкурс-нарулде болуп эртикен. Ол шөлүлдеги райкүүскомнуң культура киллизи, «Монгулек» чечен чогаал каттыжышкыны кады организастап эрткен.

Коруулде-конкурска ынчаан-биле адыг-шын коллектиг-ер, хөрбөй ажыг автор, тос-уран номчукчу киришкен. Оларның аразынга маргыл-даа шыңгыы болган. Шын-дыр, чечен чогаал бөлүүмнеринің аразынга

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 6 пятница № 56 (13356)

1925 чылда үнезилеттингеш. Өртээ 3 көпеек

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Улусчу чогаадылганы сайзырадыр, чаа талантыларны илередир хөрекке, чонуң культурлуг дыштанылгазын организастаарынга, өске-даа социал айтырыгларны шиитпирлээринге культура албан черлериниң ролүн улгаттырарының чугулазын партияның XXVII съездизинге, СЭКП ТК-ның ооң соонда болган Пленумнарынга чугулалап айытқан. «Ниитилел чаартылгазының чаа үе-чадазы уран чүүл интеллигендизиниң, культура ажыл-ишчилериниң бүгү ажылдакчыларының мурнунга харысаалгалыг сорулгаларны салып турар. Оларның хүлээлгези—ниитилелдиң угаан-бодал амыдыралын байлакшыдары, күш-ажыл кижизиниң идейлиг болгаш мөзү-шынар өөрүлдезинге идиг бээри, бистиң боттуг амыдыралывыстың бүгү талааларын болгаш чаагайын чырыдып турар талантылыг, шынныг чогаалдарны тургузары, гуманизмге таарышпас меге чүүлдерни бистиң чонувуска, хамыктың мурнунда аныяктарга, сыгаарын оралдажып турар империализминиң идей-культура агрессизынга шиитпирлин-биле удур туржуру болуру. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң доктаалының бо чугула одуругларын культура ажылдакчылары удуртулга болдуруп, ажылының стилин чаарты тургузуп, бүгү талазы-биле эде тургустунарын үе иеген турар.

Районнарның 14, кодээниң 16 болган Кызыл хоорайның — ниитизи-биле 31 культура-спорт комплекстери культура-кижизидилгелиг ажылдың дээштиин чедип алырынга улуг деткимчени берип турар. Ылаңгыя Чөөн-Хемчик, Барыын-Хемчик, Мөңгүн-Тайга районнарның культура-спорт комплекстериниң чөвүлелдери багай эвес ажылдыг. Чонуң хостуг үеэнь организастаар, кадыкшылга-массалыг хемчеглер ап чорудар талазы-биле чамдык ажылдарны Бай-Тайганың, Эрзиниң, Мөңгүн-Тайганың район, Суг-Бажы, Бай-Даг, Аржаан суурларда кодээ культура-спорт комплекстери чорудуп турар. Төлевирлиг хемчеглерни Кызыл хоорайның, Чөөн-Хемчик, Бии-Хем районнарының чөвүлелдери чедип алган. Чыгдыкан дуржулганы өөреним, ону өскелер ажыглаан турарын чедип алыр болза эки.

Культура-спорт комплекстериниң чөвүлелдериниң чугула сорулгазы болза, акшалаңдырышкын, кадрлар белеткели. культура-албан черлериниң болгаш спорт тудугларының ажыглалы, оларның материалдыг баазазын быжыглаары. чугула дериглер-биле четчелээри болуур.

Чөвүлелдериниң чамдыктары колдуу план тургузары-биле кызыгаарланып, хөй-ниитиг организацияларывыңың чаңгыс демниг ажылдарынче кичээнгей салбайн турар. Амгы үеде чүгле ийи-чаңгыс комплекстер агар саныг. Чаңгыс-даа чөвүлел бо хүнге чедир перспективтиг план тургузуп албаан. Аныяктар кафелерин, хөлезилел пунктуларын, ойнаар автоматтарны эвээш тургускан. Борта чогаадыкчы чорук идепкей чедишпейн турар.

Республикада сонуургал аайы-биле 344 каттыжышкыны болгаш клуб бар, ында алды муң кижи киржип турар. Мурнуку чылда киржикчилериниң саны ийи муң тургаи. Ынчалзажок каттыжышкыннарның ажылы доктаамал эвес болуп турар. Саазын кырында тургустунган бөлүүлиер эвээш эвес. Чурттап турар чер аайы-биле, мергежил, назыхар аайы-биле тускайлаң ажылды чорудуп, чонуң негелде-хереглелин, сонуургалын өөренип коорунче кичээнгейни углавы чугула. Ылаңгыя аныяктарга таарышкан кежээлерни, диспуттарны, лекцияларны бедик деңнелге эрттиерин чедип алыры кузевчиг.

Культура-албан черлериниң тудуун, септелгезин, дериглеэрин, оларның кышка белеткелин чөвүлелдер холга алыр болза эки. Эйлиг-Хем, Ийи-Тал, Чодураа, Таэлп, Ийме, Булуң-Бажы суурларда клубтарны чаартып дериир талазы-биле дарый хемчеглер негеттиниң турар. Каа-Хемниң Белбей, Эржей, Сизим, Чөөн-Хемчиктиң Теве-Хая, Чыргакы, Хөндергей, Барыын-Хемчиктиң Доң-Терезин, Аянгаты, Хөнделей, Суг-Хөлдүң Кызыл-Тайга, Кара-Чыраа, Тес-Хемниң Шуурмак суурларында клубтарның даштыкы хевири-даа, ажылының утка-шыпары-даа негелдеге хүүшпейн турар.

Кодээ клубтарны тускай мергежилдиг кадрлар-биле четчелээри—бөгүнгү чугула сорулгаларның бирээзи. Специалист эвес кижиниң ажылының эвээш болуур билдингир. Ажылдан үнер-кирер чоруктуң бир чылдагаалыы база мында. Тес-Хем, Таңды, Улуг-Хем районнарда оларның солчуру хөй. Профугланыышкын ажылы кошкак. Совхоз стипендиаттарының саны чүгле он ажыг. Баянис-тер белеткелин өөренип көөр болза эки.

Спорт дериглериниң чартык кезии эзнаиреп турар. Туран хоорайда, Өөк, Элегес, Межегей, Балгазын суурларда спорт шөлдерин долузу-биле ажыглавайн турар. Чайгы үеде парктарның, стадионнарның, бөдүүн шөлдерин ажытталып чөвүлелдер контрольга алыр ужурлуг.

Культура ажылдакчыларының ат-алдарын көдүрер, ажыддаар, чурттаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга, олардан негелдени күштелиреринге партийзи удуртулга болгаш сагыш чөвалашкын негеттиниң турар. Кодээ культура ажылдакчыларынга көрдүнген немелде төлевирни саннырга ажыл-агый берип турары оларга хамаарылганың бадыткалы болур. Ооң-биле чергелештир бодунуң харысаалгазын чедереп билбес, чаа ёзу-биле ажылдап шыдавас кадрлардан негелдени шыңгыыры-биле тургузарын партия комитеттери чедип алыр хүлээлгелиг-лер.

Культура-спорт комплекстериниң чөвүлелдериниң база түс-түс ажылдакчыларының ажылын партия хураалдарынга дыңнап, чон мурнунга оларның отчёттарын ап турарын практикалаары күзевчиг. Бо ажылды үевиң негелдеэнге дүүштүр эде тургузары чугула болуп турар.

ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕТТИНЕР

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырбышаан, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл ойун төлептиг уткуур талазы-биле республиканың бүдүүрүлгелериниң болгаш организацияларының күш-ажылчы коллективтериниң идиг үндүрген инициативазын деткип, Тес-Хем районда Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери бо хүннерде бир демниг, хей-аътыг ажылдап турар.

Ук ажыл-агый эрткен чылдың түннели-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжынга тиилекчи болгаш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туг-биле шаңнаткан.

Совхозтуң экономиктиг күч-шыдалы бижыгып, 1983 чылдан бээр орулгалыг ажылдап келген. Ажыл-агыйның бүгү адырларында чем системазы шингээдип алдынган. Хову болгаш мал бригадаларында бригада керээ-биле ажылдаарының эгезы салдынган. Совхозтуң специалистери, кадарчылар. саанчылар, трактористер, чолаачылар экономиктиг өөредилгеде хаара туттунган. Бүгү коммунистерниң 60 хуузу материалдыг бүдүүлгеде киржип турар.

Совхоз эртем-техниктиг депшилгени дүргедедир хемчеглерге дүүштүр бүдүүлге адырларын чаартып эде дериирин, ажылды механизастаарын амдаа шапкынчыдып тургаш, фонд эгидилгезин болгаш күш-ажылдың бүдүүркүлүүн планда көрдүнгенинден 1 хуу улгаттырар.

Чер ажылынын зона системазын болгаш хөрээн үрелиишкинин удур ажылдарны шингээдип алыр. Көдээ ажыл-агый культураларын өстүрериниң интенсивтиг технологизын ажыглаан. бүгү агротехниктиг ажылдарны шынарлыг чорударын хандырар. Бир гектар шөлден 10,5 центнер тарааны, 90 центнер картофельди, 120 центнер ногаанны, 130 центнер силос культураларын өстүрер. 8000 тонна органиктиг чемишчидилгени, 350 тонна минералдыг чемишчидилгелерни шөлдерге чажар.

Малдың баш санын өстүрериниң планнарын бүрүнү-биле күүседир. 4300 тонна эттиг, 3350 тонна сүттүг, 330 тонна дүктүг планда көрдүнгенин ёзугаар бүдүүрер. Ол-шыкаш 530 тонна эттиг, 380 тонна сүттүг, 23 тонна ары дүктүг күрүнеге садар.

Ниитиниң малынга сигевни, сылостуг, семажты болгаш өске-даа мал чемнин четчиг кыддыр белеткээр. Хову ажыларын айытқан хуусаазында бүрүнү-биле доозар. Кыштаглашкынны организастыр, чидириг чок эрттиирер болгаш кыштагларның үүрмек септелгезин ай ның 15-те, а бүрүн септелгезин октябрьның 1-де доозар.

Малдың өлүр чоруун эртекен чылга деңнээрге каш катап эвээжедир.

Бот-орулга-чарыларын, бригада болгаш өг-бүле керээзин улам нептередир. Совхозтуң автопарк коллективин болгаш сүт-бараан фермазын бот-орулга-чарылга системазы-биле ажылдаарынче киирер.

Продукциянын бот үнезин 0,5 хуу чиигедирип чедип алыр.

Кызыл-чаа материалдарны 2 хуу камнап алыр.

Бо бүгү сорулгаларны долдур болгаш ажыр күүседир дээш совхозтуң бүгү ажылчыннары, удурт күүлары бир демниг ажылдап. Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылын политиктиг болгаш күш-ажылчы бедик кедүрүүш күнүүг байдалга уткуур дээш социалистиг чарыштыг улам калбарткан болгаш сорулгуг ажылдап турар.

С. ХЕРТЕК.

СЭКП Тес-Хем райкомунуң пропаганда болгаш агитация килдизиниң эргелекчизи.

ОНЧА-МЕНДИ ДОРУКТУРУП ТУРАР

«Кызыл тук» совхозтуң Саглы-Бажы бригадазында хой оолдаашкыны февральда массалыы-биле эгелээн. Бригаданың малчыннары амгы үеде хураганнарны онча-менди камгалап ап турар. Хойжулар Көк Куулар 310, Мижит-Доржу Саая 267, Дүметоол Кара-Сал 280, Дугаар Саая 220, Дондук Ак-Сал 300, Мөңге Иргит 275 хураганны алган, доруктуруп турарлар. Коданнарда быжыглаан комсомолчу сакманчылар Анна Иргит, Чечек Дондук болгаш өскелер-даа малдың чаш төлүн зооветеринарныг аргаларны ажыглап, кызымаккай остүрүп турарлар.

Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, бирги класстың малчыны Көк Калдарович Куулар бо бригадада ам чээрби үш чыл малчыннап келген. Төрүүр хой кадарып, он беш чыл ажылдаан. Малчыннын коданында 355 хойнуң ам барык шуптузу оолдапкан. Коданында ниитиг байдалды ол мынчаар чугаалады:

— Чайын кончуг чаъстыг чай болду. Чайгы үеде мал шоолуг күш албады. Кыргыткан соонда дораан оттуур, суглуг, сериин тайгаларже үндүнмеди, чүге дээрге тайгалар баштарынга чайын безин хар дүжүп турду.

Хоюмну күскү үеде семиртип алдым. Бо кыжын хар улуг боорун арга-дуржулгамдан эндевээн мен, ынчангаш кыштаг-хорааа септелгезин баш бурунгаар-ла кылып алган бис. Сиген-ширбиилдиг четчири-биле белеткээш, кыштагга дүжүрүп алдым. Шынап-ла, хар октябрь эгезинде чаапкан, ынчангаш дораанна кыштагларже үнер ужурга таварыштывыс. Шупту чүве белеткеттингенде, кыш коргунчуг эвес-тир. Тыва улустуң «чайын шанаан белетке, кыжын терген белетке» деп чугаазы ханы утказыг болгай. Чамдык малчыннар үезинде белеткенмес, кажан бергедеп келгенде буухаа дешпээр, чүвени шынар чок кылып алыр-дыр.

1987 чылда совхоз-биле керээни чаргаш өг-бүлем-биле кады ажылдап киришпивис. Кадайым, уруум үжелээ ажылдап тур бис.

Хоочун малчын чүгле бодунуң коданы дээш кыып орар эвес, ол бригадазында өске малчыннарның ажылыжин база сонуургап, сагыш салып, арга-дружулгазын берип турар.

Бригадада төрүүр 12 кодан бар. Дунгужун төрүүр ийи кодан хойнуң оолдаашкыны мартта эгелээр. Бир дугаар төрүүр хойну оолдадын алыры берге болур. Ол коданнарның малчыннарының мал ажылынга стажы эвээш, арга-дружулгазы база улуг эвес. Оларга ам сакманчыларны дарый үндүрери негеттиниң турар. Бо ийи коданнарны мерген хураганнарны мешен камгалап аптар болза, бригада эки көргүүлерлиг боор, өске бригадаларны мурнаптар арга бар. Бүгү-ле чүве малчыннардан хамаарыжыр.

Н. ТҮЛҮШ.

Өөүр район.

Часка белеткел

БЕЛЕНИҢ ШУГУМУНДА

Часкы хову ажылдарының эгелээринге чедир хөй эвес үе арткан. Ону кыска хуусаада бедик агротехниктиг деңнелге арттирери баш удур хынамчалыг белеткелден хамаарыжыр.

Эртен арте, 8 шак безин четпээнде, «Хемчик» совхозтуң автопаркыгының кызыл-булуңунга ажылчын хептерлиг механизаторлар чыглып келген. Совхозтуң кол инженери Кара-оол Моңгуш биле РСФСР-ниң алдарлыг механизатору, механик Сыргымай Кара-Сал тарылгаже кирер техниканың септелгезинин дооступ турарын дыңнадып, кылдынган ажылдарны база катап хынаар комиссия тургузарын саналаан.

— Ынчанмас болза хоржок. Чуду-кара кылдынган, хынаттынмаан техника ховуже бар чораан-ла үрелгеш турүптар таварылгалар мурнуку чылдарда тургулаан — деп. хоочун механизаторларның бирээзи чугаалады. Ол шын айтырыг.

Хову-шөлдерге ажылдаар 21 трактордан септелгеже кирген 18 тракторнуң 17-зи, 9 культиваторнуң 6-зы, тараа чаштырар 27, картофель олуртур 4 машиналар, 3 илмир септеттинген. Агроүлетпүр каттыжышкынының септелгетехниктиг бүдүүлгезин тракторларны септээринге улуг дузаны чедирген.

Бедик мергежилдиг 12 септекчи үш звенога үстүп алгаш, эрестиг ажылдаан. Ында ажылдың шынарынче кол кичээнгей салып, түңнелии өйшаанда үндүрүп, эки ажылдаан кижилерни шаңнап-мактаарын чурумчуткан. Онаашкан ажылын ак сеткилдиг күүсединиң келгеннерге Оолак Хомушку, Реп Доңгак, Михаил Моңгуш, Иван Салчак болгаш өскелерни-даа хамаарыштырып болур.

Совхоз бо чылын 1082 га тараа культураларын, 160 га картофельди, 1560 га чаңгыс болгаш хөй чылдыг сигенни, 450 га кукурузаны тарыыр. 348 тонна тараа, 480 тонна картофель үрезиниинин арыглаашкынын чоокку хүннерде доозар. Өске үрезиннерни садыр алыр черлерни баш удур дугуржуп алган.

Совхозтуң механизаторларын бо чылдан эгелээш бот-орулга-чарылгаже шилчидериниң белеткел ажылдары кылдынгам. Чолаачылар болгаш механизаторлар оргузунга өөредилгени совхозтуң директору Эрес-оол Идам-Сүрүн боду неделя санында арттирип турар.

Совхозта автомашиналарның ажыглалы, эдилели эки. Анаа барганывыста бүгү 40 чүк машиназының 36-зы ажылче үнериинге белен болган.

А. САМДАН.

30 ЧЫЛ МАЛЧЫННААН

Эзер-оол Бойдаевич, Чылбак Чүвүрековна Ооржактарның өг-бүлези мал ажылын хогжүдериинге күш-ажылын бараалгадып ажылдаала 30 чыл чоокшулаан. «Сүт-Хөл» совхозтуң Кызыл-Тайга салбырының ол малчыннары чылдың-на кодан серге малдап, оон дүккүр, эътким чоруун бедидерин чедип ап, ажыл-агыйның күрүне мурпунга планныг онаалдаларын боттандырарынга күш-ажылчы үлүүн киириштирип келген.

Амгы үеде малчын өг-бүле дөрт чүс ажыг баш сергезин Кожээ деп черде жендм, эки ажаалгалыг кыштадын турар. Олар мал одарларын график барымдаалап ажыглап турар: кыжын Көшкеннің, Аржаанныг-Ойнуң одарларынга, чазын Дыттыг-Ой-Аксынга, чайын Чээденин Чалбак-Аксынга одарладыр.

Ооржактар чылдың-на сергелерни чогуур деңзизинге чедир кадаргаш, эът планынга киришпээн дужаапкаш, эр анайлар коданы хүлээп ап, социалистиг хүлээлгезин күүседип келгеннер. 1986 чылда бир сергеден-не ортумаа-биле 700 грамм чөөктү алган болгаш ортумак дириг деңзизи 35 кг чедирген. Ынчангаш чыл түңнели-биле совхоз бүдүүлгезиниң мурнакчыларының одуруунга киргем. 400 рубльдиң хевиин-биле шаңнаткан.

А. ДОНГАК.

МЕРГЕЖИЛИНИҢ ТЕРГИИННЕРИ

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылынын түннели-биле планныг онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээлгелерни күүседиринге чедип алган бүдүүлгечи бедик көргүзүглери дээш «1986 чылда мергежилиниң тергиини» атты тывысныышаан, «Социалистиг чарыштың тиилекчизи» дипломну республиканың улус ажыл-агыйының дараазында мурнакчыларынга тыпсыр дугайында доктаалды СЭКП обкомунуң бюрозу, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлели, профоблчөвүлел болгаш ВЛКСМ обкому хүлээп алган:

Анатолий Семёнович Афанасьев — «Тывателерадиобыттехника» бүдүүлге катты жыышкынының радиомехаиги.

Семён Калинович Белькоо — «Тыва коммунэнергонуң» Кызылда энергорайонунуң подстанциязының электромонтёру.

Борис Иванович Букарев — Улуг-Хем ыяш-үлетпүр ажыл-агыйының Чербидиың алган белеткээр пумктузунуң трактористи.

Александр Георгиевич Бурко — «Строймеханизация» трестиң 14-кү механизация эргелелинде кран машинизи.

Юрий Николаевич Вишняков — «Тыва суг-тудуг» трестиң № 2 КМК-да экскаватор машинизи.

Зинаида Догламажыковна Дозур — Эрзин райпозунуң хлеб бижырар талазы-биле мастери.

Валентина Тыртык-ооловна Донгак— «Тыва тудуг» трестиң 48 дугаар тудуг эргелеинин маляры.

Валентина Егоровна Дубинина — «Тыва тудуг» трестиң 48 дугаар тудуг эргелеинде дашчылар бригадазының бригадири.

Зинаида Ивановна Евдокимова — «Тывапарикмахерские» бүдүүлге катты жышкынының баш таарыкчы-мастери.

Виктор Александрович Ершов — Тыва АССР-ниң Чүрүлетпүрүнүп министерствозунуң чоннуң ус-тывыш кылыгларының болгаш суй-белектер бүдүрериниң талазы-биле шенелде бүдүүлгезиниң ыяш ажылдап кылыр цехиниң столяры.

Виктор Иванович Елисеев —«Тыва суг-тудуг» трестиң механизация эргелелинин бульдозер машинизи.

Валентина Васильевна Зинина — «Тывабувьбыт» бүдүүлге каттыжышкынының идик дааракчызы.

Светланз Советовна Иргит — Кызылдың аъш-чем баранныар садының садыгжызы.

Надежда Гавриловна Ковалик — «Тывааграүлетпүртудуг» каттыжышкынының Каа-Хемде АКМК-зының шеварлекчизи.

Ольга Михайловна Кочерга — Таңды райпозунуң столоваязының повары.

Александр Владимирович Комонин — «Тывааптотранс» каттыжышкынының пасса жирлер аргыштырар АТБ-зи.

Юрий Васильевич Прокопенко — «Каа-Хем» разрезтиң өрүмнээр станогунуң машинизи.

Евгений Емельянович Старцев — «Тывааграүлетпүрспецмонтаж» трестиң «Кызыл-1» АКМК-зының электромонтажнигги.

Лидия Павловна Тюрина— Каа-Хем райпонуң кондитери.

Хөвекмаа Амырбитовна Чамыян — Кызылдың даарамылга фабриказының даарамыкчы-моторизи.

Ховалыг Эникович Чечекоол — Улуг-Хем районуун «Найырал» совхозунуң ажылчын кооперациязының садыгжызы.

Орал Сотнамовна Ширинзуу — Эрзин районнуң Булуң-Бажыңда харылзаа салбырының почтальону.

ДАГДЫНЫКЧЫ

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың даг-дүгү арыглаар фабриказының хей санныг коллективинде Хензиг Сагдыевна Сотпаны биле, такывас кижи ховар.

Кара-Даштың даарыңга чаа фабрика ажыглалга киреры билек, ол аная 1964 чылдан эгелеп ажылдай берген.

Ыржым тайга черге мал кадарып аскан кыска даанышмазынны, кижи көрүп көрбээн дериг-керекселдерге, хей кижилерге чайчыгары эгезинде берге турган.

Чылдар шуужуп эрткилеэн. Оон ажыл-ижинге амыдырал-чуртталгазынга улуг өскериглелер база болгулаан. Дузалакчы ажылчыктан ам ырын дериг керекселдер башкарар мергежилдиг машинистке чедир аскан.

Хензиг Сагдыевна сеткилчилдарда бөдүүн рудалап даг-дүгү арыглаар цехтиң үүрмектеп сорттаар салбырының машинизи боон ажылдап турар. Оон ажылдан турар цеги эрткен чылдың болгаш бо чылдың эрткен айларының планга үр дааглаларын ажыр күүсеткен. Оон ында киирген салымшыкыны база бар.

Х. С. Сотпа — үлегерлиг не. Дөрт оолду, бир кыстың төлептиг кижилер кылыр өстүүрүп кижизиткен. Улуг оглу Анатолий аваазының ажылдап турар цегинде электрослесарынан киргеп, үрүү Санда уруглар садында кижизидикчи.

Хензиг Сагдыевнаның пенсияже үнүп болур үеэн келген. Ынчалза-даа ол ойталап, улаштыр ажылдап артарын шиитпирээн.

№ 2 вэлчегиниң начальниги Б. У. Куулар ону ажылынга бердингеп, биче сеткилдиг топтуг-томаанныг, аныяктарның үлегерлиг загдымыкчызы деп мактаар.

ЧУРУКТА: Х. С. Сотпа.

А. ХЕРТЕК.

«Шынның» корреспондентизи.

Улуг Октябрьмын 70 чылын деңгеглээр бо чылда ВАЗ-тын коллективи «ВАЗ-2109» дел марканың чаа автомобилин будуруп эгелээн. Бо чаа хемнирин машиназы (чурукта) даштыкы чурттарнын автомобильдеринден дудан чок деп специалистер санап турар.

Ю. БЕЛОЗЕРОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Көску агитация

ҮШ ОРГАНИЗАЦИЯ— ҮШ АҢГЫ БАЙДАЛ

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң болган СЭКП-ниң XXVII съездизиниң база СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң негелдемелеринге дүүшүүр коорайның үлетүүр будуруглеге организациялардың дерилде-шимелдеэнде кандыг чаартылгалар, чаа үүлдер поступ келгенил? Кижилерниң угаанмедерелинге, оларның күш-ажылчы болган хей-нитичи идевейлиин, эвергинээн болган инициативазын ведүрериге көску агитацияның арга-хевирлери дүүшүү-биле ажыглаттывын турар бе? Мындыг бодалдар-биле хоорайның чамдык күш-ажылчы коллективтеринге чедип, оларда байдал-биле танышкан бис.

КЫЗЫЛДЫҢ «ТУДУГ КЕЗЕКТЕРИ» КОМБИНАТ. Комбинаттың девискээринде ажыдызында көску агитацияның янити лозункар, кыйгырыгдарын есеп кижи каралгага илдиге бөөр хире чүве чок. Дөрт каът административтиг бажының бирги кавамнаан эгелеш оон ниитинии дерилде-шимелдээ шупту чаа. Клуб үлүелиниң түскай булунунда комбинатта кандыг секциялар ажыдаан турарын, оларның ажылдаар шактарын, хүмелерин айтып каан. Ында ритминиг гимнастикадан эгелеш чүрүк тыртырын өөреникиниң, бот-тыныгыр ураа үүлдүүн, спорттуң янзы-бүрү хевирлериниң секциялары бар. Кижинин кичээнгейин ала-чайгаар хаара туда бөөр стендилер, көргүзүг самбыралары каът бүрүүлүе. Оларны көрүштүр, өөнүр, чурулга ураа үүлдүүн хой-ле арга-хевирлерин чогаадыкчы ёзу-биле ажыглаа турган, комбинаттың чүрүкчу-шимекчи Сергей Федорович Лебедевтиң кызымак ажылын демдеглеп ора, политмырыдыышкын кабинединиң дериизе шимелдээни доозуп турарын, удавас ажаа кичээлдер доктаттынган хүн чүрүмүүнүң аайы-биле эгелей бээрин сеткил ханып чугаалап олурду. Кызымнын турар, доозулбаан, ам-даа кылыр ажылдар хей, девискээрнин шимелдээни майлаа бүрүү доозаан турарын профком даргазы-даа, партия организациязының секретарыдаа чугаалап турду. Көску агитация талазы-биле бо коллективтен черүн ап болур дуржулга улуг.

КЫЗЫЛДЫҢ СҮТ КОМБИНАДЫ. Девискээрже кирер улуг хаалга чанында «Бистиң угланылышкынывыс — дүргедээшкин!» деп кыйгырыглыг улуг ажо-иламаттан еске девискээрге турган көргүзүг самбыраларын дүжүрүп каапкан. Чылдагааны — хоорайның шыырыдан оларны камгалааны. «Башкайгы чаъс шын-хемнү чүй шаап аппаарга, ынчаш девискээрвис шимээр бис» — диижин, удуртукчуларының болган турарды чиглиирлиг. А иштики дериизеэ кандыг авес дээш көөрге, биеэги-ле көргүзүг самбыралары, экраннар, будуулар хевээр. Чаартынган, чаа үүлдер чок. Ажылчы коллектив политикыг болган эстетиктиг культуразы оон-биле кады оларның ботталдырын турары сорулгаларының хемчээли чылдан чылче өзүп, нарыыдаш орар. Ындыг болганда көску агитацияны политэкономиктиг өөредилгениң дедиелиниче будуруп, годаргай сорулгалыг кылдыр системажыдарын үе-шеги турар. Бо коллективте көску агитация ортуман дең-иелээ. Оны чүүүл-биле тайылбырлап болурул? Бирээде, кайы-даа организацияга бадыра ол-ла булунган, стендилер, көргүзүг самбыралары. Оларда чүүле кижилер аттары өскерилген дээрден башка кылыш каан хевирлиг-даа, туружу-даа домей. Ынчангаш көску агитацинның бо хевирлерин коллектив ненижиниң кичээнгейин, оларның сонуургалын хаара түптейн турар. Бир ээвес бир ажылчыннан: «Будуруглеги сорулгалар күүседиргиче кыйгырган дозуңнардан, стендилерден, плакаттардан сактып шүүрем?» — деп айтырар болзувусса, оон биске кандыг харын бээри билдингир шыкаавыл. Комбинатта партия организациязының секретары В. Ф. Суменкова тар коридор, таварыша чок девискээр дугайын чугаалаар. Ол чылдагаан ээс-тир. Бар турган байдалга таварыштыр ажылды организастаары — шупта эө-харымсалгалыг эштериниң чогаадыкчы, тыныгыр болурунда.

КЫЗЫЛДЫҢ ДААРАПЫЛГА ФАБРИКАЗЫ. Бо будуруглеги билбес, оон даштыкы байдалны көрбээн кижи хоорайда ховар. Иштики дериизе дугайында чугаалаарда-даа чүве чок; будуңдар курут, баарынга доктаал, сонуургап шүүр чүве чок. «Көску агитация чаартынып турар, бисте сентелге чоруп турар...» — деп, директорунуң орлакчызы В. Н. Брюхановаңың харамыыш кыска болган дерт...

СЕКРЕТАРЬНЫҢ ТАЙЫЛБЫРЫ

Үстүнде сагган айтырыглар-га чогумчалыг харыылыг бо үш организациянын ийи-инидеп тыпгайн. СЭКП-ниң негелдемелеринге дүүшүүр бүгү чүртте эгелээн үндезин чаартылганың, эдс тургустуунуушкунунуң, өртем-техниканың депшилгезинин үндезынынге дүргедеднишкининиң угланымышкыны-биле чүртган эгелээнивис амгы бо хей-нымышкыннаг үеде бо үш организацияда байдал чүге үш ангыла деп чүвекни тодарадыры-биле СЭКП хооркомунуң секретары Г. Ш. Монгуш-биле бесседалашкан бис.

— Үш ангы байдал. Ол дээрге түс-түс коллективтерниң удуртукчуларының партчының салган сорулгаларын ажыл-херек кырынга боттандырарының чогаадыкчы дуржулгазы, күш ажылды эргелеп башкарарының организастаарының чаа аргаларын болгаш хевирлерин шингээдип ам турары чаңчыл ажар чыдар. Дуржулгалыг удуртукчулэрнин удуртулгазы-биле ол дамгыжыкшыны өртем-даа аныяк специалисте чиик бо-лур. Чогум-на ынчангаш ол ажылды ында бааргар организастыг чорудары бала аныяк специалистерниң чүдүлели оны удуртуп башкарары өргежок чугула.

Ветуунде бо ажыл аажок-ла ажыгүннери

Делегейниң херээженнер хүнү — Март 8-ке уткуштур

ИЙИ ДЕЛЕГЕЙ — ИЙИ САЛЫМ-ЧОЛ

Март 8-тиң хүнү совет херээженнерге боттанган идегелдерниң байырлалы. Олар дең эргенің, аас-чежининиң болгаш боттарының салым-хүзүлүүн элеги апарганнар. Делегейде баштайгы социалистиг күрүне чаа ниитилелди тургузарының сорулгаларын шиитпирлеп тура, бодуштуң аргаларын болгаш талантызын ажыдар арганы херээжен кижи бүрүзүнге берген. Күрүне баштайгы үеде херээжен кижилерге эртем-билигни чедип алыр арганы тургускан, оон соонда аар-берге ажылдарда хостаан, оларны хөй-ниити ажыл-чорудулгага хаара тутнаан.

Революцияга чедир бүгү херээженнерниң 85 хуузу эртем-билиг чок турган. Чуртка чүгле дөрт херээженкижинер болгаш херээженнерниң 4 хуузу дээди эртемниг турган. Бегүүнгү байдал сыр өске. Ортумак болган дээди эртемниң специалистерниң 60 хуузу — херээженнер. А эртемденнерниң 40 хуузу база-ла олар. 1986 чылда ажылдап турган муң херээжен кижиниң 882-си дээди болгаш ортумак эртемниг боон турган. Бистерниң эртем-билиг чок кыргап аваларывыс «Бистер кулдар эвес бис» деп сесперни слог айбы-биле бижип өөренип турган үеден бээр мыдыг-ла хөй үе эрткенде бо чедишкинивис чедип алынган.

ССРЭ-де херээженнер ажылдавар, профессионал бететкелди эр улус-биле дең алыр, күш-ажылы дээш шайнадыр, албан-дужаалдарга депшиттирер эргелиг.

Совет Эвилелинде ажылдап шылдар херээженнериң 92 хуузу ажылдап азы өөренип турар. Олар ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ниити санының 51 хуузун эзелеп турар. Миллион чартымы херээженнер үлетпүр бүдүүлгелериниң директорлары, тудугларның, эртем болгаш өске-даа албан черлериниң удуртукчулары боон турар. Садыгда, ниитининг чемненилгезинде, кадык камгалалында болгаш социал хандырылгазында, улус өөредилгезинде, культурада база-да херээженнер колдаду ажылдап турар. Оон-биле-ле херээженнер энергетика, машина тудуушкыну, прибор тудуу, электроника чижектиг «эр улустуң» мергежилдеринче идепкейлиг-биле «алдап кирип» турар.

Олар күрүнең эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржип турар. 26 муң ажыг херээженнер күрүнеңиң бедик албан-дужаалдарында. Күрүне эрге-чагыргазының ээлдээ органында — ССРЭ-ниң Дээди Совединде үштүң бир кезии — херээженнер, а улус депутаттарының чер-чер Советтеринде 1 млн. 160 муң кижи — херээженнер. ССРЭ-ниң Дээди Соведининг ийи палаталарында болгаш Советтерниң өске-даа чадалында херээженнериң күш-ажылын болгаш амыдыралын, нени болгаш не-чаштыг камгалалдарының доктаамал комиссиялары ажылдап турар. Херээженнер совет проф. эвилелдеринде, өске-даа хөй-ниитте организацияларында калбаа биле ажылдап турар.

Боттарын демократтыг камгалакчылары кылдыр көргүзерин орадаажып турар чамдык өске чуртталарда байдал бээр аңгы. Чижээ, АКШ-тың конгрезиниң составында херээженнер үгле 4,5 хуу, Францияның национал хуралында болгаш сенатта 5 хуу. Англияның парламент кежигүнеринде 4 хуу боон турар. Чер-чер болгаш суд органнарында, административтиг албан-дужаалдарда, күрүне албан чартымы херээженнер үлетпүр бүдүүлгелериниң директорлары, тудугларның, эртем болгаш өске-даа албан черлериниң удуртукчулары боон турар. Садыгда, ниитининг чемненилгезинде, кадык камгалалында болгаш социал хандырылгазында, улус өөредилгезинде, культурада база-да херээженнер колдаду ажылдап турар. Оон-биле-ле херээженнер энергетика, машина тудуушкыну, прибор тудуу, электроника чижектиг «эр улустуң» мергежилдеринче идепкейлиг-биле «алдап кирип» турар.

Олар күрүнең эргелеп башкарарынга идепкейлиг киржип турар. 26 муң ажыг херээженнер күрүнеңиң бедик албан-дужаалдарында. Күрүне эрге-чагыргазының ээлдээ органында — ССРЭ-ниң Дээди Совединде үштүң бир кезии — херээженнер, а улус депутаттарының чер-чер Советтеринде 1 млн. 160 муң кижи — херээженнер. ССРЭ-ниң Дээди Соведининг ийи палаталарында болгаш Советтерниң өске-даа чадалында херээженнериң күш-ажылын болгаш амыдыралын, нени болгаш не-чаштыг камгалалдарының доктаамал комиссиялары ажылдап турар. Херээженнер совет проф. эвилелдеринде, өске-даа хөй-ниитте организацияларында калбаа биле ажылдап турар.

Боттарын демократтыг камгалакчылары кылдыр көргүзерин орадаажып турар чамдык өске чуртталарда байдал бээр аңгы. Чижээ, АКШ-тың конгрезиниң составында херээженнер үгле 4,5 хуу, Францияның национал хуралында болгаш сенатта 5 хуу. Англияның парламент кежигүнеринде 4 хуу боон турар. Чер-чер болгаш суд органнарында, административтиг албан-дужаалдарда, күрүне албан черлеринде херээженнер дыка эвээш.

Капиталистиг чуртталарда херээженнериң мергежил чедип алыры кызыы хевээр, эр улустан эвээш шалыңы албышаан. Делегейниң күш-ажыл организациязының медээзинде өзугаар алырга ол чуртталарда херээженнериниң 50 хуузу ажыл чок, а эр улустан эвээш шалың ап турар херээжен чоннуң саны 60 хуу. Эр, херээжен деп ылгал кылыр чорукту хорууруун АКШ-тың конституциязында тодарадып айытпаан. Дең эргени ёзу барымдаалап магадылаан чуттарда херээжен чоннуң ажыл тып алыры берге. Чижээ, Австралияның болгаш Израильдиң херээжен чону эр улус-биле деңге ажыл кылгаш, олардан 30 хуу, а Канаданың херээженнери — 40—50 хуу эвээш шалың ап турар. Мергежил чедип алыры базы ындыг: Францияда инженерлерниң үгле 5.2 хуузу, АКШ-та — 6 хуузу, ГФР-де база ол хире хуузу херээженнер боон турар.

Капиталистиг чуттарда херээжен чонну ылгап, кыдыгдай көөр чорук монополиялларга кайгамчык улуг орулганы берип турар. Чижээ, англия монополиялар херээжен чоннуң шалыңын кызырып тургаш, чыл саныңда-ла 1,2 миллиард фунт стерлинг акшаны кончуп ап турар, а барыын-герман монополияларның — 10 миллиард марка акша. Америкада — 63 миллиард доллар боон турар.

Барыын чуттарның массалыг информацияга чепсектериниң бар-ла шаа-биле шырбайын, бижип турар хоозун үүлдери херээжен чоннуң богунгу байдалын идепкеи-биле чажырып турар. Барыын чуттарның каастан кылган сеткүүлдерин көргеп, ында бай-байлак бажыннарда, чаран хептерлиг кадайлар көргеш, аңаа бүзүрексей бээр үүлдер чамдык совет аныктарга безин костүп турган. Депшилгедиг херээженнер организацияларының мыдыг үүлдерин буруу шаан турар. «Бистер херээжен улус-ту аңаа-ла ойнаарактарга дөмей көөр, оларның тодептиг чоруун бастыр, ажыы-бүрү каасталгалар-биле чажырып көргүзер чоруктарны соксадырын телевиденнеден болгаш парлалгадан негеп, бистерни угаан-медерелдиг, сонуургалдыг, бодалдарлыг кижилер кылдыр көөрүн негеп турар бис» деп Финляндиядан келген, ажыл чок бир инженер «Крестьянка» журналга берген интервьюзунга медеглээн.

Херээженнерни каастап каан ойнаар-кыстарга дөмей кылдыр үүлдүрери буржуаз пропагандага ажыктыг болбайнаан. А бистер, совет журналистер, херээженнериниң арыг-байлак чымыжын шынчы-биле чырыдарынга чаңчыккынывыс-биле чоргаарлаңыр бис.

Эрткен он чылдарны херээженнериниң он чылы кылдыр КНО чарлаан. Кижи төрелгетининг чаагай болгаш чараш кежиң — херээженнериниң байдалын экижилеринче парламентилер болгаш чазактар, делегейниң хөй-ниитизин кичээнгей углакылыр ужурга таварышкан. Он чылдарда кылып чорутkан ажылдарны түңнеп, үнелээр талазы-биле 1985 чылда Найробиге эртиен Бүгү-делегей конференциязы херээженнер организацияларының моон соңгаар чорудар ажылдарының стратегиязын ажылдап кылган. Делегейниң херээженнер шимчээшкинниниң ажылынга идепкейлиг киришпишаан. КНО-ның ниити үндүрүкчи перспективтиг сорулгалары Совет Эвилелинде боттуг үүлү апарганынга бистер чоргаарлаңыр ужурлуг бис.

Кайы-даа чуртта чуртталып турар болза, херээжен кижилерниң амгы кол сорулгазы — делегейге тайбың херээн бижыглавры болур. Үүлге тайбың байдалдарда олар бодуунуң салым-чолукчуң ёзулуг элеги болур. Үүлге мыдыг таварылгада олар чуттап, ажылдап, боттарының уругларын, уругларының уругларын өстүрүп, кижизидип болур.

Тайбың дээш демиселге совет херээженнериниң үүлү — конгресстерге болгаш шуулганнарга, тайбың маршталрынга идепкейлиг киржири, өзүл орар сагларлы улустар аразында тайбыл ёзулуга кижизидери болур. Миллион-миллион херээженнер тайбың фондузунуң идепкейлиг киржикчилери. Оларның шилчиткеин акшаны, посылкаларны Никарагуаның, Кампучиянның уругларынче, Ливанның дарладып турар чоңунче шилчидип турар...

Бо чайын ССРЭ-ниң пайысхалыңга херээженнериниң Бүгү-делегей конгреви ажыттынар. Оон кыйгырыгы: «2000 чылды идрелуг чексек чок уткуур! Тайбың, дең эрге, логжулде дээш!». Совет кижилер ол шуулганның киржикчилеринге эң өөрүшкүдүг уткуушкунну белеткеп чорудар. Делегейниң бо чылы херээженнер чылын база ол кыйгырыг-биле өрттиреп.

Г. СЕМЕНОВА,
«Крестьянка» журналдың ков редактору, совет херээженнер комитединиң председумкунуң кежигүнү.

КУРСК. «Төрээн чурттун чалыы камгалакчылары» музейге полк ооларының ужуражыышкыны болган. Дилеп тывыышкынның 25 болгаш музейниң тургустунганының 10 чылдарынга тураскаатkан юбилейлиг ужуражылгага хөй республикалардан кижилер келгеш.

ЧУРУКТА: полк кыстары чорааннар — ортузунда «Төрээн чурттун чалыы камгалакчылары» музейниң удуртукчузу Клара Александровна Рябова.

О. СИЗОВТУҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

ӨГ-БҮЛЕ БЮДЖЕДИ КЫЗЫРЫЛБАС

ТАШКЕНТ. (СЭТА). Узбек ССР-ниң чайысхалыңда алгы-галактерел болгаш спорт барааннары бүдүүлге каттышкыышкынының херээжен ажылчыннары бачын урутаарыг ажаары-биле үр хуусаалыг шелээ ап аңаа-даа өг-бүлениң бюджеди ооң каражаалас. Ында профавилел комитединиң салаазын ёзугаар администрациязы урутаарын ажаары-биле шелээ алган ажылчыннарга бажыңга кызыр ажыглы берип турар.

Бүдүүлге каттышкыышкынны янзы-бүрү продукция бүгүрелиг кандыг-бир чылдагаанда бажыңында өөрүкилерни калбаа биле ажыглап турар. Хөй үүлдаарлыг келер, инвалидтер, пенсионерлер бажыңнарынга ора эки шыналыг продукциязы кылып турар.

КИЧЭЭНГЕЙНИ — СОЦИАЛ АЙТЫРЫГЛАРЖЕ

Бүгү-россиянның дүлейлер ниитилелиниң Тыва республиканың баштаар черинің XII отчёт-сонгулдалыг конференциязы болуп эрткен. Аңаа баштаар черинің даргазын З. К. Сагаан-оолга илеткел кылган.

Конференцияга организастыг, өөредилге-бүдүүлге ажыл-чорудулгазының ниити биилиг бедидер талазы-биле база кадрлар-биле ажыл дугайында чугаалашкан.

Республикада дүлейлер ниитилелиниң 23 эге организациязы бар. Олар хөй-ниити организацияларды-биле харылзаалыг болуп турар. Идик кылыр мастерскаяның (учёта 13 кижи), алгы заводунуң (учётта 10 кижи) эге организацияларды дээре деп саметтикпил турар. Оларның кежигүнери база-ла социалистиг чарыыга хаара туттунган, клубтуң болгаш баштаар черинің чорудун турар ажыы-бүрү организастыг хемчеглеринде идепкейлиг киржип, күүрлерге шеф дузалыг көргүзүп турарлар. Чижээ, 1986 чылда 15 тонна сигенин, 1 га черден 3,5 центнер картофельди ажаар алган.

Кадаа черлерде чурттап турар дүлей кижилер-биле ажылдаарынга, оларга дуза көргүзеринге районнар аразының 3 баштаар черин тургусканы моск ольдуг. Оон ажылының түңнелинде 15 дүлей хамаатыларны тыпкан, учётка тургускан. Чадаанамның дүлейлер удуртур черн эки ажылдыг. Бо чер районда дүлей кижи бүрүзү-биле чогуур ажылды чорудуп, көргүлер дузалыг чедирип турар.

Дүлей ажылчыннар орнга-дазы тургузуп болур хире улуг будүүлге черлери республикада чок, мынчаңгаш Волгоградтың, Челябинскиниң өөредилге-бүдүүлге черлеринге чокарлар мергежилин чедип алган доозукчулар республиканың ажыы-бүрү организациялардында мергежилиндеп өске ажылдарда ажылдап турар. Улуг ажыл-агыйның адырларында 535 кижи ажылдап турар. Хереэжен кижилер болдуунда ажыл-биле хаара туттунган, а дүлей эр кижилерни ажылга киирерде бергедакшкинер таварышкылай боор. Оларның хөй кезии чүдүрүкчүлер, ажоом кезии бодунуң мергежили-биле слесарь, токарьлап ажылдап турарлар.

Бегей дыннаар болгаш дүлей хамаатыларны республиканың будүүлгелериниде база дүлейлериниң баштаар черинің өөредилге-бүдүүлге черимде ажыы-бүрү мергежилдерге өөредип турар.

Ол өөредип каап кижилерниң аразындан эки хиртик, чөпүүн шаңнал-хаактал, хүндүткелдин чаалап алганнар база бар. Чижээлерге, кодаа ажыл-агыйже ажылдап турарлардан 15 кижи кызымак, ак сеткилдиг ажылы-биле коммунистиг күш-ажылының шөлүттүлүнүң ады чаалап алган.

Дүлейлер ниитилелиниң өөредилге-бүдүүлге черн 1977 чылда тургустунган. Ында 15 даваныкчы ажылдап, оруң-дожек хереселдерни даарап турар. 1985 чылдың планныг опаалазыны 102,2 хуу, 1986 чылдың 100,4 хуу күүсеткен.

Өөредилге-бүдүүлге черинің ажыл-чорудулгазында кадрларны белеткеп, экономиктиг өөредилге-биле хаара түүлүп, мергежилин бедидип туларында четпестерни чайладыры-биле баштаар чер хемчегзерни ап чорудун турар.

Дүлей кижилерни өөредилгеже хаара тудары-биле Красноярск крайның дүлейлер өөредир кежээки школазының 3 түскай класстарын Кызылда тургускан. Ында 21 кижи өөренип турар. 1985-86 өөредилге чылында кежээки школаны 5 кижи доозкан. Өөредилге номнары, класс журналдары, контроль ажылдар, өөредилге программазыбиле Красноярскиде албан черлери Кызылда турар дүлейлер школаларын доктаамал хандырып турар. Школалар башкылары методиктиг дуза алыры-биле Красноярск хоорайже командировкалап чорун турар.

Хоорайда дүлей 122 уругдар өөренип турар школа-интернат база бар. Ол школа-интернат башкы институдунуң бажыңының чартыын эзелеп, бичии хемчээлдиг черде турар. Класстар чырык эвес, хемчээли бичии, коридорлар тар. 1985-86 өөредилге чылында 11 кижи оқу дооскан, олардан үш оол Тула хоорайже узаштыр өөренири-биле чорупкан, 6 уруг Красный Луч хоорайның даваныкчылар белеткеп турар профессионал-техниктиг училищезинде өөренип берген.

Хөй каът бажыңда 4 өөредилге ниити чурталга черинде өөредилге-бүдүүлге черинің 18 даваныкчылары чурттап турар. Ол ниити чурталга черн ынча кижилге тар болуп турар. Хостуг үеде дыштаныр чер чок, конгуг дыкпыш.

Дүлейлер ниитилелиниң клуву база чок. Янзы-бүрү организастыг хемчеглер, кежээлер, беседалар, ужуражылышкыннар эрттирерде, лекциялар номчуурун организастаарда кэраа четпестер ниитилелиниң клувун хөлевилеп ап турар. Дүлей кижилер спорт, танцыга шынак. Спорт оюннары чорудар спортзал баштаар черде чок. № 7, № 2 школаларның спортзалдарын хөлевилээр, а танцы болгуму тургузар дээрге, шалың эвээш боорга тускай мергежилдиг специалист кижи келбейн турар.

Москва хоорайда туруп турар Бүгү-россиянный дүлейлер ниитилелиниң төлөзелекчиин Л. С. Магальникова конференцияның ажыдынга киржип, чүве чугаалаан.

Тыва республика баштаар черинин даргазынга З. К. Сагаан-оолду сөглээн.

Н. ДОҢГАК.

Делегей медээлери

БУДДИСТЕРНИҢ УДУРЛАНЫЫШКЫНЫ

УЛАН-БАТОР. АКШ-тың болгаш Мурнуу Корейниң шериглериниң Корей чартык ортулукта чорудун турары, «Тим Спирит-87» деп аттыг шериг өөредилгезинге Азиянның сарыг-шажыңчылары удурланып турар. Ол дугайын Тайбың дээш азий буддисчи конференциянның президентизи хамбы-лама Х. Гадамның Улан-Батор хоорайга таратkан медеглелинде чугаалап турар. Корей чартык ортулукта чорудун турар шериг өөредилгелерн тайбыгда шынаашкылыг күштерниң күзел-соруунга дүүшпес болгаш түгле Ыраккы Чөөн түкке эвес, а Оожум океанның бүгү районнарынга дүшүүрдүг байдалды тургузуп турар деп, медеглелде бижээн.

Корей чартык ортулукка дайын өөскүдеринге удурланып турар күштерге бодувустуң үүлүүстү катпышаан, Корей Улус Демократтыг Республиканың ол чартык ортулукка чайгыс эвээ болгаш тайбыңны чедип алырынче угланган политиказын бүрүн деткип турар бис. Бүгү шериглерни Мурнуу Кореядан доп-дораан үндүрерин АКШ-тан бистер, Азий диптин сарыг-шажыңчыларны иеген тур бис, деп медеглелде айытkан.

(СЭТА).

УЭБСТЕРНИ ТОМУЙЛААН

ВАШИНГТОН. (СЭТА). Президент Рейган АКШ-тың төп разведка эргелелиниң директорузунга федеральдыг исполге бирозулуунуң директору тургаш Уильям Уэбстерни томуйлаан.

Ол албан-дужаалга тургаш У. Кейси кадыынын байдалы-биле халажып чоруй баарга ооң орнунга разведка эргелелиниң директорунун орлакчызы Р. Гейтсти томуйлаар деп турган. Ынчалзажок бо кандидатураның «Ирак херээнге» киржилгелиг болганы билдинге бээрге У. Уэбстерни томуйлаан.

КАДЫК КАМГАЛАЛЫ

ЦЕКИН. СЭТА-ның корреспондентизи Марат Абуталиевтиниң дамчыткалы болза: ажылчы чоннарының кадык-шылыг камгалалары, бедик мергежилдиг медицина хандырылгазын алыр эргени хандырары кыдат байысхалдың эрге-чагыргазының чер-чер организациязының эң чугула сорулгазы болур деп, «Вэйцзин жэньбао» солуун бижээн. Ээлээ кат миллион чурттакчылыг Пекинге кадык камгалалын хөлевүдерине сөөлгү чылдарда хоорайның эрге-чагырга черлери элээп кам ок миллион юаньны үндүрүп берген. Чүге эртken чылын ол сорулгаларга 23 миллион ажыг юаньны үндүрген.

Кадык камгалал системазында санитар-профилактиктиг болгаш эпидемияга удур ажылды организастап чорударының айтырыглары чугула ужур-дузалыг болуп турар деп, сөлүун демдеглээн. Амгы үеде хоорайда эпидемияга удур 330 пунктулар бар, тарыяга чорудар пунктуларның четкизи чыл санында калбаан турар.

Кыдат найысхалдың кежүүлелиниң планныг ёзугаар медицина албан черлерниин четкизин кайбартыры, чаа эмнедгелерни болгаш клиникаларны тудары баш удур кардутпеен. Медицина ажылдакчыларының бедик мерге-жилдиг отрядтыг белеткеринин, медицина албан черлерин амгы үениң дериг хереселдери-биле чедишкинивисти айтырыглаарынга улуг кичээнгейни салыр. Оон-биле кадыы амгы үениң медицина эртемининг чедишкиннерин таныл болгаш кыдат медицинаның аргалары болгаш көнүлдери-биле кадыы калбаа-биле ажыглаар.

1986: ИЙИ ЧУРТ — ИЙИ АҢГЫ ПОЛИТИКА

АВГУСТ

Ядролуг чазылдырышкынга мораторийни ССРЭ дөрт удаа узаткан. Делегейниң айыыл чок чорууның бүгүнү хаара туткан системазын тургузар дугайында резолюциязын телевиденни КНО-га киирген.

Оожум океанда Квадралейн ортулукка СКИ-ни чорударынга тускай шенелдер кылыр комплексти тударын чарлаан. Шериг-Давай Күштери суг аданга чоруур сесии «Трайдент» класстың атомнуг хемезин алган.

СЕНТЯБРЬ

Ядролуг чепсектиг шенелдерни долузу-биле хорууруңуң дугайында керээге кан. дыг-даа үеде база кала-даа ат салырынга белеткиниң дугайын ССРЭ медеглээн.

Невадага улаштыр ядролуг чазылдырышкынны чоруткан.

СКИ-ге Япония болгаш Италия каттышкан.

ОКТЯБРЬ

Рейкьявикке даазы деңнелге болгаш ужуражыышкынга Совет Эвилелди тодаргай саналдарны киирген. Оларны хүлээп алган болза, ядролуг боо-чепсекти дүжүрериге болгаш космосту милитаризастарын чайладырынга орук ажыттынар турган.

Невадага чаа чазылдырышкын. Никарагуа «контраска» база 100 млн. доллардың үндүрүп бээринге чаңлыкка президент ат салган.

НОЯБРЬ — ДЕКАБРЬ

Ядролуг чепсектеп хостуг болгаш күүдээшкин чок делегейниң принциптериниң дугайында Дели декларациязын хүлээп алган. Европадың Сонгу түгүнге ядролуг чепсек чок зоназы тургузарынга дузалаар эгелекчи самалды Совет Эвилели үндүрген.

СБК-2 Керээни болдуруп деткип турарын ССРЭ бадыткаан; ядролуг пенелделерни долуу-биле хорууруңуң дугайында чугаалажыышкынларны доп-дораан эгелээрни база кетап саналаан.

СБК-2 Керээни АКШ албан ёзугу-биле үреп, 131 В-52 даэр стратегиг бомбалакчыны чепсекке алган. База ийи ядролуг чазылдырышкын. 1986 чылда ниитизи-биле 15, а совет мораторийни киирерниңден бээр 24 чазылдырышкын.

МХ даэр баштайгы он ракетаны тургузуп, «Трайдент» класстың хоску суг аданга чоруур хемезин будүргеп.

(«Бирмингалдар болгаш фантылар». 1987. № 3).

Кайызынга-даа ажыктыг кылдыр

БОНН. ГФР-де металлиетерниң эң улуг профвилелиниң даргазы Франц Штайнкюлер Совет Эвилели-биле кайызынга-даа ажыктыг ажыл-херекти кады ажылдажыгланы калбартырын деткип чугаалаан. ССРЭ-биле чедишкинниг садыгы болгаш экономиктиг чаа харылзааларны тургузарынга кол өөредилге чавырылышкын политиказын үлемчилары болур деп, «Нойе оснабрюккер цайтунг» солуга интервьюзукка ол медеглээн. СЭКП ТК-ның Чигинде секретары М. С. Горбачевтуң боо-чепсекти дүжүрериниң талазы-биле идип үндүрген саналдарын Барыын чүктүп кол чуттары шыгжыыл-биле өөренип көөр ужурлуг.

ГФР болгаш ССРЭ-ниң аразында кады ажылдажылганың хемчеглерин калбартыры ийи чуттуң кайызында-даа ажыктыг деп, профвилел каттышкыныкының удурлуучузу ооң чылай демдеглээн. ССРЭ-биле чаа харылзаалар Совет Эвилелиниң мурнунда тушун турар удуг хемчеглиг сорулгаларны чүгле шинтирлеринге арганы бээр эвес, харыы бөрүын герман халага ГФР-ниң үлетпүрүнүң чамдык ёлүрларынга аазап кам шыпкы айтырыглаарны ажыл эртениинге дузалаар.

Совет Эвилели-биле садыгын мөгеделеринге шинитчидарыныг политиказын бодунуң бөрүнүң өөредилгелеринге АКШ-тың администрациязы чабадаан турар.

(СЭТА).

Делегейге болгаш 33 ажылчыларны туруп турарлыг хемезиге ПКЧТ болгаш болгаш залгыкы өөредилге-ге айтыр шынаашкыларын берип турар.

Александр СУЧКОВ,
СЭТА-ның корреспондентизи.
Акира.

Март 6 — Гананың национал байырлалы. Хамаарышпас чоруктуң хүнү

ГАНА: бедик сорулгаларга шынчы чорук

Эртен дан бажында бистиң «Датсунзузус» Акиранын албан черлери турар кезиин эрткеш, соңгу-барыын үүнче угланкан. Үш шак иштинде машинага силгидип келгеш Гананың чөөн чүкте областының улуг эвес төвү Мампонгга чеде берген бис. Бензин кудар чер чанында он хире харлыг бичии оол машинаа чедип келгеш, бир шиил пальма үзүп болгаш хеп чуур ёзаан саналлады. Ол черде бүдүүлүн үндүрүп турар про-дукциня-дыр деп, мээн кадычораан эжим, республиканың кодаа ажыл-агый министерствозунуң ажылдакчызы К. Менса чугаалай-дыр. Эдээ каш чыл бурунгаар ол дугайын маңаа үүлге күзээр турган.

Мампонг — үстүү пальманы болбаазырадып кылыр талазы-биле чуртта мурнакчы район, а бистиң бир шак болгаш чеде бергенивис Афиесте чуртта эң баштайгы кодаа ажыл-агый кооперативтериним биизээн турун турар. Поль Аманиниг баштап турар Дорт дурт-сынныг болгаш эвилел Поль 32 харлыг, ол ак сеткилдиг, чөптүг, шудургу болгаш бижик-билигниг болгаш ажыл-херекти билир боорга таваачыннар ону бо-дунуун удуртукчузу кылдыг сөглүп алганнар.

— Чээрби беш чыл бурунгаар маңаа кооперативти тургузарымның мурнунда борте кижи эрте албас шыргай чадаң мяштар турган. Ону шуптузуун бодувус аштап алган бис — парта мышкап үстүү пальмаларымның деп одурүглаарынче айытkаш, ол чугаалады. Ажыл-агыйда бисте ам 32 ажылдакчы бар. Кукуруза, кассава, томаттарны остүрүп турар бис. Дашкаар үндүр садар ананасты болгаш мангону остүрерин база шиигээдип алган бис. Продукциняны садып саарганыңдан алган орулга механизациняны иептерлир арганы берип турар.

Коллективтиг күш-ажылдың, ону эки организастап чорутkаны, хандыр бодаттынган планныы болгаш күүдүнүн, талазындан дуза-лажыы кыска хуусаанын иштинде дүүнгү ядарайгай тавачыннарның болгаш фермерлериниң амыдыралынга кандыг улуг өскерилгелерни болдурган сан-түнеринн Поль улуг чоргаараа-биле алап тур. Амгы үеде Афиесте электри, суг дамчыдылгазы, школа, медпункт, магазин бар.

— Бистиң чоокку соруулгавыс — болбаазырадып кылыр түрер шелүүстү ийи катап үлгаттырары. Чүгле бистиң округувуста муң гектар туралдар болгаш куруг черлер бар, оларны шуптузуун рис болгаш өске-даа культуралар тарыырыга ажыглап болур деп, агроном Эрнест Аддо чугаага киришти.

...Гана — аграр чурт. Оон 12 миллион чурттакчыларының барык-ла дөрттүн үш кезии кодаа ажыл-агыйда ажылдап турар. Күрүненин кол байлаа валюта киирип алырыкын барык-ла 70 хуузун хандырып турары какао өстүрери болуур. Кодаа ажыл-агыйның хогжүдүнге черии эң-не бодүүн болбаазырадып кылып турары шаптыктаа турар, оон ужурунда чурт амгы үеге чедир аъш-чем аайтырыын шиитпирлеп шыдаавайр турар. Хожудангай чорумтел канчаар үнүп болурунун аңгазын көргүзүп турар Афиесте шыкап ынчыг мурнакчын кооперативтериң дүр жүүлгазы онза чүгула ужур дүүлүг болуп турар. Чурта кооперастаашкынның тулемели ниитизи-биле эвээш. Тавачыннарның чүгле бүүр чартык хуузу коллективтиг ажылдап турзр.

Март 6-да гана удус бодуунун национал байырлалын демдеглээр. Гана тропиктиг Африкада 30 чыл бурунгаар политиктиг хамаарышпас чоруктуң чаалап алган баштайгы чурт болуур. Ол үжеп чыл дургузунда элээп тодаргай чедишкиннерни чедип алган, шынаныыже аныяк күүнеңни хөй санныг чаа ажыл-агыйларны түзүп тургузарынга акша-хөрөңгөзи чедишпее, а гана кодаа амгы феодалдыг хамаарылгаларда алдыы берген түүлүп турар. Оларны чоок кылырынга үе негеттинер.

Амгы үеде Ганада дат үлетпүрүн хогжүдүрериче улуг кичээнгейни салып турар. Экономиканың ол талазында — алдыы, алмаз бок ситтер болгаш маргинец ка-лыы тыварынга күрүненин контролюн тургускайы аңаа мурнунда турган аяган мо-нополияларның - тергиилелиг чок кылган. Оон түңнелинде күрүне бюджединге акша-хөрөңгө кирери улгатkан, ол чорук социал херегжелдерге немелеге акша-хөрөңгөни ылангыя медицина хандырылгазын болгаш школ өөредилгезин экижилдерин-ларының, ажыыл үнелеми боор турар. Ийи талаалыг экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш политиктыг кыл-ажылдажылга хогжүп турар 1966 чылдың мурнунда совет специалистериниң дузалам чыгы-биле түзүлгеп түрээн ССРЭ-ниң техниктиг дуза-лаанының соонда Африка-ның сураглыг политиктиг болгаш күрүне ажылдакчызы Кваме Нкрумаһиң удуртуза-газы-биле эгелээн дешпилге-лиг кылдыгларга

АЗЫРАП КААН АВАМ ОЛ-ДУР

Буян болган-тыва тонуп згинпенкен,
Буттарында элеп калган идиктерлиг,
Хараганнар аразында кара егзуг,
Кадай кижи каш ешкү доозун чоруур.
Когеровореп бажы хүнге мөңгүнелеген
Хөөкүй мени азырап каан авам ол-дур.
Эртенниг-ие сүттүг шайын өрү чажар.
Эрткен чону өгнү ойбас — шайлап алыр.
Баалыктан өгнү, кыпын караанымг-даа,
Башкы сылдыс үягужеге маңнап орар.
Когеровореп бажы хүнге мөңгүнелеген
Хөөкүй мени азырап каан авам ол-дур.
Быжыңыдап ойбак тоону чамап даваан,
Былгаар үнүүг попук идик дүптеп орар.
Кызыл сөөскен даңзазында таалыы тиккен,
Кылыр ишке шалып-кежээ — алгы уушпаан.
Когеровореп бажы хүнге мөңгүнелеген
Хөөкүй мени азырап каан авам ол-дур.
Кеэни үүрү дыштанып бөөр араазында,
Хенизиг чашты ладыг мүлдер «пей мүлүг.
Толдериниг толуп ажаан, өлчей кылган,
Деспес чүрээ оларны даэш, дыңзыг сөөкпан.
Когеровореп бажы хүнге мөңгүнелеген
Хөөкүй мени азырап каан авам ол-дур.

М. МАДОН.

ЧАРАЖЫНГА ШАЙ ХАЙЫНДЫРБАС-ДАА БОЛЗА...

Хөрээжен кижи кайы-даа дашпында чараш көстүгээр. Ооңгуг тавыштан алынып хем, чаагай хүдүлүгүүг, чиик чинге базынмар оны кластаар Хүннүг-не ооңгуне кичээнгей самырын үзүлээ экен. Чараш болуусаннарга Кызыл хоорайның косметика залы бараан болуп тураар.

Мында өөрүк-моон, арын шыңгаларынга массажты кылыш, шивилөөлээн, хирлеттен арын кежии арыглаан тураар. Эки шынарлыг крем-нер арынны чорлаттаас, чырык өң кинрет Косметолог Алта Алексеевна Шрайнер арын-бапты кадчаар ажаарлыг дугайында арга-сүмнеп колгеннерге берип турар. Косметолог кежээки макинезты база күүзүн кижилерге кылын берип турар. Залга келген хөрээжен чон чараш эпаргаа чамыштар.

ЧУРУКТА: дүржүлгалыг косметолог А. А. Шрайнер.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

Россияга революция тиилээн ол кыжын Межегейнин-Догаан деп кыштаг черге Ажыккай бөөзиниг хөделп, хой уругларлыг өг-бүлеге төрүттүүген кыс уругчуң салымы өскелериниңден көңгүс аңгы бооруи ол уеде-кым-даа болгаан болбайн аан. Хая-ларга оон кышкызы «мен чаа үениң кижизи мен» деп чаңгыланып турган-даа чадавас.

Оон күш-ажылчы аймыдралы оң хар четпээнде-де эгелээн. Ол хире уругчуң ойнаар, өөрөнүр аргазы ынчан чок турган. Хензиг чажыя дай байгаарын хуралгамы кадарып эгелээн. Эртен үнгеп, кежээ орайтай бергенде келлир. Часкы когуруумда, чазы чайыкта самдар хенни кедип кеп, маа соонда бэшпттар оон өске орук чок. Хөлечик-тер-ыры аштап-даа чоруур— күнезиите безин чүүдээ артпайн баар. Аалда артаан хой дуңмаларын кап чаарыя. Кышкы сооктуң чызарыңдан шыдаштайн, хөрүүкче кастыныл кирип-даа турган. Хөрөңгитеп кожайларның каржы ажыкылаан-кының ол карап-биле көрген. Санап четпес хой инектерин сагдырар дээш хөрөктенип, ааттыг шаан келгеп, өгнү кымчылап турганын ол сактыр. Маа чидирзе, кандыг хемчег онаарын база билир. Кымчының ажыг үлдаашкының көрген-даа. Ынчалза-даа кадыг-берге оон тура-соруун ладыктырган. Түрөмнүк аймыдыраага чалыныайн, хаңдарга чагыгланыр хөөгөхөөг кылдыр бадырыптар. Сагыш-сеткил ынчан хөөннап келир. Долгандыр турар бойдус оңу деткип, кадыг өөрүп турган дег апаар.

Тывага революстуг чаартылгаларының кичээни болган Сара Байыр-ооловна Баяр-Сат ам чеден харлап туурар. Ынчангы болган амгы үелерни дөңгел, хөгжүлдеге өөрүп орар. Межегей хемниң эриинге кылаа каракгарлыг чымчаа көрген. үгаан-кудуң ыяшкынар чалып, кадыг эриг баарынга чаштының турган үезинден бөөр үе үе эртпэзи. Бөгүн үнден дүрген самолёттар, роботтар бистиң ажылгалывысты. Телевизордан дегеттенип дээскиндир көрүү орар бис. Ламь хамдан аас кежиин дилеп, бүргинге чүдүп-тейлеп чорнан бүдүүлүү тыва кижи ам эртемдең, башкы, артист, эмчи, инженер... мергежилдиг кадр болган.

Демир орукка чоруп ора Минусинскиге комсомол Төп Комитединден сургакчылап чораан орус оол Семен Трапинчиков тыва артистер-биле таныжып алган, оларга дузалажып, ниит шайны-даа эк кеп берип турган. Москвага Эки өөренип алгаш, чер-чуртуңаага баргаш, ажыл-ижеке идепкейлиг киржиннеп-деп чагаан. Сара Байыр-ооловна оон-биле Президиумуна кожа орган. Хүрээ соонда хол туттуун мендилешкен-даа Улуг Ленининий өөнүүнүн, өөнүүн эзозинин болдүүнү, сагыш човаңгыры ону кайгаткан.

Сара Байыр-ооловна чер-ле эрес турган. Бичиизиниг молдурганын ооргазыда турүп алгаш халдыр чаңныг. Чарыш адыл мунган, база эртип кээр. Москвага өөренип турган. Тамбовка чайны белеткел үезинде аът мунарын биле улустуу кайгаткан. Коончуг бедик аътты эзенги теңпейи мунган, мооңдактарынга халдыг, селеме-биле чыраалыны кырлай шилеп каар. Ынчан орта өөренип турган калитан Кечил-оол оңу мактап турган. Каре-ээдэрынга шылгаан, «Воровшиловчу азыгны» деп ме-тталь-биле шаңнаткан. Шевит белеткели эртип турган чеге-К. Е. Ворошилов, С. М. Будённый үргулуу кээп турган. Алдарлыг шериг командлыерии көөр зас-кежик аңнаттаарышкан.

Дайын чылдарында ол ара-го Төп Комитединге кидлиг өргелекчиин болуп ажылаан турган. Москвага белеткел курстарды өрткеп, Улуг-Хемни хемеден кежип келгеш чүгле ынчан дайын эгелээнин дыннаан. Белек чыыл чорудар ажылга идепкейлиг киришкен. Ог-булезинидер тускай белеткерии чорудуп турган. Сан министерствозунын секретарыгна, партия школдалының директоругна «Шын» солун редакциязыга, оске-даа хырыысалгалы ажылдарга ол ажылдап чораан. Башкы ажылының алзоп үр болган. Ол ам—төрээлдээ пенсионер. 1940 чылдан бөөр партия кежигеп, революциялыг чаңчыл Сара Байыр-ооловна Баяр-Сат байлак дуржулгалын, бичии-мергежилгин аныктарга гумманыг чорудуп кайтаан чок содуун амыралдыг ки-жизериниң бирээзи.

А. ХОВАЛЫГ.

Төрээн чурту—кежик-чолу

ОКТЯБРЬНЫҢ ЧАЖЫДЫ

Төрөэн чуртуңуң ёзулуг бүрүн эргелиг ээзи апаргап. Аарыгландан кырлыш өлүп чораанымыс ам эрткен үениң сактышкынны болгап. Бо бүгү өскерилелерии Сара Байыр-ооловна корүп, боду чаа амыдыралды тургузарынга үлепкейлиг киришкен.

Хөлечик уругчуң чүрттээгазының улуг эргилде ынчан арбан дарганы турган акызы Халбың-Кулактың сүмезинден эгелээн. Чоруур бис, белеткен дээш, оон чүү хөөзүүг болс-хаара туткаш, ааттка ушкарып алгаш чоруткаш. Оруктуң узуну ажжок ыш каш сагындыгоган. Тос хар-лыг уруг көрбээн хөй-ле ки-жилериниең бижиниреп, деңдир чоруур мен дээш, акызының эдээнден халбактанган. ыглап турупкан. Шынгыы-шыңгыы үе дынналп, харыы оожургап турган. Пионер вожатыйы Хандыжаа оңу эргеледи аарак, көгүдүп турган, артыгып алган. Кыс кижиге эртем-билиг херек, алызында барып бодуңу ажыктыг бодуур чоор деп, ол чагыг-сургап турган. Чоон карга чажып хачы-биле көзеере дыыжыпска, ол-бо талдан сыңгады кыр-гып турган, арай деп доос каш, чүнар-бажыныктаан, өске хеп недирипгерге, өскелерден ылгалбас болган. Ынчан харын уруглар аргазында чоокшулап, айтырыгларга доду хамыыган турар болу бергеп. Шак ынчаар ол Кызылга турган ийи кааът эге чеге школдазынга Ленинх Чаламба. Алексей Белек-Байыр олар-биле кады өөренип эгелээн Чаа келген өөренинги башкыларынга мактадып турд, аларгын. Узатканын ону отряд дарганыңга соңгээ алган.

— Ужуп танып, карлаңчыраан үезинс ол. Тываның аңгы-аңгы кожуундарындан келген ооллар, кыстар чангыг-өг-бүленин уруглары дег коллективтиг амыдыралга өөренип эгелээн бис. Эртем билиг берген, эптештиргеп школдывые өрттенип каарга, хомудаан ыглажып турган бис. Улуг Ленининй, Октябрь революциязының ужур-дузазын билип алган школазы хайыралыг болбайн канчаар Оон соонда быстн шериг каңрадыиче кирипкен. Сигеп-лырын каан матрас, сыртыкгарга удуп турган бис. Дазыл-га иштин эдченин чүл, ону кылыпкына өөренип ап турдуусе. Улуг аптер вожатыйы Александра таныш башкылар. Ынчан мени ыглаар кижи дижи берген. Ховуга барып ог тип алган, ыш-көргүзүп турганывысты үгпас мен. Мен кадын кижиниң ролюн ойнап турдум. Оң-ченин уруглары бистерниң эдээде шаанвыс ынчаар эрткен — деп, Сара Байыр-ооловна тоогун орар.

Тываның үүнн чүүл көргүзүүн белеткээр дээш, кожуундардан сыгыртыр, карсырадаар, хөөмейлоор, ыглаарлыр кижилерни ынчан чыыл эгелээн. Шпилгингерниң аразында Сара Байыр-ооловна база бар болгаан. Ырлаар Маадыр-оол, бышаан чылаар Лагба Оюн болгаан өскелер-дээ Виктор Шошаа оонч Кок-оолдуң башкылавыбиле 1935 чылда күскээр Минусинскиниге чүүк машинаазы-биле чоруннаннар.

Демир оруккз чоруп ора Минусинскиге комсомол Төп Комитединден сургакчылап чораан орус оол Семен Трапинчиков тыва артистер-биле таныжып алган, оларга дузалажып, ниит шайны-даа эк кеп берип турган. Москвага Эки өөренип алгаш, чер-чуртуңаага баргаш, ажыл-ижеке идепкейлиг киржиннеп-деп чагаан. Сара Байыр-ооловна оон-биле Президиумуна кожа орган. Хүрээ соонда хол туттуун мендилешкен-даа Улуг Ленининй өөнүүнүн, өөнүүн эзозинин болдүүнү, сагыш човаңгыры ону кайгаткан.

Сара Байыр-ооловна чер-ле эрес турган. Бичиизиниг молдурганын ооргазыда турүп алгаш халдыр чаңныг. Чарыш адыл мунган, база эртип кээр. Москвага өөренип турган. Тамбовка чайны белеткел үезинде аът мунарын биле улустуу кайгаткан. Коончуг бедик аътты эзенги теңпейи мунган, мооңдактарынга халдыг, селеме-биле чыраалыны кырлай шилеп каар. Ынчан орта өөренип турган калитан Кечил-оол оңу мактап турган. Каре-ээдэрынга шылгаан, «Воровшиловчу азыгны» деп ме-тталь-биле шаңнаткан. Шевит белеткели эртип турган чеге-К. Е. Ворошилов, С. М. Будённый үргулуу кээп турган. Алдарлыг шериг командлыерии көөр зас-кежик-аңнаттаарышкан.

Дайын чылдарында ол ара-го Төп Комитединге кидлиг өргелекчиин болуп ажылаан турган. Москвага белеткел курстарды өрткеп, Улуг-Хемни хемеден кежип келгеш чүгле ынчан дайын эгелээнин дыннаан. Белек чыыл чорудар ажылга идепкейлиг киришкен. Ог-булезинидер тускай белеткерии чорудуп турган. Сан министерствозунын секретарыгна, партия школдалының директоругна «Шын» солун редакциязыга, оске-даа хырыысалгалы ажылдарга ол ажылдап чораан. Башкы ажылының алзоп үр болган. Ол ам—төрээлдээ пенсионер. 1940 чылдан бөөр партия кежигеп, революциялыг чаңчыл Сара Байыр-ооловна Баяр-Сат байлак дуржулгалын, бичии-мергежилгин аныктарга гумманыг чорудуп кайтаан чок содуун амыралдыг ки-жизериниң бирээзи.

А. ХОВАЛЫГ.

АРГАҢ БАР БЕ?

Ынакшылдың дугайында
Ырлаарлаңар «дүлгээшин».
Чүге-ле ийик, мегап чоруур
Чүрээлейин сүйбай берип.
Хөөн киргеп ыяңнар
Хөрээн иштеп
хайнылыгарны.
Кезеватпен изиг одуп
Хөгжүү үнгеп, мени
шооду.
Чалбыраашты, москүткеп,
Чамырып ап шыдаар сеп бе?
Шала муңгак, чаасканан
мени
Часкарып аар аргаң бар бе?

Б. ДОКОНДУП.

ТВ

МАРТ 6-ДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ут». 8.15— Диринг бойдус. 9.15 — Үш сериалыг ураң-чечен фильмиин баштайгы көргүүүг. «Өртемчей бүүрааи соонда симпозиум». 9-шу серизы. 10.30 — «Александр Покрышкин. Док. фильм. 11.30 — «Экии, музыка!». 12.00 — «Экии, музыка!». 12.00 — 12.05 — Мелодиер. 16.00 — Мелодиер. 16.15 — Док. фильмнер. 16.55 — Москвадан Ленинградтыи баяиистериинң болгаи аккордеонистериинң концерти. 18.10 — Улуг Октябрьның юбилейинге. Тоогуүүн юмиетелбес одуруглары. «Чазаи кежигүнү». Ураи-чечеи фильм. 20.10—«Ут». 20.55 — Делегейниң херээженнер хуиу — Март 8-ке тураскаткан байырлыг хүрээл. ССР Эвилелииин Курчениң үлегерлиг Улуг театрыиан дамчыылыга. 22.15— «Бижиктыг-дыи сорунзалары». Зураг Соткилава мүлаар болгаи чүгүлаар. 23.20—23.30 —Бөгүи делегейде.

ИИИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кадарчы дагларда чүрттеи турар». Док. фильм. 8.35; 9.35 — Геогрвфия. 8 класс. Мурнуу-чөөи экономиктиг зона. 9.05 — Ангы дыл. Өөредириниң бирге чылы. 19-шу дамчыдыгга. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Общественоведеиие. СЭКП-ниң XXVII съезжиии амгы үе-чаагада СЭКП-ниң экономиктиг политиказының үүгайында. 10.35; 11.35 — Музыка. 1 класс. П. И. Чайковскиң. «Чылдың үелери». 11.05 — Авазыиың пиколазы. 12.05 — Дөрт сериалыг ураң-чечеи фильмнии баштайгы көргүүүг. «Кармелюк». 3, 4 сериалары. 14.35—14.40 — Мелодиер. 18.00 — Мелодиер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Кызылдың № 30 уругларг садыиың уругларының шиири. 18.30 — Док. фильм. 18.40 — Тыва АССРниң Телерадиокуркомуиуи симфоиия оркестриниң концерти. 19.10 — Телемедээлер. 19.20 — «Азаи тоогу». Делегейниң херээженнер хуиу — Март 8-ке тураскаткан программа. 19.50 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

19.55 — «Тамчыктыг удаар, чаштар!». 20.10 — «Ут». 20.45 — Оиу кылын шыдаар силер. 21.35—22.55 — Дөрт сериалыг ураи-чечеи фильмнии баштайгы көргүүүг. «Кармелюк». 4-кү сериазы.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

агаар

Республиканга бүргеи, булуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүк углаиыышшыиыиг хаттын күжүү секуидада 5—10 метр. Агаарның температуразы дүне 21—26, чамдык черлерге 11—16 градус соор, хүндүс 4—9 градус соор, чамдык районнарга 2 градус сооктан 3 градус чедир чылыг.

Кызылга бүргеи, булуттаар, Чаңбас. Соңгу-барыын чүк углаиыышшыиыиг хаттын күжүү секуидада 5—10 метр. Агаарның температуразы дүне 21—23 градус, хүндүс 5—7 градус соор.

КИНО

МАРТ 6-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Путешествие в страну чудовищ» 9.30, «Яблоневый сад» 11.00, 12.50, 14.40, 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Каменный цветок» 9.00, 12.20, «Каштан «Пилигрима» 10.30, 14.10, «Неукротимая марксаа» 16.00, 18.40, 21.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Последний переход» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Плюмбум, или «Опасная игра» 15.00, 17.40, 19.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к б: «Атака» 18.00, 20.00 шактарда.

АЛДАП БААР ДИЗЕ

Эт-өөрүнерге, кады ажылдап турар кижилериигерге халдап баар дээш болдунгдараа, хеп-сыннын тарыыштыр кеткинер апаар. Чүге дээрге, ыяа барып дыштанып, ойнап-хөглеп, чугаалажып болгай силер. Эдээп алынып кылдыр кеттинээ экп. Кижинин хөглүг хөөннаар хеп-сыннын безин хамаарыжып болуур.

Хоотуг уе бар болза, душка кирип ап, массажтанып-даа алаа экп. Шагзыраи туруткаиынар ыяаи соксай бээр. Арын-бапты аштап, чүкүп, катаи бала чагдынып алыр. Аалынар иштинге база ярыг хөйлеп, ук, костюм ааз дежеңер дээш хеп-сыннын белеткеп берииер.

Эт-өөрүнерге баар дээш болзаңарда, ол-да хевиинерии солуулай барып болуур. Чүгле немелде класталарар кылдыр кулачка клипсидер, браслет, чинчилер кедип алыр. Ажылга ак чорааи улуг сумкаларны солуп алаа экп. Бажыңдарны эде дыраи алыпар, чылыг идиктерперинга солуп кедери биле туфлыдерииерии ап алыпар, бутгар-даа дыштангай.

Бына хаая ужуражып турар чергиер болза, черле ээзии аиыныг кылдыр кеттинип болуур, костюм орнуигга платье, аиыныг чараш блуза кедип алыр. Брошь кадаа ап, улуг эвес кылагар ярыкылыбиле кластаныл ап болуур сиер. Эр улус база тарыыштыр кеткинер апаар.

Бажыңдарынге чечектеи садыи алыпар.

Кандыг-бир байырлаядар үезинде аиныыг, чараш кылдыр кеттинериив кым-даа күзээр. Ындыг болуур-даа ужуруглуг. Бодуигга тавриыкаи аиыныг хеп кижиии сергедир болгай. Чүгле костюм, платье, жийлеп, юбка эвес, карыи чаа туфельдер, чаа сумка, торгу ярыкыы бөөнии аяа кииргер. Хевиигер эрга-даа болза, ярыглаи аштаан, бастыиган болуур ужуруглуг. Ба-йырлаа кежээзиигге өөгүр, чырык аяы кара хеп тавржыр, чылдың үезиик бала бырыыдалаар болбайн аан. Хеп-сыннын болгаи ескс-даа чүүдериин тавриыштыр аиыпаштырары чугула.

Кандыг-бир юбилейге кедээп болза, ииер боттарыиар байыр чедиирп-биле келгеиидерии утпаар, юбилярга азы өглиигеп аныяктар олардың өөрүшкүүзүп үлежип байырлаарыиыг-биле сиилерии чалаап-дыр. Чымыгаа чоииуг киичээиггиии бодуңаргее эс-түүп эрттир хааргга түдуп болбас, идик-хевиигер база кедергей өөгүр, көскү болбаза экп.

Демир оруккз чоруп ора Минусинскиге комсомол Төп Комитединден сургакчылап чораан орус оол Семен Трапинчиков тыва артистер-биле таныжып алган, оларга дузалажып, ниит шайны-даа эк кеп берип турган. Москвага Эки өөренип алгаш, чер-чуртуңаага баргаш, ажыл-ижеке идепкейлиг киржиннеп-деп чагаан. Сара Байыр-ооловна оон-биле Президиумуна кожа орган. Хүрээ соонда хол туттуун мендилешкен-даа Улуг Ленининий өөнүүнүн, өөнүүн эзозинин болдүүнү, сагыш човаңгыры ону кайгаткан.

Сара Байыр-ооловна чер-ле эрес турган. Бичиизиниг молдурганын ооргазыда турүп алгаш халдыр чаңныг. Чарыш адыл мунган, база эртип кээр. Москвага өөренип турган. Тамбовка чайны белеткел үезинде аът мунарын биле улустуу кайгаткан. Коончуг бедик аътты эзенги теңпейи мунган, мооңдактарынга халдыг, селеме-биле чыраалыны кырлай шилеп каар. Ынчан орта өөренип турган калитан Кечил-оол оңу мактап турган. Каре-ээдэрынга шылгаан, «Воровшиловчу азыгны» деп ме-тталь-биле шаңнаткан. Шевит белеткели эртип турган чеге-К. Е. Ворошилов, С. М. Будённый үргулуу кээп турган. Алдарлыг шериг командлыерии көөр зас-кежик-аңнаттаарышкан.

Дайын чылдарында ол ара-го Төп Комитединге кидлиг өргелекчиин болуп ажылаан турган. Москвага белеткел курстарды өрткеп, Улуг-Хемни хемеден кежип келгеш чүгле ынчан дайын эгелээнин дыннаан. Белек чыыл чорудар ажылга идепкейлиг киришкен. Ог-булезинидер тускай белеткерии чорудуп турган. Сан министерствозунын секретарыгна, партия школдалының директоругна «Шын» солун редакциязыга, оске-даа хырыысалгалы ажылдарга ол ажылдап чораан. Башкы ажылының алзоп үр болган. Ол ам—төрээлдээ пенсионер. 1940 чылдан бөөр партия кежигеп, революциялыг чаңчыл Сара Байыр-ооловна Баяр-Сат байлак дуржулгалын, бичии-мергежилгин аныктарга гумманыг чорудуп кайтаан чок содуун амыралдыг ки-жизериниң бирээзи.

А. ХОВАЛЫГ.

ХАМЫК УЖУР ӨРТЭЭНДЕ ЭВЕС

Чүстүктер, ачырбежигештер, брошкалар, чинчилер. Оларның-биле херээженнер бо-ла кластаныпаар. Хамык ужур хөй-ле кластаглаары кайы хамаан чок кедип алырында эвес, кол-ла чүүл — оларны чеп, тавриычалыг кылдыр ажыглаварында. Харнзының, каяа, чүге баарын, кандыг кезек чүү тавржырын барыындаалаары черле чугула. Ону шын ажылгаи билири дээрге, кижиниң культуразын, эстетиктиг ажыын илередип турар.

Чайгы үениң чиик, чараш платьелеригге, сарафаннарга улуг хемчээлдиг пластмасс клипсилер, чинчилер тавржыр, шак ыидыг кепке улуг ортектиг алдын сыргалар, ачырбелер кедип алырга тавриыча чок...

Кандыг-даа костюмге, каяа-даа баарынга тавриычалыг докгаамал ажылдаар кластаглалар база турар харын, олар колдуунда хөлүн эрттир кюску эвес, биче хемчээлдиг, ынчалза-даа чараш кестүр. Бир эвес уруулар он сестээи аяа өглеиир дээи болза, аида белек садарыыдарда, ону барыындаалаар болур силер.

Өске кластагга херекселдери байырлалдарга — балга азы кандыг-бир онаагай кежээге тавржыр. Ынчан чүнү шилип алырыл? Боттарынарже шугдуүнү көрүп, шилип алыр үлүүлүг силер.

Аныяк кыстарга азы үжен кар чедир дерээжиннерге мөңгүн ыаңырбе биле улуг эвес даштыг мөңгүн чүстүк тавржыр болгаи. Улуг ныалыг херээженнер ынчан алдындаа кетпиин ап болур. Шокар эвес платьелер биле брошь база тавржыр. Өңгүр, шокар платьеге — аяын каш каът ыңчырбе, чиигге браслет экп. Улуг браслет азы сырга кедер диилиерге, ооң өске кластагга керек чок.

Чүстүктер дүгайында чугаа онзагай. Дөрт сыны кыска болгаи чоок салаалардыг улуска бичии даштарлыг билзек тавржыр. Узун, аиныг херээженнерге улуг даштарлыг кластаяа керекселдери экп болур. Кластагга херекселдерп кижиниң будыңга тавржыр болуруу чугула: сырга-даа, ыңчырбежиеш-даа, чүстүк-даа.

Херээженнерге кластагга кыядыр яязы-бүрү баш-кыстыр, дыргактар, прежжалар база чугула. Бүттерге, блузаларга, кофталарга кадап алыр будавиллар база аяныыг. Кандыг-даа кластагга херекселии ажыглаа болур, кол-ла чүүл—улуг өртектер эвес, харын оок чараш, тавриычалыг конструкция.

АВА КИЖИ АВЫРАЛДЫГ

Үлегер домактар

Булут араазындан үн
караа чыыдыг
Улус араазындан не
караа чымчаа
Кижи төлүнге ынак.
Ыт коданынга ынак.
Уялыг куш чаныган,
Уруглуг кижи
кээргээчел.
Дунмалыг кижи дыш,
Үгбалыг кижи ус.
Ава кижи төлүм дээр.
Ажы-төлү шөлүм дээр.

АЛЫЛЧЕ ЧАЛАП ТУР

Садыг министерствозунуң дузалал кедер ажыл-агый бүдүргелиин когда болгаи эът бүдүрер талазы-биле хооралынын кол кооперативиниң ажылагыйы кылдыр улгаттыр катгыштырганы-биле холбаштыр дараазында мергежилдиг кижилерии ажылче чалап тур:

Погаа ажылының агрономну, чечек ажылының агрономну. 1, 2, 3 классчыгны чоллачылары, комбайнер, трактористер, хойжуулар, савачылар, хаваа ажлавчылары, бүгү мергежилдиг тудугжулары, сапажылга бо-лүүнүң бухгалтеры, күн ажлавчылары, кооперативтиг талазы-биле улуг бухгалтерниң ораалачылыры, материалыг болүктүң бухгалтери, секретарь-машинавчы.

Кооперативте ясли-сад болыыи хөлүүлээр барааннар магазини бар.

Ажылче албан черинии азы дачаныл № 11 автобуузу-биле барар.

Бистың адреснивс: Суңнак 1. Садыг министерствозунуң дузалал ажыл-агыйы, чаагылар кылдыын. Телефон № 4. 14-67.

Тес-Хем болгаи Эрзин районнарның чурттакчы чоюун хандырар Күрүнеиин нотариус конторазы Самагалдай суурга 1987 чылдың март 1-ден эгелеп ажыттынганын Тыва АССР-ниң Юстиция министерствозу дыңнадыпа тур.

1987 чылдың сезоиуиуң үезинде «Үш-Белдир», «Чедер» курортторга ямчыгер, медицина сестралары, дуза-лакчы сестралар, повардар, официанткалар, кухня ажылдакчылары, диета сестралары керек.

Айтырыгларны дараазында адрестен тодаралыр: Кызыл хоорай, Юбилейная көдүмчүзү, 7. Телефон 2-54-30

Кызылда ДОСААФ-тың каттыжыкан техникти школазының секретарь-машинавчылар курстарынга сургуулдар чыыл алырын чарлап тур. Өөредилге 1987 чылдың март 10-да эгелээр.

Адреси: Кызыл хоорай, Интернационалыг кудумчузу, 49. Телефону — 2-27-75.

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Март 6-да. Делегейниң херээженнер хуиу — Март 8-ке тураскаараи байырлыг хүрээл 19 шакта эгелээр. Үлүг-тыр байырлал концерти.

Март 7-де. А. С. Пушкиниң «Кажы-дошкун чүс чыл» — кээрел чок чүрээткеп-деп чогаадылыыг талазы-биле шии-концерт 18 шакта. Аныяктарның дыштанылга кежээи.

Март 8-те. А. С. Пушкиниң «Балыкчы болгаи балык дугайында» тоолу, «Лама болгаи оон чаячалы Балда дугайында» тоолу 12 шакта.

Март 8-те. Г. Лорканың «Хаанныг куда» деп шииги 18 шакта эгелээр.

«ЕНИСЕЙ» КБ

Март 7-де. «Азам, ыыаа авам» деп уруглар утренииги 11 шакта. Дыштанылга кежээи. «Азия» деп ырыгижум ансамбли ойнаар. 19 шакта.

Март 8-те. «Бүгү өг-бүлеие-биле дыштанып тур бис» деп тематиктиг чогаадылга делегелгери, коицерт болур. Эгелээри 12 шакта.

Март 8-те. Дискотека 19 шакта.

«КОЛОС» КБ

Март 7-де. Март 8-ке тураскаараи байырлыг кежээ 19 шакта.

Март 8-те. Дыштанып хүи клубу. Экран онцуктерии чыгган. 11 шакта.

Март 8-те. Дискотека. «Частың тыныжыи дыңнап тур мен» 19 шакта.

«ТЫВА ТҮДҮГ» ТРЕСТИҢ КЛУБУ

Март 7-8-те. Дыштанылга кежээлери. 19 шакта.

ОКТЯБРЬСКАЯ КУДУМЧҮЗҮНГА

Март 7-де. «Зима, час!» деп ярмарка. Ураи чүүл колективтери оюн-тоглаа көргүзер. Эгелээри 11 шакта.

«НАЙЫРАЛ» КИНОТЕАТРГА

Март 8-те. Аныяк өг-буле клуву. 12 шакта.

«ПИОНЕР» КИНОТЕАТРГА

Март 8-те. «Мээи азам кымдан-даа артык». Чуруктар делгелгези. 10 шакта.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫ

Март 7-8-те. Ойнаар автоматтар, теннис, биллиард залдары 10 шактан эгелеп ажылдаар. Дыштанылга кежээзи 19 шакта.

Март 8-те. «Бүгү өг-буле-вие-биле дыштанып тур бис». Аттракционкарта өг-булелер конкурузу 12 шакта эгелээр.

«ИСКАТЕЛЬ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

Март 6-да. 8-10 класстарның уругларының теннис маргылдазы 16 шакта.

ПИОНЕРЛЕР БАЖЫҢЫ

Март 8-те. Болгүмнериниң чогаадылыкчы ажылдарының отчеду. 11 шакта.

ХООРАЙНЫҢ КУЛИНАРИЯ МАГАЗИННЕРИ БОЛГАШ КАФЕЛЕРИ

Март 6-да. «Огонек» кафеге национал чемнер хүиу 10 шактан эгелээр. № 14 столовайга национал чемнер хүиу 10 шактан эгелээр.

Март 7-де. «Молодежное» кафеге национал чемнер хүиу 10 шакта. № 1, 2, 4 кулинария магазиннери кулинария болгаш коидитер кылыгларының садыын органи-частаар. 15 шактан эгелеп.

Март 8-те. «Улуг-Хем» болгаш «Мөңгүлек» ресторанпарга 12 шактан 2 шакка чедир үеде «Өг-буле болгаш уруглар» деп темага байырлалдын душтеки шайлашкынпары. конкурстар болгулаар.

ПАРКТЫҢ СЕВИНГЕ

Март 8-те. Үш аттар кошкав шанактарга чугуулаашкын 12 шакта.

№ 1 КПТУ-га, № 4 ХПТУ-га

Март 7-де. «Че-ве, уруглар!» деп конкурс-кежээлер 19.30 шакта.

Март 8-те. Дыштанылга кежээлери 19.30 шакта.

КООПЕРАТИВ УЧИЛИЩЕЗИНГЕ, КӨДЭӨ АЖЫЛ-АГЫЙ ТЕХНИКУМУНГА

Март 7-де. Делегейниң херээженнер хуиуиге тураскаавтың кежээлер 19 шакта эгелээр.

№ 1 ШКОЛАГА

Март 7-де. «Не херээженнер алдаржыдаа!». Тематиктиг кежээ 18.30 шакта.

№ 2 ШКОЛАГА

Март 7-де. Март 8-ке тураскаавтың байырлыг кежээ. Башкылардың болгаш өөренпикчилериниң яразының хорлуг концерти 18.30 шакта.

№ 6, 7, 8 ШКОЛАЛАРГА

Март 7-де. «Че-ве, уруглар!» деп конкурс-кежээлер 17.30 шакта.

№ 10 ШКОЛАГА

Март 7-де. «Азам, ыыаа авам» деп байырлал кежээзи 16 шакта.

№ 15 ШКОЛАГА

Март 7-де. Март 8-ке тураскаавтың хоглаглер болгаш тыныгырлар клуву 18 шакта ажылдаар.

№ 4 ШКОЛАГА

«Херээжен хоздар делегеииий» деп кежээ 18 шакта.

СПОРТҮҮ ХЕМЧЕГЛЕР

Март 7-8-те. «Херее» спорт залга хоглуг хүрееже республика маргылдазы 10 шакта эгелээр. «Тайга» стаидизациязынга ГТО нормазын дуглары 11 шакта.

ШЫДЫРАА КЛУБУНГА

Март 7-8-те. Хооралга бирги чер дээш команда ааймыбиле маргылдаа 10 шакта эгелээр.

Хооралиың ээскс-даа черлеринге байырлалдар, маргылдаа, конкурстар база болур.

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлавычыларының 2-35-24, 2-23-54, карымсазгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийже ямыпыда болгаш үлегпүр сиилвистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет гурғузуг киидзетиниң 2-37-13, чагаа киидзиниинң 2-41-27, информация киидзиниинң 2-20-60, культура киидзиниинң 2-23-54, кодөө ажыл-агый киидзиниинң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп келбейи барганда 2-32-75 телефоннер болгаш.

Солуннуң индексиз 54241.
Чыыда 300 «аган үнер
Хенчээн 2 паралга аналы
Тираж 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үлаупер чер. оолдарның быыган чон савыының чергелеринге таалаы биле чүүлче комитединиң полиграфиеты. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3 дугаар №

Чагыг № 3465.
ТС—00250

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 57 (13357) | 1987 чылдың март 7, суббота | 1925 чылда үндезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

Кодээ ажыл-агыйны механизастарын хөгжүдерин дүргедедир талазы-биле немелде хемчеглер дугайында айтырыгны СЭКП ТК-ның Политбюрозу март 5-те болган хуралынга чугаалажын көргеи. СЭКП ТК-ның болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң ол айтырыг талазы-биле докладчызы болгаш кодээ ажыл-агый бүдүрүлгезиниң механизастарының программазын күүседиринде шыгыны хожудавашкыже чогүүр министерстволарның болгаш ведомстволарның кичээлгейин уламдырган, конструкцияларны ажылдап кылыры элээн дүргедедир, кодээ ажыл-агыйның чаа техниказын бүдүрүп үндүрериң ковүдедир болгаш ооң шынарын бедидер талазы-биле немелде хемчеглерни төлевилээн.

Кодээ ажыл-агый машина тудуунуң бүдүрүлге күүлелериниң улам ыдай өзүлдези, күш-ажылды организастап чорударын сайгарыңгайжыдары, ажылдың эрлчеглиг чоруун бедидери, конструктор болгаш эртем организацияларының базазын быжыглаары, депшилгелиг материалдарны болгаш комплектилээр кылыгларны айыглаары баш удур көрдүнген. Зоналарга ажыларды-биле кодээ ажыл-агыйның түскай техниказын бүдүрүп үндүрериңе ССРЭ-ниң Күргагролетпүркомунуң бүдүрүлгелерин киришкирер. Чурттуң агроүлетпүр комплекизин амгы үениң шинаыштыг техниказы-биле эң-не долу хандырар талазы-биле доктаадың тургускан онаалдаларның чугаа чокка болгаш чүүүр үезинде күүселдезин хандырар талазы-биле организакчы болгаш политиктиг ажылды идепкейжидерин партия болгаш күрүне органнарынга дааскан.

Партияның XXVII съездиниң айтышкынналрын барымдаалап совет болгаш хойнынгы органнарының аппарадының харысалгалыг ажылдакчыларының аттестацизын чорудар чүрүмүнүң дугайында саналды Политбюро түүлдүгүмген. Кадрларны ажылын коллективтиг үнелеп көөрүнүң, оларның мергежелиниң өзүлдезинге идиг бээрнин, дааскам херек дээш харысалгалы, аппараттың ажылынга культураны бедидериниң дээштиг хевири ол болуур ужурлуг. Оны ажыл-херекчи, принципиалдыг болгаш объективтиг, ажыт-чажыт чок калбаа-биле, хоойлуларны шынгы сагырыкың байдалынга эрттирер ужурлуг. Аттестация дугайынга чижек дүрүмде көрдүнген аттестация комиссиялары ажылдакчыларның эолеп турар албан-дужаалынга дүжүп турарын толарадыр, оларның политиктиг, ажыл-херекчи чоруунга болгаш моөү-шынарынга үнелелдя бээр болгаш удурткучу органнарга эргежов чугула сүмелерни бээр.

ССРЭ-ниң Даштыкы туризм талазы-биле күрүне комитедии долу бот-оруглга-чарылгаже, бодуның карылгаларын валюта биле дуглаарынче, бот - акшаландырышкынче шилчидер талазы-биле чазактың ажылдан кылган санаалдарын деткээн. ССРЭ-ниң Интуристкүркомунуң ажылының ажыктыын хандырар, даштыкы болгаш совет хамаатыларның туризчи ачы-дузага негелдеринге удам долу хандырар, ол ажылда бар четпестерни чайладыр талазы-биле организастыг болгаш экономиктиг тодаргай хемчеглер төлевилеттингеи. Ук хемчеглерни боттандырары даштыкы туризминиң ажылына шынар талазы-биле экижидер, оны амгы үениң негелдериниң деңнелиниге чедир кодүрер.

Политбюро Италия Республиканың сенадының даргазы А. Фанфани болган Италияның даштыкы херектер министри Дж. Андреотти-биле үжүражымышкынар дугайында М. С. Горбачевтуң дыңнадыын чугаалажын көрген. Европаның болган делегейниң аймак чок чоруунуң айтырыгларының талазы-биле болган ханы үткалыг санал-оналарны солчуушкунарны чөөн-биринге талаларның аразынга политиктиг чугаалажымышкыннарны шуулдырынга делегей байдалын экижидериниң орүктарын дилеп тыварыга чүгүла ужур-дузалыг болган деп демделгээн.

Совет Эвилелиниге албанның аян-чоруун кылып чорааи Исландияның премьер-министри С. Хермаинссон-биле совет удуртулганың чугаалажымышкыннарының түңнелдерни чугаалажын көрген. Делегейниң айыыл чок чоруун болгаш тайбың байдалын быжыглаар, боо-чепсекти эдере бүдүрериң кызыгаарлаар, тайбыңны камгалаарының херээнге улуг болгаш бичии күрүнелерниң кады хөделимшкининиң чугулазының дугайынга айтырыглар талазы-биле ийи таланың туружунуң чоогу демделеттингеи.

Аргентинаның Коммунистиг партиязының Чиңгине секретары А. Фань-биле М. С. Горбачевтуң беседазын Политбюро түүлдүг деп көрген. Делегейниң амгы байдалының дугайынга чугаалажкан айтырыглар талазы-биле СЭКП-ниң болгаш АКП-ниң үзел-бодалының чаңгыс аай-сеткил ханымшкын-биле демделеттингеи, делегейниң коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшкининиң мурнунда туруп турар айтырыгларны чогумчалыг үгаан бодаарынга болгаш шинтпирлээрин деткинирнге, акыдүмалышкы партиялариың санал-оналарын солчулгазының база кадм ажылдажылгазының, ядролуг чепсек чок, кижи төрелгетеининиң дириг артары дээш демиселге коммунистериин өске күштер-биле кады хөделимшкининиң үеним негелдезинге дүүшкеп деп эргелиг хевирлерин дилеп тыварын үргүлчүлээрине белеин бадыткаттынган. Ийи партияны харылаштырып турар чаңчыл аттарган эш хуу харылаваларны улам хөгжүдеринче СЭКП-ниң болгаш АКП-ниң чүткүлдүү демделеттингеи.

Н. Н. Слюньковтуң СЭКП-ниң делегациязының Португалияга чоранының дугаайынга информациязын дыңнаан, тайбың, демократтыг болгаш социал депшилге дээш үндезин айтырыгларның талазы-биле СЭКП биле ПКП-ниң үзел-бодалдарының чаңгыс аай боон турарын Политбюро сеткил ханымшкын-биле демделээн. Португали улустуң демократтыг чаалаа алымшкынарын камгаларынга Португалияның Компартиязының демиселн-биле СЭКП-ниң чайгылыг чок эп-сеткил каттыштырылгазы бадыткаттынган.

СЭКП ТК-ның Политбюрозуның хуралынга экономиктиг тургузуушкунуң, партийжи-организастыг болгаш идеология ажылының база ол ышкаш даштыкы чурттар-биле кады ажылдажылгазы хөгжүдерининң талазы-биле өске-даа айтырыгларны чугаалашкан.

Часка белеткел

АНЫЯКТАР ДАГДЫНЫКЧЫЗЫ-БИЛЕ

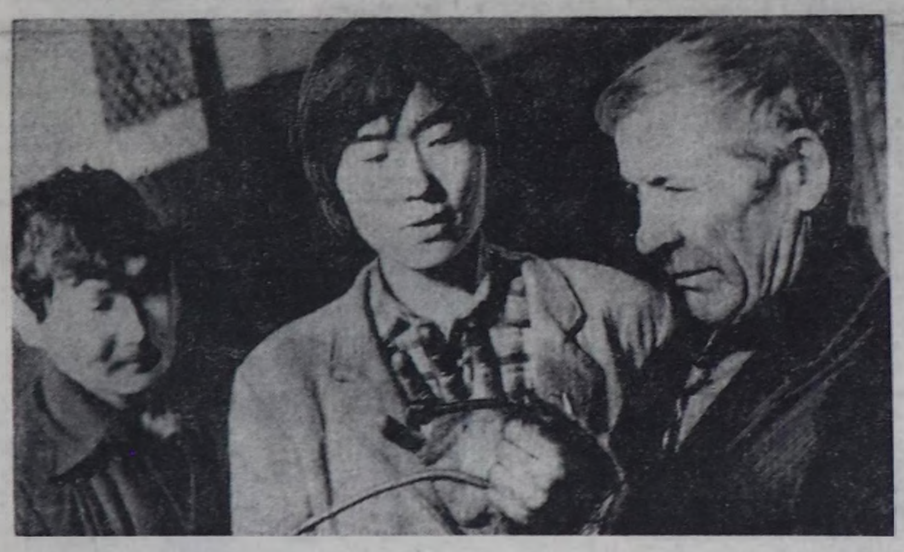

Часкы тарылгага белеткенип, техниканың септелгезин дүргедедир дээш «Наймрал» совхозтуң механизаторлары кызымак ажылдап, аразында социалистиг чарыштыг калбартып турарлар.

Улуг-Хемиң бо «Наймрал» совхозунда үжеп ажыг чыл ажылдаан хоочун механизатор Дамба Доржуевич Сүрүн оол удурткан септекчилер яжы-бүрү марканың 30 ажыг тракторларын септеп дооскан.

Ажыл-агыйның аныяк механизаторлары септелге ажылынга бала идепкейлиг киржип турарлар. Ооң чижээнге комсомолчу Александр Баданы хамаарыштырып болур. Ооң кылган ажылы бедик шынарлыг. Хову-шөлдерге тараа тарып, чээрби сес чыл ажылдаан тараажы Иван Адыы база септелгеде соңгалыстиг чарыштың мурнуку одурузунда.

Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну Александр Петрович Федосеев Чаа-Хөлге 1949 чылда ажылдап эгелээн. Анаа баштайгы машина-трактор станциязын организастажын тургузушкан кижилериниң бирээзи. Ол үедеп эгелээш, тыва ажыл-ишчилер-биле техниканы белеткеп, хоо-шөлдерни чарлырып, тараапы тарып турган.

Бо хоочун ам-даа ажылдавышаан. Механизаторлуң мергежилиниге хөй кижини өөреткен. Сүүрда механизатор аныяктарның дагдыныкчызы. Ооң үлегери-биле Сандак Болат болгаш ооң оске-даа трактористер он ажыг тракторлуну септеп дооскаш, белеииниң шугумунда чыскаай тургусканнар.

ЧҮРҮКТА: дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну, аныяктар дагдыныкчызы Александр Федосеев Сандак Болат, Сергей Суктер-биле.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ҮРЕЗИН АРЫГЛААШКЫНЫН ШАПКЫНЧЫДАР

Чөөн-Хемчик районуң агроүлетпүр каттыжымышкынының болгаш ажыл-агыйларның удуртукчуларының, чер ажылының талазы-биле түскай эртемниглериниң мурнунда ам хүнүң чүтүүл айтырыгы — часкы хову ажылдарынга белеткел. Часкы тарылга чер ажылдыгларга шынгыыы шылгалда.

Районуң тараажылары эрткен чылын тараа бүдүрер, күрүнеге сөдар планын күүседкен. Районуң совхозтарында тараажылар часкы тарылгага четчир үрезинин уруп алган. Ындыг болзада-даа «Искра», СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг болган «Тыва» совхозтар сүлә үрезинин четчелеп шыдаваан. Чамдык совхозтарда үрезин өстүрер түскай шөлдер бээп чок. Сорттуг үрезининерни алырын алгаш, оларны өске үрезининер-биле холуштурар, бөктаалырар, ооң шынарын баксырадыр совхозтар база бар. Ооң уламындан районда хынаттынган 3148 тонна үрезининиң чүгле 2176 тонназы часкы тарылгага ажыглаттынып болур болгаи. Бо хүнкерге чедир 912 тонна үрезин бокту. Ону арыглап күш четпейн турар. Моон алгаш көөрге районда үрезин белеткели оожум, хүнүң негелдезинге дүүшпес.

Ажыл-агыйларда үрезин арыглаар, үрезин орнаар талазы-биле дээштиг хемчеглер алдынмаан. Үрезин арыглаар бригадалар болгаш звеноларны организастаан. үрезин арыглаар техниканың күжүн долузу-биле ажыглап, үрезин арыглакчыларын ийи эолчег-биле ажылдадыр хемчеглерин алыры чүгүүл. База ол ышкаш шаңмарда ажылчыннарның ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны тургузар. Оларның аразынга социалистиг чарышты организастаар, ооң түңнелин чогуур деңнелге үндүрүп, тинлекчилерге болгаш мурнакчыларга материалдыг база моралдыг деткимчени көргүзер. Арыглаттынган үрезинни үрезин лабораториязынга хынаттынар болгаш чүрүм ёзугаар шыгжаар. Чаштырар ужурлуг шынарынга чедир арыглаттынган үрезинни холуштурбас, өл-шыкка алыспас.

Ажыл-агыйларның агрономнарының болгаш шаң ажылдакчыларының үрезинни шынар чок хораанаи алганының түңнелинде кызыгастың, арбайның өртемнээр варны тыптып келгилээн. Агрономнар болгаш чер ажылдыглар тарылгага хереглээр үрезин арыглаашкынын болгаш хораанаашкынны шакпынчыдар дээш организастыг ажылдарны чорудары чүгүүл.

Бо ажылды бедик деңнелге организаставры чер-черде ажыл-агый удуртукчуларындан, РАУК-түң харылсалгалыг ажылдакчыларындан негеттинип турар.

Б. МОНГУШ.

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН: *экономика айтырыы*

БОТ-АКШАЛАНДЫРЫЫШКЫННЫ ЭКИЖИДЕР

СЭКП-ниң XXVII съездизинге М. С. Горбачевтуң кылганы Политиктиг илеткелде айтыкаяын өзугаар эде тургустунуушкун үезинде ажыл-агый механизминиң кол-кол углаңнышкыннары тодаргайлаттынган. Экономиканың төнчүттүнген удурулгазының дээштиин бедидер болгаш ооң-биле чергелештир ажыл-агыйның адаккы звеноларының ажыл-чорудулгазын төптүң холгаврлаар, киржир торуун сонсадыр деп ыңгыда айтып турар.

Ажыл-агыйларның болгаш бүдүрүлгелериниң эң бедик эчис түңнелдерин чедип алыр дээш харысалгалының бедидер сорулга-биле оларны өзугаар бот-оруглга-чарылгаже, үндүрген чарыгдаларны эгидеривче болгаш бодуң акшаландырарынче. шилчидер. Ынчаи коллективтериниң орулгаларының деңнели оларның ажылының ажыктыынан дорт хамаарыжыр ужурлуг.

Чөөн-Хемчик районда бо бүгү чаа байдалга хамаарыштыр омза өскерлиишкинер болбайн турар. Чылдан чылче районда совхозтарның экономиказы куду деңнелде боон артпышаан. Совхозтар ниитизи-биле күрүнеден алган чөөлн акшазы-биле бодуның ажыл-агыйын чорудуп турар. 1987 чылдың январь 1-ге чедир совхозтарның күрүне банкызында чөөлизи 24.305 муң рубль түңнүг болган. Бо дээрге эде тургустунуушкунуның ам-даа оожум чоруп турарының хереглиин болгаш дүргедээшкинче идиг чок. бот-акшаландырыышкынны совхозтарның боттандырып шыдаваин турарының хереглизи-дир.

1983 чылдан бээр совхозтар күрүнеден дотация ап эгелээнинин түңнелинде совхозтарның карылгазы эвээжеп, чамдык совхозтар харын-даа орулгалыг кылдыр ажылын чорудуп эгелээн. Оларның чижээнге «Искра», «Чыраа-Бажы», «Большевик» совхозтар хамааржыр. Ындыг болзада-даа совхозтарның бүдүрүп турар продукциязының бот-үнези. бедик деңнелде артпышаан, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү ажылчыннарның ап турар шалыңындан куду деңнелде, база ол ышкаш чер-даа, мал-даа ажыл-агыйының продуктулуг чоруу кудуку деңнелден оспейн турар.

Ол ийи бээ чылдың ам ийиги чылы эгелээн болзажок, совхозтар боттары боттарын акшаландырып, беримчелиг кылдыр ажылдаар чорукту ам-даа чедип албаан.

Моон өмурнунда чылдарда совхозтар чедип алдынган чеднишкиннерге ийикпе азы шын эвес планнаашкыннарга чагыртып, нормативтиг хемчээлдерни сагывайн турганының түңнелинде, беримчелиг ажылдаарынга шаптараазыннар тыптып ээп турган. Маңаа чижек кылдыр техника септелгезин ап көрээлиер. Районуң септелге-техниктиг будүрүлгезинде күчүлүг тракторларны септээринин шынары куду. Ол септеттинген тракторлар часкы сезон орту кирбейн чорда-ла, үрелишкиннерге таварышкаш туруп алыр. Ол чүл дээрге планда көрдүмген лимиттерге дүүшпес чорук-тур. Бо бүгүдеге үндүрүп турар артык чарыгдалдарның саны хөй болуп турар.

Мал ажыл-агыйынга хереглээр шагжаларны безин будүрүлге комбинадындан, ыяш ажыл-агый черинден чылдың-на садар-дыр бис. Бо дээрге-ле түрмек чүүлдер-даа болза, бот-акшаландырыышкынынга шаптык болуп турар чүүлдериниң бирээзи-дир.

Сөөлгү үеде бот-оруглга-чарылгалыг адырларга чек системазын ажыглап эгелээни чугула чүүл болур.

Совхозтар боттарын акшаландырып, беримчелиг ажылдаар арганы чедип алырда чүнү кылза эки?

Кодээ ажыл-агыйда бот-оруглга-чарылгалыг адыр бүрүзүн коллективтиг керээже болгаш өг-бүле керээзинче кирип, чек системазын шынарлыг ажыглап турган, төнчү продукция дээш ажылдаары чугула. Бо бүгү ажылчын кижиден эгелээш удурткучу кижиге чедир, оларның күш-ажылчы чурумунан болгаш медерелдиг чоруундан база хамааржыр.

Сөөлгү үеде күш-ажылдың будүрүкчүлүү ажыл төлевиринің өзүлдезин мурнап турар. 1987 чылдың төлевириниде кердүнген нормативтиг хемчээлдерни сагын эгелээн боон турар.

С. ООРЖАК.

РАУК-түң планнаашкыны, ажыл төлевири болган бүгүлетпүр үүдүнүң начальныгы.

ЧУСТЕН ЧУСТУ

Бии-Хем районда «Эзрфен» совхозтуң малчыны Алексей Сарыгларның кодаанында төрүүр 290 хойнуң 380-и оолданнкан. Малдың чаа төлү оңча-менди доругун турар.

СЭКП Бии-Хем райкомуның бюро кежигүнү, район Совединиң депутадынга үш катап соңгуттурган мурнакчы малчын А. Сарыглар бо чылын чүс хойдан чүс хураганы доруктурарын, бир хойдан 3 кг дүктү кыргын алырын хүлээнгеш, күженимишкининг ажылдап турар.

Сакманчылар Галина Сарыглар, Чечен Оюн олар малдың чаш төлүн камгалап алырынга бүгү күжүн мөөнеп, шудургу чорууи көргүскеннер.

М. БҮРБҮ.

САКМАН АРГА-БИЛЕ

Сүт Хөл районда Карл Маркс аттыг совхозтуң төрүүр хойлуг кодаанында хураганнарны сакман арга-биле доруктурун турар. Хураганнар турар кажаалларны одаар чорукту соксаткан.

1986 чылда Тыва АССР-ниң агроүлетпүркүркомунуң тускай чагыг ёзугаар үндүрүгеи «Мал ажылынга мурнакчы коллективтериң болгаш хойжуларның аргадуржугазын ажыл-херек кырынга ажыглап, өөренириниге сүмелер» деп иомунуң болгаш өг-бүле болгаш бригада керээлериниң дугайында таныштырылгаиы совхозтуң кол зоотехниги Солуноол Бүрбү эрттиргеи.

Малчын өг-бүле Майток Моңгуш биле Байыр-оол Сат олар 1986 чылдың түңнелинде чүс баштан 93 хураганы оңча-менди камгалап, бир хойга оналыштыр 2,7 кг дүктү алган. Бо юбилейлиг чылда олар үстен чүс хураганы, хойдан 2,8 кг дүктү кыргып алыр бедиткен хүлээлгени алган ажылдан турар.

Майток Моңгуш эрткен чылын сакманчылаш, 150 хураганы оңча-менди доруктурган болза, бо чылын 200 хураганы доруктурун, менди камгалаар сорулгалыг.

Ол-ла совхозта малчын Хандоо, Тазар-оол Хомалыгларның кодаанында төрүүр 323 хойнуң 250 хирези оолданкан. Хандоо бо хүннерде 135 хураганы доруктурун турар. Анаа немей ам-даа 25 чаш хураганнарны доруктурар сорулгаиы ол бодуның мурнунга салган.

Ажыл-ишке дадыккан малчын бодуның аргаларын сакманчылар Алдын-кыс Моңгуш, Алевтина Моңгуш оларга дамчыдып, Октябрьның 70 чыл ооң төлептиг үткүүр дээш хей-аът киргеи ажылдап турар.

О. ОНДАР.

ХАРЫСАЛГАЗЫК УЛГАТТЫРГАН

Амгы үеде «Х Улуг хурал» совхозтуң № 1, 2, 3 хойжу бригадаларында хөй оолдавашкыны массалыг чорун турар. Бо юбилейлиг чылда малчыннар даанган ажылынга бот-харысалгазын улам улгаттырганының түңнелинде малдың чаш төлү моөң мурнунда чылдарга бодаарга менди алдынып турар. Арга-дуржулгазы улуг малчыннар Бичиңжик Баа-Хөө, Николай Байкара, Александр Кара-оол, Артел Тас-оол оларның кодаанарында байдал эки.

К. САГААН-ООЛ.

Кызыл район.

ШАТТА ИСТЕР

Өвүрде Улаатай хемниң олбо талазында шаттарны хар болганчок-ла хөртүктеп каапгар. Чоогларда болгаш ыйгыларда хөртүктер метр чыгам. Шаттарның мурнуу талазында хат четпес чердемниг хары кылын.

Кыштаглаашкын үезинде ниитиниң малын кыштап хүр ажырар дээш «Коммунизмниң орук» совхозтуң дирекциязы ажылды эки организастап турар. Ырак, чоок кыштаглардың аразынга орук харылзаазын үзүктелдирбес сорулга-биле үстүрер тракторну болгаш далбай сөөртүр тракторларны хойжу бригадаларда быжыглаан.

Улаатай бригадазында быжыглаттынган тракторист Дадар-оол Доңгак — хоочун механизаторларның бирээзи. Ооң бульдозериниң эртикен истери кырлаң шаттарны ашкан кара шугумнар дег кестүп чыткылаар. Ажылынга шудургу, бөдүүн ишчинин ажылын бригадамың малчыннары өөрүп четтиринишкин-биле үнелеп турар. Малчын кыштаглардың аразында оруктар кандыг-даа шуурган соонда ажык, совхоз төөгү-биле харылзаа үзүлбес. Бо дээрге ажылынга мактадыг трактористин шудургу ажылының ачызы-дыр.

В. МОНГУШ.

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: эде тургустунуушкун канчаар чоруп турарыл?

ЭРГИ ХЕВЭЭР

Өвүрүүң «Кызыл тук» совхозта партком секретары Бичии Даваевич Монгуш ук хүлөөлгэнин ам алды чыл күүседип турар. Бо болза эвээш эвес стаж. Районда дуржулгалы улуг секретарынмң ажыл-ижин сонуургап, съезд соөлүнде болгулаан партия хуралдарының протоколдары-биле ханы танывын, партийжи-организастыг ажылдарының уг-шинии билип алыр аргалыг болдувус. Коммунистерниң хуралдары шүүлтүүлелдиң болган бот-шүүлтүүлелдиң адаа-биле өртүп турган. Ылаңгыя ажаа болгулаан ажеттелдер хүннүң чугула айтырыгларынче уг-ланган. Чижээ, өрткен чылын июлда болган хуралга ажыл-агыйының бүдүүлге шергүүлгелерин аналиэтеп, ködee Советтиң ажылын база шүүлтүүлээн. Чүнар-бажың, садыг, электростанциялың, хлеб бышмырар черниң. Культура бажыңының ажылы четпес, совхозта машина-техниканың ажыглалы негелдеге дүүшпес дээ ажеттелчи база санаа бергенер чиди-биле шүүлтүүлээн. «Мал ажылының специалистерин бот-башкарыы ажылдадыр ээде тургустунуушкунуң дүрекки чедип алгаа» деп ажеттелде айтып турар. Ынчалза-даа ынчада специалистер тодаргай чүүл кылып, ноош муруның ажылының стили кандыг тургаш, ам канчаа барганы айыттынмаан. «Удуртур кадрларның ажылынга контролду күүтөлдүрер, шүүлтүүлелдиң болган бот-шүүлтүүлелдиң хамаадыр, квортетинер, дужүметсит болган сөөгүүлээр хөөнөөр-биле шинтирилиг демиселдээ чорудаар» деп ол-ла ажеттелде айбаа бар. Чогум кайда ынчаар чүүлдер бары илередиттинмейн, чугаа ам ködee ооң үүлгэ чорулаан. Сагыш суурда ынчаар четпестерни шүүлтүүлээн, уруу болган кыйгырыглыг ажеттел-биле долган, сос чүүлдээ тургустунган доктаал-шинтирлери хүлээп алган уруа өртүнү. Чижээ, өрткен чылын июлда болган хуралга ажыл-агыйының бүдүүлге шергүүлгелерин аналиэтеп, ködee Советтиң ажылын база шүүлтүүлээн. Чүнар-бажың, садыг, электростанциялың, хлеб бышмырар черниң. Культура бажыңының ажылы четпес, совхозта машина-техниканың ажыглалы негелдеге дүүшпес дээ ажеттелчи база санаа бергенер чиди-биле шүүлтүүлээн. «Мал ажылының специалистерин бот-башкарыы ажылдадыр ээде тургустунуушкунуң дүрекки чедип алгаа» деп ажеттелде айтып турар. Ынчалза-даа ынчада специалистер тодаргай чүүл кылып, ноош муруның ажылының стили кандыг тургаш, ам канчаа барганы айыттынмаан. «Удуртур кадрларның ажылынга контролду күүтөлдүрер, шүүлтүүлелдиң болган бот-шүүлтүүлелдиң хамаадыр, квортетинер, дужүметсит болган сөөгүүлээр хөөнөөр-биле шинтирилиг демиселдээ чорудаар» деп ол-ла ажеттелде айбаа бар. Чогум кайда ынчаар четпестерни канчаар эдээ ажыглаттынган уруа өртүнү. Ынчалза-даа ынчада специалистер тодаргай чүүл кылып, ноош муруның ажылының стили кандыг тургаш, ам канчаа барганы айыттынмаан. «Удуртур кадрларның ажылынга контролду күүтөлдүрер, шүүлтүүлелдиң болган бот-шүүлтүүлелдиң хамаадыр, квортетинер, дужүметсит болган сөөгүүлээр хөөнөөр-биле шинтирилиг демиселдээ чорудаар» деп ол-ла ажеттелде айбаа бар. Чогум кайда ынчаар четпестерни канчаар эдээ ажыглаттынган уруа өртүнү. Ынчалза-даа ынчада специалистер тодаргай чүүл кылып, ноош муруның ажылының стили кандыг тургаш, ам канчаа барганы айыттынмаан. «Удуртур кадрларның ажылынга контролду күүтөлдүрер, шүүлтүүлелдиң болган бот-шүүлтүүлелдиң хамаадыр, квортетинер, дужүметсит болган сөөгүүлээр хөөнөөр-биле шинтирилиг демиселдээ чорудаар» деп ол-ла ажеттелде айбаа бар. Чогум кайда ынчаар четпестерни канчаар эдээ ажыглаттынган

Ынчан эрттиргени недергей улуг шүүлтүүлелдиг хуралы кандыг түңнелди бергенин дараазында август тоңчүзүүнде эрттиргени хуралмидан танывыс көрөөнүвер. Маңаа тодаргайлаашкыны кылбаалывыс. Суурда радио мыттавас, хлеб чедишпес, садыглар орта ажылдавас, сайгылаган кыппайн баар чоруктар ажеттелчиниң-даа, санаа бергенериниң-даа аксыдан дүшпээн. Ажеттелде чаа үүлө — чүүле бүдүрүлге планнарының аергүзүүлерин айытган сан-чурагайлар. Лозуң, ыйгырыглар муруукузуулан көрүдеп, ажеттелдиң хемчээлэ улгатканн. Коммунистерниң алгылаан айтырыгларынга хамаарыштыр хөөнөөр-биле шинтирилиг демиселдээ чорудаар» деп ол-ла ажеттелде айбаа бар. Чогум кайда ынчаар четпестерни канчаар эдээ ажыглаттынган уруа өртүнү. Ынчалза-даа ынчада специалистер тодаргай чүүл кылып, ноош муруның ажылының стили кандыг тургаш, ам канчаа барганы айыттынмаан. «Удуртур кадрларның ажылынга контролду күүтөлдүрер, шүүлтүүлелдиң болган бот-шүүлтүүлелдиң хамаадыр, квортетинер, дужүметсит болган сөөгүүлээр хөөнөөр-биле шинтирилиг демиселдээ чорудаар» деп ол-ла ажеттелде айбаа бар. Чогум кайда ынчаар четпестерни канчаар эдээ ажыглаттынган

Сагыш суурга чеде бээрге, суужүүл амыдыралче башпайгы шилчилге үеэниде тутканн бажыңнар колдаан. Чуртталга бажыңмарының даштыг көрүш чон: херимнерн бустугулап калгылаан, чамында мын олуртпаан, огородтуг кижи барын чок, кладовкалары ойбак-самдар. Суурлуң социал арнында кара өөрүүлер чүве ховар. Ол мынаан мал сорлаар чорунтарның когу үзүлбээн. Эрткен чылын 17 баш чылгы мал, 75 баш ынек читкен. Мындыг сан-түң ködee Советтиң депутаттарын дүүрүттүнейн турары өлдеп. Сессиялырга, күүском хуралдарынга чугаа чорун турар. Ынчалза-даа түңнелдер оскерилге чок.

Сагыштың агвар-бойдуу кадыг-ширини. Маңаа смялдаглап, ногаа өстүрерни тоомчага айбайн турар. Күүском даргазы Күнзеңмаа Бичe-ооловна Ооржак боду биолог эртемнинг башкы. Өг-бүле бүрүзүнге пленка, рама адаанга огурелди бодүүн арга-биле өстүрүп болурунга ол чиглиимес. Ынчалза-даа мону шенээринниң таймылбырын чорутпаан. Картофельын тарып турар бөш-ле орегe бар. Дүүгүт база багай эвес. Мугур хемниң суун бугалап, чаагайжидыгаяны болгаш ногаа өстүрерни калбартып болурунуң аргаларын дарга билдир.

Хөрээжеңнер чөвүлелиниң ажылын көөрге, өске черлерден илгал чок. Чөвүлелдиң даргазының оралакчызы Өлчеймаа Ооржак рейдилер чорудуп турганын санады. Ында арыг-шевер эвес, ажыл чок, уруг-дарымның өөредилгези кошкак болгаш ослелда ог-бүлелер ортузунга тайылбыр ажылдарын чорутканн. Шак мындыг хемчеглерни маңаа чылдың-на чорудуп келген. Суурлуң социал болгаш культура аймдыралынга хөрээжеңнер чөвүлели улуг саддарлыг болурун ам-даа чедип албаан. Хынаддалар кылыры шын-на мөңгеэн. Ынчаарга ог-бүлелериниң ажыл-агыйын сайзырадырынга чөвүлөл практиктиг дузалы чүге көргүзүп болбаазы? Чижээ, ногаа өстүрериниң, дагаа, тоолай тударының талазы-биле Сагыштың чонунда дуржулга чок болгай. Ол мынаан уруг-дарыгны ашкарар-чемгерери, хепкерери, арыг-шеверге өөредири, ооң бүдүүлүүн хевирлели... Чөвүлелдиң ажылын боже угландырып, ук хемчеглериниң дээштинин чедип алырын Өзчеймаа Шириевна аазап турар. Оон мында культурлуг аймдыралга хамаарыштыр кылыр чүүлдер-ле хөй. Чогум-на мындыг ажылдар бедин деңгеелге тургустунар чүве болза, көдээ биле хоорайның аразында малгалды чок кылырының айтырыг чедип алдыкар.

Суурда төөтүй партия эге организациязы көдээ интеллигенциянын идепкейжи чорууп багай ажыглаан турар. Ортумак школада башкылар коллективиниң ажылчы чон ортузунга кылыпкан кескү чүүлдери кончуг ховар. Январь Пленумунуң чүгле материалдары-биле таныштырарынга аңгыда, ооң шинтирлерин көдээ аймдыралга боттандырарынга школа коллективин саддарлыг болгу дег. Эге организациянның секретары Ооржак Кыпын-ооловна Сундуй боду совхозтуң кол бухгалтери. Культура-массалыг хемчеглерге чарыгдаар ужурлуг акша-хөрөңгэни совхозтуң сан-хөө планында айытган. Ооң чеже түңүн кайнаар чарыгдаарын хөй-биле чугаалажып, ажык-чарлыг чорукту ажыглаары күзенчиг.

«Кызыл тук» совхозта партколмуң ажылының стилян-биле таныжарынга партия райкомунуң инструктору А. Куулар база кирипкен чүве. Партийжи-организастың ажылдар болдуунда-ла эрги практика-биле чорууттуп турарынга инструктордаа, партком секретары-даа чөпшээрешкен. Ылаңгыя мында хуралдарга хөй те чарыгдаттынмыл, оларга үүрмек айтырыглар болдап, хүлээп алган шинтирлериниң күүседеэнин, шүүлтүүлелдиң түңнелдерин хынаалдага албайн баар таварылгалар хөй. Чижээ, өрткен чылдың төнүүнде болган хуралга ортумак школага хөй ажылының кабинединиң дериниң чугаалашкан. Ону совхоз биле школа директорлары-ның боттандырар ужурлуг хуузазы эртпеп. А кабинет ам-даа дериттинмээн. Ниитизи-биле коммунистерге даалгалар тодаргай эвес, ол талазы-биле негелде база кошкак. Маңаа чижек кылдыр автопаркта партболүкте ажыл канчаар эдээ тургустунуп турарының дугайында Ч. Ооржактың отчётдуун алган. Ацаа эдээ тургустунуушкун дугайы чүгле чугаа кырынга артпан. Автопарктың ажылын анализиттевейн, биезги-ле үстү бээр хлеб, мыттавайн баар радио, кыппайн баар чырык, үзүктели бээр почта дугайында «штаттыг» санал бээр кижилер шүүлтүүлелдеп алган. Чугула айтырыг түңнел чок чылдың калган.

Пропагандистер, политинформаторлар, агитаторларның ажылы эрги хевээр. Дыңнакчыларны чымын алгаш, чүгле материалдар-биле таныштырып каар. Тус черниң байдалынга таварыштыр кескү материалдарны ажыглап, чижектерни көргүзүп, чаа арга-биле ажылдап турарлар ховар. Бистиң ужурашканывыс эптер ол талазы-биле кижи бүрүзү даалгалыг. Күрүве будүүлелериниң дугайында Хоойлу төвөлелди парлалгага үнүе-ле ажаан болу бергеи тургаш чүве. Ук эптериң чаңгызында бо чугула, солун документилер-биле таныпшаан. Ажыл-агыйының Чараш-Дыт сүт-баразы фермазында кымын-булүң өргелекчизи политинформатор К. Саттан эде тургустунуушкун дугайын сонуургаан бис. Ортумак эртемнинг бо эш фермада кижи бүрүзү эде тургустунуп алган деп таймылбырлар. Ажылынга бир шак эрте кээп турар кижи болза-ла, эде тургустунуп алганы ол болур деп коммунист К. Саттың бодалы ынаар.

Партком секретары Б. Монгуштуң ажылын шүүлтүүлээр, ооң кылып турары эки чүүлдерни билбээнивээр, чүгле хемчеглиг талаларны илередир сорулга салбаан бис. Эде тургустунуушкунуңуң базынарары ынчаар кончуг ховар. Ынаар Пленумунуң чүгле материалдары-биле таныштырарынга аңгыда, ооң шинтирлерин көдээ аймдыралга боттандырарынга школа коллективин саддарлыг болгу дег. Эге организациянның секретары Ооржак Кыпын-ооловна Сундуй боду совхозтуң кол бухгалтери. Культура-массалыг хемчеглерге чарыгдаар ужурлуг акша-хөрөңгэни совхозтуң сан-хөө планында айытган. Ооң чеже түңүн кайнаар чарыгдаарын хөй-биле чугаалажып, ажык-чарлыг чорукту ажыглаары күзенчиг.

«Кызыл тук» совхозта партколмуң ажылының стилян-биле таныжарынга партия райкомунуң инструктору А. Куулар база кирипкен чүве. Партийжи-организастың ажылдар болдуунда-ла эрги практика-биле чорууттуп турарынга инструктордаа, партком секретары-даа чөпшээрешкен. Ылаңгыя мында хуралдарга хөй те чарыгдаттынмыл, оларга үүрмек айтырыглар болдап, хүлээп алган шинтирлериниң күүседеэнин, шүүлтүүлелдиң түңнелдерин хынаалдага албайн баар таварылгалар хөй. Чижээ, өрткен чылдың төнүүнде болган хуралга ортумак школага хөй ажылының кабинединиң дериниң чугаалашкан. Ону совхоз биле школа директорлары-ның боттандырар ужурлуг хуузазы эртпеп. А кабинет ам-даа дериттинмээн. Ниитизи-биле коммунистерге даалгалар тодаргай эвес, ол талазы-биле негелде база кошкак. Маңаа чижек кылдыр автопаркта партболүкте ажыл канчаар эдээ тургустунуп турарының дугайында Ч. Ооржактың отчётдуун алган. Ацаа эдээ тургустунуушкун дугайы чүгле чугаа кырынга артпан. Автопарктың ажылын анализиттевейн, биезги-ле үстү бээр хлеб, мыттавайн баар радио, кыппайн баар чырык, үзүктели бээр почта дугайында «штаттыг» санал бээр кижилер шүүлтүүлелдеп алган. Чугула айтырыг түңнел чок чылдың калган.

Пропагандистер, политинформаторлар, агитаторларның ажылы эрги хевээр. Дыңнакчыларны чымын алгаш, чүгле материалдар-биле таныштырып каар. Тус черниң байдалынга таварыштыр кескү материалдарны ажыглап, чижектерни көргүзүп, чаа арга-биле ажылдап турарлар ховар. Бистиң ужурашканывыс эптер ол талазы-биле кижи бүрүзү даалгалыг. Күрүве будүүлелериниң дугайында Хоойлу төвөлелди парлалгага үнүе-ле ажаан болу бергеи тургаш чүве. Ук эптериң чаңгызында бо чугула, солун документилер-биле таныпшаан. Ажыл-агыйының Чараш-Дыт сүт-баразы фермазында кымын-булүң өргелекчизи политинформатор К. Саттан эде тургустунуушкун дугайын сонуургаан бис. Ортумак эртемнинг бо эш фермада кижи бүрүзү эде тургустунуп алган деп таймылбырлар. Ажылынга бир шак эрте кээп турар кижи болза-ла, эде тургустунуп алганы ол болур деп коммунист К. Саттың бодалы ынаар.

Партком секретары Б. Монгуштуң ажылын шүүлтүүлээр, ооң кылып турары эки чүүлдерни билбээнивээр, чүгле материалдар-биле таныштырып каар. Тус черниң байдалынга таварыштыр кескү материалдарны ажыглап, чижектерни көргүзүп, чаа арга-биле ажылдап турарлар ховар. Бистиң ужурашканывыс эптер ол талазы-биле кижи бүрүзү даалгалыг. Күрүве будүүлелериниң дугайында Хоойлу төвөлелди парлалгага үнүе-ле ажаан болу бергеи тургаш чүве. Ук эптериң чаңгызында бо чугула, солун документилер-биле таныпшаан. Ажыл-агыйының Чараш-Дыт сүт-баразы фермазында кымын-булүң өргелекчизи политинформатор К. Саттан эде тургустунуушкун дугайын сонуургаан бис. Ортумак эртемнинг бо эш фермада кижи бүрүзү эде тургустунуп алган деп таймылбырлар. Ажылынга бир шак эрте кээп турар кижи болза-ла, эде тургустунуп алганы ол болур деп коммунист К. Саттың бодалы ынаар.

Парткомның

АМЫДЫРАЛДЫҢ АРЫННАРЫ

2. ИВИЖИЛЕРНИҢ ИДЕГЕЛИ

(Эгеси № 55 «Шында».).

ССРЭ-ниң профсоюзлеядерииың XVIII съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары эш М. С. Горбачев мынча дээи: «Бистер бүгүи инитилеядеи байдалды үидезиии-биле оскертирии бодаи турар бис, чүге дизе, бистиң мооң мурнунда каичаар чурттаи, каичаар ажылдаи турганывыс биске ам таварышпас». Ол хончуг шын. Черле мынчаш, Коммунистиг партиа болгаи Совет чазак кижиниң амыдыралын эжиидер, ажылдаарынга, чурттаарынга, дыштанырынга болгаш дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузар, тодуг-дотаа, каса-чараш болгаш оорушку-маңнайлыг болзун дээш кичээнгейии хүи бүрүде салып, хемчеглерии ап турар. Ол бүгүнүң чижектерии Улуг Октябрьның 70 чыл ою-ның бүдүүзүиде Өдүгеииің ивижилериидеи-дээ көрүп болур.

Чаартылгалар хөй, оларны саналары безии берге. Бети дээрге ивижилер тос карттаи, чадыр тутпас, майгынга чурттаар апарган. Ынчалзажок ооң амгы үеииң негелдезиигe четпези билдингир. Ылаңгыя кыпкы үеде соок. Пош адаанга от ужудуп алырга, ооң дээрге чүве деп, бүгү назынында тайгага чурттаи келген ивижи, ам 76 харлыг Бараан Дамчыл чугаалады. Шынап-ла, чаңгыс каът постүң кижиии сооктаи камгалап шыдавазы, аңаа каш хонук чурттааш, мен бодум эки билдим. Хеп үштүр ужур чок, харыи бөрттүү дүй багланган, дүктүг тоииуң кырындаи өшкү кежи улуг чагы-биле базыртыкыи алырга безии кижи дидиреп чыдар. Тыныш хыраалаш, шүглак кыры ак хар апаар. Хире-хире от салып турда-ла мындыг. Соок бо чылын сула, майгын чаа хиреэиизе аан.

Майгынга чурттаи, үргүлчү кежүп чоруур болганындаи ивижилериң эт-севи, артык хеви чок. Ында кижи бүрүзү бир-бир ии кештиг (доженир) бир-бир тоииуг, үргүлчү кедер хептиг болгаш ээрлиг. Аяк-сава аймаа от-бүде бүрүзүиге база мындыг. Артык чүве турбас— көште аар. Ширтээ — пош будуу, ол эки чорду: чымчак, черле бокталбас, бок будуитар араэынче дүжүп бада бөөр. Орну — ийи доора ыяш кырынга кожалаштыр салгылап каан-узуи ыяштар. Ооң кырынга чаңгыс кеш чадып алыр, ол-ла. Суугунуң аксын дөржө көрүидүргеш, яидаңы эжик бажындаи үидүрүп каан. Хүидүе майгын эжиии хагбас, каранғылай бөөр. Аяк-савага ол чүве артырбас, бичии када-ла чыпшындыр доңуп каар. Ынчангаш чапчыкпаан меңээ майгынга чурттаары белеи эвес болзу. Мындыг байдал ивижилериң боттарынга-даа күзенчиг эвес дээрэи тайылбыр чокка-ла билдингир. Ынчангаш оон адырлыры чугула. А каичаи?

Тос чадыр ам уттундуруп бар чыдар. Шынап-ла, белеи ҳайгын бар турда, он-он ыяштың чөвүрээзиин кеш санында карттавры — онзычул эвес. Оон мындай майгынны ап чоруурда эптиг, келген черииге базы бичии када тиге шаап алыр. Вагай чүвези — соогу. Азы ону каъттаи алза кандыгыл? Ынчаи база турган: Аимдырал хандырылга министерствозуу ои ажыг майгынны хевединг чоорган-биле каъттадырга, бирээде, иви угбас, ийиде, ол-шыктаи дораан үрелир болган. А бажың тудуп алза чүл? Ол арга-ыяш ортузунга ону тударда чүү боор. Ынчалза-даа ооң-биле үүле база бүтпес: чартык ай азы ай хире болганда көжер ивиниң чиир съду — шулуң — тоиуп каар, а ооң катаи үиеринге азы ивижиниң ол бажыңга ээп келиринге чедир беш-алдыдаи хөй чылдар негеттинер. Ивижи кижиниң үргүлчү-ле чаа чуртка баар ужуру ында. Ынчангаш ол кыжын-даа, чайын-даа көжүп-ле, көжүп-ле чоруур. Ол көжерде эрги чуртунга от үнмээиде хонмас, ооң чоок-кавыжынга хонар. Турум бажың тударын ооң уламыидаи болдунмайн келген. Ынчангаш ивижилериң чурттаарынга таарымчалыг байдалды тургузарының айтырыы чидир болуп артпышаан.

Ийи-бир, хөй-ле дизе үш-дөрт хире кижи чурттаптар казаиак тударын — амгы сорулга ол. Ивижи үүле кыштың соок үезииде безии алды-чеди катаи көжер болганда, от-бүлеге-ле алды-чеди казаиак херек. Дараазында чылдарда өске черлерге база ол хире казаиак негеттинер. Ыынчап көэрге бир ивижи от-бүлеге он-он казаиак тудары чугула. Ам канчаар, ооң өске арга амдыылында чок. Ук казаиактарны тударынга акша-хөреңгини тускайлаая, бирээзиигe-ле 80-90 хире рубль чарыгдаттынар. Ындыг казаиактарны ивижилер боттарывыс тудуп алыр бис дижип турар. Кажа тударын олар боттары эки билир болганда, өскээртен артык күш база чардыкпас, оозу таарымчалыг.

А майгын ивижилерге черже херек, ону чылгыаарының аргаларын дилеп турар. Бир ивижи Москвада Улус ажыл-агыйының чедиишкиниериниң делегелгезиниге деминии ийи каъттаи каан суугу көргеи, беш шак дургузунда соовас. СЭКП райкомунуң бирги секретары Сыкырбан Монгуш ооң чуруун болгаш канчаар кылырының документилерии тывар хемчеглерии ап эгелээн. Ындыг болганда Өдүгеииің турлагларынга дараазында баргаш, доңмазынга ынаныр мен. Ынчалзажок ап турар хемчеглериң амдыызында чүгле аас кырында болуп турары дүвүреичиг.

Өдүгеи болгаш Серлиг иви бригадаларының малчыннары кыжын Ак-Аътпг-Хөл чоогунга. Хаи-Хем уиунга болгаш Дооран кавызынга ынай-бээр көжүп кыштаар. Ынчаарга Дооранга трактор февраль-март айларда ийи-бир хонуп чораап чеде бээр. Ивижилериң июньга чедир, чайлагже көжериигe чедир, чиир чемии ынчаи сөөртүп ап болур. Ынчангаш Дооранга аъш-чем болгаш эт-сеп эккелген далганы өске турлагларже аппарган хире, далган-биле чем кылыр майгын бо турлагда чок болду.

Тожуларының аштавазын, доңмазын, черле ыңдамыын мооң мурнунда-ла көрүп келген мен. Оларың араэынга, та чүге чүве ийиг, бодум база аштавадым-даа, доңмадым-даа. Ынчалзажок кижи төрелгетеииің организминиң доиар температуразы-даа, чемге негелдези-даа дөмей болгай. Чижээлээрге, кадык кижи чылыг болгаш бүгү тала-биле таарымчалыг байдалга турда, хүиде 3100 килокалорий чем чиир. А мээң хүиде чиген ийи-үш стакан (хөйиу чиирге хөрек ажыл бөөр) сухарим 500 килокалорийден ашпас. Ивижи кижиге чүү хире чеминиң, ылаңгыя белоктуң чедиишпейи турары мооң илдең. Ынчангаш оларның аъш-чем хайдырылгазынча кичээнгей салырын улгаттырар херек.

Райпонуң складтарында, Тоора-Хемниң болгаш Адыр-Кежигииң магазининериидe ыт, маргарин, анзы-бүрү консервалар, балык, макарон, далган, соктап каан чиңге-тараа болгаш өске-даа чем аймаа бар. Элдең чүве: чеминг ивижилериңиң боттарының садыи албайн турарында. Суурга элээи каш хонган ивижилер бистиң-биле кады тайгаже чаңды. Чамдыктары бичии далган ап алган, өскелери курут. Чүге хөй чем садыи албаан силер деп айтырарга. «Сугаарайлыгда ажырбас мйиаан» дижип каар. Ийи бригаданың бригадирлери база бистиңбиле кады тайгага четти, совхозтуң зоотехниги-даа, мал эмчизи-даа аиаа турду. Олар база-ла аъш-чем дугаймында чүве ыыттаишпас, «ам келир трактор-биле сөөртүп алыр бис ыйнаан» дижир. Чугаа кижиниң ашка шыдаммының дугаймында эвес, а кижиниң кадыының, ажылгарының болгаш хей-аътты болурунуң дугаймында дээрэи бодаар херек.

Тожуларның аалга келген кижиже аяк суимас, келген кижи боду чем тудуп чиир чаңчылдыын шагдан бөөр дыңнап келген мен, ону хөрек кырында көрдүм-даа. «Хырыын чажырарга аштай бээр», бодуиар таарыштырын көрүңер» деп ивижи Бичинилең Колдуң чагы ам-даа уттундурбаан. Ажыы-биле чугаалааргa, чем чивээи кижи боду холдан чиир чаңчыл — тожуларның хүидүзөчел эвезииде эвес, аяк суиарындаи чалгаараанында база эвес, а оларның чемге камнынында, төтчегленчи эвезииде. Шаг-төөгүден кадыг-берге амыдырал оларны минчаар өөредии каан, ол хончуг ви. А өске районнарның чону «даштың өгден чемнениптим» деп турда-ла, хөй чем кылыр, ооэу төттүнмес, артқан чем үрелир, ооң төгер ужурга таваржыр. Ынчалзажок өскээртен келген кижиии черле бодаары чугула хире чорду.

Ном — кижиниң өңнүү. Номдан болгаш солуннардан, газета арыг-шевер чурумуи сагыыр кижи база чок. Кыжын маңаа хеп чууру берге, иштики хептиг изиг илиирбиле базып кедери болдунмас. Мен аңаа турумда эртен чүнүп азы чүгле холуи чуп орган безии кижи көзүлбөвн. А чунар-бажың дугайын маңаа ыыттаан-даа хөрөэ чок: суурга таваржыи болур, а ыиаар баары чамдык ивижилерге чыл чылы-биле болдунмас.

Чеииң черииде, тайганың тайгазында чурттаи чоруур ивижилериң амыдыралы республиканың өске малчыиарының амыдыралы-биле деңиээри берге. Иитиглиг ажыл-хереэ дээш аимр-дыжы билбес ол эрестир кижилерге мөгейбес арган чок. А кыжын майгын бүрүзүиге чаңгыс-чаңгыс эр кижилер артар: хамык хереэжеи кижилери, уруг-дарыы-биле кады суурже кире бөөр. Тайгага артқан кижиге кара часкаан иви кадарары, чартык чыл дургузунда от-бүзезии көрбези — кымга-даа оюнчук эвес. Олардан келген чагаалары каш катаи номчуп, ооң харыызыи ийиүш хонук дургузунда бичинбичиилеп бижип турарын көөрге, сагышка дүвүреичиг. Ивижилериң суурда кадайларының барык-ла шуптузу уруг-дарыын төлептиг кижиндип, ажыл-ишке үлүүи кииирип турарлар.

Ивижилериң хөй кезии хуу бажыңныг, совхозтан бажың алган от-бүлелериң саны чаңгыс холдуң салааларындаи шоолуг ашпас болду. А өске улустуң, дөргүлтөрелиииң болгаи ада-иениииң азы уруг-дарыының бажыңында турар ивижилер дыка хөй. Аимын ивижи Анатолий Серен, хоочункар Тока Дамчыл, Бараан Иван, эртқеи чылын «Хүидүзелдиң Демдээ» орден-биле шаңнаткан Точка Базыр-Тараа болгаш оон-даа өскелериниң «суурда чаглаа чок болчук» дей. ивижилер салаа базып турду. Чеди уруглуг Чамыын Бадыраа чаңгыс өрээл бажында.

Ивижилериң школачы уругларын интернатта күүрүе хандырылгазынга, школа назыны четпээкперии ясли-садикке тургузуп турар. Оон ындыг болуру чоп. Черле мынчаш, ивижилерже кичээнгейии өске малчыннардаи бедидери чогумчалыг. Оларны чайын солуур кижи чок болуп турарындаи шолээ безии албайн турарын өөрениң көөру чугула. Чүгле иви малдаиы дег дөргүл-төрелдиг кижилер, олары-биле дугуржуп аиаан таварылгада, мынчаи шолээзии ап магат-чок. Бо бүгү күзенчиг эвес байдалдардаи кадр айтырын база кызыы. Чоокта чаа совхозтуң директизазы иви малдаиы дег (ажыдыг-даа, ажыл чок-даа) кижилериниң шуптузуиуң даңзызын тургускаш, олар-биле чайгыс-чаңгыстаи чугаалашкан (харыи-даа өөрешкен): чаңгызы-даа ыыбаан. Ийи-бир чыл иштииде иви малдаар кыдыыр керээ чарыи алган малчыннар безии хуусаа четпээиде-ле керээзии үреп турар. Ынчангаш ылаигыя дуржулга чок ажыктарны ивижилер боттары хүлээп алыр тура чок: «гитараиы чайлаш, күзүи чоруптар болчук».

Амгы ивижилерге салгал херек. Ону ивижилер дүвүреп чугаалажыы турду. Авазы Хаиды Хүреөовна «Хүидүзелдиң Демдээ» орденниг чораан, дайыы Баллдир Хүреөович Октябрь Революциязы орденниг чораан, улуг дайыы Мырлаа Хүреөович Ленин орденниг чораан, ам боду 45 харлыг ивижи Чамыың Бадырааның «мен-ле уругларымны мындыг тайгаже чоруңар деп шыдавас мен» деп чугаалады. Байдал мындыг болганда кандыг-бир арга тыыры, кадрлар айтырыын чидии-биле тургузары чүгле совхоотаи эвес, районуң агроүлетпүр каттыжышкыныыдаи, улус өөредилгезиниң кылдазиидеи негеттиии турар.

Ивижилериң ажыдыы ийи, харыи-даа үш-дөрт болчог кылыр организастаза кавдыгыы? Оларга хоиуктаи, неделаап солуур болдунмас дээрэи билдингир. Айлаи азы квартаддап-даа болгай. Телевиреи чылдың үелериин, чаи төл алырының айны-биле оскертии база болур. Азы каичаарыы? Кандыг-даа таварылгада керээ чарары черле чугула. Бо ажыы амдыысында чугаа кырында.

Тывада иви ажылының талазы-биле үскай әртемиит кижи чаңгыс-даа чок. Якутскиниң күүрүе университединче болгаи Дудинканың кодээ ажыл-агый техникумунче сургуулдар чорударга, ара ээи көөр-дир деп, СЭКП райкомунуң бирги секретары С. Ы. Моңгуш ырнаазының ор: «Тоора-Хем» совхозта партком секретарының ашпаа дооэар, чаңгыс идегелиниг ол». Оон ыңай Ий орутумаа школазында бо чылын иви ажылын өөредип эгелээи дээрэии база оон дыңнадым. Өөредилге ному, программа болгаш методиктиг удуртулга чокта оон та чүү үнер чүве? Ынчалзажок ону эгелээни— улуг херек. А өөредилге материалдарын тывары, оон-моон чагыдарын Сымырбан Ырыпович хүлээнип алган.

Сөөлгү чылдарда ивижиниң баш саны кызырлып-кымыырлын, ам бичии доктаай берген. Ынчалзажок оон хөнлеп анарганы ажаок: узак эвес, чүгүн утбас, аарымчал, толгу хээрек. Бо бүгүиү хынап, өөренип, шинчилеп турар кижи база чок. Азы Сөөгу чүиттүң ивизи-биле бир коданнын хайнакташтырын көрзе чүл? Ол дугайын бодаар әртемденер болгаи даргалар маңаа көзүлбес, чүгле эът планынче үзе сүрерии негөөр деп ивижилер хомудан турду. Ынчалза-даа оларның идегели улуг—иви ажылының хогжүдүрүие, ивиниң баш санының өзериите болгаи ивижилериң амыдыралының экижиириие — ажыддарынга, дыштанырынга болгаш чурттаарынга таарымчалыг байдалдың тургустуларынга олар идеген турааралар. Идегелдиге үүле бүдүүгүр болур.

ЧУРУКТАРДА: хоочун ивижи Тока Дамчыл; ивижилер кыштың соогунда ындыг майгынларда чурттаи турар.

К. ЧООДУ.

Кызыл—Адыр-Кежиг — Дооран—Адыр-Кежиг — Кызыл.

Делегей медээлери

ЕВРОПАНЫҢ БОЛГАШ ДЕЛЕГЕЙНИҢ ЭРГЕ-АЖЫКТАРЫНГА

Ортумак ыракшылдыг ракеталар талазы-биле дугуржулганы чедип аитар болза, ол хончуг улуг политиктиг ужур-дузалыг болур болгаш Чөөи болгаш Барыын чүүтериниң аразында улуг бүзүрежилге байдалын тургузуп, амгы үеиин эң чугула өске айтырыглардың талазы-биле чугаалажымышкыныар чорударынга идигин бөөр. СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары М. С. Горбачевтуң Медеглелии делегейде үнелеп көрүп турарының кол утказы ындыг. Черге тайбыңны камталап алырынга, цивилизазиияның келир үеиин хандырарынга төөгүлүг арганы берип турар чаа совет эгелекчи саналдың хончуг улуг ужур-дузалыыр күзүреииң болгаш политиканың ажылдакчыларының айтыы турарын парлалга демдеглеп турар.

ВАШИНГТОН. СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретарының Медеглелии Ак бажыңның төлээлекчиэи «болуушкуиларын таарымчалыг хогжүдээи» кылдыр үнелеп, АКШ-тың «Женевада ядролуг болгаш космос боо-чепсээиің талазы-биле чугаалажымышкыныарның бүгү талаларынга бурунгаарлашкынынга белеии» бадыткаан. АКШ «чоокку үеде чугаалажымышкыныар столуига ортума» ыракшылдыг ракеталар дугаймында керээиің текстизии салыр» деп, ол медеглээн. АКШ-тың күрдепартаментизиниң болгаш Пентагоиуи төлээлекчилери баш ындыг медеглелдерии кылган.

Совет саналдарны «ынаныышкыныы болдуруп турар» деп, сенатор-демократ Э. Кенеди адаан. Ол талазы-биле дугуржулганы ам чоокку үеде-ле чарып ап болур болгаш ол өске талаларга чедиишкиниии чедип алырына оруктуг ажыдыптар деп, ол чугаалаан.

ЛОНДОН. Европага ортумак ыракшылдың бүгү ядролуг ракеталарын чок кылыр дугаймында Совет Эвилелиниң саналдыига хамаарыштыр Англияның премьер-министри М. Тэтчер журналистерге «маиаа хөй чүүлдерии дугуржур херек, ынчалза-даа ол бурунгаар ажыктыг базым-дыр» деп медеглээнии Рейтер агентилели дамчыткан.

БОНН. «Норддойчер рундфунк» радиостанциига интервьюзунга ГФР-ниң дашгыы керектер министри Г.-Д. Геншер совет саналга хамаарыштыр докладтаган, Совет Эвилели боттуг турушт-өөлээи деп онзалап демдеглээн. Боо-чепсекти дүжүреринің өске-даа талаларынга бурунгаарлар сорулга-биле Чөөи болгаш Барыын чүүтериниң аразында харылзаалар инитии политиктиг байдалды амгы үеде экижидери эргежок чугула деп, ол чугаалаан. Ортумак ыракшылдың ракеталарын чок кылыр дугаймында дүгуржулгага ат салганының соонда оператив-тактиктиг ракеталарны кызырар дугаймында чугаалажымышкыныарны эгелээриге ССРЭ-ниң белеии ГФР-ниң болгаш Европаның аймыл чок чоруунуң эргежактарынга дүгжүп турар деп, министр чугаалаан.

УЛАН-БАТОР. Европада ортумак ыракшылдың ракеталарының айтырыын чугаалажымышкынарда кирип турар айтырыглар болүүнден аңгылаар дугаймында СЭКП ТК-ның Чиңгиие секретары М. С. Горбачевтуң Медеглелиизе совет удуртулганың саналын болгаш ол талазы-биле АКШ-биле аңгы дугуржулганы чарарының дугайын моол улус деткип болгаш чүүлдүгээүүн турар деп, МАР-ның партия-күрүне активиниң ында болган чөвүлел хуралынга МАРН ТК-ның Чиңгиие секретары, МАР-ның Улустуң Улуг хуралының Президиумунуң Даргазы Жамбын Батмунх медеглээн.

Чөвүдел хуралдың киржикчилериие чүве чугаалаан, чаа совет инициативазы киижи төрелгетеииің ядролуг чепсектеи чайладырының комплекстиг программазын боттандырып чорударынче угланган улуг базым болур деп, ол чугаалаан. Ону боттандырып чорудары Европага болгаш бүгү планетага тайбыңның болгаш айыыл чок чоруктуң үлелеииериин быжыглаарынга дузалаар. Делегей иитиглежилгези совет чаа саналга чогумчалыг хамаажыры АКШ-тың маиаар эртелиг, чүге дээрге Рейкьявикке практиктиг дугуржулганы ажылдап кылган.

М. С. Горбачевтуң Медеглелиизе эгелекчи саналдар политиктиг чаа бодаашкынының бүзүрелдиг болгаш коигү чижээ болур деп, Ж. Батмунх демдеглээн.

(СЭТА).

БҮГҮ ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕР ХҮНҮ

Бүгү делегейниң херээженнер хүнү Март 8-ти Чехословакиада миллионнарның тоолуушкан хүнү деп адап турар. Бо часкы хүиде республика ве херээженнерии, ажыл-ишчи херээженнерии алдаржыдыы турар. ЧССР-ниң бүгү эртем ажылдакчыларының үштүң бир кезииидеи хөйү— херээженнер.

ЧУРУКТА: Праганың национал музейиниң археологчаартыкчызы Гелена Неуфуссова Праганың девискээриигe археологтуг казылыышкыныар үезиидe тывылган керамик савазы катаи тургузуп турары.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

ПОЛИТИКТИГ БАЙДАЛ ЭКИЖЭЭН

МАНИЛА, (СЭТА). Ниити национал референтум соонда Филиппиныларда политиктиг байдал экижээн, чурт экономиктиг буурашкыидаи ушкуиуп орар деп, ол чурттуң президентизии Карасон Акино чурт иштииң болгаш даштыкы журналистериниң айтырыгларынга харыы берип турган чугаалаан. Оон администрациязы эрге-чагырганың болдурганы боттуг эвес чүүлдерии чайладырынче угланган реформаларны боттандырган. Чурттуң хөгжүдериниң программазын боттандырып эгелээн. Сөөлгү чылдарда эң-не баштай национал орулганың өзүлдези көстүп кел чыдар, экономиканың бүгү адырларынга капитал салымшкыныарның хемчээли чоорту улгадып орар.

Президент күрүненiң иидээ ажыл-агыйга хамаарылгалыг бүгү будурулгелерии аграр реформаны саат чок боттандырарынче кыйгырган. Моок мурнунда ону боттандырарынга күрүне фонду-дарының эвээи бооп турганы саат ужураштырып турган деп, ол чугаалаан. Карылгалыг күрүне будурулгелерии садыи турган, оон алдынган акша-хөреңгиниң иидээии чаартырынче угланылырар апаар деп, ол түңнелиие чугаалаан.

ПРОТОКОЛГА АТ САЛГАН

ХАНОЙ. ВСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң даргазы Фам Ван Донг Албанияның Улус Социалистиг Республиказының садыг министри Ш. Корбеңиге баштаткан албан чазак делегациязын хүлээп алган. ВИА агентилелдиң дыңнадыы турары-биле алырга, ужуражымышкын үезиидe Вьетнам болгаш Албанияның аразында экономиктиг кады ажылдажылгаиы хогжүдериниң айтырыгларын чугаалажып көрген.

1987 чылда ийи чурттуң аразында барааннар солчуруиуң болгаш телевирлериниң дугайында протоколга ат салган. Ол документ ёзугаар Албания битүүм, пирит концентрадын, чес суургаиактарын үндүр садар. Вьетнам Албанияга натуралдыг науучук, кофе, өске-даа барааннарын садар.

(СЭТА).

◆Телетайп лентазындан◆

СОВЕТ ЦИРК ИТАЛИЯДА

РИМ, (СЭТА). «Москвиың цирк көргүзүү» деп бижиктиг сарыг-кызыл өңнүг плакаттар Италияның иаймысалының улуг-улуг кудумчуларда көстүп келген. Бүгү делегейде сураггаан Москва коллективи ам бир неделя ажыр үеде бо хоорайда солуи көргүзүглерии уламчылап турар. Артистериң оюиуи көрүксээинер чамдыкта улуг театрларга сыныышпайн турар. Бир көргүзүгүү-ле 2 мун ажыг кижи көрүп турар.

Москвиың цирк артистери Римге март 15-ке чедир ойнаар. Ооң соонда май төнчүзүүге чедир Болонья, Милаи, Турин хоорайларны эргээш ээрлер.

ХЕМЕЛИГ ЭКСПЕДИЦИЯ

КИТО. (СЭТА). Эквадорда хем порту Мисауальи хоорайдаи Латин Америкаиың 6 күрүнезии — Бразилия, Венесуэла, Колумбия, Куба, Перу болгаш Эквадорну төлээлээи 40 эртемден хемелер болгаш салдар-биле Мурнуу Америка диити доора кежир аккан делегейде эң улуг хемнериниң бирээзи Амазонка хемче кирген хемнер чоогу девискээриниң шинчилел ажылын кылып чорупкан. Олар бир чыл иштииде 10 мун км. суг оруун эртип чораан, Кариб далайга чедер деп планы кылган.

Экспедициияның ажылы хөй талалыг. Ол хемнериниң уиун дургаар чурттаан хөй ниитиидей улустарының дыл-домаан, амыдыралының байдалын, бот-боттарының аразында харылзааларын шинчилээри, ол девискээриниң бойдус байдалын өөрениң көөру дээш оон-даа өске айтырыглар хамаарлыг.

КАЯА-ДАА ТААКПЫЛАТПАС

ТОКИО, (СЭТА). Японияның Киодо Цусин информация агентилелиниң дыңнадып турары-биле алырга, Кыдатта Сингапур хоорайының күрүне будурулгелериниң таакпылаар ажылдакчылары чүгле ажылдаар черлеринге эвес, а коридорларга, чада шөлдеринге, арыглалыр чөрлерге таакпылаарын хораан. Сингапурнуң эрге-чагыргазы ол хоорайны таакпылавас хоорай болдурар дээш элээи хемчеглерии алган.

2 миллион 600 муң чурттакчылыг бо хоорайда таакпылаашкыидаи аарыг-арзыын ковудээрге эрге-чагырга индыг кадыг хемчеглерии ап турар. 1986 чылда таакпының салдарындаи чүрек аарыы тымыраан 1500 кижи өлген.

ХОЛУ ЧЫЛЫГ

Ажы-төлдүң чүрээ чылдыр
Ава даарга хүн дег чалгыс
Хүнүүн ишиг хереглиишеп
Күжүр нем холу чылыг.

Авыралдыг аваң хөөкүй
«Кыжым, оглум кандыг
чор» деп.
Кыржаң соокта, ышкам
хүнүүс
Ажалзыраң човаа орар.

Аңмыжырал моңгеза дег,

Аваларга калы турбас.
Келээр сында шиин, пот
дег,
Кезээ шагда чалым,
чараш,

Бүгү иүүүн аваазы дээш,
Бүрүн четче үнүүрээ-даа,
Чайгыс дүне ажаалгавыл
Чандырыкаа мыжыг төл
чок.

С. САРЫГЛАР.

НАЙЫРАЛ

Баллырбаажаң бичии шаамны үтпайн чор мен.
Багай оглуг аваң, ачам бодаң чор мен.
Ажы-төлүн дорукторар арга хайын.
Ачам иүүүр ачылавыш тараа тарыыр.

Самдар одаа авый-чыавый астывытташ,
Шала часкаар уйгу-дыжың үттүр чорду.
Аваң иүүүр ийи чейин бересиивиккеш,
Алты төвүн белдеа бөгташ соортүүтвеп.

Оруң бизе үргүүлдениң тудушкаанда
Олбук оруу бызаа кежии дожаа кырлап.
Хола пажың эрии биле дейлештир-ле
Хонг сарыг шайыа сүттээп, саара тудуп.

Хоо-домбу саваларын ишкей кудуп,
Хоор чонуя сувсунвадын сөңнеш чоралаа.
Аваң, ачам чыжыжыңыр үүнел-кежии
Азырап каап ажы-төлүү бистер шупту

Ораа чүрттүү чону-биле пайыралдыг
Оруун, изии чандыр бастайн шупту калы
Эгиилерден түттүнчүпкаш чангыс демниг
Эргелеңчии, чортаавачыл чүрттап чор бис.

А. МОНГУШ.

Р. ГАМЗАТОВ.

* * *

Сээжии шыа: кыраан тудум мыдым читти,
Шаанда дег, арашыста онза чүүл чок.
Чалыы турган бар-ла турган оорушкуңу
Сээң-биле барык деңге үлеп чордум.
Чартыктажыр чүүлдерим ам эвээжээп бол,
Сарыын сенээ багай кижи апарбадым.
Ажыг-шүжүг бертелериин ажалы сээ
Аарышкылыг болбалыын дээш мыдым читти.

* * *

Чүден артыш эргим кижи мажы иваам
Чүгле сеп сеп. Сенээ шүлүк бижиирийдеп
Коргар-дыр мен. Аныяк эр азы өскө эки кижи
Кожаңнавайн ону ломчаап, сетки.ии сээ илеретсе,
база кончуг.

Эвээ эрттир эргим кижи иваам сенээ
Эки шүлүк бижиирийдеп сестир-дыр мен.
Сетки.-чүрээн өскө кижи ивам кыска
Сенээ сөңнээн шүлүүм-биле илеретсе, база кончуг.

Ч. ОНДАР очулдуртаа.

УЖУРАЖЫЫШКЫН

● Чечен чугаа ●

Өрээл иштин шин-ле шимээн. Ажыдың каан соңга бааргында стол артында аргаңгылымаар, куу арыннығ уруг ак сааның салып алган олурган. Демир-үжүүнүн ужун мазырын каап, бодаңмырыла ажок болган. Ол сыгыр кара карактарын чивеңнедип каап, бирде хертеш думчуун, бирде бичии уругларының дег бопугур эриивелерин салаазы-биле суйбагылаар-дыр. Соңгаже харагылаң көөр-дыр. Бажының терең кара дүктери кызың эктинче бо-ла кээп дүжер. Оларын солагай холу-биле ойтур суйбап алыр.

Мынаң оон өрээлиниче салгын кииp хадып келген. Элдептиг дескел чок оолчуган дег, бүгү булуңнарығ дөгеремээ эргээш, соңга пөзүн хөлбеңнедипкеш, база катап уне халаан дег, соксай хона берген. Оон өрээл база-ла шыпшың апарган. Чүгле даштың кижилериниң кылаштажыры дыңнаныр. Чугаасооду мында хаая үнер.

Эштери кино көрүп чорупкан. Уругнуң мнаар баар туразы чок болган. Сагыш-сеткилин даады-ла өйүп чораанын бодалын ам-на илередир деп бодай берген. Шынаа-ла, ону боттандырар дээш, мурунда черле чадашкан. Дидинмес болган. Уруг та чүге өйнүк, бо кежээ дыка шинтпирлиг болган. Ол шагдан бээр бижип чайап каан чагаазын ам-на сегире шаап алган.

«Экии, ачай! Мен Өлзейниң уруу Долаана-дыр мен. Силериниң сагыш-сеткилиңерни хөлеедиптим. Мынаар элдептиг чагаа бижээн дээш мени бууудатпазынарыңы баш удур диледнм. Силерии шагда-ла ог-бүделиг, ажыы-төлдүг, ажыл, аңмыралдыг, аас-кежиктиг деп чүвени билип тур мен. Долаана деп уруг бар дээрзин даан бодаңдаа билбээнгерге база бүүрээр мен. Ынчалза-даа силерни мээң аваңныңы башпайгы өөнүң ээзи деп чүвени билир мен. Чырык чер кырында төрүттүнериниң мурунда-ла силер ийи чарлы бергенигерни аваң мегээ шагда ла чугаалап берген. Чарлы бергенигерде, аваң силерни эки кижи деп чүвени дыңнаан мен. Ача деп кижи кандыг болур ирги деп чүвени дыка-ла билип алыксаң чоруур мен.

Эштериниң ачаларын уругларынга ажок ынак. Оларга ажок адааргаар ийик мен. Мунгарай-даа бээр-ле мен. Та чүге мындыг болган аңжи мен ыйнаан. Водумга бодум хорадаар-даа мен. Оларның ачалары уругларын холдарындан чедипкен чорда, бо-ла таваржы бээр турдум. Харын-даа моонналарыга олурган алган-даа чоруур чораан. Чамдыктарын көөрүмге, оларынга аяттынар чайганымыштар-даа кылын берген тургулаар. Ындыг ачалыг болзумза деп дыка-ла күзеп чордум».

Чагаамы биинп алгаш. Долаана бичии кала демир-үжүүн салып каап. Караан долуп, бүдеңейнин келген чажыы думчуунуң аржыыдыла-биле чодуп, кезек олурган. Оожургай бергеш, чагаазын уламчылаан:

«Бир-ле катап, Кызылче өөренир дээш чоруп тура, автобуска бир таныязым кырган ашакка таваржы бердим. Бистиң олудувус кожа апарган. Ол Кызылда уругларын че бар чораан. Силериңи адрезиңерии оон билип алдым. Чугаакыр, чазык-чалгай магалыг-ла ирей болду. Оз силерни ажок билир чорду. Мени харын ачанга дыка дөмей-дир сен дидир. Оон бажың мойнунда салып алган-дыр сен-даа дээр. Аваң база-ла мени ачап-биле келчок дөмей болган-дыр сен дээр чүве...»

Долаана сонгаже көрген. Даштың имиртиң дүүн олурган. Кежээки салгын ажык соңга оттур. оон чаазытарын эргелеткен дег, дээш каап турган. Сагыш-сеткили делгем ышкаш апарган. Бодунга мындыг чугула үмелиг ол чагаазын ам-на тендүр бижип алган. Сактырга, хөрөө ховаа, артында болу чиик апарган. Оон демги кыргап ашак-биле орук дургаар кады чоруп, хөөрешкенин база катап сактып эгелээн...

Елена БАДЫ-МӨҢГЕ.
(Үлаачылыг).

БО-ЛА МООРТАЙЛАРНЫ...

Бо чылды тоолай чылы дижир болгай бис. А чамдык чүрттарда амгы чылывысты моортай чыды дээр. Моортайлар кижилер-биле шаг-шаавдан бээр чүрттан келген: ону египет пирамидаларга казымышкыныар бадыткаан. бүрүлгү ринчилер хостелганын бургаын сизлээн, чуруп тура. оон буттарының чажында дингти кажан-да үтпайн турганы база оон хереченаа.

Делегейниң бүгү улустарынхан амгы үеде ангылар дег моортайга ынак чок чок дээр болза, черле частырыг болбас үжүрлүг. Чүге дээрге, чылдың-на олар диңспейлерин чемгереринге 280 мил.ионон чедир фунтуну чарыгдап турарлар. Чыл саныида чазың национал клубунуң организастан турары моортайлар делегезии дыка-ла улуг болуушкунар дег өртикиээр.

Моортайларның эмин өртпер сонуургак чоруу оларның боттарынга эвээш эвес бергедээшкиниерии таварышпырын турарын чугаалавары чугула. Хөөкүйлер ол сонуургак чоруу-биле чүге-ле таварышпас дээр силер. Ынчангаш-ла ындыг боор, бойдус аңма дыка-ла бижыг амытыныы берген. Көрүп-даа көрүнер. «Униенд» деп англия журнал чоокта чаа номчукчуларынга чуур дээн хел аразынга кире бергеш удуп калган диистак дугайында дыңнаткан. Оңгуң эзаа оңу эскербейн, моортайны хептиле кады хеп чуур автоматмашинаже супкаш, ажылдыр кижилерии бажынан. Эзээ каш минута эрткенде машинаның барабанының сонгазынга ол моортай бажы кестүп кээрге, машинаэы тургузуп, үйгужу амытанны үштүп ээп, чүгле кылымал тындырымышкыи ачызынга оозуп диргизир тынгарып алган. Күжүр моортай бир-ле шак хире болганда ажок таптыг төттөр чемкенин алган.

А АКШ-тың Отайо штадынга бир сонуургак моортай натинга кежээзинде котельнаяның ажылчын камераныче кире берип-тир. Оңу чүгле повседьникте эртен эзээн чударан, бакырааи чыдырга үштүп экелген. А аңаа температура дээрге чамдык үелерде 200 градус чедир бедик турган болдур ийин.

Мынаң чүүлдерии номчаан соонда, моортайны ханчаар-даа октаарга, оон ыяапа бүт кырынга тура дүжериниде кижи кайгаар чүү-даа чок болгу дег.

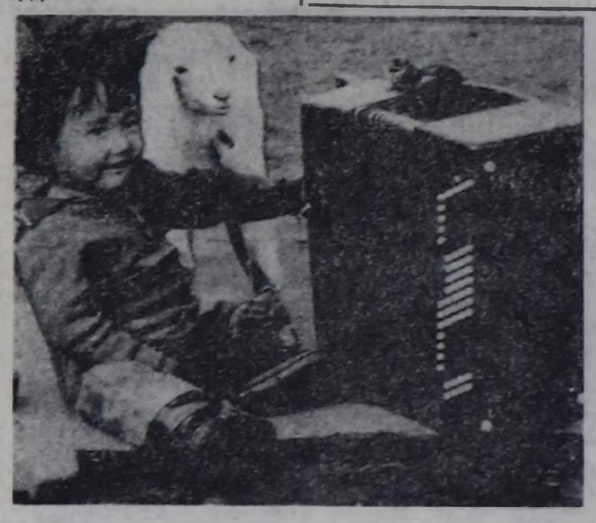

ЭЛДЕПТИГ СУДНО

Элдептиг транспорт аймаа — дорт дугуйлуг судно Франциниың Сен-Мало хоорайындан Атлантика океанының далай эриинин чоогунга эжидирип чорун турар. Чаа судноиуң дугуйлары элээп калбак, бодуиуң узуну 27, доора калбаа —6 метр, аңаа 150 пассажирлер олурар. Элдептиг судноиуң дүрген чорууу — шакта 15 километр. Ыинчалажок далайларны, океаннарны, хемнерии пассажирлериң сонуургак көөрүнге шакта он беш километр тавромчалыг болуп, четпир мышкаш. Ол судно кургаг черге база чорун шыдаар аргалыг —дугуйларлыг болганда, океаннарның, далайларның, хемнерииң хөй санныг ортулуктарын тавартыр дорт эрте бээр.

КРОССВОРД

Кроссвордта бистиң чүртүвүста болгаи республикада сураглыг хөрөөжеңнер дугайында айтырыглар колдаан.

ДООРА ДУРГААР: 5. Тыва малчын, Социалистиг Күшажылдың Маадыры. 6. Спортчу гимнастикага каш дакпыр олимпий чемпиону. 9. Ужудукчу-космонавт. 10. Тыва хөрөөжен ат. 12. Шыдыраага каш дакпыр делегей чемпионуиуң ады. 13. Үнелиг даш. 15. Хемелиг эжиндиринишкиниге баштайгы олимпий чемпиону болгаи совет спортчу. 16. Арын кавасташкыны. 17. РСФСР-ниң улустуң артизи К. Мунзуктуң бир ынак ролю. 23. Ыраажы. УССР-ниң улустуң артизи. 24. Олимпий чемпиону Е. Петушкованың бир ыдыының шолазы. 25. Хөрөөжеңнериниң бир ынак байырлалы. 27. Уран гимнастикага каш дакпыр делегей чемпиону. 28. В. Вишневскийниң «Оптимистиг трагедия» деп шизииниң маадыры. 29. Будүрүлгениң чаартыкчызы. Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры. 30. Тыва чогаалчы.

УЗУН ДУРГААР: 1. Будүрүлгениң чаартыкчызы, Социалистиг Күш-ажылдың ийи дакпыр Маадыры. 2. Тыва ачы. Ленин орденн-биле шаңнаткан. 3. Хей-шиити болгаи күрүне ажылдакчызы, 1968 чылга чедир Совет хөрөөжеңнер комитединиң даргазы. 4. Ыраажы. РСФСР-ниң улустуң артизи. 7. Хөрөөжен ат. 8. Чогаалчы, тыва чогаалдар очулдурукчузу. 11. Хөрөөжен ат. 14. Пос аймаа. 15. Хөрөөжен каастаала. 18. Тываның партия организациязындан СЭКПниң XXVI съединиинин делегады. 19. Баштайгы тыва номчуң маазыры. 20. Эвилелдешкен республика найысталары. 21. ССРЭ-ниң улустуң артизи. 22. Делегейге бир дугаарында копьёну 30 метр ажыр ужуктурупкан спортчу. 25. «Дан халазынга мында ыржым» деп фильминиң бир маазырының ролюнүң күүседикчизи. 26. Чаагай чыт.

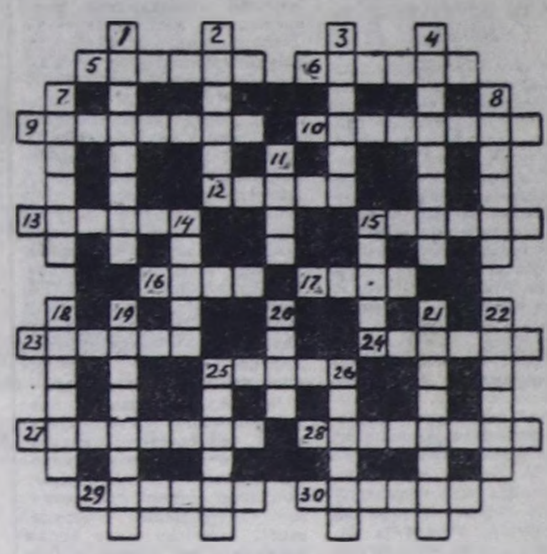

Кроссворду Н. САЛЧАК тургускан.

Февраль 28-те үнген кроссворттуң харыызы.

ДООРА ДУРГААР: 3. Мажалык. 4. Сарбаа. 5. Адагаш. 8. Чарыга. 13. Каража. 14. Чодуу. 16. Жданов. 17. Таңды. 18. Балар. 22. Салгын. 23. Начын. 24. Даспан. 25. Кавргак. 28. Кыртыс. 29. Кылбыш. 30. Тарыга.

УЗУН ДУРГААР: 1. Карала. 2. Сылдаг. 4. Санмал. 6. Шаанак. 7. Сыйда. 9. Сарадак. 10. Чалаана. 11. Ажаалда. 12. «Бодарал». 14. Чеден. 15. Угаан. 19. Аганак. 20. Очерк. 21. Ускуун. 26. Амыдай. 27. Амырга.

ДУРЖУЛГА

Шоодуг

Магазин директорунга мень токуйлаан. Дарга ат азывыган болгаимда, мурунгга салган сорудгаларымны кадрлар-биле ажылдан амыдыралга боттандырып эгелээр деп шиитпирледим. Кадрлар-биле ажылдаарда, коллективтиң кежигүннерии шүүтүүн удурткучу кижи бөш салаазы дег билир ужурлуг болгай. Оларның сагыш-сеткилин, ажыл-чайын кавчаң биинп алырыл? Таныш-көрүш даргалардан дуржулга айтырарыма, огулуг харыы бээр кижи чок. Ам кайчаар, ном-дептер ажып, арга-хорга. эртем ёзугаар чугаалаар болза, методиктиг сүмелер дилеп эгеледим. Оң-ла номчуттуүн чорүп турумза, холумга «Делегейни дескиидирер» деп журнал түттүүнүн келди. Ажып көрүп орарымга, «Даргазынга хорадаар...» деп эге карааига кидиге берди. Дораанга номчуй-ла бердим. Япон фирманың эзии ажылчыинарының ажылының будүрүкчүдүүн кудулаттаас дээш оларның сагыш-сеткилиниң байдалынче кичээнгей салып турарын дыңнатпан болду. Бодубиле дөмей малекенни түскай өрөөлге тургускан. Фирманың эзиигге хорадаан ажылчыны ол өрөөлге келгеш, ону шаанга кииp эттеп-эттевазы сөглеп-сөглеп алгаш, хорадааны чихип, хыы хаяа бээр. Оон түңнелиидеп фирманың удуртукчузу-биле ажылчыиарының араазында чөрүл дээлер эвээжээп.

Бодап орарымга, бо арганы ажыглаза ажырбас хевир-лиг. Садыг шүгүмүүнүң эжыдакчызы киижи болгаш, малекенни дораан-ла тыва шаап алдым. Ону бодумга дөмей дештирериигге элээп бергеледим. Ынчалза-даа ол айтырыгым чогаадымчы ёзу-биле шиитпирледим. Анаа мээ эргы хевизиин кедиргеш, терей кара салым дег капрон салды чыпшыргаш, куу шляпамны бажыыга каапталга, мөң-не олчаан. Ону тургузар тускай өрөөл чогундан, хеп солун кедер өрөөлге аппарып каап. Кончуг-за хайым чар. Аңаа иштимде бүдүү амыраи турдум. Кижи бүрүзүнүң сагыш-сеткилии дүргеп-не биинп алгай мен. Меңээ хорадаай кижилер ону ооидур-дуидур-даа эттеп, соп-ла тургайлар. Хоютку варышкыным, алгыра-кышкыра бээр эвес. Хөөкүйлериниң сагыжынга-ла чиик ыйнаан.

Шүүтү чүве белеп болу бээрге, магазинниң коллективии чыгташ, япон дуржулгазы ажыглаар талазы-биле тайылбырны кылдым.

Чүдүртүкчү оолдарның биргээи:

— Силерии... хоютку хуиүп-даа эттеп-соп болур шыңаажы? —деп, мон каре чудуруун көргүзүп, ылаавылады.

— Шак-ла мыдыг—деп, бажым согаиадып, ол хире чудурук-биле малекенни эвес, мени үстүрер болза, та кайы хире варышкылыг ыйнаан деп бодап кагдым. Ол-ла хүидеи эгелээш, ал-ла сагыжым малекенде. Ким баштай хол дээр эвес деп сонуургап эгеледим. Баштайгы ийи-үш хүнде ким-дээ хол дегбээн. Дуржулга амыдырылга боттанмайн баары ол чоор бе деп сестип эгеледим. Чүдүртүкчү оолдарны са конгуп каапкаиым хүи малеиеиниң ужазынче бир кижи тепкеи болду. Шинчилеп көргеш, чүдүрүкчү Эртиленин санныынын изии таныш кагдым. Магазинде оон өскө санныг кедер кижи-даа чок. А будүүм улуу дээрге мырынай ондазын бизи дег хей болбазыкпе. «Ы-хы, магалыг-ла өртиие-дир» — деп, хорадап бодандым. Оон соонда-ла малеиеиниң ыстери улай-улай кестүп эгелээн. Ужазында салык изи дээрге эвее-сан чок. Чүдүрүкчү Эртиленин ажылы-ла болгай. Кымнаи артык меиинп турар кижи ол. Соонда-соонда мен көрүп турумда-ла, малекенни шанчыпкаи азы согленкеш баар аиырганнар. Хөөкүйну көөрген эгелээн мен. Сактырымга, мээң бодумну эттеп. сөглеп турганзыг. Хөлүи эртпер неижээлеп турар кижилериий хемчээн алыр деп шиитпирлеп алдым. Ындыг кижилерге, хелзиг-ле черден чылдан тыпкаш, сагыидырып, доңгулда берип, оон кедерезе шаанал ажыл төлевирии-даа кадып" каапгар аларган мен. Оой-биле деңге ажылчыиларның малекенни эттээри дам барган. Хөөкүй оиур-хевирии шуут оскуупкаи, кижи-даа танып арга чок.

Чеже шыдажыр боор, коллективти дарый чыгган:

— Бир эвее сагыштыг кижилер бар болза, дорт чугаалазынар — дидим. —Малекен эттеп-соп турган хереэ чүл?

— Бодумар эгеледнер чок. директор — дей-дирлер.

— Чүү-даа чүве ой-чижектиг ыйнаан —дидим.

— Боттарынар тыпкан оюнуңар-дыр. Малекен эккеп алгаш, аиаа хол дегген дээш хей черге кижилер хемчээп турар силер—дээш, кырымгала келдилер. — Чон-биле эдержип, ажыл удуртуп шыдавас болзуңарза, чайлап берииер.

Чыыш соонда, мээң малекенимии даштыгаар удур октапкаинар. Каш хонганда, бодумну эрге-дужавылымдан халап каапкан.

Япон дуржулга ажыглаар дээш шак ынчаар ашым базы хойган болбазыкпе.

Ш. СҮВАН.

Амдыкмызыла меиэ силер
Алаактырып, баян бергеш
Алк шайны аартап каап,
Амыдырал-чуртталганы
Алган-йөрээн хөөрежиин,
Амыр-шөлээн олур силер.
Алызында өөүп келгеш
Аллгадан ойнап баар мен.
Ам бо дораан хоржок-тур
мен.
Айгыр аиай шаптыктап
тур.

●

«МЕҢ, АҢАЙ БАЗА БАЯН»

А. ШАҢНААҢЫҢ фоточурумалы.

ЫТТАН ЭРТТИРГЕН

Бистиң совхозувустуң директору суурнуң бүгү чонунуң хуралынга мурнунга чүве чугаалаары-биле индирге үнүп келди. Хүлүүн ужуражып турбас, мида-хаая келгенде кээр, келбэмде эртемшаа баар, депутат директорму дыңнаваска кымны дыңнаар боор! Оон боду күдер кара, дырбыа кара эрии салгыг, характары оожум-даа бол. ыырай-арыы ширии, ажы-чаңы берге-ле кижи. Чон оон чүвү чугаалаарын четтикпейн маиаи олур.

Директорувус думчуулуң аржыылыыи далаш чок уштӱп, холдарын, аксын чотку-лааш, хөрөөи хозаны чодургүлээш эгеледи.

— Эштер! «Бүгаиың мыйызыидан дораан алыр» деп чонуиуң чугаалажыры дег, келген хевээиче дорту-биле кирейм. Партия, чазак Аъшчем программазын чорудуп турарын билир болгай силер. Ол дээрге — индээге маа тударын чиитээрээи, чижек устаавын бадыласаы-даа ол — деп, чугаалаан, совхозтуң эът планы-биле бергедеп турарын ыңнадым, артыкшылыг малдыг хамаатыларның малын совхозка садарын диледи.

Суурнуң чүрттакчыларын, уставтан артык малдыг пенсионерлер Чиди.-оол, Кергеоол, Адыг-оол суглар ам дораи-даа болза, малын садарын аазалымлар. Мал аймаа ондээвде чок Ортуи-оол бөзерек хавааиарын садарынга белеиин ялеткөөш, улай айтырды:

— Келир чылын садар ужурлуг хавааиар мейде бар, оларның аъш-чемин кандыг аргалыг тып ап болдуруа, дарга?

— Коичуг шыи, хүиүүн өзеи айтырыгларынга бирээзин-дир. Хуузунга тараа тарып, дүжүт өстүүп турар кижилер чок. Кандыг-даа арга-биле ииитиниң ачучуун ап турар силер. Чамдык кижилер ак сетки.ии-биле садыи ап турарлар. Кидээ ажылчагый ажылдакчылары, силерниң ачы-давыларда, бо чылын совхоз багай эвес дужүүтү алган.

Совхозтуң төп шаңында тараа кудуруу эиимежок дээрзин дыңнадып, акша-биле садыи алырын база ялады. Чон орта ажок өөрээи-даа.

Хуралдан келгеш, Ортуи-оол бажыңының чанынга кылаштап турарга, кажаа иштинде хавааиарын чугаалаигаи-даа, мүлээи-даа дег шимээргээи. «Мээи-даа коичуумну, хөөкүй дириг амытаннарым азырап алгаш, кырыыдан аштадып турар» деп, оларын ээргеп бодаигаи. Совхоз директорунуң чугаазын сактып ээрге, оон сагыш-сеткиля чыркы дээр болган.

Куш дамында тура халаап, кадайының акша-хавыдан чээрби беш рубльдя ап, шоодайлар апкаш, совхоз төвүиче чорупкан. Дарганың ыдыкта биинп алган өөрүүделии ол бараалгаткан. Ортуи-оолче чүве ыыттавайн, кылчаш кылдыр көргеш, дилегиин солагай талазының үстүиге кызыл будук биле «бээр» деп биижип каап.

Күжүр Ортуи-оол өөренииден директорлуң ээвелиидеи бүт черге дегбес үнгеш, өртээи тилээри-биле кассирге келгеш биижип сулуп, кармактарын үжээп.

— Бистиң совхозта хамаатыларга садыкты дег артыкшылдыг тараа аймаа чок. Садарын садыпкан, чүгле ииитиниң малынга ой чүве арткан — дээш, кассир дүрүт төгерик таңма баскан саазынны сунган. — Ол дугайында директорлуң дужаалды бо дүр ийин, акшй.

Дужаалды номчупкаш, Ортуи-оолдуң сагыжы каранғылаи, карактарынга аргаи куу-куу хавааиары кестүп келген. Директорлуң ыттан эрттиргенин ам-на билип каап.

К. ОСКАЛ-ООЛ.

ТВ

МАРТ 7-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.20 — «Чүүдеи база чүге». Уругларга дамчыдылга. 8.50 — Делегейниң хөрөзеңнер хүнү — Март 8-не. Док. фильмнер. 10.05 — «Ядролуг чепсен чок делегей дээш». Шүүлгааның түңнелдери. 10.35 — Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. Испания — келээде». 11.25 — «Дем ааттыжылгазы». Тележурнал. 11.55 — Бүгүи делегейде. 12.10 — «Бүгүдеге болгаи кижи» көргүзүүге». Москвада, Таллиинде шиитиниң чемненилгеаиия дугайында. 12.55 — «Шүптүзүү циркке мынеи». 13.30 — «Биилиитир-даа бол, элдептиг». 14.30 — Чиик атлетика. Делегей чемпионады. АКШ-тан дамчыдылга. 15.00 — Суббота — ала-не хүнү. 16.30 — «Бүрда» журнал (ГФР) көргүзүп тур..». Эвилелдер бажыңының Колонкалыг залындан дамчыдылга, 18.30 — ТТ-ниң экранынга бир дугаар. Уран-чечен фильм. «Анна Павлова». 1, 2 серииялары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Суббота кежээзинде. «Березканың» хороводтары». Күүмениң «Березка» хореография ансамблиниң концерти. 22.10 — Силер олариың-биле ужуражып каапкаи силер. 23.25—23.35 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Смешичка» ансамблиниң концерти. 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — «Кармелюк». Уран-чечен фильм. 4-кү серииязы. 10.45 — «Кадыкшыл». 11.20 — «Беш кежээ». Уран-чеден фильм. 13.10 — Авазыиың школазы. 13.40 — «Бүрган төрүттүиген байырлал будүүзүмде дүи». Мультфильм. 14.25 — Чех филармониязы — ииилэктарга. (ЧССР-ниң телевидениези). 15.15 — А. Белинский — «Бешки он чыл». Фильм-шиы. 17.05 — «Долгандыр тура каапталар». 18.50 — Диалог. Совет-америк харылзаалар талазы-биле маргылдаалыг чугаа. 19.30 — «Баштактадыл-даа, шыиыбиле-даа». Шоодуглуг дамчыдылга. 20.00 — «Тамчыктыг удумар, чаштар!». 20.15 — ССРЭ-ниң Күрүнеиии үлегериг Улуг театрының үрер хөгжүм оркестри ойнаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Ф. Зүүпе. «Галатея». Москвының оперетта театрының шиилгиниң баштайгы көргүзүү. 23.05—01.00 — Баскетбол. ССРЭ-ниң чемпионады. Эр улус. «Жальгирис». — ЦСКА. Каунастан дамчыдылга. Коньки спорту. ССРЭ чемпионады. Ленинградтан дамчыдылга. Студентилериң ыыжыы бүгү делегей оюнчары. Түңнел дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИН

АГААР

Республикага биче будуттаар. Хар чагбас. Хаттың дүргеии секундада 5—10 метр. Агаарның температуразы дүне 22—27, чамдык черлерге 12—17 градус соок болур. Хүндүс 4—9 градус соор, чамдык черлерге 2—3 градус чылыыр.

Кызылга биче будуттаар. Хар чагбас. Хаттың дүргеии секундада 5—10 метр. Агаарның температуразы дүне 22—24, хүндүс 5—7 градус соор.

КИНО

МАРТ 7-де

«НАЙЫРАЛ»: «Путешествие в страну чудовищ» 11.20 «Яблоневый сад» 9.30, 12.50, 14.40, 16.30, 18.20, 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Последний переход» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Каменный цветок» 9.30, 13.00 «Капитан «Пилигрима» 11.10, 15.00, 20.30 «О том, чего не было» 16.50, 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Плюмбум, или опасная игра» 15.50, 19.00, «Белый клык» 14.00, 17.50 шактарда.

ТЕАТР

Март 7-де. Театрның артистериниң күүселдээи-биле А. С. Пушкиниың «Харам Чаачы» деп трагедиязын бир дугаар ойнаар.

Шин соонда аныяктарга дыштанылга кежээи болур. Эгелээри 18 шакта.

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариттың 2-23-25, партийна аймыралы болгаш үзеглер киижилериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киижилеринии 2-37-13, чагаа киижилериниң 2-41-27, информация киижилериниң 2-20-60, культура киижилериниң 2-23-54, кедее ажыл-агый киижилериниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниың 2-12-45, солуи келбейи барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуиниң индексиии 54241.
Чылда 300 катаи үнер.
Хемчээли 2 нарлалга аназы.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш чон садыының керектериниң үлазы-биле күүрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыи № 1.

Чагыг № 3466.
ТС—00253.

республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

ДЕЛЕГЕЙНИҢ ХЕРЭЭЖЕННЕР ХҮНҮ-БИЛЕ!

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 58 (13358) | 1987 чылдың март 8, воскресенье | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

СОВЕТ ХЕРЭЭЖЕННЕРГЕ

Эргим херээженнер!

Бистиң Төрээн чуртувустуң алдарлыг кыстары!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитеди Делегейниң херээженнер хүнү-биле холбаштыр силерге чүректин ханызындан изиг байырны чедирип тур!

Бүгү чурттарның күш-ажылчы херээженнериниң чаңгыс эвиниң болгаш эң-сеткил каттыштырылгазының хүнүн бистиң чуртувуста эң-не чайыннанчак байырлалдарның бирээзи кылдыр демдеглеп турар. Ажыл-ишчи херээжен кижиниң, патриоттуң, эргим буянныг болгаш сагыш човаңгыр иени бүгү коллективтерде, өг-бүлелерде алдаржыдып турар.

Ниитилелдиң революстуг бүгү тала-биле чаартылгаларының программазын СЭКП-ниң XXVII съездизи айыткан. Эде тургустунуушкуннуң болгаш дүргедединишкинниң идеяларын амыдыралга боттандырар дээш шиитпирлиг демисел чуртта чоруп турар. Партияның айытканы кайгамчык улуг сорулгаларны боттандырарынга херээженнериң чүткүлдүг киржилгезин, оларның доктаамал өзүп турар политиктиг болгаш күш-ажылчы идепкейлиин СЭКП ТК сеткил ханыышкыны-биле демдеглеп тур.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылын бо чылын демдеглээр. Херээженнериң социал болгаш угаан-бодал талазы-биле хосталыышкыны — Октябрьның эң чугула чаалап алыышкыны-дыр. Ада-чурттуң материадыг болгаш угаан-бодал, үнелиг чүүлдерин көвүдедиринге, ооң күчүзүн быжыглаарынга совет херээжен ажыл-ишчилерниң салыышкыны дыка улуг. Күргүнени эргелеп башкарарынга олар чугула рольду ойнап турар. Бистиң чуртувуста улус депутаттарының ийиниң бирээзи-ле, Социалистиг Күш-ажылдың Маадырларының дөрттүн бирээзи-ле — херээженнер. Беш миллион херээженнер—СЭКП-ниң кежигүннери. Совет ажыл-ишчи херээженнер боттарының сагыш човаңгыр холдарын, тывынгыр угаанын, ажыл-агыйжы чоруун, сагыш-сеткилиниң чылын ажыглавааны ындыг адыр экономикада, эртемде, культурада болгаш хөй-ниитичи ажыл-чорудулгада чок. Ниитилел амыдыралының бүгү-ле адырларынга херээженнерни депшидери — СЭКП-ниң кадр политиказының принципиалдыг чүүлү-дүр.

Өг-бүлениң аас-кежиин кадагалаар кижиниң ролю дүрүм ёзугаар херээжен кижиге онаажып турар, а быжыг өг-бүле — ол дээрге ниитилелдиң эң чугула быжыг үндезиннериниң бирээзи-дир. Херээжен кижиниң бедик эртем-билиглии, культуразы болгаш иениң шылгараан угаанныы ажылга болгаш өг-бүле херектеринге моральдыг мөзү-шынар байдалынга тодаргайлакчы салдарны чедирип, бистиң амыдыралывысты каастап, ону камгалаарынга дузалап, буянныг чаагай болгаш чараш чүүлдерни бадыткап турар.

Ие-херээжен кижиниң хүлээлгези буянныг болгаш тургузукчу өндүр-чаагай.

Бойдустуң амыдыралчы күштерин часкы хүннүң баштайгы хереллеринден чырыдып, чылыдып турары ышкаш, иенин чүрээниң могаг-шылаг чок күш-ажылы болгаш эвилең-чымчаа кижиде эң-не чырыткылыг болгаш чаагай бүгү чүүлдерни амыдыралче кыйгырып, оттуруп турар. Ынчангаш Совет күрүнеде чоннуң чаагай чоруунуң дугайында сагыш салыышкын ие дугайында сагыш салыышкын-биле тудуш холбаалыг. Совет херээженнериниң күш-ажылының болгаш амыдыралының байдалдарын улам ынай экижидерин, ажы-төлдү кижизидеринге күрүнениң дузаламчызын калбартырын идепкейлиг социал политика көрүп турар. Школа назы четпээннериин албан черлериниң, бичии уруглар санаторийлериниң болгаш школаларның четкизи чыл бүрүде өзүп турар. Боттарынарның оолдарынарны болгаш уругларынарны күш-ажылга ынак болгаш ак сеткилдиг, бодунуң чонунга болгаш коммунизмниң идеалдарынга бердинген кижилер кылдыр өстүрүнер!

Тайбың чокта кижи төрелгетенге келир уе турбас. Ынчангаш тайбынны камгалаар дээш, ядролуг дайынның кыжаныышкынынга удур совет херээженнериниң үнү улам-на шиитпирлиг дыналып турар. Совет херээженнер —тайбың дээш демиселчилерниң бирги одуруунда болгаш СЭКП-ниң тайбынга ынак даштыкы политиктиг угланыышкынын боттандырарынга, дайынга удур делегейде шимчээшкинни хөгжүдеринге боттарының бүгү күжү-биле идигни берип турар.

Эргим херээженнер!

Быжыг кадыкшылды, күш-ажылга, өөредилгеге, чогаадылгага, ажы-төлдү кижизидеринге чедиишкиннерни СЭКП Төп Комитеди частың бо байырлал хүнүнде силерге күзеп тур. Бистиң өндүр-чаагай Төрээн чуртувустуң күчүзүн быжыглаар ниити херекке кайгамчык улуг салыышкынынар дээш четтирдивис!

Силерге болгаш силериниң чоок кижилеринерге улуг аас-кежикти күзедивис!

Тайбың болгаш социал депшилге дээш демиселге делегейниң күш-ажылчы херээженнериниң чаңгыс эви болгаш эң-сеткил каттыштырылгазы быжыглып турзун!

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп комитеди

Г. МАКАРОВТУҢ «Март 8 — Делегейниң херээженнер хүнү» деп плакады.

АВАЛАРГА

Март 8-тиң хүнү-биле
Байыр чечек сөңнеп тура.
Энерелдиг авааларга
Эрлер-өөрлер бараалган
тур.
Авааларыңы силерлерни
Алдын хүнге дениежээр бис.
Аштаар, сургаар,
аттымнар-даа
Ачы-буян силер силер.
Херээжен чон — буянныг
чон —
Эвилерел, кежиин ханыш
чоруур,
Хүлүмаруун чассыдарга,
Хүн дег чылын, чырып
келир.
Бойдус чаа-ла оттуп турар
Бо дег эргим часты чарлаан
Байырынар Март тың сезон
Магазанчыг хүннер келди.
Аттыңга-даа, коңчуга-даа
Алызында кээргээр силер.
Арыг-шынчы, ажыл-ишчи,
Авыралдыг-ынчуг силер.
Кылбас-тутпас ишнер чок
Кымдан артык шевер
силер.
Хойжу, эмчи, тираачыл
дээш
Космонавт-даа болган
силер.
Хүн дег чаагай чырып,
чаяан
Хүлүмаруун куспаанарга
Салгакчылар ооддар,
кыстар
Чараш чаагай дорукчуң на!
Ленинчи партиянып
Идегелдиг солдаттары —
Авааларга силерлерге
Адаларның сөөг мынды.

Л. ЧАДАМБА.

ЧУРТТАЖЫМ КЫС КЫПСЫП ЧОРУУР

Кежик-чолду чаяан чоруур
Херээжен чон, аранарга
Чашкы шаамдан акшыгыже
Чаңынарыны тамыл өстүп,
Мурунарга бурууң-даа бар.
Бүян берген хүнүң-даа бар.
Мунгараашыл, өөрээнде
Бүдунарга сеткүрүп мен.
Тывызыксыг чаңынарны
Дыка-ла үр шинчилээн мен.
Назы-харны немээн тудум.
Нарыннар зам баар чорду.
Сүгла шуру, дээрде сылыс
Шүлүнарга бербээн-даа,
бол.
Чуртталгамның чула одун
Чурттажым кыс кыпсып
чоруур.
Аажы-чаанар чөрүлээзи
Амыдырал байлакшыткан.
Херээжен чон эвес болза,
Кежик-дол чок чоруур боор
мен.

Н. ООРЖАК.

МААДЫР-ИЕНИҢ НАЙЫРАЛДЫГ ӨГ-БҮЛЕЗИНДЕ

Иелериниң эң хүндүлүг адыышкыны — Маадыр-ие атты эдилээн кижилер Ак-Туруг кодээ Советтиң девискээринде хөй. Оларның бирээзи Чудурукпан Анчыевна Очур-оол. Беш кыстың, беш оолдуң иези, бөдүүшчи, үзүмү улуг, бичиниң бичии эвес, чонунга эвилелдээн. Уругларын мөзү-шынарлыг кижилер кылдыр өстүрүп кижизиткен.

— Делегейге моңге тайбыны догуннадыр дээш партия болгаш чазактың күжениишкиннерин бүрүп детаип, пенсиядже үзүмзе-даа күш-ажылчы үлүүмүнү кирип турар мен — деп, ол чугаалаан.

ЧУРУКТА: Маадыр-ие Ч. А. Очур-оол өөлүң ээзи М. К. Очур-оол, уруу Чойганмаа болгаш уругларының уруглавы-биле кады.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

БАЙЫРЛАЛГА АЛДАР БОЛДУРГАН

Бүгү делегейниң херээженнер хүнү Март 8-ке тураскаакаан байырлыг хурал Кызылга март 6-да республиканың хөгжүм-шии театрынга болган. Республика найысылалының бүдүрүлгелериниң болгаш тудугларының мурнакчы ажыл-ишчи херээженнерин, Тывага херээженнер шимчээшкинниниң хоочуннарын өзүп орар салгалдың башкыларын болгаш кижизидикчилерин, а ол ышкаш республиканың партия болгаш совет органнарының удуртукчуларын ооң президиумунга чалаан.

Хуралды улус депутаттарының хоорай Совединиң күүсекчи комитединиң секретары А. А. Павлова ажыткан. Илеткелдиг СЭКП хоорай комитединиң ийиги секретары Г. Ш. Монгуш кылган. Херээженнерниң ёр улус-биле дең эргези дээш шимчээшкинниниң төөгүзүнүң, совет херээженнериниң, ооң иштинде Кызылдың херээженнериниң, социалистиг Төрээн чурттуң чаагай чоруу дээш, ниитилелдиң экономиктиг болгаш социал амыдыралының эң-не тургустунуушкунуга, Черге тайбынны камгалаарының херээнге кирип турар улуг салыышкынының дугайын илеткелчи чугаалаан.

Хуралдың киржикчилеринге хоорай школаларының болгаш школа иглыны четпээн алмаан черлериниң уругларының бот-тывынгыр уран чүүлүнүң концертин көргүзеген.

АДА-ЧУРТУВУСТУҢ КЫСТАРЫН АЛДАРЖЫДААЛ

Москвага байырлыг хурал

Час-биле кады кижилерге чедип келир бүгү чоннуң эң-не чайыннанчак байырлалдарының бирээзи— Делегейниң херээженнер хүнү —Март 8-зи. Ниитилелге төлептиг олуттуг херээжен кижи чүгле социализмниң байдалдарында эвилең болуур болгаш эвилеп-даа турар. Херээжен чонуңуң айтырыын ССРЭ-де болгаш социалистиг өске-даа чурттарда чедимишкиннииг шиитпирлээни бүгү өртемчейде херээженнерни хостаар дээш демиселдиң херээнге интернационалчы улуг салыышкын, делегейниң херээженнер шимчээшкинниң улам ынай калбартырынга күчүдүг идиг болуп турар.

Делегейниң херээженнер хүнүнге тураскаатказ партия, совет болгаш хөй-ниитии организацияларының төлевлекчилериниң байырлыг хуралы март 6-да Москвага, ССР Эвилелиниң Улуг театрынга болган.

Эштер М. С. Горбачев, Г. А. Алиев, В. И. Воротников, А. А. Громыко, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, В. М. Чебриков, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Б. Н. Ельцин, Н. Н. Слюньков, С. Л. Соколов, И. В. Талызин, А. Н. Яковлев, А. П. Бирюкова, А. Ф. Добрынин, А. И. Лукьянов, В. А. Медведев, В. П. Никонов, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов оларны чыылганнар адыш часкаашкыны-биле утказал.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргаларының орлакчылары, министерстволарның болган ведомстволарының удуртукчулары, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлевлекчилери, шериг начальниктери, мурнакчы херээженнер, эртемнииң болган культураның ажылдакчылары президиумга база олурган.

Партия Төп Комитединиң совет херээженнерге чедирген байырынын сөзүглелиин СЭКП-ниң Москва хоорай комитединиң секретары А. А. Низовцева номчаан, ону үргүлчүлелдиг адыш часкаашкыны-биле утказал. Социалистиг тургустунуушкуннуң херээнге совет херээженнериниң ролюн бедик-биле үнелеп көргени дээш, ажыл-ишчи херээжен чоннуң дугайында, келериниң болгаш бичии чаштарының дугайында доктаамал сагыш салыышкыны дээш төрээн партиязыска чүректиң ханызындан өөрүп четтирииишкинин чылыгаанарының өмүнээзинден А. А. Низовцева илергейлээн.

Совет херээженнер комитединиң даргазы З. П. Пухова илеткел кылган болгаш бо чылын Март 8-тиң хүнүн онзагай үеде демдеглеп турар-дыр бис деп чугаалаан. Бо үе дээрге белен эвес, ынчалзажок солуң үе-дир, бодунуң күштеринге бүзүрелдиг ниитилелдиң чедиш ая туразының, совет кижилериниң хамааты кадыалыышкынының болгаш патриоттуг идепкейлиниң үези-дир.

Партиянып XXVII съездизиниң соодунде бир чыл эрткен. Бистиң ниитилелбистиң бүгү амыдыралының эде тургустунуушкуну сыныы дивес байдалдыг болуп, чүгле калбаа-биле эвес, харыында ханызы-биле хөгжүп турар деп бадыткаар арганы кылдынган чүүлдериниң башгайы түңнелдери берип турар, ынчаарга ол түңнелдериниң дугайында партия ТК-ниң январь (1987 ч.) Пленумунга демдеглээн. Социал-экономиктиг хөгжүлдениң дүргедедиринче партияның угланыышкынының бүгү чоннуң бүрүнү-биле деткээн. Экономикада, ажыл-агыйны чорударының болгаш эргелев башкарылганың методтарында, күш-ажылдың шынарын бедидеринде чүгүле чаартылгалар боттанып турар.

Партия ТК-ның январь Пленуму ниитилел амыдыралын демократчыдарыышкыл, ажылчы чонуң — профсоюзулеринең, комсомолдуң, хөй-ниитиниң өске-даа организацияларының чогаадыкчы инициативазын улам ынай хөгжүдеринең тодаргай аргаларын ажылдап кылган. Эде тургустунуушкуннуң чүгүле сорулгаларын шиитпирлээринге хөй миллион херээженнерни киришкирер херекке улуг роль-ду херээженнериниң чаа тургустунуп турар човуулелдерни ойнаар ужурлуг.

Россияга болгаш бүгү делегейге төөгүлүг болуушкуннарның чорудулгазын үндезинии-биле өскерткен, кижи горелгетенииң салым чолуңга оймас салдарны чедирген Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чедеп чыдыышкын — аддырыг юбилейниң бүдүүзүнде Март 8-тиң хүнүн байырлап турар-дыр бис.

Херээжен кижиниң социал ролюнүң дугайында, өг-бүлеге болгаш ниитилелге ооң туружуунуң дугайында биляишкинии Улуг Октябрь чүгле үндезинии-биле чаартып өскерткен эвес, харыында херээжен кижи бодунуң салым-чолуңуң, бодумуң чуртумуң эзан бодур эргени аңаа херек кырында боттуубиле хандырып берген.

Совет херээженнериниң инициативалыг, чогаадыкчы ролю улус ажыл-агыйының бүгү участокторында — бүдүрүлгеде болгаш социал адырларда, эртемде болгаш культурада, чырыдыышкында тодаргай көстүп, илергейлеттинип турар. Оларның күш-ажылынга бүгү ниитилел соңуургалдыг. Күш-ажылынга олар боттары база бир эвес соңуургалдыр. Күш-ажылдың сорук киирикчи, тургузукчу күжү херээжен кижиниң ооң бодунуң-на караанга, күш-ажылчы коллективтиң, өг-бүлезиниң, ниитилелдиң караанга көзүлдүр алдаржыдып, эң ёзузунуң харылзаа оорушкузун аңаа берип, ажыл-агый болгаш күрүне айтырыгларын шиитпирлээринге бодуңуң ужурдузазын билип ылырынга идиглиг болуп турар.

Ниитилел-политиктиг амыдыралга, күрүнениң болгаш ниитилелдиң ажыл-херектерин эргелеп башкарарынга херээженнериниң киржилгезин бистиң партиявыс улуг ужур-дузалыг деп санап турар. Амгы үеде ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутаттарының үштүң бир кезии — херээженнер. Чүгле Москвага безин 5 муң хире херээженнер — улус депутаттарының хоорай болгаш районнар Соведиттеринең депутаттары. Чуртта чартык миллион ажыг херээженнер улус ажыл-агыйының ийиги-бүрү адырларында удуртукчу албан-дужаалдарны эзелеп турар. Ол дээрге — бүдүрүлгелериниң, совхолтарының директорлары, тудугларының, административтиг албан черлериниң кол специалистери, колхозтар даргалары-дыр. Оларның иштиңдем хөй херээженнер ажылга бедик организастыг, ажыл-ишчи, чаартыкчы, чогаадыкчы чоруктарны илергейлеп турар.

Херээжен кижи өнерелдиг эргим не, ынак надайы, бажыңның сагыш човаңгыр ээзи болбушаан, чедиишкиниг ажылдан шыдаар аргалыг болур тварымчалыг байдалдарны тургузар дугайында партия, Совет эрге-чагырга доктаамал сагыш салдаан болза, совет херээжен кижи бөгүнгү ышкаш, ындыг бедиктерни кажан-даа чедип ап шыдаваан турар ийик дээрзи бистиң кижи бүрүүзүке билдингир.

Херээженнериң деткимчезиниге партия идегеп турар— СЭКП-ниң XXVII съездизиниң индирилдеп медеглээн бо сөстер совет херээженнерге бүрүн идегелди болгаш оларның социал идепкейлиниң хүлээп көргенин илергейлээн сөстер-дир. Херээженнер човуулелдерни катап тургузар. Совет херээженнер комитедин баштаан чаңгыс ай системага оларны каттыштырар дугайында күзел съездиге илергейлеттинген. Херээженнер човуулелдерни бүгү чер болганда амгы үеде тургустунуп турар. Хөй областарга, республикаларга съездидер болуп эртикен. А январьның төнчүзүнде херээженнериниң Бүгү-эвилел конференцизы Москвага болган.

Конференция болгандан бээр үр эвес үе эртикен, а херээженнериниң идепкейлиниң бедик турарының дугайында медээлер Совет херээженнер комитединге чер болгандан ээп турар. Чүгле февральга безин бистиң комитет 17 муң чагаларны алган. Күш-ажылчы коллективтиң, хоорайның, суурунуң аймдыралында чаагай чаартылгаларның дугайында ол чагаларда дыңналып турар.

(СЭТА).

Бөгүн — Делегейниң херээженнер хүнү — Март 8

СОЦИАЛИЗМ БОЛЗА ХЕРЭЭЖЕНДАН ХОСТААН, ЭР КИЖИ-БИЛЕ НИИТИНИҢ АМЫДЫРАЛЫНГА КИЖИНИ ЭКОНОМИКТИГ БОЛГАШ СОЦИАЛ ДАРЛАЛДЕҢ ЭРГЕЛИГ АЖЫЛДААР, ЭРТЕМ ЧЕДИП АЛЫР, ХӨЙНИИТИНИҢ АМЫДЫРАЛЫНГА КИРЖИР АРГАЛАРНЫ АНАА ТУРГУЗУП БЕРГЕН.

(Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының XXVII съездизинге СЭКП Төп Комитединиң Политиктиг алдетелиндеп).

ХЕЙ-АЪТ КИИРДИ

◆ Интервью ◆

Сүт-Хөл районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң хойжуу Н. А. Монгуш кам хонуп бурунгаар ССРЭ-ниң профсоюзтарының XVIII съездизинің ажылынга киришкен болгаш. Ол дээрге аныяк малчының амыдыралынга азаап улуг болуушкун болган. Съездиниң делегады-биле бистиң корреспондентивис ужуражып, кысаа интервьюну алган:

Надежда Александровна, съездиниң дүтәйында бодуңарының бодалдарыңарны коммунистер-биле үлежип көөр силер бе?

— Чүртүүн эң массалы организациязының улуг чыыжынга делегат боор, тываның ажыл-ишчилериң төлөөлеп, оең ажылынга киржири — улуг күндүтээл, идегел болгаш үнелел болган дээн билир мен. Ынчангаш оны шыпсыдары — мээң бирги чергемни күүлээп болуур.

Съезд-даа, Москва-даа өөрүн сеткил-сагыжымыго дыка-ла хөй чүүлдерни арттырдым. Ылаңгыя съездиниң ажык-чарлыг чорууу, мурнуузуга туруп турар сорулгаларны тода болгаш дорт айтыканы сеткилимге ажоок тааржыды. Чүртүлгеныска болгаш ажыл-херектиривиске дыка-ла хөй четпес чүүлдер турганын айна сактым-бодап, үнаап-бижип орүкүм. Дыка-ла хөй чүгаа-соот кылып, боттуг ажыл-херектерже ханылап кирбейн келген-дир бис. Чижээлээргe, бистиң партия, профсоюзтар хуралдарывыс чамдыкта ажоок шаг өртемдээр турган, оон доктаал шинтпирлерни хүлээп алдаа турдувус. А оон күүседеп дыка хөй тааржылгаларда саазын кырынга хевээр артып калга турганым шиннир аңаар. Ам мичээр ажылдаар кандыг-даа барымдаа бисте чок. Партияның XXVII съездиниң шинтпирлери-биле бир дөмей, ук съездиниң айыткан сорулгалары бистиң чаа-чаа ажыл-херектерже соруң киирди.

— Ам бодуңарның ажылыңар болган хүлээлгелериңерниң дүтәйында чугаалап көрүңерем.

— Ынчангаш дузалакчы кадарчылыы, оон соонда ачаның болган хүлээлгелеривиске ажоок улуг кадарчылаанымдан бээр он дүрт чыл чеде бергем. Эртем он бирги беш чылдың чыл саныңда чүс беш койга онаалтыр чүстеп эккеш хуралган ап кор-бедиптим. Совет чаазавыс бодуүш шиирээн бедик-биле үнелеп, эртикен беш чылдың түңнелдери-биле Күш-ажылчы Алдар орденинң үшкү чергезин-биле шаңналакшыга оорүп четтиргенимни илередип, аңаа-ма ажоок чоргаарлаңны чоруур мен. Анаа үеде бисте быжыглаттынган 290 хоюуг колдуунда-ла херээжен чоннуң күүдүн, энергиязын харамаанайн шудургу ажылдан турарының түңнели, чедиишкинни-дир. Кымыдың сүт заводу хонук бүгүнүде 20 ажыг тонна сүт продукциязын чөвүлеп барааладып турар. Ынаа ол бүгү ажыл-ишчилериниң күш-ажылы, тура-соруу сиңгинкен.

Сүт заводунуң коллективи беш чылдың ийиги чыныңда планның даалгазын Улуг Октябрьның 70 чыл ажылынга аңдар кыдыр барык үш ай эрте — октябрь 7-ге, ССРЭ Конституциязының түңүнге чедир күүсединиң хүлээгеп. Анаа ол бүгү ажыл-ишчилериниң күш-ажылы, тура-соруу сиңгинкен.

Сүт заводунуң коллективи — Бистиң хөй национал-дыг найыралдыг коллектививисте бүдүргенинң хоочуннары, ажыл-ижинге бердинген дүржүлгелиг мурнакчылар, арга-дүржүлгелиг эвээшдээ болза, кымынак, шудургу ажыңа кыстар кол черни ээлеп турар кижилер олар-ла болгай. Күш-ажылдың хоочуунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады сүт хүлээп алыкчызы Надежда Тихоновна Долженко, аппаратчыда Ольга Захаровна Блохина, продукция сайгарыкчызы Февруся Феодосеевна Шмакова дээш сананар болза, заводта 20—25, харын-даа 30 чыл чедир ажылдап турарлар ховар эвес. Кижилер бодуңуң бүдүргенигинге, ажылынга бердинген, суңдукаан тааржыкаа бооргa, ажыл-ишти бүдүүгүр, ынаа-ынаа-ынаа шаптараазынналар бээки ховар болуур чүве.

Шынаа-ла Кымыдың сүт заводунуң херээженнери чүгле бүдүргенге ажыл-херектери дээш кымынак, бердинген ажыл-ишчилер эвес, а хөй-ниитиниң ажылынының идепкейлиг кижилериң, класс-шиник, арыг-шевер, тодуг-догаа амыдыралчуртталга дээш хүн бүрүде чүткүдүп чоруур мелер, башың-балгаттың, оңбөлеңниң эрередиг болдары. Заводтуң херээженнер чөвүлели эртикен чылдың девискээринге чараш клумбалары дээш хоорайның чечектер делегелегезинге үшкү черниң диплому-биле шаңналган. Бо чылдың кабинеттерни, бүдүргенге цехтерни ногаанчыдып, чечектер тарыңары-биле кадыг девискээр чаагайжыдыпган. Ынаа ынаа эгелеп белеткеңнип, 20 мүң чечек рассадазын өстүрүп, олуртуруп планнап турар. Заводтуң херээженнериниң арасында идикхев бижың, даараазарынга, аргыларынга, амданның азын чем белеткээринге, огород, сад өстүрүнге сундулуг-дар дыка хөй. Үстүнде адаа-биле М. Г. Шуклина Кымыдың сад болгаш огород өстүрүкчүлериниң № 7 шинтилелиниң баштаар черниң даргазы, заводтуң технологу Татьяна Смирнова даараныңарынга улуг сундулуг, бухгалтер Анна Иванова күзээнинге аргып аар кыдыр мергежээн, ветчег мастери Любовь Тупикова — даараныр, аргыыр, а ногаа, кат-чимис өстүрүп, дузап, варенъелеп билир кижилер эмге-саң чок, боттарының дуржүлгезин эң-өөрлеринге-хаа дамчыдып турарлар.

Кымыдың сүт заводунуң херээжен ишчилери амданның ак чемни бүдүрбүшаан, мичээр долу үнелиг амыдырап-чурттап турар.

М. СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: сүт хүлээп алыкчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. Долженко; совхозтардан келген сүттүң болгаш садыгларже чорудар продукциянның шынарының хымакчызы лаборант З. Шулгина; технолог Т. Смирнова үе пегинниң акымчыларының А. Сундуй-оол, Т. Суханова олар-биле чугаалажып тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ХЕЙ-АЪТ КИИРДИ

◆ Интервью ◆

Сүт-Хөл районнуң «Сүт-Хөл» совхозунуң хойжуу Н. А. Монгуш кам хонуп бурунгаар ССРЭ-ниң профсоюзтарының XVIII съездизинің ажылынга киришкен болгаш. Ол дээрге аныяк малчының амыдыралынга азаап улуг болуушкун болган. Съездиниң делегады-биле бистиң корреспондентивис ужуражып, кысаа интервьюну алган:

Надежда Александровна, съездиниң дүтәйында бодуңарның бодалдарыңарны коммунистер-биле үлежип көөр силер бе?

— Чүртүүн эң массалы организациязының улуг чыыжынга делегат боор, тываның ажыл-ишчилериң төлөөлеп, оең ажылынга киржири — улуг күндүтээл, идегел болгаш үнелел болган дээн билир мен. Ынчангаш оны шыпсыдары — мээң бирги чергемни күүлээп болуур.

Съезд-даа, Москва-даа өөрүн сеткил-сагыжымыго дыка-ла хөй чүүлдерни арттырдым. Ылаңгыя съездиниң ажык-чарлыг чорууу, мурнуузуга туруп турар сорулгаларны тода болгаш дорт айтыканы сеткилимге ажоок тааржыды. Чүртүлгеныска болгаш ажыл-херектиривиске дыка-ла хөй четпес чүүлдер турганын айна сактым-бодап, үнаап-бижип орүкүм. Дыка-ла хөй чүгаа-соот кылып, боттуг ажыл-херектерже ханылап кирбейн келген-дир бис. Чижээлээргe, бистиң партия, профсоюзтар хуралдарывыс чамдыкта ажоок шаг өртемдээр турган, оон доктаал шинтпирлерни хүлээп алдаа турдувус. А оон күүседеп дыка хөй тааржылгаларда саазын кырынга хевээр артып калга турганым шиннир аңаар. Ам мичээр ажылдаар кандыг-даа барымдаа бисте чок. Партияның XXVII съездиниң шинтпирлери-биле бир дөмей, ук съездиниң айыткан сорулгалары бистиң чаа-чаа ажыл-херектерже соруң киирди.

— Ам бодуңарның ажылыңар болган хүлээлгелериңерниң дүтәйында чугаалап көрүңерем.

— Ынчангаш дузалакчы кадарчылыы, оон соонда ачаның болган хүлээлгелеривиске ажоок улуг кадарчылаанымдан бээр он дүрт чыл чеде бергем. Эртем он бирги беш чылдың чыл саныңда чүс беш койга онаалтыр чүстеп эккеш хуралган ап кор-бедиптим. Совет чаазавыс бодуүш шиирээн бедик-биле үнелеп, эртикен беш чылдың түңнелдери-биле Күш-ажылчы Алдар орденинң үшкү чергезин-биле шаңналакшыга оорүп четтиргенимни илередип, аңаа-ма ажоок чоргаарлаңны чоруур мен. Анаа үеде бисте быжыглаттынган 290 хоюуг колдуунда-ла херээжен чоннуң күүдүн, энергиязын харамаанайн шудургу ажылдан турарының түңнели, чедиишкинни-дир. Кымыдың сүт заводу хонук бүгүнүде 20 ажыг тонна сүт продукциязын чөвүлеп барааладып турар. Ынаа ол бүгү ажыл-ишчилериниң күш-ажылы, тура-соруу сиңгинкен.

Сүт заводунуң коллективи — Бистиң хөй национал-дыг найыралдыг коллектививисте бүдүргенинң хоочуннары, ажыл-ижинге бердинген дүржүлгелиг мурнакчылар, арга-дүржүлгелиг эвээшдээ болза, кымынак, шудургу ажыңа кыстар кол черни ээлеп турар кижилер олар-ла болгай. Күш-ажылдың хоочуунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады сүт хүлээп алыкчызы Надежда Тихоновна Долженко, аппаратчыда Ольга Захаровна Блохина, продукция сайгарыкчызы Февруся Феодосеевна Шмакова дээш сананар болза, заводта 20—25, харын-даа 30 чыл чедир ажылдап турарлар ховар эвес. Кижилер бодуңуң бүдүргенигинге, ажылынга бердинген, суңдукаан тааржыкаа бооргa, ажыл-ишти бүдүүгүр, ынаа-ынаа-ынаа шаптараазынналар бээки ховар болуур чүве.

Шынаа-ла Кымыдың сүт заводунуң херээженнери чүгле бүдүргенге ажыл-херектери дээш кымынак, бердинген ажыл-ишчилер эвес, а хөй-ниитиниң ажылынының идепкейлиг кижилериң, класс-шиник, арыг-шевер, тодуг-догаа амыдыралчуртталга дээш хүн бүрүде чүткүдүп чоруур мелер, башың-балгаттың, оңбөлеңниң эрередиг болдары. Заводтуң херээженнер чөвүлели эртикен чылдың девискээринге чараш клумбалары дээш хоорайның чечектер делегелегезинге үшкү черниң диплому-биле шаңналган. Бо чылдың кабинеттерни, бүдүргенге цехтерни ногаанчыдып, чечектер тарыңары-биле кадыг девискээр чаагайжыдыпган. Ынаа ынаа эгелеп белеткеңнип, 20 мүң чечек рассадазын өстүрүп, олуртуруп планнап турар. Заводтуң херээженнериниң арасында идикхев бижың, даараазарынга, аргыларынга, амданның азын чем белеткээринге, огород, сад өстүрүнге сундулуг-дар дыка хөй. Үстүнде адаа-биле М. Г. Шуклина Кымыдың сад болгаш огород өстүрүкчүлериниң № 7 шинтилелиниң баштаар черниң даргазы, заводтуң технологу Татьяна Смирнова даараныңарынга улуг сундулуг, бухгалтер Анна Иванова күзээнинге аргып аар кыдыр мергежээн, ветчег мастери Любовь Тупикова — даараныр, аргыыр, а ногаа, кат-чимис өстүрүп, дузап, варенъелеп билир кижилер эмге-саң чок, боттарының дуржүлгезин эң-өөрлеринге-хаа дамчыдып турарлар.

Кымыдың сүт заводунуң херээжен ишчилери амданның ак чемни бүдүрбүшаан, мичээр долу үнелиг амыдырап-чурттап турар.

М. СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: сүт хүлээп алыкчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. Долженко; совхозтардан келген сүттүң болгаш садыгларже чорудар продукциянның шынарының хымакчызы лаборант З. Шулгина; технолог Т. Смирнова үе пегинниң акымчыларының А. Сундуй-оол, Т. Суханова олар-биле чугаалажып тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

АМЫДЫРАЛДЫҢ ЧАЯАКЧЫЛАРЫ

Бүгү делегейниң ажылчы херээженнериниң интернационалчы эп-сеткил каттыштырылгазының күнү — Делегейниң херээженнер күнү — Март 8-ти чылдың-на частың эгезинде байырлап эрттирип турар бис. Бөгүн не-херээженнерге, үлетпүрүңүң кодээ ажыл-агыйның, тудугуңуң, амыдырал хандырылганың оске-даа адырларының мотаг чок ажыл-ишчилериңе, сургуулдарга база өөреникчилерге, бичии чаштарывыска эң-не эргим, эң-не чылыг, ээлең сөстер бараалгатты-вар.

Херээженнериниң бо чылгы байырлалы Улуг Октябрьның 70 чыл ооңуң чылында эртип турары-биле онзагай. Чогум-на Октябрьның социализмтиг Улуг революциязы өг-бүлеге, ниитилеге херээжен кижиниң ролюңуң дугайында уғазыларын үндезинниг-биле өскертип, аңаа эр кижи-биле дөмей эргелерни болган хосталганы хандырган. Төрөөн чүртүвүстүң өң харымсалгалыг, берге үелеринде партия бистиң херээженнеривистиң арга-дүржүлгезинга, таланытызынга, буянныг чаагай сеткилиңге ынанып келген. А олар ол улуг бүгүреди кажан-даа төлептин-биле шынамдып келгенер.

Бистиң чүртүвүстүң ажыл-ишчилериниң эргилделиг үезинде партия база-ла херээженнерже, оларның деткимчеминче улуг идегелди салып турар. Революсчу чаартылгалар үезинде херээженнер, херээженнер чөвүлелдери ажылга мурнукузуудан-на бедик бот-идепкейлиг болгаш кажангызындан-даа артык шудургу, кызымак боор дээрзинге партия бүзүролдиг. Ол дугайында партиниң XXVII съездизинге, СЭКП ТК-ның ооң даразындагы Пленумнарынга болгаш М. С. Горбачевтуң чер-чергелеге партия, совет болгаш ажыл-агый активтери, ажыл-ишчилер-биле ужуражымышкынарынга демдеглеттинип келгеп.

Бүгү-ле ажыл-ишчилериң чогаадыкчы киржилгези чокка чуртка эде тургустунуушкун болдунмас. Ынчангаш бистинде херээженнериниң политиктиг болгаш күш-ажылчы идежкейин безидеринге, идиг болур ужуралар херээженнер чөвүлелдериниң чаңгыс ай системазы тургустунуп турар. Чөвүлелдериниң активчилери херээжен кижи бүрүзүнге чедип, аңаа эде тургустунуушкунга бодунуң туружун тыварынга боттуг дузаны көргүзеп ужуралар.

Чүртүүн улуг ажыл-агыйында ажылдап турарларның чартык кезии болгаш бүгүде дээди болгаш ортумак эртемнерлиг тускай мергежилдиглерин алган хуузу херээженнер боол турар. Оларның киришкейи турары чаңгыс-даа бүдүргеге адыры чуртта-даа, республикада-даа чок. Республиканың кодээ ажыл-агый бүдүргелгезинде он дөрт муң ажыг херээжен ажылдап турар. Ол дээрге кодээ ажыл-агыйда хаара түттунганнарның барык дөртен беш хуузу-болур. СЭКПниң XXII съездизи аттыг совхозтуң саанчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Алдын-кыс Саваа-Байыровна Монгуш, Кызыл-дың күн фабриказында күн ажаакчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Валентина Абрамовна Долганина, «Тээли» совхозта ашку кадарчызы, «Хүндүлелдиң Демдээ» орденниң эдилекчилыг херээженнер хей. Ынчангаш маңаа Кызылда ССРЭ-ниң улустуң башкызы А. А. Аядын-оол, Ак-Довуракта башкы, Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры С. С. Тамдын-оол, Чадаанада «Чечена» ясли-садиктиң эргелекчизи Т. М. Чирбит, РСФСРниң алдарлыг эмчилери Л. М. Козлова, З. А. Куулар, Эрзинде харылаачы О. М. Комбу, Кызылга даараныкчылар Е. Д. Сарыглар, Н. В. Макарова болгаш өскелерни.

Анаа чоргаарал-биле адап болур. 1944 чылда Тыва шимтирлеттинмейн турар. Ынчангаш республиканың Чоннуң амыдырал хандырыгга болгаш Садыг министерстволарының талазындан чоңга ачы-дуза чедирилгезиниң деңнелии бедидери, оон ангы-аңгы хевирлерни көвүдедири, столоваяларның болгаш куливардыг кылыглар садыгларының ажылын экижидери күзенчиг. Кадык камгалал министерствозу нечаш камгаладың экижидер талазы-биле дыка хей чүүлдерни кылып чорудар ужурлуг. Амгы үеде младшый Улуг-Хем, Өвүр болгаш Бай-Тайга районнарда херээженнерге эмчи дузазын чедирер талазы-биле ажыл дыка күүдү деңнелде тургустунган. Чыдыңшыкын министерствозу, комсомол ажылдакчылары, херээженнер чөвүлелдериниң активчилери чамдык өг-бүлелериниң байдалын экижидер талазы-биле эвээш эвес ажылдаар ужурлуг. Республикада амгы үеде 600 хире тааржымчалыг эвес байдалдарлыг диртин турар өг-бүле бар. Ындыг өг-бүлелерде аза-медер уругларының кижизидилгезиниче сагыш салбайн, оларның амыдыраш-чурттаарынга болгаш өөреникшиниге тааржымчалыг байдалдарны тургузуп бербейн турарлар. Советтер органнарындан аныяк өг-бүлелерже кичээнгейни үлеттырары чугула. Чер-черлерге херээженнер чөвүлелдериниң ажылындан дыка хей чүүлдер хамаарыжырын утпаза чогуур.

Бо часкы чырык байырлал-биле бистиң бүгү херээженнеривиске, херээженнер чөвүлелдериниң активчилеринге, могаг чок ажыл-ишчилерге чүгле экини күзел, чүректиң хамыынган байыр чедирип тур бис.

Т. ДАВАА.
СЭКП Тыва обкомунуң херээженнер оргузунгé ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи.

АМДАННЫГ АК ЧЕМНИҢ ЭЭЛЕРИ

Репортаж

— Силерниң бүдүргелгелерде кол кайынде херээженнер ажылдап турар мөнөөн — деп, айтырыгны Кымыдың сүт заводунуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы, план киллизиниң начальныгы Мария Григорьевна Шуклинага сагырымыска:

— Чоо, ол улус чүгле кайыын боор. Электриктер, слесарьлар, чолаачылар, чүдүрүкчүлер дээш ол улус база хей. Ынчалзажок кол бүдүрүүге чорудугларында ажылдап турарлар херээженнер-ле болгай бис — деп харылаады.— Бистиң хей национал-дыг найыралдыг коллектививисте бүдүргенинң хоочуннары, ажыл-ижинге бердинген дүржүлгелиг мурнакчылар, арга-дүржүлгелиг эвээшдээ болза, кымынак, шудургу ажыңа кыстар кол черни ээлеп турар кижилер олар-ла болгай. Күш-ажылдың хоочуунуң Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады сүт хүлээп алыкчызы Надежда Тихоновна Долженко, аппаратчыда Ольга Захаровна Блохина, продукция сайгарыкчызы Февруся Феодосеевна Шмакова дээш сананар болза, заводта 20—25, харын-даа 30 чыл чедир ажылдап турарлар ховар эвес. Кижилер бодуңуң бүдүргенигинге, ажылынга бердинген, суңдукаан тааржыкаа бооргa, ажыл-ишти бүдүүгүр, ынаа-ынаа-ынаа шаптараазынналар бээки ховар болуур чүве.

Шынаа-ла Кымыдың сүт заводунуң херээженнери чүгле бүдүргенге ажыл-херектери дээш кымынак, бердинген ажыл-ишчилер эвес, а хөй-ниитиниң ажылынының идепкейлиг кижилериң, класс-шиник, арыг-шевер, тодуг-догаа амыдыралчуртталга дээш хүн бүрүде чүткүдүп чоруур мелер, башың-балгаттың, оңбөлеңниң эрередиг болдары. Заводтуң херээженнер чөвүлели эртикен чылдың девискээринге чараш клумбалары дээш хоорайның чечектер делегелегезинге үшкү черниң диплому-биле шаңналган. Бо чылдың кабинеттерни, бүдүргенге цехтерни ногаанчыдып, чечектер тарыңары-биле кадыг девискээр чаагайжыдыпган. Ынаа ынаа эгелеп белеткеңнип, 20 мүң чечек рассадазын өстүрүп, олуртуруп планнап турар. Заводтуң херээженнериниң арасында идикхев бижың, даараазарынга, аргыларынга, амданның азын чем белеткээринге, огород, сад өстүрүнге сундулуг-дар дыка хей. Үстүнде адаа-биле М. Г. Шуклина Кымыдың сад болгаш огород өстүрүкчүлериниң № 7 шинтилелиниң баштаар черниң даргазы, заводтуң технологу Татьяна Смирнова даараныңарынга улуг сундулуг, бухгалтер Анна Иванова күзээнинге аргып аар кыдыр мергежээн, ветчег мастери Любовь Тупикова — даараныр, аргыыр, а ногаа, кат-чимис өстүрүп, дузап, варенъелеп билир кижилер эмге-саң чок, боттарының дуржүлгезин эң-өөрлеринге-хаа дамчыдып турарлар.

Кымыдың сүт заводунуң херээжен ишчилери амданның ак чемни бүдүрбүшаан, мичээр долу үнелиг амыдырап-чурттап турар.

М. СААЯ.

ЧУРУКТАРДА: сүт хүлээп алыкчызы, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Н. Долженко; совхозтардан келген сүттүң болгаш садыгларже чорудар продукциянның шынарының хымакчызы лаборант З. Шулгина; технолог Т. Смирнова үе пегинниң акымчыларының А. Сундуй-оол, Т. Суханова олар-биле чугаалажып тур.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

ЧЕТТИРДИВИС

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хем» совхозунуң Ийи-Тал садбырында эмчи Зинаида Салчак-оол үр үеде кызымак, ак сеткилдиг ажылдан келген. Ырак-чоок-даа, ишкисоок-даа дивес, кайын-даа чалаалгалар иезорге амыр-дыкыы болдавайн, дүне-даа, хүндүс-даа чоруптар. Чазыкчагай, өөлең-өөлдек чаңы, кызымакай ажылы-биле кижилериң хүндүткелиң чаадап алган.

Чоннуң кадыкшылы дээш үр чылдарда ак сеткилдиг ажылдан келгенин дээш Зинаида Бичековна Салчак-оолду хүндүлеп бижик-биле болгаш халас путевка-биле база шаңналаан.

Оон аңгыда ол үлегерлиг ие. Чымыштыг ажылдыг хирезинде уругларын төлептиг кижизидип чоруур.

Совхозтуң малчыннарын эмчи үргүлчү кезип, оларның кадыкшылының байдалын ай сайында хынаар. Малчыннарже чоруурда кайнаар чоруй баргының бижээн чарлалды эмнелге ажынга азып каар.

Зинаида Бичековна суурнуң херээжен ишчилери ачылдыг чыл ажылынга аңдар кыдыр барык үш ай эрте — октябрь 7-ге, ССРЭ Конституциязының түңүнге чедир күүсединиң хүлээгеп. Амгы

МЭЭҢ КУНЧУУМ

Тускай өг-бүле тудуп, өске улустар-биле тереңдежип, кады чурттаары ындыг-ла амыр эвес. Дыңнап чоруурга, чамдык кижилер ашаанның азы кадайының улустары-биле таарышпазын чугаалап чоруур боор-дур. А менээ мынча дээр кандыг-даа чылдагаан чок. Үш уруумнуң кырган-аазы — Севильбаа Дойнаевна Очур магалыг-ла кижи.

Кырган-аазыс сес уругну азырап остүрген. Оолдары болгаш кыстары шупту тускай өг-бүлелерлиг аас-кежиктиг чурттап, ажылдап чоруурлар. Чүгле хеймер оглу Мерген ам Совет Армиязының хүрээлелиңде ындыктыг хүнзелгезин эрттирип турар. Уругларының кырган-аазы он ажыг чыл бурунгаар пенсиже үзе-даа ажылдавышаан. Ол — Бай-Тайга районнуң хереглекчилер ниитилелиниң ажыл-агыйының чепсек-херекселдер садының аштакчызы. «Ажыл чок бичии-даа олурун шыдавас мен» — деп, ол ыяа дээр. Уруг-дарыы бистерге база дузазы ажоок улуг.

Л. ОЧУР.

Беш чылдың кижилери

Улуг Октябрьның юбилейлиг чылында Тываның херээженнери боттарының байырлалын улуг өөрүшкү-шаңналыкыг үзүп турарлар. «Хайыраан-ботта» Сарыг-Ашаатың Каразының дег салым-чол шагда чок болган, республиканың бүүүү бүргүүнде чаа амыдырал тинилээн, ады безин чок чораан херээжен кижи ам эки бедик, хөрээ хостуг ырлап чоруур.

Өдүгеп тайга чүртүүт-ла мен,
Өзөлчиниг чыттыг-ла мен...

Чер-чуртуңга болгаш ажыл-ижиңге ынаан «Тоора-Хем» совхозтуң хоочун кижизи Нина Сенгинчаповна Данчыны мичээр илередип чоруур. Өдүгеп ийи бригадазының бо малчыныының найгыныга чоокта чаа кирип, ийи суүг-биле сүттээп сарыг пайын ишкинип, ырлаан ырларын магнитофонга бижиттирип алдым. Тайганың тайгазынга безин ырлаашоорүнүң шуттулуп чоруурун — амгы ажеңеликтиг амыдыралдың херечизин.

Ч. КАРА-КҮСКЕ.

Бо чурукта аныяк кыс — Бии-Хемдеге «Кызыл тараачын» совхозтуң саанчызы Валентина Ензак-тыр. Ол 1981 чылдан эгелеп саанчылап эдээн. Бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылы, идепкейлиг хөй-ниитичи чоруу дээш аңаа 1983 чылда ВЛКСМ ТК-ның «Бүдүрүгенің аныяк шалыпчызы» деп хөрек дедирээн, 1986 чылда «Күш-ажылчы шылгарал дээш» деп медальды тывысхан.

Аныяк комсомолчу кыска эң бедик бүзүрел — ону СЭКП межигүнүнге хүлээп алганы болур. Валентина 1984 чылдан бээр партия эге организациязының секретары хүлээлгезин ак сеткилдиг күүседип келген. Комсомолчулар аңаа бүзүрелин илередип, ВЛКСМ-ниң XX съездизиниң делегадынга соңгаан.

ЧУРУКТА: делегат Валентина Ензак.

Э. МОНГУШТУҢ фотозу.

БАШКЫНЫҢ ҮЛҮҮ

Бистиң улуг Төрөөн чүртүвүста СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинтпирлериниге дүүштүр кайгамчык улуг эргилде, эде тургустунуушкун болуп турар. Бо чылдың март төнчүзүнде республиканың башкыларының съездизи база болур. Ынчангаш Улуг-Хем районнуң школаларының башкылары аңаа үткүштүр бүгү талалыг белеткелдиг чорун орар. Маңаа тодаргай чижекке Улуг-Хем районнуң Ак-Туруг ортумак школазының эге класстарының башкыларының ажыл-дүржүлгезин көрүп болур.

Класста 26 өөреникчи бар, оларның ажы-чаңы, өөренири чаңгыс ай эвес. Ынчангаш башкы оларга бижиг билигни бээр дээш янзы-бүрү методиктиг аргаларны ажыглап турар.

Амгы үениң кичээли канды болуруул? Ол айтырыг талазы-биле башкы «Учительская газетаны» школага, өөредиңге кижизидилге айтырыглар чедир шиитпирлеттинмейн турар. Ынчангаш республиканың Чоннуң амыдырал хандырыгга болгаш Садыг министерстволарының талазындан чоңга ачы-дуза чедирилгезиниң деңнелии бедидери, оон ангы-аңгы хевирлерни көвүдедири, столоваяларның болгаш куливардыг кылыглар садыгларының ажылын экижидери күзенчиг. Кадык камгалал министерствозу нечаш камгаладың экижидер талазы-биле дыка хей чүүлдерни кылып чорудар ужурлуг. Амгы үеде младшый Улуг-Хем, Өвүр болгаш Бай-Тайга районнарда херээженнерге эмчи дузазын чедирер талазы-биле ажыл дыка күүдү деңнелде тургустунган. Чыдыңшыкын министерствозу, комсомол ажылдакчылары, херээженнер чөвүлелдериниң активчилери чамдык өг-бүлелериниң байдалын экижидер талазы-биле эвээш эвес ажылдаар ужурлуг. Республикада амгы үеде 600 хире тааржымчалыг эвес байдалдарлыг диртин турар өг-бүле бар. Ындыг өг-бүлелерде аза-медер уругларының кижизидилгезиниче сагыш салбайн, оларның амыдыраш-чурттаарынга болгаш өөреникшиниге тааржымчалыг байдалдарны тургузуп бербейн турарлар. Советтер органнарындан аныяк өг-бүлелерже кичээнгейни үлеттырары чугула. Чер-черлерге херээженнер чөвүлелдериниң ажылындан дыка хей чүүлдер хамаарыжырын утпаза чогуур.

Бо часкы чырык байырлал-биле бистиң бүгү херээженнеривиске, херээженнер чөвүлелдериниң активчилеринге, могаг чок ажыл-ишчилерге чүгле экини күзел, чүректиң хамыынган байыр чедирип тур бис.

Т. ДАВАА.
СЭКП Тыва обкомунуң херээженнер оргузунгé ажыл чорудар секторунуң эргелекчизи.

ЧЕТТИРДИВИС

Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хем» совхозунуң Ийи-Тал садбырында эмчи Зинаида Салчак-оол үр үеде кызымак, ак сеткилдиг ажылдан келген. Ырак-чоок-даа, кайын-даа чалаалгалар иезорге амыр-дыкыы болдавайн, дүне-даа, хүндүс-даа чоруптар. Чазыкчагай, өөлең-өөлдек чаңы, кызымакай ажылы-биле кижилериң хүндүткелиң чаадап алган.

Чоннуң кадыкшылы дээш үр чылдарда ак сеткилдиг ажылдан келгенин дээш Зинаида Бичековна Салчак-оолду хүндүлеп бижик-биле болгаш халас путевка-биле база шаңналаан.

Оон аңгыда ол үлегерлиг ие. Чымыштыг ажылдыг хирезинде уругларын төлептиг кижизидип чоруур.

Совхозтуң малчыннарын эмчи үргүлчү кезип, оларның кадыкшылының байдалын ай сайында хынаар. Малчыннарже чоруурда кайнаар чоруй баргының бижээн чарлалды эмнелге ажынга азып каар.

Зинаида Бичековна суурнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы. Оон удуртулгазы-биле ажылчы, солун ажылдарлы активчилер суурда чорудуп турар.

Чоннуң кадыкшылы дээш сагыш човаңгыр, чаагай сеткилдиг эмчивиске март 8-ти таварышпыр сеткилимге хамыынган өөруп-четтиргенивисти илередиксединис.

И. ДАРТАЙ-ООЛ.
Улуг-Хем район.

ТОЖУ ЧЕРНИҢ — СУРАГЛЫГ КЫСТАРЫ

Кижи төрелгетенниң төөгүзүнге херээжен чоннуң киришкилеп келгени болган киришкилеп-дээ турары улуг салымышкын, ачы-хадыласын чүүүк-биле-даа деңнээри берге.

Херээженнер дээрге, хайыралыг не, ханы ынак кадын, катык-хогшуң үнер дозу, ажыл-амыдыралдың чанакчызы, ажыл-иштиң маадыры, алдын холдуг кижилер болгай. Олар чокка чер кырынга амыдыралды үламчылаар салгал — ажы-төл төрүттүнмес, олар чокка каас-чараш, тодуг-догаа амыдырал болдунмас, олар чокка амыдырал чартык, саарыын болур.

Оларның арааныда ажыл-амыдыралы солуп, байлак, чоннуң, күрүкенің мурнуга боттарының төлептиг ажыл-ижи-биле кылып бүдүрген ажыл-үүлеви-биле онаалының мялгалып, ол дугайын сагындырып турар балаттымас иети арттырып чоруурлар аазап эвес. Шак ындыг салым-хуулуг херээженнер ыраакы Тожуда база дыка хой. Ам оларның чамдыкызы-биле номчукчуларны кысказы-биле таныштырарын оралдажып көрейн.

БАШТАЙГЫ НОМНУҢ МААДЫРЫ

Тывага чаа үжүн-бижик чогаатпышып, ном-парлалга сайзырап эгелээн үеден чылдарның эгезинде чырыкче парлаттынып үнгеш, бүгү Тывага иептерээн номнуң «Самбукайның чугаазы» деп ат-биле үнгенин ол үеның хоочуун кижилерге эки билир.

Тожу чурттуг анчы аратың уруу Коя Самбукай тыва бижикке өөренип алгаш, Кызылга, Москвага аптека херээн шиңгээдип ап, Кызылга, Чадаанага аптекаларны ажытчып, дыка үр чылдарда чоннуң кадыы дээш кызымак ажылдап, хой-ниити ажылынга идепкейлиг киржип чораан. Тыва музейин ажыдарынга идепкейлиг киржип, ооң баштайгы эргедекчиин болуп-даа ажылдап чораан.

«Ол номну чогаадып турар үеде редакция черинге Тожу чурттуг Самбукай деп уруг кээп турган чүве. Ынчангаш ол кыстың ады-биле номну адаан чүве болгай» — деп, ол номнуң авторларының бирээзи профессор Александр Пальмбах сеткил ханыышкынының чугаалаар чүве.

Любовь Калчановна Самбукай ам төрээн Тожузунда уругларының аразында амыр-менди чурттап, ачыяк-өскенге бодунуң үезинниң болуушкуннарын чугаалап берип олурар.

ДОЛГАР ЭМЧИ

Тоора-Хем чурттуг Кол Шагдырның уруу Долгар аш-өөрү-биле кады эргиштагының чедиимес амыдыралының ужу-кыдын көрүп эртken. Ынчалза-даа эрес-кежээ кысты үжен чылдарның ортаа үезинде ырак оруукче, эртем-билии чедип алыры-биле Москваже аътkарганы-биле ооң амыдыралдыг

БАШТАЙГЫЛАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Чонмуң калыг берге оруун бодуңуң солуң амыдыралынга Х. А. Ланчына-Токаның сактыышыныларында бижээн. Чоон чүк улустарының Коммунистиг университединиң доскаш келгеш, Тывага болган революстуг чаартылгаларга ол үзепкейлиг кириишкен. Арева ТК-ның чырыдыышкын киллизинин эргелекчилеп турган, ыраң булуңнарга аъттыг барып чедип, аныяктарның амыдыралы-биле таныжып, оларны кижизидеринге төлептиг үлүүн киириштирип келген. Сураглыг партия, күүне ажылдакчызы, эвилел ужур-дузалыг персоналдыг пенсионер, бодуңуң үезинде тыва күүлениң президентизи, кайгамчык ажыл-ишчи болгаш демиселчи Хертек Амырбитовна чээрби харлыг ые турган, ханы уткалыг хамаатты алыныг шүлүктерин бижип турган. 1937 чылда «Ревава шынын» солуңга удаа-дараа «Аревэниң 6 дугаар Улуг Хуралынга келир төлээлерге сагындырыг» деп он сес, «Долгандыр-ла аргыырымда долу тынар мээң чурүүм» деп он беш куплет оон шүлүктерин парлаан.

«Бижикке ооренири — бистиң хүндүлүг соруглавыс» деп шүлүк үениң деңелиинде бодуңуң тургузуу-биле, ханы уткалыы-биле ылгалдыг. Бежен чылдар бурунгаар «Арева шынын» солуңга Тес-Хемниң аныяктарының дөрт дугаар кожуун конференциязының ажылынга киржип чораан, 37 куплет шүлүктээн политиктиг отчёттуу бижээн. Оон тыва чогаалдың хөгжүлдезинге үлүг салымшкынның херечилээн материалдарны Тываның Күрүне архивиниң кангалап турар. Шүлүктээн отчёттан чамдык одуругларны номчукчуларга соңуургадып парладывыс.

Эрешгейлеп санап турар
Эргим дарга Лойгу-Шара
Эчизинде күүседирин
Эки бодап коор силер...
Дүржулгалыг хуралындан
Дургунай бээр Маанай дарга,
Дудап тургаш, дезип тургаш,
Докгаалдарын боттандырбаан.
Сагал-оналап бербейн турар
Самбаң дарга ооң-на болбас,
Соонда баргаш хынап коор бис,
Сула багай болдуң халак.
Тараа, сиген дугайында
Дажы-Дондуп сөглеп тур сен.
Тараанайның түңнелдерин
Дарый-дүргеп коргүзүп кор.
Аревэнин хуралынга
Артык дарга чедип келгеш,
Ажыл-агый дугайында
Аас ашпайн эрте бергеш.
«Бооронг» деп сес-ле-биле
Бодуларны булгаванар.
Болур-бүдер арга-биле
Боттандырып күүсединер.
Саазын-бижик харылзаазы
Сагыжыңга чедер эвес.
Салып барып чедип тургаш,
Санап, истеп турган болза,
Илеткелдер алганынар
Ийи удаа болган-на-дыр.
Иштидейге кирип тургаш,
Истеп, хынап турган болза,
Шөлээлиг бот-шүгүмчүлеп
Сөөлүп бодап кижизидер,
Сөглеп турган Үрту дарга
Сөзүңейге чедер-де сен.
Таппый дарга туруп келгеш,
Доозазын санап-ла тур.
Долу бүрүн бүдер болза,
Доруун-на-дыр, эки-ле-дир.
Ленин, Сталин номналдарын
Ликтап дарга ооренгентим,
Эп-де-чарыу аныяктарга
Эки үлегер көргүзүп тур.
Аревэниң даргалары
Ажыынайн коор силер.
Арат чонуң ажылы дээш
Арга-сүме кадып тур бис.
Уран-чогаал арга болза
Улус хөйүү үгледыр-ла.
Улус чонуң медереини
Удам өрү бедидээли.

—УЖУРАЖЫЫШКЫН—

Ол кежээ Херел турупканы ажок чанып келген. Хүнүү бадыр малчыннар кезинир ужурга таварышкан. Далашбиле чумуп, солуй кеттиңип алгаш, диван кырынга чыда чаа келген солуннар номчуп эгелээн. Солуннар номчуур дээш, кадайының чанынга чедип келгенин безин эскербээн.

— Кыызыдан сеңээ чагаа келген дир, ачазы. Хол үжүү бичии уругларыңг-ла чүведир. Номчуваадым. Ма!

Чагааны номчуп эгелээн-ле, Херел хөлзей берген. Кайы чанында турун алгаш, ашаанның арны кончаар хуулажа бергенин эскерип каан. Баштай корткан дег, арны куурарып, оон кыза берген.

— Чүү болду? Багай чүве болган-дыр бе? — деп, кадайы дүвүреп айтырган.

Херел кезек ыыт чок олургаш, чагаазын кадайынга берген. Боду дашкаар үне бергеш, улаштыр-улаштыр эдере таакпылап каапкан. Бажы ажок аарый берген. Эм ижерге-даа дузалавас.

— Чүү адам сагыш-сеткилиң хөлзеп турары ол. Оожургап кор, ачазы. Уруун тыпты бергенин аас-кежик-тир. Улуг оорүшкү дур —дээш, кадайы чанынга олуруп алган.—Күжүр төлдүм, оон буруузу чүл? Аңаа барып ужурашкаш келиңээ эки боор—деп, ол ашаазы оожукгургаан.

— Сен черле чаңгай сеткилдиг кижи-ле болгай сен, ачазы. Ол ыяап-ла мээң уруум дур. Ам хары ол хире турар ужурлуг. Уруум тыпты бергенинге дыка оорүп турмен. Мээң баштайгы кадайым дугайын кончуг эки билир болгай сен. Оорушкүмүү, мунгаралымны мээң биле кады үлежип турарынга четтирдим, ачазы —дээш, Херел кадайын куспактап каан.

Долаананың чагаазын Хереледер уругларынга чугаалап бергеннер. Уругга дораан барып ужуражыр деп шиитпирлээнер. Харын-даа бээр эккээр. Ол бээрде ачазы баштай барза эки дишкеннер.

Уруунуң дугайында бодалдар ачазының сагыш-сеткилин оожукгуруп чадап-ла турган. Уйгу бала келбес. Баштайгы амыдыралы, баштайгы кадайы сагышка киргеш туруп берген. Ол кадайының канчаар чурттап чоруурун чаңгыс-даа катап сонуургап көрбээн-не болгай. Чарылган оваар барган. Кол чүве — уруу бар болган-дыр. Артында баштайгы уруу. Оны мынчага чедир билбээнинге Херел дыка-ла хомудаан. Шынап-ла, кадайы Норжуңмуң чугаалааны чеп. Ооң буруузу чок. Та канчаар өзүп, чурттап келген. А мен? Кырым тодуг, эктим бүдүп, ажытөлдүг, аас-кежиктиг магалыг-ла кижи-дир мен дээн бодалдар ооң бажын өрүмнеп турган.

«База бир уруум бардыр деп чүвеин биилип алзын дээш бо чагааны бижип олурарым ол-дур ийин, ачай» — дээн Долаананың чагаазының соолгу одуругларын Херелдиң каравага катап-катап көстүп кээр. Ынчап-ла удуп чадап шаг болган.

• • •

Ачазы-биле ужуражыр үе чоокшулаан түүн, оон чүрээ улам дүргеп соп турган. Шайдаа, суг-даа пактаарга дузалаваан. Эштери база бүдүү иштинде хөлзеп, өөрүп турза-даа, демигизин оожукгуруп, арга-сүмезин кадып турганмар.

Удатпаанда, соңга өттүр көрүп турарга, бир эр кижи кел чыткан. Ооң-биле кады ийи оол база бар. Оларр үжээдээ ол-бо талазынче көргүлеп чорааннар. Чаны-биле эртип чыткан уругдан бирле чүве айтырганы илдең. Оон өрээлдиң эжиин аяар соктаан. Долаана улам сүрээдеп эгелээн. Арны ажок панцыкээн. Уругнуң эштери дорая-ла эжикте барганнар. Кирип келзе-ле, ол көрүп турганы ийи оолдуг кижи болган.

— Экии, уругларым —деп мендилешкеш, оон бодуңуң арны база изиш дээш. — Долаана кайыңарыл?

— Мен-не мен —дээш, Долаана база хол тутчуп мендилешкеп.

— Экии, уругум. Мен сээң ачаң-дыр мен, Херел —дээш, каттыргаш, оолдарынче көргеш,— угбаңар-биле таныжып алыңар—дигеп.

Бажың херимниң эжиин ажыдыптарга, ынаар ырак эвесте багда селбегер кара ыт эзрген. Оон соңгада чырык чырып келген соонда, дашкаар бир кижи үнүп келген:

— Кымыл? — дээн ачазының үнүн уруг танып каапкан.

— Долаана-дыр мен.

— Аа, Долаана бе, бээр кир, уруум. Ыттан кортпа. Бөглап каан, ажырбас—дээш, Херелдиң өөрээни ажок утқуй халып келгеш, уруг чыттап каан. Ачашкылар бажыңга кирип келгеннер.

— Кым чедип келген деп бодаар силер? Бээр келиңерем, уругларым. Чем кылып тур силер бе?

— Чем кылып тур мен, харын —дээн соонда, Херелдиң кадайы чем кылыр өрээлдеп бо үнүп келген:

— Экии, Долаана. Таныжып алыңыл. Мени Норжун дээр дээш, Долаанаже ол холун сунган. Тонуң үштүп, олуруп көрем. Оруксуур эки келдиң бе? Ооредилгеп эки доостуң бе?

Черле мынчаш, ачазының кадайын көөрге, кадык-шыыраа ажок. Шыңгызы база илдең. Улуг, кыдырык кара карактарлыг. Бажының дүгү кара, харын-даа кылаңайлыг турар. Хертеш думчуктуг, кедип алган идик-хевиинң мындазында шынарлыг, чаражы ажок. Арын-шырайы чазык. Та чаңчылы мындыг чүве, та Долаананың мурнуңга мынчаар ол чүве. Бо-ла хүүмүзүрей берген турар. Долаана бо хөрээжеи биле ачазын деңгей бодаан. Ооң ачазының карактарын шаг чок, а бажының дүгү кастык талазындан элээп агара берген. Кадыы багай. Бо-ла аарый берген болур. Шаанда арагалап чораанны база ис чок кайын артар ийик.

— Хилиичектеи-даа берген мен мынчаш. Бодумнуң аныямда ажыы-чаңым база изиг чораан. Эш-өөрүм-биле сүмелешкеш, өөренип чорупгум. Чагаа бижиримге, чаңгыс-даа катап харылаанам. Өөредилгем доозуп алдым. Ынчалза-даа бажыңдан дыка ырак эвесте көөрүгүнге базынкаи. Ооң чанында элээп боданып олурган. Бодуң так түттүнүп, чүү-даа болбаан, чүмүү-даа дыңнаваан кылдыр көстүр деп бодап алган.

Бажыңга кирип кээрге, дашкы хат дыңзып, чаъс чай берген. Ужатпаанда ачазы чедип келген. Даарта чамар мен деп ачазынга чугаалаарга, ынаавас болган. Ээрежип турза-турза, ачазын ашаңга кирип алган.

Эртеңинде Долаананы Ооржактарның өг-бүлези үдээн. Норжун үгбай сумкага аъш-чем, конфета, печенье суг берген.

— Аалынга келген кижини кууг чорудар эвес, сеңээ бичии белээм бар — дээш, солунда оорап каан чүве уругже сунган. Уруг оны алыр хөлүү чок болган.

— Аябас болзуңза, ачаң биле мени хомудатканың ол. Белээзис-тир, дедир бербес чоор, кызым —дээш, Норжун берип каан.

— Ан ал уруум—дээш, ачазы база деткээн.

— Силерге бүгү-ле эки чүүл дээш узуу-биле четтирдим—дээш, Долаана чаныкчаагай болуруи аажок кызыткан.

Ачазын тып, танымжын алган-даа болза, Долаана ам мынаар «барбас» деп бодап алган. Ооң күзел чораанны күзели бүткен. Ачазының эки чурттап чоруурунга база чоргаарлакып чораан. Оларның мындыг эки амыдыралынга шаптыкташ чоор мен. Оон кадында ыпай-бээр чорун турар чайым база чок. Күзелим бүткен. Ачамны тып алгаш, аңаа ужуражып, ооң өг-бүлезин-биле таныжып алдым.

А ийги күзелимни боттандырар мен — башкы болур мен.

Е. БАДЫ-МӨҢГҮ.

БАЗА КАТАП КЕЛГИЖЕМЧЕ

(БАШТАК ПАРОДИЯ)

«Аныяамда чүге-ле бээр
Азып келбээн ала боор мен
Кырый бергеш ыяарга ам
Кыйынга кым кызып аар боор.
Моңгун-Тайга кыстарынга
Мегеерим арткан-дыр ийик».
К.-Э. КУДАЖЫ.

Ында мында чоруп турдум.
Чалыы кыстар ховар чораан.
Эмчи, башкы, хойжу, малчын
Эштиг-өөрүг, чаңгызы чок.
Аныяамда келбээн сен дээш,
Ажыныксаар улус чораан.

База катап эргип келдим.
Башкы бир кыс бажым досту.
Эмчи уруг хүүмзүрүп,
Эгинигерим уумче кирдi.

Малчынын даа холум силгип,
Маргыжаалы дээр болду...
Аныяамда шак бо черже
Азып келбейн барзымза-даа,

Ынакшылдың назы чогуп
Ылап бөгүн билип тур мен.
База катап келгижемче
Байырлыг че, эргим кыстар!

М. ДОРЖУ.

АВА ЧЕЧЭЭ ЧҮРЕК КААСТААР

Кожам кадай ынак ишгиг—чечек тарыыр.
Чазыы, күзүн чай-даа көрбес, оны ажаар.
Холу ураң чурукчумуң өкпээни дег.
Сарыг, өкпең, кызыл, көк өң челээштелир.
Кудумчулап эрткен кижи доктаай дүжер.
Кыргап, чалыы каттырымнап кайгаан турар.
Куспак чечек алганнары өөрүп чанар.
Кызыл чечек кыпкан от дег чалбыштелыр.
Аас-кежиин сеткилдерге тараа турар
Ава кижи буянныын мен магаладым.
Чараш-каастыг бараан кылган чиляжеден
Садып алган чечек биле кайчаа деңнээр.
Эриг баарлыг ава бергеи бодал чечээ
Эгинир шагда уруум чүрээн каастап чорзун.

А. ХОВАЛЫГ.

ДЕЛГЕЛГЕ

60 маадыр аттыг музейиниң лекторийинде чурукчуларның болгаш фото-журналистерниң тырттырган өңнүг портрет чуруктарының делгелгези ажыттыгаан. Республиканың сураглыг ажыл-ишчи херээженнериниң портреттерин ында киирген. Хоочун ажылдакчылар, ат-сураглыг херээженнер Х. А. Ланчына-Тока, Б. Ш. Долчанмаа, С. С. Тамдыноол, М. В. Ермишкина, Г. Т. Доваатор, Г. И. Федорович, А. А. Алдын-оол дээш өскелдээ эмчи, башкы, артист, ураң-шевер мастер хоочуннарны моон көрүп болур.

Март сестиң бүдүүлүнде хоорайның сургуулдары ат-сураглыг херээженнер биле ужурашканнар.

Р. ТОЛЗАТМАА.

ӨҢНҮКТЕРНИҢ КОНЦЕРТИ

Якут АССР-ниң «Соңгу чүктүң аллагалары» эстрадахөгжүм ансамбли бистиң районнуң сууртарынга ойнаалын соңуургап көрдүвүс. Аянныг ырлар, музыка чаңгыланган. Орус, тыва, якут ырларны чон соңуургаан.

Ч. АДЫГ-ООЛ.
Бай-Тайга район.

ААС ЧОГААЛЫНГА ТУРАСКААТКАН

Бистиң Шуй суурга Улуг Октябрьның 70 чылынга утқуштур үлүсчү чогаадылга фестиваль уламчылап турар. Аас чогаалынга тураскаатқан кежээге оон жанрларының айы-биле солуп конкурстарны эрттирген.

Аас чогаалынга номнар делгелгезин организастаан, аас чогаалының дугайынга беседаны Тыва АССР-ниң культурааның алдарлыг ажылдакчызы, библиотека эргелекчизи Х. С. Сереп кылган. Ук кежээге улут назылыглар, үстүкү классчылар идепкейлиг киришкеннер.

С. МАЙНЫ.

ОТЧЁДУН БЕРБИШААН

Сүт-Хөл райкүүскомнуң иштинги херектер кылдызының ажылдакчыларының саны ескелерге бодаарга эвээш. Чон ортузунга хообайлу-дүрүм протагандазын чорударынга эптиг үелерни олар бо-ла ажыглаварлар, бо коллективтиң бот-тывынгыр артистери соңуи программалыг концертти белеткээш, ойнап турар. Ол концертти Кара-Чыраа, Бора-Тайга, Ишкин суурларга көргүскен. Ол суурларга ажылчы чон хуралдарын чыылдыргаш, эрткен чылдың отчёдуи чон мурнуңга кылган. Спортка хандыкшылыглар мында база хөй.

О. АРАКЧАА.

СОҢУУРГАКТЫЛАРГА

ЧААСКААЛ ЧАЛГААРАВАС КИЖИ-ДИР

Күй шинчилекчизи Маурицио Монталбини халыын 150 метр күй иштинче аиргейден бээр ай ажа бергеи. Италияның бо эртемденни чер иштинге 210 хонук —мурнуидагы кыдыг делегей рекордтарын 7 хонук хөй чурттаарын шиитпирлээн. Ол хуусаа тиилгже ол оон үнмес, чырык көрбес.

«Коррьера делла сера» солуннуң дыңнатканын ёзугаар алырга, күй шинчилекчизи чаңгыс ай дургузунда дөрт килограмм чиигээн, сырыңгылап база турган. ынчалза-даа бл идегелин оскүнмаан. Эртемден хонукта 16 шак удун, оске үеде шинчилелдерин демдеглеп, англи болгаш франпуз дылдар өөренип, аъш-чем болгаш суда шимчөшкиннер кылып база тоолдар чогаадып турар.

П. НЕГОИЦА.
Рим. («Труд» —СЭТА).

ЧУРУКТА: Кызылда «Радость» ансамбльдың киржикчилери, олар каш янзы танцыларны ойнаар кылдыр өөренип алганнар. Чоокта чаа олар Кызылга чылган республиканың хоочуннарынга уран талантылаарын баралгатканнар. Чаптанчыг артистериниң ойнаарын көрүп, магадаан көрүкчүлер диңмиттелдир часкап турганнар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

«БОДУҢ КЫЛЫП АЛ»

Кызылда «Тудуг материалдары», «Автомобиль» дээн чаа телевизел-биле тутқан магазиннериниң чанында бөлэ бир чаа магазин чоокта чаа ажыттыгаан. Ооң ады «Бодуң кылып ал». Чүнү бодуң кылып ал деп турар чоор деп айтырыг номчукчуга дорааи тургустунар чадавас. Аңаа харыы бээр мурнунда магазинде чүнү садып турарын адаалыңар. Ында садыг баранныарындан аңгыда колда бараанныары — чаңгыс сөс-биле чугаалаарга — артынчылар. Артынчылар боорда, үлетпүр бүдүүлгезинге ажыглап турган материалдарның артынчылары — шала шывымнга ажыглаар ДВП, ДСП (мыш-пес плита, мыш чоигу плиталар), янзыбүрү ажылдарга ажыглаар харыылдаан, хевир киирген түрмек дилиг материалдары, маизалар, улуг, биче хемчээлдиг көрүнчүктер, бүдүнбүдүи дүрүг-даа, кескимдидаа постер, хөмнер дээш чүү чок дээр. Чаа магазинниң онзагай чүвези чүл дээрге, оон мурнунда колдуунда октаттынып турган ол бүгү артынчы материалдарны чиик өртек-биле чоига садып эгелээни болур.

Садыг каттыжышкынының директору Александр Сайчыевич Моңгуш мооң ажылын канчаар организастаанын мынча деп тайылбырлады:

— Артынчы, катап ажыглаар материалдарны чөп ажыглаар талазы-биле партия, чазактың доктаалын боттандырар, камналгалыг, экономиктиг, ажыктыг чорукту бедидер дээш Кызылдың үлетпүр садыынның удуртулгазы бо садыгны ажыткан. Артынчы материалдарны берип болур будуруге черлери-биле баш удур дутуржуп, сүмележип турган, кереэлерни чарыл, чиигеткен өртектерни доктаатқан чүве. Кайы-кайы будуруглелердеи материалдар ап турар бис? Кызылда мебель фабриказы, «Тудуг кезектери» комбинат, Ишгики херектер министерствозунуң будуруглелери, дааранныга фабриказы, алгы завозу, «Ростекстильторг» базазы, оске-даа будуруглелер биске артынчы материалдарны кереэ ёзугаар берип эгелээн. Абаканның холдап даараар фабриказы-биле база кереэлиг бис, ол артынчы хөмүү бээр. Чогум будуруглеге ажыглаттынмас, а бажың, дача ажыл-агыйынга керегледиттине бээр материалдар бистс хой. Чижээ, мебель фабриказы брактаттынган кылагар маиза, плиталарны берип турар, оортан бажыңга ном, идик полкалары, чижектиг хөй чүүлдерни кижи таарыштыр боду кылып ап болур. А бисте кирип турар материалдарның өртекүнези чиик, мырыңай-ла каш көпеек болдур ийин. Черле күзелдиг кижи бистеи чүүдээ тып ап болур. Пос артынчыларындан эжик аксының чадыын кылыры белеи, а бисте пос артынчыларын чежеин-даа садып ап болур. Оортан чүге чадыг кылып ап болбас боор. Демир-дес, пластмасс аймактыг хөй чүүлдер база бар.

М. САЯ.

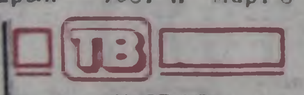

МАРТ 9-ТА
ЭЭРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 —Эртеңги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Үе». 8.15 — Цирюке шүтуынак». Свердловскиден дөмчидылга. 8.50 — С. Михалковтуң маадырлары экранда. «Идиктиг моортайның чаа ужуралдары». 10.15 — — «Силерге, доочуннар». Музыкалыг дамчыдылга. 11.05 —12.20 — Док. фильмнер: «Ырак орукка ужуражыышкынынар», «Силер чокка ыр-даа мырааттынмас». 16.00 —Медээлер. 16.10—Орус чугаа. 16.40—Чиик атлетика. Делегей чемпионады. АКШ-дан дамчыдылга. 17.20—«Тудугжу». «Чөвүлел мичаар шиитпирлээн...». «Мособлстрой-18» трезинниң бот-ашкалаңдырышкынының байдалдарынга ажылдаанының башгайгы түңнелдеринге дугайында. СӨКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүтүр эргелеп башкарылганы демократтыткаанының дугайында. 18.10— Бокс. Делегей шыгыдаалдары. АКШ биле ССРЭ-ниң шилиндек командалары киржир. АКШ-тан дамчыдылга. 19.10— Бөгүи делегейде. 19.25 —Ленинградтың күрүенниң Бичии шин театрының «Бажың» деп фильм шинилиинин баштайгы көргүзүүү. 21.00 —«Үе». 21.35 — «Бажың». Фильм-шининиң уламчызы. 22.40— «Ыр-87». 23.15 —23.30— Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртеңги гимнастика. 8.15 —«Ужуп үнер дилиндек». Док. фильм. 8.35—9.35—Бойдус эртеми. 3 класс. Кавказтың бойдузу. 8.55— Николай Асеевтиң поэзиязы. 9.55 — «Эвергиялыг оруктар». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 —КПТУ сургуулдарынга. Информатиканың болгаш саналга техниказының үндезиннери. 10.35 — 11.50 — М. А. Шолохов. «Андаргай күр чер». 10 класс. 11.05 — Кодээ ажыл-агый билиглериниң үнивеситединде 12.20 — Экран-башкыга. Театр. 8 класс. XIX чүс чылдың бирги чартыынында Россияның культуразы. 12.50 — Башкыга—музыка кичээли. 5 класс. 13.45 —13.50 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 Уругларга фильм. 18.15 —«Үе» болгаш үе-черегем». «Комсомоя —съездиге». Кодээниң аныяк түскай эртеминдеринде. «Аныяктар өг-бүле керээзинде». «Спорт», «Хүреш» агитбригада-биле ужуражыышта. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Аянныың ровуу». Программада: Медээлер. «СӨКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин аммыдыралга». Советтер болгаш үе». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуглар, чаштар!». «Леопольд моортайның чажыт эртинээи». Мультфильм. 20.15 — Чиик атлетика. Делегей чемпионады. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35— «Орус архитектураның мастерлери». Док. фильм. 22.00—23.45 — Бүт бөмбүү. СССР-ниң чемпионады. «Нефтчи— «Торпедо». (Москва). Бакудан дамчыдылга. Чаңсарда (22.45)— Кадык болуруи күзээнинде.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

агаар

Республикага биче бүдүүлгер. чагбас. Хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне 22—27, чамдык черлерге 12—17 градус соор.

Кызылга хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне 22—24, хүндүс 5—7 градус соор.

КИНО

МАРТ 8-ТЕ

«НАДЕЖДА»: «Путешествие в страну чудовищ» 11.20, «Яблоневый сад» 9.30, 14.30, 16.40, 18.30, 20.20. «Городской романс» 12.50 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Салют, Мария!» 14.00, 17.00, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Каменный цветок» 9.30, 13.00, «Капитан «Пилигрима» 11.10, 15.00, 16.50, 20.30. «О том, чего не было» 18.40 шактарда.

«ВОСТОК»: «Белый клык» 10.00, 13.50, «Плюмбум или опасная игра» 11.50, 15.40, 17.40 шактарда.

ТЕАТР

Март 8-те А. С. Пушкиниң «Балыкчы болгаш балык дугайында» тоолу, «Лама болгаш оон чалчазы Балда дугайында» тоолу 12 шакта.

Г. Лорканың «Ханның күда» деп шинзи 19 шакта.

Адресивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторлуун 2-24-63, редакторлуун орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалталыг секретарының 2-23-35, секретариттиң 2-23-35, партийжи аныыралы болгаш үлетпүр киллистеринин 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузут киллистеринин 2-37-13, чогаал киллизинин 2-41-27, информация киллизинин 2-20-60, культура киллизинин 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизинин 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуи келбейи баргында 2-32-78 телефонче болгаар.

Солуннуң индексиз 54241. Чылда 300 катаа төөр. Хемчээли 2 парлалта аназы. Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер ер. полиграфиз болгаш аом салымның керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чагыг № 3467.
ТС—00256.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 10 вторник № 59 (13359)

1925 чылда үнделип эгелээнгеи. Өртээ 3 көпеек

ЧУГУЛА СОРУЛГАЛАР

Кажан-ла хонук бурунгаар ССРЭ-ниң профсвилелдериниң XVIII съездизи бодунуң ажылын доозкан. А ооң мурнунда таптыг-ла бир чыл бурунгаар СЭКП-ниң XXVII съездизиниң эрткенин билир бис. Ынчангаш эде тургустунуушкунуңуң, ниитилелдиг революстуг эде чаартылгазының үезинде профсвилелдериниң эң чугула, бирги чергелиг сорулгаларының дугайында айтырыг профсвилелдериниң съездизинге нол айтырыг болган. Чаа үеде профсвилелдериниң ниитилел амыдыралынга ролю база чаа болур ужурлуг.

Съезд шүгүмчүлелдиң, профсвилелдериниң ажылынга ажыы болгаш принципиалдыг үнелел бээринде байдалынга эртикен, келир үеде тодаргай база ажыл-ишчи сорулгалар аңаа салдынган. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлери, профсвилелдериниң съездизинге СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң чугаазы ооң ыңдыг байдалга эртериниге улуг идегин берген.

Эрткен чыл болган бо чыл—чуртта эгелээн дүргедээнинче шиитпирлиг эргилдениң эге чылдары. Профсвилелдериниң тургузуун ажыл-агыйны эргелеп башкарарының тургузуу-биле дүүштүрүп эгелээни—чогуур өйүнде шиитпирлеттиниң эгелээн болгаш шын чүүл дээрзин аныдырал бадыткаан. Ол дугаймда профсвилелдериниң съездизинге делегаттар чугаалап турганнар. Профсвилел организациялары мурнукузундан шалыпкын, шимчеңгир ажылдап эгелээн деп съездиге демдеглеттингеи. Ынчалза-даа эде тургустунуушкунуңуң иеген турары дег ыңдыг ёзулуг эргилдеге чедир ам-даа ырак. Оны бистиң республиканың профсвилел организациязының ажыл-чорудулгазындан база көрүп болур.

Декабрь айда болуп эрткен профсвилелдериниң Тыва область конференциязынга профоблчөвүлелдиң, ооң киллистериниң, профсвилелдиң адырлар аайы-биле обкомнарының, райкомнарының, чер-черлерде профкомнарының ажылынга хамаарыштыр шүгүмчүлелдериниң хөй болганы оны көскү хереченлеп турар. Чижээлээрге, кодан ажыл-агый ажылдакчыларының профсвилелиниң райкомнары барык бүгү районнарда тургустунгулаан, совхозтарның 70 хуузунда штаттыг хостаткан ажылдакчылар бар хиреде, оларның ажылында ужур эдертир, ярдекгейлээр чоруктар уламчылап, фермаларның, бригадаларның ажыл-ишчилериниң, ылангыя малчыннарның күш-ажыл байдалдарын экижилериниң хемчеглерин, кижилер-биле тодаргай кижизидилге ажылын четнес чорудун турар. Республиканда капиталл тудугну шапкын хөгжүдериниң сорулгазын боттандырып чорударынга ол адырның профсвилел обкомунуң ажылы бала улуг салгар чедирбейн турар. Мындыг чижектерни ам-даа дыка хөйүң маңгаа киирип болур. Мындыг байдал чаа тургустунуп келбээн, сөөлгү чылдарда барык хурал бүрүзүнге ол четнестерни чугаалажып келзе-даа, байдал колдуунда хевээр боон артып турган. Четнестериниң чылдагааны ангы-аңгы. Ынчалза-даа мында кол-ла үүве—кол кичээнгейниң бүдүрүлгеже, планнар күүселдезинче углаттынып, кижилер дугайында сагыш човалашкынының утундурун, ооң кыдынга чыдып каан турганында дээр болза частыгыр болбас. Профкомнар мындыг байдалды көрүп тураа-да, ажыл-агый удуртукчуларының зайындан эртпес, оларга удур үүве чугаалаарындан сестир, аңаа-ла ужур эдертир турганының чижектери кайы хөй. Кайда-ла профкомнарның ажылының стили кижилерге хүндүткел, оларның бодаалдарын, саналдарын шынап-ла өөренип көөр, оларның зайы-биле хемчег алыр күзел-биле бижыглаттынмаан, кижилериң амыдырал-чурттаалгазын тоомчалап көрбези-биле хереченлеттиниң турар болдур, ында ниити ажыл-херектериң деңнели база куду дээрзин дуржулгадан көрүп болур.

Профсвилел органнарының онзагай сагыш салыышкыны болза, күш-ажылды организастаарының депшилгелиг аргаларын нептередир боон турар. Бригада керээзин болгаш бот-ерулга-чарылганы нептередип киирериниге профсвилел организациялары боттарының үдүгү база киирип турар. Ынчалажок бо чугула үүлдө ужур эдертир, саазын кырынга херек бүдүрер чорук ам-даа узуткаттынмаанын чугаалдар апаар. Коллективтиг керээлерни белеткээринге, чагарыгга профсвилел комитеттери боттарының идепкейлиг чоруун улам күштелдирип, оларның долу болгаш чогуур үеинде күүсеттингеи турары дээш шүдүргү хемчегларни ап чорудар ужурлуг.

База бир чугула айтырыг — профсвилелдерге кадрлар айтырыы. «Профсвилел организының кадрларындан негелде аажок улгатказ. Эде тургустунуушкунга идепкейлиг турушту ээлээринге оларга дузалаар, бүгү дең-елдерге эргелеп башкарылга шиитпирлерни хүлээп алырынга кады-биле киржиринип байдалларын тургузар херек» —деп, СЭКП ТК-ның январь Пленумунга М. С. Горбачев чугаалаан. Профсвилел ажылыңче кадрларны депшидерде, оларның ажыл-ишчи болгаш моду-шынар талаларын хаңзыбиле өөренип, сайгарып көрбес үүлдер профоблчөвүлелдиң ажылынга тургулаан. Шак ынчаар эртикен отчёттуг үениң дургузунда Бүгү-эвилелдиң чогаадыкчылар болгаш чаартыкчылар ниитилелиниң область чөвүлелиниң даргазы Моңгуш, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың профкомунуң даргазы Агбаан болгаан оскелер-даа ажылындан хостаткан болгаш партия талазы-биле шыңгыы хемчеглерге онаашкан. Тыванның электри четкилериниң даргазы Матюшов эрге-дужаалын соора ажыглаанны болгаш сан-хөө чурумун хажыткаңы дээш албан-дужаалындан хостаткан. Ол-ла чылдагаан-биле адырлар аайы-биле ийи обкомнуң кол бухгалтерлери база ажылындан үндүрткен. Отчёттуг үениң дургузунда профкомнарның, райкомнарның хостаттырган даргаларындан 9 кижи азы профком, райком даргаларының 11 хуузу солушкан. Ынчангаш профсвилелдериниң область организациязы болдунуң бо талазы-биле ажылчорудулгазынга партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң айтыышкынналарын кол удуртулга болдурар ужурлуг. Чүгле ынчан байдал ниитизи-биле экижилир, бурунгаар шимчээшкин хандыртынар. Кандыг-даа эде тургустунуушкун үгаан-медерелди эде тургузарындан, бодаалдын болгаш ажыл-чорудулганың чаңгыс аайжып турумчаан байдалындан ойталаарындан, чаа сорулгаларны тодаргай медерел билириниден эгелээри билдингир деп партияның XXVII съездизинге демдеглеттингеи. Ол бүгүнү профсвилелдерге, ооң кадр ажылдакчыларынга болгаш активистеринге дорту-биле хамаарыштырары чугула.

Профсвилелдериниң ажылы хөй талалыг болгаш нарын, ынчангаш мында дыка хөй айтырыгларның чыыттынмайн баргалы чугаажок. Амгы үеде кол-ла үүве —амыдыралдың, кандыг-даа ажылдың стилин болгаш арга-хевирлерин шиитпирлии-биле чаартырын, өскертирин негеп келгеин. Бүгү дең-елдерге профсвилел комитеттери ажылхерекке ак сеткилдиг, шынчы хамаарылганын үлегер-чижээн коргузуп, кижи болгаш социал факторларның ролюн белидеринче угланган партияның политиктиг угланышкыны долузу-биле амыдыралга боттанган турзун дээш аңаа идепкейлиг дузалажыр ужурлуг.

Часка белеткел

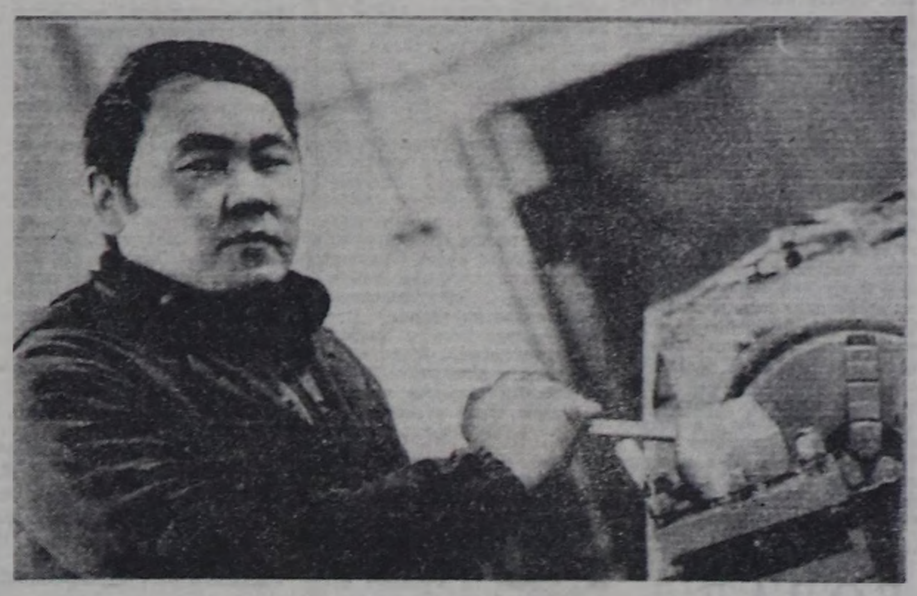

● ● ●

ЧУРУКТА: Улуг-Хемзо «Найырал» совхозтуң аныяк токары Александр Бадан-оол техника сентелгезинге идепкейлиг киржин турар. Ажыл-агыйда чээрби ажыг тракторларның болгаш машиналарның сентелгезинге ол үлүүн киирген. Андазыларга болгаш илиргелерге хереглээр кезектерни база башкарып турар ставогунга чоидургаи. Ам тараа ажаар комбайнларның ховар кезектерни ол кыын турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

● ● ●

ЧАСКЫ ТАРЫЛГАГА БЕЛЕТКЕЛ

ОРЁЛ. Областың чигир свёклазы өстүрер бүгү шелдерни бот-оруга-чарыга ёзугаар ажылдаар механизастаттынган авеноларда быжыглаан. 450 ыңдыг звеноның удурукчулары ажыл-агыйларының администрациялары-биле керелерни чаргаи. Ынчангаш область 60 муң гектар чигир свёклазының дүүштүүнүң салым-чолун механизаторлар боттарының холунга алган.

Орёл областың свёкла өстүрүкчүлери бо чылын бир гектардан-на 200 центнер дүжүттү ап, күртүеге бир миллион ажыг чигир свёклазын садарын күлээнгеи.

ОДЕССА. Одесса областың Килийск районунуң ажылагыйларының кукуруза өстүрер звеноларының механизаторлары бо чылын бир гектардан-на 100 центнер дүжүттү (тараа-биле) алырын күлээнгеи. Звеноларның механизаторлары бот-боттарының аразында социалистиг чарышты чарган болгаш часкы ажылдарга белеткелдиң хыналадазын чорутқан.

Районнуң кукурузачылары 3600 гектар черге бо үнелиг культураны өстүрер деп планнаан. Ол дээрге, эрткен чылда турганыдан 2 катап хөй.

ДЖАМБУЛ. Областың тараачылары часкы хову ажылдарын эрткен чылдыңдан барык он хонук эрте эгелээн. Агаар-бойдустуң байдалы экижип, чылыг каан хүнмер эгелээрге тарылга шелдериниң хары дүргеи ээзин. Часкы хову ажылдарынга керектиг бүгү техника чогуур үеинде эки сентеттингениден шык базырышкыныы кыска хуусаада эки шынарлыг чорутқан, тараа чаштырылганы массалыы-биле эгелээн. Джамбулдуң тараачыларыы бо чылын планда көрүүттингинден 2 катап хөй дүжүттү алырын күлээнгеи.

КЫЗЫЛ. Тываның мелиораторлары часкы хову ажылдарынга белеткелдин бүдүн чартык ай бурунгаар доозкан. Ирригация чорудар чугула объектилерде түдүг материалдары болгаш дериг-керекселдер бүрүн чедиртингеи. Суггат чорудар механизастаттынган отрядтар четчеттингеи. Сезон эгезинге чедир 2 муң га мелиорастаттынган шөл ажыглалга киирер. Ооң иштинде 500 гектар черни планнаан ажыр суггатчыткан.

УЛАН-УДЭ. Буряттыңның дуржулга-бүдүрүлге ажылагыйлары чаа перспективтиг сорттарны ажылдап ыыгыры доозкан. Кызыл-тас, сула, гречиха, арбайның перспективтиг сорттарының үрезиниери үрезин өстүрер ажыыл-агыйларда чедиргеи.

МОСКВА. Москва областың Люберцы районунуң ногаа ажыыдыг «Белая дача» совхозунда дүжүт ажаан алыышкыны эгелээн. Дүштын хар ам-даа хевээр, соогу коңчуг. Ынчаарга улуг шелдүг теплицалар иштинде ёзулуг чай. Согуна, укроп, сельдерей дээш өске-даа үнүштер ногаарарты өзүп үнгеи. Оларны хүнүүн-не ажаап ап турар. Чоокта чаа огурецтер дүжүдүн ажаап ап эгелээн.

Совхозтуң ногаажылары компазында улуг хоорайларның болгаш найысыдалдың магазиниеринче өстүрген дүжүдүн хүн бүрүде хоктаамал чорудун турар.

(СЭТА).

Хойдан-на хураган дээш

ӨГ-БҮЛЕ КЕРЭЭЗИ-БИЛЕ

Бүдүрүлгеге демократчыдылганы хөгжүдери, ёзулуг бот-эргелел үнделиниерни чайгылыш чокка иептередири бирги чергелиг ужур-дузалыг болуп турар база ол ышкаш бүдүрүлгени организастаарынга база күш-ажылчы коллективтеринең амыдыралынга ажылчы чоннарның кижи бүрүзү бодун бодунуң бүдүрүлгезинин ёзулуг ээзи кылдыр көөр ыңдыг байдалдарны тургузары дээрзин СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң илеткелинге демдеглээн. Ыраккы «Кара-Хол» совхозтуң ажыл-ишчилери ону чүүлдүргүнүп деткинишаан, ниитиниң малын хүр-чаагай кыш ажырар дээш социалистиг чарышта хаара түттүнген ажылдап турарлар.

Ажыл-агыйда төрүүр 4 муң сес үүс ажыг хой бар, оларның 3 муң тос чүс ажыы оолдапкан. Чаш хураганнар онча-менди. Тус-тус бригадаларның хойжулары боттарының алган социалистиг хүлээлгелерин күүсединиринче күштү моөцөзөн. Чижээ, Суңпак хойжу бригадазында төрүүр 2 муң пйи чүс ажыг хой он дөрт коданда кыштап, оларның оолдаашкыны доостур чыгай берген, чаш төлү меиди доругуп турар. Бо бригадада чылдан чылче эки көргүзүглерни чедип ап келген малчыннар бар. С. К. Күжүгетпиң кодаинда төрүүр 263 хойның 251-и оолдапкан, хураганнары онча-менди. Х. Н. Каадыр, Х. У. Калин олар төрүүр чүс хойга онаштыр чаш төлдү тустуста 84 болгаш 100 хуу камгалап алган. Хоочун сакманчы Д. Х. Хертек, аныяктар К. Каадыр, З. Болат, Х. Х. Серемаа олар 110-120 чедир хураганнарны меиди ап, кызымаккай ажылдап турарлар.

Туралыг хойжу бригадазында ийи муң бөш чүс ажыг хойның оолдаашкыны адакталып турар. Мурнакчы малчыннардан Х. К. Дажы төрүүр чүс хойга онаштыр чаш төлдү 100 хуу камгалап ап, мурнуку одурүгда киргеи. Сакманчылар Т. Дажы, Д. Дажы олар хураганнарны онча-менди доруктуруп, ак сеткилдиг ажылдап турардар. Сакманчы Т. Х. Дажы Москва баар халас путёвкабиле шаннаткан.

Ол ышкаш мурнакчы малчыннар И. К. Мавдыл-оол, Н. Д. Салчак оларның кодаинда төрүүр хойларның хураганнары 80-деп 90 хуу чедир меиди камгалап алдынган, кодаинарда байдал эки.

М. С. Ооржак удуртқан Гуралыг-хойжу бригадазының малчыннарының ам 50 хуузу өг-бүле керээзинче киргеи. Бригадир-биле болгаш шида мал эмчизи Н. Х-К. Ондар-биле малчыннар бир деминг, арга-сүмелиг ажылдап, малды хүр-чаагай кыш ажырарының, чаш төлүн чидириг чокка камгалап алырымын, янзы-бүрү аарыглардан аарыыр чорукту болдурбазының хемчегларни ап турар.

Совхоата ниитизи-биле хой оолдаашкыны адакталыр чыгай берген.

С. ДАМДЫҢЧАП.
Бай-Тайга район.

Эде тургустунуушкун—хүннүң айтырыы

БААЗАНЫ ТУРГУЗАР

Эрзинниң чурттаалга-коммунал ажыл-агый будүрүлге эргелелиниң коллективи он ийиги беш чылдың баштайгы чылында боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин болгаш планнаг онаалдаларын чедиишкиниг күүсеткен. Чонга ниитизи-биле ачы-дуза чедирерин 102,6 хуу, күш-ажылдың будүрүн чүдүүн ажыр боттанырган. Чедип муң ажыг киловатт шак электроэнергияны камнап алган. Чонга ачы-дуза чедирер көргүзүглери 103,9 хуу болган.

1986 чылдың чайгы үеинде комбинаттың чунар болгаш хеп чуур. суг, бүс бзөр котельнаяларын солуп, арыгдал системазын чуп аштаан капиталл сентелгени бүрүнү-биле чоруткан. 25 килограммның бир хеп чуур. бир хеп сы үдар машиналарын эптеп тургускан. Бо бүгү чоруткан ажылдарның түүнелиинде иант, соок суглар, бүс бзөр ханзырылга экижээн.

Ол ышкаш суур чаагайжыдылганынга алзын хөй ажылдарны кылып чоруттувус. Салчак Тока кудумчузун асфальтылаан, Комсомольская болгаш Тайбын кудумчуларынга сай, довураңгы теп, дескилээн. Суурнуң бүгү кудумчуларынга санитарлыг астыглаңы чоруткан болгаш мыштарны одурткан. Бажыңнар даштының херимнерин сентеп, чугыйлаан. Эргитехниканы чаа түүлдер-биле солаан. Кижилериниң ажыл хуваадазын эде тургускан.

Эде тургустунуушкунуңуң ужур-утказын ханы биляп, ажылчың кижи бүрүзүнүң угаан-медерелин бедеп, ажылга хамаарылгазы экижээн, бүдүрүп турар продукциязының шынарын экижиддиринче кичээнгейни үгландырып, оларның сагылга-чуруму быжыккан. Ажыл шагы үзер, арагалаар, ажылдан оолдаар, эрте чоруур база ажылдан үнер-кирер чоруктар узуткаттынган.

Чедип алдынган чедиишкиннер турза-дыр, чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар хөй. Ажыл-агыйга эки түүнелди чедип алыр дээш, инженер-техниктит ажылдакчылар дугайында айтырыгны дөрт шиитпирээри чугула. Комбинатта ажылчың кадрлар чедиишпес. Ылаңгыя тудугжу, электрик, сантехник, агроном эртеминг кижилер чугула хереглеттинип турар. Боттарынызтыя күүсеттүүр-биле кадрлар өөредин алыр дээрииске, оларны стипендия-биле хандырып шыдавас бис. Ажыы-биле чугаалаарга, Тыва АССР-ниң Чурттаалга-коммунал ажыл-агый министерстводу, улус депутаттарының Эрзин район Совединиң күүсекчи комитеди-биле дугурушкан. бо айтырыгны шиитпирлээри-биле акша-хереңгини өргеледиин бюджединче шилчидип бээр болза, ынчан янзы-бүрү мергежилдиг ажылчыннарны дээди болгаш орутмак өөредилге чергелериге өөредип алырының аргазы бар. Эргелел моөн соңгаар кадр айтырыын шиитпирлээр талазы-биле чогуур чергелге айтырыг тургузар апаар. Чүге дизе амгы үениң ажыглап турар техниказы нарын, автоматчыттынган болур дур.

Үениң негелдезинге дүүштүр дораан шиитпирлээр айтырыгларның бирээзи —коммунал эргелелиниң материалдыг базазы. Эргелелдиң ажыглалынга хереглеттинер автопарк гаражы, янзы-бүрү материалдар сыгжаар бодүүн хевирнин складтары, бажың иштининг дериг-керекселдерни кылыр, чаанныр болгаш демир-дес болбаазыладыр цехтерни кызыгырына материалдар хереглеттиниң турар. Кол-ла чүве — акша-гайдырышкын. Бо талазыбиле райкүүскомнуң талазыдан акша-хереңгини түскайлап бербейн турар. Ынчангаш тудуг ажылы тэп-тавашкынга хевээр.

Совхозтар төптеринде чунар-бажыңнар үрелип, оңгырлар хирлиг суг-биле дола бээрге, чогуур үеинде аштаттынмазанындан, бок улам ковудээн турда, ону совхоз-, тар директорлары боттарын харылаар турган, эргелелдиң ажылы кылдыр көрүп турар.

Район төвүнүң чурттаага фоидузунуң агар болгаш капиталл сентелгезин чоруткан турар. Эрзинниң сентелге-тудуг участогуунуң ажылында четнестер хөй. Ук участоктуң материал-техниктиг базазы чок. Үүле төп черлерден эккелген материалдар-биле янзы-бүрү ажылдарны кылып турар. Тудугларда биче механизацияны эжыттатпаймайн турар. Ынчангаш ажылдың шынары куду, ажылдар үр үе иштинде кыдынып турар. Тудугга ажыглаң турар материалдарның ол болуп турарындан бажыңнарның планнарының чыл четпейн тырыыр ужурга тавтыышкылаар. Эжик, соңга кистактары хажыыр. Кыягап нечкалар шыгалып, үрелип туруп бээр. Бо бүгү байдалдарны болдурбазы-биле сентелге-тудуг участогунга материал-техниктиг базазының тудуун кылыр үеви келген.

Он ийиги беш чылда эргелелдиң мурнунда салдынып турар сорулгалар улуг. Чунар болгаш хеп чуур комбинаттың чунар-бажың талазында бир котельнаяны немей тудар, автопаркты гаражының тудуун болгаш ажылчылар бажыңының капиталл сентелгезин чорудар. Бо чылын үстүнде айтыгнингап объектилериниң төлевилемсмета документациязын тургузуп, акша-ландырылышкын айтырыын шиитпирлээр апаар. Ооң ышкаш чурттаага бажыңдарының сентелгезин чорудар.

Бо юбилейлиг чылда биетиң эргелелдиң коллективи чонга ачы-дуза чедирилгезин болгаш өске-даа планнаг онаалдаларын күүсеидир дээш бүгү аргаларны ажыглап, кыымак ажылдаарын хүлээгеп.

М. БАЛДАН.
чурттаалга-коммунал ажыл-агый будүрүлге эргелелиниң начальныгы.

ХУРАГАННАР МЕНДИ

СЭКП-ниң XXII съездизи аттыг совхозтуң Бора-Хөл хойжу бригадазының мурнакчы хойжузу Сарыг-оол Күжүгет төрүүр чүс хойга онаштыр 100 хураганны камгалап, бир хойдан 2,9 кг дүжүтү кыргын алыр хүлээлгелиг. Бөгүн малчының кодаңында 300 чаш хураган онча-менди доругуп турар. Эрткен чылда чүс хойга онаштыр 102 хураганны камгалап алган совхозтуң мурнакчы хойжузу Дуся Ондарны социалистиг чарышка кыйгырган.

Ол ийиги беш чылдың ийиги чылының планнаг онаалдаларын чедиишкиниг боттандырар база Улуг Октябрьның 70 чыл ооң төлептиг үүкүүр дээш сөөгүн ээлээр дээш малчын кызымак ажылдап турар. Оларларын шыырлаидырбайн, чөп ажыглап, төрээн хойларын немелде чем-биле чемгереринг организастаан. Суг-биле болгаш мал чеми-биле кодаи эки хандыртынган.

Б. МОҢГУШ.
Чөөн-Хемчик район.

ЧАРЫШ КАЛБАРГАН

Ол ийиги беш чылдың ийиги чылының планнаг онаалдаларын чедиишкиниг күүсеидир дээш күш-ажылчы мартылаа «Тыва даг-дүгү» комбинаттың сентелге-механика цехинин ажыл-ишчилериниң оргузуунда калбарган. Коллективтиң ишчилери чарыштың калбартып турган, эрткен ийи айларының будүрүлге планын эрте күүсеткен. Сентекчилер чагыгларны ой-шаанда эки шынарлыг күүсеидип келген.

Февральда сентекчилер 49,7 муң рубльдиң ажылын будүргеи. Пехтиң ийи малчаанын кайызының-даа коргузуглери эки. В. Власов-биле Б. Зайцевтиң удуртуп турары сентекчилер бригадалары февральдың чарыжыга тиилекчи болгаан.

Токарь Ким-оол Ооржак февральда планнаан ажыр 600 рубльдиң ажылын кылган. Ооң кады ажылдап турар ооруг Николай Алахин, Виктор Никифоров, Виктор Карначев мурнакчыларның одурүүнда чоруп турар.

С. САЛЧАК.

СЭКП Тыва обкомундан, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининң Президиумундан болгаш Министрлер Чөвүлелиниден

1987 чылдың март 7-де СЭКП обкомунуң секретары, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининң депутады Вячеслав Вячеславович Дупаевскийниң хевертен мөчээнии СЭКП обкому, Тыва АССР-ниң Дээди Соведининң Президиуму болгаш Министрлер Чөвүлели ханы кажыдал-биле дыңналып тур.

СЭКП ТЫВА ОБКОМУ
ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУ
ТЫВА АССР-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИ

Советтер амыдыралы

ЭРТКЕН ҮЕДЕН ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРГЕШ...

СЭКП Төп Комитединиң январь Пленумунга СЭКП ТК-ның Чиргиче секретары М. С. Горбачевтуң кылганы «Эде тургустунуушкун болган кадр политиказының дугайында» иштекелии бүгү чурттуң чону танышкан. Пленумнуң шиитпирлерии амыдырала боттандырып киришкен. Оларның-биле бир демей, улус депутаттарының район Советиниң күүсекчи комитеди он тоску чыыштан бөөр бодунуң ажыл-чорудулгазына эде тургустунуушкунуң чамдык айтырыгларын шиитпирлеп көргеи. Тодаргайларга, райкүүскомнуң кижилери, эргелелдери суурларже үнүшкүүлерии кылып, бүдүрүлгелерге, малчын бригадаларга, сүт-бараан фермаларына чедип, коллективтер мурнуна отчёттарын берип турар. Отчёттар үезинде тургустунган чонуң негелделеринге, сүмелеринге, база шүгүмчүлеринге дүүштүр ап чорудар хемчегзерии райкүүскомдан харылаар кижилерге хүлээдип келген.

1986 чылда чер-черлерде удуртукчуларның коллективтер мурнуна отчёттарын берген соонда, удуртукчунуң эде тургустунуушкунга дүүштүр четпестерии илередип, коллектив кежигүнүерии тодаргай саналдарыны бергеи. Оон кодэ Советтериң күскомнарының даргаларының, секретарьларының аттестациязын эртиргеи. Эрткен чылдың декабрьда райкүүском аппаратының ажылчаңчыларының эргезекчилерии, эргелел начальниктериниң, район чергелиг удуртукчуларның ажылынга үнелел бөөри-биле айтырыглыг анкеталарны оларга тараткан. Оон сайгарылгазын райкүүском түүкээн. Анкета райкүүском аппаратының ажылдакчыларының ажылында четпестерии илередирииге, ылаңгыя күүском хуралдарын, сессиялары бедик деңгеелге эрттиреринге, хүн чурумуи шыдгыны сагыырынга дузалаан. Оя мынаан райкүүскомнуң аппарат хуралдарын, район чергелиг удуртукчулар-биле хуралдарны кажан, кандыг хевирге эртирзе экил дээрзинге ажыктыг харылар, сүмелер киргеи, чамдык удуртукчуларның ажылынга бо анкета үнелелдэи бергеи.

Советтериң кол ажылы — шиитпир күүселдээи. Район, кодэ Советтериң сессияларынга, күүскомнарның хүн айтырыгларынга бир чугула айтырыгны чугаалажып турар бис. Эрткен чылын район болган кодэ Советтериң сессиязын 105 удаа чыыдыргаи. Аиаа чугула айтырыгларны сайгаржып, хүлээп алдыиган шиитпирлерии күүсетпейн келгеннер-биле шыдгыны чүгааны кылып келген. Райкүүском хой шиитпир хүлээп алырын кызырган. 1985 чылда 26 хуралды эрттирип, 299 шиитпирии хүлээп алган турган болза, 1986 чылда 17 хуралды эрттирген, 211 шиитпирии хүлээп алган. Оя бүгүнү моонда эвээжедириниң айтырыгларын көөрү чугула.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң депкимчези-биле райкүүском чамдык организас-массалыг ажылдарны сайзырангайжыткан. Соолгу чылдарда депутаттарның район сээдүн Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң, район, кодэ Советтериниң депутаттарының киржилгезинбиле бир дугаар эрттиргеи. Ук сёёт депутаттарның харысалгазын улгаттырып, оларның ролюн чаа үе-чадаже кедүргеи. Моон түүведиинде доктаамал комиссияларның ажылы экижээн. Чижээ. иөөрге, район Совединиң тос доктаамал комиссиязының чедизи үнүүшкүнүүр хуралдарны чер-черлерге эрттиргизээн. Кодэ Советтериң доктаамал комиссияларының хуралдары активтериниң киржилгези-биле эртип турар. Илереттиигеи четпестерии оны харылап турар район удуртукчулары-биле шиитпирлеп келгеи.

Бирги организастыг сессииның ажылындан моон соңгаргы чорудар ажыллар хамаарыкмыр. Бо сессиига доктаамал болгаи еске-даа комиссияларның составын быжырымчалыг тургузарындан Советтериң эки ажылы кестүр. Район, кодэ Советтерге кандыг доктаамал комиссия эргежок чугулал, чеже депутаттан тургустунарын, ийиде, комиссияның даргазы аза секретары кым болуруи? Бо бүгү чугула айтырыглар. Комиссияларның даргаларынга оя ажылды эки билир кижиии соңгууру күзеичиг. Сессиядан болгаи күүскомдан тургустунар күүсекчи комитеттер чанында комиссияларның шынар составынче оиаа сагыш салырының чугулазын эрткен үе биске көргускеи. Чамдык комиссияларның составы үргүлчү өскерлир, а чамдыктары барык ажылдавайн келгеи таварылгалар дүвүрээзиини болдура бөөр тургулаан. Бо комиссияларга хамаарыштыр Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунан хаиы аиазна, боттуг дуза херек.

Чер-черлерге соңгулдалар эрткеидеи бөөр ийи чыл эрткеи. Эрткен чыыштан илереэни — чамдык депутаттар боттарының соңгукчуларының мурнуига улуг идегелдии шиизидыи шыдаваан. Оон тодаргай бадытказы район Совединиң үш, кодэ Советтериң дөрт депутаттарының бүргү эрге-хүлээлгелерии хуусаа бетииде күш чок болдурганы. Бо чүиү көргүзүп турарыл дээрге соңгулда кампаниязының үезиидеи бүгү тала-биле чедир хиыаттынмаан, соңгукчуларның идегелии бүзүредип шыдавас, чүгле эргелерии бодаар, хоойлу ёзугаар хүлээлгелерии күүсетпес, толеп чок кижилерии идии үидүргеиииң бадытказы-дыр. Маиаа оларны идип үидүргеи округтуң соңгукчулары, күш-ажылчы коллектив, күүсекчи комитет база бүрүүлүг аиаар. Чүге дээрге депутатка деткимче көргүзеэри, хоойлу ёзугаар депутаттың негелделериниң күүселдези, ооң өөредилгези, соңгукчулар-биле ужуражыгазы, отчёттары контрольга тургустунмаанындан частырыглар болдуна бөөр. Ылаңгыя бир дугаар соңгутказ депутат-биле ажылды этезиидеи эки чорудары — Советтериң чугула ажылы.

Чер-чер Советтериң соңгулдаларынга уткуштур округтарның девискээрлерии, санын база катап тодарадыр, эрги шиитпирлер-биле биезгиле округтарның девискээрлериниң санын өскерилге чок артырып турганы шын эвес. Амгы чыыштарга уткуштур бистиң районга чурттакчы чонуң өскеии-биле, чаа микрорайоннарның, малчын-нарның турлагларының немешкеии-биле соңгулда округтары немежир ужурлуг. Район Совединиң депутадынга кандидатты депшидерде бүгү талалыг өөренип көөрү чугула. Чижээлээрге, ыракку малчыиларны суур төвүиден дешпидип каарга, соңгукчуларга-даа, соңгутказ Соведиигe-даа чемеледи бөөр чылдагааны ыида. Практикадан алгаи көөрге кодэ Советтиң депутады хүлээлгезии район Совединиң депутадындан ажыр күүседип турар. Оон соңгукчуларын-биле харылаазы доктаамал. Моон соңгаар район Совединиң депутаттарының ажылын чугулага алыры черле күзеичиг.

Ш. САЯЯ,
улус депутаттарының Өвүр район Совединиң күүсекчи комитединиң секретары.

Вячеслав Вячеславович ДУНАЕВСКИЙ

СЭКП обкомунуң секретары, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады, экономика эртемииериниң кандидады Вячеслав Вячеславович Дунаевский 1987 чылдың март 7-де 46 харлап чораан, хеиертеи мөчээн.

В. В. Дунаевский 1941 чылдың апрель 9-та Минск областың Пуховичевский районунуң Блонь суурунга төрүттүнген. Күш-ажылчы ажыл-чорудулгазын 1958 чылда Казах ССР-ниң Кокчетав обдазынга «Курганстройпуть» трестиң тудуг-монтаж поездизиие чоллачылап эгелээн. 1959 чылдан 1964 чылга чедир Курганиның көдэ ажыл-агый институдунга өөренген, ону доосканымын соонда Тыва АССР-же ажылдаары-биле чоруттурган болгаи Каа-Хем районунуң «Октябрь 14 чылы» колхозунга кол зоотехиниктеп ажылдап турган. 1964 чылда В. В. Дунаевский Совет Армиязының хүрээлеңиинге албан арттырып барган. Шериг албанындан халажып келгеи база катап «Октябрь 14 чылы» колхозка кол зоотехиниктеп, а ооң соонда Каа-Хемниң көдэ ажыл-агый бүдүрүлге эргелелиниң начальнигиниң оралакчызы —кол зоотехник болуп ажылдаан. 1970—1972 чылдарда республиканың Көдэ ажыл-агый министерствозунуң кол зоотехиигинге, Кызылдың күрүнеиниң уксажыдылга станциязының директорунга ажылдаан.

1972 чылда В. В. Дунаевский СЭКП обкомунуң көдэ ажыл-агый килдизиниң инструкторунга бадылаткан, а 1976 чылдың августа СЭКП Танды райкомунуң бирги секретарынга соңгуткан. 1982—1985 чылларда СЭКП ТК-ның чанында Иишгилел эртемииериниң академиязынга өөренгеш, кандидат диссертациязын камгалап алган. Академияны доосканымын соонда СЭКП Бии-Хем райкомунуң бирги секретарынга ажылдаан. 1986 чылдың январьда СЭКП обкомунуң секретарынга соңгуткан.

Партииниң область организациязының чорудуп турганы бүгү-ле албан-дужаалдарга В. В. Дунаевский ак сеткилдиг күш-ажылдың үлегерчижээн көргүзүп, бүгү күжүн, билиин, дуржулгазын партиниң хереэинге бараан болдуруп келген. Ажыл-агый болган социал-культура тургузуушкуиуның айтырыгларын шиитпирлээринге ажыл-херекчи болган чогаадыкчы чоруун көргүзүп, көдэ ажыл-агыйның хөгжүлдезиниң амгы айтырыгларын ажы билир чораан. Бодуига болган кадрларга негелделиг турган. Ооң бедик бүдүш-шынарлары — чаагай сеткилдии, бөдүүшү, кижилерге сагыш човаңгыры дэвш ону билир болган ооң-биле кады ажылдап турган кижилер хүндүлээр.

Вячеслав Вячеславович хей-иишти-политиктиг ажылды идепкейлиг кылып чораан. Ол СЭКП обкомунуң бюро кежигүнү. Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады турган. ССРЭ-ниң медальдарыбиле шаннаткан.

Коммунист, эки эш Вячеслав Вячеславович Дунаевскийниң чыыткылыг тураскаады бистиң чүректеривиске кезээде артар.

Г. Ч. Ширшин, Ч.-Д. Б. Ондар, В. Е. Сериков, Г. Н. Долгополов, Д. К. Ооржак, А. И. Ванжа, М. Е. Абрамов, В. М. Евтешин, В. Н. Кошелев, Б. П. Свинцов, З. А. Седыней, М. К. Шыырап, В. Ю. Хусаинов, В. А. Кочергин, Ш. П. Куулар, К. А. Маспык-оол, Г. А. Заркевич, Ш. Д. Ооржак, В. Д. Курбутов, Ю. А. Чихачев, Н. М. Сувандин.

ХУРАЛ СООНДА БОДАЛ

Тожу районнуң «Тоора-Хем», совхозка 1986 чылдың түүведиии үидүргеи хурал болуп эрткеи. Мал ажыл-агыйлыг совхозтуң он ийиги бесх чылдың бирги чылында күргүзеге эът, дүк, сүт дужаар планының күүседдезиниң дугайында иштекелии совхоз директору В. К. Маимакай кылган.

Чыл түүведи-биле ооиу кадарчызы Маңгыр Кол, ишек кадарчызы Седип-оол Кол, ишкии Точка Лопсай-Вазыр, саанчы Ранса Бараан олар жилдың баш санын болгаи чаа толуп камгалап алыр талазы-биле эки түүведиглиг болгаи. Оларның ародында ооиу кадарчызы Маңгыр Кол чүс ооиудеи 96 ашайны алган. Аида районнуң мурнакчы малчыны деп атту болгаи чемпион лентаны тыыскан.

Дуржулгалыг саанчы Ранса Бараан бир саар ишектеи 1000 кг сүт саар хүлээлгезии 1187 килограмжага күүсеткеи.

Эки түүведи, бедик көргүзүглерии чедип алырыига шаптыкты, ажыл-агыйжы эвес чүүдерииң түүведииде совхоз мал бажы өстүрер планын күүсетпээн. Малдың ажыл-бүрү чылдагааннар-биле хоргар чоруун совхоз директору айтып, чамдык малчынларның эр-харысалга чок чоруун кескү чижектер-биле сойгалаан. Эде тургустунуушкуи үезиидеи бот-оруига-чарылга ог-бүле керээии дээп шиикаш. мурнакчы арга-дуржулганың ужур-утказын кол болгаи ортумак түскай эртемиилер малчыиларга чедир тайылбырлап бербейн турар дээрзии айытказ.

Совхоз бот-ажыладыруышкынны чедир боттандырып шыдавайн турар. Оон түүведиидеи күргүзеге миллион ажыг рубль өредиг. Продукциянның бот-үезии ам-даа бедик бооп артпышаан. Машина-техниканың болгаи кывар-чаар чүүдүн каминалгазы куду. Совхозтуң 24 машиназының чүгле 14 хиреии ажылдап турар. Ногаажылар звеиозу совхозта шуут чок. Ногаа өстүрер болгаи ногаажылар звеиозун организастап тургузарының айтырыгларын-че совхозтуң дирекциязы кичээгей салбастаан.

Каш чыл бурунгаар «Совет Тыва» колхозтуң ногаажылары эки көргүзүглери дээш Москвада улус ажыл-агыйының чедиишкиннериниң делгелгезиниче-даа чоруп турган. Ол чүл дээрге Тожу районнуң девискээри ногаа культураларының өзеринге таарымчалыг дээрзиниң херечизидир.

Амыдырал хандырылга болгаи чурттакта-тудуг айтырыларының талазы-биле совхоз планын күүсетпээн. Бо дээрге совхозтуң тудугжуларының чалгаа болгаи шүшпеи, олутпай чоруунуң херечизидир. Суурда бо түүиерге чедир 86 кижи бажың ооч уруидада хевээр артпышаан, а 24 ереге шуут бажың чок.

Хуралдың эртип турарындан алгаи көөрге безии таваар маажык чорук, бүгү чүүдү саазын кырыче чыдырар, хей черге мактал, сан-түн сурер, четпестерии чажырар чүүдлер илдең. Бир эвес үргүлчү мындыг болур чүве болза хурал соонда кижилериии сагыш-сеткилиигe чүү артарыл? Хуралдан хуралче көжүп чоруур айтырыларны соксаткаш, четпестерии чылдагааннарын, ооң үнер дезүн аналиэтеп, ону ажыл эртер дээш кандыг ажылды чорудуп, соруглары салырыл деп чүүдлерге харыылган берзе эки.

Т. КУШКАШ.

ЧОННУҢ АРГЫЖЫЛГАЗЫ ЭКИЖЭЭН

Бай-Тайга районда «Кара-Хол» совхоз республиканың ии мраи хээи бо-будуидарывың бирээзи. Моон мурнуида, 1986 чылдың декабрь төнчүзүие чедир Кара-Холче аргыжылга ковчуг багай байдалга турган. Кызыл-Тээли — Кара-Хол рейстиң самолёду неделяда үш ужар турган. Ол самолёт соолгу чылларда орта ушпасталш турун бергеи. Чаңдыкта 10—20 конуктарда ушпайн базар таварылгалар тургулаан.

Кара-Холдуң почтазыны база-ла ол самолёт экижэр. Хары угда 15 конуктуң сут солуиарын, журиалдарын алыр таварылгалар бистиң чурттакчыларга таварыжып тургулаан. Ол мынаан кино почта дамчыштыр келир болганда база үстүи турган. Самолёттуң орта ушпайн турганындан албан-херек аайы-биле азы хуузунда хөрен кылыр кижилер кыштың соогунда, чайның изииизе совхозтуң албан машиналарының кырынга, чолаачыларга картытказы-картытказы, олурупгар ужурга таварыжып тургулаан. Ырак-уиак хоорайларда өөренип турар студеиттилер байырлалдар таварыштыр, кыска-даа, узун-даа хуусаалыг кыиитаның чораан Кызыл-Мажалык, Тээлиге ийи-үш хонар таварылгалар хой тургаи. Оон ведерезе чадаг кылаштаар. Чамдык таварылгаларда ада-иелери хуузунда кижилер машиназын холезилээр чүве.

Соолгу үеде, 1987 чылдың январь айдан эгелеп херек шекүүү-биле оскерилгеи. Ол чүл дээрге бистиң ыраикы Кара-Холге самолет неделяның 6 хүиүиде ужуп турар апаргаи. Бистер, кара-холчүүлер, өөрүвес аргавыс чок. Кара-Холче чазаглыг орун чок болганындаи бистиң аргыжылгавыска таарымчалыг байдалды тургускаиы хээи өөрүп четтиргеиивисти илергейлеп турар бис.

Х. СЕРЕКОВ.

СЕПТЕЛГЕДЕ

Алдазының изии салгаан тракторист Эрес-оол Ондар бо хүиверде «Хөндергей» совхозтуң мурнакчы механизатору боон, төрээи совхозунда комбайиерлеп, трактористеп ажылдап чоруур. Ол эртиеи чылын социалистиг хүлээлгезии ажыр күүсетпеен болгаи 126 кг кыыар-чаар материалдарны камнап алган.

Эрес-оол Дакаевич бодуиуи трактороун ам септеп, белеткеп алган. Бо хүиверде ол совхозтуң көдэ ажыл-агый машиналарының септелгезиизде ажылдап турар.

Х. ООРЖАК.
Чоон-Хемчик район.

ХӨРЗҮННҮҢ ШЫН ҮЛДҮРЕДИРИНИҢ ЧУРУМУ

Тараа чаштырылгазының эгелээр мурнунда тараа шөлдериниң хөрзүнүи система ёзугаар дараазында аргаларны ажылап турган үлдүредир. Агаар-бойдузу каанныар черлерге хөрзүниүң шынары бакспрап, хөрзүи чазын курган, доозуиналып, бодуиуң шыгын чидирип, хатка азыын болур. Кургаг хову болган хову зоналарынга хөрзүниүң шыгын чидирбес соруга-биле зона системазының аргазы ёзугаар культиваторлар болгаи шин дугуйлуг агрегаттар-биле черии үлдүредир.

Үлдүреткеи шөлдерде хөрзүниүң шыгы эки болган тудум, бок үиүш дораан өзүп хээр. Ол үиүштерии тараа чаштырарының мурнуу чарымында, 3-4 хоиук бурунгаар, хораиаан турар ужурлуг.

Элезиинелчек хөрзүниүг кургаг хову зоиазынга эрте чазын чер үлдүредиишкиии аргалыг болза чоруттаавы дээре. Чүге дээрге шидыг черииң хөрзүиү дүрген курган каар ийикпе азы хатка доозуиналып чоруй баар.

Чоогунда арга-шиитыг хову зоиазынга черииң хөрзүиүи хаидыр үлдүреткеи хөрөэ чох. Бо ажылдарны чорударынга БИГ-3 деп илиирлерии, өскө-даа хөрзүи камгалаар агрегаттарны ажыглаар. Тарылга мурнунда хөрзүи үлдүредишкиииииң черже хаиызы үрезии чидар хемчээлден хамылавас ужурлуг. Чүге дизе каан агаарлыг черлерге хөрзүи дүрген кургаар болгаи хөрзүниүң шыгы чиде бээр.

Көдэ ажыл-агый культураларын интенсивтиг технология ёзугаар ажаан чорударда, тараа чаштырылгазыбиле хөрзүи үлдүредириииң аразында хуусаазы узавас ужуриуг. Бо ажылдарны харыугда, комплекстиг чорутса чогуур.

Хөрзүиү дыгыи черлерге тараа чаштырар, мурнунда СЭС-2,1 деп үрезии чаштырар селякаларны ажыглаарга шынары куду аиаар болганда, КПЭ-3,8 деп селякаларны ажыглаары дээре.

Л. ДАВЫДОВА,
Көөз» ажыл-агыйның дуржулга станциязының улуг эртем ажылдакчызы.

ХАРЫЫ ЧОК

Эртем-техниканың бо хире сайзырангай үезиидеи бистиң Чадаанада радио дамчыдылгазын дыңнавайн олурар кижилериии бары силерии кайгадыптар чалавас.

Бир эвес хоорайның чурттарга бажыңнарын чаңгыстап эргип көөр болза, чамдык бажыңнарже радио дамчыдылгазының шойген удазыиары хамаан чок, олардың чанында кадаан чагылар безии козүлбес. Чижээлээрге, Подгорная кудумчузуиуң чамдык чурттакчыларының суг хандырылгазы четпес, чоок-кавыда кудуи чок, үр үеиин иштииде ыракта кудуктардан азы кочегаркалардан суг үзүп ап келгеивер.

Бо дээрге, чоннуң амыдырап-чурттавырынга эргежок чугула айтырыглар-дыр. Ол айтырыгларны хоорай Совединиң депутаттарынга, хоорайның албан черлериниң удуртукчуларынга та чеже тургускаи чүве. Ынчалза-даа чурттакчыларның чөптүг негелделеринге мынчага чедир кандыг-даа харыы чок.

М. ШОЙДАР.
Чоон-Хемчик район.

Чоннуң чурттап турар чериниң аайы-биле

ДЕМНИГ АЖЫЛДЫҢ ТҮҢНЕЛИ

Ажыл-агыйның онаалдыг, чимиштиг ажыл-ижиидеи ангыда Шамбалыг суурнуң чурттакчыларының хостуг үезии культурлуг, ажыктыг болгаи селуп кылдыр эрттирер талазы-биле чоннуң чурттап турар черииии ажы-биле ортил турар ажыл-бүрү спортчу маргылаалаарга, гемалыг кежээдерге, байырлалдарга кирижилгеи, мурнуку чылдарга деңнээрге, дыка идепкей ижии. Ийиктиии —Чечек Ооржак, ушкузуи —Чечек Монгуш, хөртку черии Кара Уруг Монгуш олар ээлээикер. Тиилелиилерге түс-түс шиналаларны эиеп кежигүиерии тывысхан.

Аргаан, даарваа, чазап кылган ишик-хеп, адилелдер делгелгезии кежээниң кирижилгеи хелчок соңуурган. Тыва тоинарга, адилелдерге тыва хөөлерии чедиимчелиг ажыктыг болгаи турган, даараавы черле шевер. Ог ыяжын хогжум керекселдерии чазап белеткээн база делгээн. Ураи шеверлер—Сула Ондар, Карыкыс Мөңдүр, Долбаа Монгуш, Кара-оол Садыы олардың чогаадыкчы ажылы дээш кым өөрүвес боор, кижи бүрүзү-ле шеверлерге улам сагыыргы тывыигыр ажылдаарын күзеп турган.

Ураи поичулгага, тыва удустуң ырларын, чечен чугааларын, тывызыктар, ножаиар, ножамыктар күүсеалеэиииң талазы-биле конкурска киржикчилеп хой болган. Аиаа чугула айтырыгларны сайгаржып, хүлээп алдыиган шиитпирлерии күүсетпейн келгеннер-биле шыдгыны чүгааны кылып келген. Көдэ Культура бажыңыныкы фойезиндэ кежээии темазының дүүштүү шимээи. Агитквартираларының үндүрген хана солуиарын чарастыр бижиттиигеи үлегер домактар, йөрээлер кежээиии утка-шыиарын чиге сеглеп турган.

Агитквартираар айы-биле тыва чеңнер белгелгезии база организастаан. Маичы хүүжүүр, боова, бооран, аярым, курут, сөктээи кучча еремелиг тараа, далган, сарыал, чөкчек, чочак, үүргеие кадмы болгаи кат-чимистер кылган. кеиверии кайдыы-ла чок дээр. Тыва аъш-чем кылгаларының талазы-биле Студенческая кудумчуиуң аиыын чурттакчызы Лиио Садыы үзерби ийи аигы чемии белеткээн, бирги черии алган. Ийиктиии —Чечек Ооржак, ушкузуи —Чечек Монгуш, хөртку черии Кара Уруг Монгуш олар ээлээикер. Тиилелиилерге түс-түс шиналаларны эиеп кежигүиерии тывыигыр.

АКМАТОВ ХОЙЖУНУҢ ӨӨРЕДИИ

Ажыктыг дуржулга

Иссык-Куль областың Тон районда партиниың XXII съездиин аттыг колхозтуң улгаттыр каттыштырган хойжу бригадазының бригадири Таштанбек Акматовту Киргизийның чурттакчылары хой ажылында коллективтиг керээии шиигээдириниң эгелекчизи деп санап турар.

Керээже шилээн каттыштырган бригадада күш-ажылдың бүдүрүкчүлүү түс-түс турар коланиарынынга деңнээрге үш катап хой болган дээрзии чурагайжылар санаан. Ында хой бүрүзү арыг орулганы чеди катап хойиу киирип турар, а продукциияның бот үнези ийи катап чиик. Акматовтуң бригадазы чаа арга-биле ужуражыгаа малдың баш саны кызырыган. Хой ажылынга 30 хире чыл болуп турар Акматовтуң бодалы-биле алырга моон кол чыдырганы хойжуиуң күш-ажылын эрги ёзу-биле организастап турарында.

Киргизияда 500—700 баш хойлуг коданы 2—3 кижилиг бригада ийикпе хойжу бодуиуп ог-бүлези-биле кадарары чанчыл апарган. Чоорту индыг бригадалар бергеээшкиииерге таваржып эгелээн. Республиканың мурнуида соруглаар улам улгаткан, а оиу күүседир —күш бичии. Кажааларны айгы-аигы черлерге тудуп турган. Хойжу улуг девискээрге тарай-тарай кадарар чорук адырны концентрастаарынга, хол-биле кылыр ажылдарны механизастаарынга шаптыктап турган. Чурттакчылыг черлерден болгаи культура төптеринден хоорук чорук чаа бригадаларны тургузарынга, малы ажаан-төлээрии эки билир кижилерии хаваа тударынга база моонган болуп турган.

Ынчангаш Таштанбек Акматов ол чанчылды үзээр деп шиитпирлээн. Колдуунда аныыктардан тургустунган тоо кижи оон чаа хевирлиг бригадазынче кирер деп шиитпирлээн. Будун чартык муи бам хойиу хүлээп алыр апшиилер. Чогум амгы үеде олар ийи муи ажыг бам хойиу кадарын турарлар. Хой ол хире санныг турда ооллашкыи үезиидеи кижилер шупту бир-ле ажылче хаара туттунар, бригадада быжыглаттынган техниканы-даа долу күш-биле ажыглап болуур.

Керээлиг бригада биле ажыл-агыйның удуртулгазының ародында керээ чардыкар, аиаа талаларның кайызының-даа хүлээлгелерии тодарадыр. Боттарының бүгү бүдүрүлгечи айтырыгларын бот тары шиитпирлээр арга малчыиларга тургустунар. Бодуиуң ээлчээиде администрация эргежок чугула бүгү чүүдлерbиле бригаданы хандырар. Чижээ, Акматовтуң бригадазынга чаа хой кажааларын чурттакта бажыңын ажыр бис. Бригада фондузунда көпеек бүрүзүи камнап турар бис.

Бригада иштииде чарыгдеалды болгаи кижи бүрүзүиүң күш-ажылчы садыышкынын бригадир биле бригада чөвүлели санап турар. Күш-ажылчы киржилгеиии коэффициеитизии соңгулдалыг ол орган боду тодаратказ, немелээ төлевирии база боду үлеп турар. Күш-ажылдың болгаи сан-хөө чүрүмүиүң кажыкмчыларынга база ол боду хемчег көргүзер эргелиг.

Техниктиг, материалдыг курлавырларны ажыглаар талазы-биле бригада кежигүнү кижи бүрүзү эгелекчи санал үидүрүп болуур. Оп областа улуг хойжу Ташболот Акматовтуң (Таштанбектиң аттажы) чугаазы-биле алырга ооң бригадазының кежигүи бүрүзү бригаданың эргезиниг трактороиу башкарып билир. ынчангаш мал чеми тараан шөлдү боттары болбаазырадып турар. Олар кодан бүрүзүиде хойжу дузалакчы албастаан, кажаалары безии боттарының күжү-биле септеп ап турар.

Киргизияда бригада керээзииче шилээн хойжулар шупту-ла күш-ажылды оргаиизастарының бо чаа аргазы бүгү тала-биле ажыктыг деп санап турар. Чаңгыс бригахага төрүүр хойиу-даа азырап, эътке дужаарларын семиртип-даа болур. Малга чем белеткээрииң ортаа чиик, кажаалар саны кызырылган. Социал-амыдырал болгаи культура хандырылгазының айтырыгларын шиитпирлээри база чиигээи. Бригадаларның улуг эвес төптериие кызылбулуиларны дериг, чүнарбажыңнарны, бөдүүи спорт тудугларын кылгылап алган. Бо чорук ажыктарны хаара тударынга база улуг идиглиг болуп турар.

Хойжуиуң билиг-мергежилии бедиларии база бот-оруига-чарылга иегеп келир. Ынчангаш, дыка хой хойжулар көдэ ажыл-агый техникумарының болгаи дээди еередилге черлериниң бот-еередилге салбырларыиче кирип турар. Бригадир Таштанбек Акматов база Киргизияның көдэ ажылагый институдуи бот-еередилге-биле дооскан.

Чаа арганың артык күжү илдең. Ынчалза-даа Киргизияда бо арга-биле колдуунда Иссык-Куль областың малчыиары ажыглап турар. Черчериии байдалы хандыр ееренип кербейн, эки бетжемнейн, бот-оруига-чарылгаже шилчиир деп оралдажымышкын кылып турган черлер база тургулаан.

Евгений ДЕНИСЕНКО,
ПМА-ның корр.
Фрунзе хоорай.

КИЖИ БОЛГАШ ХООЙЛУ

ЧӨПШЭЭРЕЛДИ КЫМГА БЭЭРИЛ

БОО-МОҢГУ аймаан кадагалаарының болгаш ажыглаарының чурумун сөөлгү үеде улам шынгыыратқан. Ол хемчеглер хамыктың мурнунда совет кижилериң амыдыралчуртталгазыны болгаш кадыкшылыны камгаларынче угланган. Араалыг-даа, бодүүндаа боолар созалдыг, оларны кайы-хамаан чок каап, ылаңгыя уруглар ойнаар черге тургузуп болбас болгай. Ол кижиден арагалаарынга суңдулуг, угааны четпес азы шоо-содаага туралыг кижилерге боо тутсуру шуут хоругдуг.

Чамдык таварылгаларда боо аймаан хамаатыларга черле чөпшээрзөр ужурга таваржыр. Хамыктың мурнунда аңчыларга ону бэзр, аңчылар шинтилелдериниң кежиндии болгаш боо эдилзэрни чөпшээрээн иштики хереглер органнарының бижинин көргүзүп тургаш, садыг организацияларындан садыл алыр.

Во чүүлдерге чүүү удуртулга болдурүп турар бис? ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1975 чылда үндүргейн «Аңнымыр бооларын садып алырының, бүрүткээриниң болгаш шыгжаарының чаңгыс аай чурумун доктаадып тургузар дугайында» доктаалыл барымдаалап турар бис. Ол доктаалды бот-тандырып турарын контроль-даарын, боо садар чөпшээрел бэзрин иштики хереглер органнарынга дааскан.

Аңаа чоокта чаа кинрген немелээде араалыг болгаш бөдүүн бооларны милиция органнарының чөпшээрелимбиле аңнымыр билеттерин көргүзүп тургаш садып алырын көрген. Хамаатыларның боо-моңгузун бүрүткээри, ону катап бүрүткээри дээш, оларның иинти байдалын хынаары дээш 1-деп 3 рубль чедир төлевир кинрерин база немээн.

Моон алгаш көөрге, боо эдилээр чөпшээрелди ак сетки-лиг аңчы кижи бүрүзү ап болур. Маңаа хамаарыштыр кол демдеглээр ужурлуг чүве чүл дээрге, боо аймаан кадагалаарының чурумун шыңгыы сагыыры. Чамдык кижилер боозун, огун ханага, хевиске азар азы аксы ажык шкафтарга, кладовкаларга, гаражтарга, дачаларга шыгжап турар. Ындыг таварылгада бо аймылдыг эдилелди кым-даа холга тудуп болур. Ылаңгыя боо аймаа элээдилериниң, эзирик кижилериниң холунче кирер болзэ, дыка аймылдыг.

Бистиң аравыста боо эдилээр чөпшээрел албаан хирезинде ону шыгжап турар кижилер база бар. Ындыгларының чөпшээрел ыяштиниң корум-чурум хажыдыкчылары болгаш өске-даа «идегел чок» кижилер холунга киргилей бергилээр таварылгалар бар. Ооң уламындан чурттакчылыг чердерге боо чаза тутканындан хай-халап үүүп турган чоруктар база бар болгай. Харын чамдык таварылгада чепсекти кемзерек үүлгедиринге-даа ажыглап турган.

Аңаа чижектерден көрээлиер. Эрткен чылдың ноябрьда «Шамбалыг» совхозта бир өгге бажыңга белеткээн эзиртир суксун ишкенинден маргылдаа үнген. Даржаа биле Кулагин деп ийи кижиниң алгыжы боо чаза тударынга чедирген, ооң түңнелинде Куулар деп кижи амызындан чарылган. Ук боо кайда-даа бүрүткеттинмээниден эзирик улус холунче кирген.

Туран хоорайда чурттап турар Б. Коретапс деп кижиниң бүрүткетпейн, гаражынга чажырып алган чытқан боозун билдинмес кижилер оорлаан. Эрткен чылдың ноябрьда Арыг-Үзүү суурга алды классчы оол боо-биле ойнап тургаш, акызын эндепкен.

Мындыг чижектерни моондаа хөйүү чугаалап болур. Үндүрер түңнел кандыг болурул? Кайы-хамаан чок боо эдилеп болбас, а чөпшээрелди алган боозун ооң эдилекчизи кижи бодүүнүң доктаамал чурттап турар черинге, аксын так хаап каар демир шкафка, боону адырган, шыгжаар ужурлуг. А ок аймаан аңгы суттар болза эки.

Боо-моңгу аймаан кадагалаарының чурумун шыңгыырадыры-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу 1984 чылдың июньда «Боо аймаан болгаш аңаа ок-чемзекти садып алырының, шыгжаарының болгаш ажыглаарының чурумун хажыткаңы дээш административтиг харысаалга дугайында» Чарлык хүлээп алган. Боонуу чурум хажыдып садып алганы, багай кадагалааны, өске кижилерге чөпшээрел чок ачылатканы азы сатканы дээш кандыг хемчег онаарын база айытқан. Ол шынаап ону орукка ап чоруурунуң чурумун хажыткаңы, бүрүткээр чурумун эрттиргени дээш кандыг хемчег онаарын база тодаргай айытқан. Аңчылар инитиделиниден үнген хирезинде, боозун дужаарындан ойталаар кижилерге онаар хемчег дугайын база ында чугаалап турар.

Маңаа немээр ужурлуг бир кол чүүл болза, он алды хардан 18 хар чедир элээдилер боо эдилээриниң чурумун хажыдар болза, харысаалгага ниити чурум ёзугаар онаажыры. Боо аймаан садып алырының, кадагалаарының, эдилээриниң чурумун хажыдар база ону боду кылып белеткээр болза, РСФСР-ниң КД-ниң 218 чүүдүн ёзугаар 5 чыл чедир шиидип болур. А бир эвес бүрүткел чок чытқан боозун эки тура-биле дужаап бэзр болза, ындыг кижиге харысаалга онаавас.

А. ДАНЧАЙ-ООЛ,
республиканың Иштики хереглер министерствозунда чөпшээрел системазында инспектор.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ДОПЧУЗУ-БИЛЕ

ОТТАВА. Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарның айтырыын өске хөй айтырыглардан ылгаш, ооң талазы-биле тускай аңгы дугуржулганы доп-дораан чарар дугайында СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң медеглелинде санала Канаданың даштыкы херектер министри Джозеф Кларк байыр чедирип дет-кээн. Ук министриң ында тараткан медеглелинде ол санад талазы-биле «боттуг ёзубиле» чугаалажыышкынарны чорударынче ССРЭ-ни болгаш АКШ-ты кыйгырган. Кларктың чугаазы-биле алырга, Европада ортумак ыракшылдыг ракеталар талазы-биле дугуржулгаларны соңгаварлатпайн чедип алыры болгаш дээди-неелге ужуражышкынарыны катап эгелээри Чөөн болгаш Варшы чүктериниң аразында харылзааларны экижидеринге дузалаар болгаш боо-чепсекке контроль дугайында өске чугаалажышкынарга чугула идиглии бээр.

НЬЮ-ЙОРК. «АКШ — ССРЭ: тайбынче ковүрүглер» программаның сорулгазы бот-боттарын эки билчии алырында деп ооң күүсекчи директору Ричард Хоу-Росс медеглээн. Ону кылырынга америк болгаш совет кижилер чүгле чугаалажышкынар кылыр столдар артынга эвес, олар бот-боттарының аразында үргүлчү ужуражыр ужурлуг.

Совет бөлүк аңаа харыы аяк-чорук кылыр чораан. Нью-Джерси штаттың 15 чурттакчылары Москвага, Таллинге, Тбилисиге Тайбың камгалалының совет комитединиң чагаазы-биле эрткен чылдың сентябрьда чораан.

ПАРИЖ. Барыын үзелдит партияларының чазааның чорудуп турары «бижиг камналга» политикалы бүдүрүлгениң кызырлары, ажыл чок чоруктуң өзүлдези-биле, ажылчы чоннарның бараан садыл алыр аргазының кудулаашбиле кады болуп турар деп, Француз компартиязының Чиңгине секретары Жорж Маршеның премьер-министр Жак Ширакка чагаазында онзалап демдеглээн. Ындыг байдалдарда кризистиг байдалдарны ажып эртериниче, француз экономиканың чугула айтырыглары шинчилээринче угланган хемчеглер комплексизин ФКП санадаан. Француз коммунистер ажылчы чоннарны боттарының кол эргелерин болгаш социал чаалап алышкыларын камгалаарыынче, эрге-чагыргаларның талазындан албадаашкынарга удур демисеңче мөөнүүлерни уламчылаар деп, ФКП-ниң удуртукчузу айытқан.

МАНАГУА. Төп Америкага хамаарыштыр АКШ-тың администрациязының агрессчи политиказын Манагуада чоджыңарынга чурттаалдар.

«АКШ — ССРЭ: тайбынче ковүрүглер» программаның сорулгазы бот-боттарын эки билчии алырында деп ооң күүсекчи директору Ричард Хоу-Росс медеглээн. Ону кылырынга америк болгаш совет кижилер чүгле чугаалажышкынар кылыр столдар артынга эвес, олар бот-боттарының аразында үргүлчү ужуражыр ужурлуг.

Совет бөлүк аңаа харыы аяк-чорук кылыр чораан. Нью-Джерси штаттың 15 чурттакчылары Москвага, Таллинге, Тбилисиге Тайбың камгалалының совет комитединиң чагаазы-биле эрткен чылдың сентябрьда чораан.

ПАРИЖ. Барыын үзелдит партияларының чазааның чорудуп турары «бижиг камналга» политикалы бүдүрүлгениң кызырлары, ажыл чок чоруктуң өзүлдези-биле, ажылчы чоннарның бараан садыл алыр аргазының кудулаашбиле кады болуп турар деп, Француз компартиязының Чиңгине секретары Жорж Маршеның премьер-министр Жак Ширакка чагаазында онзалап демдеглээн. Ындыг байдалдарда кризистиг байдалдарны ажып эртериниче, француз экономиканың чугула айтырыглары шинчилээринче угланган хемчеглер комплексизин ФКП санадаан. Француз коммунистер ажылчы чоннарны боттарының кол эргелерин болгаш социал чаалап алышкыларын камгалаарыынче, эрге-чагыргаларның талазындан албадаашкынарга удур демисеңче мөөнүүлерни уламчылаар деп, ФКП-ниң удуртукчузу айытқан.

МАНАГУА. Төп Америкага хамаарыштыр АКШ-тың администрациязының агрессчи политиказын Манагуада чоджыңарынга чурттаалдар.

ХӨДЕЛИИШКИННЕР

МАДРИД. Астурияның шахтерлары улуг чыскаалды Мадридке чоруткан. Испан найысылалга хөй кезии поезддилер болгаш тускай автобустарга четкилеп келген 8000 хире чыскаалгакнар ажылдан масселны-биле үндүрүп турарынга удурлашкынарын илередип, хоорайның төп кудумчуларыбиле ырткеннер. Хоорайның транспортунуң кол оруу Пасео де ла Кастеланианы долузу-биле дуглап-каннар.

Дагжылар күрүшениң хөмүр-даш казып тывар Уноса дээр компаниязының директориязының чарлааны бүдүрүлгени «чаартып организастарының» планынга удурланганнар. Ол планда 1990 чылга чедир он муң ажылчы чоннарны ажылдан үндүрери баш удур көрдүнген.

ТОКИО. Японияда хемчээлиниң талазы-биле ийиги черии эелеп турар Осака хоорайга ажылчы чоннарның массалыг митингизи болган. «Күш-ажылдың кижилериниң часкы шаап халдаашкынынга тиилелгени чедип ажыыл!», «Үндүрүг системазын реакцылыг туруштардан эде ковүрүн болдурбалы!» деп лозуңнар-биле ол эрткен. Митингиге 10 муң кижи — ажылчынар, ус-тыныышчылар, албан-хаакчылары кирипкен. Консерваторларның улуска удур экономикиг политиказынга удурланган улуг чыскаал Токиого база болган.

НЬЮ-ЙОРК. Гондурастың пайысылалы Тегусигальпага чуртта Никарагуа-биле мурнуу кызыгаарның чоогунда никарагуа контрастың дээрбечи бөлүктериниң мөөнүзелиң турарынга удурланган чыскаал болган. «Контрас — тояанчылар, Гондурастан үүнүп чоруудар!», «Контрас үүнүп чоруткас болза, Гондурас өлүр!» деп лозуңнар-биле 3000 ажыг чыскаалгакнар хоорайның кудумчуларын-биле Национал Ассамблеяның бажыңынга барган. Чыскаалдың киржикчилериниң бирээзи Эдуардо Сентенонуң медеглээни-биле алырга, никарагуа контрастың дээрбечи бөлүктериниң чуртта туруп турарынга удурланган Гондурастан эң-не улуг чыскаал ол болган.

(СЭТА).

САНАЛ

ВЕНА. Бүгү делегейниң херээженнер хүнүмүң бүдүүзүнде Венада ниити европейжи ужуражышкынының хуралынга херээженнериң эргелериниң дугайында санадты Болгария Улус Республиканың делегациязының баштыңы элчин Любомир Петров Болгарияның Совет Эвилелиниң болгаш Чехословак Социалистиг Республиканың өөрүнээзинден «кинргеп. Ужуражышкынының киржикчи күрүшелериниң херээженнерни ылгай көөрүнүң бүгү хевирлерни болгаш дең эрге чок чоруун узуткаарынче, ажыл-чорудулгага киржир аргазын амыдыралга боттандырып чорударынче кыйгырыгны база кылган.

Оны кыябаан чурттарга боттарының конституциялларынга херээженнериң бүгү талалыг дең эргезинин принциптерин доктаадыл тургузарынче ук чурттарны кыйгырып, санадтың авторлары киржикчи күрүшелерге оны кылбаан чурттарга Март 8-ти бүгү делегейниң херээженнер хүнү кылдыр чарлаарын санадданнар.

(СЭТА).

МЕДЕГЛЕЛ

КОПЕНГАГЕН. Европадан ортумак ыракшылдыг ракетаны үндүрер дээн совет удуртукчуның саналының ыңгыызынга М. С. Горбачев-биле беседа мени бүүреткеп. Ол дугайын Исландиянның премьер-министри Стейнгримур Херманиссон Данияның пайысылалынга парлалга конференциязынга медеглээн. Ол аңаа ССРЭ-ге албанның аян-чоруун кылып чорааның соонда чеде берген. Исланд чазактың баштыңы Совет Эвилелиниң оператив-тактиктиг ракеталар талазы-биле чугаалажышкынарны эгелээриниге белеңин онзалап демдеглээн. М. С. Горбачев-биле беседа үезинде Европаның соңгу чүгүнге ядролуг чепсек чок зонаны тургузарының айтырыын база чугаалажып көрген деп. Херманиссон медеглээн. Ындыг зона Уралдан Гренландияга чедир девискээрни хаара тудар ужурлуг дээр дугайында Исландияның бодалын совет удуртукчу биле туралын илередикеп. Оонбиле кады Европа диниг соңгу чүгүнге ядролуг чепсек чок зонаны тургузарының идезиин ол кадының хей санныг күрүнелериниң деткиринин чугулазын СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары онзалап демдеглээн деп, ол чугаалаан.

Пиночеттиң дөрии диктатуразынга удур демисеп Чилиде совсаайн турар. Чонуң калбак массалары хосталга болган демократия дээш демиселяе бүгү кижилерни кыйгырып, удурлажышкынының чыскаалдарын организастап турар.

ЧУРУКТА: чили херээженнериң Пиночеттиң эрге-чагыргазынга удурланган чыскаалы.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Күш-ажылчы эвес орулгаларның орууң дуглаар

ОЛАРГА ӨРШЭЭЛ ТУРБАС

СЭКП ТӨП КОМИТЕДИНИҢ, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле демиселди күштелдирер дугайында» Чарлыында ындыг одуруглар бар: «Оор-самчыгдал кылыр, хээли алыр, чижеңээр болгаш ажык-кончаа сүрер өске-даа кем-херек үүлгеднишкиннери-биле демиселди улам ыдай күштелдирер...». Ук Чарлыкты амыдырала боттандырар дээш хообылу-дүрүм хажыдымышкынары кылыр чоруктар-биле демисел чорудар район органнары чамдык ажылдарны кылып турар.

Чамдык ажыл-агыйларда оор-самчыгдал кылыр, чижеңээр болгаш ажык-кончаа сүрер ийи-чаңгыс улустар ам-даа бар. Чижээлээрге, «Кызыгаар» совхозтуң малчыннары Байыр-оол Борбак-оол, Сарыг Эше олар 1987 чылдың январь 7-ниң дүнезинде Верт-Даг кодээ Совединиң хамаатызы Чооду Дажының хуузунда алды ниитээн оорлаан, боттарынга соп алган турганын истелге органы илереткен. Амгы хүннерде олар хоругдалда олуруп, суд харысаалгазында онаажып турар. Моон мурнунда каш удаа шиитпирип чораан Валерий Дүмбүүнүү район баштаар чери Самагалдайның № 3 аът-чем садымига таныышылдадып каан турган. «Бөрүге хой калартнан» дээн ышкаш, 1987 чылдың январь 11-ниң дүнезинде садыгның шоочазынга дүлгүүр таварыштырып ажыттакаш, В. Дүмбүү арага оорлаан, оозун таныш-көрүштерибиле ижип тургаш, хоругдаттырган.

1986 чылдың күзүмүнде Самагалдай суурнуң чоогунга Салчак Дагыр-оолдуң хуузунда 11 ниитээн. Оюн Кара-оолдуң дөрт аъдын Эрзин райондан келген Геннадий Кынырааз, Бамбын Кызыл-оол олар оорлаанын истелге органы тодаратқан. Бо оорлаар боттарының чиик аргабиле тыпкан «олчазын» Эрзин девискээриниге сайгарган. Шак ындыг мангысталчак амыдырал суруксээр кижилерге кандыгдаа өршээл чокка шынгыы харысаалганы көргүзүп, баш бурунгаар хемчеглерни чорудары — амгы үениң иегелдези.

Ч. СҮНДҮЙ,
иштики хереглер киландизиниң ажылдакчызы. Тес-Хем район.

БЫНЧАН ол чүгле чээрби ийи харлыг турган. Аныяк назынның кидин халының үезин. Мурнунда ажаар арт, кежер хеми ам-даа хөй. Амыдыралга чүү турбас деп, эр кижи эңдеп-даа болгай, эриктер буступ-даа дүшкей. Тайын ушса, далнгаш турул келир мышкажыгай. Та чүү ыдыг багай хүн таварышкан. Муаедтиң эң баштай кылган «шенелдезин» ооң аштынмас арты, кежиндээ албас терең хеми болу берген. Тоол шагда мышкаш, хайыын-моорел, өрттенин чыдар дүвү чок далайдыва ынчан ол дүже берген. Бөгүнге чедир ооң үнүп чадап каан. Чүл ол? Чүдек-бужар хоран таакпыдыр. Ол ыштыг хоранны тыртпас болза, сагыжы сагыш эвес апаар болу берген.

Ваштай сонуургаан, тыртыпкан «кара-таакпызы» чүгле кадыынын хораны эвес, амыдыралының чоон кара моонда болу берген. Наркотиктиг чүүлдү ажык-кончаа сүрбейн, боду белеткеп, ону ажыглааны дээш, РСФСР-ниң КД-ниң 224-кү. чүүлүнүң IV кезээ-биле 3 чылда хосталгазын ол казыдып шиитпирген. Ынчан ооң хары чүгле 24 турган. Ие кижиниң чүрээ уян. Оглунуң ыдыг орукче кире бергенин дээш, Муаедтиң авазы күжүр чеже дүне кадрак шиммейн хонган деп!

...Муаед Моловтуң шиитке хуусавазы төнер чоокшулап, улус ажыл-агыйынга хостуг ажылдаар болу берген. «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң № 20 КМК-зынга ол ажылдап турган. Эмчиниң чогуур дузазын алган, кадыг-бергени көргеп кижиге бүжар чаңчылыыдан ол олчаан чарлып ап болур арга тургустунган. Ынчалзадаа улус суду РСФСР-ниң КД-ниң ол-ла чүүлү-биле ону база шиидер ужурга таварышкан. Судка херечилериниң өчүүдиин үзүндүлерден көрээлиер: «...олар хүнде беш-алды катап тыртар. Ону тыртқан дораан ийи карааа кызыл шуру ышкаш апаар. Кылаштаарга ийи буду шапкылаар. Мырыңай дендии коргунчуг апарып, чүнү-даа үүлгедип каапгарлар...» «Ол багай чаңчылдан ону адырып аар дээш дыка-ла кыстывыс. Бичии-даа хос бербейн кадарып турган бис. Ажыл-даа үезинде, хостуг шагында-даа аңаа кылыр чүвени тып бердивис. Хоран таакпызын үш неделя иштинде тыртпайн баргаш, сээдиин болгаш боо эдилээрни чөпшээрээн иштики хереглер органнарының ажылдакчылары, боо садар чөпшээрел бэзрин иштики хереглер органнарынга дааскан.

Аңаа чоокта чаа кинрген немелээде араалыг болгаш бөдүүн бооларны милиция органнарының чөпшээрелимбиле аңнымыр билеттерин көргүзүп тургаш садып алырын көрген. Хамаатыларның боо-моңгузун бүрүткээри, ону катап бүрүткээри дээш, оларның иинти байдалын хынаары дээш 1-деп 3 рубль чедир төлевир кинрерин база немээн.

Моон алгаш көөрге, боо эдилээр чөпшээрелди ак сетки-лиг аңчы кижи бүрүзү ап болур. Маңаа хамаарыштыр кол демдеглээр ужурлуг чүве чүл дээрге, боо аймаан кадагалаарының чурумун шыңгыы сагыыры. Чамдык кижилер боозун, огун ханага, хевиске азар азы аксы ажык шкафтарга, кладовкаларга, гаражтарга, дачаларга шыгжап турар. Ындыг таварылгада боо аймылдыг эдилелди кым-даа холга тудуп болур. Ылаңгыя боо аймаа элээдилериниң, эзирик кижилериниң холунче кирер болзэ, дыка аймылдыг.

Бистиң аравыста боо эдилээр чөпшээрел албаан хирезинде ону шыгжап турар кижилер база бар. Ындыгларының чөпшээрел ыяштиниң корум-чурум хажыдыкчылары болгаш өске-даа «идегел чок» кижилер холунга киргилей бергилээр таварылгалар бар. Ооң уламындан чурттакчылыг чердерге боо чаза тутканындан хай-халап үүүп турган чоруктар база бар болгай. Харын чамдык таварылгада чепсекти кемзерек үүлгедиринге-даа ажыглап турган.

Аңаа чижектерден көрээлиер. Эрткен чылдың ноябрьда «Шамбалыг» совхозта бир өгге бажыңга белеткээн эзиртир суксун ишкенинден маргылдаа үнген. Даржаа биле Кулагин деп ийи кижиниң ажыгы боо чаза тударынга чедирген, ооң түңнелинде Куулар деп кижи амызындан чарылган. Ук боо кайда-даа бүрүткеттинмээниден эзирик улус холунче кирген.

Туран хоорайда чурттап турар Б. Коретапс деп кижиниң бүрүткетпейн, гаражынга чажырып алган чытқан боозун билдинмес кижилер оорлаан. Эрткен чылдың ноябрьда Арыг-Үзүү суурга алды классчы оол боо-биле ойнап тургаш, акызын эндепкен.

Мындыг чижектерни моондаа хөйүү чугаалап болур. Үндүрер түңнел кандыг болурул? Кайы-хамаан чок боо эдилеп болбас, а чөпшээрелди алган боозун ооң эдилекчизи кижи бодүүнүң доктаамал чурттап турар черинге, аксын так хаап каар демир шкафка, боону адырган, шыгжаар ужурлуг. А ок аймаан аңгы суттар болза эки.

Боо-моңгу аймаан кадагалаарының чурумун шыңгыырадыры-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумуу 1984 чылдың июньда «Боо аймаан болгаш аңаа ок-чемзекти садып алырының, шыгжаарының болгаш ажыглаарының чурумун хажыткаңы дээш административтиг харысаалга дугайында» Чарлык хүлээп алган. Боонуу чурум хажыдып садып алганы, багай кадагалааны, өске кижилерге чөпшээрел чок ачылатканы азы сатканы дээш кандыг хемчег онаарын база айытқан. Ол шынаап ону орукка ап чоруурунуң чурумун хажыткаңы, бүрүткээр чурумун эрттиргени дээш кандыг хемчег онаарын база тодаргай айытқан. Аңчылар инитиделиниден үнген хирезинде, боозун дужаарындан ойталаар кижилерге онаар хемчег дугайын база ында чугаалап турар.

Маңаа немээр ужурлуг бир кол чүүл болза, он алды хардан 18 хар чедир элээдилер боо эдилээриниң чурумун хажыдар болза, харысаалгага ниити чурум ёзугаар онаажыры. Боо аймаан садып алырының, кадагалаарының, эдилээриниң чурумун хажыдар база ону боду кылып белеткээр болза, РСФСР-ниң КД-ниң 218 чүүдүн ёзугаар 5 чыл чедир шиидип болур. А бир эвес бүрүткел чок чытқан боозун эки тура-биле дужаап бэзр болза, ындыг кижиге харысаалга онаавас.

А. ДАНЧАЙ-ООЛ,
республиканың Иштики хереглер министерствозунда чөпшээрел системазында инспектор.

НЕГЕЛДЕГЕ ДҮГЖҮР БЕ?

СҮТ-ХӨЛ суурда чоннуң хууда мал-маганын оорлаар чорук эрткен чылдан кызырыдбайн келген. Оор-сук кылганнарны илередип, истээри амыр эвес. Ынчалзажок хереги истеп дооскаш, суд черинге киирерге, түңнелни дыка куду, ындыгларны чамдыкта дыка чиик шиидип турар. Чижээлээрге, 1985 чылда Манчүректе чурттап орар С. С. Монгуштуң үш ниитээн К. М. Кара-Сал оорлаан, туттурган. Ол күрүне машиназы-биле оор херек үүлгеткен, ооң кады өөрлери М. Ш. Ховалыг, Ч. О. Ооржак олар деевп чоруп турган. Монгуш Социалдың шарызын база оорлаан, туттурганнар. Мал-маганын оорлаткан хамаатылар туттурган оорларның херээн дыка чиик көрген деп санап турарлар.

1986 чылдың сентябрьда Баян-Тала суурда С. О. Монгуштуң ийи ниитээн оор алган. Ол инектерни Барыын-Хемчиктеге суг ажыл-агыйының ГАЗ-53 машиназынга С. А. Күжүгет, Х. К. Ооржак, М. Д. Монгуш олар чүдүргеп, чоруп турда, «Октябрь 30 чылы» совхозтуң директору Шекпээрден тудуп ыжыелген. Бо оорлар база шенелдеге шиидтиргеннер.

Эрткен чылдың октябрьда А. Ш. Монгуш Д. С. Ондарның ниитээн оорлаан, бодунуң инектери-биле кажаалап алган турган. Оон аңгыда А. Ондарның ийи сергезин база оорлаанны илерээн. А. Монгуш Таңды райондан мурнунда ийи аът оорлаанны дээш хуусавазын соңгаварлаткан шиитке-лге турган. Ол хирезинде ам база катап ындыг шиитке-лл алган. Бо болгаш ескеда-даа харын аар безин кемдээшкин чедирген чамдык кижилерни шенелдеге шиидер таварылга, амгы негелдеге черле дүүшпес.

К. ХОВАЛЫГ,
Сүт-Хөл райкүүскомнуң ИХК-ниң начальнигиниң оралакчызы.

КАРА-ТААКПЫГА КУЛДАНДЫРГАН

Суд залындан

ЧЫРГАКЫ суурда хамаатыы Куулар Могаанның ийи ниитээн оор алган. Оорлар үш-дүңнүң карааңгызын, машина-балгат оптуг-кажар арга-хорга ажыглаанындан туттурбайн барган, ынчалза-даа районнуң истелге органнарының ажылдакчылары дүн-хүн чок дилеп турар деп бодаарынар чадавас. Ындыг эвес-тир ийин, кымның алганы-даа билдиие берген, ол дугайын шагдаларга когараан Могаа дыннадып-даа, билдириишкиннеп-даа келген. Районнуң прокуратуразынга, байысаакчы Э. Шыырапка, милицияда С. Монгушка, В. Пирлейге когараанның уруу, күдээзи чеже-даа четкен.

— Силер бичии мананар, инектерни төледип бээр мен— деп, Э. Шыырап каш-даа удаа аазаан.

Ол дугайын Чыраа-Бажы кодээ Совединиң күүскомуюн даргазы Д. О. Куулар база билир. Ынчалза-даа мынчага хемчег ап чадап каан.

Куулар Могаанның ийи ниитээн алгаш, ону хөйге барык көзүлдүр дойлаан Монгуш Кошкар-оолга дыннаавайнар.

Районнуң иштики херектер органының ол ажылдакчыларының-даа, кодээ Совет күүс комуюн удуртукчуларының-даа М. Кошкар-оолга дыннаавас чоруу дыка элдептиг. Ол чаңгыс удаа эңдеп, чазыг кылган эвес, күрүнеге хөй чылда ажыктыг ажыл кылып чорбаан, харын-даа херек үүлгедиринге сундулуг чоруу-биле «онзагай» киижи болур. Ону бадыткаары-биле чамдык мындыг чижектерден көрүптээлиңер.

Каш чыл бурунгаар Кошкар-оол мөчээн кижи хөөру кадып үптээни дээш кеземче херээнге онаашкан. Ол хуусавазы төнерге Чыргакыга чедип келген. Түңнел үндүрүп ак сетклдиг ажылдаар туржук, база-ла халас кежин сүрүп чоруп берген. Ол ыңчап чораан, бир ажчынын даалап алган бөрзектериниң кештерин «соора тудупкан».

Ол дээш база суд сандайынга олурар ужурга таварышкан.

Монгуш Кошкар-оол Куулар Могаанның инектерин оорлаан, Б. Кууларның оолдары Бүрбү, Николай деп кижилерге сывыртадып экжелгеш, кажаалап хондургаан. Даартазында оларны дөгергеш, Чадаанада белеткел конторазынга экжеп дужаапкан. Ону Кошкар-оол баштаан кезек кижи дойлап, арагалап турган.

Ындыг көскү херек истелге органнарындан чайлавас болбайн канчаар. Милицияның майору Э. Шыырап истелге кылып турда, Куулар Хорлукпан, Куулар Бөмбүк-кыс, Бакчал деп хамаатылар оор херекти көргенин долузубиле хереченлеп, бадыткаанвар.

Оон бээр ийи чыл чедип турар. Ук херек оон-биле соксаан. Оор кылган Монгуш Кошкар-оол хостуг баспышаан, Куулар Могаа когараан хевээр-ле, оон инектериниң дүюун кым-даа тургуспаан.

Чеже маңаар, К. Могаа оор кылган М. Кошкар-оолдуң аалынга барып, өдекке турган малын эгидерин негээн.

— Шагда чугаалажып каапкан мен, менден чүнү-даа албас сен! —деп, кажар оор дүш чок харыылап, харын-даа Могаага хол чедип, эттеп база турган.

Чүү, каяа, канчаар болганы билдингир кем-херек үүлгеднишкиннң мындыг билдинмес чылдагаандан илереттинместеп туруп берген. Ол чорук чазый, чиябн кижилерге дыка идиг болуп, харын-даа багай салдарны чедирип турар. Бо херекти хаңы сайгарары чугула. Ылаңгыя күш-ажылчы эвес орулгаларның оруун дуглаар талазы-биле шиитпирлиг демисел чоруп турда, ындыг чүүлдерниң кыдыы-биле аңаа эртеря хоралыг. Моңу бижиирииче мени хамааты арын-күүрүм албадапты.

Э. КУУЛАР.

УКРАИН ССР. Үш суур — орус Белая Криница, украин Старый Волчинец, молдав Багриновка суурларның чоокшулажып келген черинге ук суурларның чурттакчылары демнежип алган сад олуртуп тараан. Ол сад Черновицк областың Глыбокэ районда «Коммунизмче орун» колхозтуң хөй национлың кижилериниң пайырлылының демдээ апарган.

Бо колхоз ышнап-ла хөй националдыг. Ында орустар, украиннер, молдаттар, румынар, поляктар, латыштар, белорустар бот-боттарының арасында быжыг пайыралдыг, кады ажылдап чурттап турар. Колхозтуң ажыл-агыйының пайы-даа адырында хөй националдыг бригадалар, авеналар, эккипажтар чыл санында эки көргүзүглерлиг ажылдап турар. Олар чүгле кады ажылдап турар эвес, боттарының национал байырлалдарын, чаңчылдарын база-ла кады демдеглеп эртиришп турааннар.

— Улуг Октябрьдан төрүттүнген улустарның быжыг пайыралының үлегер-чижээн бистиң ажыл-агыйывыстың амыдыралында көрүп болуур. Кандыг-даа бергелерни бистиң колхозчуларывыс ажыл эртип шыдаар, амыдырал-чурттал-гавыс-даа бай, шыырак — деп, колхозта партком секретары Е. М. Остафийчук чугаалап турар.

ЧҮРҮКТА: колхозтуң бот-тывынгыр уран чүгле коллективтериниң кижилери.

В. ФАЛИННИҢ фотозу.

Школа, хөй-ниити, ада-ие

СЕТКИЛГЕ ӨӨРҮНЧҮГ

Бистиң Алдан-Маадыр ортумак школазының коллективин ада-иелер-биле харылзаны экижидеринче доктамал сагыш салып турар. Во ажылга бир-ле онзагай чүүлдерни тып турарын эки деп бодаар мен. Чоокта чаа чүве. Ажылдан келгеш көөрүмге, чалаага хевирлиг бижиктер келген чыдыр: «Хүндүлүг ада-ие, Силерни бо көжээ чеди шакта школага 10 «а» класстың ада-ие хуралынга келиришиерни чалавывыс. Силериң оглуңар үлегерлиг дорум-чурумнуг, эки өөредилгелиг. Ада-иелер-биле арга-дружуга солчурунга белеткеним алыңар». Ийнги, үшкү чалаагаларда мээң өске школачы уругларымның хөй-ниитичи, үлегерлиг, бичe сеткилдиг, дузаартак чоруу дээш ада-ие бистерге өөрүн четтиргенниилередин каан болган.

Ада-иелер-биле харылзаанаң бир хемнирин тып алганы эки-дир деп бодап, уругларым дээш өөрүн, сеткилин ханды. Байыр чедирген открыткалар чаа үүлүл, школавые директорүүң эки, чаа эгелээшкини деп бодаар мен. Чоп-биле быжыг харылзаалыг, хөйүүн мурнунга ат-алдарлыг кижи болду. Дансы Ламасановна Күжүгет — школавые директору. Суурга хөй-ниити ажылдарынга идепкейлиг, болган хуралдарга ажыктыг санал-оналарны бо-ла киирер. Школа коллективиниң организастаан кежээлериге сценарийни-даа тургузуп, кежээни башкылар-биле кады эки организастап турар.

Ч. МОҢГУШ.

Сүт-Хөл район.

КАЙЫЗЫН ШИЛИП АЛЫРЫЛ?

Кижи бодунга таварымчалыг, келир үеде ажылдап-чурттаарынга чогумчалыг профессияны шилип алыры чугула. Бо талазы-биле Бай-Даг ортумак школазында кандыг ажыл чоруп турарыл?

Субботаның ийи дугаар кичээлин бир айда ийи катап совхозтуң специалистери эрттирер. Сөөлгү эрткен кичээлдериң дугайын бижип көрейн. Совхоз директору Доржу-Белек Балдырович Чопуй 10 класска автоделo кичээлин эрттиргеп. Уругларны чүгле чоладчылар, механиктер, инженерлер болурунче кыйгырган эвес, а херек кырында автотренажёрну хөй шимчээшкиниинг кудумчуларга канчаар башкарарын көргүскеп. Ол белеп эвес херек, ажаа билиг-мергежил негеттинер. Чоладчылаан, аварыя кылган таварылгада, күрүнеге кайы хире каражены чедирерин база санап тургаш чугаалаан.

Алдыгы класска мал ажылынын Чечек Ооржак кичээл эрттиргеп. Совхозта мал ажылынын байдалы-биле, өөренүкчилерниң ада-иезиниң коданнарында байдал-биле баштай таныштырган. Амгы үеде мал ажылынга кандыг билиглер негеттинип турарын, малчыннарның боторугга-чарылгалыг өг-бүле керээзинче шилчип турарын чугаалаан. Тоску классчыларга экономиканың чугула айтырыгларын Дандаа Хаймы таныштырган. Чедиги классчыларга кол агроном Доопай Азыраа чер ажылын чорударынга кандыг билиглер керегин чугаалаан. Бешки классчыларга садыг, аъш-чем үлетпүрүнүң дугайында совхозтуң улуг повары Зоя Кунгаа, сесни классчыларга профком даргазы Нина Сагды солуң кичээлдерни эртиргеннер.

Мындыг хевирлиг кичээлдер өөренүкчилерге дыка сонуургалчыг.

Ындыг кичээлдер эрткен соонда өөрком кежигүннери чыылгаш, кайда, кымның коданынга дуза чедирерни шилип алгаш, дузалажып турарлар. Өөренүкчилерни чүгле ажыл-агыйның кандыг-бир алырынга ажылдаарынче болгаш өөренирinче ыйгырар эвес, а ада ажылдай бээрге кандыг бергелер таваржырын айтып, сагындырып турары кончуг шын.

Дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринче өөренип кирери-биле экзаменнер дужаарларның школадан берген харантеристиказынче сагыш салыры күзенчиг. Чүге дээрге кандыг-бир өөредилге черни дооскаш келгеннер, ажылдай бергеш бир-ле бергэ таварышкаш, ажылдан үнер боор-дур. Кижи бүрүзү профессиязын шын шилип алыры бодунга болгаш күрүнеге улуг ужур-дузалыг.

Б. ОНДАР.

Эрзин район.

ИНТЕРНАТТА ЭКИ-ДИР

Уругларым хөй, оларны чааскаан аырап өстүрүп турар не мен, аалым ишти чок апарган. Чеди кижиниң бежи Чаа Чаа-Хөл школазында өөренип турар, ийиги ам-даа бичии. Школачы уругларым интернатта турарлар, оларга Шаңчыдан бо-ла чеде бээр-дир мен. Ажы-төлүм өөредилгезин хынаваска кайын боор. Уругларымның чурттап, өөренип турарынга сагыш човаар чүве чок болду.

Интернатта бүгү-ле чүүлдер таварымчалыг, аъш-чем, идик-хеп хандырылгазы эки. Ында ажылдап турар башкылар, кижиндикчилер сагыш човаптыр улус болду. Уругларым дээш силерге четтирдим, башкылар.

Ч. ТЕРГИНИН.

Улуг-Хем район.

ТИИЛЕКЧИЛЕР ИЛЕРЭЭН

Сүт-Бажы ортумак школазының өөренүкчилериниң арасында Ленинчи комсомолдуң XX съездизиниг болгаш Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл ооңга тураскаатқан хаак маргылдаазы болуп өттүкеп.

3—6 класстарның уруглар бөлүүнден ийи километрге Оля Мунзок, Айлаң Моңгүн-оол, Чейнеш Салчак тиилээн. Оолдарның бөлүүнден Аяс Моңгүн-оол, Айдың Хорлуг-оол, Андрей Дембирел олар өске эштериниден үези эвээш маңнашканнар.

Чүгле школаның эвес, районнуң хаак маргылдаалыларга киришкеш, көскү черлерни эдээп келген улус оолдарның бүлүүнден Эдик Моңгүш, Орлан Дармажаа, Эрес Сувак, Ролан Мунзок, Арсен Делгер болгаш өске-даа уруглары, оолдарны адап болур.

Ф. БАДЫГЫР.

Каа-Хем район.

САГЫШ-СЕТКИЛДИҢ САКТЫЫШКЫННАРЫ

Кижилер болгаш чылдар... Арасында харылзаалыг, удур-дедир сактышкыннарга чыруттынып чоруур сеткер. Амыдыралда болуушкуннарны үелер аайы-биле түңнеп, ук болуушкуннарның чедер-четпес талаларын сайгарып, оларны хөгжүлде аайы-биле шинчилеп көөрүнче чалаавысыг утканы боттарында сиңирип чоруур сеткер.

Тываның ном үндүрер чери «Кижилер болгаш чылдар» деп эге-биле күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннарының сактышкыннарын каттыштырган тускай чыындыны белеткээш, номчукчуларга бараалгаткан.

Тываның социалистиг хөгжүлдезиниң ында-бүрү адырларынган чогумчалыг материалдарга даянган бижиттингеп бо чыынды аныяк-өскенге төөгү ужур-дузалыг болуру чугаажок. Чүге дээрге сактышкын бүрүзү бодуунуң байлак дуржулгазын дамчыштыр өөредилгиг кылдыр бижээн.

Билиг дээш чоннуң революстуг шимчээшкиниинiң хаймының үезин Моңгуш Ондар-оол «Чарыгбазым чалым назым» деп чүүлүнде чырыткан. Ону номчуп олура, үжүк-бижиктиг келир үе дээш хей-аът киргеп чоннуң ылаңгыя аныяк-өскенниң иэнг чүткүлүн магадаар бис.

Кижилер болгаш чылдар... Арасында харылзаалыг, удур-дедир сактышкыннарга чыруттынып чоруур сеткер. Амыдыралда болуушкуннары үелер аайы-биле түңнеп, ук болуушкуннарның чедер-четпес талаларын сайгарып, оларны хөгжүлде аайы-биле шинчилеп көөрүнче чалаавысыг утканы боттарында сиңирип чоруур сеткер.

Тываның ном үндүрер чери «Кижилер болгаш чылдар» деп эге-биле күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннарының сактышкыннарын каттыштырган тускай чыындыны белеткээш, номчукчуларга бараалгаткан.

Тываның социалистиг хөгжүлдезиниң ында-бүрү адырларынган чогумчалыг материалдарга даянган бижиттингеп бо чыынды аныяк-өскенге төөгү ужур-дузалыг болуру чугаажок. Чүге дээрге сактышкын бүрүзү бодуунуң байлак дуржулгазын дамчыштыр өөредилгиг кылдыр бижээн.

Билиг дээш чоннуң революстуг шимчээшкиниинiң хаймының үезин Моңгуш Ондар-оол «Чарыгбазым чалым назым» деп чүүлүнде чырыткан. Ону номчуп олура, үжүк-бижиктиг келир үе дээш хей-аът киргеп чоннуң ылаңгыя аныяк-өскенниң иэнг чүткүлүн магадаар бис.

РСФСР-ниң ... улустуң артизи Николай Одзей-оол бодунуң чаш чылдарындан эгелээш, ат-сураглыг артист апаргаынга чедир оруун кысказы-биле тоожуп турар. Бо сактышкын тыва уран чүүлдүң тыптып, хөгжүп келген одуругларын билип алыр бис: «Кыжын бөлүк хаакчы оолдар терең харга бертүү ойладып аглап турда, эш Кончук бөрүге баштай четкеп, ону сокпан болгай».

Тывага колхоз тургузуушкунуңун хөгжүлдезин күш-ажылдың хоочуну Ховалыг Нурзат «Чаа аңмыралдың шапкыны» деп сактышкынында тодаргай чырыдып турар.

Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери, тыва эки турачылар Миханя Сундуй, Василий Белекей, Тонгак Таржа аңгы салгалга хайын-халаптың каржы-доңкунун, тинлелге дээш тулчуп чорааннарның болгаш бүгү-чонуң чаңыс-сыкыш чок маадырлыг чоруктарын бижип турарлар.

«Аваймының сактырымга» деп чүүлүнде, күш-ажылдың хоочуну Алексей Дыртый-оол ава кижиниң бүлүктүг, чаагай, ажыл-ишчи мөзу-шынарын билдилии-биле чуруп бижээн.

«Кижилер болгаш чылдар» деп чыындыда киргеп сактышкыннарны кижилердиң чи утка-шынары улуг.

М. ДОРЖУ.

НОМ БОЛГАШ НОМЧУКЧУ

КҮЗЕНЧИГ ААЛЧЫ

Кызыл-Мажалыктың төп-чүткем Культура бажыңының хаража «Мажалык» деп агитбригаданың солуп программалыг концерт-биле болгаш аңгы-бүрү темаларга лекциялар-биле районнуң чурттакчылыг суурларынга удаа-дараа барып турар.

Олар чоокта чаа «Арага ишпес чорук амыдыралдың негелдези» деп темалыг аас журналы-биле Шекпээр, Алигаты, Эрги-Барлык суурларга ялдап чораан келген. Аас журналының соонда «Мажалык» агитбригаданың киржикчилери шоодуглуг кино-чуруктарны, «№ 3» деп настырынчыг көргүзүглүг, концерт номерлерни бараалгаткан. Автоклуб эргелекчиан Алдын-оол Сагдының, методист Чойган Кегелдиң мырлаарын, Шончалай Саая биле Алла Күжүгеттиң күүсеткенин танцыларын чон сонуургаан.

Ажылга таарымча чон чүүлдер тургулаар, таварышкылаар-дыр. Чүл дээрге биеке быжыглаан автобус эрги болгаш ооң ишти ажок соок. Үреп дээрге, кыштың соогунда берге-ле-дир. Бешаң база чедишпейн баар.

М. ДЫРЫШПАН.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ

10. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 —Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Үе». 8.15 — Ф. Абрамов — «Бажың». Фильм-шин. 10.55 — «Ынакшылдың дүлгээнин». Зураб Соткилава чугаалаар болгаш ырлаар. 11.55 — Чурукчулар дугайында чугаалар. Э. Дега. 12.25 —12.30 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15— Авамның школазы. 16.45— «Чүүлеп болгаш чүге». Уругларга дамчыдылга. 17.15 —СЭКП-ниң XXVII съездизи болгаш философиялың чугула айтырыглары. 17.45 — «Революциялың шүдүтелдери». Фильм-концерттиң башталгазы көргүзүү. И. Сельвинский. «Уллаевщина». 18.30 —Бөгүн делегейде. 18.45 —Көдээ ажыл-агый билиглеринiң университедин. Акшаланзырымнынга болгаш чаашкинде чаа чүүлдер. Колхоз болгаш совхозтарның экономикалың быжыглаарынга сан-хөөнүң ролюн бедидери. 19.30 —«Мээң фамилиям» ады-азавын диледим». Телешиниң башталгазы көргүзүү Автор — К. Прошутинская. 21.00 —«Үе». 21.30 — Литературлуг ужуражылгалар. Чингиз Айтматов. 22.55 — И. Хандошкин. Альт болгаш хымдыг хөгжүм херекселиниг концерт. 23.15 —23.25 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —Док. фильм. 8.35 — 9.35 Төөгү. 6 класс. Орта-ккы үүс чылдарның мануфактуразы. 9.05 14.25 — Француз дыл. 10.05 —КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижизидилге. Уран-чечен оюр-хевир. 10.50 11.50 — Ботаника. 5 класс. Чечектеп үрезинге чедир. 11.10 —«Алырда поршоктуг металлургия». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.20 — Оруе чугаа. 12.10 —«Плюшевая үш терек». Уран-чечен фильм. 13.25 —Экран — башкыга. Астрономия. 10 класс. Сылдыстар. 13.55 — Өгбүлүе ямыдыралының этика-эстетиктиг сүүмчүлүүр. Ооң «Кижи болгаш ыдыктың» деп эртем-иштиг ажылын чугаалаар. 14.55—15.00 — Медээлер. 18.00 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — «Кежигге ужуражылга». Уран-чечен фильм. 19.05 — Телекөрүкчүлерниң айтырыгларынга болгаш шүгүмчүледдиг материалдарга харымылар. 19.15 —Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү» Программада: Медээлер, ССРЭ-ниң профсоюзилеринiң XVIII съездизиниң делегады, областың, профсоюзилер чөвүлелиниң даргазы Ш. Б. Куулариың чугаазы. «Бригада болгаш өг-бүле керээзи». «Чолурал» совхозтуң мал ажылында бригада болгаш өг-бүле керээзин шиңгээдии ап турары. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!», «Отородчу эчигенчигеш». Мультфильм. 20.15 — «...Ол алды харга чедир болгаш ооң улуг назы». 21.00 —«Үе». 21.30 — «Орус архитектуранның мастерлери». Док. фильм. 22.00—23.45 — Бүт бомбүү. ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Тбилиси) —«Спартак».

11. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 —Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Капитаннар ортулуу». Мультфильм. 8.45 — К. Прошутинская —«Мээң фамилиямны адавазын диледим». Телешиниң. 10.15 — Кыбаньның казак ниити ыр коллективиниң концерти. 11.25 — «Анна Павлова». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 13.40—13.45 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 Уруглар уран коллективтериниң концерти. 17.00— Агроүлетпүр: бөгүн болгаш даарта. 17.30 — «Феликс Дзержинский». Док. фильм 17.50 — «...Ол алды харга чедир болгаш ооң улуг назы». 18.35 — Бөгүн делегейде. 18.50 — «Күш тулукчуузу» Мультфильмниң башгайы көргүзүү. 19.00 — Айтырыглар — дилээшкиннер—шинчилер. Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжымышкынының) дугайында Хоойлуну чугаалажып тур. 21.00 —«Үе». 21.30 — Шыдырааа үндүрүлгези. Делегей чемпионаттарының ат дээш маргылдаа. 21.40—Литваның уран чүүл мастерлериниң концерти. 23.20 —23.30— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —«Аалыныче оруке». Док. телефильм. 8.35 — 9.35 — География. 7 класс. ССРЭ-ниң далайлары. 9.05 14.15— Немец дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Ай. 10.35 —11.40—М. А. Шолохов. «Доскелчокшай» 6 класс. 11.05 — Совет бойдус уран чурулгазы. 12.10 — «Кады киржикчидер». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 13.40—13.45 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 Уруглар уран коллективтериниң концерти. 17.00— Агроүлетпүр: бөгүн болгаш даарта. 17.30 — «Феликс Дзержинский». Док. фильм 17.50 — «...Ол алды харга чедир болгаш ооң улуг назы». 18.10 — «Сылдысчыгаш». Пионерлер комсомолдуң съездизиниге. Моңгун-Тайгадан дамчыдылга. 18.40 — Уруглар-га фильм. 19.00 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.10— Телемедээлер. 19.20 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Коллектив шинчилээн». «Сүт-гатчыларның часкы сагыш човаашкыннары». «Хүлээп алыр хүн». 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.05 «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Жирафканың ужуралдары». Мультфильм. 20.20 — Ритмиг гимнастика. 20.50 — «Бурганнар кижилер шыкаш». Эртем-тайылбырлыг фильмниң башгайы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.30 Фигурлуг чуңгулаашкын. Делегей чемпионады. Онза танцы 22.10—23.25 — «Сеңээ ынакшып турарым дег мелээ ынак бол». Музыкалыг фильмниң башгайы көргүзүү.

12. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 —Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Үе». 8.15—Хөглүг стартлар. 9.00 —«Бүзүреичиг-даа болза, элдептиг». 10.00 —А. Белимский «Бежеи кар». Фильм-шин. 11.55—12.00 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 —Дилээшкин. 16.30 — «Империялың бутраанды». Уран-чечен фильм. 18.05 — Бөгүн делегейде. 18.20 —Кижи болгаш хоойлу. Хуудас күш-ажылчы ажыл-чорудулга дугайында Хоойлуну хүлээп алырынга. 19.30 — Бут бомбүүнүң доңчуллалы. 19.45 — Фигурлуг чуңгулаашкын. Делегей чемпионады. Ийилеп чуңгулаашкын. Хостуг программа. 21.00 —«Үе». 21.30— Делегей болгаш аныяктар. 22.30— Джаз панорамазы. 23.25 — 23.40 Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сээң-биле кожа». Док. телефильм. 8.35—9.35— В. В. Маяковский. «Оваа ужуралдар...» 7 класс. 9.05— 14.10 —Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Төөгү. Американың Каттышкан Штаттары. 10.35 —11.40 — Зоология. 7 класс. Черлик ааптан амытаннар. 11.00 — «Москвага аян-чорук». «Герцен кудумчузу». «Ленин проспектизи». Эртем-тайылбырлыг фильм. 12.05 —«Дайынның дөрт дутаар чылы чоруп турда». Уран-чечен фильм. 13.25 — «Төөгүнүң кичээндиргилери». Тележурнал. 14.40 —14.45 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.50 — «Чигзиивичел кижи. Уран-чечен фильм. 19.15 Телемедээлер. 19.25 —«Азия төвү». Программада: Медээлер. «Советтер болгаш социал хөгжүлде». Ак-Тал көдээ Советиниң күүсекчи комитединiң даргазы Е. Д. Агыы киржир. «Хоойлу камгалалында». Социалистиг өнчү-хөрениң оорлазары-биле демисел органнарының 50 чылынга. 19.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Ким «мяу» диди?» Мультфильм. 20.15 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 20.45 — Улустарның ааллагалары. 21.00 — «Үе». 21.30 Фигурлуг чуңгулаашкын. Делегей чемпионадының финалдары. Теннис. ССРЭ-ниң маргылдаазы. Эр кижилер. 23.15 —01.00— Бүт бомбүү. ССРЭ чемпионадының. «Динамо» (Тбилиси) — «Динамо» (Киев) — Чапсарда (00.00) — Совет шудукчуларының шүлүктери.

13. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Үе». 8.15 — «Силерге аскежикти күзедивис». Док. телефильм. 8.45— «Мээң кончуг ынак истекчим». Уран-чечен телефильм. 10.10—Улустарның ааллагалары. 10.20 — «Сеңээ ынакшып турарым дег меңээ ынак бол». Музыкалыг фильм. 11.35 —11.40—Медээлер. 16.00— Медээлер. 16.15 — «С. Михалковтуң мавырлары экранда». «Силерге ынак бис». 17.45 — «Орус музейи». Орус скульптура. 18.15 — Бөгүн делегейде. 18.30 —Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры. РСФСРниң алдарлыг тудугжузу В. П. Серяков-биле ужуражылга. 19.45—Фигурлуг чуңгулаашкын. Делегей чемпионадының. Эр кижилер. Хостуг программа. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00 —«Үе». 21.35— Шыдырааа үндүрүлгези. Делегей чемпионаттарының ат дээш маргылдаа. 21.45 — Ол ийиги каатта. 23.15—23.30— Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кижи бүрүзү дээш харыысалга». Док. телефильм. 8.35—9.35— Төөгү. 4 класс. «Делгем улуг чуртум, кодурүа». 9.05—13.40 Англия дыл. 10.05— КПТУ сургуулдарынга. Нимтв биология. Чаа үмүштерни канчаар өстүрүп турарыл. (Селекциниинiң аргалары). 10.35 — 11.40 — География. 5 класс. Агаарбойдус. Ооң «Аскерлиишкиннеринiң чылдагаанныры. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — «Боттуң бодалы». Уран-чечен фильм. 14.10 — 14.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 —«Улуг Октябрьның 70 чылынга». А. Казлаева— «Ыдыктыг чер». Хакасиянның М. Ю. Лермонтов аттыг шин театрының шинзам.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удунар, чаштар!».

КЫЗЫЛДАН

20.15 — Тележурнал. 20.25 — «Азияның төвү». Программада: Медээлер. «Культура болгаш амыдырал». 20.55— Чарлалдар.

МОСКВАДАН

21.00 —«Үе». 21.35—Спорт программазы: Баскетбол. Эр кижилер. «Жальгирис» (Каунас) —«Элан Бирне». (Франция). Каунастан дамчыдылга. Сүгже шурааштынар. «Часкы харааччыгайлар» деп делегей маргылдаазы. Теннис. ССРЭ-ниң маргылдаазы. Эр кижилер. 23.15 —01.00— Бүт бомбүү. ССРЭ чемпионадының. «Динамо» (Тбилиси) — «Динамо» (Киев) — Чапсарда (00.00) — Совет шудукчуларының шүлүктери.

14. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Чедиишкиниинiң чажыды». Док. телефильм. 8.40 — «Булактар». 9.10 — «Тиилекчилер». Шериг эмчилериниң ужуражылгазы. 10.20 —Озал-ондак чок шимчээшкин. 10.50 — Кур черге ужуражышкынынар. Музыка тайылбырлыг дамчыдылга. 11.55 — Дилээшкин. 12.25 — «Ыр кижи-биле артар». Э. Колмановский. Е. Евтушенко «Оруктар дайынны күзээр бе?». 13.10 —«Кады ажылдажылга». Тележурнал. 13.40 — Бөгүн делегейде. 13.55 — «Хөй-ниитиниң санал-оналы». Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжымышкынының) дугайында Хоойлуну чугаалажып тур бис. 14.50 — Улуг Октябрьның оюнга. «Төөгүнүң ашпес одуруглары». Уран-чечен фильм. «Алдыы болгаш оглуу». 1-ги сериязы. 16.30 — Дириг бойдус 17.30 — «Бистиң-биле, шыны-биле». Шоодугдуг дамчыдылга. 18.15 — Академик В. Г. Афанасьев телекөрүкчүлериниң айтырыгларынга харымылаар. 18.45 — «Ог-будеде». Америк журналист Фил Донахьюның совет ог-буделе-биле ужуражылгазы. 19.45 —Фигурлуг чуңгулаашкын. Делегей чемпионадының. Хостуг танцы. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35 — Суббота кежээзинде. «Эки хөөн». Киноконцерт. 22.35—22.45 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Кантабиле» ойнаар. 8.45 — Ритмиг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45 — «Революциялың болгаш поэзиялың рыцарь». Е. Чаренц». 10.35 — «Тургустуна берген байдалда». «Деңнежирги казымыр бирээ». «Амгы үениң дулгуяк эри». 11.35 — Бистиң садывыс. 12.05 — «Дублер эгелээн». Уран-чечен фильм. 13.30 — В. Распутин чогаалчының башкыгында. 14.20 — «Ажык соцга». Мультфильм. 14.30 — «Канчап миллионер болу бээрил». «Расписка» шахтаның комсомолчу аныяктар бригадазының дугайында. 15.00 — Хаак спорту. Делегей маргылдаазы. 15 км. Эр кижилер. 16.45 — Челябинскиниң телевидение студиязының программазы. 17.35 — Театр-студиялар — хандыкшылдыглар бе азы профессионалдар бе? 18.25 — «Анатолий Эфростуң шинилери» деп телетеатр чалап тур. А. С. Пушкин? — «Борис Годунов». 20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бедик дагжыгаш». Мультфильм. 20.15 — «Кадымшыл». 21.00 — «Үе». 21.35— «Ленинград — Улуг Октябрьның шилекчиниң ордени» Ленинградтың 300 чылдыг юбилейиниг концерт. 23.20 —23.30 — Медээлер.

15. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 —«Баянның аянныг үнгери». А. Дмитриев ойнаар. 8.35 — Ритмиг гимнастика. 9.20 — «Спортлото» тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 —«Совет Эвилелиниге бараан боон турмен!». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — Киноафиша. 12.20— «Ералаш». Уругларга баштактанмыглыг журнал. 12.35— «Музыкалыг киоск. 13.00 — «Кедээниң шагы». 14.05 — «Кадыкшыл». 14.50 — Улуг Октябрьның ооңга. «Төөгүнүң ашпес арминары». «Адазы болгаш оглуу». Уран-чечен фильм. 2-ги сериязы. 16.10— Фигурлуг чуңгулаашкын. Делегей чемпионадының. Хөрээжеңнер. Хостуг программа. АКШ-тан дамчыдылга. 17.15 — Бүгү-эвилелдиг «Эш мыр» деп телеконкурузу. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 — «Тоолайжыгаштың чаа базынче кешкеви». Мультфильм. 19.15 —«Эрнем Эдисон». Уран-чечен телефильмниң башгайы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.30 — Шыдырааа үндүрүлгези. Делегей чемпионаттарының ат дээш маргылдаазының. «Часкы харааччыгайлар» деп делегей маргылдаазы. Бут бомбүү. ССРЭниң маргылдаазы. ЦСКА — «Жальгирис».

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Киргизиянның бойдус чурумалдары». Док. телефильм. 8.35 —Шантаравзынның дилиидээ». Уран-чечен фильм. 10.00 — Делегейниң музыка культуразының эртиненээнидеп И. Стравинский. Кантата. 10.25 — Оруе чугаа. 10.55 — Док. телефильм. 11.30 — «Ажык чугаа». Улуг салгалдың киржилериниң мурнунга аныяк кижилериң мөзу-шынар талазы-биле харымсалгазының дугайында. 12.30 — «Пушкин». Соңгу акт», Телефильмниң башгайы көргүзүү. 13.10 — Мультфильм. 13.30 — Үрер-хевгүүн керекселдериниң «Серенада» деп оркестри ойнаар. 14.00 — Хаак спорту. Делегей кубогу. 10 км. Хереөженнер. 15.30 — Делегей болгаш аныяктар. 16.30 — «Оскелериниң хандыкшылдары». Уран-чечен фильм. 17.50 — «Бүгүренчиг-даа болза, элдептиг». 18.50 — «Уттуңдурбас музыка кежээлери». А. Дворжак. Виолончель биле оркестрге концерт. 19.35 — Реклама. 19.40 — «Оруе архитектуранның мастерлери». Док. телефильм. 20.00 —Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Бедик дагжыгаш». Мультфильм. 20.15 — Уран гимнастика. 21.00 — «Үе». 21.30— — Чалмы назын танцылап, ырлап тур. 21.45 — 00.00 — Спорт программазы. Хаак маргылдаазы. Делегей кубогу. 15 км. Эр кижилер. Ленинградтан дамчыдылга. Бут бомбүү. ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Минск). Сүгже шурааштынар. «Часкы харааччыгайлар» деп делегей маргылдаазы. Делегей кубогу. 30 км. Эр кижилер. Ленинградтан дамчыдылга. Бут бомбүү. ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) — «Динамо» (Минск). Сүгже шурааштынар. «Часкы харааччыгайлар» деп делегей маргылдаазы. Бут бомбүү. ССРЭниң маргылдаазы. ЦСКА — «Жальгирис».

АГААР

Республикага шокар булуттаар, чамдык чердерге быскан хар чаар. Соңгу-барын чүктен хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне — 16—21, чамдык чердерге 25—30 градус, хүндүс — 5—10, чамдык чердерге 3 градус сооктан кадар 2 градус чедир чылыыр.

Кызылга шокар булуттаар, хар чагбас. Соңгу-барының үүктен хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Агаарның температуразы дүне — 19—21, хүндүс — 5—7 градус соок болур.

КИНО

МАРТ 10-ДА

«ПАЙЫРАЛ»: «Выкуп» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 21.00 «Обыкновенный фашизм» 18.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «О том, чего не было» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Плюмбум, или «Опасная игра» 15.00 «Потерпевшие с «Лигурии» 17.30, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Капитан «Пилигрима» 13.00, «Теремок 10.50, 15.00 «Неукротимая маркиза» 16.30, 19.50 шактарда.

Кызылдың аъш-чем садыг контролёр-кассирлерни, садыг-жыларны, кассирлерни, экспедиторну, кладовщиктерни, хеп үлекчилерни, барааи сыналакчыларын, ажылчыннарны, техничкаларны, чүдүрүкчүлерни ажылче чалаан тур.

Ажылчыннар кол ажыл телевириниден аңгыда ай түңнели-биле немелде шаңнал төлевирни, чыл түңнели-биле ооң үшкү ажыл төлевирни алыр.

Бистиң адрезивис: Кызыл, Октябрьская 29. Кадрлар кылдызы. Телефон 2-54-36.

Адрезивис 667000. Кызыл хоорай. Щегинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторүүн 2-24-63, редакторүүн орлавчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариттың 2-23-35, партийжи ыңыырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуң келбейи барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуннуң индекси 54241. Чылда 300 катап үнер. Хемчээли 2 парчалга аматы. Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садывының керектериниң талазы-биле күрүне комитединiң типографиязы. Кызыл, Щегинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3468. ТС—00750.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 60 (13360) | 1987 чылдың март 11, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

АЙДА-ЛА — БҮДҮН ЧАРТЫК БАЖЫҢ

Чаа Чаа-Хөл каракка шөлүлдүр-ле сайзырап орар. 1974 чылда анаа чүгле чайгыс-ла кудун турган. Ам өртен чок турган черде кат-кат бажыңнар, школа, уруглар сады, квартал дайы-биле чуртталга бажыңнары бедип үнгүлээн. Ол суурну «Красноярскгостдугнуң» № 2 КМК-ның тудугжулары тудуп турар.

1986 чылда он ийиги беш чыдың бирги чылының планиниг онаалдаарын чедишкинниг күүсеткени дээш № 2 КМК-га СЭКП Улуг-Хем райкомунуң, райкүскомунуң, ВЛКСМ райкомунуң шилчилер Кызыл тугун тывыскан.

Эң илаңгыя эки көргүзүглерни М. Е. Лопсан биле Н. Н. Лебедевтиң бригадалары чедип алган. Ол ийи бригада чыл планын оранчок ажыр күүсеткен.

Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Маадыр-оол Егорович Лопсанның бригадазы эрткен чылын 12 бажың тудар планын 17 бажың кылдыр күүсеткен. Чыл келген тудум-на тудугжуларның дүржулгазы бедип, бажыңнарны дүрген тудуп турар апарган. Ол бригада январь айда бир бажыңны доозаан, дужаагаи болгаш база бир бажыңны орту кирр тутказ. Ийи айда-ла брустан үш бажыңны ажыглаалга киририп турар.

Бригадада он ажыг кижи бар. Оларның хөй кезии 3-4 мергежилди билир. Ынчангаш кижи бүрүзү бот-боттарын солуп, ажылды дакпырлап кылыр ужурлуг эрегелиг. 1986 чыл чүгле бригадага эвес, а КМК-га оруглалыг чыл болган. Ынчангаш бүгү көргүзүглер талазы-биле план күүсеттингеи. Эрткен чылдың бо үезин-биле дедиээрге, планны 114 хуу боттандырган. М. Е. Лопсанның бригадазы варяд тургусшайн, ажылдың түңнези-биле малың алыр системаже киргеи. Ол системаны Саяногорскиден ийи специалист келгеш, ийи неделя иштиңде ажылдап кылгаш, ажылдың түңнели-биле малың алырын ук бригада кежигүннериге сүмелээн. Ол бичии коллективтиң оргулмак разряды 2,5. Оларның арагында он ажыг чыл ажылдап турар хоочулыкар база хөй. Коммунист М. Дамдын, Н. Монгуш аныктарны тудугжуның хөй талалыг мергежилиге өөредип, боттарының дагдыныкчы хүлээгелерин ак сеткилдиг күүседип турарлар.

Чаа Чаа-Хөлге тудугну кылып эгелээниилеп бээр каминалгаже улуг кичээнгейни үгландырган. Брустар болгаш маналарны чаңгыс черге чыып ап, баштай бажыңның ханаларын салып, алы брус чок болза кладонка болгаш бажың даштында турар өске-даа немелде тудугларны, сарайларны кылып турар. Тудуг материаддарын ырак черден сөөртүп турар болганда, анаа каминалгалыг болуруи тудугжулар эки билир. Кадагларны, шүүчүктерни, шоочаларны чаңгыс черге чыып, каминап ап турарлар. Ыргак кадагларны хандырып, үреликтерни шүүчүктерни бызаңчылар боттары эдип, четчелеп ап келген. Ооң түңнелиниде бригада каминалгалыг болуп, планнарын ай, квартал саныида ажыр күүседип турар. Эрткен чылын тудуг материалдарының чедишпезинден дыка хөй бажыңнар чогуур үезинде ажыглаалга кирбейн келген. Ынчалза-даа чыл төнчүзүнде бригадалар эки ажылдаап, чыл планын күүсеткен.

Планны күүседиринге сагылга чурум кончуг улуг рольду ойнаар. Ийи-үш чыл бурунгаар чурум үрээп, ажыл шагы үзер чоруктар бригадага турган. Ам ындыг чүве чок. Кижи бүрүзү эде тургустунган. Аргалыг-ла болза ажылче сес шак четпээиделе үнерин бодаар. Дүштеки чем үезинде чаңгыс чемненир кижилер безин ховар. Шуптузу чаңгыс черге чемненир. Ол ажыл шагын каминап алырынга ажыктыг. Дүштеки чем шагында бригадага ажыктыг болуру-биле хуралдаа, кичээлдерни-даа эрттире каапкаар.

Чайгы үеде школачыларны бригадага практика эрттирери-биле быжыглап ап турар. Аныктарны өөредир, оларны кижизидер талазы-биле дагдыныкчылар база бар. Чамдык аныяк өскенner ажылга кирип алгаш, ара каапкаш чоруй баар таварылгалар тургулаан. Брус-биле тудар бажыңнарга колдуунда хол-биле кылыр ажылдар хөй болур. Ынчалза-даа сөөлгү ийи-үш чылдарда механизацияже база кирген. Хиреэлээр, өрүмнээр, хаарлылдаар ажылдарга механизацияны хереглеп турар апарган. Ынчангаш ажылга ам саадал чок. Ооң дузазыбиле бир айда-ла бүдүн чартык бажыңны тудуп турар апарганы чурттакчы чонну өөрүп турар.

Бригада кежигүннериниге экономиктиг өөредилгени чорудуп турар. Оларга түскай башкылаар улусту быжыглаан. Чамдык кичээлдерни бригадирлерден аңгыда прорабтар, күш-ажыл болгаш ажыл төлевириниң килдизиниң начальныгы Светлана Владимировна Назарова, улуг бухгалтер Валентина Андреевна Скороход болгаш өске-даа инженер-техниктиг ажылдакчылар өөредилгени практика-биле холбап турган солун эртгирни турар. Дыңнакчылар боттары теория кырынга билип алганын практика кырында ажыглап турар апарган.

Чоокта чаа бригада кежигүнери ССРЭ-ниң профсоюзтарының XVIII съездизинге «Мособлкөдөэ тудуг» № 18 трестиң эргелекчизи Н. И. Травкининиң киргеи саналдарын түүдүгүзүнүп деткээнер. Бригаданың бодунга киргеи оруглагы боттары канчаар чарыырын дугуржуп алыры кончуг эки дээн көргеннер. Ам бригада кежигүннери съездиниң материалдары-биле болгаш ССРЭ-ниң профсоюзтарының Уставы-биле танышкын, ону өөренип турар.

Чедир килдинмаан ажылдар КМК-да ам-даа бар. Эрткен чылын чүгле ол бригадага эвес, а КМК-га шил чедишпес турган. Чүгле 8 чурттагга бажыңнарын болгаш чүнар-бажыңны шилдээн. Ырак черден сөөрткеи шилдерниң чартык кезии орук ара бузулгалындан бажыңнарының хөй кезии шилдеттинмээн. Бо хүнкерде чаа тутгунган бажыңнарның крышазы чок. Шифер сөөртүнмээн. Оон аңгыда ыяш талазы-биле хандырыга база бургай. Элегес-Аксының заводу турайбу-биле хандырылганы кошкаткан. Тудуг материалдары ам-даа чедишпес. Эрткен чылын Шагаан-Арыгның ыяш ажыл-агыйы чүгле 100 кубометр материал берген.

Машина-техниканы чоп ажыглаар талазы-биле ажыл ам-даа кошкак. Чербинниң ыяш бедеткээр пунктузундан ыяш алыры-биле бир машинаны чорударга курут келген. Ыяш чүдүрер авточүдүрүкчү үреген дээш чүдүрбеэн. Чамдык таварылгаларда чедир чүдүрбес чоруктар база тургулаан. Бо түүлдерни болдурбас талазы-биле Улуг-Хемниң ыяш-үлетүүр ажыл-агыйы болгаш Аргачыш ажыл-агый министерстволу кандыг хемчеглерни алыр ирги?

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.

ЧУРУКТАРДА: бригадир М. Е. Лопсан; ооң бригадазының бажың тудуп турары.

МОСКВА. Москва областың В. И. Ленинниң адын эдилээн үлетүүр бүдүүлгелериниң, көдээ ажыл-агыйларының толээлекчилери чоокта чаа В. И. Ленинниң Төп музейинге семинарны эрттиргеи. Олар аңаа чуртта кылбарган эде тургустунгушкунуның баштайгы түңнелдерин үндүргеи болгаш келир үедеги планнарының талазыбиле арга-сүмени солушкан.

Ленинчи мындыг хүннерни областка эрттирери чаңчыл апарган. Бо ужуражышкынынга киржинчилерни В. И. Ленинниң Мавзолейинге база чораан.

АШХАБАД. Туркменияның көдээ ажыл-агый институдунга студентилерниң ажыл-агыйжы оюннарын эрттирерии практикалап турар. Оң оюннар институттуң кабинеттеринге эвес, а республиканың колхозтарынга болгаш совхозтарынга эртип турар. Олар аңаа баргаш, бригадирлериниң, сүт-бараан фермаларының эргелекчилериниң— ортумак звеноиуң ажылдакчыларының кылыр хүлээлгезин күүседип, практика эрттирип турарлар. Кежир үениң специалистеринге ындыг практиканың ажыы улуг боом турар. Олар күш-ажылды организастварының, кижилер-биле ажылдаарының арга-дүржулгазынга өөренип алыр, а колхозтарның болгаш совхозтарның удурлушчуларынга аңаа кээп ажылдаар специалистеринең ажыл-агыйжы болгаш өске-даа шынарларын билип алырынга база-да оң практика дузалаар. Ынчангаш ажыл-агый бүрүзүнде дүржулга-бүдүрүлге участогу тургустунган.

ЛЕНИНГРАД. Волховтуң С. М. Киров аттыг алюминий заводу сад болгаш ногаа өстүрериниге сонуургалдыгларга эки шынарлыг чемнишкилгелерни бүдүрүп эгелээн. Уларга эвес хемчеглиг кылдыр хаптан саваазын баштайгы чүс муң тонна эки шынарлыг түк чемнишкилгелерни Россия Федерациязынче болгаш Украинаже чүдүрүп чоруткан. Садыл алыкчыларының негелде-хереглеиия болгаш санал-оналыг заводтуң коллективи хынамчалыг өөренип көрүп турар. Хоюг суперфосфаттың орнуна борбаидылаан чемнишкилгени савазап чорударының дугайында садыг черлериниң саналын күүсеткеи. Ындыг чемнишкилгеге хатка алзын хоравас, сугга дүрген эстинчел.

ВЛАДИВОСТОК. Владивостоктуң балык комбинадында Ыраккы Чөөн чүктүң балык үлетүрүүнүң болгаш ажыл-агыйының технологтуг институдунуң салбыры ажытынган. Тускайлаи белеткээн цехтерде лекциялар болгаш практика кичээлдери болуп турар.

Комбинат өөредилге чорудулгазын будүүрүлеге ындыг ииазылыг чоокшуладыр, колза чүүл — кадр айтырыын чедимчелиг шиитпирлээн. Чайгы дыштанылга үезиниде студентилер мастерлеп, лабораитилап ажылдаарлар.

АТЯШЕВО. Мордва АССР-ниң Күрагроүлетүүр колхозтарыны болгаш совхозтарны көдээ ажыл-агый машина-техниказының артык кежектери-биле хандыраарыкчаа аргазын ажыглап эгелээн. Машина-техниканың септелгези чорун турар кыскы үеде агроүлетүүр хандырылгазының район базаларыны ажыл-агыйларга барып артык кежектерни болуктеп садып турар. Чаа техниканы база-ла ындыг ииазылыг садар.

Баш удур киирер чагыглар болгаш фондулар дугайында айтырыг ындыг ииазылыг шиитпирлеттингеи. Колхозтар, совхозтар ам кандыг-даа чагыг киирбейн, хереглээн чүүлдерии базазадан барып садып алыр.

ПОВГОРОД. Новгород областың Солецк районунда херээженнериниң баштайгы кооперативи организастаттынган. Ону «Ласточка» деп адаан. Даараттынып, аргытынып билир херээженнер ооң кежигүнүнге кирип алыр. Хереглекчилер кооперациязының район шиитпелеп олариы даараныр машина, хеп аргыыр хереклелер болгаш чиг эт-биле хандырып турар.

Оларга чүүл, канчаар ыыларын кым-даа айтып, планнавас. Садыл алыкчыларның негелдезии өөренип көрүп тургаш, олар ииазы-бүрү продукциияны боттары даарап, аргын кылыр. Ооң ортээн база боттары тургузар. Райно ол продукцияны садыл сайгарарынга дузалажыр. «Ласточка» кооперативтиң кежигүннериниң кылган продукциязы дүрген саттынып турар. Республиканың өске районнары ол арганы база ажыглап эгелээн.

ВИЛЬНЮС. Литваның Эртемнер академиязының Ботаника институду, анаа будүүрүлеге чөрлери ыынаш, оруглалыг ажылдан турар. Оиу эртемденнер канчап чедип алганыл? Ол институт дээрге техникиг институт эвес-ле болгай деп айтырыг тургустунуп каар.

— Эртемденнериниң күжүн болгаш акша-хөреңгизин чашкаинап быдаратпас дээш боттарывыста бар аргаларны кол-кол айтырыгларны шиитпирээриивче моомунээ бис. Моон мурнуида бистиң эртемденнеривис хары үезе оң алды эртем ажылын ыылып турган, ам үүгле дөрт тодаргай ажыдыг кылып турар бис. Көдээ ажыл-агыйдан келген кандыг-бир чагыгны бүгү күш-биле дүрген шиитпирлеп бээривиске ол будүүрүлеге болгаш бистиң бодувуска ажыктыг боом турар. Ынчангаш оруглалыг ажылдан турар бис—деп, институттуң директору академик А. Меркис чугаалап турар.

Анаа холбаштыр институтта реорганизацииияны кылган, эртемденнериниң аттестацииязы чоруткан.

(СЭТА).

ДЕМОКРАТИЯГА ХАМААРЫШТЫР ЧАМДЫК БОДАЛДАРЫМ

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленуму совет демократииязы улам калбартып сайзырадыгайжыдар талазыбиле айтырыгларже оиаагай кичээнгейии салган. Бо талазы-биле хөй солуи, чаа саиал-оналдар парлалгада үнүп, радиога дамчыдып, телевидениеге-даа көргүзүп турар боор-дур.

Ынчангаш мен бодум хуумда база чамдык саналдарымны киирииселдим. Ыламгыя чер-чер Советтериие сөйгүлдалар чорудар талазы-биле хоойлуга чамдык өскерилгелерии киирзе кандыгыл? Чер-чер Советтериие сөйгүлда чорудар округтарның аиыбиле депутаттарга кандидаттарны депшидер үеде үштеи эвээш эвес кандидатураны деишидип, бүрүткээп, бадылаашкыи бюллетенииге киирер. А сөйгүлга үезииде бадылаашкын түңнелдери-биле эң хөй бадылаашкыи алган кандидатты депутатка сөйгүлаан деп саиаар. Ийигги черии алган кандидатты депутаттың оралакчызы деп саиаар болгаш Советтиң ажылыига ол чөвүлеэр эргелиг киржир болгаш Советтиң доктаамал комиссииларының составыига соңгутаан турза кандыгыл?

Кандыг-бир чылдагаанбиле үнген депутаттарның орнуига оралакчы депутаттар депутат эрге-хүлээлгеии уламчылаар болгаш ук айтырыгны Советтиң мандат комиссиязы залчегиг сессиига илеткеп, бадылаар кылдыр көрзе?

Бир эвес депутат кижи бодувуң албан-хүлээлгезии багай күүседип, азы ат-алдарыига тавтыышпас үүлгедиг кылган болза, ук хүлээлгезиидеи дедир кыйгыртырда ол дугайында соңгукчуларның чөптүг хомудал-негелдеерии, хуралдарының протоколдарын болгаш шүүмчүледдиг өске-даа саналдарны Советтиң мандат комиссиязы сайгаргаш, сессиияларга кииргенииле ооң үзе шиитпирии хүлээп алыр чүүмиу тургусса эки деп бодалгыг мен.

Бо айтырыг талазы-биле Кемерово области депутат эң Евтюхииниң № 1 «Советы народных депутатов» деп журиалда парлаттынган саналын бүрүү-биле деткиир мен.

В. ТАМДЫН-ООЛ,

Советтерге үжен ажыг чылдарда депутат турган, персоналлыг пенсионер.

Совхозтан медээлер

ХОЙЖУ БРИГАДАДА

Совхозта № 2 хойжу бригада (бригадири Е. Г. Поротов) эрткен чылын будүүрүлеге көргүзүглериниң талазы-биле районнуң хойжу бригадаларының арагында социалистиг чарышка бирги черии алгаш, республиканың мурнакчы хойжу бригадаларының одуруунче үнген. Бо хүиерде бригаданың төрүүр 3000 хоюиуң 2565-и ооладпкан болгаш бригада төрүүр чүс хойга оиаагыр иииттии-биле 85,5 хураганы менди камгалап ап, планныг оиаалдазын ажыр күүседип турар. Мурнакчы хойжулар У. Бүлүүн, К. Бүлүүн, А. Монгалбии, М. Кара-Сал, Д. Чооду олар чаа төл алыр планнарын ажырганнар. Малчыннарның хандырылгазы эки, бригадада хөй ооладаашкыны үргүлчүлеп турар.

БОТ-ОРУЛГА-ЧАРЫЛГАЖЕ КИРГЕН

Совхозтуң № 1, № 2 хоюу бригадаларының ажылыышчилери боттарының каттышкан хуралыкче чыылгаш, бригадалар айы-биле оиаалга-даалгаларын ханызы-биле танышкын, керээ ёзугаар кылыр ажылдарының «үтек-хемчээлии, шаииал-мактаалдың хевирлерии, ажылды чорударының арганарын аныктыг болдурар дээш чүүл кызаа чогуурул дээрии көрүп, сайгарылгаиы кылып, керээии чарганнар. Бригада чөвүлелдериниң составын, бригадирлерии, үчётчиктерии бригадаларның кежигүннери боттары бадылап алганнар. Бригадаларның составы шупту 54 кижи болган.

У-Шыиаа салбырының ошку бригадаларыиың 15 малчыннары аг-бүле кераазииче киргеннер. Оларда Э. Сандал, Н. Дамба, В. Багай-оол болгаш өскеда аныяк малчыннар хөй.

ТЕХНИКА СЕПТЕЛГЕЗИ

Часкы хову ажылынга үткүштүр хөрээн болбазырадыр техникаларны эки шынарлыг кылдыр септеп доозаи. Ам сиген кезер техниканың септелгезиниче киргеи. Техника септелгезиидеи механизаторлар Серен Кок-оол, Юрий Сүлдүм болгаш өскелер-даа мурнакчылар болуп, идепкейлиг ажылдап турарлар.

Б. ДОЮНДУП.

Чыргүй-оол Хомушку аттыг совхоз, Тес-Хем район.

Кыштаглаашкын — хүннүң чугула айтырыы

ХҮЛЭЭЛГЕЗИ БЕДИК

Кышкы оо чымыштыг хүиерде, шээр жал оолдап, чаш хураган, анай көвүдеп турар үеде, хойжулар коданнарынга бавргаи, аг-бүлелериниң хереэжеи ээлери, сакманчылар кончуг көскүлеп. Олар хураганнар кажаазында «чурттавышаан» болур: чаш толду иелериие эмиргеи, көк сиген, дус азы кандыг-бир чемгир бүрү каап бергеи, чыдар черии аштап-арыглаан турар. Коданга чаш мал хөйүбиле немежирии кышкы хүиериии шак ындыг сагыш човаигыр ажылындан улуг хамааржыр.

Ындыг көскүлеп улустуң бирээзи — Бичемей Сержиимаага Эи-Суг-Аксыига баргаш ужураштым. Кажаага эртеигги чемгерилге, хыналда, ол хүиүг бага бир чемгерилгеге белеткел доозулган болду. Ынчалза-даа Сержиимаа хураганнар кажаазыига баргаш, бо кыштагга хөй ооладап эгелээиден бээр сакманчылар шупту эптиг салдынган. Хураганнар тодуг-догаа доруүүп турар.

— Бичии-даа чүве четче кылдынмайн баар болза, кажаадан үнер эргевис чок! — дээш, Сержиимаа чанында турган, бо кыштагны хырымдаары-биле хүлээигеи совхозтуң кол мал эмчизи Андрей Бадыргыже «ындыг але» дээизиг бүзүрелдиг көрдү.

— Шын, ындыг улус. Сержиимаа улуг сакманчы, ооң дузалакчылары ийи кижи — бодуиуң уруглары. Биле-демиег ажылдаарынга, кады чурттаарынга эптиин бодаап, аг-бүле улус сакманчылай бергеии бо—деп, эмчи чугаалаап, сөөлүнде төрүттүиген бичии хураганнарны Сержиимаа-биле кады көре берди. Сакманчы уруглары ыя эрыыига хойга чем пагжып бээр дээш үне чүгүрүштүлер. Ам кажаада оиза ажыл чок, түр када-даа болза анаазы Болтиканга дузалажы кааикай-ла. Кыштагда малтын бүрүзү ында кандыг ажыл барын эки билгеи турар ужурлуг. Анаазы кыстарын ынчаар чагып өөреткеи-даа. Найырал-дыг аг-бүлээ ажыл-үүле бүдүүгүр.

Сакманчы-биле чугаа кажаа даштында-даа, чурттаи олурары бажыңында-даа үргүлчүледи.

— Чурттувуста ажыл-херек те эде тургустунгушкун чорун турар болгай, силерде кандыгыл?

— Шыиы херек, мактаныл оиу ындыныс дээр оиза чүве чок дээр мен... Хураганнарны аскылар шупту эптиг салдынган. Хураганнар тодуг-догаа доруүүп турар.

— Кандыг боор, харын ажыглап турар-дыр силер. Көрдүвүс. Бистиң Тожуда хойжулар Виктор Ак, Данзын Элдепей сутлар база ындыг аргаже кирип турар — деп, малчыныы деткиир боордан башка...

— Бо кыжын арай дидиимейн, баштай кажаага от сала каап тура чоорту кирдиивис ыйнаан. Ажырбас боор келир чыл-на болзун ам. Болтика ынча деп ыяк бодап алчык. Силерге чугаалаар боор.

— Хураганнар ындыг кажаага турган кандыгыл?

— Аарааны, арын баксыраакы чок. Сергек турлар. Улуг соок база болбаан, ынчалза-даа серемчилел херек.

— Оон ыиай чүиү эде тургузуп алыр бодап турар силер?

— Виктор Актан чыда малбас боор бис, эки боданыпбоданып алгаш, ол аг-бүле керээзи деп чүвеже кирер боор бис—деп, Болтика ашак чугаалап орар чүве. Мен аиаа каттыжып каап тур-ла мен. Эки чергә кедиээ черле ажыктыг ыйнаан.

Сержиимаа биле Болтика олар бир аг-бүле улус. Бо кодан хоюи 1984 чылдың апрельде хураган турда хүлээп алган. Баштайгы ооладашкын шиинап-ла берге: хөй хураган өлген! Черле алзаи каш чылда хөй малдап көрзе деп күзелдиг болгаш хүлээп алган боттары ол бергедеи үндараваан. Сөөлгү чылдарда-ла болзун, кижиге ижикпес, аткаар чаштай бээр чүве чок-ла ыйнаан дээиир. Төрүүр чүс хойга оиаагыр 96 хураганы, бир хойдан-на 2,2 кг дүктү кыргый алган. Бичемей Болтиканың адын районнуң Күш-ажылчы алдар түгүига киргеи, хөрек чуруу хүндүлел самбыразында. А Сержиимааның адын барык-ла үнмейн барган. Кыштагга кескүлеп кижи моиу чугаалаан чүве:

— Хөй ажылдында эң бергези —хураган азырап өстүрери дээр мен. Ында эң чымыштыг кижи ким боор —сакманчы-ла ыйнаан, бо мен, бо уругларым ышкаштар аан. Че, ол-даа канчаар...

Кызымакай сакманчы ам 228 хураганны ажаап өстүрер ажылды командылап турар, ооң ишгитиде 6 ийистер бар. Ийи хөй ара салганын «чедир билбеске, чедир хынаваска ындыг болур» деп, хомудап органын Ам Бичемей Сержиимаанын кызы-биле кады ооладаары арткан хоюндан чайгыс-даа хураган хоратпайн ажаап өстүрери хүлээигеи. Социалистиг хүлээлгези эртиен чылдаавыдан бедик: төрүүр чүс хойдан 90 хураганы менди алыр. бир хойдан-на 2,3 дүктү кыргыр. ажы эде тургустунар дээш өөренир.

А. НУГЗУРАК.

Тожу район, «Тоора-Хем» совхоз.

ЧЕТПЕСТЕРНИ КАТАПТАВАС

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында «Шекпээр» совхозтуң Аңгаты салбырының малчыннары чедишкии чок ажылдаан, Шээр малдың баш саны кудулаан, малдан чаш 1-е алыр план күүсеттинмээн, дыка хөй малды өлүрүп, чидирген. Бо чорук колдуунда, малчыныарның болгаш мал ажылының түскай эртеминг-терииің харымсалга чогуудан, кыштаглаашкынга багай белеткеигениидеи болган.

Эрткен чылгы четпестерни катаптавас дээш бо кыштаглаашкында байдалды каиччаар эде тургузуп, кандыг хемчеглер ап турарын Аңгаты салбырының эргелекчизи М. Б.-К. Сарыглардан айтырдывыс.

— Бир дугаарында, мал чеми белеткээр планныстыг ажыр күүседип, оиу чогуур үезиниде кышкы турлаглаарга сөөртүп чедирген бис. Ийиде, малчыныарның чурттаар бажыңнарын, мал кажааларын кыш бетиниде септеп, малчыныарның ажылдап, чурттарынга таарымчалыг байдалды тургустувус. Салбырда он газ.ргы бажыңнарга чурттап олурар, оларның бежиигге эрткен чылын электри чырыын киирген. Оон аңгыда чаа чүве хойжу бригаданы чыл эгезиндеи эгелеп чаап эгелээн болгаш хар улуг болган. Ынчалза-даа салбырның удуртукчуларының кыштаглаашкынга удур ажыл-ижииің түңнелиилде мында ам байдал түгээр дээрзин малчын коданнардан көрүп, тускай эртемниглерден дыңнадывыс.

1986 чылда төрээн үш кодан хураганнарны декабрь айдан эгелеп тургузу азыралче киргениинден мында улут когарал чок. Амгы хүиерде салбырда төрүүр 2971 баш хойдан 1720 хой төрээн, оон 34 хураган өлүп хораан, 52 хой ара салган. Чамдык каларчылларда хой ооладашкыны дооступ турар. Каларчыкар Владимир Сава, Хеймер-оол Ооржак, Аизат-оол Монгуш хураганнарны онча-менди ап турар.

— Хой ооладашкыны эгелээри-биле бир кол сагыш салган чүвевис — кадарчыларга сакманчыларны чогуур үезиниде четчелеп тургусканывыс. Эрткен чылдарда сакманчылар чедишпес, берседеп турган бис. Бо чылын төрүүр кодан бүрүзүнде 2-2 сакманчы бар. Олар колдуунда школа дооскан аныяктар шупту-ву эрестиг ажылдан турарлар — деп, салбырда хойжу бригаданың бригадири Сеидиң Ооржак чугаалай-дыр.

Малчын коданнарда көкусула, сиген, суда, дус, микромакроэлементилер бар. Суг сөөртүп турар машиналарда мурнакчы човаачы коммунистерии быжыглаан. Човаачылар Хеймер-оол Моңгуш, Алексей Ооржак, коданнар Улуг-Аңгаты, Биче-Аңгатыда тарамык-даа турар болза, суг-биле оларны үзүктел чок хандырып турар. Малчыныарга одаар чүүлдү четчири-биле дүжүүрүп берген. Ай саныида кадарчыларның өөредилгезии доктаамал организастаар турар. Хойжу бригада бо чылын төрүүр чүс башка оиаастыр 80 хураганы, бир хойдан 2,3 кг дүктү кыргып алырын хүлээгеи. Алган хүлээлгеии ажыл-херек кырынга күүседир дээш малчыныар-даа, салбырның түскай эртеминглери-даа ажыл-ижии үеиниң иегелдезиниге ынчаар эде тургузуп, кыштаглаашкынны чедишкииниг эрттирип турар. Бо бүгүге ам мекээрееиип, оожургап болбас, Кыш ам-даа тоимээи. Кыштаглаашкынны бүгү талазы-биле чедишкиниг доозар дээш кижи бүрүзүидеи иегелдеии кошкатпазы чугула.

Х. МОНГУШ.

Барыын-Хемчик район.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

ШИИТПИРЛЭЭР АЙТЫРЫГЛАР ХӨЙ

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерине үндезелээш, бистиң ниитилеливисти бүгү талазыбиле эде тургузарының чорудуушкуну күштелип, улам калбак болгаш хаяы байдалдыт апар чыдар үеде социал-экономиктиг когнуддеги дүргедедир, совет кижилериң амыдыралы чаартар талазыбиле партияның ажылдап кылганы углавыжыкының бистиң районнуң ажыл-ишчилери чүүлдүгүнүң көргөн болгаш бүрүн деткээн. Ам районда эде тургустуварының айтырыглары шиитпирлеттиниң турар. Ажылды чаа, чогаадыкчы ёзубиле кылырын тус-тус коллектив бүрүзү корүп, кижилериниң ажылга хамаарылгазын бедидеринче утпаган хемчегерин ап чорудуп турар.

Районнуң экономиказының ыяк алыры — мал ажылы. Малдың продуктулуг чоруун бедидер, уксаазын экижидер болгаш мал ажылының хемнүдезиниң технологиязын сайзырадгайыдыр талазыбиле чамдык ажылдар кылдынган. Район эрткен чылдың үзүк, сүт, дүк бүдүрериниң планның онаалдаларын күүсеткен. 1985 чыл-биле деңгээрге 98 тонна үзүктү, 54 тонна сүттү, 600 килограмм дүктү ажыр дужаагган.

Малдан алыр продуктуларны күргүвүге садарының планның даалгаларын ажыр күүседип, ава алза, мал бажың өстүрериниң планы күүсеттинмейн турар. Оон ыяа чылдагааны ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң директору турган Д. Доскаар, ыяа зоотехник Э. В.-О. Хомушку олардың күргүвүге садар малдарны деңнээрин, саналашкынын чоруштаанындан, бо ажылга хамаарыштыр анализ кылбаанындан 190 хире ынаймыстыг бода малды ажыр сатканының түүвелиинде ол совхозтуң бажың өстүрериниң планын күүсеттинээн. Оон ыяа төрүүр бе ынчаа чылгының үүлүе 24,2, сарлык—30 хуузун эвээш турарын-биле ол ажылга улуг шаптыкты чедирип келген. Ам бирги чергениң айтырыы — шөөр малдың болгаш сарлыктың баш санын өстүрери, олардың продуктулуг чорууп бедидери.

Бода, шөөр болгаш сарлык малдың чаш толуп мекдиг камгалап алыр талазы-биле коргүзүүлгериниз ынчаа район масштабынга алырга шоолуг эвес-даа болза, эрткен чылын 52 малчын 100 башка онаалтыр 80-деп 104 баш чедир малдың чаш толуп камгалап алганнар.

Амгы бо хүнүнерде районда төрүүр ужурлуг хойнуң 70 ажыг хуузу оолдаан, хураганнары колдуунда мекдиг. ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозта ССРЭ-ниң Дээди Совединиң депутады В. Д. Тейниң, «Мөгеп-Бүрекде» Ч. Дарын-Базыр болгаш оске-даа малчыннар эки коргүзүглерин чедип алган.

Ол мышкаң районнуң үлетпүр бүдүрүлгелериндең септелге-тудуг участогу, райпо, РАУК-түң транспорт филиалы эрткен ийи айның планын чедиишкинниг күүсеткен.

Ажылда бар четпестерни шүүмүүлекчи ёзубиле көрүп, оон шын түңнел кылып өөренириниге партия бөгүн бистеп иеген турар. Ажылыбиле чугаалаарга, районнуң ажыл-агыйларының малдан алыр продукциязының деңнели куду болуп артышаан. Бир хойдан-на 1,2 кг, өшкүден — 0,6 кг дүк ап турар. Эрткен чылын совхозтарга 2095 аңай, хураган олүг төрүттүнген, 2594 хой кыымаан. Эрткен чылын шиитиин-биле 83 бода мал, 8270 хой, өшкү, 51 чылгы мал олүп хораан болгаш 638 баш мал дудагдаан. Ол дээрге шиитиг малдың 10,9 хуузудур. Бо чылын биске кичээндирингни бербишаан, ажылга хамаарылгавысты улам уламаттырарын, кызымак болгаш чүткүлдүг ажылдаарын, чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, бүрүнү-биле эде тургустунарын негеп турар дүвүреңнүг медээлер ол мышкажыл. Ынчаар болганда, партияның амгы негелделериниге дүүштүр ажылдаар, ылаңгыя СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга үлүүвүстүг киирип турган, эрткен чылдарның частырыгларын эдип алыр талазы-биле совхозтарга, район төвүнүң бүдүрүлгелериниге, түс-тус коллективтериниге удуртукчу кадрлар-биле ажылды үндезинин-биле чаарты тургузаар, олардан негелдени шиитпирлиг күштелдирер ужурлуг бис.

Бүдүрүлге, тудуг коллективтеринде ажыл-иш багай болбаанын демдеглээр керек. Социалистиг чарыштыг коллективтер араазында дээштиг чорудуп келгенин-биле 13 коллектив планныг онаалдаанын ажыр күүсеткен. Районнуң хереглекчилер шиитилели, агроүлетпүр тудугунуң боторуулга-чарыгалыг тудуг участогу, амыдырал хандырылга комбинады, бот-оруулга-чарыгалыг септелге-тудуг участогу, чуртталга-коммунал ажыл-агыйы бүдүрүлге эртелели, харылзаа белдирри, электри станциязы, районнуң кино четкизи, аптека, аэропорт коллективтери бүдүрүлге планнарын 100 ажыг хуу боттандырып алгылаан.

Планнар күүсеттинин турза-даа, районнуң бүдүрүлге организацияларының ажылында четпестер хөй. Агроүлетпүр тудуг участогунда, агроүлетпүртранс-2-ниң филиалында тудугларның шынары багай, чамдык тудуглар чогуур үезинде ажыглалга кирбестей бөөр чүүлдер амдаа читпээн.

Районнуң хереглекчилер шиитилели садып алыкчыларны эки шынарлыг барааннарбиле, илаңгыя уруглар идик-хептери-биле болгаш өскедаа чугула херегледдиң бараанары-биле хандырып турарында четпестер бар.

Районнуң амыдырал хандырылга комбинады чоогга ачы-дуза чедирериниң чаа хевирлерин организастаар айтырыгны четпес организастап келгенинден соодукчулар, электроприборлар септээри болгаш химиктиг аргабиле хеп аштап арыглаарын мышкаң ажылдар куду деңнеледе артпышаан. «Мөгеп-Бүрен» совхозка комплекстиг хүлээп алыр пунктуузун ажылдар дээни боттуг ажыл-херекче ам-даа шилчиивээн. Совхоз директору О. А. Ооржак, кедзө Совет күүскомунуң даргазы В. С. Саая олар ону ажылдар бажың чогунга сылдан алгаш, ол ажылды дүргедедир талазы-биле хемчег албаан.

Харылзаа белдирииле чамдык чедир шиитпирлеттинмээн айтырыглар ам-даа бар. «Мөгеп-Бүрен» совхоз-биле радио харылзаазы багай ажылдап келген. Районнуң ийи суурунда телефон, радио орта ажылдавас. Бо четпестерни эдер талазы-биле бо чылын шалыпкын хөделир апаар бис. Ону кылырда социалистиг чарыштың чарлыг чорууп чедип ап, дээштиг организастаар, арга-дүржулганы шептередир, кадрларның билиг-мергежилин бедидеринче кичээнгейни улам күштелдирер бис. Ол мышкаң бүгү-ле курлавырларны болгаш аргаларны долу ажыглаар, олардың ажылга беримчелиг болуруи чедип алыр, хинзи факторуи мергежилдиг ажыглаар бис.

С. ОЧУР,
райплан даргазы.

— Бо бистиң чүрттап, мал олардадып турар черивис изиг оттуг, мичээнгеш кызым-даа малдың деңгээдези маңда эки болур чорду — деп, бедик сынныг малчын Даспак Назытмевич Оюу чугаалай-дыр.

Ак-Тургада ол кадар оттуг делгемнериң адын Шолук-Хову дээр. Оюу, оон кадайы Долбаа Түлүшовна олар бичиниинден аңаа хой кадарып өскеннер.

1967 чылдан олар «Ак-Туруг» совхозтуң хөөн кадарып эгелээннер. Ынчаа аныяк малчыннарга санадып, бедиткен социалистиг хүлээлгелерни ап, мал ажылын хөгжүдеринге үлүүн киирип, мактадып-даа турганнар. Бригадазынга «хойдан-на хураган дээш» деп чарыштыг олар өөскүтпеннер. Чүс башка онаалтыр түстен куду эвес хураганны алган, үш чыл улаштыр шалыпчымлар болганнар.

— Мал ажылы бистиң база катап чаагай дег болу берген. Дагнарже үнүп, мал харап, орай-чүрттүүн делгемнерин магалап көрүп, малчыннай берген бис — деп, Назытмевич хөөреп ор.

Ак-Туругнуң малының бажың өстүрериниге олардың үлүү улуг, үргүлүү мактадып турган. Хойлар-даа, өшкүлер-даа кадарып келген. Хуу улустуң ажыл-агыйга саткан өшкүлерин хүлээп алкүүнүң (дч7у апга2-шоеоөоеө ганнар. Эрткен чылын 80 өшкүнүң доозазында аңай-ларны маңаа алганнар. Бо чылын севен өшкүүнден база ол хире санныг аңайларны алыр соруглалыглар.

Олар кыштаның мурнунда алаактарны чаяын, чайын суггарардар. Хемниң алаактарынга чылдың-на терең сигенин өстүргеш, кезин, сараттаарлар. Кадарган малынга бөөр көк сигенин 40 тонна чедир белеткеп алган.

Даглар чанында кыштаг. Уруу кажаанда чанында ийи сараатты дейлештир тургусканы болду.

ЧУРУКТА: малчыннар хейнер уруу Чодураа-биле.

О. Охемчиктиң фотозу.

ХАЙГААРАЛ АЛБАНЫНДА

В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың тускай шеригжиткен таңмыяа камгалал команда чергинде 20 ажыг адыгжылар хайгаарал албаның арттырып турар. Командада дерт ээлчет бар. Оларның ажылы харыысалгалыг болгаш берге.

Шеригжиткен таңмыяа камгалал чери бодуунуң ажылын үениң негелдезиниге дүүштүр, чаа ёзуу-биле ажылдаарынче шилчиткен. Командаңың адыгжылары бүгү-ле негелде чурумну шыңгыы сагып, хүлээнген ажылдарын ак сеткилдиг күүседип, багай эвес ажылдап турар. Ылаңгыя ээлчет начальниктери Окпан-оол Монгуш, Бегыт-оол Бай-Кара команда начальниги Николай Бичеоолович Чаш-оолдуң удуртулгазы-биле таңмыялдарга негелдени шыңгыырадып, ажылга кээп турар эштерге инструктажты берип, олардың харыысалгазын бедидеринге тускай контрольду тургускан.

Хайгааракчы таңмыялдар график ёзугаар ээлчээн хүлээп алыр. Эт-херекселдерни оңчалаар, өртүүн шиттерни хынаар, хүлээнчирде рапорттажын солчуру чаңчыл апарган.

Шеригжиткен командада политиктиг биликти бедидер талазы-биле тускай программа ёзугаар политөөредилгени чорудуп турар. Ай саныңда пистолеттен болгаш карабиниден кара боолаары чаңчыл болу берген. Адыгжылар Бичеоол Хомушку, Чымба Ооржак, Калибрь Монгуш, Мокураш Волат болгаш өскелер-даа боо адарынга часпас. Олар үргүлүү эки демдектерни алыңың дужуунга саадырар.

Ээлчегжер арагында «Эң эки ээлчег» дээш социалистиг чарышты организастаан. Социалистиг чарыштың негелделериниде кол черни сагылга-чурум, ажылдап турар черинiң ынчаа ийи байдалы, хейнинги ажыңынга киржилеган, уругларының кижизидилгези дээш өскө-даа айтырыглар хамаарыжыр. Кол чүве—ажыл үезинде бүдүрүлге дезискээринге үнген-киргеп кижилерни кичээнгейге алыры болгаш өртүрииге чок кижини девискээрже киирип болбазы. Соңчарыштың түңнелдерин доктаамал үндүрүп турар. Чыл түңнелиинде тиилекчи болган кижилерге немелде шолээнни база бөөр. Мынчаар чарышты кижилер арагында доктаамал чорударга, хөөнү кодүрүр, ажылга хандыкшымыр.

Кижи бүрүзү 1987 чылда социалистиг хүлээлгени алган. Чаржып турар эжи-биле кады хүлээлгелерин солушкан. Бо чылын чарыштың негелдезиниде дөрт овчарка ыттарны даймичы байдалга оөредириң мордүүнген. Командаңың турар черинде социалистиг хүлээлгелерин, дүрүмнерни болгаш көргүзүглерни орус, тыва дылдарда бижээш аскан.

Кызыл-булуңда номнар, солуннарны чеп ажыглап номчууру-биле кектээш салган.

Шеригжиткен команда эрги байдалдан үштүнүп, аде тургустунуушкунну хөрек кырында боттандырып эгелей берген.

Т.-С. САРЫГЛАР.

ЧОН ҮНЕЛЭЭР

Чадаанда чонуң аймаңнар хандырылга бүдүрүлге эргелеп он ийиги бөө чылдың бирги чылын багай эвес киргүзүглүг дооскан. Ийиги юбилейлиг чылды дүргедээшкинниг болгаш эде тургустунуушкунуңуң хөрии базымнары-биле эгелээн. Бүдүрүлгеден хөй чылда кызымнак ажылдап келген коммунистер бар. Оларның бирээзинге П. Б. Кара-Салды адаан болур. Ол бо организациядга 18 чыл ажылдап чоруур.

Даваракчымның ажыл оон чагыкчылары, садыы алыкчылар үнелеер. Оон бүдүрген хеп-сымын чоп үнелеер, дедир өгнидип чөрле корбээн. Партияның XXVII съездиниң болгаш СЭКП ТК-ның январь (1987 ч) Пленумунуң тургустунган бүдүрүлге күчүзүн ажыглаарын ажыжидер өртөө-техниктиг деңнилгенин дүргедедир база экономиканың ажыктыыны өстүрер талазы-биле айтымышкыннарын бүдүрүлге коллективи бүрүкү-биле деткээн. Ол талазыбиле цехтер арагында сайгарылганы чоруткаанын Полина Кара-Сал-биле чугаалажып тура билген мен. Харын-даа цехтерде чамдык чедир шиитдирлеттинмейн турар айтырыглары чайладырыгга моон соңгаар дузалыг дээрээн ол дедигледи.

Ол—организациниңиде тургустунган улусчу контроль болүүнүң удуртукчузу. Салдырар арагында кыналдаларны хаая эвес чорудар бөөр. Оон составында тос кижи бар. Хыналда үезинде илереттинген четпестерни дораан сайгарып, хемчээп ап кептеп. Бодунуң онаашкан болгаш хей-ниитиг ажылдарга багай эвес диртип, кызымак ажылдап чоруур дөртүү разрядтыг даваракчымын П. Кара-Сал Улуг Октябрьның 70 чылын, бүгү күш-ажылчы ишчилер-биле бир деңгей, эки ажыл-ишти-биле утпуур соруулга салган ажылдап турар.

Б. ХОВАЛЫГ.
Чөөп-Хемчик район.

АЖЫГЛАЛГА КИИРЗЕ

Ак-Туруг суурнуң үдезиин чуртталчызы М. В. Дорта бо базымнарны көргеш, сүмелеп орарыңга кым-даа ооруур. Ынчалзажок шандагы өгбелериниң дерил төп турган, туткан чамдык базымнары эвээжиреп берген турарынга киижи чаржыкпас. Чижээлээрге, № 7 КПТУ-га хамаарыжыр, херии ишкинде турар ийи кааът базын бар. Оон ашкыда ортунаак школа чамында база эки базын турар. Ол базынларны шагда. 1956 чылда Чаа-Хөлдүң Өл-Арыг тайгазындан миштер кезии бадырган, суур бөөрында көктүү арыг кызымга түткан чүве. Ол 1958 чылда ажыглалга киргеп. Ында республиканың үрүттер базының турган.

Ол ийи кааът базының узуну шуруу 42 метр, а доорезы 12 метр. Өрөөлөр база хей-Сөөлүнде бо базын-сайлесиял школаже шилчип школа-интернат апаргын. Чоорту № 7 КПТУ-шуң эргежиниче киргеп. 1980 чылдан бөөр ажыглал чок турар.

Ак-Туруг суурнуң үдезиин чуртталчызы М. В. Дорта бо базыныларны көргеш, сүмелеп орарыңга кым-даа ооруур. Ынчалзажок шандагы өгбелериниң дерил төп турган, туткан чамдык базыныларны эөпээрей

БОЙДУС БАЙЛААН ЧӨП АЖЫГЛААР

Бойдус камгалалымның талазы-биле хемчегларинң ажыктымы бедидер. Долгандыр турар бойдустуң байдалының болгаш хирлендиринишкининиң үнер дестериниң талазы-биле күрүне контролунуң дээштинин бедидер. Хөй-иннги организацияларының болгаш чурттакчы чоннуң ук ажылга киржилгезиниң хевирлери болгаш методтарын калбартыр. Бойдуе байлактарын камгалаары болгаш көвүдедири, оларны камнаг ажыглаары дээш бүдик харысаалгалыг болур чорукка совет кижилерни кижизидер деп СЭКП-ниң XXVII съездиниң шиитпирлеринде айыткан.

Бойдус камгалалымның айтырыын Эрзин районда канчаар шиитпирлеп турарыл? Бойдус камгалалымның талазы-биле боттуг хемчегларин ап чорудары-биле бойдус камгалалының иннтилелиин районда тургускан. Ол иинтилелди 1985 чылдың сентябрьдан эгелеп районуң агропүлетпүр каттыжыышкыныының көвүделиинің даргазы Дамба Соянович Хорлуу удуртуп келгей.

Иинтилелдиң даргазы Д. С. Хорлуу-биле ужуражып, чамдык айтырыгларны алаа салган бис. Ол мындыг харымны берген.

— Иинтилелдиң президиум кежигүннери 11 кижи. Оларның бүрүзү харылап турар участоктарлыг, тускай даалгалыг. Иинтилелде 23 коллективтиг кежигүннер бар. Кежигүн кижилериң саны 2164. Районнуң беш школазында «ногаан патрульдарыны» тургускан. Ында 655 өөренирчиниң хаара туткан. Арга-маш, дириг амытаннар, олуртаан мяштар, хөрзүл болгаш суг камгалаар секциялар ажылдап, чон ортузунга таймылбыр ажылын чорудуп турар. Эрзин лесничествозунда 1981 чылдан эгелеп школа лесничествозу ажылдап турар. Ында Эрзин ортунаа школазының үстүнү класстарының өөренирчилери өөренип турар.

Районда бойдус камгалалының айтырыы кичээнгейниң төвүнде турбайн турарын мындыг чижектен көрүп болур. Улус депутаттарының район Совединиң сессияларынга, күүсконн хураддарынга бойдус камгалалының айтырыын 1985 чылдың сентябрьдан бээр чаңгыс-даа катаң чугаалажып көрбээн. Бо түүн көргүзүп турарыл? Бойдус байлактарын камгалаар база көвүдедир, оларны камнаг ажыглаар айтырыгны районнуң чер-чер Советтери сула салыпкаанын хереглеп турардыр.

Бойдус камгалалының талазы-биле район Совединиң кодээ ажыл-агый болгаш бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиязы (К. Х. Ванзай) бодуиуң хуралынга арга-арыг камгалалының дугайында Эрзин лесничествозуның улуг лесничийи И. Кагановичниң отчёдуп бир катаң дыцнаң көрген бооп турар. Ынчалзада-даа ону кажан дыцнаан дугайында айтырымыска комиссиянның даргазы-даа, улуг лесничий-даа дорт харыы берип шыдаваан. Аиаа кандыг шиитпир хүлээп алганы, ооң күүселдези канчаар ботганын турары эки биидинмес.

Районнуң совхозтарында бойдус камгалалының иинтилелин тургускан-даа болза, оларның кылып чорудупкан ажылы кескү эвес. Аиаа-ла ат «азынган», дадымыр чыырынга өйлешкен иинтилелдер болу берген. Бойдусту камнаг эдилээр, хумагалаар дугайында таймылбыр ажылын чон ортузунга чорутпайн турар. Бойдус камгалалының район иинтилели оларга ботгуг дуза чедирбейн турары канчап-даа таарышпас.

Кодээ Советтериниң бойдус камгалалының талазы-биле доктаамал комиссиялары бойдус камгалалының район иинтилели-биле харылзаа тутпайн турар. Бойдус камгалалының район иинтилели ук доктаамал комиссияларга боттуг дузаны чедирип, бо ажылды диргизер уе келген.

Арга-маш камгалалының талазы-биле четпестер ам-даа бар. Ажыл-агыйлар, организация, албан черлери болгаш бүдүрүлгелер мяш кескен черлерин арыглап, аиттавайн турар. Лесничествоиуң чөпшээрели чонка, кайы хамаанчок мяш кезер, мяш кескен черии аштавас чоруктар хой. Эрткен чылдың декабрьда «Мөрен» совхоз (директору С. Чыргал) Кескиляг деп черден кандыг-даа чөпшээрел чок 1 гектар хире черииң маижы кескеш, 120 кубометр токпак мяш белеткеп алган. Ыяш кезер чурумну хажытканы муданчыг. Ленин аттыг совхоз Тере-Хөлдүң кыдыында хой чуур чер кылып алганы бойдус камгалалымның чурумун хажытканы ол. Бойдус камгалалымның иинтилелдиң удуртукчулары тайылырдап турар. Республиканың Ацныыр-тывыш ажылагыйымың эргелели охотовед кижиниң штадыи райкүүскомга берип каап. Ынчалзада-даа аиаа ажылдадыр кижини мынчага чедир тып чадашкан. Ол районнуң удуртукчуларының буруузу.

Бойдустуң байлаа болур хемнерии болгаш хөлдерии хирлендирип, бөктадырбас дээш боттуг хемчегларни ап чорудары кижи бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези деп чүвени эки билир бис. Ынчалза-даа ону биле-тура-ла хажыда бээр чоруктар бары хөдээ совхоз дирекциязын 469 рубльге торгаан. «Нарын» совхоотуң ажылчыны Дойзуиаа Базыр Аржаандың тайгазынче кандыг-даа чөпшээрел чок үве бергеш, 6 кубометр токпак мяш белеткеп алган, 120 рубльге торгаткан.

Ленин аттыг совхозтуң Чинчилигде, «Нарын» совхозтуң Качыкта болгаи Аржаандында чайлагларынга чайлагнап көжүп кээп турар малчыннарын шет мяштарын хой, хураган кажаазы кылыр дээш кезип турарын канчап-даа таарышпас. Тарып олуртуп каан чаш мяштарны безин малчыннарның малдары базып каантар чоруктар бар. Ооң түңнелиидe ол тарып олурткан мяштар үнмейн турар. Тарып олурткан мяштар дилидээниң чоогунга аалдар хонмас ужурлуг.

Лесничествоиуң Бали-Кол деп черге 50 гектарга тарып олурткан мяжының 15 хире гектарын мал базып үргеден каапкан. Ыяш тарып олуртуп каан черлерге аалдар хондурарын чөпшээрейн турувуста-ла, РАУК болгаи совхоотар удуртукчулары совхоотуң шөлү-дүр дээш маргыдаалыг айтырыглар көдүрер чоруктар бар бооп турар, деп лесничествоиуң ажылдакчылары хомудап чугаалап турар. Харын-даа мяш тарып олуртуп алган черицерии боттарыңдар херимнеп алыңар дээр хөөнөер база бар.

Бойдустуң байлаа болур хемнерии болгаш хөлдерии хирлендирип, бөктадырбас дээш боттуг хемчегларни ап чорудары кижи бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези деп чүвени эки билир бис. Ынчалзада-даа ону биле-тура-ла хажыда бээр чоруктар бары хөдээ совхоз дирекциязын 469 рубльге торгаан. «Нарын» совхоотуң ажылчыны Дойзуиаа Базыр Аржаандың тайгазынче кандыг-даа чөпшээрел чок үве бергеш, 6 кубометр токпак мяш белеткеп алган, 120 рубльге торгаткан.

Ленин аттыг совхозтуң Чинчилигде, «Нарын» совхозтуң Качыкта болгаи Аржаандында чайлагларынга чайлагнап көжүп кээп турар малчыннарын шет мяштарын хой, хураган кажаазы кылыр дээш кезип турарын канчап-даа таарышпас. Тарып олуртуп каан чаш мяштарны безин малчыннарның малдары базып каантар чоруктар бар. Ооң түңнелиидe ол тарып олурткан мяштар үнмейн турар. Тарып олурткан мяштар дилидээниң чоогунга аалдар хонмас ужурлуг.

Лесничествоиуң Бали-Кол деп черге 50 гектарга тарып олурткан мяжының 15 хире гектарын мал базып үргеден каапкан. Ыяш тарып олурткан черлерге аалдар хондурарын чөпшээрейн турувуста-ла, РАУК болгаи совхоотар удуртукчулары совхоотуң шөлү-дүр дээш маргыдаалыг айтырыглар көдүрер чоруктар бар бооп турар, деп лесничествоиуң ажылдакчылары хомудап чугаалап турар. Харын-даа мяш тарып олуртуп алган черицерии боттарыңдар херимнеп алыңар дээр хөөнөер база бар.

Бойдустуң байлаа болур хемнерии болгаш хөлдерии хирлендирип, бөктадырбас дээш боттуг хемчегларни ап чорудары кижи бүрүзүнүң хүндүлүг хүлээлгези деп чүвени эки билир бис. Ынчалза

УКРАИН ССР. Черновица областын Глыбовск районунун «Путь к коммунизму» колхозунун школазында интернационалчы найырадың клубу ажылдап турар. Ында 67 оореникчи хаара туттунган. Уруглар бистиң чуртувустун эвилелдешкен республикаларының база Болгарияның болган ГДР-ның школачылары-биле доктаамал харылзаны тудуп турарлар.

ЧУРУКТА: интернационалчы клубтуң.

В. ФАЛИННИҢ фотозу.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Амыдырал болгаш культура

ҮЕ-БИЛЕ ДЕҢГЕ БАСКАН

◆Ном, номчукчу◆

Аныяк-чеканың күш-ажылчы, моралдыг мөзүшинар кижизидилгезинге «кербээн чүвели чок, ковдурбаан хинзө чок» хоочуннарның будиинг үлегер-чижээ улуг рольдут. Ынчангаш эки чанчылдарының салгашкак болурунче оваа кичээнгей салып турарының ужуру ында. Бергелерге торулбас, күзээнин ыяап-ла чедип алыр, улугну улуг дээр, бичени бче дээр, хүндүлээчел, бот тогдунмас, улуургак эвес, ажылгыр дээш черле кандыг эки шынарлар чок дээр! Партия, совет ажылдарының хоочуну Хертек Амырбитовна Тока-Анчымааның «Эртеи оруктарым» деп сактымышкыларының чаа номунуң ийиги үндүрүлгезин сонуургал-биле номчудум. Ооң эге чүүдүн чогаалчы М. Б. Кенин-Лопсан бижээн, а редактору база ол.

Төөгүге чүгүлә документ болуп артар ук амыдыралчы номунуң баштайгы үндүрүлгези ийи чыл бурунгаар үнген. Бо чылын ук номну база катап 2000 кезек тираждыг үндүргени өөрүнчүг-дүр. Х. А. Тока-Анчымаа чедиги арында мынчаар бижээн:

— Төөгү дээрге ис чок волчеглиг чуртталга эвес дээрзин биидингир. Үелериниг болуушкуникары, ооң бурунгаар депшилгези — ол дээрге салгалдарының кызымак ажылынның, деминелиниң үредүлиели. Өгбелериниң кылын будүрүп кааи чүүлдери амгы салгалга үелеттинип, камнаттынып, ооң-даа ыдай бөйүттынып уламчылаттынмышаан...

Ол чеп-түр, үелериниң дириг харылзаазы черле турар, ооң чылдагаанындан «Ада кырбээнин оглу кээр, ие кырбээнин кызы кээр» дижирин ажыглаан турар.

Төөгүге чүгүлә кичээлдерни ёзулуглә кижизидилгениң кичээлдери болуп турар. Дүржүлгалыг башкы уругларны кааы бодандырар, дешпес, түнжөөриниң албадаар ындыг айтырыгларны салып турар. Башкының айтырыглары чогаалдарның созүглелин уругнар боттары сайгарырынче углаган болуп, оларның чогаалды долу номчуурунга улуг дузалы чедирип турар. Ол-ла айтырыглар оореникчилерниң чогаалга, чогаалчыга хамаарылгазын тодарадып, чогаад маадырынга шын үнелелди бөрүнге, ооң бүдүжүнде сиңген шынарларны амыдырал, ажыл-ишке шүүштүрүп ноорүнге уругларны ооредип турар.

Чоруглар ажылдарының, эртинер кичээлдериниң шынарлыы болгаш дээштин ооң белеткелиидеп кончуг хамаарыжыр. Ынчангаш Антонина Александровна кандыг-даа ажылды кылырда, аңаа баш удур ыяк белеткеп алыр. Ооң эртингеи кичээлдери, кежээлери, ужуражылгалары ооредип, үгледип турар, а шынары чугаалаарга, бистиң аравыста ажыл-ишке тура чок, белен чүве хараар, оорланыр, карак ажыттаар, мегелээр, улуургаар, амбыргаарлар ам-даа бар болдур яйнып. Ол дугайында автор мынчаар тодаргай бижээн:

— Арыы-нүүр чоптар ниитилелдиң хоойлузунга, корум-чурумга каржы чоруктарны үүлгедиг бодуг кижиниң сагыш-сеткилин балыглаптар. Оорланыр чорук ац каржы, арыы-нүүр чок чорук-тур... (Арыы 130).

Х. А. Тока-Анчымаанның «Эртеи оруктарым» деп кижизидилге-үгледыглыг номунга номчулга конференцияларын чер-черге организастаары — харээженнер човүледериниң, комсомол организацияларының, профкомитетериниң планнарынга кирзе эки деп сүмеледим.

С. САНДАН.

ШЫНАРЛЫЫН, ДЭЭШТИИН БЕДИТКЕН

Кылыдың ийи дугаар школазының тыва дыл башкызы Антонина Александровна Содунам оореникчилерниң патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгезин улам хамыктатышаан, оларның угаан-бодалын, сагыш-сеткилин сайзыраткын байлакшыдыр, оларга делгем, хаяы билиглерин бөөр деп соруглаы тода салып алган ажылдан турар. Ынчангаш кылган ажыл, эрттирген кичээл бүрүзүнүң дээштини, ажыктыын бедиктери — дуржулгалыг башкының ажылының ужурутказы ол.

Тывыныыр, чогаадыкчы эрттирген кичээлдер, класстан дашкаар ажылдар оореникчилерни Төрөөн чуртуң төөгүдүг эртеи үези-биле таныштырып, ооң маадырлыг төөгүзүнге, алдарлыг кижилерге ынакшылды, чоргаараалды хайыктырып, оларның билиглерин улам хамыладып, делгемчидип, эки үлегер-чижекке чаяыктырып, ооредип турар.

Антонина Александровна тыва дыл кичээлдериге мергежилгелерин күүсеттирип турган, яязы бүрү аас болган бижимел ажылдарны кылдыртып, делгелгелерни организаставан, чуруктар, карточкалар-биле ажылдарының-даа үезинде сөзүглелдиң кижизидилгелиг утказыиче оваа кичээнгейни салып, оларның уткатын кижизидилгеге чоп ажыглаан турар.

Төрөөн чогаал кичээлдери ёзулуглә кижизидилгениң кичээлдери болуп турар. Дүржулгалыг башкы уругларны кааы бодандырар, дешпес, түнжөөриниң албадаар ындыг айтырыгларны салып турар. Башкының айтырыглары чогаалдарның созүглелин уругнар боттары сайгарырынче углаган болуп, оларның чогаалды долу номчуурунга улуг дузалы чедирип турар. Ол-ла айтырыглар оореникчилерниң чогаалга, чогаалчыга хамаарылгазын тодарадып, чогаад маадырынга шын үнелелди бөрүнге, ооң бүдүжүнде сиңген шынарларны амыдырал, ажыл-ишке шүүштүрүп ноорүнге уругларны ооредип турар.

Чоруглар ажылдарының, эртинер кичээлдериниң шынарлыы болгаш дээштин ооң белеткелиидеп кончуг хамааржыр. Ынчангаш Антонина Александровна кандыг-даа ажылды кылырда, аңаа баш удур ыяк белеткеп алыр. Ооң эртингеи кичээлдери, кежээлери, ужуражылгалары ооредип, үгледип турар, а шынары чугаалаарга, бистиң аравыста ажыл-ишке тура чок, белен чүве хараар, оорланыр, карак ажыттаар, мегелээр, улуургаар, амбыргаарлар ам-даа бар болдур яйнып. Ол дугайында автор мынчаар тодаргай бижээн:

— Арыы-нүүр чоптар ниитилелдиң хоойлузунга, корум-чурумга каржы чоруктарны үүлгедиг бодуг кижиниң сагыш-сеткилин балыглаптар. Оорланыр чорук ац каржы, арыы-нүүр чок чорук-тур... (Арыы 130).

Х. А. Тока-Анчымаанның «Эртеи оруктарым» деп кижизидилге-үгледыглыг номунга номчулга конференцияларын чер-черге организастаары — харээженнер човүледериниң, комсомол организацияларының, профкомитетериниң планнарынга кирзе эки деп сүмеледим.

С. САНДАН.

ЭКИ ЧАҢЧЫЛДАРНЫ ЭДЕРЕР

Өске бүгү нацияларда шыкаш, бистиң бурунгуларывыс эки, буянныг чаңчылдарны ыдыктыы-биле сагып, ону ажы-төлүнге, төрелдеринге кептеридиги кызып чораанар.

Бижикчи С. Бадаевның «Шынга» «Ыры бажы катпаи эвес» деп чүгүла ооредигиниг чүүлдү бижээнин деткиир бодадым. Ынчангаш мында чүгле ыдыктыг ынакшыл дугайында бистиң ада-өгбелеристиң арттырып каанын чечен-мерген кожамык ырларын чижекке киирикседим. Ук аас чогаалы чалыы салгалга төлептиг белек болур-да.

«Ыр сөзү каяттынмас» деп чоннуң чугаазы бар, уран-чечен чоңчу ырларыны, кожамыктарны ол үениң кижилери дыка-ла тывынгыр чогаатканын кижи кайгаар. Ёзулуг-ла сеткил-хоонден үнген чүрек доннур чогаалдар ол болур. Амгы аныяк-өскенге оларны таныштырып нептередири, пропаганда-лаары черле артык эвес. Ыр—идепкейлиг күш-тур.

Хемчик кыдынга чурттап турар шаалыста, хензиг бодум ачамның ырлаарын, сыгыртырын, каргыраларын кайгап, эскерген мен. Ол шөвер кижи чораан: эвер, шыгыржак, хараача, ог ыяжы чазаар. Аваң даарыныңга мергежилдиг. Ажылдан турган, олар ыяап-ла ооюм үи биле дейге ырлажыр турганнар. Ам ооң чамдыктарын киирикседим. Олар амгы аныяктарны бодандырыптар боор деп идегедим. Кол-ла чүве ол үениң будиингг сеткилдиглерин үяранчыг ынакшылды ыдыктыдыы, кижи төрелгетениинң ол дээди чаяалгазынга ылап шынчы болурун ооредип чораанында, аңаа чүүлду-түрээнден бердингенинде.

Сыңзыг, коларган, арыы-нүүр чок, түрамнык байлар ядыы кижиниң ыдыктыг ынакшылын тоол көрбес, харын аңаа өө-биле шаптыктаарын орадажып турганнар. Ынакшылды садып, хөлилээринге удурланган утказыг ыр бо-дур:

«Молдурганы, казыраны
Бодун төлеп бөөр-ле мен.
Борбак кара уруг эжим
Бодум харын алыр-ла
мен...»

Ёзулуг чаш ынакшыл чүректиң согуу-биле сээнеттингеп, ынчангаш аңаа кежө-моңге шынчы болуп бердиниң күзээн, ону оштаан мындыг ырлыг сеткилге дээштин илдең:

«Карактадан чайлазымза,
Кажыктыг-ла чодам сывар,
Каран сеңден чарызымза,
Кара баарым хаяы соглур.

Ынакшыл — шынчилеттинмээн, аксы-тин биддинмес алдын харжак дег, чүлдүүректиң ортемчейи болганда, ооң чарлыры, ону шыкнары кайы хире халалыын бо ыр хереживдүр:

«Чадаавадан үперимде,
Чаап туруп калган ийик,
Чараш карам чарлыр
дүшта,
Чаштың ыяап тургап
ийик...»

Мында лирикиг маадырның мүңгараан сеткил-хоонү бойдустуң аагы-биле чүүлдежин турарын эскерер бис. А бир эвес ооргэн хөөнүү уранчыттан болза, аңмыыг бойдус база моңчаткажып турары аянныг чараш, чижээ-ээрге:

«Кезек тургап терекгерге
Хектер, күштар эдип-ле
кээр.
Кежөө болчаан черивиске
Хеймер карам чедип-ле
кээр...»

Чүгле ынакшыл дугаймында эвес, ажыл-ишчи сеткил-сагыштыг, тура-соруктуг алганйөрээген бурунгу-даа, чаадаа ырларыны, кожамыктарны, үлегер домактарны, тывызыктарны болган аас чогаалывыңг ооске-даа кевирлерни школачылар, студентилер чыып бижиири күзелчиг.

С. САНДЮ,
күш-ажылдың хоочуну.

ТАЙБЫҢГА ТУРАСКААТКАН

Тээли ортумак школазының башкылар коллективи СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң материалларын улуг сонуургал-биле ооренип, эде тургустунушкунну кижи бүрүзү бодундан эгелээр, улам эки чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаарывыс үелаган ажылдарны чорудуп турар.

Чоп ортузунга политмассаалыг, кижизидилге ажылын чорударынга школа коллективиниң (директору А. Б. Сая) киржилгези идепкейлиг. Школаның башкылары чүгле боттарының коллективинге эвес, район төвүнүң Культура бажыңынга янзы-бүрү темалыг кежээлерни организастап эрттирип, ажылчы чоннуң, ыяапгыя ашыктарының үстүг үезин чоп ажыглап, культурлуг дыштавилгазын ажыктыг, солуун ыдыглыг эрттирериниг боттарының биче эвес үлүг-хүүзүн киирип турарлар.

Чоокта чаа район төвүнүң Культура бажыңынга «Бис тайбың дээш бадылап тур бис!» деп темалыг кежээни Тээли ортумак школазының башкылары болгаш оореникчилерн белек деннелге организастап эрттирген.

Культура бажыңының фойеинге түс-түс класстарның тайбың темалынга тураскаадып үндүрген хана солуннарын, оореникчилерниң чуреэя чуруктарын хөй-биле делгеп көргүскен. Ону чыылган хөй, чон соңуургал-биле магадап көрүп, бичиг кижилериниң сеткил-сагыш-тарын хайгымгыр, илереп үнген халыы үткалыг бодалдар сиңимкен чуруктарга бедик үнелелли бөрүп турган.

Ук кежээге районнуң шериг комиссариадының төлээлерин, Ада-чурттуң Улуг дайынының киржикчилери Салчак Аммрзатович Серен-Донгдуңу, улус ооредилгезиниң тергинин, күш-ажылдың хоочуну Салчак Анандыевна Дойтаны болгаш ескелер-даа бергеннер.

Улус ооредилгезиниң тергинин деп бедик аттыг чедип алган, хоочун башкы дайын үезинин берге чылдарында канчаар ажылдап, чурттап турганының дугайында сактымышкын чугаазын чыылганнарга конгүг тодаргай, солуун ыдыглыг чугаалап берген. Түңнелинде «Чырык чер кырына моңге тайбың бодарап турзуң, чалыы салгалдың келяр үези магалыг чаңгай, аас-кежиктиг болзун!» деп йөрээл салган. Оон улаштыр оореникчилер ортузунга политиктиг ырлар болгаш шүүлгер конкурзуу болган.

Темалыг кежээни шилип алган тематиказынга дүүштүр бедик идейлиг, политиктиг болгаш кижизидикчи утка-шынарлыг ыдыглыг организастап эрттирериниг класс башкылары Сооңай Суглай-оол, Антонина Донгак, Любовь Чылбак, Хайынмаа Седип, Аряка Хертек болгаш ескелер-даа боттарының чогаадыкчы идепкейлиг, тывынгыр чоруун көргүзүп, класстарының оореникчилерин темалыг кежээниң программазынга хөй-биле киириштирип, хаара тутканы онзагай.

Конкурстуң тиилекчилерин ортектиг белектер болгаш хүндүлел бижиктер-биле түстүүта шаңнап-мактаан.

И. СЕДИП-ООЛ.

ХООЧУННАР-БИЛЕ УЖУРАЖЫЛГА

Бай-Тайга районнуң улус ооредилге киллизэ» болгаш чырыдыышкын ажылдачыларының профвиэел райкому пенсиияже үнген хоочун башкыларның бо ооредилге чылында школаларда ажылдап эгелээн аныяк башкылар-биле ужуражылга кежээни район төвүнүң столовазынга организастап эрттирген.

Кежээни чырыдыышкын ажылдачыларының профвиэел райкомунуң даргазы О. Х. Хомушку эге сөзүг-биле ажыктаан. СЭКП райкомунуң секретары Чечек Акимовна Саанга сөс берген. Ол районда башкы ажылының хоочуннарының чыглын келгенинге байыр чедирбишаан, оларның хөй иезининг амдва ажылдап турарынга, аныяктарның дагдыныкчыларын хүлээлгелерин эки күүсеэп турарынга ооруп четтиргенин илередип, моон-даа соңгаарга күш-ажыл-лчы чедишкиннерин, кадыкшылды күзээн.

РСФСР-ның школаларының алдарлыг башкызы Салчак Бадыевич Майны, Тыва АССР-ның школаларының алдарлыг башкылары Мария Васильевна Дробышевская, Салчак Анандыевна Дойтан, Сайдай Иргитовна Иргит аныяк чылдарының дугайында солуун сактымышкыларны чугаалап, өзүн орар салгалдарга чагыг сөзүн бергеннер. Ол ышкаш амгы үеде эле тургустунуушкун, дүргедээшкин болгаш шынар талазы-биле Коммунистиг партининың, Совет чазактың идип үндүргеин ажылдың стиль, методтарынга хамаарыштыр улус ооредилгезинге, ылаңгыя башкылашкынга чаңдыг чаа чүүлдерни кылып чорутса чугула дээрзининг дугайында, СЭКП Тэн Комитединиң январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр башкы кадрларның харылсалгазының дугайында ажыктыг амыдыралчы саналгумелерни Тыва АССР-нин алдарлыг башкызы Мария Васильевна Дробышевская, улус ооредилгезиниң тергинин херек демдээнин эдилекчизин Валентина Достай-ооловна Долмажап болгаш ескелер-даа бергеннер.

Аныяк башкыларының мурнундан Тээлиниң № 2 сес чыл школазының башкызы Валентина Салчаковна Найдын хоочуннарның берген чагыг-сүмезин амыдыралга боттандырар хүлээлгезин албышаан, оларга чаагай күзээшкиннерин кылган. Район төвүнүң Культура бажыңының ажылдакчылары болгаш Тээли ортуман школазының башкылары хоочуннарга тураскаатказ концертти үндүрүп, оларның-биле оюн, таңчыларны организастап эрттирген. Районда улус ооредилгезиниң хоочуннарынга тураскаатказ фото-чуруктар-дыг оюн-баштак-биле шүүлгээн хана солуунну үндүргеп. Чалатканнар сүттүг шайны, аъш-чемни чоогдап ора, аныяктар-биле ажык чугааны кылганнар. Кежээге школаларның директорлары база киришкен.

Б. САЛЧАК.

ТАЙГАНЫҢ ХААК ОРУУНГА

Тудуг болгаш үлетпүр тудуг материалдарының ажылчыннарының профвиэел обкомунуң бирги черн дээш хаак маргыдаазы февральдың соңгу хүнүнде «Тайга» станциязынга эртикеп.

Спортчулар хар-назын аяы-биле 3.5 километриниң дистанцияларынга маргышканнар.

3.5 километриниң дистанцияларынга «Тудуг кезектери» комбинаттың күш-культурчулары Г. Пошелина, Н. Шевелкина, эр улус арамыдан 81-ги тудуг эргелелиниң төлээлери В. Салчак биле О. Салчак олар тиилекчи болганнар.

Команда талазы-биле «Тудуг кезектери» комбинаттың хаакчылары бирги черни эзээп, тудуг болгаш үлетпүр тудуг материалдарының ажылчыннарының профвиэел обкомунуң шилчимир кубогун чаалап алган. 81-ги тудуг эргелелиниң болгаш Кызылдың түүйбу заводунуң коллективтери ол маргылдаларга массалыы-биле киришкен.

Түңнелинде ук профвиэел обкомунуң хаакчыларының командазын тургускан.

С. МАНЧИН.

ЧАРЛАЛДАР

Улусчу чогаадылганың ийи Бүгү-эвилел фестивалының корулдезинге киржип турар чарыштыг районнарның концертери Тываның хөгжүмшин театрынга даравазында график ёзугаар болур:

1. Тожу, Мөңгүн-Тайга — март 15.
2. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик — март 22.
3. Өвүр, Сүт-Хөл — март 29.
4. Таңды, Кыа-Хем — апрель 5.
5. Эрзин, Тес-Хем — апрель 12.
6. Кызыл, Бии-Хем — апрель 19.
7. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем — апрель 26.

Концерттериниң эгелээри 12 болгаш 14 шактарда. Билеттерни театрның кассазында садып турар.

Улусчу чогаадылганың болгаш культура чырыдыышкын ажылының республика эртем-методиктиг төвү машинакчыны ажылче чалап тур.

Адрези: Ленин кудумчузу 15. РНМЦ болгаш КПР. телефоннар 2-48-62 азы 2-50-54.

Кызылдың аъш-чем садыы контролёр-кассирлерни, садыгжыларны, кассирлерни, экспедиторлуу, кладовщиктерни, хеп үлекчилерни, бараан савалакчыларны, ажылчыннарны, техничкаларны, чүдүрүнчүлерни ажылче чалап тур.

Ажылчыннар кол ажыл төлевириниен ангыда ай түңнели-биле немелде шаңнал төлевирни, чыл түңнели-биле ол үшкү ажыл төлевирни алыр.

Бистиң адрезивис: Кызыл, Октябрьская 29. Кадрлар киллизи. Телефон 2-54-36.

КӨРҮЛДЕНИ ТҮҢНЕП ТУРА

Октябрь революциязының 70 чыл ооргга турускаткан уран чүүл фестивалының түңнели Мөрен суурга болуп өттүкен. Көрүлдеге бо чылдың мөренчилер солуун программалардыг концерттерни бараалгатканнар. Ында Октябрь, партия, Төрээн чурт дугайында ырлаар, шүлүктер ол черни золдээн.

Мөрен суурнуң 8 агитквартал-дардан аңгыда, дыштанар хүн штабының шиитпирни ёзугаар коллективтер дыштанылга кежээлерни база эки организастаан.

Көрүлдеге киргеи агитквартираларлан 8 дугаар агитквартира (даргазы Севил Ихам) ескелериниден шынарлыг, эки чараш ус-шевер-лер делгелгеиин, уран чурулганы, аъш-чем делгелгезин организастаан, кол-ла чүве —бүгү чурттакчыларын көрүлдеже хаара туткан дээш бирги черни алган.

Ында Борис болгаш Серюмаа Анзайларның, Сергей болгаш Мария Онкырларның ог-бүле дуэттери, оолдар ансамблиниң күүсеткеии «Тыва кыстар — дангыналар» деп ырызы. Маадыр-ие Сендимаа Канзайның номчаан шүлүктери черле эки. Ол ышкаш 2-ги агитквартираның чурттакчызы, конторада одаачы Степан Доктаалайның чогаатканы «Октябрьның ачызында» деп литературажөгжүмүүт композициязы чедиишкиниг болгаш ол агитквартирада Сергей болгаш Галина Намзалдарның ангыавы үнелерге дуэттер күүсеткеии солуун болган.

№ 4 агитквартираның уругларының таңцылаарынга шыгарааннар. Ында Алия Кендеп, Долчанмаа Чалзырай, Мария Билбаа, Галина Дульбаа болгаш ескелер-даа чимк. золгар таңцылааннар.

Көрүлдениң үезинде хөгжүм кваставагазын школаның ыры башкызы Орус-оол Сүктермаа, кодзо Культура бажыңының директору Аляна Аравчаа олар коичуг эки үдеп эрттиргенин демдеглевес аргажок.

Уран шевер-лериниң делгелгезинге агитквартираларның толээлекчилери Зинаида Бадарчы (№ 4), Доиччут (№ 1), Анатолий Күр, Олег Ноозун (№ 2), Аймаа Чалзырай (№ 6), Анжела Бавдыр (№ 7) эки чараш центрини даараалы болгаш аътка переглер эдилелдерни кылганы дээш түрүүста шаңнатканнар. Сарааагай Оттуунуң (№ 3), Сүктермаа Оруе-оолдуң (№ 8) агитквартираларының хөгжүм ансамбльдери орус, тыва, иоол ыллагларны таваанчыг кылдыр күүсеткеннер.

Ынчалза-даа уран чүүл көрүлдезинге түңнеп тура, чамдык эскертиинген четтестерни демдеглевес аргажок. Концерттериниң программаларында «бышпаан чиг» номерлерниң бо-ла таварыжы хомудавчыг болган. Сөзүн билбос, музыказын хажыда бөөр чүүлдер бо-ла таварымр турду. Концерттерни организастаарда агитквартираларның арагында хүүсаазы чүгле чоди хоочун болганы таварымга чок болган. Моон уламында кудумчуларның чурттакчылары бүрүн хаара туттунмаан. Кодзо ажыл-ишчилер кыштагларашкынның иэзи түүн үезинде буу-даа четтигер болганнар, харын-даа чамдыктары киржир дээш-даа күш четпээнер. Бо-тывынгыр шүлүкчүлерниң, чуруктчуларның (түс черде чурттап турар) чогаатказын чүүлдери шак мындыг көрүлделерге онзагай черлерни золзөр, ону каастаар эвес ийикке. Бо чүүлдер колдуунда-ла чок болганы четпес.

Мөрен — Тываның хоочун болган аңгыларлыг хөөмейжилээн Кыргыс Соруктуунуң чурту. Ынчалза-даа бүгү номерларде хөөмей жанры чоп дыңналбаанын? Чүгле 8 дугаар агитквартираның хоочун чурттакчызы Кыргыс Доржу каргыраалаан.

Сцена культурazын база сагыш билбес болдувус. Чамдык коллективтерниң чурттакчылары ырмыңг, шүлүктүң авторларын адаарес, күүседичилериниң кайда ажылдаан турарын чугаалаттыс, харын-даа сценаган чүүлге чарлаткаш, караш кынныр чоруктар бар. Мындыг-мындыг четтестерни өткеш, мөренчилер район көрүлдезинге кирзиринең белеткелин эгелей берген.

Д. ЧЫРГАЛ-ООЛ,
жирги кежигүүн.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТВ

МАРТ 11-ДЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 —Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Капитанның ортуулуу». Мультфильм. 8.45 — К. Прошутинская —«Мээң фамилиямны адаавезии диледим». Телешиң. 10.15 — Кубанының казак ниити ыр коллективиниң концерти. 11.25 — «Анна Павлова» Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 13.40—13.45 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15—Уруглар уран коллективтериниң концерти. 17.00—Агроүлетпүр: бөгүн болган дээрта. 17.30 — «Феликс Дзержинский». Док. фильм 17.50 — «...Он ядыы харга чедир болган оон улуг назы». 18.35 — Бөгүн делегейде. 18.50 — «Күш тудукчузу» Мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 19.00 — Айтырыглар — дилэшкиннер—шиитпирлер. Күрүне будүрүлгезиниң (каттыжымышкынының) дугайында Хоойлуну чугаалажып тур. 21.00 — «Үе». 21.30 — Шыдыраа үндүрүлгези. Делегей чемпионнары ат дээш маргылдаа. 21.40—Литваның уран чүүл мастерлериниң концерти. 23.20 —23.30— Бөгүн делегейде.

ИЯНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —«Аалыиче орук». Док. телефильм. 8.35 — 9.35 — География. 7 класс. ССРЭ-ниң далайлары. 9.05 14.15— Немец дыл. 10.05 — КПТУ сургуулларында. Астрономия-Ай. 10.35; 11.40— М. А. Шолохов. «Дескелчокпай» 6 класс. 11.05 — Совет бойдус уран чүүлгазы. 12.10 — «Кады киржикчилер». Уранчечен фильм. 13.45 —Экран — башкыга. Информатиканың болгаш санаага техниканың үндезинлери. 9 класс. 14.45 — 14.50 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАП

18.10 — «Сылдысчыгаш». Пионерлер комсомолдуң съезизинге. Моңгүн-Тайгадан дамчыдылга. 18.40 — Уруглар-га фильм. 19.00 — Делегей байдалының дугайында беседа. 19.10— Телемедээлер. 19.20 — «Алия төвү». Программа: Медээлер. «Коллектив шиитпирзээн». «Сургатчыларның часы сагыш човаашкынынары». «Хүлээп алыр хүн». 19.50 — Чарлалдар, реклама.

МОСКВАДАН

20.05 «Тамчыктыг удуңар, таштар!». «Жирэ» сакыс ужуралдары». Мультфильм. 20.20 — Ритмиг гимнастика. 20.50 — «Бүргенир киржилер мынаш». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.30 — Сценаның көрүнчүү. Театр доңчулгазы. 22.35 — 00.20 — Бүт бөмбүү. ССРЭ-ниң чемпионады. «Динамо» (Москва) «Жальгирис».

агаар

Республикага шокар буруттаар, чагбас. Соңгу-барымы чүктей хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне агаарның температуразы 18—20, хүндүе 3—5 градус соор.

Автооруктарга шөстүрү эки, тайгактаар.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 18—20, хүндүе 25—30 градус соор. Хүндүе 3—8 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур.

КИНО

МАРТ 11-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Выкуп» 9.30, 11.20, 13.10, 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.
«КАА-ХЕМ»: «Капитан «Пилигрима» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.
«ВОСТОК»: «О том, чего не было» 15.00, 16.40, 18.20, 20.00 шактарда.
«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.00, 10.20, «Корона Российской империи или снова неуловимые» 11.30, 14.10, 16.40, 21.00, «Яблоневый сад» 19.10 шактарда.

1987 чылдың сезонунуң үезинде «Үш-Белдир», «Чедер» курорттарга эмчилер, медицина сестралары, дузалакчы сестралар, поварлар, официанткалар, кухня ажылдакчылары, диета сестралары керек.

Айтырыгларны даравазында адрестеп тодарадыр: Кызыл хоорай, Юбилейный кудумчуу, 7. Телефон — 2-54-30.

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-33, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр кижидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кижидистериниң 2-37-13, чагаа кижилиниң 2-41-27, информация кижилиниң 2-20-60, культура кижилиниң 2-23-54, кодзо ажыл-агый кижилиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-43, солуун келбейи барганда 2-32-75 телефоннар болгаар.

Солуунуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 нарлалга амазы
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер өөр. полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографизазы. Кызыл Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, башкы № 1.

Чагыт № 3468.
ТС—00751.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 12 четверг № 61 (13361)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеск

ДҮРГЕДЭЭШКИННИҢ ЭРТЕМ ҮНДЕЗИНИ

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының чылда ниитә хуралының сессиязы март 10-да Москвада ажыттынган. Эртем-техниктиг депшилгени дүргедедириңге, чурттуң бүгү шинчилел күүзүзүн ажыктыг ажыглаарынга ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ролюн бедидериниң дугайында айтырыгларны ында чүгаалажып турар.

ССРЭ-ниң ЭА-зының през. дентизи Г. И. Марчук сессияны ажыдып тура, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң бистиң хөгжүлдевисти дүргедедириниң аде тургустунуушкун керээнге, совет ниитилелди чаартырынга эртеминиң киирии турар салыышкынын бедии-биле үнелээнин, бүгү эртемденнериң мурнунга харысаалгалыг соруулгаларны салганын онзалап демдеглээн. Совет эртеминиң бүгү кол угланыышкынарын делегей депшелинге чедирер талазы-биле шинчилелдериниң темплерин болгаш демделмэ бедидерин, эртемденнериң күш-ажылының бөрүмчелиниң көскүзүзүнде күштелдирерин бо бүгү негеп турар. А ол дээрге чаа ёзу-биле, ажыктыг болгаш ак сеткилдиг ажылдаарынче шинитпирлиг эргилдени кылырының чугулазын хүрааның бүгү киржикчилериниң, бүгү совет эртемденнериң медерел билгеи турары болур.

Президент эртемденнериң чыл дүргүзүнда кылган ажылының эң көскү түңнелдеринге доктаап, чугула эртем угланыышкынарының хөгжүдезиниң кандыг янзылыг чорун турарының дугайын чугаалаан. Ада-чурт эртеминиң Галлей кометаже экспедициязы, бедик бүдүрүкчүлүг санаага системаларының хевирлерин тургускары, чаартының кылдыынган лазерлер бөлүү дээш ышкаш улуг чедаашкиверинге ол дактаган. Машиноведтериң, геологтарның, биохимиктериң ажылында улуг бурунгаарлаашкын болган.

Үндезин эртем шинчилелдерин баш бурунгаар көөр болган ур хуусаалыг кылдыр планнаар талазы-биле ажылды Эртемнер академиязының ажыл-чорудулгазы эде тургаарының, оны дээш өөредилге чергелиниң база адырлар эртеми-биле сыгыл холбаштырарының чугула кезээ кылдыр көрүп турар бис деп, президент чугаалаан. Академияда эгелээн эде тургустунуушкун оон бүгү талааларынга —эртем шинчилелдерин организастаарынга, планнаарынга болгаш дүүштүр тургузарынга, кадр политиказынга. Эртемнер академиязының материал-техниктиг болгаш информация хандырылгазынга ажы салдарны чедирип турар. Эде тургустунуушкунуң кол угланыышкынары биске билдингир: эртем ажылын эргелеп башкарарында амыр эртпир төнчүдүлгени чайладыры, демократтыг эгелерни болгаш ажык чарыыт чорукту каныладыры, боттарының ажылчорудулгазының түңнелдерин дээш эртем коллективтериниң харысаалгазын бедидери болдур.

Эрткен чылда эртем хөгжүдезиниң кол түңнелдерин ССРЭ-ниң ЭА-зының президиумунуң секцияларының даргадары академиязының оралакчы-президентилери Е. П. Велихов, Ю. А. Овчинников, А. Л. Яншин, П. Н. Федосеев олар боттарының илеткелдеринге тайылбырлааннар.

Эртемнер академиязының Президиумунуң ажылының дугайында отчёттуг Президиумуң кол эртем секретары Г. К. Скрябин чылган. Совет эртеминиң онзаланчак чугула угланыышкынарының дугайында илеткелди академияның оралакчы президентизи В. А. Котельников кылган.

ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының ниитә хуралы ажылын түгүлүлеп турар. Эртемденнер үш хүн дүргүзүнде чылдың түңнелдерин үндүрүп, шинчилелдериниң онза кол угланыышкынарын чугаалажып көрүп, эртемшинчилел институдунуң уставын, ССРЭ-ниң ЭА-зының салбырларының болгаш академияның Президиумунуң секцияларының дугайында чаа дүрүмнерин бедылаар болгаш база ол чыскаа академияның уставынга эдилгелерни хүлээп алыр. Чаңчыл ёзугаар чыл сессиязының академияның дээди шаңналдарын— М. В. Ломоносов аттыг алдын медальдарын тыпсыр.

Академияның ниитә хуралының ажылынга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, СЭКП ТК-ның секретары Н. Н. Слюньков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Б. Л. Толстых киржип турар.

(СЭТА).

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 70 ЧЫЛЫНГА

БҮДҮН ЧАРТЫК АЙ МУРНАДЫ

«Тыва автотранс» каттыжыышкынының Кызылда чүве сеортүр № 3 автобүдүрүлгеанидо Иван Федорович Бочаревтуң удуртканы № 1 колонназы Улуг Октябрьның 70 чыл болур юбилейинге алдар кылдыр беш чылдың үйи чылының планныг даалгаларын ноябрь 7-ге чедир, а чылдың — декабрь 1-ге чедир күүседирип хүлээгеп. Бодуткеп хүлээлгелерин алган коллективтиң чоллаачылары созүүге ээ болур хаат бо чылдың эгелиинден тура улам шудургу ажылдап турар. Күш-ажылга бедик көргүүлерин хоочунмар Илья Байбородин, Николай Скоромин, аныяк чоллаачылар Василий Дурнев, Владимир Лысков, алышкылар Николай болгаш Александр Березиннер чедип ап, ажылга ак сеткилдиг, кызыыак чорукчуң үлегерин көргүзүп турар.

Иниги коллективте тургустунган күш-ажылчы бедик соруктуң, ажылды организастаарын экижиткенинге база сепителге ажылдарының телевирии автомашиналарның ажылдаарындан хамаарылгалыг болдурганының ачызында колонна коллективи үйи чылдың планныг даалгаларын бүдүн чартык ай мурнадыр күүседип чоруп турар.

Бедик көргүзүглерни чедип алырынга чүү чүве салдар чедирип турарыл? Ооң мурнунда эвээш составтыг бригадаларны каттыштырган болгаш ам колоннада улгатыртырган 4 бригада бар. Ол эде тургузуглаашың үндезинниге колоннаны бот-орулга-чарыылгалыг керээже шинчилерниге белеткеп, ажылдың көргүзүглерни керээлер ёзугаар чүгыкчыларга чүгы чедирилгезин колдазы барымдаалап көөрүнче кирип турар.

АТБ-ниң септекчилер бригадаларын бот-орулга-чарыылгаже шинчиткенниң соонда бо аргаңы ажыктыын тускуг бригадалар болгаш администрация, эргелел аппарады билгеи болгаш бо аргаже чоллаачылар бригадаларын, колонналарны шинчилерин пинитпирлээн. Чоллаачылар коллективтери чаа артаже шинчилгениң негелдеринге ам белии барымдаалап, ол ёзугаар ажылдап турган, бүдүрүлгечи бедик көргүзүглерни чедип ап турар.

О. ДРОЗДОВА,
Кызылдың № 3 АТБ-зинде күш-ажыл болгаш шалың кылдыынның инженери.

ЧҮРҮКТА: Евгения Озон ажылдан турары будүрүлгезиниң планныг даалгаларын чедиишкинниг күүседиринге күш-ажылчы үлүгүн киирер дээш, шалыпчы ажылдан турар шинчилериниң бирээзи. Ол Кызылдың хаарбе комбинадының далган шинкидер пегинде ажылдап, хүнде кылыр үлүгүн йи катап ажыр күүседип келген. Парын дериглелерлиг цехте механизминерин ол билдиглиг башкарып, социалистиг чарыштың мурнавчызы болуп турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ИДЕПКЕЙЛИГ АЖЫЛДААН

Эрзинде «Мөрен» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы Тере-Хөл хөвүзүнда кыштаглап турар. Бригадада хой оолдаашкыны бо хүннерде доостурунче чоокшулап келген. Бо чугула кампания үезинде малчыннарга районнуң будүрүлгелериниң, албан организацияларының коллективтери улуг дузаны чедирип, график ёзугаар шефтээшкиннерни чорудуп турар.

Районнуң эртке удур албан черииниң коллективи «Мөрен» совхозка күүн 15 тонна сигении белеткээш, хүлээткен. Бо удаада олар № 1 бригаданың малчыннары С. Ойдуп, Б. Сүге оларның кыштаанга ийи удаа чедип, хой кажаазының одээн аштаап, коданнын девискээрин арыглаавнар.

Шефчилер Х. Сандан, П. Чыпсынак, Б. Кыргыс болгаш оон-даа өскелер идепкейлиг ажылдаавнар.

А. ТАВА.

УДАВАС ДООСТУР

Сүт-Хөл районнуң Карл Маркс аттыг совхозунда Хараганныг-Хөвү хойжу бригадазының малчыннарында хой оолдаашкыны адакталгай.

Кодэмык-Аксы деп черде совхозтуң эртке чылда дээре көргүзүглүг малчыны Баймр-оол Ооржактың, дуржүглалыг хойжулар Дыгындай Ондарның, Чадагайда хоочун малчын Часкал Ондарның, Сарыг-оол Монгуштуң коданнарында хойлар барык шупту оолдаан, хураганнары мелди алдынган.

Ажыл-агыйда сакманчылар ортузунда социалистиг чарышты организастаан болгаш эртнен айның түңнелдин үндүрүп, тиилекчилерни шаңнаан.

БИСТИҢ БОРР.

Рейд

МААЖЫМ ТЕМП ЭКИ ТҮҢНЕЛГЕ ЧЕДИРБЕС

Часкы хову ажылдарынга белеткел

Хүннүң чугула айтырыы — часкы хову ажылдарынга белеткеп. Чер ажылының талазы-биле тускай эртемнерниң болгаш тараажылардың ышлгалда тудар үези час келген. Төп зонаның районнары оң ийиги беш чылдың башгайы чылынган эгелеп тараа культураларын интенсивтиг технологиялаа ёзугаар остүрүп турар. Шак ыңдыг аргаже киргеи ажыл-агыйларның бирээзи Таңды районда ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхоз. Тываның күртүнениң кодээ ажыл-агый дүржүлга станциязы. Дүржүлга станциязының 7800 гектар тараа шөлдерииге бо чылын бот-орулга-чарыылга болгаш бригада керээзин ёзугаар үш бригада хову ажылдарынга хаара туттунар. Ажыл-агыйның кол агроному Ю. М. Зыпостевтиң чугаазындан алырга, интенсивтиг технологиялаа ёзугаар дүржүлга станциязының чер ажылдыглары 2 муң гектар шөлдү тараа тарымырынга долузу-биле белеткээн. Шатар эдектериниде харлыг черлериниң 3 муң гектар шөлүн таптай бастырып, харыың дораан ага бөөрииге моондактарны кылган. 1600 гектар тараа шөлүнде четчир одекти болгаш өске-даа чемнишчидилгени тыккеп. Бо бүгүнүң херек кырында кылдыынганы шын дээрзин рейд иежигүнериниң хыналаа черлериниде тактыгеп одек, чемнишчидилгелер болгаш хар агарынга шаптык кылдыр таптай бастырган моондактар хереченип турган.

Үрезиии белеткелиниң талазы-биле хыналарны чорудар дээш ажыл-агыйның төп шанынга чедип көөрииске, шаа эргелекчизи И. Н. Петров болгаш агроном-семеновод Ю. А. Клеев олар уткуп алды.

Шаңның иниги байдалын көөрге, ыңдыг кончуг эки эвес. Ында-мында тараа арыглаар машиналар чанында шөлдериниң харыы аштаттынмаан. Хар адаанда боктуг үрезии токтуп калган чыгышаан. Ону хар чагбаанда ширбип болгеш, үрезиниге тааршпас чүве болза мал чеминге чүге хереглеп болбазыл?

Партийның XXVII съездиниң үезинде СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачев чурттуң экономика талазы-биле сайзыралын анализтеп тура, бистиң кол четтестеривистиң бирээзи ажыл-агыйның кол инженери А. С. Тас-оолга ужураштыыс. Ол бисти машина-трактор мастерскаазының эргелекчизи Н. М. Афанаскиниге баарын сүмелеп. Машина-трактор мастерскаазынга көөрииске, ооң эргелекчизи чаа келген артык кезектер хүлээп ап тур. Мастерскаяның иниги байдалы черле шору. Кодээ ажыл-агыйның кожуг машинадары, ындазыннар, сеялкалар, культиваторлар № 1 хову бригадазында чедиртиигеи болгаш септеттингеи. Үүрмек септээр чүүлдерии бо хүннерде доозары көрдүнгеи. Трактордар септелгезиниң талазы-биле мастерскаяның септекчилери техниька септээриниң графигии мурнап турардар. К-700, К-701 маркалыг күчүлүг тракторлар 14. Оларның шуптузу чорун турар. Септелгеде чаңгыс трактор арткан, ону Кызыл хоорайның бодунга барып септээрин шинтпирлээн. МТЗ-50, ЮМЗ тракторларның иниги саны 41. Оларның 29-у септеттингеи, артканнары ажылдап турар. Т-150 К деп 8 тракторнуң алдызы септеттингеи, арткан ийизиниге септелге негеттинмейи турар. Чүгы сеортүр машиналар часкы тарылгага долузу-биле четчелеттингеи.

Хову-шолдерде трактористериниң болгаш өске-даа чер ажылдыгларның чурттаар ужурлуг турлагларында башкыларның септелгези барык-ла чоруттунмаан. Ооң санитарлыг чурумун, суг-биле хандырылгазын, бажыңның иштн-даштын чугайлаваан. Көскү агитация, плакаттар болгаш ылуулнар амдыызында оңун эргижиревээн. Ону ам-даа ажыглап болур, ынчалза-даа ону чаартыры күзенчиг. Ол талазы-биле ажылдар чоруттуңнар. Бригадалар гурлагже үнүп келген дораан чаа плакаттарны немей азып белеткээр деп турар.

Рейд бригадазының кежигүнери дараалында ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозка көөрүп шаага, машина-трактор мастерскаязынга, № 2 хову бригадазынга барганнар.

Төп шаң эргелекчизи В. А. Калинина үрезии арыглаашкынының дугайында ыңдыг кыска тайылбырны берди:

— Совхоз бо чылын 1380 тонна Саратов сорттуң кызыл-тас үрезиниии арыглаан. Орёлдан келген сельма сорттуг суданың үрезиниң 400 тоннаны, чинге-тараанның үрезиниң 10 тоннаны, кукурузаның үрезиниң 7,5 тоннаны, Тыва сорттуг көк-тараанның үрезиниң 109 тоннаны, күзүн тарыыр көк-тараанның үрезиниң 35 тоннаны белеткээн. Арыглаттынган үрезиннериңе хораннаашкыны ам-даа чоруттунмаан. Херек кырында үрезии хораны ажыл-агыйда четчири-биле дүжүрүлгеп. Үрезии чүгле 2 дугаар класска арыглаттынган. Ооң чылдагааннары чүл дээрге шанда үрезии урап тускай дээвирлиг шөл чок. Ооң хайы-биле бир дугаар класска чедир арыглап шыдавас-тыр бис. Ону арыглаарда немелде үрезии урап шөл херек. Ындыг шөл бистс чок.

Совхоз директизязынга бо айтырыгны алды чыл көжүрүп келген. Ооң кандыг-даа түңнел үндүрбээн. Шанда ажык дээр адаанда арыглаттынмаан үрезиии кыштаан. Бо бүгү чүгле мал чеминге ажыглаарынга херек боол турар. Тараа арыглаар машиналар бодунуң ажылдаар ужурлуг хуусаазын шагда-ла эрттир ажылдап кааптаан, эрги.

Машина-трактор мастерскаязында Т-150 маркалыг 19 тракторнуң 8 хиреэи септелгеде. График ёзугаар септелге артык кезектер чок болганындан сваданып турар. Тараа чаштырар сеялкаларның шуптузу септеттингеи. Культиваторлар болгаш илиирлериниң үүрмек септелгези арткан. Бо чылын часкы хову ажылдарынга үш бригадалар бригада керээзиниң аргазы-биле ажылдаар.

№ 2 бригаданың бригадири М. П. Ильюхин турлагже үнүп, бүгү чүвеии бо хүннерде доозар бис деп ооң кырында аазап турар. Кожуг машиналарының үүрмек чамдык чүүлдерии четчелеп, ону чаңгыс хүн дургузунда кылып ап болур дээрзии шынзытты. Бо бүгүнүң шак мынчаар таваар кылыр болдузурса чаңгыс хүн четтигеривис чогенчиг-ле. Чүге дизе мастерскаяда ажылдап турар кижилер хөй. Ындыг-даа болза оларның хөй кезии өрээлдер келээн, ажылга шаптыктыг хоозун чугаа чугаалажып, бир өрээлден бир өрээлче көжүп, даалы ойнап турар чүве болза ажыл бүтпес, ие маиавас. Ол-ла мастерскаяның бир цегинде чаңгыс кижи ажылдаан, а өске он шаа кижи ооң чанында кайгаан суг тургулаар.

№ 2 хову турлаанга көөрииске хар ортузунда чыскаап каан 6—7 хире сеялкалардан өске, каш комбайнар тур. Сеялкаларны эрткен чазын хову ажылдарының соонда тургускан олчаан дээрэи илдеп. Ону барык кым-даа үзеп-чагбаан.

Турлагда чунар-бажың септеттиимээн, бажыңнарның чугайлаашкыны чоруттунмаан. Ында чаңгыс-ла кудук бар. Ол ажыглаадан үнген. Турлагның таңмылыдары хар эргизин шай хайындырып ижип олурар болду. Бир бажыңның соңгалары, рамазы чок. Ооң септелгези чоруттунмаан. Көскү агитация, плакаттар, лозуңнар эрткен күскү хемээр куграрып эргижирээн.

Моон алгаш көөрге ажыл-агыйларның кайызында-даа четтестерии чок деп болбас.

Эде тургустунуушкунуңуң негелдезии ёзугаар ажыл-агыйлар бодунуң ажылын болгаш ажылынга хамаарылгазын эде көрүп, дүргедээшкинче киреринн дарый чедип алыр ужурлуг. Ындыг турбүже часкы тарылгага чедир санның хоңуктар арткан. Ынчангаштың ажыл-агыйлар ыңдыг оожум темп-биле часкы ажылдарга белеткеиир болза, ам түңнелдерии чедип алыры чегенчиг-ле.

Рейд бригадазының кежигүнери:

Н. ДАМБА.
«Шын» солунуң штаттаа дашкаар корр:

Ч. ОҢДАР,
«Шын» солунуң корреспондентизи.

ЧОЛААЧЫЛАРНЫҢ ҮЛҮҮ

«Ак-Туруг» совхозтуң чоллаачылары эрткен чылда бүгү эвес түңнелдерлиг болуп, чүүк сеортүлгезиниң планныг оналдаларын ажыр күүседип, кыпар-чаар материалдарны хөйүү-биле камнап алган. Бо чылдың ийи айының түңнели-биле база бүгү эвес көргүзүглерлиг болгаи.

Самосвалдарның хоочун чоллаачылары Семен Сержи, Хуна Дарый Кызылдан кулумак мал чемнерии сеортүрүбиле ыракка рейстерде быжыглаттынган. Олар боттарының планныг оналдаларыиг эки күүседип, мурнакчылар болуп турары ескс эш-сеортүге үлегер.

Малчын коданнарже суг сеортүр талазы-биле аныяк чоллаачылар Чамыян Кошкар-оол, Владимир Солдуп хоочунмарнан чыда калбайи ажылдап турардар. Олар Ак-Туругда 20, Кызыл-Дагда 40 ажыг коданнарны суг-биле хандырбышаан, почтаны болгаш малчыннарның хереглээн барааннарын чагыг ёзугаар садып аппарып берип турар.

Совхозта автопарк эргелекчизи Кысыгбай Монгушович Дамчай ажылдан келге-ле үр болбазын-да болза, машиналарны башкарып турар чоллаачыларны билдиглиг удуртуп, үрелившкин чок ажылдаарын чедип ап турар. Совхозта инитизи-биле спецмашиналар-биле катай 45 машина бар. Оларның чүгле дөрт сепителгеде. Удавас ол машиналарның сепителгезии база доозар.

Сезониуг ажылдарда чаңгыс-да турушкун болуп корбээн. Кижи бүрүзүнүң харысаалгазы бедээни-биле биче сепителгелерии боттары чорудуп турар.

Чоллаачыларның техниктиг биднии бедидер талазы-биле суббота санында кичээлди хоочун башкы Алексей Николаевич Дембрек эрттирип турары чаңчыл апарган. Ынчангаш кичээл үзер чоруктар оларның аразында чок. Чоллаачылар техминимум дужаар дээш белеткеии турар.

Ө. МОНГУШ.

ЧОҢГА ЧОГААДЫП ТУРГУЗАР

Архитекторларга улустуң хүндүлүг болгаш харымсаалгалыг социал чагыы —чоңга тудуп тургузары болур. Партийның XXVII съездиниң салганы кончуг улуг социал соруулгаларны — 2000 чылга чедир өг-бүле бүрүзүн аңгы квартира алы бажың-биле, культура амыдырал хандырылгазының долу комплекси-биле, будүрүлгеге болгаш амыдыралга тарымчалыг чүүл-биле хандырарын дүрген шинтпирлээринге идепкейлиг киржирии Россияның архитекторлары бодунуң коллегазы кылдыр санап турар.

РСФСР-ниң Архитекторлар эвилелиниң II съездиин бодунуң ажылын март 10-да Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга эгелээн.

Президиумга СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы В. И. Воротников, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Л. Н. Зайков, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазының оралакчызы, ССРЭ-ниң Күртүдүт даргазы Ю. П. Баталин, СЭКП ТК-ның Тудуг киллизиниң эргелекчизи А. Г. Мельников олурушканнар.

Илеткелди РСФСР-ниң АЭ-ниң Башгаар черииниң даргазы А. Г. Рочегов кылган.

Бистиң ниитилелиивисте экономиктиг, социал чаартылгаларны үзем ынай дүргедериниң нарын соруулгаларын шинтпирлээринче, совет улустуң амыдыралының бүгү талааларынга калбак хемчээлге үндезин эргежок чугула чаартылгаларже көдүрүп үндүрген чаартынчы болуп төөгүге кирер кайгамчык үелө бистиң съездивис эртип турар деп, ол чугаалаан. Амгы үеде кол чүүл бистиң кайгамчык уран чүүлүвүс архитектура талазы-биле эң-ле эки чүүлдерии дилеп тывары болгаш ону тудуг практиказынга нептередип киирери, амгы үениң тудуг чүүлгезиниң ханы билири, Россия архитектуразының бедик деңнелии катап тургузары болур.

Съезд болупту ажылын үргүлүлеп турар.

(СЭТА).

ОРБИТАДАН МЕДЭЭ

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. Космонавтылар Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин олар башкарылгалыг «Мир» комплексте ажылын уламчылап турар.

Ужудуушкуниуң төлевилеттинген программазын ёзугаар экипаж «Прогресс-28» транспорт кораблиниң чүгүм дужүрелии уламчылап, станциязы чаа дериг-хереклелербиле немеп турар. Чижээ, космонавтылар электри хандырылгазының системазынга автоматиканың немелде блоктарын тургузуп, космос материаловедениезиниң талазы-биле шеиелделерии чорудар «Корунд» дээр технологтуг хереклелди эитээрии дооза. ооң ажылдаарын хынаар.

Март 9-та чүгү сеортүр корабльдиң шимчедикчизиниң дузазы-биле «Мир» комплектиң орбитазынга эдип чаазалганы күүсеткеи.

Ооң хемчээли амгы үеде мындыг:

— Чер кырындан эң ыраа — 386 километр;

— Чер кырынче эң чоокшулап кээри — 355 километр;

— долганыр үези — 91,7 минута;

— ийленчээ —51,6 градус.

Орбитадан кээп турар илеткелдерии болгаш телеметрия информациязын ёзугаар алырга ужудуушкун болурчогуурулгаже эртип турар.

Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин олардың кадыкшыл байдалы эки.

(СЭТА).

ДЕМИР-ОРУКЧУЛАРДА

АБАКАН. (СЭТА). Красноярск демир-орууның Абакан салбырының локомотив бригадалары эрткен чылда аар чүктүг эшелонларны башкарып чорударын пин катап ковүдеткеи. Абаканның демир-орукчулары ВЛ-85 маркалыг күштүг электровозтарны алырда эң баштай шаңгээдип алган. Ындыг электровозтар-биле аар чүктүг хөй вагоннарлыг эшелонларны сеортүп турар. Абаканчылар бо кыжын база-ла кандыг-даа бергедээшкин чок бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаан.

Ол чорук чыл дүргүзүнде планнан ажыр 7 мян. тонна чүктү сеортүр арганы берген.

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин—амыдыралга

СОРУЛГАВЫС КЫЛДЫР КӨРБҮШААН

СЭКП-ниң XXVII съездизи чоокку он беш чылда ССРЭ-ниң социал-экономиктиг хөгжүдезиниң кол соруглаларын тодаратқан.

Айытқан улуг соруглаларны боттандырарынга таарымчалыг байдалды партияның удуртулгазы-биле чуртта чорудуп турар эде тургустуунушкун тургускан. Ооң кол утказы — ажылга хамаарылганы үндезинин-биле өскертири.

Ол улуг программа-биле чеңеглелеткен совет кижилер ажыл-агыйның бүгү ажырааргында бедик нөдүлүүшкүнүт, бот-тывынгыр ажылдаа турар. Ажылчы чонуң социал хандырылгазы ноон социаар улам экижидер соруглага-биле партия болган чазак тодаргай хемчеглерни ап чорутқан.

Партияның социал программазын боттандырарынга төскү базымны СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болган ВЦСПС-тиң эвээш хандыртыгтан пенсионерлер болган оларның өг-бүлелериниң база назылап кыраан чаңгыс бот хамаатыларның материалдыг байдалын экижидер талазы-биле 1985 чылдың май 15-те хүлээп алган доктаалы болур.

Ук доктаал ёзугаар ажылчыларга, албан-хаакчыларга 10 хуу болган ооң мурнунда үеде оларга тыыскан биче хемчеглиг пенсиязының хемчээлин өскүрүп, ол пенсияларның эде саваашкынын үргүлүү чорударын көргеп. Ол эде саваашкынга моон мурнунда пенсиязын тыпсыр үеде айда шаңгыс 120 рубльден куду хемчеглиг турган хамаатылар хамаарыктыр. Ол доктаал ёзугаар «эрги» пенсиялардың эде саваашкынын 1985 чылдың ноябрь 1-ден эгелеп чуртта боттандырып эгелээн.

Ол шынаа пенсияның эң биче хемчеглиг ап, дарый дузалаачы коргузери кегеттинип турар улустуң пенсиязынга немей түс чер бюджединиң акша-хөреңгизинден ай саныгыл немелде пособиени ап турар, оларга чылда чарыгдал 26,8 млн. рубль.

Социал хандырылганың айтырыгларын үениң кегелдезинге чедир тургузуп, чаа ёзу-биле ажылдаар соруглабиле чаңгыс үеэлиг-удуртулгалар ажылдаакчыларга өөреникчилерниң, областар аразының социал хандырылга ажылдакчыларының 1,5 ай хуусаалыг биилиг бедидер курстарынга өөретикеп оларга улуг дуза болган. 1985 чылда Бай-Тайга райкүүскомнуң социал хандырылга ажылдакчылары Г. Г. Семенова, В. П. Дүгер, Д. Н. Ховалыг, Ч. Б. Тюлүш, Л. Е. Рябцева, Г. К. Араштан, инструкторларлар М. Д. Даржай, К. Т. Рылькова, В. Ю. Адыя, З. П. Аракчаа болган өскелер-биле хамаарышыр. Мурнакчыларның дуржулгазын коллегиягa көрүп, ону киздистерге тарадып турар бис.

Бистиң ажылывыстың хоойлудуруп-биле холбашкан болганда, ажылда четпестерни өй-шаанда ырегдип, ону хамыдар чоруктар-биле эптешпейн, коллегиягa дидимп-биле көрүп турар бис. Ажылга четпестерни болдурганы, дуруп-хоойлуну каржызы-биле үреэни дээш Тожу райкүүскомнуң киздис эргелекчизи турган Тарабаеваны ажылдан хостаан, олче дуржулгалыг ажылдакчыны чоруткан.

Пенсия, пособиени ёй-шаанда тыпсыр дүрүмнерни үреп, ажылынга карысалга чогу дээш Тес-Хем, Барыын-Хемчик райкүүскомнарның социал хандырылга киздистериниң улуг бухгалтерлерин ажылдан хостаан.

Бистиң системалыста тускай өртемнигларинң чедмишпейн турарын база биске тускай өртемниг специалистер белеткээр өөредирге чергелеринге эвээш олут берип турарын РСФСР-ниң Социал хандырылга министерствозунуң мурнунга тургускан бис. 1986—87 өөредилге чылынан эгелеп, Челябинск техникумунга 8 кижи өөредир чер бергеп. Иркутскиге техникум ажыттынары-биле анаа чыл бүрүде 10 кижини өөредир бис. Ийи чылдың дургузунда областар аразының билиг бедидер курстарынга 34 кижини өөретикеп бис.

Бистиң ажылывыстың шыкарлыг, чазыг чок болуру хоойлу-дуруму эки билиринден камааржыр болганда, партияның болган чазактың чаа докталарлар ёй-шаанда шиңгээлиг алырының чугулазын үнелеп көрген, техникатиг өөредилгени организастап турар бис.

Ол-ла соруга-биле киздис эргелекчилериниң, улуг бухгалтерлериниң аттестациязын эрткен чылын район бүрүзүнге чоруттурувус. Орта партия райкомнарының, райкүүскомнарының харысалгалыг ажылдакчылары киришкеп. Бо чылын инспекторларның аттестациязын чорударынга белеткеп ажылдары эгелээн.

Аттестация үезинде киздистер эргелекчилери бар четпестерни чайладыр талазы-биле арга-сүмезин солчуп, чамдык дуржулгаларны вептерелир талазы-биле эки саналдарны кирирп, ону бот-тандырар дээш ажылдан турар. Аттестация үезинде Бии-Хем, Эрзин район киздистери (эргелекчилери Семенова, Дүгер) пенсияларны албан алган. Ол доктаал ёзугаар оларга тыпсыр пособиелериниң хемчеглиг ниилээ удуртулгазы болур.

Ооң дараазында Чаа-Хөл, Өвүр, Тожу райкүүскомнарның киздистериниң эргелекчилеринге ажыл-агыйны азырал куштарыны чаа усааларын тургузар, куш ажылын эртемге үндезилеп хогжүдер талазы-биле эртем төвү апарган. Азырал куштарны чемгереринге, азырал өстүрелиниң база куш чуурганнарын үлетпүр хемчеглиг инкубаторларга чамдыктыр ажыл-агыйны азырал куштарын чаа усааларын тургузар, куш ажылын эртемге үндезилеп хогжүдер талазы-биле эртем төвү апарган. Азырал куштарны чемгереринге, азырал өстүрелиниң база куш чуурганнарын үлетпүр хемчеглиг инкубаторларга чамдыктыр

МОСКВА ОБЛАСТЬ. Загорск районда Бүгү-эвилелдиң Кызыл Тук орденниг эртем-шинчилел болдаш технология институту база ооң шенелде ажыл-агыйны азырал куштарын чаа усааларын тургузар, куш ажылын эртемге үндезилеп хогжүдер талазы-биле эртем төвү апарган. Азырал куштарны чемгереринге, азырал өстүрелиниң база куш чуурганнарын үлетпүр хемчеглиг инкубаторларга чамдыктыр дырын өстүрелиниң чаа технологизын ында ажылдаа кылып база бүдүрүлгеге шиңгээлип турар. Чаа арга бир дербелчин метр шолге продукция бүдүрерин ийи катап көвүдедирин хандырган болган куш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 2,5 катаа бехиткен. Куш өстүрелиниң талазы-биле институттуң кижи-ген саналдары ССРЭ-ниң Куш үлетпүрүнге чылда 60 млн. рубльлиг ажыын алыр аргаы бергеп.

ЧУРУКТА: куш өстүрелиниң чаа технологизын чогаадып кылган авторлар: (солагай талазындан) ажылдың удуртукчузу биология эртемнериниң кандидады, селекционер Роза Ивановна Варакина, ветеринария эртемнериниң кандидады, улуг эртем ажылдакчызы Владимир Михайлович Митюшников, улуг эртем ажылдакчызы Надежда Серафимовна Фузеева.

Н. АКИМОВТУҢ фотозу. (СӨТА-ның фотохрониказы).

ЧЫДА «КЫРААН» ТЕХНИКА

Бистиң бүдүрүлгелеривис чыл бүрүде улус ажыл-агыйынга хереглээр ажыл-бүрү машина-техниканы, дериг-хереклерни үндүрүп, тускай чагыглар ёзугаар ажыгдаары-биле хереглекчилерге чорудуп берип турар. Хөй акша-хөреңги-биле садып, чагыдып алган, ону ажыглаавайн, анаа складтарга шыгжап, чамдыктарын тотчеглеп турар ажыл-агыйлар, бүдүрүлге чергери база бар. Ооң чамдык чижектерни Барыын-Хемчик районнаан көрүп болур.

Районнуң хереглекчилер нитилели 1984 чылда үндүрген газтыг суг бүдүрер 10.938 рубль өртектиг тускай машины садып ап, ижер суксун кылыр черни белеткеп алганынаан бээр ам ийи чыл болган. Бо үениң иштинде ол машина ажыглал чок анаа туруп берген. Ооң чылдагаанын райпо баштаар черинин даргалары В. Ооржак, Н. Устинова олардан айтырарга: «Бо талазы-биле тускай өртемниг кижи чок» деп харыылап каар. Ийи чыл иштинде бо талазы-биле улус өөренип болза, кай-даа кижи өөренип ап болбас бе?! Кожавыс Чадаана хоорайда, Бай-Хаак суурда болган ээке-даа черлерде ижер суксун-ну кылып турар болгай.

Ооң барып көрүп, өөренип алза? Ырак черлерден бо суксунну өйде-өйде экижээрге, улуска чедиишпейн баар-дыр. Арага-дары сахарын кызыгаардаан бо үеде чонга ижер суксун аймаан көвүдедир бүдүрер талазы-биле партия, чазактың айтымышкынын хереглекчилер нитилелиниң күүсетпейн турар ужурун шынгыы айтырар үе келген.

«Дөң-Терезин» совхоз 1979 чылда үндүрген токарь станогун ооң дараазында чылында садып алган. Ажыл-агыйга ол станоктун ажыынын улуун чугаалаан-даа хереэ чок. Ынчалза-даа ол улуг өртектиг, хайыраан эт совхозтуң складынга дадарыш, тотчеглеттинип, анаа-ла туруп берген. Анаа ажылдаар аныктарны өөредир, ону ажыглалга киирер дугайында бодал совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчыларының башкыга кирбестээн. Чаңгыс эвээш чондуруп, кылдырып алыр дээш кожазында Ак-Довурак хоорайның улуг бүдүрүлгелериниге. Кызыл-Мажалыкта септелге техниктиг бүдүрүлге чергиге дилеп кылып, хөй саазын, документ көргүзүп, чаннып турарының чылдагаанын ол совхозтуң директору Д. Н.-С. Сава харылаар кылдыр негээр херек. Бир эвес ажыглаан шыдавас улус болза, оске ажыл-агыйга садыпса чүл?

Кызыл-Мажалыктың эът комбинады ажыглалга киргенден бээр элээн каш чыл болган. Ынчалза-даа моон дериг-хереклериниң чамдык ажыглал чок чыдарлары база бар. ВСН-1 М маркалыг үш тоннаның чуулга барабалы амга дээр склада «кырып» чыдар. Хайыраан ажыктыг эътти ажыглалга киирерин эът комбинадының директору С. М. Кавказов бодавайн-даа турар. Ол хамаан чок комбинат ажыттынып турда ажыглаттынып турган дериг-хереклериниң чамдыызы ам база ажыглалдан үнгүлээп. Ооң чижээн ижин-хырын, үе аңгылаар, сөөктен калган кылыо пехтерден көрүп болур. Иниттиниң малынга чем-биле кадыг бээр сөөктен калган далганы мүрнуку чылдарда комбинат бүдүрүп, ажыл-агыйларга садып турган болза, ол ам соксаан. Чылдагаанны? Дериг-хереклерни үреэлеп. Ооң үжурулдан ажыл-бүрү мал сөөктери эът комбинадының иштидаштында хорумнаны берген. ыт-куш доо болуп чыткылаар. Бурунгаарлаар удуп дедир бар чыдарга болуур бе?

«Бардык» совхозтуң Бижиктиг-Хая сүт-бараан фермазында сүт соодар ТОМ-20А маркалыг күчүлүг машина 1983 чылдан бээр ажылдаваан, ооң артык кезектерни үптеп каапкан. Ону чогуур үевинде сентеп, ажылдакпы-биле совхозтуң удуртукчулары хемчег албаан. Ол ажыктыг машина фермада бир өрээлде анаа тура-ла тотчеглеттинип калган. Ам ону ол бажыңдан канчап үндүрүп, ыраапар аргаын совхозтуң удуртукчулары дилеп турар. Ооң орнунга тургузар дээш база ындыг хевирлиг чаа эккелген машина фермада бир бажың чанында ийи чыл ажыг үеде ажыглал чок чыдар. Сүт соодар машина чогундан чайгы үеде саанчылаар кандыг арганы ажыглаавайн турар дээр! Сүт чамдыкта ажый бээр, совхозтуң хөй когараалга таваржып турар үжүру ол. Моон черле чогуур түүнелиң совхоз директору Д. Б. Сава, кол инженер С. Д. Монгуш дарый үндүрер боор.

Кызыл-Мажалыктың септелге-техниктиг бүдүрүлгезинде (директору Г. А. Салкын) автомашиналарның шимченикчилериниң өзектерин чоңдурар станок орта ажылдап турган ажылчын өскээр чорүй барганы-биле ам үш чыл иштинде анаа туруп бергеп. Улуг өртектиг, бүдүрүлгеге хүн бүрү херек бо станокка ажылдаар кижини өөредир, ону ажыглап, кылыр талазы-биле кандыг-даа хемчеглер алдымнайн турарын мында ажылчыннар хомудап турар.

Ырак заводтардан хөй акша үндүрүп турган чагыдып алган дериг-хереклерни, машина-станоктарны минчаар ажыглал чокка шыгжап алган чыткылаар удуртукчулардан үениң негелеэзи-биле шыңгыы айтырар үе келген. Хол-биле кылыр ажылды өөжедир, бүдүрүлгеге механизмнерни ажыглаарын көвүдедир дугайында партия, чазактың шиитпирлерин амыдыралга боттандырар ужуралыг бис.

М. МЕРГЕН.

СОҢГУКЧУЛАРНЫҢ ЧАГЫГЛАРЫ-БИЛЕ

Тывада эң чараш туттуңган суурларының бирээзи Чаа Чаа-Хөл. Олче үш черинең чурттакчылары көжүп киргеп. Бүдүрүлгелерниң, албан черлериниң, организацияларның бажыңнары шевергин, көрүштүг, амыдыралды бир янзы хөөн киирип турар. Чуртталга бажыңнары делгем болгаш бир онзагай. Оларның үжеп ажыы тоорайнынындан шуут дуданаа кылдыр чаагайжыды туттунган. Чаагайжыды кылдынган чурттакка бажыңнарын тударын улам-чылавышаан.

— Чурттакчы чонуң саны көвүдээн. Чаа Чаа-Хөлдүң ажыл-ишчилери бо хүннерде эде тургустуунушкунуңуң эге базыммарын кылып, боттарының ажыл-херээн ак сетки-диг күүселип турар — деп, кодээ Совет күүскомунуң даргазы В. С. Ховалыг биске чугаалады.

Кижилерниң чурттаарынга, ажылдаарынга, өөренирингe база дыштанынарны таарымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Соңгукчуларның чагыглары ёзугаар чорудуп турар ажылдарже кодээ Советтиң күүскому, ооң калбак активи кол киичээнгейин салып келген. Бо талазы-биле чамдык ажыл-херектер бүтүнүп-даа турар. Соңгукчуларның чагырлары ёзугаар туттунган тудуглар, албан черлери база бар. Чамдык черлерни социал хандырылганың адырларының хереглеэлинге берген. Эрткен чылдың чайгы үезинден эгелээш уругларның сүт кухнязы ажыыдан турар. Суурда чаштар, уруглар сады назылыглар хөй. Бичилерниң кадык чаагай өзүп доругарынга ол албан чери ажыктыг болуп турары херек кырынга көстүг берген.

Изиг чем-биле ортумак школаны хандырган. 1100 өөреникчилиг, 85 башкылыг, хөй ажылдакчылардыг бо өөредилге черинде буфет, хоолушкак бараанналыг садыг-жыган ажытынган, кижилерге бараан болуп турар.

Медицина хандырылгазын экижидериниң талазы-биле чагыглар эвээш эвес. Ону барымдаалаан. Шанчы салбырында механизаторларга, малчыннырга медицина пунктузуп катап ажылдаткан.

Суурда чурттакчы чонуң хүүда малын кадарарын организастаарды баштайгы дээреэнинде болдунмайн турган. Ол айтырыг ам шиитпирлеттингеп. Ийи кадарчы инектерни бүдүп чылдың дөрт ээлчээнинг дургузунда доктаамал кадарып турар. Олар малдың совхозтуң бухгалтериязындан алыр. Инек кадарганының хелезинин дугурушкан керээ ёзугаар малдың эдерп совхозка төлеп турар.

Соңгукчуларның чагыглары-биле мыйыстыг бода мал турар дөрт кажаапы, хойжу кыштагларга бир аал чурттаар дөрт бажыңны тудуп доосхан, ажыглалга киирген. Улуг-Хемниң ол чарыында Ортаа-Хем деп черде ошку бригадазының төвүн тударын көрдүнген. Чамдык тудуг материалдарын олче кежирген. Планда көрдүнүп турары болза, медицина пунктузуп, кызыл-будуңну база дерги садыын аңаа бирги өөлчегде тудар.

Ооң-биле чергелештир чамдык чагыглардың күүселдеэн савлап турар. Ажылчын кооперация бараан саварының планын күүсеэш турар-даа болза, малчыннарның хереглелин хандырып күш четпейн турар. А. МОНГУШ.

БУРЖУАЗ РЕВОЛЮЦИЯДАН СОЦИАЛИСТИГ РЕВОЛЮЦИЯЖЕ

(Февральдың буржуаз-демократтыг революциязының 70 чыл болганынга)

ХХ үе чылдың эвээнинде Россияны бодунуң орбитазынче база кирип чыдар Сергеп деветей капиталлизмни бодунуң хогжүдезинин дээш чидазынче — империализмче кирген. Ынчангаш империализм капиталлистиг шинчилелде бар боон турган чорудулгаларын, ылаңгыя олардың эң колу болур күш ажылдың болган капиталдың аразында чорудулгаларын улам күштедиргеп. Россияга бедик-биле сайзыраан капиталлизм феодал тургузуглуун күштуг артымышкыларыбиле доңналжы берген: хаан эрге-чагыргазы баштаан помешиктер ажгызы чуртка тергиндеп турган, ол ангы эргы бүгүге капиталлистиг хогжүдениң социал-политиктиг урлукторын кызыгаарлаарынче чүтүмүйн турган. Экономиктиг болган политиктиг тургузуглуун феодал үзиниң артызыкчыларын чайладыры чуртка политиктиг характерлиг апарган. Улустуң масаалы шимчээшкинин Россияга 1917 чылдың февральга буржуаз-демократтыг революциязынче чедирип келген.

1917 чылда Россияның политиктиг ареназынга үш кол политиктиг күштер чемиреттинип тургустуунган болган демиселиң турган: олар болза хаанның талазынчылары, нибералдыг буржуазия болган революстуг демократия-лыр, а революстуг демократияның кол өскө большевиктер партизь баштаан пролетариат боон турган. Хаанның болган буржуазиниң аразында чорудалдер болган месилдежиниң чиниер даштындан көөрге улуска удур ийи күштериниң «бажыңга маргыжыы» ышкаш сагындырып турган. Хаан чазаа чуртка буржуазиялың экономиктиг байдалды күштелип турарын барымдаалаан, ооң деткимчезин алырын орадажып турган. Ынчалза-даа политиктиг эрге-чагыргага буржуазиялың киирбээн: хаан чазаа помешиктериниң ажгызы-биле камгалап турган. Эрге-чагырга дээш демисел үезинде буржуазия либерал-оппозиция лагерин тургускан ынчалза-даа бодуңун программазынга иитпээ хараазаларын үндезинин-биле чаартырын көрбээн. Буржуазия революстуг шимчээшкинин өзүп турарындан барымдаалыг коргуп турган. Буржуазия хүүда байын алырын бодаан, улустарга оларның национал үгле-шимыкынмарынга удуралыын хаан чазаа-биле кадыг ажыл дажылганы чорууда берген. Либералдыг буржуазия ынчыг политиканы хаан чазаан дүжүргүже чорудуп келген.

Россия империализминчадазынче шилчий бергенде революстуг-демократтыг ээлерниң баштаакы ажылчыны ажгызының ажыл-чорудулгазы күштелген болгаш идеиней кижен. Хаан чазаанга болган буржуазияга удур ажылчыннарның демиселиниң миллион-миллион тараачыл масаларның помешиктерге удурланымышкыны деткээн, тараачыннар демократтыг революция үезинде пролетариаттың күчүлүг авиелчизи болганын чурттуң национал кыдыг улустарының эвээлевизи апарган. Буржуаз-демократтыг революция үезинде ажылчын ударлыкчыл ролю социалистиг революциялың тинзелгезинин үндезини болуу берген.

1905—1907 чылдарның бирги революциязынга демзээре 1917 чылда Россияга байдал үндезинин-биле эскерилген. Кодээ ангы демиселди күштелген, пролетариат өскен болган быжыыкан, империалистиг дайын чуртка бүгү чорудулгаларын үлам чидиргендиргеп. Буржуаз-демократтыг революцияны социалистиг революциже шилчиир, хуулдурарынга таарымчалыг байдалдар тургустуунган. Хаан чазаан дүжүр октаврының айтырыы үзүрүлүп берген.

Революстуг чаа частының чыныарны болдурбазы-биле хаан чазаа 1905 чылда политиктиг реформаны кылган (чуртка парламент хевирлиг Күрүне думазын тургускан) Ооң биче ооолгүредир аграр реформаны база кылган. Ынчалза-даа бо хемчеглер революстуг демиселдиң шимчээшкинниге—хаанны дүжүрер дээш шимчээшкинге (ол чокта капиталлизмни үзүткээрынче шилчиирге болдунмас) шаптың кадыг ыыдавааи.

Демократтыг болган социалистиг революциялар ангы күштериниң денгиүүрүү ажыл-бүрү боон турда болгулаан. Чижээ, демократтыг революция үезинде пролетариат бүгү тараачыннарны болган хоорайның демократтыг күштерини мобилизастаан, либералдыг буржуазияны ангылап, хаанга болган помешиктерге удурланымышкынын үнгеп. Пролетариат социалистиг революция үезинде ядыы тараачыннар-биле өнилелдежип алган буржуазияга удур демисежип үнгеп.

Чуртка чаа революциянның хогжүдезин делегейниң бирги империалистиг дайыны дүргедеткеп. Ол дайын материалдыг үнелиг чүүлдерни масаалыы-биле үреп үзүткээрынга, бүдүрүкчу күштерни хоозурадырынга чедирген. 1917 чылдың эгезинде Россияның күрүне өрээзи оон национал орулгачының хөрүүзүн бир чезинге четкеп. Хаан чазаа миллион миллион кижилерни өлүмге чыгап, даштыкы капиталлистерээзи улустуң ханы-биле төлеп турган. Сан-хөө кризин одаар чүүлге, үлетпүрге аъш-чемге чидиргеннген. 1916—1917 чылдарның кышында Россия аш-чүктүң таварышкан, ажылчыннарның шалыңы батпан, чуртка талырынча чок чүүлдерге удурланымышкынар калбаргап.

В. И. Ленин революция айтырыын улустарының өн улуг ядаралдоозуралы —дайын-биле кажан-даа холбавайн чорааи. Ооң-биле кадыг бир тээ дайын эгелей бергеп чүве болганда демократиялың болган социализмниң тинилегезин дүргедедирбиле дайынның тургусканы кризистерин пролетариат ажыглаар ужурлуг деп ол санаан чорааи. Большевиктер партизы дайындан революстуг үнерининң оруктарын улустарга айтып тура, ол эгезинден эгелээш-ле империалистиг дайынны боттарының чазактарынга удур хамаатыдарын дээш демисежирининг кыйгырыын идип үндүргеп.

Февраль революциязының үезинде ажылчын шимчээшкининиң өзүлдези калбаргап, кыска үзүктелиишкинчер боон турза-даа оон улаштыр чаа, революстуг коздүрүүшкүнүүн чалгыы үнүп кээп турган. Россияга 1917 чылдың февральга чедир дайын чылдарында ажыл сокдадышкынынга киришкен кижилерниң ниитэ саны 2 миллион ажыг болган. Ажылчыннарның ажыл сокдадышкынынары кодээни хөме алы берген. Ортаа Азияның улустарының хаанга удур демисели чепсектиг удурланымышкыны хевирлиг апарган. Чуртка революстуг шимчээшкинниң хогжүдезин «Тайбың!», «Хлеб!», «Хостаага!» деп кыйгырыгларлыг апарган.

Россияга революциже масаларны мобилизастаар талазы-биле кайгамчык улуг ажылды даштыкыга турган В. И. Ленининиң удурулгазы-биле большевиктер кыын чорутқан. Дайын чылдарында большевик организациялар 200 ажыг хоорайларга ажылдаар турган. Дайынның эгезинден 1917 чылдың март 1-ге чедир олар чуртка ийи миллион хире дайынга удур, демократтыг хуудустарны үндүргеп.

Россияга ийиге буржуаз-демократтыг революциянның эгезинде февраль 23-те (чаа чыл саналашкыны-биле март 8-те) Петроградка кайгамчык улуг чыскаал, ажыл сокдадышкынынары болгаш политиктиг митингилер болгап. Февраль 25-те (март 10-да хоорайга ажыл сокдадышкыны бүгү-ниитэ апарган болгаш анаа пайысыдалдыы-300 муң кижилери киришкеп. Студентилериниң болгаш хоорайның демократтыг кезектериниң хөй муң кижилиг чыскаалы оларны деткээн. Организациялардың хөй нуруузу улустуу чепсектиг тура хамыышкынче кыйгырып турган. оларга Петроградтың 170 муң кижилиг шериг кезээ база каттызка берген. Февраль 27-де (март 12) хаан чазаанның министрлери боттарының албан-дужаалдарындан дүшкенин медеглээн, а март 2-ден 3-че дүшенээш (марттың 15-тен 16-же) хаан бодуңун дүжүлгезинден дүшкеп. Март 3-те (март 16) Петроградка Түр чазактыг тургускан, анаа Россияның буржуазиялың политиктиг улуг партиларының башкыларын кирген.

Ынчалза-даа Түр чазактың составы революцияга киришкен ангы күштериниң херек кырында дензигүүрүн илергейлевээн. Ол тинилелгеп февраль 27-зе (март 12) Петроградка бодуңун революстуг эрге-чагыргазын —ажылчыннар болгаш солдаттар депутаттарының Советин тургускан революсчу улус хандырган. Буржуаз чазак Совет-биле дугуржулгага үнделилеттинип тургустуунган, а Совет ол-ла үеде база эрге-чагырга органы боон, доктаамал ажылдаар келген. Ол-ла үеде Советке меньшевиктиң-эсер удуртукчуларның саны хөй турганындан эрге-чагырганы буржуазияга дамчыдып бергеп. Революцияда «бо тенденциялыг» массалыг революсчу шимчээшкинниң, «шүүделиг» дилээр херек. Революция политиктиг амыдыралче ангы демиселиниң дугайында, буржуазиялың дугайында эки билбес хөй-хөй кижилерни кедүрүп үндүргеп. Үүрмектиг буржуаз революсчу чоруктар эрге-чагырганың буржуаз организмның дугайында биле-бес ажылчыннарның ортузунга калбаргап турган.

Петроградка революция тиилээн соонда бир недели дургузунда улуг үлетпүр төптөринге, а ооң соонда бүгү губерния болган уезд хоорайларынга хаан эрге-чагыргаларын дүжүргеп, революция Россияның ең ырак кыдыларынче вептерей берген. Чер болганга эрге-чагырганың түр буржуаз органнары-биле чергелештир ажылчыннар, солдаттар болгаш тараачыннар депутаттарының Советтери тыптып кээп турган. Ажылчы чонларның эрге-чагырга организацыларының белен хевирлери тыптып келгенинден февраль революциязы Октябрьның социалистиг Улуг революциязынче оруктуг ажыктаан.

Чуртка ийи эрге-чагырганың бижыг эвезин, улуска хлебти-даа, хостаганы-даа, демократтыг тайбыны-даа бербээн буржуазиялың эрге-чагыргазының кошкак боон турарын чуртка турган 600 ажыг Советтериң ажыл-чорудулгазы хереченээн. Улуска чугула апарган бо соруганы чүгле революстуг хемчеглерни оруу-биле шиитпирлээри негеттинип бергеп, ону большевиктерниң революсчу партизы баштаан ажылчын ангы шиитпирлеп болуур турган.

Ирина ПУШКАРЕВА, тоогу эртемниң доктору. (ШМА).

АМЫДЫРАЛДЫҢ АРЫННАРЫ

3. ИВИЖИЛЕРНИҢ ХОМУДАЛЫ

Тайга улузунуң ажылыда, амыдыралы-даа бойдусбиле тудуш. Өөрүшкү-маңнайлыг, тодуг-догаа болгаш чедиишкиниг болуру ооң кандыг байдалыдындан база хамааржыр. Ынчангаш бойдустуң байлаа арбын болзун деп күзээрлер. Ооң уламындан бойдусту камнаары ажок, ол дээш туржуп-даа турарлар.

Өдүген тайгада иевиден өске кандыг-даа мал чок. Ол малды тожулар амылыг бойдуста эң чараш, эң ажыктыг болгаш өске бүгү малдарны чааскаан солуп шыдаар мал дижир. Чүге дээрге ол — инек ышкаш ыйыстыг болгаш ааът ышкаш мунар, теве ышкаш күштүг болгаш хой ышкаш саар, өшкү ышкаш кудуруктуг болгаш сарлык ышкаш даг тевер... Ынчангаш тайга тожуларының кедипдаа, чип-даа, мунуп-даа чоруур чүвезин ооң үнген. Ооң ыцай ан-мең, балык-байлап, кат-чимис болгаш тоорук, шөйне, арыг суг—база оларның амыдыралы. Бо бүгүнү камнаар, камгалаар болгаш өстүрер дээш бүгү күжүн салып турарлар.

— Бойдустуң байлаан кажан база чүү хирени четтиреринң шыңгыы сагыыр чаңчылдыг бис, шупту чүве ой. чижектиг болуур ужурлуг — деп, бүгү назынында тайгасынга чурттап келген, ам 76 харлыг Бараан Дамчыга чугаалап ор.—Мээң уругларым, оларның уруг-дарыы, черле бо чер чурттуг кижи бүрүзү оны эки билир. А бо өскээртен келген улусту кайгаарлыр мен, чигенииң кырынга чинирин, алганының кырынга алырын бодаар: каракка көзүскомнар соңгулдаар дугайында Хоойлуунуң күүселдеэн дээш контрольду боттандырып, соңгулдаларны шын эвес эрттиргенииң дугайында билдиришкиннерни болгаш хомудалдарны сайгарып көрүп, соңгулдаларның түңнелдерни чарлап, соңгуттурган төлээлериниң даңзызыны тургузуп болгаш бадыткап, улус төлээлериниң шынаылгаларын тыпсып, соңгулдаларының түңнелдериниң дугайында дыцнадыгларны парлап кылыр соруглалыг.

Бистиң республикага 3 муң хире улус төлээлерин соңгуур. Шиидилге эргелериң боттандыраргына хамаатылар дыка калбак киржилгелиг болуур болгаш ол чорук бисте судтуң чогум-на улусчу апарганын база катап бадыткап турар.

Улус төлээлери — долу эргелиг судьялар-дыр. Ындыг болганда, олар кеземче болгаш негелде херектерин көрүп турар үеде тургустуунуң келир айтырыгларны даргалакчы-биле кады дең эргелиг коллегиалдыг шиитпирлээ турарлар. Чөвүлежилге эрээлиге олар шупту кады олуржуп, болган херекке хамаарыштыр хоойлуунуң кандыг кеэзи ажыглап болурун, бүрүзүдыгларны тургузарының, шиитпирлеп үндүрериниң, ооң хемчээлин тургузарының айтырыгларын шиитпирлеп турарлар.

Соңгулдаалар хүнүнде назыны 25 хар чедер ССРЭ хамаатызы бүрүзү төлээлекчи кылдыр соңгудуун болуур. Ынчалза-даа ооң суд ажылчорудулгазынга киржип болурунуң байдалын барымдаадап көөрү эргежок чугула. Ол дээрге, төлээлекчи бодунуң хүү, мораль, политиктиг болгаш ажыл-херекчи шынары-биле өске кижиниң саныым-чолуун шиитпирлээринге төлептиг болур ужурлуу-дур. Чогум-на ынчангаш соңгукчу бүрүзү депшилип турар кандидатуракы идепкейлиг чугаалажып көөр, ону деткиир азы ооң ойталап каапкан саналдарны киирер эргелиг болуп турар.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң 1987 чылдың февраль 26-да үнген Чарлыын ёзугаар соңгулдаларны эрттирериниң чурумунга чамдык өскерилгелерни киирген.

Улус төлээлериниң район (хоорай) улус судтарының соңгулдаларын күш-ажылчы коллективтериниң инити хуралдарынга, хамаатыларның чурттап турар черинии ажыл-биле эртер хуралдарынга, чыыштарынга эрттирип турар.

Күш-ажылчы коллективтериниң хуралдарын профзвидел комитеттери бүдүрүлгениң албан черлериниң, организацияларының администрациязы-биле кады эрттирер. Улут күш-ажылчы коллективтерге улус төлээлериниң соңгулдаларын цехтер, кылдистер, участоктар, салбырлар, зөлчеглер, бригадалар коллективтериниң болгаш бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының өске-даа салбыраларының хуралдарынга эрттирип турар.

Хамаатыларның чурттап турар черииң ажыл-биле инити хуралдарын, чыыштарын хоорайның, районуң күүсекчи комитеттери, улус депутаттарының суур, кодэ Соведи азы ооң даалгазы-биле хой-ниити кодэ, кудумчу, квартал, бажың комитеттери чыылдырар.

Улус төлээлериниң соңгулдаларының талазы-биле хуралды эрттирер черииң болгаш үезииниң дугайында хамаатыларга хурал болурунга чедир үш хүнден орайтатпайн дыцнаткан турар.

Күш-ажылчы коллективтиң, чурттап турары черлериниң ажыл-биле хамаатыларның хой нуруузу чедип келген таварылгада хуралды эрттирер бүрүн эргелиг кылдыр санаар.

Район (хоорай) улус судтарының улус төлээлекчилериге кандидаттар депшидилгезин партия, профсвидел ВЛКСМ организациялары, кооперативе болгаш өске-даа хойниити организациялары, күш-ажылчы коллективтер, иниити хуралдар, чурттап турар черииң ажыл-биле хамаатыларның чыыштары, хой-ниити кодэ, кудумчу, квартал, бажың комитеттери, хереэженнер чөвүлелдери, кайын болгаш күш-ажыл хоочуннарының чөвүлелдери боттандырып чорудуп турар.

Хуралга киржип келгеи кижи бүрүзүнге депшидип турар кандидатураларны чугаалажып көөрүнге киржир, оларны деткиир азы олардан ойталаар дугайында саналдарын киирер эргеии берип турар.

Улус төлээлериниң район (хоорай) улус судтарының соңгулдаларын кандидатура ажыл-биле ажгы ажык бадыладашкынныг байдалга эрттирип турар.

Тус-тус күш-ажылчы коллектив бүрүзүнүң чурттап турары черииң ажыл-биле хамаатыларының хой кезиниң бадылааны кижилер район (хоорай) улус судтарының улус төлээлериниге соңгуткан кылдыр санадыр.

Хуралга президиумну соңгуур болгаш протокол бижилгезин чорудар. Хуралдың протоколу улус төлээлерин соңгааныңың дугайында кол документ болуп турар. Протоколдарга үндезилээн күүском соңгулдаларының түңнелдерин үндүрер болгаш тус-тус район (хоорай) улус судтарының улус төлээлериниң даңзызын тургузар. Ону бадылаар болгаш улус судунга дамчыдып бээр. Төлээлекчи бүрүзүнге хамаарыштыр турары район (хоорай) судунуң улус төлээзиниң шынылгазын тыпсып бээр.

Суд чорудулгаларынга киржилгезиниден аңгыда улус төлээзиниң профилактика талазы-биле ажыл чорудар хүзээлгези база бар. Бо ажыл улус төлээлериниң чөвүлелиниң секцияларында кирип турар. Ол дээрге суд шиитпирлериниң күүселдезиниң кыналдазы, хууда тодарадылганы боттандырары дээш контроль, шиитпирген кижилериниң амыдырал байдалын кынаа көөрү, назы четпээнер-биле ажыл болгаш өскедаа чүүлдер-дир.

Ооң аңгыда төлээлер судтуң ажыл-чорудулгазының дугайында ажылчы чоннарга шын болгаш чогуур үезинде дыцнадыгны кылып бээрибиле оларны депшиткен коллективтериниң мурунга доктаамал отчёт бээр сорулгалыг. Бо ажыл кижизидилгеэ уткалыг болуп турар болгаш чурттакчы чон-биле судтуң чоок болурунга идигни бээр, судтуң ажыл-чорудулгазынга хүндүткелди бедидер арганы тургузуп турар.

Соңгулдаларга чедир артып калган үеии совет демократиязының ужур-дузазын, судьялар болгаш улус төлээлерии соңгуурунуң чурумун, бистиң күрүневисте суд шиидилгезииниң ролюн чурттакчы чонга моон соңгаар-даа улам идепкейлиг таймылбырлап бээрииге ажыглаар херек.

Н. ЛОПАЕВА,
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң юрист-консультантызы.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ЭДЧ: КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГАДА ЧАА ЧҮҮЛДЕР

◆ **ЛЕНИНГРАД.** Будапешт метрозунуң түдүүнга херектиг кезектериң болгаш дериг-херекселдериниң орвунга Ленинградтың «Эскалатор» каттыжымышкыны техниктиг документтаиняны чорудуп берген. Венгрияның наймысыладыында ол төлевилелде көрдүүген кезектерни будүрүп эгелээн. Кады ажылдажылганыңың бо хевири хой чүүлдерни камнап алыр арганы берген. ССРЭ-ге кылган дериг-херекселдерни ол чуртче сеорүүн, артык чарыгдаалар үндүрбес, а Ленинградтың ындыг дериг-херекселдер бүдүрер заводунга чаа хевириниң эскалаторларын, аэропорттарга болгаш далай судноларынга ажыглаар чадаларны кылып эгелээр арганы берген.

— Венгрияның специалистери-биле кады ажылдажылганы Будапештиң метрозун түдүп эгелээриниң мурнуидала эгелээн бис. Дериг-херекселдерни аңаа чедиргеп, ону кады эптеп тургузары, машиналарны эдиктирери дээш оон-даа өске чүүлдерни кады кылып турар бис. Ынчаарга ам кооперацияның чаа хевири —кылыр ажылдарның төлевилел документилерни чорудуп бээрии ажыглап эгеледнивис. Ол ийи чурттуң кайызынга-даа ажыктыг боон турар—деп, «Эскалатор» каттыжымышкынның кол инженерлериниң бирээзи А. Дмитриев чугаалап турар.

Каттыжымышкынның коллективи амгы үеде Прагада кылып турар метронуң дериг-херекселдериниң чагыын күүседип эгелээн. Совет төлевилел ёзугаар көрдүүген хой кажт бажыңнарга, садыг төптеринге болгаш өске-даа черлерге тургузар эскалаторларның дериг-херекселдерии Чехословакияның заводтарынга кылып эгелээр. Бо талазыбиле кады ажылдажылганы хөгжүп орар чурттар-биле чорударын база-ла көрдүүп турар.

◆ **КАЛИНИНГРАД.** Поляк болгаш совет дааранықчыларының маңаа болуп арткан ужуражышкынны кайы-даа талага ажыктыг болган. Эльбов воеводствонуң «Трусо» будүрүлгезиниң специалистери Калининградтың дааранылга каттыжымышкынының социал хөгжүлдезиниң программазыбиле танышып чораан. Оон аңгыда ийи чурттуң дааранықчылары продукциянның шыкарын өөскижилериниң, ассортиментизин көвүдедириниң, чаа хевириниң продукциязын будүрериниң талазыбиле санал-оналыш солушкан. Олар кады ажылдажылганың керээзии база чарганнар.

◆ **ТУЛА.** «Тулачермет» әртем-будүрүлге каттыжымышынның болгаш ГДР-ниң Берлинде «Цин» комбинадының әртемденнери дорт кады ажылдажылганың керээзии чарган.

Шой болгаш өске-даа будүмелдер холувайн, металлдар артынчыдыынан каанны эзилдирип күзар карын конверторну Туланың әртемденнери чогладып кылган, ажыглап эгелээн. Ол конверторга эзилдирген каанны машина тудуучуларының ажыглап турары янзы-бүрү кезектерни тускай хептерге күдүп турар. Ынчангаш аңаа металлдан кезектер чондуруп кылыр операцияны ам ажыглавас апарган.

Бо хевирлиг ажыктыг конверторларны улам сайыралдып тургаш, нарын кезектерни күдүп кылыры көрдүүген. (СЭТА).

КНО-НУҢ КОМИССИЯЗЫНДА

ЖЕНЕВА. КНО-нуң кижиниң эргелериниң талазы-биле комиссиязының ында боон турар 43-ку сессиязында Чилиде, Сальвадорда, Гватемалада, Парагвайда болган делегейниң өске-даа чурттарында кижиниң эргелерии үреп турарын-биле холбашкан айтырыгларны чугаалажып турар. Чилиде хуваның кижиниң кол эргелерии болган хосталгаларын үреп турарын ССРЭниң, Индияның, Аляскиниң, Болгариянның, Никарагуаның болгаш Кубаның төлээлекчилери сессиягa санал бергеш, шиитпирлии-биле буруу шапкаиар. Чилиниң улузу террорга болгаш күүдээшкиниге доктаамал таварышп, чыл келген тудум черии диктатуразынга өлүрткеиниериииң саны өзүп турар деп, саналдарга демдеглээн.

Хуиганың каржы кем-херек үүлгедиглериниң дугайын сессиянның киржикчилериге чиги хамаапы херээжеи Кармеи Киитана чугаалаан. Удурланышкынның бүгүниити ажыл соксадышкынымнга киришкены дээш 1986 чылдың июльда тудуп хоруудаанының соонда, ону карабажынга Родриго Рохас де Негри-биле кады аравтанныг хилиичектээшкинге таварышгырган. Ногаидыктар хоруудаттырганнарны каржыдошкуну-биле эттеп-соп турган чүүл-даа чедип албайн оларның кырынче белзиин куткап, эрттедипкеннер. Ооң түңнелинде Кармеи Киитана бүгү назының иштинде инвалид болуп артып калган, а Родриго өлген. Чилиде кижиниң эргелерии каржыбиле болгаш массалыг-биле үреп турарын шыңгыызыбиде буруу шаиарынче болган аңаа удур дээштиг хемчегларии ап чорударынче, оларны соксадырынче КНОнуң комиссиязын ол кыйгырган.

Саналдарга Сальвадорда, Гватемалада, Парагвайда кижиниң эргелерии массалыгбиле болгаш каржыгы-биле үреп турарынче кичээнгейии утландырган.

(СЭТА).

ЧЕР ШИМЧЭЭШКИНИ

КИТО. Эрткен четвергте Эквадорга болган чер шимчээшкиниииң түңнелинде 300 ажыг кижи өлген. Ийылга таварлыг качыгдаанныңарның ниити саны барык-ла элээн каш муң. Бойдустуң халавындан Эквадор Амазонииның районнарны улуг когарадга таварышкан. Ацаа чер шимчээшкиниң Меркаллиниың хемчээшкинии-биле алырга, 6 балл чедип турган. Напо, Пастаса, Карчи болгаш Имбабура провинцияларда оиза байдалды чарлаан. Шериг кезектерни болгаш хамаатыкамгалалдың отрядтары вертолёттарының дузазы-биле ис чок читкеи чүс-чүс кижилерни дилеп турар. Өске черлерден чардыкиан районнардан чурттакчыларны айыыл чок черлерже көжүрүп турар. Айыыл-халап таварышкан черлерже аъш-чем, эмнер болгаш майгыннар сөөртеп чүк машиналарын чорудуп турар.

Эквадорнуң чазаа чуртка бензин садарынга норма турган болза, иевижилерии хандырылгазы, черле амыдырал-чуртталгазы алзоп экижеп турар ийик. Ам чамдык чугула херек түүлдер тыптыныл алыр дээш, чурум үрөөр ужурга таварлыы турарлар. Чижээлээрге, «Май 1» совхоз танкетказы аңчыыр-тынын эргелелиидеи садыи алган. Оске чок түүлдер чок олчаан. Майгын безии тыныбас.

Иевижилер ай туржук чылчылы-биле тайгадан үвер эвес. Ындыг хирезиидө чылыг тоиу оларга сатпайн турар. Хоолулуг азып-чам чок, чеменнер чуруи сагыттыкпас. Арыг-шевер чурумуи сагыыр туржук, майгынга хол чууру безии берге. Немелде төлевир, оп үшкү шалыц албас, харын ореленип турар. Күшажылды организастарыга чартыры, черле эде тургустуунушкуи кылыры негетти. инип келген. Чамдык айтырыглар мээи мурнунда парлаттынган «Иевижилерии күзели» (март 5-те) болгаш «Иевижилерии идегели» (март 7-де) деп материалдарда чыыртыынган. Бо үш материалга хамаарыштылыг албан черлерии чогуур хемчегларии дарый алыр, ооң дугайыи редакциия дыкпадыр дээрзиге идегедии.

ЧУРУКТАРДА: аныыыг бойдуста иеи — чараш мал; иевижи Кыыл-оол БАРААН өртеи айха бир берү дал-лаан; иевижилер берү аглаарынче аътталыпкан.

К. ЧООДУ.

Кыыыл — Адыр-Кежиг — Дооран — Адыр-Кежиг — Кыыыл.

УЛУС ТӨЛЭЭЛЕРИНИҢ СОҢГУЛДАЗЫ

Бо чылдың апрель-май айларында улус судьяларының болгаш улус төлээлериниң волчегиг соңгулдаалары болуп эртер. Ук соңгулдаларны эрттиреринии чурумуи «РСФСР-ниң районнар (хоорайлар) улус судтарының соңгулдаларының дугайында» РСФСР-ниң Хоойлуузу тодарадыр.

Улус төлээлери — шиидилге эргезии боттандырып тура, судьяның бүгү эргелерии ажыглаар, тодаргайларга, олар дең эргелиг кижилер. Совет шиидилге эргезииың демократчыткан ужуруттказы ында илереп турар. РСФСР-ниң Конституциязының 167 чүүлү-биле дүүштүр улус төлээлери, судьялар ыяжып, кымга-даа хамаарышпас болгаш чүгле хоойлуга чагыргыр. Улус төлээлери ийи чартык чыл хуусаага соңгудуп турарлар.

Соңгулдаалар эрттиреринии хуусааларын төлээлериниң бүрүи эргелериниң хуусаларының төнериигге чедир 30 хүнден орай эвес үеде, соңгулдаалар эрттиреринии дугайында РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумуиуи Чарлыынга үндезилээп, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиуму тодарадыр.

Улус төлээлериниң саны соңгудуп турар улус судьяларының, ол судка онаажып турар ажылдың хемчээзиидеи, тодаргайларга, судка кирип турар кеземче болгаш негелде херектериниң санындан хамааржыр. Күш-ажылчы коллектив бүрүзүнге, азы хамаатыларның чурттап турар черииың ажыл-биле эртер хуралдарга элээп каш төлээлер соңгутқан туруп болур. Оларның санын күүсеком тодарадыр. Судтарга боттарының хүзээлгелерии күүседирин-биле улус төлээлерии зөлчег ёзугаар чыыда ийи неделядан ашпас хире хуусаага херек көөрү-биле кыйгыртыр. Ынчалза-даа бир эвес ол төлээлериниң киржип турганы суд херээи көөрү доозулбайн барганда ол хуусааны узадып болур.

Соңгулдаалар чорудулгазының үезиниде улус депутатта. рының район, хоорай Совет. терииин күүсекчи комитеттерии организаакчы болгаш политика-кижизидилгелиг улус ажылдар чорудар ужурлуг. Ынчан хой-ниити организацияларының, күш-ажылчы коллективтериниң, чурттакчы чонуиуң дузазынга даянырыы эргежок чугула. Чер-черде

ЧУРУКТАРДА: Совет Эвилелиниң Маадыры Михаил Бухтуев аттыг Кызылдың бир дугаар ортумак школазының пионерлери ол маадырга турасказаткан шонершу чыш үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

МЕРГЕЖИЛ БЕДИДЕРДЕ ЧҮНҮ КЫЛЫРЫЛ?

Бүдүрүлелериниң, албан черлериниң, организацияларының база ажыл-агыйларының чолаачылары «Шын» солуунуу дамчыштыр бо айтырыгның дутайында тайылбыр бээрин дилеп турар.

Бо айтырыгга Тыва АССР-ниң Иштики хереглер министерствозунуң КАИ килдизиниң бүрүткедилтешилгелда салбырының начальнигы, милицияның капитаны Л. С. Сандююң харыызын моон адаанда парладыбыс.

Ийиги болгаш бирги класстың чолаачызының шынзылгазында Д, Е категорияларда чөпшээрел турар ужурлуг. Ийиги класстың чолаачы шынзылгазында В, С, Е азы В, С, Д азы чүгле Д категорияларда демдеглээн чөпшээрелдиг турар. А бирги класстың чолаачызының шынзылгазында В, С, Д, Е категорияларда чөпшээрээн демдеглел турар. Чүгле бо таварылгаларда бирги болгаш ийиги класстың чолаачылары ай санында немелде телевирии бээр ужурлуг. Ындыг болгаш бирги класстың чолаачызының шынзылгазын алган кижилерге оларның шынзылгазында Д, Е категорияларны чөпшээрээн деп айытпаан-даа болза, оларның мергежил бедиткени хевээр артар болгаш бүдүрүлелериниң, албан черлериниң, организацияларының, совхозтарның администрациязы оларга ай санында немелде телевирии бээр ужурлуг. Ындыг болгаш чолаачылар мергежил бедидерге-биле катап өөренмес, а үк категорияларны чөпшээредип демдегледип адыры-биле Күрүвтоинспекцияга практика кырында автобус башкарар азы кожуглуг автомобиль чорударын хынаттырар.

Оны кээрээн чолаачылар күш-ажыл дептериндеги демдеглелди кылгаш, ажылдан турар черинең таныразын баскан бижикти КАИ черинге көргүзер.

Чолаачылар белеткеп азы оларның билиин бедидип турар өредиилге черлери үштен нимже, ийиден бираазже клазың бедиткенде чолаачыларның шынзылгазында Д азы Е категорияларында чөпшээрел чок болур болза, үк категорияларга белеткелди хары угда чоруткаш, ону дужаар алгаанарның даңзызын КАИ органынга киирер. Өредиилге доозулганының соонда чолаачыларга ийи херегледи тыпсыр: ооң бирээзи — Д азы Е категорияларга өөренгенниң дугайында, өскези — ийиги азы бирги класстың чолаачызынга өөренгенниң дугайында болур. Бо курстарга өөренген чолаачылар КАИ-ге дараазында шылгалдаларны дужаар:

1. Д категорияга — теоретиктиг билиниң болгаш автомобильди практика кырында башкарары.

2. Е категорияга — чүгле автомобиль башкарарын шылгаар.

Өредиилге организацияларыы 1977 чылдың сентябрь 1-ниң соонда мергежил бедидерде Д, Е категорияларга өөретпейн турган болгаш үк категорияларны дужаавган дугаймында хереглеп чолаачылар өөренгенниң дугаймында хереглеп бербейн турганыы база чугулазап моор алырган.

Ийиги класстың чолаачыларын өредиилге черлериниге Е категориязы дужаан алыры-биле кожуглуг болгаш чартын кожуглуг автомобильдерин 10 шак үе иштинде, а бирги класстың чолаачылары Д категорияга дужаан адыры-биле автобусту 15 шак дургузумда башкарын өөренгенниң болгаш оларның дазызын КАИ органынга киирер. Ол өредиилге доозулган соонда чолаачыларга Е азы Д категорияларга өөренгенниң дугаймында хереглеп тыпсыр.

КАИ экранда

ТЕХНИКТИГ ХЫНАЛДАДА

Автотранспорттуң чыл санында эртип турар техниктиг хыналдаларынга күравтоинспекцияның ажылдакчылары техниктиг байдалы бүгү автомобильдерни доктаамал илередип турар. Ол четпестерни эдип алыры-биле чамдык шыңгыы хемчегелерни база ап турар. Ол дугаймында чазактың доктаалында база айытказ. Үрелик болгаш техниктиг байдалы ойүде ажылдаарынга дүүшпес техниканы башкарып ажыглаар кылдыр чөпшээрел бергеш ажылдакчыларга бөлгаш удуртукчуларга база хемчег онаарын ында корген.

Автотранспорттуң ажылын улам экижиндер болгаш ооң ажыглалын улам долу хандырары-биле база ооң үчүдүн тургузар соруглга-биле бо чылдың техниктиг көрүлдезин эрте эгелээн болуп турар.

Чамдык автотранспорт бүдүрүлелериниң айыылдыг чүк сөөртүр автомобильдериниң рамазында черже артыкшылдыг ток эрттиреринге-биле илчирбелерни таварышдыр кылбаан, орт өөжүрер херекселдерни, машина шимчей бербезинн дээш дугуйлар адаамга салыр үш-булуңчуктарыы, мурнуудан болгаш соондан көргүзер табличкаларны, аккумуляторну от кезээнден адырар приборну, «Чоруурун хоруглуг» деп орук демдектерни, авария демдектерни, автоаптечкаларны долузу-биле четчелеваэн, чамдык автомобильдерде газ үндүрер хоолайларны автомобильдиң оң талакы мурнуудан үндүрбээн болуп турар. Автомобильдиң бензин азы солярка ап чоруур бактары адаандан болгаш хажыызындан камгалал щиттерлиг болур ужурлуг. Айыылдыг чүктер сөөртүп турар автомобильдерниң чоруур маршруттарыы болгаш оларның чолаачыларының дугаймында күравтоинспекцияга авария карточкалары долдуруткан турар. Техника хынаалдазының үезинде ол чүүлдерни долузу-биле четчелеп, күравтоинспекцияның ажылдакчыларынга көргүскен турары чүгүла.

Чиик хевириниң түскай автомобильдериниге ажыглалыының айыы-биле 10 сантиметрден бичө эвес үжүктер-биле хамаарыжыр организациязының азы албан черинің адын тода айытказ бижимелди кылыр. Авария-техниктиг чиик автомобильдериниң кузовтары 21392-75 күрстандарт езугаар будуттуган турар. Ол негелделерни күүсеттейн барган таварылгада күравтоинспекцияның ажылдакчылары үк транспорттуң дугаарларын хавырар эргелиг болгаш ооң ажыглалын чөпшээревейн барып болур.

Транспорттуң техниктиг хынаалдазының үезинде чолаачыларның ажылдан шыдаар-шыдаавазын тодаратказ эмчи шынзылгазын база шеер. ССРЭ-ниң кадык камгалал министериниң дужаалы-биле чүк сөөртүр автомобильдериниң чолаачылары 5 чыл болгаш, а пассажирлер сөөртүр чолаачылар 3 чыл санында-да бир катап эмчи хынаалдазын эртер ужурлуг.

Хамаатыларның хуудаажыглалында чиик автомобильдерге артык бижиктер болгаш конструкция езугаар кердүүмээн приборлар, агрегаттар турбас ужурлуг, кузовтуң сөңгаларынга кежегелер аспас. Автомобильдиң кузовунга чүрттүң ылгавыр демдээн чыпшырары хоруглуг, ону чүгле даштыкыже чоруп турар автомобильдерге чөпшээрээн.

Бүгү-ле албан черлериниде быжыглаттыгдан автомобильдерниң (оларның санын барымдаалавайн) спидометрлериниң көргүзүүн түскай журналга демдеглээр. Чүүл сөөртүр автомобильдериниң кузовунуң мурнуунга немелде бортту тургузарын хынаалда үезинде база көрүп турар, чүге дизе авария болган таварылгада ол борт кабинаны болгаш чолаачымың база пассажирниң кемдээшкин болуру авааждир болур.

Бүдүрүлелериниң болгаш албан черлериниң удуртукчулары агаар бокталдырбазы биле автомобильдериниң чамдык чүгүла кывар чүүл агрегаттарының, үлээр аппаратураның ажылдаарын хынаар болгаш агаарже үнүп турар газтың стандарттыг нормазын чедип алырыне кичээнгейин утландырар ужурлуг.

Техниктиг көрүлде үезинде бо чүүлдерни долузу-биле хынаар болгаш ону удуртукчулардан, чолаачылардан негээр апаар.

В. ОРУС-ООЛ,
Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң КАИ килдизиниң улуг күравтоинспектору.

ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ОДАА

«Чаа орук» совхозтуң төвүнде ийи каът Культура бажыңы ёзулуг-ла дыштанылганың одаа болу берген. Неделяның среда санында анаа лекция, беседалар болгаш диспуттар бо-ла болгулаар. Кижизидилге темазынга «Өг-бүлеге урутларыы канчаар кижизидерил?» деп темага лекцияны школада улус өредилгезининң тергиинин Севил Балаа, «Карл Маркстың өг-бүлезин» деп темага башкы Тою Туваачап номчаавайнар. Делегей байдалының дугайында лекцияны Кызылдан сургакчылап келген радиожурналист Дартан-оол Ейдан, социал хандырылга талазы-биле тергиин — Март-оол Монгуш олар чоруткайнар.

Чаа болгаш солуун номнарның сайгарылгазы, номчулгазы солуун эртип, аңаа үстүкү класстарның өөренмичилери болгаш улуг, бичө кижилер киржип турар. Оларны библиотека эргелекчизи Роза Бадыраа, тыва дыл башкызы Долчанмаа Шаравии эки организастап келген. Среда санында адание университединиң өөренир хүнү база бар. «Уругларыы бажыңында спортка канчаар хандыкшыдарыл?» деп көргүзүглүг кежээни башкы Андриан Лойгу бичии спортчу оолдарның киржилгези-биле кылган. Уругларыы спортка киняк, омак-сергек школага болза келир. Сагдылаарыл, Чоңуйларыл, Монгуштарыың өг-бүлелерин чижекке хамаарыштырып чугаалаан.

Спортчу маргылдаалаарыы суббота хүнүнде өг-бүлелер болгаш организациялар аразында эрттирип турар. Чоокта чаа школа биле совхозтуң түскай эртемниглери маргышкан. Аңаа скакалкабиле ойнаарынга эр улустан Михаил Калин-оол, хереженнерден Татьяна Кыргыс, шой кодуреринге Боттуг-оол Ондар, аваангыр оюнкарга Сүлдем Өлзей, Дүпчүр Анай, Бөвей-оол Семгин, Чечек Ооржак олар түс-түзүнде шылгараанныр. Школа командазы чаңгыс сан ашкаш, бирги черни алган. Бо хөлүг старттарны Тес-Хем районунуң төлээлери улуг соңуургал-биле көргеннер.

Улустуң аас чогаалынга турасказаткан солуун кежээ эрткен. Аас чогаалынын эрткен оруктарыың дугайында школада тыва дыл башкызы, күш-ажылдың хоочуну Долчанмаа Шаравии чугаалаан. Жанрлар айы-биле күүселделерге киржир күзелдиг болгаш чалаткан кижилер уран талантызын бараалгаткан. Сыгыт талазы-биле Борис Марзи, тыва ырларны чаңгыстан күүседиринге Нина Сакты-Сюрюн, игилээринге Амур, Анатолий Лойгулар, үштеп күүседиринге Севил Балаа, Тою Туваачап, Татьяна Кыргыс, кожамыктар ырларыынга Вера Марзи, Лариса Тойбаа, дүргеи чугаага

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 62 (13362) | 1987 чылдың март 13, пятница | 1925 чылда үдезилеттингеи | Өртээ 3 көпеек

УЛУГ ОКТЯБРЬНЫҢ 70 ЧЫЛЫНГА

Таңдыда Тыванып күргенинің кодээ ажыл-агый дуржулга станциязының машина-трактор мастерскаязында ажыл-иш хайыккан. Мастерскаяның ажылчыннары часкы хову ажылдарынга уткуштур кодээ ажыл-агый машиналарының септелгезин доозуп турар.

Коллективте хүн нормазына ажыр күүседип турар мурнакчы ажылчыннар хөй. Оларның санынга токарь В. Власов, Е. Чакан-оол, слесарь В. Иванов, № 4 бригаданың механиги хоочун механизатор Н. Федоренко олар кирип, хүн нормазын 100—120 хуу чедирип турар-тар.

Машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Николай Макарович Афанаскин даанга ажылынга кызымак, ээ харылсаалгалыг кижилерни адап тура, аныяк коммунист Шериг-оол Оюнну онзалап айытты. Артык, хоозун чугаага ынак эвес аныяк коммунист слесарь-инструментальщик Ш. Оюн бодунуң мергежилин болгаш политиктиг биликин чылдың-на ө бедидип турар. Анаа кандыг-даа ажылды дагыргга ол чажап дивес. Чагыгы ой шаанда болгаш шынарлыг кылдыр кылыр ниижи деп мастерская эртелекчизиниң чугаалап турарыла шын. Кывар чүүл аппаратуразының слесарь М. Хайнатскийниң ажылы мактаалдыг. Ол хүн нормазын 150 хуу чедирип турар.

Коллективтиң кежигүннери часкы, күскү хову ажылдарын бедик деңнелге эрттирип, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл оюн толептиг уткуур дээш күжеминишкинниг ажылдап турар.

ЧУРУКТАРДА: хоочун механизатор, № 4 бригаданың механиги Н. Федоренко ажыл үезинде; аныяк коммунист, слесарь-инструменталыцчик Ш. Оюн. ө

И. ДАМБАНЫҢ фотолары.

РСФСР-НИҢ АРХИТЕКТОРЛАРЫНЫҢ ИЙИГИ СЪЕЗДИЗИ

РСФСР-ниң архитекторларының ийиги съездизи бодунуң ажылын үргүлчүлеп турар. Ада-чурт архитектуразының салым-чолу, ында чыдып калган чүүлдерни ажыл эртери дээш архитекторларга улуг харысаалганың онаажып турарын санал бергенивер демдеглээн. Соолгу чылдарда хоорай тудуушкунунда чаа чүүлдериниң ылангыя архитектура талазы-биле улуг хемчээлдиг хөй-ниитти тудуг объектилериниң түттүнүп турарын бо айтырыгда буруныгаар баазым деп санаш болур. Ындыг болзажок бистиң хоорай, суурларывыстың ниитти архитектурузуг арын-кевирин тодарадыр массалыг тудуглардa чедишкиннивер кончуг ховар. Маңаа хамаарыштыр чугаа болза, эки хандырылгалыг болгаш янзы-бүрү ховир лиг бажыңнар тударының дугайында эвес, а чаагайжыды түттүнген, комплекстиг болгаш амыдыран чурттарывыга керектиг бүгү чүүлдерни хаара түскен улуг чуртталга районнарывыңың тудуушуп дугайында боол турар. Чижээлээрге, Москваның чуртталга массивтериң архитектура талазы-биле онзаланчак ховир лиг кылдыр тудары, төп кудумчуларын чаарты тудары найысылалдың архитекторларының мурнунда нарын соруулга болур. Хөй кааът чуртталга бажыңнарын тударын эвээштеп, чаа болгаш ооң мурнунда туттунган черлерге долгем, кавс-шинчи болгаш кижилерге эптиг чуртталга объектилерин кылырынче киржип чаңгейин салыр керек.

Архитектор мергежилдиң хүндүткелиниң, төлевилел-тудуг чорудулгазынга ооң үшүр-дузазының болгаш архитекторжу күүчүүн чогаадымкы чоруунуң ролюнуң кудулаанының дугайы дүүгеезинниг байдал-биле хурал-га демдеглеттинин турган. Ынчангаш ССРЭ-ниң Архитекторлар эвилелиң, архитекторжу хөй-ниитти, съездиниң делегаттары ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң архитектура херектериниң талазы-биле күүнге коммтедин тургузары чугула апарган деп санаш турар.

Чурттуң ыракты районнарынга чаа хоорайларны болгаш суурларны төлевилеп тударының, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүп эргидегги үлептүр төптерни чаагайжыдының чаартып тударын чугула айтырыглар апарген деп, санал бергеи делегаттар демдеглээн. Архитектура херээнде бар боол турар четпестер бо ажылга ёаулуг-ла тодарагай кестүп кээп турар. Эрги суурларны болгаш хоорайларны эде планнаарының база чаарты тударының чаа методтары ажыдын кылдыимаан, эрги методтар эки түңнелдерин бербейн турар. Ведомство-ларның эрге-ажыын бодаан ыйдыышкыннары болгаш бедик мергежилдиг кадрларның чедишпези база-ла шаптыктап турар.

Россия Федерациязының архитекторларының съездизи ажылын үргүлчүлеп турар.

(СЭТА).

Куш-ажылчы медээлер

КВАРТАЛДЫҢ ХУУСАА БЕТИНДЕ

• Алдан-Маадыр» совхоз бирги кварталда сүт бүдүрелиниң болгаш ону күүгенге садарының планын хуусаа бетинде, мартың 7-8-те күүсединнеп.

Улуг Октябрьның 70 чылынга утказутур сопиалистиг чарышка ыленкейлиг киришкиннээм, совхозтуң Ак-Даш, Бора-Тайга сүт-бараан фермаларының коллективтери юбилейлиг чылдың башгайгы кварталының планныг онаалаашын хуусаа бетинде доозкамнары ол. Мартың башгайгы неделязында сүт-түн ниитти саалдаашын 94 тонна чедиргеи болгаш 85 тонналы күүгенге сатказ, ооң квартал планын совхоз бүрүн күүседткен.

Мартың төнчүзүнге чедир арткан хоңуктарда Ак-Даштың, Бора-Тайганың фермалары квартал планынган ажыр сүттү бүдүрелиниң болгаш күүгенге садарыны уламчылап турар.

Совхозтуң кол воотехниги Б. Х. Монгуштуң санап турарыла-биле алырга, квартал планындан ажыр 34 тонна сүттү саар база 28,6 тонна сүттү күүгенге садар арга оларда бар.

Алдан-маадырныларның сөзү бажыг. Кышкы үеде мал продукциязын алырын кудулаттайн турары оларның кызымак ажыл-агынның түңнели-дир.

Совхоз бирги кварталда күүгенге эът дужаарының планын бүрүн күүседиптериниң аргалары база бар. Мартың бирги неделязында эът дужаарының планын 30 хуу чедиргеи. Квартал планында көрүнгеи 60 тонна эътти совхоз мартың 20-ге чедир күүседиптер деп ажыл-агыйның специалистери санап турар.

Бистиң корр.

ХӨЙ ООЛДААШКЫНЫ АДАКТАЛГАН

«Алдан-Маадыр» совхозта 14026 баш төрүүр хөй бар. Мартың 2-ге чедир 10234 хөй төрөөн болгаш хөй ооддаашкыны эмгы үеде адактаалып турар.

Шат бригадазындан Кылын-оол Сарыгларның, Чечектиг бригадазындан Делгер Сарыгларның, Кара-оол Монгуштуң, Кенден Монгуштуң, Оргу-Шөлдүүден Букуу Монгуштуң, Бөшүк Ооржактың, Чодураалыг-Сайыр бригадазындан Аммр-оол Монгуштуң болгаш ооң-даа өске кадарчыларның коданнарында хөй ооддаашкыны адактаалган болгаш хураганнар онча-менди доругуп турар.

Совхозтуң 4 хойжу бригадазында 122 коданнарны бижидалы хур, мендиг. Хөй ооддаашкынының үезинде коданнарда сакманчылар четчелеттинген, чаш хурагаанарның ажаалдазын деминг чорудуп турар.

Кажаалары кышка белеткеп чылыглап, септээн, чамдык коданнарда хөй, хурагаа кажааларын немей кылгылаанны кыштыы эки арттирериниң магадылал болган. Чижээ, Чодураалыг-Сайыр бригадазының кежигүннериниң күүк-биле хураган кажаазын Бегзи Ондарның кыштаанда туткан. Коданнарда мал чеми четчир.

Кыштагларда кажаалар иштин коптаргап, коргеңнин одаарынга ажыл-лаарын-биле чыып, курга-дып турар.

Н. ООРЖАК.

БРИГАДАЛАРДА

Улуг-Хем районнуң ажыл-агыйларында хөй ооддаашкыны адактаалган. Ам ниитизи-биле районда 32 муң 800 хураган алдынган.

Хөй ооддаашкыны «Улуг-Хем», «Ак-Туруг» совхозтарда эки чоруп турар. Оз ажыл-агыйларда А. Хууракай, Э. Седен оларның удурткана хөйжу бригадаларны дээре коргүүлүг болуп, 100 хойга онаштыр бо хүннерде 88-90 чедир хураганнарны тус-тузунда алган.

Малчын коданнарда хөй ооддаашкыны уламчылап турар.

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

«Шагонар тудуг» треста Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугчузу М. Лопсанның удурткаиы бызаңчылар бригадазы эрткен чылда 12 вал чурттаар бажыңны ажыглалга киирер турган, херек кырында 16 бажыңнарны кылып доозкан.

Он ийиги беш чылдың ийиги чылын бригада кежигүннери база шөлүпкыя эгелээн. Эрткен ийи айда олар ийи вал чурттаар 2 бажыңны ажыглалга дужаглаанар. Тудугчулар Н. Монгуш, В. Намчак, М. Дамдын-оол болгаш оон дал өскелер шөлүпкыя ажылдап турааңар.

Б. ДОҢГАК.

Специалиске сөс

МАЛ ЧЕМНЕРИН АЖЫКТЫГ АЖЫГЛААР

Мал ажылдыгларының аразында кыштаглашкынны чедишкиннир эрттирер талазы-биле калбарган социалистиг чарышта мал чемнериниң курлавырларын ажыктыг ажыглаары чугула чүүл болуп турар. Малга кандыг-бир чаңгыс чемни үргүлчү бээргe, ол чем чеже-даа хөй болза, шоолуг ажыктыг эвес. Рационуну хоолулуг тудумелдери дең кылдыр янзы-бүрү немелдерни ажыглап турган тургузарга, малга шингээттингир болгаш мал чемнеринге каммалгалыг болур. Кегженир малдарның рационунга белоктуг болгаш белок чок-даа азот будумелдерни тавыштыр немей бээри чугула. Ону чедип алырда рационга аммоний дустарын болгаш органиктиг кислоталарны база ол шыкаш минералдыг немелделерни немэр.

Концентраттыг мал чемнерни чедишпес-даа болза, совхозтар боттарында арткан бидүүн-даа, чулуктуг-даа бүгү мал чемнерни минералдыг, витаминниг болгаш оске-даа немелдер-биле (байлакшытказ) ховаш, кормоцехтерге болгаш кормокухналарга болбазырадыр бээр херек. Малга мичээр белеткээн холуксаалары бээри совхозтарга мал продуктуларын будүрери ооң-даа улгаттырар, кыштаглашкынның арткан үезинде малдың өлүп хораар чорүүн кымырар. Ынчаар белеткеттингеи холуксаалар хоолулуг, чидиртингир, шингээттингир-болуруидан ангыда мал чемнерин каап бээрин механизаставрынга таарымчалыг. Ылаңгыя ажыл-агыйларда хөй арткан мал чемн — саваанны малга мичээр белеткеп бээри чугула. Ол долу рационнуг холуксаалар пиектериниң сүт-күрүн 10 хуу хире, а семиртилгеле турар аныяк малдың бир дүн-хүнде кемелде дең-зинин 15—20 хуу улгаттырар арганы бээр.

Мал чемнериниң холуксааларын белеткээри дээрге ангы-ашгы мал чемнерин хээндектеп, холуп бээри-дир. Аңгы үеде чүгле рационну дең-кептир тааргыттырар эвес, харын чем единицазында бүдүмелдериниң дең-зигүүрүн бе-зын деңнештирер апарган, Оларга малдың организминиге чугула хоолулуг бүдүмелдериниң шингээттингирин таарыштырар. Мал чемнеринде кальцийниң болгаш фосфорнуң чеже хире барын тодарадып албайн минералдыг немелделерни чемге холуурун эки түңнелдерни бербес. Мал чемнериниң рационуун шын тургузарда, ук ажыл-агыйның мал чемнериниң химиктиг составын болгаш хоолулуун билирги албан.

Хүнде-ле 8-10 кг сүт бээр инектерни 5-6 кг сиген болгаш саваңдан, 6 кг сенажтан, 20-25 кг силостан тургустуруган, минералдыг витаминниг немелделер холбан холуксаалар-биле чемгерер. Хүнде 10 килограммдан хөй сүт бээр инектерни мал чемнериниң единицазы ооң-даа хөй рационну ёзугаар чемгерер.

Эът углавышкынынг малга 8-10 кг сигенин болгаш саваңнан, 8-10 кг кукуруза силозуун болгаш 1,5-2 кг комбикормну бээр. Дүн-хүнде бээр чемнериң рационну малдың 100 кг дириг дең-зинниге онаштыр 2,5-3 мал чемнериниң единицазы болгаш 200—250 грамм протеин турар кылдыр рационну тургулар. Семиртилгениң башгайгы үезинде бүдүүн болгаш чулуктуг чемнерни хөйнү, комбикормну эвээштеп бээр. А семиртилгениң сеелгү үезинде комбикормнарны бээрин көвүдедир.

Амгы үеде ажыл-агыйларда сигенниң курлавыры эвээжеп, саваң хөй артып турар. Ону мал чемнинге болбазырактаар ажыглаары негеттинер. Казахстанда Караганда областың «Центральный» совхозунуң бир сүт-бараан фермазы мал чемнин бүстап хайындырарының чаа аргаанын тып чогаадып алган ажыглап турар. Бистиң республиканың совхозтары ол арганы база боттарынга шингээдип болур. Ол бөлүүн аргa. Ханаларын шап каап хостазы берген силос оңгарларын ам ажыл-агыйларда бар. «Центральныйның» ажылчынары ындыг оңгарны бетонбиле ийи үзүктээш, оларның бирээзинге мал чемнерин кааът-каът кылдыр салып алганнар: кылыны 30 см хире тырый таптап каап саваң, 15 см силос, ооң кырында хөй эвес концентраттар, дус болгаш минералдыг немелделер. Ол чемнин малга бээр мурнунда оңгарга чыдырда-ла бүстап чылыдып алыр аргалыг. Ону мынчаар кылган. Үттегилеп каап хоолайларны «Кировец» тракторнуң чүк кодуртур херекселинден оңгарның шуут-ла дүүнге чедир үш одурүг кылдыр чорудар. Мал чемнин чылыдарда, ол хоолайлар дамчыштыр нанг бус чорудуптар. Ынчалдыр хары угда 30 тонна холуксаалы бүстап чылдын ап болур. Мал чемнинң чарыгаттынып турарының аайы-биле бус дамчыдар хоорайларны база шимчедип бар чыдар, а оңгарның хостазы берген черинге мал чемнерни базала кааът-каът кылдыр каап чоруп орар. Ол бүгү ажыларны дөрт механизатор чайлыг четтигип кылып турарлар. Казахстанның ол ажыл-агыйында 3 муң баш мыйыстыг бода мал болгаш хойлар бар.

Малды саваң-биле колдадыр чемгерери негеттинин турар бо үеде ону мал чемнинге ажыктыг ажыглаарывыңы янзы-бүрү оруктарын дүүзөр херек. Шагдан тура ажыглап келгенивис таарымчалыг арга болур саваның силостаа белеткээрин ажыглаары база ажырбас. Ону белеткээрде ынаап-ла республиканың ветбактлабораториязының белеткеп турары ажыктыны ажыглаары чугула.

Саваның кышкы үеде силостаарының технологиязы берге эвес. Ону хостаган силос аазы сенаж оңгарларынга кылып болур. Бо кыштаглаашкынга Улуг-Хем районнуң «Улуг-Хая» «Күш-ажыдың хостуу» совхозтары саваның болбазыраткан чемге ажыглап туралар. Ол ажыл-агыйларның белеткеп алган силозу улуг ол шыктыг. Ынчангаш силос болгаш сенажты-ларның белеткеп алган силозу улуг ол шыктыг. Ынчангаш силос болгаш сенажтыларны чаа шынарын экижидип турган малга бээри кегеттинин турар. Эрткен чайын силос салышкынынын үезинде ажылдың технологиязын шын сагыыаныдан органиктиг кислоталар эмин эрттир хөй болуп, силостар үрелип турар. Үрелген силосту мал хөөн чок чиир болгаш малдың кадыкшылыңга хоралыг. Ынчангаш үрелип чыдар силостарның шынарын экижидер херек. Ону ылаңгыя «Ак-Туруг», «Кызыл тараачын», «Кара-Хаак», «Ленинчи орук», «УТКА 25 чылы», «Найырал», Жданов аттыг болгаш өске-даа хөй совхозтар дарый чорудары негеттинин турар. Ону чорудары берге эвес. Үрелип турар силосту ооңгардан алырда 1,5-2 хуулуг кальцийлээн сода-биле (чем содазы) холуй булгаан 1-2 шак тургузуптар. Бир тонна силосту ажылдап кылырынга 250—300 литр холуксаа чедер. Натрий силостуң шынарын экижидер, а аммиактыг суг-биле ажылдап кылган мал чеминиң (силостуң) протеини көвүдээр. Бир тонна силоска 25 хуулуг 10-12 литр аммиак суу чедер. Ону силосту оңгардан үндүрүп, транспортка чүдүрүп турда холуур. Ооң соонда силостаан аммиактың чыды чиде берзин дээш 3-4 шак дургузунда тургускаш, малга баштай эвээштеп бээр.

Амгы үеде күш-шыдалы баксыраан мыйыстыг бода малга будук-бүрүнү витаминниг немелде чем кылдыр бээри кончуг ажыктыг. Бир килограмм будук-бүрүде 50 мг каротин, хөй санныг В, С, К витаминнер, кобальт, марганец, демир, чее, цинк бар. Будук-бүрүнү ыяш ажыл-агыйларлыг совхозтар ажыглап болур арганыг.

Кыштаглаашкынның арткан айларында ажыл-агыйларның удуртукчулары, түскай эртеминнглер, мал ажылдыглар кол кичээнгейни мал чемнерининң килограмм бүрүзүн таарымчалыг кылдыр белеткеп, ажыктыг ажыглаарынче кол кичээнгейни салыры негеттинер. Ёзудургга оон оң ийиги беш чылдың ийиги чылында малдан продукция азырының планнарының күүседезин дыка хамаарыжыр дээрзин утпас херек.

Е. МҮРЫГИНА,
химизидилге станциязының зоотехниги.

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелинде

СОЦИАЛИСТИГ ӨНЧҮНҮ КАМГАЛААР

Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң эдлечглиг хуралынга «Районнуң совхозтарында социалистиг өнчү-хереңгинниң камгалалын хандырар талазы-биле Тес-Хем райкүүскомунуң ажылынның дугайында» айтырыгны чугаалашкан.

Бо талазы-биле райкүүском даргазы И. У. Успүүнүң илеткелин дыңнаан, Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң демдеглээнин болза, социалистиг өнчү-хереңгини камгалаар талазы-биле районнуң ажыл-агыйлары чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Чижээ, малдың баш санын остүрериниң, мал болгаш чер продуктуларын көвүдедиринің, оларны садарының планнарын күүседирининг талазы-биле кол-кол хемчегериниң планнын бадылаан.

Ындыг-даа болза социалистиг өнчү-хереңгини камгалаар талазы-биле районнуң ажыл-агыйларында байдал ындыг-ла чогумчалыг эвес дээрзин хуралга демдеглээн. Оорланыр болгаш самчыгдал кылыр чоруктарның бүгү оруктары ам-даа дуглаттынмаан, ажыл-агыйжы эвес чоруктар-биле, немей бижидилге кылыр чүүлдер-биле демдеглээн. Ынчангаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң президиумунуң демдеглээнин болза, социалистиг өнчү-хереңгини камгалаар талазы-биле районнуң ажыл-агыйларында чамдык ажылдарны кылып чоруткан. Чижээ, малдың баш санын остүрериниң, мал болгаш чер продуктуларын көвүдедиринің, оларны садарының планнарын күүседиренің

ЛЕНИН АТТЫГ СОВХОЗ

КАДАРАРДА ХОЮМ ЧАРАШ

Мал болгаш чер ажылының продукциязын көвүдедиринге дыка улуг курлавыр өг-бүле керээзин нептередири болуп турар. Ооң ханы аргаларының долу ажыглаттынарынга бүгү хемчеглер-биле дузалаар херек. Ындыг керээниң хевирлери хөй янзы, олар күрүнеге, ажыл-агыйга база өг-бүлеге ажыктыг болган турары чугула. СЭКП ТК-га январьда болган чөвүлел хуралга ынчаар айыткан.

Эрзин районда Ленин аттыг совхозтуң № 1 бригадазының хойжулары өг-бүле керээзин канчаар шингээдип ап эгелээнининң дугайын бөгүнгү бо арында чугаалап турар.

ӨГ-БҮЛЕ КЕРЭЭЗИ: эге базымнар

ТҮҢНЕЛДЕР ЧҮНҮ КӨРГҮСКЕНИЛ?

— Ажыктыг болбайн канчаар, ону эртем ийи чылда караам-биле көрдүм, бүзүредим — деп, бригада керээзиниң дугайында айтырарымыска, хойжу Соян Давыковичтоорааи харылады. — Дүктү, төлдү эки алыр-ла болза...

— Чыл түнелиг-биле үзе санажым каапкан болгай силер. Кижи бүргүү млап-ла кылган шаа-биле алган деп бодаар силер бе?

— Эки-ле билбес мен, мен бодаарымга, кижи бүргүзүн дөңге көргеи мынаш...

Хойжу Доржуның дадагаа. ван орар айтырымның талазы-биле тайылбырны бригадир Мадыр Төмүровна Кыырга берди:

— Кижи бүргүзүнүң ажыл-дан турары дөктаамал контрольда болгай. Ай санында табельди тургускан, бухгал. терияга дужаарын турар. Ону бригада хуралынга азы оон чөвүлелиге млап-ла чугаалажыр. Бир эвес кым-бир-ниң чек аргазы дыка эптиг деп, ол демдегледи. Чек дептерин бригадир ай эгезинде алыр, анда чыл дининге үндезилеп ук айда чарыгдалдарны шуптузуп тускайган айыткан турар. А херек кырында чарыгдал кайы хире болганын ай төнгенде долузу-биле санап, шүүштүрүп көөр.

Каминалга дээш немелде төлевир дугайын үстүнде айытпышыс. Материалдыг совуургалга хамаарыжыр еске төлевирлерни, шаңналдарны көрээл. Баштай аванс дугайы. Хойжулар чыл дургузунда аванс алыр: төрүүр хой бүрүзү дээш 53,6, төрүвес хой дээш 37,2 копеек. Коданда мал бажы хой болган тудум, аванс улуг дээрзе бижинигир. А чыл түнели-биле продукция дээш санажылга кылыр. Чижек кылдыр, С. Доржуның өг-бүлезиниң санажылгазын алыыл. Алган хураганының, хойнуң санын үндүрүп каан. (Маңаа коданда хойнуң назы-харын, шынарын, продуктулуун ылап-ла барымдаалаар. Ынчангаш хойжуларның керээде хүлээлгелери аңгы-аңгы). Ноябрь айга чедир улуг хойнуң бирээзиниң-ле ортуман деңзизин 43 кг-дан эвээш эвес турар кылдыр семиртир. Звено бо чылын ниитизи-биле 21 муң рубль түнүүр продукцияны бүдүрер. А ону бүдүрериге үндүрер чарыгдалдарны ылавылалдыг санаан —8,1 муң рубль, олардың иштинде шалың фондузу, мал чеми, өске чарыгдалдар кирип турар.

Дараазында бөлүк дыка чугула. Ол дээрге талаларның хүлээлгелери-дир. Бирээде, совхоз администрациязының хүлээлгези. Моңу база оон харысалгазын тодаргай айытпаанындан, сөөлүнде, ажыл үезинде, маргылдаа үнер, түнелиинде харын-даа звено (бригада) бүстүп дүжер таварылгалар бо-ла болгулаарын практика көргүзүп турар... Администрация дараазында түүлдерни хүлээнип алган: звенону бот-орулга-чарыгалыг онаалдада көрдүнеп бүгү материал-техниктиг хөрецгилер-биле хандырар, ол дээрге мал чеми, суг чедирер машина, одаар түүл, электри энергизазы, эм-таң, тускай кеп, чепсек-херекселдер-дир. Кажаалармың, чурттаар бажыңнарның капитал септелгезин кылыр. Совхозтуң бухгалтериязында звенонуң дөрт чарыгдалдарының хуу үчёдүп база бүдүрген продукциязының, чаш төлдүң шынгны үчёдүп кылыр. Дараазында звенонуң ажыл төлевириниң дугайын тускай көргүскен. Ону тариф фондузун 25 хуузу улгаттырган аккорд-шаңналдыг система ёзугаар чорудуп, дараазында немелде төлевирлерни тургузар дээш: дөрт чарыгдалдарны эвээжеткени дээш ниити каминалга түңнүүң 40 чедир хуузун төлээр; планнан ажыр продукция дээш оон күүнеге садар ортээниң 20 чедир хуузун төлээр; планнан ажыр алган хураганнарның ортээниң 25 хуузун төлээр; үзүлдеде хураганнарның деңзизин барымдаалап, шаңнал фондузундан баш бүргүзү дээш мынчаар төлээр — 20—23 кг болганда — 1 руб., 23—26 кг — 1,5 руб., 26 кг-дан өрү — 2 руб; санажылгага чедир авансыны малдың баш саны барымдаалап бээр. (Ам көрээ че, үстүнде айытқан малчыныстың алыр акшазы база кайы хире кемеште?)

Ийнде, звеноның хүлээлгелери. Ол негелделерни ажылагай удуртукчулары эки билир, малчыннар-даа чаңчыгып калган чүве болгай. Ынчангаш маңаа ук өг-бүлениң хүлээлгелерин доңчулап бижиндим. Продукцияны эвээш чарыгдалдар-биле эки шынарлыг хойнуң бүдүрер. Бүгү-де чүүлдерге каминалгалыг болур, оларның база ажыл шагының үчёдүп эки кылыр. Агар сепгелгени совхозтан алган материалдар-биле боттары кылыр. Өрт болган ажылга айыыл болдурбас. 10 тонна сигенни, 10 тонна өдекти боттары белеткээр.

Адак соонда база бир чугула бөлүк — талаларның эргелери болгаш хүлээлгелери. Оларның кол-колу ыыдыг болду. Бир эвес администрацияның буруузу-биле дорт чарыгдалдар көвүдээнде өртектерни болгаш расценкаларны ол эде көөр. Бүдүргенің кол ажылчын технологиязын хажыткан таварылгада администрация звенога сажаан шаңналдарның шуптузуп азы чамдыызын казымыр эргелиг, ону профзвидел организациязының киржилгези-биле кылыр. Звеноуң дилээн ёзугаар администрация немелде ажылчын күштү быжыглаар, оон хөлезинии звеноуның ажыл төлевириниң фондузундан төлеп бээр.

Өг-бүле керээзиниң ниити байдалы ыыдыг болду, ынаа өг-бүле звеноузунуң удуртукчузу М. Т. Кыраа мал эмчилери-биле шалыпчы, өскелерге оны үлегер-чижектиг коммунист малчыннар совхозта эвээш эвес. Ажыл-агыйның шупту хойжуларын коммунист малчыннарда быжыглаан. Олар дегдемнеп алганнарынга бөстүг дузаны көргүзүп, оларның чедиишкиннери азы чедир кылбайн турар түүлдерни дээш долузу-биле харылаар ужурлуг. Шак мынчаар Д. К. Норбу—Доржу Сояның, Сүге Назының агдыныкчызы, аныяк малчыннар Шаву Сам, Шавы Балдар-оол, Сүге Дамдин олар дээш хоочуун малчын Б. Х. Сам долу харылсалгалыг.

Ажыл-агыйның коммунистери — шупту-ла эки чаа түүлдериниң эгелекчилери, идепкейлиг күүседикчилери. Ынчала-даа совхозтуң партия организациязы ниитизи-биле дыка бичии бооп турарын айтып каарыг чугула. Организацияда чүгле 37 коммунист, партия кежигүнүнге 5 кандыдат бактаап турар. Ажыл-агыйга партийжи өскелер быжыглаар дээш кижи бүргүзүн-не ынаар хүлээп ап туруп бээр эвес, ынчала-даа ону быжыглаа болурунуң бүгү-ле аргаларын долузу-биле ажыглаарын чугула болгу дег.

— Ажыл-агыйывысты күш-ажыдың болгаш эргелең башкарылганың чаа организастыг арга-хевирлеринче шилчидер дээш ам-даа шудургу, бедик бүдүргүкчүлүг ажылды деткиниринг бөдүүн база ажыктыг хевирлерни диилеп тывар дээш ам-даа чогаадыкчы ажылдаар ужурлуг бис—деп, Аркадий Дүгерович бистиң-биле чугаазы түнеди.

Секретарының оозу шын, ленинчилериң мурнунда кыыр ужурлуг чүүлдер ам-даа хөй.

КОММУНИСТЕРНИҢ ҮЛЕГЕР-ЧИЖЭЭ

— СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң материалдары-биле танышкан болгаш аңаа хамаарыштыр коммунистерниң соруулгаларының дугайында айтырыгны чугаалашкан ниитизи партия хуралынга бистиң совхозтуң экономиказының аңгы-аңгы адырларынга, ылаңгыя хой ажылынга эде турустунуушкунуң дугайында чугаа болган—деп, совхозтуң партком секретары Аркадий Дүгерович Чигжит чугаалап олурду.— Эде турустунуушкун дээрге-ле, бирги ээлчегде ажыларының организастаарының депшилгелиг хевирлери — бригада керээзин болгаш бот-орулга-чарылганы нептередири деп билип турар бис. Ынчангаш бо талазы-биле эвээш-бичиилээ боя дуржулга бисте бар.

Секретарының оозу шын, ону үстүнде бижиттинген чүүлдерден билир бис. Ынчангаш бо чугула ажыл-херекке, кандыг-даа чүүлдерге дег, эгелекчи үлегер-чижээн коммунистер көргүзүп турарлар деп секретарь чугаалап орда, эжиктен бир кижи бакылап келди. Аркадий Дүгерович ону кый деп алгаш:

— Ыраккы коданнарга бо үеокте автолавка четпээн ышкаш, ол дугайында чүүнү биядың, Дашович? Райпо чедип, ону сонуургап көрдүң бе?— деп айтырды.

— Бурунгу хүн-не аңаа чорааи кижи болгай мен. Бензин арай чедиишпес хире болза-даа, аргазын черле тып көөр бис дээн үлүс—деп, оозу харылаан соонда олар ийилээн аразында бистиң дүүн чоруп турганывыс № 1 хойжу бригадазын дугайында элээн чугаалаштылар.

Келген кижи бригадада байдалды черле ажжок эки билир кижи болду, бригаданың малчыннарынга чаш хураганнар дугаарлап, тарылга кылып турган эмчилер, бригадирбиле кады чорлувус. Дамдин Сүгенің коданынга ынчаарда чаа төрүттүнген турган 63-кү ак чүзүннүг эр хураганның дугаары 6363 болганын сонуургап каттырыштывыс-даа). Хураганнарны ай санында деңзилээр («харысалга бедидириниг дузалыг» деп, бригадир тайылбырлады), а үзүлде үезинде — мырыңай албан. Маңаа аргажоктан бичии деңзилерни ажыглаан турар. Октябрь 1-де улуг хойнуң немелде деңзизин тодаралып деңзилээр. Ш. Балдар-оолдуң хөмүдалын маңаа киирээл: «Тарып боозадылгадан хураган чок-тур, оон чарыгдалдары кымга дүжерин? Ам кошкар хураганнары үнер, күзүн үзүп турда, шоолуг бспээн, деңзизи эвээш болурдур — меңээ база-ла каржа ышкажыл! Оон орулугга бистер боттарывыс тарыыл, өөренип-ле алгай бис». Ш. Сам ыыттагларда ажыглап турар УД-2 деп моторларның чарыгдалы улуг деп чектеди: «Ынчала-даа бензин талазы-биле элээн каминалгалыг мен» деп немеди. Электри кинрген коданнарда счётчиктер бар, анаа ыыт турар лампочкалар көрбедивис. Ында-мында октапкан от-херексел, төктүп чыдар мал чеми... деп чугааның сомазы безин чок. «Малчыннар ам чарыгдал бүргүзүн санап орар» деп директор демдегледи. Хойжу бригадалар удуртукчуларын ийилээ ортумак эртемниг бухгалтерлер болуп турары солуп. Хойжу Дүгер Даш-оол (техникум дооскан мал эмчизи): кудук бажыңынга улай эрээл кылып каан, ам артык апарган улуг шимчедикчи ында туруп турар, оон уржуундан хөмүр-даш хөй чарыгдаттынып турар деп тааржымайн орду. «Малчыннар ам печкага ускууп ишти хөмүр одаарда, каар бе, кагбас бе деп боданып орар апарган эвес бе?» — деп чугаалажып чордувус. Ол чугаа ыыдыгла шынаан, а ниитизи-биле алырга, малчын кижи бодун боду контрольдап, кижизидип, коданның шынап-ла ээзи мен деп бодап орары илдең. Вот-орулга-чарылганың бир салдары ол-дур.

А ону шингээдип алырынга хөй бергелер таварышкан. Ынчалзажок ол бүдүп эгелээн бо.

— Хамык ажыыды айлап-бодуп, шуудадырынга кол экономист Роза Даниловна Күнүүжеп тергиин ажыддаан, бисти өөреткен, дузаламнаан. А совхоз директору бо ажыыды шуут дорт удуртуп турар — деп, бригадир М. Т. Кыыраа чугаалаар болду. Керээ аргазынче шилчиляге бетинде малчыннарга ону эки тайылбырлаар, өөредир. — ол коңчуг чугула. Чижээ, директор бооду ол талазы-биле бригадаларга 4-4 кичээлди эрттиргеп. Ам төрүвес хойлуг коданнар малчыннарны өг-бүле керээзинче шилчиир деп негеп турар апарган. «Өг-бүле керээзин нептередирге, бухгалтерия аппарадының ажыы-дендии ковүдээр» дээр чугааларны дыңнап болуур. А мында бүгү чүвени айлап алган: биеэги-ле штат кырынга чүгле статистик немешкен. Ол кол экономистиң удуртулгазы-биле өг-бүле керээзиниң, бот-орулга-чарылганың хүн бүрү ажылдарын кылып турар.

Адак соонда бо чүүлдүң эгезинде киргеннивис малчынның дадагалзаашкызынынга хамаарыштыр. Чок, Соян Давыкович, кижи бүрүзү шынап-ла ажыддаан шаа-биле алган, ону документилер бадыткап турар. Чүгле харын бригадага кижи бүрүзүнүң күш-ажылга киржилгеэминиң коэффициентизин эвээ, ажыглаан хүнүн барымдаалап көрүп турганы четпес чадавас, а чогум ук хүн дургузунда кижи бүрүзүнүң ижемирп аңгы харын. Ам, бот-орулга-чарылганыг өг-бүле керээзиниң байдалында, түннел колдуунда эвеновуң бодундан хамаарыжыр апаар. Ону билир силер.

Сөөлгү медээ. Март 9-ка чедир совхозтуң ийи бригадазында 4475 хураган алдынган, а керээ ёзугаар 5200-түү алыр ужурлуг, хой оолдаашкыны уламчылаар турар. Чаш төлде хорамча чок. Оларны кажал одаас арга-биле, оон иштинде 6 коданда сакман аргазы-биле ажаан турар. Хойжулар Ш. Сам, Д. Дүгер, Х. Чалзырай, С. Доржу керээ ёзугаар планнарын күүсеткен ийиле, азы күүседир чыгай берген. Ол дугайын директор Бонуу Сенднекич Сайды биче дыңнаткан. Далбай тыртарынга үнген чарыгдалдарны мал чеминге үнер керээде көрдүнген чарыгдалдарны ковүдедир көргеш, дутлаар деп администрация шиитирлээн.

ӨГ-БҮЛЕНИИ-БИЛЕ

Чыл эгезинден бээр совхозта төрүүр неделиг 15 өг-бүле чаа арга-биле ажыддан киргеп. Администрация биле өг-бүле звеноларының аразында чаргап керээлерни соңуурган көрдүүр. Үзү-үе кылдыр чаа парлап каан. Чижек кылдыр демги-де хой жүүре — Соянның аалынга блокнозуунга түңүүрүп бижир-ге-биле чарышка бирги черии кожаалары — база-ла керээниг № 2 бригада алганы «бир дугаарларга» хомудаичыг болбайн. Т..В. Д. Дулгу бригадирлээн ол коллектив чүс хойдан-на 82 хураганны алган, улуг малының саның 90,7 хуу кажалап алган. ыт будүрерии көүдеткен. ынчала-даа күш-ажылдың будүрүкчүлүүнүң планын күүсеткээн.

Ам республиканың хойжу бригадаларының улуг кезиниде чок көргүзүүнү маңаа адаал: бригада дорт чарыгдалдардан 3,2 муң рубльди каминал алган болгаш коллективтиг керээде көрдүнгенин ёзугаар ниити каминалга түңнүүң 40 хуузун немелде төлевир кылдыр алган. (№ 2 бригада база каминалгалыг болганын немеп каал). Шак бо көргүзүглерден ямчукчу билип каан боор: ук бригада чүгле коллективтиг керээ-биле ажылдап турар эвес, харын ниитизи-биле аалгаанын керээни таныштырайн.

Этээнинде керээниң соруулгазын айытқан: продукция будүрерии көүдедир, мал чемин болгаш өске-даа материал-техниктиг хөрөнгилерин каминалгалыг чарыгдаар. өг-бүле звеноузунуң ажылынын түңнелиниге соңуурганы көрдүүр.

Бир дугаар бөлүкте будүрер продукциянын хенчээлин бижээн: бир хойдан-на 1,8 кг дук, 100 хойдан-на 84 хураган алыр, үзүлде үезинде ортумак-биле хураган будүрери 21,4 кг деңзилиг кылдыр дужаар, улуг мал бажының 97 хуузун камгалап алыр. Ынчангаш ниитизи-биле алыр дүктүң деңзизин, хураганының, хойнуң санын үндүрүп каан. (Маңаа коданда хойнуң назы-харын, шынарын, продуктулуун ылап-ла барымдаалаар. Ынчангаш хойжуларның керээде хүлээлгелери аңгы-аңгы). Ноябрь айга чедир улуг хойнуң бирээзиниң-ле ортуман деңзизин 43 кг-дан эвээш эвес турар кылдыр семиртир. Звено бо чылын ниитизи-биле 21 муң рубль түңнүүр продукцияны бүдүрер. А ону бүдүрериге үндүрер чарыгдалдарны ылавылалдыг санаан —8,1 муң рубль, олардың иштинде шалың фондузу, мал чеми, өске чарыгдалдар кирип турар.

Дараазында бөлүк дыка чугула. Ол дээрге талаларның хүлээлгелери-дир. Бирээде, совхоз администрациязының хүлээлгези. Моңу база оон харысалгазын тодаргай айытпаанындан, сөөлүнде, ажыл үезинде, маргылдаа үнер, түнелиинде харын-даа звено (бригада) бүстүп дүжер таварылгалар бо-ла болгулаарын практика көргүзүп турар... Администрация дараазында түүлдерни хүлээнип алган: звенону бот-орулга-чарылганыг онаалдада көрдүнеп бүгү материал-техниктиг хөрецгилер-биле хандырар, ол дээрге мал чеми, суг чедирер машина, одаар түүл, электри энергизазы, эм-таң, тускай кеп, чепсек-херекселдер-дир. Кажаалармың, чурттаар бажыңнарның капитал септелгезин кылыр. Совхозтуң бухгалтериязында звенонуң дөрт чарыгдалдарының хуу үчёдүп база бүдүрген продукциязының, чаш төлдүң шынгны үчёдүп кылыр. Дараазында звенонуң ажыл төлевириниң дугайын тускай көргүскен. Ону тариф фондузун 25 хуузу улгаттырган аккорд-шаңналдыг система ёзугаар чорудуп, дараазында немелде төлевирлерни тургузар дээш: дөрт чарыгдалдарны эвээжеткени дээш ниити каминалга түңнүүң 40 чедир хуузун төлээр; планнан ажыр продукция дээш оон күүнеге садар ортээниң 20 чедир хуузун төлээр; планнан ажыр алган хураганнарның ортээниң 25 хуузун төлээр; үзүлдеде хураганнарның деңзизин барымдаалап, шаңнал фондузундан баш бүргүзү дээш мынчаар төлээр — 20—23 кг болганда — 1 руб., 23—26 кг — 1,5 руб., 26 кг-дан өрү — 2 руб; санажылгага чедир авансыны малдың баш саны барымдаалап бээр. (Ам көрээ че, үстүнде айытқан малчыныстың алыр акшазы база кайы хире кемеште?)

Ийнде, звеноның хүлээлгелери. Ол негелделерни ажылагай удуртукчулары эки билир, малчыннар-даа чаңчыгып калган чүве болгай. Ынчангаш маңаа ук өг-бүлениң хүлээлгелерин доңчулап бижиндим. Продукцияны эвээш чарыгдалдар-биле эки шынарлыг хойнуң бүдүрер. Бүгү-де чүүлдерге каминалгалыг болур, оларның база ажыл шагының үчёдүп эки кылыр. Агар сепгелгени совхозтан алган материалдар-биле боттары кылыр. Өрт болган ажылга айыыл болдурбас. 10 тонна сигенни, 10 тонна өдекти боттары белеткээр.

Адак соонда база бир чугула бөлүк — талаларның эргелери болгаш хүлээлгелери. Оларның кол-колу ыыдыг болду. Бир эвес администрацияның буруузу-биле дорт чарыгдалдар көвүдээнде өртектерни болгаш расценкаларны ол эде көөр. Бүдүргенің кол ажылчын технологиязын хажыткан таварылгада администрация звенога сажаан шаңналдарның шуптузуп азы чамдыызын казымыр эргелиг, ону профзвидел организациязының киржилгези-биле кылыр. Звеноуң дилээн ёзугаар администрация немелде ажылчын күштү быжыглаар, оон хөлезинии звеноуның ажыл төлевириниң фондузундан төлеп бээр.

Өг-бүле керээзиниң ниити байдалы ыыдыг болду, ынаа өг-бүле звеноузунуң удуртукчузу М. Т. Кыраа мал эмчилери-биле шалыпчы, өскелерге оны үлегер-чижектиг коммунист малчыннар совхозта эвээш эвес. Ажыл-агыйның шупту хойжуларын коммунист малчыннарда быжыглаан. Олар дегдемнеп алганнарынга бөстүг дузаны көргүзүп, оларның чедиишкиннери азы чедир кылбайн турар түүлдерни дээш долузу-биле харылаар ужурлуг. Шак мынчаар Д. К. Норбу—Доржу Сояның, Сүге Назының агдыныкчызы, аныяк малчыннар Шаву Сам, Шавы Балдар-оол, Сүге Дамдин олар дээш хоочуун малчын Б. Х. Сам долу харылсалгалыг.

Ажыл-агыйның коммунистери — шупту-ла эки чаа түүлдериниң эгелекчилери, идепкейлиг күүседикчилери. Ынчала-даа совхозтуң партия организациязы ниитизи-биле дыка бичии бооп турарын айтып каарыг чугула. Организацияда чүгле 37 коммунист, партия кежигүнүнге 5 кандыдат бактаап турар. Ажыл-агыйга партийжи өскелер быжыглаар дээш кижи бүргүзүн-не ынаар хүлээп ап туруп бээр эвес, ынчала-даа ону быжыглаа болурунуң бүгү-ле аргаларын долузу-биле ажыглаарын чугула болгу дег.

— Ажыл-агыйывысты күш-ажыдың болгаш эргелең башкарылганың чаа организастыг арга-хевирлеринче шилчидер дээш ам-даа шудургу, бедик бүдүргүкчүлүг ажылды деткиниринг бөдүүн база ажыктыг хевирлерни диилеп тывар дээш ам-даа чогаадыкчы ажылдаар ужурлуг бис—деп, Аркадий Дүгерович бистиң-биле чугаазы түнеди.

Секретарының оозу шын, ленинчилериң мурнунда кыыр ужурлуг чүүлдер ам-даа хөй.

ЧУРУКТАРДА: бригада хураганнар сыкыртып, дутаарлап тур; суг сөөртүр машинаның чолаачызы И. Д. Санчый; хойжу Д. Соян өг-бүле звеноузунуң кежигүнү—оглу Анатолий-биле.

Бо арыны «Шын» солуннуң тускай корреспондентилери А. Дембирель биле Н. Базыр белеткеп кылган.

Партийжи амыдырал: эде тургустунуушкун

канчаар чоруп турарыл?

ЧАА ЭГЕ ДЕМДЕКТЕР

Эргелеп башкарылганы чорударыгга бисте тургустунуп быжыккан тускай органнар бар. Ол дээрге Советтер, улус ажыл-агый адырларының бүдүрүлгелери, кадык камгалал болган улус өөредилге албан черлери. Адак сөөлүнде, ажыл-чорудулгазының айны-биле тускай адырларыг болган салдар чедирер ужуруг хөй-нинти организацияларының бүдүн системазы.

Бо бүгү хөй санныг системиниң доктаамал удуртуру болган оон идепкейлиг ажыл-чорудулгазың хандырары — партКомунун, партия эге организацияларның соруглазы. Эде тургустунуушкунунуң чорудулгазынга оларның боттуг киржилгези, боттуг салымшкының хандырары болуп турар. Амгы үеде партком, партия эге организацияларның политиктиг удуртулгазының органы кылдыр бодунуң ажыл-чорудулгазын тургузарын СЭКП-ниң январь (1987 ч.) Пленуму онзалап демдеглээн.

Аңаа хамаарыштыр Улуг-Хем районда «Найырал» совхозтуң парткому, партия эге организациязы чүүү бо хүннерде кымыл, кандыг аргаларны болган методтарны ажыл-чорудулгазынга ажыглап турарының дугайында моон адаанда парлаан.

Эге организациязының хуралдарының протоколдарыбиле таныжарга партизиниң иштинги ажылынче, коммунистериниң авангардчы роли бедидериче кичээнгей улгадып турары илдең. Эрткен чылдың ийиги чартынында эрткен хуралдарга алды коммунистиң партийжи харақтеристикаларын бадылаан. Совхоз директору албан-хүлээлгени күүседип чаа эге-хөлөлек турда, СЭКП кежигүнүге кандидат К. К. Дүрбүлекти партия эге организациязының хуралыгга, хүн айтырыгында оны дыңнаары көрдүкмээн-даа болза, тургузуп, совхозтуң көдээ ажылагый бүдүрүлгезин эде тургузарына хамаарыштыр санал-оналарын коммунистер берген.

Ол сагыш човаашкын, партийжи негелде аңаа-ла ёзу барымдаалаашкын эвес. Чүге дээрге совхоз районда эң улуг көдээ ажыл-агый бүдүрүлгелериниң бирээзи. Ажыл-агыйда үстүү болган ортумак звенода удуртукчуларының, тускай эртемниглерниң саны 65. Совхозтуң төп салбырында безин 5100 ажыг кижи чурттап турар. Найыралчылар эрткен чыл көдээ ажыл-агый продукциязарын 1601000 рубльге сайгарган. Иштинги арыг оруулганың хемчээли 969 муң рубль болган. Олар бир центнер таранның бот-үнезин 1 рубль 49 көпеекке, силос массазының—2 рубльге, сенажтың—2 рубльге, хөй чылдыг сигенинің—78 көпеекке планда көрдүнгеннеден чиигеткен. Эът, сүт, дүк бүдүреринің талазы-биле байдал база чогумчалыг болган. Ынчалзада-даа өскерилгелер, эде тургустунуушкунунуң чаа эге демдектери кончуг эвээш болуп турар. Бүдүрүлге күүлеря чедир ажыглаттынмайн турар. Ажылдаар черлериниң байдалдары чогумчалыг эвес. Чер-даа, мал-даа ажылының технологиязы сагыттынмайн турар.

Оон улампыдан чорудээлер, маргылдаалар бо-ла үнүп келир. Чижээ, төвте сүт-бараан фермазында кажаалардың чамдыкызында транспортёрлар, механизмнер үрелик. Мал чемтерер цехтің ажылы багай. Мал турар черлерни агаарладыр дериг-герекселдер чүгле бараны чаагай апарган турар. Мал турар, кижилериниң ажылдаар черлериниң байдалдарының таарымча чогундан февральда 25 бызаа өлген.

Ажыл-агыйны кыска хуусаа дургузунда когарал-чидиргге чедирген чоруктуң уржуундан күш-ажылчы чорудээ тургустунган. Изиглеништиннер, айтырыгны шиитпирлээрниге бергедээш. Директорунуң кабинединге чугаа ферма эргелекчизин В. М. Доржунуң албан-хүлээлгезинден хостаарынга чедир турун келген. Ол дээрге база чогумчалыг эвес.

Тургустунуп келген байдалды коллективтиң иштинги хуралгыга көөрүн парткомун кежигүнзери саналдаан. Ону барымдаалап, саанчыларның, бызаа ажаакчыларының, инек кадарчыларының хуралын эрттиргеп. Аңаа санал бергенниериң бирээзи Тайгыкиске Норжук. Ферма эргелекчизин чаа ажылдан эргелеп кижи-дир, суббота, воскресенье хүннеринде-даа ол ургулчу фермада турар. Дежурныйларның орнуна хонуп база турган деп, ол чугаалаан.

Ол кижиниң ажылга артар-артпазын чаңгыс кижи шиитпирлевес. Чогум боду кызын турар кижи. Чедир кылбайн турар талазы болза, кажза иштиниң дериг-герекселдерин эдип-септеп турар септекчилер-биле ажыл-агыйжы харылаазы суда. Мал кажаларында дериг-герекселдерни, механизмнерни харылаар механиктер, инженер-техниктиг ажылдакчылар ферма эргелекчизиним чугаазын тоожучага албайн турарын хуралга шүүмчүхээн. Санал берген еске-даа саанчылар эргелекчизин шүүмчүлээе-даа, ону ажыл-хүлээлгезинден хоставас кылдыр камгалап алган.

Партком секретары Т. Д. Чечек-оол-даа, совхоз директору К. К. Дүрбүлек-даа, партКомунун, ажыл-агыйның чамдык активи-даа ол хуралга олурушкан. Фермада партия эге организациязының секретары Б. Д. Драпан база ынчан санал берген. Парторганизациязының учёдунда СЭКП кежигүнү 19. Саанчыларның коллективин улуг. Чүге дээрге бо коллективте ийи ферма чайгыс кылдыр каттыскан. Оон үнүп барымдаалаашкы, демократтыкты сагаашты бо удаада шын болган.

Сүт-бараан фермазында байкалды эге организациязыны, коммунистерни дамчыштыр партком көрүп турар. Төрээн инектерни, чаш бызаларны еске кажааже көжүрген. Мал өлүп турган кажаазың иштин дезинфекциялап, арыглаан. Февраль айның сүт бүдүрер планын коллектив 106 хуу күүсеткен. База бир чугула өскерилге, эде тургустунуушкунунуң чаа, эге демдээ болза, саанчыларның инек ажаакчыларының, инек кадарчыларының хуралын эрттиргеп. Аңаа белетжел бергедаа болган болза, бодунуң ажыны бергеп.

Февраль 27-де совхозтуң коммунистериниң иштин хуралыгга профсоюзтел комитединиң даргазы А. К. Чигдениң отчёдун дыңнаан. Көдээ ажыл-агыйның бүдүрүлге күүлерни долу ажыглаарынга, ажылдаар черлериң байдалдарын экижидиргге, чер болгаш мал ажылының технологиязын чогумчалыг кылдыр тургузарынга база кижи факторунуң салдарын улам бедидерингге социалистиг чарыштың арга-шинээн проф. эвилел комитеди, оон активи чедир ажыглавайн, эде тургустунуушкунче оожум киргизээн. Профэвилелдиң ажылын экижидер талазы-биле доктаалды ынчан хүлээп алган.

Отчёттуң дыңнаанының соонда — март үш база дөрт хүнеринде бис совхозтуң төвүге чораан бис. Коммунистериниң иштин хуралыгга дыңнаан отчёт черле ажыктыг болганын бадыткап турар чамдык талаларны көрдүүс. Профэвилел активи чер-черге чедип, чамдык түүлдерни эде кылып турар. Ылаңгыя кескү агитациязыны чаартып, эде кылып турарын маңаа чижекке ап болур.

А. К. Чигден ол хуралдан түүнелдп үндүргеп. Оон бир чижээ болза, оон чоокта бир катап дөрт кижи составтыг звено-биле кады Ажыг-Суг аржаанынга чедип чорааны. Ол черни совхозтуң профэвилел организациязы найыралчыларының кадыын бызыглаар, дыштанып черн кылдыр ажыглаар бодап турар.

Бир эвес аңаа профилактөрий тудуп алыр болза, көдөөнің ажыл-иштилерингe ажыктыг болуру чугаажок. Ону чамдык чижектер-биле бадыткап турарларыны каш-даа дыңнадым. Өске девискээрлерниң аржаанныг черлеринге бодаарга, Ажыг-Сугнуң оруу кадыр-берт, ижер чемге ажыглаар суу база ырак. Ынчангаш маңаа хөй ажылдарны кылыры, эвээш эвес чарыгдалдарны үндүрери негеттинер. Баштайгы тудуг материалдарын дөш оруубиле тракторлар сөөртүп чедирген. А. К. Чигдениң санап турары-биле алырга, ол черге кылып чорудар ажылдарының баштайгы эзлчээ чеди ай үезинде доостур. Маңзадан туттунган бичежек оран-сава баштайгы дыштаныкчыларны ынчан хүлээп алыр. Дыштанып келгеннериң ажыглалынга бир тракторну, бир катерни совхоз тургузар деп Александр Кыргысович чугаалап турар.

Он ийиги беш чыл күжүн немеп, улам херии базымче кирген. Улуг ажыл, эде тургустунуушкун эгелеп орар. Мурнувуста — келертей улуг хемчээлдиг, солуп, харылсалгалыг ажыл-херектер. Аңаа бодунуң үлүүн киирери-биле партком —совхозтуң коммунистериниң дайынчы штабы бо хүннерде ажылдап турар.

А. ОКСҮР.

Хоойлу төлевилелин чугаалажып тур бис

КИЖИ БҮРҮЗҮН СОНУУРГАЛДЫГ БОЛДУРАРЫ-БИЛЕ

Кызылдың үлетпүр бараан. Нар садмы күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыштыкының) дугайында ССРЭ Хоойлуузуунуң төлевилелин бир үнбиле деткип турар. Ол дугайында чоокта чаа болган бүдүрүлге хуралынга база чугаалашкан бис. Аңаа мындыг саналдар киргеп. Хоойлу төлевилелиниң 9 чүүлүнде бүдүрүлгениң үстүнде турар албан чери-биле харылзаазының дугайында чугаалап турар одуругларга коргүүлерни аразында тулгаштырып тургап тургузар дээн үткадан киирзе кандыгыл деп саналды хөй кижи үндүргеп. Чүге дээрге Садыг министерствозу биске үүрмектеп садар бараан саарылгазыкың планын тодараткап, бараан фондузун тускайлавас-тыр. Ынчангаш ук планны кайыын, кандыг бараан алгаш күүседирип биске билдинмес. Оон түңнелинде план күүсеттинмейн-даа баргылаар.

Ол ышкаш бодум хуумда боду акшалакыр, үндүргеп чарыгдалын боду өгидер, бот-орулга-чарылганы шептередир талазы-биле бодаалдарны деткип турар мен. Олар чүгле ажылдакчы кижиниң кайыдаа участокка харыысалгазын бедидер. Ол ышкаш күш-ажылчы коллективке берип турар калбак эргелерни база деткивес арга чок. Ылаңгыя удуртукчуну коллектив боду соңгуп алыр кыдыр көрүп турарны дыка шын. Ону садыг бүдүрүлгелериңе боттавдырарын чоорту эгелзер бис.

Төлевилелдп чугаалашкан бүдүрүлге хуралынга садыгның юризи Е. Потылицина бистиң торгаалдарывыска хамаарыштыр база солун санал киирген. Бис торгап-ла турар бис, ол акшаны бурунуу-биле бюджетче шилчидер болгай, а биске хамаарыштыр хажыдыыкшы кылган. да ол торгаалдың чартының бүдүрүлгеге арттырын берзе кандыгыл? — деп, ол саналдаан.

Хуралга санал бергеп дыка хөй кижи бараанны мөөнцеп садар база биле үүрмектеп садар бүдүрүлгениң аразында харылзааны быжыглаарының чугулазын айтып турар. Бодап көрүңер-даан. Чамдыкта ай төнүп орар үеде сут база биске чоннуң барык хереглевези барааннарны сыган тургап берипгер, оон баазының планы күүсеттинде бөөр, шаңнал акшаны-даа оон ажылдакчылары ап турар. А магазинге ук бараан «өлүү» болуп, склад долдур чыдыпла турар, план күүсеттинмес. Ынчангаш, бараанны мөөнцеп садар баазаларның күшажылының эчис түңнелин үүрмектеп садар бүдүрүлгелериниң көргүзүү-биле тулгаштырар дугайында бодаалдан немөөрни дилеп турар бис.

Ынчаарга оске областтарже, крайларже бараан садмы алыры-биле сургакчылаашкын дугайында айтырыгны база хуралга кодүрген. Ол база шын. Чүге олче чүгле үүрмектеп садар бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары чоруур ужурлугуй? Олар аңаа баргаш, садыг баазаларыга баар болгай. А баазаларының ажылдакчылары мындыг сургакчылаашкынче чорудар дугайында чугаа безин болбайн турар болгай. Мурнунда мындыг айтырыгны кодүрүп турган бис, садыг баазаларының ажылдакчылары «бистиң хереөвис эвес-тир» деп харымдап турганы чажыт эвес, шынап-ла, оларның албан-дужаал майында ындыг чүве-даа чок. А база ажылдакчылары чоруур болза, каржа болбас, харыы-даа ажыктыг.

Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында Хоойлу төлевилелин чугаалашкан хурал биске кодурлүүшкүнүүр байдалга артпей, барык кижи бүрүзү санал берген. Олар ук Хоойлу бистиң эде туруустунуп ажылдарывысты база хүзээндирип турар дээрзин демдеглеп, болдурган хожудаашкынарывысты ажыл ортеги дээш хемчеглерни дарый алыр бис деп хүлээнип турганнар.

В. МИНКЕЕВА,
Кызылдың үлетпүр бараанар садымда экономист, профком даргазы.

ЧААРТЫЛГАЛАР ДЭЭШ ШУДУРГУ ХӨДЕЛИР

Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыштыкының) дугайында ССРЭ Хоойлуузуунуң төлевилелин бирлеп үндүргеден бөөр эртken бир ай ажыг үенин дургузуунда бистиң коллективтиң кежигүнзери оон-биле таныжып, боттарының сапал-оналарын киирип турар. Тус-тус цехтер, эолчег-лер айны-биле төлевилелдп коллективтиг чугаалажып көөрүүнүң графигин тургускан болгаш ол хуралдарга тодаргай саналдарны түүнеп, бистиң бүдүрүлгеге хамаарыштыр ажылчынарыны киирген санал-оналыга хамаарыштыр хемчеглерни администрация, партия, профэвилел организациялары алыр апаар.

Бистиң типография республикада хоочун бүдүрүлгелерниң бирээзи. Оон коллективи хөй чылдардан бөөр тургустунган чаагай чаңчылдарлыг болгаш планның даалгадаарын доктаамал күүседири тус-тус кижилерниң болгаш бригадаларының хажык чок хүлээлгезин болгаш. Ынчалзажок үеде туруп келген бүдүрүлгениң бажың-балгады, бүдүрүлге шөлү чоорту эргижиреп, дериг-херекселдерни немей тургузуп, чаартып келгенинде кызыылаан. Немей тудуглар-ны тудуп келзе-даа, эртемтехниктиг депшилгениң негеддезинге дүүштүр чаар тылганың айтырыглары долузу-биле шиитпирлеттинмейн турарын барымдаалаш, типографияның чаз тудуун тудар дугайында шиитпирлээни, оон боттанып турары бистиң коллектививистиң бүгү кежигүнзериниң хей-аъдын көдүрүп турар.

Чаа туттунуп турар типография бажыңынче көрүп ажаалаш аңаа олуруп турар болза, бис, бүдүрүлге планнарын коллективтиң социал хөгжүдезинин соруглазының шиитпирлей албас болгай бис. Ынчангаш амгы бо бүдүрүлгевиске-даа чаартылгаларны боттандырар, эде тургустунуушкунунуң утланыышкыны-биле ажылдаар ужурлуг бис. Ону СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлээри, ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң негеллелери, күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында Хоойлу төлевилелиниң түүлдери бистен өөрен турар. Боттанып, кылдыыып-даа турар түүлдер бар. Чижээ, бүдүрүлгелерни хөй эолчегниг ажыл чурумунче шилчидер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалынга база күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында Хоойлуузуунуң төлевилелин бир үнбиле деткип турар. Ол дугайында чоокта чаа болган бүдүрүлге хуралынга база чугаалашкан бис. Аңаа мындыг саналдар киргеп. Хоойлу төлевилелиниң 9 чүүлүнде бүдүрүлгениң үстүнде турар албан чери-биле харылзаазының дугайында чугаалап турар одуругларга коргүүлерни аразында тулгаштырып тургап тургузар дээн үткадан киирзе кандыгыл деп саналды хөй кижи үндүргеп. Чүге дээрге Садыг министерствозу биске үүрмектеп садар бараан саарылгазыкың планын тодараткап, бараан фондузун тускайлавас-тыр. Ынчангаш ук планны кайыын, кандыг бараан алгаш күүседирип биске билдинмес. Оон түңнелинде план күүсеттинмейн-даа баргылаар.

Ол ышкаш бодум хуумда боду акшалакыр, үндүргеп чарыгдалын боду өгидер, бот-орулга-чарылганы шептередир талазы-биле бодаалдарны деткип турар мен. Олар чүгле ажылдакчы кижиниң кайыдаа участокка харыысалгазын бедидер. Ол ышкаш күш-ажылчы коллективке берип турар калбак эргелерни база деткивес арга чок. Ылаңгыя удуртукчуну коллектив боду соңгуп алыр кыдыр көрүп турарны дыка шын. Ону садыг бүдүрүлгелериңе боттавдырарын чоорту эгелзер бис.

Төлевилелдп чугаалашкан бүдүрүлге хуралынга садыгның юризи Е. Потылицина бистиң торгаалдарывыска хамаарыштыр база солун санал киирген. Бис торгап-ла турар бис, ол акшаны бурунуу-биле бюджетче шилчидер болгай, а биске хамаарыштыр хажыдыыкшы кылган. да ол торгаалдың чартының бүдүрүлгеге арттырын берзе кандыгыл? — деп, ол саналдаан.

Хуралга санал бергеп дыка хөй кижи бараанны мөөнцеп садар база биле үүрмектеп садар бүдүрүлгениң аразында харылзааны быжыглаарының чугулазын айтып турар. Бодап көрүңер-даан. Чамдыкта ай төнүп орар үеде сут база биске чоннуң барык хереглевези бараанарны сыган тургап берипгер, оон баазының планы күүсеттинде бөөр, шаңнал акшаны-даа оон ажылдакчылары ап турар. А магазинге ук бараан «өлүү» болуп, склад долдур чыдыпла турар, план күүсеттинмес. Ынчангаш, бараанны мөөнцеп садар баазаларының күшажылының эчис түңнелин үүрмектеп садар бүдүрүлгелериниң көргүзүү-биле тулгаштырар дугайында бодаалдан немөөрни дилеп турар бис.

Ынчаарга оске областтарже, крайларже бараан садмы алыры-биле сургакчылаашкын дугайында айтырыгны база хуралга кодүрген. Ол база шын. Чүге олче чүгле үүрмектеп садар бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары чоруур ужурлугуй? Олар аңаа баргаш, садыг баазаларыга баар болгай. А баазаларының ажылдакчылары мындыг сургакчылаашкынче чорудар дугайында чугаа безин болбайн турар болгай. Мурнунда мындыг айтырыгны кодүрүп турган бис, садыг баазаларының ажылдакчылары «бистиң хереөвис эвес-тир» деп харымдап турганы чажыт эвес, шынап-ла, оларның албан-дужаал майында ындыг чүве-даа чок. А база ажылдакчылары чоруур болза, каржа болбас, харыы-даа ажыктыг.

Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында Хоойлу төлевилелин чугаалашкан хурал биске кодурлүүшкүнүүр байдалга артпей, барык кижи бүрүзү санал берген. Олар ук Хоойлу бистиң эде туруустунуп ажылдарывысты база хүзээндирип турар дээрзин демдеглеп, болдурган хожудаашкынарывысты ажыл ортеги дээш хемчеглерни дарый алыр бис деп хүлээнип турганнар.

В. МИНКЕЕВА,
Кызылдың үлетпүр бараанар садымда экономист, профком даргазы.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ДЕЛЕГЕЙДЕ КАЛБАК ДЕТКИШКИН

БЕРЛИН. Ядролуг дайының айылыы чайладырының оруун чедип алыр дээш Совет Эвилели чайгылыш чок туржуп турар. Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуткаар дугайында тускай дугуржулганы кылырынга хамаарыштыр ССРЭ-ниң саналы төөгүлүг ужур-дузалыг. Ук санал боочепсекти эндере бүдүрерин соксадырынче, ядролуг чаа дайының айылыы чайладырынче угланган деп, Делегейниң херээженнериниң демократтыг Федерациязының президентизи Фрида Браун «Морген» солунга кылган интервьюзунга чугаалаан. Ядролуг чепсекти узуткаар дээш Совет Эвилелиниң ап чорудуп турар хемчеглерин бүрүн деткивишаан, совет саналды делегейниң, ылаңгыя Европа диптиң депшилгелиг бүгү күштериниң чүүлдүгээнүн көрүп турарын ол демдеглээн.

МАДРИД. «Ядролуг болгаш аңаа-даа чепсектерни ден хемчээлге кызырарының дугайында кандыг-даа саналга каттыжар бис» деп, Франциянын президентизи Франсуа Миттеран «Паис» деп испан солунга берген интервьюзунга чугаалаан. Бо айтырыг талазы-биле ийи улуг күрүнеелериниң аразынга боон турар чугаалажышкынынар үргүлчүлээр боор деп илеген турар бис. Бир эвес ССРЭ биле АКШ боттарының стратегтиг ядролуг чепсектерин 50-50 хуу кызырар болза, ол бүгү делегейге [illegible] дээ болур деп, ол чугаалаан.

БОНН. М. С. Горбачевтуң Медеглелинде кылдыыган боочепсекти дүжүрер талазы-биле Совет Эвилелиниң чаа саналын хүлээп көрбес болза, барыын таланың угаан-сарыыл чок чоруун көргүскени ол болур деп, ГФР-ниң даштыкы хереқтер министри Ганс-Дитрих Геншер «Боннер перспективен» телекомпаниязга кылган интервьюзунга чугаалаан. Европада тургустунган бүгү совет болгаш америк ракеталарны узуткаар дугайында саналды киирген, ССРЭ бо айтырыгны чедимчелиг шиитпирлээринге бодунуң тура-соруктуун көргүскен деп, ол айтыкан.

ДЕЛИ. Европада америк болгаш совет ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуткаар дугайында тускай дугуржулганы кылыр деп совет санал келир үезе көрүнген бодамчалыг базым. Европада ортумак ыракшылдыг ракеталар дугайында айтырыгны тускай чугаалажырына Москваның белеин чепсегленишкинге контроль тургузар дугайында керээни чедип алырына эки байдалдарны тургуза берген деп, «Хиндустан таймс» индий солун бижээн.

(СЭТА).

ГРЕНАДА АМЕРИК ИДИКТИҢ АДААНДА

Март 13-те Гренадага болган Улусчу-демократтыг революциниың 8 чыл оң болур. Ынчалза-даа Кариб бассейниңде улуг эвес ол күрүнеиниң улузу ол хүнүү чурттуу Каттышкан Штаттарының шуут эжелеп алган байдалында эрттирер. Гренаданың трагедиязы дөрт чыл уламчылаан турар. Дөрт чыл дургузунда америк пропаганда АКШ-тың ол чурттуң девискээринче боо-чепсектиг халдаашкынын «хосталгалыг хүлээлге» кыдыыр көргүзеерин ораддажып турар.

Америк чыдалар гренада улуска кандыг «хосталга» экелгенин? Хамыктың мурнунда интересчилер болгаш оларның талаалачылары Морис Бишоптуң демократтыг чазаанның үезинде чедип алган чеднишкиннерин чок кылган. Оон экономиктиг программазын солуп, халас өөредилгеин узуткаан. Социал хөгжүдезинин соруглазарын шиитпирлей албас болгай бис. Ынчангаш амгы бо бүдүрүлгевиске-даа чаартылгаларны боттандырар, эде тургустунуушкунунуң утланыышкыны-биле ажылдаар ужурлуг бис. Ону СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлээри, ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң негеллелери, күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында Хоойлу төлевилелиниң түүлдери бистен өөрен турар. Боттанып, кылдыыып-даа турар түүлдер бар. Чижээ, бүдүрүлгелерни хөй эолчегниг ажыл чурумунче шилчидер дугайында СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң болгаш ВЦСПС-тиң доктаалынга база күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында Хоойлуузуунуң төлевилелин бир үнбиле деткип турар. Ол дугайында чоокта чаа болган бүдүрүлге хуралынга база чугаалашкан бис. Аңаа мындыг саналдар киргеп. Хоойлу төлевилелиниң 9 чүүлүнде бүдүрүлгениң үстүнде турар албан чери-биле харылзаазының дугайында чугаалап турар одуругларга коргүүлерни аразында тулгаштырып тургап тургузар дээн үткадан киирзе кандыгыл деп саналды хөй кижи үндүргеп. Чүге дээрге Садыг министерствозу биске үүрмектеп садар бараан саарылгазыкың планын тодараткап, бараан фондузун тускайлавас-тыр. Ынчангаш ук планны кайыын, кандыг бараан алгаш күүседирип биске билдинмес. Оон түңнелинде план күүсеттинмейн-даа баргылаар.

Ол ышкаш бодум хуумда боду акшалакыр, үндүргеп чарыгдалын боду өгидер, бот-орулга-чарылганы шептередир талазы-биле бодаалдарны деткип турар мен. Олар чүгле ажылдакчы кижиниң кайыдаа участокка харыысалгазын бедидер. Ол ышкаш күш-ажылчы коллективке берип турар калбак эргелерни база деткивес арга чок. Ылаңгыя удуртукчуну коллектив боду соңгуп алыр кыдыр көрүп турарны дыка шын. Ону садыг бүдүрүлгелериңе боттавдырарын чоорту эгелзер бис.

Төлевилелдп чугаалашкан бүдүрүлге хуралынга садыгның юризи Е. Потылицина бистиң торгаалдарывыска хамаарыштыр база солун санал киирген. Бис торгап-ла турар бис, ол акшаны бурунуу-биле бюджетче шилчидер болгай, а биске хамаарыштыр хажыдыыкшы кылган. да ол торгаалдың чартының бүдүрүлгеге арттырын берзе кандыгыл? — деп, ол саналдаан.

Хуралга санал бергеп дыка хөй кижи бараанны мөөнцеп садар база биле үүрмектеп садар бүдүрүлгениң аразында харылзааны быжыглаарының чугулазын айтып турар. Бодап көрүңер-даан. Чамдыкта ай төнүп орар үеде сут база биске чоннуң барык хереглевези бараанарны сыган тургап берипгер, оон баазының планы күүсеттинде бөөр, шаңнал акшаны-даа оон ажылдакчылары ап турар. А магазинге ук бараан «өлүү» болуп, склад долдур чыдыпла турар, план күүсеттинмес. Ынчангаш, бараанны мөөнцеп садар баазаларының күшажылының эчис түңнелин үүрмектеп садар бүдүрүлгелериниң көргүзүү-биле тулгаштырар дугайында бодаалдан немөөрни дилеп турар бис.

Ынчаарга оске областтарже, крайларже бараан садмы алыры-биле сургакчылаашкын дугайында айтырыгны база хуралга кодүрген. Ол база шын. Чүге олче чүгле үүрмектеп садар бүдүрүлгелериниң ажылдакчылары чоруур ужурлугуй? Олар аңаа баргаш, садыг баазаларыга баар болгай. А баазаларының ажылдакчылары мындыг сургакчылаашкынче чорудар дугайында чугаа безин болбайн турар болгай. Мурнунда мындыг айтырыгны кодүрүп турган бис, садыг баазаларының ажылдакчылары «бистиң хереөвис эвес-тир» деп харымдап турганы чажыт эвес, шынап-ла, оларның албан-дужаал майында ындыг чүве-даа чок. А база ажылдакчылары чоруур болза, каржа болбас, харыы-даа ажыктыг.

Күрүне бүдүрүлгезиниң дугайында Хоойлу төлевилелин чугаалашкан хурал биске кодурлүүшкүнүүр байдалга артпей, барык кижи бүрүзү санал берген. Олар ук Хоойлу бистиң эде туруустунуп ажылдарывысты база хүзээндирип турар дээрзин демдеглеп, болдурган хожудаашкынарывысты ажыл ортеги дээш хемчеглерни дарый алыр бис деп хүлээнип турганнар.

В. МИНКЕЕВА,
Кызылдың үлетпүр бараанар садымда экономист, профком даргазы.

АЙЫЫЛ-ХАЛАПКА ТАВАРЫШКАН АНГЛИ ПАРОМДА

ЛОНДОН, март 10. (СЭТА). «Геральд оф фри интерпрайз» дээр англи пароминуң айыыл-халапка таварышкаының чылдагаанынарын Великобританнияның чазаа тодарадыр эгелзенин транспорт министри Джон Мур дыңнаткан. Баштайгы кылдыыган шинчилелдерден алырга, автомобильдер тургузар өрээлдиң эжиктери эки хагдыныаанындан оон хей суг киргеш, паром сугга дүшкен чылдагаан тодаратпыган. Ындыг хевирлиг судноларның конструкциязында улуг аймыл болу бээринге чедирер чылдагаан чок боон турар деп, министр дыңнаткан.

Сөөлгү медээлерден алырга паромга чораан 543 кижиниң 53-үү өлген, 82-си тывылбаан.

Белгиянның далай портуунуң чоогунга болган ол улуг айыыл-халаптың дугайын чугаалап тура, Ай-ти-ви телекомпанния амгы үеде делегейде чүс-чүс ындыг хевириниң паромнары ажыглаттынып турар.Сөөлгү 20 чылда оларның 21-и сугга дүшкен деп дыңнаткан. Ындыг паромнарны ажыглап турар компаниялар артык акша-көнчаа чедип алыр дээш оларны эмин эрттирер чүдүрүп турар деп, ук телекомпаниянын корреспондентизи чугаалаан.

Тайылбырлакчының булуңу

ТӨӨГҮЛҮГ ЭКИ ҮЕНИ ЭРТТИРБЕС

СЭКП ТК-ның Чиигине секретары М. С. Горбачевтуң февраль 28-те чарлаапы ССРЭ-ниң чаа эгелекчи саналын делегейниң ажыы-бүрү чурттарында калбаа-биле чугаалажып көрүп турар. Ол санадның алыс утказы ядролуг болгаш космос чепсээнин талазы-биле боон турар чугаалажышкынынарны бурунгаарладырынче угланган. Өске айтырыгларга хамаарыштырбайн, Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны долузу-биле узуткаарынын болгаш ССРЭ-ниң Азий дивинге ындыг ракеталарны 100-ке чедир, АКШ-тың национал девискээринге базала 100 чедир кызырарының дугайында дугуржулганы чедип алырын Совет Эвилели саналдап киирген.

Оон аңгыда оператив-тактиктиг ракеталарының санын кызырар болгаш оларны шуут узуткаары-биле ол чепсектиң талазы-биле чугаалажышкынынарны дораан эгелээрни база саналдаан. База ол ышкаш Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуткаар дугайында дугуржулгага ат салдынары биле Европада турустунган америк «Першинг-2» деп ракеталарга харыы кылдыр ГДР-де болгаш ЧССР-де салдынган бедиткен ыракшылдыг оператив-тактиктиг ракеталарны ол чурттардан үндүрүп аппаарын ССРЭ медеглээн.

Совет чаа саналды бүгү делегейде колдуунда чүүлдүг деп санап турар. «Болуушкуннарның көргүлдези боттуг боон апар чыдар» деп, Ак бажыңның төлээлекчизи медеглээн. Совет чаа санал өске-даа чурттарның чазакгарындан деткимчени алган.

Совет саналдарны боттандырары кижи төрелгетенинин төөгүзүнге көстүп көрбээн айылдыг хыдыкчы чепсектя узуткаарын хандырар арганы берип турар деп, массалыг информацияның чепсектери демдеглеп турар. Ол чорук чепсегленишкинин дүжүрериниң өске айтырыгларын чугаалажып көөрүнге таарымчалыг байдалды тургузар болгаш бот-боттарынга бүзүрежиринин хемчеглерин алырынга улуг ролдуу ойнаар. Барыын тала тургустунуп келген төөгүлүг бо эки үени ажыглаар ужурлуг деп, массалыг информацияның чепсектери ынчаар түңнелин кылып турар.

Ындыг болзажок ядролуг чепсек чок Европаже шимчээшкинге удурланган үннер НАТО чурттарында дыңналып турар. Парижте эрге-чагырга совет саналдың үнүп келгенинің баштайгы үезинде боттуг эвес турушту ажыы-биле көөп франциуз ядролуг чепсектерге база хамаарыжы бээр чадавас деп сестип дүзүрээн Франциянын политиктиг болгаш шериг бөлүктери совет саналдарны боттуг эвес туруштан көргеп деп, Франциянын «Матэн» солуну бижээн. Франциянын даштыкы хереқтер министерствозуның медеглелинде Европага ядролуг чепсекти узуткаан ажыы чок деп бижээн.

Лондонда болгаш Боннда чамдык кижилер совет чаа саналдардан дүвүреп эгелээн. Англияның даштыкы хереқтер министерствозуның төлээзи совет саналдарны амыдыралга боттандырганы ийи кол айтырыг — аңаа болгаш тактиктиг ядролуг чепсектер талазы-биле Варшава Керээзининң организациязынга артык күштү бериптер деп медеглээн. ГФР-ниң чазаанын эң барыын үзелдиг төлээлекчилери бодунуң чуртунуң чонун бир эвес ядролуг ракеталарны моон үндүрүп аппаар болза «Барыын Европанын камгалалынга АКШ киришпейн баар» деп коргудуп эгелээн.

Бо бүгү чүүлдерден кандыг түңнелдерни кылып болуруул?

Бирээде, АКШ-тың барыын Европада тургускан ракеталары ол чурттарны камгалаар сорулгага эвес, а Пентагонның санап турары-биле алырга, «кызыгаарлаттынган» ядролуг дайын эгелей бээрге, ол ракеталар Европа хирге бодунуң политиктиг сорулгаларын күүседир сорулга-биле тургустунгаын дорт билдинип турар.

Ийиде, Варшава Керээни организациязының НАТО-дан артык күштелиринің дугайында чугаа ажаа-ла даап бодаашкын. Маңаа хамаарыштыр АКШ-тың күрүне секретары Дж. Шульцтуң 1986 чылдың октябрь 17-де: «Бистерде (НАТО-да) четчир санныг шериглер болгаш еске-даа курлавырлар бар. Ынчангаш делегейге ядролуг чепсекти узуткаан кааптаан, аңаа чепсекти арттырын-даа каар болза чепсегленишкинге талазы-биле бисти кым-даа ажып эртип шыдавас» деп чугаалаанын ядролуг чепсек чок делегейниң удурланышчыларынга сагындырар херек. Оон аңгыда социалистиг чурттарның Европада моөнеттинген аңаа чепсекти кескүзүү-биле кызырарының талазында, а ССРЭ-ниң оператив-тактиктиг ракеталарны долузу-биле узуткаар сорулга-биле ол чепсектерниң дугайында чугаалажышкынларны саналдан турарын сагындырар херек.

В. ЧЕРНЫШЕВ.
(СЭТА).

Консультация

ДОКУМЕНТИЛЕР ХООЛГАЗЫН КЫЛЫРЫ

Документилер хоолгазын дүжүрүп херечилээри нотариаттың хүлээлгези. Ынчалзажок хамаатыларның негээнин ёзугаар чамдык документилерни оларның ажылдап азы өөренип турары күрүне болгаш хөй-нинти бүдүрүлгелери, албан черлери болгаш организациялар херечилеп берип болур хүлээлгелиг-даа.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң 1983 чылдың август 3-те Чарлыын ёзугаар хамаатылардан оларның негеп турары документилериниң хоолгаларын болгаш хамаатыларга эргежок чугула еске-даа документилериниң хоолгаларын албан черлериниге шыгжаары-биле албан черлери бадытхап, херечилээр ужурлуг.

Ынчалзажок албан черлериниң болгаш бүдүрүлгелериниң удуртукчулары, кадр киидистериниң ажылдакчылары ол Чарлыктың негелдерин сагывайн азы билбейн баргылаар таварылгалар бола тургулаар. Дүүн чаа-ла школа дооскан өөреникчи дижик, аттестат хоолгазын нотариаттан кылдырып эккээрин оон негээр азы ажылдаары-биле демдеглеп келген кижиден кадр ажылдакчызы дипломунуң хоолгазын нотариалдыг конторадан эккээри-биле чорудар... Бо дээрге Чарлыктың негелдезин үреп турарывыс ол шын. Чер-даа, мал-даа ажылының технологиязы сагыттынмайн турар.

Оон улампыдан чорудээлер, маргылдаалар бо-ла үнүп келир. Чижээ, төвте сүт-бараан фермазында кажаалард

УЗБЕК ССР. Парин Хайбулаев бодунуң хостуг үелерин футбол шөлүге эртирер. Оон аазы Ташкентиде № 3 уруглар садының медсестразы бир катап айда бисте күнкультура удуртукчузу чок деп чугаалаан. Парин ону дыңнаан, «мен ону удуртуп шыдаар ирги мен бе?» деп бодаан. Ол-ла үзели-биле ол уруглар садыңга келген. Айда бир болүктү быжыглаан. Бичии кижи бүрүзү онзагай характерлиг. Оларның кижи бүрүзү-биле ажылдан билир хөрек. Ынчангаш Парижан боду өөренип, тускай «литературалар кожуп алгаш, мырак Дус-Дагдан дус, «чалап» алыр дээш эвес, семис, шыпырак аъттар турда, чыгыс арт ажыл, хүнүмөн чорук кылыры аңаа оонучук-биле демей-даа турган боор.

Орук-суур адашкылаарының чугаалашкан-на чүвези ажыл-үүле, аазы чагыыр, уруу шөөжилеп чораанзыг. дыңнаары болгай. Ынчалза-даа Кара-Доруунда, Хавак-Даг баарында алче чоок-шулап орда, уруу аазындан айтырган:

— Бо черниң даржы оъдуңдан хой чер-дир але, ачай?

— Чамдыкта хая-даш отчигендеп хөй-даа таварыжы бөөр черлер тургулаар болгай. Ынчалза-даа куш уязынга, кижи төрөөн черинге мнак болур. Бойдустуң чаңгдазы-дыр. Бо черниң чону эрте бурун шагдан бөөр Хандагайтызының ада-өгбе дамчыштыр мыраажып келген хире улус бо.

Хаваржактың сенчизи

мышкаш

Калбак батқан

Хандагайты.

Калга кыстар даарзап

мышкаш

Каас чараш Хандагайты.

Ачазы ол ырның одурүгларын билир боорга, ачам база час чогаалынга мнак. бо байтыгай бурунгу кожамыктар, тоолдар моон хөрөөндедир дээрлик бир-де дугаар эскерип каан чүве мышкаш Бавый-оол Куулар өөрүшкүлүг хүлүмзүрүп каан.

Ийи өгнүң бирөөзинге кирип көөрге, ачазының таныжы Монгуш Кечил деп кижиниң өө болган.

Аяк майны вартап олтарының аразында, башкы уруун ажылдаар школазынга чедирип бар чоруурундан эгелээш, харын-даа уруунуң башкы артемн чедип алган хоорайын-даа адай катылаптар болган. Өгнүң эр хөлзөй одургаш:

— Даштың варжы чанында номчуттуунуп олурар уруглар мээң уругларым-дыр ийин. Бо башкының ажылдаар школазында өөренип турарлар, ам дөрт дугаар класска өөренирлер.

Өөреникчилер. ажылдаар школазы деп сестерниң салдарында боор оң ол чугаага киржи берген: Уругларынга аттары кымнарыл, аңам?—

— Улуун Сечиней дээр оон чанында Кара-кыс деп кижи-зир.

— Үгбашкылар бе?— деп. башкы уламчалаан.

— Ййе, кадыг төрөөн үгбашкылар...

• • •

Кодта хапкан. Үшкү класстың оолдар. уругларны кичээл эгелээрин четтиккиней манап олурулаан бис. Чаа башкы бистиң башкылаар «Кадыг» башкы ирги бе. «чымчак» башкы ирги бе?— деп, ыңай-биле ыңнажып турар. Ол ам башкы институдуна киреринге белеткениң эгелээн.

Бичии чаштар болгаш оларның ада-иелери аңаа чаңчыга бергеннер. Ылаңгыя чаштар башкыларга кончуг мнак.

ЧУРУКТА: П. Хайбулаев кижизидиң турары бичии чаштары-биле.

Ф. КУРБАНБАЕВТИҢ фотозуу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

спорт

ЧАМДЫК КӨРГҮЗҮҮГЛЕР БАР-ДАА БОЛЗА...

Ча адарының талазы-биле бистиң республиканың спортчулары эрткен чылын чамдык чедиишкиннерлиг болган деп чугаалап болур. Ча адарының талазы-биле эрткен чылда республика база ээда чергелиг маргылдааларга спортчуларывыстың чамдыкы эки түңнелдерин чедип алган. Делегей чергелиг спорт мастери Елена Тутатчикова эрткен чылда РСФСР-ниң спартакиадазынга тиилээш, Европаның бирги чери дээш аныяктар аразынга эрткен маргылдаанның чемпиону атты чаалап алган. Ол 18 болгаш 25 метр дистанциялардан ча адарынга эң эки түңнелдэн көргүскен. Тыва АССР-ниң эр, херээжен улустуң шилиндек командазы зоналар аразында шилиге маргылдаага эки түңнелдэн чедип алган, РСФСР-ниң улустарының Спартакиадазының түңнел маргылдаавырынга идепкейлиг киришкенин демдеглээри артык эвес.

РСФСР-ниң бирги чери дээш Чебоксары хоорайга эрткен кышкы чемпионатка Кызылдың «Динамо» командазының төлөөзи Галина Отпёва бирги чери эдээн болгай. Ындыг чергенин маргылдаазынга киришкен болгаш аңаа чамдык эки түңнелдерин көргүскен. Ук команданың кежигүннери Шолбан Даржы, Олег Кол болгаш Маргарита Китаева олар ССРЭ-ниң спорт мастери атты чедип алганнар. Вадим Ажы биле Алевтина Ашак-оол олар спорт мастериниг кандидаттың нормаларын күүсеткеннер. Үстүнде аданаам аныяктар Ш. Даржы биле А. Ашак-оол олар аныяк оолдар болгаш уруглар аразынга Күйбышевке эрткен маргылдаага «Динамо» спорт ниитилелиниң Россия Чөвүлелиниң чемпиону атты түс-тузунда чаалап алганнар. Тренерлер Евгения Тутатчикова, Вячеслав Намчыл-оол оларның кызымаа ажылдаанын мында демдеглээр аңаар.

Республиканың «Урожай», «Спартак» спорт ниитилелери спорттуң бо национал хевирлерин сайзырадыр талазы-биле чамдык ажылдарны чорудуп турар. А Тывага ча адарының баштайгы секциялары Кызылда № 1 профтехучилишеге эгелээн болгай. Оон республиканың шырак ча адыкчылары бирги разрядчылар болгаш Россияның «Трудовые резервы» спорт ниитилелиниң Тыва-дан баштайгы чемпионнары-лаа үнгүлээр. Материалдыг баазаны быжыглап, спортчуларның мергежилин удам бедидер соруглга-биле ча адар түскай тирин база туткаш, ажыглалга киирген турган. Кышкы үеде ча адарының маргылдаавырын эрттиреринге, белеткелдер чорударынга тааржымчалыг ол залы ча адыкчылары ажыглап шыдавайн берганы хөмүдээ-тыг. Ук залды хостуг хүреш секциязының эргезинче берипкен. А хостуг хүреш «Трудовые резервы» ниитилелиниң спорттуң база бир эвээн сайзыраан хевирзериниң бирөөзи болгай, Бодаарга, ук спорт ниитилелиниң базазында чүгле хостуг хүрешти эвес, харын ча адарын база сайзырадыр, аныяк спортчуларны олче хаара тутқан болза, чамдык чедиишкиннер база турары чугаажок. Республиканың профтехөредилге черлеринде ча адарынга хандыкшылдыг аныяктар эвээш эвес. № 4 профтехучилищениң доозукчузу ССРЭ-ниң спорт мастери Ш. Даржы, № 1 училищениң төлөөзи В. Ажи олар «Динамо» спорт ниитилелиниң базазынга өзүп мергежээннер.

Чурттуң база Россия Федерациязының шилиндек командаларының составында бистиң аныяктарывыс киржип турар апарганымга чоргаарланыр бис. Ындыг-даа болза ча адарын сайзырадыр. спорттуң ол хевирин массалыг болдурары дээш дээш бисте ам-даа чаныс деңнелде турар. Бисте амдыгында ча болгаш согуун чедиишкинниң айтырыы бирги чергелиг болуп турар. Эзээн каш ча, согуннар бар-даа болза, олар спортчуларның өөрүдүлүнүнден чедиишпес. Ча, согуннар эргижирээн болгаш оларның шынары бакшыраан, үнө областтарда спортчуларның ажыглаан турар дериг-хереселдериннен чыдып калган бис. Совет Тываның 5 чылы аттыг стадионда ча адар улуг өөрү участоствус бар. Оны асфальтылаарлыр дугайында айтырыгны каш удаа тургузуп турдувусса-даа, ол бүтпеэзээн турун берген. Белеткелдер чорударда ча адарынга ажыглаар тускай шиттер чок. А ча адар кыры дүгларлыг тирин оң бирги беш чылда-ла ваазап. Ол база бүтпээн. Ам бо беш чылда болур. болбазы билдинмес.

Бо айтырыгларны шиитпирлээри — чүгле тренерлериң эвес, харын Тыва АССР-ниң Куш-культура болгаш спорт талазы-биле көркомитединиң негеттинин турар.

В. СЫРАТ,
ча адарынга ССРЭ-ниң спорт мастери, Тыва АССР-ниң куш-культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

АМЫДЫРАЛЧЫ ОРУКТАР-БИЛЕ

◆ *О ч е р к* ◆

Амыдырала чүү-даа чүве үндезини-теогулуг, үнген доктуг дижин чүвалажыры шыкаш мыя бо дамдыжыгаштар безин кижилерге кандыг-даа бир чүүлдү сагындырып келирлер боор деп бодап олур мен. Ийе, амыдырала сактыышкыннар-ла хөй. Ынчалза-даа кижиниң аңы-хуу амыдыралы-биле, оон назынының дургузунда артып калыр онзагай сактыышкын бир дээрээге бүзүрзөр мен.

Бодумга эргичелиг, амыдыралым-биле холбаалыг, бүлиниг кижиниң дугайында маңаа бижикседим.

1952 чыл. Көгү-шыгы хөлбелчиниин Хөндергейге Абаканның башкы институдун дооскан хын дээн аныяк кыс чедип ээрге, чоок-кавы дөргүл-терелдериниң өөрүшкүзү кижилерге чок турган болбайн ваң. Эң ылаңгыя ачазы хоочун намчы Лопсан Куулярга үрдс маңааны аас-кежик боду чедип келгени-биле домей тургаи. Уруун эртем-билиглиг кижи кылып алыр дээш, оон кызып, шырбайып чораан чыныжы халас барбааны ол.

Барып-барып аалдан (ынчангызы-биле) талыгыр кодаххоорайга эртем-сургуул доозуп алган тыва кыс Бавый-оол Куулар чуртуңга чаңып ээрге, соңгургаачыг-даа аныяк-өскенге өттүңүскенчиг-даа турганы чугаажок.

Сүт-саан эвбеп, чайның ыраажылары — хептер, ыттиктер ижек саргаи үгбаларга эртен, кежээ аян тудуп, быжаа тырты., хөй кадарар оолдар, уруглар ча, мүргузубиле маргышмылаар үеде, чайлагда халыңга келген чахы кыс аваазының ажылыңнаң дузалажыш, өөренип тура, көргеп-билгенин эш. өөру-биле солчуп каан, келир үедеги (саңныг хомуктар эртерге) көгүлүр улуг Тандының ашкаш, таныбазы улустуң ажы-төлүн барып башкылаар мен дээрээн сагышкыдан мратпайн турган.

Өөрүже углаан аът оруу Алыяк-Хөндергейлеп Чыланның таварааш, Шивилиг баштап кожуун «оңу Хандагайтыже ылчырбелеңнп чорупкан. Ийи аъттыг кижи дал-дүшү үезинде Шивилиг бажыңга кээп, арт кырыңга көрен каңа аъттарын дыштандырып, орай черниң оът сигеинге, үнүш-байлаан малдан олургайнар-даа.

Ол үеде «Кызыл—Хандагайты» деп каан чаңгыстың сарлааны дүнүң-ке үжендертен пассажирлерге чыңчак олутарда чыдыңнаазы олурупкан, алгыг-делгем асфальтылыг орук-биле аай-дедир сыңаадып турбаан-даа болза, арга-сыныңын ыңак оглу, ачы Лопсан Куулар эртем-сургуулдуг уруунга төрөөн черинин каас-чаражын көрөгүүн, арыг аңаарый-даа тыңдырып каарын күзеп ыйнаан. Ыңгырыжактыг шаравы ноңчуп турар. Ол ам башкы институдуна киреринге белеткениң эгелээн.

Бичии чаштар болгаш оларның ада-иелери аңаа чаңчыга бергеннер. Ылаңгыя чаштар башкыларга кончуг мнак.

ЧУРУКТА: П. Хайбулаев кижизидиң турары бичии чаштары-биле.

Ф. КУРБАНБАЕВТИҢ фотозуу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Амыдыралда чүү-даа чүве үндезини-теогулуг, үнген доктуг дижин чүвалажыры шыкаш мыя бо дамдыжыгаштар безин кижилерге кандыг-даа бир чүүлдү сагындырып келирлер боор деп бодап олур мен. Ийе, амыдыралда сактыышкыннар-ла хөй. Ынчалза-даа кижиниң аңы-хуу амыдыралы-биле, оон назынының дургузунда артып калыр онзагай сактыышкын бир дээрээге бүзүрзөр мен.

Бодумга эргичелиг, амыдыралым-биле холбаалыг, бүлиниг кижиниң дугайында маңаа бижикседим.

1952 чыл. Көгү-шыгы хөлбелчиниин Хөндергейге Абаканның башкы институдун дооскан хын дээн аныяк кыс чедип ээрге, чоок-кавы дөргүл-терелдериниң өөрүшкүзү кижилерге чок турган болбайн ваң. Эң ылаңгыя ачазы хоочун намчы Лопсан Куулярга үрдс маңааны аас-кежик боду чедип келгени-биле домей тургаи. Уруун эртем-билиглиг кижи кылып алыр дээш, оон кызып, шырбайып чораан чыныжы халас барбааны ол.

Барып-барып аалдан (ынчангызы-биле) талыгыр кодаххоорайга эртем-сургуул доозуп алган тыва кыс Бавый-оол Куулар чуртуңга чаңып ээрге, соңгургаачыг-даа аныяк-өскенге өттүңүскенчиг-даа турганы чугаажок.

Сүт-саан эвбеп, чайның ыраажылары — хептер, ыттиктер ижек саргаи үгбаларга эртен, кежээ аян тудуп, быжаа тырты., хөй кадарар оолдар, уруглар ча, мүргузубиле маргышмылаар үеде, чайлагда халыңга келген чахы кыс аваазының ажылыңнаң дузалажыш, өөренип тура, көргеп-билгенин эш. өөру-биле солчуп каан, келир үедеги (саңныг хомуктар эртерге) көгүлүр улуг Тандының ашкаш, таныбазы улустуң ажы-төлүн барып башкылаар мен дээрээн сагышкыдан мратпайн турган.

Өөрүже углаан аът оруу Алыяк-Хөндергейлеп Чыланның таварааш, Шивилиг баштап кожуун «оңу Хандагайтыже ылчырбелеңнп чорупкан. Ийи аъттыг кижи дал-дүшү үезинде Шивилиг бажыңга кээп, арт кырыңга көрен каңа аъттарын дыштандырып, орай черниң оът сигеинге, үнүш-байлаан малдан олургайнар-даа.

Ол үеде «Кызыл—Хандагайты» деп каан чаңгыстың сарлааны дүнүң-ке үжендертен пассажирлерге чыңчак олутарда чыдыңнаазы олурупкан, алгыг-делгем асфальтылыг орук-биле аай-дедир сыңаадып турбаан-даа болза, арга-сыныңын ыңак оглу, ачы Лопсан Куулар эртем-сургуулдуг уруунга төрөөн черинин каас-чаражын көрөгүүн, арыг аңаарый-даа тыңдырып каарын күзеп ыйнаан. Ыңгырыжактыг шаравы ноңчуп турар. Ол ам башкы институдуна киреринге белеткениң эгелээн.

Бичии чаштар болгаш оларның ада-иелери аңаа чаңчыга бергеннер. Ылаңгыя чаштар башкыларга кончуг мнак.

ЧУРУКТА: П. Хайбулаев кижизидиң турары бичии чаштары-биле.

Ф. КУРБАНБАЕВТИҢ фотозуу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

ХОГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫНГА

Март 14-те. А. Островский «Ядамыкта яла чок». Эгелээри 19 шакта.

Март 15-те. Моңгун-Тайга болгаш Тожу районнарының бот-тывыңгыр уран чүүл көрүдезиниң уран чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел көрүдезиниң концерти. Эгелээри 12—14 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

Март 14-те. Хоорайның хореография коллективтериниң-биле ужуражыга. Эгелээри 11 шакта.

Дыштаныга кежээзи. Эгелээри 19 шакта.

Март 15-те. Ак-Довурак хоорайның «Азия төвү» ансамблының киржиңкилериниң хогжүм аялгалары. Эгелээри 18 шакта.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫНГА

Март 14-те. Дыштаныга кежээзи. Эгелээри 19 шакта.

Март 15-те. Дыштаныр хүнүңүң клубу «Винни-Пухтуң залчылары».

Эгелээри 12 шакта.

Дыштаныга кежээзи.

Эгелээри 19 шакта.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА

Март 14—15-те. 10 шактан эгелеп: ойнаар автоматтар, теннис болгаш биллиард заалдары ажылдаар. 19 шактан эгелеп дыштаныга кежээзи.

Март 15-те. Кыш үдээриниң байырлалы болур. Программада: концерт, театрлыктан көргүүлер, ойын-нар, аттракционнар. Эгелээри 12 шакта.

«Тыва тудуг» үрезиниң общелитиезинге

Март 14-те. «Чуттанның культуразы» деп лекция болур. Лектор: Я. Ш. Хертек—филология эртеминиң кандыдазы. Эгелээри 18 шакта.

ХПТУ-4

Март 14-те. Кранчар декадазынга туралаатқан кежээ. Эгелээри 19 шак 30 минута.

КПТУ-1

Март 14-те. «Мээң чаа мергежилим» деп темалыг кежээ.

Эгелээри 19 шакта.

№ 1 ШКОЛА

Март 14-те. Тывакның чогаалчылары-биле ужуражыга.

Эгелээри 18 шак 30 минута.

№ 7 ШКОЛА

Март 14-те. «Эдээдилер болгаш хоойлуу» деп темалыг кежээ.

Эгелээри 18 шакта.

№ 10 ШКОЛА

Март 14-те. «Чараш болуруи күзээшкө» деп темалыг кежээ.

Эгелээри 18 шакта.

№№ 2, 8, 11 ШКОЛАЛАР

Март 14-те. Дыштаныга кежээзи. Эгелээри 18 шакта.

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР

«Тайга» стадионунга

Март 14—15-те. Өөредилге черлериниң профвилел обкоминарының командылар аразында республиканың комсомол профвилел кроссу.

Эгелээри 11 шакта.

«СОВЕТ ТЫВАНЫҢ 5 ЧЫЛЫ» СТАДИОНУНГА

Март 14—15-те. Республиканың бирги чери дээш мячилиг хоккей.

Эгелээри 10 шакта.

«ХЕРЕЛ» СПОРТ ЗАЛЫНГА

Март 14—15-те. Самбо хүреш талазы-биле «Динамо» спорт ниитилелиниң область чөвүлелиниң бирги чери дээш маргылдаа.

Эгелээри: март 14-те 11 шакта.

Март 15-те 10 шакта.

ШЫДЫРАА КЛУБУНГА

Март 14—15-те. Хоорайның бирги чери дээш команда айы-биле маргылдаа.

Эгелээри 11 шакта.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТВ

МАРТ 13-ТЕ БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30— «Үе». 8.15 — «Силерге ыяк-кежиктиг күзедивис». Док. телефильм. 8.45— «Мээң комчуг ыяк истекчим». Ураң-чечен телефильм. 10.10—Улустарның ажылгалары. 10.20 — «Сеңээ ыяктыр турарым дег мендээ ыяк бол». Музыкалыг фильм. 11.35 —11.40—Медээлер. 16.00— Медээлер. 16.15 — «С. Михалковтуң мавырлары экранда». «Силерге ыяк бис». 17.45 — «Орус музей». Оруе скульптура. 18.15 — Бөгүн делегейде. 18.30 —Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры, РСФСР-ниң алдарлыг тудугжузу В. П. Сериков-биле ужуражылга. 19.45—Фигурдуг чыглуулаашкын. Делегей чемпионады. Эр кижилер. Хостуг программа. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00 —«Үе». 21.35— Шыырга үндүрүлгези. Делегей чемпионуу ат дээш маргылдаа. 21.45 — Оң ийиги каатта. 23.15—23.30— Бөгүн делегейде.

ЙЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Кижи бүрүзү дээш харымсалга». Док. телефильм. 8.35— 9.35— Төөгү. 4 класс. «Делгем улуг чурттум, кадзруу». 9.05—13.40 Англи дыл. 10.05— КПТУ суртуулдарынга. Нинти биология. Чаа үнүштерни кавчар иеттуруп турарлыг. (Селекцияның аргалары). 10.35 — 11.40 — География. 5 класс. Агаар-бойдус. Оон ескерлиишкиннериниң чыдагаанналары. 11.05 — Бистиң садывыс. 12.10 — «Боттуң бодалы». Ураң-чечен фильм. 14.10 — 14.15 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 —«Улуг Октябрьның 70 чылынга». А. Каалаева—«Ыдыктыг чер». Хакасиянның М. Ю. Лермонтов аттыг шин театрының шинии.

МОСКВАДАН

20.00— «Тамчыктыг удуглар, чаштар!».

КЫЗЫЛДАН

20.15 — Телемедээлер.
20.25 — «Азиянның төвү». Программада: Медээлер. «Культура болгаш амыдырал». 20.55— Чарлаалар.

МОСКВАДАН

21.00 —«Үе». 21.35—Спорт программазы: Баскетбол. Эр кижилер. «Жалгыгнис» (Кауунас) —«Элан Бирне». (Франция). Каунастан дамчыдылга. Сугже шураашкыннар. «Часкы хараачыгылгар» деп делегей маргылдаазы. Теннис. ССРЭ-ниң чемпионады. Эр кижилер. 23.15 —01.00— Бүт бамбүү. ССРЭ чемпионазы. «Динамо» (Тбилиси) — «Динамо» (Киев) — Чансарда (00.00) — Совет шуудукчуларниң шүлүктери.

агаар

Республикага шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын үүктеп хаттың дүргени секундала 5—10 метр. Дүне агаарның температураза 25 — 30, чамдык черлерге 17—22 градус соор. Хүндүс 5 — 10 градус соор.

Кызылга чуга будуттаар, чагбас. Дүне агаарның температураза 20—22, хүндүс 7—9 градус соор.

Автоорукгарга кестүрү ыяк, тайгактаар.

кино

МАРТ 13-те

«НАЙЫРАЛ»: «Белая Роза бессмертна» 9.30 «Если ты рядом со мной» 11.10, 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Неукротимая маркиза» 13.40, 16.30, 19.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Капитан «Пилигрима» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.30 «Корона Российской империи, или снова неуловимые» 11.00, 12.40, 16.20, 20.50 «Выкуп» 19.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «О том чего не было» 18.00, 20.00 шактарда.

1987 чылдың март 15-те, воскресеньеде, СЭКП Тыва обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга 14 шакта «Делегей байдалының дугайында» лекция болур. Лектор—РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинин лектору А. Ф. Фурцев.

Абонемент ёзугаар кирер. Билеттерни садып турар. Лекция дыннаарын күзээн кижилерни чалап тур.

Доозукчуларны чалап тур

1987 чылдың март 28-те Кызылдың башкы училищезин доозукчулар-биле ужуражыышкын кежээзи эртгер болгаш аңаа ниити-бүрү чылдарда доосканнарны чаңдап тур. Кежээ училищениң бажыңынга кежээнин 19 шакта болур.

Адреси: Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 56.

ЛЕКЦИЯЖЕ ЧАЛАЛГА

Бистиң республикада: «Делегей хөгжүлдезиниң коруглаашкынының болгаш партияның ниитиктиг политикалының стратегиязының дугайында» деп темалыг өөй ниити темага абонемент билеттер ёзугаар номчуп турар лекциялар чок ортузунда белеткелди алган. Ындыг абонемент билеттерни Ховуаксы, Каа-Хем хамылыг суурларның, Кызыл, Туран Шагдан Арыг хоорайларның чуртталгычылары 1994 кижи ажыглап турар. Чаңгыс ээй темага чагырткан ол лекцияар делегейниң амгы байдалының ханы анализин берип турар. Бо ниити темага эртеен сезонда РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң пропаганда-ла ажылдан турас 5 лектор эки шыырдыг. солуун лекцияларны чонга номчаан.

«Билиг» ниитилелиниң Тыва республика организациязының баштаар черн амгы үеле делегей байдалының ханы анализин кылып бөөрибиле РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң дуржулгалы лектору А. Ф. Фурцевти чаазаан. Оон лекциязының темазы «Делегей байдалы».

Боттарының күрүнезинин хамаарышпас чорудуп чедип алган база социалистиг углаашкынының шилип алган чурттар-биле Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязы каяа-даа чаттышпас политиктиг шугумун күндүлеп, деткип, делегей политиказынга оон ролюн улгаттырары дээш туржун турар. Совет коммунистер келир үе социализмге хамаарышыр деп үүрегге ханы бүзүрелдиг. Дайын чок, чеперелгенишкин чок келир үе—социализмниң идеалы ол.

Дайын чаяп-ла болур деп чидыг барымдаа чок. Бодуң боду узуктаар чорукту чайлаашкынга болурунуң аргазы кижи торелгетенде бар. Бистиң тайбың стратегиязыстың бир кол кезээ болза, чурттар аразының айыыл чок чорууларын каара тудуп турар системазының концепциязы болур. Совет күрүне ядролуг чепсектиг бүгү хевирлерин бүдүрерин, ажыглаарын, оон хамыкбар курлавырларын чок кылып улуттарын чедип алыры дээш могаг-шылаг чок ажыглы чорудуп турар. А. Фурцевтиң лекциязындан ол бүгүнү дыннап болур.

Март 15-те, воскресеньеде СЭКП обкомунуң Политиктиг чырыдыышкын бажыңынга А. Ф. Фурцев болгунуң лекциязын номчуур. Ол лекциябиле бо сезонның чаңгыс ээй ниити темага номчуур лекцияларын доозар бис. Бүгү күзеелдиг кижилерни солуун лекцияже чалап тур бис.

К. КУДУК-ООЛ.

Улусчу чогаадыгланың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының көрүдезинге киржип турар чарыштыг районнарның концерттери Тываның хөгжүмшин театрынга дараазында график ёзугаар болур:

1. Тожу, Моңгун-Тайга — март 15.
2. Бай-Тайга, Барыын-Хемчик — март 22.
3. Овур, Сүт-Хөл —март 29
4. Таңды, Каа-Хем — апрель 5.
5. Эрзин, Тес-Хем — апрель 12.
6. Кызыл, Бии-Хем — апрель 19.
7. Чөөн-Хемчик, Улуг-Хем — апрель 26.

Концерттерниң эгелээри 12 болгаш 14 шактарда. Билеттерни театрның кассазында садып турар.

Адресивис 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амылырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информасиә киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кедер ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуун келбейн барганда 2-32-73 телефоннар долгаар

Солуунуң индексиниң 54241.
Чылда 300 катаа үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Пом үнүлүрер чер. полиграфиә болгаш ном садывының херектериниң газазы-биле күрүне комитединиң типографиязы Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажыңы № 1.

Чагыг 2470.
ТС—00761.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 14 суббота № 63 (13363)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 көпеек

Октябрьның идеалдары совет улустуң чаагай чоруунуң эрге-ажыктары дээш, Төрээн чурттуң чечектелиишкинииниң эрге-ажыктары дээш, социализмниң болгаш тайбыңның эрге-ажыктары дээш ажылдаарынче кыйгырып турар. Боттарывыстың угаан-медереливисти, күзел-соруувусту, энергиявысты чаңгыс аай күш кылдыр каттыштыраалыңар. Ол кайгамчык күштү бистиң мурнувуста салдынган чаа-чаа сорулгаларны шиитпирлээринче угландыраалыңар. Айыттынган бүгү-ле чүүлдерни күүседиилиңер. Октябрьның революстуг херээн төлептиңбиле уламчылаалыңар!

(Совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыкшыл).

СОВЕТ УЛУСКА

Совет Эвилелиниң Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң

КЫЙГЫРЫЫ

Эргим эштер!

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының чедип чыл ою чоокшулап орар. Ол дээрте совет улустуң улуг байырлалы-дыр.

Бистиң революциявыс — кижи төрелгетениң амыдыралыңга чаа үе-чаданың эгезээни чарлаан, XX түе чылдың эң улуг болуушкуну. Ооң эгээртинмес ужур-дузазын үе ханызы-биле ажыткан, социалистиг ниитилел хогжүзегениң амыдыр түрары канчаар-даа аажок улуг аргаларын тодаргаан.

Бистиң медереливиске, бистиң сагыш-сеткилливиске Октябрь — ол дээрге совет кижилериң национал эң дээди чоргаараалының көргүзүү-дүр. Революция массаларның төөгүлүг чогаадылгазынга чижеглээр түве чок кодурлуушкүнүнүң, капиталистиг болгаш номещик дарлаадың киничиин адыра октаан чоңнуң тиилелгезиниң тырыткылыг илереги болган.

Россиянның ажылчын аңгызын, ажылчы чоңнуң революстуг маадырлыг чоруукче кодурген большевиктер партиязын Владимир Ильич Ленин баштап турган. Ооң теоретиктиг угаан-бодалы, ооң моозу-шынарының үлегери, ооң ейдур улуг ажыл-чорудулгазының үре-түмелдери чүс-чүс чыл-дарда чурттаар.

Бистиң бүгүнгү ажыл-херектеривисте Улуг Октябрь база үргүлүлел турар. Чуртта эде тургустуунуушкун калбарып, бодумуң утка-шынарының талазы-биле революстуг тургузукчу ажыл чоруп турар. Ооң эчис сорулгазы — социалистиг ниитилелдиң дешилгезин дүргедедир. Чоңнуң күзел-чүткүлүн илередипшилеп, партия политиктиг шүгүмүн — ТК-ның апрель Пленумунуң, СЭКП-ның XXVII съездизиниң шүгүмүн олче үглаидырган.

Төп Комитеттиң январьда болган Пленумунга улуг, принципиалдыг ужур-дузалыг шинтпирлер хүлээп алдынган. Ол шинтпирлер партияны болгаш чоңнуу эде тургустуунуушкунуун теориязы-биле ченеглеп, оларны ниитилел организациязының эң-не чаа формаларын социализмниң кирер аргалыг, удам ханы реформаже, дидим хемчеглерже мобилизастап турар.

Бистиң чүүлүвүс—социализмниң практиказ кырынга бот-тандырган башгайгы чүрт. Кижилериң социал амыдыралының төөгү талазы-биле чижеглээр түве чок үндезинилерин: ажылчы чоңнуң эрге-чагыргазын политиказга, бүдүрүлгениң челсек херекселдериге ниитилиң оңучүзүн — экономиказга, коллективизмниң болгаш бот-боттарывыга эң хуу дузаны —кижилер аразында харылзааларга Улуг Октябрьның тиилелгезин бадыткаан. Революстуг ол чаартылгаларда — бүгү-ле чүүлдүң эгезэ, социалистиг тургузугнуң амыдыралчы күжүүнүң эгээртинмес үндезинин.

Делегейниң дыка хөй чурттарының улустарының амыдыралын мыңчага чедир хоозурадып турар ядыралан болгаш түргедедеп Улуг Октябрь, социализм бистиң Төрээн чуртувусту чарып алган. Кижинин кижи дарлаар чорук бисте чок. Аажы чок кижилер чок. Национал дарлал чок. Ядыы-түрениг болгаш бижик бирбес дүмбей чорук чок. Күш-ажылдың кижилери социал камгалаттынган байдалдарда, даартагы хүнге бүзүредиг чуртта турар.

Ону чедип алыр дээш Октябрь революциязы тиилээн, ол дээш социализм туруп турар.

Социалистиг тургузуушкун үезинде бистиң чуртувус экономиктиг болгаш эртем-техниктиг улуг потенциалдыг күчүзүг индустриалдыг күрүне апарган. Массаларның эртем биличиниг талазы-биле делегейде эң бедик дешел чедип алдынган. Ажылчы чоңнарының от бүдеелери бай-шыырак апарган. Медицинаның халас хандырылгазы, нечаш дугайында, дайынын болгаш күш-ажылдың хоочуннарының, улуг назылыг хамаатылар дугайында күрүнеиң салыы салыышкыны амыдыралдың чайчыл апарган нормазы болу бергеи. Хүн бүрүде-ле муң-муң от бүдеелер чаа бажыңнарже көжүп кирил турар.

Чуртка культура талазы-биле кайгамчык улуг чаартылгалар кылдынган. Социализм болза кижизиг өвес чорукту болгаш күчүделди, бүрүзүнү ниитилелдиң үгаан бодал хоозурадыышкыны болуур бүзиниг орукту сайалдап шыдаар тургузуг, сайгырадып өзүүр үнелиг чүүлдерин камгалап база ковудеңип шыдаар тургузуг, ынчаарга чиңжең, байыңгы хараар чорукка үндезилеттинген культура-ны бүрүү шапкан тургузуг болуп, делегей мурунга кестүп, догунаар турар.

Совет экономиканы ажыктыг чоруктун болгаш эртем-техниктиг дешилгениң делегейде дээди деңгелинче көдүрер дээш амгы үеде демисеңип турар бис. Ынчангаш чоңнуң чаагай чорууның үлам ыңай өзүлүдүнге болган ниитилелдиң бүгү кежиктиимериниң бирээ-тараалы кижилериң материалдыг болгаш үгаан-бодал хереглелдерин хандырарынга база үлам-на калбарар.

Олче орукту Октябрь социализм ажыктыг.

Социалистиг революциянын түңнелгези күш-ажыл кижизинге боттуг эргелерни болгаш хостагаларны бижыглап берген. Советтериң эрге-чагыргазын — чоңнуң бодуун тыпкыны күрүне эрге-чагыргазының демократтыг хевирин ол бадыткаан. Демократияны болгаш чоңнуң инициативазын эң-не долузу-биле хогжүзеринге бүгү үндезинивер совет политиктиг системада бар.

Ол система Октябрьдан төрүттүнгеи, ону социализм тургускан.

Бистиң чуртувуска национал айтырыын шинтпирлээриниң үндезинилерин революция хандырып тургускан. Улустарның деп эргелии, оларның аңы-дыңма кадыы ажылдажылгазы Совет эрге-чагырганың чылдарында херек кырынга бадыткаттынган. Бүгү республикаларның экономиказы болгаш культуразы көдүрүлгеи. Бодуунуң иниити чедишкиниерииге чоргаарланыр, социалистиг чаалап алышкылыларны кандыг-даа халдаашкыннардан камгалаарынга белеи чаңгыс аай совет улус тургустуунган.

Амыдыралчы кандыг-даа ажыл-херек ышкаш, национал харылзаларыны сайгыремгейжидары чаа айтырыгларны көдүрүп турар. Национал эрге-ажыктарга хамзарышкан бүгү-ле чүүлдерни кичээнгейлиг көөр болгаш национализ-тиг база шовинистиг кандыг-даа илерээшкиннерге эптеш чок ленинчи национал политиказың принциптериинге үлегеллээш, ол айтырыглар шинтпирлеттинип турар болгаш моон соңгаар-даа шинтпирлеттинер апаар.

Чурттуң депшилгези нация болгаш биче улус бүрүзүнүң чаагай чоруунга, оларның удам-на чоокшулажырының эрге-ажызынга, бистиң бүзүдбас бүгү эвилелиивистиң эргелажынга бараан кылдыр боттанып турар болгаш моон соңгаар-даа боттанар. ССРЭ-ниң улустары бижыг найырал-биле, социалистиг интернационализм болгаш совет патриотизм-биле сыгый каттышкан.

Ону биске Октябрь бергеи, ону биске социализм бергеи.

Бистиң революциявыстың салдарының түңнелинде хамы-зы-биле өскерилгеи делегейде чурттап турар бис. Капиталистиг мөлүүдгеиниң киичизини кижи төрелгетениинң үштүү бир кезии бодуундан дүжүр октаан. Делегей системазы болуур социализм догуунал, хогжүр, бижыглыг турар. Колониалдыг империалар ам чок —бүрүи хамзарышпас чаа он-он күрүчелер бар.

Делегей пролетарнадының күштери көвүдээн, ооң эргежыктарын марксизми-ленинчи коммунистиг болгаш ажылчын партиялар илергейлеп турар. Империализмге, дайынга удур, демократтыг массалыг шимчээшкиннер кал-барын турар. Капитализминиң иинти кризизи хамыдаа турар.

Делегейниң амгы социал-политиктиг обзур-хевири — Октябрьның эгелээни төөгүлүг чорудулганың дүрүм бөлүүнар түңнели-дир.

Социалистиг тургузуушкунга бистиң баштайгы базым-нарывысты Владимир Ильич Ленин башкарып турган. Ол бөгүн-даа бистиң-биле кады: революстуг ленинчи өзүлү партиязының болгаш чуртуң амыдыралынга эде тургустуунушкун улам-на ханызы-биле бадыткап турар.

Социализминиң улуг херээнге боттарын бараан болдурган бүгү кижилер бөгүн бистиң-биле кады. Большевизминиң маадырлыг чаңчылдарын үндезилеп тургускан болгаш бүгү-ле хилиичектенмишкиннерни болгаш шылгалдаларны өттүр коммунистиг идеалдарга чайгылыш чок шынчы чорукту бадыткаш шыдаан ленинчи-революстуулар, Ильичиниң кады ажылдап чораан өөрү совет кижилериң өөрүп четтирген сагыш-сеткилиинге мейгеин-биле артар.

Россиявың үш революциязарының киржикчилериниң, 1917 чылдың октябрьда помещиктериниң болгаш капита-листтериң эрге-чагыргазын чылча шапкан кижилериниң аттары болгаш обзур-хевирлери кажан-даа онмас болгаш читпес.

Хамаатың дайынының маадырларының дугайында, Совет-терииң республиказын империалистиг интервентилерден болгаш ак-гвардейжилерден камгалаан кижилериниң дугаайында сактышкынныг турасказал ыдыктыг. «Совет Россиядан холуң ырат!» деп негелдениң кыйгызын кылган болгаш Октябрьның чаалап алышкыларын холга боо-чепсекти тутказ, камгалашкан даштыкы чурттарның интернационалчы демисеччилерин бистиң чоңнуус кажан-даа утпас.

Баштайгы беш чылдарның маадырлыг чаваккыларының, күчүлүг индустрияның тургузукчуларының, коллективтиг кодээ ажыл-агыйның эгелекчилериниң, социалистиг культураның чогаадыкчыларының тиилелгелериге бистиң магадаашкынывыс кажан-даа өшпес.

Ада-чурттуң Улуг дайынынга совет кижиниң, солдаттың болгаш ажыл-ишчиниң маадырлыг чоруу өлүм чок. Социалистиг Ада-чурттуң алдары болгаш хостагазы дээш өлген кижилериниң, фашистиг хамчыктан делегейни камгалап алыры дээш амыр-тынын бергенериниң тураскаалыынын мурнунга бөгүн негейип турар бис. Хосталгалыг бо тул-чуушкунга бистиң эвилелчилериивисти болгаш эштеривисти — оске чурттарның дайынчыларын, патриоттарын, анти-фашистерин хүндүткел болгаш өөрүп четтиришкин-биле сактып турар бис.

Аар-берге дайынның сөөлүүде хоорайларыы болгаш суурларны бузуидулар орнунга түдүп, чуртту катап тур-гускан болгаш ону улам-на күчүлүг болдургаи совет кижилериниң күш-ажылчы маадырлыг чоруунга, үгаан-бодалының күштүүнге Төрээн чуртувус кезээде чоргаарланыр.

Эштер!

Төөгүнүң оруктарынга баштайгы иэээшкиннерни кылыр кижилерге таваржыр бүгү бергедер болгаш шылгалдаалар бистиң үлүүнүске онаашкан. Олар бисти доктаадып шыдаваан. Ол бергелерни болгаш шылгалдаларны ажып эртеринге өөренип, ажып эртип-даа келген бис.

Социализм тургузуушкуну ажыл-агыйның сандаргай болгаш дайын хоозурадышкыныңың байдалынга эгезээн. Империалистиг ыйышкынга болгаш кыжаныышкынга соксаал чокка таваржып, барык үжен чыл дургузунда ССРЭ делегей капитализминиге удур чааскаан турун келген. Гитлержи агрессияга удур дайынга чурт 20 милиион бодуунуң ооларын болгаш культурын чидиргеи, национал байлаакың барык үштүү бир кезиин оскуугаи. Хөй чылдарның дургузунда улуг күженишкиннерни үндүрүп, бодуунга эргежок чугула чүүлдерден ойталап чурттаар ужурга таваржып турган. Бис туржуп шыдаан бис, бисти мегейип болгаш сы базып шыдаваан.

Ол мышаан өске-даа түүлдер база турган. Чаа ниитилелдиң тургузарының методтарындан болгаш ленинчи принциптерден ойталааны дээш, социалистиг хоойлу-дүрүмнү, партинга болгаш ниитилелге амыдыралдың демократтыг нормаларын үрээни дээш, волюнтаристиг чазыглар дээш, үгаан-бодалга догматизм, практиктиг хөделиишкиннерде шүүшеп, эрелгей чорук дээш улуг үне-биле төлээр ужурга таваржып турган.

70 чылдарда болгаш 80 чылдарның эгезинде бистиң ниитилелливиске чаңгыс черге таптаашкынныг үглаңыышкыларның, социализмге таарышпас болуушкуннар мөөнделип турар апарган. Ону партия, бүгү совет улус медереп билип, сагыш аарып турган. Төп Комитет бистиң херектеривисти, бистиң бүгү амыдыралывысты революстуг дидимиже эки талаже эскертирип дээш туржу бергеи.

Апрель Пленумунуң хүлээп алган үглаңыышкыныы ажылчы чоңнар бодуунуң хан-дамырындан түдүп херээ кылдыр хүлээп алган. Партияда кадып тургускан шыңгыы бот-шүгүмчүделдиг чорук политиказда шынчы ак сеткилдии, тургустуунуң келген байдалды эдип алырынга эргежок чугула хемчеглерни ажылдан кылып билири, оларны соң-гаарлатпайн боттандырып чорудуп эгелээни — бо бүгү чоңнуң калбак деткимчезин алган.

СЭКП-ниң XXVII съездизи чурттап эртип турар үени ленинчи өзүлүнге үглаңыышкыныы ядыралан болгаш, бодуунуң шинтпирлеринге ачыс сорулгаларның өндүр чаагайын болгаш болдуунар чүүлдерни каттыштырган. Съезд политиктиг болгаш моозу-шынар талазы-биле эң-не үнелиг чүүлдерниг шын-ның өөредии болган.

Бурунгаар чоруурунга шаптыктап турар бүгү чүүлдерге эптеш чок чорук, ону ажыы-биле билиигени — ол принциииалдыг, ленинчи туруш, партияның күштүүнүң херечизи.

Бистиң мурнувуска «...херек кырында шинтпирлээр чаа сорулгалар тургустуунуң келирге, эргилде бүдүүзүнде кымпың-даа билбейн турганы чаа күштер чер адаандан үнүп кээп турган шыкаш кестүп кээп турган» деп, Ленин чугаалап чораан. Бөгүн база ындыг: партияда болгаш чоңда эде тургустуунуушкунунуң революстуг херээнге дүүн чаа-ла көзүлөбейн турган чаа күштер тыптып кээп, киржип турар.

Чурт шимчээшкиниге кирип, чаа шинчилиг болу бергеи. Ниитилелде моозу-шынар байдалы улам ырыг болуп, үгаан-бодал амыдыралы улам солун, хөй янзылыг болу бергеи. Хүн бүрүнүң чарлып болбас кезээ болуп, ажыт-чажыт чок болгаш шынчы чорук, шүгүмчүлел болгаш негелделиг чорук бадыткаттынып тургустуунуп турар.

Улус ажыл-агыйының ханы чаартылгазының стратегиязын болгаш тактиказын амыдыралга чайгылыш чокка боттандырып чорудуп турар. Экономиканың эң чугула адырларының эргелеп башкарылгазын эде тургузуп турар. Ажыл-агыйның чаа механизминиң бырааларын хөделиишкин турар. Ажыктыг чорукту бедидеринче, оруулалыг чорукче ажылдың бүзүредин-биле үглаидырын турар күш-ажылчы коллективтериниң саны өзүп турар. Бүдүрүлгениң тех-никтиг эде дериишкини чоруп турар. Продукциянын шы-нарын үндезинин-биле экижидер талазы-биле хемчегларин боттандырып чорудуп турар. Беш чылдың баштайгы чы-лында улус ажыл-агыйы планныг онаалдаларны кол көр-гүзүглер талазы-биле ажыр күүсеткеи.

Ынчалза-даа чедишкиниг мөөнгеиниң болбас. Чүгле баштайгы базынынар кылдынган, кол ажыл—мурнувуста.

Ажыл-херектиң шуудаарынын, чаартылгалар чорудул-газының доктаай бербезиниң, мурнуку частырүүларының катаптай бербезиниң магадылалдары бар бе?

Ийе, бар. Эде тургустуунуушкунга чон сонуургалдыг, совет ниитилелдиң башкарыкчы күжү — ажылчын аңгы аңаа хаиы сонуургалдыг. Чаа сорулгаларны шинтпирлээри дээш революстуг кызымак демисеңип шыдаарын, бодуу-муп ажылынын хевирлерин болгаш аргаларын чаартырынга белеи болгаш ону кыяын биляирин, херек кырында ба-дыткаан көргүзүп турар партия эде тургустуунуушкунну удуртуп турар.

Чаңгыс аай чүткүл, чурттап эртеи чүүлдүң дүржүлгээ-зы-биле сырый каттышкан партияның болгаш чоңнуң демнег ходелиишкинин, чурттуң амгы болгаш келир үези дээш харысалгалыын биляир —XXVII съездиниң үглаңыышкынын чайгылыш чокка боттандырып чорударының магадылалы ол болур. Социалистиг тургузугнуң демократизмин бүгү талалыг хогжүзери —ниитилелдиң шынар талазы-биле чаа байдалга чедирериниң стратегтиг сорулгазының шинтпирлеттингеи болурунуң магадылалы ол.

Демократия улуг болган түдүн, социализм күштүг болур.

Күрүнениң болгаи хөй ниитиниң органнарын тургузарынга болгаш олариың ажыл-чорудулгазынга долу ажыт-чажыт чок чоруктун, контрольдуг, отчеттуг болгаш албан-дуладалдыг кижилериң соңгулдалыг чоруукуң байдалынга күш-ажылчы коллективтериниң ажылынга болгаш амы-дыралынга ажылчы чон ниитиилиг салдар чедирериие херек кырында аргалыг болуун дээш бүгү-ле чүүлдерни кылыр ужурлуг. Чагырып дужаарындан болгаш командылаарындан, херек чок регламентациядан болгаш хоруушкуннардан ойталавайн, кижилериң үгаанынга болгаш нуржулгазынга дүжүметтейр бүзүреес чоруктуң хамаалын бүсүйн чыткаш, ажыл-херекке оларның ажыл-агыйжы, нүрүне ёзүүр-биле хамаарылгазы чокка бүрүнгаар чедишкиниг чоруп болбас.

Социалистиг демократия — чоңнуң калбаа биле болгаш ханызы-биле өзүп турар бот-эргелели, үгаанларның болгаш талантыларның хостуг чарыжы болур. Ёзулуг демократия бодуунуң алыс утказы-биле тургузукчу. Ол —харысалга чок чоруктун, демагогиянын, кара туразында чоруктун эптеш чок дайзыны.

Контрольдан дашкаар, шүгүмчүлелден дашкаар кандыг-даа организация, кандыг-даа ажылдакчы турбас деп прин-циити партия чайгылыш чокка амыдыралга боттандырып чорудуп турар. Удуртукчу албан-дужаалга амгы үениин-биле бодап биляир, улустуң мурнунга бодуунуң хөделиш-киниеери дээш харылзаларынга белеи киижилерни улам-на хөй-биле иляп үндүрүп турар.

Демократияны калбартып, социалистиг хоойлу-дүрүмнү быжыглап, улус депутаттарының Советтериниң, профсоюзилер-диниң, комсомолдуң, өске-даа хөй-ниитти организациялар-ының идепкейин калбартып, кижениң төлептиг ат-нүүрүн бедик кодурүп, хамаатылариың, күш-ажылчы коллективтериниң эргелерин бүгү талалыг камгалавышаан, бистер социализмниң эң күчүдүр тургузукчу күжү—хостуг чуртта хостуг кижениң хостуг күш-ажылынга делгем орукту ажыдып турар бис.

Эштер!

Социализминиң салым-чолу дээш, чурттуң келир үедеги түүрү дээш бедик медерелдиг болган харылсалгалыг болурунче бүгү совет кижилерни Төп Комитет кыйгырып тур. Октябрьның соонда, социалистиг тургузуушкунуун он-он чылдарында чедип алдынган түүлдер өндүр улуг. Ынчалзажок үе бистерден чаа түүлдерни иеген турар. Өскерилген байдалдарда, ол дугайын ТК-ның январь Пленумунга демдеглээн, бистиң ниитилелливис шапкын хогжүлдеге, депшилгениң чадаларынче дүргеи үеринииң аргаларынга база катап хынаттырып турар.

Бистиң экономиказыс ажыктыг чорукка, мурнакчы тех-нологияны шиңгээдип ап шыдаарынга, бирги класстың продукциязын кылып билиринге, делегей рыногунга кан-дыг-даа конкуренциялы шыпап эртеринге шыгаттырын турар. Бистиң моралывыс, бистиң амыдыралывыстың бүгү хевири социалистиг демократияның үнелиг түүлдерин, со-циал чөптүг чорукту болгаш гуманизмни чайгылыш чок хогжүдеринге болгаш байыдын болур аргалынга шыгаттырын турар. Бистиң даштыкы политиказыс—империализминиң хөрлээлеидип турары боо-чепсекти калчаалыы-биле эндере бүдүрүп, ооң делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглеидирип турары байдалдарда тайбың камгалалынга быжыг туруштуг болгаш чайгылыш чок чорукка, бодам-чалыг болгаш шыламыкчай чорукка шылгаттыынын турар.

Совет улусче, Октябрьның Төрээн чуртунче бүгү делегей көрүп турар: шыдажып эртер бис бе, социализмче октаан чоңгээге төлептиг харыыны берип шыдаар бис бе.

Ажылчы чоңнуң күш-ажылчы ат-алдарынга, профессионал мергежилиниге, совет кижилериниң патриотизминиге Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Бөгүн бистер дүргедээшкиниииң өзек программазын—он ийиги беш чылдың онаалдаларын боттандырып чорудар дээш ажылдан турар бис. Кыска хуусавда экономиканы шынар талазы-биле бурунгаар базынын хандырары, келир үеге бижыг үндезинин тургузары чугула. Бо сорулга Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур дээш чарыштын төөнде турар. Ынчангаш ооң чедишкиниг шиитпирлеттинери ниитилел бүдүрүлгезиниң киржикчиин бүрүзүнүң ажыл-херекке хууда кандыг хамаарылгалыг болурундан, коллективтерге күш-ажылчы арын-нүүрүнүң кайы хире иегелделиг болурундан хамаар-жыр.

Маңаа профзвилелдериниң ролю улуг болгаш харысалгалыт. Бүдүрүлгеге амгы үениң культуразы дээш, бедик мергежил дээш демисеңге ажылчы чоңнуң могаг чок орга-низакчылары болгууиче эде тургустуунуушкун оларны кыйгырып турар.

Бистиң черивис үе-төөгүдеи бзор мастерлер-биле алдар-жын иелген. Кылган ажылы бүгү делегейин кайгадып сургаваан, индыг ажылды кылып билир ёзулуг мастерлер-биле бистиң черивис алдаржып турган. Ооң ажылчыннары, инженердери, конструкторлары делегей чеднишкиннерин мурнаан түңнелдерии чедип ап турган чижектер Советтер чуртунуң төөгүзүнде эвээш эвес. Ынчангаш индыг түңнелдерни чедип алыр арга бөгүн бисте улам ковудээн.

Совет кижилериниң үгаан-медерелиниге болгаш дуржулгазынга Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Амыдыралдың бүгү таварылгаларынга ажыглаарынга белеи рецептилер чок. Эде тургустуунуушкун бүгү улустуң чогаадыкчы дабо-раторнязы болуун. Чаартылганың практиказын кичээнгейлиг болгаш шүгүмчүлелдиг ёзу-биле бодап, мурнакчы дуржулгада үнелиг түүл бүрүүн үнелеп, ону эскерип бам хогжүдээл. Амыдыралчы хостуг бодал—эде тургустуунушкунуун чугула негелдеэн.

Партия чоңдан доктаамал өөрөнүп ап турар. Ол ооң коллективтиг үгаан-бодалын шиңгээдип ап, бодуунуң политиказын массаларның дуржулгазы-биле хынап, чоңнуң медереп билиишкинии шын илергейлээрии бодуунуң күзээлгези кылдыр саналап турар.

Совет улустуң эрес-маадырлыг чоруукка Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Эргижирел дөгейлеиген хевирлерни, аргаларны, чаңчылдарны бүзә шаварын белеи эрес: эде тургустуунушкун дээш демисеңип херек, эде тургустуунушкунну камгалаар херек. Маңаа чүткүл, быжыг туруш, принципиалдыг чорук херек. Быжыг характер-даа, кызымакчай чорук-даа негеттинер.

Совет улустуң маадырлыг чоруу, шыдамыкчайы, быжыг туруштуу төөгүнүң деңзээнге кам удаа салдынган, оларны тиилелгеге-даа чедиргеи. Ам база ындыг болурунга партия бүзүредиг.

Совет улустуң хамаатың медерелиниге Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Ооң хамаатың бүрүзү бодуунуң тургужун шилип ап турар иегелделиг болгаш солун үеии чүрт чурттап эртип турар. Бистиң эгелээн ажылывыс салдынган холдар, соок чүрек-биле күүсеттинмес. Оң чагдыыкчыларының хамыышында хайгаракчыларын, үгаан-сарыыш чок херегзекчилериниң мешаичы моралын алыс утказында хүлээп албас. Эде тургустуунуушкунга ажыл-херек дээш сагышсыраа чоруур, иегелделиг, ажыл-агыйны эвес болгаш ажыл чылдырар чоруктар-биле эптеш чок кижилер херек. Коммунистиг идеалдарга кызыгаар чок бердингеи, бистиң улус социал, мораль болгаш культура эртиилерии-нисти камгалап база ковудедии билир политиктиг дайыңчылар аңаа херек.

Эвергиялыг, чаартылгаларга күзелдиг болгаш четпестерге эптеш чок чидиг хамаарыжылгалыг аныяктарга партия биле чоп улуг идегелди көргүзүп турар. Бот-тускайлаң ажылга бодун долузу-биле көргүзер аргаиы аныяк кижилерге бзөр. Аныяктарның дайынчы, улуг херектерии дээп тыа чоруур, эрелгейлээр болгаш ужур эдертер чо-руктан хостуг ёзулуг башгыңы—комсомолдуң ажыл чору-дулгазынга делгем оруктарны үе ажыктап.

Төп Комитет СЭКП кежигүнерии кыйгырып тур. Чурттуң башкарыкчы партиязы болуур СЭКП-ге бо эргилелиг үеде кайы хире улуг политиктиг харысалганың онаажып турарын бодуварыыл чурттап эртеи үеииң түңнелдерин бодуварып, ооң делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглеидирип турары байдалдарда тайбың камгалалының быжыг туруштуг болгаш чайгылыш чок чорукка, бодамчалыг болгаш шыламыкчай чорукка шылгаттыынын турар.

Совет улусче, Октябрьның Төрээн чуртунче бүгү делегей көрүп турар: шыдажып эртер бис бе, социализмче октаан чоңгээге төлептиг харыыны берип шыдаар бис бе.

Ажылчы чоңнуң күш-ажылчы ат-алдарынга, профессионал мергежилиниге, совет кижилериниң патриотизминиге Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Бөгүн бистер дүргедээшкиниииң өзек программазын—он ийиги беш чылдың онаалдаларын боттандырып чорудар дээш ажылдан турар бис. Кыска хуусавда экономиканы шынар талазы-биле бурунгаар базынын хандырары, келир үеге бижыг үндезинин тургузары чугула. Бо сорулга Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур дээш чарыштын төөнде турар. Ынчангаш ооң чедишкиниг шиитпирлеттинери ниитилел бүдүрүлгезиниң киржикчиин бүрүзүнүң ажыл-херекке хууда кандыг хамаарылгалыг болурундан, коллективтерге күш-ажылчы арын-нүүрүнүң кайы хире иегелделиг болурундан хамаар-жыр.

Маңаа профзвилелдериниң ролю улуг болгаш харысалгалыт. Бүдүрүлгеге амгы үениң культуразы дээш, бедик мергежил дээш демисеңге ажылчы чоңнуң могаг чок орга-низакчылары болгууиче эде тургустуунуушкун оларны кыйгырып турар.

Бистиң черивис үе-төөгүдеи бзор мастерлер-биле алдар-жын иелген. Кылган ажылы бүгү делегейин кайгадып сургаваан, индыг ажылды кылып билир ёзулуг мастерлер-биле бистиң черивис алдаржып турган. Ооң ажылчыннары, инженердери, конструкторлары делегей чеднишкиннерин мурнаан түңнелдерии чедип ап турган чижектер Советтер чуртунуң төөгүзүнде эвээш эвес. Ынчангаш индыг түңнелдерни чедип алыр арга бөгүн бисте улам ковудээн.

Совет кижилериниң үгаан-медерелиниге болгаш дуржулгазынга Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Амыдыралдың бүгү таварылгаларынга ажыглаарынга белеи рецептилер чок. Эде тургустуунуушкун бүгү улустуң чогаадыкчы дабо-раторнязы болуун. Чаартылганың практиказын кичээнгейлиг болгаш шүгүмчүлелдиг ёзу-биле бодап, мурнакчы дуржулгада үнелиг түүл бүрүүн үнелеп, ону эскерип бам хогжүдээл. Амыдыралчы хостуг бодал—эде тургустуунушкунуун чугула негелдеэн.

Партия чоңдан доктаамал өөрөнүп ап турар. Ол ооң коллективтиг үгаан-бодалын шиңгээдип ап, бодуунуң политиказын массаларның дуржулгазы-биле хынап, чоңнуң медереп билиишкинии шын илергейлээрии бодуунуң күзээлгези кылдыр саналап турар.

Совет улустуң эрес-маадырлыг чоруукка Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Эргижирел дөгейлеиген хевирлерни, аргаларны, чаңчылдарны бүзә шаварын белеи эрес: эде тургустуунушкун дээш демисеңип херек, эде тургустуунушкунну камгалаар херек. Маңаа чүткүл, быжыг туруш, принципиалдыг чорук херек. Быжыг характер-даа, кызымакчай чорук-даа негеттинер.

Совет улустуң маадырлыг чоруу, шыдамыкчайы, быжыг туруштуу төөгүнүң деңзээнге кам удаа салдынган, оларны тиилелгеге-даа чедиргеи. Ам база ындыг болурунга партия бүзүредиг.

Совет улустуң хамаатың медерелиниге Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Ооң хамаатың бүрүзү бодуунуң тургужун шилип ап турар иегелделиг болгаш солун үеии чүрт чурттап эртип турар. Бистиң эгелээн ажылывыс салдынган холдар, соок чүрек-биле күүсеттинмес. Оң чагдыыкчыларының хамыышында хайгаракчыларын, үгаан-сарыыш чок херегзекчилериниң мешаичы моралын алыс утказында хүлээп албас. Эде тургустуунуушкунга ажыл-херек дээш сагышсыраа чоруур, иегелделиг, ажыл-агыйны эвес болгаш ажыл чылдырар чорук-тар-биле эптеш чок кижилер херек. Коммунистиг идеалдарга кызыгаар чок бердингеи, бистиң улус социал, мораль болгаш культура эртиилерии-нисти камгалап база ковудедии билир политиктиг дайыңчылар аңаа херек.

Эвергиялыг, чаартылгаларга күзелдиг болгаш четпестерге эптеш чок чидиг хамаарыжылгалыг аныяктарга партия биле чоп улуг идегелди көргүзүп турар. Бот-тускайлаң ажылга бодун долузу-биле көргүзер аргаиы аныяк кижилерге бзөр. Аныяктарның дайынчы, улуг херектерии дээп тыа чоруур, эрелгейлээр болгаш ужур эдертер чо-руктан хостуг ёзулуг башгыңы—комсомолдуң ажыл чору-дулгазынга делгем оруктарны үе ажыктап.

Төп Комитет СЭКП кежигүнерии кыйгырып тур. Чурттуң башкарыкчы партиязы болуур СЭКП-ге бо эргилелиг үеде кайы хире улуг политиктиг харысалганың онаажып турарын бодуварыыл чурттап эртеи үеииң түңнелдерин бодуварып, ооң делегейниң дүшкүүрлүг чоруун чидиглеидирип турары байдалдарда тайбың камгалалының быжыг туруштуг болгаш чайгылыш чок чорукка, бодамчалыг болгаш шыламыкчай чорукка шылгаттыынын турар.

Совет улусче, Октябрьның Төрээн чуртунче бүгү делегей көрүп турар: шыдажып эртер бис бе, социализмче октаан чоңгээге төлептиг харыыны берип шыдаар бис бе.

Ажылчы чоңнуң күш-ажылчы ат-алдарынга, профессионал мергежилиниге, совет кижилериниң патриотизминиге Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Бөгүн бистер дүргедээшкиниииң өзек программазын—он ийиги беш чылдың онаалдаларын боттандырып чорудар дээш ажылдан турар бис. Кыска хуусавда экономиканы шынар талазы-биле бурунгаар базынын хандырары, келир үеге бижыг үндезинин тургузары чугула. Бо сорулга Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур дээш чарыштын төөнде турар. Ынчангаш ооң чедишкиниг шиитпирлеттинери ниитилел бүдүрүлгезиниң киржикчиин бүрүзүнүң ажыл-херекке хууда кандыг хамаарылгалыг болурундан, коллективтерге күш-ажылчы арын-нүүрүнүң кайы хире иегелделиг болурундан хамаар-жыр.

Маңаа профзвилелдериниң ролю улуг болгаш харысалгалыт. Бүдүрүлгеге амгы үениң культуразы дээш, бедик мергежил дээш демисеңге ажылчы чоңнуң могаг чок орга-низакчылары болгууиче эде тургустуунуушкун оларны кыйгырып турар.

Бистиң черивис үе-төөгүдеи бзор мастерлер-биле алдар-жын иелген. Кылган ажылы бүгү делегейин кайгадып сургаваан, индыг ажылды кылып билир ёзулуг мастерлер-биле бистиң черивис алдаржып турган. Ооң ажылчыннары, инженердери, конструкторлары делегей чеднишкиннерин мурнаан түңнелдерии чедип ап турган чижектер Советтер чуртунуң төөгүзүнде эвээш эвес. Ынчангаш индыг түңнелдерни чедип алыр арга бөгүн бисте улам ковудээн.

Совет кижилериниң үгаан-медерелиниге болгаш дуржулгазынга Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Амыдыралдың бүгү таварылгаларынга ажыглаарынга белеи рецептилер чок. Эде тургустуунуушкун бүгү улустуң чогаадыкчы дабо-раторнязы болуун. Чаартылганың практиказын кичээнгейлиг болгаш шүгүмчүлелдиг ёзу-биле бодап, мурнакчы дуржулгада үнелиг түүл бүрүүн үнелеп, ону эскерип бам хогжүдээл. Амыдыралчы хостуг бодал—эде тургустуунушкунуун чугула негелдеэн.

Партия чоңдан доктаамал өөрөнүп ап турар. Ол ооң коллективтиг үгаан-бодалын шиңгээдип ап, бодуунуң политиказын массаларның дуржулгазы-биле хынап, чоңнуң медереп билиишкинии шын илергейлээрии бодуунуң күзээлгези кылдыр саналап турар.

Совет улустуң эрес-маадырлыг чоруукка Төп Комитет илеген кыйгырып тур. Эргижирел дөгейлеиген хевирлерни, аргаларны, чаңчылдарны бүзә шаварын белеи эрес: эде тургустуунушкун дээш демисеңип херек, эде тургустуунушкунну камгалаар херек. Маңаа чүткүл, быжыг туруш, принципи

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюросунуң март 12-дө өткөн хуралында чүрттөлгө-коммуналь ажыл-агыйлыкның ажлын улам ылай сайыраңгайжыдар талазы-биле хемчеглерниң дугайында айтырыгны чүтөлөлгөн көргөн. СЭКП-ниң XXVII съездиниң тодаратканы социал программага дүүнүүр чүрттө чүрттөлгө-хемаатты тудугунуң хемчээли дыка өскен. Оон-биле кады чүрттөлгө-коммуналь ажыл-агыйлыкның деңгээли амгы үениң негеллеринден чыдып калып турар. Совет кижилерниң коммуналь хандырылгазы экижидер, бо адырның техниктиг дериптикиниң бызжыглаар болгаш хөгжүдер, ыкыда бар бооп турар четпестерни чайладыр талазы-биле хемчеглерниң комплекизин айыткан. Чүрттөлгө-коммуналь ажыл-агыйлыкның байдалы база хөгжүдээн дээш харысаалганы бедидерни эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң, чер-чер органнарындан СЭКП ТК-ның Политбюрозу иегээн. Чүрттөлгө-коммуналь ажыл-агыйлыкка эртем-техниктиг дешпилгелиг хандырарынга холбашкан айтырыгларны шинтпирлээрин ССРЭ-ниң Күрүтудуунга даасканы.

Коммуналь тудугга аңгылаң бээр капитал салымшкынналарының хемчээлин улгаттырарын, материал-техниктиг хандырылганы экижидерни, чүрттөлгө-коммуналь ажыл-агыйлыкка дешпилгелиг праборларның болгаш дериг-хереселдериң чаа хевирлерни түүлеп бүдүрерни шиңгээдип эртем-техниктиг дешпилгелиг хандырарынга холбашкан айтырыгларны шинтпирлээрин ССРЭ-ниң Күрүтудуунга даасканы.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылын Москвага байырлаарынче юбилейлиг чылда эң эки түңнелдерни чедип алган социалистиг чарыштың 1000 чедир мүрнакчыларын, он ийиги беш чылдың шалыпчыларын, ол шыкаш акыдүүмә социалистиг чүрттарның ажылчы чоннар болуктерни — боттарының чүрттарынга болгаш ССРЭ-де интеграция тудугларынга интернационалчы социалистиг чарыштың тиилекчилерин чаалаар дугайында ВЦПСТ-ниң ганалын хүлээп алган.

ССРЭ-ниң Эртем болгаш техника талазы-биле күүрүе комитединге министерстволарның болгаш ведомстволарының, эвилелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдериниң кижилгезин-биле 1987 чылдың июльда ССРЭ-ниң УАЧД-ге «Улуг Октябрьның түгүнүн адаа-биле 70 чылда» деп делегелгенге ажыдарын, ол шыкаш «Чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүдээни дүргедикпэ» деп доктаамал түрар делгикрин белеткээрин дааскан. ССРЭ-ниң улус ажыл-агыйларының делегелгезинге эвилелдешкен республикаларның юбилейге турасканаткан хүннерин эртиптирер.

Ажылчы чон ортузунга политиктиг ажылга Октябрь революциязының чаалап алышкынналарының болгаш совет иниглел амыдыралының бүгү талаларының бодуун ужур-утказының талазы-биле амгы революстуг чаартылгаларының чарыгбас харылзаалыын бүзүредир кылдыр коргузеринин чүгүлээн демдеглээн. Бөгүнде-даа чүгээ болза биеттин Төрээн чүрттувустуң келир үезининң, ажылчы чоннарның үндезин эрге-ажыктарының социализмнин төөгүге салым-чолуунуң дугайында бооп турарын коргүзер керек. Бөгүнде, ынчангызында дег, коммунисчы түкка чайгылыш чок шынчы чорук керек, саадыгаш соруглаларны чедип алырынга чаныш-сыныш чок тура-сорук болгаш шудурту чорук негеттинип турар. Бөгүнде, ынчангызында дег, чаартылгаларның кол шинчилекчи күжү болза ленинчи партияга бүштаттырган күш-ажыл чы чон, оон революсчу энергиязы массаларның күн бүрү чогаадыкчы чоруу боон турар.

Улус депутаттарының черчер Советтериже удавас болдур соңгулдаларны, районнарның (хоорайларның) улус судыларын, районнарның (хоорайларның) улус судыларынга улус толээлелерни социгуруун, еске-даа массалыг кампанияларны ажылчы чонның бүрүн эрге-чагыргазын боттандырарының херээжи Улуг Октябрьның чаалап алышкынналарын, Совет күрүне түргузуунуң демократтыг ужур-утказын болгаш чонның социалистиг бот-эргелелиниң принциптерин таймылырларынга калбаа-биле ажылдаарын партия органнарынга, совет органнарга сакылдаан. Ол принциптерни амыдыралга бот-тандырып чорударынга бүгү талалыг салдар чедирер.

Социалиимниң чедишкинниери, капитализмден оон артык үндезин улуг күштерни тодаргай көргүзер, коммунистиг идеалдарның тиилелгезинге совет кижилерниң бүзүрелин бижыглаар. Чогум-на бистиң чүгү «чедир кылганывысты база чүгү чедир кылбаанывысты» совет кижилер эң-не сарымсакшыл, ыяптыг, тодаргай билген турар ужурлуг» деп Ленинниң айтымышкының күүсетиишаан, пропагандаңың шынының болгаш боттуг чорукчуң туружу-биле чорудар. Четпестерни дидими-биле илередир, оларны чайладыр дээш демисселге ажылчы чонну кодүрер, социализмни сайзыраңгайжыдар, СЭКП-ниң программалыг ачыс сорулгаларын чедип алыр талазы-биле чүткүлдүг ажылче сорук киирер.

Партия организациялары коммунистерниң авангардчы ролюн бедидер дугайында соксаал чокка сагыш салыр, оларның кижи бүрүзү күш-ажылга, хөй-иниитчи-политиктиг ажыл-чорудулга болгаш амыдырал-чурттагага үлегерин көргүзер эргелелгенин штурмнаарынче, революстуг чаалап алышкынналарының камгалаарынче болгаш иниглелдә тургузарынче массаларны кодүрген ленинчи-большевиктериниң олүм чок гвардиязының алдарлыг керектериниң төлептиг салгакчылары болгаш уламчылакчызы болдуун чедип алыр ужурлуг деп демдеглээн.

СЭКП-ниң байлак дуржулгазы, социалистиг түргүзуушкунуңуң дуржулгазын чаа соруглаларны шинтпирлээринге идепкейлиг ажыглаар. Чүрттө боттанып турар чаартылгалар улуг хемчээлдиг болгаш чарын болгаш тудум-на, эртекен үениң кичээндирии бөгүнгү болгаш даартагы күннерде ажыглаар кылдыр көрөнүн алган тудум-на, партияның болгаш чоннуң чаңгыс эвин бижыглаар, социалистиг түргүзуушкунуңуң тиилелгелериниң үндезинниери, Октябрьның идеялларының түргузукчу күжүн тодаргай билир чорукту совет кижилерге угладыр талазы-биле ажыл улам-на улуг ужур-дузалыг болуп турар.

СЭКП-ниң төөгүлүг дуржулгазын шинчилээрин, көренирин болгаш пропагандаларын үндезинни-биле экижидер талазы-биле хемчеглерни СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизмниң институдунуң академиязының киржилгези-биле ажылдап кылырын СЭКП ТК-ның Эртем болгаш өөредилге черлериниң, Пропаганда, Организас-партийжа ажыл кылдыстеринге дааскан.

«Улуг октябрь болгаш амгы үе» деп делегейниң эртем конференциязын ССРЭ-ниң Эртемнер академиязы болгаш СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртемниң академиязы-биле кады 1987 чылда эрттирерни СЭКП ТК-ның чанында Марксизм-ленинизмниң институдунга дааскан.

Коммунистиг партиямың болгаш совет улустуң революстуг, дайынчы болгаш күш-ажылчы чаңчылдарыга, ССРЭ-ниң улустарының бузудбас найыралының ёзузунга, социалистиг Ада-чурттуң камгалаарынга доктаамал белең болурунуң ёзузунга ажылчы чонну, мындыг аныктарны кижизидерни — партия, профсоюлга, комсомол болгаш хөй-иниитн еске-даа организациялары-ның, улус депутаттарының Советтериниң, күш-ажылчы болгаш өөредилге коллективтериниң чүгүлә сорулгазы болдур.

Улуг Октябрьның херээжи бердинген болдурунуң ёзузунга, Совет Төрээн чүрттүң материалдыг болгаш угаан-бодал байлактарын ковудедир, оон экономиктиг болгаш камгалал ыяптыг күүчүүдүг ёзузунга аныяк салгакчыларны кижизидер талазы-биле күженниккинерни моон соңгаар-даа калбартыры эргежок чүгүлә деп, СЭКП Төп Комитеди санап турар. Ленинчи комсомолдуң инициативазын ёзугаар «Революстуг базым-биле!» деп кыйгырыглыг совет аныяктарның калбартканы патриотчу шинчээшкинниң детказын. Октябрьның 70 чылынга тураскаатка комсомолчуларның болгаш аныяктарның слёдуи 1987 чылдың октябрьда Ленинградка эрттирер дугайында ВЛКСМ ТК-ның саналын хүлээп алган.

Хоочун большевиктерни, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуннарын алдаржыдып, мактаарын хейнерниң дешпилгелиг аргаларын хөгжүдерииниң дугуржуп чүгаалашкан тодаргай угланышкынналары, дорт будуруулге хатты-жышкынналары турган-дарын дүргедедир талазы-биле хемчеглер ССРЭ-ниң

Социалистиг чарыш экраны
Март 1987 ч.

Социалистиг чарыштың системазын шынарның, курлавырлар камнап алырының, керээлер ёзугаар чорудуп бээр чүүлдерни ыяап-ла күүседириниң көргүзүглеринче шилчидериниң өйү келген. Чарышты черже, цехче, бригадаже катап херек кырында эгидер, хүннүң боттуг сорулгаларын шиитпирлээринге чагыртыр, ажылчы чоннуң бодунуң херээ болдурар.

(ССРЭ-ниң профэвилелдериниң XVIII съездизинге М. С. Горбачевтуң чугаазындан).

УЛАМ-НА АЖЫКТЫГ БОЛДУРАР ДЭЭШ

Профэвилелдериниң чоокта чаа болуп эрткен XVIII съездизинге эде тургустунуушкун үезинде профэвилелдериниң кылып чорудар ажылдарын тодаргайлап айыткан. Бистиң совхозтуң профэвилел активчилери съездиниң материалдарын ханы өөренип танышкаш, сорук кириишкиниг ажылдап кирипкен.

Профэвилелдериниң кол сорулгаларының бирээзи — социалистиг чарышты организастаары. М. С. Горбачев съездиге чугаазынга социалистиг чарышты организастаарын чогуур деңнелче көдүрерин чугулалап көрген. Профэвилел комитеттери социалистиг чарышты күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улгаттырарынга, продукцияның шынарын бедидеринге, ажылдың организастыг чоруун болгаш сагылга-чурумун экижидеринге база ол ышкаш чарыгдалдарны эвээжедиринге чогумчалыг ажыглаары чугула болгай. Бистиң профэвилел комитедивистиң кежигүннери социалистиг чарышты организастаарын кичээнгейиниң төвүнде тургузуп, бүдүрүлге планнарын күүседиринче, камналгалыг, шынарлыг ажылдаарынче ажыл-ишчилерни мобилизастап турар. Ынчангаш он бирги беш чылдың бирги чылында совхоз күрүнеге эът дужаарын 119,7 хуу, сүттү 118,1 хуу, дүктү 106,2 хуу кылдыр ажыр күүсеткенинде күш-ажылчы коллективтер болгаш кижилер аразында социалистиг чарышты дээштиг организастааны база ажыктыг болганы чугаажок.

Бистиң ажыл-агыйның профэвилел комитеди совхозтуң администрациязы, партия болгаш комсомол комитеттери-биле кады бир демниг ажылдап турар. Күш-ажылчы коллективтерниң ажылчын бүрүзүнүң социалистиг хүлээлгелерин алган турарын организастап, бүгүдеге таныштырып, тодаргай, чараш кылдыр бижээш, профэвилел булуңнарында көскү черлерде азып турар. Ол ышкаш коллектив азы ажылчын бүрүзү чаржып турар эжин ыяк билген болгаш харылзаалыг турарын чедип алыр дээш дээштиг хемчеглерин ап турар. Коллективтер, кижилер аразының социалистиг чарыжының түңнелдерин өй-шаанда доктаамал үндүрүп, түңнелдерин озалдатпайн дыңнадып, тиилекчилерни шаңнап-мактаары чурумчаан.

Социалистиг чарышты организастаары дээрге чүгле план күүселдези эвес болгай. Бистиң коллективтерниң социалистиг хүлээлгелеринде камналгалыг чорук база кол черни эзлэн турар болганда ажылчын бүрүзү бодунуң туружунда материалдыг чарыгдалдарны кызырар дээш туржуп турар. Чижээлээрге, чолаачыларның, трактористерниң социалистиг чарыжын түңнеп тура, планын чеже-даа ажыр күүсеткен болза, кывар-чаар материалдарны хөйнү чарыгдааны дээш мурнакчыларның одуруунче киирбес. Ол дугайын бистиң чолаачыларывыс болгаш трактористеривис эки билирлер. Мооң мурнунда чылдарда оларга социалистиг чарыштың түңнелдери-биле шаңнал-макталдарны чүгле эрткен километрин санап тыпсып турган болзувусса бо чылдан эгелен ону эде көрген бис. Чолаачыларның азы трактористерниң ажылы ажыктыг болзун дээш чүгле эрткен километрин эвес, сөөрткен чүъгүнүң тонназын база санап эгелээн.

Социалистиг чарыштың негелделеринде база бир чугула черни бүдүрген продукцияның шынарынче углаидырган. Совхозтуң сүт-бараан фермазының профэвилел болүү (удуртукчузу О. А. Күжүгет) саанчыларның социалистиг чарыжын түңнээрде сагган сүттүң шынарынче кичээнгейин күштелдирген. Ооң түңнелинде ферманың сагган сүдүнүң шынары эрткен чылын элээн бедик болган. Черле ынчаш социалистиг чарыштың негелделерин шынарже углаидырары — үениң негелдези. Ону өске-даа коллективтерде сагып турар. Ажылды эки организастаарындан ында ажылдап турар кижилерниң сагылга-чуруму база хамаарджыр. Ынчангаш социалистиг чарыштың база бир сорулгазы — күш-ажылды организастаарын экижидип тургаш, кижилерниң ажылынга хамаарылгазын, бот-идепкейин бедидери болур. Бистиң коллективтеривисте ам чылдагаан чокка ажыл хүнү үзер, ажылдан озалдаар таварылгалар барык чок болган.

Социалистиг чарышты организастаар талазы-биле бисте чамдык чаа чүүлдер бардаа болза, бүгү-ле айтырыглар шиитпирлеттинген деп болбас. Ылаңгыя ап турар социалистиг хүлээлгелеривисти бедидерин болгаш социалистиг чарышты түңнеп тура, чүгле мурнакчыларны илередир эвес, а харын кижи бүрүзүнүң киирген салышкынын өөренип көрүп тургаш ортумактарның бот-идепкейин улгаттырып, мурнакчыларның одуруунче үндүрерин чугула деп санап турар бис.

Социалистиг чарыш ажылагый бүдүрүлгезинге уламна ажыктыг болзун дээш ону организастаарын сайзыраңгайжыдарының чаа аргаларын дилеп тывар ажылдар бистиң мурнувуста хөй.

К. ЧАМБАЛДОО.

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң профэвилел комитединиң даргазы.

МУРНААННАР

Продукция сайгарарының ийи айлар планын

Үстүү-Енисейниң балык заводу 130,8 хуу.

Элегес-Аксының керамзит хана материалдары кылыр заводу 124,4 хуу.

Таңдының ыяш ажыл-агыйы 123,3 хуу боттандырган.

Күрүнеге эът садарын эрткен чылдың деңнелинден

Каа-Хем район 79,6 хуу, сүт садарын Тожу район 91,2 хуу көвүдеткен.

КЕРЭЭЛИГ ХҮЛЭЭЛГЕЛЕР КҮҮСЕЛДЕЗИ ЧЕТПЕС

Тудугларны дүрген болгаш эки шынарлыг туткан тудум-на, республиканың чурттакчы чону амгы үениң чаагайжыды туттунган бажыңнарын болгаш социал-культура амыдыралдың өске-даа объектилерин хөйнү алыр деп чүве билдингир.

Ынчалза-даа... Тудуг материалдары-биле хандырылганың хуусаазын хажыдып туруп бээрге, тудуг организациялары багай ажылдап, планныг даалгаларын күүсетпейн туруп бээр чорук оон үнер. Тудугжуларның оруунда доктар бооп турар чүүлдер ам-даа бар. «Тыва тудуг» тресте, а ол ышкаш ооң бүгү звеноларында, күш-ажылчы коллективтерниң боттарында безин амыдыралдың негелделери-биле деңге баспайн, эрги чаңчылдардан уштунуп чадап, даандырган ажыл-херек дээш вэ-харыысалга чок чоруун көргүзе бээр чоруктар ам-даа бар. Бөгүн эрги ёзу-биле ажылдаар болза, чыдып каап болур деп чүвени кижи бүрүзү чедир билбейн турар.

Ажыглалга кирер объектилерниң хөй кезини ноябрь-декабрь айларда дужаап, чыл төнер дей бергенде штурмнаар чорукту болдурбазы-биле тудугжулар болгаш хандырылга ажылдакчылары аразында быжыг харылзаалыг ажылдаар ужурлуг. Маңаа чижек кылдыр хереглекчи — «Тыва тудуг» трезин база хандырыкчы — Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинадын ап көрээл. Хереглекчи болгаш хандырыкчы аразында керээни чарып ап турар. «Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелинге Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинат аразында керээни чылдың-на чарып ап келген. Хандырыкчы — «Тудуг кезектери» комбинат ол керээни ёзугаар күрүне стандартының негелделеринге дүгжүп турар эки шынарлыг продукцияны, хереглекчиже чүдүрүп чоруткан кылыгларын паспорту-биле кады чорудар дээш керээде көрдүнген чүүлдер-ле хөй.

Керээде көрдүнген хүлээлгелерниң күүселдези дээш хандырыкчы-даа хереглекчи-даа харыысалганы деңге чүъктээр ужурлуг. Ол хүлээлгелер чамдыкта күүсеттинмейн баар, ооң ужурундан тудугжулар ажыл чок аңаа олуруп бээр чоруктар ам-даа бар.

«Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң чагыын ёзугаар Кызылдың «Тудуг кезектери» комбинат найысылалдың тудугжуларын панель бажың тудар кылыглар болгаш конструкциялар-биле хандырып турар кол хандырыкчы.

Кызылдың 13-кү кварталында туттунуп турар 80 аал иштиг чурттаар кооперасташкан чуртталга бажыңының тудуу ооҗум темпилиг чоруп турары, оон квартира алыр дээш акша төлеп каан кызылчыларны дүвүредип турары черле чоп. Планда көрдүнгенин ёзугаар ол бажыңны 1986 чылдың декабрьда ажыглалга киирер турган. Кооперасташкан чуртталга бажыңындан квартира алыр дээн кызылчылар ам-даа үр маңаар ужурга таварышкан. Эрткен чылын-на ажыглалга кирер ужурлуг тудуг мынчага чедир чүге саадап келгенил?

80 аал иштиг чурттаар кооперасташкан чуртталга бажыңының тудуунда ажылдап турар монтажниктер бригадири В. Н. Магда-биле ужуражып, тудугнуң темпизи чүге ооҗум чоруп турарын база айтырган бис.

— Кезектер-биле четче хандырып турар чүве болза, бистерде чүү боор, каъттарны саадал чок эптеп үндүрүп-ле кээр болгай бис. Кижи күжү бисте четчир. Бисти саададып турар чаңгысла чүве — тудуг кезектерин — даштыкы, иштики ханаларны четче хандырбайн турарында — деп, бригадир хомудалын илеретти.

Бригадирниң хомудалы чөптүг. Февральда дөртү каътты эптеп келирге, өрээлдер аразының бир ханазы чок болган. Чаңгыс ол дээш тудугжулар ийи неделя иштинде аңаа туруп келген. Ол чокта даштыкы ханалар эптеттинмес. Ол четпейн турган чаңгыс хананы чүгле март 6-да эккелген. Бо хүннерде тудугжулар бешки каъттың даштыкы ханаларын салып доозуп турар. Ынчалза-даа иштики ханалар, вентиляция блоктары ам-даа четче хандыртынмаан. Бешки каътты дүрген эптеп үндүрүп кээр арга тудугжуларда бар. Ынчалза-даа өрээлдер аразының 42 ханазы чок бооп турар. Хандырылгада мындыг четпестер турда, бо тудугнуң саадап турар бир чылдагааны ол бооп турар.

Бригаданың тудугжулары бо бажыңның үшкү каъдын эрткен чылдың сентябрь 8-те эптеп эгелээн. Даштыкы болгаш өрээлдер аразының ханаларын чедир хандырбайн келгенинден ол каътты барык алды ай эптеп келген. Февральда хандырылганы элээн дүргедедипкенинден тудугжулар ол каътты март 6-да эптеп дооскан.

Улуг панельден бажың тудар кылыгларны чогуур үезинде хандырбайн турарындан кооперасташкан бажың үр туттунуп келген. Бир эвес тудуг кезектери-биле четче хандырып турган болза, тудугжулар ук бажыңны чеди ай дургузунда эптептер арга турган.

Керээ ёзугаар «Тудуг кезектери» комбинат январьда 3259 кубометр демир-бетон кылыгларны «Тыва тудуг» трестиң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелинге бээр тургаш, 1 муң 306 кубометрин чедир бербээн. Ону акшаже шилчидерге 195,9 муң рубльдиң демир-бетон кылыглары-дыр.

Кооперасташкын бажыңның тудуунуң ооҗум чоруп турарынга чүгле «Тудуг кезектери» комбинатты буруудадып болбас. Маңаа «Тыва тудуг» трестиң, ооң бүдүрүлге-технологтуг четчелээшкин эргелелиниң буруузу база бар. «Тыва тудуг» трест кооперасташкан бажыңның тудуу-биле чергелештир хавак кырында бодунуң ажылдакчылары чурттаар бажыңны база тудуп турар. Ынчангаш тудуг материалдарын шын эвес хуваап, кооперасташкан бажың тудуунга хереглээр кезектериниң хөй кезини бодунуң тудуп ап турар бажыңынче октап, ында ажылдап турар Кузнецовтуң бригадазын тудуг материалдары-биле бирги эолчегде хандырып турары канчап-даа таарышпас.

Шынар — ажылдың хемчээкчизи деп чүвени эки билгеш, «Тудуг кезектери» комбинаттың коллективи бүдүрүп үндүрүп турар продукцияның шынарынга дорт салдарны чедирип турар хемчеглерин ажылдап кылгаш, ону ажыктыг кылдыр ажыглап турарын айтыр апаар. 72 серияның бажыңнарының кезектерин апрель 10-га чедир үндүргеш, моон соңгаар ону үндүрбес. Ол серия ам эргижирээн. 135 серияның чаа бажыңнарының кезектерин бүдүрерин ам шиңгээдип эгелээн. Амдыызында айда-ла 45 квартираны эптээр кезектерни комбинат бүдүрер аргалыг. Бо серияның бажыңнарының кезектерин айда-ла 64 квартираны эптээр кылдыр бүдүрер сорулганы комбинаттың коллективи бодунуң мурнунда салган.

Бүдүрүп турар продукцияның шынары база керээ ёзугаар чорудуп бээр тудуг кезектериниң ыяап-ла күүселдези дээш социалистиг чарышты хандырыкчы болгаш хереглекчи боттарының аразында мынчага чедир организаставаан. Социалистиг чарышты керээде көрдүнген чүүлдерже углап, ону доктаамал түңнеп турар болза, тудуг материалдарының шынары экижиир ужурлуг. Тудугда хандырылгада четпестерин болдурбазы-биле хандырыкчы болгаш чагыкчы керээлиг хүлээлгелер дээш харыысалгазын бедидип, хандырылга талазы-биле онаалдаларның болгаш хүлээлгелериниң күүселдезинин учёдун шын чорудары негеттинип турар.

М. ОЮН.

ТААРЫМЧАЛЫГ БОЛДУРАР БОЛЗА..

Чарыш болгаш күш-ажылдың байдалдарын экижидери дудуш харылзаалыг. Ону кайыын-даа көрүп болур. Бир катап аараш, ийи хүн ажылче үнмедим. Орнумга бызаалар ажаар кижи тывары берге болган. Үр чыдар аргажогундан ажылче катап үнүп келдим, ажаап турар чаш бызааларга сагышсырай бээр чүве чораан. Чаш мал өстүрер байдал фермада чогумчалыг эвес. Мээң ажылдап турарым кажаада өдек үндүрүп аштаар транспортёр чок, кажаа иштиниң агаарын арыглаар дериг-херек сел ажыглаттынмайн турар. Ол үрелген.

Бир эвес кажааларның иштиг механизастаттынган, хол-биле кылыр кадыг ажылдар эвээш болган болза, кижи бүрүзү, ылаңгыя аныяктар, Чаа Чаа-Хөлдүң сүт-бараан фермазынга, бызаа ажаап өстүреринге күзелдин-биле ажылдаксаарлар ийин.

Ийи ай чедир назылыг 46 бызааны менде быжыглаан. Эртен, дүъште, кежээ — үш катап чемгерер мен. Бызааларның хонукта немелде деңзизи өзүп турар. Малга бээр чем четчир болгаш анзы-бүрү. Аңаа немештир чылыг шайны база берип тур мен. Ону бызаа суксунга мага хапып ижер болгай.

Бир эвес күш-ажылдың байдалдарын таарымчалыг тургузаар болза, эки көргүзүглерин доктаамалчыдып, социалистиг чарышка үретүңнелдиг бооп болур.

А. ДОНГАК-ООЛ.

Он ийнги беш чылдың бирги чылында «Ак-Туруг» совхозтуң № 1 хойжу бригадазы багай эвес көргүзүглерин чедип алган: ол бир башка онааштыр 1,3 кг дүктү кыргып, чүс хойга онааштыр 98 хуу хураганны алган.

Бригада 1985 чылда мал ажылынга эки көргүзүглерлиг болганы дээш СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профоблчөвүлелдиң болгаш комсомол обкомунуң диплому-биле шаңнаткан.

ЧУРУКТА: «Ак-Туруг» совхозтуң партком секретары М. Х. Данык дипломну бригаданың кежигүннеринге тыпсып турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЧАРЫШ, ООҢ ТҮҢНЕЛИ

Чарышка идепкейлиг киржилге күш-ажылга, бодунуң коллективинге, ниитилелге чаа, коммунистиг кижизидилгени берип, коллективи дээш кижилериниң харыысалгазын, сагыш-сеткилин быжыктырып, кижи факторун идепкейжидеринге идиг берип турар болганда, ону түңнээри, тиилекчилерни өйшаанда илередип, оларны шаңнап-мактаары, оларга материалдыг болгаш моральдыг деткимчени көргүзери чугула черни эзлээр.

№ 14 механизация эргелели республика масштабтыг улуг бүдүрүлге. Чарыш айныы, кварталдыы, чылдыы-биле түңнеттинип турар. Ындыг-даа болза бригадаларның хөй кезини керээ ёзугаар ажылдап турар болганда чылдыы-биле түңнээри эптиг болу берген. Механизаторнуң ажылының дуржулгазынга чаңгыс хүннүң, неделяның, харын-даа айның түңнели-биле боттуг үнелел бээри болдуймас. Станок чанында турар ажылчын болза ай, ийи ай хиреде бодунуң чүнү кылып билирин көргүзүп болур.

Социалистиг чарыш киржикчилеринге моральдыг болгаш материалдыг идиг бээри, шаңнап-мактаары бо коллективте системажый берген. Ооң хевирлери хөй янзы. Кол чүве аргаларның хөйүнде эвес, а ону ажыглап турарында. Сөөлгү чылдарда мындыг хевирлерни ажыглап турар: Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарда участоктары бар болганда районнуң, республиканың бүдүрүлге мурнакчыларының хуралдарынга киржир эргени бээри; тиилекчилерге шилчип чоруур вымпелдерни тыпсыры; профессия талазы-биле эң эки деп атты тыпсыры; тудугжулар хүнүн таварыштыр хүндүлел самбыразынга киирери; УАЧД барып көөр, курорттарже, дыштанылга бажыңнарынче баар халас путёвка-биле шаңнаары дээш оон-даа өске.

Чарыш тиилекчизин — хүндүлел бижик-биле; ийнги черже үнген кижини — акша шаңналы-биле; үшкү чердезин — аас шаңналы-биле дээн ышкаш шаңналдарның эргижирээн бо хевирин ажыглавастай берген. «Эки ажылдап турар кижиге эвээш материалдыг кежиктиң херээ чүү деп, ындыг аа?» — деп чарыш организакчыларының бирээзи профком даргазындан айтырдым. Ол айтырыгга айтырыг-биле харыылады: «Моральдыг идиг бериишкининиң ужур-утказын кудулаткан херээ бар бе?».

Чарыш түңнелин үндүрерде механизастаттынган ажылдарының, тудуг-монтаж ажылдарының хемчээлин, орулганы, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн, ажылдың шынарын, ажыл шагының чидирини кайы хире кызырганын, күш-ажылдың социалистиг сагылга-чурумунуң сагылгазын кол барымдаалап турар.

Чарыштың мурнакчы дуржулгазын өөренмейн, ону нептеретпейн тура, шаңнал-мактал-биле түңнээри — ол дээрге орук ортузунга олурупканы-биле дөмей. Эрткен чылдың түңнели-биле тиилекчи болгаш ССРЭ-ниң УАЧД баар халас путёвка-биле шаңнаткаш, аңаа четкеш келген чолаачы А. Симонов, шаңнатканы путёвка-биле Ленинград четкеш келген, автокран машинизи Н. Ротов, слесарьлар-монтажниктер бригадири Н. Наконечный ам бо хүннерде Болгарияның бир курортунда дыштанып турар, бульдозер машинизи А. Семёнов, удавас Нальчикте, Цхалтубода курорттарга барып дыштаныр Л. Овсянникова, Е. Данилюк ышкаш күш-ажылдың хоочуннарының дуржулгазын аныяктар шиңгээдип ап турар.

Профессия талазы-биле тергининнер — Шагаан-Арыг участогунда башнялыг кран машинизи А. Бурко, Ак-Довурак участогунда чолаачы А. Купреев, септелге цегинде моторист Н. Проскуряков болгаш оон-даа өскелер чарыштың мурнуку одуруунда. Аныяктардан Кызыл участогунда автокран машинизи В. Иванов, бульдозер машинизи В. Скрипов болгаш оон-даа өскелер социалистиг чарыштың ажыл-херекке ажыкдузазын билин, ооң идепкейлиг киржикчилери апарган.

В. САТ.

КАМНАЛГА КОШКАК

Бай-Хаак столоваязынга дүъш үезинде чеде бердивис. Ырак-чоок суурлардан болгаш өскээртен чорук-херек кылып келген чон бо удаада база арбын болган. Бистиң барган хүнүвүсте О. М. Кочерганың бригадазы эолчээнче кирген болду. Ооң удурткан бөлүүнүң ажылы-биле таныжып, камналга болгаш хумагалал айтырыынче кайы хире сагыш салып турарын көрдүвүс. Поварлар аъш-чемниң шынарынче, хөй чүүл болурунче кол кичээнгейин углаидырган. Олар хүнде чеже хире чемнерин белеткээриниң чижек-нормазын эки билир. Эртен, дүъште болгаш кежээ чаа чемнерин белеткеп турарындан чем арттырып каары эвээш. Эвээш, биче артынчыларны райпонуң дузалал ажыл-агыйынче чорудуп турар.

Эрткен күзүн ук столовая 11 тонна картофель, 4 тонна согуна, 3 тонна свёкла, 1,5 тонна морковь алган. Ниитиниң чемненилге черинин бухгалтери Р. В. Казакова, склад эргелекчизи С. Д. Оюн олар-биле ол ногаларның кадагалаттынып чыдарын база көрдүвүс. Склад столовая адаанда турар. Ооң одалга системазының хоолайы дежилгеш, суг төгүлген. Өлшык болганындан свёкла, морковь дүдүп эгелээн. Картошка биле согунаның чемиштери саглайтыр сыпталып келген. Оона неделяда 2-3 удаа агаарладып хемчээн алган болза, мынчаар үнмес, үрелбес турган. Боларны баш бурунгаар чүге хемчээн албайн барганын айтырарымга «Столовая директору ам 17-де келир. Ынчан биргээр ылган, сайгарар ийнен» диштилер. Склад эргелекчизи боду агроном эртемниг, ногаларның ажаалдазын, ону камнаарын, хумагалаарын кымдан-даа артык билир турбуже, мындыг хамаарылгалыг болурга таарышпас. «Мынчап чыдар болза, чартыы октаттынар-дыр аа» деп хомудалга бухгалтер Р. Казакова дөмей-ле шуптузу чемге ажыглаттына бээр дээр хөөннүг бүзүретти.

Ооң бодалы-биле алырга, ниитиниң чемненилге черинге бичин үрели-даа берген болза, ажыглап болурун бадыткап турары ол. Үнүп чыдар ногаларның сүүзүнү хүн бүрүде баксырап орар болгай. Ооң-биле аъш-чем белеткээрге, дөмей-ле хоолузу эки эвес. Ынчангаш ногаларның кадагалалын үргүлчү хайгаарап, камнап алырынче сагыш салыры черле чугула. Камналга дээш демисел чүгле бүдүрүлгеге эвес, амгы үеде бистиң амыдыралывыстың өске-даа адырларынга, ооң иштинде ниитиниң чемненилгезинге база нептерээр ужурлуг дээрзин ажылдакчы бүрүзү утпаза эки.

С. ЧООДУ.

Таңды район.

ХОЖУДААННАР

Продукция сайгарарының ийи айлар планын

Кызыл-Мажалыктың тууйбу заводу 78,6 хуу,

Кызыл-Мажалыктың сүт заводу 89,4 хуу,

Сарыг-Септиң райүлетпүр комбинады 90,2 хуу чедирген.

Күрүнеге эът садарын эрткен чылдың деңнелинден Сүт-Хөл район 44,4 хуу, сүт садарын Өвүр район 46,6 хуу эвээжеткен.

Чарыш хрониказы

ФЕВРАЛЬ ТҮҢНЕЛИ-БИЛЕ

Республика типографиязының коллективи Улуг Октябрьның юбилейинге уткуштур бүдүрүлгелер аразында социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Бо хүннерде ук бүдүрүлгениң цехтериниң, участоктарының болгаш звеноларының ажылчыннары ийи эолчеглиг ажылче шилчип, эки шынарлыг хөй продукцияны бээр дээш күженишкининг ажылиштиң база бир чаа хевиринче кирген.

Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидер сорулга-биле социалистиг чарышты коллективте ай, квартал санында түңнеп, тиилекчилерге моральдыг болгаш материалдыг шаңналдарны тыпсып турар.

Бирги кварталдың ийи айларының түңнели-биле коммунистиг күш-ажылдың шалыпчызы Валентина Попованың удуртканы дептерлээр цехтиң коллективи планныг онаалдаларын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип, эки шынарлыг продукцияны үндүргеш, социалистиг чарыштың мурнуку одуруун эзлээн. Цехтиң коллективинге типографияның цехтер аразында шилчиир Кызыл тугун тывыскан.

Дептерлээр цехтен аныяк коммунист Ольга Блинова «Алдын холдуг мастер» деп атты чаалап алган. Ол ук цехте элээн каш чыл дургузунда эки ажылдап, бүдүрүлгениң хөй-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турар. «Мергежилиниң тергинин» деп атты Любовь Чадамбага тывыскан. Ол база дептерлээр цехтиң эң дуржулгалыг ажылчыннарының бирээзи. 1985 чылдың түңнели-биле чарышка тиилээш, ол Улус ажыл-агыйының делгелгезинче халас путёвка-биле чораан келген. А аныяктар аразынга парлаар цехтиң ажылчыны комсомолчу Валерия Монгуш «Мергежилиниң тергинин» атты баштайгы удаа чаалап алган.

Корректор Сталина Огнева, линотипист Елена Монгуш, метранпаж Степан Адыг олар база чарыштың тиилекчилери болганнар.

Бистиң корр.

ЮБИЛЕЙГЕ УТКУШТУР

Ак-Довуракта «Тыва дагдүгү» комбинаттың септелге-механика цегиниң ажыл-ишчилери Улуг Октябрьның юбилейинге уткуштур социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар. Цехтиң коллективи февраль айда комбинатка чагыг ёзугаар 53 муң рубльдиң продукциязын кылыр тургаш, ону 115 хуу күүсеткеш, чарыштың мурнуку одуруун эзлээн.

Бедин мергежилдиг токарьлар Ким-оол Ооржак, Валерий Михалин, слесарь Николай Романович, фрезеровщик Таисья Шакирова болгаш оон-даа өскелер социалистиг чарыштың тиилекчилери болганнар.

С. САЛЧАК.

«МӨРЕННИҢ» МУРНАКЧЫЛАРЫ

Эрзинде «Мөрен» совхозтуң ажыл-ишчилери он ийнги беш чылдың баштайгы чылынын тиилекчилерин илереткен.

Механизаторлар ортузунда социалистиг чарышка дуржулгалыг тракторист М. Оңгуда бирги черни эзлээн, а чолаачылар аразындан А. Кур чарыштың тиилекчизи болган.

Эки көргүзүглүг, кызымак малчыннар эрткен чылдың түңнели-биле эвээш эвес болган. Хойдан продукция алырының болгаш ооң баш санын камгалаар талазы-биле хойжу В. Сандан дээре болуп, чарыштың тиилекчизинге санаткан. А саанчылардан Я. Бадарчы совхозка бирги черни эзлээн.

А. САН-ХӨӨ.

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН БОЛГАШ ЭРГИ ХӨӨННЕР

Эчизи чок, хенээгее үзее ыялгаш,
Эрес кирип, сөзу саалчын, бодуң мантаң.
Орден-медаль калаар черим айтып, сүйбап,
Орар черим ширбий тургаа ү эртикеп.
Эки хөөнни эстеведим, бакты базып,
Эрттиргеш, частырыгны экербестеп.
Эмин эрттир салдымыпкаш, чиидинейнип,
Эрнеңгейлеп тургаымыс уттундурбас.
Түмен чонуң ураа-иергеп үгаанымын
Дүүшкеп күжү—партия орук айытпышаан.
Эрги хевээр элейтирип болдурбас дээш
Эде-хере тыртыларын иегеп келгеп.
Ниитилеп, бүгүдеваң шимчээшкинин
Идегелдиг бурунгаарлаа базып орда,
Ишчи чонуң далаш мынаш терениинде
Ийи-чангыс мындыг хөөннер ам-даа бар-дыр:
«Үе дээрге чуруун дээштиң доңу дыйлаң,
Үрей-чазай теңгер чыгыы кылыпса-даа,
Шаандакы дег хамыс чүве удаажыраң,
Чамырзы бээр чадавааш калчаң билирө».
Хөөнге алзың, хөделирив үттүп болбас.
Хөрек сөктап, хөйүү ыый деп, сөстер октап,
Көрүш-хевээр иөскүленнеп турар кылдыр
Хөлүп часпайн, боданганы ботка дээре».
«Даасаң, ыш дээш эшкедевейн, тав-биилеп
Дарта бошка, бөлүүн чонуун — дөгереңнй
Чугаа-соонун, судал шивээн шинчилеп каап
Чуруң-коруң хамытпайн чорбас деппе».
«Ыдыктыы мындыг. Ынчалза-даа арай хоржок.
Ында-мында, чаа чүве иөөш каап болуур.
Эгелээрин эгелээштиң далашпайн,
Эртен-даарта канчаң баарын ыдаага чүл?».
Чаа чүве көшкеп хар дег доктаап кыпкас!
Салгын ында, агаар ында, сүр-вүш ында...
Аар, шолук ведиин чок хөөнперин
Аргаачылап өртен аар деп болавайлар!
Эде кылыр, тургузуушкун боогдал билбес.
Эчиг соруу: ында, дүтке, талыгырда.
Эрте хөөре, билеңтерив сымырыпкаш.
Эрес, шынчы ажылдаары — соруула ол!

В. КАРА-САЛ.

УТТУНДУРБАС ЧАС

Чалыы шаанда аяга чедир
Чажыы частар уттундурган.
Чечектерии оңуп дүшкеп.
Черде катап үнмези-ле—
Ынчалза-даа чайлыг-ла час
Ыы мынаш сетпиимде
Кайгамчыктыг чараш эвес
Каражаның бодуң мынаш.
Ынак иеп деп кадыг чораап.
Ынай көрүү берген чаныя
Үруг ажыл сөөп-биле
Уттундурбайн чүрөөмде
чор.
• • •
Ажыл-чаңы хирелгинии
Ажыгыг бодуң сагындырар
Часкы шуурган дошкун-на-дыр.
Чаактарыңны чискап-ла
тур.
Оруун эттеп, базыпсымза,
Ооргамны камнавас-даа.
Шуургапче үзүр базайн.
Чүрүк эвес, ыяжи-дыр мен!

М. ДОРЖУ.

К Ы Ш

Бүзүктарда бүрүлер чок.
Мунгаравчыы ковчуг-даа бол.
Келир чылдың чочагайы
Кедеттинии үнүп олур.
Хадыңнарыы топтап көөрге,
Каштагар ак унаарлыг-дыр.
Шынаа-шөлде куулар ышкаш,
Шыпшың шөлээн
тургулаар-дыр.
Хайныл, моорээн чайның
хевии
Каттаңгылай хоштар яткеп,
Хову харын үргеп шуургап
Дүвүредип хөлээп келгеп.
Дээрниң оңу дыка чиктиг,
Дески-даа дег кылаң көстүр.
Ажык-шөлдер, тайга-сынаар
Аккыр харга шугаалыпкап.

М. РАМАЗАНОВА.

Ч Ү Н Ү К Ы Л Ы Р Ы Л?

Бир катап кичээлдер соонда физика-математика башкызы Болат Оюнович Алдын-Херелдиң мурнунда кудумчуну ору ийи ооң аразында чугаалажып бар чорааннар.

— Ол хире оюна башкының кичээлинге шаптыктап кагдынар, ооң ындай дыңнаан болза деп болап олурдум, аал. Кижиге чаңгыс сөс-даа билип алырынга хөрек-ле болгай.

— Мейде буруу чок.

— Чүге?

— Черле ындыг ышкажыгай, Чалаажык, билбес эвес сен, башкылар ылгай көөр. Эльвира Людвиговнаны чаа келген аныяк кижи дээш ылгай көрүп турары ол-дур.

Эртине-Булак ортумаа школазынга мурнуку чылдарывыңдан хөй башкылар келген. Чамдыктары өөредилге чылы эгелей бергенде безин келгилээн. Амыдыралдың янзы-бүрү чылдагаанзары-биле элээк каш башкылар чоруй баргылаан. Оларның чамдыктары бүгү талаамыг өзүлдезиниң айбы-биле хөйнинтиниң ажылынга идепкейлиндеп удуртур ажылдаарже шилчээн.

Бир катап оңгу класска Болат Оюнович кичээл эртиирин турда, эки өөредилгелиг, томаанныг дээш оолдарым бирээзи та чүүү болап каан чүве, башкының сес бүрүү-биле болганчок-ла сес карыштырар сагыштыг болган. Оны башкы биилеп-даа, шыдажып, аяа харыы бербээн.

— Ол канчаа олурарың ол, Доржу, мятпас сен, ооң — деп, ооң-моон оңу кыс уруглар чемелээн.

«Кай чыл иштинде ынчаа-биче-даа бол эртемге өөредип келгеш, кандыг-даа ажылчаның билир аңаргазы башкызының орнунга өске кижи келирге, ооң сес-домаанның утказыы эки-ле биилеп чадаан өөреникчи башкыга азы бодунга хомудап, хорадаанын илередир дээш, оңчоктанып, харыылаа кылыктанып бир аяк бар чүве-дир эвеспе оң. Мындыг таварылгада үүнү кыдырыл?»—деп, Болат Оюнович боданмышаан, класстан үнүп келген.

Кожазында класстан өөредилге эргелекчизи Наңзалмаа Даржаевна холунда кыдыы кызыл кыдыраажын болгаш кылаңнаан демиргүүжүү тутпушаан, арнының ширинии сүргей апаргаа эртип бар чораан. Ооң соонда даштыкы дылдар башкызы Эльвира Майзингер өөреникчилериниң кыдыраштарын болгаш класс журналдың нусавтапкан бар чораан. Оларның соонда Болат Алдын-Херел башкылар өрөөлиге кирип келген. Өөредилге эргелекчизи бодунуң столунуң хаваагаан ажыктаап, ооң бирле бодал тып алыр дээзинг, кемек када ыыт чокка бодавын олургаш, дужунда турган үзүн чиге сыныыр, ак шыырайлыг, чиигир көк үлүг карактарлыг, бедикеимээр чага думчуктур болгаш бажының дүгү ак сарыг аңмак башкы — орусшаа немец уругже чаа-ла эскерип каанзыг корнуп келген.

— Эльвира Людвиговна, бээр мээң чанымга олурупчуварам. Кичээлинер планын корүп болур ирги бе?

Наңзалмаа Даржаевна аныяк башкының кичээл эртиирининг планын ажын корүп ооңчугулаан.

— Кичээлдер планын улам тодарадыры-биле кичээлге минуталарыны хуваай чүү кылырын шуптузун бижип ап турупар деп силерге каш-даа катап сүмелеп турган мен. Өөредип турар эртемнериңерни эки-даа билир болтуңарза, ону өскелерге дамчыдары мындыг амыр эвес. нарын, берге херек. Эртемтехниканың амгы үеде шапкын хогжүлдези-биле чергелештир башкылаашкының арга-методтары улам сайзырап турарын билир бис. Силер, аныяк башкылар, хооча башкыларның канчаар ажылдап турарын корүп ап, олардан хире-чергеэ-биле өөренинер. Делегейниң сураглыг педагогтарындан доктаамал иомчуп өөренимшаан, боттарынар база түскайлаш арга-биле ажылдап, бодуларда чүү барын ажыдар болгай силер. Ынчаарга ажы бижээн плаң деп турарывыс ол. Өөреникчилерге кичээл бүрүзүнден бир-ле чаа билигниң коп утказын олар боттары үгаан-биилип алырын чедип алыры башкылаашкының база бир чажыды болгай.

— Ындыг харын, Наңзалмаа Даржаевна.

— Силерниң, Эльвира Людвиговна, кичээл эртиирер планывар аңаа-ха кыска демиргелгир. Өөредип турар темага харылзаалыг кыдыр, ону күштелдирип, улуг эртемденнериниң болгаш чогаалчыларының өөредилгиг сес домактарындан бижип алыр херек, демги чугаалап турганывар мышкап, тоңчуг ажы сестерив мында бижип албаан-дыр силер.

Эльвира Людвиговнаның арыы кызыксап, куду көргеп. Ону Наңзалмаа Даржаевна билип каап, сестүл утказыы өскерти бергеп.

— Чогум кичээлинер солуп, ажы-дыр. Өөреникчилериниң үшкү дылга харылзап турарыңар-даа багай эвес-тир, сонуургап турарлар. Мен бээзин элээп каш чаа сестерни билип аптым мышкаш. Шаанда өөренин турганым сес-домактар катап сагышка кирип көөр чүве-дир—дээш, Наңзалмаа Даржаевна немецтеп— кичээлге техниктиг херекселдерин болгаш өскеда көргүзүг материалдарын ажыглап турарынар чогумчалыг-дыр — деп арай кагыычак-даа болза, шын чугаалаан. Эльвира Людвиговнаның карактары улгадып, арнынга чырык хүлүмзүруг кестүп келген. Ооң алдепсиңгеин илдеп апарган.

Өөредилге эргелекчизи шагыыче көргүзээш, олурушкынам кичээлдиң чамдык четпестерин эскергеннивен чүү ажып алырынга сүмелерин аныяк башкыга берген.

— Силерде айтырыг бар бе?

— Айтырыг чок, шуптузу билдингир-дир, сүмелериңер дээш четтирдим, Наңзалмаа Даржаевна.

— Ам кичээлинер бар бе, Эльвира Людвиговна?— дээш, Наңзалмаа Даржаевна расписаниеже көргүзээн.

— Классчарга эртиирер кичээлдерим доосту берди. Даржаевна.

— Уткан хыр мен. Артыкы столда оолдар бир-ле номну чажыды-биле ажыл көргүлеп олурулар, ону эскертпээн-дир силер.

— Словарь көрүп олурдулар.

— Силерниң кичээлинерге оолдар шашкылаажып турган болдур ийин. Оң дутайында бисче чүге дыңнаттаан силер.

— Ынчангаш чүве харын. Оң дутайында бодум хемчээл алган мен. Кайда-даа уруглар уруглар-ла болгай, инда кижи хомудавар чүве чок. Оларны ам-даа өөренип көөр болгай.

— Чежеге чедир өөренип көөр силер. Эльвира Людвиговна, херек кырында ажылдаар-ла болгай. Силерде бызыглаан класстарда төрелдер-биле ажылыңар шоолуг көзүлбес, барык чок хире ийин. Өөренип көргениңер соонда ажылдаар бе?

«Ат-ла болдум, чүү кээш» — дээнинг Эльвира инаар бир столда бижиттинии олурган Болатче көргүлээн. Оозу чүвениң ужурун билгензиг тура халаап, чоокшулап келген.

— Школада өөредилгеден дашкаар өөреникчилер-биле ажылдар-биле чергелештир районнуң чырыдыышкын болгаш культура албан черлериниң даалгалары база бар болуп каарга, өөреникчилерниң бажыңнарынга баар чайлыг үе тывылбас чүве-дир ийин—деп, Эльвирага Болат болушкан хевирлиг чугаалап үнүп келген.

— Ынчаарга ындыг-дыр, Болат Оюнович. Силер Эльвира Людвиговна-биле кады аңаа дүзалажыңар, эдээн каа-да-иелериң бажыңнарынга кирип, өөреникчилерниң амыдыралы-биле танышып көрүүр —деп, өөредилге эргелекчизи даалга бергеп.

А. АРАПЧОР.

ТВ

МАРТ 14-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Че». 8.15 — «Чедишкинниң чажыды». Док. телефильм. 8.40 — «Булактар». 9.10 — «Тинзевчилер». Шерит эмчилериниң ужурашылгазы. 10.20 —Озал-оңдак чок шимчээшкин. 10.50 — Кур черге ужуражмышкынывар. Музыка-тайылбырлыг дамчыдылга. 11.55 — Дизошкин. 12.25 —«Ыр ынак-биле артар». Э. Колмановский, Е. Евтушенко «Оруктар дайынны күзээр бе?». 13.10 —«Кады ажылдажыгга». Тележурнал. 13.40 — Бөгүн делегейде. 13.55 — «Хейнинтиниң санал-оналы». Күруне будрулгезинниң (катыжымышкынының дүгайында Хообулуну чугаалажып тур бис. 14.50 — Улуг Октябрьның онзага. «Теегүнүң ишпес одуруглары». Уран-чечен фильм. «Адазы болган оглу». 1-ги сериязы. 16.30 — Дириг бойдус 17.30 — «Башташ-биле, шыны-биле». Шоодуглуг дамчыдылга. 18.15 — Академик В. Г. Афанасьев телекөрүкчүлериниң айтырыгларынга харылаар. 18.45 — «Өг-бүледе». Америк журналист Фил Донахьюның совет өг-бүлелер-биле ушуражмылгазы. 19.45 —Физкулуг чүгүлээшкын. Делегей чемпионаты. Хостуг таңшы. АКШ-тан дамчыдылга. 21.00 — «Че». 21.35 — Суббота кежээзинде. «Эки хөөн». Киноконцерт. 22.35—22.45 — Мелодиер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Кантабиле» ойнаар. 8.45 — Ритмниг гимнастика. 9.15 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.45 — «Революция-ның болгаш поэзияның рыцарлары». Е. Чарецц». 10.35 — «Тургустуна берген байдалда». «Децежирни казыыр бирээ». «Амгы үениң дулгуяк эри». 11.35 — Бистиц садывыс. 12.05 — «Дублер эгелээн». Уран-чечен фильм. 13.30 — В. Распутин чогаалчының бажыңында. 14.20 — «Ажык соцга». Мультфильм. 14.30 — «Канчаа миллионер болу баарга». «Распадская» шахтаның комсомолчу аныяктар бригадазының дүгайында. 15.00 — Хаак спорту. Делегей маргылдаазы. 15 км. Эр кижилер. 16.45 — Челябинскиниң телевидениэ студиязының программазы. 17.35 — Театр-студиялар — кандыкшыдыглар бе аңа профессионалдар бе? 18.25 — «Анатолий Эфростуң инженерлы» деп телетеатр чаланып тур. А. С. Пушкин — «Борис Годунов». 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Бедник дагжыглаш». Мультфильм. 20.15 — «Кадыкшыл». 21.00 — «Че». 21.35 — «Ленинград — Улуг Октябрьның кавайы». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 21.45 — 00.05 — Спорт программазы: Хаак маргылдаазы. Трамплинден шуураашкынынар. Ленинградтан дамчыдылга. Бүт бамбүү. ССРЭ-ниң маргылдаазы. «Днепро — «Зенит». Днепропетровскиден дамчыдылга. Сугже шуураашкынынар. «Часкы харааччыгайлар» деп делегей маргылдаазы. Бүт бамбүү. ССРЭ-ниң маргылдаазы. ЦСКА — «Жальгирис».

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

Х О Н Ч У

• Шоодуглуг чечен чугаа •

Мындаа чаа кадайым Сеңил мейже мындыг чарлыг кылды:

— Кожавые Сайлыкмаанның аттаа Сочиже курорттап чораап, сөөлгү модаңныг джинсы чүвүр садыг экпеп берген. Итали фирма дээраан. Аяның хөлчок чорду ийин. Сен ону эскерип көрдүң бе?

— Чок. Харын Сайлыкмаанны көөрүмге, оолдар ышкаш үргүлчү-де чүвүр кедер апарган чорду. Чогум кайдыг чүвүр деп чүвүн эскербедим.

— Мурнунда ийи, артында ийи карманнарда арылаң чураан, артыы, иштии аастарында чаныык хевирниң тыртар өөктерлиг, хорагай курлуг. Алыс аяның хөлчок чорду. Ындыг чүвүрден сураглаш көр—деп. Сеңил чугаалаан.

— Джинсы чүвүр дидип бе? Сураглаш көөр мен ыйнаан — дээш, хаалганы бергеликтеп, үлүг тыкпын.

Кадайымның айындан эртер эвес мен, хөделип-де эгелеңнем. Өөнүктеримге: райониун садыг киликизинин эргелекчизи Калгажыкка, автосадыг эргелекчизи Холаа-биче-даа бол эртемге өөредип келгеш, кандыг-даа ажылчаның билир аңаргазы башкызының орнунга өске кижи келирге, ооң сес-домаанның утказыы эки-ле биилеп чадаан өөреникчи башкыга азы бодунга хомудап, хорадаанын илередир дээш, оңчоктанып, харыылаа кылыктанып бир аяк бар чүве-дир эвеспе оң. Мындыг таварылгада чүү кылырын?»—деп, Болат Оюнович боданмышаан, класстан үнүп келген.

Кожазында класстан өөредилге эргелекчизи Наңзалмаа Даржаевна холунда кыдыы кызыл кыдыраажын болгаш кылаңнаан демиргүүжүү тутпушаан, арнының ширинии сүргей апаргаа эртип бар чораан. Ооң соонда даштыкы дылдар башкызы Эльвира Майзингер өөреникчилериниң кыдыраштарын болгаш класс журналдың нусавтапкан бар чораан. Оларның соонда Болат Алдын-Херел башкылар өрөөлиге кирип келген. Өөредилге эргелекчизи бодунуң столунуң хаваагаан ажыктаап, ооң бирле бодал тып алыр дээзинг, кемек када ыыт чокка бодавын олургаш, дужунда турган үзүн чиге сыныыр, ак шыырайлыг, чиигир көк үлүг карактарлыг, бедикеимээр чага думчуктур болгаш бажының дүгү ак сарыг аңмак башкы — орусшаа немец уругже чаа-ла эскерип каанзыг корнуп келген.

— Эльвира Людвиговна, бээр мээң чанымга олурупчуварам. Кичээлинер планын корүп болур ирги бе?

Наңзалмаа Даржаевна аныяк башкының кичээл эртиирининг планын ажын корүп ооңчугулаан.

— Кичээлдер планын улам тодарадыры-биле кичээлге минуталарыны хуваай чүү кылырын шуптузун бижип ап турупар деп силерге каш-даа катап сүмелеп турган мен. Өөредип турар эртемнериңерни эки-даа билир болтуңарза, ону өскелерге дамчыдары мындыг амыр эвес. нарын, берге херек. Эртемтехниканың амгы үеде шапкын хогжүлдези-биле чергелештир башкылаашкының арга-методтары улам сайзырап турарын билир бис. Силер, аныяк башкылар, хооча башкыларның канчаар ажылдап турарын корүп ап, олардан хире-чергеэ-биле өөренинер. Делегейниң сураглыг педагогтарындан доктаамал иомчуп өөренимшаан, боттарынар база түскайлаш арга-биле ажылдап, бодуларда чүү барын ажыдар болгаш силер. Ынчаарга ажы бижээн плаң деп турарывыс ол. Өөреникчилерге кичээл бүрүзүнден бир-ле чаа билигниң коп утказын олар боттары үгаан-биилип алырын чедип алыры башкылаашкының база бир чажыды болгай.

— Ындыг харын, Наңзалмаа Даржаевна.

— Силерниң, Эльвира Людвиговна, кичээл эртиирер планывар аңаа-ха кыска демиргелгир. Өөредип турар темага харылзаалыг кыдыр, ону күштелдирип, улуг эртемденнериниң болгаш чогаалчыларының өөредилгиг сес домактарындан бижип алыр херек, демги чугаалап турганывар мышкап, тоңчуг ажы сестерив мында бижип албаан-дыр силер.

Эльвира Людвиговнаның арыы кызыксап, куду көргеп. Ону Наңзалмаа Даржаевна билип каап, сестүл утказыы өскерти бергеп.

— Чогум кичээлинер солуп, ажы-дыр. Өөреникчилериниң үшкү дылга харылзап турарыңар-даа багай эвес-тир, сонуургап турарлар. Мен бээзин элээп каш чаа сестерни билип аптым мышкаш. Шаанда өөренин турганым сес-домактар катап сагышка кирип көөр чүве-дир—дээш, Наңзалмаа Даржаевна немецтеп— кичээлге техниктиг херекселдерин болгаш өскеда көргүзүг материалдарын ажыглап турарынар чогумчалыг-дыр — деп арай кагыычак-даа болза, шын чугаалаан. Эльвира Людвиговнаның карактары улгадып, арнынга чырык хүлүмзүруг кестүп келген. Ооң алдепсиңгеин илдеп апарган.

Өөредилге эргелекчизи шагыыче көргүзээш, олурушкынам кичээлдиң чамдык четпестерин эскергеннивен чүү ажып алырынга сүмелерин аныяк башкыга берген.

— Силерде айтырыг бар бе?

— Айтырыг чок, шуптузу билдингир-дир, сүмелериңер дээш четтирдим, Наңзалмаа Даржаевна.

— Ам кичээлинер бар бе, Эльвира Людвиговна?— дээш, Наңзалмаа Даржаевна расписаниеже көргүзээн.

— Классчарга эртиирер кичээлдерим доосту берди. Даржаевна.

— Уткан хыр мен. Артыкы столда оолдар бир-ле номну чажыды-биле ажыл көргүлеп олурулар, ону эскертпээн-дир силер.

— Словарь көрүп олурдулар.

— Силерниң кичээлинерге оолдар шашкылаажып турган болдур ийин. Оң дутайында бисче чүге дыңнаттаан силер.

— Ынчангаш чүве харын. Оң дутайында бодум хемчээл алган мен. Кайда-даа уруглар уруглар-ла болгай, инда кижи хомудавар чүве чок. Оларны ам-даа өөренип көөр болгай.

— Чежеге чедир өөренип көөр силер. Эльвира Людвиговна, херек кырында ажылдаар-ла болгай. Силерде бызыглаан класстарда төрелдер-биле ажылыңар шоолуг көзүлбес, барык чок хире ийин. Өөренип көргениңер соонда ажылдаар бе?

«Ат-ла болдум, чүү кээш» — дээнинг Эльвира инаар бир столда бижиттинии олурган Болатче көргүлээн. Оозу чүвениң ужурун билгензиг тура халаап, чоокшулап келген.

— Школада өөредилгеден дашкаар өөреникчилер-биле ажылдар-биле чергелештир районнуң чырыдыышкын болгаш культура албан черлериниң даалгалары база бар болуп каарга, өөреникчилерниң бажыңнарынга баар чайлыг үе тывылбас чүве-дир ийин—деп, Эльвирага Болат болушкан хевирлиг чугаалап үнүп келген.

— Ынчаарга ындыг-дыр, Болат Оюнович. Силер Эльвира Людвиговна-биле кады аңаа дүзалажыңар, эдээн каа-да-иелериң бажыңнарынга кирип, өөреникчилерниң амыдыралы-биле танышып көрүүр —деп, өөредилге эргелекчизи даалга бергеп.

А. АРАПЧОР.

Сеңил-биле салыш-чолуушуг кадып алгаш, чурттаанзан бээр ийи чыл ажа бердивис. Бо ийи чылдың иштинде эктим элеп, хырымнан аштай бербээн-даа болзумза, амыр-дыш черле корбедим. Ооң кол чылдагааны чүдел дизе, мода-ла болгай. Болум үе-шагның айы-биле тыптып кээп турар модаңы ыяшамчалыг хайгаарап, таварыштыр иеттинип-даа чоруумза, кадайым модага копчуг ынак кижи болуп тур. Ооң модага ыяш иөөш сагыш-сеткилимни эмнеттайн чоруурү ол.

Бажыңга иеш-даа, кадайдаа хөп шыгжыр ийи аңгы шкафтыг бис. Сеңилдиң хөп шыгжыр шкавын ажыдыптарга, инда чүү чок дээр силер: улуг өртектиг норка кежиндеп даараан иегей тон, хөй кежиндеп дубленка, кип, норка, песец кежиндеп бөрттер, ийи быткаандан идик, чайлы, күскү хорагай идиктер, янзы-бүрү модаңныг торгу платьелери, костюмнери дээш, чок-ла чүве чок. Катыңның кудага айыткаңы ам алды харлыг дөңгүр шилги шарызынга чүдүрер-дээ болза, ол үгбес. Ол хептерив тып, садыш бээр дээш барбаан, четпээн черим-даа чок, өңнүктешкеп өөрүм-даа хөй. Чүе акшаңны оңнурга чүү өңнүктүг боя деп үлегер чугаа ылап-ла шыныы сеглээн чорду. Өңнүктерим эвес болза, ынча хөй чүвени кайыыл сураглаш, тып алыр ийик дүргедээшкин база болу бээрдир, ында чүү деп? Кожүүмну алаш бедиңге чаажылап алзымза, аңаа чүүк арбылады кире бээр оң.

Дарта: Оңу өөренип көөр бис... Ам септекчи Шевер-оолдуң бодалы чүү ирги?

Шевер-оол: Дүргедээшкин дээнде, дүргедээр апаар. Цехтер аразынга элеңейнип, азеп базып турбайн, кара маң-биле шокшуп, зоригдерни дүлгүүлер-биле дүргеп-дүргеп киликеп-дир, дыңнаар долгаш, таакпыны чүгле орту киир соргаш октап турза, дүргедээшкин, шынар-даа болу бээр-дир.

Сонуургаачал: Ажыг чүве амзавас, акташкан кижи пиво очурунда чоп-туруп алганынар ол?

Аргалыгбай: Сунар кижим бар. Чалгаа кандакчыга беш литрин суйуспузза, карак чиитеп бээр аразында...

Сонуургаачал: Ийет, алды ярганым бирээзин база билип алдым эвеспе оң!

М. ШУР-ООЛ, пенсионер.

Бажыңга келгеш, сумкадан целлофан ханты үштүп бердим.

— О-ой, ажаа-ай!— дээш оозун түүп алгаш, залче хаяа кирдя. Кедим көөрү-ле ол боор.

Эдээн үе эртикеде:

— Олчей, бээр келем!— деп кыйгырарга, залче кире бээримге, Сеңил чангыс хончуүүт чүвүр кедип алгаш үлүг көрүнүүк баарында тур.

— Бир хончуүү кайыыл, Олчей?— деп менден айтырды.

— Ийи хончуүүг чүве мышкажыгай, автобуска канчап сөп аппаар болду—деп девидээн уум-биле харыылаам.

Шаг болганда Сеңил биле ийилөө чангыс хончуүүн чажыдын ам-на тыптывыс: алыксак-чиксек, чиилеп ажы джинсы чүвүрлериниң хөвар, тывылбазын ажыглаан алгаш, бир чүвүрүү ийи ажы хончуү кылдыр сөөкпеш, ийи чүвүр кылдыр таварыштыр хаптаап, бир хончуүүлээ чүс акшага садыш турар болган-дыр.

Ам канчаар, октаптар эвес, улуг өртектиг хончуүү Сеңил ийи үзе иескеш, шай, дус үрар хап кылдыр таварыштыр даараан, ажыглаала турар-дыр. Мода сүрегге база мындыг каражага таварыжыр-дыр, кадайым ам-на кезеп тур ышкаш. Ол джинсы чүвүр дугайында ыыттавастаан.

Т. МОНГУШ.

БАШТАК МИНИАТЮРАЛАР

Ачылыг кадай

Кадайы: Чүүн ужуп ам база катап албан ажылыңдан үндүр сывыртып алганың ол?

Ашаа: Мени меге немей бижилге кылып, шаңнап, алдар чедип ап турган деп бижээн чүве-дир—

Кадайы: Ам канчаа ажыл тып алыр деп бодап тур сен?

Ашаа: Оо, мурнунга сөгүрүп чоруурум даргалар мээң сетпиимни кайыы-на хомударыптар ийик. Ам харыы шалыңы, албан-дужаалы ооң бедик черже киирер диштя.

Кадайы: Даргалар, даргалар... Мээң ачым-дыр ийин. Мен телефон дамчыштыр олар-биле чугаалажып каггым чоп? Төрээ оолдарымның дөгереэзин чүгээр дээп ажылдарда мен киирип каам мен—

Дүрген маннап тургаш...

АТБ даргазы: Дүргедээшкин, эде тургузуушкун, шынар дугайынга шинтпирлиг хемчег албас болза, хоржок болган. Бистерни озалдап турар дээш үстүкү черлерден сыскырып-ла тур. Чолдавчы Кажар-оол, чүү болап тур силер?

Кажар-оол: Кызыл—Абакан аразынга чаңгыс рейсти үш-дөрт хонуп кылыр кижи-дир мен...

Дарга: Ындыг-ындыг харын. Ам канчап дүргедээшкин чедип алыр болап тур сен?

Кажар-оол: Ында чүү боор! Аар, улуг терге сөөртүп алганымга, ортумаа-биле шакта 30—35 километр артар мен. Ам тергеп үштүп каапкаш, шакта алак дээрде 50—60 километрни эртиримге, дүргедээшкин ол эвес чүве бе?!

Дарга: Сөөрткеп чүгүүн чартык кезиин эвээжээринден ангыда, хөлүү эртпир дүргедээрингге, машинандан чүү артарыл?

Кажар-оол: Чамдыкта кыыр ажыл чок болганымнан даалылап, таакпылап олдургулаар септекчилерге сөптээр машиналар дужаап бээрингге.

Сунар кижим бар

Сонуургаачал: Ажыг чүве амзавас, акташкан кижи пиво очурунда чоп-туруп алганынар ол?

Аргалыгбай: Сунар кижим бар. Чалгаа кандакчыга беш литрин суйуспузза, карак чиитеп бээр аразында...

Сонуургаачал: Ийет, алды ярганым бирээзин база билип алдым эвеспе оң!

М. ШУР-ООЛ, пенсионер.

КРОССВОРД

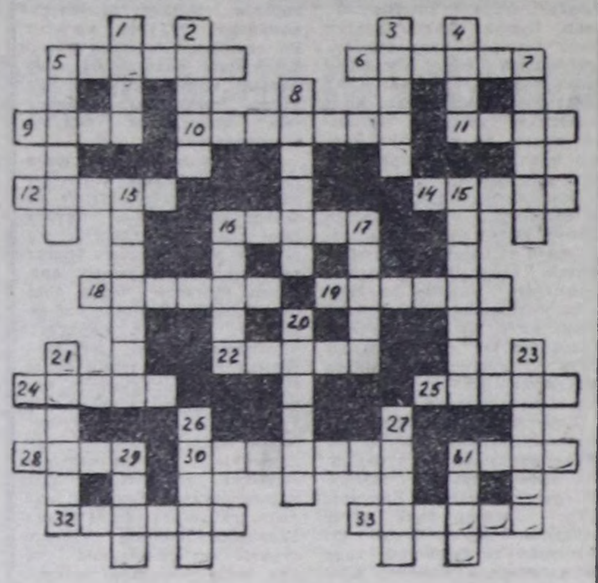

ДООРА ДУРГААР: 5. Үстөвер кижи. 6. Кушкаш. 9. Дүүглуг ан. 10. Өрөөл. 11. В. Кок-оолдуң «Хайыраан бот» деп шинээниң маадыры. 12. Азияда күүрне. 14. Делегейниң эң шыырак шылыраачызының шаңнал. 16. Баш бурунгаар ажыл төлевири. 18. Малчын турлаг. 19. Тожуда даг. 22. Ай дүргүзүнде чедер ырак чер. 24. Шаан халдаашкын. 25. Кыдатта автономнуг национал область. 28. Кандыг-бир чүвени өтөриниң дугайында негедде. 30. Тывага хамаатты дайынының идепкейлиг киржикчизи. 31. Моол малчын. 32. Алдарлыг норвег аян-чоруукчу. 33. Тыва национал чем.

УЗУН ДУРГААР: 1. Дамырак. 2. Кат суу. 3. Тууйбунуң бир хевири. 4. Үнелиг кеш. 5. Тулва кужу. 7. Совтаал тараанның бир кезээ. 8. Дүктүң бир хевири. 13. Хойтпак кудар алгы тулуп хап. 15. Баштайгы тыва эмчи. 16. Маска. 17. Спорттуг хеп кезээ. 20. Кандыг-бир чүвени биилидирери. 21. Коммунистиг партияның, Совет күрүсениң көскү ажылдакчызы. 23. Мал чүзүнү. 26. Сес кижиден ансамбль. 27. Техниктиг үе. 29. Аравтан ан. 31. Ажылчын теве.

Кроссворду Н. САТ тургускан.

Март 7-де үнген кроссвордтуң харыылары.

ДООРА ДУРГААР: 5. Кавдан. 6. Корбут. 9. Савицкая. 10. Шончалай. 12. Нонна. 13. Гранат. 15. Савина. 16. Грим. 17. Кара. 29. Ротару. 24. «Абакан». 25. Шагаа. 27. Шугурова. 28. Комиссар. 29. Марцун. 30. Танова.

УЗУН ДУРГААР: 1. Малинина. 2. Бараан. 3. Попова. 4. Пугачева. 7. Тамара. 8. Ганина. 11. Анна. 14. Торгу. 15. Сырга. 18. Моңгуш. 19. Самбукай. 20. Рига. 21. Тарасова. 22. Мамлая. 25. Шевчук. 26. Аромат.

ааааР

Бөгүн республикага бүргеп, аязыр. Чамдык черлерге быскаңнаар. Соңгу-барыын үүктеп хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Агаарның температуразы дүне 16—21 градус, чамдык черлерге 25—30 градус, хүндүе 2—7 градус, чамдык черлерге 10—15 градус соок болуур.

Кызылга хар чагбас. Соңгу-барыын үүктеп хаттың дүргени секундада 3—8 метр. Дүне 17—19 градус, хүндүе 4—6 градус соор.

ТЕАТР

А. ОСТРОВСКИЙ.
Март 14-те. «ЯДАМЫКТА ЯЛА ЧОК»
Үш көжегелиг комедия.
Эгелээри 19 шакта.

КИНО

МАРТ 14-ТЕ

«НАҢЫРАЛ»: «Белая Роза бессмертия» 12.10, «Если ты не со мной» 9.30, 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Егорка» 9.00, «Конец Российской империи, или снова неуловимые» 10.30, 13.10, 17.40, «Выкуп» 15.50, 20.30 шактарда.

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи аныкырал болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, кедээ аныа-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-43, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуунуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 шарлалга аналы
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үнүлүрер чер, полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күүрне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3471.
ТС—00764.

Тувинская республиканская
БИБЛИОТЕКА
им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 15 воскресенье № 64 (13364)

1925 чылда үнделгеттингеш. Өртээ 3 көпеек

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП, март 13. (СЭТА). Юрий Романенко биле Александр Лавейкиниң орбитага ужудуушкуунуң бешки неделязы доозулган.

Экипаж ажылының программазын өзүгаар эртеп хүннерде космос технологиязының шинчилеллерин чорутқан. «КАТЭ-140» деп станционарлыг фотоаппаратты эштеп тургускан, чүүк кораблиниң эккелген сууп станцияже сорудуруп киирген болган Чер кырының шинчилелдерин чорутқан.

Экижиткен характеристикалыг чартык дамчыдыкчы материалларны микрогравитациянның байдалдарынга бүдүрер «Коринф» дээр технология аппаратының эштери доозулган. «Коринф» аппаратның составында алды аалы операцияны удаа-дараалаштыр күүседир электры печказы, шинчилелдерни автоматтыткан арга-биле боттандырарын хандырар башкарылга системазы бар.

Бүгүн экипажта эвлечегит медицина хүнү. Космонавтылар дыш үезинде болган недоэргометрге күш-культураның тура, чүрек болган хан-дамыр системазының кандыг аалылыг боон турарын хынаварлар.

Космонавтыларның ажеттелиниден алырга, оларның кадыының байдалы эки.

Бөгүн—Чурттаалга коммунал ажыл-агый болгаш чоннуң амыдырал хандырылга ажылдакчыларының хүнү

Таңды районда чоннуң амыдырал хандырылга бүдүрүлге эргелелиниң Бай-Хаакта дааранылга пегиже талынчы ажылдыг бригадалар бар. Оларның шүтүзу эде тургустуушуушкунче киргеп. Бригадаларның составын эде көргеп. Планны немей алгылаанар. Мында ажылдап турар кижи бүрүзү билиг-мергежилиин доктаамал бедидип, партилиның болган чазактың салып турар улуг соруглалары-биле танышып турарлар.

Ол цехте даараныкчыларны үш бригада кылдыр эде тургускан. Бүдүрүлгенин хоочуну Александра Шыыраповна Серен үш ай бурунгаар тургускан аныяктар бригадазын удуртпушаан, болу база даараныл турар. Ында тыва болгаш орус аныяктар бар. Чаңгыс өгнүң уругларга дег, вайыралдыг даараныл, кылган ажылының шынарын хынажырлар.

Олар бо чылдың нйн айларының планның даалгаларын ажыр боттандырган, чаныкысты бригадир база эки ажылдыглар деп демдегледи.

Улустуң чагыгларын бедик шынарлыг кылырынче кижи бүрүзү кичээнгей салып турар апарган. Оларның даараан платьелерин белеп хептер садыр ороолде чыскаай азып каан болду. Чагыглар киирген улустар бо цехке хүн бүрү кээп турарлар.

Бо цехте үжен ажыг чыл ажылдаан, аныяктар дагдыныкчызы Елизавета Савельевна Необотованың кылган ажылдары эки шынарлыг.

ЧУРУКТАРДА: Бай-Хаакта хоочун даараныкчы, аныяктарның дагдыныкчызы Елизавета Необотова; цехте чагыг кылып келген улустуң аныяк даараныкчы Людмила Молодыхтың хүлээп ап орары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

рышка база тиилекчилер болган. Бригадир Александра Шыырановна чаартып, эде тургускан бригадазында аныяк мурнакчыларны адады. Ларисе Елкина. Римма Оюн эртеп айларда чедиишкинниг ажылдаан. Чарышка мурнакчылар болган. Салма Далбыр-оол даштыкы хептерни даараажырыгга алаан мергежээн. Людмила Молодых биле Куулар Алдынай-оол ажылдыг-биле ажыктыг.

СЭКП ТЕС-ХЕМ РАЙКОМУНУҢ ПЛЕНУМУ

Дүүн Самагалдайга СЭКП Тес-Хем райкомунуң пленуму болган. Организастыг айтырыгларны ол чугаалажып керген. СЭКП райкомунуң ийиги секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге Кара-оол Лопсанович Лапчаа, секретарынга болгаш бюро кежигүнүнге Олег Владимирович Дорофеев соцгуттурган.

СЭКП ТК-ның кежигүүнге кандидат, партия обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшин пленумнуң ажылынга болгаш ацаа чүве чугаалаан.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлеринге дүүштүр районнуң партия организациязының практиктиг соруглаларынга Г. Ч. Ширшин бодунуң чугаазынга тодаргай доктаваан. Районнуң ажыл-агый болгаш культура амыдыралының бүгү аймаларында эде тургустуушуушкун талазы-биле ажылды күштелдиреринче, бүгү коммунистерни, ажылчы чонну эде тургустуушуушкунга идепкейлиг киришкиреринче кичээнгейни ол онзалап угландырган.

Районнуң экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедирин, экономиканың ажыктыын бедизерин районнуң партия организациязының эң чугула соруглаларының бирээзи кылдыр Г. Ч. Ширшин айыткан. Районнуң улус ажыл-агыйының адырларында тургустуулган бүдүрүлге күүзүн эң-не долузу-биле ажыглап, эртем-техниктиг депшилгениг чедиишкинкерин, чаа технологияны бүдүрүлгеге калбаа-биле шингээдип, техниктиг эде дериишкинин боттандырып турган, ол соруглаганы чедип ап болур. Ажыл-агыйны чорударының экономиктиг аргаларын кыска хуусавада шингээдип алыры, бот-оруулга чарыглаганы болгаш коллективтиг керээни калбаа-биле кептередири, камналгакыг болгаш хумагалалдың чурумун күштелдирер, күш-ажылдың, бүдүрүлгенің сагыла-чурумун быжыглаар талазы-биле ажылды идепкейжидери эргежок чугула.

Ажык-чарлыг болур чорукту калбартыр, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди, ылаңгыя адаандан шүгүмчүлелди хөгжүдер талазы-биле хемчеглерни алыры эргежок чугула деп. Г. Ч. Ширшин онзалап демдеглээн. Кадрлар-биле ажылды үйдезиниби-биле экижидери, даандырган ажыл-херек дээш оларның харыысалгазын доктаамал бодидери, негелделиг, быжыг сагыла чурумнуг болгаш организастыг чорукту байдалын бүгү чер болганга тургузары негеттинип турар. Партия кежигүнүнүң бедик адын бужартадып турар кижилерни шиитпирлиг илередип чарлаары, оларны хөй-ниитиниң чугаалажып көрүшкүнүнге, бүрүү шавышкынынга киирери чугула.

Партия райкомунуң, ооң бюрозунуң, партия эге организацияларының ажылында улуг четпестерни Г. Ч. Ширшин демдеглээн болгаш районнуң партия организациязының эң-не чигзи-биле көргүзери, эде тургустуушуушкунга, чүүтүүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедиринге чедиишкинни хандырар талазы-биле партияга, күрүнеге дузалаары-дыр.

Ййиде: бистериң боттарывыстың, массалыг информацияның совет чепсектериниң — солуннарның болгаш журналдарның, радионуң болгаш телевидениеңиң, информация агентилелдериниң, ном үндүрер черлериниң эде тургустуушуушкуну-дур.

Чедир ажыглаттымаан аргаларның дугайында илеткелчи чугаалавышаан, системалыг болур чорукту чогун демдеглээн. Кайы-бир бодуушкуунуң дугайында элээн чырыдыпкаш, үстүндеш ээдчеглиг айтышкын келгиже чедир шимээн чок болу ,бүрү ховар эвес. Үүрмек, ийги чергенниң фактыларынга журналистерниң кичээнгейниң моөцпетпиин турары база хаая эвес. Онзагай таварылгаларже болгаш айыылдыг ооалдактарже чамдык та сиңнигип, аңаа алаагын Бирээде: эде тургустуушуушкуннуң амыдыралда чорун турарын болгаш ооң түңнелдерин эң-не чигзи-биле көргүзери, эде тургустуушуушкунга, чүүтүүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедирге чедиишкинни хандырар талазы-биле партияга, күрүнеге дузалаары-дыр.

Ааджыларының аразында — Журналистериң делегей организациязының телээлекчилери, акы-дүңма чурттарның журналистер эвилелдериниң делегациялары.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң ажылының болган СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Журналистер эвилелиниң сорулгаларының дугайында эвилелдиң баштаар черииң даргазы В. Г. Афанасьев отчёт илеткеп кылган.

Совет ниитилелдиң амыдыралының экономиктиг, социал-политиктиг болгаш идеологтуг талаларынга журналистерниң ажыл-чорудулгазының кол угланышкыннарын илеткелчи доктаваан. Эң-не нарын болгаш харыысалгалыг ийи сорулганы бистер журналистер, шиитпирлеп турар бис деп, ол демдеглээн.

Бирээде: эде тургустуушуушкунуң амыдыралда чорун турарын болгаш ооң түңнелдерин эң-не чигзи-биле көргүзери, эде тургустуушуушкунга, чүүтүүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедирииге чедиишкинни хандырар талазы-биле партияга, күрүнеге дузалаары-дыр.

Ййиде: бистериң боттарывыстың, массалыг информацияның совет чепсектериниң — солуннарның болгаш журналдарның, радионуң болгаш телевидениеңиң, информация агентилелдериниң, ном үндүрер черлериниң эде тургустуушуушкуну-дур.

Чедир ажыглаттымаан аргаларның дугайында илеткелчи чугаалавышаан, системалыг болур чорукту чогун демдеглээн. Кайы-бир бодуушкуунуң дугайында элээн чырыдыпкаш, үстүндеш ээдчеглиг айтышкын келгиже чедир шимээн чок болу ,бүрү ховар эвес. Үүрмек, ийги чергенниң фактыларынга журналистерниң кичээнгейниң моөцпетпиин турары база хаая эвес. Онзагай таварылгаларже болгаш айыылдыг ооалдактарже чамдык та сиңнигип, аңаа алаагын

ЖУРНАЛИСТИКА— НАЙТЫЛГАНЫҢ ОРУУНДА

ЧААРТЫЛГАНЫҢ ОРУУНДА

Ниитилел амыдыралының бүгү талаларын чаартырының реводюстуг чорудулгазын боттандырар талазы-биле партияга идепкейлиг дузалаары — Советтер чурттуунуң журналистериниң бедик хүлээлгези болгаш харыысалгалыг сорулгазы-дыр. Эде тургустуушуушкунунуң боттуг дүржүлгазын бүгү талаалыг коргүзеринче, ава-түүлдүң озүмнерин эскерип тывары-биле болгаш калбаа-биле пропагандалаарынче совет парлалганың мурнакчылары амгы үеде чүткүп турар.

Эде тургустуушуушкунну, ооң алыс утказын журналистер чүгле хаңмаа-биле тайылбырлап көргүзер эвес, харын база боттарының чогаадыкчы коллективтеринииң ажылын эде тургузар сорулгалыг. Массалыг информация чепсектериниң бо утаалышкынга ажыл-чорудулгазының дүржүлгазы болгаш анализи, харыысалгалыг чаа сорулгалар — ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң VI съездизиниң делегаттарының кичээнгейиниң төвүнге тургустунган. Москвага, Эвилелдер бажыңының Колонналыг залынга март 14-те съезд ажыттынган.

Эштер Г. А. Алиев, Л. Н. Зайков, Е. К. Лигачев, Н. И. Рыжков, М. С. Соломенцев, В. М. Чебриков, Э. А. Шеварднадзе, П. Н. Демичев, В. И. Долгих, Н. Н. Слюньков, С. Л. Соколов, И. В. Талызина, А. П. Бирюкова, Г. П. Разумовский, И. В. Капитонов оларның съездиниң делегаттары болгаш ааджыларын адыш часкаашкыны-биле уткаан.

Журналистериң республика эвилелдериниң, агентилелдериниң, телевиденне болгаш радио дамчыдылга талазы-биле комитеттериниң удуртукчулары, солуннарының болгаш журналдарының код редакторлары, совет болгаш хөй-ниитии организацияларының, чогаадыкчы эвилелдериниң төлээлекчилери, ажылчын болгаш көдээ корреспондентилер президиумга олурган.

Ааджыларының аразында — Журналистериң делегей организациязының телээлекчилери, акы-дүңма чурттарның журналистер эвилелдериниң делегациялары.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң ажылының болган СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлеринге дүүштүр Журналистер эвилелиниң сорулгаларының дугайында эвилелдиң баштаар черииң даргазы В. Г. Афанасьев отчёт илеткеп кылган.

Совет ниитилелдиң амыдыралының экономиктиг, социал-политиктиг болгаш идеологтуг талаларынга журналистерниң ажыл-чорудулгазының кол угланышкыннарын илеткелчи доктаваан. Эң-не нарын болгаш харыысалгалыг ийи сорулганы бистер, журналистер, шиитпирлеп турар бис деп, ол демдеглээн.

Бирээде: эде тургустуушуушкунуң амыдыралда чорун турарын болгаш ооң түңнелдерин эң-не чигзи-биле көргүзери, эде тургустуушуушкунга, чүүтүүң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедирииге чедиишкинни хандырар талазы-биле партияга, күрүнеге дузалаары-дыр.

Ййиде: бистериң боттарывыстың, массалыг информацияның совет чепсектериниң — солуннарның болгаш журналдарның, радионуң болгаш телевидениеңиң, информация агентилелдериниң материалдарында көстүп келген. Бо чылдың февраль ортанда М. С. Горбачевтуң журналистер-биле ужуражышкынны болган. Алды шак үүгүлүүлээн ол ужуражышкын, беседа-ужуражышкын, ажыттажыт чок чүгаалажышкынга дыка солуң болгаш үре-түнелдиг болган. Эде тургустуушуушкуннуң, дүргедээшкининиң байдалдарында парлалга ажылының бүгү талаалыг, тодаргай программазын ол ужуражышкынга ТК-ның Чиигине секретарының чугаазынга айыткан. Совет журналистер ол программаны боттарынга чепсек болдургап.

Республикаларның болгаш чер-черниң парлалгаларында таварымчалыг өскерилгелер бар. Ынчалзажок оларның чамдыктары эде тургустуушуушкунче ам-даа ёзулуг кирбээнин, айтырыгларны тургузарда принципиалдыг чорук, четпестерни шүгүмчүлекчи ёзу-биле көрүү оларда четпес болуп турарын СЭКП ТК-ның январь Пленумунга демдеглээн. Информацияның чепсектерин —эде тургустуушуушкунуң ол күчүлүг быразын партияның хөй-хөй комитеттери чамдыкта чедир ажыглавайн, оларның ажыл-чорудулгазын моондактаарын чамдык чүлдерде ам-даа үргүлчүлеп турар. Чер-чер парлалгазының шүгүмчүделдиг угланышкынын чамдыкта чүгле моондактаар эвес, харын шуут кызын турар.

Ынчаарга шиитпир-биле алырга, парлалгада эде тургустуушуушкун бергезимзор, ооңум чоруп турар. Эде тургустуушуушкунуң болгаш дүргедээшкининиң айтырыгларын үргүлээр болгаш шиитпирлээр херекке чамдык журналистер белеткел чок, чедир билип шыдаваан болган. Оскелера дүүрер, аймаарап, күжүн мөөнеп албаан, таптаашкынның көөргеттинип шүүлгээр чоруктуң байдалдарында тыылгап бодаашкынын артышкынынарын дап хоталып шыдаваан.

Чүгула айтырыг — парлалганың үндүрген чүүлдериниң дээштиниин дугайын чүгаалап тура, илеткелчи сөөлгү чылдарда, ылаңгыя ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң база партияның XXVII съездизиниң соонда, шүгүмчүлелдиг чүүлдерии шалыпкын, дээштиг база шиитпирлиг көрүп, аңаа харыылап турар апарган, шүгүмчүлеп болбас черлер сапы кызырылган деп, илеткелчи демдеглээн. Шүгүмчүлелге таварымын турар кижилериң эрге-дужаал деңнели бедээн. Оларга ам республикаларның компартияларының ТК-ларында, министрлер-даа, крайкомнар, обкомнар-даа кирип турар апарган.

Ындыг-даа болза шүгүмчүлелге хамаарылганы амдаа чогумчалыг деп санаар арга чок.

Сөөлгү үеде шүгүмчүлелди хүлээп көрбезиниң дыка бодүүн, ынчалзажок кончуг күштүг аргазын ажыглап турар. Съездиге азы ТК-ның Пленумунга кайы-бир обкомнуң секретары (колдуунда-ха тодаргай эвес, имити хевир-биле) төп парлалганы шүгүмчүлээр. Ооң соонда ол областы шүгүмчүлээри берге апаар. Кандыг-даа шүгүмчүлел — солуннуң шүгүмчүлеткени дээш өжээн иеген ап турары кылдыр санаттынар. База бир «шүгүмчүлээри хоруглуг зона» ындыг янзылыг тыптып келир.

ТК-ның парлалга организациязының обкомнарын шүгүмчүлээр эргезин чиганнынмакинге тургузарын оралдажыр чоруктар бөзин бар боон турган. Ындыг таварылгада мындыг барымдааны мурнунга тудуп турар: партия организацияларынга ажылдаан дүржүлгазы чок солуун корреспондентилэп оларның ажылының дугайында үнелел кылып шыдавас деп. Ынчаарга дараазында айтырыг тургустунуп кээр: партийжи солуннуң журнализи кайы үеден эгелээн партийжи ажылдакчыга саватпас апарганы? Партийжи парлалганың журнализинин ажылы партийжи ажыл боон келген болгаш боон артар-даа.

Чамдыкта парлалганың үндүрген чүүлдерии, «чоран олчаан баары ол бе» дээш ышкаш, ыыт чокка кулак даштыг-биле эрттирип тер чүүлдер база бар. Ылаңгыя чогаадыкчы организациялар, литераторлар, уран чүүл ажылдакчылары шүгүмчүлелди кончуг хөөн чок хүлээп ап турар. Олар шүгүмчүлелге чүгле харыы бербес эвес, харын «шүгүмчүлелге удур» кампанияларны чамдыкта организастай бээрлер. Олар чүгле байыр чедирип мактаан «шүгүмчүлелге» чаңчылыг өөренн бергенер.

Шүгүмчүлелге хамаарылганын, дорту-биле чугаалаарга, ону хүлээп көрбезиниң, ээ нептерткей хевири —оон канчап-чоон адырлап алыры — үжүр эдерткен, утка чок харыылар бээри апарган. Шүгүмчүлелге харыыны бергеи ышкаш кылдыр-даа сагындырар, а херек кырында тодаргай хемчеглер алдынаан болзур.

Баш бурунгаар алдынар хемчеглер база таварымчалыг-хавар. Шүгүмчүлел кылыры, четпестерни илередири-биле корреспондентинии чорудуптарга, ук черден кижилер телефонныаш турүптар. Шүгүмчүлел кылырынга моондактаар ораалдажышкынларны кылып эгелээр, ол болдунмаска таварымчалыг, карак чаггаан харыы бээрииң эптиг арганарын тып, редакцияже долган, «кымның чөпшээрезиниң» тодарадып туруп бээр. Шүгүмчүлелди дорт болгаш өске-даа аргалар-биле кызыл турарының фактылары бистс хөй.

Социалистиг демократияның шылгаттынган чепсээ болур ажык-чарлыг чорукту, шүгүмчүлелди болгаш бот-шүгүмчүлелди моон ынай улам хөгжүдериниң чугулазы СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга онзалап демдеглеттингеп.

Шүгүмчүлел — чидир чепсек, ону боламчалыг, билдинлиг, серемчилиг ажыглаар херек. Шүгүмчүлел тодаргай, кандыг-даа чиганнаш чок чиге, тургузукчу болурга — ынчан дээштиг. Чаңгыс талаларының, фактыларны хажыдары, кижиниң болгаш коллективтиң алдар-адын база төлептиг шүүрүп доромчылаары шүгүмчүлелге турбас ужурлуг. Болдурган хажыдыкшынналары дээш шүгүмчүлел кылганнар харыылаар ужурлуг.

Чамдыкта бижээн чүүлдериниске харыысалга чок болуп, частырыгларны, шын эвес, хөлүн эрттирииптер чүүлдерии болдуруп турарыныстың мынчар апаар бис.

Журналистер эде тургустуунушкунуңуң эки дүржүлгазын ам-даа багай дилеп тып турар. эң чиик, нзеп каан орук-биле — билдингир-ле черлерже, кижилерже барып турар.

Эде тургустуушуушкунуңуң эки дүржүлгазы амдыкызына шоодуг улуг эвес, эвээш. Ук дүржүлгазы бар шаа-биле чыыры, оны деткиири, иептерлерии чугула —журналистер мурнунга ындыг сорулганы партия салган.

Үениң негелделериниң дең-велиниге турар төлөеде, бижи-даа турар, редакторлар-даа турар журналистериңиң мергежилии, ажылының шынарын бедидери, авторлардан-даа, редакторлардан-даа негелдеии бедидери чугула.

Илдең-не кошкак ажылдакчылар парлалгада ам-даа бар. А чүгле бодуңуң шалыңын дугаларынга ойлежип орар «ортүмактаро» оон-даа хой. Журналистериңиң ажыл төлевиринде ам-даа бар дең-пештирилге база ацаа ыдыг болуп келген. Парлалгага ажылдаар шиңеп чок кижилерден бистиң одуругларывысты шиитпирлиг хостаар херек.

Ийи-чаңгыс кижилериң мергежилиниңден хөйүүн, түңнелинде барып бүгү коллективтиң мергежилдиниге чедер — журналистиң ажылды эде тургузарының, ооң шынарын экижидериниң кол ужур-утказы ол деп көрүп турар бис.

Удуртукчулар харыысалганы бодунга дидим алыр, харыысалгадан кортпас, бодуңуң эргелерии калбаа-биле ажыглаары чугула. Хөй санныг «чөпшээреди глерден», материалларны үр үеде чылдырып кэриидеп, «бот-кымнадан» ойталаар ужурлуг, ол чорук парлавр чүүлдериң шалыкшы болуруп саададып, муриңии кодурүп турган, чаңчылчаан темаларның кызыгарыдан үштүнарынга шаптыктап, бодалдың чидир эвес, шүшпең чоруунга чедирип турар.

Журналистериңиң чогаадыкчы ажылының дыка четпес чүүлү болза материалдарның жанр талазы-биле чаңгыс айлы, жанрларының янзы-бүрү хевирлериниң чогаадыкчы курлавырларын, оларның сайгарыкчы база ура-чечен аргаларын кошкак ажыглап турары. Проблемалыг, социал, шүгүмчүлелдиг репортажче, анализтиг интервьюже, корреспонденцияже, публицистиг диалогче, социологтуг портретче, очеркче, проблемалыг статьяже хөй кичээнгейии салыр.

Парлалганың даштыкы политикага өзек темазы —капиталязмии албан солуур тургузуг — социализмниң, ажылчы чоннуң ниитилели, социал чөптүг чоруктуң болгаш боттуг демократияның ниитилели, милитаризмни болгаш күш дөгээриниң политиказын хүлээп көрбес ниитилел, киши төрелгетеиге ядролуг чепсек чок келир үеии саналдап турар ниитилел — социализмниң артын күштерии пропагандалаары болзур.

Солуннар Совет Эвилелиниң даштыкы политиказының тайбыңга ынак углаңышкынын долузу-биле, бүгү талаалыг көргүзүп, совет тайбың инициативаларының утка-шынарын болгаш ужурдузазын илередип көргүзеринче чүткүп турар. Бистиң иштики ажыл-херектериве кайы хире чедиишкининг чорун турарындан, коммунист бүрүзүнүң, хамааты бүрүзүнүң ниити чүүтүүң чедиишкиннерииге салыышкынынан ССРЭ-ниң тайбынга ынак политиказының дээштиг, ажыктыг чоруу шиитпирлиг чергелии-биле хамаарыкшыл үргүлүү бадыткап, көргүзер херек.

Ийеткелчи Журналистер эвилелиниң делегейге ажылчорудулгазының дугайын чугаалаан, ол ажылдың үлем калбарын, ханылаи турарын айыткан. Амгы үеде Европаның, Азияның, Африканың болгаш Латин Американың 66 чурттарының 80 ажыг национал журналисчи организациялары-биле харылзаалы тудуп турар. ССРЭ-ниң Журналистер эвилели делегейиниң тускайжыттынган 4 журналисчи организациязының кежигүнү боон турар.

Эвилелдиң V съездизиниң эрткен үезинден бээр чылдарның мөгүнде Журналистерииң делегей организациязы-биле харылзааларны хөгжүдүп, быжыглаарынче, делегейниң журналистериниң демократтыг шимчээшкининиң чаңгыс эвии быжыглаарынче, Журналистериңиң делегей организациязының шүгүму-биле тайбың болган үлустар аразында кады ажылдажылга, социал деңшилте дээш демиселче үлама улуг кичээнгейии салып келген.

Эвилелдиң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының дугайын тайылбырлап чугаалаан, оратор соцгуулдалыг организмниң ажылын идепкейжидериниң эргежок чүгулазын демдеглээн. Баштаар черииң чамдык пленумнарының ажыктыг салдары шоодуг эвес боон турган. Салдынган айтырыгларны өөлүг чогаадыкчы, тыныгыр, дискуссия байдалы-биле чугаалашпайн, совет журналистиканың үеэн келген айтырыгларына дегбейн тургулаан. Хөй-ле шүгүлээлиг болган мактал кылыр чорук көрүдеп турган, ону чүгле соолгу пленумнарга элээп эвээжедир арганыг болган.

Журналистериңиң республикалар, крайлар, областтар организацияларының ажылынган бистиң чедиишкинверивис-даа, бистиң четпестеривис-даа, көрүнүктс чүве дег, тодаргайы-биле кестүп турар. Ниитиэп-биле алырга, оларның ажылы эде тургустуунушкунуңуң негелделериниге, ам-даа дыка четпейи турар. Оларның ажылында хелүн эрттир ужур эдертпп, организастаар, өзу барымдаалар, чаңгыс хепке куткан ышкаш үүлдериниң эвээш эвезии болган өзүлүг херек кырында, дириг ажыл-херектиң көвүлдүр-ле чедиишпейи турарын чоокта эрткен конференцияларга болгаш съездилерге демдеглээн.

Амгы байдалдарның үезинде эвилелде бөш муң хире журналистер эге организацияларының ролю болгаш эзлеп турар черии дыка үлгадыр ужурлуг. Чогум-на оларга бүгү-ле чаа үүлдер, бүгү-ле дириг ажыл-херектер тыптып эгелээр, чогум-на оларда тургедээшкини, эде тургустуушуушкун дээш демиселдиң мурнуку одуруу турып турар болгай. Эге организациялар чаа ажыл-херектиң эгелекчилери болур ужурлуг, шинчаган оларның эгелээшкинерии калбаа-биле деткиирдаа бис.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилели —эң хөй санныг кижилиг, улуг күштүг чогаадыкчы эвилел боон турар. Чуртта чүс муң журналистер ажылдап турарлар. Оларның 85.182 муңу — Эвилелдиң кежигүнлери. Оларымыбиле кады штаттан ашкаар барык 6 миллион корреспондентилер база ажылдап турар.

Ийеткелчи ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң Уставының съездиге чугаалажып көөр чаа эдилгезиниң дугайын тодаргайы-биле тайылбырлап чугаалаан.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң Төп ревизия комиссиязының отчёдун ооң даргазы В. И. Новиков кылган.

Ооң соонда саиал-онзал солчүшкүнү эгелээн.

Съезд ажылын үргүлчүлеп турар.

(СЭТА).

«ӨӨРЕНГЕН ИЖИМ КОНЧУГ»

Февралдың эртенги соок чыларын чаактарга дээрге, экиин түү дээр. Дээрниң хиндиниде хир-даа чок, аяс. Суурдуң болгаш хоорайның сайгылгааннары-биле адаалнашкан түве дег, дээрде сылдыстарның кара кайы-даа эртеден артык ишкаш чидий берген чырып турганнар. Сааҥчы оң ийиги беш чылдың ийиги чылының бир күш-ажылчы хүнүнче омаксеригек, тура-соруктуг базып орган.

Төлевилел ёзугаар тутқан үлегерлиг кажаала ишкеринге чедип ...ген. Чылыг, чырык кажаала олары улугулуг тыныглап каап, шолаан, далаш чокка шеменнеп чыткылаан. Оларның чамдыктары аазын коргеш, тура халышкаш, чем салыр оңгача-харже бажын суп, чем дылей бергенмер. Инек олар аппаратгарны, хуущаарны белеткээш, ишкеткерге дүүн-не белеткеп алганы чарбаны, силостуг үлей салып бергеш. Оларны ишкеткер далаш чокка чип эгелеп... Ишкеткериниң эмиглерин чуа антташ, массажташ ишкеглаш, сеалдалыгче киришкеп. Оң үеде артешкинниң ёлды шак чоокшулай бергеш болгаш. Оон эш-оюу сааҥчылар чамчыл ёзугаар базып-ла шак мичээр аймыдан кирип-кеп.

— Дүктүг Донеш-оолова экиин, үүле бүдүүгүр-ле болзуп— деп, ферма эртелекчизи, сааҥчы Алдын-кыс Сана-Байировна Монгушпуң соруктуг өктүг үнүн ол дыңнаш, сеткилин өөрүп, холу удам-на туттунгур ишкаш болгаш берген.

Дүктүг Донеш-оолова сүт бүдүүрелин ковудедир дээш чүүү ишкыраш бам бурунгаар бодап, шиитпирлеп, ол ёзугаар аймыдан турар. Хамык-ла үүүр саар ишеткеринең ажыылдамын, чемгерилгезин, суггарыылгазын экижидеринде, оналаакан аймыжынга хууда харысылгазын бедидеринде деп ол санап турар.

Дүктүг Оңдарның сагыжынга бо фермага аймыдан кирип турган үеден кирип келген, эртеден үелеп эргий бодай берген.

Быҥаа 1966 чыл турган. Материалдыг баазаа кошкак, тварымчалыг, ...азастатгыгаан калгалар турбаан, ишкеткерге хол-биле саар, өдөөн айтаарын, сөөртүүгүн шуптуг хол-биле кылыр. Кыштың кончуг соогунда хол-биле ишкеткерни сваары, өдөөн айтаарны, оны кажаадан үндүр сөөртүүгүн кайы хире берге ийин, ол бүгүнүң шуптузуун шылажын эртиен. Чамдыкча хол бут-даа, мага-бот-даа доңуп келир, соокка алаын харындаа турган. Хой үрүт-дарыглыг кижиге (Дүктүг Донеш-оолова оң урутгу божаан, кижиизидиң өстүрген Маадырже) эртен эрте турган, орай дүнеге чедир ажылдаарга бергелерге таваржып тургулаан. Чаш уруглариы ажаан, азырап өстүрери, школачыларын өөредип кижизидери, акшарын-чемгерери чидыг-ла белеп эвес херек-ле болгай. Оон уламыдаан бо берге ажылдаан үнүп чоруткан, ескээр ажылдаарын-даа ол кап удаа бодап келген чидыг-даа болза ол бодалдарын кымга-даа чугаалап, чарлап көрбээн. «Эргээ өөренжес, бергээ өөренир» дээ хоочуннарның чугаазын сактып келген, хижинип шылаавас чүвезэ чок, чүгле тура-соруктуг ажылдаар сорулгазы ол бодунуң мурнуку салып келген, ынчангаш ону бодунуң эки күш-ажыыны-биле бадыткап, шынап-ла ажыл-ишчизин, соруктуун, ярстиниң бергелерге торулбазын көргүүп турар.

Шаг шаа-биле турар авес. Сүт бүдүүрү... ковудедир, ишкеткериниң уксаазын экижидер, баш саның өстүрер дугайында айтырыг ферманың ажыл-ишчилериниң мурнуңга тургустунуп келген. Биргү эвлчегге материалдыг баазаа улуг рольду ойнаарын барымдаалаан, механизастаан ишек кажааларын чеден чылдарның эгезинде тутқан, малчыларның ажылдаарынга чурттаарынга таварымчалыг байдалдарны тургузарыңче кичээнгейин салган. Ол ышкаш симменталь уксаалыг ишкеткерни өстүрүп ягелээн. Бир авес чогуур бижиг, мергежил чок болуур болза, чедимишкинниг ажылдаары берге, ооң уламыдаан саавчы, ишек даадарчызы, быжаа ажаакчызы болгаш ферманың оскеда ажылчыннары хандыкпыллыг өөренип, мергежилин, бижиин бедидерин бо хүнүмерге чедир кол кичээнгейге алган. Ооң уламыдаан күш-ажылчы, найырадыг, ажыл-ишчилериниң билиг-мергежилин шыпрак коллектив мнига тургустунган, көргүүтүлер талазы-биле Дөргүн сүт-бараан фермазы түрбе Чөөн-Хемчикте эвес, республикада дооре ажылдыларының санында киргеш тураарыдга эвес дээрзин кылдыңган бичe эвес херектер бадыткан турар.

Дүрекулгелыг саавчы сүт бүдүүрүлгезин ковудедир дээш бодунга онаашкан ишкеткериниң ажаалдазын, чемгерилгезин, суггадын экижидеринче чаймы-даа, кыжын-даа үргүлүү сагышты садып турары ооң чедимишкиниг ажылдаарынга үнделеин болуп келген. Чамдык кижилер чайгы үеде ишкеткериниң чемгерилгезинче, оларны, суггадын шын тааныштырарынче сагыш салбайн баар, ону ол бүрүү шаан турар. Харын-даа чайы үеле ишкеткерден чиик бот-үүелит эдбек сүттү алыр дээш кызымак ажылдаарны ооң чанчылы болу берген. Ынчаштаа ажылдан келген чылдарының дургузунда мурнакы саавчыларның одуруугга кирип, хой удаа социалистиг чарыштың тинзенчиин болуп келген. Дүктүг Донеш-оолованың күш-ажылчы чедимишкиннерин бодин-биле үнелеп көргеш, ону Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңналаан. Тыва АССР-ның алдарлыг малчыны деп хүндүлүг аатты тывыскан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бедик шаңналарынга хирлы кылдыр ол удам-на шалынчы, тура-соруктуг ажылдан турарын бүүрел көрдүүр.

Күш-ажылдың хоочуну пенсиялаар шагы чеде бээрге, коллектив могаг биле, ажыл-ишчи, сагыш човаңгыр иези пенсияже үүлээн. Элээн каш хонуктарда ол ажылдаваан, чидыг-даа болза, фермазынга өөренген чанчылы-биле хүнүүл-не кээп турган. Шак мынчаар чоруп турарга сагыш-сеткилиниге бир-ле чүве четпес, дүнүүн-даа, хүнүм-даа узуну кончуг болу берген. «Шүүт-ла хилинчекеш берген мен» деп ол ажыы-биле чугаалаар. Ынчангаш совхозтуң директору Х. С. Дамба-Дармаага чеде бергеш чынча дээн:

— Өөренген ижим кончугур, ам-даа ажылдап көрейн, планныг онаалдаларны ажыр күүседир мен.

Саавчының дилээн дирежин хандырер ужурга тавармышкан.

Д. Д. Оңдарга чээрби беш инекти хүлээдип берген. Пенсия назылыг болза-даа, ооң-үү чылдарда бердинген даалгаларны өөренген чанчылын ёзугаар ол ажыр боттандырын келгенин Хүлер-оол Салчакович мактап чугаалады.

Оң ийиги беш чылдың бирги чылында ол тура-соруктуг ажылдаан, чүге дээрге эш-оюу-биле бир дөмей ажылынга хамаарылгазын оскертип, чаа ёзу-биле ажылдаар хемчегларни ап келген. Оон уламыдаан эртеен чылын бы-жыглаан ишеткеринден ишитин-биле 65 тонна сүтүү бүдүрер тургаш, 70 тонна чедирген. Бир инекке оналаатыр 2834 кг сүтүү сагаан хүлээлгезин ажыр күүседирген. Ферманың чарыжынга ийиги черни эдээн, республиканың сааҥчыларының арасында күш-ажылчы маргылаага ээе дугаар черни алган. Сааҥчы чүгле сүт бүдүүрүлгезин ковудеткен эвес, ооң шынаан экижиткен. Фермаңа күрүнеге саткан сүдүүн 88 хуузу бирги, 12 хуузу ийиги класстыы болган, шага хоочун ишчиниң кирген үлүү база бар. Бо чылдың январь айга сүт саалдавын эртеен чылдың ол үезинден сааҥчы ковудеткен, ишкеткерни фермада ол көргүүт хүнде-ле 400 кг ажыт өскен.

Т. ХЕРТЕК.

Чөөн-Хемчик район.

Бөгүн–Чүрттелга-коммунал ажыл-агый болгаш чоннуң амыдырал хандырылга ажылдакчыларының хүнү

КОЛ НЕГЕЛДЕ–ЧОГААДЫКЧЫ АЖЫЛДААРЫ

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленуму, СЭКП-ниң XXVII съездизи совет улустуң мурнуңга улуг со-рулгаларны салган. Эде тур-густунуушкунуң болгаш эр-тем-техниктиг депшилгеге үндезилээн дүргедээшкиниң айтырыглары чер-черде шиитпирлеттинип, амыдырал-га боттанып турар. Во улуг ажыл-херектиң хажыызынга бистиң республиканың амы-дырал хандырылга бүдүүрү-гелериниң ажылдакчылары артып калбаан. Олар съездиниң шиитпирлерин амыдыралга боттандырар херекке үлүүн киришпирнип, планныг онаалдаарны күүседири дээш кызымак ажылдап ту-рарлар.

Он ийиги беш чылдың ийиги чылы күш-ажылчы башкыны эгелээ-ле ийи ай ажа берген. Эрткен чылын чонга ачы-дуза чедирериниң хемчээлиниң өзүлде темпизе-ринің талазы-биле мурнуку үелерден элээн бедик деңнел-ди чедип алган бис. Сөөлгү каш чылдарда бистиң мини-стерствога ыңдыг түңнелдер туруп кербээн. Ол бүгү ажылдың чамдык адырла-рынга кадрларны шын шилип ап, бүдүүрүлгелериниң деп-дескн ажылдаарын хан-дырып, удуртукчу бүгүзүүүң хууда харысылгазын бедидип, олардан негелдени күш-телдирип, план күүседеззин-ге хамаалдалыг чоруктуу че-дип ап келгенивистиң түңне-ли ыңдыг санап турар бис. Маңаа хамаарыштыр эде тур-густунуушкунуң айтырыг-лары улуг салдарлыг болга-ның демдеглээр апаар. Ол ажылдарының ачызында эрт-кен чылын Чоннуң амыды-рал хандырылга министер-ствозунуң бүдүүрүлгелери ачы-дуза чедирериниң пла-ның 107,7 хуу, ооң иштинде көдээ черлерге — 104,6 хуу күүседткен. Планнан ажыр 283 муң рубльдиң ачы-дуза-вын чедирген. Төлевирлиг ачы-дуза чедирилгезиниң ээзүлде темпиан 119,6 хуу болган. Ачы-дуза чедирилге-ниниң хемчээлдериниң ниити немей озүлдээн күш-ажыл-ды бүдүүркүлүг бедит-кенинин күсели-биле че-дип алдынган. Ол талазы-биле план 107,4 хуу боттан-ган. Бир кижиге оналаатыр ажылдап кылышкын 2341 рубль. Ол 1985 чылда деңнеледи 147 рубль хөй.

Ажылга чедишкиннериниң бир кол быразы — социалис-тиг чарыш. Ооң түңнелдерин бүдүрүлге, коллектив бүрү-вүнге ай, квартал санында үмүрүүн, тиилекчилерге шаңнал-макталдарны тыпсын келген. Эрткен чылын квар-талдар айы-биле алырга, чарыш тиилекчилериге Бии-Хем районнуң чоннуң амы-дырал хандырылга бүдүрүлге эргелези (начальниги А. И. Костенков), Барыын-Хемчик районнуң — (начальниги В. К. Сарыглар), Каа-Хем район-нуң — (начальниги Т. А. Чигарских) санадып, ажыл-агый чылын күш-ажылчы бедик көргүүлерниг доос-кан. Амыдырал хандырылга ажылдакчыларының чаңчыл апаргаң байырлалының бү-дүүзүнде ак сеткилдиг, кы-ымак болган чогаадыкчы ёзу-биле ажылдап, бүдүрүл-гелериниң мурнакчыларының одуруундан үнмес, ажылга бедик харысылгалыг ажыл-чыннарны адаары ооргүнчүг-дүр. Шындыг кижилерге бол-ган коллективтерге Бии-Хем районда комплекстиг хүлээп алышкын пунктуларның ажылдакчылары С. О. Бичеоол, Т. Я. Солдатенко, бажың херекселиниң техниказын сентээр талазы-биле А. И. Бадрединовка, платье даараа-рының И. Ш. Чулага, баш таварыкчыларыкың Н. Ч. Ста-родумовага удуртқан брига-далар коллективтери, радио-механиктер Л. Тунгар-оол, М. З. Мокшин, даараныкчылар М. Өмер, Н. Ванина олар болгаш өске-даа хөй-хөй мурнакчылар хамааржыр. Амгы эде сургустунуушкун үеэн-биле деңге бавып орар, боттарының байлак дуржул-газын аныктерге дамчыдып, бедик бүдүрүкчү-... ажылдап чоруур ол кижилер, түс-түе коллективтер бистиң кол хаанныр күжүзүс болу бергеш.

Министерстволуң аппарады, каттыжымышкыннарның удур-тукчулары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары бодунуң ажылын элээн эде сургузуп турар. Хөй ай-тыышкыннар бээринің, хөй саазын чарыгдаарымың ор-нунга чер-черге дорту-биле практиктиг дуза чедирери-биле командировкаже док-таамал үнүп турар апаргаң. Ындыг-даа болза, ол бистиң ажылывысты долуузу-биле экижидип шыдавас. Эде тур-густунуп алыр дээш бистер ам-даа хөй ажылдаар ужур-луг бис.

Эде тургустунуушкун дев чүл дээрзин партияның съездизи, ТК-ның Пленумнары тодараткан. Ол дээрге кижи бүрүзү бодунуң ажылын ак сеткилдиг, кымыын кылыры, күжүн болгаш билинн долуу-зу-биле берип турган ажыл-даары-дыр. Ол дээрге хамык-тың мурнунда, бүгү дециел-дерге күүседикчи сагыла-чурумну бедидерн-дир. Вистс бо талазы-биле ажыл-херек кандыгыл? Кошкак деп дорт чугаалаар херек. Соглаан ёес-биле кылыр иштиг ара-ында карышкаа улуг. Чам-дык удуртунчуларның («Рем-быттехника» бүдүрүлгезиниң начальниги Ванхобин, Тожунуң амыдырал хандырылга комбинадының дирек-тору Маңгыр, Таңды район-нуң чоннуң амыдырал хан-дырылга бүдүрүлге эргелези-ниң начальниги Макарова, Чөөн-Хемчиктиң — начальниги Байкара) күүседикчи сагылга-чурумну ам-даа куду болуп артпышаан. Олар бү-дүрүлгелериниң материалдыг баазаларын экижидериниң айтырыгларын чедир шиит-пирлевейн, кадрлар белеткеп алырынче сагыш салбайн, чаа аргаларны шиитпедип албайн, үүлге үстүүү черлер-деп айтышкыны маңаа орар чаңындан үштүнмаанаар. Ажылдың ындыг стиль бол-ган методтары-биле моов соңгаар эптешпес бис.

Бригада керээниниң ажык-тыны биле тура-ла, чамдык удуртукчулар бо чугула ажылче улуг кичээнгей сал-байн турар. Бо ажыл «Тува-парикмахерские», «Тувафо-то» каттыжымышкыннарда (директорлары Л. М. Чуна-рева, В. Г. Кудря), «Тува-обувьбыт» каттыжымышкында (директору И. К. Канзай) дыка сула. Бо ажыл-агый чы-лында ону чугулага көрүп, сегидери артык эвес. Ооң ындай ачы-дуза чедирериниң 22 хевириден 4 хевирге план күүседтинмейн барган. Хандырылганың деңнелгези арга-ларын ажыглап турарын-да база-ла четпестер бар. Улуг-Хем, Кызыл, Бай-Тайга, Тес-Хем, Барыын-Хемчик районнарының чоннуң амыды-рал хандырылга бүдүрүлге эргелелдери, Тожунуң амы-дырал хандырылга комби-нады чогуур деңнелге чедир, үениң негелдеанинге дүүштүр ажылдавайн келген.

Республиканың амыдырал хандырылга бүдүрүлгелерни-ниң коллективтери боттары-ның профессионал байырла-лының бүдүүзүнде — бо чылдың өртээн ийи айында ачы-дуза чедирерни сайгара-рының планнын 101,3, ооң иштинде көдээ черлерге 102,6 хуу күүседткен. Төле-вирлиг ачы-дуза чедирериниң планы 107,1 хуу боттанган. Чыл эгезинде чедип алганы-ныс темпилерни күдүлептээш, чонга ачы-дуза чедирерни экижидер дээш бүдүрүкчүүр болгаш үре-түңнелдиг ажыл-даары — биетиң министерстволуң бүгү бүдүрүлгелерни-ң болгаш коллективтерни-ң соруглазы.

Бо чылын совет улус Улуг Октябрьның 70 чыл болур оюн демдеглээр. Ол төөгүлүг болуушкунга алдар болдуруп, хөй-хөй күш-ажылчы кол-лективтер бедиткен социалис-тиг күзээлгелерни алганнар. Бо соруглаарны күүседирин-ге кижи фактору кол болган чугула рольду ойнаар апаар. Ындыг болганда СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунга чугаалажып көргенин эде тургустунуушкун болган партияның кадр политиказы ышкаш үндезин айтырыгны амыдыралга боттандырарын-га бүрүн киржиглиг болуру биетен база негеттинип тур-рар-дыр.

С. БУЯНДЫ,
Тыва АССР-ниң чоннуң амыдырал хандырылга министри.

ШҮГҮМЧҮЛЕЛДЕН ШҮГДҮНЕР

Он ийиги беш чылдың бир-ги чылының планныг онаал-дааларын Чүрттелга-коммунал ажыл-агый министерстволуун бүдүрүлгелери чедишкиниг күүседткен. Планнан ажыр 916,8 муң рубльдиң орулгазын киирген. Күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн 1,7 хуу ажыр күүседткен. Хеп чүүр черлер 57,8 муң рубль-ге орулгазы планнан ажыр киирген. Электри энергизиниң сайгарарының планы 101,4, а сугнуу—119,4 хуу, чунар-бажыңнар орулга киирер та-лазы-биле планын 117 хуу күүседткен. Ооң-биле кады чонга ачы-дуза чедирериниң немелде хемчегларн алдын-ган турар.

Бо чылын Сарыг-Септе бол-ган Бай-Хаакта хеп чүүр черлер долузу-биле ажыг-латтынып эгелээн. Кызыл ра-йонунуң Каа-Хем суурунда боттары чүгдүнар хеп чүүр чер ажыттынган. Чоокку үе-де хеп чүүр чер Кызыл-Мажалык суурга ажыттынар.

Ындыг чедишкиннер бот-тары-ла чедип келбес. Уран ходдуг кижилериниң ак сет-киидиг ажылдаавы-биле, олариың ажылга бердинге-ни-биле ындыг чедишкин-нер чедип алдынган.

Мооң мурнунда Кызыл хоорайның чурттелга тре-нинг аварыя-диспетчер ажба-ынныг ажылы багай дээш үргүлчү шүгүмчүледип тур-ган. Ооң удуртукчузунга Виктор Владимировичке Стоя-ровту томуйлаан соонда бай-дал шуут өскерилген. Мооң мурнунда чыдарда бажың волеры слесарьларны неделя-неделязы-биле маңаа турган болза, ам улуг-ла дизе бир, ийи шак иштинде оларның чагыларын күүседип турар апаргаң. Ол аныяк удуртук-чу эде тургустунуушкуннуң ёзулуг-ла кол өзээн тыва берген. Бодунуң холунда ажылчыннарды башкарын билир, ажыл хуваалдазын шын чорудуп, негелдени күштелдирип турар.

Чунар-бажыңнар болган хеп чүүр черлер комбинады эде тургустунуушкун айты-рымынче ам-даа шуудан кир-бээн. Ылаңгыя чунар-бажың-нарда чоннуң негелдезин хандырар талазы-биле саван, эът-дүрбүүр, шампунь дээн ышкаш барааннар баазаларда болгаш складтарда бар турда-ла, чедир сатпайн тур-рар. Изиг шай, соок суксун-нар, хадың ширбиишитер, ак-чоорганнарны хелезинге бээр, кыргаң улустарның чуварын-га дузалажыр, массажистер-нің ажылын организастаар дээш ышкаш айтырыглар шуут шиитпирлеттинмейн ту-рар. Маңаа улуг күүтүүн-дээ херээ чок. Түс черниң ажыл-дакчыларының сагыш чо-ваңгыры, дилээшкиннери, ажылга хамаарылгазы херек. Чунар-бажың болган хеп чүүр черлерни бүдүрүкчүлүүр ажылдадыры-биле аңаа эде тургустунуушкунну чорударын үе иеген келген.

1986 чылда 28 муң 987 дөрбелчин метр чурттелга шолуу ажыглалга киргеп, ары 8715 муң рубль шиңгеедип алдынган. Капитал септелге планчы 103,4 хуу күүсеттин-ген.

Оон-биле чергелештир Чөөн-Хемчик, Каа-Хем, Тожу районнарның чурттелга коммунал ажыл-агый орге-лелдери капитал септелге ту дуунун планнарын күүсет-пеен. Ол чүнү көргүзүп турарын дээрге ында ажылдан турар кижилериниң даавыдыр-ган ажыл-херээнге харыл-салга чогун, чурттакчы чон-нуң амыдырал-чурттелгазын че кичээнгейлиг эвээн хере-чилеп турары-дыр. Хөй-хөй септекчилериниң болгаш чурт-телга-коммунал ажыл-агыйның ажылдакчылары багай эвес ажылдаан. Бүгү-дерге «Довурзакта» эр, хереэжеп улустуң бөрттериниң кышкы он хире хевирлериден ап-тыг-да, тыва национал бөрттерни тускай чагыглар ёзугаар ба-ва даарап турар.

ЧУРУКТА: «Довурзак» ательеде Т. Чамзырының бригадазының кежигүннери даараныр олурлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

«ДОВУРЗАКТА»

«Тувашвейбыт» каттыжымышкынның Кызылда бөрт даараар «Довурзак» ателье-зинің коллективи чоннуң чагыгларын үезинде шынарлыг күүседир дээш кызымак ажылдап турар. Коллектив март айда 2300 рубль түңнүүт ажылдарга чагыгларны хүлээп алган болгаш ону ам чоокку хүнкерде доозарынче чоокшулаан.

Таисья Чамзырының удуртканы беш кижилиг кол-лективинде аныяктар, хоо-чуннар-даа бар. Бедик мерге-жилдиг хоочун даараныкчы Наталья Дунчуновна От-оол ында аныяктарның дагды-ныкчызы. Ооң даараның кел-ген үеэн ам иниизи-биле 40 чыл чедип турар. Даараан бөрттериниң шынары эки, чагыгларны күүседири дур-ген боорга чагыкчылар аңаа барыксаарлар.

«Довурзакта» эр, хереэжеп улустуң бөрттериниң кышкы он хире хевирлериден ап-тыг-да, тыва национал бөрттерни тускай чагыглар ёзугаар ба-ва даарап турар.

ЧУРУКТА: «Довурзак» ательеде Т. Чамзырының бригадазының кежигүннери даараныр олурлар.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотозу.

Хоойлу төлевилелин таныжып турар

БИЛИРИ ЧУГУЛА

Амгы үеде бүгү чуртта Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжымышкынының) дугайында ССРЭ-ниң Хоойлуунуң төлевилелин чугаалажып көөрү изиг түлүк чорун турар. Мен база ол төлевидела-ге хамаарыштыр бодумнуң чамдык бодалдарымны ком-чуччулар-биле үлежир бола-дым.

Бир-ле дугаарында, дыка чугула документтиниң белет-теттинин турарын мында демдеглекселим. Бо доку-мент бистиң аравыста ам-даа бар боон турар. Бичии-ле аргажок чүве кылгаш ооң төлевирингe аргалыг-ла болза хойну алыксаарларны чоп бодудурарынга дыка улуг идик болур ужурлуг. Хоойлу чер бүгүдеге социалдыг чептүг чоруукту бадыткап, ажылга идиктерни өстүрүп ягелээн. Бир авес чогуур бижиг, мергежил чок болуур болза, чедимишкиниг ажылдаары берге, ооң уламыдаан саавчы, ишек даадарчызы, быжаа ажаакчызы болгаш ферманың оскеда ажылчыннары хандык-пыллыг өөренип, мергежилин, бижиин бедидерин бо хүнүмерге чедир кол кичээнгейге алган. Ооң уламыдаан күш-ажылчы, найырадыг, ажыл-ишчилериниң билиг-мергежилин шыпрак коллектив мнига тургустунган, көргүүтүлер талазы-биле Дөргүн сүт-бараан фермазы түрбе Чөөн-Хемчикте эвес, республиканда дооре ажылдыларының санында киргеш тураарыдга эвес дээрзин кылдыңган бичe эвес херектер бадыткан турар.

Дүрекулгелыг саавчы сүт бүдүрүлгезин ковудедир дээш бодунга онаашкан ишкеткериниң ажаалдазын, чемгерилгезин, суггадын экижидерине чаймы-даа, кыжын-даа үргүлүү сагышты садып турары ооң чедимишкиниг ажылдаарынга үндеевин болуп келген. Чамдык кижилер чайгы үеде ишкеткериниң чемгерилгезинче, оларны, суггадын шын тааныштырарынче сагыш салбайн баар, ону ол бүрүү шаан турар. Харын-даа чайы үеле ишкеткерден чиик бот-үүелит эдбек сүттү алыр дээш кызымак ажылдаарны ооң чанчылы болу берген. Ынчангаш ажылдан келген чылдарының дургузунда мурнакы саавчыларның одуруугга кирип, хой удаа социалистиг чарыштың тинзенчиин болуп келген. Дүктүг Донеш-оолованың күш-ажылчы чедимишкиннерин бедин-биле үнелеп көргеш, ону Күш-ажылдың Кызыл Тук ордени-биле шаңналаан. Тыва АССР-ның алдарлыг малчыны деп хүндүлүг аатты тывыскан. Коммунистиг партияның болгаш Совет чазактың бедик шаңналарынга хирлы кылдыр ол удам-на шалынчы, тура-соруктуг ажылдан турарын бүүрел көрдүүр.

Күш-ажылдың хоочуну пенсиялаар шагы чеде бээрге, коллектив могаг биле, ажыл-ишчи, сагыш човаңгыр иези пенсияже үүлээн. Элээн каш хонуктарда ол ажылдаваан, чидыг-даа болза, фермазынга өөренген чанчылын ёзугаар ол ажыр боттандырын келгенин Хүлер-оол Салчакович мактап чугаалады.

Оң ийиги беш чылдың бирги чылында ол тура-соруктуг ажылдаан, чүге дээрге эш-оюу-биле бир дөмей ажылынга хамаарылгазын оскертип, чаа ёзу-биле ажылдаар хемчегларни ап келген. Оон уламыдаан эртеен чылын бы-жыглаан ишеткеринден ишитин-биле 65 тонна сүтүү бүдүрер тургаш, 70 тонна чедирген. Бир инекке оналаатыр 2834 кг сүтүү сагаан хүлээлгезин ажыр күүседткен. Ферманың чарыжынга ийиги черни эдээн, республиканың сааҥчыларының арасында күш-ажылчы маргылаага ээе дугаар черни алган. Сааҥчы чүгле сүт бүдүрүлгезин ковудеткен эвес, ооң шынаан экижиткен. Фермаңа күрүнеге саткан сүдүүн 88 хуузу бирги, 12 хуузу ийиги класстыы болган, шага хоочун ишчиниң кирген үлүү база бар. Бо чылдың январь айга сүт саалдавын эртеен чылдың ол үезинден сааҥчы ковудеткен, ишкеткерни фермада ол көргүүт хүнде-ле 400 кг ажыт өскен.

Бо ажыра бүдүрүлге чорудулгазынга ажык-чарлыг чоруктуг ам-даа калбартыры чугула болгу дег. Бүдүрүлге чери кайы хире чарыгдал-дарлыг боон, кайы хире бү-дүргенин, кайы хире орулга-лыг болганын, ол орулга канчаар чарыгдаттынганыл — ол бүгүнү кижи бүрүзү билгеп турар болза ынч. А бир авес карыгалыг ажыл-даан болза, аңаа кым буруу-лут болганыл? Ону база ажыт-чажыт чок дорт чу-гаалаары чугула. Ынчаш кошкак ажылдан турарлар бодалыр ышаар. Чок-ла бол-за, шыдавас болза, туружун ону кылып шыдаар кижиге хостап бервин.

Амгы үеде сөстер болгаш кылдыкып турар чүүлдериниң дээштин мооң мурнунда тур-ганындан канчап-даа эске болур ужурлуг дээрзин ки-жи бүрүзү херек кырында көрүп турар болза, ооң ажылга хамаарылгазы-даа өскерлир-ле болгай. Мооң мурнунда кандыг туржук? Чугаалажып, чугаалажып каарыыска-ла, ол чугаа боон артып каан турган та-варылгалар хөй-ле болгай. Ам ындыг болбас ужурлуг. Аңаа чаа Хоойлу бижиг ма-гадылааны бөөр ужурлуг.

В. ХУНАЙ-ООЛ.
Кызылдың автосептелге за-водунда слесарь.

Даарта — ССРЭ-ниң ИХМ-ниң социалистиг өнчүү-хөреңгини оорлаар чоруктар-биле демисел албаныңың 50 чылы

ЧОННУҢ ӨНЧҮЗҮНҮҢ КАМГАЛАЛЫНДА

ССРЭ-ниң Иштики херек-терниң Улус комиссариадыныңың дужаалын ёзугаар 1937 чылдың март 16-да социалистиг өнчүү оорлаар болган чиниең садыг кылыр чоруктарга удур демиселди күштелдирер күш-төлдирери-биле социалистиг өнчү-хөреңгини оорлаар чоруктар-биле демисел албаныңың туруускан. Ону В. И. Ленининиң 1917 чылда-ла «Черии, тарааны, фабрикаиы, дериг-херекселди, аъш-чемии, транспортту карак огу дег камшаңар — ол дээрге бөгүнде өгелеп өнгерии, бүгү-ниитии өнчүлөр-дир» дээн чагыын ёзугаар туруускан.

ССРЭ Конституциязында «Социалистиг өнчү — совет тургузугуңуң экономикитиг үндезиии, ынчангаш ол ыдыктыг болган дээн болбас» деп бижээн. Хей-ниитиниң өнчүзүнче хол сугар, күш-ажылчы эвес орулга алыр чоруктар дээрге чуртка материалдыг когарал чедирер онза айыылдыг кем-херек үүлгедиишкиии болур. Алыксакчиксептер, оорлар, ууу өнчүзүреитер амыдыралдың социалистиг хевиринге шуут дүүшпес болуп, багай салдарны чедирип турар. Ынчангаш ындыг чоруктарга удур демисел албаныңың туруускан. Ону В. И. Ленининиң 1917 чылда-ла «Черии, тарааны, фабрикаиы, дериг-херекселди, аъш-чемии, транспортту карак огу дег камшаңар — ол дээрге бөгүнден өгелеп өнгерии, бүгү-ниитии өнчүлөр-дир» дээн чагыын ёзугаар туруускан.

ССРЭ Конституциязында «Социалистиг өнчү — совет тургузугуңуң экономикитиг үндезиии, ынчангаш ол ыдыктыг болган дээн болбас» деп бижээн. Хей-ниитиниң өнчүзүнче хол сугар, күш-ажылчы эвес орулга алыр чоруктар дээрге чуртка материалдыг когарал чедирер онза айыылдыг кем-херек үүлгедиишкиии болур. Алыксакчиксептер, оорлар, ууу өнчүзүреитер амыдыралдың социалистиг хевиринге шуут дүүшпес болуп, багай салдарны чедирип турар. Ынчангаш ындыг чоруктарга удур демисел албаныңың туруускан. Ону В. И. Ленининиң 1917 чылда-ла «Черии, тарааны, фабрикаиы, дериг-херекселди, аъш-чемии, транспортту карак огу дег камшаңар — ол дээрге бөгүнден өгелеп өнгерии, бүгү-ниитии өнчүлөр-дир» дээн чагыын ёзугаар туруускан.

ССРЭ Конституциязында «Социалистиг өнчү — совет тургузугуңуң экономикитиг үндезиии, ынчангаш ол ыдыктыг болган дээн болбас» деп бижээн. Хей-ниитиниң өнчүзүнче хол сугар, күш-ажылчы эвес орулга алыр чоруктар дээрге чуртка материалдыг когарал чедирер онза айыылдыг кем-херек үүлгедиишкиии болур. Алыксакчиксептер, оорлар, ууу өнчүзүреитер амыдыралдың социалистиг хевиринге шуут дүүшпес болуп, багай салдарны чедирип турар. Ынчангаш ындыг чоруктарга удур демисел албаныңың туруускан. Ону В. И. Ленининиң 1917 чылда-ла «Черии, тарааны, фабрикаиы, дериг-херекселди, аъш-чемии, транспортту карак огу дег камшаңар — ол дээрге бөгүнден өгелеп өнгерии, бүгү-ниитии өнчүлөр-дир» дээн чагыын ёзугаар туруускан.

ССРЭ Конституциязында «Социалистиг өнчү — совет тургузугуңуң экономикитиг үндезиии, ынчангаш ол ыдыктыг болган дээн болбас» деп бижээн. Хей-ниитиниң өнчүзүнче хол сугар, күш-ажылчы эвес орулга алыр чоруктар дээрге чуртка материалдыг когарал чедирер онза айыылдыг кем-херек үүлгедиишкиии болур. Алыксакчиксептер, оорлар, ууу өнчүзүреитер амыдыралдың социалистиг хевиринге шуут дүүшпес болуп, багай салдарны чедирип турар. Ынчангаш ындыг чоруктарга удур демисел албаныңың туруускан. Ону В. И. Ленининиң 1917 чылда-ла «Черии, тарааны, фабрикаиы, дериг-херекселди, аъш-чемии, транспортту карак огу дег камшаңар — ол дээрге бөгүнден өгелеп өнгерии, бүгү-ниитии өнчүлөр-дир» дээн чагыын ёзугаар туруускан.

СССР-ниң Конституциязының «Социалистиг өнчү — совет тургузугуңуң экономикитиг үндезиии, ынчангаш ол ыдыктыг болган дээн болбас» деп бижээн. Хей-ниитиниң өнчүзүнче хол сугар, күш-ажылчы эвес орулга алыр чоруктар дээрге чуртка материалдыг когарал чедирер онза айыылдыг кем-херек үүлгедиишкиии болур. Алыксакчиксептер, оорлар, ууу өнчүзүреитер амыдыралдың социалистиг хевиринге шуут дүүшпес болуп, багай салдарны чедирип турар. Ынчангаш ындыг чоруктарга удур демисел албаныңың туруускан. Ону В. И. Ленининиң 1917 чылда-ла «Черии, тарааны, фабрикаиы, дериг-херекселди, аъш-чемии, транспортту карак огу дег камшаңар — ол дээрге бөгүнден өгелеп өнгерии, бүгү-ниитии өнчүлөр-дир» дээн чагыын ёзугаар туруускан.

Ынчангаш ындыг чоруктарга удур демисел албаныңың туруускан. Ону В. И. Ленининиң 1917 чылда-ла «Черии, тарааны, фабрикаиы, дериг-херекселди, аъш-чемии, транспортту карак огу дег камшаңар — ол дээрге бөгүнден өгелеп өнгерии, бүгү-ниитии өнчүлөр-дир» дээн чагыын ёзугаар туруускан.

СССР-ниң Конституциязының 18-ги статьязында: «Социалистиг өнчү — совет тургузугуңуң экономикитиг үндезиии, ынчангаш ол ыдыктыг болган дээн болбас» деп бижээн. Хей-ниитиниң өнчүзүнче хол сугар, күш-ажылчы эвес орулга алыр чоруктар дээрге чуртка материалдыг когарал чедирер онза айыылдыг кем-херек үүлгедиишкиии болур. Алыксакчиксептер, оорлар, ууу өнчүзүреитер амыдыралдың социалистиг хевиринге шуут дүүшпес болуп, багай салдарны чедирип турар. Ынчангаш ындыг чоруктарга удур демисел албаныңың туруускан. Ону В. И. Ленининиң 1917 чылда-ла «Черии, тарааны, фабрикаиы, дериг-херекселди, аъш-чемии, транспортту карак огу дег камшаңар — ол дээрге бөгүнден өгелеп өнгерии, бүгү-ниитии өнчүлөр-дир» дээн чагыын ёзугаар туруускан.

Тыва АССР-ниң ИХМ-ниң БХСС албанында амгы үеде дээди болгаш тускай ортумак эртемниг кижилер ажылдап турар. Партияның кыйгырыын ёзугаар күш-ажылчы коллективтер төлептиг кижилерин бо органга ажылдаары-биле чорудуп турар. Олар боттарын кыска хуусаа дургузунда-ла бедик билиглиг, шынчы кижилер кылдыр көргүскен. Олардың арасында Чеөн-Хемчик райкүүскомуның иштики херектер килдизинге БХСС салбырының начальниги И. Д. Ондар, Кызылда — опертөлээлекчи А. В. Лыткин, Улуг-Хемде — А. С. Эрес-оол, өске-дээ ажылдакчылар С. М. Абрамов, С. Н. Трусов, В. О. Моигуш, В. Д. Кара-Сал олар бар.

СЭКП ТК-ниң болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-ажылчы эвес орулга алыр чоруктар-биле демиселди күштелдирер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалдарын амыдыралга боттандырбышаан, ИХМ-ниң социалистиг өнчү-хөреңгини оорлаар чоруктарга удур демисел килдизиниң ажылдакчылары боттарының ажылын төөлүг үеде улам шиңгыратқан. Кол кичээнгейни кемнерек үүлгедиишкиннерин болдурбазыиче, чажыт үүлгедиглерим илередип тыварыиче угландырып турар бис. Ол мынаан камаралы оорларга, күш-ажылчы эвес олчаажык тывыкчыларынга, хөлилеииирлерге, чиижөк садыгжыларга удур демиселивис улам чидиглеиген.

Бистиң бо ажылывыстың дараазында чурагайлар бадыткаар: эртиен чылдың БХСС албаныңың ажылдакчыларының иирижилгези-биле күүрүнеге 290 муң ажыг рубльди эгиттирген бие, профилактиктиг хемчеглерии ылыып турар үеде 103 муң рубльди база төлеттирген. Ол үе дургузунда социалистиг өнчүге хол четкеп 628 хамаатыга кезеичө онаагаи, олардың арааиында 74 удурткучу, 46 сай-хөө ажылдакчылары бар.

Бистеи «БХСС албаныңың ажылдакчылары канчаар эде туруустуруп турарыл?» деп чамдык кижилер болгаичок айтыыр турар. Ажылывыстың кол угланыышкыны хевээр — социалистиг өнчүнү камгалалары дээш демисел болуп арткаи. Ынчалза-даа сөөлгү үеде ажылдың чаа аргаларын болгаш хевирлерии дилеп тып, демиселди улам шиитпирлиг чорудуп турар апарган бис. Бо ажылга ажылдакчыларның харыысалгазын улам бедидип түрер бис.

БХСС албаныңың ажылдакчыларыига республиканың хөй-ниитизи, шынчы бүгү кижилер дузалажып турар. Олар хээлиеииичилер, оорлар дугайында биске болганчок дыиылдып турар. Оон иэи-биле хыналдаларыиы ылып, хемчээн аи келген бис. Чижээ, бо чылдың январьда Кызыл хоорайда Чехов кудумчузунда 46 дугаарлыг базында иезек кижилер арагаиы улуг ортенке сөзарып турар деп медээ келген. Аиаа хемертеи хыналда ылгаш, 3,5 муң рубльди, 12 шиил водкаиы, араиша кылыр 1,5 кг порошокту, наркотик ыларыига белеткээи элвеи наш шоодай чаштаииы тып-каи бис.

Оон ылган иетелгеден илерээи чүл дээрге, М. П. Орёл деп кижи баштаан бөлүк Красиоярск крайның хоорайларындаи болгаи суурдарындаи сатқаи водкаэии бираэии-ле 25—30 рубльге садып турган. Оон үидүрген олчаажыны арааиында үлежиин алыр турган. А 1986 чылдың декабрьдаи эгелеп наркотиктиг бүдүмөл белеткээр болүк база ол бажыңга турлагжый берген...

Материалдыг эс-харыысалгалыг чамдык кижилерии талазындаи күүрүне карманыиче хол сугар чоруктарны бистиң килдистиң ажылдакчылары илередип турар. Ыламгыя кооперация садыгларынга ылган хыналдаларывыс Барыын-Хемчик, Танды, Улуг-Хем райоиларында байдалдар чогумчалыг эвес дээрзии көргүскеи. Чүгле Барыын-Хемчикие безии эртиен чылын 51 муң рубль түүнүг ере-самчыгдал илерептиигеи, ол дээрге 1985 чылдаазындаи 38 муң рубль хөй болган. А Шагаан-Арыгда арага садыгжы Кривоножкина биле Терентьева олар боттарының холунда барааи аймаандаи 4242 рубльдиң арагазын оорлаан, ол дудагдалыи чажырар соруулга-биле олар сатқаи продуктуларының өртээи кара пуразы-биле удаттырып турганнар. Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлыкта садыгжылар К. Донгак биле А. Донгак олар база боттарының хүлээигеии бараандаи 3218 рубльди самчыгдаанар.

Оорланыр чоруктуң болгаш еске-дээ түүлгедиишкиннерии болгаи чылдагаанын сайгарарга сииаашкыннарны үе-шаанда чоруткайи турганы, садыг бүдүрүлгелериниң талазындаи хүи бүрүүнүң коитролюи кошкатканы болуп турар. Оон аңгыда самчыгдал кылган кижилерге хамаарыштыр иээ-хоолуу органнарының ажылдакчыларындаи бистиң киитилелде чогумчалыг эвес түүлдер-биле шыиғы демисежирии кыйгырган. Бо ажылга кол кичээнгейни түүле бистиң экономикавысты сандарап турар түүлдерже эвес, чөпүг чорукка кижилериң бүзүрелии өжүрүп турар үүлгедиглерже углап, дырар үжүрдүг бис.

Н. ГРИЩЕНКО,
Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозуның социалистиг өнчүү оорлаар чоруктар-биле демисел килдизиниң начальниги.

ПАРТИЙЖИ ДААЛГА-БИЛЕ

Коммунист Иван Дугар-ооловнч Ондар беш чыл бурунгаар СЭКП ...а-Хемчик райкомунуң даалгазын ёзугаар райкүүскомуның иштики херектер килдизинге ажылдай берген. Милиция албаныңың база бир нарын болгаш харлысалгалыг участогу — социалистиг өнчү-хөреңгини оорлаар чорукка удур демисел чорудар килдистиң инспекторуига ону быжыглаан.

Баштайгы үелерде кымга-даа мындыг: ажылды чүден эгелээрии, чүнү кылыры, канчаар шимчезе экил деп чүвеии Ондар эки-ле билбейн турган. Ындыг-даа болза, дүржулгалыг эш-оорү, даанган ажылынга кызымак болган харлысалгалыг чорудар магазииниң садыгжылары Кривоножкина биле Терентьева олар боттарының холунда барааи аймаандаи 4242 рубльдиң арагазын оорлаан, ол дудагдалыи чажырар соруулга-биле олар сатқаи продуктуларының өртээи кара пуразы-биле удаттырып турганнар. Барыын-Хемчиктиң Эрги-Барлыкта садыгжылар К. Донгак биле А. Донгак олар база боттарының хүлээигеии бараандаи 3218 рубльди самчыгдаанар.

Оорланыр чоруктуң болгаш еске-дээ түүлгедиишкиннерии болгаи чылдагаанын сайгарарга сииаашкыннарны үе-шаанда чоруткайи турганы, садыг бүдүрүлгелериниң талазындаи хүи бүрүүнүң коитролюи кошкатканы болуп турар. Оон аңгыда самчыгдал кылган кижилерге хамаарыштыр иээ-хоолуу органнарының ажылдакчыларындаи бистиң киитилелде чогумчалыг эвес түүлдер-биле шыиғы демисежирии кыйгырган. Бо ажылга кол кичээнгейни түүле бистиң экономикавысты сандарап турар түүлдерже эвес, чөпүг чорукка кижилериң бүзүрелии өжүрүп турар үүлгедиглерже углап, дырар үжүрдүг бис.

Н. ГРИЩЕНКО,
Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозуның социалистиг өнчү-хөреңгини оорлаар чоруктар-биле демисел килдизиниң начальниги.

Улус ажыл-агыйыига хөй чылдарда ак сеткилдиг күш-ажылыын үнелеп мөргеиииң демдээ кылдыр СССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң өмүүжээнинден «Күш-ажылдың хоочуну» медальбиле шаңнаары болза:

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Осур-оол Амашкынович Моигуш — Чыраа-Бажы ортумак школазының башкызы.

Чамыын Демиртеновнч Ондар — Хөндергей ортумак школазының ажыл-агый эргелекчизи.

Виктор Константинович Ростовцев — райпода автомагазин садыгжызы.

Раиса Войбуевна Төгүс — улус депутаттарының район Советиниң күүскомунуң улус өөредилге килдизиниң методизи.

Куулар Девек-оолович Шыдырпа — Хөндергей ортумак школазының интернат эргелекчизи.

КЫЗЫЛ РАЙОНДАН

Борбак-оол Иргитович Арапгаа — Сукпак ортумак школазының директору.

Владимир Сааевич Даидар — райоиның улусчу контроль комитединиң даргазы.

Неля Петровна Куликова — Сукпак ортумак школазының башкызы.

Василий Чамыяновнч Чадамба — Кунгуртуг ортумак школазының ажыл-агый эргелекчизи.

Моигуш Шири-Дармаевна Чигжит — Кунгуртуг ортумак школазының башкызы.

Ольга Варфоломеевна Фандуе — Суипак ортуман школазының башкызы.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Чарлыы

БИЙ-ХЕМ РАЙОНДАН

Егор Макарович Андросов — «Саян» совхозта автомобиль чолаачызы.

Клавдия Сергеевна Власова — чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң парикмахерскаязында техиикитиг ажылдакчы.

Виктор Ильич Галактионов — «Саян» совхозта автомобиль чолаачызы.

Александра Анисимовна Глухова — чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң бухгалтери.

Валентина Андреевна Лазарева — чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң ажылдакчызы.

Алексей Павлович Павлов — «Саян» совхозта механизатор.

Клара Аврамовна Пищимова — чоннуң амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниң комплекстиг хүлээп алыр пунктузуиуң ажылдакчызы.

Антонина Артёмьевна Шутова — райпода магазин садыгжызы.

ТАҢДЫ РАЙОНДАН

Салчак Орнугуевна Адыг-бай — чуртталга коммунал ажыл-агый будүрүлге эргелелииде гостиницада ажылдакчы.

Валентина Митрофановна Блинова — Хову-Аксының холуктаи садыгының столовазында повар.

Петр Васильевич Бовк — «Тыва кобальт» комбинатта рудниктиң электрослесары.

Нина Егоровна Герасимова — «Тыва кобальт» комбинаттың гидрометаллургия цехиниң крановщиги.

Галина Петровна Горбунова — «Тыва кобальт» комбинаттың механизмнер септөөр цехиниң ажылдакчызы.

Клавдия Васильевна Денисова — мал аарыгларыига удур демисел чорудар станциязының дезинфекция отрадыныың начальиги.

Иван Борисович Енушкевич — «Тыва кобальт» комбинатның материал-техиикитиг хандырылга киидизиниң начальиги.

Виктор Петрович Иванов — райоиның улусчу контроль комитединиң даргазы.

Николай Григорьевич Кострубин — Бай-Хаактың хлеб заводунуң директору.

Зинаида Николаевна Кравченко — ССРЭ-ниң 50 чылы совхозтуң ажылчызы.

Лидия Никитична Кутепова — Хову-Аксы ортумак школазының башкызы.

Дартай-оол Биче-оловна Моигуш — Бай-Хаак суурда ясли-садта киижизидиичи башкы.

Евдокия Николаевна Немкова — Хову-Аксы автотранспорт будүрүлгезиизде техиик.

Долгар Чамбаловна Оюн — «Коммунизмиың херели» сов. хозтуң ажылчызы.

Кызыл-оол Самбуевич Оюн — орт иезоиың тускайлаттырыган отряд салбырыының командири.

Иван Федорович Пистухов — «Тыва кобальт» комбинатның гидрометаллургия цехиниң аппаратчиги.

Евгения Ивановна Санкина — Межегей суурда Культура бажыңының ажылдакчызы.

Мария Хертековна Санчи — райпода улуг товаровед.

Сергей Константинович Сунчуев — улус депутаттарының Бай-Хаак кожуи Советиниң

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретарының орнунга Л. ПЕТРУСЕВА.

Кызыл хоорай, 1987 чылдың март 12.

Делегей медээлери

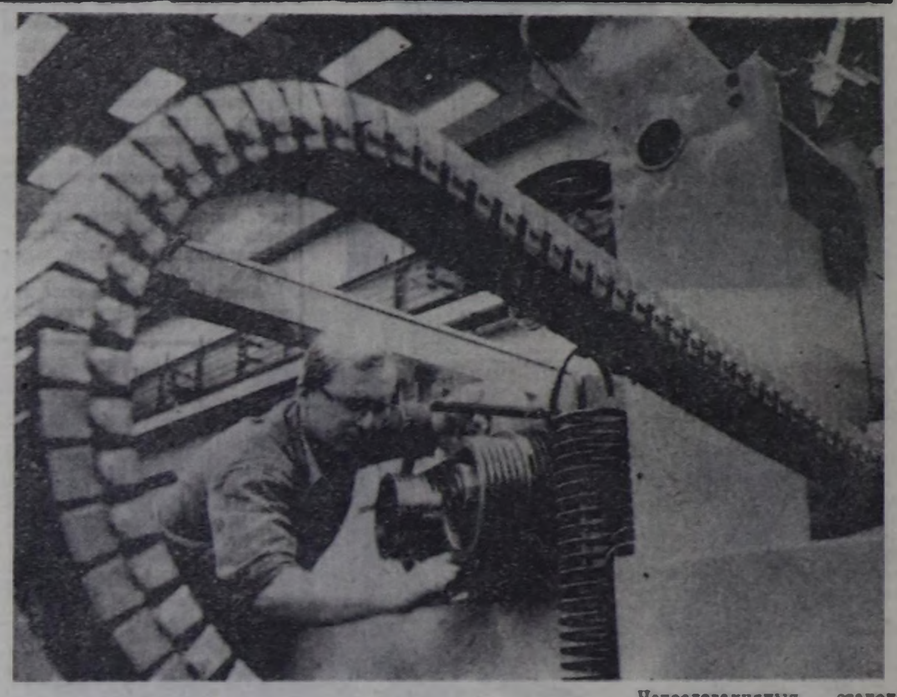

БОТТУГ БАЗЫМ КЫЛДЫНГАН

Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуут, ылар дугайында совет саналды даштыкы чуртталарда калбаа-биле чугаалажып көрүп тура, ону Европага ядролуг чепсекти шуут тургуспазыиче база еске-дээ хевиринге ядролуг чепсээи узуткаарыиче углаиган баштайгы базым кылдыр үнелеп турар. Совет саналды даштыкыда чугаалажып көрүү ам-даа үргүлчүлевишаан.

ПРАГА. ЧССР-ниң Национал фронтузуның ТК-зының президиумуның хуралынга Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуткаарының дугайында М. С. Горбачевтиң Мелегелиинде кылдыиган саиал долу деткимчелии алган. ССРЭ-ниң бо саиалын амыдыралга боттандырары боо-чепсекти эңдере бүдүрерии соксадырынга, ядролуг чепсекти долу узуткаарының дугайында будиниг идеяны боттандырарынга баштайгы базым болур деп, хуралдың киржикчилери саиаан.

ПАРИЖ. Францияның президентиин Миттеран совет саналга дүүштүр Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуткаарының дугайында ССРЭ биле АКШ-тың аразында чугаалажышкынларыны Франциияның чүүлдүүзүүп көрүп турарын база катап бадыткаан.

Чогум-на бодумуи үезиинде барыын күрүнелер Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарга хамаарыштыр «тик вариантыны» саналдан турган болгай, ынчангаш бодуустүн мурииуку туружуустан ам дезиреииринге биске эңчок апаар деп президент медеглээн. АКШ биле ССРЭ-ниң аразында чугаалажышкынларны «чүүлдүү» деп санап турар бис, ынчалзажок бисте чепсектиң «ыиыг хевири чок бооп турарындан» ол чугаалажышкынларга Франция кирипшес. Ынчангаш Франция-даа, Англия-даа боттарывыстың күжүвүстен бичии-даа ойталавас бис деп президент чугаалаан.

ТОКИО. «Совет удуртулганың ажыл-чорудулгазы бүгү делегейииң кичээнгейииң төвүиде турар» деп, Японияның «Токио симбун» солуну бодуиуң үүлүнге бижээн. Совет Эвилелии делегей байдалын быжыглаарынга хамаарыштыр каш удаа чаа саналдарны үндүрүп, чуртгуң экономиказын хөгжүдериие дүүштүр улуг чаартылгаларны кылып турар деп солуи улаштыр бижээн.

АКШ-ТЫҢ ЧУРТТАКЧЫ ЧОНУ

ВАШИНГТОН. АКШ-тың чурттакчы чону 241596000 кижи болган. Олардың иштинде ар кижилер 123776000, хераэкеннериң саны 117820000 кижи болган. Ол дугайын чиге бюрозу дыиаткаан. 1980 чылга деиизээр ге эң-не дүрген темпилерге — 29 хууга чурттакчы чонуи 35-тен 44 хар чедир назылыг болүү озуп турар. Ол углапышкын моон сокгаргы чылдарда база хевээр артар деп, специалистер саиап турар.

Чиге бюрозуның сан-түүи-биле адырга, АКШ-тың иего чурттакчы чону 29,4 мля. кижи, азы чурттуң чурттакчы чонуиуң иинги санының 12,2 хуузу (1980 чылда 11,8 хуу) болган.

АКШ-тың чурттакчы чонуи ортумак назынны 31,8 чыл боон турар.

(СЭТА)

ПЕНТАГОННУҢ ЧАГЫЫН КЫМНАР АЛГАНЫЛ?

ВАШИНГТОН. (СЭТА). 1986 чылда хөй миллиард акшалыг шериг чагыгларын кымнар алганы? Во айтырыга харыиыны Пентагонуң чагыын күүседип турар 100 улуг корпорацияларның даизы-бүрүткелиидеи тып аи болур. Ол бүрүткелди Пентагон тургускан. Даизында кирген корпорациялар 145,7 миллиард доллар акшаның шериг чагыгларын күүседип турар.

«Өлүм фабрикантыларының» бүрүткелиининң эң базында «Джеиерал дайнамикс» корпорацииины киирген. Бо корпорацияның бүдүрүлгелери суг адаанга чоруур атомнуг хемелерии, үнден үүрген ужар хыдыкчы самолеттарны, ииязы-бүрү хевириин ракеталарын бүдүрүп турар. Ол иинтизи-биле 8 млрд. долларның чагыгларын күүседип турар. 6,8 млрд. долларның чагыи алган «Джеиерал электрик» корпорация ийиги черде турар. Оон мурииунда чылдарда эң хөй чагыгларны ап турган «Макдоииелл-Дуглас» корпорация ам үшкү черде барган, ол 6,6 млрд. долларның чагыи алган.

КАДЫ АЖЫЛДАЖЫЛГА

ВАРШАВА. Варшавага дооглуган совет-польша чугаалажышкыннарның төвүи кодээ ажыл-агый айтырыгларының талазы-биле ажылдап турар эртем-шиичилел институттарының аразында кады ажылдажылганы калбартыры. ССРЭ болган Польшаның аъш-чем үлетпүрүүнүң будүрүлгелериниң аразында дорт харылаалдарыны тургузары эелээп турган.

Эрткеи чылдың октябрьда ат салгаиы будүрүлгелериин болгаш организацииларның аразында будүрүлге болгаш эртем-техиикитиг дорт харылаалар дугайында совет-польша дугуржулганың баштайгы түңнелдерии үжуражышкыи үезиинде акы-дүүмалышкы ийи чурттуң специалистери үндүрген. Амгы үеде ийи чурттуң эртемденнери кодээ ажыл-агый болгаш болбазырадыл кылыр үлетпүр талазы-биле 47 темаларны ажылдап кылып турар деп онзалап демдеглээн. Специалистер болгаш эртем ажылдакчыларының солчуру калбарган. Ийи чурттуң будүрүлгелериниң болгаш эртем албаи чергелериниң аразында дорт кады ажылдажылга дугайында 60 ажыг керээ чардыктаи. Ындыг харылаалдарны хөгжүдерии үүлүттер өстүрер талазы-биле дуржулга үрезии материалдары-биле, эртем информацииларыбиле солчуру калбарган.

Кодээ ажыл-агый культуралдарының ииязы-бүрү хевирлериниң чаа перспективтиг сорттарының селекциязының талазы-биле күжениишкиннерии каттыштырарыи, малдың чаа уксааларын өстүрер талазы-биле ажылды күштелдирерии болгаи аъш-чем үлетпүрүнге амгы үеиик технологизиын кадыг ажылдап кылырын иденкейжидерии ийи тала дугуруушкан. (СЭТА).

КОНСТИТУЦИЯГА ӨӨРҮШТҮР

1947 чылда хүлээп алган япон конституциязының 9-ку үүлүнде мынча деп бижээн: «Чөпүг чорукка болгаш корум-чурумга үидезилеттиигеи бүгү делегейге тайбыңче ак сеткилдии-биле чүткээш, япон улус нациияның тускай догуннаар эргези кылдыр даймидан, а ол ышкаш улус-тар аразының маргылдааларын шиитпирлээриига чепсектиг күштер-биле кыжаныырындаи азы ажыглаарындаи кезээ мөңгеде ойталаар.

Айыткан соруглары чедип алыры-биле моон соңгаар кажан-даа даймииның өске чепсектери ышкаш кургаг черииң, далайның болгаш шериг-агаар күштерии тургуспас. Күрүнеиің дайын чорудар эргезии хүлээп корбес».

Ол үүл ам-даа күштүг болуп артпышаан. 1947 чылда ол үүлүлү хүлээп алырыига шаптыктап шыдаваанныр болгун оны тооп көрбейн турар.

Арын чаап «бот камгалал күштери» деп адаар япон шериг 80 чылдарның ортаа үезиидеи бодумуң составывга мындыг күштерлиг болган.

Кургаг чер шериглери (180 муң кижи) — 13 дивизия болгаш 3 бригада, 1000 ажыг танк, 550 куактыг транспортёр, 2500 хову артиллериязының үгер-боолары болгаш миномёттар, тактикитиг ракеталар салып үидүрер 50, дүидүүштей адып үидүрер башкартынар ракеталар салып үидүрер 200 хире херекселдер, 400 ажыг самолеттар болгаш вертолеттар.

Шериг-агаар күштери (46 муң кижи) — 18 эскадрилья (тактикитиг үш шүүргедекчи, агаарга удур камгалалдың оң шүүргедекчи, ырактан радиолокация кылырының бир-бир хайгааракчы, транспорттуң үш эскадрильяларының), 350 ажыг самолёттар. Японияның шериг-агаар күштери дайынчы белеткелди организастап чорударының айтырыглары-биле Японияның девискээриидеи болгаш Оожум океаи зоназында турар АКШ-тың шериг-агаар күштери-биле сырый харылаалыг. Амгы үеиик дайынчы самолеттарын ажыглап болур аэнабазалар Титосе, Мисава, Мацусима, Хамамацу, Комаки болгаш өскелердээ бооп турар.

Шериг-далай күштери (45 муң ажыг кижи) — 100 ажыг дайынчы корабльдер, оон иштииде 50 эскадра миноносецтери, фрегаттар, суг адаанга чоруур 16 хеме болгаш 40 ажыг тральщиктер. Шериг-далай күштериниң ужар үүлүиде 220 самолёттар болгаш вертолёттар бар. Японияның шериг-далай күштериниң хөделип болур чердери ССРЭ-ниң, КУДР-ның, КУР-ның болгаш Филиппиныың Оожум океаида эриктери бооп болур.

«Бот камгалал күштериниң» онзагай үүлүг чурттуң чурттакчы чонуиуң иинги санынга (120 мля. кижи) Чехословакиияның станок түдүгжүлары чурттуң улуг ажыл-агыйының бо чугула адырын улам хөгжүдер даш бо беш чылда улуг ажылдарны кылып турар. Сан программа башкарылгалыг станоктарны чурттa колдады кылып турар. Шынары эки болганындаи ындыг дериг-херекселдерии оске чурттар хөй-биле садып ап эгелээн. Иинтизи-биле 60 чурттаи оларны чорудуп турар.

ЧУРУКТА: Прагада бедик класстыг станоктар кылыр заводтуң пеги.

ЧТК—СЭТА-ның фотозу.

◆Барымдаалар, фактылар

Японияның милитаристчи ол күштерии ынчаар өстүрүп турарының темпилери оон реакциялыг чагырыкчыларыига таарышпайн турар. «Гундзи кикио» дээр шериг журнал оларның бодалын илередип даразында сан-түүнү бижип турар. Шеригниң иинтии саны 2 — 2,5 млн. кижи чедирер, оларның иштиидеи 800 муң кижи (60 дивизия) кургаг чер шеригиие турар. Шериг-агаар күштериие 4 муң самолёттар (оон иштииде 2 муң дайынчы), шериг-далай күштериие иинтизи-биле 600 муң тонна денизиг корабльдер кирген турар.

«Бот камгалал күштериниң» улуг сүр күштүү моон костүп турар. Оларның шаан халдакчы күүзүү чыл келген тудум өзүп турар. Ол чорук чурттуң конституциязын ажыы-биле үреп, ол шериг күштерии чагырыкчы бөлүктериин империалистиг политиканы чорударыига чепсек кылдыр ажыглаар деп турар чүткүлүи хереченип турар.

В. АЛЕКСЕЕВ.
шериг эртемнериниң кандидады.

(СЭТА).

НАЙЫРАЛДЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

Эрткен чылдың декабрьда «Х Улуг хурал», «О. Шыкаа», Тока аттыг совхозтарның шурнавчы механизаторлары, шупту 23 кижи халас путёвкалар-биле шагнаткан. Ортаакы Азиянның республикаларынче найыралдың аян-чоруун кылып чораан, кайыу көргең, хайыу билип алган. Ол дугайын доп-чузу-биле бижидим.

Казахстанга, Киргизиянга, Туркменистанга, Узбекистанга, Таджикистанга чедип, Алма-Ата, Фрунзе, Самарканд, Душанбе, Ташкент хоорайларын көрдүвүс. Октябрьның черелиинге чечектеген Ортаакы Азиянын ол республикалары оныа чараш көстүр, эрткен 70 чылдарның иштинде таныттынмас кылдыр өскериглеген. Шаанда Ортаакы Азиянын улустары бо хүнгү чаагай амыдыралды чүгле тоолга чугайлап чораан. Улуг Октябрьның ачызында мындыг амыдырал ам хоорай, суурларда, кижи бүрүзүнүң бажыңында кирип келген.

АЛМА-АТА. Хоорайның түлүү, үлетпүр бүдүрүлгелери, культуразы, социал амыдыралы дыка сайгыраан. Хоорайда чүс дөртен ажыг үлетпүр бүдүрүлгелери, оның дээди, ортумак өөредилге черлери, хөй-хөй театрлар, стадионнар, музейлер, библиотекалар чонуң эргеажызында. Хоорайның төвүнде улуг Ленинге болгаш казах литературанын үндезилекчизи Абай Кунанбаевке революстуг шимчашкынның, Ада-чурттуң Улуг дайынының маадырлыг киржикчилеринге турасхаткан хүдерден, мрамордан кылган моңге турасхалдарын кижи сонуургавас аргажок. Механизатор оолдар кодээ ажылагый машиналарының сөөлгү үндүрүлгезин делгээн павильонну ажок сонуургап көрдүвүс. Ында кукуруза, рис, чигир свёклазы, картофель ажаар чаа хевиринң машиналары кол чёрин эдеп турар.

Алма-Атаны сад-хоорай деп чугаалажын турары таварылга эвес. Тань-Шань даглары-ның баштарын хөртүк шыва алган кыжыы үеде бешки хоорайның кудумчуларын липалар, хады, хадың, аястар, янзы-бүрү чадаң ыыштар бир янзы каастап турар. Алма-Ата — Совет Эвилелиниде эң эки чаагайжыды туттуунган хоорайларның бирээзи. Хоорайда бар-ла ногаан ыяштыларадыр шөөр болза. Владивостоктан Калининград хоорайга чеде бээр, хоорайның бир чүрттакчызынга-ла 4 ногаан ыяш онаажып турар.

Алма-Атаның бүгү-де солуун, төөгүлүг черлерин 2-3 хондурга хандыр кезип көрүп алгаш, ам-на Киргизиянын төвү Фрунзеже хапкан бис.

Кыргыс-черге үгер-боо даажы дыннаабаан, гранаталар чазыларбаан, мичээлә-даа 360 муң хире кыргыс оолдар кыстар улуг Төрээн - чурту дээш немец-фашистиг эжелекчилерни оларның келген черинче дедир үндүр сывырарынга эвээш эвес үлүг-хүзүүн киргеген. Оларның үш дугаары-ла дедир аалынче чанып келбейн барган. Скульптор Садыков Турунбаевтың удуртулгазы-биле хүрең мрамордан өгүүн хевирин бедидир кылган, янда кыргыс не кижиин дайын шолүүлдең эөп келбээн оглун кезээде маңап олурар кылдыр улуг тураскаалды кылганы солун. База ол ыышкаш хоорайның төвүнде М. В. Фрунзениң музей-бажыңын сонуургап көрдүвүс. Революстуң кызыл командирниң солун амыдырал-чурттагылын, кажан-даа ойнас моңге херектерин бо улуг музейде төөгүүнүң арыннары тода чугаалап турар. Музей-бажыңның ийиги каъдында Тыва Арат Республикадың тугун делгеп аскан. Урук туткан аъттыг кижилиг ол туптуң бир талазында: «От тувинского народа героической Красной Армии», өске талазында: «Беспощадно истребляйте немецких захватчиков» деп бижээн. Ол тукту 1941 чылда И. В. Панфиловка удуртукан 316 дугаар дивизия тургустунуп турда. Тывадан чоруткан деп чүвени сөөлүнде билип алдывыс.

Совет Киргизиянның национал уран түүлү, литературазы чүгле бистиң чуртта эвес делегейде сураглыган, ол чонуң алдарлыг чогаалчызы Чингиз Айтматовтуң чогаалдары делегейниң 80 янзы-бүрү дылдарында очулдурутуган, ол делегейде эң хөй номчукчулуг чогаалчыларның бирээзи. Ортаакы Азия бистиң чурттуң Октябрь революциязының ачызында төөгүде кыска хуусаанның дургузунда ажок чечектеген черлериниң бирээзи. Республика бүрүзүнде аар болгаш чиик үлетпүр, кодээ ажыл-агый, эртем-техника ажок сайгыраан.

Ортаакы Азия республикаларының агаары изиг, ында суг айтырыы база берге. Ынчалза-даа төрээн суурларын, хоорайларын чаагайжыдып, чечек-чимис, ногаа тарыыр бо чүгула керекке ог-бүле бүрүзү, кижи бүрүзү киржир чаагай чанчылдыг улуус болду. Улуг хоорайларның кыдыын дургаар пионерлер, комсомолчулар, хоочуннар аллеяларын олурткулаан. чылдың кайдыг-даа үезинде ону аштап арыглап, ажаапкаректап турар. Чечек өстүреринің, хоорай чаагайжыдарының буянныг херээнге Ортаакы Азияның улустары кижилерни бичизинден турала өөредип эгелээр, чаш уруг төрүттүнерге, чаа ог-бүле-ле тургустуларга, ада-иелер, чаа ог-бүленің кежигүннери ыяап-ла ыыш тарып олуртур эки чайчылдыг. Чурттап турар черинге, бажыңынын чанында ыыш олуртпас, ногаачимне өстүрбес кижилер амыдырап билбезин, чалгаазын көргүзүп турар. Ортаакы Азияның улустары ыыдыг кижилерге хөйүү чок, чайгаар бактап эгелээр. Ынчангаш ак салдыг иреңгерлээ, бичии школачылар-даа парктарда, скверлерде ыыш олуртканы, ашталга кылган туларын кыап бо-ла эскерер боор чорду.

Ала-чоруктуң «Найырал» поездизи Душанбеден үнгеш. мурнуу чүкче углапкан. Ашхабадка чедир Кара-Кум. Кызыл-Кумнуң ховуларын бүдүн хүн иштинде эртип, «Найыралдың» оруу-биле аргыытывыс. Кара-Кумнуң элезининг ховуларын кежир эрткен демир-орук шугумун «Найыралдың» оруу деп адаар. Чүге дээрге муң-муң километрже шөйлүп чоруткан ол демир-оруктуң тударынга Ортаакы Азияның хөй национал чонунуң бүгү төлээлери киришкен, чогум-на бүгү чонуун найыралының ачызында ол берге орук тутуткан.

Туристчи «Найырал» поездиниң эң сөөлгү четкен чери Туркмен ССР-ниң төвү—Ашхабад хоорай. Шаг шаандан бээр бо хоорай төөгүнүң берге оруктарын эртип келген. Бойдустуң халапты болуушкуну — чер шимчашкинниге таварыжып, хөй-хөй когаралга таварыжып турган. Чүгле ажы-дүүма хөй националдыг совет чонуун интернационалчы деткимче, дузаламчызының ачызында хоорай катап тургустунуп, чечектелген төп хоорай апарган. Ынчангаш хоорайның чурттакчы чону Ашхабадты маадыр хоорайныыс деп чоргаарал-биле адап турар. Чүгле Совет эрге-чагырганың чылдарында Амударьяның дириг суун Кара-Кумуң камаяын дамчыштыр чонга бере берген. Бо хүннерде хоорайда 50 хире улут-улуг үлетпүр бүдүрүлгелери, фабрика, заводтар, оон иштинде элезининг ховулар, чер шимчашкинни сөөренип көөр база хүн энергизының институту ажылдап турар. Ашхабад хоорай сөөлгү чылдарда танытынмас кылдыр өскерилгеп, чылдың-на статистика ёзугаар хоорайның кудумчуларында 30—40 муң хире ыышты, чадаң ыыштарны немей өстүрүп турар.

Ортаакы Азияның ол хоорайларынга чоруурга: «Бистиң шайлаараавыска кирип-тиңер, боова, боорзак, тыртканы эттеп чоогланар!»—дээн чалалгаларны бо-ла дыңнаар. Чайханалар — шайлаарактарга кире бээрге, аъш-чемнин, суксун аймаанын дээжизин делгеп каан турар. Анаа баргаш хүнзедирдээ шайлап олурун, кижилер-биле хөөрежип, ойнап-хөглеп-даа болур. Ол хоорайларның дөгерезинде улуг, бичё чайханалар эндерик. Оларны чымыштыг ажыл-хүнүүнүң сооңда дыштанып алырынга тавармачалыг, кавас-шишик, хогаум-музыкалыг кылдыр кылып каан. Эң улуг, сураглаан чайханалар Ташкентиде база Душанбеде бар.

Мурнакчы механизаторлар боттарының дыштанылгазын «Найырал» поездизи-биле Ортаакы Азияның республикаларын кезип, хөйүү көрүп, билип, сеткил ханзыр - дыштанып алгаш, өөрүшкү маңнайлыг эөп чедип келгеш, тура-соруктуг ажылдап, хамаарышкан күшажылчы коллективтеринде але тургустунуушкунга боттарының үлүгүн база катап киирип эгелээнивер.

Н. ТЫРТЫК-КАРА,
туристчи походтуң удуртукчузу.

Бай-Хаактың янгы биниг школаларынга өөренип келген өөренирчилер музыка школазының класстарынче киргеш. фортепьянога, баянга болгаш оон-даа өске хөгжүм хереңселдеринге ойнап өөренип ап турарлар.

ЧУРУКТАРДА: ол школаның директору Елена Белекеевна Нурсат хөгжүмчү уруглар чанында; баянга өөредирининң башкызы Надежда Дмитриевна Боробинская бо чылын доозуп үнер өөренирчизи Регина Третькова-биле.

Уран чүүлдүң кижилери

ЫРААЖЫНЫҢ ҮНҮ

Амгы үеде бүгү аныяктарга, оон иштинде школачыларга, эстетиктиг кижизидилге улуг ужур-дузалыг. Уран-моргежилдиг, салым-чаагайымг кижилер-биле ужуражыышкынар, бо талазы-биле эртем-тайылбырлыг лекция, беседалар аныяк салгалдың үгаан-медерелинге уттундурбас болуп турар.

Эстетиктиг таалалды аныяк-өскенге чедирип, ацаа бердингеннериниң бирээзи —аныяк ыраажы Зоя Идам-Сурун. Кодээ ишчилерге, өөредилге будурүлге черлериниге бодуунуң таалайчыг, чиигe үүнүн Зоя тос чыл дургузунда бараалгадып келген.

1973 чылда Кызылдың уран түүл училищезининң ыры-хөгжүм салбырын чедишкинниг дооскаанын оон хоочун башкызы Людмила Ивановна Балдыжакова демделеди. Зоя баштайгы чылдарда «Саян» ансамблиниге ыраажы болуп, оон репертуары өзүп, чаа-чаа ырларны кызымак өөренип ап, бистиң сураглыг композиторларывыс-биле харылзааны үзүп келген. Оон ачызында аныяк ыраажының мергежилин улам озуп, дыңнакчыларның үнелелдин чаалап ап турарын Москваның уран түүл талазы-биле профессору Анна Кузьминична 1986 чылда бедии-биле үнелээн.

Бо чедишкинниң Зоя бөгүнге чедир улам быжыглап, ыраажы ой-сөөрүүнүң арга-сүмезин ап турар. Оон чижээ кылдыр Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Вероника Кыргысовна Норбунум бүянныг салдарын айтып болур, олар хөй ырларны кады күүседип турар. Ыланган Төрээн чүрт, ава, уран бойдус, күшажыл, ынакшыл дугайында ырлар радио, телевидение дамчыштыр бодээ ишчилерни хей-аът киирип турарлар. Зоя репертуарын үргүлчү чаартып ап турарын ол-менээ көрөди. Оон дилээринге чапчаа өөренип алган ырызын мынчаар бадырыпты:

«Саян чүрттүг кижилер бис,
Чайгы хүн дег чүректиг бис.
Часкы хат дег кашпагай бис,
Чалгын-чүг дег соруктуг бис...».

Бо патриотчу ырынң сөзүн хоочун шүлүкчү М. Кенин-Лопсан бижээн, а аялгазын композитор Р. Кенденбиль чогаатканын ыраажывыс тайылбырлады. Ыраажывыска чедишкиннерин күзедивис.

С. САНДЮ.

СААНЧЫЛАРНЫҢ ААЛЧЫЛАРЫ

Ээр-Хавак сүт-бараан фермазының кызыл булуңунга районнуң төп библиотека системазының организастаазы дыштанырга мегежээн солуп эрткен. Системаның улуг библиотекары Чимис Адыг-оол эрткен чылды түүнеп, чон мурнуунга библиотеканың кылган ажылдарының отчёдун берип, беседаны кылган. Библиотека коллективи Ээр-Хавак сүт-бараан фермазы-биле сырый харылзаалыг. Кежер библиотеканы ай санында чедирип, лекция, беседаларны коллективке чорудуп турары ажыктыг. Номга хандыкпылыг саанчыларга Чайзан Чечек, Сагды Караш, ол ышкаш янек кадарчызы Дуюн-оол Иргит хамаарыжырлар. Номчукчулар саны чылдан чылче өсүп турар. Кежээнин ийиги кезээде библиотека ажылдакчыларының безеткээн концерти болган.

Тамара Макарскаяның чаңгыс көжегелиг «Хатка кыйкан чаштанчы от» деп ишизии олар бараалгатканнар. Түс-түс ролдарын Тамара Хертек болгаш Чимис Адыг-оол эки ойнаанар. Шин соонда көйцерт номерлерин көргүскеннер.

Ферманың чурттакчыларының өзүп турарын барымдаалаан, ферма түскай фондулуг библиотекадан аны ажытса дээш саналывысты удуртур албан черлериниң дарый шинтпирээрии мандап турар бис.

А. ХЕРТЕК,
ферма эртелекчизи.

ПЕДПРАКТИКА

Кызылдың педагогика институдунуң педфактың үшкү курсчулары хоорайның школаларынга практикалап турдувус. Кызылдың № 1, 2, 3, 15 школаларга бежен ажыг кижи баргылаан бис. Мен № 3 школага бардым, ийиги класска ажылдап эрттирдим. Бисти эки уткуп хүлээп алган. Эге класстарның өөредилге эргелекчизи Л. С. Ондар бүгү чүүлдер-биле таныштырган. Мээң турганым 2 «г» класстың башкызын черле танымыр кижи мен, З. Ш. Надыл дуржулгалыг башкы, школага 30 чыл ажылдаан. Ажыктыг аргасүмени хөйүү алдым. Оон дуржулгазындан эки чүүлдерни билип алдым. Класстан ташкаар ажылдарга киржип, болгүжмерни удуртуп турдувус. Школада уруглармың чүруму эки-дир.

Э. ООРЖАК,
студент.

ШАКТАР БОЛГАШ ӨСКЕЛЕР-ДАА...

50 чылдарның төнчүзүнде, 60 чылдарның эгезинде Кызылдың кудумчуларынга чатыларга улуг-ла төгерик шактар азып каан турар чүве ийин. Электри тогу-биле (элдеп чүве, орус дылда ток дээрге агым дээн сес-ле болгай, чывалап электри тогу дивейн электрилиг агым дээр болза, ол болуушкунунуң физиктиг утказынга дыка чоок пйик) ажылдаар шактар хоорайның аян-шинчизинге бир онзагай хевирии киирип, кижилериниң үе-шагын чоп ажыглаарынга салдарын чедирип турган деп бодаар кижи мен. Чоорту олар чиде берген. Үрелгилээнии ол боор...

А ийи-үш чыл бурунгаар төп почта бажыңының кырынга чыгып турар санаарлыг электроннуг шак көстүп келгенинге өөрүп турдувус. Электроннуг шак боорда, чүгле үе-шактың эвес, а агаарның температуразын база айты каастар турду. Бир чыгып кээрде шагын көргүзер, дараазында агаарның чылыг-соогун көргүзер турлу. Магалыг-ла эттир деп чон чугаалажып турду.

Хүндүлүг Мергелдей, чүгле «турду» деп бижип турар кижи боор деп бодаваңар. Турду дивес арга чок. чүге дээрге ол онзагай шактың температура айтыр саннары ийи-үш ай эрткенде кезүүлбестей берген, хайлыг. А мындаа, чанчыккан аймымбиле почта кырынче көрүптеримге, электроннуг шак анаа-ла дөрбелчин кара самбыра апарган тур. Артындала үрелип калдым деп медээлээнзиг, ийи сайгылгаан кызып чыдып калган дивес силер бе.

Ол хире онзагай, бир түскай аян-шинчилиг эт үрелип каарга харааданчыг болбайн канчаар. А ону каактап, хайгаарап көрүп турар албан чери, оон специалистери ону эскербээнии ол деп бодаар силер бе? Кижилер ону кажан эскерип каап, эдип каар чүве ирги деп маңап турары-даа бар. А ол специалистер эскерген-даа чазаас, чүгле херекке албааны, чүү хамаан ол, мээң холумда шагым эвес деп, тоовааны ол боор оң. Кижиниң сагыш-сеткили черле ындыг ышкажыгай, эңнин көргеш, өөрүүр, эдериксээр, бактыкергеш, балаараар, хомудаар, а харын-даа шолук, хоомай сеткилдиг кижилерге ындыг чүүлдер чижек кылдыр дээр багай салдар-даа чедирер.

Бир эвес, шынап-ла, чер-ле болганга кижи ындыг чүүлдерге кезээде таваржып чоруур чүве болза, сандаргай, тоомча чок чорукка шоюп, боду база негелде чок чорукка чаңчыгып, салдынчак апаары хөвар эвес таварышкылаар. Чер-ле болганда дидиивис. Ол шуут ындыг эвес-даа болза, Кызыл хоорайга хамаарыштыр алырга, ындыг чижектер хөвар эвес болдур ийин. Кызылдың автовокзалында, ажыглалга киргеннинден бээр каш чыл болган вокзалында база-ла электроннуг шак, боду шоочаларр чүк кадагалакчылары, механизастаан тайылбырлакчылар бар-дыр, оларның чамдыкызы эгезинде чорук кижилерниң харын бараан боон турган (электроннуг шагы почта кырындаазынга бодаарга, ам харын катап ажылдап турар чорду). а кадагалакчылар суг болза, эккеп тургусканындан бээр каидыг-даа ажыы чок кара холегелер боон, куругла чер эжелеп турар хос хааржактар ышкажыл. Кым ону ажылдадыры, чорумалдарга кым ажыглап өөредири билдинмес тывызык-тыр. Бир эвес ажыглап билир чүве болза эптиг, таарымчалыг эт-тир ийин...

Кызылдың аалчылары чеменир дээш столоваяларынга оюп эртпес-ле болгай. Хоорайның мырыңай төвүнде № 3 столовая эң-не хайымныг, хөй кижилериниң кээп чеменир чери ол. Оон чеминиң амданының, байлаанның дугайында чугаа аңгы-ла ыыштавыс. Маңаа чеменин келгенниериниң сагыш-сеткилинге, чем чижир хөөнүнге безии дээп турар чүүлдү айтыксадым. Чеменинр кижи культурлуг ёзу-биле тон, ындык-хевин үштүп алгаш, аянныг столга тодуп алырын бодаар чүве ыйнаан. А бо столоваяга кирген дораан элдепсинин эгелээр. Оон мурнунда анаа баартактыг турган гардеробту ам мырыңай дунук кылдыр өрөэлдээп, ол хиреде тон астырар дээш бакылай бзорицге, шагжагар аскыыштардан өске чүү-даа чок. Бирги-дээ, ийиги-даа каттарда чеменинр залларда кижилер чем үлээр черлер чанында тоннуг, бортуг, столдар чанында сандайларда оваалай чыгган тоннар, бөрттер. Суурларда безин столоваяларда ындыг эвес боор! Ниитиниң чеменияларе черинің культуразынга ындыг чорук черле таваржыр бе? Кижилерим корумчурумга, аажы-чаңга кижизидеринге үлегер болур аргазы чок мындыг чүүлдерни чайладырымың артазы кайда ирги, хүндүлүг Мергелдей?

Удавас чаг дүжер, хамыкты шугланып алган хар эстиг бээр болгай. Дыка хөй будүүлгелериниң девискээрин көөрге хорум-даш, овааланган бок-хир болур чүве болгай. Оларга харын арыглаттыма-ла бээр ыйнаан. Ол черлерни тас-дазыр, ырак өөртүр бичии-даа ногаан үнүш, саглаанаан чечек-чимис чок болуру кижилериниң сеткил-хөөнүнге, кижизидилгезинге базаа-ла эки эвес салдардыг боор. Бо-ла бүгү чүүлдер-биле демисеп эде тургустуушкунунуң кезик-чамдыы, даштыкы илерээшкинин болур дээр болза чопшээрежир ирги силер бе, хүндүлүг Мергелдей? Ындыг чергелиг үүрмек четпестер-биле база демисежир деп саналдыг мен.

С. МИНТОН.

АЖЫГЛАЛ ЧОК ТУРБУШААН

Хүндүлүг Мергелдей! Силерни бистан Хайыракан суурже чалаарывыстын ужуру ындыг чүве. Суурувыста ажыглалче кирип чадаан өөм бажыңнар бар. Чижээлээрге, ортумак школаның эрги интернады, № 3 КМК-ның ийи аал ишти чүрттаар бир бажыңы. Ол багтыкнаг ам өөм тургайдан бээр ийи чылдың иштүрт кирди.

Чогум чүге ажыглалга кирип чадашкан бажыңнар боор дээрзин сонуургаптаавыннар. Мергелдей. Эрги интернатты өрөэлдээш, бир талазынга музыка школазы, өскелиниге хостуг хүреш залы кылырын ийи чыл бурунгаар совхозтуң комбинистерииниң хуралынга шиитпирлээн турган. Ук шиитпир бөгүнге чедир ажыл-херекке боттанмаан. Оон түрүк бүдүн-бүрүн турган интернаттың сонгаларының шилдерин «опчок» оолдар буза шаап каапкан. Чон караанга чараскынчыг боорга, арга чадаар да калбак маңзалар-биле сонгаларын дүй хаа каан.

Ам магазин чанында ийи аал чүрттаар бажыңга чеде берээли, Мергелдей. Бо бажыңны № 3 КМК-ның ажылчыннары боттары септээн турганын чоок-кавы кожаларды силерге тайылбырлаан боор. Суурда бажың-балгат эөлчээнде кижи хөй болгаш. Оларның бирээзии маңа чурттаткан болза ажырбас турган. Септеткен соок дарый тудугжу отрядтың студентилерин анаа чурттадып каан. Олар үр болбайн-даа чоруй баргаанвар. Шак мынчаар ол бажың өөм калган. Ам оон сонгаларын көрүнерден, өөм кагдынганының уржуундан шилдери чок, эжиктерин үрээш, октапкан.

Үстүнде адаанын үттүндурган өөм бажыңнарны дүрген ажыглалче киниреп-биле совхозтуң удуртукчуларынга, районога база катап сагындырып, дузадан кадарынарны диледим ор бис, мергелдей чугаанныг Мергелдей.

В. МААЖЫК.
Улуг-Хем район.

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: ШЫН

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийже амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацие киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректораларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуун келбейн баргаанда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфия болгаш ном садывының керектериниң газазы-биле чүруне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, башкы № 1.

Чагыг № 3471.
ТС—00767.

ТВ

МАРТ 16-ДА

БИРГЕ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ут». 8.15 — Бут бомбүүлүг допчуладым. 9.00 — «С. Михалковтуң маадырлары экранда». «Силерге ынак бис». 10.20 — Орус архитектурааның мастерлери. Док. телефильм. 10.40—12.15 — «Кады киржиичилер». Уран-чечен фильм. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Урутларга дириг амыдыралды дугайында». 16.45 — РСФСР-ниң улустуң артизи В. Городовская болгаш РСФСР-ниң алдарлыг артизи Н. Чеканова ойнаар. (гусли). 17.05 — Бут бомбүүлүг допчуладым. 17.50 — Свердловск областтың Уральск суурунда аргалаашкын-биле демисеп дугайында док. телефильм. 18.10 — «Алыс шыыче чоогшулаашкын». «Кубань» дең агроүлетпүр комбинадының дугайында». 18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — Фигурулут чугулаашкын. Делегей чемпионады. Көргүзүүлүг чугулаашкыннар. АКШ-тан замчыдылга. 21.00 — «Ут». 21.35 — «Уран түүл мастерлери». ССРЭ-ниң улустуң артизи Ю. Яковлев. 22.55 — «Ирландия ырларда». 23.20—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Взвод комайдарыг». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.35—Төөгү. 8 класс. XIX үе чылдың бирги чартында Россияның культуразы. 9.05 — «Төрээн черниң дилиндээ». Док. фильм. 10.05 — К. Кулиевтиң поэзиязы. 10.35; 11.50 — Астрономия. 10 класс. Сылдыстар. 11.05 — «Кодээ ажыл-агый билиглериниң университединде». 12.20 4 сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Элдептиг өглениишкин». 1-ги сериязы. (Венгрия). 13.30 — Компьютер-биле диалог. 14.00—14.05 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

17.45 — В. Распутин — «Сөөлгү хүнү келгенде». Тыванын хөгжүм-шин театрының шинии. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «СӨКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин — амыдыралга». «Ажыктыг болгаш шынарлыг дээш» 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». «Олар болгаш бистер». 20.15 — «Делегей панорамазы». 21.00 — «Ут». 21.35—22.50 — Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Элдептиг өглениишкин». 1-ги сериязы. (Венгрия).

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Республикага биче будуттаар. Хар чагбас. Агаарның температуразы дүне 16—21, хүндүс 2—7 градус соок болур.

Кызылга хар чагбас, Агаарның температуразы дүне 19—21, хүндүс 4—6 градус соор.

КИНО

МАРТ 15-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Белая роза бессмертия» 12.10, «Если ты не со мной» 9.30, 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Первоклассница» 12.00, «Неукротимая маркиза» 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Каменный цветок» 10.00, «Капитан «Пилигрима» 11.30, 13.30, 15.30, 17.30, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Егорка» 9.00, «Корона Российской империи, или Снова неуловимые» 10.30, 13.10, 15.50, «Выкуп» 18.30, 20.30 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Шутки в сторону» 14.00, «Последний переход» 15.30, 17.20 шактарда.

МАРТ 16-ДА

«НАЙЫРАЛ»: «Если ты со мной» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Яблоневый сад» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Последний переход» 15.00, 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Большие хлопоты из-за маленького мальчика» 9.40, «Корона Российской империи, или Снова неуловимые» 11.00, 13.50, 20.40, «Афоня» 16.40, 18.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б: «Неукротимая маркиза» 17.00, 19.50 шактарда.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 17 вторник № 65 (13365)

1925 чылда үндезилеттингеН Өртээ 3 хевээ

Совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыын Тыванның ажылчы чону деткип, чүүлдүгзүнүп турар

ЭКИ АЖЫЛДААРЫВЫСТАН ХАМААРЖЫР

«Ажылчы чонуң күш-ажылчы ат-алдарынга, профессионал мергежилиге, совет кижилериниң патриотизминге СЭКП Төп Комитединиң идеги турар. Бүгүн бистер дүргедээшкиниң эвек программазының он ийиги беш чылдың онаалдаларын боттандырып чорудар дээш ажылдап турар бис. Кыска хуусада экономиканга шынар талазы-биле бурунгаар базымны хандырары, келир үеге бижиг үндезинии туругзары чугула. Бо соруулга Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур дээш чарыштың төвүнде турар. Ынчангаш оон чедиишкинниг шинтпирлеттинери инитилел бүдүрүлгезинииң киржикчизи бүрүзүнүң ажыл-херекке хуулга кандыг хамаарылгалыг болурундан, коллективтерге күш-ажылчы арын-нүүрүнүң кайы хире негелделиг болурундан хамааржыр...» деп совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыында бистиң коллектививистиң ажыл, амыдыралыңга, оон бүдүрүлгечи соруулгаларыңга, кижилериниң бот-харысаалгазыңга, ак сеткилдиг шынчы ажылдаарыңга айтыкчы орук болуп турар.

«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиңде мээң удуртуп турарым комплекстиг бригада эштир бассейниниг спорт залының кайгы блогун ажылдаларга кыска үеде киңер дээш шүүтү бир демниг ажылдап турар бис.

Мооң мурнуында чылдарда бо объектиге ажылдап турувустa өскээр чардыктырар, чамдык тудуг объектилериге барып, биче хемчээлдиг авар-саар ажылдар кылыр ужурга бо-ла таварыжып турдувус. Оон түңелиңде тудугну ажылдалга киңерер хуусаазы узамдыгар, тудугуңуң чамдык черлери чедир кылдыжаашыңдан үредир турлу. А тудуг материалдары-биле хандырар график будалыр болгаш чамдык үелерде холдаңы олурар ужурга таварыжып турдувус.

1986-1987 чылдың кышкы үезиниде боттарывыстың объективизивиске доктаамал ажылдап келдивис. Ам тудуг-монтаж ажылдарының планның онаалдаларын эртирер ийи айда бүдүп чартык катап ажыр күүседкеш, элээн материалдарны, чиг эттиг камнап алдывыс. Юбилейге — ийи чылдың планын күүседириге бүдүрелдиг бис. Ажылдың шынары база экижээн. Бригадавыста ам холушкак мергежилдиг 29 кижи бар. Ажылды кыска хуусавда эки шынарлыг күүседир дээш бот-боттарывыстан негелдеки күштелдирип, шынгыыратқан бис.

Тудугжулар Оюзей-оол Ооржак, Владимир Шырып, коммунист Дмитрий Дуваажык, хоочун тудугжу Кошкелиг Кара-Сал олар кызымак ажылдап, эш-өскүүрүнге үлегерии көргүзүп турар.

Бүдүрүкчүлүг, ак сеткилдиг ажылдаары — үениң негелдези, бистиң хүлээлгевис.

Б. КОШКАР-ООЛ,
«Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелиниң бригадир.

ШАҢНАЛ УЛАМ СОРУК КИИРЕР

СЭКП Төп Комитеди, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлели, ВЦСПС болгаш ВЛКСМ Төп Комитеди ССРЭ-ниң 1986 чылда экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күүрүме планын күүседир талазы-биле Бүгү-эвилелдиң социалистиг чарыжының түңелдерин үндүргеш, ол чарыштың тимлекчилерингe шилчиир Кызыл туктарыны тыпсыр дугайында доктаалды хүлээп алган болгай. Бистиң республикадан ол бедик шаңналды Тес-Хем районнуң Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозу чаалап алган.

Ол оорушкүлүг болуушкунга тураскаатқан байырлыг хурал совхозтуң көдээ Культура бажыңында март 14-те болуп эрткен. Анда ол ажыл-агыйның мурнакчылары — малчыннар, саанчылар, кадарчылар, механизаторлар, специалистер — совхозтуң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң төлептиг үлүг-хуузун киришкирип турар бүгү ажыл-ишчилериниң төлээлекчилерин киришкен.

Совхозтуң партком секретары С. М-С. Допгак байырлыг хуралды ажыткаш, СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, партия Тыва обкомунуң бирги секретары Г. Ч. Ширшиңге сөс берген.

— СЭКП-ниң XXVII съездиниң, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң доктаал шиитпирлерин амыдыралга боттандырар дээш бүгү совет кижилер-биле бир дөмей. Тываның ажылчы чону бедик көдүрүлүшкүнүг ажылдап турар. Республиканың көдээ ажыл-агыйының, тудуг, үлетпүр организацияларының, культураның болгаш кадык камгалалдың ажыл-ишчилери эрткен ажыл-агый чылында чамдык чедиишкиннерлиг ажылдаан. А силерниң совхозтуң 1986 чылда чедип алган бедик көргүзүглери дээш СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл туг-биле шаңнаан болгай—деп, Г. Ч. Ширшин чугаалаан. Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери көвүдей ажыл-агый продуктуларның — эттиг, суттуг, дүктүг будүреринии-даа, оларны күүнеге садарыныг-даа планныг онаалдаларын дажыр күүседкеш, бедик шаңналды чаалап алган дээш эш Ширшин изиг байыр чедирбишаан. СЭКП ТК-ниң

Аныяк кижиниң амыдыралга идепкейлиг туружунуң, бодунуң сеткилиниң тааржыр мергежилдиг шилип, ынак ажылын тып алырының дугайында айтырыг бо хүнерде улам чидин-биле тургустунуп турар.

Январь 14-те болуп эрткен ВЛКСМ-ниң XXII область конференциязынга:

— Амгы үеде бистерде, комсомолчуларда партияның XXVII съездизиниң шиитпирлерин канчаар күүседирил, эде тургустунуушкунну, кала-даа ажылдың дүргедээшкинин канчап чедип алырыл? — деп чангыс-ла күзел бар. Бо айтырыгга кижи бүрүзү хүн бүрүнүң тодаргай практиктиг киржилгези-биле харылаар ужурлуг.

Амыдыралга кижи кандыг турушту эвлээр ужурлугул? Черле ынчангаш кижи чүү дээш чурттап чоруурул? Кижиниң шиитилелге үнези чүдел? Бо моңге айтырыг аныяк кижи бүрүзүнүң мурнунга албан таваржыр. Бистиң аныяктарывыс ону колдуунда шын шиитпирлеп, партияның кыйгырыгынга будүрүкчү ажыл-херектер-биле харылаан турарлар. Ам бис кандыг-даа кижиниң үнелээрде, ооң сөс-домгаш эвес, ажыл-херээн, канчаар ажылдап турарын барымдаалаан үнелээр бис.

«Бир эвес мен кылбас болзумза, кым кылырыл, ам кылбас болза, кажан кылырыл?» Бедик медереддиг, ак сеткилдиг кижиниң амыдыралда туружу, чурттаалгага иниги дүрүмү мындыг. Ындыг кижилер осколерден аар чүүлү чүктеп, бодунга хөйнү ап, чүгле бодунуң эвес, коллективтиң, бүтүн шиитиниң сонуургалы дээш чурттап, эки ажылдарын чүгле хамаатыга хүлээлгези эвес, патриотчу херээ кылдыр шүүп турарлар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленуму партияның болгаш совет шиитилелдиң мурнунга улуг сорулганы салган. Ону амыдыралга боттандырары комсомол комитеттериниң база харылсалгалыг, ынап-ла күүседир ужурлуг херээдир. «Амгы үеде, демократтыг эскерилгелериниң, эде тургустунуушкунунуң сорулгаларын күүседиринге чонуң боттуг киржилгезин калбартырының эргежок чугулазын чугаалап турувуста, аныяк салгалдың туружунуң дугайында айтырыг ажжок улуг политиктиг ужур-дузалыг болуп турар» деп январь Пленумунга деидеглээн. Ол дээрге партияның бодунуң дайынчы курлавыры болур ленинчи комсомолга, совет аныяктарга бижиг бүзүрелиниң база бир көскү херечиэл-дир.

КИЖИ—АМЫДЫРАЛДЫҢ ДАРГАНЫ

Бо чуруктарга шупту бир ыяш хып дээш аныяк кижилер. Олар республиканың аңгы-аңгы районнарынга школа доосканнар. Оларның кымып турар ажылдары, мозу-бүдүжү, характерлиг шынарлары бот-боттарынга демейлешпес. Ынчалза-даа оларны хаара түдүп, улам дадыктырып турар чаңгыс күш бар. Ол — күш-ажыл. Күш-ажыл кижини кадастаар дев чонуң

кымска бодалымда ханы утка сииликкен. Аас-кежин боду кижини дилеп чедип келбес. Амыдыралды кижи боду хүн бүрү бергелерни эртип, күжүн үндүрүп, демисежип турган тургузуп алыр. Ынчангаш бис кижи бодунуң ажыдыралының дарганы деп чугаалажып турар бис.

Чижао, Лариса Навицкая солагай талада чуруктагы) дижик. Ол эрткен чылын Кызылдың № 7 школазын эки демдектерлиг дооскаш, амыдыралдың бергези, ада-иезинин, оске улуг кижилериниң албадалы-биле-даа эвес, бодунуң күзели-биле даараныкчылап ажылдай берген. Ол амыдыралда шын эвес базым, уругнуң частырыы бе? Чок. Лора боду ону ынчаар савайын турар. Л. Навицкая амыдыралында ол базымын боду медереддин-биле, күзелдин-биле кылган. Дээди өөредилге доозуп алырын ол база бодап турар, ынчалза-даа ол ооң соонда, ийи чыл болгаш боттанып эгелээр.

Бодап-даа коорге, ажылчын коллективке дадыкпас, ажылды карап-биле көрүп, холу-биле тудуп танышкан кижи институт дооскаш, күш-ажылчы коллективке дүргеп ижигин, чогаадыкчы идепкей-биле ажылдап шыдаар деп чүве билдингир. Келир үеде «командирн» болуру будүрүлгенин дугайында бичии-даа болза, сиилип алыры черле ажыттыг болбайн кандыг демиселдиң мурнуу одуруунга чоруп, бодунуң эштери-биле кады шериг албанын эрттирип, интернационалчы хүлээлгезин ак сеткилдин-биле күүседип келген. Шеригден келгеш ол тудугжулап ажылдап турган. Ам ол комбинатта формовщиктиң түр курузун дооскаш ,орус, тыва, украин, хакас эштери-биле кады ажылдап турар.

Евгений Сандай-оол амыдыралының баштайгы базымнарын чаа-ла эгелеп турар. Ынчалза-даа ол хөйнү көрүп четтигипкен. Ону Афганистанның револючу хүннери идея талазы-биле дадыктырган, күш-дамыр талазы-биле кадаан, сеткил-сагыжын шынчы кылдыр арыглаан, ол ам ёзулуг бышкан мозу-шынарның кижизи. Евгений Сандай-оол афган тараачынарның түренги, берге амыдыралын, бичии чаштарының, чаш уругнуг не кижилерниң караанын чажын, өлүм-чидимин, душманнарның каржы ажылдашкынарын көрүп шаг болган. Ол афган чонуң дайзынкарынга удур чидиг демиселдиң мурнуу одуруунга чоруп, бодунуң эштери-биле кады шериг албанын дайынга чоокшулаткан байдалга эвес, ёзулуг дайын байдалынга, ок-боонуң адаанга душманнар-биле сегиржип ап, олардың-биле сеп болза сеп, мен болза мен кылдыр тутчуп, коргуш чок тулчуп турган эрттирген.

Бөгүн Евгений Сандай-оол өске өөрү-биле кады тайбың иште. Олар боттарының хамааты хүлээлгезин ак сеткилдиг кижиниң амыдыралда туружу, чурттаалгага иниги дүрүмү мындыг. Ындыг кижилер өскелерден аар чүүлү чүктеп, бодунга хөйнү ап, чүгле бодунуң эвес, коллективтиң, бүтүн шиитиниң сонуургалы дээш чурттап, эки ажылдарын чүгле хамаатыга хүлээлгези эвес, патриотчу херээ кылдыр шүүп турарлар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленуму партияның болгаш совет шиитилелдиң мурнунга улуг сорулганы салган. Ону амыдыралга боттандырары комсомол комитеттериниң база харылсалгалыг, ынап-ла күүседир ужурлуг херээдир. «Амгы үеде, демократтыг эскерилгелериниң, эде тургустунуушкунунуң сорулгаларын күүседиринге чонуң боттуг киржилгезин калбартырының эргежок чугулазын чугаалап турувуста, аныяк салгалдың туружунуң дугайында айтырыг ажжок улуг политиктиг ужур-дузалыг болуп турар» деп январь Пленумунга деидеглээн. Ол дээрге партияның бодунуң дайынчы курлавыры болур ленинчи комсомолга, совет аныяктарга бижиг бүзүрелиниң база бир көскү херечиэл-дир.

ак оол чаңгыс-даа катап ажыл шагы үзүп, график үреп көрбээн, комсомолчу отчугаш-биле ажылдап, пассажирлериниң культурлуг хандырылгазын чедип ап турар. Ынчангаш Евгенийни эш-өөрү хүндүлээр, даргалары аңаа бүзүрээр. Ажылчын атка төлептиг болуңар, оолдар.

Б. СЕДЕН-ХУУРАК.

СЭКП КЫЗЫЛ ХООРКОМУНДА

Партияның Кызыл хооркомунуң бюрозунуң эвлечегиг хуралынга «СЭКП Кызыл хооркомунуң II пленумунуң шиитпирлериниң дүүштүр телеграф-телефон станциязының болгаш хоорайның харылзаа белдириниң партия организацияларының ажылынын эде тургустунуушкунунуң дугайында» айтырыгны чугаалажып көрген.

«СЭКП-ниң XXVII съездизиниң түңнелдериниң болгаш хоорайным партия организациязының сорулгаларының дугайында» партия хооркомунуң пленумунуң шиитпирлерин күүсетпишаан, телеграф-телефон станциязының болгаш хоорайның харылзаа белдириниң партия эге организацияларының социал-экономиктиг айтырыгларын тодаргайы-биле көрүп, партийжи ажылга, кадрлар кижизидеринге болгаш кижи факторун идепкейжидер сорулга-биле практиктиг ажылдарны шиитпирлээриниге элээн ажыл-херекчи чоруктуг үндүрүп турар деп демдеглээн. Күш-ажылчы пйи коллектив 1986 чылдың планын күүсетпеп болгаш бо чылын чедиишкининг ажылдап турар.

Ооң-биле кады станцияның болгаш хоорайның харылзаа белдириниң партия эге организацияларының партияның XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның ооң соонда болган Пленумнарының негелделериниге дүүштүр амдаа оожум эде тургустунуп турар. Эртем-техниктиг деп-шилгени дүргеледир, бар турар иштики курлавырларны долузу-биле ажыглаар, ажылагый механизмни сайырангайжыдар талазы-биле хемчегерни боттандырып чорударын хандырбайн турар. Харылзаа чепсек-херекселдери-биле чурттакчы чонну хандырарының демдели амгы үеним негелделеринден хожудап турар. Телефон харылзазының ажылының шыкары куду, хей сеңнег телефон-автоматтар үр ле дүргузунда ажылдавайн турар.

Партийжи шиитпирлериниң күүселдезинде контрольду четпес чорудуп, партия бюролары олариның күүселдезин четпес организастап, коммунистерден негелдени коштакпаан. Партия хуралдарын ёзулуг барымдаалап, кежигүннериниң идепкейи чок, шүгүмчүлел болгаш бот-шүгүмчүлел чок байдалга эрттирип турар. Идеологтуг, политика кижизидиглиг ажылда өскерилгелер болбаан. Харылзаа ажылдакчыларының чурттаалга бажыңнары-биле, уругнар садтары-биле хандырылгазы кошкак, олариның хүн бүрү хереглелдеринге кичээнгей чогу кадрларның ажылаан үеер-киреринге, коллективтериниң моральпсихологтуг байдалынга багай салдарын чедирип турар.

СЭКП хооркомунуң пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга долузу-биле боттандырып чорудар талазы-биле организацияларны болгаш политиктиг ажылды улам ынай күштелдирерни телеграф-телефон станциязының (С. И. Калашников), хоорайның харылзаазының (Л. Н. Голубцова) партия организацияларынга СЭКП хооркомунуң бюрозу хүлээлгергеген.

«Партия, совет болгаш өске-даа организацияларга хамаатыларны хүлээп алырын улам ынай экижидерининг дугайында» СЭКП обкомунуң бюрозунуң докладалын күүседир талазы-биле хемчегер дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ол докладаа дүүштүр повседельник бүрүзүнде будүрүлгелерге, ялбаң черлерине болгаш организацияларга хамаатыларны хүлээп алырының чаңгыс ынай хүнүн тургускан. «Тыва тудуг» трестиң, «Тыва автотранс» каттыжышкынының, республиканың Агроүлетпүркүркомунуң партия эге организацияларының ажылчы чонналарының чөптүг дилегелерин болгаш хомудалдарын хандырар талазы-биле долу хемчегерни ап чорукар, оларны чогуур үезинде чугаалажып көрүнге болгаш салдыгнаан айтырыгларны шиитпирлээриниге дээштиг контрольду тургузарын хандырар ужурлуг.

Хоорайның бүгү будүрүлгелериниге, ялбаң черлериниге, организацияларынга хамаатыларның боттарынга элгит үеде, колдуунда ажыл шагының соонда үеде хүлээп алдынган турар ындыг графикти тургузар. Ажылчы чонларның бүгү санаалдарынга, шүгүмчүлелдериниге, дилегелеринге кичээнгейлиг күштелдирер, партия эге организацияларының, ажыл-агый удуртулгаларының ажылының стилин болгаш методтарын экижидер сорулга-биле оларны долузу-биле өөренип көөр.

Кызылдың хоорай Советиниң күүскому, боттарында чурттаалга бажыңнарының фондузу бар будүрүлгелер, ялбаң черлери, организациялар чурттаалга бажыңнарын алыр эвлечеге турар хамаатыларның данзызын бүгүнүмге тамыжып көөру-биле чарлап ээр.

Будүрүлгелерде, ялбаң черлеринде, организацияларда чурттакчы чонуң хүүда айтырыглар талазы-биле чагаалары болгаш биледиришкинилерни чогуур үезинде болгаш шынарлыг көрүп турарын контрольдаар тускай комиссиязы СЭКП хооркомунуң чанында тургускан.

СЭКП хооркомунуң бюрозу Тыва АССР-ниң Күрхандырылгазының чүдүрер-дүжүрер ажылдар мастери С. Ч. Юшаның хүүда херээн чугаалажып көрген. Аңаа ветеларе организаларынга шын эвес өчүк бергени дээш кеземче харымсалгазын онаагаң болгаш ийи чыл шенелде хуусавга, бир чыл иштинде хуталгазын казып шиитпирер. Күрхандырылганың парторганизациязы кеземче херээнич айы-биле шиитпирер ужурлуг үүлегдир дээш онуучёт карточказынга киир бижип, ыңгыы донгуткан. Ол хемчег чымчак болган дээш хооркомунуң бюрозу СЭКП-ниң Уставының 22 параграфын ёзугаар С. Ч. Юшаны партия кежигүнүнден үндүрген.

Эртем—көдээ ажыл-агыйга

ЧЕРЛИК КЫЗЫЛ-ТАС

Кызыл-тас болгаш оске-даа тараа культураларының черлик хевирлериниң каре чаңгыс кампаладыг черь Армян ССР-ниң Эребуниге тургустунган. Ол кампаладыг черниң соруглаларының дугайын Арменияның ындөө ажыл-агый институдунуң проректору, биология эртем-черинин доктору Папин Гандилян мынчаар чугаалап турар:

— Кандыг-даа культурлуг үнүштүң төрээн черн ол культураның черлик хевирлери арткан чер азы чурт болур дээрээ XIX вектин эртемденнериниң чугаалап турганы билдингир. Кызыл-тастың төрээн черн XIX вектиң эгезинде черлик кызыл-тас үнүшү тывылган Сирия биле Палестина дижип турган.

Сирия биле Палестинаны бо культураның тывылган девискээри ол дээш бодап амгы үеге чыладың чээрби-үзеел чылдарында осколаган. Ереванның ындөө ажыл-агый институдунуң профессору, сураглыг совет ботаник Михаил Туманяниның республика шайысмалымнан каш-ла километр черден ...ан кызыл-тастың хей янзы хевирлерин тыпканы кайтамчыланыг ажыдыышкын болган.

Сураглыг совет эртемзи Николай Вавилов черлик кызыл-тас үнген ол черни 1934 чылдың чаймынында көргеш, кымчаар бижээн: «Мыя бо чер бүгү делегей-биң сонуургалын хаара түдар дээр болзувусса, черле хөөредиг болбас. Черлик кызыл-тастың хевирлериниң хөйүүн талаазы-биле бомбүр-лекте эң-ле солуун чер дээрээ чигзиниг чок. Бүрүзүү чер ажылдыг дыка хей чурттарны шиитилеп келдим, ынчалзажок Ереван хоорайның чанында бо чердеи байлак моон солуун черни тыпкары берге».

...Ереванның мурнуу талазынче даштыг хову шөйлүр чоруп каан. Мында күн чив чайнаан хөрөүнде, амгы культурлуг кызыл-тастың өгбезе черлик кызыл-тас чорудуп баарын дээш чагаалар бо-ла келгизээр. Черлик кызыл-тас хей-хей бодалдарның болгаш ажыдыышкынынарның эгези болу берген. Ленинградта Бүгү-эвилелдиң үнүш ажылагыйының институдунуң, Калифорния болгаш Кембридж университеттеринин эртемденнери, биохимиктери болгаш генетиктери амгы кызыл-тастарның тыптырыгга Урарту деп черлик кызыл-тас киришкен деп шиитпирээнивер.

Черлик кызыл-тас үнүп турар кажгалалдыг чер черлик болгаш амгы кызыл-тастарның биологтуг шынарларын дээнээр талазы-биле ажыл кылыр аргалы бээр. Кажгалалдыг чер Арменияның генетиктиг байлаан, бойдустуң үнези чок хайыраазын арттырарынга дузалаар. Ол эң-не чугула. Грайр АРУТЮНЯН.

(ТИМА).

Ереван.

САЛГАКЧЫЛАР

Гурьев область — Казахстанның каракуль өстүрер черлериниң бирээзи. Малга кыска хуусавга кежи белик шынарлыг хойлар өстүрер ажыл-агыйлар тургустунган. Ында чон Каспий чоогунуң берге байдалдарынга чаа амыдыралды оттурган. Олардың бирээзининг салым-чаваны солуп.

Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Жаксы Кенжебаев областың хой ажылынның үндезилекчизи болуп турар. Күрүненин «Гурьев» уксаажыдылга заводу тургустунарга-ла, ол аңаа ажылдап эгелээн. Хат чокта Каспийниң буурул чалгыглары хевирлиг болгаш база-ла ол дег оңгуг ак-көк хойларның уксазын тургузарынга ол база бодунуң үлүүн киирген. Оон ыңай кол чүве — тозан ажыг харлыг өгбе бодунуң үлегерибиле ызыгуур салган хойжуларны өстүрген.

Кенжебаевтиң улуг оглу Канаш — уксаажыдылга заводунда мурнакчы бригаданың бригадири. База бир оглу Жумаш —уксаажыдылга заводунда эң бедик продуктулуг кошкарлар өстүрер элита коданның улуг кадарчызы. А Жукеш биле Бакытжожа деп оолдары — механизатор-хойжулар. Оглунүй уруу Жумакыз бодунуң ачазы Жумашта ортумак школаны дооскаш дузалакчы кадарчылай берген. Ол эрткен чылын төрүүр чүс хойга онаашты 127 хураганны доруктурган, чыл дургузунда чаңгыс-даа баш мал хоратпаан. Бо чылын база-ла бедик көргүзүглерлиг болган. Мурнакчы кыс — улус депутаттарының Гурьев область Соведининг депутады.

Өгбезинең өске оглуңуң уруу Гульбаршын — комсомолчуаныяктарның улгаттыр катыштырган «Армак» хойжу бригадазының кадарчызы, Казахстанның компартизының Кындыгын райкомунуң кежигүнү.

Ызыгуур салган хойжуларның адазы эм пенсияда. Ынчалза-даа аңаа олуруп ыңдавас, бодунуң мергежилин дамчыткан ажы-төлүүнүң ажыл-ижин хайгаарап, эргежок чугула сүмелерин оларга берип чоруур.

И. КОРОТКОВ.

ТААРЫШТЫР ТУРГУССА...

Чадаана хоорайның автовокзалынган кежээ-даа, дүне-даа ыңай-бээр чоруур улустар черле үзүлбес. Вокзалдың чанында үш дугаар столовая туруп турар. Оон ажылының шактары орук-чоруур улустарынга көңгүс таарымча чок. Дүштө дыштанып үезин 14.00 шактан 16.00 шакка чедир. Ол ийи шак иштинде улус кайыын аштанып-чемненип алырыл? Черле столованың ажылдап турары кончуг багай. Тапты черле ажыддавас, эжикинде «Чырык чок», «Санитар хүнү», «Суг дамчыштаан», «Септелгеде» деп чарладдар болганчок-ла астына берген турар. Хей чон чыглыр черде турар столованың ажылын экижидип оны дүштө дыштанмас кылдыр эде тургусса кандыг боор?

Ооң чанында буфет база бар, ол кыжын ажылдавас, түгле чылыг үелерде, чайын ажылдаар.

Вокзалдың маңаына залы улуг, чылыг, делгем чер, аңаа-даа болза азы үргүлүү хос, чылдан чылче шоочалап каан турар шыгжалга камеразы турар хос өрээлге садыгдан ажыдып тургусса черле ажырбас деп бодаар мен.

Ш. ДҮВЕНДЕЙ.

Кандыг хемчеглер алдынганыл?

1. СЕПТЭЭН БОЛГАШ ХАЙГААРААР

«Бистиң Балгазының суурнуң Комсомольская кудумчузунга кудук туттунгандан бээр ийи чыл ашкан. Оон бээр кудуктуң суун ижип-даа кербелинвис. Ишти, даштыдандан үнген. Суг талазы-биле бистиң кудумчувуста дыка берге. Чай, кыш чок бидон сөөртикен, кудумчулар кезип суг дилеп чоруур чурттакчыларны бо-ла көрүп болур. Ынчангаш ол кудук ажыглалга кирер болза экижиле ийик.

Кудукту кылып бээрин дилеп, кодээ Советке барып турганнаан, ынчалза-даа түңнел чок. Ону ажыглалга кирерине дузалажып көрүнер, эргим редакция».

Бо бүгүнү Балгазын суурнуң Комсомольская кудумчузунуң чурттакчылары редакцияже бижээн.

Чагаада айыттынган шүгүмчүлелдер талазы-биле хемчеглер алкынган дугайын Тандының райүскомунуң иштики херектер килдизининг начальнигин, милицияның капитаны С. С.-Б. Монгуш редакцияже чоруткан. Чагаада айыттынган фактыларны хынап, сайгарып көргенин ында дыпаткан.

Иштики херектер килдизининг ажылдакчылары «Зеленый» магазинге график ёзугаар хүннүң дежурныйлап, хей-иниттинид корум-чурумун тудуп турар.

Үстүкде адаанывыс магазинниң чанынга база кудумчуларга хей-иниттинид чурумун хажыдып, эзирик костүп келген хамаатыларны илереп, административтиг хемчегерни онаап, ажылдап турыр коллективтерниче база дыннадып турар. Чадаанада хептиң химиктиг аштаалгазын кылыр салбырның слесары В. М. Ютенко, «Хөндергей» совхозтуң шан да эптекчи К. С. Куулар, автобаза слесары Р. Ш. Ооржак, районнуң культура килдизинде одакчы К. Д. Монгуш, оларга болгаш оске-даа чамдык эштерге хей-иниттинид черлеринге эзирик көзүлгени дээш административтиг хемчег онаагаң.

2. РЕЙД, ХЫНАЛДАЛАР

«Чадаанада «Зеленый» деп магазинниң чаны-биле эртип чыткаш, кайгай бээр сен. Ында-мында моонешкен аныяктарның иштинде мыт-шимиев үндүрер, эрткен-дүшкен кижилерни амыратпастар-даа бар. Кымнар деп ол?..

Магазинге кире дүшкеш, кайгай бээр сен...

Ындыг утказыг чагаанны бистиң кодээ бижикчивис Чөөн-Хемчик райондан бижээн.

Аңаа харыынны Чөөн-Хемчик райүскомунуң иштики херектер килдизининг начальнигин, милицияның капитаны С. С.-Б. Монгуш редакцияже чоруткан. Чагаада айыттынган фактыларны хынап, сайгарып көргенин ында дыпаткан.

Иштики херектер килдизининг ажылдакчылары «Зеленый» магазинге график ёзугаар хүннүң дежурныйлап, хей-иниттинид корум-чурумун тудуп турар.

Үстүкде адаанывыс магазинниң чанынга база кудумчуларга хей-иниттинид чурумун хажыдып, эзирик костүп келген хамаатыларны илереп, административтиг хемчегерни онаап, ажылдап турыр коллективтерниче база дыннадып турар. Чадаанада хептиң химиктиг аштаалгазын кылыр салбырның слесары В. М. Ютенко, «Хөндергей» совхозтуң шан да эптекчи К. С. Куулар, автобаза слесары Р. Ш. Ооржак, районнуң культура килдизинде одакчы К. Д. Монгуш, оларга болгаш оске-даа чамдык эштерге хей-иниттинид черлеринге эзирик көзүлгени дээш административтиг хемчег онаагаң.

Эртекен чылын күүскомунуң шиитпирин ёзугаар ол кудукту ажаап кадагалаарыбиле Балгазының ыяш ажыл-агыйынга быжыглаан турган. Ынчалза-даа ук ажыл-агый кудуктуң ажаалда хайгаараалы дээш ажыл телевизири телевейн барган, чүге дизе сай-хөө планында ол кирбээн болуп турар.

Ында ажыл-агыйынын директизиязы-биле дугурушкаш кудукту он хонук хуусаа иштинде септээн. Ону ажаап кадагалаарынга телевир талазы-биле айтырыгны шиитпирлеп, кудукту үайгаараарының хемчегерни ыяш ажыл-агыйының удуртулгазы-биле дугурушкан.

Хоойлу төлевилелин чугаалажып тур бис

ДЕТКИДИМ

Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыышкыныныңның) дугайында ССРЭ Хоойлуузуның төлевилелин номчуп танышып көрген, бо хоойлуну чүүдүүгүнер-дир мен.

Хоойлуда ССРЭ Конституциязынга дүүштүр күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыышкыныныңның) ажыл-агый чорудулгазынга экономиктиг болгаш эрге-хоойлу талазы-биле үндезинерим тургузуп, үлептүрде, тудугда, агроүлептүр комплекизинде болгаш оскедаа адырларда бүдүрүлгениң чепсек-херекселдериге күрүнеңиң (бүгү улустуң) өнчүзүн быжыглап, бүдүрүлгенив эргелеп башкарырынга болгаш шиитпирлээриге күш-ажылчы коллективтериң киржир аргазын калбартыр деп айыткан.

Төлевилелдиң 8-ки чүүлүнде бүдүрүлге кадрларының дугайында айтырыгны үдүг сонуургал-биле номчудум. Ооң бирги кезээнде кадрларны шилип алыр, ажылга таварыштыр тургузар база кижизидер талазы-биле ажылды күш-ажылчы коллективтиң чөвүлелиниң, профвилел, комсомол болгаш оскедаа хөй-иишти организациялар-ның идепкейлиг киржилгези-биле администрация болгаш партия организациялары чорудар. Шак мынчаар кадрларны шилиири коңчуг шын. Мооң мурнунда чылдарда кадрларны шилиирде таныш-көрүш, дөргүл-терел айтыш-биле шилип турган чоруктарыны чок деп болбас. Чок-ла болза үдуртур, баштаар коллективтиң бодал-санадын өөренип көрбес чоруктар тургулаан. Азы чок-ла болза эрге-дужаалдыг даргазыңа идип үндүрген кижизи күштүг болуп артып каар, кадрларны шилип турган, оларның профессионал мергежилиң, политиктиг, иишти билиг болгаш культура деңнелиин өөренип көөрү чугула. Бүдүрүлгениң удуртукчу кадрларынга бедик ажыл-херекчи, политиктиг болгаш моралдыг мөзү-шынарлыг, социалистиг аргатывыштыг болгаш принципиалдыг, сырый каттышкан коллективти тургузуп база ооң эрге-ажыктарын бүгү улустуң эрге-ажыктары-биле холбаштырарын хандырып шыдаар кижилер ажылдаар ужурлуг.

Амгы үениң негелдезини ёзугаар удуртукчу кадрлар бедик профессионал мергежилдиг, эргелеп башкарылганыңның үндезиниерин билир база перспективаны баш удур көөр болгаш ажылагыйны ажыктыг кылдыр чорудар экономиктиг бодалдарлыг болуру эргежок чугула.

Төлевилелде айытканы ёзугаар өзүп орар негелделерге кадрларывын таварыштырын хандырар соруулга-биле удуртукчу ажылдакчыларның, албан-хаакчыларның, специалистериниң аттестациязын чорудары көрдүүгеи. Ооң түңнели-биле эрге-дужаалды, мергежилди бедидип-даа, бадырып-даа болур. База ол ышкаш ап турар шалыңынга немелде төлевирин тургузар, өскертир азы солуур, ажылдап турар эрге-дужаалыңдан хостаар.

Эде тургустунуушкун үезинде бо төлевилелде айытканы үүлдерим үүлдүүгүнүң деткип тур мен. Бодум хөй чылдар дургузунда кадрлар-биле холбажып, оларның шилилгези болгаш кижизидилгезиниң талазы-биле ажылдап чоруан кижи мен. Кадрлар шилиринiң талазы-биле мооң мурнунда хөй-хөй маргылдаалыг айтырыглар туруп кээрин бодумнуң ажылымга херек кырында көргеи мен.

Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжыышкыныныңның) дугайында ССРЭ Хоойлуузуның төлевилелин үениң чугула документизин деп санап, деткидим.

С. ЮМБУУ,
күш-ажылдың хоочуну.

ЧУРТЧЕ ДЕДИР КЕЛИРИНИҢ БЕЛЕН ЭВЕС ОРУУ

— Кажан мен Ленинградты каггаш, турум чурттаары-биле АКШ-че чоруп турам. ССРЭ-де чүгле чурттап турган бажыңымда өрээлимбиле эргижирээн «Москвич 412» автомобилимни чидиргеним ол деп билип турган мен. А херек кырында ол бүгү шуут ыидыг эвес болду. Мени долгандыр турар бүгү үүлдерни, ажыы-биле чугаалаарга, олар чокка чурттап шыдаваазым бүгү үүлдерим шуут чидиргеним ол болган. Оңнуктеримни, төрээн кудумчумну, Нева хемимни, ынак ырларымны — шуптузуп чидиргеним ол. Кижи аас-кежиктиг болур дизе, чүгле чурттаар бажың, автомобиль, четчир аъш-чем эвес, а анаа кол-ла үүлүл — өскен-төрээн черн — Төрээн чурту херек дээрээни ам билдим.

Мээң чугаалажып чоруурум кижи — 1976 чылда ССРЭ-ни каггаш, АКШ-ка турум чурттаары-биле чеде берген, а ооң соонда Совет Эвилелдиче дедир чаныш келген — дөртен харлыг чолаачы Иосиф Заров болду. Ооң-биле бис Москванын деңеегей аэропорту «Шереметьево-2»-ге ужуражы берген бис. Мооң мурнунда совет хамаатылар чораан, ам Төрээн чуртунче дедир ээп келирин күзээн бөлүк кижилерни ИЛ-86 самолёттуң Москваже эккелгени ол. Оларның саны — 41.

Ындыглар мооң мурнунда база дедир ээп кээп-ле турганнар, ынчалза-даа оларның саны эвээш турган. А ам, эрткен чылдың ноябрь айдан эгелеп, Төрээн чурту ССРЭ-ге чурттаары-биле дедир ээп кээп турарлар ол пассажирлер аразында чок — Аэрофлоттуң Нью-Йорк — Москва аразының чаңгыс-даа ужудуушкунуи шуут сагыышкын тур мен.

Мооң мурнунда совет хамаатылар чорааннарның ээп кээп турарын хөй-иишти база билип турар дээрээн чугаалаары чугула. Оларның дугайын «Орустар мында» деп америк фильмини совет телевиденнеге эрткен чылдын төнчүзүнде көргүскен соонда дыка хөйүү чугаалажып турар апарган. Кафеге-даа, транспортка-даа — оларның дугайын чугаалажып турарлар. Бо темага чүве бижип чоруур бир эжим номчукчуларның чүе ажыг чагааларын алганын мөңээ чугаалады.

Бисче, редакциняже база хөй чагаалар кээп турар. Ында бижип турар үүлдер база аңгы-аңгы, а чамдыктарының утказы совет хамаатылар чораан, даштыкыже чоруй барганнарга хамаарыштыр совет эрге-чагырга черлериниң хамаарылгазынга чөрүштүр-даа болгулаардыр. Совет Эвилелинден даштыкыже чурттаары-биле чоруткан, ээп кээп турар кижилерге хамаарыштыр боттарының бодалдарын илередип, редакциняже телефоннап турар кижилер база эвээш эвес.

«Шереметьево-2»-же чоруур деп турганым хүн редакциняның секретары мээң столум кырынга ийи чагаланы салып кагды — Норильскиден болгаш Ташкентиден номчукчуларның чагаалары болду...

Он беш чыл мурнунда кылдыр бодап алмыынар. Израильге турум чурттаарыбиле күзелин илередип, ССРЭ-ден үнүп чоруур деп турган еврей национальдыг кижилерниң саны чеден чылдарның эгезинде дыка хөй турган. Ооң соонда билдингеним ёзугаар алырга, оларның хөй кезии «өгбелериниң черинге» четпейн, Венага, Римге, Нью-Йоркка барган болганнар. Ооң соонда оларга Израильже баштай чоруткаш, ССРЭ-ден келген кижилерге анаа чурттаары кандыгыл деп чүвени дүрген билип апкаш, ооң дедир ээп келирин ораладыскан кижилер ээп каттышкан. ССРЭниң элчин черинге, барыын чүктүң чурттарының кайы-сылаларынга ыидыг кижилер сыңмарлажып ээп-ле турар болган. Оларның дазээ чаңгыс: дедир ээп чанарын чөпшээреп көрүнер. Кол-ла чылдагааны — «чамыыкан-дыр бис», «бисти мегелеңнеңнер-дир». ССРЭ-деи чоруткааның хөй кезии — барыын чүктүң радиодамчыдылгаларының аазап турганы «магалыг, чаагай амыдыралынга» мегелеткеннер болган. Социалистиг чуртка төрүттүүген болгаш оскен кижилер Израильге-даа, барыын чүктүң чурттарынга-даа чурттап шыдашпазы билдингир.

Төрээн чуртунче дедир ээп келирин чамдык кижилериң күзевейн турарын баш чугаалаар апаар. Чаа барган черинге «таажы бергенner» база бар. Совет Эвилелинде амыдыралды буруудадырыбиле медеглел кылгылап турарлар-даа бар. Олар совет кижилериниң киленин хайыктырганнар.

Чуртуп каапкаш чоруп турганнарга улустуң ынчаарказы хамаарылгазы мындыг турган: чораанкай чорзуннар, олар биске чоктанчыг эвес-ле болгай. Чамдык кижилер мынча дижир чадавас: эмиграциянын хоегтут чоруу кайыл ынчаш? Эрткен чылын ССРЭ биле АКШ-тың аразында чоруттунган теледамчыдылгага киржип турган доктор Арнольд Докшин америк кинотилелди шүгүмчүзээрге, американнар дыка удурлангаиын илереткеннер. Моон мурнунда совет хамаатылар чораан чамдык кижилер Совет Эвилелиниң адрезиниге удур үүлдерин чугаалап турганнар. А Ада-чурттуң Улуг дайынының чылдарында ооң өнүктери чүгле Россия азы ССРЭ дээш эвес, а социализминиң идеалдары дээш демиселге амы-тыыш берген хоочуунуң сагыш-сеткилинге үүг кирбес деп!

Ынчалза-даа ССРЭ-деи үнүп чоруткаш, Барыын чүкке азы Израильже чурттаары-биле чорааннарның шуптузуп-на Совет Эвилелиниге удур ажыл чорудун турарларга бо үүлдүн автору сананайн турарын билирп чугула. Ынчалза-даа чурттан үнүп чоруткаанның аразында «патриотизм» деп сөстүң ужурутказын Төрээн чуртундан үнүп чоруй баргаш ам ээп ёзулуг билгенner эвээш эвес болган. Оларга социал удурланышкак үүлдер, чөптүг эвес чорук, сагыш-сеткил удараашкынары дораан-на уткуй келген. Төрээн чуруунга удур ажык мегелээшкиннер, шүүлдээшкиннер оларның удурланышкынларынга тавырышкан.

— Россияның культуразын АКШ-та кара өш-биле сооре тайылбырлап, ооң чеднишкиннерин ыыттавайн турардыр—деп, АКШ-та тос чыл чурттап турар чуруккү Юрий Галецкий мөңээ дүүгээн сеткил-биле чугаалады.

Барыын чүктүң болгаш Израильдың массалыг информациязының чепсектери ССРЭ-же дедир ээп чоруй турарларның дугайын бижиивейн турарлар. А он-он кижилериниң Совет Эвилелинче дедир ээп кээп турарын чүдүлээн эгелээнии фантылар херечилеп турар болгаш амгы үеде чурттуң мурнунда аштың, бажың чок болгаш ажыл чок чоруктуң чидиг айтырыглары туруп турар. Статистиканың албан ёзузу-биле сан-түңүн ёзугаар алырга, эрткен чылын чүгле Токиога 340 кижи аштап өлген болгаш сөөлгү беш чылда ыидыг таварылгаларың санын 60 хуу өскен.

Аштаанарның болгаш бажың-балгадың чок адарап бакырааннарның санына ажыл чоктар каттыжып турар. Амгы үеде оларның саны ийи миллион чоокшулап турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Төрээн чуртунче дедир ээп келгеннерин ССРЭ-де ялкок кээргел-биле үткүп хүзээн ап турар деп бодап турарлар база ээвээш эвес. Ооң ыидыг эвезин билдингир. А чуртуп каггаш чоруткааннарга хамааты эргенн тыисын турарынга удурлашкын турарларда-да бар-ла. Ынчалза-даа частырыгны кылгаш, элептүргедээнерге өрнээл көргүзери база чугула болгайла.

Андрей ПРАВОВ.
ПМА-ның тускай корреспонденти.

БУХГАЛТЕР — ЧУГУЛА МЕРГЕЖИЛ

В. И. Ленин Совет күрүмеиниң баштайгы хүннеринде-ле отчёт-учёттуу үнелеп көргеш, мынча дээн: «Социализм — ол дээрге, чүүң-даа мурнунда учёт-тур». Ынчангаш социалистиг ниитилелде улуг-даа, бичии-даа албан организацияларның хөрөнгилери учёткө алдынган турар ужурлуг. Шын тургустунган отчёт-учёт коллективтиң азы ажыл-агыйның көрүнчүү болур. Ол ажылды экижидер дээш партия болгаш чазак депшилгелиг чаа аргаларны ажыглап, дүрген саналга кылыр машиналар-биле коллектив бүрүзүн хандырып турар. Бо адырда хаара тутуткан кижилериң ай санында алыр шалыңы 1985 чылдан эгелеп өстүрген.

Учёт — нарын болгаш берге ажыл. А ону кыминар кылып турарыл? Бухгалтерлер. Ол—каяа-даа херек. Ол ажылды эки билбес кижилер «ында чүү боор» ийикпе азы «анаа-ла төнмес-батпас чүүү-ле санап орар чүвел?» дижирлер болгай. Ындыг эвес, бүдүн хүн иштинде, чаңгыс черге олура ажылдавры дег берге чүве чок. Чамдыкта кежээ орайга чедир, харын-даа дыштанып хүннерде безин ажылдаар ужурга таварышкылаар.

Бистиң районуун бүгү ажыл-агыйларында болгаш албан организация черлеринде иишти-биле 110 ажыт сан-хөө ажылдакчылары бо ажылда хаара тутпугаан. Оларның аразында эртем-биилии шырак, арга-дуржулгалы байлак бухгалтерлер хөй. Бистер бодувустуң талавыстан оларга байлак арга-дуржулганы нептередир, отчёт-учёттуң депшилгелиг чаа аргаларын кижи бүрүзүнге чедирер ажылларны доктаамал чорудуп турар бис.

Ындыг-даа болза бистиң ол ажылдыыста четпестер хөй. Бүгү чарыгдалдарны ажыл-агыйның хөрөнгизи-биле үндүрүп тургаш, бистиң ажыл-агыйларывыс болгаш албан организацияларывыс чылдың-на эвээш эвес ачыяктарны өөредип ап турар. Оларның аразында бухгалтер болгаш экономист мергежилге өөренип турарлар коичуг эвээш. Сөөлгү беш чылда чүгле чаңгыс дээди, ийи ортумак эртемниг бухгалтерлер доозуп келген. Амгы үеде дээди өөредилге черлеринде үш кижи совхозтар мурнундан өөренип турарлар. А өске коллективтер боттарынга кээп ажылдаар түскай эртемниг бухгалтерлерни болгаш экономистерни өөредип алыр талазы-биле кандыг-даа хемчег албаан.

Бухгалтерлер болгаш экономист түскай эртемни чедип алгаш, ажылдың бергезинге шыдашпайн, бичии ажылдан чорүй өскээр деже бээр кижилер тургулаар.

Мен бодап көөрүмге, ёзулуг-ла бухгалтер болгаш экономист болуруп күзеп чоруур аныяктарны школачы чылдарында-ла шилип ап, оларга тайылбыр ажылын чорутса эки хире-дир. Ол ажылды чорударда ортумак школаларының 9-10 класстарының өөреникчилери-биле чугаалажып, оларның-биле ужуражылганы кылып, бухгалтер ажылының кол угланымышкынарын, сорулгаларын чугаалап, амгы үениң саналга машиналарынга, самбың катарынга өөредип-даа болгай. Башкылар-биле сүмележип тургаш, өөреникчилерниң ол-бо эртемнерге биилиин, сундулуун тодарадып алыры чугула. Школаларга класстар шактарынга олуржуп, өөреникчилерге экономика темазынга беседаларда кылып болгай. Ынчан бухгалтериң болгаш экономистиң ажылынын улус ажыл-агыйынга кайы хире чугулазын билиидир сургаары артык эвес. Ооң-биле бистер ашыктарның бо мергежилге ынакшылын чаалап ап болур бис.

Бухгалтерлер белеткеп алыр талазы-биле мээң бодалым ындыг. Ынчангаш өске эш-өөрүүң сүмелерин, арга-дуржулгазын база билип алыксап тур мен.

М. ДАНЗЫП.
Өвүр район.

ПРОПАГАНДАНЫҢ АЖЫКТЫЫН БЕДИДЕР

Дүргедээшкиниң херээжене дузалажыры, лекция пропагандазыны үениң негелдезинге дүүштүр чаарты тургузары — чурттуң лекторларының чугула сорулгазы. Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинiң президиумунуң март 13-те Москва болган хуралы ол дугайын онзалап демделгээн. Эртеминiң, техниканың, кедээ ажыл-агый билиглериниң болгаш бүдүрүлгениң мурнакчы дуржулгазының чедишкиниерин пропагандалаарының айтырыгларын аңаа чугаалашкан.

Эртем-техниктиг дешпилгениң комплекстиг программаларын пропагандалаар талазы-биле планнаттынган хемчегерии «Билиг» ниитилелиниң организацияларының күүседип турарын санал бергеннер демделгээн. Экономика, агроүлептүр комплекизиниң талазы-биле бүгү-эвилел семинарларын эрттиргеи. Пропагандаңың янзы-бүрү хевирлери долу ажыглаттынып, лекторларның үлептүр черлери болгаш кедээ ажылагый бүдүрүлгелери-биле чогаадыкчы харылзаалары быжыглып турар.

Хуралдың киржикчилери СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң салган сорулгаларынга дүүштүр бодуңуң ажылын экижидер талазы-биле хемчегерии тодаратказан.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

МЕДЕГЛЕЛ

ПЕКИН. Даштыкы болгаш кыдат журналистерге болган кыска хуралга КУР-ның ДХМ-ниң парлалга килдингиниң төлөөлекчизи АКШ-тың даштыкы хереқтер талазыбиле сенат комитединиң даргазы К. Пеллдиң «Тайваньның бот-башкартыныгазының болгаш хамаарышпас чоруунуң» дугайында айтырыг талазы-биле чугаазынга холбаштыр медеглел кылган.

«Тайваньның бот-башкартыныгазынга болгаш хамаарышпас чоруунга» хамаарышкан шандыг-даа медеглелдерни кеззэде шиитпирлиибиле кыдат чазак хүлээп албайн келген деп, КУР-ның ДХМ-ниң төлөөлекчизи медеглээн. «Чаңгыс Кыдат» туруп турар, Тайвань ооң кезээ болур деп, ол онзалап демделгээн. КУР-ның чазаа Кыдаттың кара чаңгыс хоойлу ёзугаар чазаа болур. «Тайваньның бот-башкартыныгазынче болгаш хамаарышпас чоруунче» К. Пеллдиң ажыы-биле кыйгырып турары Кыдаттың иишки хереқтеринге каржызы-биле холгаарлап киришкеи болгаш КУР болгаш АКШ-тың аразында дипломаттыг харылзааларны тургузар дугайында кады кылган коммюникеде принциптерни үрээки болур.

(СЭТА).

ЧАА ЖУРНАЛ

КАБУЛ. Кабулдуң киоскилеринде кестүп келген чаа журналды «Тайбыңның үнү» деп адаан. Афганистанда национал эптежилге талазы-биле дээди онза комиссияның органы болуп ол журнал айда ийи катап дари болгаш пушту дылдарга үнер.

Журналдың баштайгы дугаарында Улус-демократтыг партияның ТК-ның Чиигиве секретары Наджибтиң Афганистанга хамаарыштыр туруп турар айтырыгларны шиитпирлээр талазы-биле чугаазыидан, ооң даштыкы журналистерге берген интервьюзундан үзүндүлерни, национал эптежилге политиказының дугайында янзы-бүрү чурттарның күрүне ажылдакчыларының чугааларын, даштыкы парлалганың ол дугайын бижип турарын киирген.

(СЭТА).

КАНАДАНЫҢ КОМПАРТИЯЗЫНЫҢ МЕДЕГЛЕЛИ

ОТТАВА. (СЭТА). СЭКП ТК-ның Чиигиве секретары М. С. Горбачевтуң Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуткаарының дугайында саналы кижи төрелгетеиии тайбың хээш чүткүлче хей-аът киирген деп Канаданың Коммунистиг партиязының чурттаракталган медеглелиниде чугаалап турар. Ол чугула совет санал ядролуг чепсектеи хостуг делегейже орукту делегейиинiң бүгү чурттарының улустарынга ажыдын берип турар. Канаданың Коммунистиг партиязы ССРЭ-ниң саналынга байыр чедирбишаан, боттарының социал байдалының, үзел-бодалының барымдазы чокка ону бүрүн деткиринче чурттуң бүгү чонун кыйгырып тур деп медеглелде бижээн. Канаданың ак сеткилдиг кижилери совет-америк дугуржулганы чедип алырынга мооңдак чедирип турар чүүлдерни чайгаарын чедип алыр ужурлуг.

Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуткаар дугайында айтырыгны Совет Эвилели еске айтырыгларда адырлар болгаш сөөлгү беш чылда ыидыг таварылгаларың санын 60 хуу өскен.

Аштаанарның болгаш бажың-балгадың чок адарап бакырааннарның санына ажыл чоктар каттыжып турар. Амгы үеде оларның саны ийи миллион чоокшулап турар.

СЭТА-ның фотохрониказы.

Пропагандистерге болгаш дыңнакчыларга

Экономиктиг билиглер школазы

КАПИТАЛ САЛЫЫШКЫННАРЫ— ИНТЕНСИФИКАЦИЯНЫҢ МАТЕРИАЛДЫГ ҮНДЕЗИНИ

(Эгези № 63 «Шында»).

Культура-амыдырал болгаш чурттарга байдалдарын экижидерин кичээнгейге албайн, ажыл-агый айтырыгларын болгаш бүдүрүүшкүнүң ниити хемчээлдерин өстүрериниң айтырыгларын шиитпирлээр дээр ораладажымышкын чогуур түңнелдерни бербес дээрээи хөй-хөй колхозтарның болгаш совхозтарның ажылының практиказы көргүскен. Чаа, депшилгелиг технологияларга кол-ла үүлүл, оларның үүрээ — кижи, технологтуг болгаш бойдус-биологтуг факторларның аразында холбаазын, оларны чогуур үезинде болгаш чоп ажыглап билир ыидыг кижи херек. Капитал курлавырларны хуваап тургаш, үүгле техниканың чепсектерин, ирригация тудугларын, мал казаалары, малдың уксавалыы чаартырынче эвес, а колхозчуларның болгаш ажылчыиарның амыдыралының байдалынче: чурттарга байдалын, коммунал-амыдырал ажыл-агыйының, садыг топтеринiң болгаш делгиирлериниң, уруглар болгаш школа албан черлериниң, культура одагларының, кадык камаалалының, күш-культура болгаш спорттуң, профессионал болгаш политиктиг өөредилгениң база бүгү звеноларга болгаш бүгү чадалар кадрларының мергежилии бедидер кабинеттериниң ажылын экижидеринче кичээнгейни үглавы ынчангаш эргежок чугула.

Чурттуң кандыг-даа регион бүрүзүүле бүдүрүлгени интенсификастаарының болгаш ооң ажыктыының бедик деңнелдиниң үлегер-чижээн көргүзүп турар эң эки ажылдыг, мурнакчы ажыл-агыйлар хамыктың мурнунда социал инфраструктура объектилериниң бүгү талазы-биле быжырымчалыг системазын тургузуп алганы-биле ылгалып турар. Бүдүрүлге объектилериниң ажыктыг өзүлдезизи-биле, ажыл-агыйның техниктиг чаартылгазы-биле холбаштыр беш чылдан бээ чылче улаштыр ол хөгжүп келген.

Хөй-хөй колхозтарга болгаш совхозтарга чурттарга ажыл-агыйы, культура-амыдырал объектилери үр үеде чогуур кичээнгейге алдынмайн келген, а ооң ужурунан ажылдакчыларның өгбүлелериниң хүн бүрү негелде-хереглелдери чогуур чергези-биле хандыртынмайн турган. Ол байдалдарда бедик хемчээлдиг чакша-шалың амыдыралдың чаагай байдалының боттуг өзүлдезиниң үнер дөзү болбайн, чогаадыкчы, ажыктыг күш-ажылга, бүдүрүлгени интенсификастаарынга эки идиг бербейн келген.

Ооң-биле чергелештир социал-культура болгаш чурттарга ажыл-агый объектилерин кичээнгейниң төвүнге доктаамал тудуп келген чурттуң ыидыг ажыл-агыйларында болгаш регионнарында бүдүрүлгени интенсификастаарының деңнели Аъш-чем программазының онаалдаларынга дүүштүр чылдан чылче бедик болуп келген. Литва ССР-ниң барык бүгү колхозтарында болгаш совхозтарында иишти билиг школалары, магазиннер болгаш чонның амыдырал хандырылга пунктулары, уруглар саник-яслилери болгаш столоваялар. Культура бажыңнары тургустунган база деритинген деп СЭКП-ниң XXVII съездиниңге демделгээн. Эки кылдыыган оруктар, чурттакчылыг пунктулар, чурттарга-ажыл-агый пунктулары бүдүрүкчүлүг ажылдарынга, дыштанырынга, хостуг шакты ажыктыг ажылларынга эргежок чугула тазырымчалыг байдалдарны тургузуп турар. Кедээ ажыл-агыйда ажылдап турарларның санын турум болдурарынга, кедээге специалист, механизатор кадрларны бэжыглаарынга ол чорук дузалап турар.

«Чурттуң агроүлептүр комплекизинге ажыл-агыйны башкарып чорударының экономиктиг механизмин улам ыцай сайзырааңгайжыдар дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң докталынга капитал чарыгдалларның угланышкынарын бир-ле дугаар аңгылап каан. Бүдүрүлгени хөгжүдериниң бирги эөлчеглиг хереглелдерин, кедээ ажыл-агый продукциязын болбаазырадырын болгаш кадагалаарын шиитпирлээри, ажылдап турар бүдүрүлгелерни чаартырының болгаш техника талазыбиле эде дериири, тудугну кайы хире хуусаада кылырының болгаш төлевилел күчүлерни чүү хире үеде шиидоодип алырының доктаатказын нормаларындан хажытпайн тургаш бүдүрүлгелерни болгаш объектилерни тударын хандырары, күш-ажылчы турум коллективтерни тургузарының чугула фактору болур кедээни социал талазыбиле чаартырын дүргедедири-биле ол угланышкынар холбашкан.

СЭКП ТК-ның Чиигиве секретары М. С. Горбачев Ыраккы Чөөн чүктүң районнарынга чораан, колхозтарга болгаш совхозтарга улуг эвес түүйбу заводтарын база цехтерин хөгжүдериниң эргежок чугулазын бодунуп чугаазынга демделгээн. Кара хөрзүнүүг эвес черниң Украинаның болгаш Белоруссиияның Полесьезиниң, Украинаның барыын областарының хөй-хөй колхозтарының, Прибалтиканың, Соңгу Кавказтың автономнуг республикаларының ажыл-агыйларының ажылының практиказы ажыл-агыйларын экономиказын быжыглаарынга бичe индустрия дыка салдарлыг дээрзин көргүзүп турар.

Чижээлээрге, Владимир областың Октябрьиның 16 чыл ою аттыг колхозу капитал салыышкыннарының чартык кезиин бичe индустриняже ацгылаваш, хөй орулганы ап турар. Кедээни болгаш кедээ ажыл-агый адырларын хөгжүдерин акшаландырарынга олар шиитпирлиг рольду ойнаан. Ажыл-агыйлар чоруулгларының адырларын диверсификацияга, холбашкаар кылыр аар ажылдарга үнер чарыгдалдарны эвээжедиринге, черниң үнүш-дүжүткүрүн бедидеринге олар идиг берип турар.

Бүдүрүлге фондуларының шапкын өзүлдезинге продукция өзүлдези чамдыкта дүүшпейн баар. Чижээлээрге, Воронеж областың Каменск районунуң колхозтарынга болгаш совхозтарынга он бирги беш чылда иишти продукциязының хемчээли үүгле 6 хуу өскен турда, кол бүдүрүлге фондулары барык 1/3 катап ковудээн. Ындыг кырышкак деңзигүүрлер турда, оларның сан-хөө-экономиктиг чаагай чоруунуң үнер дөзү — ажыл-агыйларның орулгалыг болуур чоруун олар бедидип шыдавааннар.

ТЕМАГА ХАМААРЫШТЫР АЙТЫРЫГЛАР

Бүдүрүлге потенциалы болгаш ооң социал-экономиктиг функциялары. Бүдүрүкчү күштериниң болгаш колхозтар база совхозтарның бүдүрүлгеже-ажыл-агый потенциалының структуразы. Бүдүрүлгениң кол чепсек-херекселдерин чаартырын комплекстиг ёзу-биле көөрү. Бүдүрүлгени интенсификастаарынга социал инфраструктура объектилериниң ролюн бедидерп.

ПРАКТИКТИГ КИЧЭЭЛГЕ АЙТЫРЫГЛАР

Бүдүрүлге фондуларын ажыглаарының ажыктыы. Бүдүрүлгениң кол фондуларыбиле ажыл-агыйның хандыртынганының болгаш дериттингенiниң деңнелин өөренип көөрү: чамдык ажылдакчыларның, бригадаларның, фермаларның болгаш иишти-биле ажыл-агыйның деңнелиниге чедир оларны ажыглап турарының ажыктыын тодарадыры.

ТУС-ТУС ДЫҢНАКЧЫЛАРГА ОНААЛДАЛАР АЙТЫРЫГЛАРЫ

Техниканы ажыглаар талазы-биле мурнакчы дуржулганы силериниң ажыл-агыйда каичаар өөренип база веитередип турар-дыр, силериниң колхозуңарның (совхозуңарның) тодаргай байдалдарын маңаа каичаар барымдаалап көрүп турар-дыр, танышып көрүмер.

Ажыл-агыйда техника кадагалалын болгаш сеителгезин организастап турарын аналиэтенер. Мурнакчы дуржулганы барымдаалап көрүп тургаш, машиналар кадагалалын, сеителгезин болгаш ажаалдазын экижидер талазы-биле санаалдан киириңер.

Техниканы чоп ажыглаары, машиналарның ажылдаар ужурлуг хуусазын узатканы дээш моралдыг болгаш материалдыг идиг беришкинниң системазын ажыл-агыйда ажыглап турарын өөренип көрүңер. Оңу сайзырааңгайжыдар талазыбиле санаалдардан ажылдап кылынар.

КЫШТЫ ҮДЕП, ЧАСТЫ УТКААНЫ

Часны хүн бедип, ооң чылыг хереглери чоогаларда, дагларг эдептерниве каракка чаймнимаэын чылар ак-ак харларыны чоорту эргиви шоиуп, бойдустуң амыдыралында база бир чаа ескерлишиниин болдурган. Чае. Бо ессту адаарга безин кижилерге чылыг болгаш эргим. Арга-арыгда дамырак суглар шулуралыр дагжап, куштарлың хелүг үннери-биле чергелешкен.

Соок кыш эртери билек, чылыг частыг уткуур — ажыл-ишчин кижилериң база бир улусчу байырлалы апарган.

Кышты үдеп, частыг уткуурунуң байырлалы Кызылга воскресеньеде И. Гастелло аттыг паркның аксында дош кырынга солуң эрткен. Эртегинниң тос шак четпээндеде ааш-чем болгаш үлетпүр бараанналары соорткеп автомашиналар Каа-Хем кудумчузунуң, бажында эриктиг үнүң дургаар тургулаапкаанар. Маңаа частың байырлалын уткаан кызылчыларга болгаш ооң аалчыларынга бараалагадыры-биле янзы-бүрү амданнығ чемнерин, сүй-белекчигештерин, бараанларны Кызылдың ааш-чем болгаш үлетпүр бараанналар садыының коллективтери экелгеннер.

Күш-ажылчы неделяның соонда кызылчылар байырлал шинчилиг кеттинипкен, ажы-төлүн эдерткен. Частың келгени-биле бот-боттарынга байыр чедиржин, араазында баштактанчып, оюн-тоглаага киржир дээш демнин-биле ээп турганнар. Радионуң хелүг аялгалары өөрүшкүнү болдуруп, үткүп тургап. Тайбың, чае, ас-кежиктиг күш-ажыл болгаш шнакшыл база Тыва дугайында улусчу ырлар үзүк чок куттулуп тургап.

Дүштекимиң 12 шак. Дош кырынга чыылган улус-биче чон кышты үдеп, частыг уткуурунуң байырлалы чүнүң-биле эгелээрин четтикпейн сонуургап, маңап турганнар. Баймрлал 48-ки тудуг эргелелиниң ажылчыннарының тургусканы солуң концерти-биле эгелээн. Тудугжулар тайбың, час дугайында ырларны чараш күүседкеннер. «Элдек шыгыраштың» чараш тевиин көрүкчүдер бо удаада база сонуургаанар. Бот-тывынгыр композитор Кертик-оол Монгуштуң ойнаарын, тудуг эргелелиндеп тускай автомашинаның чолаачызы Ирес-оол Ооржактың ырларын чон сонуургаан.

Кыш үделгезиниң байырлалында чонуң эң сонуургаар чүүлү — чагы бажынче үнери болгаш ашаа кандыг белек азары база ону кым чедип алыры-ла болгай.

Узуну 12 метр дурттуг, чоону 40 сантиметр чагыныг бажынче туттуиуп үнери бо-леп эвес херек. Маңаа күш-шыдалдыг, кашпагай болгаш дидим кижилер шыдаар дээрэи чугаажок.

Шаараш ыыш харжакка суккан белекчигешти чагының бажынче баштай ыдүрүп үндүрген. Ону чедип алыр дээш хей-аът кирген аныяк оолдар эолчежип, мйиүш-даа кижи үнгеш, чадаапты. Оларның соонда шилгедек дурттуг чэрби шаа харлыг эр үнген соонда үр-даа болбайн чагының бажынга четкеш, ында азып каан харжакты тутказ, кезек чайын, чонга көргүзүп каап, бадып келди. Ол — Кызылдың оптика бүдүүлгезиниң мастери Мерген Олзей болду. Ооң алган белээ — аскыдагаа. Красноярскиниң ю.дзо адыл-агый институдуиуң Тывада филиалының студентилери чагы бажынче үнеринге идепкейлиг киришкенер. Олардан Байыр Оюн, Валентин Чадамба, Андриан Доржу кашпагай, күштүг чоруун көргүзекеннер. Тываның авиотрапының арга-арыг камгалалының ажылдакчызы Вадим Кызыл-оол, геология-шинчилел экспедициязының электриги Анатолий Шеховцев. Тожуда «Совет Тыва» совхозтуң слесары Орлан Куиучан болгаш ооидаа ескелер солуп, үнелиг белекчигештерин чедип алгыланнар.

Күрүмеиниң Кызылда аът заводунуң ажылдакчылары ол хүн болган баймрлалга база идепкейлиг киришкенер. Орус болгаш дон уксаанының аттарын кедергей чараш кылдыр кастап дерээш, шанактарга үш-үш кылдыр кошкан. Аът бүрүзү ангы-аңгы үнүүг коңгулуурларлыг. Орус улустуң тоолдарында дег, дас кара, сылдыс-шокар болгаш майган ак аттарны шанактапкаш, челзиитерге онза-ла! Анаа келген чон шанактыг аттарга үзүг сонуургал-биле олурун, агаарлап маңнатканнар.

Уругларга солуң аттракционнар база ол хүн үргүлчүлээн. Шоодай кедии алгаш чарыштырарынга киржип, электри күжү-биле шимчээр бичии автомобильдерни уруглар башкарганнар. Чайганымышка аттыиып, хеиднрге баглаан чараш ойнаажактарны уруглар кезии ап турганнар.

Паритың төвүнде дескинер улуг дугуйнуң чанынга янзы-бүрү амданнығ ааш-чемнин кызылчыларга массалыы-биле сатказ.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: кышты үдеп, часты уткаан байырлалда.

Авторлуң фотолары.

АЖЫЛДАН ДАШКААР...

Кызылдың түүйбу заводунуң коллективи сөөлгү үеде күш-культураны болгаи спортту сайзырадыр дээш чамдык ажылдарны кылып чорудуп турар. Дыштанныр хүиверде коллективтиң кежигүнүнери уруг-дарыиы ап алгаш, агаарлап, хаакылап, кадыкшылыны эки-жидер дээш бар ар-галарыны ажыглап турар. Ооң түнелиинде завод сөөлгү үеде планның онаалдаларны болгаш социалистиг хүлээдегелерин күүседип турар апарганы таварылга эвес, арагалаар, ажыл шагы үзер чорутар дыка кызырыгаи.

Күш-культура болгаш кадыкшылга ажылдарын чорударынга заводтуң директору С. Г. Красноперов, профком даргазы Г. И. Ястремская болгаш ооң-даа «ескелер идепкейлиг киржип турар. Бүлүүлгезиниң девискээринде 25 метр хемчээлдиг бооцалга залын заводтуң директору С. Г. Красноперов боду чогаадып, планын тургускан. Ажыл шагының соонда ажылчыннар анда бооцалгага маргылдаалларга киржип, хостуг үезии ажыктыг эрттирип турар апарган. Эолчеглер, цехтер болгаш заводтуң инженер-техиитиг ажылдакчыларының арааынга маргылдаалар эрттирерии чанчыл апар чыдаар.

Заводтуң бирга чери дээш шыдырааға болгаш стол тенииизиие маргылдаалар деозулган. Анда тос команда киришкен. Шыдырааға түүйбу хептектизи И. Ооржак, а стол тенииизиие одакчы М. Лсоев олар тиилээн. Ол маргылдаларга В. Грахова, В. Балыкова болгаш А. Попков база идепкейлиг киришкеннер.

Арагалаашкыны уэуткаар, күш-ажылдың сагыыга чугуруун быжыглаавр ажылдарга В. Осьмин, В. Грахов, А. Попков болгаи ооң-даа ескелер идепкейлиг киржип турар.

Заводтуң ажылчыннарының общежитиезинде кыныхбудуң, ойнаар өрөөлдерде бильярд, стол теннизи, шыдыраа доктаамал бар.

Заводтуң дирекциязы ажылчыннарының чурттаар болгаш дыштанныр байдалларын улам эжиктер хемчеглерин ам-даа кылын чорудуп турар.

М. СЕРГЕЕВ.

ЧАГААЛАРДАН ОДУРУГЛАР

* * *

Улуг-Хемниң Хаймракап, Ак-Туруг болгаш Овурлуг Хандагайты ортумак школаларының сөренниичилериниң араазында бокска эш хуулгуның ужуражылгалары Ак-Туруг суурлуң Культура бажыңынга эрткен. Шилчнир кубокту ак-туругжулар чаалап алган.

К. КОМБУ.

Ак-Туруг суур.

* * *

Волейболга Ий суурлуң күш-ажылчы коллективтериниң араазында бирги чер дээш маргылдаа ында ортумак школаның спорт залынга эрткен. Түнелиинде эр-херээжен улус араазына школаның башкылары болгаи школачы уруглар командазы тиилээн.

Л. ДАРГМА.

Ий суур.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ

17. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00—Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30—«Үе». 8.15 — Уран-чечен телефильм. «Истелгени эгелээр». «Версия». 1-ги сериазы. 9.20 — Орус архитектуранық мастерлери. «Сураглыг болгаи шевер дээн Матвей Казаков». Док. телефильм. 9.40 — «Дайынның дөртку чылы чоруп турда». Уран-чечен фильм. 11.00 — 11.05 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Киргизиянның бойдус чурумалдары». Док. телефильм. 16.40 — «Кезээде хүн туруну». Бот-тывынгыр чогаадыкчы уран үүлүдүн ийи дугаар бүгүзивилел фестивалы. 17.10 — «Бодур бе, болбас бе». Док. фильмнин баштайгы көргүзүү. 18.05 — ВЛКСМ-ниң XX съездиниңге уткуштур. Дилээшкин. 18.35 — Бөгүн делегейде. 18.50 — «Кодээ ажыл-агый билигдерииің университединде». Үшүн өөттүрүнде депшилгелиг технология. 19.35 — «Солуниу үндүрүп турда...». «Литературная газета» солуниуң редакциязында. 21.00—«Үе». 21.35 — «Романтизмниң музыказы». Рихтер-биле кадыг ансамбльде». «Декабрьда кежээлер» бөлүктеи фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 22.40 — «Холдырывыстан түшүнчүптавылнар, өөнүктер». 23.20—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сөөлгү чуузы». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35: 9.35—Музыка. 6 класс. Ф. Лист. 9.05 — Франциядыз. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Эстетиктиг кижилиилге. Уран чуруулга. 10.35: 11.40 — Информатиканың болгаш сананга техниказының үндезиниери. 9 класс. Алгоритмниң дараалашкаа тургузуу. Дузалал алгоритмнер. 11.05 — Орус чугаа. 12.10— Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Элдептиг өглеиишкин». 1-ги. 2-ги сериялары. 14.30—14.35 —Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.45 — «Ужудушкуиу чер хандырын турар». Док. фильм. 19.15— Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Эде тургустунуушкун — үениң негелдези». «Торгалыг» совхозтуң ажыл-ишчилери эде тургустунуушкунуң оруунда. Дамчыдылгага совхозтуң директору А. С. Кулар киржир. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». «Дедир-даваихезигбей болгаи карманчыгаштарлыг чүүрүүгеш». Мультфильм. 20.15 — «...Оң алды харга чедир болгаи ооң улуг назы». 21.00 — «Үе». 21.30— Дөрт сериялыг уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Элдептиг өглеиишкин». 2-ги сериазы. 22.40 — 23.25 — «Пушкин. Сөөлгү акт». Телефильм.

18. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — Уран-чечен телефильм. «Истелгени эгелээр». «Версия». 2-ги сериазы. 9.20 — Париж коммуналының хүиүниге. «Вишняларның чечектелир үези». Кинопрограмма. 9.45 — 9.50 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Чалчы назын танцылап, мырлап тур. 16.30 — Док. телефильмиер. 16.50 — «Даитеиниң чогаалдарын номчаи соонда». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. Ф. Лист. «Фантазия-соната». 17.15— Эртем болгаи аимдырал. «Чаартыкчылар болгаи консерваторлар». Вольфрам холуксаа чок кайнарны шингээдириниң дугайында. 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — Улуг театрда балет кежээзи. Улустуң артизи Ю. Григоровичиниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының 40 чылынга турасказткан. 21.00 — «Үе». 21.30 — Шыдырааа үндүрүлгези. Делегей чемпиону ат дээш маргылдаа. 21.40 — «Штраустуң музыказының дугайында». ГДР-ниң телевидениезиниң дамчыдылгазы. 22.15— Делегей болгаи аныяктар. 23.15—23.30 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Чүректиң үнү». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35: 9.35 — Обществоведение. 10 класс. Социализмниң экономиктиг хоойлулары. 9.05 — Немец дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Планеталар. 10.35 — «Тоску чалгыг». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.05 —К. Паустовскийниң чогаалдарын катап номчуп ора. 12.00 — «Элдептиг өглеиишкин». Уран-чечен фильм. 2-ги. 3-кү сериялары. 14.05 —Н. В. Гоголь. Аимдыралының болгаи чогаадыкчы ажылының арнилары. 15.05—15.10 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00—Телемедээлер. 18.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.20 — Телемедээлер. 18.30 — «Орус дылды өөреиип тур бис». «Телешколаның» почтазы. 19.00 — «Дүргедээшкиниин утгалыышкыны-биле». Кызылдың тексти-зидиялының болгаи «Тувинская правда» солуниуң редакциязының «Төгерик столу».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». «Мультфильм. 20.20— «Муигаш орук». Наркоманияның хоразының дугайында. 20.45 — «Оби Шифо». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.30 — «Элдептиг өглеиишкин». Уран-чечен фильм. 3-кү сериазы. 22.30— «Чаагай сеткилди оттурар». Док. фильм. 23.00—00.45 — Бут бомбүү. Европаның кубоктары.

19. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30—«Үе». 8.15— «Койгуиугаш». Уран-чечен фильм. 9.35 — Орус архитектуранық мастерлери. «Алдарлыг мастер Василий Баженов». Док. телефильм. 10.05—10.10 —Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Комбайиниң тургустунганы». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.45 — «...Оң алды харга чедир болгаш ооң улуг назы». 17.30 — Бистиң садывыс. 18.00 — Бо күниериниң почтазы. 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — Бут бомбүү. Европаның кубоктары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Останкино концерт студиязыига РСФСР-ниң алдарлыг башкызы С. Н. Лысенкова-биле ужуражылгалыр. 23.05 — «Хоо чок портрет». Эртем-тайылбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 23.15—23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильмнерниң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10 класс. Салгалдың хромосомнуг теориязы. 9.05 — Испан дыл. 10.05 —КПТУ сургуулдарынга. Чаңгыс аай өг-бүле деп медерээшкин. 10.35: 11.40 — Өг-бүле харылзааларының этиказы болгаш психологиязы. 11.05 — Шыдырааа школазы. 12.10 — Бойдус эртеми. 4 класс. Ильменьиң камгалалдыг черии. че аян-чорук. 12.30—Физика. 8 класс. Энергияның хевээр артыш кадырымның хоойлузу. 13.00— «Элдептиг өглеиишкин». Уран-чечен фильм. 3-кү. 4-кү сериялары. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15— «Улуг Октябрьның 70 чылынга». «Соңгу чүүлгө аалгалары». якут ансамблиниң концерти. 18.45 — «Кызыл телестудиязының почтазы». Аптека эргелелиниң садыг болгаи хандырылга организастаар киидизиниң даргазы Н. Н. Чиркова силерниң айтырыгларыңарга харымлаар. «Чагаа иэи-биле сургакчылаашкын». «Чүгаалап бериксеп тур мен». «Юристиң консультациязы». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Комсомолга партийжи удуртулгазының дугайында. «Күш-ажылчы эвес оргулгаларның оруун дуглаар». Эрзии районнуң прокурору А. П. Дамба-Хуурактың тайылбыры. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». «Эх, сеии-даа Тишка, Тишка». Мультфильм. 20.15 — «Диплом алыр эрге». Кодээ Нечерноземьениң комсомолчу шалычы тудугига аныяк инженерлерниң киржилгезиниң дугайында. 20.45 — Улустарның ааллалары. 21.00 — «Үе». 21.35 —«Элдептиг өглеиишкин». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериазы. 22.55—23.35 — «Березаның» хороводтары». Күрүмеиниң «Березка» хореография ансамблиниң концерти.

20. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Өскелериің хандыкшылдары». Уран-чечен фильм. 9.35 — Дириг бойдус. 10.35 —Делегей болгаш аныяктар. 11.35 —11.40 — Медээлер. 16.00— Медээлер. 16.15 — «С. Михалковтуң маадырлары экранда». «Эргим оолчугаш». 17.35 — «Оруктарга социал-ондактарны болдурбас». Араганың хоразының дугайында док. фильм. 17.55 —«Үе-чергелериистиң музыказы». композитор Р. Щедрин-биле ужуражылгышкын. 18.55 —Бөгүн делегейде. 19.10 — Партаага клуву. Делегейниң коммунистиг партаалгазы совет шинтиледе оскерлишкиннер дугайында. 20.10 — «Поэзия менде төрүттүнүп келген». Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35— Шыдырааа үндүрүлгези. Делегей чемпиону ат дээш маргылдаа. 21.45 — ТТ-ниң экранында бир дугаар. «Бистиң чаа үевистиң таигозу». Уран-чечен фильм. 23.20— 23.35 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Шаңдааа кым алырыл». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.45—Төөгү. 4 класс. Совет улустуң улуг тиилелгези. 9.05 —Англи дыл. 10.15—«Ужуражыр черии айтып болбас». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35; 11.40 — География. 5 класс. Агаар. Ооң өскерлишкиннериниң чылдагаанналары. 11.05 — Авамның школазы. 12.10 — «Элдептиг өглеиишкин». Уран-чечен фильм. 4-кү сериазы. 13.30 — Шин чогаалы болган театр. Ж.-Б. Мольер. «Дворяннар араазында мешаанин». 14.30—14.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — Уругларга фильм. 18.30 — «Октябрь бистиң оруувусту чырыткан». Тываның бот-тывынгыр уран үүлүл коллективиниң Улуг Октябрьның 70 чылынга турасказткан телефестивалы. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Ажыл-агый чорудулгазынга өөренир». Кызылдың күш фабриказының директору Л. Килии-биле интервью. «Эде тургустунуушкун: кижи фактору». Аимнык специалистериниң кодээ черлерге ролюнуң дугайында. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг, удуур, чаштар!». Болек-биле Лелектиң ужуралдары. Мультфильм. 20.15 —«Силер ону шыдаар силер». 21.00 — «Үе». 21.35 — Силериң бодалынар. 22.30—23.45 — Тиилекчилер. Шерии змчилериниң ужуражылгышкыннары.

21. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8. 15 — Белоруссияның Кызыл Туктуг шериг округунуң штавыиың үрер хоргум оркестриниң концерти. 8.45 — «Чүден болгаи чүге». Уругларга дамчыдыгга. 9.15 — Уран чүүлге бердингеи аимдырал. Микеладжело. 10.00 — «Улустарның чогаадыкчы ажылы». Теледопчулал. 10.45 — «Коммунистер». Мурнуу Африканың коммунистериниң дугайында док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 11.15 — Ырак болгаш чоок ырлар. 12.00 — Литературлуг альманах. 13.10 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Эолчег чок садыглаашкын. Москва — Вильнюс —Одесса. Телехарылзаа. 14.10 —«Кадыг ажылдажылга». Тележурнал. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Улуг Октябрьның оюига. «Төөгүнүң өшпес одуругларында». «Андарган кур чер». Уран-чечен фильм. 1-ги сериазы. 16.45 — Кижи институду. Эр болгаш херээжен кижилер. 17.45 —Украин ССР-ниң алдарлыг коллективиниң Закарпаттың ниитии ыр коллективиниң концерти. 18.30 — Мультфильмнер. 18.55 — «ССРЭ-дең репортажтар». Совет болгаш америк журналистериниң диалогу. Америк журналист Фил Донахью киржир. 19.55 — «Дыка онза гипс». Уран-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Бүзүрүкчүлер чыскаалы» деп сериядан. (ПУР). 21.00 — «Үе». 21.35 — Суббота кежээзинде. «Музыкалыг ринг». М. Боярский. 22.55—23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Невеличка демчигеш». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.40 — Ритмиг гимнастика. 9.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыгга. 9.40 — «Аккызыл хат». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.00 — Делегейниң уран чүүл культуразы. И.-С. Бах. 11.00 — Авамның школазы. 11.30 —Спорт болгаи кижи. «Щагин деп кижи турган». 12.00 — «Истелгениң тодаратканы болза». Уран-чечен фильм. 13.30 — Аныяктарга музыкалыг дамчыдыгга. 15.40 — Хроника-документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.30 — Техиис. ССРЭ-ниң чемпионады. Фехтование. ССРЭ-ниң чемпионадыры. 17.35 — «Чугаалаксап тур мен». «Красное Сормово» заводтуң комсомолчуларының бүзүрүлге айтырыгларының шиитпирлзериие киржилгезиниң дугайында. 18.00 — Н. Раевский. «Ада-чурт дээш амыр-тын». 18.55 —«Каракалпак сюитазы». 19.00 — «Кадыкшыл». 19.45 —Музыкалыг экспромт. 20.00 — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». «Хөглүг дагаа оглу». 20.15 — П. Неруданың амыдыралының болгаи чогаадыкчы ажылының арнилары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Телетеатр чалап тур. Анатолий Эфростуң шиилери. «Пеҗориниң журиалының арнилары». М. Ю. Лермонтовтуң «Бистиң үениң маадыры» деп романы-биле. 23.05 — Фехтование. ССРЭ-ниң чемпионады. 23.35— 00.25 — Бут бомбүү. ССРЭ-ниң чемпионады. «Зенит» — «Динамо». (Москва).

22. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — Бистиң өөнүктеривистиң концерти. Болгариянның танцылары болгаи ырлары. 8.40 — Ритмиг гимнастика. 9.25 — «Спортлото тиражы». 9.35 — «Будильник». 10.05 —«Совет Эвилелиниге бараан болуп тур мен!». 11.05 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыгга. 11.35 — «Ала-чорукчулар клувуе». 12.35 — «Музыкалыг киоск». 13.05 — «Кодээниң шагы». 14.05 — Улуг Октябрьның оюига. «Төөгүнүң өшпес одуругларында». «Андарган кур чер». Уран-чечен фильм. 2-ги, 3-кү сериялары. 17.20 — «Кадыкшыл». 17.50 — Р. Рождественский. 18.05 — «Делегей панорамазы». 18.50 —Мультфильм. 19.10 — «Тайга чурттуг Робинзоннар». Чартык үүе чыл аштинде кижилерден хоорук чурттап чораан Лыковтарның өг-бүлезиниң дугайында. 20.00 — Испан сценамның сылдыстары. Альфредо Краус. 21.00 — «Үе». 21.35 — Шыдырааа үндүрүлгеан. Делегей чемпионуи ат дээш маргылдаа. 21.45 —Сизериниң диалогтер-биле. «Частың он чедии шинчизи». Ооң ийи сериазыг уран-чечен фильм. 1-ги сериазы. 22.55—23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — Орус чугаа. 8.50 — Делегейниң музыка будуруазының эртиемдиктеи. И. Стравинский. Хөглүм хереглериие чогаалдар. «Италия сюита». 9.30 — Украинаның телевидениезиниң программазы. 11.00 — Е. Шевелевтиң поэзиязы. 11.45 — Ленинградтың Лениозет аттыг курчениң үлегериг театрының фильм-спизизиниң баштайгы көргүзүү. «Кижилер болгаи хандыкшылдар». 14.45 — Сураглыг чогаалдар. Сураглыг күүседикчилер. И.-С. Бахтың болгаи А. Вивальдиниң чогаалдары. 15.25 — Дириг бойдус. 16.25 —Делегей болгаи аныяктар. 17.25 — «Оки турачылар». Уран-чечен фильм. 18.55 — Бокс кетбоз. ССРЭ-ниң чемпионады. Эр улус. «Жальгирис». — ЦСКА. Каунастаи дамчыдыгга. Чапсарда (19.40) — «Тамчыктыг удуур, чаштар!». «Чигираиг тоол». Мультфильм. 20.40 — «Бистиң Александра Владимировнавыс». Док. телефильм. 21.00 — «Үе». 21.35—22.50 — ССРЭ-ниң улустуң артизи Г. Жубанозаның чогаадыкчы ажылының кежээзи.

КИНО

МАРТ 17-ДЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Если ты не со мной» 9.30, 12.10, 14.50, 17.30. «Левша» 20.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Выкуп» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Последний переход» 15.00, 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Корона Российской империи, или снова неуловимые» 9.40, 12.20, 15.00, «Афоня» 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Неукротимая мариша» 17.00, 19.50 шактарда.

агаар

Республиканга шокар будуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктеи хаттың дүргеии секуидада 9—11 метр. Дүне агаарның температуразы 18—23, чамдык черлерге 23—28 градус соор. Хүндүс 4—9 градус соок, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга чагбас. Дүне агаарның температуразы 14—16, хүндүс 4—6 градус соок болур.

Авторуктарга хостуг эки, тайгактаар.

Адресивис 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи аныыраал болгаш үзетпүр киидистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киидистериниң 2-37-13, чагаа киидизиниң 2-41-27, информация киидизиниң 2-20-60, культура киидизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киидизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериниың 2-12-45, солуи келбейи баргында 2-32-75 телефоиче долгаар

Солуиуң индекизи 54241. Чылда 300 катап үнер. Хемчээли 2 парлаага амазы. Тиражы 22108 ими.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфиө болгаш ооң сазыныиың керектериниң газазы-биле өттүрүе комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко чүзүмчүзү, бажыңы № 1

Чагыг № 3472. ТС—00565

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 18 среда № 66 (13366)

1925 чылда үдезилеттинген. Өртээ 3 копеек

ТОДАРГАЙ БОЛГАШ АЖЫК ЧОРУК ДЭЭШ

Социалистиг демократияның улам ынай хөгжүдээнин байдалдарында совет парлалга ажык-чарлыг торуктуг, хей-ниитиниң контролюнуң күчүдүг чедеэ бодур. Бистиң ниитилелиристе парлалганың ат-алдары бижигып, журналистериниң харыысалгазы өзүп турар. Партияның болгаш улустуң бүүрелин долу хемчег-биле кайчаар шынамыктырарының дугайында чүгааны чурттуң чогаадыкчы коллективтериниң төлээлекчилери ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң VI съездинге чугаалашкан. Ол съезд бодунуң ажылын март 16-да Москвага улам чылаан.

Съездиниң киржикчилери дурмулга, профессионалдыг мергежилдиң аргаларын солуп, ажылдың шынар талазы-биле чаа дедиелиниге чедирер оруктарын дилеп турарлар.

Парлалгага эде тургустунуушкунуң амыдыралды шын көргүзериниң углаңышкыны-биле чоруур ужурлуг деп, делегаттар оналаа демдеглээн. Шүтүмчүледдиг саналдарның чүс хуу шын чору, хеделиишкиниериниң болгаш айтырыгларының, болуушкуннарының болгаш киижилериниң социал шалыктаттынганы херек. Чаа түүлдүң өзүмкеринге, бистиң ниитилелиристе эде тургустунуушкунуң дурмулгалыңга турас каттакан кескү, солуп материалдарны хөйүг белеткээри эргежок чугула.

Номчукчулар амыдыралга чаа чүүл дээш демнеглээн чүгле херечилери эвес, харын ооң дорт киржикчилери болур кылдыр парлалганың, радионуң болгаш телевидениниң ажылын шинчаар организастап тургускан турар умуруг.

Парлалганың организакчы хүлээлгези бүгү хемчегдер-биле бедидериниче углаңышкынны тодаргай тургускан. Ынчалза-даа ооң иштики курлавырларын ам-даа долуу-биле хелеглирбээн, звено бүрүзүнүң ажыл-херекчи, принципиалдыг аттестациялаы негеттинип турар.

Журналистер эвилелиниң ажыл-чорудулгазын сайгыргайгай-даар талазы-биле санаалдарны киирген, ооң ажылыкың стилинде, организастыг тургузуунда четпестерин демдеглээн.

Съездиниң резолюциязын хүлээп алган.

Съездиге ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң Уставының чаа редакциязын бадылаан.

ССРЭ-ниң ЖЭ-ниң Баштаар черин болгаш Теп ревизия комиссиязын соңгаан.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң VI съездиниң түүжел хуралының ажылынга СЭКП ТК-ниң Политбюро кежигүнү, СЭКП ТК-ның секретары Е. К. Лигачев киришкен.

Ооң-биле съезд бодунуң ажылын доозкан.

• • •

Оларда хүн ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң Баштаар черинин бирги пленуму болган. Эвилелдиң Баштаар черинин даргазынга «Правда» солуунуң кол редакторун В. Г. Афанасьев. Баштаар черинин даргазының бирги орадакчызынга И. А. Зубков, дарганың орадакчыларынга —СЭТА-ның чиигиже директорун С. А. Лосев, ССРЭ-ниң Телерадио күркомунуң даргазы А. Н. Аксенов, «Известия» солуунуң кол редакторун И. Д. Лаптев, ПМА-ның баштаар черинин даргазы В. М. Фалин, ССРЭ-ниң Нам үндүрер чер күркомунуң даргазы М. Ф. Ненашев олар соңгуткан.

Баштаар черинин секретариадын соңгаан.

ССРЭ-ниң Журналистер эвилелиниң Теп ревизия комиссиязының бирги хуралы болган. Ооң даргазынга «Советская Россия» ком үндүрер черинин директорун В. И. Новиков соңгуткан.

(СЭТА).

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ, ДЕМОКРАТИЯНЫ ХАНЫЛАДЫРЫНЫҢ ОРУУ-БИЛЕ

СЭКП ТК-ның Чиигиже секретары М. С. Горбачевтуң Латвя болгаш Эстон ССР-лерге чоруп турганының дугайында чыыды ном «Эде тургустунуушкунуң болгаш демократияны ханыладырының оруу-биле бүгүрелдиг чоруур» деп ат-биле үнген.

Латвя болгаш Эстон ССР-лериң партия, совет база ажыл-агый активтери-биле ужуражыышкыннарга М. С. Горбачевтуң чугаалары, эдээ-түнүнүң комсомолунуң XX съездизинге СЭКП ТК-ның Чиигиже секретарының чугаазы, ажылчы чон-биле ужуражылгалар, беседалар дугайында дыннадыглар болгаш М. С. Горбачевтуң 1987 чылдың февраль 17—21 хүнеринде ол республикаларга чоруп турганының дугайында еске-даа материалдар чыыдында кирген.

Чыындыны Политиздат ном үндүрер чер үндүргеи.

(СЭТА).

Кыылдың даараныла фабриказының даараныкчызы Ховеңмаа Амирбитовна Чамыян Улуг Октябрьның 70 чыл ооң күш-ажылчы чедиишкиннериниг үтүүр дээш бедиткен хүлээлгезин алган ажылдан, совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыын сорук киришкининг үтүүп алган. Ол юбилейлиг чылдың эрткен ийи айларының планныг даалгаларын ажыр күүседкен.

Х. Чамыян бо коллективте ооң ажыг чыл ажылдан турар хоочуи ажылчын, соолгу чылдарда ол социалистиг чарыштың мурнакчыларының санына кирип, чаңгыс эвес удаа тиилекчилериниң одуруунга келген. Ооң ийиги бештың чылдың баштайгы чылында чедип алган бедиң көргүзүглелерин дээш мурнакчы даараныкчы «Мергежилиниң тергиини» атка төлептиг болган.

ЧУРУКТА: даараныла фебриказының мурнакчы даараныкчызы Х. Чамыян.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Кыштаглаашкын— хүннүң чугула айтырыы

ПЛАНДАН АЖЫР ЧЭЭРБИНИ

Каа-Хем районда «Совет Тыва» совхозтуң мурнакчы малчыны О. С. Куулар бо чылын Чинге-Даг деп черде кыштаглап турар. Ооң кодазында төрүүр 471 баш хой бар. Бо хүнеерде малчының козаныында 450 хой оолдакан. Оларның аразында 50 хой ийистээн. Аңаа немей ам-даа 21 баш хой оолдаар.

Мурнакчы малчының кодазында 500 хураган оңчаненди доругуп турар.

Ол ийиги беш чылдың ийиги чылында малчын О. С. Куулар төрүүр чүс хойга онааштыр 96 хураганы камгалап алыр социалистиг хүлээлгени алган. Бо хүнеерде херек кырында малчын төрүүр чүс хойга онааштыр 106 хураганы алган. Ол бодунуң харын-шинээн, курданыргларын санап коргеш, амгы бар хураганнарга немей ом хире хураганнарны камгалап өстүрер сорулганы салган, эрес-шудургу ажылдап турар. Малчының ооңун эзэн Кок Агармалеевна Куулар чаа төрүттүнген хураганнарны сакпан аргазы-биле билдилиг доруктуруп, оларның ажаалдазын бедик шынарлыг кылдыр тургускан.

Улуг Октябрьның 70 чыл ооң күш-ажылчы чедиишкиннер-биле үтүүр дээш малчын ог-бүле бүгү күштү мөөнеп, күжениишкининг ажылдап турар.

А. КАДЫР-ООЛ.

ЧАРЫШТЫҢ ТИИЛЕКЧИЗИ

Бора-Тайга салбырның Чечектиг бригадазының хойжузу Секпее-оол Ондар артикеп, 1986 чылдың түүнели-биле «Алдан-Маадыр» совхозтуң хойжуларының аразында социалистиг чарыштың тиилекчиин болган. Төрээн 100 хойдан 104 хураганы ол доруктуруп алган.

Социалистиг чарышка багай эвес көргүзүглериң чедип алган кадарчылаар эвээш эвес. Ол-ла бригаданың хойжулары төрүүр 100 хойдан Делгер Сарыглар 102 хураганы, Степан Сарыглар 100 хураганы, Чодураадыг-Сайыр бригадазындан Хүрең Ооржак —94, Оргу-Шолдүүден Маадыр-оол Ооржак 98 хураганы доруктуруп өстүргеннер.

Совхозтуң хойжулары Улуг Октябрьның юбилейиниге уткуттур социалистиг чарышка уламнаа кедүрлүүшкүнүг киржип турар.

Н. ООРЖАК.

ТУДУГЖУЛАРНЫҢ БЕЛЭЭ

«Тыва агроүлетпүр тудугеткаттыжымышкынының Шагаан-Арыгда АКМК-зының Тыва АССР-ниң алдарлыг тудугжузу Кертик Моигушевич Кыыыл-ооллуң удуртканы бригаданың кежигүнери биеэги Жданов аттыг совхозтуң тоолу Ак-Тал суурга келгенден бээр чаа-ла үш ай ажыып турар. Олар эрткен чылын ийи ааа ишти чурттаар бир бажыңны доозкаш, ажыглалга киирген. Бо чылдың эгезинден бригада дөрт аал ишти чурттаар бажыңны база ажыглалга киирген. Аныыктаралп тургустуунган 10 кижи составтыг бригаданың ажылы будүүгүр, шынарлыг болоп турары ойгүнүүр.

Ш. ДОСПАН.

Улуг-Хем район.

КЫЗЫМАК АЖЫЛДАП ТУРАР

«Бай-Тал» совхозтуң ыяш дилдирер цехинде Андрей Терештейниң удуртканы звено эрткен чылда 500 кубометр ыяш дилдирер планын 103 хуу күүседкен. Бо чылдың баштайгы айларының планныг даалгаларын ажыр боттандырган.

Чаваан-оол Дүмей-Байырның удурткалы тайгада ыяш белеткээр звено база эки ажылдап турар.

Х. КАРА-ООЛ.

ЧҮСТЕН СЕЗЕН СЕСТИ

Тожу районуң хоочун ивижизи Будуут Лопсаң ийи чыл бурунгаар хой кадарар пунеэни клередип, совхоз дирекциязына келирге, чамдык кижилер:

— Ээ, бүгү назыныңга ивиге чораан кижи хойга шыдаар-да болду бе? — деп чигзинип турган.

Ол шын. Будуут колхоз, совхоз ишкинге чээрби ажыг чыл кадарган, ынчалза-даа ол: хой кадарар мен деп тенниве, ооң орунгга ивиң кадарып чыт дээш хөөнеерге алыспаан. Ажылынга кызымак, хоочун ишчи төрүүр кодаан хойну хүлээп алган.

Баштайгы чылда малчын чер албаан. Бо чылын Будуут төрээн 245 хойнуң ураганнарын онча-менди камгалап алган доруктуруп турар.

Будуут Лопсаңны ажылынга чедиишкиннерни быжыглап турар хойжу дээш «Тоора-Хем» совхозтуң ажыл-ишчилериниң санап турарыла шын.

Ол дээш, Будуут колхоз, совхоз ишкинге чээрби ажыг чыл кадарган, ынчалза-даа ол: хой кадарар мен деп тенниве, ооң орунгга ивиң кадарып чыт дээш хөөнеерге алыспаан. Ажылынга кызымак, хоочун ишчи төрүүр кодаан хойну хүлээп алган.

Баштайгы чылда малчын чер алб

ӨГ-БҮЛЕ КЕРЭЭЗИНЧЕ КИРГЕН

Эрткен неделяда Каа-Хем районунуң «Совет Тыва» совхозунуң мурнакчы, хоочун хойжузу Ховең-оол Монгуштуң кыштаанга № 1 хойжу бригаданың малчыныары чыглып келген. Олар анда болуп эртиен хураага өг-бүле керээ-биле ажылдарымның дугайында совхозтуң директизы-биле керээни чарып, мал бажың болгаш чаш төл камгалап алыр талазы-биле ол мурнакчы малчыныың дуржулгазын солушканнар.

Хураадың совхоз директору С. Д. Седен-оол ажыткан, он кийги беш чылда ажыл-агыйның мурнунда садыңган соруглаарлыг чедиишкинниг боттандырары-биле кодээ ажыл-агыйны чорударының интенсивтиг арганыарын ажыглаарының, мурнакчы дуржулганы калбаа-биле шептередириниң, коллективтиг керээни, бот-оруглга-чарылганы шинчээдириниң чугаазының дугайын чугаалаан.

Дараазында совхозта кол зоотехник Н. Т. Сайчы хойжу бригадаларының эртиен чылда ажыл-ижинниң түңнелдерин болган бо юбилейлиг чылда соруглаарны күүсеңдиргеге эргежок чугула зоотехниктиг технологиларның аргаларын таймыгырлаан. Совхозтуң кол экономизи Л. С. Тежит администрация биле өг-бүле звеноларының аразында чарган керээлериниң, чарыгдалларны контрольдаарының чек системазының дугайын чугаалаан соонда, өг-бүле керээзинче шилчип турар малчынар совхозтуң администрациязы-биле чарган керээлериге атты салгаш, чек дептерлерин болган санажылга чорудар кыдыраштар-биле кады хүлээп алганнар.

Баштай-ла бригаданың дуржулгалыг малчыныарының бирээзи К. С. Самбуу совхозтуң администрациязы-биле өг-бүле керээзин чаргаының дугайында документиге атты салгаш (ооң мурнунда директор ат салган), холга алган. Ол өг-бүле керээзин ёзугаар кыдайы Ч. Самбуу биле кады ажылдаар. Керээниң эгезинде оларның бо чылын алган хүлээлгелерин айыткан: чүс хойдан-на 80 хураганы камгалап алыр, 6,65 центнер дүктү бүдүрер, үзүлде үезинде бир хураганның ортумаа деңзизин 18 кг чедир аварап доруктурганы, хураганнарның иштиг дириг деңзизин 49 центнер чедирер. Малчын өг-бүле ол бүгүнү малды аварап-ажаарының технологиязарын сагып турган, база мал чемнерин, суглуг, электри энергизын, оларга чүүдүү камналгалыг чарыгдап турган чедип алыр.

Совхоз бо чылдан эгелеп малчыныарның малга суг, чем чылдың бээрингге хөмүр оттуглайн, көрженни кургадып, белеткеп ап ажыглаарын шинтпиралаан.

Керээниң дараазында чүүлүнде малчынының чарыгдалдар нормаларын айтып каан. Керээде ол ышкаш өг-бүле бүрүзүнүң ажыл төлевирииниң дугайын база киирген. Моон мурнунда малчыныарның ажыл төлевирин чаш төлдү камгалап доруктурганын болгаш дүк кыргып алганын барымдаалап төлеп турган болза, ам хураганнарның деңзизин, деңгели дээш база телээри кордүнген. Совхозта ажыл төлевириниң талазы-биле бо чылын база бир чаа чүүл немешкен. Ол дээрге ажыл-агыйның арга-байдалдарын сөөрүп турган, малчыныарга планнан ажыр бүдүрген продукция дээш натура-биле төлевирин берип эгелээнин. Эрткен чылдың түңнелдери-биле ол төлевирин Д. Намданга, Б. Чымбага, О. Куулярга, Х. Моңгушка болгаш Т. Ондарга берген. Натура-биле төлевирин өг-бүле керээзинде база киирген.

Малчыныар керээлерден болгаш чек дептерлеринден ажыда өг-бүле керээзиниң санажылга үчёдүүң кыдыраштарын алганнар. Малчын бирги кыдыраашка бөдүүн болгаш чулуктуг мал чемнериниң, ийигизиниг суг соортказының, үшкүзүүге төп шаңдан азы силаатан келген комбикормнуң, суланың, витаминнер сиген далганының болгаш оске-даа материалдыг онуг хереглиниң, кымар-чаар материалдарының учёдүүн чорудар. Ол учёттар ёзугаар малчыныар ай санында бригадир-биле санажыларны кылырлар.

Ол хүн аңаа республиканың уксаажыдыла каттыжышкынының зоотехниги А. Г. Гареев, РАУК чөвүлелиниң экономизи А. С. Кеңдер-оол, Агроүлетпүркүркомнуң экономизи Ч. Д. Кыялоол болгаш мында мал ажылының кылдызының начальниги В. Б. Балчыр олар малчыныарга өг-бүле керээзиниң, оны иептередип турарының үзүрдүзазының, чек системазын ажыглаарының, керээ аргазы-биле ажылдаар өг-бүлелериниң ажыл төлевириниң, мал ажаалдазының технологиязарының дугайында делгереңгей тайылбырдарны кылып, сүмелерни бергеннер.

Ам ук совхозтуң № 1 болгаш № 2 хойжу бригадаларының кежигүннери районда бир-де дугаарында бүрүнүбиле өг-бүле керээзинче шилчээш, ажыл-ишти чоруктарының чаа депшилгелиг аргазы-биле ажылдап киришкеннер.

Л. МОНГУШ.

ЧУРУКТАРДА: коданның бээн Х. Моңгуш; совхозтуң кол экономизи Л. Тежиттиң малчыныарның айтырыгларынга харылаан турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Азыгларны шевер бажың чараш кестүр дижир мишкежик. Эзин шевер, ажылгыр кижи деп элдээртиккиниң база билир бис. Моон мурнунда Торгалыг суурга чеде бергеш, мында-мында эзи калгылаан бажыңнарны көөрүмге каракка ачылы ажок. Бо удаада баргаш, «Торгалыг» совхозтуң төвү кескүүү-биле чаартына бергенин дораан эскердим. Кежүрүп аппаргылаан бажыңнарның орнунда халрыжаа, ажылдар бажыңнары, столовая тудуп каан, Суурнуң база бир төп иудумчүзүнде херим-даа чок, эңгейип калган эзи бажыңнарлыг делгем шел бар чүве. Ам ол эдептиккинген. Ногаан театрлыг, индирлиг чайгы спортчу комплекс кодээ суурнуң арнын каастап турар. Ооң-биле кожа амыдыралга хандырылга бажыңының түдүү доостурунуң кырында келген. Чонуң дыштанылгазын чөп ажыглаарынга болгаш ажылдап-чурттаарынга тавырмчалыг бо тудугларны совхоз бодунуң хөрөнгизин-биле тудуп эгелээн.

Алексей Санчат-оолович Куулар Улаң-Удэниң кодээ ажыл-агый институдун доосказ. Сагыгга мал эмчилеп ажылдаан. Назы-харын аныяк-даа болза, бодунуң харымдап турары участогун башкарып билир специалист деп үнеледи ол дораан чедип алган. Чээрби алды хардыг аныяк ооллу районда ол хөй малдыг, чурт девискээри делгем, агнаар-бойдуу база чер-черниң ийи-биле ангы-аңгы байдалдыг совхозтуң директоруна алды чыл бурунгаар депшиткен. Ол аңаа келгенде ажыл-агый күрүне мурнунга муң-муң акша өрелиг, мындазында ажыл-агыйның сандаргайы кедергей. Экономиказының чугула адыры — хөй ажылдың уксаазы орта тодаратынмаан, машина-техниканың одилели, ажылгалы мырнай ажок багай. Эрте берген чүве-дир ийин, оны коптарларга оскелериниң «балыг черинге-даа дээвидип болгайла. Ынчалза-даа ол дугайында ам чугаалаары чөрле ажыктыг. Совхозтуң машинказын чоланачылаан чамдык кижилер оны бодунуң хууда хөрөнгизин ышкаш ажыглаар. Эртен орун бижиин алгаш, гаражтан үнер. Хүн чартының бажыңының чанында тура эрттирер. Оон оске база бир мындыг чайчылдар турган. Тонна четпес аар-саар чүве чудурун алгаш, долу чүткүүр чораан кындыр төлевир алыр. Ажыл-агыйга экономиканы шимчедир кол озек — техниканы мынчаар багай ажыглаар чүве болза, ажыл-агыйга экижидиишкинниерни чүгле деңгерлерден маңнар мйнаан. Ол дугайын чаа директор эскерип, байдалды өзерип шинтпиралаан болгаш ону чедип алгап-даа. «Экижээш мыны кодавчы» диижип ышкаш, ам «Торгалыг» совхозка чеде бээрге, гараж иштинде тоймагланы берген турар машина чок. Техниканың барын 85—90 хуузу алыг-даа, кижи бүрүзү бедик көргүзүглерни чедип ап турар. Мурнакчыларның одуруунда аныяк ажылчын Салма Моңгуш чоруп турар. Кызылдың № 4 профтехучилищезин дооскай комсомолчу кымса эвээрт улуг идегелди көргүзүп, комсомол организациязының секретарынга соңгаан. Идепкейлиг хөй-иннитчи ажылчын ам комсомол обкомунуң кежигүнү.

ЧУРУКТА: Салма Моңгуш ажыра үезинде.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Эде тургустунуушкун

КАРЫЛГАДАН ОРУЛГАЖЕ

шаа-хөрөңгизин ёзулуг шын ажыглай берген. Моон мурнунда ук хөрөңгини ийи даа ниити чурттаар бажыңнар тударынче киириштирген. Амыдырал кандырылга бажыңын тудуп алыр дугайында чугаа база чорупла келген. Ынчалза-даа түңнели чок. Ынчангаш чонның ачы-дузаа чедирилгезинге эргежок чугула ораи-савазы ажыглалга киирери негеттинген. Орулгадан киргеи хөрөңгини иннаар чарыгдап, оны ам удаазе ажыглалга киирер.

Каяа-даа чоруурга, бир мындыг эптеи тавырылгаларны маңаа база киириксээн ийик мен. Удуртукчу-биле хөй-иннитчи организациялары эгээ-дүрбүү болгулаары хаая эвес чүве. Культура-массалыг ажылдар, чоруастаашкыннан удуртукчуларның аразында кештинмес дем алып чыдар. Спортчу оюннар эрттирер чер чокта, эт-херексел чокта чүү канчаптар боор, бо талазы-биле директор кайыыга безин кампас-тыр деп партком, профком, комсомол комитеди бир үн-биле чарыштырар. Спортчу мартылдаалар, оюн-концерт директизага чүү камаанимнии? Директор аңаа киржип турар алыр болза, ажылды ыяк удуртуруул? Ол талазы-биле харылаар кижилериниң көрээ чүл деп, удуртукчу хая көрүргө, оны чүү-даа эвээдирип албас. «Торгалыг» совхозка мындыг маргылдаа турар көрбөзи.

Хамык-ла чүвени доп-дораан хаара тудуп алыры кайыя болдунар. Культура-спортчу комплексти кылып алырынга кижи күжү, акша-хөрөңги негеттинер. Чеже-даа оруйга бар болза, ол токтуп чыттас. Каяа чежеин чарыгдаарын саналп каан болуур. Алексей Санчат-ооловичи хөй-иннитчи организациялары-биле ыяк дугуржуп, айтырыгның харынзы кылдыр кыйгырыг демдээн салып каан: комплекстиң материалдыг садар, ажымды шефтээшкин күжү-биле чорудар. Көрүштүг стадионну тударынга Торгалыг-биле январь Пленуму дорт негелдеинин тургускан. Механизаторлар айтырыны удаазе шинтпирлеттинер. Кызылдың профтехучилищезиниң база Ак-Довуракты ДОСААФ школазының филиалдары-ныяк ажылдап эгелээн. Ында өөренип турар курсантыларның удуур-чыдар чөрүп, азып-чемнеп хандырары көрдүнген. Оларга телевикрдиг ажылды бээ бергеи.

Ийи суурнуң Культура базыңнарының сентолгеин, школалар, эмнелге болгаш уруглар албан чөрлериниң хандырылгазын дирекция база хажыныында кааптаан. Гаражка эрттирип турары пламёрказынга ук чөрлерге хамаарышкан айтырыглар кедүрүп келгиннер.

Культура ажылдарын чорударынга тавырымчалыг байдалдарны тургузуп олурар. Культура бажыңының чанында улусчу театрның ажылы хевирлеттинген. Мында совхоз удуртулгазының кежигүнү улуг. Ол ышкаш типа литературның үнелемелиниң Степан Сарыг-оолдуң музей-бажыңын төп кудумчуда тудуп каан. Моңу каичаар тургузарының талазы-биле суме херек. Культура министерствозу, Чогаалчылар эвелели кады дугуржуп, апрельде ажыттынар бо бажың кандыг янзылыг турарынга боттарының санал-өнзилиг киирер боорлар.

Өвүрүнүң «Торгалыг» совхозта эки түүлдер-биле чергелештир ханы өөренип көөр айтырыглар бар. Ынаңгыя совхозтуң кижилеп ап турар ырыг орулгазының дугайы. Олар башгайты чылда 342 муң рубль орулганы алган. Ооң 73 муңу немелде эртектен киргеи. Дараазында чылда 302 муң рубльдиң 109 муңу база мындыг. Ооң соонда-гы ийи чылдарда байдал эскерилге чок. Ынчангаш ажыл-агыйның экономиказын быжыглаарының талазы-биле мынг санаашкыннарны кылыры күзевигиг.

Арыг орулгадан социал-культура хереглелдеринге чаргдаар ужуруг акша-хөрөңгизин шын ажыглап турары эки-дир. Совхозтуң МТМ-зи, сүт-бараан фермазы база түүйбү бүдүрүп ап турар девискээри — Чаа-Суур. Экономиканың чугула адырын хамаарышкан турар салбыр төвүүн социал арны үезин негелдеэринге дүүштүр турарын утпазын каксы сагындырыксаан ийик мен.

Директор бо чылын чонның дузаазал ажыл-агыйын эки-жидиринің талазы-биле болу хууда планныг. Өг-бүле бүрүзү төөлей, дагаа азыраның чедип алыр. Оны садып алыр черлер-биле дугуржулганы кылып алган. Бо эки эгелээшкинни ара совсай бербес-ле боор.

Бажыңның кааны азымында бе? Чок! Маңчы, хуужуурлуг бажың тергин чараш деп бодаар мен. Торгалыгжылар мындыг чорду. Чоя ажыл-ишчи нөөнүн үезинге базымнары-биле деңзеп алган.

Э. ДОНГАК.

ДЭЭШТИИН ЧЕДИП АЛЫР

СЭКП ТК-ның «1986-1987 оорединге чылында ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг оорединлегиниң организастаар дугайында» доктаалынга дүүштүр партия оорединлегиниң үжен бир школаларында «Чурттуң социал-экономиктиг хөгжүдезии дүргедиири— СЭКП-ның стратегиг шугуму», экономиктиг оорединлегиниң үжен алды школаларында «Өндүрүлгени интенсификазаары» деп курегарны, үжен тос агитбажыңнарда СЭКП-ның XXVII съездизиниң материалдарын оорейип турар. Партия организациялары, пропагандистер оорединлеги СЭКП-ның XXVII съездизиниң соруглаарын практика кырыкка шинтпирлээри-биле, чыл планнарының болгаш хүлээлелер күүсеңдеэн, ыяш-ажылдың бүдүрүүлүүн болгаш продукциялың шынаавын бедиктери хөөн деңнеел-биле, ажыл-агыйны шин организастаар чорударының чаа аргаларын шинтпирлээри-биле сырый хол баштырып турар.

Ооң түңнелинде районнуң ажыл-ишчилери он ийигни беш чылдың баштайгы чылында ажыл-агыйның бүгү адырларынга, ажымдырапга эге тургустунуушкунну эгелеп, планныг даалгаларының, социалистиг күүсеңдезиниң күүсеңдезиниң чедип алган. Рабон эртеи чылын кыргыгче мал продуктуларын садарының планын кижи, эттеи—100 куу, сүттеи—103,6, дүктеи —107 куу, мал банзы остургенин планнын 102 куу, мал чемнигин белеткелгин планнын 101 куу хуу сеткилдеп, мал ажымын сайгы-дыр талазы-биле чедип алган чеминикиннерни дээш СЭКП обкомунуң, Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, профсоюстар [illegible] болгаш ВЛКСМ обкомунуң шилчимнер Кызыл тугу биле шенелгеткен.

Веттарының мурнунда садыңган планныг даалгаларны күүсеңдир талазы-биле аварга коргузуглерни «Торгалыг» совхоз (партком секретары Б. Х. Нацын, совхоз хитектоору А. С. Куулар профорг сергозы В. Ч. Сарыглар) бүүдүүрүг организациялардың

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинде коммунист Тамара Чүлдүмнуң удуртканы комсомолчу-аминтарының шеверлекчилер бригадазы бригада керээзинче шилчип киргеннер бээр инда күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедээн болгаш ажылдың шынары дика экижээн. Бригаданың комсомолчуларының болгаш аминтарының ВЛКСМ-ниң XX съездизиниң болгаш Улуг Октябрьның 70 чыл юбилейиниң күш-ажылчы белектерилиг үткүүр ажыл үезинде.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ЭДЕ КӨРГЕН СООНДА

Кызылдың аъш-чем баарынар садымының № 6 садыг каттыжышкыны. Аңаа хамаарыжыр № 40 магазин эрткен чылдың тоңчүзүнге чедир садыңга алынчыларның күн бүрү кереглээр ковар эвес баарынары-биле хандырбайн, баргылаар турганың чурттакчылар биляр. Чижээлээрге, ногаа садар салбыр доктаамал ажылдавес-тында-хаая садар ногаавының шынары куду, делгинирлерде свёкла, картофель, редьканы ыяап билири берге, аңаа-ла кара чүвелер болуур. Магазинни ажыдар бетинде, садар баранынары белеткеп албас таварылгалар турган. Бо бүгү садыңгының болгаш хереглекчиниң үезин дыка чидирер.

Садыңгың делгинирлериниг чамдыкта чүгүле хереглелдиг баранны көзүлбейн баар. Оон садыңгылардан тодаргылып айтырарга, чамдыктары каржы харын бээр. Назылап ыяраан улустуң чамдык кассирлер ажыглаан, копеэн чедир төлевес-даа таварылгалар тургулаан.

Хоорайның оске коллективтери-биле бир демей № 6 садыг каттыжышкынга хамаарыжыр магазиннер эге тургустунуушкун база дүргедээшкинче киргеи. Кадр айтырыны сайгарган. Каттыжышкынның директорунга Николай Федорович Панфилович ажыдаалга каан. Ол коллективтиң бүүрелиин көскү ажыды-биле шынаадып киринкеи. Магазиннерде четпестерни чайладып, садыг алыкчыларны чугула хереглелдиң баранныары-биле хандырары-биле эвээн эвес оралдажышкынларны кылып турар. Чижээлээрге № 40 магазинни ап көрээл. Оон делгинирлеринде бар ногаадарны чонга көскү кылдыр келген салган. Хереглекчи күзээн ногаавын, чимизин садып ап болур. Баранның ассортиментизи эникээн. Магазиннериң ишти, даштыарыг-силиг апаргай.

№ 6 садыг каттыжышкынга № 16, 33, Улуг-Хем ол талазында № 22, 42, 52 магазиннер база хамаарыжыр. Ында садыг ажылдакчылары 145 ажыг кижи. Оларның аразында сүт магазинииңде Наталья Моңгуш, № 40 магазинде Нина Зафирова олар чонның макталын чаалап алган.

Н. Ф. Панфилов назы-харын уйгатса-даа, бодуңуң ажылы дээнде туруп-могаарын биябес. Магазиннериниң турар черлери тараамык-даа болза, ол үргүлүү хайгаарал баар. Садып алыкчыларны чугула баранныар-биле үзүктеп чоя хандырар дээш бүгү хемчегларни ап турар. Ол садып алыкчыларның санаалдарын дыка кичээнгейлиг дыңнаар. Хөй-иннитиниң керээге идепкейлиг, партийжи даалгазын ак сеткилдиг күүседип чоруур. Коллектив кежигүннери оны хүндүлээр, сөөрүп дыңнаар. Ол ажылдакчыларынга негелделиг.

№ 6 садыг каттыжышкынының коллективин социалистиг чарышка хыйгырган ажылдап турар.

О. ПОЛАТ.

Кызыл хоорай.

КҮЗЭЭШКИННЕР ХӨЙ БОЛГАН

Тыва АССР-ниң Телевидениие болгаш радио дамчыдылга талазы-биле күрүне комитединиң журналистери, инженер-техниктиг ажылдакчылары-биле Каа-Хем районнуң «Совет Тыва» совхозтуң ажыл-ишчилериниң — ужуражылга кежээн болуп эрткен.

Совхоз директору С. Д. Седен-оол ажыл-агый 1986 чылды каичаар доосканын, ол ышкаш мурнуку чылдарда күрүнеге хөй түңнүг ергелиг турганын, 1987 чылдың баштайгы айларында кодээ ажыл-агый продуктуларын күрүнеге садарының планын болгаш социалистиг күзээлелерин ажыр күүсеткенин, түс-түс коллективтер бригадазынга шилчээшиниң дугайын чугаалаан. Кызылдың телестудиязының дамчыдылгаларында эки талаларын ол демдеглээн, тыва дыл кырында дамчыдылгаларның эвээн болуп турарын, ол чижээ экономика темаларынга, чө ыяапгыя тудуттарынга, кодээ ажыл-агыйга, мал ажылынга бригада болгаш ор-бүле керээзи-биле ажылдап турар кижилер дугайында дамчыдылгалар эвээн болуп турарын чугаалаан. Оларның алыр шалыңнарга, совхоз директизының негелделеринге хамаарыштыр биллинмес чүүлдер ам-даа хөй. Бо айтырыгларга хамаарыштыр республиканың агропүлетпүр түрүмитединиң специалистери дамчыдылгаларга киржип, таймыбырны кыямырын, харын-даа экономиктиг темага өөредилгелиг семинарны ук совхозтуң базазынга кылгаш, ол дугайын телевидениеге, радиого дамчыдып, солуннарга калбаа-биле чырыдар болза ажыктыг хөрөнгө ол санаалдаан.

Суг-Бажы ортумак школаның башкызы В. Х. Карвоол бодуңуң санавылга республиканың школа реформазын бедик деңнеэдиг чорудуп турар кайы-бир школаның дуржулгазын хамызы-биле өөренип, республиканың Чырыдымшыкын министерствозуңуң башкылар биилии бедидер институтуң ажилдакчыларының-биле кады дамчыдылгаларын кылыры сүмелээн.

Школада музыка башкызы А. Т. Лопсан Кызылдың телестудиязының литературна-хөгжүм редакциязының дамчыдылгаларын докгаалап ыяпгып турарын чугаалаан. Ужуражылга кежээниге совхозтуң хоочун механизаторлары Л. С. Лазо, А. С. Севдажы, кижизидикчи башкы Т. Ч. Ошкулүг, пенсионер Х. Б. Ооржак болгаш оскелер-даа телевидениениң дамчыдылгаларын өөренгилер талазы-биле санаалдарын бергеннер.

Кежээ доозулганда суурнуң бот-тыныгыр артистериниң солуп программалыг концертэ болган.

Н. КЕЛИК-СЕҢГИ.

Хоойлу төлевилелин чугаалажып тур бис

Чаа Чаа-Хөлдүң тудугларында ажылдап турар апылактар бригадалары бо чылдың бирги кварталының планның даалгаларын чедиишкинниг күүседиринүй социалистиг чарыжын бо хүнзерде улам калбарткан. Ында Вера Дугаржаптың болган Биче-Шой Байлактың бригадалары арагазында чарыштыг ажылдап, шеверлел ажылдарында күш-ажылдың бүдүүктүүлүн улам бедидеринче сагыш салып турарлар. Оларның бажың ханаларын шеверлеп турарының шынары база бедзен.

Ол суурның тудугжу бригадаларында мастерлеп ажылдап турар Марта Александровна Обойщикова тудугжуларга бодунуң арга-сүмезин берип, шалыпчы ажылдаарында дузалажып турар. Ол шеверлекчилериниң ажылынында хол-биле кылыр ажылдарны механизастеварын чедип алыр соруулганы салып турар. Бо чылын ол соруулга бригадаларга боттанып. Мастер тудугжуларга барып, Күрүне бүдүрүлгезинин (каттыжымышкынының) дугаайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Хоойлузунуң төлевилелин таныштырын берип турар, ажылчыннар оон айтырыгларны салып, чаа Хоойлуңуп төлевилелин нанып-биле түүлдүгүнүп, деткип турарлар.

ЧУРУКТА: Чаа Чаа-Хөлдүң тудугжуларынга мастер Марта Обойщикованың Хоойлу төлевилелин таныштырын турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭСТОНИЯ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ ОРУУНДА

Эстонинның Компартиязының ТК-ның бирги секретары Карл Вайнонуң ПМА корреспонденгилериниң айтырыгларынга харыызы.

— Карл Генрихович, силерниң бодалыңар-биле алырга, СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының силерниң республикаларга соңуургазы чүүл-биле болгаш?

— Михаил Сергеевич Горбачевтуң чуртка үргүлүү кылып чоруур аян-чоруктары СЭКП ТК-ның ажылының чаа стилиниң илергейлээшкини болуур болгаш ол стиль бистиң шиитилелливистен амыдыралында үнезин өскерлиниш, киижерже угланышкыш-биле дорт хозбашкан.

Бир эвес эде тургустунуушкунга бүгү киижилер киржир болза, ол болдунуң болуур, ынчалган Чиңгине секретарь ажылчыннар, тараачыннар, студентилер-биле болгаш янзы-бүрү назылыг база профессиялардыг киижилер-биле ужуражып чоруур. Ындыг ужуражышкыннар, чер-чергже чоруурун улустуң амыдыралын билип алырынга эргежок чугула.

Эде тургустунуушкунче угланышкынының алган 1985 чылда СЭКП ТК-ның апрель Пленумунуң соонда, Михаил Сергеевич Горбачев Сибирьге, Ыраккы Чөөн түкке, Белоруссияга, Украинага, Ленинградка, Россия Федерациязының мурнуу чүгүже чоргаарал. Ынчангаш Латвия болгаш Эстония онзаалаймайн турар. Чиңгине секретарның чоргаарыны Таллин болгаш Пайде боттарының кудумчуларынга ынча киижини көрбээн. Оларны чүгле анаа сомуургаа келдирип турбаан, ол болза партияның политиказы-биле эң-сеткил каттыштырылгазының бир хевирлиг көргүзүү болдур.

Биске, партия ажылдакчыларынга, Чиңгине секретарының чедип келгени, оон-биле ужуражышкыннар болгаш беседалар бистиң республикавыстың хөгжүдезинниң чорудулгазын улам-на шүгүмчүлекчи өзү-биле болгаш ханы көөрүнге чылдагаан болгаш. Эки түүлдер эспертиттеп болгаш онзаалап демдеглеттинген, ынчалза-даа оон-биле кады экономика-даа, утган-бодал-даа талазында кичээнгейни мөөңээр түүлдер, амда-на кылдыныпаан түүлдер улам-на тодаза-биле кестүп келген.

— СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң ажылынга киришкен болгай силер. Республиканың партия организациязы бодунга кандыг түңнелдерни кылып алганыл?

— Ол Пленум совет киижилерниң, партияның амыдыралынга чаа арынны ажыткан. Демократчыдыгга бурунгаар шимчээшкинге дүрте-дээшкинин бээр ужурлуг. Демократияны болгаш ажылчанныт чок чорукту хөгжүдеринге кандыг-бир онза чедиишкиннерни бистиң республикавыс чедип алган деп амдыгында чугаалай албас мен. Ол эде тургустунуушкунуңуң хан-дамырынче киржин дээш бис хөй түүлдерни кылыр ужурлуг бис.

Түңнелдер дугайын чугаалаарга ам-даа эрте боор—Пленум соонда кончуг эвээш үе эрткен. Кандыг-даа болза, шиитилер хүлээп алырынче, чедиишкиннер дугайында илетхээринче далажыр эрткен үениң чайчыддарын вдер. бес бис. Болуп турар болгаш-кунарны ам-даа хамыды-биле бодап сайгарар, оны чугаалаан турары-биле, партия набинеттеринге хагдынып алган эвес, бүгү киижилер-биле кады кылыр ужурлуг.

Күш-ажылчы коллективтерде, партия организацияларында, социүлдаларны эрги өзүбиле чорударын күзевейн турар. Ол иеректе соолгу үеге чедир бүү барымдаалаар хөй түүл артып калган. Социүлда чорударын бис эң-не улуубиле демократчыдар ужурлуг бис. Мында кандыг-бир түүлге кыдыра квастаашкынны чорутпаан салган соруулганы чедип албас. Тодаргай хамаарылга: чарыш, удур санал кылыры, кандидаттарны чоннуң оргуулдан идип үндүрери эргежок чугула. Кадрлар дешилеринниң политиказынга чаа үткааны бээр ужурлуг. Демократияны хөгжүдеринниң чорудулгазын партияның чорудары чигаашинг чок.

— Эстонияны экономиктиг чаа түүлдерни чедип амыдаан кылыр чер ыыдыр санаан турар. Республиканың бодунуң эрге-амытарыгга ол когаралдыг эвес бе?

— Эстонияда чорудуп турар бүгү шеелделерин чүүл-даа мурнунда оон эрге-амытарыгга чорудуп турар. Бистиң хамаатыларывыстың ниити билиинниң элээп бедик, экономиктиг угланышкыннарны дилирп, дириг инициативтиг чорук чаа түүлдерни дүргеп кылырыгга болгаш оларны янзы-бүрү деңнелдерге шеелеп көөр арганы берип турар. Оон түңнелинде чүү болуруй? СЭКП XXVII съездиниң соонда республиканың экономиказы мурнунда тургааннаан артыкка «ажылдаан». Ынаң-ла экономиктиг чаа аргалар хөй айтырыгларны шиитирлээринге, ани түңнелдерни чедип алырынга дузалаан. Бир эвес бис чуртта ажыл төлевиринниң чаа системазынче бешчыл шиитинде эвес, а чыл шиитинде шилчиир дээш болдуусса, ол хамыктың мурнунда Эстонияның бодунуң экономиказының эрге-амытарынга бөөн турар. Ындыг хамаарылга — хереглевчи хамаарылга эвес деп, онзаалап демдеглеп каайн, чүге дээрге ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевиринге немелде, мурнунда турган үелерден ылгалыштыр, немелде акшалаайдырмышкын, ыш нүселээ-биле болбас. Ол күш-ажылдың будурүкчүүлүн бедидери-биле, ол акшаны ажылдан алырының эргежок чүгулазы-биле дорт холбашкан. Эвээшти чарыгдаар болгаш хейиу кылган түүлүм, ажыл төлевири бедик болуру кижи бүрүзүнге ыяап биледиптир.

Эстонияда хөй болуушкуннар болгаш чорудулгалар чүрттүн өске девискээрлеринге бодаарга эрте болуп турар. Шеелделерни кодаа ажыл-агыйда, үлетпүрде, транспортта чорудуп турар. Бисте товаргай дуржулга бар. Чиизөлээрге, даараныпга бүүдүргазинде дашпыны фирмалар-биле элээп каш дүгүржулгаларны чарып алган. Ынс олардан технологиялыг, будурүлгеге дериг-херекселдерни алган, будуп чартын — ийи чыл дургузунда оон-биле белеп продукция-биле санаашкын турар бис. Керээлиг хүлөөлгелерни шүүлгелеринин соонда олар долузу-биле шиитикки рыокка ажылдаар.

Дериг-херевселдерниң чаа сөлгелиин садын алырынга материалдыг аргаларны түргүзүп турар даштыкыже бараан салар арга түргүстүнүп келир.

Бөгүн ол шеелделөни үлетпүрүүн өске адырларынче шептеедип турар. Эң-не ыыл чүве даштыкы фирмалар-биле кады ажылдажылганың ындыг хевири хереглевчиге, совет киижиге ажыктыг болуп турарында болур.

— СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Баймырлажын туре, Эстониядан онза-сергек сеткилдят чоруп турар шен деп чугаалаан. Ындыг хөөнүүн чылдагаанды чүү болганыл, силер түү деп бодаар силер?

— Киижилер-биле хөй санныг беседаларның соонда Михаил Сергеевич эде тургустунуушкунга болгаш чаартылгага бүгү-ниитя соңуургалды, партияның угланышкынын долуу-биле деткип турарын, чурттуң амгы үеде чурттап эртип турарын социал-экономиктиг чаартылга дарга республиканың ажылынчыларының дээштиг дорт киржилгезиниң белениң карген деп бодаар мен.

— Силерниң ажылчын календарьнарда кандыг херевтер бирги эдлечигиң дадзыында туварыл?

— СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының аян-чоруу январь Пленумунуң түңнелдерин бодап көөрүнге Эстониның комсомустеринге чаа идиги бергеп. Эстониның Компартиязының ТК-ның ам болур Пленумунга ол ийи бо. лушкуну катай чугаалажып көөр бис —оларның логиктиг харылзазы ындыг быжыг.

(СЭТА).

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ЧҮҮЛДҮГЗҮНҮП, ДЕТКИП ТУРАР

Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуткаар дугайында Совет Эвилелиниң идип үндүргеи саналын делегейниң бүгү диптериниң чурттарының хөй-ниитизи чугаалажып көөрүн үргүлчүлеп турар.

✦ **ХАНОЙ.** Вьетнамның хөй-ниитизиниң Ханойга болуп эрткен массалыг митингизиниң киржикчилери февраль 28-те СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң Моделгелиинде кылдыныган ССРЭ-ниң саналына бедик үнелеяи бергеп. Совет Эвилелиниң тайбыңга ынак чайгылыш чок туружу, киижи төрелгетениниң салым-чолу дээш оон чаагай сеткилди, бедик харымсалгазы ук Моделгеледе илергейлеттинген деп, митингиге демдеглээн. Совет Эвилелиниң саналын бүрүү-биле деткээн дугайында резолюциязы митингиниң киржикчилери хүлээп алган.

✦ **ПНОМПЕНЬ.** Кампучия Улус Республиканың чаазаа Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуткаар дугайында ССРЭ-ниң саналын бүрүү-биле деткип турар. Ол дугайын республиканың чамаанын кылган медеглелиинде айытган. Ук медеглелди Кампучияның СПК агентилели таратхан. М. С. Горбачевтуң Моделгелиинде кылдыныган Совет Эвилелиниң саналы бүгү киижи төрелгетениниң күзел-соруунга дүгжүп турар ССРЭ-ниң тайбыңга ынак политиказының база бир илергейлээшкини болган деп, кампучия чазактың медеглелиинде чугаалап турар.

✦ **БОНН.** Ортумак ыракшылдыг ракеталарның дугайында айтырыгны эске айтырыгардан тускайлап аңгылаап чугаалажып көөрүнүң болгаш оон дараазында эске ракеталарның дугайында чугаалажымышкыннарны эгелээриниге хамаарыштыр СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары М. С. Горбачевтуң саналынга байыр чедирер херек деп, Германияның Социал-демократтыг партиязының будестагда парламент фракциязының даргазы Ганс-Йоген Фогель ук фракциязының хуралынга чугаалаан. Ынчангаш Европада ортумак ыракшылдыг совет болгаш америк ракеталар узуткаттынар, оон улампындан боо-чепсекке контроль тургузары чедип ап болдунар деп, ол демдеглээн.

✦ **ЛИССАБОН.** Тайбыңның Бүгү-делегей Чөвүлелиниң ораалачы-президентизи, Португалияның президентизи турган Ф. да Гошта Гомеш Совет Эвилелиниң чаа саналын «боо-чепсекти дүжүрериниң боттуг оруу» деп үнелээн. СЭТА-ның корреспонтентизи-биле беседага ол М. С. Горбачевтуң саналы Европада ортумак ыракшылдыг ракеталарны узуткаарының талазы-биле совет-америк чугаалажымышкыннарга идегелдиг үндезин болур деп чугаалаан. Вашингтон угаансарымылдыг чоруктуң үүн дыңнап, термоядролуг халаптың аймылын чайлаарынга конгуг таарымчалыг кылдыр тургустунуп келген бо үени ажыглаар ужурлуг деп, португал күрүне ажылдакчызы демдеглээн.

✦ **РИМ.** Ортумак ыракшылдыг ракеталарны уэуткаар дугайында Совет Эвилелиниң саналы Италияның хөй-ниитизиниң улуг сонуургалыга болдурган. Чонның калбак мезегтери совет саналды бүгү талалыг чугаалажып көрүп турар деп, демдеглээн коммунистиг болгаш ажылчын шимчээшиниң хоочуну, төөгүчү Амброджио Донини чугаалаан. Чаа совет саналды барыын чурттарда оон мурнуудаазы ышкаш эвес, а чаа ёзу-биле, боттуг туруштан чугаалажып көрүп турар деп, ол чугаалаан.

(СЭТА).

ҮРЕ-ТҮҢНЕЛДИГ АЯН-ЧОРУК

СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң даштыкы херектер министри Э. А. Шеварднадзениң Австралияга, Индонезияга, Лаоска, Кампучияга болгаш Вьетнамга албан ужурунда аян-чоруктары доозулган. Ол боттарының социал-политиктиг болгаш ажыл-ажыгы эвилелдерге хамаарылгазы-биле өскеөске боол турар ол чурттар Азия-Оожум океан девискээрининң чаңгыс калбак-делгем девискээринде турул турар. Ында байдал дүшкүүрлүг чоруктуң улам нүүтелиишкинни. Чер бомбуразаның ол районун шериг-политиктиг месилдежишкинниниң шелдериниң бирээни болдурарының боттуг кыжаныышкыны-биле онзаалаан турар. Ындыг байдал ол девискээрниң чурттарының улустарының дүрүн ёзугаар дүүрээшкинин, боллуушкуннарының аймылдыг кылбарымышкынын соксадырынче оларның түгүлүн болдурбас арга чок.

Ында байдалды эниктедиринге совет даштыны керектер министриниң албан ужуруда аян-чоруу боттуг салымышкынын киргеп. Оон барганы чурттарга бистиң чуртувустуң амгы үениң эң чугула, соңгаарлаан болбас айтырыгларын — тайбыңга болгаш улустар арагазына аймыл чок чорукту хандырарын шиитирлээринче угланган күжениишкиннерин төлептин-биле үнелеп көргеп. Австралияның даштыны керектер министри У. Хейден хөй айтырыгларны шиитирлээринге, ани түңнелдерни чедип алырынга дузалаан. Бир эвес бис чуртта ажыл төлевиринниң чаа системазынче бешчыл шиитинде эвес, а чыл шиитинде шилчиир дээш болдуусса, ол хамыктың мурнунда Эстониның бодунуң экономиказының эрге-амытарынга бөөн турар. Ындыг хамаарылга — хереглевчи хамаарылга эвес деп, онзаалап демдеглеп каайн, чүге дээрге ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның ажыл төлевиринге немелде, мурнунда турган үелерден ылгалыштыр, немелде акшалаайдырмышкын, ыш нүселээ-биле болбас. Ол күш-ажылдың будурүкчүүлүн бедидери-биле, ол акшаны ажылдан алырының эргежок чүгулазы-биле дорт холбашкан. Эвээшти чарыгдаар болгаш хейиу кылган түүлүм, ажыл төлевири бедик болуру кижи бүрүзүнге ыяап биледиптир.

Эстонияда хөй болуушкуннар болгаш чорудулгалар чүрттүн өске девискээрлеринге бодаарга эрте болуп турар. Шеелделерни кодаа ажыл-агыйда, үлетпүрде, транспортта чорудуп турар. Бисте товаргай дуржулга бар. Чиизөлээрге, даараныпга бүүдүргазинде дашпыны фирмалар-биле элээп каш дүгүржулгаларны чарып алган. Ынс олардан технологиялыг, будурүлгеге дериг-херекселдерни алган, будуп чартын — ийи чыл дургузунда оон-биле белеп продукция-биле санаашкын турар бис. Керээлиг хүлөөлгелерни шүүлгелеринин соонда олар долузу-биле шиитики рыокка ажылдаар.

Дериг-херевселдерниң чаа сөлгелиин садын алырынга материалдыг аргаларны түргүзүп турар даштыкыже бараан салар арга түргүстүнүп келир.

Бөгүн ол шеелделөни үлетпүрүүн өске адырларынче шептеедип турар. Эң-не ыыл чүве даштыкы фирмалар-биле кады ажылдажылганың ындыг хевири хереглевчиге, совет киижиге ажыктыг болуп турарында болур.

— СЭКП ТК-ның Чиңгине секретары Баймырлажын туре, Эстониядан онза-сергек сеткилдят чоруп турар шен деп чугаалаан. Ындыг хөөнүүн чылдагаанды чүү болганыл, силер түү деп бодаар силер?

— Киижилер-биле хөй санныг беседаларның соонда Михаил Сергеевич эде тургустунуушкунга болгаш чаартылгага бүгү-ниитя соңуургалды, партияның угланышкынын долуу-биле деткип турарын, чурттуң амгы үеде чурттап эртип турарын социал-экономиктиг чаартылга дарга республиканың ажылынчыларының дээштиг дорт киржилгезиниң белениң карген деп бодаар мен.

— Силерниң ажылчын календарьнарда кандыг херевтер бирги эдлечигиң дадзыында туварыл?

— СЭКП ТК-ның Чиңгине секретарының аян-чоруу январь Пленумунуң түңнелдерин бодап көөрүнге Эстониның комсомустеринге чаа идиги бергеп. Эстониның Компартиязының ТК-ның ам болур Пленумунга ол ийи бо. лушкуну катай чугаалажып көөр бис —оларның логиктиг харылзазы ындыг быжыг.

(СЭТА).

КИРЖИЛГЕВИС ИДЕПКЕЙЖИИР

Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжымышкынының) дугайында ССРЭ Хоойлузунуң төлевилели парлаатага үнген соон дарый күш-ажылчы коллективтерде чугаалажып, сайгарып, ону түүлдүгүнүп, деткип турар. Ол Хоойлу төлевилелин пассажирлер автобүдүрүлгезинге чугаалажып турувуста, ажылчын киижи бүрүзү бодунуң эргелери дээш ажык чугаага идепкейлиг киришкен.

Ында слесарьлар бригадазында ажылдап турар Дочуп Монгуш болдунуң санаалынга мынча дээн:

— Бистиң бүдүрүлгевисте чамдык удуртур ажылдакчыларны, бригадирлерни боттарывыс шилип алгаш, оларны ажыддаар кылдыр шиитирлеп турарывыс меңи баштай өөрүүр-даа, элдепсинбирер-даа чорду. Бодум ажылчын киижи болган чамдык өске эш-өөрүмүүн ол чаа эгелээшкинни шала шоодуп көрүп турганын база эскерген мен. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, өске бүгү үлетпүр бүдүрүлгеге черлеринде мышкаш эде тургустунуушкунга чоокшуп үнүп дыңнап, дидим базымны ылгып эгелээнинге сеткилимден таарымнып турар мен.

Мен база-ла эш Д. Монгуштуң бодалынга каттышпаан, хөйнүң күзелинге үүгүй кадып, мен шыкаш бөдүүн чолаачы киижиниң эргежок ажылын камгалаан Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжымышкынының) дугайында ССРЭ Хоойлузунуң төлевилелин деткип, бүгү улустуң чугаалажып турарын түүлдүгүнер мен.

Шынап-ла, чаа чүвеге чедчыгары берге. Ынчалза-даа ол херек, эргежок чугула апаргап-дыр. Чүге дээрге кандыг-даа айтырыгны шиитирлээринге кижи бүрүзүнүң киржилгези идепкейжиир, улам бедиир. Чогум-на ол дугайын СЭКП ТК-ның январь Пленумунга айытхан болгай. Анаа «Амыдыралдың агымының кыдымга чыдып каргбас дизе бодунуң турушкөрүүнүн болгаш чаңчылдарын өскертир херек. Во дээрге бүгү чигаашкинниерлиг болгаш оожум эде тургустунуп турарларга шыңгыы сүмевис ол» дээн сөстерин бистер база амыдырал, ажыл-херевселиске удуртукка болдурар ужурлуг бис.

Бо чугаалажып турарывыс Хоойлуның төлевилели көпеектиң ажыын сүрүн ажылдаап, улуг төлевир иегээр чайгылчак киижилерге дээштиг салдарын чедирер апаар. Оон-биле кады бо Хоойлу чамдык карак чаап ажыл ышнары базып бедзен.

Ол суурның тудугжу бригадаларында мастерлеп ажылдап турар Марта Александровна Обойщикова тудугжуларга бодунуң арга-сүмезин берип, шалыпчы ажылдаарында дузалажып турар. Ол шеверлекчилериниң ажылынында хол-биле кылыр ажылдарны механизастеварын чедип алыр соруулганы салып турар. Бо чылын ол соруулга бригадаларга боттанып. Мастер тудугжуларга барып, Күрүне бүдүрүлгезиниң (каттыжымышкынының) дугайында Совет Социалистиг Республикалар Эвилелиниң Хоойлузунуң төлевилелин таныштырын берип турар, ажылчыннар оон айтырыгларны салып, чаа Хоойлуңуп төлевилелин нанып-биле түүлдүгүнүп, деткип турарлар.

ЧУРУКТА: Чаа Чаа-Хөлдүң тудугжуларынга мастер Марта Обойщикованың Хоойлу төлевилелин таныштырын турары.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

СУДТАШ ЭГЕЛЭЭН

ОДЕССА. ССРЭ-ниң Дээди судунуң кеземче херектериниң талазы-биле суд коллегиязының үнүүшкүнүүр хуралы ында эгелээн. Курган чүк сөөртүр «Петр Васев» судионуң болгаш «Адмирал Нахимов» деп пассажирлер сөөртүр пароходтуң капитаннары чораан В. Ткаченко болгаш В. Марков оларның албан-хүлээлгелерин эрттирип турар үеде кем-бруулуг, меңээргек болгаш тоомча чок чоруунга бруудатпан херээн көрүп турар. Оон түңнели корабльдериниң үрелярине болгаш хөй санныг кижиниң өлүрүнге чедирген.

Далайга ол озал-ондак 1986 чылдың август 31-де Кара далайда Новороссийск порттуң чоогунга болган. Портче углап бар чораан курган чүк сөөртүр «Петр Васев» судно «Адмирал Нахимов» пароходка үскен, оон түңнелинде пароход сугже дүжүп кирген.

Далайжыларның, эрик албаннарының маадырлыг болгаш шиитирлиг хөделиишкинниниң, хөй санныг камгалакчы судноларны болгаш вертолёттарны киништиргенинниң ачызында пароходтуң хөй пассажирлерни болгаш экипажтың кежигүнериниң амы-тынын камгалап алган.

Экипажтарның капитан — удуртукчулары болгаш судноларның экипаждынишкинниниң аймыл чок чоруу дээш, оларда чоруур кижилерниң болгаш чүктүүн бүдүн чоруу дээш харымсалгалыг, күрүненип бүзүреттирген кижилери боол чораап, далай транспортунуң шимчээшинининг озал-ондак чок чоруунуң дүрүмнерин хөй удаа үреп турган, өскээр чугаалаарга, РСФСР-ниң Кеземче кодекизининг 85-ки түүлүнүң бирги кезээнде кердүнген кем-херек үүлгединишкинни кылганнар.

Ук херекти ССРЭ-ниң Дээди судунуң кеземче херектер талазы-биле суд коллегиязының даргазы А. Филатовтуң даргалаашкыны-биле ажык хуралга көрүп турар. Күрүне буруудадымышкының ССРЭниң Чиңгине прокурорунуң улуг дузалакчызы Ж. Баранов төлээлеп турар.

(СЭТА).

КҮРҮНЕ МАШИНАЗЫ МУНГАШ...

Бо чылдың март 1-ден 10-га чедир үеде республиканың автооруктарынга орук-транспорт озал-ондаа 5 черге болган, оон түңнелинде 7 кижи балыглаган. Үш аварияны эзирик кижилер кылган.

Эрткен он хонуктуң түңнели чамдык чолаачыларның күрүне машинаны муңгаш чуруп үреэр чоруун көргүскен. Март 2-де Кызыл хоорайның ковүргүг чанында долганнар орукка Агроүлетпүр күркомунуң № 1 автобүдүрүлгезиниң чолаачызы Г. Рыбачев УАЗ-469 маркалыг машинаны эзирик башкарып чораап, эмин эрттир дүрген чоруп органыидан рулюн үгбайн электри чагызынга үстүрген, чолаачы боду кемчээп.

Оон ийи хонганда Кызыл—Тээли аразында орукка «Улуг-Хая» совхозтан келген Б. Мижит-оол МТЗ-80 маркалыг тракторну эзирик башкарып чораап, аңдарган. Трактористаа, пассажир-даа кемдээп.

Эрткен он хонук дургузунда Кызылга машинаны эзирик башкарган 36 чолаачыны тутнап, оларның 21-и күрүне транспорту башкарып чораан. Оларның аразында Харылзаның бүдүрүлге-техниктиг эргелелиниң септелге-тудуг участогунуң чолаачызы В. Шевелевич, Кок-Хаак суурдан автобус мунуп келген С. Одушпаяк, «Ремсельбурводтуң» ажылдакчызы В. Рязанов, Агроүлетпүрүүркомунуң № 2 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы С. Бурунаа олар бар.

КАИ дыңнадыы

СЪЕЗДИГЕ БЕЛЕТКЕЛ

ВЕНА. Австрияның Коммунистиг партиязының Төп Комитединиң пленуму анаа болган. «Фольксштимме» солуунуң дыңматканы-биле алырга, Венага бо чылдың март 27—29-та болуур Австрияның Коммунистиг партиязының XXVI съездизинге белеткелбиле холбашкан айтырыгларны чугаалажып көрген.

Пленумга илеткелдерни Австрияның Компартиязының даргазы Франц Мури, АКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, АКП ТК-ның секретары Карл Райтер кылганнар. АКП ТК-ның Политбюрозунуң ажылының дугайын АКП ТК-ның Политбюро кежигүнү Антон Хофер чугаалаан.

Чурттуң иштики байдалын чугаалажып көрүп туре, эң чаа технологияларлыг австрия бүдүрүлгелерин даштыкы үлетпүр компанияларынга садарынга чедирип турар политиканы АКП Төп Комитеди шиитирлиин-биле буруу шапкан. Ындыг угланышкыны национал экономиканга когаралды чедирин, ажылдаар хөй черлерни чок кылып турарын австрия коммунистер онзалап демдеглээн.

(СЭТА).

ЛА-МАНШ АДААНГА ТУННЕЛЬ

ПАРИЖ. СЭТА-ның корреспондентизи Юрий Коробйөтүң дамчыткыны болза: Сангат дээр франциуз недир суурлуган чанында (Падэ-Кале департамент) Ла-Манш өдүүнүң адаанга туннель тударынга белеткел ажылдары эгелей бергеп. Амгы үеде тудуг компанияларга 55 метр диаметрлиг баштайгы шахтаны тудуп эгелээн.

Эртнен чылдың эгезинде Франция биле Великобританияның аразында керээ ёзугаар демир-оруктуң 50 километр узун кожалашкан туннельди тудары баш удур көрдүнген. Оолан пассажирлер поездилери болгаш чүүн болган чиик автомобильдер сөөртүр тускай демир-оруктар чоруур. Суг адаанга 40 метр хаяы черте тудар туннель участогунуң узуну 37 километр болур.

Туннельди тударын даалекан «Франс-Манш» дээр француз консорциум француз-англиң керээни албан ёзуу-биле бадылаарын болгаш ол телевизелди акшалаидырар талазы-биле Франциялың болгаш Великобританияның банкыларының чорудуп турар операцияларының доостуруп маңнаайн эгелей бергеп. Тудугну чорударынга израиль даймнаарактарының эжелеп алганы Иордан хемниң барыын эриинде соолгу ыыннерде хөйлуга удур тудуп хоруглаашкыннар, дорамчылаарлыг байысаалгалар, үжеп-чиндиишкиннер, өөредилге черлерин хаары, чурттакчылыг суурларда моменгаанг шагын тур.уварры, тайбың чурттакчыларны сохдаттарының карны-дошкун базыр турары, шериг объектилерин тударынга тараачыннарның черлерин хураап ап турары— бо бүгү түүлдер болуп турар.

ЧУРУКТА: Блатта израиль шериг таныылдар. Анаа «каравыттырган» киижилерниң аразынга эжелекчилер хөй санныг хоруглаашкыннарны болгаш үжеп-чиндиишкиннерни чоруткан.

СЭТА-ның фотохроникази.

Улусчу чогаадылга фестивалы

ОТЧЁТТУГ КОНЦЕРТТЕР ЭГЕЛЭЭН

Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының негелделеринге дүүштүр ооң ийиги элчээ чоруп турар. Ам бо хүнүрде чаржып турар районнарның отчёттуг концерттери республика наймысылалы Кызылда эгелээн. Отчёттуг концерттериң баштайгызын Тываның ырак районнары — Монгун-Тайга биле Тожу эгелээн.

Эрткен дыштанар хүнде хөгжүм-шын театрының улуг залын көрүкчүлер долдур олурушкан. Бот-тывыңгыр уран чүүлдүң сонуургакчылары — улуг-биче көрүкчүлер дыштанар хүнде бо районнарның ооң-концертин көрүг-биле келгеннери ол. Концерт эгелээр мурнунда республиканың Культура министерствозунуң болган отчёт берип турар районнарның удуртукчу ажылдакчылары көрүкчүлерге фестивальчы ажыл-херектериниң дугайын таныштырган.

Баштайгы элчегде Монгун-тайгажылар сценага турушкан. Хой үнге күүседген янгы ырларны көрүкчүлер чылы-биле утпаанныр. Үлаштыр танцы-сам, музыка херекселдериге күүселделер, шоодулуг номерлер, ар улустуң болган херээжелериниң ансамбльдери көрүкчүлерни сонуургаткан. Бо районнуң концерти янгыдан-биле черле көрүкчүлерниң кичээнгейин хаара түдүп, үнелеткен. Бүгүле номерлериниң музыка үделгези эки. Бо районда бот-тывыңгыр уран чүүл доктаамал ажылдан турар, культура кадрлары биле хандыртынган-дыр деп чүвени көрүкчү-даа дорбан эскерип каар. Аас чогаалыга хамаарышкан номерлер көскү.

Монгун-тайгажылардың соонда Тожу районнуң бот-тывыңгыр артистери ооң көргүскен. Олардың кыска концертинде эки номерлер база бар. Хойнуң ыры, ог-бүле-ансамбли, сыгыт-даа бар. Тыва АССР-ниң культурасының алдарлыг ажылдакчызы. О. Седейниң тургускан танцылары концертти каастаан. «Азастың коңгалары» онзагай, үзүгүр чараш көстүп турду. Ол мынаң ооң-даа танцылар, ансамбльдер көрүкчүлерни сонуургаткан.

Чаржып турар районнарның концерттери уламчылавышаан. Дараазында дыштанныр хүнде Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнар ойнаар.

ЧУРУКТАРДА: Тожунуң бот-тывыңгыр артистери күүселде үезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

ТӨӨГҮ-БИЛЕ КИЖИЗИДЕРИ

Бөгүн идепкейлиг амыдыралчы туруштa туруп турар кижилер амгы, эрткен болган келир үе-биле сырый холбаалыын кажаңгызындан-даа артык медереп билир апарган.- Амгы үеде аныяк-оскенни чоннуң болган партиянның маадырлыг төөгүзүбиле, чоннуң чаагай чаңчылдары-биле кижизидери — үенин негелдеми.

Бистиң совет кижи бүрүзү чүгле кайы-бир эртемни чедип алган турарындан ангыда, ол хамыктың мурнунда социалистиг инитилелдиң хамаатызы, коммунизмниң идепкейлиг тургузуучузу, идейлиг мөзү шынарлыг, бедик культуралыг кижи кылдыр кижизиттингеи турарын Коммунистиг партия негеп турар.

Кайы-даа ооредилге черинде башкылап турар башкы бүрүзүнүң кол соруглазы — чүгле бодунуң эртеминиң талазы-биле көрдүүген ооредилге программазын ёзулаар сургуулдарга билиг бээрииден ангыда, хамыктың мурнунда бодунуң чүртүнүң хамаатызы —патриотчу болган интернационалчы кижинин кижизидери болур. Дээди ооредилге черинге школа доозкаш дорбан кирген чамдык студентилериниң чүртүүн амыдыралының база партиянның болган күрүнеэниң политиказының айтырыгларының талазы-биле билиниин кошкаан, черле мынаң, оларның хамаатыг оттуушкунуунуң арай озаалаан турарын практикадан бо-ла эскерип каап болур. Ол дээрге ооредилгениң амыдырал-биле сырый холбаа чок болганыныр, чоннуң болган чүртүүн төөгүзүн кошкак билиринниң херечпээ-дир.

Төөгү дээрге бистиң инити салым чолувус, ол Ада-чүрттүүн намдары-дыр. Тыва улустуң «Соон иезээр, мурнуң хынаар» деп үлегер чугаазы бар. Ону чон база уткалыг-ла сөглеп каап болгай. Эрткен үеэни билбейн чыткаш, келир үеже базым кылыры берге дижирп база-ла чеп. Бистиң партиявыстың, чүртүвүстүн төөгүзү бөгүнгү аныяк салгалдың чоргаараалын хайыктырып келир маадырлыг арыннар-биле бай. Коммунистиг партиявыс алдарлыг болган маадырлыг орукту эрткен. Ооң эртип келген оруунуң бүгү-ле үе-чадавы чечен чогаалда болган уран чүүлде шынныы-биле илереттинген.

Бистиң чогаалчыларывыс, композиторларывыс, чүрүкчүларывыс партия болган Ленин дугайында, чоннуң маадырлыг чоруунуң дугайында дыка хөй чогаалдарны тургускан. Төөгүнү хандыр ооредилге ол чогаалдар улуг ужур-дузалыг. Аргадуржулгаан улуг башкылар төөгү кичээлдериге азы боттарының лекцияларына чечен чогаалдың чижектерин бо-ла ажыглай берген турар. Сургуулдарның ооредилп турар материалды ханы билип алырынга ол дузалаар. Эң иликгыа төөгү кичээлдериге оореникчилериниң болган студентилериниң чүрттап, ооренип турары түс черинге төөгүзүнден материалдарны амыглавары улуг ужур-дузалыг. Турар черинге төөгүзүн ханы билип алыры ажыктыг. Чамдыкта аныяк кижилер бурунгу Римниң төөгүзүн, египет фараоннарының пирамидаларының, Кидаттың Улуг ханазының төөгүзүн ыяк билир хиреде, бодунуң чүртүп турар оскен, төрөөн черинин, чоннуң төөгүзүнүң дугайында хенээг-даа билиишкиң чок болгулаар. А билбес чүвезинге ынакшыры берге деп чүтөвалажыр болгай. Чогум-на ооң ужурундан чоннуң сеткилинге чырыткылыг тураскаадаржае хамаанчок көөр, харын-даа ону үреп бүжартадыр чоруктарның ийи-чаңгыс чижектерин-даа корүп болур.

Тыва чоннуң төөгүзүнде аныяк салгалдың чоргаараалын хайыктырып келир төөгүлүг арыннар эвээш эвес. Ооң төөгүзү төөгү-публицистиг литературага болган тыва чечен чогаалда элбээ-биле көргүстүнген. Алдан-маадырларның тура халышыкының характерин болган онзагай байдалын төөгү эртемнериниң доктору Ю. Л. Аранчын «Алдан-маадырларның тура халышыкыны» деп номунда тодаргай бижээн. С. Сарыг-оолдуң «Алдан-дургун» деп романы, В. Кок-оолдуң «Самбажык» деп шиирлери, Е. Танованың «Арбаа-Ойну мунутказы» деп шүдүглелги, чүрүкчү С. Ланзыныың бо темага чураан чүрүү база ол тура халышыкынга тураскаатынган.

Тыва араттарның даштыкы эжелекчилерге удур национал-хосталгалыг шимчошкинининиң бир чижээн С. Токаның «Хомду даймы» деп номундан көрүп болур. 1912 чылда мооп болгаш тыва араттарның маңчы кыдат эжелелиниден хостаныр дээш чаңгыс эп-сеткилдит кедүрүлгеи Кобдо түлүчүшкинүнге мооп, тыва араттар эң-не баштай чоннуң найыралының удуг ужур-дузазын, күжүн медереп билгеннер. Ынчан база тыва эки турачылар боттарының адын сыкпаанныр. Орус, тыва, мооп улустарның интернационалчы найыралының төрүттүнгеии К. Кудажының «Үйгү чок Улуг-Хем» деп романында база чедимнелиг көргүстүнген.

Хамааты дайынының темазын ооренип тура. Тывага партизан шимчошкининиң төөгүзүн, ик колчактарга удур орус, тыва партизаннарның демиселиия база вемелде материал кыдыр ажыглавары чугула. Ол дугайын хереглеп турар Оттүк-Даш, Тарлашкын түлүчүшкуннарының, база эске-даа кызыл партизаннарга тураскаадлар чамдыкка төөгү кичээлдерин орттирери аныяк-оскенниң патриотчу болгаш интернационалчы кижизидилгеэнниг улуг салдарлыг болуру чугаажок. Хамаатыг дайынының чалбыышының чырыткызындан одунган араттарның Тывага улусчу эрге-чагырга дээш демиселеге идепкейлиг көдүрүлгенин, орус чоннуң тыва улуска чедирген ажыдукма дуслазының дугайын М. Пахомовтуң «Таңды сынның эдектеринде» деп номунда база бижиттингеп.

Тываның баштайгы революсчулары Оюн Курсеп, Иргит Шагдыржап, Адыг-Тюлюш Чүдүлүм, революцияның дайынларының холуудан баргаи чалбыыштыг агитатор Чуржаапай база Тывага совет эрге-чагырганы тургузар дээш амы-тынын харам чокка эргээн орус большевиктер С. К. Беспалов, Н. Г. Крюков болган оске-даа хей-хей революсчулар төөгүде төлептинчерип эдеп турарлар. Олардың революсчу амыр-чорудулгазы аныяк-оскенге үлегерлиг. «Революция болган социализм дээш демиселеге боттарының амыдыралын тураскаткыннарын үлегер чижээге кижилерни кижизидер херек» деп. СЭКП ТК-га массалыг информация болган пропаганда чүвесктериниң удуртукчуларын-биле ужуражышкынга СЭКП ТК-ның Чиигизие секретары М. С. Горбачев чугаалаан болгай. Бурунгу Тыва черге чаа амыдыралды тургузар дээш туржун чорааи Тываның баштайгы активчи херээжелериг Допкуй, Дыгыжаа, Барыкаан болгаш ооп-даа оске мурнакчы кижилер уттуп-дурбас ужурлуг. Олар дугайында материалдарның аазын конгур хомудаачыр. Маадырларны алдаржыткан ырыш-шүлүк-даа, тоожуулар-даа чок. Бо талазы-биле чогаалчылар болгаш композиторлар аныяк салгал мурнуига улуг ореликг. База ол мынаң революсчу күш-ажылчы, дайынчы чаагай чанчылдарның салгакчыларынга бөгүнгү мурнакчы кижилериниң ажыл-херээ улуг ооредиг.

Улуг Ленинниң ооредилиниң ачызында, тыва араттарның үгаан медерелиниң одунганы, чырык, чаагай чурттаганы чедип алганы тыва литератураның эжелекчилери С. Сарыг-оолдуң «Адыг-оолдуң тоожузу», С. Токаның «Араттың сөлүг» деп тоожуларында, С. Пюрбюнүң, Б. Хөведмейниң шүдүктеринде бижиттингилээн.

Революцияның улуг башкылыгының ачыш тыва араттар кажан бир дугаарында дыштаап, ооң гешийиниң чырыткызы канчалдыр думбей каранғыны чырыдыр эгелээнинин дугайында бижээн тыва литератураның арыннары хей национаддыг совет ленинчилерге немешкей.

Хей нанмоал совет улустуң ортазынга харыл-зылыр дылы, интернационалчы дыл — орус дылды бо үе Тываның үндезини чурттаачыларының 64 хуузу эки билир кылдыр шеренип алганы — интернационалчы кижизидилгениң улуг чедип алышкыны.

К. Маркстың болган Ф. Энгельстиң «Коммунистиг партиянын манифестизи» — Коммунистиг партиявың бирги программыг документизи. Ол темага хамаарыштыр бүгү делегейниң пролетарииттарының национал болган интернационалчы соруглаларының чаңгыс аймының дугайын тайылбырлап тура, ол номчуп, өң ооолгу чурттарны болур «Бүгү делегейниң пролетарийлери, каттыжыңар!» деп лозун бөгүн безин улуг ужур-утказын чидирбээнин. бүгү делегейниң коммунистеринин Гимни болу берген «Интернационал» деп ырыны тывылган төөгүзүн башкылар бо-ла тайылбырлай бээр. Ол-ла «Интернационалдың» салдары-биле тыва улустуң «Кайгамчыктыг Интернационал» деп ырызының типтин колгенинин төөгүзүн таныштырары сургуулдарга ол материалды хандыр билип алырынга бага дузалаар.

Октябрь революциязының хамааты болган Ада-чүрттүүнүң темаларынга тураскаатынган могаалдар — бүгү совет литературазының эң-не элбек темалары. Ол чогаалдар чоннуң маадырлыг чорууун, ооң чаңгыс-тыкылдегенинин үнделиниерин хандыр билип алырынга дузалаар. Ада-чүрттүүн Улуг дайынының темазын эртип тура, ол темага хамаарыштыр кандыг чогаалдарны номчаанын чамдык студентилерден айтырарга, олар бөрүк-ле харыылаан шыдавайн баар. Харын-даа «ким дең маадырны билирил деп айтырыгга белен харыылаа шыдавас. А бистиң сорудавыс аныяк-оскенни чоннуң эртип келгени маадырлыг орукту удамчылаар аныяк патриотчуларны кижизидери болгай. Төөгү кичээлдериге борбу хамаарыштыр совет литератураның чогаалдарын болган тус черинг төөгүзүндеи материалдарны кады ажыглаары база чугула.

Ынчангаш төөгү кичээлдериге, лекцияларга тус черинг төөгүзүндеи материалдарны ажыглаары сургуулдарга үүле төөгүлүг болуушкунарын хандыр билип алырындан айтыда, оларны патриотчу болган интернационалчы ёзулуг кижизидерине улуг ужур-дузалыг.

Р. ТАНОВА,
Кызылдың күрүеэнин педагогика институдунуң башкыны, төөгү эртемнериниң кандидады.

ЧАҢГЫС ААЙ ПОЛИТХҮН

«Сүт-Хол» совхозтуң партия комитединиң СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң материалдарын чоңга таныштырар, ону пропагандалаар ажылдарыны үүле политхүннерде эвес, доктаамал чорударын уламчылап турар.

Соолгу политхүнде совхозта лекторлар, политинформаторлар ажыл-агыйның девискээринде он үш кезек черге график ёзугаар барып, тайылбыр ажылдарын, чон-биле ажык чугааларны кылгылаан. Чижээлээрге, совхоз директору Н. С. Ооржак, партком секретары В. М. Килчеп, профбюлеп комитединиң даргазы А. Ч.-Д. Ондар, кол экономист Б. Д. Монгуш Үстүү Ишкининиң, Чаңгыс-Шивиниң ешку бригадаларынга, Ак-Тал-Аксы, Алаак сүт-бараан фермаларынга, Шеле, Сайыр, Чес-Булуң, Өлең хойжу бригадаларынга чедип, тодаргай сан, фактыларга даянып турган, Пленум материалдарын кээдээниң ишчилерге тайылбырлап, чугула документ дугайында малчыннарның бодаларын, санал-омаанын дыңнааннар.

Чес-Булуңнуң хойжу бригадазының хойжузу Күшажылдың Кызыл Тук орденниң эдилекчизи Дажы Ондар, хойжу Тас-оол Монгуш, Алаак сүт-бараан фермазында иижек кадарчызы Чолдак-оол Ондар олар ленинчи партиянның совет кижилерге чаагай амыдырал, ниитилелдиң хогаалдези, тайбың дээш хүн бүрүде чорудуп турар ажыл-херээн бүрүнү-биле деткиишаан, Пленумга чугаалашкан айтырыгларны — эде тургустунуушкун болган кадрлар айтырыын совет кижилериниң хан-дамыры-биле тудуш, чугула, ооредилгиг документ дээрээн айтып, ону хандыр ооренип, боттарынга алган социалистиг хүдээлгелерин ажыл-херек кырынга боттандырарын чугаалап турганнар.

Пленум материалдарын ам политэкономиктиг ооредилгенин кичээлдеринде база ооренип турар.

О. БОРАШ.
Сүт-Хөл район.

СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

ШЫНАР ЧОК МАРГЫЛДАА

Эрткен дыштанар хүнүрде хоорайның «Херел» залынга Чырыдыышкын министерствозунуң хүүда бирги черин дээш хостуг хүрешке 1971—72 чылдарда төрүттүнген ооларның араазында маргылдаазы болуп эрткен. Ниитизи-биле 11 районнардан Кызыл хоорайдан 145 аныяк моге-дер күжүн шевешкеннер.

Маргылдаанның түңнели-биле алырга, келээде өзүп олурар аныяк могелериң кайыдаа районнарда барын бадыткап турар. Чүгле оларның белеткени кошкатпайн эки хайгааралга алыры күзенчиг.

Маргылдаанның түңнели-биле тиилекчилерден уругларның спорт школазының командазы тургускан. Олар тренерлериң удуртулгазыбиле 12 хонук иштинде чогуур белеткелди эрткеш. Нальчик хоорайже РСФСР-ниң маргылдаазынга барып Тываның адын камгалап киржирлер.

Маргылдаа чавыс организастыг байдалга болуп эрткен. Чүл дээрге, маргылдаанның дүрүмүн айтып, чүүдүүн бижиивээн. Чүгле б.-да келир хүнүү. 9-та чанар хүнү, бир комакда 10 кижи салыр деп каан, кандыг белеткелдиниң-даа айытпаан, маргылдаа канчаар эртерин-даа бижиивээн.

Маргылдаанның дүрүмүнүе чемпионнар белеткээн тренерлерни Чырыдыышкын министерствозунуң хүндүлел бижин-биле шаңнаар деп каан, ону база күүсетпээн. Хоорайда чаңгыс-даа чарлал астыпмаан.

«Херел» залдың иштин хирлиг, та кажан чүгээны биидинмес, ол-ла хирлиг байдалга маргылдаа доозулган. Спорт дериглелериниң каттыжышкынының директору В. А. Андреев ол бүгүнү көре тура хемчээн албаан. Ону, Спорт күркомитединиң даргазы эп Н. А. Авдеев көрүзүп сагындырган турда-ла байдал хевээр арткан.

Судьялар чедипшеин турда-ла кедээдеп келген судьялар дузалашпаан.

Маргылдаага киришпээн Монгун-Тайга, Сүт-Хөл, Тожу районнарда уругларның спорт школалары ажыттынмаан-даа болза киржип болурунуң аргазы тургай. Ол чүл дээрге ол районнарның районнарының удуртулга ажылынын четпейн турарындыр.

Чырыдыышкын министерствозунуң чылда чаңгыс катап эрттирер маргылдаазын чылдан чыяче кудуку деңнеге эрттирери чаңчыл апарган, чогуур хемчээн алыр үе келбээн бе?

Республиканың уругларның спорт школазынга хүрештиэки билир инструктор-методист кижизеп тып, маргылдааны бедик организастыг байдалга эрттиреринге негеп турар.

К. БИНДЕЙ.
маргылдаанның бол судьязы.

СЕС ДАКПЫР ЧЕМПИОН

Мячилиг хоккейге чурттуң бирги чери дээш маргылдаалдарга Красноярскиниң «Енисей» ам сес удаа чемпион болган. Ук команданың эң шымрак спортчуларының бирээзи делегейниң үш дакпыр чемпиону Сергей Ломановтуң СЭТА-ның корреспондентизиниң айтырыгларынга харыылааны болза:

— «Енисей» дээш сагыш-тарын чоруур көрүнчүлериниң саналы-биле алырга, беш-чеи чылдарда ук командада эки ойнап болур хире чаңгыс-даа аныяктар кирбээн шыкаан...

— А олар кайыын кээр деп? Бистиң спорт клубувуста барык ийи чүс хире бичии ооллар хоккейге чаңгыс шөлде ойнап ооренип турар, а эске шөл шуут чок. А кылымал дош дугайында дыкала күзээр-дир бис. Бистиң базазавыс чурттуң эң улуг бүдүрүлгелериниң бирээзи — ол «Бирюса» деп соодукчуларны үндүрүп турар. Клюшкалар чедишпес. Аныяк хоккейжилерге шынарлыг спорт хевээ негеттинип турар.

— Скандинавия хоккейжилериниден дуржулга ап, ооң ооренир болза дээр хөөнер бар, ону кандыг деп бодаар силер?

— Ол шуут херек чок. Шведтер, финнер, Сонгу Американың-даа спортчулары бүсти ооретпес, бистер, совет хоккейжилер боттарывыстың тускай арга-хөөнүүже-биле ойнаар ужурлуг бис.

(СҮТА).

АРТИСТ БОЛУР КҮЗЕЛДИГЛЕРГЕ

1987—1988 ооредилге чылында Кызылдың уран чүүл училищезин «Шин артизинниң» садбырынга тыва сургуулдарны хүлээп алыр. Аңаа ортумак школаның сески класзын бо чылын доосканнар шылгадыр. Ооренириниң хуусаазы 3 чыл.

Кирерииниң шылгалдаларын дужаарының мурнунда, коллоквиум-беседа чорудар. Аңаа ооренир күзелдиглериниң культурлуг деңнелиин, театр, уран чурулга, хогжүмге сундулалдыын хынаар. Ол-ышкаш психологтуг база шыдамыккай шынарларын, шиндип ап турары мергежилге хамаарылгазын комиссия тодарадыр.

Кирерииниң шылгалдаларынга абитуриент басия, шүүк болгаш проза чогаалынган узуидүүлү шээжи-биле чугаалаар, педагогтуң сүмезини этюд кылыр. Оон аңгыда үнүн, музыка дыңнаарын, ритмге чагыртырын, ээлдек шимченгирин хынадыр.

Шылгалдаларның үш ээлчээнин ийизи артказ:

Ийиги эзлчег —1987 чылдың март 28—29 хүнүнде (шилилде)

Үшкү ээлчег — 1987 чылдың июльда (ооренип киреринин шылгалдалары)

Ооренип келгеннерни стипендия болгаш общежитиелбе хандырар. Билдиринишкинге № 286 майыктың кадымының дугайында тыныалдаан кожар. Билдиринишкин чорудар болгаш айтырыглар талазы-биле харылзажыр адрес: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 33 дугаар бажың, Хөгжүм-шин театры, директорга.

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелеэнинге доктаамал ажылдаары-биле малчылар оореникчилери, мергежилгиг планта эштекчилер херек.

Ог-бүлези чок кижилерге чаагайжыттынган ниитинин чурттагга бажыңнын бээр, ог-бүлелиглерге эзлчег ёзугаар орээлдер болгаш квартираларны бээр.

Айтырыгларыны дараазында адрестен тодарадыр: Кызыл хоорай, Складская кудумчуу, 1а, телефон — 2-28-38 кадрлар кылдазы.

№ 5 автобус-биле «Столовая» автобус доктаар черге чедир чоруур.

КЕЖЭЭЖЕ ЧАЛАЛГА

1987 чылдың март 21-де Кызылдың уран чүүл училищезинге Бай-Тайга районнуң ажылчы чонунарының төлээлекчилери-биле ужуражышкын кежээзин болур.

ПРОГРАММАДА:

Районнуң партия болгаш совет органнарының төлээлекчилериниң, культураның ажылдакчыларының, сураг кыыг кижилериниң чугаазы.

Концерт. Эгелээри — 19.00 шакта.

Бай-Тайга районнуң улусчу мастерлериниң болгаш уран чурулга школаларының оореникчилериниң чурулга болгаш каскалга дузалаал уран чүүлүнүң көргелээн 12.00 шакта ажыттынар.

КИНО

МАРТ 18 ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Охота на дракона» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.10, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Выкуп» 14.00, 16.00, 20.00 шактарда.

«БОСТОК»: «Яблоневый сад» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Корона Российской империи, или Сйова неуловимые» 9.40, 12.20. «Говорит 01». «Большие хлопоты из-за маленького мальчика» 15.00. «Если ты не со мной» 16.40, 19.30 шактарда.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ 18 ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртемги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ут». 8.15 — Уран-чечен телефильм. «Истелгени эгелээр». «Версия». 2-ги серияны. 9.20 — Парижке коммуникациның хүнүнге. «Винияларның чечектелир үези». Киноопрограмма. 9.45 — 9.50 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Чалыы назыны таныпкан, ырлаар тур. 16.30 — Док. телефильмнер. 16.50 — «Дантенин чогаалдарын номчаан соонда». Фильм-концерттин баштайгы көргүзүү. Ф. Лист. «Фантазия-соната». 17.15— Эртем болган аныяктар. «Чаартыкчылар болгаш консерваторлар». Вольфрам хозучаа чок кайнарны шинээдиринин дугайында. 18.30 — Бөгүн делегейде. 18.45 — Улуг театрда балет кежээзи. Улустуң артизи Ю. Григоровичиниң чогаадыкчы ажыл-чорудулгазының 40 чылынга тураскаадаан. 21.00 — «Ут». 21.30 — Шыдыраа үндүрүлгези. Делегей чемпионау ат дээш маргылдаа. 21.40 — «Штраустуң музыказының хүгаа-бинда». ГДР-ниң телевидениезинин дамчыдыгаары. 22.15— Делегей болган аныяктар. 23.15—23.30 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртемги гимнастика. 8.15 — «Чүрегтиң үнү». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.35 — Обществоведение. 10 класс. Социализмниң экономиктиг хөлүлдери. 9.05 — Немец дыла. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Астрономия. Планеталар. 10.35 — «Тоску чалгыг». Эртем-тайылбырлыг фильм. 11.05 —К. Паустовскийниң чогаалдарын катап номчуп ора. 12.00 — «Элдептиг өгленишкин». Уран-чечен фильм. 2-ги, 3-кү сериялары. 14.05 — Н. В. Гоголь. Аңгыдыралының болган чогаадыкчы ажылынын ырыннары. 15.05—15.10 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.00—Телемедээлер. 18.10 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.20 — Телемедээлер. 18.30 — «Орус дылды ооренип тур бис». «Тедешкоданың» почтазы. 19.00 — «Дүргедээшкиниң уламыштыкыны-биле». Кызылдың телестудиязының болган «Тувинская правда» солуунуң редакциязының «Төгерик столу».

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». «Мультфильм. 20.20— «Мынаш оруқ». Наркоманиянын хораазының дугайында. 20.45 — «Обн Шифо». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Ут». 21.30 — «Элдептиг өгленишкин». Уран-чечен фильм. 3-кү сериязы. 22.30— «Чаагай сеткилди оттургар». Док. фильм. 23.00—00.45 — Бут бөмбүү. Европаның кубоктары.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ.

агаар

Республикага шокар буруттаар, чамдык черлерге быскын хар чаар. Сонгу-барымы үүктен хаттың дүргени секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 13—18, чамдык черлерге 23—28 градус соор. Хүндүс 4—9, чамдык черлерге 0—5 градус чылыыр.

Кызылга чагбас. Дүне 13—15, хүндүс 4—6 градус соор.

Автооруктарга быскын хар чаар, тайгактаар. Көстүрү экп.

ЧОННУҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Республиканың агаар станциязының хамчыткының ёзугаар алырга, даразымда позедьяникке чедир агаарның температуразының, ак-шыгының болгаш базыышкының талазы-биле эскерлиишкиннер болбас.

Дүнеки үеле 6—14 градус чедир эскерлип бадар, а хүндүс 5 градус чедир чылын беднир. Чамдык үелерге бүргеп агаар болур.

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аймыдырал болгаш үлеспүр киллистеринин 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистеринин 2-37-13, чагаа киллизининн 2-41-27, информация киллизининн 2-20-60, культура киллизининн 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизининн 2-21-47 корреторларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуунуң индекизи 54241.
Чылда 300 катаа умер.
Хемчээли 2 парлалга аматы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер-чеп полиграфия болгаш ном сатымның керектериниң талазы-биле «Турне» комитединиң гипографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3473.
ТС—00567.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 19 четверг № 67 (13367)

1925 чылда үнедезилеттинген. Өртээ 3 капеек

ОРБИТАДАН МЕДЭЭЛЕР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП, март 17. (СЭТА). «Мир» комплексте ужудуп чоруп турар космонавтылар Юрий Романенко биле Александр Лавейкиниң космоста ажылы үргүлчүлеп турар.

Бөгүн олар геофизиктиг шинчилел ажылдарын кылганнар. Фото болгаш спектрометриктиг аппаратуралар-биле Совет Эвилелиниң ыяктагы Казахстанының, Сибирьниң мурнуу талазының, Ыраккы Чөөн чүк девискөрлерин тырттырган.

«Корунд» деп херээлеге март 13-тен эгелеп материаловедение талазы-биле шинчилел ажылдары дооступ турар. Ол ажылдың нол сөрүлгазы деңзи чок байдал-дарда чартык дамчыдыкчы материалдың монокристаллдарын бүдүрүп алыры болган ону бүдүрериниң технологизин тодаразыры турган.

Космонавтылар эртем-шинчилел ажылдары-биле чергелештир орбитадыг комплекстиң кол-кал блогун чедип турар. Дүүн олар космоска амыдыралчурттарның хандырар системаларының чамдык кезектерин солаан болган чаа приборларны тургусканнар.

Космостан көп турар иелекчилерден болган телеметриктиг дыңнадылгалардан ажырга, корабльдиң ажылдап чоруп турары, база космонавтыларның кадымның байдалы экен.

Часкы ажылдарга белеткел

ГРАФИКТИ МУРНАЙ БЕРГЕН

Ажыл-ишчайы-биле Кызыл-Мажалыкта септелге-техниктиг бүдүрүлге коллективиниң тракторлар септээр мастерскаязынга чеде бердим. Мастерскаяның ажыныңаксында ийи тракторлуң септеп дооскан, оларны мастерскаядан үндүрүп чорудары-биле сөөлгү хыналарны кылган турлар.

«Барлык» совхоттуң мурнакчы трактористи Михаил Хертек бодумуң МТЗ-80 маркалыг трактору ажылдадып, бүгү чүүлдерни база катап хынап көрген соонда «Эки-дир, чоруп болур» деп сестерни дыңнаан, халдын чорупту. Ооң соонда районда сугларылга системазының эргелелиниң ДТ-75 маркалыг трактору база-ла «ылгалаачы» тутказы, үнериге белеткеги берди.

Мастерскаяның иштикиий талазында чыскаалдыр турускаш, септеп турар тракторлар-ла хей.

— Бо кайыын келген тракторларыл? — деп, септелге мастерскаяның эргелекчиин Владимир Серен-оолович Иргиттен сонуургап айтырдым.

— Колдуунда кожавые районнардан келгилээн тракторлар-дыр: Өвүр районуң «Кызыл туң», Чөөн-Хемчиктиң «Хөндергей» совхозтардам ийи-ийи, «Тыва» совхозтан бир, бистиң районуң «Барлык» совхозтан ийи, районнуң ыяш ажылагый черивден бир трактор септелгеде кылдыныл турар — деп, ол харыылап кагды.

Септекчилериң ажылажии, амыдырал-чуртталгазын, артык кезектер-биле хандырып турарын көрүп, олардан айтырдым. Өске районнардан келген трактористерни чурттаар чер-биле эки хандырган. Септелге мастерскаяның чоогунда иштиг чуртталга бажыңында оруннар, чоорганнар-биле хандырган, арыг-силиг, чем кылып чиир газтыг плита-даа бар болду. Келген трактористерни кыска хуусада септеп доозар деэш бүгү-ле хемчегларын ап, оларны артык кезектер-биле хандырып турар.

Коя, улуг септелгелерин септелге мастерскаязының септекчилерни чорудуп турар.

— Ажыл-агыйыныста, амыдыралыныста хомудаар чүвениз чок, септелгенин шалыпкын чорудуп тур бис. Доосказ удавас чоруур бис — деп, районнардан келген трактористер харыылап кагдылар.

Тракторлар болгаш автомашиналар шимчедикчилерни септеп турар Шүгдүр-оол Хомушкунуң звенозу ажылдап тур. Шүгдүр-оол Одекеевич мында 1950 чылдан эгелеп ажылдаан база хоочун моторист. Хоочун моторист-биле кады Ким-оол Куулар, Эрес-оол Ооржак олар шалыпкын ажылдап турар.

— Айда 8—9 шимчедикчи септээр планныг улус бис, ону ажыр күүседип турар бис — деп, Бири Бегзиевич чугаалады.

Шынап-ла кайы-даа звено боттарының планныг окаалдаларын ажыр күүседип турарлар. Ол дугайын бүдүрүлге черинниң бухгалтериязындан биилп алдым. Бо чылдың эртиен айларында 14 трактор болгаш 22 автомашина шимчедикчилери септээр планныг тургаш, мотористер херек ыяшында 17 трактор, 28 автомашиналарның шимчедикчилерни септеп кылган. Оларның кызымак күш-ажылының түүнелинде септелге мастерскаязының коллективинде бо чылдың ийи ай чартык хире үезинде 17 трактор септээр планныг тургаш, 26-ны септеп, планның ыракта ажыр күүсеткен. Бо-ла үеде 53 муң рубльдиң ажылын кылып, сайгарар планның база ажыр боттандырган.

Часкы хову ажылдары эгелээриниг чедир санныг хоорайтар арткан. Кызыл-Мажалыкта септелге мастерскаязының ажыл-ишчилерин хүн бүрүде боттарының темпизин, күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедидип, ынчаар ажылдап турарлар.

Х. МОНГУШ.

КҮШ-АЖЫЛЧЫ МЕДЭЭЛЕР

МУРНУКУ ОДУРУГДА

«Хой бүрүзүмдеп-ле хураган» деп кыйгырыгның адаа-биле Мөңгүн-Тайга районуң хойжуларының арасында социалистиг чарыш калбаргаи.

Хой ооллаашкынының баштайгы хүниериниң эгелээш. «Мөген-Бүрен» совхоттуң малчыны Чүгдүр-оол Дарын-Базыр чаңгыс-даа хураган хорамчага таварыштырбайн, чарыштың мурнуку одурүүда чоруп турар. Ам ооң кодаанында 340 ажыг хой тырээл. Оларның хураганы шуптузу оңча-меңги доругун, азып турар.

Районуң митинде хойжу бригадаларның арасында чарлаттынган социалистиг чарыштың тиилериниң болган хойжу Ч. Дарын-Базырга СЭКП райкомуун, райкүтсскомуун, агрөүлетчүр комплекниниң ажылдакчыларының профсоюзиел райкомуун шилчиир вымпелин тывыскан.

(Бистиң корр.).

МАЙНЫҢ ҮЛҮҮНДЕ

«Тыва даг-дүгү туруг» эргелеңиде К. Салчактың удуртуп турары дашчылар бригадазының ишчилери майның үлүүнде ажылдап турар.

Дашчылар бо хүнерде Постоянный суурда 60 вал ишти чурттаар чуртталга бажыңының тудуунда шалыпкын ажылдап, ажылдың темпизин дүргедеткен.

Мурнакчы бригаданың дашчылары февральда 37 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээткен. Бо айда 42 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын шиңгээдип алыр планнын даалга бизе-ле күүсеттинген. Бригаданың күш-ажылчы бедик көргүзүглерни чедип алырынга Бичө-оол Түхүш, Алексей Дүгер, Чечек Мөңге-Назын, Виктор Сухорослов оларның кирип турар үлүг-хуузу улуг.

Улуг Октябрьның 70 чыл оюн күш-ажылчы белектерлиг уткуур деэш чарыш коллективтиг кежигүниериниң ортузунда калбарган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

ХУУСАА БЕТИНДЕ

Районуң үлетпүр комбинадының ыяш хилдирер цехиниң бригадаларының арасында он ийиги беш чылдың ийиги чылының планныг окаалдаларын хуусаа бетинде күүседир, Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур деэш чарыш калбарган.

Күш-ажылды шын организастап келгенинниң ачызында февральдың планныг окаалдаларын хуусаа бетинде күүсеттингеи.

Олар 375 кубометр дилиг материалы бүдүрер планын ажыр боттандырган. Ыяш дилдирикчилери Ч. Кыргыс, К. Ховалыг, С. Ондар, М. Ондар, Д. Мөңгүш болгаш өскелерлаа планныг окаалдаларын хүн бүрү ажыр күүседип, мурнакчыларның одурүүнда чоруп турар.

Б. МОНГУШ.

УЛУГ ЭГЕЛЭЭШКИННИҢ ЧАҢЧЫЛДЫРЫНГА ШЫНЧЫ

1919 чылдың апрель 12-де Москва-Сортировочная деповуң демир-орукчуларны ажылдап хүнзээн эдээзинин соонда центрлерниге артып калган, халаска үш паровозту септеп үндүргенивр. Бистиң чурттувустуң төөгүзүнүң чардымас кезээ болуп мөңгежээш шкимээшкин ыыдыг ямзыглыг эгелээн. Ол шимчээшкинни В. И. Ленин «коммунизмниң херек кырында эгелээнинин» өзүмөери деп үнелеп демдеглээн. Улуг баштыңчыныстың улуг эгелээшкин деп үнелээнин ол шимчээшкинни совет кижилер каш салгал дамчыштыр уламчылап турар.

Март 17-де найысылал Москваның күш-ажылчы коллективтеринге митингилер болуп эрткилээн. В. И. Ленинниң төрүттүнгенинден бээр 117 чыл болур оюнга тураскаткан Коммунистиг субботникти бо чылдың апрель 18-те эрттирер деп патриотчу санаалдар үк митингилерге хүлээп алдынган. Камматтынган материалдарны болгаш энергокурлавырларны ажыглап турган, ол хүн эң бүдүрүкчүлүг ажылдарынче чурттуң бүгү чонун москвачылар кыйгырган.

Москва-Сортировочная. Бо деподан эгеэки үнелевилеп алган улуг эгелээшкинге демир-орукчуларның ажгы салгалының төлептиин болгаш шимчыын маңза болган митинг база катап коргускен.

— СЭКП Төп Комитединиң совет улускa Кыйгырын биетиң депонуң ажыл-ишчилериниң политиктиг идепкейлиниң болгаш чогаадыкчы энергилзиниң улуг модурлуушкүнүн болдурган. Улуг Октябрьның 70 чылынга турасказтаткан социалистиг чарыш улам калбарын орар.' Апрель 18-те болур субботник коммунистиг бүзүрелдиң, өртекхелеи чок бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылдың база бир чаа илергейлээшкини болур дээрээнге бүзүреливне улуг — деп, депода партком секретары А. Кошель чугаалаан.

«Комсомольская правда» сонуунда.

Москваның Серго Орджоникидзе аттыг «Станкостроительный завод» бүдүрүлге каттыжышкыны. Коммунистиг субботник эртгеринге тураскаткан митингиниң киржикчилери апрель 18-те эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдарын хүлээнгеи. Бо чылдың Коммунистиг субботникти Улуг Октябрьның 70 чыл оюн демдеглээр чылда болуруун митингиге санаал бергеивр оюзаан чугаалап турган. Ынчангаш ону ажыл-херекчи бедик деңнелге эртирери чугула. Коллективтиң амгы үеде кылып турар бүгү продукциязының 25 ажыт хуузунда күргенниң Шынар демдээ кактынып турар. Каттыжышкынның ажыл-ишчилери бүдүрүп турар продукциязының ыыдары делегей деңнелинге чүгле дүгүүн турар эвес, а харын ону ашкан турарын чедип алыр соруулгазы салган ажылдап турар.

Субботник хүнүнде 341 муң рубльдиң барааның продукциязын, 2,5 муң рубльдиң хереглел барааларын бүдүргеп, субботник фондузунче 146 муң рубльди шилчидерин митингиниң киржикчилери шиитпирлээн.

(СЭТА-ның корр.).

КӨДЭЭНИҢ ЧААРТЫЛГАЗЫНГА

Көдээ чурттакчылыг черлериҢ чаагайжыдылгазын, планнаашкынын болгаш тудуун экижидериниң талазы-биле Бүгү-эвилел конкурузунуң бирги чадазы доозулган. Бо конкурсту Хаматы тудугуң күргүе комитединиң организастаан. Бүгү эвилелдеткен республикалардан конкурска 360 ажыл киргеи.

Көдээ суурларының чаартылгазынга хамаарыштыр чарлаан бо конкурстуң кол негелдээи болза көдээде яжилериниң ажыл, амыдыралыныга бүгү талазы-биле таварышалыг, быжыг болгаш эптиг суурларын, тударын төлевилээри болур. Львова областа Золочевск районуң «Серп и молот» колхозунуң, Алдыжан областың Хаджабад районуңун Киров аттыг агропүлетчүр комбинадының, Талдинниң Октябрьның 60 чылы аттыг дуржуна күш-фермика совхозунуң суурлары мыдыг негелделерге дүүштүр түттүнган. Ол суурларда кижилериң ажыл, амыдыралыныга херектиг түүдер коичурга эптиг кылдыр түттүнген, кудумчулары керштүг. Чурттакчыларның хуудө ажыл-агыйынга херектиг түүдерни база-ла бодамчылыг кылган. Үк суурларга дипломнарны тывыскан болгаш оларның төлевилелип еске черлерге ажыглаарын сүмелээн.

Москва, Калинин, Свердловск, Астрахань, Омск областаарыын болгаш Краснодар крайның төлевилекчилериниң, тудугжуларының мергежилиниң өскенин конкурс коргускен.

Конкурстуң ийиги чадазының түүнелин 1991 чылдың декабрьда үндүрер.

(СЭТА).

ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИН ПРЕЗИДИУМУНДА

РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарының улус төлээлериниң соңгулдаларын Тыва АССР-ниң девискээрине 1987 чылдың апрельден май 20-ге чедир хуусада чорударын Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумун докталткан.

ДООСТУРУНУҢ КЫРЫНДА

«Кыжын — терлеп, чайын — шаанаң септе» деп үлегер чугаа бар. А хову ажылдакчыларынга ол хажыдып болбас хоойлу болур.

«Шекпээр» совхоз бо чылын 200 га черге кызыл-тас, 367 гага арбай, 500 га черге суда тарыыр. Совхоз ооң-биле кады 360 га кукурузаны, 80 га черге картофельди, 5 га ногаанны тарып остүрер.

Бо бүгү ажылдарга 31 трактор киржир. Оларның ямзы-бүрү кожуг машиналары совхозта бар. Эртиен күскү хову ажылдарының соонда часкы хову ажылдарынга киржир техниканы чыып, турар черлериниг турускаш октябрь айдан эгелеп оларның септелге ажылын совхозтуң машина-трактор мастерскаязынга эгелээн. Ана доктаамал ажылдаар бөш кижини Дүмен-оол Ооржактың удуртулгазы-биле тургускан.

«Шекпээриниң» машина-трактор мастерскаязы бистиң районда үлегерлиг МТМ болуур. Ында бүгү кодээ ажыл-агыйынга машиназын бодуңуң турар черинде тургускан. Бо хүннерге чедир совхозта бар ылчырбелиг 11 тракторуңуң 8-ин белеңниниң шугумунда чыскаваган. Оларның үзүн ам кылып доозуп турар. Улуг күүлүг ийи «Т-150» трактор ажыыле үнеринге белеп. 18 «МТЗ» трактордуң 14-үү белеп. Оларның ийизин септелге-техниктиг бүдүрүлге черинде, а арткан ийизин совхозтуң бодунда септеп турар.

Совхозта бар 14 комплект андазының белеңниниң шугумунда тургускан. Бөш аңы маркалыг 20 культиваторлуг дээр ээлчеглиг соңгулдаларны, 23 сеялканы белеткээн. Артык кезектер чогуда ам-даа 4 сеялка белеп алыр. Совхозтуң артык кезектер-биле Чадаананың материал-техниктиг баазазы хандырар үжүлүг турбуже, ол хүлээлгезин күүседи шыдаайн турар. Районуңуң септелге-техниктиг бүдүрүлге черинниң түскай эртемниглери артык кезектер тывырып алаан. «БИГ-3» дээр 24 комплект илиирлерни шуптузуун септээр тургускан.

Часкы хову ажылдарының үезинде ыяар-чзар чүүл соортур машинаны, техниктиг дуза чедирериниң машиназын, кожуп чоруур кацнаар аппаратты белеткээн. Хову ажылының үезинде бөш кижи составтыг звенону тургускан.

Совхозта 51 механизатор кадр бар. Тарылга үезинде алчирбелиг тракторлар ийи эолчегге ажылдаар. Бичө-Аңгатыда, Барлык шөлүнде, Улуг-Үзүкте үш хову тургаларын кыска үеде белеткээр.

Бо чылын хову ажылдарынга бригада керээзи-биле 5 звено ажылдаар.

Тарылга техниказының септелгезинде Виктор Ооржак, Кызыл-оол Ооржак, Григорий Сарыглар, Сарыг-оол Түлүп олар эки ажылдап келгеннер.

— Септелгени март 20-де дооскаш, түскай комиссияга хүлээдир бис — деп, совхозтуң кол инженери Борис Комбуевич Ооржак бүзүреливе чугаалап турар. Ооң бүгү барымдаазы барын техника септелгезинин совхозта аңгы байдалы коргузуп турар.

Ч. МАНДЫЫНЧЫ.

СТАЖЫ — 24 ЧЫЛ

Чөөкта чаа районуңуң спорт залынга 40 хардам орун навылыг хоочунналарың хол бөмбүүнге мартылдаазы болуп турган. «Шекпээр» совхозтуң командазы Ак-Довурак хоорайның шилиндек командазы-биле ойнаан.

— Колдуунда механизаторлар, чолаачылар-дыр, ажыл-ижи чай чок болгаш шоолуг белеткеннп четтикпээн улус-тур ийин — дээш, оларны баштап келген В. Сарыглар улаштыр таныштырып эгеледи: — Ортузунда турар узуи, дөңгүр баштыг ойнакчы — мурнакчы кукуруза остүрүкчүү, ол талазы-биле район чемпиону Моңгуш Өлбек-оол, кодүргүде турары — мурнакчы тракторист Куулар Даваа-оол, бо бааскап турар кок баштыг, бичежек мага-боттуг, кашпагай эр бистиң хоочун чолаачывые Дөгей Серен-Доржу-дур...

Дөгей Соянович чангыс чер-чурттуум боорга аныяадан тура танышыр мен. Трактористеп, сөөлгү үеде чолаачылап чоруур кижи.

Чолаачы кижиде шак үе барымдаалаар деп чүве бар эвес, чамдыкта дүн ортузунда-даа бажыңга келгилээр, бир-ийи хондур үзүн орук-тарже чоруй-даа баар. Мындыг ырак-чоок рейстерге чораап, могап-шылап-даа каар, спорт шоолу, ойнап, маңнаар деп бодап чамдык улустуң бодалынга-даа кирбес. А спортка чүткүдүүр улус оозун черле салбас деп чүвени үстүүде оюн үезинде эскердим.

Дөгей Серен-Доржу «Шекпээр» совхозтуң хоочун чолаачызы. Ооң чолаачы стажы ам 24 чыл. Амгы үеде ол ГАЗ-53 маркалыг машинаны бөш чыл иштинде капитал септелге чоокка 200 муң аңгы километрни эрткен. Ол Абакандан, Алтайдан мал чеми, Тандыдан тараа, Чадаанадан хөмүр-даш, Актыш, Час-Адырның тайгаларында малчыннарга кандыг чүүктерни чедирбээн дээр. Ону кандыг-даа рейстерге чорударга «чажам» диве. Бо дүржүлгалыг чолаачы янзы-бүрү маркаларның машиналарын эки билир, ынчангаш аныяк чолаачылар машиназы үрелип кааргa, оон дүзе дилээрге, ол дораан дузалап, аныяк чолаачыларга бодуңуң аргамергежилин күзелдни-биле дамчыдып турар.

Дөгей Серен-Доржу хостуг үезин чөп ажылап, өг-бүдезиниг ажылынга идепкейлиг киржип, ажы-төлүн кижизидеринге чон мурнуига үлегерин көргүзүп чоруур ада. Ооң кадайы совхозта бухгалтер. Күш-ажылга кызымак, өг-бүдезиниге үлегерлиг кижилерни кады ажылдап турар эш-өскүү мактаар. Д. Серен-Доржу оң бирги бөш чылдың түңнелинде «Күш-ажылчы шылгарал дээш» медаль база хүндүүр бижиктер-биле шаңнаткан.

Х. ЛАМАЖЫК.

Барыын-Хемчик район.

Тес-Хем районда Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң машина-трактор мастерскаязында моторист Патрикеев Наичатович Саичат бодуңуң хүлээнген ажылынга кызымак кижилериниг бирээзи. Ол 1961 чылдан эгелеп чолаачылап ажылдап турган. Сөөлгү каш чыл дургузуунда ол совхозтуң машина-трактор мастерскаязында мотористеп турар.

Патрикеев Саичат совхозтуң чүгле тып садбырының машина-техниказының мотору септээри-биле кызыгаарлаттынмайн, кожазында У. Шынаа садбырының чагытткан моторларын шынаар-дыр септеп турар.

Ажылынга кызымак, мурнакчы моторист Улуг Октябрьның 70 чыл оюн күш-ажылчы чеднишкиниер-биле уткуур деэш күжениишкиниг ажылдап турар.

ЧУРУКТА: моторист П. Саичат ажыл үезинде.

И. ДАМБАҢЫҢ фотозу.

КОДАННАР ХУР

Эрээнде «Мөрен» совхозтуң бир дугаар хойжу бригадазы Тере-Хөл ховузунда кыштаглап турар. Малчын коданнарда хой ооллаашкыны түлүктээн.

Бригаданың хоочун хойжузу Чамзырың Ыналаймаң коданында 290 хой хураганнаан. Олар шупту онча-меңги, хүр. Ол ылдың сакманчылары Ирина Мелдээн, Юрий Ыналай түс-түзүнде 80-80 хураганны ак сеткиндиг ажаап, хайгаарап турар.

Тере-Хөл ховузунда бригадада колдуунда комсомолчу аныяктар мал ажылында хаара туттунган. Чоокта чаа хойжулаан Алдын-оол Аракчаа, Ак-оол Баатай оларның кадарган хою хүр кыштап, хой ооллаашкыны хорамча чок чоруп турар. Комсомолчу сакманчылар Людмила Додум 100 хураганны, Марина Билбаа 90 хураганны чаңгыс-даа баш чидириг чокка, эки хайгаарап доруктурган.

Бистиң бригаданың малчыннары он ийиги беш чылдың окаалдаларын амыдыралга чеднишкиниг боттандырар деэш ажылдап турар бис. Ам малчыннарның мурнунда салдынган соруулга Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур деэш чарышка киржип, улам күжениишкиниг ажылдаары болур.

Ч. САДИ.

ЧЫЖЫРГАНА ӨСТҮРҮКЧҮЛЕРИ

Чыжыргана. Бо эм кат. Ооң дүжүдүн, Чадаананың ыяш ажыл-агыйынның Сүт-Хөлде участогунуң коллективи чыл саныпа остүрүп турар. Агроном Олег Очур-оолдуң удуртулгазы-биле чыжыргана плантациязын аштап, арыглап турар. Кылыр ажыл-ла хей. Бок үнүштерин, чырааларны, чыжыргананың кургаг бүдүктарын кезери, дүжүдүн алыр сыптарын ончалай көөрү.

Ниитизи-биле алырга, 1,5 гектар черниң аштаргазын чоруткан. Шөлдүң хөрүзүүн болбаазырадыл, чемишчидилгелерни база төп турар.

ОДААР ЫЯШ БЕЛЕТКЕЛИНДЕ

База ол-ла участоктуң ажыл-ишчилери 1500 кубометр одаар ыяшты район төвүүн бүдүрүлгелеринге, албан черлеринге, организацияларынга белеткеп бээр хүлээлгени алган.

Олар сөөлгү хүннерге чедир 320 кубометр токпактың белеткээн. Тока Моңгушка, Шынар-оол Сарыгларга удуртkан ийи звено ажылап турар.

Б. ОНДАР.

Сүт-Хөл район.

Сөөлгү шакта

ХЕЛЬСИНКИ

Финляндияга парламентиниң эвилеглиг соңгулдалары эртken. Бадылаашкынның баштайгы түңнелдери-биле алырга, социал-демократтар парламентиниг 56 олутту алган, азы мурнумдаагызындан бир олутту эвээшти алган. Национал коалиция партиязы бодуңуң төлээлекчилериниң 9, төптүң партиязы 3 чедир көвүдедип алганнар. Соңгулдаларга соңгукчуларның 75,9 хуузу киришкен.

ДЕЛИ

Индияның соңгу-чөөн Ассам деп штадында Тездур хоорайның чоогунда Брахмапутра дээр күүлүг хемни кежир көвүрүг тудуу доозулган. Ол улуг көвүрүгүнүң узуну — 4,7 километр. Ооң төлевилелии боттандырып чорударынга сес хире чыл эртken. Ол көвүрүг хемниң эриктериле турун турар национал ужур-дузалыг автоорутку тудуштурар арганы бергеи.

БОНН

ГФР-ниң элээн кап хоорайларынга нацизм үезинде истеп сүрүүшкүннерге таварыжын турган кижилериниг барыын герман каттыжышкынының — антифашистер эвилелиниң конференциялары эртken. Ол организацияда бодуңуң тургустуунуң келгенинниг 40 чылын байырлап эртирип турар. Тайбыңны болгаш делегейниң айыыл чок чоруун быжыглаарынга ядролуг боо-чепсекте үндезинии-биле кыжырар дугайында ССРЭ-ниң чаа санаалдары шиитпирлеп, ужур-дузалыг деп конференциялаарга олаалап демдеглээн.

ЛОНДОН

Мурнуу Африка Республиканың шахталарында болгаш алдын уургайларында массалыг ажыл соксадышкынны эгелээн. Ол дугайын Йоханнесбургтан Рейтер агентилели дыңнаткан. Мурнуу Африка Республиканың дагжылырының национал эвилелиниң төлөөлекчизиниң медеглеп турары-биле алырга, шахтёрлар администрациянын кара туразында ажылдашкыннарын соксадырын болгаш күш-ажылдың байдалын экижидерин иеген турарлар.

ПЬЮ-ЙОРК

Чон Ду Хваниың чалча бөлүүнүң истеп сүрүкчү политиказынга удурланышкынның демдээ кылдыр католик шажын-чудулелиг үш ламаның аш чарлаан хүнneри Чхончжу дээр мурнуу корей хоорайда уламчылап турар. АП агентилелдиң корреспондентизиниң Сеулдан дыңнадып турары-биле алырга, оларның аш чарлаан чорту политиктиг реформалар, чүрттү демократчыдары дээш киижи национал кампаниязы деткип турарының илерхейкиин болур.

БАНГКОК. «Камбоджаның хосталгазы дээш демисеткиидер» отрядынган 40 дээрбетки Таиландының девискээринге автобустарының болгаш машиналарының пассажирлеринге элээн кап халдашкынналарны кылган. Автоматтарын оларже коргудуп угландырып азаш, 50 хире таиландчыларны үптээнгер деп, «Нейшн» сонуун дыңнаткан.

(СЭТА).

БРИГАДАГА ЧОРААШ...

Комплекстиг үнүүшкүн. Ону СЭКП Тес-Хем райкому болган район Советиниң күүскиму организастаан. Үнүүшкүн хүнүнде «О. Шыырап» совхозтуң № 1 хойжу бригадазының малчыннарынга чорду.

Малчыннарның кинчаар ажылдап, чүртаан турарын чугаалажып кээрге, малчын бүргүү үениң иегелделериниң деңнеликтиг турарын оралдажын турары кескү болду. Боттарының ажыл-херээн шүгдүнүп көрүп, сеткил-хөңүү кодүрүлүшкүнүүр, ол, бо чүүл четпес, мындыг-мындыг чүве багай деп чылдак кагар малчын чок болду.

Совхозтуң бо бригадазының хово Деспең салбырында Буханыг, Өнгеш, Оруктуг-Аксының кадыр дагларының белдеринде кыштагларда 14 кодажа хүр-чаагай кыштап турар. Онда шупту төрүүр 2715 хойнуң 2173-үү оолдаан болган чаш төлүү онча-менди дорутуп турар. Төрүүр хойдан ажыгда, бригаданың малчыннары 1643 иргэ болган эрткен чылдың хураганнарын кыш ажырып, ажаан хайгаарап турар. Малчыннар А. Сумбаа, Л. Комбу, С. Донгак, О. Седен, М. Шандың оларның кодажанарының байдалы хүр-чаагай, төрүүр хойларының оолдавашкыны адактаныр турар. Бо малчыннарда планныг онаалдаларын болган социалистиг хүлээлгелерин күүсединиринең магадылалы тургустунган болду.

Малчыннарга чорааш ынчаар түңнелди кылдым. № 1 хойжу бригадамың хойжулары бо чылын төрүүр чүе хойга онаалтыр 100 хураганны ап чыдаар. Ынчаар байдал ында ам тургустунуп, хой оолдавашкыны колдуу дооступ турар, чаш төлдүң өзүлдезини ам.

Моон-биле кады совхозтуң директинизинга болган түскай эртемниглериниң чамдык мындыг чүүлдерни база сүмелекседим. Ылаңгыя чаа төрээн бүгү хураганнарны дораан тарып, сыкыртыр, дуглаарлаар, үчёдүп улам күштелдирер болза экн. Чамдык коданнарда, чижээ, Чиимит Төре-Бадының хойлары төкпээ-ле эгелээп. А сакиан-чылары чок, ол кодажа чемневейн оолдаан. Сүдү чок хойлар хей. М. Шинчиктиң кыштаан сут чара теп үнер шынаа черге кылганындан кодажанны булуң бүзээлеп келген. Хой кажаазының иштиг дыка ол. Б. Музак, У. Музак оларның хой кадарар чердерин хаң халаап хөрүүк муңгаштелдыр шугдап алган, оларны бергедеп турар.

Бо кодажарже кичээнейин салып, дуалажырын тургустунган байдал шыңгыы иеген турар. Бо дугайын ук совхозче үнүүшкүн кылган бе-лүктүң даргазынга база ылап-кээн кижи мен.

«Шак-ла ынчаар ажылдагар, холумарны бичип-даа кошкатпанар!» деп бодумнуң сүмемнэ, күзээшкинимни № 1 хойжу бригаданың малчыннарынга сөглекседим.

Э. ЧООДУ.
Тес-Хем район.

ШКОЛА ДИРЕКТОРУН СОҢГААН

Хөр-Тайга ортумаа школазының директору ажылынадан хостаткан соокда, оон орнуна ажылдаар кижини тыварып берге айтырыгларның бирээи болган. Оон орнуна ажылдадыр кижини база белеткээн болган. Сүт-Хөл районнуң удуртур ажылдакчылары школа коллективи-биле сүмелешкеш, директорнуң орнуна ажылдаары-биле үш кандидатураны шилип тыпкан болган чажыт бадылаашкыже киирген.

Башкылар коллективи демократиянның бүрүн аргаларын ажыглаашаан, оларның коллективиниң кым удуртуп шыдаарын ылаптыы-биле шилээнзер. Бадылаашкыны-биле киирген үш башкының аразынган Алдын-оол Очур-оолович Куулариның кандидатуразы хей санны алган, школа директорунга ажылдаарыбиле эш-херүүнүң бүзүрелиң чедип алыр аргалыг болган. Чаа директорга коллективти удуртуп ажылдаары бергеда болза, ол коллективиниң күүсединиринге томуйлаткан.

Чаа директор тыныглыже кол инженерни түр када ажылдадып каан. Чыл төнер чыгаан. 1986 чылдың план күүседээн бүүраарының кырында келген. Комбинаттың администрациязы кол инженер ажылга күш четпес боорга, ону ооң даг инженерибиле солаан. Ажыл шуудайда берее, те маңаар өвес. Чыл планы алдыртпайн барган.

1987 чыл үнген. ВелАЗ чолавчыларынга түе ажыг кижи тедип директорлуу шилиирде соңгулда эрттирериниң шинтпирлээн.

Ол албан-дужаалга ажылдаары-биле ийи кандидатура шилип алдынган. Оларның бирээзин Геннадий Викторович Парамзин, 35 харлыг. Дээди өредилге чериң дооскан биске келген. Рудниктиң волчег начальнигинден эгелээп депшип эгелээн, дөрт чыл болганда ол директорлай берген турган. Эрткен чылын күшажылдың сагыыга-чурумун үреп кудулап баткаш, катап ыкы талазын көргүскеш депшип үнүп олурар кижиивис ол.

А ийги кандидатура: Николай Дорофеевич Иванов, 47 харлыг. Узбекистанда чер иштинниң рудничиниң директору. Даг ажылының талазыбиле хей черлерге ажылдаан, хойнуң көрген специалист. Оларның кайызы-даа коммунистер.

Н. Д. Иванов ажылдаар күзелдиг чериң көрүп алырыбиле кыска хуусаалыг бисче чедип келирге, ажылчыннарбиле ужуражыр арганы бердинис. Чай кадында кыпылбулуңга чеден хире дагжылар чыгы хонуп келгеннер. Ырак-уактан келген ажылчыныс соңгулда болу бээр деп чүвени бодаваан-даа. Эрткен чылдарда дег, анаа-ла томуйлап каар деп бодаан. Ынчаа-даа соңгулда дугайын дыңнаш ундаравады. Соңгуур болза соңгузун деп чөпшээрээнин ажыглаарын шенеп турдувус. Ынчалзажок инженер-техниктиг ажылдакчыларның талазындан депшилгелиг арганы ажыглаарынче чүткүвейн, ажыктыг арга-сүме кадыы шыдаваанындан ыкы эгелээшкин буурап дүшкен чүве.

Соңгулданы чажыт бадылаашкын-биле эрттирериң шинтпирлеп алдывыс. Профзвилел комитединиң удуртканы соңгулда комиссиязы бодунуң ажылын эгелээн. Соңгулда бюллетеньнери белен. Рудникте дөрт вал-чегде ажылдап турар бүгү ажылчыннар, хүндүс ажылдаар ижзы-бүрүү участоктарда кижи бүргүү соңгуур. Харыы угда ийи бөлүкке үстүп алган чоруп турдувус. Ийи кандидатураның намдарлары-биле ажылчыннар шупту танышкан. Н. Д. Иванов ажылдап турар черинче чорупкан. Ындыг болганда, чүгле кызыл-булуңга келген үлустан аңгыда өске ажылчыннар ону корбээн болбайн ам.

«Ол директор та чүү кижи?», «Эттиң чаазы, эштиң эргизи керек» дижирлер-даа бар. «Эрги директорувус турда, ала чайны оттур ажыл чок болуп, чанып турдувус чоп!» деп, бир чолаачы өөрүп эргий көргүзээш, чугаалап үнүү. Ажылчыннарның колдуунда ыыт чок. Карандаш-биле бир шыйыг кылгаш-ла бюллетеньнерни хааржакчеп турдулар.

Бүдүн чартык хонук үргүлчүзээн соңгулданың түңнели мындыг. Анаа 331 кижи киришкен. Шөлээлеп, аарып турганнарның саны чеден хире кижи болган. Өскелери дыштанып турган ийикпе азы чыдагааны билдинмейн соңгулдага киришпээн. Коллективтиң хей кезии соңгулдага киришкен. Комбинаттың парткомунга соңгулда хааржактарын ажыттывыс. Н. Д. Иванов дээш 17 кижи хей бадылаашкын берген болду. Коллективтиң хей кезии бо кандидатураның аргыы безин көрбээн-даа болза, шилип алганы директорнуң ажылында коллективтиң керээни ажыглап турары деңзи чаа базырынга улуг рольдуг болганы чугаажок.

Удуртукчуну мичаар соңгуур турган шилип алганывыс бистиң коллективтиң күш-ажылчы тоогүзүнге чаа чүүл. Демократияны сайзырадгайыдар деп СЭКП ТК-ның айтыканын ажыл-ишчилериве изин-биле детпип, ажылды эде тургузарынга, ооң шынарын экижидеринге коллективтиң ролюн олар бадыткап көргүскенинер.

Күрүне бүдүрүлгезинин (каттыжышкынының) дугайында хоойлу төлевилелиниге харыы кылдыр олар цех удуртукчузундан эгелээш бригадирлерни, мастерлерни-даа соңгуп шилип алырын боттандырын

Хамааты камгалалы

КАМГАЛАНЫРЫНЫҢ АРГАЛАРЫ

ДҮВҮРЭЭЗИН МЕДЭЭЗИ БОЛГАНДА...

Удурланыкчы халдаар дээниң баш удур сагындырып чарлаар медээ болган соонда, байдал дүргени-биле өскерди берип болур. Медээлериниң соруглазы — хоорай-ларының, суурларының, чурттакчылыг черлериниң чурттакчыларынга идролуг, химиктиг, бактериологтуг болган оон-даа өске ок-чемзекти удурланыкчының ажыглаар дээнин үезинде сагындырып, камгаланырын дыңнадыры. Медээлерин ХК-ның органнары бээр.

Чурттакчы чонну сагындырарының дараазында медээлери бар: «Агаар медээзи», «Агаар медээзин соксатканы», «Радиациялыг аймыл», «Химиктиг медээ».

«АГААР ДҮВҮРЭЭЗИНИНИҢ» МЕДЭЭЗИ

Ону бүгү чон дыңнаан турар. Анаа харылзааның техниктиг херекселдерин болган автоматчыттынган системаны ажыглап болур.

Бир эвес радио ажылдап турар болза, медээ мындыг болур: «Дыңнаңар! Дыңнаңар! Хамаатылар! Агаар медээзи! Агаар медээзи!».

Медээни телевизордан база дамчыдып болур. Медээни каш катап катаптап бээр. Олар-биле кады заводтарның, тепловозтарның, электровозтарның, судноларның медээзин база бээр. Улус ажыл-агыйының объектилериниге медээ бээри-биле бар-ла арга-ларын ажыглап болур.

Медээни 2—3 минута дургузунда бээр.

Бир эвес медээ бажыңдарга турукчада болган болза... Бажыңга артып каары аймыдыг! Бажыңнар, ылаңгыя хей каът бажыңнар үрелген, бузулган турул боор: кижилерни сыйлыган маңза, блок, бузунду базып каапкан, бүгүнү чаштаан шиа тавыңдызы кижиниң балыглаптын болур. Оон кедерезе орт өөскүп, кижилерге үнер арга бербейн барып болур. Иштинде кижилерлиг бажыңны аймылдан чайладыры улам бергедээр. Ынчангаш агаар медээзин дыңнаан дораан, бажыңдан үнгеш, чоок-кавыда камгаланыр черже кирер. Девидеп, дүвүреп болбас.

Бажыңдан үнүп чоруурда, газ, электри-биле чылыдар хереекселдерни, газыны, чырыкты өчүрер, бир эвес от садыыр вечкаңы одап каап турган болза, ынаар суг кудуп турган, өчүрүп каар; уругларны, кыргаңнарны хепкерер, боду база кеттинер. Противогаз, плащ, эм, шарыыр материалдарны, хөөрөнүн, аъш-чем нурлавырын ап алыр.

Дайзын халдаар дээниниң дугайында медээ болганда хууда камгаланыр хевин, документилерни бодунга ап чоруурун үтпас херек!

Камгаланыр черлерже ыт, диис, куш дээн чижектиг дириг амытаннар ап болбас. Кыымчал, чылы багай суук үүлдериниң херээ чок. Уругларга даазы үндүрбес, чиик ойнааракты ап болур.

Аргалыг-ла болза кожаларынга агаар медээзи болганын дыңнаңар, олар биилейн олурар чадавас.

Камгаланыр черже киирерде баштай уругларны, кырганнарны, саатгыг херээженнерни арттырер. Киирер эжик аксында айтыкчы лампадан ангыда, камгаланыр черде чырыкты өчүрер.

Бир эвес ажылдаар черлерге турумдарда медээ болган болза... Бүдүрүлгениң, цехтиң... инструкциязын сагыыр. Станоктуң, агрегаттың ажылдаарын соксадыр. Үүлүгер, дүжүрер ажылды соксадыр, кижи бүрүзү камгаланыр черже кирер. Девидеп, дүвүреп болбас.

Бир эвес даштыгда, кудумчуга чорумарда ону кудумчу транспортунга чорумарда медээ болган болза... Дүргеп-ле бажыңныңарже маңнаарын болдурбаңар. Ол районнуң чоогунда камгаланыр черже далажыңар. Хоорай транспортунуң башкарыкчыларын ону доктаадырынче албадап болбас. Чолаачылар кайда камгаланыр чер барын билир болгаш аңаа силерни чедирип каар. Транспорт чоруп орда, черже шурап болбас, кажан ол долуву-биле доктаай бээрге, иткилеппейн оожум дүжер.

Бир эвес чоокта камгаланыр чер чок болза, чаа тудугларны, туннельдерни, чердааз-биле эртер орук белдирни, оңгарларны, чавыс даш хаваларны, чавыт ыыштарны ажыглаан, аңаа чаглактанып болур.

Бир эвес хей-ниити черлеринге (магазиннерге, театрга, базаарга) чорумарда медээ болган болза,... ук черниң администрациязының айтышкынын маңаңар, ажыг-баш чок, үше-кире маңнапаңар. Чоогунда камгаланыр черлерни ажыглаңар.

Бир эвес уруглар школага турда медээ болган болза,... кичээлди дораан соксаткаш, уругларны камгалалче апшаар. Үстүкү классчының өөреникчилерге директорга дузалажыр, школага, камгаланыр черге корум-чурум тудары-биле башкыларга деткимче көргүзер. Камгалалга чүү сагырын уругнар баш удур билген турар.

Бир эвес медээ черле чурттап турар болзуңарза,... оон чурумун баш удур өөренип, аңаа белеткел ажылдары кылып турганыңар ёзугаар мынчаар күүседир апаар.

«АГААР ДҮВҮРЭЭЗИНИҢ» СОКСАТКАНДА

ХК-ның органнары радио, телевидение, телефон ажыглап турган медээни бээр: «Дыңнаңар! Дыңнаңар! Хамаатылар! Агаар дүвүрээзиниң соксаткан! Агаар дүвүрээзиниң соксаткан!». Ындыг медээ соонда, камгаланыр черлер комендантыларының чөпшээрелии ёзугаар база-ла оожум үнер, ажылдаар черлериниче, бажыңнарынче эптер.

«РАДИАЦИЯЛЫГ АЙЫЛ» ДЕП МЕДЭЭ

Ядролуг чепсек чазылганда, радиоактивтиг булут тыптыр; ол булутта турул турар радиоактивтиг бүдүмелдер, хат, салгын айы-биле, кошкен булут уу-биле черге кээп хонуп, аңаа радиоактивтиг иети арттырар. Ылаңгыя чер адаанга база чер кырынга болган частыышкынналардан радиоактивтиг халдаашкыны ол хоралыг.

Дыка бедик хемчээлге бээн турган радиоактивтиг булут хей девискээрни хоранналт каапкаптар. Чижээ, 1954 чылдың мартта америкалыар Оожум океанда Маршалл ордуктарда бижиниге водородтуг бомбаның шеңелде чазылдырышкынын кылган. Оон түңелинде тывылган радиоактивтиг иети арттырар. Ынаңгыя чер адаанга база чер кырынга болган частыышкынналардан радиоактивтиг халдаашкыны ол хоралыг.

Дыка бедик хемчээлге бээн турган радиоактивтиг булут хей девискээрни хоранналт каапкаптар. Чижээ, 1954 чылдың мартта америкалыар Оожум океанда Маршалл ордуктарда бижиниге водородтуг бомбаның шеңелде чазылдырышкынын кылган. Оон түңелинде тывылган радиоактивтиг иети арттырар. Ынаңгыя чер адаанга база чер кырынга болган частыышкынналардан радиоактивтиг халдаашкыны ол хоралыг.

Радиоактивтиг бүдүмелдер каракка көзүлбес, даштыкы хевир-дүрүү-даа чок, оон хереелдериниң кижиге дээп турар хоразы экскертинмес, хереленишкин болуп турда, карышкылыг азы кештиг ажыкнады бээр хире чүү-даа билдиртпес. Ынчангаш радиоактивтиг бүдүмелдерден камгаланырын баш бурунгаар сагындырып турарының ужуру ында. Радиоактивтиг хоранналышкынны тускай дозиметриктиг херекселдер — индикаторлар, рентгеннер дузазы-биле илередип болур.

Чурттакчылыг черлерже радиоактивтиг булут чоокшулап орда, «Радиациялыг аймыл» деп медээни бээр. Медээ болганда, респиратор-ну, противогазты, хөөрөң-марля масканы дораан кедер. Камгаланыр черже баарда курлавыр аъш-чемни, сугну, АИ2 аптечканы ап алыр. Камгалалга турган, ХК-ның бүгү дүрүмнерни сагыыр.

«ХИМИКТИГ ДҮВҮРЭЭЗИН» ДЕП МЕДЭЭ

Медээ болганда база-ла противогазты, кеш камгалаар хевтиг, резина идиктерни, резина хол-хавыя кедер камгалалче кирер. Бир эвес дайзын бактериологтуг чепсек ажыглаан болза, хоранналган девискээрге халдавырлыг аарыглар болдурбазының профилактиктиг хемчегларин дарый алыр: антибиотиктерни, сульфаниламидтиг, бактериофагтыг эмнерни чонга инжирлир, камгалал тарылганы кылыр.

Кедээ черлерге мал-магазины, мал чемни өскээр көжүрер, суг баштарын, кудуктарны камгалаар. ХК-ның органнарының айтышкының хынамчалыг күүседир.

В. ГОНЧАРЕНКО.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЗЛЕРИ

Социализм чурттарында

✦ **БУДАПЕШТ.** Венгрияның «Икарус» автомобиль тудуушкун заводунуң коллективи бо чылдың эгезинден бээр 13 муң ажыг автобусту кылып үндүрген. Амгы үениң чаа дериг-херекселдерни болгаш технологизиязын бүдүрүлгеге ажыглап эгелээнинең ачызында бедик көргүзүглер чедип алдының турар. Чижээлээрге, кол технологтуг чорудулгаларны автоматчыдарының болгаш роботчударының талазы-биле комплекстиг программаны шиңгээдип эгелээн. Чаа техниканы бүдүрүлгеге шиңгээдип эгелээнин чүгле күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн бедиткен эвес, харын кылып турар продукциязының шынарын көскүзү-биле экижиткен.

Заводтуң специалистери амгы үеде «Икарус-500» деп марканың бичии автобусун чогаадып кылып турар.

Венгрияның бүгү «Икарустарының» 80 хуузун социалистиг чурттар садыр ап турар.

✦ **ХОШИМИН.** Аъш-чемге хереглээр культураларны, кауучуку, кофеин болгаш өскеде техниктиг культуралар-ны өстүрүнүң талазы-биле 13 чаа районну Вьетнамның мурнуу талазынга тургузар. ВСР-ниң чазааның бадылаазы ол программаны боттандырып эгелээн. Амгы үеде чурттуң мурнуу талазында он суурну тударының белеткел ажылдары кылдының турар. Ол суурларже чурттуң хей чурттакчылыг девискээрлериниң өг-бүлелерин көжүрүп чорударының база чуртта күш-ажыл курлавырын таарыштыр хувааршының айтырыгларын күш-ажыл, дайзын инвалидтериниң хереенің болгаш социал хандырылга министерствозунуң хуралынга чугаалажып көрген.

Чурттуң күш-ажыл курлавырларын сайгара тургузуп турган, аъш-чем аймаан бүдүрериң көндедир хемчегларин аңаа тодаратқан. Меконг хемниң аксында эки хөрээнүүр черлерге кижи күжүн болгаш машина-техниканы четчир санныг кылдыр мооцизоп, чыл дургузунда ристиң үш дүжүдүн алыры планнаттынган. Ынчан чурттакка рис бүдүрери 25 хуу көвүдээр.

✦ **СОФИЯ.** Болгарияның Коммунистиг партизанының идеология активиниң хуралы Софияга болуп эрткен. Оон ажылынга БКП-ниң харыысалгалыг ажылдакчылары, хей-ниити-политиктиг организацияларның, министерстволарының, эртем институттарының, массалыг информация болгаш пропаганда черлериниң удурткучулары, БКП округ комитеттериниң пропаганда талазы-биле секретарьлары киришкен.

(СЭТА).

УЛУГ СОНУУРГАЛДЫ БОЛДУРГАН

СЭКП ТК-ның совет улуска Кыйгырыын болган СЭКП ТК-ның «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга белеткел дугайында» доктаалның даштыкы чурттарның массалыг информациязының чеңсеглери улуг сонуургал-биле чырыдың, ук документилерге хамаарыштыр тайылбырларын кылын турар. Октябрь революциязы XX үүс чылдың эң улуг болуушкуну. Оон балазын читпес ужур-дузазын үе хаңзы-биле бадыткаан болган оон артык күштерниге, инитилел амыдыралының хөгжүлдезиниге күштүг салдарлыынга делегей бүзүрээн деп, солуннар бижип турар.

ПРАГА. Улуг Октябрь кижи төрелгетениниң төөгүзүүге диалектиктиг аргизде болган. Чаа социал система оон төрүттүүген. Октябрьның амыдыралчы өчүс сорулгаларын бадыткавышаан, социализм амгы үеде делегейниң чаа политиктиг системазы апарган улам хөгжүп, бижыгып турар деп, Чехословакияның «Руде право» солуну мурнуку үүлүүге бижээн. Улуг Октябрьның чагыгларынга шынчызын, СЭКП-ниң XXVII съездизинниң шиитпирлерин болган ССРЭ-де боон турар улуг чаартыкгаларны бүрүн деткип турарын Чехословакияның бүгү ажылчы чоннары илергейлеп турар. ССРЭ-де социализм тургузуушкунуунуң чедишкиннери аъш-дүмбаа социалистиг чурттарның улустарын хей-ият кинрип турар деп, мурнуку үүлүде улаштыыр бижээн.

СОФИЯ. Амгы үеде совет улус эртем-техниктиг депшилгениң байдалдарында социализмниң артык күштүүн коргуспуңаан, төөгүлүг маадырлыг херектерни боттандырып турар деп, Болгарияның «Работническо дело» солуну бижээн. Совет Эвилелиңде эгелээн эне тургустуунуукунуң болган дүргедээшкинниң боттанырынга кандыг-даа чигзинниг турбас. Софияның «Народна младеж» солуну «СЭКП-ниң Кыйгырыы боттуг чүүлдер-биле долдуган болган чурттуң чоңун тургузукчу күш-ажылче кыйгырын турар» деп бижээн.

БУХАРЕСТ. СЭКП ТК-ның совет улуска Кыйгырыын болган СЭКП ТК-ның «Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга белеткел дугайында» доктаалынга хамаарыштыр үндүрген делгереңгей үүлүүге Румыниянның «Скынтейа» солуну: СЭКП-ниң болган Совет күрүненің даштыкы политиказы чайгылыш чок тайбың-га ынакшылдыг. Үшкү муң чылдың эгелээринге чедир идролуг чепсекти космосче үндүрбейн, Черге-ле уэуткан каапкаптар дээн Совет Эвилелиң тайбың камгалалыынче углаган хей үүлүдерни кылып турар» деп бижээн.

СЭКП ТК-ның совет улуска Кыйгырыын тайылбырлап бижиишаан, даштыкы солуннар Европада идролуг чепсекти уэуткарынын дугайында ССРЭ-ниң саналын делегейниң депшилгелиг хей-ниитиниң деткип турарын демделеп турарлар.

(СЭТА).

ДУГУРЖУЛГА

ХАНОЙ. Вьетнамга совет эртемниң болган культураның бажыңын тудар дугайында ССРЭ болган ВСР-ниң аразында чаваптар аразының дугуржулгазынга ат салган.

Ол документ ёзугаар совет эртемниң болган культураның бажыңнарын ВСР-ниң найысмыялы Ханойга болган республиканың мурнуу үүлүдүе эң улуг хоорай Хошиминге тудар.

(СЭТА).

САЛЬВАДОР РЕВОЛЮЦИЯНЫҢ ТУРГУЗУКЧУЛАРЫ

Сальвадор... Төп Америкада бо бичии чурттуң ады солуннар арыннарынга үргүлчү үнер. Алды чыл ажыг үениң дургузунда сальвадор патриоттар чуртта фашистиг диктатураның тергинделивге удур боо-чепсектиг демисеңдя чорудуп турар. Фарабундо Марти аттыг Национал хосталга фронтузунуң (НХФ) дайзынчы отрядтарының составында херээженнер база тулчуп турар. «Революсчу демиселге оларның киржилгезиниң дугайында хей шактар иштинде чугаалап болур. Олар партизан кезектерни командылап, хосталган девискээрлерде улус эрге-чагыргазының органнарын баштап, медицина сестралары болуп ажылдап, хайгыыл операцияларга кайгамчык маадырлыг чорукту көргүзүп, политиктиг демиселге киржип, дипломаттар болуп, НХФ-тиң удуртулгазында ажылдап турарлар» — деп, Фарабундо Марти аттыг НХФ-тиң удуртулгазының кежигүнү, командынте Рамиро Васкес чугаалап турар.

Оларның бирээзи — командынте Галя, чараш, өөрүшкү-маңнайлыг, омак-сергек кыс, ынчалза-даа аңаа чамдыкта кончуг берге болгулвар. Оон салым-чолу өске сальвадор херээженнериниң-биле дөмей. Чээрби беш харлыг-даа болза ол хоочун кылдыр санадып турар. Революсчу ажыл-чорудулгазын Галя 14 харлыында эгелээн: чажыт ажылдакчыларның харылзаачызы болуп, айыылдыг даалгаларны күүседип чораан. 20 харлыында партизан отрядтарының бирээзиниң дайынчызы болу берген, оон соонда ол НХФ-тиң чепсектиг күштериниң бир кезиниң командири болу берген. «Фронтуга өөрүм-биле эрттирген чылдарымда мен хей үүлдерни көрген мен: «өлүм эскадроннарының» коргунчуг араатанзыг чорууп-даа, боттарының болгаш боттарының чоок кижилериниң амы-тынын харамнанмайн айылга таварыштырып турган хамааты чурттакчы чонуң шудургузун-даа, бистиң дайынчылаарывыстың маадырлыг чорууп-даа көрген мен. Ынчаза-даа бергелер бистиң доктаадып шыдаваан. Сальвадорның херээженнерни боттарының акы-дүңмалары-биле, ашактары-биле, адаларын-биле кады тулчуруп үргүлчүдеп турар. НХФ-тиң чепсектиг күштериниң 40 ажыг хуузу херээженнер» — деп, командынте Галя чугаалап турар.

Хосталган районнарда болгаш партизаннарның контрольдап турар районнарында херээженнер школаларны, эмнелгелерни организастап, улусчу эрге-чагыргазының баштайгы органнарын тургузарынга, кедээ ажыл-агыйны көргүзүүнге дузалап турар. Кысказы-биле чугаалаарга, олар революциянның хереглээн чер-үеринде туруп турарлар.

Сальвадор херээженнериниң үнү бүгү делегейде дыңналып турар. Оларның үнү хей чурттарда, оон иштинде Совет Эвилелиңдё дыңналып турар. Анна Гуадалупе Мартинестиң номнарын очулдуруп парлаан. Оларның бирээзи «Сальвадорнуң чажыт кара-бажыңнары» деп номну сагыш амыр номчуй албас. Сальвадор кара-бажыңнарда патриот херээженнериң коргунчуг байдалдарын ында бижээн. Оларны ынаар суд болгаш истелге чокка киир октап, оларны каржы-дошкуну-биле хилиичектеп турарының болгаш дорамчылаашкынының дугайын ында бижээн.

Сальвадорнуң чаш уругларының дугайын Анна Гуадалупе улуг сагышсыраашкыныбиле бижип турар. «Өлүм эскадроннудан» шаажылакчылар бичии хамаатыларны боттарының даймаларын, күүлүг партизаннар кылдыр көрүп турарлар. Диктатура үезинде муң-муң чаш уругларны өлүрген ийикпе, азы концлагерьлерге хилиичектеп чок кылган. «Ынчалза-даа ол эң-не коргунчуг чүве эвес. Хей чаштарны фашистер баарацнарже аппаргаш, оларны боттарынга демей араатанзыг кижилер кылып турары коргунчуг. Ол оолдар чаш назын деп үвээни-даа, неинң чассадыышкыныи-даа билбестер. Өзүп келгеш, олар бодунуң улузунга көөр хөңүү чок болгаш чиирткең улуг болу бээрлер. Адактың соонда олар өскерикчилер болуп, патриоттарның октарындан елүп турарлар» деп, сальвадор публицистика бижип турар.

Сальвадорнуң херээженнери боттарының эштерин чалбыыштыг патриотчу ырдарыбиле сорук кирип турарлар. «Кутумай Камонес» — НХФ-тиң дайынчыларындан тургустуунган политиктиг ырның бот-тыныгыр ансамбли. Партизаннарның контрольдап турары районнарга ол оюннар көргүзүп, ырларны пленкага бижип алгаш, оларны чурттуң иштинге иептередип турар. Ол ырларда патриоттарның шудургузуунуң дугайын, демиселче кыйгырыг болгаш тиилелгеге бүзүрел илереттинген.

Александр Рей-Карро.

(ПМА).

ХЕРЭЭЖЕН ЧОЛААЧЫЛАР

БУДАПЕШТ. СЭТА-ның корреспондентиниң Сергей Иванов-туң дамчытканы болза: зөр черде, автобус турар черге оожумнап чоруй кончуг улуг кара-көк өңнүг «Икарус» доктаан турупкан. Көрүп-чүк мурнунга бичии доктаагаш, кабинадан чолаачы — Будапештиниң «БКВ» транспорт бүдүрүлге черинең демдээн чүдинде кадаан форма комбинезоннуг аныяк херээжен кижи аянныы кончуг дүже халаап, диспетчерскаже далажыпкан. Элээн каш минута дыштанганының соонда, күчүлүг «Икарус» бодунуң чараш зөзүнге чагыртып, маршрутче база катап чорун каап. Будапештиниң транспорт белдирииге мындыг чүүлдү хей удаа көрүп болур. Бөгүн ол кижины-даа кайгатпайн турар, ынчалза-даа чоокку үеге чедир хоорай автобузунуң чолаачымының профессиязын Венгрияга чүгле эр кижилиг кылдыр санап турган.

Элээн каш чыл бурунгаар ол ындыг эвес дээрзин Будапештиниң транспорт бүдүрүлгезиниң түскай эртемниглери көргүскеннер. Орун-транспорт болуушкуннарының статистиказының, хоорай транспортунуң өске хевирлериниң херээжен чолаачыларының харыысалгазының үндезинниериге күүлүг «Икарустарны» херээжеглевер, чамдык таварыялларда эр улустан артык эки чорудуп болурунуң дугайында түңнедип үндүрген. Хоорайның маршрут автобустарының херээжен чолаачыларының башгайы болуп белеткээн. Ам Венгрияның хей кижилиг кудумчуларын-биле хүн бүрү херээженнер башкарып чоруур элээн каш он «Икарустар» маңнажып турар. Ол шенелеңиң түңелии үндүрүп, «БКВ» бүдүрүлгениң түскай эртемнигдери олар кудумчу шимчээшкининиң чурумун эвээш үреп, херек кырында аварыя болуп болур байдалды тургусшайн, графикти ынчымыз-биле сагыш турар.

Мурнуу Африка Республика. Оглу-биле кады турар аас-кежиктиг иени көргүскен бо чурукту ег-бүле альбомундан албаан. Сес ай дургузунда кара-бажыңга турганының соонда олар хостагаже, мланылап чугаалаарга, бажыңныче үнүп келир аргалыг болган. Чүге дээрге хосталга деп билир оон ак кештиг хамаатыларынга хамаарыштыр ужур-утказыг болуп болур. Кара кештиг чурттакчы чонга — моган шылааже ажыл, оларга тургускан түскай черлерге ядаңгай амыдырал, расистериң доктаамал дорамчылаашкыны, чагыртырын күзевээниерин иептеп сүрерп онаажып турар.

Полицияның болгаш перигиниң чорудуп турары массалыг шаажылакчы кеделенишкиниериниң түңелинде чүс-чүс кижи расистерге одуртқеп, Мурнуу Африка Республиканың кара-бажыңнары долган. Амгы үеде каргыс шагдаа черинең агентилери бичии уругларны безин кара-бажыңнаа турар. Истеп сүрүүшкүнүүң хемчээлдерни чажырарын ораалдажып, Преторияның ёзу-чуруму полицияның хөделенишкиниериниң дугайында медээлерни чажырып турар.

Рейтер—СЭТА-ның телефотозу.

Күш-ажылчы эвес орулганың орун дуглаар

ШЫҢГЫЫ САГЫЫР

СЭКП ТК-ның болган ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң «Күш-ажылчы эвес орулга алыр чорук-биле деминселди күштелдирер дугайында» доктаалдарын республиканың ажылчы чону үүлдүтүүнүүшкүн-биле деткээн. Күш-ажылчы эвес орулга тывар чоруктуң орууп дуглаарын бистиң партиявыс чугула политиктиг, социал-экономиктиг болган кижизидикчи сорулга кылдыр көрүп, оон-биле чаныш-сыныш чок деминсежирин негээн.

Күш-ажылчы эвес орулга тыварының оруктары янзыбүрү. Оон бирээзинге ере-самчыгдалдар кылыры хамаарыжыр. Чижээлээрге, 1986 чылда бистиң районнуң хереленчилер ниитилелиэ 12 кижиниң хереэн улус судунче шилчиткен. Оларның чедирген когаралы 17061 рубльден 10346 рубльди дедир эгиткен. Бо ере-самчыгдалдар кадрны шын шилип албашындан, отчёт-учёттуу болгаш өске-даа саналашкыннарны чогуур үезинде кылбайн турганындан болган. Коллективтиң удуртукчулары, партия, профэвилел база комсомол организацияларлы моон түңнел үндүрүп, частырыгларны катаптавас дээш ажылдакчылар ортузунга кижизидилге ажылын шыңгыырадыр ужурлуг.

Районнуң агроүлетпүр катгыжыышкынының ажылагийлары ниитизи-биле 94622 рубльдиң самчыгдалын кылган 32 кижиниң хереэн судче киирген. Ол-ла акшаның 33923-үн дедир эгиттирген. Мал ажылында ере-самчыгдалдар кончуг хей, соолгу санаашкында «Шекпээр» совхозта дудагдал хей болган. Ажыл-агыйының чылдан чыче чажырып келген мал дудагдалы бо чылдың соолгу санаашкынында илереттинген. Бо совхозтуң сарлык кадарчызы Монгуш Моңгушоолдан 19241 рубль өртектиг 106, Монгуш Идээжиктен 17055 рубль өртектиг 111 сарлык чок болган. Бо малчыннарга хамаарыштыр кеземче хереэн оттурган. Сарлык бригадазын харылап турган Ооржак Кок-оол ниитининң малын төтчегледип, негелде, харыысалгазын коштатканы дээш база хемчег алзыр.

Районнуң кедээ ажыл-агыйында, тудуг болгаш транспорт коллективтеринде кыздынмаан ажылды кылган кыдзыр демдеглеп, күрүнеден хей аңша-хөреңги үндүрүп ажыглаар чоруктар база бар. 1985 чылда безин 1 миллион 304 муң рубль немелде бижилгени кылганы илереэн. Машина-балгатты ажыглаар, хөлгелеңир болгаш пассажирлер соөрткени дээш бодунга аңша алыр, кывар-чаар база тудуг материалдары чарыгдаар, мал чеми төтчегларэр, кижилерден хөөли алыр чоруктарның ам-даа когу үзүлбээн.

Самчыгдалдарның үнүп кээр чылдагаанларының хей кезиин чамдык удуртукчуларның серемчилел, хынаала чок чоруундан болуп турар. Маңаа хамаарыштыр чамдык чижектен кереэлп. Хереглевчилер ниитилелиниң баштаар чери «Тыва даг-дүгү» комбинаттың амыдырал хандырылга киллизинге ажылдап турган, самчыгдал кылган М. Измайлованы барган складының эргелекчизинге хүлээп алган. Ол ай безин четпээнде 2663 рубльди шиңгээдип четтигипкен. Ону садыг чурумун хажытканы дээш иелелге органыныче киирген. Олда коллективте улуг хемчээлдиг самчыгдал кылганнарны суд, прокуратура органнарыныче киирбес, базарын ораалажыр фактылар база бар. Аңаа ажылдап турган Р. Семис-оол 3800 рубль, Л. Сипкина 4337 рубль ереиг болган. Чамдык албан черлери, организациялар ере-самчыгдал кылган кижилерни таптыг тодарадып алыхуу хереэнге ажыглаар, хөлгелеңир болгаш пассажирлер соөрткени дээш бодунга аңша алыр, кывар-чаар база тудуг материалдары чарыгдаар, мал чеми төтчегларэр, кижилерден хөөли алыр чоруктарның ам-даа когу үзүлбээн.

Самчыгдалдарның үнүп кээр чылдагаанларының хей кезиин чамдык удуртукчуларның серемчилел, хынаала чок чоруундан болуп турар. Маңаа хамаарыштыр чамдык чижектен кереэлп. Хереглевчилер ниитилелиниң баштаар чери «Тыва даг-дүгү» комбинаттың амыдырал хандырылга киллизинге ажылдап турган, самчыгдал кылган М. Измайлованы барган складының эргелекчизинге хүлээп алган. Ол ай безин четпээнде 2663 рубльди шиңгээдип четтигипкен. Ону садыг чурумун хажытканы дээш иелелге органыныче киирген. Олда коллективте улуг хемчээлдиг самчыгдал кылганнарны суд, прокуратура органнарыныче киирбес, базарын ораалажыр фактылар база бар. Аңаа ажылдап турган Р. Семис-оол 3800 рубль, Л. Сипкина 4337 рубль ереиг болган. Чамдык албан черлери, организациялар ере-самчыгдал кылган кижилерни таптыг тодарадып алыхуу хереэнге ажыглаар, хөлгелеңир болгаш пассажирлер соөрткени дээш бодунга аңша алыр, кывар-чаар база тудуг материалдары чарыгдаар, мал чеми төтчегларэр, кижилерден хөөли алыр чоруктарның ам-даа когу үзүлбээн.

Доктаатқан норма-чижектен ажыр мал тудуп, артык орулга киирип ап, байыыр хөөнүүг кижилер районда бар. Чижээлээрге, «Шекпээр» совхозтуң малчыннары Монгуш Байыр, Марта Хомушку олар 500 ажыг шээр болгаш 40 ажыг бода малды күрүне малы-биле кады азырап турган, 1985-86 чылдарда совхозка 31 муң рубльдиң когаралын чедирген. Бо ийи кижиден ол когаралды эгидерин судтан прокуратура негээн.

Социалистиг хоойлу-дүрүмнү сагыырынга кижилерни өөредири, оон нормаларын хажытканнарны өйлааңда илереди, хемчээн алыры — түгле суд, прокуратура органнарыйың хереэ эвес, а бүгү чоннуң, ажыл-агыйлар удуртукчуларының, партия, совет органнарының идепкейлиг киржир, чаңгыс деминг ажылы болур дээрзин утпаза чогуур.

В. ОРЛОВА.

Барыын-Хемчик районнуң прокурору.

ТАНЫШ-КӨРҮШ ААЙЫ-БИЛЕ

Алдан хар ажыр чурттай бердим. Хөөредип чугаалар болза, кедүрбээн хөңүм, көрбээн чүвем чок кырган мен. Пенсияже үнеримниң мурнунда хову-трактор бригадазынга 18 чыл учётчиктеп. 21 чыл ажыг инек, хой, хаваа фермаларынга бригадирлеп чордум. Чоокку чылдарга чедир бистиң Өөк девискээрниге мал оорлаар деп чүвени кижи дыңнавае турган. Күрүненин малын кадарган кижилер олбо мал аарып. кемдеп өлүү деп акт, документизин көргүзер боор чүве.

Ам ындыг эвес. Байдал шуут дыка өскерилген. Совхозтарның-даа, хуу-даа кижилериниң малын ийи-чаңгыс эвес, а өөр-өөру-биле сүрүп аппарган боор чүве-дир. Ону дыңнаан шуут кайгаар, хейде-ле таалайым даккыладып ор мен. Шынап-ла, төөл шагда болза, дагаа-даа танцылап, ыт-даа сыгыра бээр ыйнаан.

Оорлаар деп чүвениң кол утказы — чамдык кижилерниң ажырымчы, хоптак болган чазый сеткилдииңде. Ынчаар бодап чоруур мен. Хырны тотса-даа, карап аш деп чүс-чүс чылдарда салгал дайын келген мерген чугаанның утказы кончуг шын. Оон ыдай ийи-чаңгыс кижилерде коөргеттикмер, байырлаар сеткилдиң бары, күш-ажылчы эвес орулга-биле машина-балгат садып алыр дээш өске кижилерни, ылаңгыя ажыл кылбас, маңгыстал-чак амыдыралдыг аныяктарны күткүп, оларны көгүдүп, хөлеазеп ап турарында. Оларга арага, акша-хөреңги заазап, ындыг үүлгедиг кылырынче ылалап келгени. Кол дазылдар ол-дур. Ынчаар бодап турар мен.

Күш-ажылды ак сеткилдиг күүседип, ийи-чаңгыс, эвээшбиче малын боттарының күжүү-биле азырап, өстүрүп чоруур кижилер черле оор кылбас дээрзинге шуут бүзүрээр мен. Ындыг кижилерни ажыл-агыйларның удуртукчулары, кады кожалары-даа билир. А чамдык кижилер ша-даа четпээнде, бир көөрге чүге чаа машина-балгатты марка айы-биле садып, саарып турарын? Ындыг кижилерниң орулгазы кайы-кээп турарын? Бо айтырыларже чер-черде администрativтиг органнар сагыш салып хынаалдаларны чорудары черле чүгүлә деп бодаар мен. Бо айтырыгларже чер-черде улусчу контроль комитеттериниң кичээнгейин үглаары база-ла артык эвес. Мээң хүүда саналым ындыр.

Улустар-биле чугаалажып, дыңнаан чоруурга оорлар районнар аразынга оттуржуп хырлажыр боор чүве-дир. Бистиң совхозтуң чамдык ажылчыннары оорлаткан малдарын Барыын-Хемчик райондан барып танып алган болгулаар-дыр. [illegible] кайда кандыг мал барын оорлар канчап билип ап турарын? Мында чажыт чок. Танышкөрүш, төрел-дөргүл айыбиле олар хырлажып турарлар. Оларны дамчыштыр билип алгаш, дугурушкан айхүнүнде машина-балгатты азы өң чоок тайга-сын оруубиле чедип кээр ужуру ында. Мону болдурбазының талазыбиле ажылдап, оорларга удур кинти күш-биле хөделзе чүл?

Улусчу контроль дугайында үстүмде бижидим. Оон ажылды бистиң «Хадын» совхозта ыракта четпес тургустунган. Контроль, хынаалдаңы кылбайн турар. Бистиң совхозтуң чазый санында читкен малды санаар болза, аскыр өөрү чыгы-даа, кодан-кодан хой, инек-даа чеде бээр. Маңаа хамаарыштыр совхозта улусчу контроль органының ажылы куду деңнелде болган деп санаар мен.

Чоокта чаа ъдым чидирдим, ай ажыл турда Туран хоорайның милиция ажылдакчылары оорларны тутказ, ъдымны эгидип берген. Оорлар назы четпээн бичии оолдар болду. Бо херекти олар чазый, хоптак кижилериниң айынга киргеш, оларның көгүдези-биле кылганы билдингир.

Ниитиниң малының өөрөөру-биле чидип, оорлар холунче кире бээр чылдагаанны ажыл-агыйлар мал санаашкының ай санында чоруттыпас, отчёт-учёттуу шын кылбас, кадарчыларның харыысалгазын бедидип, оларга шынчыны негелде тургуспас чоруктардан болуп турар.

Оорлаар, самчыгдаар, азырик ажарны кылыр кижилербиле мдалакчы, сүмелекчи, хоптак-чазый кижилерниң оруу чаңгыс дээрени билир бис. Оларның өртер оруун дугнаар херек.

С. ДАНГАА.

Бии-Хем район.

КОЛЛЕКТИВТЕР АРАЗЫНГА

Чурт үзетүрүүнүң болгаш коммунал ажыл-агый бүдүрүлелериниң ажалдакчыларының профавиелел обкомнарының аразында бирги чери дээш боттарга маргылдаваларын ДОСААФ-тың Кызыл хооркому организастеп эрткирген.

Командаларның найыын дээш 6-6 хижиден тургустунган, ниитизи-биле адаа 18 команда шагналдыг черлер дээш киришкеннер.

Маргылдаанын баштайгы хүнүнден өтелээш. Тываның электри четкилериниң адыгламдары мурнап, ниитизи биле 578 санныг болуп, бирги черни эзэлээн. Ол команданың составынга П. Попов, А. Бутырев, А. Симаков, П. Терентьев болгаш Л. Журавкова, А. Грисюк олар киришкеннер.

Алыр үжүрлүг 600 сандан 563-ту өткөш, «Тыва коммунэйнергомунуң» командазы ийи-ги черни эзэлээн. Оларның ийиги командазы биргизинге чаңгыс сан четпейн баргаш, үшкү черни алган.

Хүүда бирги чер дээш маргылдаага 108 адыгжы киришкен. Анда эр үлүс аразындан он ок-биле 99 санны өткөш, Тываның электри четкилериниң төлээзи А. Бутырев тиилээн. А хөрөөженнерден база-ла үк команданың кежигүнү А. Грисюк ажыглаан. Ол 98 санныг болган.

Ол маргылдаага киришкен адыгламдар шупту ГТО-нуң нормаларын күүсеткеннер.

А. ЕФИМОВ.

ШЕРИГ ХЕРЭЭНГЕ БЕЛЕТКЕЛ

ДОСААФ-тың Кызылда техниктиг каттышкан школазы аныяктарны шериг херээнге өөредириниң өнээш эвес үлүүн кынрип турар. Шериг баар назылыг ооллар боттарының ыдыктыг хүлээлгезин күүседириниң бетинде шеригжиткен ангы-ангы мергежилдерге күзелдин-биле өөренип ап, ону Төрөөн чуртун камгалаарынга ажыглап турар.

ДОСААФ-тың каттышкан техниктиг школазында бо чылын чолаачының, машинакчының, радистиң, мотоциклистиң болгаш ооң-даа өске мергежилдерде шериг назылыг хөй аныяктар өөренип турар.

ЧУРУКТАРДА: кичээлдер үезинде.

В. КАРА-САЛДЫҢ фотолары.

КАДРЛАРНЫ БЫЖЫГЛААР

«Улус ажыл-агыйынга күш-ажылдың сагылга чурумун быжыглаарының болгаш кадрларның ажылдан, үнер-кирер чорүүн кызырар дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-нин Дээди Советиниң Президиумунуң, ССРЭ-нин Министрлер Чөвүлелиниң база ВЦСПС-тың доктаалын удуртулга болдургаш, Сүт-Хөлдүң район эмнелгезин чамдык ажылдарны кылып чоруткан.

Районда эмнелге-профилактика албан черлериниң четкизи калбарып, чыл санында ооң материал-техниктиг базазы быжыглап, амгы үениң дериг-херекселдери-биле дериттинип турар.

Он ийиги беш чылда чоңга эмчи дузазы коргузери элээн өскен. Мергежилдиг эмчи кадрларны шилиир, таварыштыр тургузар болгаш кижилер ажыл доктаамал эжиктин турар. Бо хүнүерде чоннуң кадыкшылыынче доктаамал сагыш салып, эмчиниң чогуур дузазын коргүзүп турар.

Кадык камгалал ажылының чедишкиннери кижилерниң ажылга харысаалгазындан, оларның билиг-мергежилиниң өзүлдезинден улуг хамаарымалыг. Эмчилериң билиин бедидер талазы-биле республикада эртип турар семинарларга болгаш конференцияларга районнуң эмчилери үргүлчү киржип келген. Эмнелге ажыллакчыларының идейы-политиктиг деңнелин бодидер, күш-ажылды коммунистиг өзү-биле көөрүнче, эде тургустунушкунуң негелдезинге дүүштүр кижи бүрүзү хүлээлгеп ажылын ак сетиилдиг кылдын дээш кижизидилге ажылын күштелдирген.

Он бирги беш чылда дээди эртеминг сес эмчи турган болза, ам 14 кижи, ортумак эртеминг ажылдакчылар 40 кижи турган болза, ам 70 бар. Бо дээрге чоңга барган болуп турар медицина албан черлерин эмчи кадрлар-биле хандырарын экижидер дугайында чазакчың хүн бүрүдө сагыш човашкынының ачызы-дыр. Ооң-биле кады бистың район-да эмчи кадрларны чурттаар бажың-биле хандырары четпес шинтирлеттинип турар. Ооң ужурундан районче ажылдавры-биле чоруткан эмчилериниң чамдыызы келбейн баар, а келген эмчилер ажылдаар хуусаазын чедир ажылдарайн ара каапкан, чоруй баар таварылгалар бар.

Эрткен беш чылда районга ажылдаар дээш келген дээди эртеминг 15 эмчиниң он бирээ ажылдан үнүп чоруткан. Эмчи үчилиштээн чыдып-ла хөй кижини доостуруп, ортумак эртеминг эмчи кадрларны белеткеп турза-даа, олар чедишпес боон артышаан. Ылаңгыя кодээ черлерге ажыллаар эмчилер чедишпейн баар. Ооң бир чылдагаавы —келген кижилерни бажың-биле хандырарын, ажылдарынга таварымчалыг байдалды тургузарын чедир шинтирээвейн турарында. Ак-Даштың фельдшер-акушер пунктузунда, Хар-Тайга участок эмнелгезинде дээди эртеминг эмчилер чок, Иймеде эмнелге амбулаториязынга ажыллаар кижилер бо хүнге чедир четчелеттинмээн. Районга ажылдавры-биле чоруткан дээди эртеминг үш эмчи кадрлар чурттаар черчок болганындан өске черлерже ажылдап чорүй баргандар. Сүт-Хөлдүң район эмнелгезинде ажылдап турар үзерби бир фельдшер мынчага чедир чурттаар бажың чок. сууларда боттаннап, улус бажыңнарында чурттап турар. Район төвүнде аптека эргелекчизи бажың чогундан, дурумну хажыдып, аптеканың ёнар өрээлинде чурттап орар.

Районда чамдык эмчи кадрларның чедишпээн-биле чурттакчы чон Кызыл, Чадаана, Ак-Довуракче барып, хөй үе-шагын чидирип, эмнедип чорүп туравының дугайында чөптүг хомудалдар эмнелгенің адрезинге кээп турар.

Медицина ажылдакчыларын амгы үениң быжыглавры — амгы үениң чугула соруглазы. Ону улам-на идепкейлиг. годаргай соруглалыг болдуры райкүүсекомнуң, район эмнелгезиниң мурнунда турун турар.

Б. ОНДАР,
эмнелгеде оргметодика кабинединиң эргелекчизи.

ТВ

МАРТ 19-ТА
ВИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Кейгүнчүгаш». Уран-чечен фильм. 9.35 — Орус архитектураның мастерлери. «Алдарлыг мастер Василий Баженов». Док. телефильм. 10.05—10.10 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Комбайнның тургустунганы». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.45 — «...Он алды харга чедир болгаш ооң үлүг назы». 17.30 — Бистиң садыыс. 18.00 — Бо үүннерниң почтазы. 18.30 — Бөгүн дээгейде. 18.45 — Бүт бомбүү. Европаның нүбоктары. 21.00 — «Үе». 21.35 — Останкино концерт студиязынга РСФСР-нин алдарлыг башкызы С. Н. Лысенкова биле ужуражмышкы. 23.09 — «Хоо чок портрет». Эртем-тавыбырлыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 23.15—23.30 — Бөгүн дээгейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Док. телефильмнерни баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.35 — Ниити биология. 10 класс. Салгалдың хромосомнуг теориязы. 9.05 — Испан дыл. 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. Чаңгыс аай ог-бүле дээш медеррошкин. 10.35; 11.40 — Ог-бүле харылзаларының этиказы болгаш психологиязы. 11.05 — Шыдыраа школазы. 12.10 — Бойдус эртеми. 4 класс. Ильменьниң камгалалдыг черниче аян-чорук. 12.30—Физика. 8 класс. Энергияның хевээр артыш калырының хөөлдүзүү. 13.00 — «Элдепир өгленмишкин». Уран-чечен фильм. 3-кү, 4-кү сериялары. 15.15—15.20 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Улуг Октябрьның 70 чылынга». «Сонгу чүктүг аялгалары» якут ансамбльдиң концерти. 18.45 — «Кыызыл телестудиязының почтазы». Аптека эргелевиниң садыг болгаш хандырыкка организастаар киледиишиниң дарганы Н. Н. Чиркова силерниң айтырыгларыңарга харыылаар. «Чагаа иш-биле сургакчылаашкын». «Чугаалап бериксеп тур мен». «Юристиң консультациязы». 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Алыя төвү». Программада: Медээлер. «Комсомолга партийжи удуртулга». СЭКП Тес-Хем райкомунуң комсомолга партийжи удуртулгазының дугайында. «Күш-ажылчы эвес оруглаларның оруун дугларар». Эрзин районнуң прокуроруу А. П. Дамба-Хуурактың тайылбыры. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Темчыктыг уруглар, чаштар!». «Эх, сени дээ Тишка, Тишка». Мультфильм. 20.15 — «Диплом алыр эрге». Көдээ Нечерноземьенің комсомолчу талыпчы тудуунга аныяк инженерлериниң киржилгезиниң дугайында. 20.45 — Улустарның аялгалары. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Эң-дектиг өгленишкин». Уран-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 22.55—23.35 — «Березкиным» хороводтары». Күргүненің «Березка» хореография ансамбліниң концерти.

Редактор В. С. ШАРАВИН.

ХЕВИС

Кижи бүрүзүнге ажыктыг болгаш херек

Хевис—бажың иштиниң эң-севииде чугула эт. Ону кижи өзээн каш чүс чылдар соңгаар чогаатkан. Ол бажың иштин аян-шинчи кинеринден эңгида, чылыг болгаш таварымчалыг байдалды болдурар. Ол өглениир келии кыстарга бүрүн шагдан бэзр белекке бэзр өдилел. Бо дугайында чоон чүк улузунуң эң эки тоолчургу чугаалары, чогаалдары чогаатtынган. Сураглыг ужар-хемнең безин сактып көрөөлиер.

Хевис аргыары —ол дээрге нарын, хол-биле кылыр ажыл болур. Чоорту эртем-техника сайгыраан, ону үзетпүрге бүдүрер болу бергеи. Орта бүдүргеи хевис бодунуң шынарын, аян хевирин кижилериниң сагыш-сеткилиниң кичээнгейин хаара тударын чидирбес, а харын-даа аңаа чоонуң хереглеп үлам өзүп келгеи.

«Чоон чүк тоолу». Молдавиянның «Флоаре» дуржулга бүдүрүлгезиниң каттыжышкынының ажылдакчылары боттарының чоокта чаа бүдүргеи продукциязының баштайгызын ынчаар адаан. Ону Бүгү-эвилелдиң чүрүкчулдарының хевистер үевүлелии чыгып турар черже, Хинуже чоруткан. Ооң автору үк кылыгының «Супер-Тебриже» хүндүлүг черни эзлээрин эңдевээн-даа, часпаан-даа. Таланттылыглар боттарының уран аргаларын салгалдан салгалче дамчыдып келген.

Хевис аргыачыларының бирээзи мынчаар чугаалаан. «Аваангыр холдарны, оккур карактарны болгаш чымчак тыныштарны машина солуй албас. Хевис — ол дээрге хевис-тир!» Ынчалзажок хоочун аргыкчы бодунуң эң-не ховар уран чүүлү дээш «Чоон чүк тоолунуң» автору Ирина Поляков, Ю. Дементьев эрткен чылдың августа боттары албан-биле конолга чыып чораан, ңел чорүй шагдаа ажылдакчыларынга туттургаан. Суд үезинде чүү билдингенин дээрге бо ооллар ону шагда-ла тыртып турганын ада-иези, инспекция ажылдакчылары биле-даа, улуг кижилер ооллардың тоовайн келген. Оларны 2-3 ай дургузунда эмнээн. Моон соңгаар мындыг үүлгедиг кылбазын судка авазаннар. Олар беш чыл дургузунда наркологтуң учёдугунга турар болганнар. Оларның салым-чолу дээш ада-иениң шынгыы контролю херек дээрзи чугаажок.

Кара таакпы тыртарының кайы хире хоралыының дугайын билбезинден шак мындыг үүлгедиглерни назы четпээнер кылып турарлар. Дүн болуп ону тыртыптар болза-ла, организм аңаа чаңчыга бээр. Назы четпээн Абалаковтуң аразы оглуунуң байдалын билип тура-ла кымгаа-да мыттавайн чоруп тургаш, чүвениң халуун эрттиринген. Суд үезинде ох бичии ооң «хевиң баксыраапза, хүнде каш-даа удаа тыртып турган мен» деп билдингеи. Бир эвес эрте келген болза ону шинтийн, аңаа эмнеп болур тургандыр. Бо удаада ону албадап эмнетпишаан, хосталгазын казып шинткеп.

Кара таакпы тыртарының (наркомания) хоразының дугайын ог-бүле бүрүзүнге чедирери—бистиң сорулгавыс. Ооң-биле демиселдя эргелекчилер, эмнелге ажылдакчылары, өөредилге черлери, ада-иелер бир демдиле чорулар болза, түүнел эки болур.

Л. ДАМДЫП,
Кызыл хоорайның улус судьязы.

ДОСААФ — эрес-дидим чоруктуң школазы

АВТОМОДЕЛИЗМГЕ МАРГЫЛДАА

Сүт-Хөл районнуң Алдан-Маадыр ортумак школазының база-зында Сүт-Хөл, Алдан-Маадыр школаларының болгаш районнуң пионерлер бажыңының техниктиг моделдер кылырының белгүнериниң командалары база Чөөк-Хемчик районуң Бажың-Алаак ортумак школазының командазы автомоделизм спортунга маргылдаа эртгирери-биле чедип келген.

Дөрт командадан 18 автомодель делгеттингеи. Бүрүткеттингеи автомодельдерди АК-1, база 2,5 класстың 13 ангы хевирл. АС—1,5 база 2,5 класстың 5 хевирлери бар. Оларның шинчилеринің марказы тус-тузунда ангы-ангы. Командалар аъйы-биле Алдан-Маадыр школазыңдан 5, Сүт-Хөлдеп —4, районнуң пионерлер бажыңындан — 5, Бажың-Алаак школазындан — 4 модельдерни тус-тузунда эккелгеи.

Алдан-Маадыр школазының картодрому. Команда аъйы-биле бирги чер дээш демиселдя Сүт-Хөл ортумак школазының командазы эгелээн.

Слава Монгуштуң кылганы (Сүт-Хөл, 10 класс) АК-2,5 класстың «КМД-2,5» маркалыг шимчедикчилиг хостуг конструкциялыг автомодели 50Х10 м хемчээлдиг картодромну үш катап долгандыр халаан. Ооң үези 18 секунда болуп, бирги черни эзлээн. Ийи дугаарында ол-ла школаның 10 классынның өөренишкизи Слава Ондарның — АК-2,5 класстың «КМД-2,5» деп шимчедикчилиг хостуг конструкциялыг модели ийиги черни эзлээн. Ол школаның 4 модельдери шуптузу маргылдаага эки киржип, шаңналдыг черни алган.

Бажың-Алаак ортумак школазының 8 классының өөреникчизи Гера Сааның АС-2,5 класстың «РИТМ-2,5» шимчедикчилиг хостуг конструкциялыг модели үшкү черни эзлээн. Пионерлер бажыңының төлээзи — Сүт-Хөл школазының чедиг класының өөреникчизи Мерген Ондарның АК-2,5 класстың «Мар3—2,5» маркалыг шимчедикчилиг хостуг конструкциялың моделин база эки деп өөрө демдеглээн.

Команда аъйы-биле бирги черни Сүт-Хөл школазы чаалап алган. Оларның эккелген моделдери техниктиг шынар талазы-биле шын чогаатtынган болган.

Ийиги черни Бажың-Алаак школазының командазы алган.

Автомоделизм спортун сайгырадырынга Сүт-Хөл школазында тренер аныяк башкы Сергей Дүңчүр чогаадакчы, организаккчы чорүүн көргүзүп келген. Ол ышкаш пионерлер бажыңының бөлүгүм башкызы Тимофей Монгуш тускай мастерская чокдаа болза, автомоделизм спортунга 7-8 класстың ооллардың кызымак өөредип келген. Республиканың хуржулгалыг автомоделист Бажың-Алаак школазының хоочун башкызы Идам Ооржак Сүт-Хөл школаларынга чедип, арга-сүмеин берип келгеннин аныяк тренерлер, жури айыткан.

Сүт-Хөл школазының спортчулары республиканга маргылдаага киржир эргеин чаалап алган.

О. КАП-ООЛ.

ХООЙЛУ-ДҮРҮМ ХҮЛЭЭНДИРИП ТУРАР

Сөөлгү үеде чамдык назы четпээнерниң аразында безин кара таакпы (наркотик) тыртар азы ону улустан садып алыр, тарадыр дээр хоойлу-дүрүмге удур чүүлдер бар болуп турар. Ажыы-биле чугаалаварга, ол дээрге херек кырында хоойлу мурнунга харысаалга хүлээр ужурлуг херек болуп турар. РСФСР-ниң Кезэмче кодексизиниң 224 үүлүнде ооң дугайын доктаадып бижип каан. Кара таакпы, ооң хоразы, ол чүл дээрзин моон мурнунда солунга база айтып бижип турган болганда, аңаа доктаавазы.

Чамдык ооллар, уруглар кара таакпының ёзулуг хоразын билбейн, ону аңаа соңгаргал кеэр дээш ажыглаан болуп турар. Кедизинде барып ол чорук оларны суд сандайынга эккеп турар. Херек бергедей бергенде ам кээп дыр хереглээр конопля кайда үнүп турарын билип алгаш, олче барып, чыып алган болган боду тыртып турган. Ону Кызыл хоорайга тудуп алган болгаш, кара таакпы белетkеп, ону шыгжап, ап чоруп турганы дээш ох шинттиргеи. Суд болгаш истелге үезинде ону кым шын эвес оруже киргеиин ол чажырыпкан.

Шак мындыг үүлдерни колдуунда ада-иезиниң хайгаралыдыгын үнген, хостуг үе-шагын кайы хамаанчок эрттирип чоруур назы четпээнер кылып турар. Оларның чамдыктары харын-даа назы четпээнер херектериниң талазы-биле инспекцияның учёдунда турар болгуулаар. Ол хирезинде-ле ада-иениң, школаларның талазындан кайдыг-даа контроль оларга чок болуп турар. База-ла назы четпээн ооллар ёрээлер болгаш квартираларны бээр.

Айтырыгларны дараазында адрестеп тодарадыр: Кызыл хоорай, Складская кудумчузу, 1а телефоя — 2-28-38, кадрлар килдизи.

№ 5 автобус-биле «Столовая» автобус доктаар черге чедир чоруур.

КЕЖЭЭЖЕ ЧАЛААЛГА

1987 чылдың март 21-де Кызылдың уран үүл училишезинге Бай-Тайга районнуң ажылчы чоннарының төлээлекчилери-биле ужуражмышкыр кежээни болур.

ПРОГРАММАДА:

Районнуң партия болгаш совет органнарының төлээлекчилериниң, культураның ажылдакчыларының, сураг-дыг кижилериниң чугаазы.

Концерт. Этелээри — 19.00 шакта.

Бай-Тайга районнуң улусчу мастерлериниң болгаш уран чуруулга школазының өөреникчилериниң чуруулга болгаш каастагга-дузалал уран үүлүнүң белгелгези 12.00 шакта ажыттынар.

Республика типографиязының клубунга (Щетинкин-Кравченко кудумчузу, 1) үргүлларның «Өөрүшкү» клубун ажыткан болгаш ажылдап турар.

Дараазында болүмнерже чалап тур бис: ниити ыр, танцы, национал хөгжүм хереклелдери, уран ... үлга.

Айтырыгларны дараазында адрестеп тодарадыр: Профобличовуелелдиң культура килизи, телефону —2-22-73.

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниге доктаамал ажылдавры-биле малярлар, малярлар өөреникчилери, мергежилдиг плита эптекчилери херек.

Өг-бүлези чок кижилерге чаагайжыттынган ниитиниң чурттаага бажыңнар бээр, ог-бүлелиглерге эвлеч ... тавар ороолдор болгаш квартираларны бээр.

Айтырыгларны дараазында адрестеп тодарадыр: Кызыл хоорай, Складская кудумчузу, 1а, телефон — 2-28-38, кадрлар килдизи.

«Тываобувьбыт» будурулге каттыжышкынының идик сеп-тээр мастерлерин, мастерлерниң өөреникчилерин, склад эргелекчизин ажылче чалап тур.

Айтырыгны дараазында адрестеп тодарадыр: Дружба кудумчузу, 59, телефон—2-13-15.

ЧАЗАЛГА

1987 чылдың март 17-де үнген № 65 (13365) «Шын» солунда «СЭКП Кызыл хооркомунда» деп материалда очулдурукчуның буруузу-биле частырыг үнген.

Сөөлгү абзацтың өгленнеден эгелеп мынчаар номчуур:

СЭКП хооркомунуң бюрозу Тыва АССР-ниң Күрхан-

АГААР

Республикага токар будуттаар, чамдык черлерге быскан хар чаар. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргеии секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 15—20, чамдык черлерге 25—30 градус соор. Хүндүе 4—9 градус соор, чамдык черлерге 0 градус болур.

Кызылга бичии будуттаар, хар чагбас. Соңгу-барыын чүктен хаттың дүргеии секундада 9—14 метр. Дүне агаарның температуразы 16—18, хүндүе 4—6 градус соок болур.

Автоорукгарга быскан хар чаар, тайгактаар. Көстүүр эки.

КИНО

МАРТ 19-ТА

«НАЙЫРАЛ»: «Охота на дракона» 9.30, 11.25, 13.20, 15.15, 17.10, 19.10, 21.10 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Выкуп» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Неукротимая маркиза» 14.50, 17.30, 20.10 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Большие хлопоты из-за маленького мальчика» 9.30, «Орлёнок», «Ворота в небо» 10.50, 15.00, «Если ты не со мной» 17.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: «Яблоневый сад» 18.00, 20.00 шактарда.

Адресивис: 667000
Кызыл хоорай,
Щетинкин болгаш
Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харылзаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдыралы болгаш үлетпүр килдистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг килдистериниң 2-37-13, чагаа килдизиниң 2-41-27, информация килдизиниң 2-20-60, культура килдизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый килдизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуун келбейн барганда 2-32-73 телефонче болгаар.

Солуунуң индекси 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үлүүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3473.
ТС—00571.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чүрттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 20 пятница № 68 (13368)

1925 чылда үнедезилеттингеш. Өртээ 3 копеек

СЭКП ОБКОМУНДА

Ивижилерниң амыдырал байдалдарының дугайында «Шын» солунда шарлаттынган шүгүмчүлелдиг чүүлдерни СЭКП обкомунуң секретариадынга чугаалажып көрген.

Бо чылдың март 5,7 болгаш 12 хүнинде үнген «Шын» солунга журналист К. Чоодуның чүүлдеринде Тожу районнуң ивижилериниң садыг, медицина болгаш культура хандырылгазында шыңгыы четпестерни шүгүмчүлээн, оларның амыдырал байдалдарында таарымча чок чүүлдер дугайында бижээн деп доктаалда демделээн. Ол ышкаш автор ивиң ажылының хөгжүлдезиниң, бойдус камгалалының перспективтиг айтырыгларынга доктаваган. Солунда үнген шүгүмчүлелдер ивиң ажылын хөгжүдеринче, бо ажырда ажылдан туралларга таарымчалыг байдалдарны тургузарынче чогуур кичээнгейни республиканың Агроүлетшүрүткомунуң, СЭКП Тожу райкомунуң болгаш райкүүскомнуң талазындан салбайн турарын хереченилеп турар.

Районнуң совхозтарынга ивиң ажылын хөгжүдери-биле, ивижилериниң социал амыдыралын болгаш культура байдалдарын улам экижидери-биле холбашкан бүгү айтырыгларны чогуур министерстволар болгаш ведомстволар-биле кады бир ай хуусада хаяа өөренип көрүп, эргежок чугула хемчегларын ажылдап кылырын болгаш боттандырарын, ооң түңнелдерин СЭКП обкомунга ыңгыдырын обкомуун көдээ ажыл-агыйы болгаш аъш-чем үлетшүр киялдызынге (Ш. Д. Ооржак), СЭКП Тожу райкомунга (С. Ы. Моигуш), Агроүлетшүрүткомга (М. Е. Абрамов, И. М. Суваадии), Тожу райкүүскомга (Т. Х. Моигуш) СЭКП обкомуунуң секретариады даасканы.

БӨГҮНИҢҮҢ ФОТОМЕДЭЭЗИ

ЧҮРУКТА: Кызылдың даараныла фабриказының ажыл-ишчилери. Оң талазында мурнавчы даараныкчы Моигуш Хөөкүй-ооловна Чысыннаа Улуг Октябрьның чедеи чылынга алдар болдурган социалистиг чарышка идепкейлиг киржип, шалыпчы ажылдан турар.

Ол он чыл дургулунда ында бир дугаарлыг бригадага платьелерни даарап келген. Бригадазының аныяктарын ажылга өредиринче база сагыш салып турар.

Ооң бригадазы бо хүнимерниң социалистиг чарыжының бирги черинде болбушаан. Олар бо чылдың баштайгы айларында продукция бүдүрериниң планның ажыр күүседип келген. Ам мартның даалгазын ажыр кылыр дээш чаржып турарлар.

...О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

БЕДИК ШАҢНАЛ-БИЛЕ

РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлели биле Профессионалдар Эвилелдериниң Бүгү-эвилел Төп Чөвүлели 1986 чылда РСФСР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүлдезиниң Күрүне планын чедиишкинниг күүседирери дээш Бүгүроссияның социалистиг чарыжының түңнелдериниң дугайында доктаалды хүлээп алган.

Хоорайлар болгаш районнар аразында социалистиг чарыштың тиилекчилериниң бирээзинге ТЫВА АССР-НИҢ АК-ДОВУРАК хоорайы саматкан болгаш РСФСР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң шилчиир Кызыл тугу-биле планиатткан. (СЭТА).

ОРУКЧУЛАРДА

Ак-Довуракның орук септелге-тудуг эргелелиниң ажылчыннары автооруктарының анга-аңгы участоктарынга капитал болгаш ортумак септелгелерни кылып, оруктарының ажыглалын экижидер дээш кызымак ажылдан турарлар.

Юбилейлиг чылда коллектив ийи айларның планның онаалдазын ажыр күүсетиен. Чижээ, февральда 47 муң рубльдиң тудуг-монтаж ажылдарын кылган. Орукчулар кыжын Ак-Довурак—Абаза аразының автоорууның капитал септелгезинге ажылаар орук-тудуг материалдарының белеткединге болгаш Кызыл-Мажалык — Эрги-Барлык орууның участогунга ажылдап кыштаан.

Деге Монгуштуң бригадазы бо ажылдарга идепкейлиг киришкен. Бригада план дуглар 16 муң рубльдиң ажылын кылыр турган, ону 30 муң рубль түнге чедиргеи.

С. САЛЧАК.

КАЛБАК ДЕТКИИШКИН

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл болур ооң таварыштыр бо чылдың апрель 18-те коммунистиг субботникти эрттирер дугайында өгелекчи сананды калбак-делгем Төрээн чуртувустуң бүгү черлеринде күш-ажылчы коллективтер калбакбиле деткиш эгелээн болгаш ол хүн эң бүдүрүкчүлүг ажылдарын хүлээнип турар.

Тушиивоюң ук аргыыр фабриказы. Ол ийиги беш чылдың бирги чылының күрүне планның чедиишкинниг күүсеткени дээш бо фабрика СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң, ВЦСПС-тиң болгаш ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугу-биле шаңнаткан. Бедик шаңналга сорук кирген ажылчыннар, инженер-техниктиг ажылдакчылар Улуг Октябрьның 70 чылынга төлептиг ужуражыр дээш социалистиг чарышты улам калбарткан.

Фабриканың ажыл-ишчилери апрель 18-те 180 муң эжеш уктарны аргып бүдүрери хүлээнген. Ол дээрге эдерер планында көрдүгеннидеп ийи катап хөй.

— Ол хүн бүгү продукциазы чүгле эки шынарлыг кылдыр бүдүрер деп шиитпирлээн бис. Брак чок ажылдары коллективте шуут дүрүм апаргап. Коммунистиг субботник хүнүнде каш дакпыр күжениишкинниг ажылдаарынга кижи бүрүзү белеткеннип турар—деп, фабриканың директору Р. Кузнецова субботникке тураскаатkан митингиге чугаалаан.

Амгы үеде фабриканың коллективи кылган продукциязын магазинперже дорт кииреп арганы ажыглаарынга белеткеннип турар. Садыг четкизиниң контролю чокка магазиннерже барааның дорт чорудары улуг харысалгалдыг. Багай шынарлыг болгаш үрей кылдынган продукция дугайында кандыг-даа чүгле түрбес үзүрүүр. Амгы үеде бүгү продукциязының чүгле 0,02 хуузунга шылары багай деп хомудалдар кээп турар. Оны шуут болдурбазыны чедип алыр дээш ажылчын бүрүзүниң харысалгазын бедиткен, хереглелдерни четчир кылдыр, үезинде хандырар дээш бүгү арга-курлавырларын тып ажылдаарын үе иегеп турар.

Рейд бригадазының кежигүннери:

А. ОРУС-ООЛ,
Кызылдың аъш-чем барааннар садыгының плаң киллизиниң начальныгы,
А. ДАРЖАА,
Тыва радиоюң корреспондентизи,
С. ЧООДУ,
«Шынның» корр.

КИЖИ БҮРҮЗҮНДЕН ЭГЕЛЭЭР

Ажыл-херекти ала-чайгаарлаашкын-биле көөр, эң үстүкү удуртур органнардан айтышкын маңнар, шак бүрүзүн бүдүрүкчүлүг ажыглавас, күш-ажылдың сагылга-чуруму кошкак турганындан Самагалдайның харылзаа белдиринге ажыл-чорудулгалынга улуг четпестер, харын-даа сандаваткыннар турганы чажыт эвес. Телефон харылзаалы, радио дамчыдылгазы район төвү Самагалдайдан эгелээш чурттакчылыг көдээ суурларга чедир доктаамал ажылдавайн келген. Ак-Эрик, Берт-Даг болгаш Шуурмак суурларның чурттакчылары радио дамчыдылгаларын орта дыйжавайн турган.

Харылзаа белдиринге чамдык ажылдакчыларының ажылынга ээ-харысалга чогундан почта чедирер машиналар удаа-дараа үрелип, тоймаглаттының турганындан почта чедирилгезиниң графиги болганчок-ла үстү бээр турду. Харылзаачыларның ажылын четпес организастап келгенниң түңнелинде ай, квартал планнары доктаамал күүсеттинмейн келгенинден, харылзаа белдири районнуң бүдүрүлгелериниң чарыжыгга кудуруктап, хожудан турарларының одуруудан үнмейн турган. Почта чедирилгезинде, телефон харылзаазында четпестерниң дугайында хомудалдар, негелделер хурал-суулаага-даа бо-ла чидии-биле тургустунуп турган.

Ажылда бар четпестерни канчап эдип алырыл? Бо талазы-биле чүнү кылза экиа? Бо айтырыглар харылзаа белдиринде партия, профсоюл, комсомол организастыларының база коллективте хереэженнер чөвүлелиниң мурунга тургустунуп келген. Айтырыгны коллективтиң бүдүрүлге хуралынга сайгарып көрдүүс.

Коммунистерни кол-кол участоктарга бижыглаан бис. Коллективке күш-ажылдың сагылга-чуруму бижыглаарыче, кижи бүрүзүнүң ажылынга харысалгазын бедиперинче, ажылдың шынарын экижидерниче кичээнгейни үгландырган. Участок бүрүзүнге дээштиг хемчегларны ап, кижилер-биле ажылды экижиткенинден түңнелинде эрткен чылдың планныг даалгаларын харылзаа белдиринің ишчилери

Лекция пропагандазы болгаш политхүн

ҮЕНИҢ НЕГЕЛДЕЗИНГЕ ДҮҮШТҮР

Улуг-Хем районуң Ак-Туруттан Седип Сангаажап аңгы эртип турар политхүннерге хамаарыштыр мындыг айтырыглары бисче бижип чоруткаш, селүп дамчыштыр харылзаа бээрин дилээн.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленуму аңгы эде тургустунуушкун чүгле ийи эвес, а херек кырында ажыл-херээнис, хүн бүрүнүң аңыдыралы апарган деп түңнээн. Мында хамаарыштыр лекция пропагандазының болгаш чаңгыс аай политхүнүнүң дээштиг чоруун канчап чедип алырын, лекция пропагандазы-биле чаңгыс аай политхүнүнүң ынчалы болгаш ниитилешкен чүүлдерин чүдел, чаңгыс аай политхүнге хамаарыштыр түңнелин канчаар үндүрерил?

Ук айтырыгларга хамаарыштыр СЭКП обкомунуң лектору Ш. Д. Куулар дараазында тайылбырны ылгаан.

СЭКП ТК-ның апрель (1985 ч.) Пленумунуң, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң ажылдан кылганы чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедир дугайында партияның стратегтиг угланымышкынын, ону күүседир дээш совет ниитилелдиң бүгү адырларынга эде тургустунуушкунуң совет кижилер ийи-биле деткивишаан, боттарының ажыл-херектеринде ажыглаан эгелей берген. Эде тургустунуушкунну ёзулуг-ла ажыл-херекчи, партийжи принципиалдыг ёзу-биле чорударынга идеологтуг кижизидилге ажылдары шөкү черни эвлээр.

Амгы үеде эде тургустунуушкун үгле ажыл-агыйларда, бүдүрүлгелерде, организацияларда эвес, харын кижилериң үгаан-медерелинде, сагыш-сеткилинде, мозуларында база илереттинип турар. Ажылчы чонуң үгаан-медерел өзүлдезинге, ажыл-агыйның эртемге үндезинээп үдуртуп башкарарынга, үениң чугула болуушкунарын чонга дүргеп дыңнадып чедирериниң лекция пропагандазының болгаш чаңгыс аай политхүннериниң ролю улуг.

Үоокта чаа СЭКП обкомунуң бюрозу «Лекция пропагандазы болгаш чаңгыс аай политхүннерни эртирерин улам сайгыдыңгайындаг талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалды хүлээп алган. Ында лекция пропагандазының кол-ла четпес чүүлү — ооң амыдыралдан хоорулчаа, кижи факторун идепкейжиндеринче кошкак кичээнгей салып турары, республиканың социал-экономиктиг болгаш культурлуг хөгжүлдезин дүргедиринде болуп турар эде тургустунуушкунуңу утка-шынарын хаңы сайгарып көрбейн турарында деп айтыкан.

Ол шыкаш чаңгыс аай политхүннерни эртирериниде база четпестер эвээш эвес. Чамдык районнарда политхүнүң болур үезин боттарының күзели-биле өскертип азы ол хүн ажыы-бүрү өске чүүлдер эртирери-биле хоюштуруп турары шын эвес.

Ынчангаш чаа негелде ёзугаар политхүнүң ай санында, дөрт дугаар четвертте эртирер, ол хүн өске кандыгдаа хемчеглер болбас ужурлуг. Лекция пропагандазы үениң кол негелдези — чурттуң социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедедирри-биле, бүдүрүлгениң интенсификациязы, эртем-техниканың деп-шилгези болгаш өске-даа айтырыглар-биле сырый холбаштырары чугула. Ооң-биле чергелештирер лекция пропагандазының тодаргай план системазын коллективтерге тургузар, кадрларны шилип тывар, олардың аттестациязын чорудар, аныяк кадрларны өөредип алыр. Бо ажылче эртемденнериң, дээди болгаш тускай ортумак өөредилге черлериниң башкыларын киириштирери эргежок чугула болгаш ажылдың шынарын бедидер.

Лекция пропагандазын-даа, чаңгыс аай политхүнүң-даа партия комитеттериниң ниити удуртулгазы-биле чорудуп турары оларның ниитилешкек чүүлдериниң бирээзи ол. Оон аңгыда оларның эчис сорулгазы — база демей — ажылчы чонуң үгаан-медерел өзүлдезинiң негелдезин хандырары, партия, чазактың салган сорулгаларын дүргеп ажыдыралга боттандырары.

Ынчалза-даа олар кижилерге медээлер чедирер аргахевирлериниң талазы-биле онзагай талаларлыг. Лекция пропагандазын колдуунда «Билиг» ниитилелиниң шугуму-биле тускай белеткелдиг лекторларның күжүн ажыглап, партия комитеттериниң бадылап каапы тускай планграфик ёзугаар үргүлүү чорудуп турар. Оон аңгыда черлерде пропагандистер бөлүктерин аңаа ажыглап болур.

Чаңгыс аай политхүннерни СЭКП райкомнарының бирги секретарлары, ол шыкаш Ак-Довуракта, Хову-Аксында партия комитеттериниң секретарлары боттары удуртуп, организастап эртирер хүлээлгелиг. Чамдык районнарның бирги секретарлары ол ажылды өске секретарьларже дамчыдып, ол шыкаш СЭКП райкомунуң илеткелчилер бөлүүн бадылап, ооң ажылын удуртуруннап ойталап турары шын эвес деп, бирониң доктаалында дорт айыткан. Ооң-биле чергелештир чаңгыс аай политхүннерни лекциялар азы узун илеткелдер дыңнаарыбиле солуп турары база чаа негелдеге дүүшпес. Политхүнүң кол сорулгазы — партия, совет болгаш ажылагый удуртукчуларның ажылчы чон-биле, күш-ажылчы коллективтер-биле политиктиг харылзаазының база бир хевири болур. Ынчангаш олар ол хүн ажылчы чон мурнунче үнер, оларның дүвүредин турар бүгү-ле айтырыгларга тодаргай харыны бээр ужурлуг.

Ниитизи-биле лекция пропагандазы республикада бай эвес чоруп турар-даа болза, ооң дээштиг чоруу эвээш болуп турар. Лекцияларның утка-шынары чаныс, илаңгыя чурттуң азы районнуң социал-экономиктиг хөгжүлдезинге хамаарыштыр лекциялар эвээш. Эвээш кижилиг, бичии коллективтерде азы ырак-узак черлерде, суурларда ажылчын болгаш аныяктарның ниити чуртталга черлеринде лекция пропагандазы кошкак чоруп турар. Ынчангаш бо айтырыгларже кичээнгейни улгаттырар апаар. Ол чүл дээрге-ле лекция кылырда ынап-ла эңдере хөй кижини чаңгыс черге чыып алырынче эвес, а лектор кижи боду коллектив бүрүзүнге чедип ажылдаар дээни ол.

Политхүннериниң кол сорулгазы — чон-биле ужуражылга үезинде тургустунуп келген чугула айтырыгларны шинтирлээр дээш хемчеглерни ажылдап кылыры болур. Ынчангаш ол хүннерде колдуунда удуртукчу ажылдакчыларның киржип турар ужуру-даа ында. Политхүнниниң салдары-биле бар арга-курлавырларны дилеп тыварынче кичээнгей салза эки.

Чаа негелде ёзугаар, чаңгыс аай политхүннериниң тематиказын СЭКП хооркому, райкомнары ажылдап кылырга дээштиг болгаш шынарлыг деп көрген. Ынчалза-даа партияның болгаш күрүнениң чугула улуг документилерин чонга калбаа-биле таныштырар таварылгада политхүнүң темазын солуурун үстүкү органнардан сүмелээр. Арткан таварылгаларда партия комитеттериниң бадылап каан планын ёзугаар болур. Чамдык удуртукчулар чүгле боттарының коллективтериниң мурнунга ужуражылга кылырын орайдажып турары политхүнүнүң сорулгазынга күүшпес. Удуртукчу кижиниң ол хүн сорулгазы күш-ажылчы коллективтерже, чон мурнунче үнери болур, а бодунуң коллективиниден ол ажылчы чонуң негелдезин долу билип ап шыдавас. Ынчангаш мындыг удуртукчуларның боттарының коллективинге болган ужуражылга-хураддарын чаңгыс аай политхүн эрттирген кылдыр кижи санап турары — партийжи даалганы чедир күүсетпейн турары ол деп санаар апаар. Партия комитеттери чыгдыкып келген айтырыгларны өөренип көргеш, кымны кайнаар чорударын шинтирлээр болгаш ону контрольдаар. Эң чугула чүүлдериниң бирээзи политхүнүнүң айтырыын болур хүнүден баш бурунгаарла чер-чер айны-биле чарлап дыңнадыр. Ынчан ону эртитерер харысалгалыг кижилерге-даа, дыңнакчыларның айтырыгларга белеткенип алырынга-даа эптиг болур.

Ол хүн эртken соонда, анаа салдынган чонуң негелделерин, айтырыгларын шинтирлээр хемчеглерин ажылдап кылгаш, ооң күүседезин дараазында болур политхүнүнүң айтырыын чугаалажыр мурнунда, кыдыңган азы кылдыкып турар ажылдар дугайын улуска дыңнадып, түңнелин үндүрүп турары чугула. Чамдык айтырыгларны коллективтиң бодунуң күжү-биле шинтирлеп болур. Оон аңгыда чыгдыкган эки арга-дуржулгаларны непередип, ажылга ажыглаары — политхүнүнүң дээштиг чоруун бедидери чугаажок.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң хүлээп алган доктаалында идеология ажылының дээштиг чоруун чедип алыры эргежок чугула айтырыгларның бирээзи дээрзин база катап онзалап айткан. Ынчангаш лекция пропагандазы болгаш политхүннерни үенең негелдезинге дүүштүр эде тургузар, оон чаа арга-хевирлерин дилеп тывар, бар арганы долу ажыглаар дээш идеология активи чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар ужурлуг.

Ш. КУУЛАР,
СЭКП обкомунуң лектору.

Кызылдың аъш-чем барааннар садыының садыгжыы Светлана Иргит эртken чылдың планның онаалдаларын чедиишкинниг күүсеткеш, 1986 чылда «Мергежилиниң тергиини» деп атка четкен. Ол «Социалистиг чарыштың тинлекчизи» деп хөрек демдээниң база эдилекчизи.

Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг утkуур дээш күш-ажылчы маргылдаага ол идепкейлиг киржип турар. Юбилейлиг чылдың ийи айларының планның онаалдаларын С. Иргит ажыр күүсеткен.

ЧУРУКТА: С. Иргит ажыл үезинде.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

ҮЕ-БИЛЕ ДЕҢГЕ БАСКАН

«Барлык» совхозтуң Бижиктиг-Хаяда хойжу бригадазы эртken чылын төрүүр чүс хойга онаалтыр ортумаа-биле 92 хураганны, хой бүрүзүнден 2,7 кг дүктүг ап, малдың баш санын менди камгалаар планын ажыр күүсеткен.

Хойжу бригадада ажылнижинге харылсалгалыг, мурнакчы арга-дуржулгалыг хойжулар-ла хөй. Оларның бирээзинге коммунист Сарыг-оол Сарыгарович Баганай хамааржыр.

Ол амыдырал-чурттаганының таваан салып, өг-бүле тудкан эжи Докпак-кыс Адыяевнабиле ажыл-ижин мал ажылындан эгелээннер. Оларның малчын стажы ам 22 чыл ашкан, ооң иштинде 15 чыл улаштыр төрүүр хой малдап, совхозтуң хоюнуң баш санын көвүдедиргеге төлептиг үлүг киирип, хөй тонна дүктүг күрүвеге киирген.

Агаар-бойдустуң таарымча чок үелери турза-даа, малчын өг-бүле чыл бүрүде социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседип келгеннер. Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында ол төрүүр 330 баш хойдан 358 хураганны, азы төрүүр 100 баш хойдан 108 хураганны, бир хойдан 2,3 кг дүктү кыргын ап, совхозтуң мурнакчы хойжуларының одуруунган дүшпээн.

Бо чыл база онзагай, юбилейлиг чыл. Улуг Октябрьның бистиң чуртка тинлээнiниң 70 чылы. Юбилейин бедик чедиишкиннер-биле үткуур дээш коммунист С. С. Баганай шудургу ажылдап турар.

Амгы хүннерде мурнакчы кадарчының коданында байдал эки. Ол кыштаглаашкынга хынамчалыг белеткенип, мал чемин четчири-биле курлавырлап алган. Ооң кыштаа Алдыы-Шыраа-Булак аксында Өртеи-Тейде. Хойжунуң коданында 341 баш хойпуң 80 хуузу оолдапкан, хураганнары онча-менди. Дузалакчы кадарчы-сакманшын Ооржак Моңгүш-оолдуң өг-бүлези малчынга эки дузалажып турар.

Дуржулгалыг хойжу С. Баганай мурнакчы хойжуларның арга-дуржулгазы-биле таныжып, ону эш-өөрүнге, аныяк малчыннарга дамчыдып берип чоруур, дагдынык-чы.

Кызымак күш-ажылы дээш С. С. Баганай «Социалистиг чарыштың тинлекчизи» деп хөрек демдектериг, хүндүлел бижиктер, өртектиг белектер-биле каш удаа шаннаткылаан. СЭКП Тыва обкомунуң кежигүнүнге-даа соңгудуп чораан. Кижилерге эптиг-эдектиг, сагыш-човаңгыр, бичe сеткилдиг, топтуг-томаанныг мурнакчы хойжуга эш-өөрү чоргаарланыр.

Х. МОНГУШ.

«ИДИК БАКТА ЭЖИК ЫРАК»

Кыштың соогу дүжүп кээрге кижи бүрүзү кидис идик кедер. Эрткен чылдың күзүнүнде Каа-Хөминиң Сарыг-Сеп суурунуң «Идиктер» магазининге чаа кидис идиктер киирген. Ону садып алыр дээн садып алыкчылар будунга таваржыр хемчээлиниң аайы-биле шилип эгеледи. Мен база-ла будумга кедип, шилип көргүлеттим. Улуг, бичe размерлер шуптузу бар болган.

Идикти кылып каан шынарын көргеш-ле кижи садып алыр хөнүү чок апаар чораан. Эжеш идиктиң бирээзи эки, өскези багай, бир-ле черинде брак бар боор. Бутка суккаш, кедиптерге бирээзи тар, азы хончузу улуг, бажы моңгүүр боор, черле таарымча чогу кончуг. Шак мындыг шынары багай идиктерни кым алыр боор. Ынчангаш кандыгда саарылга чок аңаа чыдып турар. Хереглээн кижилер экилерин, шынарлыын шилип алгаш баарга, багайдары шүглүп чыдып каарга ону кым-даа садып албайн турар.

Садып алыкчыларның хереглээни-ле күштүг болгаш колдуунда-ла школачы уруглар, оолдар кедер кидис идиктерни садып ап турар. Идиктерни кылган шынары багай боорга, чамдык садып алыкчылар «соонда эки идиктер келир боор» дишкеш, чүнү-даа садып албайн, куруг үнүп турдулар.

Садыгта кээп турар идиктерниң аразында экилери база бар болбайн аан. Ындыг идиктерни чон дораан-на арылдырыптар. Чамдык кижилер ол шынар чок идиктерни эде кылдыртып алыр дээш улуг размерлиин садып ап турары база бар.

Кидис идиктерниң шынарын экижидер талазы-биле Кызылдың алгы заводу боттуг хемчеглерни чүге албайн турарыл? Бүдүрүлгениң технологизин экижиттейн чыткаш, эки шынарлыг кидис идиктерни канчап бүдүрерил? Бүдүрүп турар продукциязының шынарын экижидер дээш алгы заводунуң удуртукчулары моон соңгаар кандыг хемчеглерни алыр иргил?

В. УИНУКАЙ.

Кооператорларда

КӨДЭЭ ИШЧИЛЕРГЕ САДЫГ ХАНДЫРЫЛГАЗЫ

Республиканың көдээ ажыл-ишчилериниң садыг хандырылгазын чедиишкиннинi шинтирлээри — Тыва Респотребсоюзтуң районнарда садыг организацияларының будурулгелериниң бедик харымсалгалыг болгаш чогаадыкчы ажылдаарындан дорт хамааржыр.

Бистиң республиканың кооператорлары эде тургустунуушкунга долу киржилгелиг болуп, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шинтирлерин амыдыралга боттандырарынга үлүүн киириштирип, ынаг күзел болгаш сонуургал-биле ажылдап турар. Шынап-ла ындыг. Ажыл-херекти үндезинин-биле эде тургузар, орта кижи факторунуң киржилгезин бединдер дээн партияның салган сорулгазы Респотребсоюзтуң ажыл-ишчилерин хей-аът киирип, чаа чедиишкиннерже кыйгырган. Күш-ажылчы түңнел эки болуп, эрткен чылды чедиишкининг доозкан.

Ону тодарадырга мындыг. Үүрмектеп садар бараан саарылгазының планы 104,4 хуу күүсеттинген. Пландан ажыр чонга 5 миллион рубльдиң бараанын саарган. Эрткен чылдың бараан саарылгазы 1985 чыл-биле дең-нээрге 9,4 миллион рубльге өскен. Бараан саарылгазының планы ниитизи-биле социалистиг хүлээлгеге көрдүнгениниден эрте, декабрь 20-де, күүсеттинген. Ылаңгыя Барыын-Хемчик, Улуг-Хем, Каа-Хем, Тожу, Моңгүн-Тайга, Кызыл, Сүт-Хол районнарның хереглекчилер ниитилелдери, Балгазының көдээ, «Найырал», «ҮТКА 25 чыл», «Өөк», Тока аттыг, «Тинлехте» совхозтарның ажылчын кооперациялары планның онаалдаларын декабрь 5-те-ле күүседип алганнар. Кооперацияның өске адырлары планнарын чедиишкиннинг боттандырганнар. Чижээ, ниитизиң чемнелгези планын 104,7, оон иштинде кулинар кылыгларының — 109,4 хуу боттандырган. Чартык фабрикатарны бүдүрери, садары 10 хуу, кондитер болгаш кулинар кылыгларын бүдүрери 1,5 катап көвүдээн. Ол шыкаш ногаа консервалаары 4, колбаса кылыгларын, эзиртпес суксун садыгларын барык ийи ажыг катап өскен.

Капитал салыышкынының шинээдип алыры—114, кол фондуну ажыглалга киирери — 121 хуу күүсеттинген.

Көдээ чурттакчыларны ногаа аймаа-биле четче хандырар ажыл багай эвес болган. Картофель белеткээрин 1,2 катап көвүдеткен. Капуста, огурец, помидор белеткээр, садар планнар күүсеттинген.

Эрткен чылын районнуң белеткел организацияларының бедик көргүзүглерни чедип алган. Оларның саныңга Эрзининиң, Чаан-Хемчиктиң белеткел конторазының коллективтери хамааржыр.

Өөрүнчүү чедиишкиннерден ангыда чедир шинтирлеттинимээн айтырыглар ам-даа бар. Херек кырында бар бүдүрүкчү күштернин ажыглалы куду. Ылаңгыя ол столоваялар ажылынга хамааржыр. Четпестер магазинниер ажылында база хөй. Ында барааннарның ассортиментизи кызыы. Ол ажылга контроль-хынаалга куду деп-нелде, садыг кылдистеринде товароведтериниң негелдези кошкак. Ооң чылдагааны-биле складтарда бар бараанкар садыг четкилериниге ой-шаанда четпейн баар таварылгалар хөй.

Садыг, ниитизиң чемнелгеге черлериниде садыглаашкынының культуразы негелдеге ам-даа дүүшпейн турар. Столоваяларга белеткээн аъш-чемниң шинары багай, повар болгаш кондитер кижилерин тускай хеп-биле хандырып турарында четпестер бар. Кадрларны шилип алыр, оларны кижизидер, ажылга быжыглаар талазы-биле чедир хынар ажылдар бар.

Он ийиги беш чылдың ийиги чылында эрткен чылгы чедиишкиннерни быжыглаар, ажылдың темпизин кудулаппас сорулга-биле республиканың кооператорлары чаа социализтиг хүлээлгелерни алганнар. Ону ам боттандырып турар.

Бо чылын бараан саарылгазын декабрь 30-де күүседири, пландан ажыр 600 муң рубльдиң бараанын садары көрдүнген. Улуг Октябрьның 70 чылынга чедир 500 муң рубльдиң бараанын саарар.

Үнүүшкүнүүр садыглаашкынны, базар делгелге, ярмарканы калбаа-биле ажыглаар. Бар арганы ажыглап турган, ниитизи-биле 1200 муң рубльдиң саарылга орулгазын немей алыр. Беш магазинни депшилгелиг аргаже шилчидер, садыг будурулгелериге 800 ажыг дериг-херекселдерни тургузуп, оларны шинээдип алыр. Эде дерилгенин, чаарты кылыышкынның күсели-биле 320 дөрбелчин метр шөлдү немей ажыглаарын чедип алыр.

Совхозтарның малчыннарына таарымчалыг байдалдарны тургузуп бээр соруль-га-биле сүт-бараан фермаларына 66 магазинни тудуп, дерээш ажыглалга киирер. Барыын-Хемчик райпозунуң цегинге бо чылын эзирттес суксунну будурери көрдүнгеп. Кызылга, Эрзинге, Шагаан-Арыгга колбаса будурулгелерин, Сарыг-Сепке, Мугур-Аксыга колбаса цехтерин тудуп, көнө бараан болдурар. Оларның ачызында чылда 150 тонна колбаса будуртуңуп турар апаар. Ол шыкаш садыг, будурулге объектилери ажыглалга дужаатынар.

Республиканың малчыннарын чугула херегледдиг барааннары-биле хандырары кооператорларның кол хүлээлгээн болуп турар. Амгы үеде малчыннарга 86 автомагазин бараан болуп турар. Чодаачы-садыгжылар малчыннарның негелдезинге дыңнангыр болуп, ажылын бедик харыысалгалыг, ак сеткилдиг күүседип чоруурлар.

Партияның XXVII съездизиниң шинтирлериниге, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң эде тургустунуушкун болгаш кадр политиказының дугайында айтыышкынарынга сорук киргеп республиканың кооператорлары ол сорулгаларны амыдыралга боттандырар, кадрлар-биле ажылды негелдеге чедир тургузар, кижи факторунуң ролюн улам бедидер дээш улам кызымак, бир деңниг ажылдаарлар. Аңаа көрүү бадыткал бо-дур: кооператорлар бо чылды бедик көдүрүлүшкүнүүр эгелээн болгаш январь-февраль айларның бараан саарылгазының планын 101,2 хуу күүсеткен.

К. САТ.

Пропагандистерге болгаш дыңнакчыларга

Экономиктиг билиглер школазы

КАПИТАЛ САЛЫЫШКЫННАРЫ— ИНТЕНСИФИКАЦИЯНЫҢ МАТЕРИАЛДЫГ ҮНДЕЗИНИ

2. БҮДҮРҮЛГЕ КҮЧҮЗҮНҮҢ АЖЫКТЫЫН БОЛГАШ ЧАРЫГДАЛЫН ДУГЛААРЫ

Капитал чарыгдалдар тургустунган кол фондуларның ортээ болуп шилчээш, ажыл-агыйларның аргаже саныныче ийи арга-биле — амортизация (эзенди) болгаш арыг орулганың немей өзүлдезе болуп эгээн келир. Амортизацияда, арыг орулга болган ажыл төлевириниң фондузу акша хевирге-биле ажыл-а. 2-ның төнчү продукциязы болур. Оон түс-түс кезектерге дагыны бүдүрүшкүн үезинде аңгы-аңгы хереглелдерге бээр. Амортизация хөреңгизи кол чепсек-херекселдерниң капитал септелгезинге база оларны чаартырынга чарыгдаттынар. Ол чыгдыкган байлакты камгалап арттырарының үндезини болуп турар. Арыг продукт (ниити орулга) ажыл төлевириниң фондузун база ажыл-агыйның орулгазы база орулгалыг ук чарыгдалларның сайгарган продукциязының өртээнден казып кааптарга билединге бээр болгай.

Орулга —кол-даа, немелде-даа төлевириниң кара чаңгыс дөзү, оларның өзөриниң дөзү. Оон-биле кады ол ажылчының, ооң кезектериниң орулгазының, орулгалыының база оларның өзөриниң үндезини. Амортизацияны болгаш арыг орулганы каткаш, херек кызырыкка бар кол фондулар-биле хозтарның чарыгдалдарын ол кезээн ажыл-ишчилерниң ажылчаар дуглаттынын турарын санап болур.

Экономиктиг категориа болгаш ажыл-агыйны чорудуп турарының ажыктыының көргүзүү болур арыг орулга бодунуң иштики тургузуунун байдалы-биле нарын. Хувааларда үезинде ол каш кезектерге чарлып. Оон кол кезээ ажылчы чонуңң хууда орулгазы болур, ол дээрге ажыл төлевири-дир (У¹—кол төлевир, У² —немелде төлевир, ашаа тарифке, албан-дужаал шалынынга яазы-бүрү немелделер болгаш немей төлелгелер кирер). Орулганың чамдык кезээ социал страхованнеже болгаш социал хандырылгаже шилчидилгелер болуп төнчүткен бүгү —чон фондузунче кирер ооң соонда ол ажылчы чонуң өг-бүле орулгаларынче эгиттинер.

Арыг орулганы ажыл агыйда азы бригадада бар фондуларга үлээрге, фонду-ларның орулгалыы билединер а арыг орулганы агар чарыгдалдарга, а азы продукциязының бот-үнезинге үлээрге чарыгдалдарның орулгалыы үнер. Ийи көргүзүг кайызы-даа ажыл-агыйга капитал чарыгдалдарны шын тургузарынга ажыктыг.

Фондуларның орулгалыы ажыл-агыйда бар бүгү бүдүрүлге күчүзүн канчаар ажыглап турарының көргүзүү. Ол — капитал салыышкынарны дуглаарының хуусаалары санап үн дүрериниң үнде.

Кол угланыышкыннарда капитал салыышкынарының ажыктыын бедидер, оларның дуглаарының хуусаазын кызырар деп сорулганы салган. Чарыгдалдарны дуглаарының хуусаазы дээрге капитал салыышкынарының ортээнин эгиттиниринiң үезин-дир.

Орулгалыг, азы тик орулгалыг, азы карылгалыг — бүгү үш таварылгаларда капитал салыышкынарын ажыглаанда дараазында формуланы эптиг:

$$\text{Ток} = \frac{К}{Ч + А},$$

мында хемчээкчизинде — капитал салыышкынар кол фондулар болуп хуулганда сеолгүлерiнiң үлүүнге таварлыш турар арыг орулга (Ч) база оларның амортизациязы (А), а саналкызында — чыл дургузунда өлүп турар түң-биле объектинге капитал салыышкынар-дыр. А олар каш-даа чыл үзамдыга бээр болганда формула ам мынчыг болур:

$$\text{Ток} = \frac{К_1 + К_2 + К_3 ... + Кп}{Ч_1 Ау + Ч_2 А_2 + Ч_3 А_3 ... Чп Ап}$$

Тудугнуң болгаш шинээдиишкиннинiң хуусаалары дүргеп болган тудум-на, дугла-лымшкын хуусаазы кыска болур дээрзин формула көр-гилерниң чаартырынче хөйнү чорудуп болур, олар капитал септелгеге эвээш үнер. Моон-биле холбаштыр бүдүрүлге чепсек-херекселдеринге — техникага, дериглерге, бажыңнарга хумагалаадыг, ээ ёзугуле хамаарыылга кончуг угула. Камныг чорук чүгле чорутукан тудум-на, ажыктыг беримче чок хөй курлавырлар ышаар үнер. Оон аңгыда олар немелде курлавырларны база кичээнгейни негээр. Чогум-на харын ынчангаш бүдүрүлге күчүлерин тударының болгаш шинээдип алырының хуусаазын кызырары чугула болуп турарының ужуру ол. Бүдүрүлге фондуларын ажыктыг ажыглаары, оларның орулгалыы улуг болур, база чугула. Орулгалыының деңгээли болгаш тудум-на дуглаалышкын хуусаазы кыска болур.

Орулга-даа, карылга-даа чокта азы орулгалыг чорук-тун дейиелi чавис турда (2—3 хуу) капитал салыышкынар чүгле амортизацию болгаш бүдүрүлгенин чепсек-хереккеларин чазып-адыр-ганда кирер түңнүн артыышкынын дамчыштыр эгиттинер. Бо таварылгада дуглаалышкыны хуусаазы оларның ажыл-ааныының нормативтиг хуусаазынга деп. А амортизация шилчидилгелерин кол хереглерин чаартырынче хөйнү чорудуп болур, олар капитал септелгеге эвээш үнер. Моон-биле холбаштыр бүдүрүлге күчүзүнүң ажыктыын болгаш чарыгдалын дуглаарын ол кезээ экономика литературазында «С» деп демдеглээр. Мал чемниге, электри энергизызына, кывар-чаар чүүлге, эм-таңга болгаш өске-даа материалдарга чарыгдалдар боттарының иштики тургузуунун байдалы-биле нарын. Хувааларда үезинде ол каш кезектерге чарлып. Оон кол кезээ ажылчы чонуңң хууда орулгазы болур, ол дээрге ажыл төлевири-дир (У¹—кол төлевир, У² —немелде төлевир, ашаа тарифке, албан-дужаал шалынынга яазы-бүрү немелделер болгаш немей төлелгелер кирер). Орулганың чамдык кезээ социал страхованнеже болгаш социал хандырылгаже шилчидилгелер болуп төнчүткен бүгү —чон фондузунче кирер ооң соонда ол ажылчы чонуң өг-бүле орулгаларынче эгиттинер.

Арыг орулганы ажыл агыйда азы бригадада бар фондуларга үлээрге, фонду-ларның орулгалыы билединер а арыг орулганы агар чарыгдалдарга, а азы продукциязының бот-үнезинге үлээрге чарыгдалдарның орулгалыы үнер. Ийи көргүзүг кайызы-даа ажыл-агыйга капитал чарыгдалдарны шын тургузарынга ажыктыг.

Фондуларның орулгалыы ажыл-агыйда бар бүгү бүдүрүлге күчүзүн канчаар ажыглап турарының көргүзүү. Ол — капитал салыышкынарны дуглаарының хуусаалары санап үн дүрериниң үнде.

Кол угланыышкыннарда капитал салыышкынарының ажыктыын бедидер, оларның дуглаарының хуусаазын кызырар деп сорулганы салган. Чарыгдалдарны дуглаарының хуусаазы дээрге капитал салыышкынарының ортээнин эгиттиниринiң үезин-дир.

Орулгалыг, азы тик орулгалыг, азы карылгалыг — бүгү үш таварылгаларда капитал салыышкынарын ажыглаанда дараазында формуланы эптиг:

$$\text{Ток} = \frac{К}{Ч + А},$$

мында хемчээкчизинде — капитал салыышкынар кол фондулар болуп хуулганда сеолгүлерiнiң үлүүнге таварлыш турар арыг орулга (Ч) база оларның амортизациязы (А), а саналкызында — чыл дургузунда өлүп турар түң-биле объектинге капитал салыышкынар-дыр. А олар каш-даа чыл үзамдыга бээр болганда формула ам мынчыг болур:

$$\text{Ток} = \frac{К_1 + К_2 + К_3 ... + Кп}{Ч_1 Ау + Ч_2 А_2 + Ч_3 А_3 ... Чп Ап}$$

Хоойлу төлевилелин чугаалажып тур бис

САЙГАРЫП ЧУГААЛАШТЫВЫС

Күрүне бүдүрүлгезинин (каттыжышкынының) дугайында Хоойлунуң төлевилелиниң кончуг кичээнгейлиг өөренип көрдүм. Кады ажылдап турар эш-өөрүм-биле сүмележип, чугаалажып-даа турдувус. Кончуг чугула, чоогуур үезинде үнген документтер деп түнелеп үндүрдүвүс.

Мен бодап көөрүмге, Хоойлунуң төлевилели амгы үеде чуртта бүгү чүүлдү —бистиң амыдыралывыстың бүгү талаларын демократчыдарын, экономиканы эде тургузарын, ол ышкаш боттарывыстың-даа эде тургустунарывысты ында илергейлээн-дир.

Бүдүрүлгениң яштыкы амыдыралының айтырыгларын шиитпирлээрде күш-ажылчы коллектив боттуг эрге-хүзээлгелиг болур ужурлуг дээрзинге хамыдыр-биле бүзүрээр мен. Чүгле ынчан күш-ажылчы коллектив дыка хөйүү кылып шыдаар. Ажылчын коллектив бүгү-ле чүүлдү шиитпирлээр эргелиг деп чүвени чаа Хоойлу бадыткаар ужурлуг.

Хоойлу төлевилелиниге мынаар санаалды киириксеп турар мен: кадрларның ажылдан үнер, кирер чоруу дээш администрацияның харыысалгазын күштелирер дугайында тускай пунктуну «Бүдүрүлгениң кадрлары» деп 8 чүүлге немей киирер. Ынчангаш администрацияның, ол ышкаш профвилел органнарының удуртукчуларының бо талазы-биле отчёттуг болурун анаа көөр. Ажылдан үнүп турар кижилерге тускай анкетаны чогаадып кылыр. Ол анкетаны үнүп турар кижи санажып алырының бетинде долдурган, чүге ажылдан үнүп турарының чылдагаанарын тода айтып каар ужурлуг.

Ында-мында ажылдан чоргаарланыр-дыр. Ынчангаш ол кижилерниң

«ХҮРЕШТИҢ» АЖЫЛ-ИЖИ

Кодээ чон ортузунга күш-культураны болгаш спортту иентередир сорулга-биле «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң облчевүделиниң эвтузиастчылары культура спорт болгаш агитас-уран чүүл уламышкынныг «Хүреш» агитбригадазын 1977 чылдың февральда боттарының инициативазы-биле организастап тургускан. Эрткен 10 чыл дургузунда ук агитбригада республиканың районнарын кезип, күш-культура, спорттуң хөгжүлдезининиң, ооң ужур-дузазының дугайында лекцияларны чон ортузунга номчуп, солуп программалыг концерттерин, спортчу көргүзүттүг оюннарын хөйге бараалагдып, чер-черлерге спортчу секцияларны, маргылдааларны организастаар талазы-биле практиктиг дузалаш чедирип, семинарларны арттырып, эвээш эвес чамдык ажылдарны кылып келген.

Агитбригаданың удуртукчузу, «Урожай» эки тура спорт ниитилелиниң облчевүделиниң даргазы, национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери Владимир Сумакинович Биче-оолдуң чүүлүн мооң адаанда нарладывыс.

Кижиниң сайзыралы чүгле күш-ажыл, бүдүрүлге-биле кызыгаарлаттынмас, а ооң хостуг үезинден база хамааржыр. Хостуг үени канчаар ажыглаарын, кижиге ол чүнү берип турарыл — ол дээрге социал-экономиктиг болгаш идей-кижизидилге ужур-дузалыг чүүл дээрзин СӨКП Тыва Комитединиң апрель (1985 ч.) Пленумунуң материалдарында чугаалап турар. Коммунистиг партиниң, Совет чазактың доктаалдарында, шиитпирлеринде чоннуң хостуг үезин, культурулуг дыштанылгазын организастаарынче улуг кичээнгейни салып турар. СӨКП Тыва Комитединиң «Клуб албан черлерин болгаш спорт тудугларын ажыглаарын улам эки-жидер талазы-биле хемчеглер дугайында» доктаалында илаңгыя кодээ черлерге, кодээ чон ортузунга культура-массалыг, күш-культура, спорт ажылдарын чогуур деңнелче көдүрер дугайында чугулаап айткан.

Бистиң «Хүреш» агитбригадазы организастаттынын тургустугган хүмүнден эгелээш, күш-культураны, спортту пропагандалаарын, олче кодээ чонну хаара тударын бодуунуң кол сорулгазы кылдыр көрүп келген.

Ынчангаш амгы үениң негелдезинге дүүштүр «Хүреш» агитбригадазының коллективи чон ортузунга ажылдың улам-на дээштиг, чаа аргаларын дилеп тывар, чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар сорулганы салып турар.

Агитбригада бодунуң программазын сайзырадып, уткашынарлыг болдурарынче доктаамал ынчаңгей салып келген. Көргүзүттүг оюннарны, лекциялар, семинарлар организастаарын программада киирип турар. Ол ышкаш республиканың сураглыг спортчулары-биле, спорттуң хоочуннары-биле ужуражылгаларын кылган. Аңаа спорттуң хоочуннары база киришкеннер.

Чижээ, «Шамбалыг» совхозка суурнуң чону сураглыг спортчулар — делегей чергелиг спорт мастерлери Александр Доржу, Елена Тутатчикова болгаш хоочун спортчулар-биле ужурашкан. Ол совхозтуң мурнакчы чоланчызы, хүрешке республиканың, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң каш удаа чемпиону чораан Додоо Кууларга «Спорттуң хоочуну» херек демдээн тывыскан. Агитбригаданың концертининиң соонунде республиканың ынырак шыдыраачыларының бирээзи В. Бузыкаев хары угла хөй хөлге ойнап, шыдыраа маргылдаазын эрттирген. Красноярскиниң кодээ ажылагый институдунуң Кызылда филиалының командазы-биле «Шамбалыг» совхозтуң волейболистери эш хуу ужуражылганы кылган. Аңаа спорттуң хоочуннары база киришкеннер.

Ыраккы Моңгун-Тайгага, Бай-Тайгага-даа, Эрзиниге, Тес-Хемге, Өвүрге-даа чон агитбригаданың концерттерин күзелдин-биле өөрү турду, черле ынчаш кижилериниң күш-культурага, спортка сонуургалы өскен, ындыкейн көдүрүлгезин сеткил хамышкын-биле көрүп чоруурдур бис.

«Хүрештиң» баштайгы конкурсун 1977 чылда көргүскенинис «Улуг-Хая» совхозтуң төвү — Хайыракан ам спорттчу суурларның бирээзи апарган. Ында уругларның спорт школазының хостуг хүреш талазы-биле филиалын ажыткан. Спорттчу секцияларда чүгле школачы ооглар эвес, суурнуң аныяктары хөй-биле өөренип турар. Үр эвес үениң дургузунда спорт школазының ол филиалынга хостуг хүрешке ССРЭ-ниң 5 спорт мастери, национал хевирлерге РСФСР-ниң 6 мастерин белеткээнин ында тренерлер В. П. Күжүгеттиң, А. С. Биче-оолдуң кызымак ажылы-дыр. Спорт школазының ындыг филиалдары Баян-Кол, Кур-Чер суурларда ажылдап турар.

Ол ажылдарда эвээш-бичеда бол «хүрешчилерниң» кирген үлүг-хүүзу база бары көрүнүүр.

Агитбригаданың составында бот-тывынгыр артистер, композиторлар база доктаамал киржип турар. Олар бүгү совет улус-биле бир дәмей. Чернобылга дузалаамчы кылдыр бир хүнүң ажыл төлевирин долузу-биле шилчиткеннер. Ындыг дузаламчыны аныяктарның болгаш студентилериниң Москвага эрткен Бүгү-делегей фестивалының фондузунче база чоруткан.

Агитбригаданың курнунда моон соңгаар кылып чорудар ажылдар хөй. Оларны ажылнике, амыдыралга боттандырар дээш ам-даа чогаадыкчы чорук-биле кызып ажылдаар бис.

ЭКИ ТУРАЧЫНЫҢ КУБОГУ ДЭЭШ

1971—1972 чылдарда төрүттүнген ооглар аразынга капитан Кечил-оол аттыг кубок дээш хостуг хүрешке чаңчыл болган ажык маргылдаа Хайыракан суурга эрткен.

Ол маргылдаа ам он удаа болганы ол. Оны мооң мурнунда «Улуг-Хая» совхоз эрттирип турган болза, ам сөөлгү беш чылдарда республиканың «Урожай» спорт ниитилелиниң даргазы В. С. Биче-оол чүве чугаалаап, аныяк мегелерге чедишкинин күүзээн. Дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну В. К. Норбу спортчуларга байыр чедирип, чагыг-сөөүн берген.

Маргылдаага тос аңгы дециларге барык ийи чүс хире аныяк мегелер киришкен. Түңнелинде Хайыракандан Володя Хунан-Кара, Шораан Доспан-Комбу, Сылдыс Конзай-оол, Артур Дамбыл, Чаа Шагаан-Арыгдан Шолбан Күжүгет, Өвүрден Оючей Биче-оол, Сүт-Хөлден Эрес Ондар, Кемероводан Владимир Зарубин, Абаканнан Сергей Бочаров олар дең аңгы-бирге тиилекчи болганнар. Бо аныяк мегелер март айда Уралдың. Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң школачыларының Кызылга эртер зона маргылдаазынга киржир эргени чаалап алганнар.

Маргылдаа чүгле хүреш-биле кызыгаарлаттынмаан. Хайыракан суурнуң Культура бажыңынга кежээ эрткен. Аңаа интернационалчы нарыңал дугайында ырларны, танцыларны спортчулар күзелдин-биле күүседип ойнааннар. Бүрят АССР-ниң төлээзи Бото Будаев эрткен спортчу чылдарының дугайында аныяктарга солуп кылдыр чугаалап берген. Ол чараш чурумадыг Бурятиянның база суротлыг Байкал хөл дугайында ырларны күүседткен. «Хүреш» агитбригадазының удуртукчузу В. Биче-оол, ыраажы Б. Кенеш олар база Тыва дугайында ырны күүседткен. Абаканнан келген валчыларның удуртукчузу В. Амзираков, Кемеровонуң төлээзи Г. Королев олар хаарыраканчыларның мындыг маргылдааларны организастап эрттирип турарынга байыр чедирип, моон-даа соңгаар спортчу валдаашкыннарны, бот-боттарынче чалаашкынларны организастаар, спортту болгаш найыралды улам быжыктырарынга боттарының үүлүн киирер дээрзин илергейлеп чугааланнар.

Маргылдаалар организастыг байдалга эрткен. Чамдык районнарның аныяк мегелериниң дециларга өөренип турганнар орус дылды национал школаның программазы-биле өөренип эрткен болза сочинение оруунга диктант бижип болдур.

Бот-чоредилгеге ол мергежил айы-биле аңгыдан турар кижилерни хүлээп алыр.

Бот-чоредилге салбырынга киирерин күзээнинер директор-нарга адырга билдиришкинниң дараазында документтилер-биле кады чорудар:

Ортумак эртемнин аттестады (болуу).

№ 286 хевирнин медицина шыйыглазы.

Күш-ажыл дептеринден үш та бижимдиле, ону кадр кызы-дын азы удуртукчу шилип турган болур.

Чоредири-биле чоруткан бижик.

3х4 см. хемчээлдиг 4 фото-чурук.

Бижиришкинниерни апрель 1-ден май 30-га чедир, суурғуул кылдыр июнь 11-ден июнь 15-ке чедир хүлээп алыр. Экзаменнерни ийи эртелеп май 3-тен 15-ке чедир база июнь 1-ден 10-га чедир чорудар.

БИСТИҢ АДРЕЗИВИС: Кызыл хоорай, Колхозная № 56.

Педучилище, тел. 2-63-84.

ТҮҢНЕЛ МАРГЫЛДАА

Хаакка профвилел обкомнарының болгаш өөредилге чергелериниң аразында бирги чер дээш профвилел-комсомол кросунуң түпкел маргылдаалары доозулган.

«Тайга» станцизының хаак оруктарынга ол хүн 280 спортчулар 3, 5, 10 километрниң дистанцияларынга маргышканнар.

Түңнелинде чырыдышкын аныяктарының профвилел обкомунуң хаакчылары тиилээн. Тудугуларның болгаш үлетпүр тудуг материалдарының база агроүлетпүр ажылдакчыларының, профвилелдер обкомнарының хаакчылары база идепкейлиг киришкен.

В. КАРА-ТОННУГ.

САДЫП АЛЫКЧЫЛАРГА

Тараа аймаандан килгаи чемнер кандыг-даа кижиге солуттунмас, хоолулуг чем болур. Тараа — чоннуң бай, шыдалдыг амыдыралының демдээ, ооң кылган чемнерге кижилериниң кандыг хамаарылгалыы — оларның ниити культурazының, ажык-чаң кижизидилгезиниң тодаргай көргүзүү болур. Тараа чер кырынга кадык амыдыралдың үнер лөлүү. «Хлеб чокта чем чигенивес» деп үлегер домактың утказы-даа ында.

Кызылдың хлеб заводу хлебтиң болгаш хлеб-булочка кылыгларының чаа хевирлерин бижырарын шингээдип алган.

«Дарницкий» деп хлеб — ону кызыл-тас биле кок-тараа долганнарын холуп турган быжырар. Ооң денгизиниг 900 гр. 100 грамм ыңдыг хлебте 6,6 гр. белок, 1,1 гр. уг, 41 гр. углеводтар бар. 100 гр. хлебтиң калорийи — 206 ккал. Бир булканың ортаа 20 көп.

«Российский» деп хлеб—ону база-ла кызыл-тас биле кок-тараа холуксаалыг долгандан быжырар. Амданыг болдурары-биле патока азы повидло холуур. Бир булканың денгизи 850 гр. ортаа 20 көп. 100 гр. хлебте 6,5 гр. белок, 1,1 гр. уг, 41,5 гр. углеводтар бар. 100 гр. хлебтиң калорийи — 211 ккал.

«Столичный» деп хлеб — бо хлебти база-ла кызыл-тас биле кок-тараа холуксаалыг долгандан быжырар. Онлагай чүүлү ында ак чигир холаанында. Бир булканың денгизи 850 гр. ортаа 20 көп. 100 гр. хлебте 7 гр. белок, 1,2 гр. уг, 45,8 гр. углеводтар бар. 100 гр. хлебтиң калорийи — 210 ккал.

Дээди сорттуг кызыл-тас долганындан быжырган ак хлеб — ооң ажыктыгын арбыдаткан болур. 100 гр. ак хлебте 8,1 гр. белок, 1 гр. уг, 48,8 гр. углеводтар бар. 100 гр. ыңдыг хлебтиң калорийи 242 ккал. 750 гр. денгизиниг бир булканың ортаа 24 көп.

Прияниктерге база бир хевирнин ол ангданың чемин Кызылдың хлеб заводу быжырып эгелээн. Ол прияниктиң «Тонус» дээр. 1 тонна белен продукцияга 34,6 кг. сарыг шай хандызын холаап. ыңдыг прияниктиң кылыр. Сарыг шайның хандызын экстрация методу-биле кызын ап турар. Суук хандыны аъш-чем үлетпүрүнге чем болгаш биологтуг күш киирер немелдер болгаш суксун айма кылырынга ажыглап турар. Прияниктиң кырын чигирбиле кылайтыр чаттаан.

Чигир диабеттиден аварай кижилерге база эмчилериниң углеводтуг чемнерни эвээжеди чиирин сүмелээни семинээн, ревматизминиг болгаш ортеңгеи кижилерге херектиг хлеб-булочка кылыгларын база кылып турар.

«Сорвиттиг булочка» —ону быжырарынга хөй эвес углеводтарлыг, чигир оритуга ксилит азы сорбитти ажыглаан биче хемчээлдиг шишкиндн холаап тускай чигээни ажыглап турар. Бо булочканың амдан-чыды өске булочкалардан ылгашпас.

Кызылдың аъш-чем магазиниериниден бо чемнерни садып ап турулар. кызылчылаа.

КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ САДЫ.

БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ

Кызылдың башкы училищезин школа назынын четпээн уругларга албан черлеринге кижизидиичи башкылаа ажыл даар, ол класс дооскан абитуриентилерни бот-чоредилге салбырынга хүлээп алырын чарлап тур.

Өөренириниң хуусазы 3 чыл.

Училищеге хүлээп алырынын негелделери:

Киреринин экзаменнери — ССРЭ тоогузу (аас-биле), орус дыл (сочинение). Тыва школаларга өөренип тургаиар орус дылды национал школаның программазы-биле өөренип эртken болза сочинение орнунга диктант бижип болдур.

ГРЕЙПФРУТТАР

Кызылдың аъш-чем садыының магазиниеринде грейпфруттарны садып турар.

Грейпфруттар — үнелиг диетиктиг болгаш эм суузунуг продукт. Ында Д, Р, В, С витаминнер (60 мг%), 1—3 хуу лимон кислотазы, 15,5 хуу чигир, эфирлиг маслолар, минералдыг дустар, пектин бүдүмелдер болгаш гликозидтер бар.

Ооң чулуу чемге хөөн киирер болгаш чем хайылдырар органнарның ажылын экижидер, организмге эки байдалды тургузар. Ынчангаш ону кошкаан варыг кижилерге бээри чугула. Грейпфрут күш-ажылга могап турупкан организмниң катап тургузарынга дузалаш турар. Хан базымышкынныг кижилерге база эки. Грейпфруттар атеросклерозту болдурбазынга дузалаар деп санап турар.

Оске циприс чимистерге болаарга грейпфрут үр үеле кадагалаттынар болгаш болуунуң шыкарын чидирбес. Серион черлерге ону ыштадыр, чайладыр шыгаан болур.

Грейпфрутту чигге чаре кескилээш, чигир холуп турган чиир. Ону ортузундан чаа кескеш, ложулак-биле урезиниерни база чымчаи картын ап клапкат, хоюг чигирни олче уруп холаап, ажыглаар. Ооң бир үкүн олура кескеш, урезиниерни ложулактап үштүп клапкат, чигир холуп чиг болур. Чигирни суугадыр азылгиже болгаш алыр. Чигир холаан соонда соодукчуга элээн тургузуптар болза, амданы улам экижиир. Чудукту шопулактап үзүп ийер.

КЫЗЫЛДЫҢ АЪШ-ЧЕМ САДЫ.

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

ХӨГЖҮМ-ШИН ТЕАТРЫНГА

Март 21-де. Хоорайның аныктарының дыштанылга кежээзи 19 шакта.

Март 22-де. Барымы-Хемчик болгаш Бай-Тайга районнарның бот-тывынгыр уран чүүл коруудезии 12 шактан 14 шакка чедир болуур.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

Март 21-де. Дыштанылга кежээзи 19 шакта.

Март 22-де. Уругларның уран чүүлүнге школазының чуруктар делгелгезининг ажылдыышкыны 12 шакта эгелээр.

Уругларга совет чогаалчыларның номнарынче аян-чорук. Дискотека. 19 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

Март 21-де. № 8 школаның бот-тывынгыр уран чүүл көрүдези 17 шакта.

Дыштанылга кежээзи, аңаа «Динамочуул» маргылдаазынга база-ла Чөөн-Хемчиктиң, Өвүрүңүң база Кызыл районнуң «Аныяк динамочуул» клуубу тус-туста шаңналдыг черни эзлээннер. Тоолап айтсак-биле Кызылдан М. Чула, О. Сенджажы, Т. Хитарашпили, Эрзиниден К. Майдыр, В. Сынаа, Өвүрден А. Семис, Кызыл райондан И. Хазапцев, И. Иванов, А. Уразовский олар эки хүрешкеннер.

Бо маргылдаага Эрзиниден К. Майдыр биле К. Кызыл-оолдуң хүрежин көрүүчүлер соңуургаан. Бо ийи моогенің каймызы-даа спорт мастеринге кандидат, каймызы-даа күш-дамыр талазы-биле холчок чедишкен. Салгынчы ийиги чартында Майдыр сан талазы-биле мүрнай бергеш, тиилээн.

Март айның төнчүүзүнде ИХМ-ниң командазы РСФСР-ниң бирги чери дээш Оренбургка болуур маргылдаага киржир, я динамочуулар — Барнаул хоорайга августа эртер маргылдааларга белеткенип эгелээн.

В. КАРА-САЛ.

ЧУРУКТАРДА: маргылдаа үезинде.

Авторнуң фотолары.

«Азия» деп ыры-хөгжүм ансамбли ойнаар. Эгелээри 19 шакта.

Март 22-де. Дискотека 19 шакта.

КУЛЬТУРАНЫҢ БОЛГАШ ДЫШТАНЫЛГАНЫҢ ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРЫГЫНГА

Март 21—22-де. Эртенгиниң 10 шактан эгелеп ойнаар автоматтар, теннис, биллиард залдары ажылдап турар. Дыштанылга кежээлерин 19 шакта.

ТУУЙБУ ЗАВОДУНУҢ КЫЗЫЛ-БУЛУНУНГА

Март 22-де. «Енисей» Культура бажыңының бот-тывынгыр уран чүүл концерти 17 шакта.

ХООРАЙНЫҢ ШКОЛАЛАРЫНГА

Март 21-де. № 2 школаның бот-тывынгыр уран чүүл концерти 15.30 шакта, а школа-интернаттың концерти 19.30 шакта.

Март 22-де. № 7 школаның бот-тывынгыр уран чүүл концерти 10 шакта, а № 3 школаныы—12 шакта эгелээр.

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР

Март 21-де. Агроүлетпүр ажылдакчыларының профвилел обкомунуң бирги чери дээш хаак маргылдаазы 11 шакта.

Март 22-де. Күш-культура коллективтери ГТО нормазын массалыы-биле дужаары 11 шакта.

«ХЕРЕЛ» СПОРТЗАЛГА

Март 21-де. Республикага бирги чер дээш хостуг хүреш маргылдаазы 10 шакта.

ЭМЧИ УЧИЛИЩЕЗИНИҢ, АВТООРУК ТЕХНИКУМУНУҢ СПОРТ ЗАЛДАРЫНГА

Март 21-де. Хоорайның өөредилге черлериниң аразынга баскетбол маргылдаазы 16 шакта.

Март 22-де. Баскетбол маргылдаазары 10 шакта.

КОМИССИЯ.

АРТИСТ БОЛУР КҮЗЕЛДИГЛЕРГЕ

1987—1988 өөредилге чылдыкта Кызылдың уран чүүл училищеэи «Шин артазының» салбырынга тыва сургуулдарны хүлээп алыр. Аңаа ортумак школаның сескн класын бо чылын доосканнар шылгалыр. Өөренириниң хуусазы 3 чыл.

Киреринин шылгалдаларын дужаарының мурнунда, коллоквиум-беседа чорудар. Аңаа өөренир күзелдиглерниң культурлуг деңнелин, театр, уран чурулга, хөгжүмге сүйүүлалдынын хынаар. Оң ышкаш психологтуг база шылдамыкай шынарларын, шилип ап турары мергежилге хамаарылгазын комиссия тодаралдыр.

Киреринин шылгалдаларынга абитуриент басия, шүлүк болгаш проза чогаалынаан үзүндүнү шээжи-биле чугаалаар, педагогтуң сүмелээни этпээ кылыр. Оон айтыда үнүп, музыка ыяларын, ритмге чагыртырын, волдек шимченгирин хынадыр.

Шылгалдаларның үш эллчизин ийиэи арткан:

Ийиги эллчет —1987 чылдың март 28—29 хүннеринде (шилгедее)

Үшкү эллчет — 1987 чылдың июльда (өөренип киреринин шылгалдалары)

Өөренир келгенинерни стипендия болгаш общежитие-биле хандырар. Билдиришкинге № 286 майыктың кадымының дугайында шынзылганы кожар. Билдиришкин чоруур болгаш айтырыглар талазы-биле харылзажыр адрес: Кызыл хоорай, Ленин кудумчузу, 33 дугаар бажың, Хөгжүм-шин театры, директорга.

Республиканың чурттакчы чонунга болгаш хөй-ниити организацияларынга ДЫННАДЫГ

Элитер!

Республиканга эгелээр арыг-шеир айны-биле холбаштыр чурттакчыдыг черлерни чаагайжыдар, ногаанчыдар болгаш аштап ырыглаар ажылдарга идепкейлиг киржиримче силерни кыйгырып тур бис.

Бисти хүрээлээн бойдустуу камгалаарывыга бүгү чонуүк идепкейлиг киржилгези — амгы болгаш келир үедеги сагагадарывыг кадыынын үндезини!

Республиканың савэпид-станциязы.

Санитар - чырыдышкын бажыңы.

ТЕАТР

Март 20-де «Хүндүлеалдың Демдээ» орденниг хөгжүмшин театрының сценазынга улуг орус драматург Александр Островскийниң «Ядамыкта ала чок» деп комедиязы болур.

Шиңде РСФСР-ниң улустуң артистери Х. Конгар, Б. Балы-Сагаан, РСФСР-ниң алдарлыг артистери Е. Кендекбиль, Л. Солун-оол, Тыва АССР-ниң алдарлыг артистери Т. Омаар, А. Салчак, А. Кулар болгаш театрның аныяк артистери Москваның Гнесиннер аттыг музыка училищезиниң хоогуларынга киржип турарлар.

Тургускан режиссеру — РСФСР-ниң болгаш Тыва АССР-ниң алдарлыг артизи Сини-оол Оюн.

Шиңнин эгелээри 19 шакта.

Адресивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи аймыраа болгаш үлетпүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информацие кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, кодээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериниң 2-12-45, солуп келбейн бартанда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуннуң индексиниң 54241.

Чылда 300 катап үнер.

Хемчээли 2 аарлаага ажаты.

Тиражы 22108 ап.

Тыва АССР-ниң Поң үндүрер-сеп полиграфиче болгаш ном садының керектериниң газазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3474.
ТС—00374.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ ТВ

МАРТ 20-ДЕ БИРГИ ПРОГРАММА

МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка 7.30 — «Үе». 8.15 — «Оскелерниң хандыкшыларым». Ураи-чеген фильм. 9.35 — Диреиг бойдус. 10.35 — Делегей болгаш аныктар. 11.45—11.40 — Медээлер. 16.00—Медээлер. 16.15 — «С. Михалковтуң мадырлары экранда». «Эргим оолчугаш». 17.35 — «Оруктарга озал-оолдактарны болдурбас». Араганың хораанының дугайында док. фильм. 17.55 — «Үе-черлеривистиң музыказы». композитор Р. Щедрин-биле ужуражылшкын. 18.55 — Бүгүн делегейде. 19.10 — Парлалга клуубу. Делегейниң коммунистиг парлалгазы совет ниитилеяде эскерлиишкиннер дугайында. 20.10 — «Поэзия мейде төрүттүнүп келген». Фильм концерттиң баштайгы көргүзүү. 21.00 — «Үе». 21.35— Шыдыраа үнүдүргезин. Делегей чемпионуу ат дээш маргылдаа. 21.45 — ТТ-ниң экранында бир дугаар. «Бистиң чаш үевистиң тангузу». Ураи-чеген фильм. 23.20— 23.35 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Шаңналдыг ыыт-хөгжүм ансамбли». Дон. фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.45—Тыва. 4 класс. Совет улустуң улуг тиилелгези. 9.05 —Англи дыл. 10.15—«Ужуражыр черни айтыы болбас». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35; 11.40 — География. 5 класс. Агаар. Ооң эскерлиишкиннериниң чылдагаанналары. 11.05 — Авамның школазы. 12.10 — «Элдептиг оглекиишкин». Ураи-чеген фильм. 4-нү серия. 13.30 — Шин чогаалы болгаш театр. Ж.-Б. Мольер. «Дворяннар аразында мещанин». 14.30—14.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — Уругларга фильм. 18.30 — «Октябрь бистиң оруузусту чырыткан». Тываның бот-тывынгыр ураи чүүл коллективтериниң Улуг Октябрьның 70 чылынга турааскаткан телефестивалы. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Ажыл-агый чорудулгазынга өөренир». Кызылдың күш фабриказының директору Л. Килин-биле интервью. «Эде тургустуунуушкүн: кижи фактору». Аныяк спецназдың кодээ черлерге родинун дугайында. 19.55 — Чарлаллар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таныктыг, удунар, чаштар!». Болек биле Лелектиң ужуралдары. Мультфильм. 20.15 — «Силер оны тыдаар силер». 21.00 — «Үе». 21.35 — Силерниң бодалынар. 22.30—23.45 — Тнилекчилер. Шериг эмчилериниң ужуражылшкынары.

КИНО

МАРТ 20-ДЕ

«ПАНЫРАЛ»: «Тайга третьей планеты» 9.30, «Охота на дракона» 10.35, 12.30, 14.25, 16.20, 18.20, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Корона Российской империи, или Снова неуловимые» 9.40, 12.20, «Подросток и закон», «Признать виновным» 15.00, «Если ты не со мной» 17.10, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Каменный цветок» 14.30, «Школьный вальс» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» и б: «Двойной обгон» 18.00, 20.00 шактарда.

агаар

Республиканга шокар булуттаар, чагбас. Соңгу-барыын чүктен каттыы дүргеми секундада 7—12 метр. Дүне агаарның температуразы 18—23, чамдык черлерге 28—33 градус соор. Хүндүс 7—12, чамдык черлерге 3 градус соор, 2 градус чылыыр.

Кызылга чуга булуттаар. Дүне агаарның температуразы 21—23, хүндүс 7—9 градус соор.

Автоорукчуларга посуруу эки, тайгактаар.

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелезиниге доктаамал ажылдаавы-биле малырлар, малярлар черениикчилери, мергежилдиг плитка эптеичилери керек.

Ог-бүлези чок кижилерге чаагайжыттынган ниитиниң чурттаага бажыңын бээр, ог-бүлелиглерге эллчет сагуулар.

«Тываобувьбыт» бүдүрүлге каттыжыктынган ниитиниң сеткээр мастерлерин, мастерлериниң өөренирчилерин, склад эргелеечизин ажылче чалап алырыла». Дон. фильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35; 9.45—Тыва. 4 класс. Совет улустуң улуг тиилелгези. 9.05 —Англи дыл. 10.15—«Ужуражыр черни айтыы болбас». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.35; 11.40 — География. 5 класс. Агаар. Ооң эскерлиишкиннериниң чылдагаанналары. 11.05 — Авамның школазы. 12.10 — «Элдептиг оглекиишкин». Ураи-чеген фильм. 4-нү серия. 13.30 — Шин чогаалы болгаш театр. Ж.-Б. Мольер. «Дворяннар аразында мещанин». 14.30—14.35 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.10 — Уругларга фильм. 18.30 — «Октябрь бистиң оруузусту чырыткан». Тываның бот-тывынгыр ураи чүүл коллективтериниң Улуг Октябрьның 70 чылынга турааскаткан телефестивалы. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Ажыл-агый чорудулгазынга өөренир». Кызылдың күш фабриказының директору Л. Килин-биле интервью. «Эде тургустуунуушкүн: кижи фактору». Аныяк спецназдың кодээ черлерге родинун дугайында. 19.55 — Чарлаллар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Таныктыг, удунар, чаштар!». Болек биле Лелектиң ужуралдары. Мультфильм. 20.15 — «Силер оны тыдаар силер». 21.00 — «Үе». 21.35 — Силерниң бодалынар. 22.30—23.45 — Тнилекчилер. Шериг эмчилериниң ужуражылшкынары.

Бүгү чуртталарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 21 суббота № 69 (13369)

1925 чылда үнелевилеттинген. Өртээ 3 көзээк

Коммунистиг субботникке уткуштур

БЕДИК КӨДҮРЛҮҮШКҮННҮГ ДЕТКЭЭН

Дүүн эртенги эштер эгелээриниң мурнунда Кызылдың туулбу заводунуң кызыл-булуңнуг ажылчыннар чыглып келген. Ол дээрге завод коллективиниң москвачыларының апрель 18-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында инициативазын деткээн митингиге чыглып келгени ол.

Заводтуң директору Станислав Григорьевич Красноперов чыылгаларга чүве чугаалаан, В. И. Ленининиң төрүттүнген хөрүүзүнүң бюр 117 чыл оюмга тураскаадыы апрель 18-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында инициативазы бистиң Төрээн чуртувустуң кайысылалының коллективтери идип үндүргенин дыннадым, оны бүгү чуртта деткип, хүлээп көрүп турарын айытkан.

Оон ыйай ол заводтуң бүдүрүлге ажыл-чорудулгазынга доктаам, ажыл-ишчилериниң чаа чогаадыкчы кодүрлүүшүнүн, күш-ажылчы идепкейин СЭКП Төп Комитединиң Кыйгырыы хайыкты-рганын демдеглээн. Улуг Октябрьның 70 чыл юбилейинге уткуштур социалистиг чарыш коллективте хүн келген түдүм удам калбарып турар. Сай-элезин карьерииниң коллективи юбилейлиг чылдың бирги кварталының планын март 10-да-ла күүседкеп. Туулбу бүдүрер талазы-биле комплекстиг эзалчеглер болгаш түс-түс бригадалар база эки ажылдан турар. Туулбу бүдүрериниң квартал планын завод март 22-де күүседир болгаш ай төнчүзүнге чедир республиканың түдүгларынга планнаан ажыр 280 муңнан аъош эвес туулбуну бүдүрүп бээр. Хептекчилер бригадаларының арасында мурнуку одуругну Александр Сарыглар-ның үдуртканы бригада доктаамал эдеп турар. Аянс Нурулланиниң болгаш Роберт Хачатуровтуң үдуртканы комплекстиг бригадалары ачыр-дачыр чоруп турар. Марттың баштайгы ийи декадазында бригада бүдүүн бүүгүдардан 156 муң туулбуну үштүр планныг тура. Нурулланиниң бригадазы 235 муңну, Хачатуровтуу — 225 муңну ужуглаан.

Митингиге чүве чугаалаан мастер Аянс Нурулланы оон бригадазы апрель 18-те субботник эрттирер дугайында инициативазы деткип турарын айтып, ол хүн эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарын хүлээнип, заводтуң бүгү коллективи субботникке организастыг болгаш эки бедеткелдиг киржириңче ыйгырган. Оон айтыда ол бригадазының мурнунган Улуг Октябрьның 70 чылынга уткуштур баш чылдың ийи чылының планныг даалгазын , күүседирин хүлээнген. Коммунист слесарь Александр Макпанов механиктиг цехтиң коллективи субботниктыг организастыг эрттирериңе белеткелди амдаа эгелей бергенин айытkан. Металл чыып сааныр стеллажтарны кылын, ваготметкаларны септоорииңе бедеткел ажыддары эгелээн. Бригадаларның дериг-херекселдериниң үрелир чоруундан аква турарын болдурбазы-биле септоорлеп шыкаралыг болдурарының хемчеглери алдынып турар. Партия организациязының секретары Лидия Андреевна Пономарева Улуг Октябрьның алдарлыг байырлалынга уткуштур заводтуң коллективиниң бедиткен социалистиг хүлээлгелерин ап, боттандырып турарын демдеглеп, апрель 18-те эртер коммунистиг субботникке белеткел болгаш ону бедик дениелге эрттирерин үдуг байырлалга база бир салыышкын болурун айытkан.

Кызылдың туулбу заводунуң коллективи апрель 18-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында инициативазы бүрүү-биле деткээн болгаш ол хүн эң бедик бүдүрүкчүлүг, колдуунда кампан алган материалдыг болгаш энергетика курлавырларынга ажылдаарын хүлээнген. Баш удур саналгылардан алгаш коорге, ол хүн 35 муң туулбуну бүдүрер, ол дээрге аква хүнүүң ортумаа хемчээлиниден 16,7 хуу хөй, 550 кубометр түдүг материалдарны, оон иштинде 350 кубометр сайны түдүгларга бээр. Коллектив 10 тонна металл артымчызын чыып дужаар, туулбу кургадыр 30 вагонеткаңы септоор болгаш өске-дээ ажылдарны бүдүрүп, чаагай-дыдыла, арыгдал ажылдарын кылыр.

Ниитизи-биле коллектив 6109 рубль түңнүг барааның продукциязын субботник хүнүүде бүдүрер. ол дээрге хүнүүң планныг даалгалындан 11 хуу хөй болур. Оон ийиги бөш чылдың фондузунга 950 рубльдэ ажылдаары болгаш шилчидери кордүнген.

• • •

Апрель 18-те коммунистиг субботник эрттирер талазы-биле москвачыларның инициативазын деткээн митингилер дүүн Кызылга ол шыкаш № 48 түдүг эргелеливе, № 3 автобүдүргеге, тараа продуктуларының сайгарылга базазынга болгулаан. Күш-ажылчы коллективтер инициативазы бедик кодүрлүүшүнүг үткүп деткээн болгаш ол хүнүң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдың хүнү кылдыр демдеглээрин дааза тургаш.

УЖУДУУШКУНДА: «РАДУГА»

1987 чылдың март 19-та Совет Эвилели ретрансляция кылыр аппаратуразыг Черниң «Радуга» деп эдлеглиг эдериичиде космос делгеминиче салыш үндүрген. Эдериичи телефон, телеграф, радио харылзааларын болгаш телевидение программаларының дамчыдылгаларын хандырар.

Эдериичиде тургускан аппаратура эки ажылдан эгелээн. Командылал-хемчээшкин комплекизи башкарылганы чорудуп турар. Харылзаа аппаратуразының ажыттылалын программала кордүнгенин ёзугаар боттандырып турар.

(СӨТА).

«РСФСР-НИҢ ШКОЛАЗЫНЫҢ АЛДАРЛЫГ БАШКЫЗЫ» ХҮНДҮЛҮГ АТТЫ ТЫВА АССР-НИҢ УЛУС ӨӨРЕДИЛГЕЗИНИҢ АЖЫЛДАКЧЫЛАРЫНГА ТЫПСЫР ДУГАЙЫНДА

РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Өөреникчилерни өөредиринге болгаш коммунистиг кижизидилгезиниге ачы-хавыяазы бөга үр чылдарга үре-түңнелдиг ак сеткилдиг ажылы дээш «РСФСР-ниң школазының алдарлыг башкызы» хүндүлүг атты тыпсыры болза:

Дапыт Хертекович Биче-оолга — Каа-Хем районда Бүрен-Аксы ортумак ниити билиг школазының башкызы.

Арбылдай Байыр-Сайчыевна Күжүгетке — Барыын-Хемчик районда Ак-Довуракты № 2 ортумак ниити билиг школазының башкызы.

Осур-оол Амашкынович Монгушка — Чоон-Хемчик районда Чыраа-Бажы ортумак ниити билиг школазының башкызы.

Людмила Яковлевна Цариковага — Туран хоорайның № 1 ортумак ниити билиг школазының директору.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.

РСФСР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1987 чылдың март 19.

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ниң Политбюрозуңуң март 19-та болуп эрткен хуралыгга ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң системазын эде тургузарының кол угланыышкынарын айытkан.

Тургустуна берген өөредилге системазын эде тургузарының кол угланыышкынарын чүүлдүг деп көргеи. Оон организастыг тургузуун кескүү-биле өскертири, кичээлдериниң утказын, хевирин болгаш арга-методтарын чүртүүн социал-экономиктиг хөгжүлдезин дүргедириниң, кижи факторун идепкейжидериниң, инитилел амыдыралының бүгү аҗыр-ларын демократчыдарының сорулгалары-биле хүүштүрерин айытkан. Коммунистерниң болгаш партия кежигүү эвестериниң XXVII съезди-ниң шиитиирлерин, СЭКП-ниң Программазын, партияның чаартыкчы политиказының кол айтырыгларын, эрге-леп башкарылга эртеминиң амгы чедишкиниерин, ажылагыйны чорударының чаа арга-методтарын ханы шиг-гээдип алган турарын хан-дырар. Өөредилге программаларының болгаш пособиелеринииң шынарын экижидерин, өөредилгениң техниктиг дериг-херекселдерин бүдүрүп үндүрерин ковудирип, пропагандистер белеткелиниң кескүү-биле күштелдирерин, марксизм-ленининм университеттериниң, политиктиг чырыдыышкын кабинеттериниң кежигүү эвестериниң XXVII съезди-ниң шиитиирлериниң дыннаан-дыр. Экономиктиг өөредилгени профессионал өөредилге-биле сырый холбаарын чогумчалыг деп са-наан.

Ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң эде тургузарының идеологиялыг бо чугула участогунга партияжы удуртулгазы үндезинин-биле экижидерин негеп турарын Политбюро демдеглээн. «Ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг өөредилгезиниң системазын эде тургузарының кол угланыышкынарының» толевилелин калбаа-биле чугаалажып көөрү-биле парлар.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң палаталарының даштыкы херектер талазы-биле комиссияларының делегацияларының Испанияга албаныыг аян-чоруунуң түңнелдериниң дугайында А. Н. Яковлевтиң информациязын дыннаан. Янзы-бүрү адырларда совет-испан харылзаалар делегейниң чугула айтырыгларының талазы-биле бот-боттарын билчиринииң болгаш экономиктиг, эртем-техниктиг болгаш культура адырларында кады ажылдажылга бот-бодунга ажыктыг үндезинде хөгжүп турары демдеглеттинген. Соолгу чылдарда Европа болгаш делегей политиказынга улуг фактор апарган совет-испан политиктиг чугаалажыышкынынар адролуг чепсектикызырарының, Европага шериг талазы-биле удур туржуушкунуун дениелиң чавызадыгрының, аква бот-боттарынга бүзүрежиринииң болгаш кады ажылдажылганың байдалын тургузар айтырыгларга тодаргай дугуржулгаларны чедип алыр сорулгага Европа чурттарының күжениишкинерин идепкейжидериге улуг ужур-дузалыг боон турары сеткил ханыышкын-биле демдеглеттинген.

СЭКП ТК-ниң Политбюрозуңуң хуралыгга партийжи-организастыг ажылдың, күрүне тургузуушкунуун, а ол ышкаш даштыкы чурттар-биле харылзаалардың өске-дээ чамдык айтырыгларын чугаалашкан.

Күш-ажылчы медээлер

ЭРТЕ СӨӨРТҮП АЛЫР

«Кызыл тыа» совхозтуң тудугжу бригадазы бо чылын 1250 кубометр түдүг ыяжын, 750 кубометр одаар ыяштыг белеткээр, ийи квартираныг 4 бажыңны, бир квартираныг 2 бажыңны тудар даалгалыг. 15 кижи составтыг бригада ийи звенога үстүнген болгаш амгы үеде түдүг ыяжының белеткелинде бүүгү хаара туттунган. Бо хүннерге чедир түдүгүлер муң кубометр хире түдүг ыяжын болгаш 300 кубометр токпактыг белеткээн.

Тудугжу бригада планныг даалгаларын хуусадан эрте. Улуг Октябрьның 70 чыл оюмга уткуштур күүседир деп социалистиг хүлээлгеин алган болгаш түдүг материалдарын белеткээр ажылды таварымчалыг үезинде доозар дээш күжениишкининг ажылдан турар. Анаа Кызыл-оолдуң удуртканы 7 кижи составтыг звенозунда В. Сат, М. Спий-оол, Б. Сая, В. Сандан олар эки ажылдан, күн үлүүн доктаамал ажыр күүседип келген.

Бригада коллективиниң ажылын ажыр күүседткен.

К. Ховалыг бүдүрүлгеде үлүскү контролерлар болгуңуң кежигүү хүлээлгезин харысалга-биле күүседип, шынар чок продукция үндүрер, инитиниң өнүү-хөрөнгезин оорлаар чоруктарга удур хемчеглерни чорударынга клепкейлиг киржип турар.

Б. МОНГУШ.

ЗВЕНО МАСТЕРИ

Чадаананың үлетпүр комбинадында хоочуннарның бирээзи Кускелдей Сарыг-оолович Ховалыг ыяда 25 чыл дургузунда доктаамал ак сеткилдиг ажылдап келген. Ол анаа ажылчындан эгелээш ыяш дилдирер звеноүн мастери апарган. Комбинатта ыяш дилдирер 3 звеноүн ажылчыннары өртекен ийи айыл планныг оваалда-ган болгаш эки ажылдан, күн үлүүн доктаамал ажыр күүседип келген.

Бригада коллективиниң ажылын ажыр күүседткен.

К. Ховалыг бүдүрүлгеде үлүскү контролерлар болгуңуң кежигүү хүлээлгезин харысалга-биле күүседип, шынар чок продукция үндүрер, инитиниң өнүү-хөрөнгезин оорлаар чоруктарга удур хемчеглерни чорударынга клепкейлиг киржип турар.

Б. МОНГУШ.

ХООЧУН МАЛЧЫНДА

Карл Маркс аттыг совхозтуң хоочун малчыны Намчак Доржуевна Ондарның коданында төрүүр 300 хойнуң 270-и мейдэ оолдаанган, хураганнарының күш-дейгези багай эвес.

Хойжунуң ажыл-ижинге оон оолдары улуг дузаны чедирип, хой төрүп турар үеде доктаамал кээп турарлар. Улуг оглу Александр — инек кадарчызы, ортуну — Алексей чылгычы мергежилдиг, бичели шеригдеп халашкан Ортуң-оол аваазында дуваалакчылай берген.

Сакманчылардан Любовь Ондар эки ажылдап, 80 хураганны доруктурган.

Н. Д. Ондар юбилейлиг чылда хураган болгаш хой бажын камгалап алыр талазы-биле эки көргүзүглерни чедип алыр дээш кызымак ажылдап турар.

О. ОНДАР

Чоон-Хемчик район.

ЧУРУКТА: Дүктүг-кыс Кан-ооловна Монгуш Каа-Хемде «Совет Тыва» совхозтуң төлептиг ажыл-ишчилериниң бирээзи. Ол өөнүү эзи Ховей-оол Монгуш-биле хой чылдарда малчыннаан. Олар кадарган малының чаш телүн чыл бүрүде онча-мейдэ ап. социалистиг чарыштың мурнуку одурууна кирип турган.

Дуржулгалыг хой аъдарының адында дөрт чүс ажыг хойнуң хураганы бо хүннерде шупту онча-менди. Хойларның чаш хураганнарын доруктурup, сакман аргазы-биле ажылдаарынга олар киргеш, эки түңнелдерин ап турарлар. Мал ажылын удам хөгжүдеринге чогаадыкчы үлүүн киирер дээш олар оглу-биле кереэзи-биле ажылдаарынче чобокку хүннерде киргеннер.

О. Охемчикти фотозу.

ДААЛГАЗЫН КҮҮСЕТКЕН

Өвүр районда «Коммунизмче орук» совхозтуң хову-трактор бригадазының бир звенозу республиканың Агроүлетпүркүркомунуң айтырыкшыны ёзугаар Улуг-Хем районнуң «Ак-Туруг» совхозта Улуг-Хову деп черге савац пресстээр даалганы алган.

Звеноүн кежигүннери алган даалгазын кыштың соок үезин турза-даа, чедиишкинниг күүсеткен.

Эрес-кежээ механизаторлар «Коммунизмче орук» совхозтуң малчыннарынга 300 тонна савайны пресстээш чедирип берген. Тракторист Ян Шаңнаа. оон чүдүрүкчүзү Григорий Ховалыг боттарының эрес-кежээзин көргүзүп, кызымаккай ажылдаан.

Пресстээн савайны кыштагларга соортүп чедирер ажылга трактористер Чкалов Ондар, Чкалов Куулар, Григорий Ондар, Николай Доңгак, Мерген Болат-оол олар ишчи чоруун көргүскен.

Даалгазын олар хуусаазында күүсеткеш, амгы хүннерде «Коммунизмче орук» совхозтуң машина-трактор мастерскаязында септелге ажылында киржип турар.

Б. КУУЛАР.

Часкы хову ажылдарынга белеткел

КУРЛАВЫРЛАРНЫ ШЫН АЖЫГЛААР

«Шын» солуунуң болгаш «Тываның аныяктары» солуунуң каттышкан рейдизи Кызыл районнуң «Шамбалыг» болгаш «Тинлелге» совхозтарынга чоруды.

«Тинлелге» совхозтуң ... шаныңга кээп, часкы тарылгага ажылгаар үрезин белеткели болгаш оон арыглаашкынын хынаан. Совхозтуң кол агроному Кан-оол Норбуевич Куулар, агроном-семеновод Юрий Энчек-Кулакович Ооржак олар-биле шаныш ниити байдалын көрүп, тараа культураларының үрезининиң белеткелин коорбүске, оон ниити байдалы экп. чогуур дениелге дүргүүн турар. Совхоз бо чылын ийи класстың 2400 тонна үрезинин күүн-ке үрүп белеткей алган. Оон иштинде 500 тонна бирги класстың негелдениге чедир арыглаттынган. Бо чылын совхоз интенсивтиг технология ёзугаар 3000 гектар шелге тараа тарып, Шак ол шелге 4200 тонна одекти чедирип теккен болгаш 2000 гектар шелге минералдыг чемнигчидилгени чедирген. Бир муң гектарга минералдыг чемнигчидилгени кайы-хире ажылгаарын чедир кылыры кардүнген. Часкы хову ажылдарынга хаарга туттунган үш түскайлаан звено бригада керээн ёзугаар ийи эвелчегге ажылдаарынга белеп. Ол звеноларның удуртукчуларынга Кызыл-оол Бады-Хөө, Иван Куулар, Окур-оол Саая олар соц туттурган.

Шанда тараа хораннаар 2 машина септеттингеи болгаш тараа хораннаарынга белеп. Хораннаан үрезинерни урар гускайлаан шөлдерни шагдаа белеткеп алган. Ындыг болза-даа ажыл-агый ам-даа үрезинни хораннаваан болду. Совхозтуң кол агроному К. Н. Куулар анаа харыыны берде.

• — Тараа үрезинни хораннап киреринге, бис ам дораан-даа болза белеп бис. Анаа хамаарыштыр хоранывыс-даа бар. Оны боттандырар талазы-биле түскай белеткээн ажылчыннарывыс база бар. Ол ажылчыннар эмчи комиссиязын база эрткен. Хорап паспорттарын база алдывыс, үгле хораннадар деп абгыышкын коэрге-ле кириптер бис. Ам планда кордүнгенин ёзугаар бичии-ле эрте-дир ийин.

Хар суу черже эки сиңер кылдыр 5000 гектар шелге хар дозар дилиндектерни кылган. Совхоз Балгазының ыяш ажыл-агый чери-биле керээ чаргаш, 816 гектар хемчеглиг шелге хөрүүн камгаларының моонзаа кылдыр ыяштарны тарып өстүрген. Бо чылын ол ыяштарның саартылгазын кылыр ажылдар кордүнгеп.

Ажыл-агыйның чер ажыл-ыгларын 115 тонна картофельдиң үрезинин үрелиишкин чок кылдыр шыгжап кагдалаан.

Машина-трактор мастерскаязының эргелекчизи Вячеслав Хертекти дилеп чеде коэривиске, ол механизаторлар бажыңында барган болду. Анаа коэривиске, совхозтуң кол инженери Михаил Оканоолович Монгуш база механизаторлар бажыңында Кызыл районунуң агроүлетпүр наттыжжышкынынган келген комиссия-биле кады механизаторлар өөредилгезиниң аттестациязын эрттирип турар болду. МТМ эргелекчизи база онда.

Часкы тарылгага кэдээ ажыл-агый техниказының септелгези графин ёзугаар хуусаадан эрте доозулгаан. Ажыл-агыйда 15 К-700 деп күчүлүг тракторлар шупту белен. Т-150-К деп 4 трактор, ЮМЗ-6, МТЗ-80 деп маркалыг 11, ДТ-75 деп 4 трактор часкы тарылгага белен. 122 сеялканы, 56 культиваторларны, 27 СКД-6 деп комбайнины септеп белеткээш, белениинин шугумунда тургускап.

Часкы хову ажылдарының үезинде ажылдаар механизатор кадрларның саны четчир. Механизаторларның кышкы өөредилгезиниге 102 кижи оөренип кыштаан, оон иштинде 55 кижи 1 классче бодунуң мергежилин бедиткеп, 22 кижи кийги класстыг. Оларам бо аттестациянын түңнели-биле мергежилин бедиткелер.

Моон алгаш коэрге, совхозта часкы хову ажылдарынга белеткел багай эвес болгу дег, ынчалза-даа үрезин арыглаашкынын бир дугаар класстың негелдезинге дүүштүрүп ап болур хире аргалар-даа, курлавырлар-даа ажыл-агыйда бар.

Дараазында «Шамбалыг» совхозтуң топ шаңынга коэривиске, машина-трактор турар девискээриниң эргелекчизи Алдын-Херел Комбуевич Ондар часка белеткел ажылдарының чорун турарының дугайында кылдынган болгаш кылып күш четтиимээн чүүлдерге доктавады.

Чүүк сеэртүр машиналар совхозта 29, оон алдызын ам-даа септеп турар. 36 трактор-ларның үжени чорун турар, 6 трактор септелгеден гимээн. К-700 деп күчүлүг 5 трактор белен. Т-150 маркалыг 12 тракторнуң ийигизи-ниң үүрмек септелгези арткан, МТЗ болгаш ЮМЗ тракторларның ниити саны 13. оон иштинде септелгеде чаңгыс трактор арткан, 36 комбайниың чээрбиин белен. Ийи андазын белен бар. Се-ялкалар 52, оларны белекле-ниң шугумунда чыскаап каан. 39 культиваторларның үгле үжени белен. Оон тозунга үүрмек септелгени чорудары арткан. Үрезин арыглаар болгаш ону ол хоран-биле хоран-наар бир чаа, кургаг хоран-биле хораннаар бир эрги ма-шина ажылдап турар. Кожуг машиналарының септелгезин совхозтуң механизаторлары боттарының күралвырлары-биле септеп дооскан.

Эрткен чылын интенсивтиг технология ёзугаар 500 гектар черни ажыглаан болза бо чылын анаа немей 500 гектарга интенсивтиг технология ёзугаар ажылдаары көрдүнгеп. Ол муң гектар шелге 3000 тонна өдек токтүнген. 1000 гектар черге күзүн 200 тонна минералдыг чемнигчидилгени токкеп.

Техника септелгезиниң талазы-биле совхоз коичуг оожум темпиниг болуп турар. Оон чылдагаанынары үүдел дээрге артык кежектер чогунда.

Ажыл-агый интенсивтиг технология ёзугаар муң гектар черге кызыл-тасты чажар. Анаа 3878 гектар шелге кызыл-тасты, 120 гектарга арбайны, 500 гектарга суланы тарымыр.

Совхоз 110 тонна ийиги класстың кызыл-тас үрезинии Тандымың Кодээ ажыл-агый дуржулга станциязынан садып алган. Тен шанда 205 тонна арбай үрезинии, 161 тонна сула үрезинии, 898 тонна кызыл-тастың үрезинии ийиги класстың дениелиниге чедир арыглаан. 100 тонна картофель үрезинии бо чылын белеткээш, шынарын эки кылдыр шыгжаан.

Үрезии хораннаашкынын ам-даа эгелевээн, хоран паспорттары бо хүнге чедир алдынмаан.

Бо түңнелдерден алгаш коэрге, часкы хову ажылдарынга кол рольду ойнаар кодээ ажыл-агый техниказының септелгези оожум болуп ту-рар.

Кол инженериң чугаалап турары-биле алырга, совхозтуң шөлдери улуг, а техника эвээш болуп турар. Совхозка оода-ла ам бир К-700 деп күчүлүг трактор болза, часкы хову ажылдарын чогуур үезинде доозуп болур деп бодунуң бодалын илереттии. Ажыл-агыйның оны садыш алыр хире акшазы чок.

Интенсивтиг технология ёзугаар болбаазырадып турган 500 гектарның кырынга 500 гектарны бо чылын немей албайн, үчис сорулгаларның түңнелии көрүп, совхоз бодунуң күш-шыдалын өөредип көрген болза ажырбас.

Шамбалыгда часкы хову ажылдарынга хамаарышкан айтырыглар ам-даа хөй, оны үзе шинтиирээри — үгле ажыл-агыйның удуртукчуларының эвес, ында хаара туттунган кижи бүрүзүнүң хереэ.

Часкы тарылга эгелегиже чедир кыска хуусаа арткан. ынчангаш четпестерни дарый чайладыры чугула.

Каттышкан рейдинииң кежигүннери:

И. ХЕРЛИИ,
«Тываның аныяктары» солуунуң корреспондентизи;

И. ДАМБА,
«Шын» солуунуң штаттан дашкаар корреспондентизи;

Ч. ОНДАР.
«Шын» солуунуң корреспондентизи.

Рейд

МОСКВА: БАШТАЙГЫ КОСМОНАВТ ДУГАЙЫНДА НОМ

«Кайгамчык кижилериң амыдыралы» деп чаңгыс болган серииның чаа үндүрүлгениниң даштыкы картинла планетаның баштайгы космонавтызы Юрий Алексеевич Гагариниң чуруу бар. Бистиң кайгамчыктыг чайгыс үежинивиске «Молодая гвардия» ном үндүрер черниң үндүрген эдлеглиг номун тураскаатkан.

Оон автору — чогаалчы Виктор Степанов Гагарин-биле чайгыс эвес удаа ужуражыр аас-кежиктиг болган. Ол ужуражымышкынынар, а ол ышкаш маадырның иези Анна Тимофеевна-биле, Юрийниң аныяк үезинде ону билирлер-биле, ужар түүлге алган эрттирип, космонавтиканың шинчилеттинээн оруктары-биле оон-биле кады чорун турганнар-биле бесседлер октаргайның баштайгы эргижчизиниң дугайында документалдыг тоожуүүн үндезинии болган.

«Юрий Гагарин» деп ном К. Э. Циолковскийден С. П. Королевка чедир алдыгурт космонавтиканың төрүттүнүп келгенинии болгаш хөгжүлдезиниң дугайын коргүзүп турар. Гагариниң маадырлыг чоруунуң болгаш бодик тодаргай сорулгалыының үнер дестерии — эртем-техниктиг депшилгениң мурнуку одуруунче чүртту кыска хуусаа иштинде үндүрүп келген совет кижилериниң мурнунда турган салгалының ажыл-херектерии автор көргүскен.

Номну байлаа-биле каастап үндүрген. Хөй сааныг фоточуруктарны эң баштай парлап турар. «Черни кораблеспутникке долгандыр ушкаш, бистиң планетавыстың кайы хире кайгамчык чараашы көрдүм. Ол кайгамчык чараашты үргедп эвес, а камгалап болгаш көөдедиирил» деп Ю. А. Гагариниң сураглыг автографыы ында киргеи.

Бөгүнгү номерге улус депутаттарының Кызыл хоорай Соведиинин күүскомунун, Советтин чамдык доктаамал комиссияларының ажылы-биле силерни таныштырдывыс. Кызыл хоорай Соведи сөөлгү үеде ажылының стилин болгаш методун ченин негелдезин ёзугаар эде тургузар дээш чамдык ораладажыышкынчарны кылып турар. Хоорайның ажыл, амыдыралында өске Советтерге үлегер болгу дег чүүлдер бар.

ИШЧИЛЕРНИҢ КАДЫКШЫЛЫ ДЭЭШ

УЛУС ДЕПУТАТТАРЫНЫҢ Кызыл хоорай Совединиң кадык камгалал болгаш социал хандырыга талазы-биле доктаамал комиссияларының ажылы-биле силерни таныштырдывыс. Кызыл хоорай Соведи сөөлгү үеде ажылының стилин болгаш методун ченин негелдезин ёзугаар эде тургузар дээш чамдык ораладажыышкынчарны кылып турар. Хоорайның ажыл, амыдыралында өске Советтерге үлегер болгу дег чүүлдер бар.

Комиссияның сөөлгү болган хуралында профэвилелерниң Тыва область чөвүлелиниң бүгүдүткелдиң элчизи М. М. Чанзаймың клеткелиг дыннаан бис. Хоорайның үлетпүр будуруглегелериниң ажылчының нарның аарымыр чоруун, болдурбас дээш кандыг хемчеглер ап турарын од чугаалаан.

Хоорайның үлетпүр будуруглери боттарында бар кадыкшылга пунктуларының материал-техниктиг базазын экижидер талазы-биле чамдык ажылдарны кылып турар. Физкомнатчыкчын кылыр кабинеттерниң аппаратураларыны-даа салып ап, дингет чемни-даа организастап турар. Ынаңгы Кызылдың түүйбу заводунда будуруглеге кемдээшкин болуп чоруктарын кылырар дээш дээштиг хемчеглерни ап турар. Оларның бирээзи — «Аймак чок чоруку болдурбазының болгаш күш-ажыл камгалалының хүннерин» ай санында эртгирип турарам. Ооң улампалда будуруглеге оваа-оодан болуур чоруң кылырылган.

Ындыг-даа болза, хоорайның үлетпүр, будуруглегелериниң ажылдакчыларының аарымыр чоруунуң иштинде-биле кылырылбайн турары комиссия кежигүннерин дүвүреткен. Ынаңгыда «Тудуг кезектери» комбинатта, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунда соокка алыскаашкыдан, чарыг кижилер ажаар-тежээри-биле, өскө-шыгаа аарыгларындан чидирип турар үелер ол.

Аарымыр чоруктуң бир ам чыдадыгаары — цехтерде байдалдарының таварымча чогуда болуп турар. «Тудуг кезектери» комбинаттың цехтээр иштинде шинээп-даап 114—115 д/б чедип турар, а нормада көрүнгенин — 80—85 д/б. А «Тыва тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводунуң арматура цехинде вентиляция чок, мичээнгей хоралыг будумалдер мында ийи. Ооң бетон-хоюдуг белдирилде аараарың доозулу нормадан 116 катап ажыг болуп турар.

Ындыг турбуне, күш-ажылды камгаларының болгаш айыыл чок чоруктуң дүрүмнериниң хажыдыышкынналарынга удур демисеп бо будуруглелерде кошкак. Администрация, профэвилел комитеттери аарымыр чоруктуң сайгарыдылгалыг кылбайн, ону авазоледир талазы-биле хемчеглер албайн турар.

Бо четтестерниң сайгарып чугаалаашкан хуралга доктаамал комиссияның кежигүннери тодаргай саналдарны киирип, сумаларын берген. Оларның күүселдезин тус-тус черлерге боттарывыс база хынап турар бис.

Л. ХОВАЛЫГ,
доктаамал комиссияның даргазы.

ЧУРУКТА: Л. Ховалыг комиссия хуралын эртгирип тур.

В. **КАРА-САЛДЫҢ** фотозу.

ЭРГИ ЁЗУ-БИЛЕ АЖЫЛДААР ЭРГЕ ЧОК

СЭКП-ниң XXVII съездиниң сөөлүнде чуртта эгелээн өскү ескерилгелер улус депутаттарының Кызыл хоорай Совединден, ооң күүскомундан, депутаттардан болгаш өске-даа активтерден боттарының ажылынга эде тургустунарын негеп келген. Хоорайның будуруглегелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының ишчилери СЭКП ТК-ның Кыйгырыы-биле таныжып, Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга уткуштур социалистиг чарыштыг кадбартып, бүгү-ле ажыл-ишкерлерин эде тургузар дээш ораладажыышкынчарны кылып турар.

Эртиен чылын Кызылдың будуруглегелери чамдык чедиишкинчерни чедип алган. Кызылдың түүйбу заводу, «Тыва суг тудуг» трестиң демир-бетон кылыглар заводу, суг заводу, «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының ДБЗ-и барааныыг продукциязының бөге-үзезин артхаган.

Хоорай Совединиң күүскому тудуг организацияларынга эде тургустунаруушкунну боттандырар талазы-биле депутаттарның активтиг күжүл четче ажылгаавайн турарын миниир ап-даар бис. Ооң улампадан чурттакчыларга хуулдап бээр, чурттакчыларның чедиишкинниг күүсеткен. Хоорайның күрүне садыглары болгаш ниитиниң чемненилгези бо чылдың эртиен ийи айның планын 103,2 хуу, эът комбинадында 106,3 хуу, автомобиль септээр төп 166,6 хуу күүсеткен.

Хоорайның тудугжуларының база боттарының мурнунда салдынган соруглаарын чүгээр күүседип турар. Бо чылдың ажылгаа кижерп-биле планнаттынган тудуглаарны үезинде ажыглакчыларга хүлээдип бээр, чурттакчыларның тудуун доозар дээш тудуглар эргелелерге бүгү күжүн төөдеп турар.

Ындыг-даа болза, хоорайның дыка хой күш-ажылчы коллективтери чаа ёзу-биле ажылдарынче ам-даа ооруун эде тургустунуп турар. Дыка хой будуруглелер техниктиг эде дериишкиннерин ооруун боттандырып, күүлерни, күш-ажыл болгаш материалдыг курлаарларны ажыктыг ажыглаавайн турар. Ооң улампадан Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдарны будурер, алгы заводтарны дээш ышкаш будуруглелер планныг онаалдаарын күүсетпээн. Тудуг түүйбузун, чылыдаа демир-бетонну, ном болгаш кидис ядыкты, даварашыларга кылыгларын, хлеб-булочка айтыыр, ажыртпес суксуунну чедир будурбейн турар.

Эртиен чылын болгаш бо чылдың эртиен айларында «Каа-Хем» разрез, Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдары кыдыр заводу, хлеб заводу, «Тыва сеттелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар будуруер завод күш-ажылдың будуруккүлүүн бедидээн, ооң улампадан күш-ажылдың будуруккүлүүнден шилип фондузу мурнаа турар. Улуг-Хемниң мяңгы ажыл-агый үлетпүрү, «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының ДБЗ-и барааныыг продукциязының бөге-үзезин артхаган.

Хоорай Совединиң күүскому тудуг организацияларынга эде тургустунаруушкунну боттандырар талазы-биле депутаттарның активтиг күжүл четче ажылгаавайн турарын миниир ап-даар бис. Ооң улампадан чурттакчыларга хуулдап бээр, чурттакчыларның чедиишкинниг күүсеткен. Хоорайның күрүне садыглары болгаш ниитиниң чемненилгези бо чылдың эртиен ийи айның планын 103,2 хуу, эът комбинадында 106,3 хуу, автомобиль септээр төп 166,6 хуу күүсеткен.

Хоорайның тудугжуларының база боттарының мурнунда салдынган соруглаарын чүгээр күүседип турар. Бо чылдың ажылгаа кижерп-биле планнаттынган тудуглаарны үезинде ажыглакчыларга хүлээдип бээр, чурттакчыларның тудуун доозар дээш тудуглар эргелелерге бүгү күжүн төөдеп турганнар.

Ындыг-даа болза, хоорайның дыка хой күш-ажылчы коллективтери чаа ёзу-биле ажылдарынче ам-даа ооруун эде тургустунуп турар. Дыка хой будуруглелер техниктиг эде дериишкиннерин ооруун боттандырып, күүлерни, күш-ажыл болгаш материалдыг курлаарларны ажыктыг ажыглаавайн турар. Ооң улампадан Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдарны будурер, алгы заводтарны дээш ышкаш будуруглелер планныг онаалдаарын күүсеткен. Тудуг түүйбузун, чылыдаа демир-бетонну, ном болгаш кидис ядыкты, даварашыларга кылыгларын, хлеб-булочка айтыыр, ажыртпес суксуунну чедир будурбейн турар.

Эртиен чылын болгаш бо чылдың эртиен айларында «Каа-Хем» разрез, Элегес-Аксының керамиктиг хана материалдары кыдыр заводу, хлеб заводу, «Тыва сеттелге тудуг» трестиң тудуг кезектери болгаш конструкциялар будурер завод күш-ажылдың будуруккүлүүн бедидээн, ооң улампадан күш-ажылдың будуруккүлүүнден шилип фондузу мурнаа турар. Улуг-Хемниң мяңгы ажыл-агый үлетпүрү, «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының ДБЗ-и барааныыг продукциязының бөге-үзезин артхаган.

Хоорай Совединиң күүскому тудуг организацияларынга эде тургустунаруушкунну боттандырар талазы-биле депутаттарның активтиг күжүл четче ажылгаавайн турарын миниир ап-даар бис. Ооң улампадан чурттакчыларга хуулдап бээр, чурттакчыларның чедиишкинниг күүсеткен. Хоорайның күрүне садыглары болгаш ниитиниң чемненилгези бо чылдың эртиен ийи айның планын 103,2 хуу, эът комбинадында 106,3 хуу, автомобиль септээр төп 166,6 хуу күүсеткен.

Хоорайның тудугжуларының база боттарының мурнунда салдынган соруглаарын чүгээр күүседип турар. Ол ажылды доктаамал комиссия кежигүннери боттарының хайгаралдынга алган.

Хоорайның тулаалыг черлерин кежирер талазы-биле сөөлгү үеде сагыш салып турар бис. Ол айтырыгны бо чылдың январьда болган доктаамал комиссия хуралынга чугаалаашкан бис. Анда «Тывсуг тудуг» трестиң эргелекчизи В. П. Сургулановтуң цех келиш дыннаан. Дойнас-Суг чоогунда тулаанны кежирер талазы-биле трестиң ажылынга ажалгатын берхивис. Бо Сөөлгү ийи чыл дургузунда КСК ол кежээнге даймы хоочукпарынга, СЭКП-ниң XXVII съездиниң итиктиг сөстериниң үезинде ажыглакчыларга, ооң ажылдакчылар

Хоойлу төлевилелин чугаалажып тур бис

ТҮҢНЕЛ ҮНДҮРЕР ХЕРЕК

СЭКП ТК-ныҢ январь (1987 ч.) ПленумунуҢ материалдарын база ол ышкаш Күрүне бүдүрүлгезиниҢ (катты жымышкымымың) дугайында ССРЭ ХоойлуузунуҢ төлевилелин солуп, сеткүүлдерден помчуп, радио, телевизордан дыңнап, көрүп танышпыстым. Ол төлевилелди деткип, бүгү улустуҢ чугаалажып, танышып турары-бile бир дөмей, чүүлдүгүнүп, деткип турар мен. Пленумга демократтыг эргелерин сайзыраңгайжыдарын айтып удуртукчуларны соңгуп, шилиир дугайын төлевилелде айтып бижээн.

Аңаа хамаарыштыр бодумнуҢ мындыг бодалымны солуп дамчыштыр бижикседим. Бо чылдың февраль 13-те Кызыл-Мажалыктың Культура бажыңында ол-ла суурда чүртүп турар дайынын болгаш күш-ажылдың хоочунарының хуралы болур деп типографияга парлаан чалалганы алдым. Чалалганы безин типографияга парлаан чүве болганда шыырак-даа, солуп-даа хурал болур-дур дээш чеде бердим: Харын-даа 20 минута озаллаан болдум.

Хуралга келген кижилерни даңзы-бile ончалап турар чүве болду. Суур Советниин күүскөм даргазы чалаҢ хоочунардан 80 кижи келгендир, элээн каш кижилер чылдагаанныг болганы-бile келбөөн-дир дээш хуралды каҢчаарыл деп айтырды. Аңаа чеже кижини чалаавыл, оларның чежеэн чылдагаанын-ныг, чежеэн чылдагаан чок келбээнин тодаргай чугаалавады.

Ам каҢчаар эгелээр дишкеш, бадылаалыс. Хуралдың президиумун төлевилел дацзы-бile бадылаан бердивис.

Хуралдың ийи айтырыгны, күн чүрүмүн база-ла чаҢчыл үзүүлер бадылаан бис.

Илеткел кыска болгаш сонун болду. Суурда хоочунарның амыдырал байдалын. оларның күрүпелеп ап олурар дээш, чинге лделерин, чалгайжыды тутунган бажың-балгат-бile, аъш-чем продуктулары-бile хандырылгазындан эгелээш, ажылдап, ажылдавайн турарында чедир эки талазын көргүскен черде эки илеткел болду. Четпестерниң талазындан чаҢгыс-даа сес чок болду. Херек кырында, чаҢгыс сес-бile чугаалаарга, шуптуг хоочуннар илеткелде кирген кыскаа ынчаар хандыртынмаан болгай. Ол дугайын илеткелчи-даа, санал бергенкер-даа чаҢгыс-даа сес чугаалавады.

Хуралга келген 80 хоочунардан 4 кижи саналдаан. Оларның 3-үү президиумдан, бирээзи залдан. Бир кырган айтырыг салыр дээрге чөптээреведи.

Ийиги айтырыгны база-ла буу-хаа төлевилел-бile чугаалажып, хоочунар чөүзелии 11 кижи составтыг тургузуп, оон даргазын, ийи орлаакчызын, районнуң хоочунар хуралынга баар 30 делегатты база-ла баш бурунгар кылып каан төлевилел даңзы-бile хары угда бадылаалывыс. Кайы-даа составта залдан кижилер деп-шиттээн. Үстүкү органнарның төлевилел бижил каан даңзызы-бile дыңнап, бадылаашкынывысты бердивис. Ынчангаш хуралга сес ап кириштедивис. Соңгаан составтарывыста хуралга келбеэн, таныжазывыс кижилер эңмежок болган. Кандыг ажылга ажылдап чорааны, кайда ажылдап чүртүп турары биске шуут билдинмес болуп артаан.

Ол хуралга СЭКП райкомунуҢ ажылдакчылары олурбжуп, ону башкарып турар чүве болганда санал бээр дээш кижилерни эвээледи, демократтыны барымдаалайн, чөвүлелдиҢ кежигүннерни, делегаттарны төлевилел даңзы-бile бадылаалын турары шын эвес деп бодаар мен. Залда одургаларның чаҢгыс-даа сес чок болду. Херек кырында, чаҢгыс сес-бile чугаалаарга, шуптуг хоочунар илеткелде кирген кыскаа ынчаар хандырт

Шүлүк кыдыраажындан

ССРЭ-ниң 60 чылы аттыг совхозтуң сарлыкчызы, Күш-ажылдың Кызыл Тук ордениниң эдилекчизи Тыва АССР-ниң алдарлыг малчыны, 1987 чылдың чеминосту Очур Хомушкуевич ДАСТАНГА.

ТАЙБЫҢ ИШТИҢ СОЛДАДЫ

Кортканыңдан эрген ыт дег,
Хоптак бөрү уланып-даа дег,
Хүннүг дээрни дуглай туткаш,
Күштүг шуурган сылгып турда,
Коргунчуг даваш, шимээн дойлуп,
Коданда мал хоюп үнген.
Ирбиш малче халдаан болган,
Ийин куду халчып баткан.
Карак чивеш аразында
Карабин-даа чыжырт дигеп —
Арааттан аң черде чыткан,
Азырал мал менди арткан.
Денгешки дег чүве чок
Дээрже бедээн сүүрлерлиг,
Чүглүп чыдар шорааннарлыг,
Чуңма турлаа кашпал хемде —
Даглыг оран Тоолайлыгда
Дастан Очур чүрттап орар.
Аас-кежик, хүндүткелди
Ажыл-биле чаалап алган.
Кыпкан от дег, чайынналган
Кызыл Тук орден хавыналыг
Дастан Очур — шолбанывыс,
Тайбың иштиң солдадывыс.

Майнак САЯЯ.

ЧАШТАР ЭДЕ ТУДУП АЛГАШ...

Саарыглаңган шапкың хеминиң
Сайгыг унуп солуп кааптар
элдевин аа.
Сагыжымга чораан хейниң
Чагыг сөс чок мендеп
чарлыр каржызын аа.
Эрик черде казанактың
Эртеримге, эвээргей
анчыын але.
Шала бузук сайзанактың
Чашкы үем сагындырар
өштүүн але.
Казанак-даа хамаан депше,
Хары улус септеп-селип
чүрттай бергей.
Сайзанак-даа ажырар бе,
Чаштар эде тудуп алгаш
ойнай бергей.
Чүгле чайгыс мен-не ботка
Чүнү күзээш барганыңның
хорадаачыын.
Чедир кыппаан одаг отка
Серегги шап артарының
кударанчыын.

Вл. СЕРЕН-ООЛ.

Чаз. Г. МАКАРОВТУҢ чурлап чурүү.

ОГЛУНГА ХЛЕВИ

Александр ГИЖА, украин чогаалчы.

Рассказ

Шой кудар цехтиң мастери Иван Ковтуниүң сөөлгү доюнга чүгле цехтиң профком даргазы, чүрттелга комиссиязының ийи кежигүнү чораан. Улустуң чугаалавары дег, ол дириг чораш кижилерге анчыг чүве-даа кылбаан. Чүгле ол шала дүмдүгүр, ажылга-даа, ажы-чадымга-даа кандыг-даа кажарлаашкынга эптешпес, бодап чораанын дорту-биле чугаалаар кижи чораан. Чаңгыс сөс-биле чугаалаарга, Ковтуннан ким-даа дуза дилевес, ол боду ким-биле-даа сүмелешпес.

Ортумак дурт-сынныг, аяык карактарында соок сиңип калган дег көрүштүг, солагай талакы чаагын хаяа калбак сорбу кежиле берген дүмдүгүр кижи чораан. Сактырга ооң чаагында сорбузу ооң сагыш-сеткилиниң бүгү чылыын алгаш баргап-даа ышкаш. Ковтун кезээде доңгайып алгаш кылаштаар, кижилер-биле чугаалашканда кезе кайган алыр, чугаалашкан кижиниң сеткил-сагыжын шуут-ла ушта тыртып алыр-даа дээн дег. Ооң ынаныг көрүжүүден кижи бүрүзү сести биэр болгаш ооң-биле чугаалажыксавас.

— Ол өлүрде безин өөрө кижилер дег эвес олген — деп, хөөржүткен соонда цехке чугаалажып турган. — Ажылыңдан чана бергеш, дивана чыып алгаш, ол олчаан турбайн барган: Ковтуниүң хөрөөнге чорааны немец мина бузундузу чүрээнче чара теп кире берген. А цехтиң профком даргазы ол ажылга бодун бүдүүң-биле бердиннинген дээни шын эвес, — суг-суг дигилеп турган.

Чүгле хар-назыны улгады берген, чалбышка арны-бажы каш кааът кештиг апарган шой кудукчузу ону көөрген:

— Иван Максимычының кадыы баксыраанын ким-даа эскербейн баргандыр ийин — деп чугаалаарга, чамдык кижилер:

— Канчап эскербейн баргай боор. Чаш уруг эвес ол, бодун боду каминаар турган ужурлуг. Ковтун кижилерге көөргел чок болгаш бодун безин хүндүлевейн чораан — деп, орган кижилериниң бирээзи шала шыжыгып харыылаан.

— Максимычының сагыш-сеткилиниң дугайында сен, Семён хей чүве чулчуурга — деп, шой кудукчузу шугуулаанзыг үре киргеп. — Мен Иван Максимович-биле кады дайылдажып чордум, чүнү чугаалап турарымны билир мен. Каржы кижи дээр силер бе? Мен база-ла ооң сагыш-сеткилин хиреллиг кижи деп бодап чораан шаам бар. Фронтуга кижи бүрүзүниң бүгү ажызы дораан илереп келир болгай. Чүгле Ковтун бодунуң сагыш-сеткилин чангаштаварынга ынак эвес кижи. Кеззоде шыгыы болгаш турушкуг кижи харын. Дөртен бир чылда атпаарлап-даа турувуста, ооң соонда шаап калдап-даа турар үевисте ол чаңгыс боду ол-ла турган. А кажан чанып кел чорувуста, кижиниң көргени дээрге, ону билип апканы ол эвес деп чүвеге бүзүрээн мен. Кады бир пуд дусту чиген-даа болзуңза, эжиниң иштики сеткилин билип апканың ол деп чүвеге чамдыкта бүзүрээн керээ чок.

— Кызыл-дустаан кижилер дугайында экини-ле бодаарын кызыдар-ла болгай бис харын — деп, демги-ле семис Семён кырган ажылчынны үзе киргеп. — Ындыг эвес ийик бе?

— Будуңда кеткен майтак иниң дег мугулай чүве чугаалап ор сен. Семён — деп, ашак ам мырыңай шугулдай берген маргыштыр чугаалаан. Чугаа бүрүзү таварылга бүрүзүнге таарыштыр деп чүве ол-дур ийин. Сеңээ Ковтун чүгле мастер боон көзүлгендир. Ооң-биле сен ажылдан өске чүү-даа чугаалашпаандыр сен. А силерге мен ындыг таварылганы тоогун бериин...

• • •

...Ооң батальону кижилер сөөртүр кылдыр чылыглаан каан вагонда сыңмарлажып алган, махорказының ыжыбиле, сапог идиктерин чаап алганы автол чыды-биле долган агаарны-даа херекке албайн, кымны чүү чүве, кандыг көрүшкү, кандыг муңгарал-маңан турарын хүлүрээп чораан. Олар кончуг вар ажылдың соонда, амыдыралдың чалакчылары бо кижилер өлүм тарыкчызы дайынны ам изоп доскаш, аялдарынче чанып чоруп органнары бо...

Майор Ковтун чүктешкинзинге чөленгдер олуруп алган, шензинге бир-де чымчак чүве таваржы бээрге, ону чыяы кдипкеш, хөлестей олуруп, характарын шийипкеп. Шөлээлеп чораан, дедир фронтуже чоруурда ону, оглун түдүп алгаш, үдеп келген кадайы баарында бо дег каранга костүп келген. Оглу ам кайы хире апарганын? Катеринаның мичаңгы чагаазындан өгелеп санап көрген — бир чыл ажып турар. Шору үлгады бергени ол бе?

Во айтырыг майорга дыка улуг ужур-утказыг. Дайын эгелээринге чедир ол уругдарыг чок чораан, мичаңгаш ооң оглунга аппар чыдар бедээ аңаа та таваржыр, та тавар шыпсае? Белекти батальонуң хлеб быжырыкчылары тускай кылып берген-не болгай.

— Эй, оолдар — деп, ол дидим, эвес кыйгырган.—Оң ийи айлыг уруг хлеб чиир бе? Ак хлебти? Кым билирил?

Вагон иштн шыпшык баргаң. Солдаттар аңаа аза бергеп, бот-боттарынче кайгашкылаан. Майор харыы бербее боорга, шала энчоксуна бергеп. Мында ооң дайынын дөртен бир чылда кады эгелээнинериндеп кижи артпаан. Бар-даа турган болза, дайын мурнунда олар база-ла уругдарыгыг боон четтикизеп турганнар-ла ыйнаан.

«Уруглуг болурундан корттаан-дыр, божун алган, а мен эөп келбейн барып болур турган болгай мен». Майоршуң бичии оолдарынын дет чиңге мойну безин кыза бергеп. Ол бодалын дыңналдыр чугаалапкан ышкаш болган.

— Эш комбат, ам силериңе өртөөлиңер — деп, аңаа сагындырган, а ол ол чокка-ла танымыр черлерин эскерип чораан.

Октар душкеп оңгарларын сай-биле доллур ургулап каан. Вокзал орнунда—элбек-семдер маңзалардан кылган улуг сарай. «Ажыл-даа мында хөй-ле-дир» деп, ол бодаа-даа, муңгаравааи.

Кежээликтей апырган. Булуттар-биле дуй түттүнган дээрден чылбай чаъс соксаар арга чок дымырадып турган. Маңаа «вокзалды» доллур таакпылап каан, мында-мында кижилериңиң шимээни, уругдарыгның мы-сымзы долган. Чемоданының кырында олурупкаш, орукче үнүптериниң мурнунда ол чемненип алыр деп шимтирлээн. Арыг аржыылда ораап каан бүдүн ак хлебти чүктешкизиндеп үштүп изоп, кезии алгаш, аңаа немей каш сухарейни, дустуг чагны салып алган. Ак демир борбаандызындан бир пак сугну пактай каапкаш, чемненип эгелээн.

Чемненип орда ону өлче кезе кайгаан карак доктаадыпкан. Олче чеди хире харлыг оолдуң чаштыг караа хере көрген турган. Бир чарыкы караан калбак хавактыг берт иштинден баткан союндак пее дуглап алган. Оолдуң кеткени немец шериг хейленииң аңаа черде дежелий улуг сапык идиктери хуулнар дег догдайын үнүгдеп келген.

Майорлуң салаалары буларейин дыңзымды тутканы, а бооставзында бир-де кара чүве дуй турупкан. Ол карманыңдан доңгураан үштө соң кел-ле, ак хлевин кезе-ле берген.

Оол ажыкшы өрү көргүзү тудуп алган, холун суңупкан турган. Кескен хлеб хирлиндеп карарып көстүр ядышка салдына бээрге, оол кезек када маңзар магадап кайган, амданныг чыдын кижр тыныш тура, диштери-биле хемирилле эгелээн, карак чажы болуза бүдеңейин бергенин майор эскербээн...

Ол кадында Ковтунну ол дег-ле хирлиг, орбак-самдар идик-хептиг, карактарында аш чайынаан чаштар долганып келген. Ол шиңелин ужулгаш, шала кырынга чадып, хлевин деп-деңге кезии турда «вокзал» иштн шыпшык барган. Чүктешкизин база шинель кырынче үе тудупкан. Каш кескинди чаг, бир лавза консерва, ораашкыда конфеталар шуиту шинель кырында барган. Уругларның карактары база-ла мында. Кээргелден харлыкаанын майор тырттынып, чаңгыс карактыг оолдуң актинге холун салгаш, чугаалаан:

— Че, шуптузуп үлевит, оглукум.

Ынчап чоруй ол туруп изоп, шинелин алгаш дашкаар үнүпкен. Бир-ле кырган ону, ырай бергеп-даа болза, кыйгырып чедип изоп, боондак сунган:

— Моңу ап алыңар, майор. Аңаа бис чыгдындывыс, мичаңзажок... Силерге шуиту улустуң мурнундан четтирдивис...

Майор Ковтун кежээки хоо-убиле бодунуң кажан-даа көрбээни оглуиче кед чораан, уткуй каккан хат карактыг чаштадырза-даа, ол шөлээр сагыш салбаан, эриннериле чоргаараадың хүлүмзүрүү диштерни агарты чайынаадырып келген.

• • •

Кырган эзилдирикчи чугаалыг доозуп, хавак чок баргу-биле дерии чодуп, өөрүп долгандыр көрген.

— Мындыг кижиниң бис чидирикен-дир бис, оолдар. Кады-кожа вжинске сеткил чок болганывыс ол-дур ийин. Чүге ынчан баржык ирги бис? — деп, сөөлүн барып түңнээн.

Ажылчыннар, хоочун эзилдирикчиниң чемезин аар чүгү кылдыр бодавышаан, мыт чок тарапкан. Кижи бүрүзү мөчээн мастерге кандыг бакты кылганын шугуүнүп, ону хей-ле кылыктадырып турганын миниң бар чораан. Чугааланың орган черинде оргын олчаан кырганга Семён дедир чедип келгеп:

— Дыңналаан, Петрович! Мастерге тураскаалдан кудуп каалам. Шойдан кудар болза, кандыг деп бодаар сен?

Кырган оожум кедүрүп изоп, карактары чырый бергеп ышкаш болган.

— Бис кижилер болзувусса, Семен, кылыр бис. Кылыр ужулуг бис.

МАРТ 21-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Че». 8. 15 — Белоруссиянның Кызыл Туктуг шериг округунуң штабының үрер хөгжүм оркестриниң концерти. 8.45 — «Чүдеп болгаш чүге». Уругларга дамчыдыкка. 9.15 — Ураи чүүлге бердинген амыдырал. Миколанджело. 10.00 — «Улустарның чогаадыкчы ажылы». Телеапчуллал. 10.45 — «Коммунистер». Мурнуу Африканың коммунистериниң дугайында док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 11.15 — Ырак болгаш чоок ырлар. 12.00 — Литературлуг альманах. 13.10 — «Бүгүдеге болгаш кижи бүрүзүнге». Эдилер чок садыглашкын. Москва — Вильнюс —Одесса. Телехарылзаа. 14.10 —«Кады ажылдажылга». Тележурнал. 14.40 — Бөгүн делегейде. 14.55 — Улуг Октябрьның оюнга. «Төөгүүнүң ошпес-олуруглары». «Алдарган кур чер». Ураи-чечен фильм. 1-ги серилы. 16.45 — Кижи институту. Эр болгаш херээжен кижилер. 17.45 —Украин ССР-ниң алдарлыг коллективи—Закарпаттың инити ыр коллективиниң концерти. 18.30 — Мультфильмвер. 18.55 — «ССРЭ-деп репортаждар». Совет болгаш америк журналистериниң диалогу. Америк журналист Фил Донахью киржир. 19.55 — «Дыка онза гипс». Ураи-чечен телефильмниң баштайгы көргүзүү. «Бузурукчулар чыскаалы» деп сериялаи. (ПУР). 21.00 — «Ye». 21.35 — Суббота кежээзинде. «Музыкалыг ринг». М. Боярский. 22.55—23.15 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — «Невеличка хемчигеш». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.40 — Ритминг гимнастика. 9.10 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыкка. 9.40 — «Аккызыл хат». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 10.00 — Делегейниң ураи чүүл культуразы. И.-С. Бах. 11.00 — Авамның школазы. 11.30 —Спорт болгаш кижи. «Шагин деп кижи турган». 12.00 — «Истелгениң тодаткалы болза». Ураи-чечен фильм. 13.30 — Аныяктарга музыкалыг дамчыдыкка. 15.40 — Хроника-документалдыг фильмниң баштайгы көргүзүү. 16.30 — Теннис. ССРЭ-ниң чемпионады. Фехтование. ССРЭ-ниң чемпионады. 17.35 — «Чугаалаксан тур мен». «Красное Сормово» заводтуң комсомолчуларының бүдүрүлге айтырыглары шинпирлээриниң киржилгезиниң дугайында. 18.00 — И. Раевский. «Ада-чурт дээш амы-тын». 18.55 —«Каракалпак сюитазы». 19.00 — «Кадыкшыл». 19.45 —Музыкалыг экспромт. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Хөглүг дагва оглуу». 20.15 — П. Неруданың амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының арнинары. 21.00 — «Ye». 21.35 — Телетеатр чалап тур. Анатолий Эфростуң шинлери. «Печориниң журналының арнинары». М. Ю. Лермонтовтуң «Бистиң үениң маадыры» деп романы-биле. 23.05 — Фехтование. ССРЭ-ниң чемпионады. 23.35—00.25 — Бут бөмбүү. ССРЭ-ниң чемпионады. «Зенит» — «Динамо». (Москва).

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

агаар

Республикага шокар будуттаар, быяын хар чаар. Хүндүс 5—10 градус соор, чамдык черлерге 2 градус чылыр, 3 градус соор.

Кызылга чуга будуттаар, чагбас. Дүве агаарның температуразы 21—23, хүндүс 5—7 градус соок болур.

КИНО

МАРТ 21-де

«НАНЫРАЛ»: «Тайна третьей планеты» 11.25 «Охота на дракона» 9.30, 12.35, 14.30, 16.25, 18.20, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Афоня» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Неукротимая мариша» 14.00, 16.50, 19.40 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Кинообозрение» 9.00, 10.20 «Корона Российской империи, или снова неуловимые» 12.00, 15.00 «Если ты не со мной» 17.50, 20.40 шактарда.

ТЕАТР

Март 21, 22-де «Аныяктарның ыыштанныга кежээзи» болур.

Эгелээри 19.00 шакта.

Шоодуг

Чамдыкта пат-ла бужургаңгаа-даа чоруур мен: авам кандыг кончуг көвей кады торээн чүвелерлиг чораан кижи боор дээш аан. Чүге дээрге, мындыг чүвени ылапла билирим аргажок: авамның кыс дуңмаларының уругларды азы мендеп, биче кыс дуңмаларым уруглары меня дээй дээр ужурлуг, олар мээң чөөнгерим болгаш ужурлуг. Ынчангаш ол эрлерниң аваларының мээң ындыг дуңмаларым турдулар мйнаан. Мынчаге бо бүгү төрөөн чүвелеримни канчап билбейн чораан кижи боор мен? Ону дазылынга кирер төөгүледип алыр улуум ам чок —авам боду-даа ачам-даа шагда-ла «кызыл дустаан». Ооң ужун, чөөнгеримниң көвүдээнинге пат-ла даанчыы кончуг боор чораан. Ол байтыгай, меңээ хамаарышкан чөөнгер бүгү Тываны ышпа алган турда, оларның даайы мен — дың чаңгыс-да болгай мен! Чежезинге чедиштир дузалап шыдаар ийин мен.

Шоодуг

Чамдыкта пат-ла бужургаңгаа-даа чоруур мен: авам кандыг кончуг көвей кады торээн чүвелерлиг чораан кижи боор дээш аан. Чүге дээрге, мындыг чүвени ылапла билирим аргажок: авамның кыс дуңмаларының уругларды азы мендеп, биче кыс дуңмаларым уруглары меня дээй дээр ужурлуг, олар мээң чөөнгерим болгаш ужурлуг. Ынчангаш ол эрлерниң аваларының мээң ындыг дуңмаларым турдулар мйнаан. Мынчаге бо бүгү төрөөн чүвелеримни канчап билбейн чораан кижи боор мен? Ону дазылынга кирер төөгүледип алыр улуум ам чок —авам боду-даа ачам-даа шагда-ла «кызыл дустаан». Ооң ужун, чөөнгеримниң көвүдээнинге пат-ла даанчыы кончуг боор чораан. Ол байтыгай, меңээ хамаарышкан чөөнгер бүгү Тываны ышпа алган турда, оларның даайы мен — дың чаңгыс-да болгай мен! Чежезинге чедиштир дузалап шыдаар ийин мен.

Бир катап Кызылга чораш, эртем-сургуулу шыырак, орус-даа, тыва-даа дылдарны чарт билир дуңмайга ужуражып, чугаа кадында — Тывага чөөнгерим көвүдээнин, оларга дыш чаасказап дузалап күш четпейн бар чыдарымны, мындыг боорумга оларым меңээ чаңнап туруп бээрлерин мунгарап төөгүдүм. Кижим мени кичээнгейлиг дыңнап-дыңнап, билирим-не каш дөргүл-төрелдеримниң кайда-кайда чоруурчарын айтырыглады. Ооң кежек бодаанын олура, хенертен тадылады каттырып-ла эгеледи. Шаанга кирер каттырын алгаш, ам-на чугаалай-дыр:

— Кончуг мелегейин мени! Шынап-ла хөн төрел чөөнгерин боор деп бодаан, секи байысаап орбадым бе! Тыва дылын чедир билбес «чөөнгеримни» шинчап олурарың ол ышкажыл! Орус дылда «дядя» деп сөс бар, ооң уткашынарын тыва дылга айтыынгы ажыглап болур. Демги сөөң хөөкүйлериң ооң «даай» дээр уткалыг очулгазын аза-соора доктаадып алгаш, ажыглап чоруурлары ол ышкажыл! Сөстү соора ажыглап деп чүве ол-дур. Ужурунда болза, демги чөгенчиг «чөөнгерин» ол дядя деп чаагай сөстүң тыва дылга бир низы дыңналыр «акый, акым» дээр уткаларын сеңээ хамаарыштырар ужурлуг турган-дыр ийин але. Ынчангаш ам хомудаан херээн чок, ол диленчи «чөөнгерин» катап таваржып келзе, хаайыгга-даа какпа, «дзайы»-даа болба...

Эртем билиглиг ол дуңмаының таймылбырлаан тодаргай чугаазын дыңнаан, эктимдеп аар чүткту идипкеп чүве дег. чиигеш кылыпдым. «Даайлап» чоруур ол «чөөнгерим» боттарының мелегейзимээр чоруун боттарыла көскүлеңдирип чоруур-дур эвеспе деп түңелге кедим.

Ындыг «чөөнгерге» ам бүзүревестээн мен. Каржы-хажогай, каракка чаржыычыг диленчи чөөнгерни чоор боор. Боттарының ёзулуг төрелдерин боттары тыва бөөрлер ыйнаан!

М. ОЛЧЕЙ-ООЛ.

Сонуургактарга

БУУРУЛ ШАГНЫҢ ЭМНЕРИ

Кыдат медицинаның үедүптеги чаңчылдары бөгүн КУР-да амгы үениң эмнээшкини-биле чергележип турар. Каш-каш чүс чылдар мурнундагы рецептилерни база арга-ларны ажыглап турар эмчи ажылдакчыларының саны 300 мүн чедип турар. Шаандагы эмчилер дуржулганы бойдустуу, үнүштериң болгаш дириг амытаннарның шарың холбаазын шинчилеп тура ап турган. Эмнериниң 80 хуузу оттарының, яңзы-бүрү үнүштериниң хандызы, дириг амытаннардан алдынган чүүлдер болуп турары таварылга эвес. Чамдык таварылгаларда ындыг эмнер химия аргазы-биле алганнарындан артык дээштиг болгулаар.

МАСТРОЯННЫ БОЛГАШ — АРЫЛАР

Ук кинону тырттырып турда, камералар чанынга яңзыбүрү хереклелдерлиг, эмнерлиг эмчилер турган. «Ары ажаакчызының өлгенін» деп фильмде кол рольду Марчелло Мастроянни ойнаан. Хенертен халдаан өөр арылардың ызырганындан үк маадырр өлген. «Бо хире айыылдыг эштер-биле бир дугаар кады ойнап тур мен» деп, артист чугаалаан.

ЧҮРТТҮ САДЫП ААР МЕН ДЭЭН

Үргүлчү каттырацнап чоруур 59 харлыг япон хөрейгитен Кобаяшини токио парлалга «Американы садып ап турар кижи» деп хүндүлеп адаар. Чүгле сөөлгү бүдүн чартык чылда ооң фирмазы Нью-Йорк, Лос-Анджелес болгаш өске-даа америк хоорайларда «дээрде шаштыкан» бедик 37 бажыңны ийи миллиард доллар-биле садып алган. «Ында чүү боор, бисте акша бар-дыр, а американкарда чок» деп, ол чугаалаар.

САГЫШ ЫШКАШ КАДАЙ

Кадайы кижи кандыг болуру шаг-шаандан бээр эр кижилерни дүвүредип келген. Амгы космос чүс чылында база-ла мындыг. Чоокта бир барыын-герман журнал ол моөге темага анкета кылган. «Кады кырыыры» кандыг болдуруп эр кижилер күзээнге? Тергиин кадай болза, амданныг чем кылын билир, даварыыр, ломга, музыкага ынак, аян-чоруктар сонуургаар ужурлуг дишкеп. А кол-ла чүве болза — эптиг-залдек, эрге-чассыг болуру чугула. Хаарыктаар, арага ижер... болза эң багай. Айтырылгадан билдингени-биле алырга, эр кижилерниң 48.9 хуузу кадайларын «тергиин» эки деп санаан.

ЭТТЕВЕС ДЭЭН

Хой чыл иштинде маргышылгалар соокда, Великобританиянның чазаа өөредилгениң национал системазында артып калган «онзагай» чүүлдү чок кылыр деп шинтирлээн: моон сонгаар буруу кылыпкан өөренижилерни шыыктавас. Өөренижилер «кижизидериниң ол аргазын» англан школаларга август 15-тен эгелеп күш чок болдурар деп ында чарлаан.

ТАНЫШПАЗЫМ ЧӨӨННЕР

Чурт чуруун көрүп алгаңда, чамдык улус маңа Тываның койгун чарыынга бо-ла домейлей бергеп тургулаар. Оларның ол дейлелгеанинге таварыштыр черле чадап каан мен: көзүлдүр-ле мындыг делгем девискээрлиг черимни мичаар домейлээрге, сагыжымга анчыын ажок—бичии ай койгун чарыынга канчап чижеглээрин? Картада чуруттуган хевири-даа ол болза, ынча дээш чоорул. Чер кырынга маннаар дугуйларлыгаларга ужар чалгынналыг амгы шагда белен Тываның тоду кезии чаагай каан мен. А эртем номнарын ажыс көргүзээримге, база мындыг чораан: Европаның чамдык сураглыг дээн 3-4 хире күрүелерин безин Тываның девискээрииге сыңырып болур! Ону суг бодап көөрге, делгем-не ораи бо.

Ооң-биле кады өлдепсинер чүвем база бар: бодумнуң безин тоду кезии чаагай каанымны бо хире делгем девискээрлиг черимниң ол-бо булуннарында чөөнгеримниң көвүдээни болгай. Кала-даа чоруурумга ындыг чөөнгерим бо-ла ужуражып келгилээр апаргаң ындыг чүве бо. Олар болдуунда-ла аныяк, кара-кара эрлер болгулаар.

Чамдыктарымга бир хоорайның кудумчузунга уткуна бергилээн дижик мен:

— Тзакпый, одуң берем, даай! — дээрлер.

А бир чамдыктары кайы-бир садыг эжинге:

— Ынча көпеектен дузалап көр, даай! — деп дилээрлер.

Автобуска чоруурумга, ескези шуут-ла мынча дээр:

— Сен арай сонгаар, доо ол хостуг олутче чоруй бар аа, даай, сээң орииүга мен бо кижи-биле хөөрежийн деп...

Улус аймактан черде эртпес кижи мен. Ооң кадында, демги эрлер чөөнгерим база бооп көөрлер, шыдаар шаамче дузалап, элудумну безин чайлап берип чоргулаар мен. Баштай «даай» деп чылыг, чымчаа-биле эгелеп алган хирезинде, оларның аайынга чамдыкта кирбейн баарымгала боор. хыйланып үнерлери база бар апаар:

— Өөлежок, харам кижи-дир сен, даай! Меңээ бир черге таварышпас эвес сен...

Олар ынча дептерге, чиктиим кончуг болу бээр: кижиге бир хүн бар, бир хүнчок-даа тургай-ла, барып-барып кижиниң чөөнгери бо үтр улус ынча дээрге хомудылын чедир билбес «чөөнгеримни» шинчап олурарың ол ышкажыл! Орус дылда «дядя» деп сөс бар, ооң уткашынарын тыва дылга айтыынгы ажыглап болур. Демги сөөң хөөкүйлериң ооң «даай» дээр уткалыг очулгазын аза-соора доктаадып алгаш, ажыглап чоруурлары ол ышкажыл! Сөстү соора ажыглап деп чүве ол-дур. Ужурунда болза, демги чөгенчиг «чөөнгерин» ол дядя деп чаагай сөстүң тыва дылга бир низы дыңналыр «акый, акым» дээр уткаларын сеңээ хамаарыштырар ужурлуг турган-дыр ийин але. Ынчангаш ам хомудаан херээн чок, ол диленчи «чөөнгерин» катап таваржып келзе, хаайыгга-даа какпа, «дзайы»-даа болба...

Эртем билиглиг ол дуңмаының таймылбырлаан тодаргай чугаазын дыңнаан, эктимдеп аар чүткту идипкеп чүве дег. чиигеш кылыпдым. «Даайлап» чоруур ол «чөөнгерим» боттарының мелегейзимээр чоруун боттарыла көскүлеңдирип чоруур-дур эвеспе деп түңелге кедим.

Ындыг «чөөнгерге» ам бүзүревестээн мен. Каржы-хажогай, каракка чаржыычыг диленчи чөөнгерни чоор боор. Боттарының ёзулуг төрелдерин боттары тыва бөөрлер ыйнаан!

М. ОЛЧЕЙ-ООЛ.

ДАШ ЧЕПСЕК ҮЕЗИНИҢ АЙМАА

Индияда Керал деп мурнуу штаттың Нилгири дагларының кижи чедери берге районнарының бирээзиндеп индий эртемденнер боттарының сайзырадыының талазы-биле даш чепсек үезинің аймактарыбиле домей ийи аймакту тыпкан. «Стейтсмен» солуиүй дыңнадыр турары-биле алырга, оларның амыдыралының үндезини —ацнаары база чылда. Кеззеде ногаан шыргай арыгга турумчуп алган, олар кат, чимис, дазыл, черлик ары чигири чыын чин амыдыраи чоруур. Чурттаар ораи-савазы — куйлар. Хүндүс, чырыкта олар куйларын ээп ыаантар, а дүве хонуп аары-биле дедир келгеш, куй аастарын, араатаннар кирбеэии дээш, чоон чудуктар-биле дутпаи ап турар. Аймактарның нежигүшеринің нежи кара-хүреп, баштарының дүгү дыдыраш, моге-шыырак, ботхур мага-боттуг.

КРОССВОРД

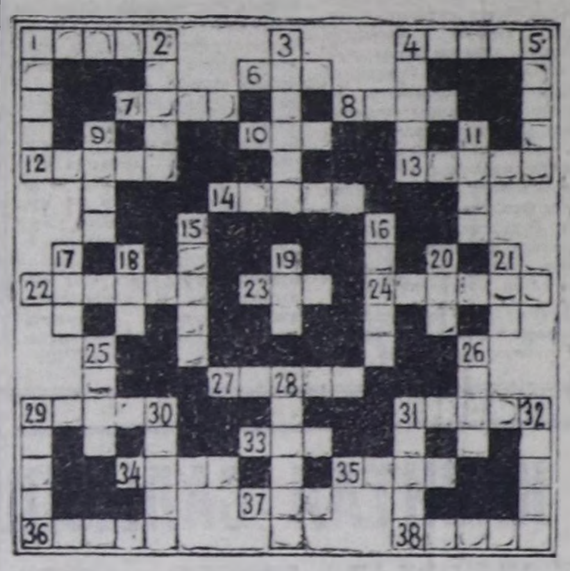

ДООРА ДҮРГААР: 1. Куш. 4. Тыва чем. 6. Агым суг. 7. Тыва ат. 8. Чарбалаан тараа. 10. Куш. 12. Каасталга. 13. Азырал амытан. 14. Хүн ады. 22. Шыгжат сиген. 23. Ye хемчээли. 24. Кандыг-бир чүүлүүн хевири. 27. Чем аймаа. 29. Куш. 31. Ураи чүүл чогаалы. 33. Куш. 34. Ыракы Чоон чүкте хем. 35. Дириг амытаның бир мөчүүт. 36. Черний өске кезээнден бедик чер. 37, Совет Эвиленинің автомобиль заводу. 38. Медээ берикчизи.

УЗУҢ ДҮРГААР: 1. Бахча аймаа. 2. Бижик херекселиг. 3. Соок чепсек. 4. Тыва оюн херекселиг. 5. Мал төлү. 9. Үнелиг кештиг анчыгаш. 11. Ак. 15. Эм оът. 16. Тараа культуразы. 17. Чырыткы. 18. Бойдус болуушкуну. 19. Сава. 20. Насеком. 21. Азырал куш. 25. Тускай белеткээн чем. 26. Частыг кымар чүүл. 28. Өң. 29. Сибирьде область гөвү. 30. Үнелиг будүмел. 31. Ужургап ыяш. 32. Тыва чем.

Кроссвордту А. САРЫГЛАР тургузган.
Бай-Тайга район.

МАРТ 14-ТЕ ҮНГЕН КРОССВОРДКА ХАРЫЫ

ДООРА ДҮРГААР. 5. Даргаи. 6. Сайлык. 9. Элик. 10. Дазылга. 11. Каре. 12. Кыдат. 14. «Оскар». 16. Аванс. 18. Кыштаг. 19. Одугеп. 22. Айлык. 24. Атаке. 25. Уйгур. 28. Алым. 30. Кочетов. 31. Арат. 32. Наисеи. 33. Согака.

УЗУҢ ДҮРГААР. 1. Арык. 2. Хаиды. 3. Саман. 4. Өдүк. 5. Дыдбый. 7. Каржаи. 8. Хылган. 14. Армыжак. 15. Серекей. 16. Алага. 17. Созак. 20. Илерел. 21. Сталин. 23. Хувала. 26. Октет. 27. Автол. 29. Маны.

Редакциниң адресизи: 667000. Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3. ШЫН. ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторлуң 2-24-63, редакторлуң орлаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амылыраа болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информациа киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кодээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47 корректорларның 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуи келбейн баргында 2-32-75 телефонче болгаар.

Солуунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катаа үнер.
Хемчээли 2 парлалга амаазы.
Тиражы 22108 эвп.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер. полиграфиа болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3475.
ТС—00576

Тувинская республиканская библиотека им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 22 воскресенье № 70 (13370)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 копеек

РЕВОЛЮСЧУЛАРГА ТУРАСКААТКАН

Емельян Ярославский, Клавдия Кирсанова... Революцияның чалбыыжынга оларның салым-чолу төрүттүнүп, оларның характери кацналган. ССРЭ-ниң Революцияның төп музейинде ажыттынган делгелге ленинчи революсчуларның амыдыралының болгаш ажыл-чорудулгазының дугайын көргүзүп турар. Ону музейниң ажылдакчылары ССРЭ-ниң Культура министерствозу-биле кады белеткеп кылган болгаш «Ленинчи гвардияның дайынчылары» деп көргүзүглер бөлүүн ажыткан.

Делгелгеде төөгүнүң херечилери документилерни, чүүлдерни, фотографиларны көргүскен. Олар 1898 чылда чээрби харлыг аныяк оол Е. М. Ярославскийниң партия кежигүнүнге киргенин болгаш революсчу шимчээшкининиң идепкейлиг киржикчизи болу бергенин сагындырып турар. Ооң чанында К. И. Кирсанованың хоругдаттырган кижиниң шинелин кедин алган турар фото-чуруу бар. Якутинга шөлүлгеге турган Ярославский бодунуң келир үеде кадайы болу берген кижини ынчаар эң баштай көрген. Стендилерде «Правданың» саргара берген номерлери бар, ооң редколлегиязының кежигүнү Е. М. Ярославский боон турган. Партия төөгүзүнүң дугайында бижээн номнары, ооң литература гонорары-биле туткан Алтайда ийи школаның чуруктары бар. Көргүзүг чүүлдери К. И. Кирсанованың партияның өөредилге черлериниң удуртукчузу, делегейниң херээженнер шимчээшкининиң ажылдакчызы болуп чорудуп турган улуг ажылының дугайын көргүскен.

(СЭТА).

КҮШ-АЖЫЛДЫҢ БАЙЫРЛАЛЫ—КОММУНИСТИГ СУББОТНИКТЕ

Улуг баштыңчының төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чылынга тураскаадып апрель 18-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында Москваның мурнакчы бүдүрүлгелериниң эгелээшкинин деткээн митинг март 20-де Кызылдың тараа продуктуларының сайгарылга баазазынга ийи эзлчеглериниң аразында кежээкининиң 5 шакта болган.

Митингини баазаның директору Федор Леонтьевич Филиппов ажыткаш, коллективтиң он ийиги беш чылдың ийиги чылының планныг даалгаларын күүседири дээш бир демниг, шудургу ажылын демдеглеп. Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур талазы-биле совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга харыы кылдыр күш-ажылчы идепкейниң улам күштелгенин айыткан. Тус-тус эзлчеглериниң, бригадаларның эзлчег даалгаларын чедир болгаш ажыр күүседир, дериг-херекселдерни чогумчалыг ажыглаар, продукцияның болгаш чиг эттиң камналгазы дээш боттуг хемчеглерни ап чорудуп турарын сеткил ханыышкын-биле ол демдеглээн.

Митингиге чүве чугаалаанар, дээрбе комбинадында мурнакчы эзлчегниң мастери А. Н. Кочкин, технолог А. С. Потапов олар субботникти эрттирериге бүгү талалыг белеткенин, ол хүнү эң бедик бүдүрүкчүлүг ажылдың хүнү болдурарынче коллектив кежигүннерин кыйгырган болгаш боттарының талазындан эң эки ажылды хандырарын аазаанар.

Кызылдың сайгарылга баазазының коллективи апрель 18-те «кызыл суббота» хүнүнде эң бедик бүдүрүкчүлүг күш-ажылды хандырары дээш баш удур белеткенгеш, ниитизи-биле 32 муң рубльдиң бараанныг продукциязын бүдүрерин планнап турар. 90 тонна эки шынарлыг далганны, 130 тонна комбикормнарны ол хүн ажылдаар үш эзлчеглер бүдүрүп үндүрерин болгаш хереглекчилерже чүдүрүп чорударын көрүп турар. Инженер-техниктиг ажылдакчылар болгаш контора аппарады дериг-херекселдериниң септелгезинге, девискээр арыглалынга болгаш чаагайжыдылгага хаара туттунар. Ниитизи-биле субботникке база коллективинден 280 кижи киржир болгаш ажылдап алган акша-хөрецгизинден 1250 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерин төлевилээн.

ЧУРУКТАРДА: Кызылдың сайгарылга баазазының дээрбе комбинадының кызыл-булуңунга митинг үези; индирде технолог А. Потапов.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

БРИГАДА КЕРЭЭЗИНЧЕ ШИЛЧЭЭН

Амгы үеде көдээ ажылагый бүдүрүлгезиниң ажыктыын бедидеринге, күш-ажылды билдилиг организастаарынга, ажылчы чоннарның материалдыг сонуургалын бедидеринге, мал болгаш чер ажылын эртемге үндезилеп чорударынга бот-орулга-чарылганың, бригада керээзиниң ужур-дузазы улгаткан.

Бо талазы-биле чамдык ажылдарны Чөөн-Хемчик районда «Чыраа-Бажы» совхозтуң дирекциязы эде тургустунуушкунга үндезилээш, мал болгаш чер ажылының талазы-биле чаартылгаларны бо чылдың эгезинден бээр чорудуп турар. Эрткен чылын үүрмек турган 10 ажыг бригадаларны, звеноларны эде тургузуп, улгаттыр каттыштырган. Чыраа-Бажы салбырының Хову-Аксы, Дагыр-Шеми бригадаларын каткаш чаңгыс Дагыр-Шеминиң хову-трактор бригадазы кылдыр, Чыргакы салбырының Кара-Суг, Улуг-Хову бригадаларын Улуг-Ховунуң хову-трактор бригадазы кылдыр тургускаш, бо бригадаларга бүгү тараа культураларын тарыырын планнаан.

Оон аңгыда мал чеми бүдүрериниң Көк-Талда, Алаакта ийи бригадазын база организастаан. Мурнунда аразы ырак турган бичин-бичин звеноларга ажылды шын организастаарынга шаптараазынар ам чайлаттынган. Ылаңгыя техниканы бүдүрүкчүлүг ажыглаарынга таарымча чок чүүлдер тургулаан. Бо бригадаларның ажылын удуртурунга үр чылдарда ажылдап келген дуржулгалыг эштер Б. Ч. Куулар, У. С. Монгуш, Д. М. Ооржак оларны бригада кежигүннери боттары соңгуп алганнар.

Совхозтуң мал ажылында бир чаа чүүл болза Ак-Хая хойжу бригадазының бүгү 13 коданнарын өг-бүле керээзинче бо чылын шилчиткен болгаш малчын өреге бүрүзү тус-тузунда чек системазынче кирген. Оларны мал ажылының тускай эртемниглери ай санында өөредип турар. Чаа тургустунган бригадалар болгаш чаа арга-биле ажылдаар өг-бүлелер совхоз дирекциязы-биле керээлерни чарган.

О. КАРА-САЛ.

ПРОГРАММА ЁЗУГААР

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТӨП. Чер чоогунуң орбитазынга Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин олар алды неделя ажылдап келген.

Эрткен хүннерниң дургузунда башкартынар «Мир» комплекстиң экипажы элээн каш медицина шенелделерин чорудуп, Чер кырын чурукка тырттырган.

Космонавтылар «Прогресс-28» транспорт кораблинден чүк дүжүрерин дооскан. Орбитага чедирип эккелген бүгү чүктү станцияның иштинче киргеп, ижер сугну станция иштинче киир сордурган.

Март 20-де ажыл үезиниң улуг кезиин геофизиктиг шенелделерге үндүрген, ону Черниң бойдус курлавырларын шинчилээриниң болгаш бойдусту өөренип көөрүнүң программазын ёзугаар боттандырып чорутган. Стационар фотоаппаратураның болгаш спектрометрлерниң дузазы-биле бистиң чуртувустуң янзы-бүрү районнарының, ооң иштинде Ортаа Азия республикаларының девискээрин, Каспий чоогунуң оргулаажын, Кавказты чурукка тырттырган.

Экипажтың илеткелдери болгаш телеметриктиг информацияның медээлери-биле алырга, ужудуушкун болур-чогууру-биле эртип турар. Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин оларның кадыкшыл байдалы эки.

ССРЭ-НИҢ МИНИСТРЛЕР ЧӨВҮЛЕЛИНИҢ ЧАНЫНДА ССРЭ-НИҢ ЭРТЕМ БОЛГАШ ТЕХНИКА ТАЛАЗЫ-БИЛЕ ЛЕНИНЧИ БОЛГАШ КҮРҮНЕ ШАҢНАЛДАРЫНЫҢ ТАЛАЗЫ-БИЛЕ КОМИТЕТТЕ

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң чанында ССРЭ-ниң эртем болгаш техника талазы-биле Ленинчи болгаш Күрүне шаңналдарының талазы-биле комитеттиң пленуму Москвага март 20-де болган. Ооң ажылынга чурттуң сураглыг эртемденнери болгаш улус ажыл-агыйының специалистери киришкен.

1987 чылда ССРЭ-ниң Күрүне шаңналдарын тыпсырыбиле киирген ажылдарны чугаалажып көрген болгаш конкурсна киржиринге төлептиг ажылдарны шилип алган.

Ол ажылдарның даңзызын «Известия» солунга парлап үндүрер.

(СЭТА).

1710 РУБЛЬДИ ШИЛЧИДЕР

В. И. Ленинниң төрүттүнген хүнүнден бээр 117 чыл болур оюнга тураскааткан күш-ажылдың байырлалы — коммунистиг субботникти апрель 18-те эрттирер дугайында москвачыларның эгелекчи саналын Тываның ажылчы чоннары, күш-ажылчы коллективтери деткип турар. Москвачыларның эгелекчи саналын деткээн митингилер Кызылдың № 3 автобүдүрүлгезинге болгаш «Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелинге эрткилээн.

Ажыл шагы эгелээр мурнунда № 3 автобүдүрүлгениң ажылчыннары болгаш инженер-техниктиг ажылдакчылары кызыл-булуңга чыглып келген. Бүдүрүлгеде партия эге организациязының секретары А. Г. Фомичев коммунистиг субботник эрттирериге тураскааткан митингини ажыткаш, Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур дээш коллективтиң ажыл-ишчилери социалистиг чарышты калбарткан ажылдап турарын, бо чылдың эрткен ийи айларында бүдүрүлгечи көргүзүглериниң дугайында чыылганнарга чугаалап берген. Апрель 18-те коммунистиг субботник эрттирер дугайында москвачыларның эгелекчи саналын бир үн-биле деткип, күш-ажылдың байырлалының хүнүнде бедик бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче коллективтиң ажыл-ишчилерин кыйгырган.

Митингиге чүве чугаалаан автобүдүрүлгениң начальниги А. М. Самойленко, септекчи Л. А. Федченко, чолаачы Н. П. Гаврилов, бүдүрүлгеде херээженнер чөвүлелиниң даргазы В. И. Охотникова «кызыл суббота» хүнүнде чаңгыс кижи дег ажылдап үнгеш, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынче эш-өөрүн кыйгырган.

Коммунистиг субботник хүнүнде чолаачылар республиканың улус ажыл-агыйынга хереглээр янзы-бүрү 2985 тонна чүктү сөөртүп чедиргеш, 272 муң тонна-километрни ажылдап кылыр, септекчилер 9 автомашинаның техниктиг ажаалдазын, 11 машинаның үүрмек септелгезин чорудар деп дугурушкан. Ниитизи-биле ол хүн 310 кижи бир демниг ажылдап үнер. 15 тонна демир эскиндизин чыггаш, дужаарын база көрген. Чамдык кижилер бүдүрүлгениң спорт шөлүнүң тудуунга ажылдап хүнээр. Ол хүн ажылдаан акшазындан 1710 рубльди он ийиги беш чылдың фондузунче шилчидерин олар шиитпирлээн.

250 КИЖИ АЖЫЛДАП ҮНЕР

«Тыва тудуг» трестиң № 48 тудуг эргелелиниң коллективи коммунистиг субботник эрттирер штабты тургускан. Частың болгаш күш-ажылдың байырлалы кылдыр коммунистиг субботникти эрттирер деп тудугжулар аңаа болган митингиге шиитпирлээн. Малярлар бригадири В. Б. Борбак-оол, шеверлекчилер бригадири Е. С. Бизяева санал бергеш, «кызыл суббота» хүнүнде улам күженишкининг ажылдаарынче кады ажылдап турар эш-өөрүн кыйгырган.

Тудугжулар ол хүн 133 аал иштиң чурттаар чурттал-га бажыңының, 7,8 дугаар чурттал-га бажыңнарының база редакциялар бажыңының тудуунга бедик бүдүрүкчүлүг ажылдааш, ол хүннүң онаалдаларын ийи катап ажыр күүседирин шиитпирлээн. Коммунистиг субботник хүнүнде ажылдап алган акшазындан 500 рубльди беш чылдың фондузунче шилчидерин митингиниң киржикчилери хүлээнген.

О. НАМАСАЙ.

ДООЗУЛГАН

«Шекпээр» совхоз Элбек-оол Монгуш биле Кызыл-оол Монгуштуң куруруза звеноларын эде организастап каттыштыргаш, керээлиг арга-биле ажылдаар бот-орулга-чарылгалыг бригада кылдыр тургусканындан ийи чыл чедип турар.

Ук бригада чек системазынче кирген. Ында 34 кижи хаара туттунган, 5 тракторну быжыглаан.

Депшилгелиг арга бодунуң эки талаларын көргүзүп, бригада кежигүннериниң сонуургалын бедиткен.

Бот-орулга-чарылгалыг коллектив часкы хову ажылдарының белеткелин доозупкан.

5 трактор, 5 андазын, тараа чажар машина, кожуг-херекселдер бүрүн септеттинген. Олар шупту белениниң шугумунда турар. Ооң-биле чергелештир кылыр ажылдар тодараттынган.

Б. БАГЫТ-ООЛ.

Сөөлгү шакта

АКШ

АКШ-тың энергетика министерствозу ёзулуг-ла «ядролуг чепсекти дарганнаар чер» болу берген. 1988 чылда ооң бюджединиң чартык кезин — 8,1 млрд. долларны шеригниң ядролуг чепсек программазынга ажыглаар кылдыр көрүп турар.

Ядролуг шериг программазынга көрдүнген бүгү акша-хөрецгиниң дөрттүң бир кезин азы 2,1 млрд. долларны чүгле атомнуг чепсекти тургузарынга болгаш шенээринге ажыглаары көрдүнүп турар. Эрткен чылга деңнээрге бо чылын АКШ ядролуг чепсекти бүдүрериге ийи катап хөй акша-хөрецгини планнаан.

ФРАНЦИЯ

Чурттуң профэвилелдериниң дайынчы төвү — күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының кыйгырыын ёзугаар Францияның демир-орукчулары хөделиишкининиң ниити национал неделязын эрттирип турарлар. Бо хүннерде чурттуң хөй-хөй хоорайларында болгаш провинцияларында ажылчыннар түр үениң сагындырыг ажыл соксадыышкыннарын кылып, массалыг чыскаалдарны организастап турар.

Амгы үеде Францияның демир-орук адырында социал чөрүлдээлер чидигленген. «Матэн» солуннуң дыңнадып турары-биле алырга, администрация бо чылын демир-орук адырында ажылдап турар кижилериниң барык 9 хуузу болур 10 муң ажыг ажылчынны ажылдан үндүрер деп турар. Транспорттуң «орулгалыг чоруун» бедидер деп чылдагаан-биле ынча хөй кижини ажылындан үндүрер деп турар.

Күш-ажылдың бүгү-ниити конфедерациязының медеглелинде Францияның ажылчын аңгызы боттарының эргезин камгалап, демиселин үргүлчүлээр деп бижээн.

АРГЕНТИНА

Аргентинаның Буэнос-Айрес хоорайынга чили коммунистериң парлалга конференциязы болуп эрткен.

Чилиниң Коммунистиг партиязының ТК-зының кежигүнү, чили парламентиниң депутады чораан Луис Гуаставино бүгү чили патриоттарга бо хүннерде Пиночеттиң диктатуразын узуткан дүжүреринден артык чугула сорулга чок деп аңаа чугаалаан. Ынчангаш коммунистер төрээн чуртту фашистиг ёзу-чурумдан хостаар дээш демиселге ниити стратегияны болгаш тактиканы ажылдап кылыры-биле чугаалажыышкыннарны эгелээрин оппозицияда турар бүгү күштерге сүмелеп турар. Фашизмин боо-чепсектиң күжүбиле дүжүрерин чили коммунистер демиселдиң кара чаңгыс шын хевири деп кажан-даа санаваан келген. Ынчангаш Чилиге ёзулуг хостуг соңгулдаларны эрттиреринче калбак массаларны эвилелдээри дээш туржуп турар антифашистиг оппозицияның кыйгырыын коммунистер деткип турар деп, ол медеглээн.

(СЭТА).

Удуртукчуга сөс

ТОДАРГАЙ КӨСТҮП ОРАР

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылы өөредиглиг болган. Ону Бай-Тайганың малчыннары черле үтпас. Хойжулар-даа, көдээ ажыл-агыйның удуртукчулары, тускай эртемниглери-даа кыштаглаашкынга хынамча чок болганындан ниитиниң малын өлүп хораарынга чедирген.

Четпестерни катаптавас дээш чамдык хемчеглерни ап тур бис. Ылаңгыя сакман аргазын калбаа-биле ажыгладывыс. Районнуң бүгү сакманчыларының слёдун Тээли суурга эрттирдивис. «Бай-Тал» совхозтуң Туралыг бригадазының хойжузу Танов Саяның коданынга районнуң малчыннарының семинарын эрттирип, чаш хураганнарны сакман аргазы-биле доруктурар, өг-бүле керээзи-биле ажылдаарының дугайында чугааны кылган. Ол ажыл-агыйның кол экономизи Успун-оол Чкалов болгаш кол зоотехниги семинарны эрттирериге, арга-дуржулганы солчурунга идепкейлиг киришкен. Шак ындыг ажыктыг арга-сүме солчуушкуннары, өөредилгелер «Тээли» совхозка. «Кара-Хөл» совхозтуң Туралыг хойжу бригадазынга эрткилээн.

Кышкы үеде коданнарга суг, мал чеминиң чедирилгезин экижиткен. Шагжа, оңганалар бар. Бригадалар төптеринде кызыл-булуңнар, көжер библиотекалар доктаамал ажылдап, аңаа малчыннар айла ийи удаа чыглып, өөредилгезин эрттирип турар.

Малчыннарның амыдыралчуртталгазынче кичээнгейин салып, кижи эмчилерин, автомагазиннерин, ачы-дуза чедирилгезин организастап келген. Солуннар, сеткүүлдер чедирилгезин үзүктелбейн турар. 66 кыштагда электри моторларын тургускан, доктаамал электри чырыы-биле 26 кодан хандыртынган.

Районда 24308 баш төрүүр хойнуң оолдаашкыны ам адакталып турар. 18278 хураган камгалап алдынган. Эрткен чылдың бо үезин-биле деңнээрге, мал төлүнүң өлүп хораар чоруу 77 хуу кызырылган. Мыйыстыг бода малдың өлүп хораары 71, а шээр малдың 88,9 хуу кызырылган. Моон алгаш көөрге, малдың баш саны бо чылын мурнуку хемчээлинден көвүдээр ужурлуг.

«Мурнакчы» совхозтан Чуглур Мандараа 100 баш хойдан-на 102, Арбай-оол Хертек—97, Чагыр Кара-Донгак—94, Михаил Шаңгыр—93, «Бай-Тал» совхозтан Кызыл-оол Сандык—97, Таар-оол Сыргыт-оол—93, «Тээли» совхозтан Мукулак Салчак—93, Чудук Карим—93, «Кара-Хөл» совхозтан Дажы Хертек—100, Сергей Күжүгет—94 хураганнарны тус-тузунда камгалап алган.

Ынчалза-даа районда 577 хураган өлүг төрүттүнген болгаш ара салдынган, 213 хураган өлүп хораан. «Тээли» совхозтуң хойжулары Чорбаа Хертек, Өшкү-Саар Салчак, «Бай-Тал» совхозта Иргит Эрелчин, Чапаев Маскыр, Кинин Хертек болгаш өскелериниң-даа коданнарындан улуг, биче малдың өлүп хораанны ажаалда-хайгаарлады кошкатканы-биле тайылбырлаттынар.

Бо чылдың эгезинден эгелээш районнуң 71 шээр мал кадарчылары өг-бүле керээзи-биле ажылдап эгелээн. Оларның-биле совхозтуң дирекциялары ийи талалыг керээни чарган. Ону амыдыралга боттандырар сорулга-биле кижи бүрүзү-биле аңгы ажылдаары, оларны үргүлчү өөредип чаңчыктырары негеттинин турар. Керээлиг ажылдап эгелээн өг-бүлелерниң ажылга хамаарылгазы, харыысалгазы ам бо эртип турар айларның түннелинде безин тодаргай көстүп келген. Амгы үеде эң-не чымыштыг болгаш харыысалгалыг кампания — өшкү оолдаашкынын чедишкининг чорудуп, ооң чаш төлүн чидириг чокка менди камгалап алыры болур. Март айның 10-да өшкү кадарчыларының хуралын эрттирип, бо ажылда четпестерни, чедир кыдынмайн турар ажылдарны чугаалажып, сорулгаларны айтып, сүмелешкен. Кодан бүрүзүнде арга-дуржулгалыг сакманчыларны быжыглаан. Көдээ Советтерниң депутаттарын, коммунистерни, малдың тускай эртемниглерин аал-бөлүк аайы-биле дежурныйлаар кылдыр хуваган.

Бо хүннерде районда бүгү малдың баш санынга онааштыр 3,9 центнер чем единицазы онаажыр мал чеминиң курлавыры бар. Деңгилдези шыырак малга чер одарын ажыглап тургаш, чаш болгаш деңгилдези сулараан малды азыраар болза, ол четчир. Ынчангаш мал чемин төтчеглевейн кодан аайы-биле план ёзугаар камныг чарыгдаары чугула.

Бо чылдың эрткен ийи айларында күрүнеге эът садарының планы күүсеттинген. Аңаа немей 680 сарлыкты садарын планнаан. Сүт дужаарының планын күүседиптер аргавыс база бар.

Бай-Тайга районнуң девискээринде частың баштайгы айы соок, хат-шуурганныг байдалда эртип, малчын-даа, удуртукчу-даа кижи бүрүзүн серемчилелдиг болурунче албадап турар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң негелделеринге дүүштүр ниитиниң малын кыштан хүр-менди ажырар дээш малчыннарның, бригадирлериниң, тускай эртемниглерниң, ажыл-агый удуртукчуларының эз-харыысалгазын күштелдирип, чаа ёзу-биле эде тургустунуп, күженишкининг ажылдаары негеттинер.

О. КАРА-ДОНГАК,
РАҮК чөвүлелиниң даргазы.

БО АРЫНДА:

- Субботникче чаңгыс кижи дег үнер.
- Бот-орулга-чарылгаже шилчилге.
- Кыштаглаашкынны чедишкининг доозар.

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң доктаамал комиссияларында

АГААРНЫ АРЫГ ТУРГУЗАР

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хоойлужудулга саналдаар талазы-биле доктаамал комиссиязының хуралынга «Агаар камгалалының дугайында РСФСР-ниң Хоойлузун сагып турарын контрольдаар талазы-биле улус депутаттарының Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскомунуң ажылының дугайында» айтырыгны чугаалашкан. Бо айтырыг талазы-биле хооркүүском даргазы О. С. Саяның илеткелин дыңнаан.

Агаар бассейнининиң бокталыр чоруун эвээжедир дээш тодаргай хемчеглерни улус депутаттарының Ак-Довурак хоорай Совединиң күүскому «Тыва даг-дүгү» комбинаттың дирекциязы-биле, районнуң санитар-эпидемиология станциязы-биле кады ап турар дээрзин комиссия демдеглээн.

Эрткен чылын чаагайжыдылганы болгаш ногаанчыдылганы экижидер талазы-биле биче эвес ажылды хооркүүском кылган: скверлерни, газоннарны тургускан, хоорай девискээрин аштап арыглаары экижээн, шывыг чок оруктарны суггарып турар, чамдык оруктарны асфальтылаан болгаш септээн. Хоорайның чуртталга фондузунуң 26 хуузунда план ёзугаар доктаамал арыглаашкынны кылып турар. Хоорайның санитарлыг ашталгазының схемазын тургускан, бокту кайыхамаан чок төгер чорукту соксаткан.

Чылыг хандырылгазын төпчүдер, агаар бассейнининиң газтыг болгаш доозунуг чоруун эвээжедир дээш «Тыва даг-дүгү» комбинат база хемчеглерни ап турар. Чылыдылга-энергия төвүнде котёлдарның септелгезин кылып чоруткан. Агаарның бокталыр чоруун комбинаттың үлетпүр лабораториязы контрольдап турар.

Ындыг-даа болза улус депутаттарының Ак-Довурак хоорай Совединиң ажылында РСФСР-ниң ук хоойлузун күүседир талазы-биле улуг четпестер бар дээрзин комиссия айыткан. Агаарның бокталыр чоруун чайладыр талазы-биле сөөлгү ийи чыл дургузунда күүском хуралынга-даа, сессияга-даа, ооң доктаамал комиссияларының хуралдарынга-даа чугаалашпаан.

Бойдусту кол-ла бокталдырып турар черлер болза, Ак-Довуракта арыглал фабриказы, чылыдылга-энергия төвү, рудник, хлеб заводу, «Тыва автотранс» каттыжыышкынның автотранспорт бүдүрүлгези деп хураага санаан. Арыглал тудугларының кошкак ажылының түннелинде агаарже үнүп турар хоралыг чүүлдериниң хемчээли кызырылбайн турар.

А бүдүрүлге өрээлдеринде агаарның доозунуг чоруунуң чылдагааны технологтуг дериг-херекселдерни болгаш арыглал кылыр чүүлдерни чедир ажыглаваайн турары.

Бо четпестерни чайладыр талазы-биле моон соңгаар кандыг хемчеглер алыр деп турарын «Тыва автотранс» каттыжыышкынның кол инженери Н. Б. Дьяковтан, «Тыва даг-дүгү» комбинаттың кол инженери Д. М. Свавильныйдан комиссия кежигүннери айтырган болгаш тус-тус даалгаларны берген.

Хуралды Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Хоойлужулга саналдаар талазы-биле доктаамал комиссиязының даргазы В. М. Евтешин эрттирген.

Март 1987 ч. № 3 (153)

ЧҮРЕКТЕРГЕ МӨҢГЕ АРТАР

Тулчуушкун оожургаваан. Сурмичиден үндүр сыбыртып, бактың багын көрзе-даа фашист оожургавааи. Суур төвүнде каш бажыңга улуг лейтенант Бүрзекейге командылаткан пулемётчулар камгалалга арткан.

Эки турачыларны оон үндүр сыбырып узуткаар дээш немецтер чеже-даа күженирге, күжү улам хорааш турар боорга, атказрлай берген. Кезек када оожургаш дээрге, ону ажыглап Бүрзекей байдалды хынап, дайынчыларын эргий маңнаан. Олар биезиле хевээр омак болганнар.

— Эш Самбуу, бөлүүүстүү оң талдан камгалап, дуу ол бажыңга барып бажыглаңып ал —деп ырак эвесте бажыңче айыткан.

— Сорулганы билдим! — деп, Самбуу харылаап, халаштыг ыңай болган.

Үзүктелиишкин үр болбаан. Бүрзекейниң эки турачылары артиллерия-миномёт одун ажыткан турупкан, а дайзыннын чадаг шерии база катап атакаже кирипкеп. Фашистерниң ылчырбези улам чоокшулап орза-даа, Дөңгүр-Кызыл от ажыпайн команда маңап чыткан.

— Ам-на болган боор — дээш, Сат Бүрзекей командаиы берипкеп: «Фашист чер-ликтерже оттаи ажыдыңар!».

Баштай-ла Дөңгүр-Кызыдың пулемёду дагжап үнген, артканнары аңаа улажы берген. Дизии-биле хоне базып орган фашистер, кескен сиген дег, черже барып ужуп-ла турган. Ак хар кырынга аайбаш чок ушкан немецтериниң өлген мөчүлери тода кестүп, чыткан. Атака ойтур шаптырган, База катап шыпшың.

Дыш ап келген дайзыннар эки турачыларының оң талазындан халдап эгелээп. Ынчалза-даа пулемётчулар О. Самбуу биле Х. Очур оларның оруун моондактаан.

— Эжим улуг лейтенант, айыткап болур ирги бе?— диээ-ле эки турачы М. Сүдер-оол бо турган.

— Кайыын кестүп келдиң? —деп, Бүрзекей элдепсинген.

— Капитан Кечил-оол сиверге октар, гранаталар чорутту.

— Ол-ла болгай, четтирдивис! — деп, өөрүшкүлүг чугаалаап, Сүдер-оолду кужакташ каан.

— Капитан Кечил-оол силерни аткаарлап келзин, ону ийи кызыл ракета-биле медээлээр деп дамчыпты.

— Аткаарлаар деп чүл?! Мынча хөй ок-чемзек эккеп бергеш, аткаарлаар деп чүңүл? Чок, бис фашист идегеттерге таакпы безии тыртар чай бербес бис, аткаарлавассаа бис...

— Ыкдыг болза маңаа артып каарын меңээ чөпшээреп көрүңер? — деп Оюн Туметей дилээн. — Дөңгүр-Кызыл шаап халдаан фашистерни санап каапкар, ажырбас!

— Ындыг-дыр. Туметейин хайгаараар, артындан камгалаар сен, дайзыннарны база утпа!

— Четтирдим, эжим улуг лейтенант — дээш, Туметей ынай болган.

Күдүйүп алгаш, маңнавышаан баргаш, эрги частыышкын орну оңгарга чыда дүшкен. Оортан хүрээниң девискээрин, пулемёттуң турар черин шинчилээп. Хүрээ арай озаллаан черде. Долгандыр тутканхерим иштинде чадаг үнүштер бар. Туметейниң союн чоруп орар чери ажык, үгле частыышкындан артқан оңгарлар бар. Маршруч тода. Соистап чорупкан. Частыышкындан эрээн хар хоюг дойлуг ол черни улам тайгыр болдурупкавышкындан үнгээри берге болган. Кезек сойгаш доктаап, оруун шинчилеп чорааи. Дайынчының бажының кыры-биле октар сыйтыңнайнып артип турган. «Эскерип каапнары ол бе?» —дээн бодал башка кирген.

Сыгырбышаан үжүкпан октар адаа-биле Туметей бурунгаар чыпып орда, артындан пулемёт дагжай берген. Дайынчы өөрүнүң ооң шимчээшкинин хайгаарап, детким че берип туварынга өөрүп чораан. Маңзалар-биле кылган херим бо. Хайлыг, оларны калап каапы хөлчок бижыг болган. Дургаар үнген оларга, ажык турган... Дайзынның пулемёдүнүң бүлгүртүп турганы соңга бо-ла болгай, арай бедии кончуг. Гранатаны чыда октаары болдун мас, чазыпса канчаар. Гранаталарын белеткеп алгаш, бут кырынга туруп келген, өске чугаа тода дыңналган. «Аксынар ам таптыг дугалыр, чугаалажынар-ла харын» —деп, бодал-биле ийи гранатаны улаштыр книр октапкан. Частыышкыннар үнген дораан соңгадан ажыг, кок ыш бүлгүрлүп келген. Гвардейжи келген оруу-биле кашпагай дедирленнипкеп. Өөрүнүң үүнче көре каапкаш, бир оңгар иштинче кире халаан. Дайзыннар ооң кайдазы эскерер чай албаан. Ону ажыглап, Туметей өөрүнче куштадырыпкан. Кезек болгаш база бир оңгарга чыда дүшкен. Ам-на дайзын боолап эгелээп. Ханы оңгар ок октан камгалаан. Элээп ка немец хүрээже маңнашкан «Изим көрүп каапш, мени ты кээрдери ол» деп билген. Удаланда олар Туметейниң чаштынып чыткан оңгарынче үлапкан. Оларның аразы о беш-ле метр хире. Фашистер ни автомады-биле кырғы тудупкан. Алды кижи дораа үшкан. База бир он ажы немец чоруп орган. Дөңгүр Кызыдың пулемёду оларны база-ла чер алыспаан. «Э хей сен ийин, Дөңгүр» деп Туметей ажинин деткимче зинге өөрээп. Ынчалза-да чыда дүшкеш, дириг артка фашистер тура халышкаш. улам чоокшулап орган. Кезек боолап чыдырда, огу төг ген. Фашистер ону база эскерип каан. «Орус, дүжүп бер!» дээн оларның калчаа кышкызы дыңналып, дүрзүчүг арын-шырайы безии тода кестүп келген. Эки турачыда ийи граната арткан...

Туметейниң эрес-дидим өлгениниң соонда, гитлержилер Бүрзекейниң пулемётчуларынче база катап шаап халдаан.

— Эш Сүдер-оол, капитан Кечил-оолга баргаш айытка.

— Дайзынны маңаа чылча шашаан шаавыста... Күштүг частыышкын улуг лейтенантының чугаазын үзүпкен. Бүрзекей кээп ушкан. Ол дээрге ооң ийнги балыглатканы.

— Эжим Дөңгүр, канчаарыл, улуг лейтенант аар балыгладыпты?

— Чүнү кылырын билбес кижи сен эвес сен, дүргеп шары, командирни айыыл ок черже...

Фашистер кежээлеп келген. үдер-оол балыг черии шаап, командирни кый дээп. Карыы чок. Сөөртүп чорупкан. Эскадронга чедир чүс ежен хире метр арткан. Командир аар чөвүүрткан: Фашист сойлуктарны согуар-ла, Дөңгүр-Кызыл!...»

— Мен Дөңгүр - Кызыл эвес-тир мен, эжим командир, Сүдер-оол-дур мен — деп, эки турачы алгырган. Командир ону дыңнаваан, ол үлүг чыткан.

Ол аразында Дөңгүр-Кызыдың пулемёду турган бажың частыышкыдан кыва берген. Хып турган бажыңдан үне халаап, өскезинче кире халаап, черде чыткан карабинин алгаш ада берген. Гитлержилер мыя бо. Гранатазын алгаш, чоокшулап орган дайзыннарже шыдадапкан, оон база бирээни. Ыракта Тывазының экер-эрес оглу сөөлгү гранатазын октап четтигипкеп, дайзының хорлыг огу оон кара бажын черже халайты дээпкеп... Эрес-дидим тыва дайынчының чанында он сес фашистиң өлген мөчүзү чыткан.

13-кү армияның генералы Н. П. Пуховтуң дужаалын бүзүгаар Сат Бүрзекей, Дөңгүр-Кызыл Ховалыг, Туметей Оюн оларны Ада-чурт дайыны орденинің I чергези-биле өлген соонда шаңнаан.

П. ФИЛИППОВ.
Москва хоорай.

ЧУРУКТА: от ажыдымышкынын башкарарынга кичээл үезин. Мурнунда—курсантылар Игорь Гречов (солагай талада) биле Сергей Юркевич.

О. ПОРОХОВНИКОВТУҢ фотозу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

• • •

ЧАҢГЫС ЧЕР ЧУРТТУГЛАРЫВЫС

ЧУРУКТА: шериг түдүгжү Владимир Конбужапович Монгуш. Ол шеригте 1986 чылдың ноябрьда келдиртпеп. Даанган ажыл-херээнге кызымак, бижыг сагылга-чуруминут дайынчы бүдүрүлге оваалдаларын хуусаазында эки шыырлыг кылдыр күүседип турар.

В. Монгуш кады шериг албаны эрттирип турар эш-өөрүңүң, командирлериниң хүндүткелин чүңүң-биле чедип алганы? Бирээде, дайынчы болгаш политиктиг белеткеңге шыырак билиг-биле. Ийнде, хөй-иннги ажылдарынга идепкейлии-биле, бичс сетиилдии, хүндүлээчели-биле ол өөрүне үлегерлиг. Социалистиг чарыша Владимир чаңгыс эвес удаа тиилелчи болуп үагеш, ротазынга болгаш кезекке шаңнадып, мактадып келген.

ССРЭ-ниң Чеңсектиг Күштериниң уставын эки билир болгаш хүн бүрүнүң амыдыралынга ону удуртулга болдурун. Төрээн чуртунуң мурнунга ыдыктыг хүлээлгезин төлептиг күүседип, совет кижилериниң тайбың күш-ажылын камгалажып турар дайынчыга ооң чаңгыс чер чурттугларын, төрел чону өөрүүр.

М. ЖИҢТИҢ фотозу.

• • •

Дайынчылар чугаалап тур

ХҮЛЭЭЛГЕ КҮШТҮГ

1986 чылдың чайның башкы айы —май 18-те, чечекчимис частып үнүп, ниитталның бүрүлери чаңгыр ногаан апарганда, төрээн Тываыс тову Кызылдан чолаачы мергежилдиг чээрби ийи аныях оол ада-иелериивиске, эш-өөрүвүске үдедип алгаш шеригже аъттаныпкан бис.

Шеригниң эге хүнзери биске кончуг берге болгаи. Чаңгыс чер чурттуг болгаш бот-бот-тарыыска удур-дедир дузалажып турган, бергелерге торулбайн бардывыс. Ам барыктыг. Шеригниң чаңгыс аай чурумунга өөренип, кадыг-бергеге чайчыга бердивис. Ийи ай эрткенде дайынчы машиналар хүлээп алдывыс: аңаа дайынчылар Владимир Филатов самолётка агаар бөөр ЗИЛ-131 маркалыг машинаны, Валерий Күжүгет Урал маркалыг машинаны, ефрейтор Шолбан Монгуш чер чырыдар ЗИЛ-131-ни, алышкылар аңаа дайынчылар Владимир Ондар ГАЗ-66-ны, Вячеслав Ондар эмчи машиназын, Артур Ондар чүк сөөртүр машинаны, мен болум самолётка кыжын иэзит агаар бөөр кондиционер ЗИЛ-131-ни башкарып тур бис.

Чолаачы дайынчылар — бистерден аңгы өөрүвүс кезекте багай эвес диртип, шеригт хүлээлгезин кызыыан өөредилге-биле эрттирип турлар. Шеригже келдиртир мурнунда алганывыс шеригниң эге билиглеринге белеткел биске дыка дузалаан, ылаңгыя орус дылды чүткүлдүг өөренирив, ону билирив кончуг чугула-дыр деп чүвени маңаа келгеш ыкап билдивис.

Бистиң Тывадан келген солдат оолдар дайынчы техникаиы кезээде белеп тургузуп, боттарының төлептиг үлүүн киирип турар.

Шой-оол МОНГУШ,
аңаа дайынчы.

Хабаровск край.

Совет иелериниң муң-муң оолдары Төрээн чуртувустуң аңгы-аңгы булуңнарындан харын-даа интернационалчы хүлээлгезин ыдыктыы-биле күүседип, даштыкыда безии шериг албаның эрттирип, дайынчы дадыгышкынны ап турар. Оолдарга шериг баары дег шын орук чок. Олар аңаа амыдыралдың аар, чинигин ылгап билир, политиктиг билии, угаан-медерели быжыккан, амыдыралга туружун тыпкан кээр-дир.

Бо чылдың январь 7-де үнген № 5 «Шындан» «Даалгадан ээп келбээн» деп эгелиг материалды номчаам, мен шыкаан ие Чечен Сергеевна Норбунуң салым-хуулап эгелээн. Ханы оңгар ок октан камгалаан. Элээп ка немец хүрээже маңнашкан «Изим көрүп каапш, мени ты кээрдери ол» деп билген. Удаланда олар Туметейниң чаштынып чыткан оңгарынче үлапкан. Оларның аразы о беш-ле метр хире. Фашистер ни автомады-биле кырғы тудупкан. Алды кижи дораа үшкан. База бир он ажы немец чоруп орган. Дөңгүр Кызыдың пулемёду оларны база-ла чер алыспаан. «Э хей сен ийин, Дөңгүр» деп Туметей эжинин деткимче зинге өөрээп. Ынчалза-да чыда дүшкеш, дириг артка фашистер тура халышкаш. улам чоокшулап орган. Кезек боолап чыдырда, огу төг ген. Фашистер ону база эскерип каан. «Орус, дүжүп бер!» дээн оларның калчаа кышкызы дыңналып, дүрзүчүг арын-шырайы безии тода кестүп келген. Эки турачыда ийи граната арткан...

Туметейниң эрес-дидим өлгениниң соонда, гитлержилер Бүрзекейниң пулемётчуларынче база катап шаап халдаан.

— Эш Сүдер-оол, капитан Кечил-оолга баргаш айытка.

— Дайзынны маңаа чылча шашаан шаавыста... Күштүг частыышкын улуг лейтенантының чугаазын үзүпкен. Бүрзекей кээп ушкан. Ол дээрге ооң ийнги балыглатканы.

— Эжим Дөңгүр, канчаарыл, улуг лейтенант аар балыгладыпты?

— Чүнү кылырын билбес кижи сен эвес сен, дүргеп шары, командирни айыыл ок черже...

Фашистер кежээлеп келген. үдер-оол балыг черии шаап, командирни кый дээп. Карыы чок. Сөөртүп чорупкан. Эскадронга чедир чүс ежен хире метр арткан. Командир аар чөвүүрткан: Фашист сойлуктарны согуар-ла, Дөңгүр-Кызыл!...»

— Мен Дөңгүр - Кызыл эвес-тир мен, эжим командир, Сүдер-оол-дур мен — деп, эки турачы алгырган. Командир ону дыңнаваан, ол үлүг чыткан.

Ол аразында Дөңгүр-Кызыдың пулемёду турган бажың частыышкыдан кыва берген. Хып турган бажыңдан үне халаап, өскезинче кире халаап, черде чыткан карабинин алгаш ада берген. Гитлержилер мыя бо. Гранатазын алгаш, чоокшулап орган дайзыннарже шыдадапкан, оон база бирээни. Ыракта Тывазының экер-эрес оглу сөөлгү гранатазын октап четтигипкеп, дайзының хорлыг огу оон кара бажын черже халайты дээпкеп... Эрес-дидим тыва дайынчының чанында он сес фашистиң өлген мөчүзү чыткан.

13-кү армияның генералы Н. П. Пуховтуң дужаалын бүзүгаар Сат Бүрзекей, Дөңгүр-Кызыл Ховалыг, Туметей Оюн оларны Ада-чурт дайыны орденинің I чергези-биле өлген соонда шаңнаан.

П. ФИЛИППОВ.
Москва хоорай.

ИЕНИҢ – МӘӘҢ ӨӨРҮШКҮМ

Мээң оглум Артур Очур-оолович Сат база Афганистанда шериг хүлээлгезин эрттирип турар. Бо чылдың ноябрьда Артурнуң шериг албанындан халажып чанып кээрин аваазы мен база дуңмалары четтикпейн манап турар бис. Артурдан улуг оглум Алексей—далайжы. Ол ыракы Приморьеның далайларында ажыңдырып турар. «Төрээн чуртувусту қараң оттуг камгалажып тур бис, авай, дуңмаларым...» — деп каан чагаалар бо-ла кээр. Чагаа келген санында бажыңывыс дыргын апаар, өөрүшкүге чүгле ачаныс киришпейн турар. Чырык чер кырынга чурттаваандан бээр беш чыл ажып чор. Ачаныс база шеригниң кижи чораан. Совет милицияның шугумунга үжен ажыг чыл ажылдап келген...

Улуг оглум шеригден кээп турда, ийи, дуңмазы улаштыр чоруй бардылар. Ийи акызы күскээр кыжын халажып кээп турда, дуңмазы чоруур.

Шериг баар назылыг оолдарыны эрес-дидим, бижыг тура-соруктуг кылдыр кижизидеринге солунга үнүп турар шериг-патриотчу темалыг материалдар база дузалаар-дыр. Оолдарым-биле чагыдып алган солуннарывысты кады номчуп турар бис.

Чүгле бодум оолдарымга эвес, социалистиг Төрээн чуртувусту камгалажып турар эрес-дидим совет шериглерге чоргаарланыр мен. Иенин—мээң өөрүшкүм ол.

Е. САТ.
Барыын-Хемчик район.

ПАРТКОМНУҢ ЭЖИИ АЖЫК

Партком секретарының кабинединге бо удаала база кижилер черле үзүктелбээн үнүп-кирип-ле турган. Олардың бирээзи коммунист М. Х. Кавзан. Ол «Найырал» совхозта мурнакчы звеноюн удуртукчузу. Маадыр-оол Ховаңгович кирип келгеш, үр даа болбаан. Секретарь Т. Д. Чечек-оолдан арга-сүме дилеп, айтырыг салган. Ыраң черже. Украинаже дыштанып путёвканы профвилел комитеди аңаа берген.

Ийи коммунистиң үжураш каны бичии-даа када болгаи болза, оларның чугаалашкаы кулаанда артып калган.

— Канчаар кижи боор мен оваадан тур мен ийин—деп. бирээзи маңагаанды.

— Эмчилеринге чедип көрем, аарып турганын дугайында шинээлгээн кылдыртып ал. Оон башка чедер черинге чемелеп бээр сен, сагыга-чурумунуң кошкаа-биле дыштанып хонуктарыч безии үзүп турар диже эчкоо — деп, секретарь сүмеледи.

Амыдыралчы аарыулгазы авазын эвес ажылчын үстүнчиликтиг түрмек айтырыгбиле безии кээп турары аналда ужур эвес. Ында бир байдал бар. Чүге дээрге секретарының сечкил-се[illegible]арт комиун кабинединиң эжи кижилерге кезээде ажык. Очурук оон бир эки ылгалы мээң-шыкарынын демдээ.

Секретарының партком[illegible] коммунистериниң мурнунда бергеин партийжи дааалгалары күүседип, чагыг-сүмезин дыңнап чоруурларның бирээзи Маадыр-оол Кавзан. Кыымак, ак сетиилдиг суттатчы каш чыл улаштыр звеноюн удуртуп келген. Ам оон коллективин бригада керээзи-биле ажылдап турар. Ажыжыи дээш бо суттатчы-биле чугаа партком[illegible], совхозтуң коммунистериниң ишти хуралынга каш-даа болган. Шүгүмчүлелге-даа тамаржыг турган. Адыс түңнел багай эвес болганын сес кижи составтыг суттатчыларның күш-ажылчы көргүзүүлерин бадыткаар.

Звено эрткен чылын мал чемин тараа шөлүнден үш дүжүттү кестирип ап, 960 тонна сигенин өстүргеп. Бир гектардан-на 22 центнер мал чемин өстүрер планныг турган, херек кырында бир гектардан-на 45 центнерни өстүргеп.

— Ийиги дүжүдү хөлчок чаагай болган улус. Оон кевилдеиин, ажаап-алырын савадышкан, мында кандыг-даа буруу суттатчыларда чок. өске улус чедир кыыбаан. Бир эвес кезилдеге саадашкыны болбаан болза, үшкү дүжүт база чаагай болур турган. Ук эвээш болу бергенинден хенче сигенин кезер ужурга таварышкан — деп С. Н. Бахла — совхозтуң коп экономизи звеноюн суттатчыларын мактаанын база хынаадым.

Бир эвес саадашкынынг болдурбаан болза, оон-даа хөй дүжүттү өстүрүп болур. Чижээ, Владимир Кыргыстың суттатчы звенозу бир гектардан-на ортумаа-биле 48 центнер дүжүттү ажаап өстүргеп. Ол хире көргүзүүлүг болур арга Маадыр-оол Кавзанның звенозунга турган.

Секретарьга ужураашкын келген түгле бир коммунистиң ажыл-херээ-биле каксы таныштывыс. Беседалаар партком[illegible] эвээш эвес болуп турар. Бо ажылдың чугулазын

Партийжи амыдырал

барымдаалаш, Т. Д. Чечек-оол беседалажыры-биле партком[illegible] чалаткан коммунистерниң, өске-даа кижилерниң аттарын бижигр дептерни тургузуп алган.

Аныяк коммунистер, удуртукчулар, түскай эртемниглер-биле ужураашкынын, беседалажыышкыны эң чугула болуп турарын практика көргүскеп. Шаңчында хойжу бригаданың бригадири Алексаидр Кавзаңның кызын ажылдап турарын Тамара Даваадыровна биска сонуургаткан. Аныяк специалист Кыыдга көдээ ажыл-агый техникумун дооскаш, хойжу бригаданың ажыл-херектерин харылаап турар. Дээди өөредилге черинде бот-өөредилгебиле база өөренип турар бригадирге чайгы үеде чурттаар бажыңын бээрин дуруушкан деп партком секретары биска чугаалады.

Ортумак звенода 45 удуртукчу, специалист ажылдап турар. Оларның 7-зи дээди эртемниг. Дөрт кижи дээди өөредилге черлеринде, 12 — техникумнарда өөренип турар. Көдээ профтехучилищениң совхозта ажыттынган филиалында 40 сургуулду хаара туткан. Өске черлерде өөрени бергеннер эвээш эвес.

Кандыг-бир таварымчалыг эвес байдалдардан төлептиг ёзу-биле амыдыралчы аргадуржулгазының эвээжиндеп үнүп шыдаваин турарының чижектерин секретарь биске чугаалады. Совхозтуң кол эмчизи турган Г. Куулар баштайгы үеде бодунуң албан хүлээлгезин ак сетиилдиг күүседип, тыныгыр, эрес-кежээ ёзу-биле ажылдап турган. Ынчалза-да ол сөөлүнде барып, күш-ажылга харыы салгазын кошкадып, арага хаптар апарган. Беседалажып ооң-биле чугаалажып база турган. Ынчалза-да кандыгда түңнелди ол бо удаала үндурүп албайн барган. Партия эге организациязы онуңпын орукче үндүрүп чадаан СЭКП кежигүнүнден үндүрет ужурга таварышкан.

База бир кичээндиргиниң дугайын секретарь биске чугаалады. Бо удаала берге болуушкуннардан өөрү-не ажыр-байн үне бергеп аныяк ажылчының адын маңаа киирбээлиңер. Вир катап ол партком[illegible] келген. Катым, катвем сугнуң бажыңынче кежейн, район төвү черге чурттайн деп чугаалаан. Чүге дээрге бо саналды ооң калайы киирип, кулаан коңгалап турун берген. Партком секретары аныяк кижиниң кежерге кайыы боор деп, ийи дал ишти бир бажыңга белеп кайын таажып шыдаарын-даа дедагалзап, далашпазын сүмелээн.

Чагыг-сүме хүлээп алдынаан, ог-бүле өскээр көже берген. Аңаа баргаш, ажылдаар черни өөрү-не тып алган. Чурттаар оран-сав[illegible]зы-биле айтырыг нарыдаан. Бергези ажок боорга, өске черлерге безии дүн чарын алыр ужурга таварышкылагылаан. Чеже хинчектенир боор, катап Чаа Чаа-Хөлге чедип келген. Эпчогу-даа кончуг. Ажылдаар чер бар. Бажың чок. Мурнунда делгем, чаагай бажыңын ам өске улустар эелей берген. Бажың алыр эелчегге база катап турар ужурга таварышкан. Аныяк кижи шаг-үеге, бодунуң-на буруузу-биле амыдыралынга бир катап ойнаткан.

Бо ышкаш таварымча чок болуушкуннар эвээш болзуп дээш парткомнуң секретары Т. Д. Чечек-оол, парткомнуң өске-даа кежигүннери боттарының ажылдаар черлеринге, күш-ажылчы коллективтерге кижилер-биле беседалажырын чугулалап турар.

А. ОКСУР.

КОЛЛЕКТИВТИГ КЕРЭЭДЕ

№ 48 дугаар тудут эргелелиндеп коммунист Тамара Чүлдүмүнүң удуртуп турары комсомолчу-аныяктарның шеверлекчилер бригадазы планныг оваалдаларын доктаамал ажыр күүседип, мурнакчыларның одуруунда киргеп. Олариың кыягап ажылының шынары база экижээн. Даандыртан ажыл-херек хээш кижи бүрүзүнүң харысаалгазы улгатхан.

Шевер холдуг шеверлекчилер Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур дээш чылды база-ла эки көргүзүглер-биле эгелээн. Бо чылдың эртнеи ийи айларының планныг оваалдаларын чедиишкинниг боттандырган.

Шеверлекчилер Людмила Сүрүң, Роза Монгуш планныг оваалдаларын доктаамал ажыр күүседип келген мурнакчылар. Шеверлекчинин уран аргазын олар эки шиңгээдип алган.

ЧУРУКТА: мурнакчы шеверлекчилер Л. Сүрүң биле Р. Монгуш хана хоюглап тур.

А. СОДУНАМНЫҢ фотозу.

Ажыктыг күш-ажыл, кадык чаагай амыдырал дээш

БОДУҢГА БОДУҢ ДАЙЗЫН БОЛБА

Бо чүүдүң эгези эки тура-биле бодуң албыстадырынга (наркоманияга) хандыжыпаан, азы ону сонуургап, чаңгыс удаа «шенээр» деп бодап чоруур кижилерге хамаарыжыр. Ындыг кыйгырыг кылбас арга чок апаргап, чүге дээрге сөөлгү үеде Бистиң республиканың дениӊзөгүнде кара таапкы тыртыкап, наркотиктиг чүүлдер ажыглаар, бодуңуң кадыкшылынга боду дайзын кижилер тыптып келген. Ындыглар янитилелге айыылдыг байдалды тургузуп, чамдык аныяктарга хоралыг салдарны чедирип турар апаргап.

Наркотиктиг чүүлдер ажыглаар кижилериӊ составын сайгарып көөрге, харлазыны-даа, мергежилү-даа, хаара туттунган чери-даа ажы-ажгы. Оларның хей кезии ажылдап, азы өөренип турар чери чок маӊгыстаачак кижилер болуп турар. Учёт-та турар бүгү наркоманнарның 49 хуузу 18 хар четпээн аныяктар болуп турары дүвүренчиг.

Бо хоралыг чүүлге сундулаан кижилер-биле чугаалажып орарга, колдуунда-ла ви-көөрүңүң, таныштарыңың, чамдык чигзинчиг кижилериӊ үлегерин «эдерген» боор чорду. Бодамча чок чорук албыстаар чоруукка чедирери ол. А наркотик аймаан хууда байыыр соруулга ажыглаар кижилерниӊ чемнижи апаар.

Ынчангаш наркоманияның айыылының дугайында ажыттажыг чогу-биле чугаалаар ужуӊ келгени бо. Маӊаа чүгле милиция ажылдакчылары эвес, бүгү хей-нинтиниӊ ролю база улуг дээрзин демдеглээр херек. Ылаӊгыя аныяк кижилериӊ каратаакпыны чаӊгыс тыртыпкаш азы наркотик бүдүмелди чаӊгыс удаа сыкыртыныӊ алгаш, оон кааптар мен дээр бодалын бууру шавар херек. Маӊаа эмчилериӊ ролю база дыка улуг. Олар оон кадыкшылга хоразыныӊ дугайында идепкейлиг пропаганда чорударынга киржир хүлээлгелиг.

Ийет, наркоманияны баштай сонуургак чоруктуӊ уржуундан ажыглап эгелээр дишкен бис. Ону бадыткалары-биле чаӊгыс чижектен көрүптээлиӊер. Чаа-ла 22 хар чедип чоруур аныяк оол Олег Бабахов мурнунда спортчу чораан. Ол футболга, хаакка дыка хандыкшылдыг турган. 1984 чылда О. Бабахов шенеп көөрү-биле кара-таакпы «амзапкага». Чаӊгыс удаа шенелдеден ол оон адырлыл чадап каан. Олла чылдың күзүӊүнде ону эмчилер ук варыгдан эмнеп-даа турган, түӊнел чок болкан. Бабахов ол халаптан чарлып шыдаваан. Амгы үеде РСФСР-ниӊ КД-ниӊ 224 чүүлү-биле хосталгазын казыттырып шиттирген. Эдип-чазаар күш-ажыл колониязында херек эрттирип турар.

Наркомания-биле чергелештир токсикомания деп хоралыг аарыг бар. Ол дээрге бензин дээн ышкаш чүүлдерни «албыстаар» дээш чыттаарын ынча дээр. Ындыг хамчык амгы үеде өлээдилериӊ болгаш аныяктарның ортузунда бар апаргап. Хүндүлүг ада-иелер, бо айтырыгже онза кичээнгейни салып көрүӊер. Оглуларның, уруулларның кана чоруурун, кымның-биле эдержирин ылавылап сонуургап турулар. Токсикомания эптиӊ-ле өлүмге чедирер халап-тыр. Кызыл хоорайда чурттап турар 12 харлыг кыс уруг ада-иевиниӊ бажыӊында чогун ажыглап алгаш, хырба бузун чыттаанындан амызындан чарылган факт биске улуг кичээндиринг-дир.

Чамдык кижилер наркоман кижи дээрге аарыг кижи ышкажыл, а халапка таварышкан дээш канчап кеземчеге оналар боор? дижип турар. Ону аарыг дээрин шын, шынап-ла эттиӊери берге хамчык-тыр. Ынчалза-даа ол аарыгны кижи бодунуң эки туразы-биле «чыпшырып» алыр болгай. Ол дээш кеземче хүлээдири албан апаар. Наркоманнар янитилелге айыылдыг байдалды тургузуп, чамдык аныяктарга хоралыг салдарны чедирип турар апаргап.

Наркотиктиг чүүлдер ажыглаар кижилериӊ составын сайгарып көөрге, харлазыны-даа, мергежилү-даа, хаара туттунган чери-даа ажы-ажгы. Оларның хей кезии ажылдап, азы өөренип турар чери чок маӊгыстаачак кижилер болуп турар. Учёт-та турар бүгү наркоманнарның 49 хуузу 18 хар четпээн аныяктар болуп турары дүвүренчиг.

Бо хоралыг чүүлге сундулаан кижилер-биле чугаалажып орарга, колдуунда-ла ви-көөрүңүң, таныштарыңың, чамдык чигзинчиг кижилериӊ үлегерин «эдерген» боор чорду. Бодамча чок чорук албыстаар чоруукка чедирери ол. А наркотик аймаан хууда байыыр соруулга ажыглаар кижилериӊ чемнижи апаар.

Ынчангаш наркоманияның айыылының дугайында ажыттажыг чогу-биле чугаалаар ужуӊ келгени бо. Маӊаа чүгле милиция ажылдакчылары эвес, бүгү хей-нинтиниӊ ролю база улуг дээрзин демдеглээр херек. Ылаӊгыя аныяк кижилериӊ каратаакпыны чаӊгыс тыртыпкаш азы наркотик бүдүмелди чаӊгыс удаа сыкыртыныӊ алгаш, оон кааптар мен дээр бодалын бууру шавар херек. Маӊаа эмчилериӊ ролю база дыка улуг. Олар оон кадыкшылга хоразыныӊ дугайында идепкейлиг пропаганда чорударынга киржир хүлээлгелиг.

Ийет, наркоманияны баштай сонуургак чоруктуӊ уржуундан ажыглап эгелээр дишкен бис. Ону бадыткалары-биле чаӊгыс чижектен көрүптээлиӊер. Чаа-ла 22 хар чедип чоруур аныяк оол Олег Бабахов мурнунда спортчу чораан. Ол футболга, хаакка дыка хандыкшылдыг турган. 1984 чылда О. Бабахов шенеп көөрү-биле кара-таакпы «амзапкага». Чаӊгыс удаа шенелдеден ол оон адырлыл чадап каан. Олла чылдың күзүӊүнде ону эмчилер ук варыгдан эмнеп-даа турган, түӊнел чок болкан. Бабахов ол халаптан чарлып шыдаваан. Амгы үеде РСФСР-ниӊ КД-ниӊ 224 чүүлү-биле хосталгазын казыттырып шиттирген. Эдип-чазаар күш-ажыл колониязында херек эрттирип турар.

Наркомания-биле чергелештир токсикомания деп хоралыг аарыг бар. Ол дээрге бензин дээн ышкаш чүүлдерни «албыстаар» дээш чыттаарын ынча дээр. Ындыг хамчык амгы үеде өлээдилериӊ болгаш аныяктарның ортузунда бар апаргап. Хүндүлүг ада-иелер, бо айтырыгже онза кичээнгейни салып көрүӊер. Оглуларның, уруулларның кана чоруурун, кымның-биле эдержирин ылавылап сонуургап турулар. Токсикомания эптиӊ-ле өлүмге чедирер халап-тыр. Кызыл хоорайда чурттап турар 12 харлыг кыс уруг ада-иевиниӊ бажыӊында чогун ажыглап алгаш, хырба бузун кыырында күш-ажылчы хамаарылгалыг (ажылдап турар) ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар түр үеде күш-ажыл кылыр аргазын чидиргени дээш дузаламчы төлевирни алыр эргелиг. Ынчангаш кочегар кижи июль, август айларда аарый бээр болза, бир эвес ол кайы-бир бүдүүлгеде ажылдавайн турар болза, эмнелге албан черинде аӊаа бюллетень бижип бербес ужурлуг. А кочегар кижи одалга сезонунуң үезинде аарый бээрге, бюллетень ёзугаар дузаламчы төлевирни бүгү таварылгаларда (күш-ажылчы кемдээшкинге болгаш профессионал аарыгга таварышкан таварылгалардан аӊгыда) ол сезон доостур хүнге чедир төлээр. Одалга сезонунуң үезинде эгелээн күш-ажыл кылыр аргазын чидиргени, сезон доозулганының соонда-даа уламчылап турар, а эмнелге-албан черн бюллетеньин улаштыр бижип берген болза, бүгү таварылгаларда (күш-ажылчы кемдээшкинге болгаш профессионал аарыгга таварышкан таварылгалардан аӊгыда) эрткен болгаш дараазында келир одалга сезонынарының аразында айларда дузаламчы төлевирни төлевес. Туберкулёз профессионал аарыгга хамаарышпас болганда, оон-биле аараан кижиге бюллетень ёзугаар дузаламчы төлевир үстүнде тайылбырлаанынга дөмей.

Наркотиктиг бүдүмелдерни оорлаан кижини беш чыл чедир шиидер болгаш хөрөӊгизин хавырып болур дээрзин ында айыткан. Бир эвес ону каттаптаар азы бодук кижилер-биле үүлгедир болза, хөрөӊгизин хавырбышаан, он чыл чедир хосталгазын казып шиидип болур. Бир эвес наркотиктиг бүдүмелдерни үштеп алыр азы улуг хемчээлге оорлаар болза, хосталгазын он беш чыл чедир казып шиидерин көрүп турар, хөрөӊгизин база хавырары чугаажок.

Наркотиктиг бүдүмелдер бар культураларны тарыыры хоруглуг дээрзин маӊаа чугаалаары артык эвес. Ол дээш хосталгазын беш чыл чедир казып шиидип болуры РСФСР-ниӊ КД-ниӊ 225 чүүлүнде айыткан.

Наркоманнарга болгаш наркоманияга удур бистиӊ чүртүвүста ап турар хемчеглер гуманныг, шыӊгыы болгаш чөптүг. Кижи бүрүзүнге ылаӊгыя бо херекке сундулугларга күзел чүл дээрге, наркотиктиг бүдүмелдерже шуут чагдавазы. Оон тенниге алзыры — эң-не шыӊгыы шииткел ол, чаӊгыс сөс-биле чугаалаарга, бодуңга боду дайзын болбас херек.

В. КАРА-САЛ,
Тыва АССР-ниӊ иштики хөреглер министри.

Даарта Метеорологияның Бүгү-делегей хүнү

КЕЛИР ҮЕ ЧЫРЫК БОЛУР

Агаар-бойдусту бүгү кижилер сонуургаар, ол бот-бодундан чарылбас, кезээде холбаалыг. Агаарда күрүнелер аразында ышкаш кызыгаар чок, политиктиг кызыкаар чок. Чер бөмбүрзээ бүгү кижи төрелгетеӊге чаӊгыс вай. иинти бажың боол турар. Оон агаары база.

Метеорологияның Бүгү-делегей хүнүн март 23-те демдеглеп эрттирип турар. Бо чылгы метеорология хүнүүнүң кыйгырыы — «Метеорология — делегей кадыг ажылдажылгазының үлегери» боол турар. Ындыг кыйгырыгны метеорологияның Бүгү-делегей организациязының күүсекчи комитедн үндүрген, оон кежигүннери чурттарның аразында кадыг ажылдажылга үре-түңнелдиг болган турарыынче, күрүнелериниӊ чурттакчыларын, делегейниӊ номчукчуларын метеорологтарның делегей кадыг ажылдажылгазының төөгүзүү-биле, оларның бо хүннердеги сагыш човаашкыннары болгаш сорулгалары-биле таныштырарынче организациязының күүскому кыйгырган.

Агаар болгаш климат дугайында эртемниӊ төөгүзүүнүң эгези Аристотелиӊ үезинге хамаарыжыр. Эрте-бурунгу гректериниӊ агаар хемчээр херекселн — флюгер турган. Бо талазы-биле биилгелериниӊ улуг депшилгези XVII үүс чылда болган: ынчаарда термометрни, барометрни, чаашкын хемчээр херекселди чотаадып тургускан. Метеорология элементилерин оларның дузалы-биле доктаамал хемчээп турган, Атмосфера — эртемденгериниӊ лабораториязы апарган.

Агаарның болган климаттың дүрүмнерин эки биилп алыр төлээде бир тодаргай үеде бөмбүрзектиӊ янзы-бүрү булуӊдарындан медээлерни чыын алыры өргежок чугула-ла деп чүве ынчаарда-ла биилгине берген. Делегей бойдузуның дугайында информация алырының эң эки аргазы кадыг кылыр күженишкиннерни улгаттырары болур деп ол үениӊ кескү ажылдакчызы философ Бекон чугаалаан.

Хей-хей он чылдарның дургузунда кадыг кылган күженишкиннер метеорологияны хөгжүдүрнн болгаш ону делегей улустарының социал-экономиктиг амыдыралынга ажыглаарын дүргедеткен. Оон ачызында бүгү диптерни, янзы-бүрү чурттарны болгаш девискээрлерни киирип турар, амгы үениӊ эң сайзырагай чепсек-херекселдериниӊ дузазы-биле алган агаар медээлерни хостуубиле солчуп турарының херечилери боол турар бис.

Агаар болгаш климат дугайында эртемниӊ төөгүзүүнүң үе-чадa — делегейниӊ бирги метеорология конгресн болган, ол 1873 чылда Венага эрткен. Ук конгресс делегейниӊ метеорология организациязының үндезинниг тургускан. Ону 1947 чылда метеорологияның Бүгү-делегей организациязы кылдыр эде тургускан, ол— Каттышкан Нациалар Организациязының чазактар аразының база специализастаан организациязы боол турар. Ынчангаш даарта метеорологияның Бүгү-делегей организациязының 40 чыл юбилейин демдеглээр бис. Оон-биле кадыг организациязының ажылынга, оон төлевилелдерниӊге болгаш программаларынга киржирн — эки тураның айтырыы боол турар. Бо организациязының ажыл-чорудулгазының баштайгы чыддарында аӊаа 30 күрүне кирип турган болза ам 160 ажыг кежигүнүүт.

Кадыг ажылдажылганың ролюю 1967 чылда агаарның Бүгү-делегей албанының программазын боттандырып эгелээнинiӊ соонда оскен. Амгы үеде ол албан хайгаараашкынының кайгамчык улуг системазын, медээлерни ажылдап кылырының кайгамчык улуг системазын, телехарылзаанның кайгамчык улуг системазын эргелеп башкарарын хаара түдүп турар. Агаар талазы-биле доктаамал ажылдап турар бо албанда делегейниӊ үш метеорология төвү Москвада, Вашингтонда, Мельбурнда ажылдап турар. Девискээр айы-биле 30 хире төптер база бар. Бистиӊ чуртувуста агаарның делегей болгаш девискээр аайы-биле метеорология албанын ССРЭ-ниӊ Гидрометеорология төвү күүседип турар. Совет Эвилелиниӊ девискээриниде, төларгайларга, Ташкентиде, Новосибирскиде болгаш Хабаровскиде девискээр айы-биле төптер база бар. Биргээр чугаалаарга бистиӊ чуртувус агаарныӊ делегей албанныга төлептиг үлүүн киирип, оон программаларын боттандырарынга ӊө идепкейлиг киржип турар.

Агаарның делегей албанының ажылдап кылганы янзы-бүрү хемчээлдиг, дениелдиг болгаш талалыг программаларны, төлевилелдерни боттандырарынга совет метеорологтарның киирип турар салымшкынын санаары безин берге. Чаӊгыс чижекти көрээли. Метеорологияның Пигап двор шенелдезинге атмосферада байдалды бүдүн чыл иштинде шинчилээн болгай, аӊаа агаар шимчээшкининиӊ онзагай байдалдарын шинчилээнш. Радиозондудан эгелээн спутниктерге чедир янзы-бүрү керекселдерни шинчилээшкинге киниритпирген бис.

Янзы-бүрү чурттарның эртемденгериниӊ чаӊгыс аай үнелээшкинин ёзугаар алырга, бо кайгамчык улуг шинчилээшкин чүгле эртем талазы-биле улуг ужур-дузалыг болган эвес, харын дешилгениӊ эрге-ажыктарынга дүүштүр нарын болгаш чугула сорулгаларны шиитпирлээринге делегей кадыг ажылдажылгазының үлегер-чижээ болган.

Амгы үеде ындыг янзылыг хемчегни КНО-нуӊ кадыг ажылдажылга программазынга дүүштүр чорудун турар, аӊаа хамаарыжыр программалар болза климатты шинчилээриниӊ Бүгү-делегей программазы, метеорологияны ажыглаар талазы-биле, эртем-шинчилеа болгаш кагжүүлде талазы-биле программалар, гидрологияа болгаш суг курлавырларының талазы-биле, эртем болгаш кадрлар белеткелиниӊ талазы-биле программалар болур.

Метеорологияның Бүгү-делегей хүнүн тамаршытыр метеорологияның Бүгү-делегей организациязының чаӊгыс секретары профессор Г. Обаси чүве чугаалаан, метеорология ажыл-чорудулгазының талазы-биле Совет Эвилелиниӊ киирип турар үлүүн бекин-биле үнелээн.

Практиктиг янзы-бүрү сорулгаларга ажыглаары-биле агаар болгаш климат дугайында медээлер доктаамал өзүп турар айтырыгларны шиитпирлээринге ужур-дузалыг. Коя сорулгаларның бирээзи — нациаларның социал-экономиктиг хөгжүдээзинге метеорология билгелериниӊ үлүүн бедиредн, эртемде, техникада болгаш шинчилеедe дешилгениӊ аргаларын улам долу ажыглаары.

Күрүнелериӊ метеоролотия талазы-биле кадыг ажылдажылгазы дуржулганы бот-бодунга ажыктыг кылдыр байлакшыдарынга дузалаан. улустарның бот-боттарын эки бижиринге бараан боол турар. Ынчангаш метеорологияның Бүгү-делегей организациязының тайбыӊын, айыыл чок чоруктуӊ, социал чөптүг чоруктуӊ идеаларын деткип турар.

Д. СМИРНОВ,
СЭТА-ның тайылбырлакчызы.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ПЕРСПЕКТИВАЛАР

ВАРШАВА. Польшаның даштыкы чурттар-биле эртемтехниктиг бүгү солчулгазының барык-ла чартыы Совет Эвилелиниге оналаып турар. Совет ооруу-биле дорт харылзаалларны тургузуп алган организациялар болгаш бүдүрүлгелер онза чугула болуп турар деп, эртем-техниктиг дешилгеге болгаш эртемниӊ база техниканыӊ дешилгелерин нептередир талазы-биле министр-начальник Конрад Тотт медеглээн.

Мурнакчы технологияларны ажылдап кылырының болгаш делегей дениелиниге дүгжүп турар кылыгларны тургузарының инициативазын ССРЭниӊ болгаш ПУР-нуӊ барык үш чүс хире бүдүрүлгелер болгаш эртем-шинчилел албан черлериниӊ коллективтери алган. Оон ыдай 200 хире организациялар чоокку чылдарда херек кырында боттандырып чорудар төлевилелдерни ажылдап кылып турарлар.

Совет болгаш польша бүдүрүлгелериниӊ дорт харылзаалларны тургузары улам-на улуг хемчээлдиг боол турар. Моон соӊгаар ол кадыг ажылдажылганың чаа хевиринче—каттышкан бүдүрүлгелерни тургузарынче шилчиириниге дузалаар. ССРЭ болгаш ПУРнуӊ организацияларының директорлар чөвүлелиниӊ Краковка болган хуралынга ындыг деминг хөделиишкиннериниӊ эрге, организастыг болгаш экономиктиг үндезиниерни чугаалажып көрген.

Совет бүдүрүлгелер-биле дорт кадыг ажылдажылганың хөгжүзүнниӊ ачызында польша бүдүрүлгелер амгы үеде мурнунда бүдүреринге чогуур технологтуг байдалдар чок турган продукциязы бүдүрүп болур. Совет Эвилелиниӊ болгаш Польшаның конструкторлары болгаш эртемденгери амгы үениӊ электроника-санаага машиналарынга, янзы-бүрү электри техниказынга хереглээр чүүлдерни ажылдап кылып турар. Оон тодаргай чижээ, Львовтуӊ «Электрон» бүдүрүлге каттыжышкынының болгаш Варшаваның радиотехниктиг заводунуӊ харылзаалары болур. Комплектилээр белдирлер-биле, контроль-хемчээкчи аппаратуралар-биле, конструкторларның ажылдап кылган чүүлдери-биле солчурунуӊ ачызында варшавчылар кыска хуусаа иштинде чаа телевизорну бүдүрүп үндүргеннер.

(СЭТА).

Фоточурук буруудадып тур

ГВАТЕМАЛА ВАШИНГТОННУҢ АСПААНДА

ЧУРУКТА: Гватемаланың уруглары мындыг байдалда чурттап турар. А. ТРУШИННИҢ фотозу. СЭТА.

СОВЕТ САНАЛДЫ ДЕТКЭЭНИ

✦ **ЖЕНЕВА.** Европада ортумак ыракшылдыг совет болгаш америк ракеталарны узуткаарының дугайында совет санал—ядролуг боо-чепсекти дүжүрер дугайында айтырыгны шиитпирлээринге оруктарны болгаш аргаларны дилеп тыварынга ССРЭ-ниӊ чаагай тура-соруунуӊ чаа илерээшкини болур деп, боочепсекти дүжүрер талазы-биле конференцияга БУР-нуӊ төлээлекчизи Константин Телпалов медеглээн. Чогуур дугуржулганы чарып алыры төөгүүлүг улуг ужур-дузалыг болуушкун болур ийик деп, ол демдеглээн. Политика талазы-биле ындыг керээ Европага дүшкүүрлүг чоруктуу чавырылдырарынга, күрүнелер аразынга бүзүрежир чоруктуу болгаш делегейниӊ айыыл чок чоруун быжыглаарынга арганы бээр. Европага ортумак ырыкшылдыг ракеталарны чок кылырының дугайында дугуржулганы ат салыры норвег чазактың талазындан долу деткимчени алыр деп. Норвегиниӊ даштыкы херектер министриниӊ чөвүлекчизи Тронд Баккевиг конференциязының киржикчилериӊге чүве чугаалап тура медеглээн.

✦ **БОНН.** Европага ортумак ырыкшылдыг ракеталарны узуткаар дугайында кереэни чарып алыры ядролуг боо-чепсекти эңдере бүдүрериӊ соксадырынга улуг ужурдузалыг болур деп, бүндестагда «ногааннар» партиязының парламент бөлүүнүң даргаларының бирээзи Барбель Руст медеглээн. ГФРниӊ чазаа Барыын Германиязының девискээриниден чалгынныг америк ракеталарны болгаш «Першинг-2» ракеталарны үндүрер бүгүг чүүл болу бээр кылдыр бүгү-ле эртежок чугула күженишкиннерни үндүрер ужурдуг деп, «Унзере цайт» солуна интервьюзунга ол чугаалаан.

✦ **МАДРИД.** Европага ортумак ырыкшылдыг совет болгаш америк ракеталарны чок кылырының дугайында ССРЭ-ниӊ санаары кончуг улуг ужур-дузалыг. Амгы үениӊ кол айтырыын —ядролуг боо-чепсекти дүжүрериниӊ айтырыын шиитпирлээринге бодундан хамаарыжыр бүгү чүүлдерни кылырынга ССРЭ-ниӊ белеткн херечилел турар ол дидим болгаш политика талазы-биле харысалгалыг хөделиишкин болган деп, Испаниянның коммунистиг партиязының удурдулгазының кежигүнү Хосе Палау медеглээн.

Совет политикадан америк администрациязының туружу шуут ылгалып турар. Харын-даа Вашингтонда РУК талазы-биле керээни эде көөрүнче чүткүп, «сыядыстар дайынынын» программазын боттандырып чорударын дүргедедип турар. СКИ-ни боттандырын чорудар болза ол Черге кижениӊ амыдыралын узуткан чок кылырынга удур дээштиг чепсек болур ийик деп, ол онзалап демдеглээн.

✦ **ГАВАНА.** Латин Американың болгаш Карнб бассейниӊ дешилгелиг күштери тайбыӊы камгалаарынче болгаш ядролуг халапты чайладырынче угланган Совет Эвилелиниӊ эгелекчи санаарын деткип турар. Ол дугайын Гренаданың улузу-биле эң-сеткил каттыштырылгалыг ниитилелдиӊ ажылга дилеп тыварынга ССРЭ-ниӊ чаагай тура-соруунуӊ чаа илерээшкини болур деп, боочепсекти дүжүрер талазы-биле конференцияга БУР-нуӊ төлээлекчизи Константин Телпалов медеглээн. Чогуур дугуржулганы чарып алыры төөгүүлүг улуг ужур-дузалыг болуушкун болур ийик деп, ол демдеглээн. Политика талазы-биле ындыг керээ Европага дүшкүүрлүг чоруктуу чавырылдырарынга, күрүнелер аразынга бүзүрежир чоруктуу болгаш делегейниӊ айыыл чок чоруун быжыглаарынга арганы бээр. Европага ортумак ырыкшылдыг ракеталарны чок кылырының дугайында дугуржулганы ат салыры норвег чазактың талазындан долу деткимчени алыр деп. Норвегиниӊ даштыкы херектер министриниӊ чөвүлекчизи Тронд Баккевиг конференциязының киржикчилериӊге чүве чугаалап тура медеглээн.

✦ **БОНН.** Европага ортумак ырыкшылдыг ракеталарны узуткаар дугайында кереэни чарып алыры ядролуг боо-чепсекти эңдере бүдүрериӊ соксадырынга улуг ужур-дузалыг болур деп, бүндестагда «ногааннар» партиязының парламент бөлүүнүң даргаларының бирээзи Барбель Руст медеглээн. ГФРниӊ чазаа Барыын Германиязының девискээриниден чалгынныг америк ракеталарны болгаш «Першинг-2» ракеталарны үндүрер бүгүг чүүл болу бээр кылдыр бүгү-ле эртежок чугула күженишкиннерни үндүрер ужурдуг деп, «Унзере цайт» солуна интервьюзунга ол чугаалаан.

✦ **МАДРИД.** Европага ортумак ырыкшылдыг совет болгаш америк ракеталарны чок кылырының дугайында ССРЭ-ниӊ санаары кончуг улуг ужур-дузалыг. Амгы үениӊ кол айтырыын —ядролуг боо-чепсекти дүжүрериниӊ айтырыын шиитпирлээринге бодундан хамаарыжыр бүгү чүүлдерни кылырынга ССРЭ-ниӊ белеткн херечилел турар ол дидим болгаш политика талазы-биле харысалгалыг хөделиишкин болган деп, Испаниянның коммунистиг партиязының удурдулгазының кежигүнү Хосе Палау медеглээн.

Совет политикадан америк администрациязының туружу шуут ылгалып турар. Харын-даа Вашингтонда РУК талазы-биле керээни эде көөрүнче чүткүп, «сыядыстар дайынынын» программазын боттандырып чорударын дүргедедип турар. СКИ-ни боттандырын чорудар болза ол Черге кижениӊ амыдыралын узуткан чок кылырынга удур дээштиг чепсек болур ийик деп, ол онзалап демдеглээн.

✦ **ЯУНДЕ.** Ортумак ырыкшылдыг ракеталар талазы-биле ССРЭ-ниӊ санаары чайладырынче чугула базым деп, «Камерун трибюн» солун бижээн.

Боо-чепсекти дүжүрериниӊ дугайында чугаа боол турда Африка киржилге чок артып каан шыдавас. Ол айтырыгларны шиитпирлээрин чүгле улуг күрүнелериниӊ эргези дээр өлүмнүг болуушкундан чайлаар ужурлуг бис. Ядролуг дайынга диптиӊ чурттарны ангыланган ортулук болуп артып каап шыдавас болгаш олар оске артпан делегей-биле кадыг узуткаттынар. Делегей харылзаалларына дүшкүүрлүг чоруктуу чайладырны, боо-чепсекти эңдере бүдүрериӊ сокса-дырын болгаш оон хосталган акша-хереӊгиниӊ хөгжүдүлгениӊ хереглелдерине чарыгдаарны даап бөгүн африкан күрүнелер шиитпирлиин-биле туржуп турар деп, «Камерун трибюн» айыткан.

(СЭТА).

ФРАНЦИЯ ЧЫЛ ЭРТКЕН СООНДА

Францияның националь хуралынга сонгуулдаларның түӊнелинде эрге-чагырганга барынын үзелдиг партиялардың эвилелиниӊ келген үезинден бээр бир чыл эрткен. Амгы үеде чурт барынын үзелдиг чазактың ажыл-чорудулгазының баштайгы түӊнелдерин үндүрүп турар.

Ол чазак боду ол түӊнелдерде четпес чүүлдери чок кылдыр көргүзүп турары билдингир. «Бүгү француздарга» деп документинин парлап үндүргеп. Ында эрткен чыл «ажылдаар черлерни тургузуп шыдаар экономиканы, социал улуг чөптүг чорук болгаш Францияга хүндүткел дээш харымсалгалыг болгаш эң-сеткил каттыштырылгалыг ниитилелдиӊ» тургузар арганы берген деп бадыткап турар. Барынын үзелдиг күштерге чоок парлалгалар парламентининӊ амгы хей кезиниге мактал кылырын харамнанмайн турар. Ынчанмыже солуннарның кол кезии чылдың түӊнелдерине тырттылчак үнелээшкинни берип турар.

Шынап-ла француз экономика аӊаа эвес үени чурттап эртип турар. Чазактың меңээргенин турары инфляциянын кудулаар темпилериниӊ 2.1 хуу болганы оон экономиктиг политиказының ачызында эвес, а эрткен чылын нефтиге делегей өртектериниӊ чигээни-биле болган. Херек кырында энергокурлавырларга чарыгладарны барымдаалавайн алыр болза, «Моид» солуннуӊ сан-түӊүбиле алырга. Францияда өртектер чижеглеп алырга 4 хуу оскеи. Боттуг инфляция Францияда көстүп турарындан бедик дээрзинге чигзиниг чок» деп, солун тодарадып турар.

Ол-да фактор — нефтиге өртектериниӊ чигээни дашгыкы салыгның түӊнелдеринге база салдарлыг болган. «Кара алдыныӊ» кижи садыл алырынга Францияның чарыгдалы ийи катап (180 млрд. турганыидан 93 млрд. чедир) кызырылган-даа болза, оон үлетпүр продукциязын дашкаар садарын чижек-биле 50 млрд. франкыга кызырып батган. Ол чорук француз бүдүрүлгениӊ бодуниӊ туруштарындан дүжүп бадып турарын хереченл турар. Оон түӊнелинде бо чылда экономиктиг политиканың кол көргүзүглерин чоокта чаа таварышгыр тургузар ужурга таварышкан. Инфляциянын темпилери мурнунда планнап турганыидан элээн бедик, а экономиктиг өзүлдениӊ темпилери элээн куду болур. 1987 чыл янзы-бүрү айыылдарынӊ чылы кылдыр көстүп турар деп түӊнелди хереңгитен болуктериниӊ «Эко» солуну кылган.

Социал талага барыын үзелдиг күштериӊ эргелеп башкарылгазының түӊнелдери оон-даа артык багай. Эт-хереңгилиг кезектер немелде артык эргелерни алган, чижээлээрге, улуг өөчүг-хереңгиге үндүрүгүүг дүжүрген болгаш ажылдан үндүрер чорукка администратывтиг контрольду чок кылган. Оонбиле кадыг ажыл төлевиринге шынгыы контрольду тургузуп, социал хереглелдерге акшаландырышкынынӊ кызырган. Ындыг чорук болуун французтарның бюджединге багай салдарлыг болган. Алмызбиле алырга ажыл чок чорукту кызырарының ораладажымышкыны бууран дүшкен. Чыл дургузунда ажыл дилеп турарларның саны 224 муӊ кижиге оскеи болгаш «артык кижилериниӊ» арминязы бөгүн 2.6 миллион кижи болган.

Социал чөптүг эвес чорукту өзүлдээнинге, тургустуунуп кээп турар айтырыгларны ажылчы чонларның күселибиле шиитпирлээринiӊ ораладажымышкынарына удур демир-орук транспортунуӊ болгаш энергетиканың, порттарның болгаш почта албан черлериниӊ ажылчыннары деңээр чүве чок улуг хемчээлдиг болгаш үр хуусаалыг ажыл соксадышкынкарын кылган. Чазактың азээн каш хемчегларин чурт шуут хүлээп албаан. Университеттерни чаартырыкың реаксылыг төлевилелеп хей миллион студентилерни кудумчуже үндүр октаан. Хамааты болурунуӊ дугайында коденстиӊ реформа төлевилели таварышпас чорукту болдурган.

Ынчанмыже чазактың кылып четтиргинкеп чүүлдериндеп оон хүлээп алган хемчегларинден аӊгы талазы-биле оон угланышкынын, оон кымның арге-ажыктарынга бараан боол турарының дугайын чугаалап болур. Чурт ийи эолчегде эрттирер реаксылыг мажоритарлыг сонгулда системазынче дедир ээп келген, ол система барыын үзелдиг кандидаттарны сонгуурун чимгедип турар. Эң хоочун ТФ-1 телекомпаниязы денационализастаар дугайында шиитпирим хүлээп алган. Чоон үзелдиг оппозициязының үнелээшкини-биле алырга, эт-хереңгиин чиик эртекке садып турарын сагындырып турар байдалдарга күрүне бүдүрүлгелериниӊ болгаш банкыларының денационализациязы болуп турар. Информация чепсек-херекселдери моонхээриниӊ аргаларын кызыгаарлап турар хоойлуну эде көрген. Полициянын бүрүн аргелерин улгаттырган, карабажыңнарының чурумун улам каржылаадырган. Чаа Каледониядa — Оожум океанда Франциянын девискээриниде байдал база катап үзйбың эвес болу берген. Шериг бюджеди эң-не дургени-биле — 6.85 хуугa оскеи...

Никита ЕРМАКОВ.

Айтырыңар, харыылап берээл

ТӨЛЕП БЭЭР БЕ?

Тес-Хем районуӊ Самагалдай суурда кочегар Э. Чооду редакциязга чагаазынга мындыг айтырыгларны харыылап бээрин диледн: Кочегар кижи одалга сезону тоигенде, чиижээ, июль, август айларда аарый бээр болза, аарааныныӊ бюллетенин ёзугаар төлеп бээр бе? Одалга сезонунда аарый бергеи кижиге чиижээ, январьдан октябрьга чедир бюллетеньнээр болза, одалга сезонунга кирбее айларны — май, июнь, июль, август, сентябрь айларны казып каапгар бе? Бир эвес туберкулёз-биле аарый турар болза кандыгыл?

Үстүнде айтырыгларга харыылап бээрин Тыва проффлговүзелдиӊ күрүнениӊ социал страхование киидизиниӊ инструктору А. К. Кара-Сал-ган дилээн бис.

ССРЭ-ниӊ Министрлер Чөвүлелиниӊ болгаш ВЦСПСтиӊ «Күрүнениӊ социал страхование чурумун ёзугаар дузаламчы төлевир дугайында» 1984 чылдың февраль 23-теги № 191 доктаалын ёзугаар эмчиден бюллетень бижидип турар үезинге чедир бүдүрүлге, албан черн азы организация-биле херек кырында күш-ажылчы хамаарылгалыг (ажылдап турар) ажылчыннар болгаш албан-хаакчылар түр үеде күш-ажыл кылыр аргазын чидиргени дээш дузаламчы төлевирни алыр эргелиг. Ынчангаш кочегар кижи июль, август айларда аарый бээр болза, бир эвес ол кайы-бир бүдүрүлгеде ажылдавайн турар болза, эмнелге албан черн аӊаа бюллетень бижип бербес ужурлуг. А кочегар кижи одалга сезонунуӊ үезинде аарый бээрге, бюллетень ёзугаар дузаламчы төлевирни бүгү таварылгаларда (күш-ажылчы кемдээшкинге болгаш профессионал аарыгга таварышкан таварылгалардан аӊгыда) ол сезон доостур хүнге чедир төлээр. Одалга сезонунуӊ үезинде эгелээн күш-ажыл кылыр аргазын чидиргени, сезон доозулганының соонда-даа уламчылап турар, а эмнелге-албан черн бюллетеньнн улаштыр бижип берген болза, бүгү таварылгаларда (күш-ажылчы кемдээшкинге болгаш профессионал аарыгга таварышкан таварылгалардан аӊгыда) эрткен болгаш дараазында келир одалга сезонынарының аразында айларда дузаламчы төлевирни төлевес. Туберкулёз профессионал аарыгга хамаарышпас болганда, оон-биле аараан кижиге бюллетень ёзугаар дузаламчы төлевир үстүнде тайылбырлаанынга дөмей.

ШЫН 3-кү арын 1987 ч. март 22

АНЫЯК ЫРААЖЫ

Частың эге хүнүвери — март 5-6-да Красноярск хоорайга совет эстрада ырларының аныяк күүседиктилериниң «Юрмала-87» II Бүгү эвилел телеконкурузунуң зона аайы-биле көрүлдези болуп эртеен. Ол шилилде конкурска бүгү Сибирьден келген ыраажылар крайның күрүне филармониязынга чыглып. ыры «көөрейи» эрттирген. Эстраданың ыры-көргүжүмү ийи хүн улай чангыланган.

Үк көрүлде-конкурска бистиң республикабыс хөгжүмшин театрының аныяк артистери — Москвада Гнесиннер аттыг музыка училищезинин хөгжүмүнүг комедия салбырының доозулуучулары — Айдыс Мортай-оол биле Чойганмаа Алдын-оол Тываны төлээлээннер. Аныяк ыраажы А. Мортай-оол С. Пюрбюнүң «Ынакшылдың одаа» деп шүүлгеге болгунда бижээн ырын база тыва улустуң «Эргим уруг» деп ырызын эстрадага тавырыштыр кылганын күүсетиен. А. Чойганмза «Белек» (Сөзү С. Пюрбюнүү, музыказы А. Мортай-оолдуу), улустуң ырызы «Декей-оону» ырлаан.

Көрүлде-конкурстуң негелделери, шилилде ырын болган. А. Мортай-оол эдлчеглээ аайы-биле баштай 14, оон 10, а сөөлүнде 3 шырак ыраажылаарының саныңга артказ, зона көрүлдезинин дипломуун албышаан, совет эстрада ырларының аныяк күүседиктилериниң II Бүгү-эвилел телеконкурузунуң Юрмала хоорайга болур түнгел конкурузунга Сибирьнин төлээлеп кирижир эргени чаалап алган.

Ыраажы кыс — Ч. Алдын-оол «Белек» деп ырының күүсеткени дээш зона көрүлдезинин «Чараш чаа ыры дээш» деп онзагай шаңналының дипломуун алган.

В. СЕРЕН-ООЛ.

УГБАШКЫЛАР

◆*Чечен чугаа*◆

Суук кара, узун чажын ийи чара эрээш бактиктеп алган, чуга, хүрең аржыыл. биле шарыттыган бичии Сайсуу өрөолде ойнап орган. Ол барымда ойнаар-кызыл эргелеп, чаптап, оон бажын дыран турган. Сайсуунуң чанынга хөй кубиктер чүдүрген, сарыг-шокар машина бо маңнадып келген. Оон чолаачызы:

— Во хамык чүүктү каяа дүжүрейн! — деп хөглүг алгырган.

— Бээр, дуңмам. Сайдаш. Маңаа дүжүрүп каг!—дээш, угбазы сандайлар чанынче айыткан.

Бажын шевергини кончуг таартып алган, шоваа оол хамык чүүгүн шалыпкыны аажок дүжүре каапкан. Ол бажының дүгүн үзүреңиедир сүйбагылаан, шинтпирлиг чугаалаган:

— Ам мен чаа ядык-хей сөөртүп эккээйн, а сен оларны садып алыр сен шүве, угбай?

Сайдаштың машиназы шалырт-шыдырт деп дагжаан соонда, туружуидан шимчеп үнүпкен. Ол эзэзинин соонда эзинелдир халдып бар чораан. Үр-даа болбаанда долдур чүүктүг машина бо маңнап келген. Угбазы, биезигзи дег, өөрүшкүлүг эвес болган.

— Чүге муңгарай бердин, угбай? Сени кым эттепти? Меңээ сегдевит, оон аңаа апаар сен!— дээн.

Угбазы чүнү-даа ыыттаваан, борбанайнып дамдылаан бадып тургулаан характары-

— Улгадып келдим шыкажыл. А ам чүнү-даа кылып билбес-тир мен.

— Билир-дир сен ийик. Ажактарыы чүптар ийик сен чоп.

— Ол чүгле ажактар шыкажыл.

— Мен база. Ачам ойнаарагын эртеницң ле хаяала дуу ол борбак ак чүвеже кирир идиптерге, ол автомат адын тургаш шыкаш ажылдай бээр. Оон ачам ол ойнаарагы-биле арнында салын арыдыр аштап каапкар ийик чоп. А мен ону шынаар ажылдадып ыядавас мен. Сен билир ийик сен чоп, угбай. Ажырбас улгадып келгеш, билир апаар бис.

Сайсуу ыыт чок олурган. Ол холунда бичии таяа өөкче үр-ле кайгап турган. Чанында дуңмазы Сайдаш шимчеп дивейн олурган.

— Уг-ба-ай! Ам-даа кады ойнаалам! — деп, Сайсуу дилээн. — Аңаа дийин, аваам келгеш, ол өөкту кадаптар. Оон сен база аваам шыкаш билир апаар сен. Муңгарава даан, угбай! Кижи база муңгарай бээр. Кады ойнаал даан. Менче хүлүмээр даан! Шүве?

Сайсуу ыыт чок дуңмазынче чиге көргеп.

— Хүлүмээр даан, угбай! Оон аңаа апаар сен. Хүлүмээр даан! Хүлүмээр че!

Сайдаш угбазынче доозуранаан шоваа сергек карактарын чазык көргеп. Оозу каттырыпкан.

А. ШОЮН.

ШООР ХӨГЖҮМ

Национал хөгжүмүнүң дугайында чүүл бижээш, шоор хөгжүмүү хатап тургустунмас, шуут чүде берген дугайында бир авторнуң бижээн чүүлүн бо чылдың январьда «Шын» солуунда помчаан мен. Ынчангаш шоор дээр аас-биле ойнаар хөгжүм дугайында бо сактыышкынымны культура, уран чүүл ажылдакчыларының кичээнгейинге тургузуп, уе хөгжүмүү уктап, катап тургузарының аргазы бар дээрзинге бүзүрээр мен.

Шоор деп аас-биле ойнаар хөгжүмүү дыңнап чораан кижилерден артказ хөчүнар ам кончуг ээзээ боор, ылангыя ону ойнап чораан кижилерден Тывада ийнчаңгыс кижилер бар бооп чадавас. Оон аялгазы муңгарачыг, уяранчыг болур чүве. Ында кандыг-даа хер-херексел чок, холдуң үлүг эргээн аяска суп алгаш ойнаар. Шоорнуң үнү каргыраа, сыгыт ышкаш-даа эвес, бир-ле онзагай, ону саазын кырынга кижилерге дамчыдары берге.

Шоор оюнну бурунгу Тываның ачылдары кончуг ойнап чораан. Чүге дээрге «Таңды ээзи» шоор үнүнге кончуг ынак, шоор ойнаар кижилерден кандыг-даа аң-меңни харамнаймас дээр чүве.

Шоор дугайында мындыг тоолчугаш бар: «Ийи ачы тайгага аңнап чораан. Оларның бирээзи кедергей шоор-лаар, а оскези «карай көрүүр» турган чүве-дир. «Карай-көрүүр» көрүп олурарга, «тайга ээзи» чараш херээжен шоор-дагар ачының думчуунуң кырында олурупкан, таалап дыңнап олурар болган. Ынчап чоруй «таңды ...зи» удумзурап эгелээн, оон бичии бооп чоруй аңдарлы бер часкаш, шооржунуң садыңдан тутунуп алгаш, элең-халың дыңнап олура, мырыңай шуут удуй бергеш, андырылгаш от кыдынга барып дүшкен. «Карай-көрүүр» ачы шыдашпайн каттырыпкан. Шоор-лаар ачы «кижи кыжырып, каттырып орар сен» дээш хорадаан, оон соонда кежээлерде шоорлавас апаргын. Оон эгелээш ийи ачыга ол ча-ажык тывылбаан».

Шоорну ойнаары кончуг нарын, мынчангаш ону ойнаар кижилер ховар турган. Хемчик, Шом-Шум мынаар чыттап чораан Куваай Монгуш дээр кижи мээң кырган ачам чүве. Мен бичии турумда ол кырган ачам күс болгуга-ла Шом-Шумга дыңнаап чедип келир турган. Ол кежээзинге шоорлап ойнап бээр, мен ону кончуг дыңнаксаар турган мен, оон аксынче кайган алгаш, таалап дыңнап олургаш, удуп каар турган мен.

Шоор хөгжүмүн катап тургузары, ону ойнап чораан кижилерни дилеп тывары чүгүла. Ону ойнап чораан кижилериң бирээзи Чөөн Хемчик районуң Иймеде чурттап чоруур Досумаа Монгуш.

М. СҮНДҮЙ.
Кызыл хоорай.

АЖЫЛДЫ ААС-БИЛЕ ИЛЕРЕДИИЛ

Чер-черде чон четпестерия илередип, ону канчаар чайладырының аргазын силериниңбиле сүмележин, боттарының санал-онаалдарын киирип турарынга өөрүүр-дүр бис, Мергелдей. Бо чылдың январь 4-те үнген № 3 «Шында» У. Сат биле Н. Доңгактың «Багай чаңчыл тайлы берзин» деп чүүлүн помчаан, каттыжып, бодумнуң саналымны база силерний-биле үлежиксеним.

Улуг-Хем районуң Арыг-Бажы суурда 20 ажыг чыл чурттаар келдим, өске өг-бүлелер-биле бир дөмей, эвээшбиче-даа болза хуумда мал азырап орар мен. Азырап орар малымны кап катап оорлатпадым дээр. «Хүлбүс

аткан черинден хүнүүң аңнаар» дээш ышкаш, эрткен чайын саап ижип орган ниэмин база оор алгаш барган.

Оларны эскерип каапш, дораан Улуг-Хем райкүүскомунуң иштинги херектер кылдызынге дыңнаткан мен. Шагдаалар-биле Чааты суурже кирир истээш, чадаштывыс. Иштинги херектер кылдызының ажылдакчылары ону аң-даа холга ап, илередир боор деп идегевишаан мен, Мергелдей. Амгы ажык-чарлыг үеде шивегейни шоодайга чажырып шыдавас, дөмей-ле дештин үнүп кээр. Ол оорларның дөмей-ле ада долар, түттурар үезин келир.

Оорлакып чоруур кижилерниң хөй кезии — аныяктар. Олар өскенин күжү-биле чурттаксаар хөнүүр. Оор-суук кылыр аңыдыралче чүткүлдүгдерни содуннарда ажык бижип, сойгалажып турарыңарга өөрүвес аргавыс чок, Мергелдей, «Аътты багдап өөредир, аңнаан сургап өөредир» дээр болгай. Эң ылангыя аныяктар ортуузунга күш-ажылчы эвес оргуганың темазынга тайылбыр ажылын шыгыыратса деп саналдыг мен. Амгы хүнүверде эде тургустунуушкун, дүргедээшкин кандыг-даа ажыл-агыйда иептерээн. Ынчангаш боттарывысты эде көрдүнүп, эргинин артыкчызын аңнык илередип, оорларның оруун кыныктырбас, сойгалажырын мерген угаанныг Мергелдейден дилеп ор бис.

Д. ОКЧААН.
«Улуг-Хая» совхозтуң механизатору.

ӨСКЕНИҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Эргим Мергелдей! Чорбасбербас чериң бар эвес. Бистиң Шагаан-Арыгның хөрлүг бир кудумчузунче базыптаалыларам. Мында чурттуң аңгы-аңгы булупларындан келген хой нация төлээлер, республиканың хоорай, суурларындан келгеннер үлүг кадып, ажылдап турар. Ол кымга-даа өөрүнүүр. Ынчалзажок, Мергелдей, Чеңи-Хемчиктиң Карл Маркс аттыг совхозунуң Көк-Терек суурдан 1983 чылда кежүп келген өг-бүле бар. Эр кижиниң адын Монгуш Шуупай дээр. Дөрт уруглуг кижи. Боду чаа-ла дөртен хар ажып чоруур, аныяк эр. Ол хирезиңде орта кылган ажыды көзүлбес. Оон эки-ле чүвези ол-бо суурлардан келген арагачылар чыыр. Шак ынчаар чыл хире өскенин күжү-биле чурттаар хөнүге алыскан чоруун турган, ажыл чоктар илередир комиссиага хемчег алыскан.

Оон Шагаан-Арыгның райпога чүдүрүкчүлеп ажылдай берген. Аңаа Ш. Монгуш орта ажылдаары кайда боор. Бир чыл хире бирде ажылга кээр, бирде келбес чоруп турган, ол ажылынга барбайн барган. Оон кадайы ажы-төлүн азыраар дээш Шагаан-Арыг столованында дыка кызып ажылдап чоруур.

Өскенин күжү-биле чурттаксаарлар черле мындыг. Кандыг-ла-бир арга-биле чиик чурттарга дилеп, амыдыраксаар. Ам Ш. Монгуш күш үнүзүрбес арга тып алган. Ол кээр ойнап амыдыраарынче киргеп. Хоорайның кыдыг-кызыгаар, озалаадыг бажыңнарынга көзерлеп ора хонар дивес силер бе, Мергелдей. Ол ажылынга чаяын келгеш, кандыг-ла-бир улуг түле будургеи кижи дег, хүндүе бажыңныга ижээн. Үдуп хүнээзер. Кежээки ямыр хүжүп орда, ол болчаанче базыптар. Ажылга тура хөөн чоктар оон-биле коштунчуптарлар. Эйлиг-Хем, Арыг-Узүү суурларда болгаш Шагаан-Арыг хоорайда маңгыстальчак амыдыралдыг кижилерни чок деп болбас. Ындыглар өскелериниң күжү-биле амыдыраксаарлар. Оларны хамаарышкан девискээрлериниң кодээ Совет күүсекомкары, участок шагдаалары тодарадып, холга алыры черле чугула.

Т. АРТАА,
А. КЫРГЫС.
Улуг-Хем район.

СЭЭН БОЛУП ХУУЛА БЕРГЕН

Кежээкиниң кызыл хүнү хөрел чажып,
Чайгы дээрде бүлүттарны өңнептерге,
Кезе көргеш, хүдүмүүрүп чаңнап келир
Чараашының чаактарын сагындырам.
Кызыл хүнүүң кыска шагы төпер четти,
Ямыр үткүп моңгүзээр ай үнүп келди.
Кыдыг, үш чок Октергайның сылдыстары,
Имнешкен дег, чивендиржип ойнай берди.
Эчис күзел шак-ла мынаң чалгынналып,
Эрес-соруум оду кыныкаш, чалбыыталды.
Ынакшаанын ажылчын кыс уян ыры.
Ырлаам өттүр меңээ кий деп ыңгыралды.
Ыңгыралды, мынчалаа-даа чаңгыланып,
Ырактарже эргий үнүүн таравады.
Ийи чүрек күзелдерни доңнаштырган
Ыяш, моңге сээн болуп хуула берген.

В. САГААН ООЛ.

УРУГЛАРГА ЧҮРЭЭН БЕРГЕН

Сөзү А. АРАПЧОРНУУ. Аялгазы Х. ДАМБАҢЫЫ.

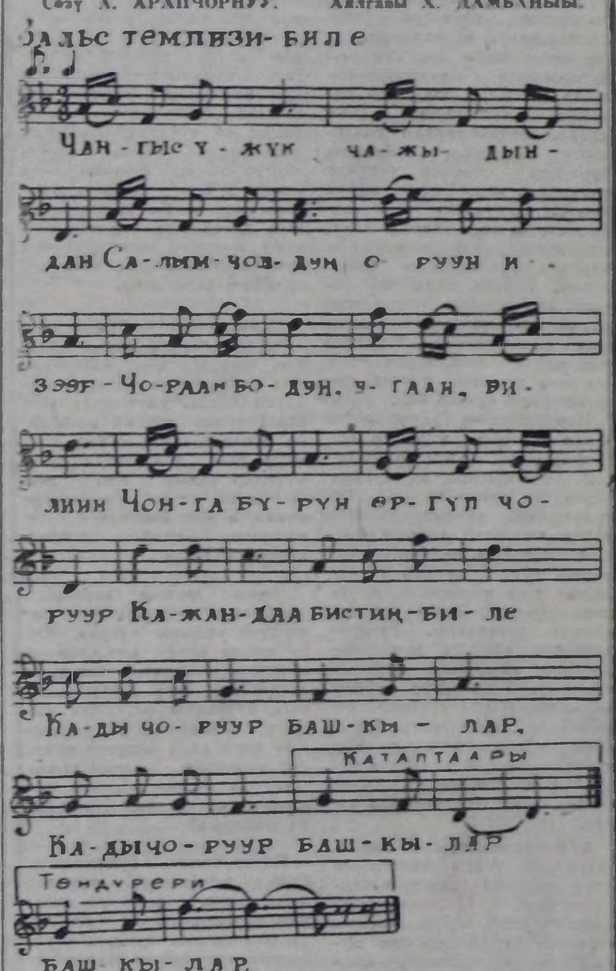

Чангыс үдүк
чажыдыңдан
Салым-чолдуң оруун
иэзер —
Чоргаан бодуң,
үгаан-биляин
Чонга бүрүн өргүн чоруур
Кажан-даа бистиң-биле
Кады чоруур башкылар.
Самбырга бижээн сөзүү
Чаагай күзел, эртем оду —
Чаштың чолу, Тайбың
дээштин
Чалбыыштальп чүрээ
кыпкан
Кажан-даа бистиң-биле
Кады чоруур башкылар.
Кымнарның-даа ажы-
төлүн
Кызып, ылган, өскелевес—
Өөреткештин, кижиэндин,
Өрү тыртып, бүрүн кылган
Кажан-даа бистиң-биле
Кады чоруур башкылар.
Орнарга Найыралдың
Оңмас чечээ күржалзын
дээш —
Үгаан-сарыын, ниит чүрээн
Уругларга уламчылаан
Кажан-даа бистиң-биле
Кады чоруур башкылар.

ООЧУР, ООЧУР!

Оочур, оочур! Хөй-ле улус сыңмарлажып оочурлаан турар, таныш-көрүш аайы-биле кайы-бир кижи «өңнүүн» мурнунга азы соонга кыза тыртып алырын кыындар пиво азы арага сатказ чердерде оочур дугайында чугаа эвес деп билинер. Чок, көңгүс есие оочур дугайында, чамдык сеткилге хомудаңчыг чүүлдерни демиглексеним.

Эрткен дыштанныр хүнде хөгжүм-шин театрына Мөңгүн-Тайга, Тожу районнарның уран концерттериниң соонда, тон азар черге келдим. Хаа! Оочур дээрге чудурук сыңмас! Шупту кижилер баскылаштыр бурунгаар түүкээн. Чамдык кижилер хары угла беш-алды номерни дужаагаш, мынча саныыг тон, бөрттерни куспактапкаш, эзлериниге үлеп турар болду. Келген аайы-биле оочурлай тыртып алган болза, кымгада эки болуру чугаажок. Моон соңгаар тон азар черлерге оочурну бир аай кылыр чүрүмчүдүп алзывысса эки-дир. Театрже барып турар кижилерни культуратарже сагыш салыңар деп сургаары артык-даа бол, мыя бо үүрмек четпестерни дораанга чайладып алмылынарам.

«Кызыл» гостиницада сто-ловая. Оочурга каш-ла кижи турган бис. Хемертен мурнуувуска турган эриң чанынга бир кыс кылаштап келгеш: «Мен сээң соонда эвес мен бе» дээш ынай болду. Тоиун үштүру ол-дур деп бодап турдум. Удаткан чок бир, дашты негей тонуур эр келгеш, ол оочурга турган эрже: «Оочурувус мында бе?» — дээш дүште-даа чок оон мурнунче чүткүп бар чор. Оочурда турганнар: «Силер оочурлап алыңар. борта турбадыңар чоп» дээрге, демги эр хөректе-ни берген дивес силер бе?

— Мээң соомда безин беш кижи бар. Бис кады чоруур улус бис. Чаңгыс райондан— деп, ол чоргаар тайылбырлады.

Шынап-ла, он шаа оолдар, кыстар дигин-биле келгеш, ол эрин үглей бердилер. Шүүтүүр кады чоруур. «Кады чоргааның хаяы чаңгыс, деңгее чоргааның деми чаңгыс» дээр чыгыы улус болду.

Сөөлгү үеде хоорайның чемненизге черлериңге чоруурга, тала-дугай, эш-өөр тыртып оочур чокка чемненир «хоочу» нептереп турары илдең.

Бо удаала мындыг «хоочузу» хевээр кижилериң районнарын болгаш боттарының ат-сывын адаваас мен. Бир эвес бо «хоочу» хевээр турар болза, оларны адаары кай баарыл.

Албан-ажылга тала-дугай, чер-чурт тыртар чоруктарыны бүрүү шаап турар болгай бис. А бо үүрмек болгу дег четпестеривисти харыы чайладып, оон чарлып алырывыс эзе тургустунарывыска база бир улуг идиг болур үзүүрлүг.

Чаңгыс-ла дыштанныр хүнде мындыг янзылыг, каракка илдигер, четпестеривисче хомудадым. А силер чурттап турар черлериңер айы-биле өдүп алгы дег чүүлдерни хойну көрген, оларны эзе тургузуп алырының аргаларын эки билир болгай силер. Ол дугайын менче шелип турарыңарны күзедим, помчукчулар. Мергелдей.

ТӨЛЕТТИРГЕН

Дөрт уруглуг неэи Чараштай Күжүгетовна Хомушку 50 харлыында пенсия үнеривиле уруунуң оглу Романны бодунга немей бижиттирип алган. Ындыг бижидилге кылыр таңмалыг саазынны Кызыл-Мажалык суур Советиниң харысаалгалыг ажылдакчыларының бирээзи берген. Ону ук ажылдакчы социал хандырылга килдизинден безин тодаратпайн, маңнықты долдуруп берген.

Мындыг харысаалга чок чоруктуң уржуудан Ч. Хомушку 1984 чылдың февральдан 1987 чылдың февральга чедир күрүнеден 3101 рубль 56 копееекти ап шиггээткен. Хынаалга үезинде ол буруузуун долузу-биле билингеш, 2100 рубльди төлээн. Арткан 1001 рубль 56 копеекти июнь 1-ге чедир эгидерин аазаан. Ажылдакчыларынга контрольду кошкатканы дээш социал хандырылга килдизиниң эргелекчизи Ч. Б. Тюлюшту сагындырган.

А. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

АЖЫК ИЛЕРЕДИИЛ

Чер-черде чон четпестерия илередип, ону канчаар чайладырының аргазын силериниңбиле сүмележин, боттарының санал-онаалдарын киирип турарынга өөрүүр-дүр бис, Мергелдей. Бо чылдың январь 4-те үнген № 3 «Шында» У. Сат биле Н. Доңгактың «Багай чаңчыл тайлы берзин» деп чүүлүн помчаан, каттыжып, бодумнуң саналымны база силерний-биле үлежиксеним.

Улуг-Хем районуң Арыг-Бажы суурда 20 ажыг чыл чурттаар келдим, өске өг-бүлелер-биле бир дөмей, эвээшбиче-даа болза хуумда мал азырап орар мен. Азырап орар малымны кап катап оорлатпадым дээр. «Хүлбүс аткан черинден хүнүүң аңнаар» дээш ышкаш, эрткен чайын саап ижип орган ниэмин база оор алгаш барган.

Оларны эскерип каапш, дораан Улуг-Хем райкүүскомунуң иштинги херектер кылдызынге дыңнаткан мен. Шагдаалар-биле Чааты суурже кирир истээш, чадаштывыс. Иштинги херектер кылдызының ажылдакчылары ону аң-даа холга ап, илередир боор деп идегевишаан мен, Мергелдей. Амгы ажык-чарлыг үеде шивегейни шоодайга чажырып шыдавас, дөмей-ле дештин үнүп кээр. Ол оорларның дөмей-ле ада долар, түттурар үезин келир.

Оорлакып чоруур кижилерниң хөй кезии — аныяктар. Олар өскенин күжү-биле чурттаксаар хөнүүр. Оор-суук кылыр аңыдыралче чүткүлдүгдерни содуннарда ажык бижип, сойгалажып турарыңарга өөрүвес аргавыс чок, Мергелдей, «Аътты багдап өөредир, аңнаан сургап өөредир» дээр болгай. Эң ылангыя аныяктар ортуузунга күш-ажылчы эвес оргуганың темазынга тайылбыр ажылын шыгыыратса деп саналдыг мен. Амгы хүнүверде эде тургустунуушкун, дүргедээшкин кандыг-даа ажыл-агыйда иептерээн. Ынчангаш боттарывысты эде көрдүнүп, эргинин артыкчызын аңнык илередип, оорларның оруун кыныктырбас, сойгалажырын мерген угаанныг Мергелдейден дилеп ор бис.

Д. ОКЧААН.
«Улуг-Хая» совхозтуң механизатору.

ӨСКЕНИҢ КҮЖҮ-БИЛЕ

Эргим Мергелдей! Чорбасбербас чериң бар эвес. Бистиң Шагаан-Арыгның хөрлүг бир кудумчузунче базыптаалыларам. Мында чурттуң аңгы-аңгы булупларындан келген хой нация төлээлер, республиканың хоорай, суурларындан келгеннер үлүг кадып, ажылдап турар. Ол кымга-даа өөрүнүүр. Ынчалзажок, Мергелдей, Чеңи-Хемчиктиң Карл Маркс аттыг совхозунуң Көк-Терек суурдан 1983 чылда кежүп келген өг-бүле бар. Эр кижиниң адын Монгуш Шуупай дээр. Дөрт уруглуг кижи. Боду чаа-ла дөртен хар ажып чоруур, аныяк эр. Ол хирезиңде орта кылган ажыды көзүлбес. Оон эки-ле чүвези ол-бо суурлардан келген арагачылар чыыр. Шак ынчаар чыл хире өскенин күжү-биле чурттаар хөнүге алыскан чоруун турган, ажыл чоктар илередир комиссиага хемчег алыскан.

Оон Шагаан-Арыгның райпога чүдүрүкчүлеп ажылдай берген. Аңаа Ш. Монгуш орта ажылдаары кайда боор. Бир чыл хире бирде ажылга кээр, бирде келбес чоруп турган, ол ажылынга барбайн барган. Оон кадайы ажы-төлүн азыраар дээш Шагаан-Арыг столованында дыка кызып ажылдап чоруур.

Өскенин күжү-биле чурттаксаарлар черле мындыг. Кандыг-ла-бир арга-биле чиик чурттарга дилеп, амыдыраксаар. Ам Ш. Монгуш күш үнүзүрбес арга тып алган. Ол кээр ойнап амыдыраарынче киргеп. Хоорайның кыдыг-кызыгаар, озалаадыг бажыңнарынга көзерлеп ора хонар дивес силер бе, Мергелдей. Ол ажылынга чаяын келгеш, кандыг-ла-бир улуг түле будургеи кижи дег, хүндүе бажыңныга ижээн. Үдуп хүнээзер. Кежээки ямыр хүжүп орда, ол болчаанче базыптар. Ажылга тура хөөн чоктар оон-биле коштунчуптарлар. Эйлиг-Хем, Арыг-Узүү суурларда болгаш Шагаан-Арыг хоорайда маңгыстальчак амыдыралдыг кижилерни чок деп болбас. Ындыглар өскелериниң күжү-биле амыдыраксаарлар. Оларны хамаарышкан девискээрлериниң кодээ Совет күүсекомкары, участок шагдаалары тодарадып, холга алыры черле чугула.

Т. АРТАА,
А. КЫРГЫС.
Улуг-Хем район.

СЭТА-НЫҢ СПОРТ МЕДЭЭЛЕРИ

◆ РИМ. Делегейниң түлгаң рекордчузу Донецк чурттуг спортчу Сергей Бубка Италияга эрткен маргылдаага он бешки рекордун тургускан. Ол эдл иштинге мутиниң халыырынга 597 см. бедиктн ашкан.

◆ ОТТАВА. Аңаа совет болгаш канада хоккейинчи хоочуннарының үшкү түңнел маргылдазы 8-8 санга хайыннашкан.

◆ КИЕВ. Киевтиң динаможулары Турцияның «Бешикташ» командазын 2—0.0 санга уткаш, Европа чемпионаарының кубогу дээш маргылдаанның чартык финалынче кирген.

◆ Делегей чемпионуу-биле ойнаар эрге дээш А. Карпов биле А. Соколов оларның шилилге маргылдаазында 5,5:3.5 сан-биле Карпов мурнап турар.

◆ Шанакка ССРЭ-ниң бирги чери дээш Сигулдага эрткен маргылдаага ленинградчы Юрий Харченко алдын медальды чаалап алган.

◆ ССРЭ-ниң бирги чери дээш Ташкентиге эрткен хоогуг хүрешке маргылдаалар-ның 52, 62, 74, 90 болгаш 100-тен өрү денгелериге Ташкентиден Бобомурад Файзиев, Эркин Халиков (74 кг) Владивостоктан Александр Аксенов, Майкоптан Хамид Хапай болгаш Москвадан Владимир Шкалов олар үстүзүнде тиилзеннер.

(СЭТА).

МАРТ 23-ТЕ

БИРГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

7.00— Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.40 —«Үе». 8.15 —Бүт бөмбүүнүң домчуулалы. 9.00 — «Частың оң чеди шинчизи». Он ийи сериялыг уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 11.20 — «Алжирниң парламент кежигүннери ССРЭ де». Док. фильминиң баштайгы көргүзүү. 11.40 —«Дыка оңза гипс». «Бузурунчулар чыскаалы» деп бөлүктеп уран-чечен телефильм. (ПУР). 12.40 — 12.45 — Медээлер. 16.00 —Медээлер. 16.10 — «Харымдаңар, горйистер!» 16.40 ВЛКСМ-ниң XX съездизинге уткушту. «Дилээшкин». 17.25 —Уруглarга фильм. «Элистиң чаптанчыг ужуралдары». Си сериялыг уран-чечен телефильм. (Англия). 1-ги, 2-ги сериялары. 17.55 —Бүт бөмбүүнүң домчуулалы. 18.40 —Бөгүн делегейде. 18.55 —«Алыс шынче чоокшулаашкын». «Кубань» агроүлетпүр комбинаттың дугаймында. 19.30 — «Силерниң дилээшер-биле ужуражыышкыннар». ССРЭ-ниң улустуң артызы В. Атлантов. «Орлёнок» концерт залындан дамчыдылга. 21.00 — «Үе». 21.35—«Частың оң чеди шинчизи». Он ийи сериялыг уран-чечен телефильм. 2-ги сериязы. 22.45 —«Ленинград — ажык дээр адаанда музей». Эртем-тайылбырлыг фильм. 23.15 —23.40 —Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 — «Сирин куштарның чажыды». Эртем-тайылбырлыг фильм. 8.35 —9.35 — Төөгү. 8 класс. Н. Г. Чернышевский. 9.05 — «Күрэгроүлетүүд — ажыктыг чоруукче орук». Эртем-тайылбырлыг фильм. 10.05 —КПТУ сургуулдарыга. Л. Н. Толстой. «Дайын болгаш тайбың». Романны чогааткан төөгүзү. 10.35 — 10.50 —Төөгү. 5 класс. Спартактың түрэ халымшыкыны. 11.05—12.20 — Кедээ ажылагый билиглериниң университеди.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уруглarга фильм. 18.30 —Улусчу чогаадылгазының ийиги Бүгү-эвилел фестивалы чоруп түр». Мөңгүн-Тайга болгаш Тожу районнарының бот-тывыгыр уран чүүл кирижичилериниң концерти. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Социал программа —боттанышкында». «Улусчу контроль». 19.55 —Чарлавдар.

МОСКВАДАН

20.00 —«Тамчыктыг улугнар, чаштар!». 20.15 —Пакистанның ыр болгаш танцының национал ансамблиниң концерти. 21.00 —«Үе». 21.35 —И. Гайдниның Лондонга чогаткан симфонияларындан. Симфония № 93. 22.05 — 00.15 — Спорт программазы. Теннис. ССРЭ-ниң чемпионазы. Чиик атлетика. Делегей чемпионазы. Кросс. Польшадан дамчыдылга. Хол бөмбүү. ССРЭ-ниң чемпионазы. Эр кижилер. «Автомобилист» — «Радиотехник». Ригадан дамчыдылга.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

агаар

Бөгүн хүндүе республикага хар чагбас. Соңгу-барының чүк угланышкынның хаттың секундазда дүргени 7—12 метр. Агаарның температуразы дүне 19—24, чамдык черлерге 29—34 соор, хүндүе 5—9 градус соор, чамдык черлерге казыыр 2-ден кадар 3 градус чедир чылыыр.

Кызылга бүргеи, аязын турар. Соңгу-барының чүк угланышкынның хаттың секундазда дүргени 7—12 метр. Агаарның температуразы дүне 20—22, хүндүе 5—7 градус соор.

КИНО

МАРТ 22-ДЕ

«НАЙЫРАЛ». «Золотой тюлень» 11.25. «Охота на дракона» 9.30, 13.00, 14.55, 16.50, 18.45, 20.45 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Каменный цветок» 12.00. «Афоня» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 10.00. «Неукротимая маринка» 11.10, 13.50, 16.40, 19.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Корона Российской империи, или Снова неуловимые» 9.00, 11.50, 14.40, «Если ты не со мной» 17.30, 20.20 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Школьный вальс» 14.00. «Капитан «Пилигрима» 15.40, 17.40 шактарда.

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3
ШЫН
ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлаачыларының 2-35-24, 2-23-54, харысаалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи аймызрал болгаш үлегтүр кылдыстериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг кылдыстериниң 2-37-13, чагаа кылдызының 2-41-27, информация кылдызының 2-20-60, культура кылдызының 2-23-54, кедээ ажыл-агый кылдызының 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуун келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуунуң индексизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амалы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер ор. полиграфия болгаш ном садыының херектериниң талазы-биле күүрүне комитединиң гипографязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг № 3476.
ТС—00579.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 24 вторник № 71 (13371)

1925 чылда үндезилеттинген. Өртээ 3 копеек

Кооператорга сөс

КОЛ АЖЫЛДАР-БИЛЕ ЧЕРГЕЛЕШТИР

Чонуң хандырылгазын эжиждер чергелиниң бирээзи — райпо. Ооң коллективи чонуң хандырылгазын эжиждери-биле чамдык ажылдарны кылып келген. Чижээзорге, эрткен чылын коллектив үүрмектеп садар бараан саварылгазының планын (арага сатканын самаваска) 104,8 хуу, инитинин чемнемилгезинин планын 124 хуу, продукция бүдүрүп, саварының планын 108,4 хуу, а белеткелдер талазы-биле планын 101,3 хуу күүсетпеп.

Райпоюң магазиннер аразында чарышка бирги черни Торгалыг магазини (эргелекчизи Серенада Соскарбаа, садыгжызы Мартна Шончалай) планын 106,7 хуу күүседип, пландан 19,6 мун рубльдиг бараанын ажыр саткан. Ийиги черни Хандагайтының хеп садыы алган. Торгалыгның Кадый бажы Ирбитей хойжу бригадазын харылап турар № 4 автомагазин (эргелекчизи Зоя Аир-Санаа, чоланачызы Чапаев Монгуш) планын 111,1 хуу боттандырган, бирги черже үнген. Ийиги черни ол-ла черде Ак-Чыраанның хойжу, Шыналының инек бригадаларын харылап турар автомагазин эргелекчизи, садыгжы Хуурак Күдерек планын 103,3 хуу күүсеткеп алган.

Чонга эки шынарлыг хлеб-булочка кылыгларын белеткеп бээри—пекарня ажылдакчыларының чугула соруулгазы. Ол бүгүнү Торгалыгның хлеб бижырыкчылары ханы өөренип көрүп, боттарының хүлээлгезин багай эвес күүседип келген. Олар планын 102 хуу күүсеткеш, муриику одуругже үнген. Коллектив чонуң хереглеин долузу-биле хандырып, продукциянның шынарын болгаш хандырылга культуразын эжиждер хемчеглерин ап турар. Бодунуң ажылынга бердинген, садыглаашкынның бедик культуразы дээш сагыш салып чоруурлар коллективте эвээш эвес. Ынчаарга күш-ажылдың хоочуну, кадрээ Совет депутады, хөй-иргелдиг не С. М. Соскарбаны, К. Б. Монгушту, Д. Дадарны, З. Аир-Санааны хамаарыштырып болур.

Торгалыгның садыгжылары он бирги беш чылдың бирги чылынга планнан дашкаар 51 мун рубльдиң бараанын чонга садып саргаан. Бо болза садыгжыларның чонуң негелделериниге хүүштүр, оларның чагыгларын чогуур үезинде күүседип, сезон аайы-биле хереглекчилерге эккеп чедирип келгенинде болур. Садыг, автомагазин бүрүзүнде «Демдеглел-чагыг» кыдыражы бар. Ооң чагыгны көргеш, хереглекчиниң күзелин бажыңында ышкаш, ынчаарга чедирип, ажылдаарын ажыктыр. Ынчангаш Торгалыгның садыгжылары ооң-биле чамдык ажылдарны кылып келгеш, ынчаарга чедирип, ажылдаарын ажыктыр. Ынчангаш Торгалыгның садыгжылары ооң-биле чамдык ажылдарны кылып келгеш, ынчаарга чедирип, ажылдаарын ажыктыр. Ынчангаш Торгалыгның садыгжылары ооң-биле чамдык ажылдарны кылып келгеш, ынчаарга чедирип, ажылдаарын ажыктыр.

ЧУРУКТАРДА: Улуг-Хем районда Чаа Чаа-Хөл суурнуң тудугжузу, СЭКП кежигүнү Михаил Дамдын-оол Улуг Октябрьның чедеп чылынга алдар болдурган социалистиг чарыштың мурнакчыларының аразында киргеп.

Ол бригадазы-биле ийи ава чурттаар бажыңны кылып турар. Быжаачылар ажылынын шүглүнүп көрүп, чылда ийи ава ишти чурттаар 16 бажыңны тударын хүлээнип алганнар. 1986 чылдың ноябрьдан эгелеп, олар бот-оруда-чарылга аргазы-биле ажылдаарынче бир деминг киртеннер.

Надежда Владимировна Залая «Тывакоммунэнерго» будурүлгезиниң мастерскаязында чедишкининг ажылдап турар. Ол электри шинчедикчилерин септеп кылыр ажылга мергежээн. Чыл саныда социалистиг чарышка тывлекчи болуп келгеш, коммунистиг күш-ажылдың шалынчызы деп бедик атты чедип алган.

Бо мурнакчы слесарьның бригадазы күш-ажылдың бүдүрүкчүлүүн улам бедидип, шалынчы ажылын Улуг Октябрьның чедеп чылынга тураскаадып турар.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Фотоинформациялар

ЧӨӨН-ХЕМЧИКТЕН МЕДЭЭЛЕР

Чөөн-Хемчикте «Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сүт-бараан фермазының саавчызы Ирина Ондар эрткен чылда инек санындан 3026 килограмм сүттүг саггаш, мурнакчыларның одурүүнда киргеп.

И. Ондар Улуг Октябрьның Сайырладынга күш-ажылчы көргүзүглерлиг ужуражыр дээш улам кызымак ажылдап, бодунда быжыглаан 30 инектериниң бирээзинден-не хүнде ортумаа-биле 15—16 килограмм сүттүг саап ап, коллективте саавчылар аразында социалистиг чарышта идепкейлиг киржип турар.

• • •

Районнуң ажыл-агыйлары юбилейлиг чылдың часкы хову ажылдарынга белеткеп кидин түлүк чорудуп турар. Районда кодээ ажыл-агый техниказынын септелгезинде инитизи-биле 90 ажыг механизатор киржип турар. Бо хүннерде септээр ужурлуг 91 тракторларның 71-и ажылдап үнериниге белеп, андазынар септелгээн доозулган.

«Чыраа-Бажы», «Большевик» болгаш «Хөндергей» совхозтарда сеялка септелгези оожум темпиде чорун турар.

• • •

Районнуң үлетпүр комбинадының чоланачызы Түмен Ооржак—үк бүдүрүлгеде мурнакчы аныяктарның бирээзи. Юбилейлиг чылда ол бодунга алган планнын оналаадарын болгаш социалистиг хүлээлгелерин ажыр күүседир дээш бо хүннерде тайгадан тудуг материалдары сооптүр үлүгү доктаамал ажыр күүседип турар. Эрткен айда Т. Ооржак 220 кубометр тудуг ыяжын сооптеткеш, чамдык кыварчаар материалдарны камнап алган.

К. МОНГУШ.

ЧЕДИШКИНИҢ УТКУУР

Совхозта мал ажылы экономиканың кол адыры. 1987 чылдың январь 1-де үчёт-биле алырга, инитизи-биле 16350 баш хой бар. ооң иштинде төрүүрү—9831 баш. Ак-Хая, Улуг-Хову, Дагыр-Шемиде хойжу бригадаларда дуржулгалыг-даа, аныяк-даа малчыннар хөй. Совхоз дирекциязы малчыннарның чурттаарынга, ажылдаарынга таарымчалыг байдалдарны болуур-чогуурга-биле тургусткан.

Совхозта 47 хой коданнарының 23-үү электри-биле хандырганнар. Улуг-Хову, Ак-Хая бригадаларында чунар-бажың ажылдап турар. Малчыннарның өөредилгези ай санында доктаамал эртип келген.

Бо кыш мал ажылдакчыларынга таарымчалыг, түүе дээрге хар чуга, соок улуг эвес. Мал чеминиң курлавырлары четчирип-биле бар.

Боттарынга алган социалистиг хүлээлгелерин күүседип турар малчыннар бисте эвээш эвес. Оларга Ак-Хая хойжу бригадазында Кадар-оол Сарыглар төрүүр 100 хойга онаштыр 100 хураганны, Чечек Монгуш 92 хураганны, Дадар-оол Монгуш —88; Улуг-Хову хойжу бригадазындан Маадыр-оол Куулар—85, Бойду Ооржак —79, Дагыр-Шеми хой бригадазындан Сайай-оол 75 хураганнарны бүрүн камгалап алганнар.

Хой оолдаашкыны уламчылап турар. Мал ажылында аныяктар боттарының күзели-биле кээп ажылдап турарлар. Оларга Григорий Монгуш, Олег Куулар, Тарас Монгуш, Виталий Донгак, Аңгыр-оол Куулар хамаарлыр. Дирекция чери оларга түүвей модаларны хүлээдип берген.

Чамдык кылдыныл түрээ ажылдар-биле чергелештир мал ажылының түскай эртемнигленнериниң болгаш малчыннарның бот-харысалгазының кудулаашкыдан малчыннар Саая Кавааран 43, Соян Довуурап 18 чаш хураганнар өлүп хораан.

«Чыраа-Бажы» совхозтуң малчыннары Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл ооң чедишкининг утказын дээш күжеништиктиниң ажылдап турарлар.

О. КАРА-САЛ.

ДУРЖУЛГАЛЫГ МАЛЧЫЛ

Өвүр районуң «Торгалыг» совхозунуң хоочун малчыннарының бирээзи Даш-оол Сундуевич Кыргыстың кодазында төрүүр 350 ажыг хоюнун 200 хирээн оолдаан. Оларның хураганнары олча мекди. Малчының кыштаа дег баары Сарыг-Шыгыа деп ыжык черде турар.

Малчынга улуг дузалы эрткен чылын школа доозкан уруу Чочагай чедирип турар. Комсомолчу кыс чаа төрүттүнген хураганнарны ажаап, төрүттүнген хүүүнүң айыбиле клетказарга үскеш, нелерикее эмзиртир, чамдыктарынга сигенин шараап, азып берип турар. Д. С. Кыргыс 100 баштан-на 100 хураганны алырын планнаан.

О. МОНГУШ.

ЫЯШ БЕЛЕТКЕКЧИЛЕРИНДЕ

Шыналың тайгага моторлуг хирээ дагжап, ооң ужурган дыттары дүжерге, сакыырга чер сирт даазыг болуп турар. Чаш өлүмнерин уу-чаза баспас кылдыр, бодап тургаш, таарыштыр ужурган ыштар көвүдеп кээрге, бир кижи чидиг балды-биле будуктарын яштап, чайгыс черге беле салган. «Дружба» хирээлиг ийи кижи черде дыттарын токпан кылдыр дооран эгелээн. Ол ла дораан бир кижи ыяшты чара берген. Олар Дагыр-Шеми лесничествозунуң ажылчыннарыдыр. Олар чылда 1800 кубометр токпак белеткээр. А бирги кварталда 700 кубометрни хереглекчилерге дужаар. Бо хүннерде Чыраа-Бажы ортумак школазынга 300,- кодээ Советке — 40, хемелгеге — 64, «Чебурашка» уруглар садыына —56, харылзаа сайбырыга — 40 кубометр оттуглар ыяшты белеткеп бергеннер.

Чыраа-Бажы лесничествозу туруштуганындан бээр үш чыл болган. Ында тос кижи ажылдап турар. Девискээрги Элдиг-Хем, Чыргалы, Хорум-Даг, Шемиден Чаа-Адырга чедир шупту 140 мун хире гектар. Шемиде арга даамалы Куулар Доржукай 200 кубометр токпакты белеткеп, инити планга үлүг-хуузун киирип турар. Бүгү белеткээн оттуглар ыяштары Чадаана ыяш ажыл-агыйының үш «Беларус» тракторлары хереглекчилерге чедирип берип турар. Бо хүннерде сөөртүүге ажылдары адакталган. Ыяш ажыл-агыйының ажылчыннары оттуглар ыяш белеткээриниден ангыда, часкы, күскү сезонналарда кишкулаа, чыжыргана, тоорук дээш тайганың өске-даа сөөүн чыып. дужаан, инитизиниң малынга сигенин кешип турарлар. Олар ийиги кварталда Дагыр-Шеминиң Хараар-Тейден 300 кубометр тудугга ажылдар ыяш кезер, кишкулаа бүрүзү чыырлар.

А. ШАГЖЫ.

Чөөн-Хемчик район.

ТИИЛЕКЧИЛЕРНИ ШАҢНААН

Республиканың хереэженнер чөвүлелдериниң арааында чарыштың түңнелин үндүргеп. Чамдык чөвүлелдер өске хөй-нити организациялары-биле харылзааны быжыглаан, чонуң дыштанныгазын организастарымның чаа аргаларын дилеп тып турар. Аныяктар ортузунда политиктиг клубтарны тургузарынга, интернационалчы кижизидилге айтырыны күштелдирериниге, чаа чаңчылдарны иептерединиге идепкейлиг киржип турар Эрзин районуң хереэженнер чөвүлели бирги черни эзээн болгаш чыл түңнели-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң хүндүлел бижинин, акша шаңналын чаадап алган.

Улуг-Хем районуң хереэженнер чөвүлели малчыннарга шеф дузалын чедирип, школачыларның хостуг үезин организастарын чугулаан көрүп турар. Культура-массалыг ажылдарга идепкейлиг киришкен чөвүлел нйити черни эзээн. Тожу районуң хереэженнер чөвүлели—үшкү черде. Олар база хүндүүг бижиктер-биле, акша-биле шаңнатканнар.

Бүдүрүлге коллективтериниң албан, организация черлериниң, хереэженнер чөвүлелдериниң арааында чарышка «Алдан-Маадыр» совхозтуң Бора-Тайга салбырында, «Бирлик» совхозта, «Тывадүүг» трестиң 48 дугаар түүг эргелеринде чөвүлелер тиилекчи болганнар. Мурнакчы чөвүлелдерге акша шаңналын, туристи путёвкаларны тывыскан.

Бистеп корр.

ЛЕКЦИЯЛЫГ ҮНҮҮШКҮННЕР

Чоокта чаа республиканың «Билиг» инитилелиниң лекторлары Эрзин районуң чурттакчылыг суурларынга, алдын черлериниге, организацияларга лекциялар номчуп, «Билиг» инитилелиниң район организациязының ажылы-биле танышкын чорааш барган.

СЭКП райкомунуң политиктиг чырыдышкын кабинединге инитилелдиң эге организацияларының даргаларының, секциялар удурткучларының, удучуг университеттиң факультеттериниң деканнарының семинары болуп эрткен. Ацаа республиканың «Билиг» инитилелиниң харысалгалыг секретары К. Д. Будук-оол киржип, инитилелдиг эге организацияларының мурнуунга тодаргай сорулгаларны салып, оны боттандырарынга арга-сүмен берген.

Семинарның киржикчилери К. Д. Будук-оолдуң демегей байдалының дугайында лекциязын улуг сонуургал-биле дыңнаннар. Ол шыпкан «Билиг» инитилелиниң республика организациязының лектору Кызылдың башкылар билим бедидер институдунуң методиктиг кабинет эргелекчизи Р. Д. Агбаан Эрзин суурнуң албан черлериниге, организацияларга, амыдырал хандырылга будүрүлге эргелелиниге, харылзаа белдириниге, госстрах коллективиниге, «Мөрен» совхозтуң «Сыын-Мыйыс» сүт-бараан фермазынга «Чүрттүн социал-экономиктиг хөгжүлдезиниге дүргедээшкин» деп темалыг лекцияны номчуп берген.

С. САРЫГБАА.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

⊙ДЕЛИ. «Эртем, технология болгаш хөгжүлде» деп делегей симпозиумну Индияның бо хоорайында ажыттынган. Индияның орадакчы президентизи Рамасвами Венкатараман симпозиумга чүве чугаалаан, кижи төрелгетениниң социал болгаш экономиктиг депшилгезин хандырарынга база тайбың болган аймыл чок чорук дээш демисеелди калбарыдырынга делегейниң эртемденнери боттарының төлептиг салымышкынын киирер ужурлуг деп демделээн. Бүгү чүрттарның эртемденнери боттарының күжүн каттыштырып турган, боо-чепсекти эдерер будүрерин соксадырын, чепсектиг чаа хевирлерин ажылдап кыскырын болдурбазын чедип алыр ужурлуг деп, ол оналап айтыкан.

⊙ ВАШИНГТОН. Эрткен пятницада апрель 21-ниң хүнүн Рейганның администрациязы «Афганистанның хүнү» деп чарлаан. Ол хүн президент Рейган чүве чугаалаан. Ооң чугаазының кол утказы Афганистанда байдалды чогумчударынга шуут үдүр болган деп, даштыкы парлалга дыңнадып турар. Бодун «афган улустуң өөнүү мен» деп чагдынын адаттынып алдаан. Вашингтонның администрациязының башкылыг АКШ болгаш ооң эвилелдилери Афганистанның ишкин хөрээнге киржир аңаар деп ажыы-биле медеглээнин соңуннар бижээн.

Афганистанның контрреволюцучуларынга АКШ инитизи-биле 1150 млн. доллар акшаның боо-чепсек-биле дузалаан боон турар.

⊙ БУЭНОС-АЙРЕС. ССРЭ-ниң Телевидение болгаш радио дамчыдылгазының талазы-биле күрүне комитеди биле Аргентинаның «Девятый канал» дээр хуу телевидение компаниязы дүгжүлгеге чарыя алган. Уран-чечен юмоларны болгаш телепрограммаларны солуурарын дүгжүлгеде көргеп.

Рейд ДУВУРЕНЧИГ БАЙДАЛДЫ ЧАЙЛАДЫР

Базарак адаа, Чаңгыс-Терек, Эдер-Куй ол ынчаар чаттылган шаттарны дургаар «Мурнакчы», «Тээли» совхозтарның 28 коданында хою кыштап турар. Бо девискээрде чаттаан харны чоогалар, оңгул-чиңгил черлерже хат кыыр хадып, хөрүктеп каан. Хүнээрек мээстер безин амдаа карандылаваан. Март айның ортаанда эгелээш, долгандыр турар тайгаларны кара булуттар, хат-шуурган хөме ап, ооң соок тыныжы коданнарже кирип кээп, бо чылдың чазы дошкун-шиирин болурунуң демдектери болуп, малчыннардан ынчангы шылгалданы негеп келгей.

Коданнарны эргимирде совхозтарның удуртукчуларынга, малдың түскай эртемнигленинге безин ужуражайын, районнуң улусчу контроль комитединиң кабинединден үнгеш-ле чоруткан бис.

Баштай барган адалывыстың ээзи Базарак адаанда кыштап турар, хой ажылынга кирге-ле 26 чыл болган коммунист, хоочун малчын Кылчан-оол Хертекке ужураштывыс. 216 төрөөн хоюндан 8 хураган өлүг төрүттүүп, 3 хураган өлгенин чугаалап, бригадазының мал эмчизи аныяк кыс Суртаал Лапчаа чартык ай хуусада келбээнинге хомудалын илередип.

Ооң чоогунда оң-чүзүнү яжы-бүрү, улуг, биче 403 баш бракпаан хой кадарчызы Алексей Хертектең 17 баш өлген, деңгилдезі багай хойлардан төрөөн 32 хураганын дугаралдым, отчётка киирип, шыкынмас дээш моган-дыш чок ажылдап турар. Түскай үстүнген арган хой тургузу азыралды негээр. Ынчангаш турбүже, бо аныяк малчының кыштаанда яжы-бүрү хоолулуг чемнерни санаваска, сиген безин эвээш артканын көрдүвүс.

Ооң чоруткаш, Кызыл-оол Хомушкунуң аалынга барган бис. Төрүүр 301 хоюнуң 210-ну оолдаапкан, ооң иштинде 23 хой ара салган, 2 хураган өлген. Суг кудар хосказарының чарыгланыңдан коданнарже хой ийи хүн суг ишпээн болган.

— Дүүн-не совхоз төөүнде даргаларже сөглеткен мен. Мыңчага чедир келбеди — деп, пат мунгаразын ор.

Төрүвес коданнарда байдал түүгээр болганда, маңаа оңу киирбединис. Насык-оол Хертектиң кыштаанда төрөөн 238 хойнуң чаш төлү менди алдынза-даа, 4 хой өлген, хураганнар турар кажаанның шалазы ажок өл-шык, курган одектиң курлавыры тыныгеп.

Кайы-даа аалдарга баргаш, сакманчылар көрбединис. Азыраан хураганнарының доруктурар хуусазы төөнге бээрге, совхоз төөүнче чаңа бергилээн дишкен. Чамдык коданнарда хой төндүр оолдавааш, мындыг бачым, берге үеде оларны тарадып чорудупканынга деми чок хойжулар хомудап түрарлар.

Дары-Хем Серен-оолдуң хураганнарындан 8 баш хораан. Бо малчының кодазында 20 хой азыралче киргеп. Улуг-биче малда ижин-шөйүңдү аарыглары база бар.

Ол ийиги коданны эргип бар чорувуста, орук ара бригадир Дадар-оол Хертек уткужуп келген. Барган кодан-нарывыста байдалды ацаа чугаалап, бригадага ниити байдал-биле таныштырарын дилединис. Ап чоруур демдеглелдерин ажыткаш, чугаалады. Ооң бригадазында 21 кодан 9486 хойнуң 4313 бажы төрүүр. Ооң саналыныбиле алырга, 82 хуузу оолдапкан. Ооң иштинден 100 баш хураган олүг төрүттүүген, ара салдыгаан, өлген.

Чагыр Кара-Донгак, Чугдур Салчак, Аңчы-оол Куулар, Михаил Шаңгыр ышкаш хойжулар 100 башка онаштыр 93-тен 102 чедир хураганнарны алган-даа бол, өскезин шупту-ла чаш мал талазы-биле чидиргиг болуп турары бригадириң бижип алган чурагайларынган тодаргай көзүлген.

Чаш хураганнарның, чамдык коданнарда улуг хойларның хорамчалыг болуп турар чылдагаанын «Мурнакчы» совхозтуң директорлуу, түскай эртемнигленнери тодаратпайн келген. Малчыннарның боттарынган айтырарга, өл-шыкка, эрткен күскү чаңстыг үеде кылдыныганнган мэин үрелген, дус хоолаш сараатталан сигенге чарбыыр, хойнуң олүг хураганнар төрүп, ара салып турарын бруцеллёз аарын бар деп даап бодаар болган. Оларның кайызынга-даа бүзүрээри берге. Зоотехник Алефтина Ооржак биле мал эмчизи Суртаал Лапчаа коданнарны доктаамал эргип, хыпап, айтырыгны кедүрери чугула.

«Мурнакчы» совхозтуң бо бригадазы-биле мырыкай кожа «Тээли» совхозтуң Наймырал салбырының 9 кодан хою база бар. Ооң чамдыктарын ол хүн база эргип, аңаа чоруур бригадирн Бораоол Доктак-оолга ужуражырывыска, ажыл-херектиң амгы байдалы биндине берген.

Ооң харылап турары Шат бригадазында шупту 19 кодан 5915 хойнуң 3805 бажы төрүүр. 3313 хой төрөөн, ооң 189 хураганы ышкынган. Херел Холактан 24, Ошкү-Саар Салчактан 35, Анатолий Очурдан 13, Зинаида Серинден 17 улуг, биче шээр мал өлүп хораан.

«Тээли» совхозтуң директизы, малдың түскай эртемнигленнери эрткен чылын хой бажынга онаштыр эң-не эвээш хураганны ап, кышкы, часкы үелерде хой малды өлүрүп хорагланындан чогуур түңнел үндүрбээн. Бригадада байдал эрткен чылдың бо үеанинден дээредевес. Кыштаглаашкынга хынамча чок белеткеннгенин аңаа барганывыс бүдүүлүнде эр хураган кадарчызы Демир Маадаңның 440 хоюнуң кажаазының дээвиири эргижирээпиндеп ойлуп кээп душкенин бадыткаар. Чаяан бооп, кажаа хүндүс хой одарга чорда бузулген, а иштинге хой турган болза, шупту-зун базып каар турган.

Совхозтуң кол зоотехниги Севан Монгуш биле кол мал эмчизи Нордуп Куулар малдың ажаалдазын, чемгерилгезин экижидип, өлүп хораар чоруун болдурбас дээш харылсалгазын бедидип, боттуг хемчегзерин алыр ужурлут.

Частың хаттыг, соок үезеринде дегдилдезіи кошкаан мал улам арып баксыраар, май айда баштайгы сиген үнгүжеге чедир азыралды негээр дээрзи билдингир.

Ынчангаш үстүнде адаакывыс «Мурнакчы», «Тээли» совхозтарның бригадаларында тургустунган дувуренчиг байдалдарны дарый чайладырын үе негеп келгей.

Ч. ОРТУН-НАЗЫН, районнуң улусчу контроль комитединиң инспектору:

А. ХЕРТЕК, «Шынның» түскай корреспондентизи.

«Шынның» көрүнчүүндө:

ЧҮРГҮЙ-ООЛ ХОМУШКУ АТТЫГ СОВХОЗ

Ажылдаар база катап идепкейлиг, дидим, чогаадыкчы, билдилиг ажылдаар! Бо дээрге, үениң эң кол сорулгазы-дыр. Ону партия организациязы бүрүзү, партия комитеди бүрүзү, удуртукчу бүрүзү бодунга хамаарыштырар ужурлуг.

СЭКП ТК-ниң январь (1987 ч.) Пленумунга М. С. Горбачевтуң илеткелинден.

Он ийиги беш чылдың баштайгы чылында совхоз 716 мун рубль орулгалыг болган.

Он бирги беш чылдың бир чылынга онааштыр 1,5 миллион рубльдин продукциязын бүдүрген болза, эрткен чылын 2,3 миллион рубльдин продукциязын бүдүрген.

Он бирги беш чылдың чыл бүрүзүиде көдээ ажыл-агыйда ажылдап турар бир кижиге онааштыр 3008 рубль продукция бүдүрүнүнген. бо көргүзүг эрткен чылын 4473 рубль четкен.

Совхозтуң фонд эгидилгези он бирги беш чылдың чыл бүрүзүнде ортумаа-биле 30 көпеек турганыңдан эрткен чылын 46 көпеек четкен.

СӨСКЕ ЭЭ БОЛУР

Бо хүшеерде бистиң чүргүвүстүң, бүгү ажылчы чонувуң сагыш-сеткили, ажыл-иши болган амыдырал-чуртталгазы Октябрьның социалистиг Улуг революциязының тиилээшиниң 70 чыл оюн төлептиг уткуурунче үглаңган. СЭКП Төп Комитединиң совет улуска Кыйгырыы кижи бүрүзүн хей-аът кылыр турар. Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң ажыл-ишчилери «Тиилелге» совхозтуң болган республиканың эске-даа күш-ажылчы коллективтериниң Улуг Октябрьның байырлалын төлептиг уткуур талазы-биле үндүргеи инициативазын иижибиле деткээн болгаш боттарынга чаа хүлээлгеш алганнар. Ынчангаш районуң эске ажыл-агыйларын болгаш коллективтерин ук байырлалды база күш-ажылчы чедиишкиннерниг уткуурунче кыйгырган.

Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң мал болгаш чер ажылдыглары оң ийиги беш чылдың ийи чылының планныг онаалдаларын шуптузуун Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга чедир боттандырарын хүлээнгеннер. Ылаңгыя мал бажын өстүрериниң планнарын чүзүн аайы-биле ажыр күүседир. Бо белеп эвес соруглаиы төрүүр чүс башка онааштыр 98 аиайны болгаш кураганы, 80 бызаапы, 75 кулунну доруктуруп алганының түиелиниде чедип алыр. Ук көргүзүглер эрткен чылдың-даа, он бирги беш чылдың-даа деңелиниден ажыр турар. Ылаңгыя белик хүлээлгелерин амыдырапга боттандырары эртем-техниканың чедиишкиннерин шиңгээтпээнде, мурнакчы дуржулганы ажыглаваанда, күш-ажылды организастарының деңшилгелиг аргаларынче шилчивээнде болдуунмас.

Чоокку соруглаларның эң колу — бот-орулга-чарылгаже болгаш коллективтиг керээже ажыл-агыйның бүгү ажыларын шилчелер. Бо талазы-биле белеткел ажылдары доозулган, ам оиу ажыглыр мында чугаалаары чугула.

Чер ажылының бот-орулга-чарылгалыг бригадалары бо чылын белик дүжүттү өстүрер, иитиниң малынга четчир мал чемин белеткээр талазыбиле кереэни чарган. Тараа, вогаа, картофель болгаш мал чеми культураларның бир гектарга онааштыр дүжүдүи эрткен чылдың деңелиниден бедиидер, оон түиелиниде 1300 тонна тараапы, 90 тонна картофельди болгаш 60 тонна вогаа аймаан бүдүрер. Белеткээр сигеннің хемчээлии 5800 тонна, силостуун 1500 тонна, сенажтының 500 тонна чедирери хүлээнгеннер.

Совхозтуң тудугжуларының он ийиги беш чылдың ийиги чылында көрдүнген планныг онаалдаларын база ноябрь 7-ге чедир доозарын хүлээнип турар. Оон-биле чергелештир тудуг ажылының бот-үнезин көрдүнгеннидеи 0,5 хуу чиигедирии, беш кубометр тудуг ижкын, бир тонна цементтин, бир муң туулбуну кампан алырын хүлээнгеннер. Оон ыңай артых чарыгдалларны кызырганының, ажылга контрольду шиңгээратканының түиелиниде, ийи муң киловатт-шак электри энергиязы, бежен тонна одаар түүл база кампаттынар. Совхоз эртемтехниктиг деңшилгеии дүргеледир хемчегларге дүүштүр будүүлге' адырларын чаарты эде деримии, ажылды механизастарын ам-даа шалкынчылын тургаш, фонд эгидилгезии болгаш күш-ажылдың будүүкчүлүүн планда көрдүнгеннеден бир хуу улгаттырар.

Совхозтуң ажылчы чону дүргеледээшкининиң өзек программазын— он ийиги беш чылдың онаалдаларын боттандырар дээш турмуш турар. Бо соруглга Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың кол негелдези апаарган. Ынчангаш олар бүгү чедиишкинии 70 чылга тураскаадырын шиитиргээн ажылдап турарлар.

ӨЗҮЛДЕ

Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң экономиказының кол адыры — мал ажылы. Эртжен чылын сайгарган баранныг продукциизиң 20,8 хуузу —бода малдан, 71,6 хуузу — шөвр малдан, арткаы азы 7,6 хуузу — чер ажылыңдан киргеи. А мал ажылының эң хей орулга бөвр продукциязы— дүн. Беш чылдың башгайгы чылында совхоз оон 331 мун рубльди киирии алган.

Совхоз 1983 чылдан бөвр орулгалыг ажылдан келген. Майна күрүнениң сан-хөө талазы-биле дузазының деңштиг болгаиы чугаажок. Ук ажыл-агый оон ачызында «бут кырында турун» келген. Ажылды организастарын акшиилии, кадрларны өөредип, ажылдарынга болгаш чурттарынга тавармчалыг байдалдарны хире-шаа-биле тургузуп келгенниң түиелиниде, ажыл-агый бурунгаралаашкынының оруунче быжыглыг кирген.

Совхоз 1984 чылда чүс баш хойга онааштыр 55 хураган алган. А дараазында чылын бо көргүзүг 70 баш, эртжен чылын — республиканың статистика эргелелиниң медээзинде айыткаиы — 91 баш четкен! Өшкүлеп төл доруктурун алыры база өзүлделиг: бурунгу чылын 80 баш апайны, а эртжен чылын 92 апайны чүс башка онааштыр доруктурган. Чүс баш ииекке онааштыр бызаа доруктурары сөөлүг чылдарда база өзүлденнит: 1984 чылда—42 баш 1985 чылда — 66 баш, а эртжен чылын — 77 баш. Күш-ажылчы Алдар орденниң үшкү чергезиниг болгаи «Күш-ажылчы эрес-маадырлыг чорук дээш» медальдың ээзилекчизи Сергей Васыпиның малдаан чылгызынга бурунгу чылын 114 ку лун, а эртжен чылын 133 кулун немелткен. Бо сан-чурагайлар түгле чаа төлдүн эвес, харын мал бажының өзүлдезии база хереченлеп турар.

Эртжен чылын ыяыстыг бода мал өстүрериниң планы 113,8 хуу боттаиган, иижектиг саиы оон мурнунда чылда турганындан 115,3 хуу ескен. Совхоз эртжен чылын планда көрдүнгеннеден бир муң ажыг баш, оон мурнунда чылдың деңелиниден ийи муң ажыг баш шөвр малды өстүрген. Чылгы база эртжен чылдың планындан-даа, оон мурнундагы чылдың деңелиниден-даа хей болган. Бо бүгүнүң түиелиниде, мал ажылының продукциязын бүдүрериниң-даа, оиу күүдеге саларының-даа талазы-биле планнар эртжен чылын ажыр күүседиргеп. Мынчаар чедиишкиннер Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозту Бүгү-эвилел социалистиг чарыжынга СЭКП Төп Комитединиң, ССРЭ-нии Министрлер Чөвүзелиниң, ВЦСПС-тиң болгаи ВЛКСМ ТК-ның шилчиир Кызыл тугун чаалаар алырынга чедиргеп.

Мурнунда чер албайн турган ажыл-агый мал бажын өстүрери болгаш күүдүне мурнуна планнаит онаалдаларын боттандырарын канчаи чедип алганыл? Бо айтырыга харыыны шартком секретары Донгак Седиитиң, совхоз директору Ооржак Наксыл-оолдуң, көдээ Совет (эртжен чылдың түиели-биле Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң болгаи профобчо вүзелдиң Кызыл тугун алган) күүсковуиуун даргазы Байыр-оол Чаш-оол болгаи черде совхозтуң ажыл-ишчилери эде тургустунуушкунда, чаа ёзу-биле ажылдарынче шилчээнинде дээр. Ол ыяы, бо шимчээшкин ажыл-агыйның бүгү адырларын, кижи бүрүзүн хаара түткан. Чамдык черлерде ажлыңызында чедиишкии чок-даа болза, кол соруглга мнзар углаитан, ол дээш туржуп турар. Азыдандан эгелээп ажыл-ишке чедир эде тургустунуушкунну санары болгаи таймылбырлары берге болбайн ааи, мнчалзажок оларның чамдыкы бир муң туулбуну кампан алырын хүлээнгеннер. Оон ыңай артых чарыгдаларны кызырганының, ажылга контрольду шиңгээратканының түиелиниде, ийи муң киловатт-шак электри энергиязы, бежен тонна одаар түүл база кампаттынар. Совхоз эртемтехниктиг деңшилгеии дүргеледир хемчегларге дүүштүр будүүлге' адырларын чаарты эде деримии, ажылды механизастарын ам-даа шалкынчылын тургаш, фонд эгидилгезии болгаш күш-ажылдың будүүкчүлүүн планда көрдүнгеннеден бир хуу улгаттырар.

Совхозтуң ажылчы чону дүргеледээшкининиң өзек программазын— он ийиги беш чылдың онаалдаларын боттандырар дээш турмуш турар. Бо соруглга Улуг Октябрьның 70 чыл оюн төлептиг уткуур дээш социалистиг чарыштың кол негелдези апаарган. Ынчангаш олар бүгү чедиишкиннин 70 чылга тураскаадырын шиитиргээн ажылдап турарлар.

СҮТ ЭЛБЭЭР

Өртең сүт-бараан фермазы сүт будүрерин улам көвүдедир, фермаиы орулгалыг болдурар соруглга-биле сүткүр уксаалыг ийи чүс ажыг хуиажынны садып алган. Фермада ивек саар агрегат база кестүп келген, ноожүп чоруур бо агрегатка иижектерни эртжен чайны чайчыктырып эгелээн. Электри-биле саар арга сүттүң шинарыва дыка бедиткеп, оон ачызында эртжен чылын күүрүнеге сатпан сүттүң шуптузуу бирги класстың болган.

Сүт-бараан фермазының эде тургустунуушкунунда бир онзагай чүве — фермаиы үндезинии-биле чаартканы. Бо чылын ол коллектив совхоз төвүнге кээр. Ында ажылчыннарны — чаа, делгем, чырык болгаи чылыг бажыңнар, малды—мал чеми болбазымрадыр болгаи дажыглаар механизастарның каждалар маиап турар, механизмнер бүрүн. Холбиле кыямр ажыл барык чок болур. Саар иижектерни — эртжен чылын садып алган сүткүр уксаалыг хуиажынпар ол, ескс иижектерни ында тургуспас.

СОРУЛГАЛАР

Совхоз дөрт чыл дургузуида орулгалыг болуп, эртжен чылын 700 мун ажыг рубльди киирии алган-да болза, ам-даа чедир кылдыныйн турар ажылдар хей. Ылаңгыя орулгалыг болуп турар мал ажылында бир иижектен саан алыр сүт кончуг эвээш. Оиу планнаи турары безин хензиг — 300—400 килограмм. Эртжен чылын иижектен-ие 578 килограмм сүттүң саарын планга айыткан. Ол дээрге бир иижектен айда 47 килограмм азы хүнде 1,5 килограмм сүт саарыдыр. Ынчангаш эртжен чылын совхозтуң бир иижекке онааштыр сагган сүдү дөңгүп-ие 591 килограмм болган, республиканың деңелиниден ийиүш катап эвээш.

Совхозта продукциаиың бот-үнезин улуг болуп артпышаан. Чижээлөөрге, бир центнер сүт будүрериигге 73 рубль чарыгдаттынып турар. А бир центнер дүктүң бот-үнези 837 рубль 15 копеек. Чер ажылы карылгалыг бодуп артпышаан. Сүгтаттыг черлер, ылаңгыя Хүреп-Дугай суггарылга системазы чедир ажыглаттынмайн турар.

Үнүш өстүрериниң интенсивтиг техвологизазын оожум шиңгээдип турар. Сорттуг болгаш райончуттуиган үреэииерии болгаш чеминиңгилгелерии долу ажыглаары иегеттинип турар. Коллективтиг керээ-биле ажылдап турар бот-орулга-чарылгалыг бригадаларның ажылын амдаа шиңгээдырыры чугула.

Мал ажылында четпестер база чайлаттынмастаан. Республикада эң-не хей чүзүн өңнүг хойлуг ажыл-агый бо. Малчыннарның ажылдарынга болгаш дыштанырынга тавармчалыг байдалдарны тургузарынче кичээнгейни ам-даа улгаттырары негеттинип турар. Малчыннарның дең иезии өглерде чурттавышаан. Чеден ажыг кыштагның түгле он алдызында электри шугуму кииртиигеп. Чунар-бажың он-на кыштагда бар.

КЫЗЫЛ ТУКТУГ

Совхозтуң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы тиилелгезиниг төлептиг үлүүн Берт-Даг көдээ Советиниң депутаттары, ооң хей саиыг активин киирген дээрэи билдингир. Бо көдээ Совет база-да республикада эки ажылдыг Советтериниң бирээзи. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң 1986 чылда чедип алганы белик көргүзүглери дээш, аңда хей-иитии организациязының идепкейлиг киржилгези дээш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң, профобличөвүзелдиң республикаиың көдээ Советтер аразынга шилчиир Кызыл тугун бо көдээ Советке тывыскан болгай. Ол белик шиңгээл Берт-Даг көдээ Советиниң ажыл-ишчилериниң чоргааралыы хайыыттырыы, ажылдың участок бүрүзүнге улам кызыыган ажылдаарывче, эде тургустунуушкунның негелдезии ёзугаар ажылды чогуур деңелге тургузарынче белик харысалгаиы оларга онаап турар.

Бүдүүлгениң ажыктыг чоруу, күш-ажылдың бүдүүкчүлүү, планныг онаалдаларның күүсеидези — иимнии биле бурунгаар херии базын нар чүдеи тургустуварыл? Аиаа кол черии сагиига-чурум, белик организастыг чорук, ажылга харысалга ээлгээр апаары чугаажок. Ынчангаш ол көдээ Совет күүсекомуиуң кол соруглгалары ның бирээзи — бүдүүлгечи белик көргүзүглериниң үндезиии— сагиига-чурумиу ооң девискээриие чедип алыры.

Берт-Даг көдээ Советиниң күүсекому ол соруглгаиы боттандырары-биле көскү ажылдарны кылып чоруткан. Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң директориы-биле, совхозтуң партия комитеди-биле болгаш хей-иитии организациялары-биле сүмелеиип, ол талазы-биле тускай планны тургузуп, депутаттар бөлүүиүң, ээи тура улусчу дружиниаиың ажылын идепкейжиткенииың түиелиниде, ол ажылды харылзаалыг чорудуп, ооң боттанылышкыиың хүи бүрүүиүң контролюига алган. Ооп түиелиниде ажылдың бериичези көстүп эгелээи: доктаамал ажыл чок, арагайлар, күш-ажылчы эвес орулгалар ның ачызында амыдыран чоруур чамдык кижилер хей иитиниың кичээнгейиидеи ангыланып шыдаваан. Ылаңгыя эки тура улусчу дружиниаың ажылын идепкейжидиринче кичээнгейни угландырганы эки түиелдерге чедиргеи. Оларның дежурнийлаашкыиының үезииде чурум үрээшкиниерии болдургаи, арагалардылаи ийи-чаңгыс кижилер таварышса, оларга кандыг-даа кээргел турбас: понедельник санында эрттирип турары түиелеи хуралга оларны сайгарар болгаш хемчег көргүзеер.

Понедельник санында эртии турар ол хуралдарга организацияларның удуртукчуларыи киржип, ол организацияларда неделя дургузунда чүү болгуланыын каш минута дургузуида тайылбырлаарлар.

Бир коллектив ол неделяда болгаиын болуушкунарыи хайгаараар болгаш ол дугайын понедельник санында илеткеп турары ол. Чурум үрээи кижилерни оларның ажылдан турары коллективинден хуралга кедиргеи алган, профилактиканың ол хуралынга көрүп турар. Ол чурум үреқчилерии неделя санында үнер шоодуглуг хаиа-болуиуга бижип, чуруур.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажылдарны чорудар талазы-биле дээштиг ажылдарны бо көдээ Совет база-да республикада эки ажылдыг Советтериниң бирээзи. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң күш-ажылчы тиилелгезиниг төлептиг үлүүн Берт-Даг көдээ Советиниң депутаттары, ооң хей саиыг активи киргеи дээрэи билдингир. Бо көдээ Совет база-да республикада эки ажылдыг Советтериниң бирээзи. Совхозтуң ажыл-ишчилериниң 1986 чылда чедип алганы белик көргүзүглери дээш, аңда хей-иитии организациязының идепкейлиг киржилгези дээш Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүзелиниң, профобличөвүзелдиң республикаиың көдээ Советтер аразынга шилчиир Кызыл тугун бо көдээ Советке тывыскан болгай. Ол белик шиңгээл Берт-Даг көдээ Советиниң ажыл-ишчилериниң чоргааралыы хайыыттырыы, ажылдың участок бүрүзүнге улам кызыыган ажылдаарывче, эде тургустунуушкунның негелдезии ёзугаар ажылды чогуур деңелге тургузарынче белик харысалгаиы оларга онаап турар.

Бүдүүлгениң ажыктыг чоруу, күш-ажылдың бүдүүкчүлүү, планныг онаалдаларның күүсеидези — иимнии биле бурунгаар херии базын нар чүдеи тургустуварыл? Аиаа кол черии сагиига-чурум, белик организастыг чорук, ажылга харысалга ээлгээр апаары чугаажок. Ынчангаш ол көдээ Совет күүсекомуиуң кол соруглгалары ның бирээзи — бүдүүлгечи белик көргүзүглериниң үндезиии— сагиига-чурумиу ооң девискээриие чедип алыры.

Берт-Даг көдээ Советиниң күүсекому ол соруглгаиы боттандырары-биле көскү ажылдарны кылып чоруткан. Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң директориы-биле, совхозтуң партия комитеди-биле болгаш хей-иитии организациялары-биле сүмелеиип, ол талазы-биле тускай планны тургузуп, депутаттар бөлүүиүң, ээи тура улусчу дружиниаың ажылын идепкейжиткенииың түиелиниде, ол ажылды харылзаалыг чорудуп, ооң боттанылышкыиың хүи бүрүүиүң контролюига алган. Ооп түиелиниде ажылдың бериичези көстүп эгелээи: доктаамал ажыл чок, арагалар, күш-ажылчы эвес орулгалар ның ачызында амыдыран чоруур чамдык кижилер хей иитиниың кичээнгейиидеи ангыланып шыдаваан. Ылаңгыя эки тура улусчу дружиниаың ажылын идепкейжидиринче кичээнгейни угландырганы эки түиелдерге чедиргеи. Оларның дежурнийлаашкыиының үезииде чурум үрээшкиниерии болдургаи, арагалардылаи ийи-чаңгыс кижилер таварышса, оларга кандыг-даа кээргел турбас: понедельник санында эрттирип турары түиелеи хуралга оларны сайгарар болгаш хемчег көргүзеер.

Понедельник санында эртии турар ол хуралдарга организацияларның удуртукчуларыи киржип, ол организацияларда неделя дургузунда чүү болгуланыын каш минута дургузуида тайылбырлаарлар.

Бир коллектив ол неделяда болгаиын болуушкунарыи хайгаараар болгаш ол дугайын понедельник санында илеткеп турары ол. Чурум үрээи кижилерни оларның ажылдан турары коллективинден хуралга кедиргеи алган, профилактиканың ол хуралынга көрүп турар. Ол чурум үреқчилерии неделя санында үнер шоодуглуг хаиа-болуиуга бижип, чуруур.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур ажылдарны чорудар талазы-биле дээштиг ажылдарны бо көдээ Совет күүсекомуиуң ажылдакчылары, ооң активи чорудуп турар. Бо ажылды база-да эки тура улусчу дружиниаың, хераажеииер чөвүзелиниң, совхозтуң профэвилел комитединиң боттуг дузазы болгаи киржилгези-биле чорудуп турар. Совхозтуң администрациязының болгаш депутаттар бөлүүиүң маиаа идепкейлиг киржилгезиия деңгеевес' арга чок. Ылаңгыя Өртең сүт-бараан фермазында, гаражта, малчыннарда болгаш сезоииуг ажылдар үезиие ховуда депутаттар бөлүүиүң эки ажылы мактаалдыг.

Доктаамал комиссиялар ол ажылдарның эгелекчилери, ажыл-керектериң сыптакчылары болуп турары ооруимүг. Ылаңгыя инда ортумак школаның өөредилге эргелекчизи С. Н. Оюиның удуртканы социалистиг хоойлу-дүрүм кылгалалының, Дойнур Седованың удуртканы план-бюджет комиссиялары эки ажылдап, ажылын чогуур негелдеге эде тургузуп турарлар. Ажылынга белик негелделиг, ажыл-иш дээш амыр-дыжык харамнанмас, идепкейлиг депутаттар бо көдээ Советте өөрээш эвес. Оларга Д. Седованы, Н. Ооржакты, Х. Сапчатты, К. Вазаидыы, Е. Монгушту, В. Чамырыкты болгаш оон-даа өскелерии хамаарыштырып болур. Оларның ажыл-ишке, амыдыралдың бүгү талааларынга чедиишкиннери чонну удам сорук киирер, оларга үлегер-чижек болур.

АЖЫЛ СООНДА

— Чонувуң дыштанылгазын, хостуг үезии харылаи турар болганывыста, бистеи негелде улуг болгай. Ынчангаш эргижирээн, дөгейлеичек аргалардан адырлып, эде тургустунар ужурлуг бис. Ол талазы-биле ажыл бисте эгелиэн. Ону төнчүзүнге чедирер ужурлуг бис — деп, Чөөн-Сибирьиың культура институдунуң доозукчузу, көдээ Культура бажыңының директору Нина Довуу чугаалады.

Культура бажыңынче алыктар күзелдин-биле кээп, ында болуп турар солуи ажылдарга киржип турарлар. Берт-Дагның 25 хар чедир назылыг акыяктары арага киипее, ону садып алырының талонуидан ойталаар дугайында солуи эгелээшкинии ылгааннар. Оларның эгелээшкинии чер-черге пептередир, деткимир херек.

Көдээ Культура бажыңыига суббота санында-ла дыштанылга кежээлерии тускай график ёзугаар агитквартиралар эрттирип турар. Оон темазын, кандыг оюнкарны ойнаарын болгаи оон-даа ескс айтырыглгарны агитквартиралар боттары чогаадыр. А даартазындагы дыштанныр хүнүү оң-ла агитквартира дыштанар хүи штабы-биле кады ажылдап кылган планы-биле эрттирер. Ылаңгыя «Челээш» агитквартираның эрттиргеии «Тыва оюнкар кежээи», № 5 агитквартираның эрттиргеии А. С. Пушкиниң лирикказынга тураскаатхан кежээ, № 14 агитквартираның белеткээии «Хлеб барда — ыры турар» деп кежээ болгаш оон-даа ескс дыштанылга кежээлери чонуң мактаалын чаалап алган. Март 8-ке тураскаатхан «Эх, вальс, вальс, вальс» деп кежээни эрттиргеии дыштанныкчыларга дыка солуи болган.

Культура бажыңының ырак-узак турлаглагыига бо-ла аалдан чеде бөвр. Чоокта чаа ол агитбригада Өртең СБФ-га, У. Шыиаа салбырга аалдан чорааи келген. Кожазы «О. Шыиаа» совхозтуң хову турлаглагыига, хойжу бригадаларынга база солуи концерти көргүскеи.

Көдээ Культура бажыңында шии болгүмүнге, аэробикага мнда ортумак школаның өөреиикчилери база идепкейлиг киржип турар. Школачыларның киржилгези-биле үш шиинии урулгарга көргүскеи.

ИДЕПКЕЙЛИГ КИРЖИЛГЕНИҢ АЧЫЗЫНДА

Ажыл-агыйның кайы-даа участогунда соруктуг шинчилер — хереэженнер ажылдавайн турар чер чок. Олар совхоз будүүлгезиидеи кол күш болбушаан, ооң планныг онаалдаларын күүседиринге боттарының төлептиг үлүүн киириштирип турарлар. Ылаңгыя мал ажылында оларның киржилгеан улуг. Түгле совхозта эвес, а районда сураглыг хереэжеи малчыннар мнда эвээш эвес. Район Советиниң депутады Ч. Л. Ланчаа эртжен ажылагый чылында төрүүр чүс баш хойга онааштыр 104 хураганы алган. Комсомолчу хойжу Маргарита Кунгаанның көргүзүү оон биче-ле куду — 102. А хоочун хойжу Н. Д. Оюи чүс башка онааштыр 98 хураганы камгалап алган, мурнакчыларның одуруунче киргеи. Совхозтуң У. Шыиаа салбырының аимак малчыннары Чечекмаа Самдал, Маргарита Багай-оол олар ажылынга кызымак, хой-иитиии чоруу-биле районуң мурнакчы малчыннарының одуруунче киргеи. Өртең сүт-бараан фермазының саанчылары комсомолчу Айгуль Товуу, Роза Чооду, Клава Арекчаа олар сүт саар талазы-биле планныг онаалдаларын ажыр күүсеткеннер.

Арагалаашкынга болгаш алкоголизмге удур демисел чорудар талазы-биле ажылды Берт-Даг суурвуң херээженнер чөвүзели идепкейлиг чорудун турар. Арагачы, доктаамал ажылы чок дилиртин турган чамдык хереэженнер ам совхоз будүүлгезиидеи эки ажылдан турар апаргаиы өөрүнчүт.

Арага ижиери сөкседир дугайында кыйгырыг-чугаалларының маиаа ажыы чок бир-тээ ону ынчаар шинт пирлеп алган болганывыста, диилии хөделеи киреп, чонуң дыштанылгазынче, хостуг үезии канчаар организаставарынче кол кичээнгейни углаидырар ужурлуг бис дээрэии олар дугурушкинар. Эзиртир суксун чокка эрттирип турары комсомолчу кудалар маида база бичеэвес үлүүн киирген. Ылаңгыя Вячеслав болгаш Валентина Чаткарларның, Сүге-Маадыр болгаи Людмила Чоодуларның ог-бүле түгеиының шайлалгалары солуи утка-шынарлыг, оон-тогаалыг болуп эртжен.

Суурвуң «Саяна» ясли-садигииің хереэженнер бөлүү хей-иитии ажылынга идепкейлиг киржип, чонуң хүндүткелии чаалап алган. Ооң ажылы мактаалдыг, уруглары эки, чаа үүлдерге өөредир талазы-биле ооң ажылында тыныгыр, эгелекчи чоруктар хей.

«Мээң суурум — мээң бажыңым» — дижир болгай. Суурвуң кудумчуларын көрүштүр, арыг-силиг болдурар, чаагайжыдар талазы-биле ажылдарны хереэженнер чөвүзели холга алган. Теректиг, Чооду Кидиспей, Малчын кудумчуларының чаагайжыдылгазы эки, көрүштүг.

Чонуң хостуг үезии солуи кылыр эртгирер дээш хереэженнер чөвүзели база идепкейлиг ажылдап турар.

ЧҮРГҮЙТАРДА: совхозтуң хоочун, мурнакчы хойжулары Ч. Чооду болгаи Х. Сапчаттың водзылында; Өртең сүт-бараан фермазының ажыыр саанчылары Айгуль, Айгерии Товуулар, көдээ Советтиң депутады Чодураа Чооду; Культура бажыңының мраажылары Д. Соруктуг, Т. Араажы, С. Балзанай. Үдептеде— Д. Ланзыы.

Бо арыннь «Шынның» тускай корреспондентилерэ М. Калчаа, К. Чооду белеткээн.

Хандырылгаңар кандыгыл?

ХУУЗУ БЕДИК-ДАА БОЛЗА...

Хереглекчилер кооперациязын дамчыштыр кодээ черлерге садыг хандырылгаами болгаш ниитиинг чемненилгезин үндезинин-биле ажыктыр, совет кижилерниң өзүп турар негелделерин улам долу хандырарынче партия, чазак чугула сагыштары салып турар. Мында Барыын-Хемчик районнуң хереглекчилер ниитилелиниң коллективи он ийги беш чылдың ийги чылынып планныг даалгаларын күүседир дөш кавчаар ажыдып турарын көрүүтсөлдер. Ында 33 садыг четкизи, ооң киитиилге 7 автомагазин, 3 столовая бар. Январьда эмиртир суксунуу сананаска, 663 муң рубльдиң баранын садып саарар тургаш, 686,1 муң рубльге күүсеткен. Эртекен чылдың ол-ла үезин-биле дедиэргө, 61 муң рубльниң баранын ажыр саткан. Ниитиниң чемненилге черлери чемненилге болгаш боттарынып продукция бүдүрер база ону саарар планнарын ажырган.

Кооператорлар аразында чарыштыг ажылдан келген. Чарыштың түңнели ай, кварталдан түңнэри чаңчыл болуу бергеи. Сөөлгү түңнелди алгаш көөрге, мурнуку одуругну «Барлык» совхозтуң магазин (эргелекчизи М. Э. Монгуш), «Колос» магазин (эргелекчизи Е. С. Шойнуу, В. А. Ооржак), Кызыл-Мажалыкта универмаг (эргелекчизи А. К. Саая) зэлэп, «Дөң-Терезин», «Хемчик» совхозтарның малчын коданнарында быжыглаан автомагазиннер (садыгжылары А. К. Аракчаа, Д. С. Хертек) ажылдан турары багай эвес.

Чамдык кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир, хереглекчилер ниитилелиниң коллективи ажылының стиль-методун эдер талазынче сагыш салып турары негелдеге ам-даа четпес. Алаш, Хөнделең, Аяңгаты, Бижиктиг-Хая девискээрлеринде малчыннарга быжыглаан автомагазиннер ховар чедип, оларның негелделерин чогуур дедиглеге чедир хандырбайын келген. Чамдык автомагазиннер садыгжылары хой-жуларга ашарын садар бараннарны чурттакчылыг суурлар, совхоз төптеринге саткылаптар таварылгалар бар. Моон соңгаар мынчаар чорукту болдурбаза эки.

Райпода кадрлар четчир. Товаровед кадрлар безин 10 кижи. Оларның чамдыктары хүлээгелерин чедир күүсетпейн турарындан, магазиннерде бараннар курлавырлары орта билбес болгулаар. Сезонныг айы-биле баранныңны чагыдарда, чонуң чагыглары, хереглелиниң баш бурунгаар өөренип көрбейн баар чоруктар бар. Чиэлээрге, бичии уругларга хой аймаан, спорт хереселдерин, малчыннарга бродни иликтерни, брезентилер, зэвер болгаш түген, хөвең саазындан кылган чиик өртектиг платьелер, хөвеңниг чоорганнар, радиоприёмниктер батареялары эң-не эвээжи-биле кээп турар. Ол шыкаш аъш-чем магазиннеринге макарон кылыглары, круша аймаа бо-ла үзүктели бээр. Эът комбинадындан шээр болгаш бода малдарның баш, дүүг, ижин-хырын, өкпе-баарын база ийги чергелиг өскедаа продуктуларын эккеп садар тускай ларёкту мынчага чедир ажыдып чадап каан.

Ниитиниң чемненилге черлери ырак-чоокта чорук-хереглекчилерге садыг хандырылгаами болгаш ниитиниң чемненилгезин үндезинин-биле ажыктыр, совет кижилериң өзүп турар негелделерин улам долу хандырарынче партия, чазак чугула сагыштары салып турар. Мында Барыын-Хемчик районнуң хереглекчилер ниитилелиниң коллективи он ийги беш чылдың ийги чылынып планныг даалгаларын күүседир-дөш кавчаар ажыдып турарын көрүүтсөлдер. Ында 33 садыг четкизи, ооң киитиилге 7 автомагазин, 3 столовая бар. Январьда эмиртир суксунуу сананаска, 663 муң рубльниң баранын садып саарар тургаш, 686,1 муң рубльге күүсеткен. Эртекен чылдың ол-ла үезин-биле дедиэргө, 61 муң рубльниң баранын ажыр саткан. Ниитиниң чемненилге черлери чемненилге болгаш боттарынып продукция бүдүрер база ону саарар планнарын ажырган.

Кооператорлар аразында чарыштыг ажылдан келген. Чарыштың түңнели ай, кварталдан түңнэри чаңчыл болуу бергеи. Сөөлгү түңнелди алгаш көөрге, мурнуку одуругну «Барлык» совхозтуң магазин (эргелекчизи М. Э. Монгуш), «Колос» магазин (эргелекчизи Е. С. Шойнуу, В. А. Ооржак), Кызыл-Мажалыкта универмаг (эргелекчизи А. К. Саая) зэлэп, «Дөң-Терезин», «Хемчик» совхозтарның малчын коданнарында быжыглаан автомагазиннер (садыгжылары А. К. Аракчаа, Д. С. Хертек) ажылдан турары багай эвес.

Чамдык кылдынып турар ажылдар-биле чергелештир, хереглекчилер ниитилелиниң коллективи ажылының стиль-методун эдер талазынче сагыш салып турары негелдеге ам-даа четпес. Алаш, Хөнделең, Аяңгаты, Бижиктиг-Хая девискээрлеринде малчыннарга быжыглаан автомагазиннер ховар чедип, оларның негелделерин чогуур дедиглеге чедир хандырбайын келген. Чамдык автомагазиннер садыгжылары хой-жуларга ашарын садар баранныңны чурттакчылыг суурлар, совхоз төптеринге саткылаптар таварылгалар бар. Моон соңгаар мынчаар чорукту болдурбаза эки.

Райпода кадрлар четчир. Товаровед кадрлар безин 10 кижи. Оларның чамдыктары хүлээгелерин чедир күүсеткенейн турарындан, магазиннерде баранныңны курлавырларын орта билбес болгулаар. Сезонныг айы-биле баранныңны чагыдарда, чонуң чагыглары, хереглелиниң баш бурунгаар өөренип көрбейн баар чоруктар бар. Чиэлээрге, бичии уругларга хой аймаан, спорт хереселдерин, малчыннарга бродни иликтерни, брезентилер, зэвер болгаш түген, хөвең саазындан кылган чиик өртектиг платьелер, хөвеңниг чоорганнар, радиоприёмниктер батареялары эң-не эвээжи-биле кээп турар. Ол шыкаш аъш-чем магазиннеринге макарон кылыглары, круша аймаа бо-ла үзүктели бээр. Эът комбинадындан шээр болгаш чуртталгачы суурларга, улуг-улуг коллективтерге хуучулариың хураадары эртикиэр. Ажыл-агыйдар аразының № 741 КМК-га чылыгаан хураага түгле 20 хире кижи олурушкан. «Барлык» совхозтуң салбыр төөгү Алдын-Булак суурга болгаш хураага түгле 10 кижи кириишкен. Мындыг боттидепкей чок эртекен хураадарга чон дыка хомудан турар. Оон аңгыда Кызыл-Мажалык суурга мында-хаан ярмарказар организаттыына бээр. Арай деп организастаар ярмарканың белеткели кошкак, чылыган чонуң негелдээнге дүүшпес болгулаар. Бараннарның ассортиментизин четчир шаавыле делгээш, чонга ярмаркаларны эрттиргени моон соңгаар өөренип көөрү чугула.

Райпонуң ажыл-ижии моон аңгаш көөрге, чогуур негелдеге ам-даа четпес. Коллективтиң ажылдакчылары чонуң негелде-хереглелик четчир кылдыр хандырар дээш арга-курлавырын чөпүүр ажыглаан ажылдаары — хүнүнүң негелдези болур. Кажан ажылдакчыларның чурттазырына, ажылдаарынга таварымчалыг байдал турда, үе-шактыг чедимчелиг ажыглаан, бүдүрүкчүлүг ажылдаарынга дузалыг дээрзин кооператорлар утпаза эки.

А. ХЕРТЕК,
«Шынның» корр.

Коя энергетиктиг курлавырлар — нефть, газ, хөмүр, кыпар славецтер — делегейниң энергия балансызынга кедизинде барып коя черни залевейн баар. Оларны кижилер кайы хире үр үеде ам-даа ажыглаан болуруп саналып көрген эдээн каш шинчилээшкиниер амгы үеде бар. Чижээ, нефтиниң пессимистер 20 чыл дургузуунда, оптимистер ооң-даа үш оң чыл хой үеде ажыглаан болур деп санап турар. Хөмүрүн болгаш бойдус газының курлавырлары хой үеге четчир. Ынчалза-даа ол курлавырлар чеже-даа хой болза, олар кажан-бир шагда демей-ле төнө бээр.

Энергияның катап тыптып турар үнер дестериниг хамаарыштыр ховартаан деп сөстү шаанда кайы хире чедимчелиг шилип тыпкаңыл дээрзин чугаалаары берге. Нефть, газ, хөмүр болгаш сланец кайы хире ховартаанын? Хүнүүн, хаттың, черниң иниг сугларының, далайларның көдүлүрүүнүн болгаш чаңырлырының энергизының дугайында эдээн тодаргай чугаалаа болуру маргыш чок. Ынчалза-даа биске ам-даа дыка хой он-он чылдарда атом энергизынга чүү-даа чүве дедиэжин шыдавас.

Ону үжен ажыт чылдарда ажыглаанда — 1985 чылдага делегейге 374 атомнуг реакторлу тудуп тургускан турган. Барыын Европаның электроэнергетиктиг четки-ниитиг энергия бүдүрелиниң үштүү бир кезээн ам атомнуг электри станцилиары (АЭС-тер) хандырып турар. 2000 чылда боттарының атомнуг электри станцияларының күүзүн 50 миллион кВт чедирериң (амгы үеде ССРЭ-ни санаваска 8 миллион кВт), АЭС-терге электри энергизын бүдүреринң 30—40 хуу көвүдедирин 1986 чылдың ноябрьда ЭДЧ-ниң 42-ги сессиязынга социалистиг дем каттыштырылга чүртгары төлевилээн.

Атомнуң үлүг-хуузу амгы үеде 11 хуу чеде бергеи бистиң чүртүвүска атомнуг электри станцияларының күүзүлерин 5—6 катап улгатырарын планнап турар. Оон аңгыда, чылыг-биле хандырарының атомнуг станцияларын база тудуп тургузар.

«Электри болгаш чылыг энергиязынга бистиң өзүп турар кереглелдеривисти, оларның орнун тургузарының болдунар аргаларын, атомнуг энергетикада эртем-техниктиг дешнилгениң дегелгейи үглашкынын кызымак аналиэтээнинин түңнелинде, ол арга шилип алдынган» — деп, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков ЭДЧ-ниң сессиязынга саналынга чугаалаан.

МАГАТЭ-ниң Венага болган сөөлгү тускай конференциязынга база ол-ла бодал илереттинген, АЭС-терге үрелиишкиниериниң болгаш дуза чедиреринин коллективтиг хемчегелериниң дугайын чогуур үезинде дыңнадырынга хамаарышкан делегейниң чүгула документилерин Совет Эвилелиниң саналын ёзугаар ол конференцияга хүлээп алган.

Атомнуг электри станцияларының болгаш чылыг-биле хандырарының атомнуг станцияларының тудуунуң 2000 чылга чедир программазын ЭДЧ кежигүнү чүрттарының эртем-техниктиг дешнилгезининг 2000 чылга чедир комплекстиг программазы-биле эң сырый хозбаштырарын үе негеп турар. Ол чорук эң бедик техниктиг дениелге АЭС-терин тударын хандырар, оларның аймак чок болуруп хандырарының мурнакчы методтарын ажыглаар арганы бээр.

Комплекстиг программаның үшкү эдлегликтиг угланышкынын — «Атомнуг энергетиканың дүргедээшкининг хөгжүлдези — 17 улуг темаңы хаара тудуп турар. Херек кырында ол акыдуңма он чүрттарның ядролуг энергетиказының талазы-биле эртемденнериниң болгаш специалистериниң кады ажыддажыхгазының кол угланышкынылар-дыр, ол чүрттар ийи муң чылдың эгезинге чедир кады ажылдажыглаанның онзагай байдалын тодарадыр. ЭДЧ кежигүнү чүрттарының төлевелектчилериниң кады үндүрген шинтиприн ёзугаар комплекстиг программаның темаларының талазы-биле кол координатор - организациялар кыдыр совет эртем-шинчилел болгаш конструктор төптерин тодаратқан.

Программаның бүгү онаалдаларын боттуг сөөлгү түнмелдерже угландырып турар. Аңаа кады кылыр шинчилелдер, атомнуг электри станцияларынга, чаа технологияларга херек чаа дериглериниң болгаш материалдарының шенелде үлегерлерин тургузары. АЭС-терниң айыыл чок болурунуң талазы-биле эртем-шинчилел болгаш төлевилел-конструктор ажылдары, чаа салгалдың станцияларының чаа конструкциялары болгаш концепцияларын ажылдан кылыры хамаарыжыр.

Үлам тодаратқан программаларны ажылдан кылыры болгаш дугуржуп алыры-биле, харылсалгалыг күүседиичилериниң аразында контрактыларга ат салыры-биле холбашкан 2000 чылга чедир комплекстиг программаның хемчөлиниге кады кылыр ажылдарының баштайгы үе-чадазы ам доостур. Ол организастыг үени 1987 чылдың майда доозар деп турар. ЭДЧ кежигүнү чүрттарының комплекстиг программазының үшкү эдлег угланышкынының кады үндүрген шинтиприн ёзугаар комплекстиг программаның темаларының талазы-биле кол координатор - организациялар кыдыр совет эртем-шинчилел болгаш конструктор төптерин тодаратқан.

Программаның бүгү онаалдаларын боттуг сөөлгү түнмелдерже угландырып турар. Аңаа кады кылыр эртем-шинчилел ажылдарының дугайын чугаалап турар. Оларның бирээзи Венгрияда тудуп тургускан шыгларда стендизинниң базазында ажылдан эгелей берген. реакторлар саналгаларынга эргежок чугула медээлерин инда тодарадып, АЭС-терниң ажылының чурумнарын шинчилеп турар.

Акы-дуңма чүрттарның эртемденнериниң кады кылыр ажылдарының хемчөлиин бижип алыр аргаңы берип турар база бир факт: тодаргай темалар (олар 17) талазы-биле кады ажылдаттыганың улам тодаратқан программа бүрүзүнде 30-дан 60 чедир сорулгалар бар, оларны амгы делегей стандарттарынган бедик деңнелге ажыглаар ужурлуг. Ооң аңгыда, ол ажылдан ыяпган чүүлдер социал болгаш экономика талазы-биле ш-ш ажыктыын чедип алырынче угланган болуур ужурлуг. Ооң-биле кады бар күүзүлериң эргежок чугула чүүлдер-биле хандырарын, АЭС-терге херек кезектерин болгаш агрегаттарны бүхүрүн үндүреринин талазы-биле бүхүрүлге черлерин эдээ дериниг, шуут чаа технологияларны кептерединиң барымдаалаң тургаш, кады ажылдажыганың кирижикчиин чурт бүрүзүн специализастарынче улуг кичөөнгейин салыр апаар.

Бо салдынган сорулгаларны күүседири — доңчуг берге херек. Ажыдан ыяпкы чүүлдериниң хуусаалары болгаш техниктиг деңнели дээш бүгү күүседиичилериниг харысаалгазын бединдер төлээде, өөрүн эвес күжениниң-киниерин үндүрер апаар. Акы-дуңма чүрттарның дениг ходелиишкинниниң механизмин улам сайыраңгайжыдары, ону өөрүн шинчеңгир болгаш ажыктыг болдуурары база чугула. Бо бүгү чүүлдер келир чүе чылдың ыяпкы ооң он-он чылдарында ховартаас, чырыктың болгаш чылыгның делегейде эң-не чиик өртектиг үвер дөзүн — келир үениң атомнуг энергетиказын тургузарының үндезини болур.

Федор ОВЧИННИКОВ,
Делегейниң «Интераторэнергоатом»-агыл каттыжымыкшының чиигиже директору.

(ШМА).

ЭДЧ: интеграция боттаныышкында

ЭНЕРГИЯ БАЛАНСЫЗЫНДА АТОМ

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

ТЕЛЕПРОГРАММА

ВАРШАВА. СЭТА-ның корреспондентизин Андрей Першининиң дамчытканы болза: Варшавының радиобараннар магазиниериниде совет телевидение программаларын хүлээп алырынга эргежок чугула тускай антенналарны болгаш оске-даа аппаратураларны садып эгелзон. Харылзаа спутнигин дамчыштыр ону Польшаның найысылалыиче дамчыдар, а хоорайның эң бедик бажыны болур культураның болгаш эртеминиң орду-зуунуң болгаш кырында тургускан ретранслятор Варшава чурттугларының бажыңнарынга дамчыдылганы яки шыларлыг хүлээп алышкынын хандырар.

Москвадан баштайгы дөрт дамчыдылганы бо айның төнчүзүнде чорудар. Баштай ону культура болгаш эртем орду-зуун долгандыр 20 километр черде турар тускай эде дериг-кыан телевизорлар хүлээп алыр. Варшава чурттугларның хүн бүрү орус дыл кырында чорудуп турар бирги программаның телемедээлерибиле, инитилел-политиктиг, культура, солуң, спорт талазы-биле дамчыдылгалар-биле танышкарлар.

Аңгы үеде Москвадан дамчыдылганы хүлээп алырынга белеткел дооступ турар. Москва программазын хүлээп алырын хандырып турар хуу болгаш коллективтиг антенналар тургузуп берип турар телеательелериниң адресторин пардан үндүрген. Күрүне бажыңнарында антенналарны тургузарынга чарыгдалдарны төлээрни польша найысылалдың хоорай чөвүлели бодунга алган.

Совет телевидение-биле ужуражышкынынга соңуургал Варшавада кончуг улуг. Москвы программазын хүлээп алырынга арганы берип турар антенналарны болгаш оске-даа эргежок чугула деритерекселдерни садып турар магазиниерде садып алыкчылар хой. Антенналар тургузарынга телеательелер элээн каш чүс чагыларны алган. Совет телевидениени дамчыдарынга Варшаваның телетөнү тускай каналды тургускан. Удаваа Варшавада муңмуң чурттакчыларның бажыңнарынга «Москва чугаалап болгаш көргүзүп тур» деп сестер дыңналып үнер болгаш найысыладдың солуннары совет телевидениениң программазын тургулуу парлай бээрлер.

(СЭТА).

УЖУРАЖЫЫШКЫН

ЖЕНЕВА. Бо чылдың март 18-тен 20-ге чедир экспертер дениелиниг Экономиктиг Дузалажылга Чөвүлелиниң (ЭДЧ) болгаш Европаның Экономиктиг Ниитилежилгезининң (ЕЭН) делегацияларының ужуражышкынын болган. Ол болза 1986 чылда болган экспертер ужуражышкынының уланчызы болган.

Ийи организациянның аразында албаның харылзаалар-ын тургузар дугайында болган ол харылзааларның келир үеде хемчөлин тодарадырының дугайында кады кылыр декларацияның төлевилелин өөрүнүн көөрүн делегациялар тургулчүлээн.

Төлевилелдиң элээн каш чүүлдериниң талазы-биле салдарны чедирип алырынга арганы берип турар бир девирниң мораторийин ол чүртта тургускан.

Бельгияның хой-ниитизининң удурланышкынын турбуже, Бельгияның чазаа Вашингтонның албадаашкыны-биле 1985 чылдың март айда америк 48 чалгынныг ракетаны тургузарынга чөпшөөредин берген болгаш баштайгы 16 ракетаны Флоренцада базазга сөөртүп аккелген турганы билдингир болгай. Ынчангаш чугаа болза, НАТО-нуң графигин ёзугаар тургузар деп турар 32 ракеталарның дугайында боол турар болгаш оларны 1988 чылга долузу-биле тургузар ужурлуг турган.

(СЭТА).

ВИНОГРАД ӨСТҮРҮЛГЕЗИ

СОФИЯ. СЭТА-ның корреспондентизи Василий Ковоненковуң дамчытканы болза: Болгарияга бо беш чылдың чылдарында виноград бүдүрүлгезининң тургузуунда элээн ескерилгелерни боттандырып чорудар. Агроүлетпүрүүң национал звилелиниң специалистери чигирзиг бо... аъш-чем сорттарының виноград тарыыр шолдерни калбартырының программазын ажыдан кылып турар. Виноград өстүрериниң интенсивтиг технологияларын дүргеи вептередири, суггарылганың амгы үениң системаларын тударын баш удур көрдүнгеи.

Сөөлгү үжен чылдарның иштинде болгар селекционнер виноградтың 40 хире чаа сорттарын тургускан. Оларның аразында чаагай амданнары-биле илгалып турар «Болгар», «Свежесть», «Русенский», «Абритос» сорттар бар. Ынчалза-даа эртиен чылдарда олар калбаа-биле нептеревзон, арага бүдүрериниг херек виноград сорттарын өстүрери ажыктыг турган.

Бөгүн улам-на хой санныг агроүлетпүр комплекстиг аъш-чем виноградын өстүрүп үндүреринче угланган. Чижээ, виноград өстүрүлгезин улуу-биле хөгжөөп Пазарджик округунга 1990 чылга чедир чигирзиг виноград бүдүрүлгезининң хемчөлин ийи катап улгадыр болгаш инити дүжүттүң 40 хуузу болур. Эрте быжар «Кардинал», «Плевен», «Брестовица», «Русенский мускат» болгаш оске-даа сорттарның бүдүрүлгезин көзүдедир. Сентябрьда быжар аъш-чем сорттарынга виноград шолдерниң 50 ажыг хуузун үндүрүп бээр.

(СЭТА).

МЕДЕГЛЕЛ

МАНАГУА. Рейганның администрациязының талазындан хой шериг болгаш акша хөрөнгө дузаламчызын ап турза-даа, Никарагуаның камгалакчыларындан улуг аштырышкынынга америк хөлезиленикчилер таваржып турар деп, республиканың оралакчы президентизи Серхио Рамирес медеглээн.

Каттышкан Штаттарның сомосожуларга көргүзүп турар деткимчезин делегей черлериниң кол нормаларынга болгаш Никарагуаның улузунга удур агрессиязының соксадырын Ак бажыңдан негээн Гаагага болган делегей судунуң шинтипринге удур болуп турар. Бодунуң хөлезиленикчилеринге хой миллион доллар дузаламчы болгаш амгы үениң боо-чепсээн бээрнике харамнанмайн турар америк администрациянның политиказы никарагуа өг-бүдеелерге өлүмүг болгаш хилинчектелиишкинни болдуруп турар. Никарагуаның улузу тайбың чурттап, ажылдаарын күзеп турар, ынчалза-даа контрастың шуут чылча шаптырарындан чайладырын оралдажып, АКШ-тың чагырыкчы бөлүктериниң белеткеп турары боо-чепсектиг дөрт агрессиязын ойтур шаварынга олар доктаамал белеп турар үжүрлүг деп, С. Рамирес онзалап демделээн.

Төп Америкада айылыдыг байдалды политиктиг таварыштыр шинтипрлеп алырынга сандиножу чазактың шинтипрлиин Никарагуаның оралакчы президентизи бадыткаан болгаш бар айтырыгларны тайбың шинтипрээриниң оруктарын кады дилеп тыварыиче ол навыиың чурттарын кыйгырган.

(СЭТА).

КАМНАЛГА

БУХАРЕСТ. СЭТА-ның корреспондентизи Юрий Баусиниң дамчытканы болза: республикада эң улуг деп санадыг турар Слатин хоорайда алюминий заводун «ак металл бүдүрүкчүзүү» деп адап турар. Делегейниң он-он чурттарынче, оон иштинде социалистиг дем каттыштырылгазының чурттарынче оон алюминий порошогу, фольганы, суурлыдактарны, холуксаларны, тудуг конструкцияларын болгаш чүс-чүс аттыг оске-даа продукцияны чорудуп турар.

Ынчалза-даа алюминий комбинады алырның чүрле мурнакчы бүдүрүлгези эвес, харын-даа электроэнергияның улуг хереглекчизи болуп турар. Ынчангаш амгы үеде Румыниядың улус ажылагайы оларны чүүлге бергедээшкинге таваржып турда, энергияны камнап алыр талазы-биле улуг күженнишкинни шинтипрлээр ужурлуг. Оон аңгыда, ол ажылдан ыяпкан чүүлдер социал болгаш экономика талазы-биле ш-ш ажыктыын чедип алырынче угланган болуур ужурлуг. Ооң-биле кады бар күүзүлериң эргежок чугула чүүлдер-биле хандырарын, АЭС-терге херек кезектерин болгаш агрегаттарны бүхүрүн үндүреринин талазы-биле бүхүрүлге черлерин эдээ дериниг, шуут чаа технологияларны кептерединиң барымдаалаң тургаш, кады ажылдажыганың кирижикчиин чурт бүрүзүн специализастарынче улуг кичөөнгейин салыр апаар.

Бо салдынган сорулгаларны күүседири — доңчуг берге херек. Ажыдан ыяпкы чүүлдериниң хуусаалары болгаш техниктиг деңнели дээш бүгү күүседиичилериниг харысаалгазын бединдер төлээде, өөрүн эвес күженнишкинниерин үндүрер апаар. Акы-дуңма чүрттарның дениг ходелиишкинниниң механизмин улам сайыраңгайжыдары, ону өөрүн шинчеңгир болгаш ажыктыг болдуурары база чугула. Бо бүгү чүүлдер келир чүе чылдың ыяпкы ооң он-он чылдарында ховартаас, чырыктың болгаш чылыгның делегейде эң-не чиик өртектиг үвер дөзүн — келир үениң атомнуг энергетиказын тургузарының үндезини болур.

Федор ОВЧИННИКОВ,
Делегейниң «Интераторэнергоатом»-агыл каттыжымыкшының чиигиже директору.

(ШМА).

ДЭН СЯОПИННИҢ ЧУГААЗЫ

ПЕКИН. Бо чылын күүзүн чымыдыраар деп турар Кыдаттың Коммунистиг партиязының XIII съездизинге КУР-ның социалистиг хөгжүдезининг чаартышкынын үр болгаш доктаамал хөгжүдеринге таварымчалыг байдалды тургузары-биле чурттуң политиктиг тургузуунуң реформазының айтырыгларын ачаа чугаалажып көөр деп, ККП-нин чөвүлекчилериниң төп комиссязының даргазы Дэн Сяопин медеглээн.

Социалистиг чаартылга чорудулгазының үезинде каштыкы чурттар-биле харылзааларны болгаш чурттуң иштинги харылзаалары калбартыр, чугаалажымышкынар үзүр чүрүүрүндэ дээрзе деп санап турар бис» деп Дэн Сяопин медеглээн.

(СЭТА).

БАШТАЙГЫ МАГАЗИН

ПЕКИН. СЭТА-ның корреспондентизи Вячеслав Томилининиң дамчытканы болза: Кыдатта эң баштай ажыттынган экономиктиг литератураның тускай магазинин ажылагай чорударының мурнакчы аргаларын нептередир болгаш тайылбырлаар, бүдүрүгетеге эртем-техниктиг бодалдың чедимшкиниерин дүргеи нептередириниге арганы бээр ужурлуг. Ооң баартыктарында экономиктиг эртемниң теориязының, бүдүрүлгезин эргелеп башкарарының талазы-биле хой санныг литература, очулдурган материалдар, янзы-бүрү тайылбыр болгаш статистика чыңдылары, оскеда хой парлап үндүрген чүүлдер бар.

«Бейцзин жибао» солуннуң айтып турары-биле алырга, чаа магазинни тургускалы чүртта экономиктиг литературага өзүп турар негелделиң хандырарынче угланган. Ол чорук чүртта ажыл-агый системазының чорудуп турар реформазының байлдарында онза илдең апарган. КУР-нуң ном үндүрер болгаш полиграфия организациялары-биле магазиниң директизязының ажыл-херекчи харылзаалар-ының ачызында, эрткен үелерге бодаарга, тускай экономика литературазын парлап үндүрери элээн дүргедеп, ынчангаш чугаа болза, НАТО-нуң графигин ёзугаар тургузар деп турар 32 ракеталарның дугайында боол турар болгаш оларны 1988 чылга долузу-биле тургузар ужурлуг турган.

(СЭТА).

ДУГУРЖУЛГА

ДЕЛИ. (СЭТА). Индия биле Пакистанның аразында шериг күжү-биле боол турар чөнгээлерни соксадырының талазы-биле кылдынган дугуржулганың үшкү үе-чадазын боттандырып эгелзон. Дугуржулганың үшкү эдлегликтиг көрдүгенин ёзугаар 100 муң шеригни бүгү техниказы-биле кады ийи чүртүүн кызыгаарындан эргиде турган черлерниче чорудар. Дугуржулганың ынзыг ниилыг болганынынын бо чылдың эгезинде Пакистанның шериг каттыжымыкшынарының ийи чүрт аразында кызыгаарга хөйү-биле мөөңнеттингенинден тургустуун келген берге байлдалы тайбынчыдарынга эки салдарны чедирип турар.

Ол кариб чүртта кижиниң эргелери эң-не кар-берге байлдаларга болуп хевээр артыкаа. Ынзыг түңнелди кижиниң эргелериниң талазы-биле комиссия кылган. Ол аңаа ажылчын аян-чорук кылыы чораан. «Фортуна» кара-бажыңга баарын улуг бергедээшкиннер-биле чедип алган, комиссияның кежигүннери ында турул турар хоруглаттырганнарының аар берге байлдалы кайган көрген. Дюваллеңниң үезинин ол коргунчуг кара-бажыңында хоруглаттырган патриоттарын хилинчектээри болгаш дорамчыларын мурнуку мынкаа хүн бүрүнүң болуушкуну болуп хевээр артыкаа.

ТҮРУКТА: бөгүнгү Ганти.
(СЭТА-ның фотохрониказы.)

ШКОЛАДА

Бакыл Байыр-ооловна Доңгак улус середилгезинин шүгүмүнде ажылдап келгенинде бээр 28 чылдар эрткен. 1973 чылдан бээр Сарыг-Септиг № 2 ортуман школазында башкылап турар.

Өзүп олурар салгалды Төрээн чуртунга бердингеш, эртемниг, культурлуг хамаатылар кылдыр өстүрүп кижизидеринге хоочун башкы, коммунист Б. Б. Доңгактың кижиге улуг улуг.

ЧУРУКТА: Сарыг-Септиг № 2 ортуман школазында середилге эргелекчизи Бакыл Байыр-ооловна Доңгак середиңгелериниң ортумак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

КҮШ-АЖЫЛГА ЧАҢЧЫКТЫРАР

Тес-Хем районуң улус середилге киллизи школа бүрүзүнге середилге-кижизидилге ажылының каңчаар чорун турарын хынап турар. Ылаңгы школа реформазының амыдыралга каңчаар боттанып, кайы школада хожудагай чорун турарын районо ажылдакчылары кичээнгейге алган. Бо айтырыглар амгы үеде дүргедөшкин биле болган эде тургустуушкунбиле сырый холбашкан дооза билдингир.

Чоокта чаа Чыргалаңды ортуман школазынга чорукан хынапта эде тургустуушкунуң оожум чорун турарын көргүскен. Ылаңгыя спорт болган техниктиг базылар кылдыр өстүрүп кижизидеринге хоочун башкы, коммунист Б. Б. Доңгактың кижиге улуг улуг.

ЧУРУКТА: Сарыг-Септиг № 2 ортуман школазында середилге эргелекчизи Бакыл Байыр-ооловна Доңгак середиңгелериниң ортумак.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

«МЭЭҢ СУУРУМ ЧҮС ЧЫЛ БОЛГАШ»...

Ындыг аттыг чуруулга конкурсуу Бора-Тайга ортуман школазынга эрткен. Аңаа оңнуг болгаш кара карандашбиле чураан 64 чуруктарны аңгы-аңгы класстардан 20 автор киирген.

Бора-Тайга суурун 2087 чылда кандыг болурул? Ону уругларның боттарының чураан чуруу-биле көргүскеннер. Аңаа фантастиктиг бодал, келир үе керек болбайн аан. Чуруп турар темаларның кол кичээнгейги социал айтырыгже углаган. Оон алган көргө, амгы бора-тайгажы школачылариның хүнде тургустуунуп турар айтырыны үзүп шинтикрлеп алса дээш бодап чуруктарда сиңиккен.

Конкурстуң эң биче киржикчиэн дөрт класстың середилгезинин Марат Сарыглар, оңгу классчы Андрей Ооржак, сес класстан Сарыглар Роза олар шаңналдыг черлерни эзлээнер.

О. КАЙ-ООЛ.

КҮШ-КУЛЬТУРА БАШКЫЗЫ

Александр Түгжү Бай-Хемде Тарлаг сес чыл школазында он дөрт чыл иштинде күш-культура башкылап турар. Ол боду анда өскен, школаны доозган. Школачы чылдарында-ла спортка хандыкшылдыг чораан. Хаакка майнаарынга, чаржырынга ол республика маргылдааларынга доктаамал киржип келген.

А. Түгжү баштайгы үелерде школага ажылдап кээрде бергелер тургулаан; күш-культура кичээлдерин эртиреринге ыраа-биле тускайлап кылган шолчүгештер чок, дериг херекселдер чедишпес, кичээлдерге середиңкилериниң белеткели кошкак турган. Аңаа башкы ажылды сегилер дээш баштайгы үеден эгелеп оралдажышкыннарны кылып, кичээлдерниң шинарынче сагыш салып келгенинин түңнелинде, чамдык чүүлдерин эдип аптар аргалыг апарган. Оон бир чилеэ, кыш ку үеде кичээлдерге ажылдаар хаактарны, ботинналарны болгаш даңгыштарны школаның акша-төгерии-биле садып алган. Класс бүрүзүнге кичээл эртиреринге ол четчир апарган. Волейбол, баскетбол бомбуктерин база чоорту тыптыкшын, четчеден алган. Оон түңнелинде середиңкилер күш-культура кичээлдеринге чоорту хандыкшын, спорт секцияларынга киржип турар апарган. Ам школада барык 100 хире эжеш хаактарны середиңкилер киргээрге-даа, хостуг шагымдаа ажылдап турар. Оон аңгыда шыдыраа, стол теннизи, турисчи походка ажыглаар дериг-херекселдер четчир, ону доктаамал ажыглап турар.

Школаның спорт залының иштин дерип сегиткен, арыгсилиг. Кичээлдерге уруглар шүүтү спортчу хептиг кээп турар.

Кичээлден дашкаар үелерде волейбол, баскетбол, шыдыраа, хаак секцияларын башкыдан аңгыда активчи школачылар эртиирип турар.

А. Түгжүүнүң середиңкилери эрткен середилге чылында районуң школачыларының шыдыраа маргылдаазында бар. Ол дугаймизе айтырыгны А. С. Түгжү школаның директциязынга, совхоздуң удуртукчуларынга кам-удаа тургузуп келген. Совхоздуң парткому, ВЛКСМ комитедиң школа-биле харылзаалдың экижитвейн турар. Район үезүнче ыяш кандыг-бир совхозче мартылдаа чоруур дээрге, транспорт-биле камжырбайн турар. Оон түңнелинде планда көрдүнген ажылдар кылдынмас ыяш орунга машина дозуп, ийи-чайгыстап чер чедер. Тарлаг биле Арыаан суурдуң аразы 18 километр.

Чонуун культуралуг дыштакылгазын, спортчу хемчегларни эрттиреринин дугаймында совхозка чугаалаамп, шинтиирзевейн турары четпес.

А. С. Түгжү — аныяк коммунист. Ажылынга харысалгалыг боорга, ону суурнуң чону хүндүлээр. Ол школадан, райкүүскомуун улус середилге киллизинизен кам-удаа шаңналдып, мактаткан. Бодуңун биилиин бедидип, Кызылдың педагогика институдуңун үшкү курузунда бот-середилге-биле середиг турар.

А. МААДЫР-ООЛ.

СОЛУН НОМ

Партияның болгаш күш-ажылдың хоочуну Х. А. Анчымаа Токаның «Эрткен оруктарым» деп тооду-номчуун оду-ругларында амыдырал ёзулуг-ла кижиниң судал-дамыры дег соп, дыңналып, Совет Тывазының эрткен-даа, амгы-даа үелерин каракка кестүп турар кылдыр бижээнин магадап номчудум. Солуп болгаш эки номну номчукчуларга бараалгатканы дээш, Хертек Амырбитовнага өөрүп четтирге-нимни соглекседим.

Тыва дылга ыяш солуп, хаңы утка-шынарлыг, амыдыралды боттуг болгаш шын көргүскен номнарны моон соңгаар-даа хөйүү нарлап үндүрери дыка күзенчиг-дир. Тыва дылда номнар үнзе-даа, эвээш тираждыг, дыка кызыы парлаттынып турар дээш номчукчуларның чөптүг хомудалын чүүдүгүүнүн деткиир-дир мен.

Совет Тываның төөгүүзүнде дыка хөй чаагай болуушкуннар кызыы бижиттиниир, төөгүге боду киржип чораан сураглыг хоочуннарның «Эрткен оруктарым» чижектиг номнарының нарлалгада үмейн турарын ажыы-биле хомудап чугаалаары чеже артык эвес.

«Эрткен оруктарымның» авторунуң үр үениң дүргүзүнүн чонунга, төрээн партиязынга шынчы, ак сеткилиг болган телептиг бараан болганы ёзулуг төөгүдүр. Ук ном аныяк өскенге ажыктыг, чаагай үзегер-чижек болуру маргылдаа чок.

«Эрткен оруктарымның» кончуг кичээнгейлиг номчаан, хандыр шүгүдүүн боданыр болза, бистиң үениң аныяк салгалы үк номдан болгунга ажыктыг дыка хөй көзөндиргиг середилгени ап болур. Бодуң каңчаар ап чорза чогуурул, киржиин биче сеткил каңчыңгаш каастай бээрид, каңчаан ада-иелериниң телептиг салгакчылары болурул, үебиле деңге базарда чогум чүүү кылза, каңчаар чурттаза эки-ил дээш чижектиг элдирелгэ айтырыгларга ук номнуң автору чурттагланының байлак дүрүлгези-биле аныяк салгалга өртектиг сүмелерни берип турар.

А. БОРБАК-ООЛ.

КОНКУРСТАР ЭРТКЕН

Эртиен айның төнчүзүнде Тээлиге улусчу чогаадылга фестивальның эзлүлегли кергүзүглери болуп турган. Шия коллективтериниң база «Моңгүлек» чечен чогаал каттыжышкынының киржикчилериниң уран номчулга конкурстары эрткен.

Шияның алды коллективиниң ниитизи-биле чеден ажыг ойнакчы киргиккен. Район төвүнде КМК коллективиниң киржикчилери В. Кек-оолдуң «Хаймараан бот» деп шиназын Оскен-оол Хондурай тургускан. Ол боду Сарыг-Ашактың ролюнга эки ойнаан. Оон уруу Фаина Хондурай Караның ролюнга, кадайның ролюнга Зоя Комбу база эки ойнаанар. Бо коллективтиң бирги чергезинде диплому-биле шаңнаткан.

Ийиги чергезинде диплому болгаш эртектиг белекти эмнелге коллективи алган. М. Шолоховтуң «Ногаа кадар чызы» деп рассказын Владимир Хомушкуның шинжиткен-биле Долгар Коцга тургускан.

Үшкү черде — бай-талчылар. Олар Николай Куулардың «Алдат» деп чаңгыс кижелиг шинзинде овур-кевирлерни эки тургузуп шыдаан. Мария Чымбага, Галина Комбуга хүндүлеп бижиктерни, белектерни тыныскан. Режиссёр Б. Х. Чүлаңм-Сюрюн ролдарга кижилерни таарыштыр шилип алган.

С. БЮРБЕ.

МАССАЛЫГ БОЛГАН

Чоокта чаа районуң Культура бажыңынга улусчу чогаадыгларның фестивальды болуп эртиен. Ол хире солуп концертти Монгун-Тайганың чону чонну чылдарда корбаан. Бо солуп көргүлдеге аажы-ажыг-лардан, бүдүрүлге болган албан черлерниген, школа болгаш оске-даа коллективтерден 263 кижи киришкен.

Улуг Октябрьның 70 чыл ионга тураскааткан көрүлге тыва улустуң аажыдыралын, улуг Фус улустуң дузалаа-ёзын чүүлге тоза көргүскен. Төрээн чуртту, ыяшыралды болгаш ас-кежиктиг алгаан ырлар, шүлүктер, коваяктар чаңгыландыр тургаш. Дүрген чугаалар, тыныскыттар, тоолдарлаа үлүдүлер, бойдуска бөрээлөөр көрүкчүлерниң сөөлүргалын хаара тутпан. Игил, быламчы, хомус болгаш хоошулуур үнү солчуп, бот-боттарын кыйгырыжын турган. Каргыраа, сыңзыг болгаш хөөмей көрүкчүлерни улам магадаткан.

Ураң чүүлдүң Бүгү-россия көрүдлезинин лауреады Хертек Мыйлоннуң улустуң ырыларын ырлаашыны, күш-ажылдың хоочуну Иргит Шожуңдуң игилге авазагы, Михаил Айбашының таңмылары көрүкчүлерниң макталын алган. Ураң талантыг магадаткан кижилерни оон ыпай оң-оңу-биле адап болур. Шинчилеп маңаа чугаалаксаан чүвеи — көрүлдениң киржикчилерниң-даа, көрүкчүлерниң-даа активти чорууның оскези. Маңаа эде тургустуунуушкунуңуң үзүттүг болганы чугаалок.

Ч. ХҮРАЛ.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

МАРТ

24. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30—«Үе». 8.15 — «Частың он чеди шинчизин». Он ийи сериялыг ураң-чечен телефильм. 2-ги, 3-кү сериялары. 10.30 — «Үе-чергелериниң музыкалары». Импровизация дугайында. 11.30 — «Тайга чурттуг Робинзоннар». Чартык чүс чыл иштинде кижилерден адырлыг чурттап келген Лыховтарның ог-бүлезиниң дугайында. 12.20—12.25 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Бөгүнгү хүн, даартагы хүн.» Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 16.45 — «Хол үзүү». Устүүк классчы көрениккилерге литературулуг вихторина. 18.00 — «Ынак Төрээн чуртум». Фотоконкурс. 18.10 — Уругларга фильм. «Элистиң чалтанчыг ужураадары». 3-кү, 4-кү сериялары. 18.40 — Бөгүн делегейде. 18.55 — «Кадзэ ажыл-агыйлыг билиглериниң университеди». Мал ажыл-агыйында интенсивтиг технология. 19.40 — — «ССРЭ-ниң Күрфильмофонд» чыындызындан». «Федор Никитин болган Фридрих Эрилер». 21.00 — «Үе». 21.35 — «Частың он чеди шинчизин». Он ийи сериялыг ураң-чечен телефильм. 3-кү сериязы. 22.45 — «Хаттан дүргеп». Черлик аттар дугайында док. телефильм. 23.00 — 23.25 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — Эртем-таймылбырлыг фильм. 8.35 — «Будильник». 9.05 — Мультфильмнер. 9.35 — Орус чугаа. 10.05 — КПТУ сургуулдарыга. Эстетиктиг кижизидилге. Скульптура. 10.35 — —Уругларга фильм. «Алдың идикчигештер». 1-ги серия. 11.40 — Франкуз дыл. 12.10—12.45 — «Эки турелчылар». Ураң-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. «Тим деп сураглыг өдүрек оглу». 18.30 — «Үе болган үе-чергем». «Комсомол — съездизинге». ВЛКСМ-ниң XX съездизиниң делегаттары Евгений Плетнев, Аяжмаа Доңгак-биле ужуражылга! хөгжүм-шим театрының чогаадыкчы алыжтарында. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Бот-оруглагарымга болган коллективтиг керээ». СЭКП-ниң XXII съездизин аттыг совхозтуң кол экономизи Д. М. Монгуш-биле интервью. «Культура болган амыдыралга». Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалының Улуг-Хем районунда чорун турарының дугайында райкүүскомуун культура киллизиниң эргелекчизи эш Л. С. Артыманың чугаазы. 19.55—Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңдар, чаштар!». 20.15 — Ленинградта капитал тудугунуң нарын айтырыгларының дугайында док. фильм. 20.35—С. Рахманинов. Ийи фортепианого сюита. 21.00 —«Үе». 21.35 — Й. Гайдиның Лондонга чогаатқан симфонияларындан. Симфония № 97. 22.05 — Бобслей. ССРЭ-ниң чемпионады. Сигуулдадан дамчыдылга. 22.35 — «Киржип турар кижилер болгаш...» Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. К. Райкин киржир. 23.00 — 00.45 Баскетбол. ССРЭ-ниң чемпионады. Эр кижилер. Бирги чер дээш маргылдаа. ЦСКА — «Жальгирис».

25. СРЕДА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — 10.40 —«Частың он чеди шинчизин». Он ийи сериялыг ураң-чечен телефильм. 3-кү, 4-кү сериялары. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Уругларга болгаш ажыктарга музыкалыг Бүгү-эвилел неделязы». 17.20 — «Дахабай болгаш оттурукчу шак». Мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 17.30 — «Элладаның черинде». Кинодокчулал. 18.15 — Уругларга фильм. «Элистиң чалтанчыг ужуралдары». 5-ки, 6-гы сериялары. 18.50 — Бөгүн делегейде. 19.05 — «Кижилериниң чүрекгери хөлзедир». Ленинчи комсомол шаңналының лауреады. РСФСР-ниң улустуң чурукчузу А. Шиловтуң чогаадыкчы ажылынның дугайында док. фильм. 20.00 — «Оске кижилер». Телеочерк. 20.45 — Москва хоорайның «Салют» Культура ордузуңуң орус ырның ансамбли «Весняночка» ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35—Шыдырааа үндүрүлгези. Делегей чемпиону ат дээш маргылдаа. 21.45 —«Частың он чеди шинчизин». Он ийи сериялыг ураң-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 23.00 — «Нукус». Док. телефильм. 23.15 —23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Эртемниң арын-шүүрү». К. А. Тимирязев дугайында этюд». Эртем-таймылбырлыг фильм. 8.35 — «Европаның оорушкузу». Уругларның бот-тывынгыр коллективтериниң фестивалы. Белградтан дамчыдылга. 9.50 — Шыдырааа школазы. 10.20 — КПТУ сургуулдарыга. Ог-бүле амыдыралының этниказы болган психологиязы. 10.50 — Уругларга фильм. «Алдың идикчигештер». 2-ги сериязы. 11.55 — Немец дыл. 12.25 — «Ирина Медведева ойнаар». (скрипка). 12.45—13.35 — Ю. Фучик дугайында рассказ.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Док. фильмнериниң программазы. 18.40 — Делегей байдалының дугайында беседа. 18.50 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылын толептиг уткуур». «Эде тургустуунушкун: ынжи фактору». 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Соңгукчуларның чагыглары — чурттакчы чонуң тура-соруунуң болгаш эрге-ажылының илередиишкинин». Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондарның чугаазы. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңдар, чаштар!». 20.15 — Музыкалыг киоск». 20.45 — Кадык болурун күзедиңге. «Силерниң биоритиңериңер». 21.00 — «Үе». 21.35 — Й. Гайдиның Лондонга чогаатқан симфонияларындан. Симфония. № 97. 22.05 — 22.35 — Фехтование. ССРЭ-ниң чемпионады.

26. ЧЕТВЕРГ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15—10.35 — «Частың он чеди шинчизин». Он ийи сериялыг ураң-чечен телефильм. 4-кү, 5-ки сериялары. 16.00 — Медээлер. 16.15 — Спорт болгаш киржи. «Шагни деп киржи чораан». 16.45—«...Он алды харга чедир болгаш оон улуг назы». 17.35 — ВЛКСМ-ниң XX съездизиниң уткуштур. «Дилэшкин». 18.05 — Уругларга фильм. «Элистиң чалтанчыг ужуралдары». 7-ги, 8-ки сериялары. 18.35—Эртем болгаш амыдырал. 19.05 — Бөгүн делегейде. 19.20 — «Киржи болгаш хоойлуу». Күрүне үлегүүрү (каттыжышкынының) дугайында Хоойлуунуң телевилениң чугаалажыл тур. 19.50 — «Камера делегейже көрүп тур». 21.00 — «Үе». 21.35—Частың он чеди шинчизин». Он ийи сериялыг ураң-чечен телефильм. 5-ки сериязы. 22.40 — Поэзия бөгүм. В. Костров. 23.10 — 23.30—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —«Малчының арттары». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 8.35 — Калинин хоорайының профовилеедериниң Культура ордузуңуң «Тверь» ыр болган танцы ансамблиниң концерти. 9.05 — Бистиң садыыс. 9.35 — Фильм-концерт. 10.20 —КПТУ сургуулдарыга, Төөгү. 10.50 — Мультфильм. 11.20 —Испан дыл. 11.50 — 13.05 — «Туманнигда ийи узун медээ». Ураң-чечен фильм.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.15 — «Соңуургактарга». Делегейниң театр хүнүүнүң дугайында. Театр сээн амыдыралында. 18.35 — Док. фильм. 18.55 —«Объективте— Совет Тыва». Улуг Октябрьның 70 чылынга тураскаатқан кинофотоконкурс. Туранның «Колос» культура бажыңының «Объектив» кинофотоклубунуң ажылдарының делгелгези. 19.15 — Телемедээлер. 19.25 —«Азия төвү». Программада: Медээлер. «Кадзэ тудугларда». «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынында № 2 КМК-ның начальниги М. Н. Ховалыг-биле интервью. «Часкы хөвү ажылдарынга уткуштур». 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00— Тамчыктыг удуңдар, чаштар!». 20.15 —Ритмниг гимнастика. 20.45 — Кадык болурун күзедиңге. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Игорь полуүүнүң дугайында сөстүүн» оруктары-биле» док. телефильмниң баштайгы көргүзүү. 22.05 —22.35 — Фехтование. ССРЭ-ниң чемпионады.

27. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 —Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15—10.35 — «Частың он чеди шинчизин». Он ийи сериялыг ураң-чечен телефильм. 5-ки, 6-гы сериялары. 16.00— Медээлер. 16.15 — Хөглүг старттар. 17.00—«Дуруаулга акшадан үнедиг». Док. фильм. 17.10— Уругларга фильм. «Элистиң чалтанчыг ужуралдары». 9-ку, 10-гу сериялары. 17.40 —Арагаалашкынның хорааның дугайында эртем-таймылбырлыг фильмнер. 17.55 —Бөгүн делегейде. 18.10 — Камель Джумблат». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 18.40 — Делегей болгаш аныяктар. 19.40 —Сценаның көрүнчүү. Театр допчуралы. 21.00 — «Үе». 21.35—Шыдырааа үндүрүлгези. Делегей чемпиону ат дээш маргылдаа. 21.45— «Частың он чеди шинчизин». Он ийи сериялыг ураң-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 23.00 —23.20—Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.15 —«Ак-кыыл хат». Док. телефильм. 8.35 — Аваамның школазы. 9.05 — К. Гоцци — «Кускун». Москваның шоодуг театрының шинзи. 11.05 — Англи дыл. 11.35—13.05 — Уругларга фильм. «Эртинелер ортулуу».

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.30 —«Театр: нарын айтырыглар болгаш дилээшкинер». Делегейниң театр хүнүнге тураскаатқан дамчыдылга. 19.05 —Телемедээлер. 19.15 —«Ажык чагаа». 19.45 — Телемедээлер. 19.55—Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңдар, чаштар!». 20.15—«Ырлар куттуүп турар кудумчуда». ССРЭ-ниң улустуң артизи. Н. Кутузовтуң удуртулгазыбиле ТТ болган БР-ның оруе ырларының үлегерлиг никти ыр коллективиниң концерти. 20.45 — «Кадык болурун күзедиңге». Тыныс гимнастиканың кичээли. 21.00 — «Үе». 21.35 — «Андроникковтуң солуу». «Тагилден тып алган чүүл». Эртем-таймылбырлыг фильм. 22.40 —23.15 —Гандбол. ССРЭ-ниң чемпионады. Эр кижилер. СКА (Минск)—МАИ.

28. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 —«Үе». 8.15 —«Частың он чеди шинчизин». Он ийи сериялыг ураң-чечен телефильм. 6-гы сериязы. 9.30 — АБВГДейкинги. 10.00 —«Могадыычал дүштүк кыс». Мультфильм. 10.20 —Фильм-концерттиң баштайгы көргүзүү. 11.10 — «Дириг амытаннар дугайында». 12.05 — Бүгүдеге болгаш ниижи бүрүзүнге. 12.35 — Чайгы үеже шинчиринниң дугайында. 12.45 — Бөгүн делегейде. 13.00 — Идея хереглеттинин турар. 14.00 —«Кижи шүүтү чүвени шыдаар». Док. телефильмниң баштайгы көргүзүү 15.00 —Чугула чугаа. «Бичии экран-улуг сатыы човаашкыннары». Телезаводтарның харылзаазы. 16.30 —«Бир-ле катаң шилип алган орук». Г. Каменный ырлаар. 16.50—«Кады ажылдажылга». Тележурнал. 17.20 — «Төөгүүнүң ошпес одуругларын». Улуг Октябрьның онзага. «Челюскиничилер». Ураң-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 19.45 —Мультфильм. 19.55—«Ийи ажыл үзел-бодал». Москва — Нью-Йорк телекөвүрүг. 20.45 —Улустарның ааллагары. 21.00 — «Үе». 21.35 —Суббота кежээзинде. «Ырлажылдылар, оңнуктер». 23.20 —23.30 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртенги гимнастика. 8.20 — А. Гавзунов. Лирикиг поэма. 8.30 — Ритмниг гимнастика. 9.00 —«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 9.30 — Делегейниң ураң чүүл культуразы. И. С. Бах. Амыдыралының болган чогаадыкчы ажылының ырнамары. 10.25 — «Дузап каан ыт». Ураң-чечен фильм. 11.35 —«Хатчиньче зэп келгеним». Белорусс ССР-ниң М. Горький аттыг Күрүнеиниң орус шинги театрының фильм-шинзи. Ниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги кезектери. 13.10 —«Кадыкшыл». Киевтен дамчыдылга. 13.40— «Ада-чурттуң үнелиг аттары». «Горький ада-дыр. Ол дугаймизе айтырыгны А. С. Түгжү школаның директциязынга, совхоздуң удуртукчуларынга кам-удаа тургузуп келген. Совхоздуң парткому, ВЛКСМ комитедиң школа-биле харылзаалдың экижитвейн турар. Район үезүнче ыяш кандыг-бир совхозче мартылдаа чоруур дээрге, транспорт-биле камжырбайн турар. Оон түңнелинде планда көрдүнген ажылдар кылдынмас ыяш орунга машина дозуп, ийи-чайгыстап чер чедер. Тарлаг биле Арыаан суурдуң аразы 18 километр.

Чонуун культуралуг дыштакылгазын, спортчу хемчегларни эрттиреринин дугаймында совхозка чугаалаамп, шинтиирзевейн турары четпес.

А. С. Түгжү — аныяк коммунист. Ажылынга харысалгалыг боорга, ону суурнуң чону хүндүлээр. Ол школадан, райкүүскомуун улус середилге киллизинизен кам-удаа шаңналдып, мактаткан. Бодуңун биилиин бедидип, Кызылдың педагогика институдуңун үшкү курузунда бот-середилге-биле середиг турар.

А. МААДЫР-ООЛ.

КИНО

МАРТ 24-те

«НАЙЫРАЛ»: «Капитан «Пилигрима» 11.10 «Маневры на 5-том этаже» 9.30, 13.05, 14.40, 16.15, 17.50, 19.25, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Золушка» 12.00 «Если ты не со мной» 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «В ветвях ветшим» 15.00 «Выкуп» 16.40, 18.30, 20.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Киносборник» 9.00, 12.20 «Киносборник» 11.00, 14.20 «Подружка». «Прости» 15.40 «Охота на дракона» 17.50, 19.50, 21.50 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Каменный цветок» 16.00 «Корона Российской империи, или Снова неуловимые» 17.20, 20.00 шактарда.

агаар

Республикага шокар бүдүүттер, хат кошкак. Дүрбе агаарның температуразы 18—23, чамдык черлерге 28 — 33 градус соор. Хүндүзе 4—9 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылыг болур.

Кызылга чуга будуттар. Дүне агаарның температуразы 18—20, хүндүзе 4—6 градус соок болур.

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко үдумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ: редакторнуң 2-24-83, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, карымсалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистеринин 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистеринин 2-37-13, чагаа киллизинин 2-41-27, информация киллизинин 2-20-60, культура киллизинин 2-23-54, кодзэ ажыл-агый киллизинин 2-21-47 корректорларының 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуп келбейн бараанда 2-32-75 телефоннар долгаар.

Солуунуң индексиз 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлатта ажыры.
Тиражы 22108 эк.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном сатыынын керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко үдумчузу, бажын № 1.

Чагыг 3477.
ТС—00067.

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

№ 72 (13372) | 1987 чылдың март 25, среда | 1925 чылда үндезилеттинген | Өртээ 3 копеек

70

Тываның ажылчы чону совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга сорук кирип, күжениишкинниг ажылдап турар

ДЕПШИЛГЕЛИГ АРГА-БИЛЕ УДАВАС УЖУП ЭГЕЛЭЭР

Кызыл аэропортунда база бир онзагай самолёттар шөстүп келген. Чаа самолёттуң марказы Л-410 УВПЭ. Сөөлгү дөрт үжүк дээрге ужуп үнерде-даа, хонарда-даа улуг тол кереглевес, хей чарыгдал чок дээн ол. Бүдүрүлгени Чехословак Социалистиг Республика. Улуг Октябрьның 70 чылынга Тываның авиаотряды үш чаа чехословак самолёттуң алган.

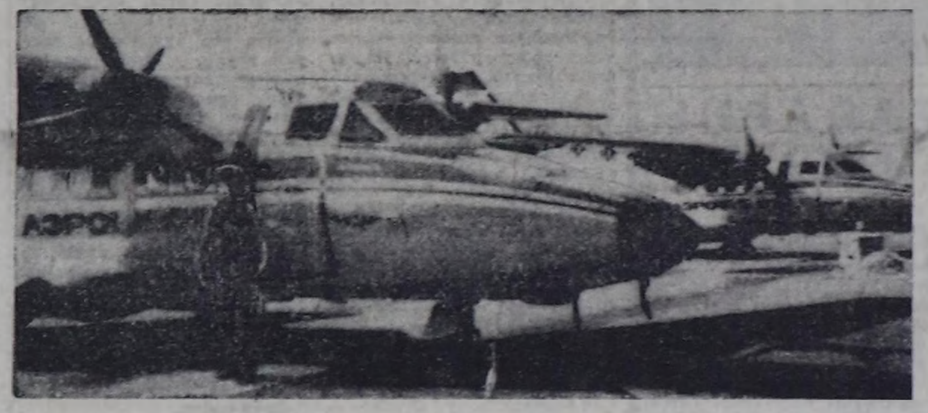

Моон мурнунда Тываның делгемнеринге ужуп эгелээн Л-410 самолёттарга 15 кижи олурар турган. Ол самолёттуң даажы улуг турганыы пассажирлөр эки билир. Дүрген ужар «кан куштарның» ачызында эвээш уе болгаш-ла, Тываның кайы-бир булуңунда чеде берген олурар бис. Ол эртем-техниктиг дешпилгениң ачызы-дыр.

Чаа келген самолёттарның мурнундааглыларындан ылгалыр онзагай түүлдери: 19 пассажир олурар, хүрүзау ужу адыр эвес, а беш адыр, приборларын шуут-ла чаартып кылган, пассажирлөр ажыглаар болур кислород дериг-херекселдери, даглыг черлерде самолёт хондурар черлериниң агаары соок болу бергенде шимчедикчииниң күүзүн улгаттырыптар кылдыр чаартып кылган, хемчээли 700-800 метр черде ужуп үнер база 800 метр хемчээлдиг черге хондуруп болур. Салгынадыр болган чылыг бөөр системалы чаарткан, одаар түүл кудуп алыр демелде бакты тургускаанының ачызында ужудуушкуну-ну база бир шак иштинде уламы уламчылап болур. Бо самолёт-биле Кызылдан ужуп үнеш, Новосибирск, Барнаул, Кемерово, Иркутск, Томск хоорайларның кайы бирөзүнге чедир кара-даа хоимайн ужудуп чедип болур арга база бар. Самолёттуң кайы хире бедик ужудуп чоруурун болган оон дугаа-ры черде диспетчер албаныыне автоматикавың дузазы-биле дамчыдыптар кылып кааны база-ла чаа түүл боон турар.

Тываның агаар делгемнеринге хей чылдарда ужудуп чыннар хемүр-даш маанаар болгай. Ол-бүле керээнинге шилчөөн соонда, оон ойталаар ужурга таваржыр апаар. Түге дээрге өртээ аар. А киржең—чайгаар бүткен одаар түүл-дүр. Түгле оны-ны боду белеткеп алыр херек.

Мал кажааларының түрмек септелгезин база боттарывыс кылып алыр дээш шиитпирледивис. Черле ыңчат мурнуку-чылдарда база боттарывыс кылып келгеш бис. Шак-үеним ыңы хуваарга оны кылып четтингиптер түве. Оон ыңчыда бо чылын ол-бүле кежигүннериниң күүжү-биле мал чемин 30 тонна чедир белеткеп алыр соруланы салып турар бис. Оо сорулга чеже-даа нарын болза, күүседир аваар, мал чемин курлавырлап алыры черле артык эвес болгай.

Төрүүн 291 хойдан 291 хураганны бо хүнмерде алдывыс. Баш бүрүзүндеи телдуу мейди алыр дээш ам-даа улам кызымак ажылдаар бис. Оон соонда түгле алыры эвес, оларны мейди остүрери дээш соруга бар. Оны база күүседиривис албан болгай.

Шак ыңчаар ол-бүле керээ-ни-биле үш ижөө—кадайым Мария Самбылаевна, уруум Мила ажылдап турар бис. Хоочуи хойжу ада-мевис Монгалбилер база бистиң чанывыста, арга-сүмезин ургулчу кадыш чоруур. Оларбо ол-бүле керээнии магадап, «бистиң үевисче оны ажыглап чораан болза, кыргуурлер улам бедик турар ийик» дижип орарлар.

СЭКП ТК-ның чөөнге чаа үндүрген Кыйгырыы-биле шупту танышкан бис. Улуг Октябрьның чаалап алыышкынының дугайында база катап ол Кыйгырыгдан ыңчаш, совет чонуң чаагай чоруунун улам ынайгы ээлделинге болгаш ниитилелдиң бүгү кежигүннериниң бүгү талалыг сайзыралыыга, кижилерниң материалдыг болгаш угаан-бодал хереглелдериң хандырарыга орукту ажыттыкан Октябрьның байырлалын телептиг күш-ажылы-биле үткүүр соруланы салып турар бис.

А. МОНГАЛБИЙ,
Тес-Хемде Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң хойжузу.

КОМСОМОЛЧУ ЧОЛААЧЫ

«Агроүлетпүүртранстың» Чадаанда автобүдүрүлгезиниң комсомолчу чолаачызы Роман Куулардың «КамАЗ-5320» маркалыг кожуулуг автомашиназы каяа-даа көрүп болур. Ол улус ажыл-агыйының ажыы-бүрү чүүктерин даажы. Саян арты, Моңгүн-Тайга, Кызыл, Тээли дээш четпесле чеже чок. Ол ай, кварал планнарын ак сеткилдиг, харысалгалыг чорууы-биле ажыр күүседип келген.

Р. Куулар бо чылын комсомолдуң XX съездизиниг эки түңнелдерлиг ужуражыры ыаазап, Октябрь революциязының 70 чылынга үткүштүүр чедир чедишкинниг ажылдап, 630 кг кывар-чаар материалды, 3 дугуйну камнап алырын хүлээнген ажылдап турар.

О. СҮР-ООЛ.

ПЛАН КҮҮСЕТТИНЕР

Улуг-Хем районда «Ак-Туруг» совхозтуң Чаш-Тал сүт-бараан фермазының коллективи Улуг Октябрьның 70 чыл болуп оон төлептиг үткүүр дээш багай эвес көргүзүүлерлиг ажылдап турар. Бо ийи-лейлиг чылда күрүнге 200 тонна сүт дужаар планныг. Ийи айның планын ажыр күүсеткен. Март айда 15 тонна сүт дужаар планын бо хүнмерде күүседир чеде берген.

Бүгү ажылды ферма эргелекчизи Владимир Дембирел биледилиг удуртуп турар. Сизокту, чарбаны болгаш мал чеминге хереглеттинер оске-даа продукциялы хумагалыг чарыгдап турар.

К. КОМБУ.

БИЛИГЛЕРНИ—ЧОНГА

Кижилерниң угаан-бодалынга, сеткил-чүрээне даамарыштыр сөглээн сөстүң күжү улуг. Шуулуучуның сөглээни-биле кижиниң күжүмүү полководчузу болур ол сес ылаптыг, шын болгаш бүдүрениг, ынчангаш ол сеткилге дээш, сорук кирип турар.

Лекторнуң сөзүн ынчаар улам дээштиг болдурарын, оны ынчаш күш-ажылчы коллективтериниң негелделеринче болгаш хереглеттерин чөөкшүзадырыл, эде тургустуунушкунуун бодүүн эвес оизагай байдалдарында кижи бүрүзүнге тогуур турушту-тын алырынга ынчаар дузалаарыл — шак бо айтыгыдарын РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң VIII съездизиниң делегаттары чугаалажып турар. Ол съезд март 24-те Москвада, Кремльдиң Улуг ордузунда ажыттынган.

Президиумда—элтер Г. А. Алиев, Б. И. Воротников, П. П. Демичев, Б. Н. Ельцин, А. Н. Яковлев, чамдык министерстволарның болгаш ведомстволарның удуртукчулары, сураглыг эртемденнер, партия, совет болгаш хөй-ниити организацияларының төлээлери.

Республиканың «Билиг-кинтилели бүдүн чартык миллион лекторларны болгаш активистерни каттыштырып турар. Ол сеңги партияның XXVII съездизинии, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин-ге үндезилээн ниитилелдиң организацияларының сорулгаларының дугайында елет-кел кылган республика ниитилелиниң баштаар черинең даргазы академик И. Ф. Образцов адаан. Мындыг отрядты ол пропагандисчи улуг күш деп үнелээн. Эге тургустуунушкуун талазы-биле партияның угланыышкынын детиктиишаан, лекторлар анаа идепкейлиг кирип, күүселиишкиннер, чогаадыкчы бүү-биле, бүрүн бергиче-лиг ажылдарывыс-ча чүткүп турарын ол демдеглээн.

Ындыг-даа болза, ниитилээ-биле лекция пропагандазы эге тургустуунушкунуун байдалынга ажыктыг чоонуң медерелии, кижи факторуң идепкейжиндерин хевирлээринге ам-даа кошкан ажыглаттынын турар. Хөй-хөй билиглиг кижилерлиг болуп турар ССРЭ-ниң ӨА-ның Сибирь салбырының бодунуң девискээринге ломчуп турар эртемденнери, чижээ, беш чыл дургузунда лекциялар темазының чаартпайн калгей-лер. Оларның чугааларында мурнакчы бүдүрүлгеча дүрүлгә кошкак өскертиишки турар, олар «Сибирь» программаның сорулгалары-биле, күш-ажылчы коллективтерниң практиктиг ажыл-хереглеттери-биле багай харылзалыг болуп турар.

Богун, кажаа чуртта ниитилелдиң ажыг-шынар арыглаашкыны дээш, социал чөвүт чорук дээш демиселе чоруп турда, лекторнуң сөзү активчи болгаш дээштиг болур ужуралыг. Ынчалза-даа шынныг чорук, эрес-дидим болгаш чидиг чорук лекторларга бо-ла четпейн барыдаар.

Лекторнуң сөзү демисеежир хүлээлгелиг. Партияның шиитпирлерин пропагандаларын бүзүрээн кижилерниң хамаатыны туружун хевирлээринің эрежок чугулалының дугайында, чоонуң идейлиг, ажыг-шынар кижизидилээн дээш оларның харылысалгазының дугайында хөй-хөй делегаттар чугаалаанар. (СЭТА).

ССРЭ-ниң камгалал министриниң ДУЖААЛЫ

1987 чылдың март 25. № 93 Москва хоорай.

Шуут шериг албаны эрттирер хуусаазы төнген шериг албанныгларны ССРЭ-ниң Чепсектиг Күштеринин хүрээлеминден курлавырже халаар болгаш 1987 чылдың апрель-июньда шуут шериг албанынга хамаатыларны келдирер дугайында

ССРЭ-ниң «Бүгү-ниитү шериг хүлээлгезиниң дугайында» Хоойлуунуң ёзугаар дужаарым болза:

1. Шуут шериг албаны эрттирериниң доктаатынган хуусаалары төнген хуусаалыг шериг албанының шериг хүлээлгелиглерин Совет Армиязының, Шериг-Далай Флодунуң, кызыгаар болгаш иштики шеригларниң хүрээлеминден 1987 чылдың апрель-июньда курлавырже халаар.

2. Бо дужаалдың 1-ги пунктузунда айыттынган шериг албанныгларны курлавырже халаары-биле холбаштыр келдиришкинниң хүнүнге чедир 18 харлаан, шуут шериг албанынга келдирери сонгаарладыр эргези, чок хамаатыларны, ол шыкаш келдиришкинден соңгаарлаткан эргези төнген оон улуг казылыг хамаатыларны 1987 чылдың апрель-июньда Совет Армияга, Шериг-Далай Флодунга, кызыгаар болгаш иштики шеригге шуут шериг албанынче келдиртир.

3. Дужаалды бүгү роталарга, батареяларга, эскадрилья-ларга болгаш корабльдерге номчуур.

ССРЭ-ниң камгалал министри
Совет Эвилелиниң Маршалы С. СОКОЛОВ.

● КЕМЕРОВО. Кузбасста «Ударник полей» колхоз мал чеминге ажыглаар рапс кузтуранның үрезинизден үе бүдүрер заводту бодунга түдүп алган. Завод эртекен чылдың күзүнүнде ажаан алдынган рапсты дегерезин ажылдап ук кодан-да эки чоруп турарын демдеглевес аргажок.

Аныяк малчыннар Ирина, Александр Натпит-оолдар ол-ла кыштагга олурган элээн үр апаргаш. Моон мурнунда олар Тес-Хем районуң «О-Шынаа» совхозтуң малчыннары боон турган. Кажан «Ак-Чыраа» совхозуун тургузупкан соонда, оларны ол-ла кодан хою-биле «Ак-Чыраа» совхозунче шилчиткен. Ындыг таварылгада малчын кижилериниң күш-ажылчы стажы кезээр артар ужуралыг. Ол стажы дээш совхоз төлөөр турбуже, малчыннарга төлевээн. Түге төлевээн силер деп айтырыгга совхозтуң улуг экономизи Май-оол Тумат РАУК-түң улуг экономизи төлеп бербес деп айтыышкын бергеш түве дээр.

Ол-ла айтырыгны малчын-нар Иван Кыргыс, Линда Сан-чыт, Сарыг-кыс Бичет, Бюро Базыр-оол олар база тургус-кан. РАУК даргалары, ыол экономиза бо айтырыгны дарый шиитпирлээрин малчыннар маңаа орар.

«Ак-Чыраа» совхозтуң деңискээри шоолуг улуг эвес. Ында ниитиин-биле 437 кижи чурттап, ажылдап турар. Оларның кадыын камгалаавры-биле ында чаңгыс-ла эмчи сестрадыр бижыктаттынган. Район төвүдеен чүс ажыг километр черде чурттап, ажылдап турар улуска кандыг-даа озал-оңдак болуур, дарыыр-даа таварылга турар. Чаңгыс сестрадан өске аңаа дуза чедирилтер эмчи, фельдшер-даа чок. А улус дарый бөөр болза бүүлетень бижиир фельдшер чок. Оон ужурунда дарый кижилер Торгалыг ааы Хандагайты баар ужурга таварыжыр.

Тус черге бүүлетень бижиир фельдшер турузарын Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу дарый шиитпирлээр үезин келбээн бе? Кижи саны чедишпес дээш сыддап орбайн, кыдыг-кыыгаар черде чурттап олурар кижилериниң байдалыы ээрелеринге бүзүрел артывыс.

СОРУК КИРБИШААН

Постоянный суурда 60 аал ишти чурттаар бажыңның тудуу бо чылдың бирги чартымында доостур.

Дуржулгалыг тудугжу К. Б. Салчактың удуртказы дашчылар бригадазы бажыңның ийиги чартымының дөртку кадының дозуп турар. Февраль айның эгезинде ацаа бызанчылар бригадазы, чоок-ку хүннерден эгелеп штукатур-малярлар ажылдан эгелээн. Тудугжулар Улуг Октябрьның 70 чылынга СЭКП ТК-ның Совет улуска Кыйгырыынга удам сорук киргеннер.

Шеверлекчилер бажыңның бир, ийи дугаар подъезаилеринде ажылдап турар. Штукатур-маляр ажылдарын база-ла ат-сураглыг бригадирлер Зинаида Салчаковна Салчак болгаш Галина Дмитриевна Коляда удурткалаан коллективтер чорудуп турар.

Үстүнде аданывыс шевер дикчилер бригадалары эп-нарыралдыг. Оларның ээзын үе чылда тудугга ажылдап келген кижилер тургузуп турар. Бо коллективте ажылдаан үнер, кирер чорук чок. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин удурткага бодүүрүп, үениң негелдезин ёзугаар долу күш-биле ажылдавырын тудугжулар хүлээнгеп. Берген сөзүнге ие болур дээш олар кызымак ажылдап турар. Оларның аразында ажыл шагы үзер, ооалдаар кижилер чок. Чыл эгезинден бөөр бызанчыларда чаңгыс хүнүң ажыл шагы үстүнгеп. Ол чорук кижизөгейдеп чыдып кагбаан, буруулуг кижи-биле шыңгыы чугаалы чорудуп, хемчээн алган.

З. Салчактың, Г. Коляданың болгаш Х. Куулардың бригадалары юбилейлиг чылдың баштайгы ийи айларының планныг онаалдазын ажыр күүсеткен. Бо хүннерде база олар ажылдың темпизин кошкатпайн ажылдап турар.

Күрүме планның күүседиринге оларның аразында ажылдап турар муриакчылар Мария Күжүгет, Койгун Күжүгет, Мария Доржу (З. С. Салчактың бригадазы), Наталья Донгак, Лариса Хертек (Г. Д. Коляданың бригадазы) болгаш өскелерлеп улуг үлүүн киирип турар.

Коллективтиң быжыг салыга-чурумнуг болуп, эки ажылдаарымга удуртуп турар кижилериниң ролю улуг. Бо бригадаларның удурткулары З. С. Салчак, Г. Д. Коляда болгаш мастер А. Г. Бочиенкова ажылдакчыларга үлегерин көргүзүп, боттарынга шыңгыы негелделиг болуп, бедик бүдүрүкчүдүр ажылдап турарлар.

С. САЛЧАК.
Ак-Довурак хоорай.

ДАРЫЙ ШИИТПИРЛЕЗЕ ЧҮЛ?

Малдың чаш төлүн камгалап алыр болгаш малчыннар кыштаглаашкынын каңчаар эрттирип турарының дугайында рейдизи Овур районуң «Торгалыг» болгаш «Ак-Чыраа» совхозтарының малчын коданнарынга чоруткан. Ам оон түңнелин таныштырып көрөөли.

Агаар-бойдустуң байдалын өөренип көргеш, районуң партия, совет органнары совхозтарның чамдык коданнарынга хойнуң массалыг оолдаашкынын март төңнүзүнде чорударын шиитпирлээн. Ам дээрезинде хой ийилеп, чаңгыстап төрүп эгелээн. Малчын кыштаг бүрүзү аңаа белеткеп чорудуп келген. Оларның чамдыызы-биле танышкарга мынчыл.

«Торгалыг» совхозта 18 муң ажыг хой оолдаар ужурлуг. Ам дээрезинде үш муң ажыг хой оолдаан. Чаш мал онча мейди.

Кара-Тал хойжу бригадазының төвүнде чурттап орар Алдын-Херел Донгаковна Саяңының байдалы экн. Кыштаг мал чемин-биле бүрүн хандыртынган. Кажаанның ишти кургаг, арыг-силиг. Төрүттүнген хураганнарны аңчы тударын-биле клетказарны бөлүк-бөлүктеп үскүлеп каан. Ам дээрезинде коданда он ажыг хой төрөөн. Оларның чаш төлү онча-мейди. Сакмалчылап ажылдаары-биле кедир улустуң кадарчылар маңаа орар.

Ам дээрезинде малчында байдал дүвүреңнит эвес. Хойларның деңгелэ экн. Сиген болгаш комбикорм бүрүн дүжүртүнген. Сугну доктаамал сөөртүп турар. Чолаачы сугну эккеп кудуп бөөрге, аңаа малчын талонну үзүп бөөр. Ол болза чолаачыларның-даа, малчыннарның-даа бот-орулга-чарылгаже киргенин хереченип турар.

Эрткен чылын малчын чүс башка онаалтыр чүс хураганны алган, бир баштан 2 кг 300 грамм дүктү кыргын алган. Чыл түңнели-биле алырга, 1000 ажыг рубльди алган. Бо юбилейлиг чылда оон-даа эки ажылдаарын бодиткен социалистиг хүлээлгени алдыр.

Совхоз малчынны түскай ажылдап кедер идик-хеп-биле хандырган. Витаминниг хоруксаалыг чемнер болгаш дүвей-шаанда дүжүртүнген.

Кара-Талдың хойжу бригадазында кызыл будуң бар. Оон ишти түс черниң байдалы-биле таарыштыр дериттингеп. Ынчалза-даа чедир кылдынмаан ажылдарны чок дең болбас.

Бригада төвүнде чунар-ба-ажының крышазы самдар. Ханаларының аразында даар кыланайнын коступ турар. Хар чаттан соонда аңаа чаңгыс-даа малчын чүнүп корбээн. Ону оларга мяш дүжүртүнмээн. Хомүр орнуна коржөң одал турары камнагалыг-болбайн ам. Ынчалза-даа шоолуг чылыг бербес. Чайгы үеде чаъс чаттан соонда дамдыларга хананың малгамы өлге ылчыраан барып дүшкен. Ол черлерни шалгатпан чугайлаттынмаан.

Түге автолавка ховар азын турарын деп айтырыгга чолаачылар райпо баштаар черге бистерге бир айда түгле 200 литр бензин бөөр-дир азын дужүнге-даа какпас деп Хораан түве чок. Шупту оңча-мейди.

Малдың чаш төлүн камгалап алыр талазы-биле улуг ролдуу сакмачы Чочагай Кыргыс бодунуң холунда ал-ган. Комсомолчу кыс эрткен чылын Торгалыг ортумак школазын дооскаш, бир чыл иштинде мал ажылынга ажылдаан, хөөди өөредилге чедип алырынга белеткенип турар.

Ынчангаш Чочагай Кыргыс хураган бүрүзүн 20 кг-дан төлүн менди камгалап алыр талазы-биле ажыл ук кодан-да эки чоруп турарын демдеглевес аргажок.

Аныяк малчыннар Ирина, Александр Натпит-оолдар ол-ла кыштагга олурган элээн үр апаргаш. Моон мурнунда олар Тес-Хем районуң «О-Шынаа» совхозтуң малчыннары боон турган. Кажан «Ак-Чыраа» совхозуун тургузупкан соонда, оларны ол-ла кодан хою-биле «Ак-Чыраа» совхозунче шилчиткен. Ындыг таварылгада малчын кижилериниң күш-ажылчы стажы кезээр артар ужуралыг. Ол стажы дээш совхоз төлөөр турбуже, малчыннарга төлевээн. Түге төлевээн силер деп айтырыгга совхозтуң улуг экономизи Май-оол Тумат РАУК-түң улуг экономизи төлеп бербес деп айтыышкын бергеш түве дээр.

Ол-ла айтырыгны малчын-нар Иван Кыргыс, Линда Сан-чыт, Сарыг-кыс Бичет, Бюро Базыр-оол олар база тургус-кан. РАУК даргалары, ыол экономиза бо айтырыгны дарый шиитпирлээрин малчыннар маңаа орар.

«Ак-Чыраа» совхозтуң деңискээри шоолуг улуг эвес. Ында ниитиин-биле 437 кижи чурттап, ажылдап турар. Оларның кадыын камгалаавры-биле ында чаңгыс-ла эмчи сестрадыр бижыктаттынган. Район төвүдеен чүс ажыг километр черде чурттап, ажылдап турар улуска кандыг-даа озал-оңдак болуур, дарыыр-даа таварылга турар. Чаңгыс сестрадан өске аңаа дуза чедирилтер эмчи, фельдшер-даа чок. А улус дарый бөөр болза бүүлетень бижиир фельдшер чок. Оон ужурунда дарый кижилер Торгалыг ааы Хандагайты баар ужурга таварыжыр.

Тус черге бүүлетень бижиир фельдшер турузарын Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозу дарый шиитпирлээр үезин келбээн бе? Кижи саны чедишпес дээш сыддап орбайн, кыдыг-кыыгаар черде чурттап олурар кижилериниң байдалыы ээрелеринге бүзүрел артывыс.

Ырак-узак черде турар совхозтуң малчыннарынга автолавка ында-хаяа келир. Ол келирде түгле шай, таакпы, серекги сөөртүп алыр. А малчыннарның хереглээн түүлдерин эккелбес дугайында хомудалдар хөй. Автолавка чолаачызы С. Хүлер-оол бөөр Чаа Суурда чурттап турар. Ол малчыннарны айда түгле 2 катап эргип турары харадаачыдыр. Бо талазы-биле Овур районузуның баштаар черге кандыг хемчеег алыр ирги?

Рейд кежигүннерин:
В. ДОНГАК, Торгалыг кодээ Советиниң күүсеми даргазы.
Ч. КУУЛАР, «Ак-Чыраа» совхозтуң зоотехниги.
У. ДОМҮР-ООЛ, профобъединовузелдиң килдис эргелекчизи.
М. ОЛЗЕЙ-ООЛ, «Шын» сонунуң корр.

«Шынның» рейдизи

ПАРТИЙЖИ АМЫДЫРАЛ: кадрлар айтырыы

БЕДИК ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ БОЛУР ДИЗЕ...

Партияның XXVII съездиниң, ыланғыа СЭКП Төп Комитединиң январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлериге дүүштүр кадрларны шын шилип алыр болғаш оларны ажылға тавырыштыр сайгара тургузар, өөредир болғаш кижилер, бедик ве-харыысалгалыг болур чорукка чаңчылыр талазы-биле ажыл районнуң партия организацияларында эгелзен.

Кадрлар айтырыглары чергелиг ынчаш моон мурнундакы бистиң ажылывыска коля черии эвелеп турган. Ынчалза-даа оны эчнаниге чедир шиитпирлевейн турган тавырылгалар хөй. Ыланғыа хандырган ажылыңа ве-харыысалга чок болуп, хүлээндирген участогун сандаратқан удуртукчуларга, коруимчуруш үрээн коммунистерге чымчак болуп, шынғыы партийжи үнелелдин партия организацияларының бербейн турган. Оон ужурунда бот-харыысалга кошкак, чүвени эки чедир үгеп билбес кижилер анаа амдажып, чоггүүр түңнел үндүрбейн баар чүүлдер тургулаан.

Чижээлээрге, моон мурнунда янзы-бүрү удуртуг ажылға ажылдап турган коммунистер Х. Ч. Сарыглар, К. Б. Монгуш, К. Б. Саая, К.-С. М. Бойду, О. Ч. Моңгуш, М. Т. Күжүгет олардан коммунист эш-өөрү чоптүг негелдеп турғузуп турза-да, оон чоггүүр түңнел үндүрбейн, частырыгларын катап кылғылаш, ажылыңдан дүжүртүп, партия талазы-биле эң шыңғыы хемчегларге оналашкан. Бо эдү үнген коммунистерниң ыңдыг сандаргай байдалга четкенинин чылдагааны — арын-шүүрүп арагага орналыы.

Партия, чазактың, ап чорудуп турар хемчеглерни тоон көрбес, оны күүсетпес, сагывас, бодавча чок чорук шак ыңдыг бууравшкыннарга чедирип болур дээрин үстүнде чижектер керечилеп турар.

«Боду ушкан оол мгладас» деп хөөн чазамыктаарывның орнунга «Чонуң дыңнаар, хөйүн хүндүлөөр» деп дорт чагып сеглээн чонуң үзеер чугаазын күүседип торааны кадрларга моңғ-дур.

Партия организацияларында партийжи сагыша-чуруумну, харыысалганы быжыглаар дээш чамдык ажылдарны баңа чорудуп турар. Кадрларның бот-ыдектейин кодүрер соруглга-биле партия организацияларында кадрлар-биле хууда бееседаларны баш бурунгаар көрүп каан планнаашкын ёзугаар эрттирип турар. Хүүда беседа үеинде колдуунда улус ажылағыйында янзы-бүрү кадрларын дүргедээшкинниң, эде тургустуунушкунуң оруунче киирериниче кичээнгей салып турар бис.

Бедик харыысалгалыг болур чорукту база бир быраазы болза, коммунистерниң болғаш кадрларның отчёттарын дыңнап, оларга шын характеристика бээр болур. Бо ажыл республиканың өскө-дээ партия эге организацияларында ышкаш, бистең баңа пептерел бар чыдар. «Мээң ажыл-агыйымда, амыдырал-чуртталгамда чедерчетпестерим бирдең-бирээ чокка эш хуу ёзу-биле партия хуралынга сайгарып берип, мээң дугайымда шынчы ёзу-биле берген характеристиканар дээш коммунистерге, эш-өөрге, коллективтерге четтиргдим. Моон соңгаар мээң адымга болған шүүлтүчүлеңдиг сүмелеримерни эдер дээш ажылдаар мен» — дээш ышкаш коммунистерниң түңнел четтиргелдерин мурнукузундан-даа артык долу хандырар соруглгаң ажылаан турар.

Бедик харыысалгалыг болур чорукту база бир быжыглаар дээш чамдык ажылдарны баңа чорудуп турар. Кадрларның бот-ыдектейин кодүрер соруглга-биле партия организацияларында кадрлар-биле хууда беседаларны баш бурунгаар көрүп каан планнаашкын ёзугаар эрттирип турар. Хүүда беседа үеинде колдуунда улус ажылағыйында чедер-четпестерин бирдең-бирээ чокка эш хуу ёзу-биле партия хуралынга сайгарып берип, мээң дугайымда шынчы ёзу-биле берген характеристиканар дээш коммунистерге, эш-өөрге, коллективтерге четтиргдим. Моон соңгаар мээң адымга болған шүүлтүчүлеңдиг сүмелеримерни эдер дээш ажылдаар мен» — дээш ышкаш коммунистерниң түңнел четтиргелдерин мурнукузундан-даа артык долу хандырар соруглгаң ажылаан турар. Түңгле эртиен 1986 чылда 200 ажыт коммунистерниң отчёттарын хураларга, партия райкомунуң бюрозунга, пленумнарынга дыңнап, сайгарып шүүлтүлеткеш, оларның ажылының чедер-четпестерин айытқаш, соруглгаларны тодаратқан.

Удуртукчу кадрларның ажылын хынап көөрүнүң болғаш оларга дуза чедирериниң эки хевирги аттестацияга болур. СЭКП-ниң XXVII съездиниң соонда азы эрткен бир чыл иштинде партия райкомунуң болған райкүүсекомуң эгелээшкинин-биле Советтер ажылдакчыларының, кадрык кампаңал болған улус чырыдыышкынының удуртукчуларының, административтиг органнар ажылдакчыларының аттестациязын эрттирип, ажылдакчы кижи бүрүзүнүң ооң ажылының стилиниң болған методунуң дугайында тускай сайгарылгаларны кылып, чоггүүр үнелелди оларга берген.

Районда эде тургустуунушкунуң негелдезинге дүүштүр чаа ёзу-биле ажылдаар күзелдиг, ажылдың кадыг-бир онза дидим хевирлерни дилеп тып алыксаар удуртукчу кадрлар тыптып кээп турары өөрүнчүг. Ындыгларга В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың директорун Ю. Т. Комаровту, «Барлык» совхозтуң профком даргазы А. С. Моокторээрни, КМК-1-ниң начальнигни А. М. Маркс-оолду, Хөлделең кодээ Советиниң даргазы Д. Х. Сержинни болған партия кежигүүң эвес эштерден АК КМК-741-ниң начальнигни Д. К. Хомушкуну, Бижиктиг-Хаяның хойжу бригадазының бригадирин С. С. Чакынны адаа болур.

СЭКП ТК-ниң январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин ёзугаар кадрлар шимчээшкинин демократтыг ёзу-биле бүгү талалыг өөренип көрүп турар бис. Ооң баштайгы чижээнге В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың рудник директорунга кээп ажылдаар күзелдиг тускай эртемниг кижилерни дилеп, республика солуннарын дамчыштыр конкурс чарлаан. Ам бо хүннерде үш кижи шилиттиниген. Оларның кайызы рудник директору болурун ажылчынар чажыт бадыжаашкын-биле шилип алган. Ооң түңнелинде рудниктиң директорунга Н. Д. Иванов болған. Ындыг чижектиг кадрларны демократтыг эгелээшкин-биле шилип алыр чорукту чон аразынга улам-на калбартыр соруглгалыг бис.

Кадрларны ажылға шын шилип алымышкынны база партийжи сагыша-чурум үрээн, албан-дужаалын соора ажыглаан удуртукчуларны сойгалап, чонга чарлыг, хөйге билдингир болдурарыбиле оларны районнуң «Хемчиктиң сыдызы». «За вести» деп хөй тыражтыг солуннарның арынкарынга үргүлчү чырыдарын уламчылаар бис.

Партия организациязын коллективтиг политиктиг өөн болдурар ажыл бистең ыракта четпес тургустуунаш. Дыка хөй партия организациялары ам-даа шиитпирлиг ажылдаавайн турар. Бистең ажыл-агый удуртукчуларының аайынган үнмейн турар партия секретарлары ам-даа бар. Чамдыкта партия хуралдарынга түрмек, эгар айтырыглар чугаалажып, шиитпирлеттинмейн турар перспективтиг айтырыгларже ханмаавайн, будүүлгениң бар курлавырларын илереткейн турар.

Ооң уржуундан чамдык коммунистер ам-даа чалгаашүшпеп, бот-ыдепкей, чаа чүүлдерге сундулаа чок хезээр. Оларга чылдагааннарбиле «Шекпээр», «Дөң-Терезин» совхозтарда, Кызыл-Мажалыктың септелге-техниктиг будүүлгезинде, «Тыва даг-дүгү будуг» эргелеликте, № 3 орук-септелге будуг участогунда партия организациялары коллективтиң мурнунда салдынган соруглгаларын күүседирде анаа партийжи удуртулганы чедир хандырып шидавайн турар. Бо болғаш өске-дээ партия эге организацияларының эки ажылдан шидавайн турарының бир чылдагаанны болза, партия райкомунуң кылдыстеринин талазындан оларга ойшаавда чогумчалыг дуза чедирбейн турарында деп бот-шүгүмчүлекчи ёзу-биле биликче артык эвес.

Эде тургустуунушкун болғаш кадрлар айтырыгларын чедимчелиг шиитпирлээр соруглга-биле районнуң партия организациязы эки чүүлдерин бижыглаар, пептередип, чаа ёзу-биле ажылдаар соруглганы мурнукка салып алган.

Д. СААЯ,
СЭКП Барыын-Хемчик райкомунуң организастыг кылдызының эргелекчизи.

ТОДАРГАЙ АЖЫЛДААР

Чуртта чоруп турар эде тургустуунушкун херээге херээженнер чөвүлелдериниң ролюн Бүгү-эвилел конференциязынга тодаратқан. Республиканың херээженнер активинге ооң түңнелдерин болғаш сорулгаларны чугаалашкан. Анаа илеткелди республиканың херээженнер чөвүлелиниң даргазы Д. Л. Ондар кылған. Чурттаң турар чер аайы-биле ажыл, садыг, медицина хандырыгазы, социалистиг чарыш, школа реформазын амыдыралга бот-тандырары, аныяктарның патриотчу болғаш интернационалчы кижизидилгези, чонуңуң дыштанылгазы, чавгайжыдылга дээш ышкаш кол-кол айтырыгларны чөвүледдер кичээнгейге алган. Барыын-Хемчик, Кызыл, Чеөн-Хемчик, Улуг-Хем, Эрзин районнарының, Кызыл хоорайның чамдык чөвүлелдери будүүлге ажылынче хамыдап кирип, ажылдаарынга болғаш дыштанырынга тавырымчалыг байдалдар тургузарының дугайында айтырыгны шиитпирлээр чедимчелиг кижизидилгег киржип турарлар.

Ынчалза-даа чамдык херээженнер чөвүлелдери эрги аргалардан үштүнүп чадап, үжүр идертип ажылдап турарын актив хураалыга шүгүмчүлээн. Шеми, Хөндергей, Шивилиг, Чкаловка, Куңдустут суурларда чөвүлелдер ажылын чарты тургуспайн турар. Малчыннарның культурлуг амыдыралын эжиндер, мал ажылын механивастаар ажылче олар кошкак кичээнгей салып турар. Чунар-бажыңнар чок болуп турар. Сааңчыларның, хойжуларның уругларын ясли-садка тургузары болдунмайн турар. Партия, совет органнарның мурнунга бо айтырыгларны олар дидимп-биле тургуспайн турар.

Херээженнерни ажылға тургузар, арагалаар, арага кылыр, күш-ажылчы эвес оруглгар-биле амыдырап турар ийи-чаңгыс кижилербиле кижизидилге ажылын күштелдирер, берге өг-бүлелер-биле беседа кылыр ажылдарны чамдык херээженнер чөвүлелдери чугулага көрбейн турар. Ам-даа эвирикте сергелгир черге хонуп турар херээженнер таваржып турар. Кыс уруглар аразында каржы ажыл-чаңныг, улуг өртектиг хеп бедиксээр, моральга дүүшпес ажылдашкыннарны кылып турарлар бары школаның, культура болғаш милиция ажылдакчыларының, херээженнер чөвүлелдериниң дем чок ажылын керечилеп турар. Аныяктарны өг-бүлеге белеткээринче сагыш салыры негеттинип турар. Долу эвес өг-бүлелер-биле ажылче кичээнгейни углаары чугула болуп турар. Хөй уруглар-лыг өг-бүлелерни, кырын назыналаан кижилерни шефке ап, оларның бажыңга ажылдаарынга тавырымчалыг байдалдарны тургузары күзелчиг.

Ие-чаштың кадыы, өргелери соңгаарлаттынмас хемчегларын алырын негеп турары чугаажок. Амгы үеде чаштарның түгле 56,2 хуузу уруглар садтарында тургустунган. Чеөн-Хемчик, Бай-Тайга, Улуг-Хем, Мөңгүн-Тайга, Таңды районнарда уругларның аармыр, хораар чоруу эвээжевейн турар.

Октябрь революциязының 70 чыл ооңуң чылында күш-ажылчы болғаш хөйниинги идепкейни кодүрүп, чаа ёзу-биле ажылдаарын чөвүлелдер хүлээнип турар. Хураалга арга-дуржулга солчулгазы болған. Эрзин районнуң херээженнер чөвүлелиниң даргазы Б. Ч. Анчы микрорайон аайы-биле ажылды канчаар тургусканың чугаалаан. Чурттаң турар чер аайы-биле бүдүүлге удуртукчуларын, депутаттарны хөй-ниити чөвүлелиниче кинриштирип турар. Сес кижиден тургустунган микрорайон чөвүлелиниң даргазынга партия организациязының секретарын азы ооң орлалакчызын, чон мурнуунга хүндүткелдиг кижини соңгуп ап турар. Хөй-ниити оргамизациялаарының ажылын дүүштүрер, аныяктар-биле ажылды эжиндер болғаш кем-херек үүлгедиглери-биле баш бурунгаар демисежир соруглга-биле микрорайон чөвүлелдерин, оларга методиктиг дуза көргүзер район чөвүлелиниң база тургускан. Кижизидилге, культура-массалыг болғаш чагаагайжыдылгага ажылды чорудар секциларны база организастаан. Каттышкан рейдилерни кашудаа чоруткан.

Тудугда ажылдап турар херээженнериң ажылын чиигедир, биче механизациялы ажыглаар талазы-биле чамдык хемчегләр кыладыгганы ында чөвүлелдиң даргазы А. В. Кудоярова демделээн. Ийи ниити чурттага бажыңнарының капитал септелгезин дооскан. Тудугжуларның хандырылгазында ам-даа четпестер барын ол айыткан. Дүштеки үеде столоваалларда оочур улуг, чемниң шыкары база эки эвес болур.

Шериг кезээнде херээженнер чөвүлели өг-бүле дыштанылгазын организастаарын чедип алган. Өг-бүле эки болза, солдаттың, офицериниң сагыш-сеткиин, хөөнү эки болур. Үлегерлиглерге тураскаатқан кежээлерин эрттирип, солдаттарның аваларынче чагааларны бижип турар. Чөвүлел чечектерни тарып, арыг-шеверни тудуп турар. Шериг өг-бүлелериниң уругларын-биле ажыл база эки. Г. И. Троякова бодунуң арга-дуржулгазын тамыштырган.

СЭКП Чеөн-Хемчик райкомунуң херээженнер ортузында ажыл чорудар кидизиниң эргелекчиин У. Г. Ханыр-оол, Көк-Хаак суурда херээженнер чөвүлелиниң даргазы Т. С. Сүзүк-оол уругларга четчир саннығ ясли-садтарны тударын дарый өөрениң көөрүн онзалап демделээннер. Сүт кухнялары түгле район төптеринде бар, ында безин чемниң шыкары кудуң болуп турар.

Хостуг үеин организастаарынга, арагалаар, брага хаймыдырар кижилер-биле кижизидилге ажылын милицин ажылдакчылары-биле кадыы комсомол, херээженнер чөвүлелдери чорудар ужуруг деп, ИХМ-ниң оралакчы министри В. И. Лукашов демделген, чамдык фактыларга доктааган.

Хөй уруглардыг өг-бүлелериниң хандырылгазын кичээнгейге алыры чугула дээрзин партиянның, күш-ажылчының болғаш херээженнер шимчээшкинниниң хоочуну Х. А. Тока-Анчымаа демделээн. Оларга көрдүүген чиигелделерни боттандырып турарын контролдаары чугула. Уругларның варып турары ногаа, сүт аймаан эвээш херегле турарында. Кодээ черлерге уруглар албан черлериниң тудуун дүргедедири чугула болуп турар. Он беш харга чедир назылыглар чурттакчы чонуңуң 37,6 хуузу болғанда, бо айтырыг кол болуп артардаа. Өг-бүлениң быжыглаарын, ийи-чаңгыс ажы-төлүнче сагыш салбас кижилербиле тускайлаң ажылдаарын чөвүлелдер чедип алыр ужурлуг.

А. ХОВАЛЫГ.

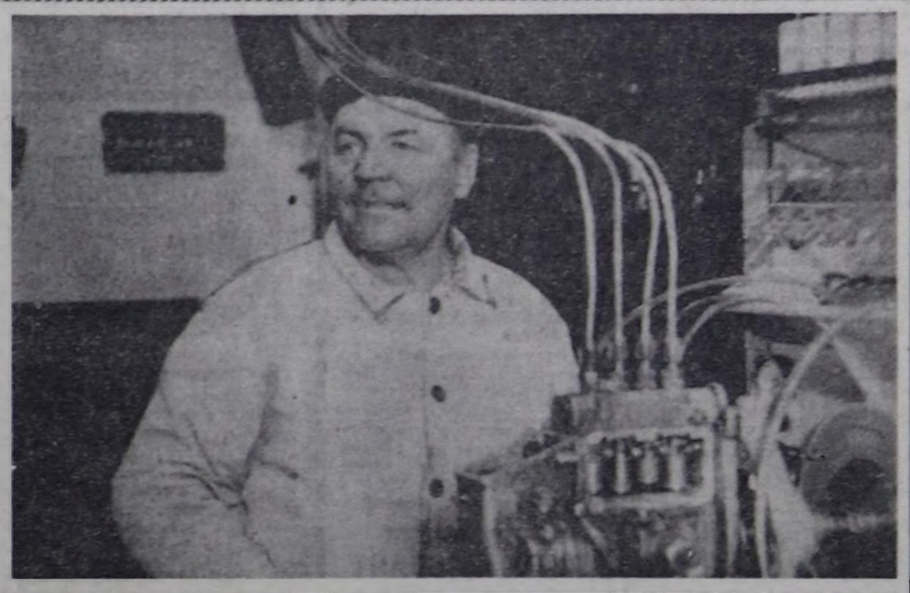

Улуг Октябрьның 70 чыл ооңга үүшүттүр күш-ажылчы чарыш республиканың ажыл-ишчилериниң аразында калбарган.

Таңды районда Тываның күүшениң кодээ ажыл-агый дүрүмүлүг станциязында машина-трактор мастерскаязының кывар чүүл аппаратуразының слесары Михаил Петрович Хайнатский социалистиг чарыштың доктаамал тилекчизи боон ажылдан турар. Ол кодээ машина-агыйның техника септелгезинге ажылдаан хүн нормазын 130-140 хуузга боттандырып турган. Ол кандыг-даа берге чагыгларны хуусаазында шынарлыг кылдыр кылып бээр, бодунуң мергежилин эки билир кижилериниң бирээзи.

ЧУРУКТА: кывар чүүл аппаратуразының слесары М. Хайнатский.

ЧАА АРГАЛАРНЫ ДИЛЕВИШААН

Совет Эвилелиниң ажылчы чонунга СЭКП ТК-ниң Кыйгырыында социалистиг чарыштың бүгү талалыг калбартырының чүгүлээзин демдегзээн. Ооң-биле Бай-Хаакта раймагтың ажылдакчылары бүрүн танышкан, боттарынга шынғыы түңнелди үндүрүп турар. Кыйгырыгның «Ажыл шагын — ажылга» деп девизин садыгжылар удуртулга болдурган. Чарыштың эге бажыңынче олар кирипкеп болду. Садыгның ажылар шагын эртеегинниң 9 шактан кежээкиниң 19 шакка чедир ажылдаар кылдыр эде көргеи. Раймаг эргелекчизи В. Я. Силинаның удуртканы садыгжыларның ажылы-биле танышкаш, эрткен чылда болғаш бо чылда-даа багай эвес көргүзүүлер-биле ажылдап турарын билип алдывыс. Эрткен чылын коллектив барааң саварылгазының планын 101,2 хуу күүсеткеи. Бо чылдың январьда 60 муң рубльдиң бараанын сайгарып садарын 64 муңга чедиргеи. Февральда планын 112,5 хуу боттандырган.

Хандырылганың бир чугула аргазы — үнүүшкүнүүр садыгдаашкынны доктаамал организастаары. Малчыннар хураадары болғаш еске-дээ хүннерде үнүүшкүнүнерни садыгжылар кылып турар. Февраль 23, Март 8 хүннеринде садып алыкчыларга савалаан хөй ажы-төлүн барааннарны белеткээш, сатканын эргелекчи Валентина Яковлевна чугаалап орду.

Раймагка кире бээрге, делгинирлерде барааннарны салганы көрүштүүр, өртектери толдаргай. Санитарлыг байдалы чонга таарымчалыг. Пос-таавы талазында садыг шугумунга үр чылдарда ажылдаан Г. В. Афанасьева, З. Е. Петрова олар ажылдан турар. Коллектив Улуг Октябрьның юбилейлиг чылында чонуңуң хергелеринге мурнукузундан-даа артык долу хандырар соруглганы салган ажылаан турар.

С. ЧООДУ.

ЧУРУКТА: райпагтың мурнакчы садыгжылары Г. В. Афанасьева биле З. Е. Петрова олар ажыл үезинде.

И. ДАМБАНЫҢ фотолары.

Чагаа парлаттынмаза-даа

КАНЧААР ТӨЛЭЭРИЛ?

Нарынның участок эмнелгезиниң болуп сестралары болғаш фельдшерлери редакцияже чагаа бижээн. Ооң ыла утказы ындыг. «Мурнуну чылдарда, 1986 чылдың сентябрьга чедир вагыг улуска чалалгаларга барып турганывыс дээш 6 шакка төлеп берип турган. А ол-ла чылдың октябрь 1-деп эгелеп төлевестей берген. Суурда дүрген дуза чедирериниң станциязы чок болғалда, боттарывыс дүн-хүн, ыыш-чай дивес чадаг ыылаштажыптар улус бис. Ылаңгыя кышкы үеде хондур чыгыы ыылаштары берге. Суурнуң чурттакчыларының саны ийи муң ажыын турар. Суур база улуг. Машина бар-даа болза, түгле ыраакы малчыннарже үвер, ам ол шүүт үрелик.

Бир эвес биске ону төлевес болза, дүрген дуза чедирериниң станциязын тургузуп бээри шынарлыг?»

В. ШАЛМИНА,
С. МАҢГАР,
Л. АРАКЧАА,
болған өскелер-даа.

Тыва АССР-ниң кадык камгалал министриниң орлакчызы О. К. Оюларның ат салганы харыы редакцияга келген. Ында бижиин турары болза:

«Нарын суурнуң чурттакчы чонунга медицинаның сонгаарыгымнас дүрген дуразын чедирериниң чалалгаларын барып, медицина ажылдакчыларының ажылдаавының төлевирин херек кырында ажылдаан үезин барымдаалаң төлээр.

Суурда чурттакчы чонуңуң саны эвээш болуп турарының үнүүрүнээн күүрген дуза чедирериниң станциязының ажаа ажылдары көрүүнмейн турар».

Янзы-бүрү мергежилдиң кижилери

КҮЗЕЛИ ЁЗУГААР

Ол шагдан бээр даарақыычы болуруп күзеп чораан. Ооң күзелии өг-бүлезиниң ишти деткээн. 1962 чылда Александра Баян-Далай өскен чурту Кызыл-Суглуг Баян-Колдан Кызылдың даарамнига фабриказынга ажылдап келген. Баштайгы чылдарда мастер-быжыкчының чемезин дыңнап-даа турган. Ынчалзажок ол аңаа ундаравайн, харын кичээнгейлиг болуп, бодунуң бууруузун мнинин, хүлээп алыр турган. Чоорту ажылынга чаңчыгып, өөрүнүң арга-сүмезин үргүлчү айтырып, кызымак ажылдап келгениниң түңнелинде, мергежилиге шуудаан.

Амыдырал кижиниң чаңгыс черге тургузар эвес. Бир-де черге экээр таварылгалар база турар. Шак ынчаар 1966 чылда Александра Хомалыговнаны өг-бүлезиниң ашты-биле Өвүрде чонуңуң амыдырал хандырылга эргелиниге эккелген. Чаа черге ол ажылынга улам дадыгышкынны алган. Харындаа аңаа аныяктарны өөредир даалга база берген. Даарақыычының өөретиен аныяктары хөй. Светлана Ондар, Ольга Күр-Базыр, быжыкчы Саня Моңгуш болған еске-дээ он-он аныяктар аңаа четтиргенин илередип чоруурлар.

Кандыг-даа мергежилдиң кижилери амгы үеде билиин бедитпеске, ажылынга чаа чүүлдер көзүлбейн баар. А. Баян-Далай оңу хаяа өөрнип көрүп, ажылы-биле чергелештир биинин бедидерин үтпайн чоруур. Ол Казанья бир ай хуусаалыг быжыкчылар курузун доозуп алган. Оон даарақыычыдан быжыкчыже шилчип ажылдаан. Чагыкчының сүмелээнин барымдаалап хепти быжар. Быжыкчы-мастер даарақыычыга хүлээдир. Ол хүлээткен ажылын төнчүзүнге чедир хайгаараары черле албан. Ынчалбас болза, кандыг-бир тигин даарап көөрге, тавырымча чок чүүлдер-даа тыптып келир. Ынчангаш быжыкчы даарақыычылар-биле төнчү продукцияга чедир сүмележин, харыызажыры үзугла. Ол бүгүдү А. Баян-Далай эки билир.

Шынап-ла, күзел-чүткүл, турда, мергежилин улам байлакшыдары-даа белеп. Александра Ховалыговна 1984 чылда ор болған херээжен улуска бөрттер даараар, быжар түр курсту база доозкан. Ол аныяктарга үлегерлиг диртип, комбинатта хүндүлел самбыразында мурнакчыларының аразында киргеи.

М. МАДОН.

Өвүр район.

БОДУНУУНДАН АРТЫК

Күрүве болған кооперация садыныга хынаала, контроль-ду колдуунда бухгалтерия чорудар. Ооң кадрлары хөй. Оларның аразындан бухгалтер кижи чугула черии эвлээр. Чүге дээрге отчёт-учёттуг кадрларны ол хайгаараар, контрольга тудар апаар.

Кооперация шугумунга үр чылдарда үре-түңнеддиг ажылдан чоруурлар эвээш эвес. Ындыгларның бирээзиниг райпоюуң кол бухгалтери З. М. Майдырны хамаарыштырып болур. Ол кооперациялың өнчү-хөреңгизин камгалаар талазы-биле биче эвес үлүүн киирип чоруур. Тес-Хем райпозунда аныяк бухгалтерлерге ол үргүлчү дузалажыр, арга-сүмезин бээр.

Сандаргай учёт-отчёттуг бухгалтерия дээрге кадрларның хамаарышкан участогунга кошкак ажылының херечизи болур. Ынчангаш бүгү ажыл-агыйның бухгалтерлери ажылынга харыысалгалыг болуруп үе негеп турар. Нынтының өнчүзүн бодуунуңдан артык каратап, хумагалаары черле чугула.

В. БЮРБЮ.

КӨВҮРҮГЛЕР ЧҮГЕ ШЫДАШПАЙН ТУРАРЫЛ?

ЫНДЫГ КӨВҮРҮГЛЕР ТУДАРЫНГА КҮРҮНЕНИҢ ХӨЙ АКША-ХӨРЕҢГИЗИН ҮНДҮРГЕН АЖЫЫ БАР БЕ?

Бай-Хаак — Хову-Аксы аразының оруунга Элегес хемни кежир түткеи көвүрүг үрдээ болбайн барып дүшкеи. Чадазына хоорайның чанында улуг көвүрүг 1985 чылда барып дүшүү. Эрзин районда Тес хемни кежир көвүрүгнү түдуп турда, ооң демир чагыларының бирээзин суг чүүл шаап алнарган. Ол хире-ле индыг дош бажар хемнерге ханы чагылар тургуспаанда көвүрүг тударын хоруглуг деп чүвеин биле тура-ла түттуруп каргы. Ол эрткен чазын мүн-не ажырбаан. Эрткен чазын хар бо чылдыынган эвээш, хемниң суу, дожу хемертен батпаанын болгай. Ам бо чылын ол көвүрүг канчап бавр ирги деп айтырыг мени дүвүреп турар. Республикада түдуп каан эвээш хөй көвүрүглер черле чүге бойдустуң халавында, үер-сугга шыдашпайн баарыл? Ол көвүрүглерни 200—300 муң рубль акша-хөреңгизин чарыгкап тургаш түдуп каарга, олар чүге чоггүүр хуусаазынга чедир ажыглаттынмайн баарыл?

Көвүрүг дээрге ырыы архитектура-техниктиг тудуг-ла болгай. Чүге оларны түдуп каарга, чогум хемниң сүстүрүп кеже бээр үезинде ол аңаа турарыл, а ёзулуг херектиг, суг улгады бергеи үеде ол чүге барып дүжер. Бустуу бээр бооп турарыл? Черле ким буруулугул? Бойдустуң халавы буруулуг деп чылдагаанныг база каантып болур. Ынчалзажок республикада эвээш хөй көвүрүглериниң улуг сугга, үерге таварышкаш бустуң каарын болдап көөрге, көвүрүгүң түдуп турар азы ону төлевилеп турарлар буруулуг деп айтырыг чайгаар тургустунар. Тудугжулар бе азы төлевилекчилер бе? Көвүрүгүнүң төлевилелии «Тыва авторук» бүдүүлге эргелеликниң төлевилел бирозу тургузуп, тулар черинге «быжыглап», акша-хөреңги чарыгдалып, а кол-ла чүве — быжыын, шыдаммыын саиан берип турар. Оларның төлевилели чокка көвүрүгүң калбаан тудар. Олар боттарының автор хынаалазын чорудуп, оларның төлевилелии хажыттавын дээш хайгаараалды киирип турар. Ынчангаш тудугжулар оларның айытканын, төлевилээнии ёзугаар тудуп турар-ла болгай. Улуг-улуг көвүрүглер күүлге камгалалында болган тускай специалистериниң хайгаараалында алдынган турар ужурлуг. Ынчалзажок бистиң көвүрүглериве шыдашпас-ла барып дүжер-дир. Аңаа чарыгдаан чүс-чүс муң рубль түңнүг акша-хөреңги күруг баар. Ол дээш кымда буруузуна онаашпайн барып турар. Дайын үезинде 13—14 харлыг оолдар, улуг кижилер-биле бир домей, харымсалгалыг, бодунуң кылган, будүүлгени дээш долу хемчээлдиг карымлаар турган болгай. А ам чаа. 30—50 харлыг «чассыгбайлар» күүлгенин чүс-чүс муң рубль түңнүг чарыгдалып үндүргеш, частырыглыг көвүрүгнү туттуруп каарга оозу дүжүп каарга, чүгле кичээндирииге бодап артып каап турары алдентиг.

«Тыва автооруктун» шугумуу-биле керээни чарып алган, Эрзин районда хемни кежир көвүрүгнү бис тудуп турдувус. Керээни чарып турда, бистиң бригадирниң аңаа чагыларның идегелдиг болуру дээш магадылаа бере албас деп айытқан, чүге дээрге бистиң биинн турарывыс-биле алырга, чагылар тус черинн байдалынга дүүштүр санаттынмаан, хемниң часкы үеде үерлеп, агымы шапкынаай бавр үезинде ооң адаанда алзакинниг, сайрам черлери чугдунуп чоруй баарын айытқан бис. А төлевилелдя тургузуп турган кижилер шак ол байдалды өөренип көрбээн болган канчап биинр онуу, турар-даа чадавас деп бодалбиле кылып, а бир эвес сугга алзыптар болза, бойдустуң халавынга, часкы сугга сылдаглаан каантарын болдажык ирги бе? Аза бистиң бригадирниң хей черге дүвүрээни үндүргени ол бе? Ындыг бе дээрге, бистең ыыкы хей көвүрүглериниң салынчолу ону бадыткап турар. Бригадирниң эвээш хей көвүрүглерни тудунган, ол-ла черлериже хей чылдарда чурттап келген, хемнерии ажы-чайын биинр кижи чүве. Ол бо кыжын база харын кайы хире дүшкенин хемчээп, кайы хире сугга бадар ирги, көвүрүг шыдажыр ирги деп бодап чоруп турду. Ынчаннайн канчаар, ында болдуңуң күш-ажылы, чонуңуң акша-хөреңгизи үнген болганда, ол дээш сагыш аарывас арга чок.

Ол көвүрүглерни суг албас кылырының савалдарын киирип-даа турду. Чүгле ону дыңнаар кижи хомар болганы харааданчыг. Тес-Хем районда Тести кежир түткеи бир көвүрүг харын он чылды шыдашты. Чүл дээрге ында улуг чагылардың тургузарының мурнунда демиг хоолайларны ында өрүмнег сукнап, оларны кандыг-даа улуг суг чүй шаап шыдавас. Оон ангыда улуг чагыларго дош кайтыктырыкчызын кылыры чугула. А бир эвес көвүрүгнү аңаа-ла сайрам черинин кырынга чагыларыг түдуп тургузуп каар болза, суг чүй шаап каантар, барып дүжер болуру ол-ла болгай. Ынчангаш санаалы болза көвүрүг тударда улуг чагыларының орнунга бир дугаарында өрүмнээн хоолайларны тургузары, оларны суггга чүдүнмас хаяы каттарын га чедир хамыладыры чугула. Ол ындыг хоолайларга даянып алган көвүрүгнү тургузар чагыларын тудар, ол чагыларга дош кайтыктырыкчыларын болдап кылыры чугула. Көвүрүглериниң барып дүжериниң ийи чылдагаанын ол. Бирээде, суг чагыларын адаан чүй шаап каантары, ийнде, чагыларны дош-биле үргедей үстүрүп каары. Оларның-биле демиселедип, ядегелдиг көвүрүгнү тударының аргаларын бодумнун болғаш эш-өөрүмнүн дуржулгазынган алган сүмелерии мында бижидим. Мону телевилекчилер өөренип көөр ирги бе, оларның телевилел кылып турар теория талазы-биле номнарында мындыг аргалар кирген ирги бе? Инда чок чүве болза, мону херекке албас боон чадавас. Ынчалзажок черле бистиң байдалдарывыска тааржыр, суг улгахырга бисти сотка олуртпас көвүрүглерни телевилээрии үе негеп турар.

А. ШҮМОВ,
ажылчын.

«КҮШ-АЖЫЛДЫҢ ХООЧУНУ» МЕДАЛЬ-БИЛЕ ШАҢНААР ДУГАЙЫНДА

Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Чарлыы

Улус ажыл-агыйынга хөй чылдарда ак сеткилдиг үре-түңнелдиг ажылы дээш база оларның күш-ажылчы ачы-хавыязының демдеглээри-биле ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң өмүнээзинден «Күш-ажылдың хоочуну» деп медаль-биле шаңнаары болза:

КЫЗЫЛ ХООРАЙДАН

Василий Моисеевич Абрамов — Тываның автоорук эргелелинде тудуп турар оруктарның каттышкан директизында кол инженер.

Ираида Серафимовна Абрамова — № 14 школада башкы.

Евдокия Фатеевна Андрусенко — Тыва АССР-ниң Чүрттелга-коммунал ажыл-агый министерствозунуң специализастаан автотранспорт бүдүрүлгезинде диспетчер.

Екатерина Николаевна Ахмедянова — республиканың «Росторгодежда» бүдүрүлгезинде товаровед.

Валентина Константиновна Барабанова — алгы заводунда ажылчын.

Михаил Николаевич Баранов — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң септелге-тудуг эргелелинде бызаңчы-бетончу.

Валентина Афанасьевна Бекасова — «Кызыл» деп материал-техниктиг хандырылга базазында бухгалтер.

Вера Федоровна Беспалова — Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң албан черинде техажылдакчы.

Галина Александровна Беспалова — «Тыва суг тудуг» трестиң автобазазында бухгалтер.

Нина Ивановна Блохоская — Тыва АССР-ниң Иштики херектер министерствозунуң албан черинде бухгалтер.

Фаина Ивановна Бологова — «Кызыл агроүлетпүр-транс-1» транспорт бүдүрүлгезиниң ясли-садында улуг ачы-чем сестразы.

Иван Кузьмич Варочкин — мебель фабриказында слесарь.

Мария Степановна Горева — № 11 ортумак школада башкы.

Тамара Васильевна Горина — № 2 чүк автотранспорт бүдүрүлгезинде кол бухгалтер.

Петр Васильевич Городецкий — «Тыва суг тудуг» трестиң № 2 КМК-зында бульдозерист.

Эдуард Александрович Ермолаев — «Тыва коммунэнерго» бүдүрүлгезинде газ-электри-биле каңнакчы.

Нина Владимировна Зубова — № 1 школада башкы.

Александр Александрович Караченцев — Тыва АССР-ниң Кадык камгалал министерствозунуң автобазазында чолаачы.

Нина Прокофьевна Клименко — № 3 чүк сөөртүр автобудүрүлгеде техажылдакчы.

Людмила Степановна Кривошкина — № 22 ясли-садта кижизидикчи.

Константин Тимофеевич Кукарин — Тываның автосептелге заводунда газ-электри-биле каңнакчы.

Елизавета Кирилловна Курина — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжымышкымында ТАКЭ-ниң кадрлар килдизиниң улуг инспектору.

Виктор Кузьмич Лукин — № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачы.

Чимдол Кара-Донгакович Мечин — Тыва АССР-ниң Садыг министерствозунуң септелге-тудуг эргелелиниң улуг инженери.

Валентина Яковлевна Моогалевская — «Тыва хамаатыг тудуг» тресте септелге-тудуг эргелелинде ажылчын.

Валентина Ивановна Мохова — хоорайның санэпидстанциязында лаборант.

Николай Федорович Никифоров — «Тыва суг тудуг» трестиң автобазазында ажыглал начальныгы.

Валентина Григорьевна Опдар — Күрүнеңиң педагогика институдунуң педагогика болгаш эге ооредилге методиказының кафедразының улуг башкызы.

Михаил Гаврилович Петренко — № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачы.

Виктор Исакович Петрунев — Тываның автосептелге заводунда инженер-метролог.

Мария Михайловна Петчик — Кызылдың аш-чем садыныңың № 13 магазинниде садыгжы.

Василий Мартынович Путинин — № 3 автотранспорт бүдүрүлгезинде чолаачы.

Серот Седенович Салчак — Күрүнеңиң педагогика институдунуң математика кафедразының эргелекчизи.

Капитолина Максимовна Самотесева — республиканың № 2 эмнелгезинде санитаркa.

Валентина Емельяновна Селина — Кызылдың аш-чем садыныңың № 43 магазинниде улуг садытжы.

Тамара Ивановна Семина — алгы заводунуң ядык цехинде мастер.

Евдокия Даниловна Сердюк — Тыва АССР-ниң Бүдүрүлге-техниктиг харылзаа эргелелиниң материал-техниктиг хандырылга конторазының начальныгы.

Рбанова Севильбаевна Симчит — № 14 ортумак школаның библиотекарь.

Валентин Иванович Сомов — Тываның автосептелге заводунуң техниктиг контроль килдизиниң начальныгы.

Виталий Петрович Сургутанов — «Тыва суг тудуг» трестиң эргелекчизи.

Нина Михайловна Сычева — Тыва респотребсоюзтуң тудуг-монтаж эргелелиниң план-бүдүрүлге килдизиниң начальныгы.

Альбина Геннадьевна Тихонова — «Тыва суг тудуг» трестиң план килдизиниң начальныгы.

Екатерина Константиновна Трушкова — «Росторгодежда» бүдүрүлгениң товароведи.

Галина Вадимовна Усцова — Тываның автоорук тударын болгаш ажыгдаар бүдүрүлге эргелелиниң кол бухгалтери.

Валентина Константиновна Федорова — кинопрокат конторазының ажылчыны.

Галина Родионовна Чебокчинова — «Тыва хамаатыг тудуг» трестиң хоорайда септелге-тудуг эргелелинде ажылчын.

Урузаа Успуновна Чичина — пиво заводунда ажылчын.

Валентина Михайловна Чубарова — хоорайның санэпидстанциязының кол эмчизи.

Александра Васильевна Шамраева — № 1 ортумак школада башкы.

Нина Григорьевна Шипилова — улус депутаттарының хоорай Совединиң оруктар тудуп септээр болгаш ногаанчыдыгга ажыл-агый эргелелинде ажылчын.

Иван Андреевич Шорохов — № 2 автотранспорт бүдүрүлгезинде карбюраторщик.

БАРЫЫН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Александра Максимовна Ардашова — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың чылыг-энергия цегинде турбинаның улуг машинизи.

Анатолий Семенович Калашников — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегинде чолаачы.

Варвара Александровна Муравьева — «Барыын-Хемчик» деп АКМК-ның кассири.

Дадар-Уруг Делгижековна Ооржак — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың фабрика ажылчыны.

Чечекмаа Чашпайовна Ооржак — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың төп бүдүрүлге лабораториязының лаборантызы.

Зинаида Степановна Потылицина — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың транспорт цегиниң инспектор-машинизи.

Александра Кок-Сарыговна Салчак — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ясли-садында няня.

Кара-кыс Дамбаевна Сарыглар — «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелиниң ниити чүрттелга черинниң техажылчыны.

Мария Максимовна Серебрякова — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың саналга болүүнүң бухгалтери.

Георгий Иванович Синкин — «Тыва даг-дүгү тудуг» тудуг эргелелинде мастер.

Виктор Андреевич Фоломеев — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың фабриказында слесарь.

Хөөкүй-оол Бартан-ооловия Хомушку — «Хемчик» совхозта ажылчын.

Екатерина Васильевна Чильчигашева — «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ясли-садында няня.

Надежда Васильевна Шайхисламова — «Тыва даг-дүгү» комбинатта септелге-механика цегинде ирак башкарыкчызы.

ЧӨӨН-ХЕМЧИК РАЙОНДАН

Соскур-оол Сержинмаевич Монгуш — Чадаанадың № 1 ортумак школада башкы.

Даймы Девек-Кежеевич Опдар — «Тыва» совхозта бызаңчы.

Ворбак-оол Суванович Ховалыг — Чадаанадың мыңаажыл-агый черинде столяр.

СҮТ-ХӨЛ РАЙОНДАН

Зинаида Досумаевна Кежикей — Кара-Чыраа ортумак школазында башкы.

Кажчыыр-оол Чаш-оолович Монгуш — «Сүт-Хөл» совхозта малчын.

Салгын Борашовна Сарыглар — «Алдан-Маадыр» совхозта ажылчын.

Иван Сырбыкаевич Шогбан-оол — «Алдан-Маадыр» совхозта гидротехник.

ТЕС-ХЕМ РАЙОНДАН

Күске Павловна Балданай — Чыргаланды ортумак школазында башкы.

Ирина Ажылчыновна Дашомба — Берт-Даг суурда ясли-садта няня.

Биче-кыс Санчай-ооловна Донгак — Берт-Даг суурда ясли-садта кижизидикчи.

Таисья Гавриловна Ермакова — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжымышкымының Шуурмакта мыш белеткээр пунктузунуң кол бухгалтери.

Иван Григорьевич Кириловский — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжымышкымының Шуурмакта мыш белеткээр пунктузунда чолаачы.

Мария Васильевна Кириловская — Шуурмак суурда ясли-садтың повары.

Кара Достай-ооловна Куулар — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжымышкымының Шуурмакта мыш белеткээр пунктузунда ажылчын.

Александр Владимирович Маслов — «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжымышкының Шуурмакта мыш белеткээр пунктузунда слесарь-моторист.

Елизавета Майдыровна Монгал — Берт-Даг суурда ясли-сад эргелекчизи.

Кара-кыс Шокаровна Оруйгу — Белдир-Арыг суурда ясли-сад эргелекчизи.

Бархо Мандараевич Төмүр — улус депутаттарының район Совединиң күүскомунуң сад килдизиниң эргелекчизи.

Кара-кыс Санаевна Умбаа — Белдир-Арыг суурда ясли-садта повариң дузалакчызы.

Александра Никифоровна Чамзырай — «О. Шынаа» совхозта ажылчын.

Совединиң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретарыныңң орнунга Л. ПЕТРУСЕВА.

Кызыл хоорай, 1987 чылдың март 17.

СЭКП ТК-ның Политбюрозунга чугаалажып көрген

ЧАА ЧҮҮЛДҮҢ ТАЛАЛАКЧЫЗЫ АПААР

СЭКП ТК-ның Политбюрозу ажылчы чонуң политиктиг болгаш экономиктиг ооредилгезиниң системазын эде тургузарының дугайында айтырыгны чугаалажып көрген. Ында шыңгыы четпестерни болгаш моөделиг берген таарымча чок чүүлдерни айыткан. Москваның Перов районунуң партия организациязында ол четпестерни канчаар амыр эртип, идеология кадрларының ооредилге чорудулгазын канчаар организастаан турарының дугайын СЭТА-ның корреспондентизи мынчаар чугаалап турар.

СЭКП-ниң Перов райкомунуң чанында марксизм-ленинизм университединиң хоорай университединиң филиалынга кичээлдер ийи неделя хире болбайн барган. Ооредилгениң кидин түлүк үезинде тургустунуп келген «дыштанылганы» башкылар дыңнакчылар-биле дагыы беседа чорударынга ажыглаваннар. Ол чугаанның соонда 150 кижини үндүрүпкен.

Пропагандист кадрларны белеткээринниң практиказынга ынчан тыва чүүлдүң ийи хоорай университединиң эске 28 салбырларындан багай эвес организастаттынган шкаң кылдыр сагындырып турган — деп, марксизм-ленинизм университединиң филиалының директору И. Гапеева чугаалаан.— Бистер чылдың-на 500 хире дыңнакчыларны доостуруп үндүрүп турган бис. Башкылар коллективи «Марксизм-ленинизм университеттериниң дугайында дүрүмнерин» удуртулга болдуруп турган. Ынчалза-даа он бир чыл мурнунда-ла күүзээп алдынган ол дүрүмнер дыка эргижирей бергилээн болгай. Ажык чок, аңаа хей черге ажылдавазывыс ооредилгеге тодаргай ниити угланышкынны салырын, дыңнакчыларның шынар составын экижидерин, оларны чаа программалар ёзугаар чорударын эде тургустуунуушкунуң сорулгалары негей берген.

Партия райкомунга ындыг түңнелди дораан-на кылбаан. Кажан идеология ажылын анализтеп көргениниң соонда университеттиг доозукчуларының хей кезии күш-ажылчы коллективтерге хейнинти ажылынга конгүс киришпейн турганы илереен. Оон чылдагааны — хей-хей партия организациялары ак-тивти чыш белеткээринниң айтырымын ужур эдертип чорутканында болуп турар. Олар пропагандист кадрларның кандыг-бир категориязының негелделарын ооредилгезин совуурган көрбээннер, оларның билиин оон соонда ажыглаарынга түүкүлдүг болбааннар.

Ооредилге кичээлдериниң түлүк үезинде дыңнакчылар ортузунга университеттиң филиалынга чорутқан аттестация ооредилгезин херектиг деп санаваан, азы шуут-ла ооренирин күзевейн турар ындыг кижилер оларның арказынга хей болганын көргүскен. Ынчангаш чогум-на мындыг кижилерни үндүрүпкен. А партия эге организациялары-биле дугуржуп алганы ёзугаар эде тургустуунуушкунуң болгаш дургедээшкиниң херээнге идепкейлиг дузалажыр күзелин илереткен дыңнакчыларның немелде хүлээп алышкының чорутқан.

Ынчалза-даа марксизм-ленинизм университединиң филиалының удуртукчулары чүгле оон-биле кызыгаарланып калбааннар. Олар ооредириниң эргижирей бергилээн методтарындан шуут ойталап каапталарын болгаш кичээлдерин аудиториязын, оларның күш-ажылчы коллективтерин дүүредип турар-дыр айтыржырының удур-леп, маргыжарының, оларны тодаргай болгаш хевирлиг ооруңүн хевиринге эрттирерин негээннер. Ам тодаргай сорулга салдынган: университеттиң доозукчу бүдүрүлгеге, чүрттап турар черинниң аайы-биле пропаганда ажылынга бодүңүн турушун ниап-ла тып алыр, бүгү-ле чаа чүүлдүң талалакчызы апаар ужуглуг.

СЭКП-ниң Перов райкомунуң бирги секретары Ю. Архангельскийниң таймылбыры:

— Бистиң ниитилеливистиң бүгү-ле адырларында ыдыктыг угаан-бодал-идеология адырында эде тургустунуушкун шинтирилиг хемчеглер алырынче бисти алба-дапкан. Эрткен чылдың төнчүзүүле идеология кадрларын белеткеп турганывыс бистиң системавысты шыңгыы шүгүмчүлгеге тавараштырган. СЭКП райкомунуң бюрозу ону мынчаар кылырын бистең база негээн. Бистер ол система ёзугаар районуң партия организациязының негелделарын, кижи факторун идепкейжидирин, ниитилел ажыдырадыл, районуң экономиктиг болгаш социал айтырыгларын демократчыдарын ооренип көрбейн турган болган бис. Чижээ, бүдүрүлгелерге күүрүне хүлээп алышкының кииргенин-биле хол-баштыг продукциялың шыларын эжиндерниң айтырыы чидиглеги берген. Районга социал-педагогика комплекстерин тургузуп алган, бистер чүрттап турар черинниң аайы-биле ажылады белик иергежил-биле чорудуп бижир идеология кадрларын хереглелдиг эргенок чугула херек болуп турарын биле берген бис.

Бистиң районувуска ажыктыг бо болган эске-дээ амыдыралчы чугула сорулгаларывыс уг-шинге барындаалап, бистер марксизм-ленинчи ооредилгенин эде тургузуп алган болгаш ям дыңнакчыларның тодаргай сорулгалыг белеткелиин чорудуп турар бис. Чижээ, университеттиг филиалывыс ажыл-агый удуртукчуларының болүүн тургускан. Ам оларның кижи бүрүзү кичээлдерге улуг сонуургал-биле барып турарлар. Ээ-ле кол чүүл — олар практика кырынга боттарының биликти быжыглаан албышаан, бодүңүн күш-ажылчы коллективиниң социал-экономиктиг хөгжүдээнин дүргедедиринге салдар чедирип турарлар.

Е. МАЛЮТА.
Москва хоорай.

Делегей Медээлери

СОВЕТ-БОЛГАР ХАРЫЛЗААЛАР

СОФИЯ. Мадан хоорайдагы «Горубсо» даг-арыглал комбинадының механизастаарының болгаш автоматчыдарының дейлелиин элээн бедидеримге совет болгаш болгар шахтерларының дөрт харылзаалары дузалаан.

35 чыл бурунгаар ынчан чүртке ССРЭ-ниң техниктиг дузалажылыг-биле тургузуп турган «ниүг металлургиянның болгар-совет бүдүрүлгезин тудуп тургускан. Бөгүн «Горубсокүн» коллективи совет дагжылар-биле сырый харылзаанны тудуп турар. Бо черде шахталар «ССРЭ-ге ыыгаан» деп маркалыг амгы үениң дериг-херекселдери-биле чепсегленген. Комбинаттың инженер-техниктиг ажылдакчылары чыл санында боттарының мергежилии Совет Эвилелиниге бедидеп ап турар. Бүдүрүлгениң чаартылгазын Москваның, Ленинградтың болгаш Киевтиң төлевидел институттарының киржилгеван-биле чорудуп турар.

«Горубсокүн» тургускакыныңң соонда эрткен чылдар ССРЭ болгаш БҮР-ның аразында дөрт харылзаалардың ажыктыын бадыткаан. Бөгүн кады ажылдажылганың ындыг хевири 100 ажыг совет болгаш болгар бүдүрүлгелерни хаара тутkан.

(СЭТА).

СОВЕТ-АМЕРИК ЧУГААЛАЖЫЫШКЫННАРДА

ЖЕНЕВА. (СЭТА). Ийи чүрттүн ортумак ыракшылдыг ядролуг чепсек талазы-биле чугаалажыышкын кылып турар бөлүктерни эрткен неделяда элээн каш үжуражыышкыннарны кыдган.

Ядролуг болгаш космос чепсээниң талазы-биле совет-америк чугаалажыышкынарның чедиги үе-чадазы дооступ турда, ийи таланың чедип алган дугуржулгазынга дүүштүр ук бөлүктер ортумак ыракшылдыг ракеталар талазы-биле керээниң сөзүн белеткээр ажылды үргүлүүлээр болган.

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН ДУГАЙЫНДА

БУЭНОС-АИРЕС. ССРЭ-де бооп турар ескерлиишкиннер ёзугуг революсчу шинчилиг деп, аргентин коммунистиниң «Ке паса» солуну бодүңүн пардан үндүрген чүүлүнде бижээн. Оон автору 70 чылдарның төнчүзүүзүнде 80 чылдарның эгезинде Москвага ажылдап турган болгаш СЭКП ТК-ның январь Пленуму болуп турда совет нөбысылалга база катап кедеш барган журналист Родольфо Надра болган. Бодүңүң бижээн чүүлүнге ССРЭ-ниң хөгжүдээшиниң бир үечадазында социализмге эштешпес чаңгыс черге тапташкынныг болгаш таарымчалыг эвес болуушкынарның канчаар база чүге тыптын келгенин тайылбырлаан болгаш ол частырыларны эдер, четпестерни ажыл эртериниң сорулгазын сакып турарлыкын дугайын бижээн.

(СЭТА).

ДУШМАННАРГА ДУЗАЛАМЧЫ

ВАШИНГТОН. Во чылын афган душманнарга америк дузалажылганың ниити хемчээлии 630 млн. доллар чедир АКШ-тың конгреси улгатырган. «Чазак кижилериниң медээлеринге» дайынга алгаш, ол дугайын АП агентилели дыңнаткан. Афган улуска удур контрреволюсчу дээрбечилериң дузазы-биле чорудуп турар дайынны өөскүдеринче акша-хөреңгини ынчаар улгатырганын Афганистан Демократтыг Республиканың чазаан дүжүр октаар сорулга-биле чорудуп турар америк эң улуг күжениишкин деп, агентилел демдеглээн. АКШ-тан чорудуп турар дузалажылганың Пакистанның девискээринде туруп турар чажыт базаларга Афганистанга удур бөлүктерни чепсегээринге болгаш ооредирине улуг турар айтырыгларны удур-ледир айтыржырының, маргыжарының, оларны тодаргай болгаш хевирлиг ооруңүн хевиринге эрттирерин негээннер. Ам тодаргай сорулга салдынган: университеттиң доозукчу бүдүрүлгеге, чүрттап турар черинниң аайы-биле пропаганда ажылынга бодүңүн турушун ниап-ла тып алыр, бүгү-ле чаа чүүлдүң талалакчызы апаар ужуглуг.

СЭКП-ниң Перов райкомунуң бирги секретары Ю. Архангельскийниң таймылбыры:

— Бистиң ниитилеливистиң бүгү-ле адырларында ыдыктыг угаан-бодал-идеология адырында эде тургустунуушкун шинтирилиг хемчеглер алырынче бисти албадапкан. Эрткен чылдың төнчүзүүле идеология кадрларын белеткеп турганывыс бистиң системавысты шыңгыы шүгүмчүлгеге тавараштырган. СЭКП райкомунуң бюрозу ону мынчаар кылырын бистең база негээн. Бистер ол система ёзугаар районуң партия организациязының негелделарын, кижи факторун идепкейжидирин, ниитилел ажыдырадыл, районуң экономиктиг болгаш социал айтырыгларын демократчыдарын ооренип көрбейн турган болган бис. Чижээ, бүдүрүлгелерге күүрүне хүлээп алышкының кииргенин-биле хол-баштыг продукциялың шыларын эжиндерниң айтырыы чидиглеги берген. Районга социал-педагогика комплекстерин тургузуп алган, бистер чүрттап турар черинниң аайы-биле ажылады белик иергежил-биле чорудуп бижир идеология кадрларын хереглелдиг эргенок чугула херек болуп турарын биле берген бис.

Бистиң районувуска ажыктыг бо болган эске-дээ амыдыралчы чугула сорулгаларывыс уг-шинге барындаалап, бистер марксизм-ленинчи ооредилгенин эде тургузуп алган болгаш ям дыңнакчыларның тодаргай сорулгалыг белеткелиин чорудуп турар бис. Чижээ, университеттиг филиалывыс ажыл-агый удуртукчуларының болүүн тургускан. Ам оларның кижи бүрүзү кичээлдерге улуг сонуургал-биле барып турарлар. Ээ-ле кол чүүл — олар практика кырынга боттарының биликти быжыглаан албышаан, бодүңүн күш-ажылчы коллективиниң социал-экономиктиг хөгжүдээнин дүргедедиринге салдар чедирип турарлар.

Е. МАЛЮТА.
Москва хоорай.

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

БУДАПЕШТ. Венгриниң аныяктарының коммунистиг эвилели бодүңүн тургустугаан хүнүнден бээр үжеп чыл оон бо хүнүнерде демдеглеп турар. Ол чылдарның дургузунда олар алдарлыг оруктуг орткен. ВКСМ-ниң үш ооңүг демдектерин хөрөөнге кадаан аныяк ооглар болгаш кыстар Дунайда кончугуг улуг металлургия заводун, Пакшеде атомнуг электростанцияны болгаш өске-дээ хөй тудугларны тударынга киришкенивер. Венгр комсомолчуларының тудуг отрядтары Усть-Илимде целлюлоза комбинадын тударынга, Вьетнамның экономиказын катап тургузарынга дузалааннар. Оларның эстафетазын аныяк венгр интернационалчылар хүлээп алган, Никарагуада кодээ ажыл-агый училищелиниң тудуунда ажылдап турарлар. Ол ойнуң бүдүүзүнде Венгрияның хөй хоорайларынга аныяктарын миитингилерни болгулаан. Анда эң эки комсомолчуларга ВКСМ-ниң шаңнадарын тывыскан.

НЬЮ-ЙОРК. АКШ-тың эң улуг хоорайынга кара кештиг американнарның массалыг чыскаалы болган. Ону 1960 чылдың март 21-де Шарпевильге африканнарның тейбин хөделиишкиниңиң киржикчилерин хын төгүүшкүнүг базып турда олуртканнеринең турасказалы болдуруп чорутkан. КНО-нуң Кол Ассамблеязының шиитпири-биле мурнуу-африкан расспетериң ол кем-херек үүлгедиишкиниңе турасказал болдуруп, март 21-ни расалдың мыгай көрүүшкүнүң узуттинары дээш демдеглеп орттирип турар. Ук чыскаалдың организакчылары АКШ-ның соолгу үеде расалдыг шүүлээшкиниң өзүп турар аймагында айтыкаанар. Нью-Йорктуң чүрттакчылары Говард-биң чоогунга чоокта чаа болган болуушкунну утпаан.

(СЭТА).

Чонның Бүгү-эвилел чизези

ХАРЫЫСАЛГАЛЫГ ЧАДАДА

1989 чылда ССРЭ-ге чонуң эзелчиглиг чедиги Бүгү-эвилел чизези болуп эртер, оку тускай белеткээн санакчы-ажылдакчылар чүрттакчылардан айтырыглар салып турган чорудар. Оон күүселдези хей-хей методологтуг болгаш организастыг айтырыгларны шинтирээри-биле харылзаалыг болбушаан, чизе чорудар улусту хаара тударындан хамааржыр.

Бистиң чүртке чонуң чизезин (1989 чылдың январь 17-де, вторникте, 1959 болгаш 1970 чылларда январь 15-те, четвергте, 1979 чылдың январь 17-де, средада эрттирген болгаш 1989 чылдың январь 12-де, четвергте эрттирер, январьда эрттирери чайчыл болу берген). Айның болгаш неделяның орта үезин шилип алганының ужуру болза, бо үелерде чонуң шимчээшкини эң эвээш болуп турары.

ССРЭ-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдээшиниң даравазындагы беш чыл планын ажылдап кылырынга чизениң кол түңнелдери чугула херек, ынчангаш чылды шилип алырының ужуру ында. Чижээлээрге, 1981-1985 чылдарда улус ажыл-агыйының он бирги беш чыл планын тургузарынга 1979 чылдың чизезиниң түңнелин бүрүү-биле ажыглаан.

Бирги чергениң эң нарын сорулгаларының бирээзи болза, чизе программазын — чизе бүрүткелиниг болгаш чизе материалдарынга кирер айтырыгларны тургузуп алыры болуур. Ук айтырыгларга карыылар демографтыг болгаш социал анализти кылырынга ажыглаттынар. 1986 чылдың декабрь 10-дан 17-ге чедир чүрттүң ийи хоорайынга болгаш сес районунга эрттирген шенелде чизе программа төлевилелии белеткээринге улуг дузалыг болган.

1986 чылда чонга эрттирген шенелде чизенің программазында чаа чүүл хөй. 1979 чылдың ындыг программазында 16 айтырыг турган болза, амгы үеде ол 24 четкен. Оларның 8-и чаа кирген айтырыглар болур.

Бистиң ниитилеливистиң сайзыралының дүргеп темпизи, оон чаартынар шынары немелде медээни бээрин негээр. Чижээлээрге, профессионал-техниктиг ооредилгенин калбак сайзыралы — оон доозукчуларының санын тодарадырын иегеп турар. Өгбүлени быжыглаарынга оон байдалынче, чаштарның немежип турарынче чүгула кичээгей салырын көргеп.

Дыка хөй айтырыглар чүрттелга шолуунуң байдалы тодарадыры-биле холбаалыг. СЭКП-ниң чаа Программазында 2000 чылга чедир өг-бүле бүрүзүн аңгы чүрттаар чер-биле хандырган турарының сорулгазы салыынган. Бо талазы-биле кылдыган тодаргай дыңнадыглар чүрттелга тудуумуң келир үедеги планын шын тургузарынга дузалыг.

Чонның хар-назынын бүрүткээр айтырыгны мурнунда кылып турганындан эскерткен. Амгы эртер чизеге кижилериниң төрүттүнгени чылын, айын болгаш хүнүн бүрүткээри көрдүнген.

Бистиң республиканың хоорайларында болгаш суурларында амгы үеде 1989 чылда болуур чонуң Бүгү-эвилел чизезинге белеткелдер чорун эгелээн. Республиканың улуг суурларының болгаш ажылчын суурларының, хоорайларының ажыл-агыйларының адрестерин чурумчудар ажылдар чорун турар. Ол ышкаш хоорай болгаш көдээ чүрттакчыларның үчёду долу, долу эвээнин хыналдазын чорудуп, картографтыг материалды тургуза берген.

Ол бүгү ажылдарны чорударынга күрүнеңиң статистика органындан ангыда, ажыл-агыйларның, хөй-ниитиг организациялардың, харын-даа бирги эзелчеге чонуң чизезин кылыр комиссияларның идепкейлиг киржилгезин негеттинер. Чонуң чизезин кылыр комиссияның болгаш өске-дээ организациялардың кол сорулгазы — бүгү ажылдарны дүргеп темп-биле белеткээри болгаш оон күүселдезиниң шынарын хандырары болуур.

Ынчалзажок республиканың Статистика эргелелиниң санап турары-биле алырга, Кызыл, Ак-Довурак, Чадаана хоорайларда, Кызыл районнуң Каа-Хем суурда болгаш районнарның чамдык өске-дээ суурларында ажыл-агыйларының адрестерин чурумчудуп турары дыка кошкак. Кызыл хоорайның чамдык бажыңнарының дугаарлары асканы контроль чогундан чогуур негелдезинде эвес, подъездилерде таблицаларда квартираларның дугаарларын тода айытпаан, оларның эстетиктиг талазы чорудуп турар хемчеглерге дүүшпес.

Кызыл хоорайда, Улуг-Хем, Барыын-Хемчик районнарның хоорайларында чонуң чизе үчёдүн долу болгаш шын чорударының хыналдазы оожум темпилиг. Чамдык районнарның хоорай болгаш көдээ чүрттакчыларының үчёдунда шыңгыы четпестер бар. Чүрттелга-ажыглал организациялары, ведомстволар, эргелелдер, хуузунда бажың эелери бажың бүрүзү доктаатkан дугаарларлыг болуруунче, септелге үезинде ол дугаарлар балалбазын база чиде бербезинче сагыш салыр.

М. ОНДАР,
Тыва АССР-ниң Статистика эргелелиниң начальныгының оралакчызы.

Ганти — делегейде эң хожудангай чүрттарның бирээзи. Чүрттүң чонунуң 90 хуузу эмчи дузалажылганы албайн турар. 80 хуузу ажыл чок. База-ла 80 хуузу бижик билбес.

Диктатор Дювалье чүрттан деэлп үне бээрге, Вашингтон генерал Намфини башкадыр АКШ-тың чалчазы чазакты тургускан. Ол чазак чонунуң амыдыралын эжиндер, демократтыг чаартылгаларны боттандырар талазы-биле кандыг-даа хемчег албайн турар. Ындыг хевирлиг хемчеглер чоокку чылдарда алдынмас-даа. Чүге дээрге АКШ-тың чазаа бо чүрттүң иштики херээн шүүт холда тудуп алган.

ЧУРУКТА: түрелгэ ганти тараачыннарының ажылдап турары.

СЭТА-ның фотохроникazы.

ЧОН АРАЗЫНГА ЧОРУУР

В. Н. Лебедева Ак-Довурак хоорайда күрстрах инспекциязында үр чыл ажылдап турар. Эрткен чылын ол Красноярскиниң сан.-хөө техникумунуң күрстрах салбырын доозуп, тускай эртеминиг болган. Хоорай инспекциязында күш-ажылдың хоочуннары хөй кижи ажылдап турар. Ынчалзажок Валентина Николаевна ажылгырыбиле өскелерден ылгалдыг, хөй-ниитиг ажылдарынга база идепкейлиг.

Инспекция агентилериниң мергежилии оон ханы билип алырынга кады ажылдап келген ооруг бичe эвес дузалыны катkан. Оон дагдыныкчылары А. М. Кузнецова В. Т. Мурушкина оларның арга-сүмезии аңаа эки чедиргенинiң херечизи бо. В. Т. Мурушкинаның удуртkан коллективи бот-оруулга-чарылгабиле ажылдаан, сес чыл ажыл чоруур. Олар транспорт цегин, септелге-тудуг эргелелии болгаш өске-дээ организацияларны харылзаалаар. Күрстрах инспекциязының социалистиг чарыжынга оон бригадазы доктаамал мурнуку черни эелеп келген. Эрткен чылын чыл планын бригада 112 хуу күүсеткен. Оларның участогунда камгалаткыннар 2165 кижи. Кижи бүрүзүнүң ажылдап турары багай эвес болгаш коммунистиг күш-ажылдың тамырчылары аттың эдилекчилери.

Валентина Николаевна 10 чыл дургузунда транспорт цегинге агентилел келген. Ол үелериниң иштинде цехтиң ажылдакчылары-биле бижыг харылзаалыг апарган. Оларның хөй кезии доктаамал камгаладыл ап турар. Амыдыралдың холушкак страхованиязы болгаш овал-оңдактан камгаладыры колдуунда хөй болуп турар. Ындыгларга чолаачылар В. А. Логадаев, С. А. Монгуш, А. В. Мамедонов, О. Х., Хомушку олар хамааржыр.

Инспекцияның агентилери үргүлүү чон арказынга ажылдаар. Бир эвес чон-биле харылзаа тудуп, хөй хевирге камгаладырының таймылбырын оларга ханы үгаадыш шыдаавас болза, агентилии ижи бүтпес. В. Лебедева ол бүгүнү эки билир. Ол харылзап турар участогунда ажыддакчылар-биле доктаамал харылзажып, камгаладырының ажык-дузазының дугайын үргүлүү тайылбырлап чоруур. Бүдүрүлгеде тургустуунган човүдел Күрстрахтың ажылынга идепкейлиг дуза чедирип турар. Үк човүделде диспетчерлер, нормировщиктер болгаш өскелер-дээ кирип турар. Чижээлээрге, нормировщик Л. М. Ананьева, транспорт цегинден секретарь-машинист З. С. Потылицына оларның дузалажыш турары эки.

В. Лебедева бодүңүң кол ажылы-биле чергелештир хейниитиг ажылдарын багай эвес холбап ажылдап турар. Коллективинде ол культура-массалыг секторүнүң активчи удуртукчузу. Дыштанып хүннерде концерттерни болгаш ажылдакчыларның уруглаарынга солун оюн-тоглаалаарны болза организастаай бээр. Кадыкшыл белүүнче коллективтиң кежигүннерни ол хаара тудуп шыдаан. Ында 40 хире кижи киржип турар. Одар тренер Н. С. Хованскийниң удуртулгазы-биле тускай программа бээгаар кичээлден өг-бүлеин-биле кээп турар.

Чижээлээрге, нормировщик Л. М. Ананьева, транспорт цегинден секретарь-машинист З. С. Потылицына оларның дузалажыш турары эки.

В. Лебедева бодүңүң кол ажылы-биле чергелештир хейниитиг ажылдарын багай эвес холбап ажылдап турар. Коллективинде ол культура-массалыг секторүнүң активчи удуртукчузу. Дыштанып хүннерде концерттерни болгаш ажылдакчыларның уруглаарынга солун оюн-тоглаалаарны болза организастаай бээр. Кадыкшыл белүүнче коллективтиң кежигүннерни ол хаара тудуп шыдаан. Ында 40 хире кижи киржип турар. Одар тренер Н. С. Хованскийниң удуртулгазы-биле тускай программа бээгаар кичээлден өг-бүлеин-биле кээп турар. Программада бассейнге эштип ооредирин база киирген. Аңаа ажылдакчылар колдуунда өг-бүлеин-биле кээп турар.

А. ГАЙНУТДИНОВА.
Барыын-Хемчик район.

Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалы чоруп тур

ЧАРЛАКЧЫНЫ ЧАЛААР БЕ?

Бай-Тайга районнуң концерт ук районуң төлээзи — СЭКП райкомунуң секретары Чечек Акимовна Саалың чарыштыг кожамыкның төлээзиннээ — СЭКП райкомунуң килдис эргелекчизи Александр Намзыраевич Буурул хайга кызыл торгу-биле сал бактап, каастап тургаш даараан инчеекти белекке берген-биле эгелээн. Анай-хураганыңар, ажыл-ижиңер болгаш ас-кежиңер инчеекти доруг турар болзун! — йөрээл диң утказы мындыг болган. Чазагай-ла күзел!

Бо көрүлдеки башкай ажыктан Мөңгүн-Тайга болган Тоожу районнарның концертилериниң чыгалдыы дораан-на көдүү бээр турда, бо ийи районуң кайчызы эки майгызыйың багай дээрн берге болган. Ынчалзажок бай-тайгажылларның белеткел чеээнде улуг күш, тывывык чорук болган чүткүл үнүргени илдең. Оларның ураан чүүл учралшиезинге болгаш театрның фойезинге организастаан ураан холдар, фото-чуруктар дептелгеени чон аажок сонуургаан. Көрүкчүлер ол дептелгеден концерт этилээр бетинде районуң бүгү талааларын билип алыр. 13 муң чурттакчылыг ол районга эртеен чылын 139 куда болган. 438 уруг төрүттүнген. Маадыр-иелериниң саны 72 четкен. Алдарлыг аттыг малчымнар — 14, комсомол шаңналының лауреаттары — 2, ССРЭ-ниң Чүрүкчүлер эвилелиниң кежигүнери — 7. Райкүүскомнуң культура килдизиниң чанында «Мөңгүлек» чечен чогаал болгаш хөгжүм каттыжылышкынының халы солуннарында чүгле шүлүктерни эвес, ырыларның нотаалары база парлап каан.

Бай-тайгажылларның фольклор ансамблиниң көрүкчүлер сонуургаш, оон номер бүрүзү адыш часкакшкынарыбиле «шаңнап» турган. Национал хөгжүм херекселериниң үдеткен кожамыктар Сат Мар-оол биле Хертек Арбын-оолдуң каргыраазы-биле болгаш Хертек Арбын-оолдуң сыгыды-биле тутчүп турган. Ынчаар өөскүзе-өөскүзе, хөөмейжилериниң саны 8, а хомусчулар 15 чеде бергеш. Ол бүгүнү тудугжу Хертек Айланмаанның тыва улустуң «Бай-ла Хемчиним» ырлаан өткүт үнү улам-на аян кирген. Фольклор ансамблиниң өскү черни дүргеп чугаа эвээн. Оны садыгны утбайкылар Зоя Маадыр биле Роза Кулар аянныг.

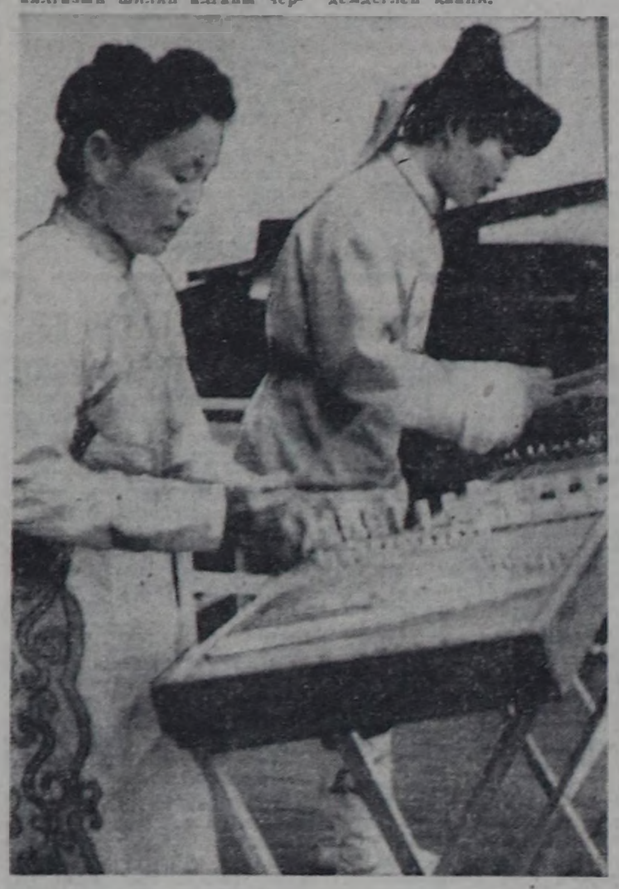

Танцының кайы-кайы районнарга сайгырап келгенин көрүкчүлер эки билир. Бо удаада Мария Очур-оолдуң тургускан «Аныяк назынның аялгалары», «Кара куштар» деп танцылары бо районда танцычылар бар дээрзин база көргүскен. Күүседикчилериниң хевини тавыштырганы, ылаңгыя «Кара куштарга» танцыга улустуң кожамыктарының аялгазын шилип алганы черле онза. «Тээли» совхозтуң бызаңчызы Владимир Херелчап биле Бай-Тал ортумак школазының башкызы Анчымаа Сонамның тыва улусчуң аялгаларын чадаганга күүседткени база үнелелди алган. В. Кара-Салдың «Эде тургустуунуушкун болгаш эрги чаңчылдар» деп шүлүүн өрт черинииң чолаачызы Михаил Халарбаанын, Кызыл-Эник Кудажының «Партияның солдаты» деп очеригинден үзүндүү Кызыл-Даг ортумак школазының башкызы Түлүш Хураган-оолдуң тода болгаш аянныг номчаачы солун. Очеркти маадыры — 1923 чылдан бээр СЭКП кежигүнү, сезен ажыг харлыг Даниял Данзын-оол Улуг Октябрьның байырлалынын чылын тура-соруктуг уткаан дээрзин демделген каайн.

Бай-Тайга районнуң концертинде сеткилди өөртүп көөр номерлер хөй-даа болза, чедир белеткеп албаан, ам-даа чиг номерлер база бар. Мында «Чарльз Хайдер доктор-га» деп шүлүктү Сергей Хертектиң сула номчаанын айтыр аңаар. Автор бодунуң чогаалын дидим эвес, эки дыңналбас кылдыр номчаан. Хорларны дөрт баян үдээн, мичилза-даа олардың үнүвери чаңгыланыышкыдан ылгалбас, вариация чок. «Бай-ла Тайгам» деп ырыны «Кара-Хөл» совхозтуң трактористи Күжүгет Соруку ырлап күүседиргедир» дээн чарлакчының үнү дыңналган соонда, мраалыбиле кады хөгжүмүч база үнүп келген — чарлаван хирезинде аан. Чарлакты хөгжүмчүнү таныштырарын уттупкан бе аан хөгжүмчү бодунуң эки турааы-биле сценаже үнүп келген бе? Тыва АССР-ниң культурааының алдарлыг ажылдакчызы Базыр-оол Чүлдүм-Сүрүң, бот-тывынгыр композитор Борис Чамбыт болгаш черле үгүдээн хөй хөгжүмүчүлерниг, хөгжүм херекселдерн кылыр кижилерлиг Бай-Тайга районнуң концерти национал хөгжүм оркестри чок болган.

М. Лисянскийниң «Ленинниң дириг шыны» деп сөзүгеле И. Шутовтуң бижээн ырааы-биле Барымн-Хемчик районнуң бот-тывынгыр артистери боттарының концертин эгелээн. Бо болгаш өске-даа ырыларның, черле барык бүгү көргүзүглериниң сцена культуразы чогуур негелдеге дүгжүп турар. Оон мындыг болуру чеп, чүге дээрге күүседикчилер кол иргүлаймда ителлигентилерден, ылаңгыя культура болгаш уран чүүл ажылдакчыларындан, школачылардан шилип алдынган.

Барымн-Хемчик республикага танцы-биле алдаржып келген район, ынчангаш көрүкчүлер оларның танцызын улуг кичээнгей-биле көргеп. Бо удаада барымн-хемчикчиниң эккелгеи беш танцызы багай эвес болган. Оңгур хептерлиг болгаш сарыг-сарыг баштарлыг кыстар «Тараанын» теве бээрге, Базырыктың кускү ховузу сагышка кирип көөр. «Чайлагда байырлал» база эки белететтинген. Ынчалзажок бо-даа, өске-даа танцыларда чамдык шимчээшкиниериниң хөгжүм үнүнге чагыртпайн баар таварылгалары арай хараадаачыг. «Октябрьның чалбыыжыы» ойнап тургаш, чамдык танцычыларның четпикпейн, элекпеп тура халчып турары база энчок. А «Коңгулуурларыы» танцылаптурда баштың уруг чер дээнгаш, барып ужар часкан. «Седей Оюмаа турган болза, мындыг частырыглар каймын турар» — көрүкчүлериниң бодалы ол.

Фольклор ансамблиниң көргүзүү солуи болган. Каргыраа, хөөмей, сыгыт болгаш ыры, дүргей-чугаа кат тыжып көөрге, кижиниң хейаъды болгаш өөрүшкүү кедүрүлүп, чоргаараалды хайныктырын көөр. Ынчалзажок сыгытчының шак дүшкени от кырынче суг кудупканыбиле дөмей болган. Чедир белеткеттинизоп номерлерни өске-даа көргүзүглерден көрүп болур. Чижөлөөрге, тыва улустуң «Бай-ла Хемчиним» деп ырызы-дыр. Ону ырлаарынга автоклуб методизи Чойган Кетелдиң арыг, өткүт болгаш кыңгыраан үнү дыка-ла таварышкан, ынчалза-даа хөлүн эртпер күш киргенинден бооспаа шыдашпайн, дораан шедиргелеиин, түнүп калган.

Райзнерго чолаачызы Иван Калиничковтуң дошпулуурга, автоклуб методизи Валентина Монгуштуң бланга аалгаларын пайлаан күүседкеени — эки көргүзүглериниң бирээзи. Бүгү көргүзүглерни шүүтүүзүн бо шыңкаш белеткээн болаза, Барымн-Хемчик районнуң концерти оон-даа солуун болгаш шынарлыг болур түрган ийик.

Мында хөгжүм-шии театрының үн дамчыдар аппаратуразын чедир таварыштырын албаанын айтыры чугула. Концерттиң шынарлыг болурунга оон-даа, чырык таварыштырыгазының - даа ролю улуг. Оон ыңай көрүкчүлер мурнунга чарлакчы кижиниң көзүлбээн кончуг эвчок. Ырак черден концертии көргүзүп келген болганда, олар көрүкчүлерин хүндүлээр, оларга аян түүлүн бараан болур, оюн-баштаабиле оларның сонуургалыны болгаш хей-аъдын көдүрер ужуруг эвесве? Радио дамчыштыр чарлап турда, сцена кыры зон турар боор-дур. Ынчаар чарлап турда, адыш часкашкынынары доозулбаан турар. А чарлакчы болуүнүн көөр болза, зал шимээн чок апаар болгай. Бот-боттарын чокта танышпырын турган чарлакчылар база көзүлбеди. Ыраажыларның аттарын, ажыглын болгаш ырының созүүнүн болгаш аалганың авторларын база четче чарлавайн турар. Ону эдип алыр болза, жюри кежигүннериниң-даа, көрүкчүлериниң-даа кайы-бир көргүзүгге үне бээринге дыка дузалыг болур.

Ийи районнуң концерти ийи-ийи шак үргүлчүлээр, тон азыры-биле болгаш чапсар-биле катай театрга 5-6 шак турар болганда, көрүкчүлерге суксун садарын организастаары чугула. Садыг училищезиниң сургуулдары маңаа дуза көргүзүп болур. Оон ыңай концерттериниң үлемчылаар үезин хей болганындан бичии ургуларны киперерни сонсадыр. Черле чуруумну шыңгыыредыр херек.

Барымн-Хемчик районнуң бот-тывынгыр артистери концертиниң программазын типографияга парладып алган. Күүсединиң авторларының болгаш күүседикчилериниң ат-сывын долузу-биле чаза бижээн: жюри кежигүннериниге-даа, парлалга ажылдакчыларынга-даа, көрүкчүлерге-даа биледингир. өөскү, арыг-сынны. Бирээни тураскаалга алдым.

К. ЧООДУ.

ЧҮРҮКТАРДА: Бай-Тайга районнуң хөгжүмчүлери чаданган-биле; Барымн-Хемчиктиң бот-тывынгыр артистери ниити ыры күүселдезинде.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

БАЯН ЧОКТА БАГАЙЫН АА

Сөөлгү үеде культура албан черлери чонуң дыштанылгазынга болгаш кижизидилгезинге улуг рольду ойнаар апаар.

Черле культура ажылы кайдалда чаа хөгжүлдеэн алган. Ону солуннардан номчуур, телевизордан көөрү өөрүнүүр болгаш солуп, харын-даа адаарганчыг. Чүге дээрге Каа-Хем районда маңа чурттап турарым Бүрен-Бай-Хаак суурда бо ажыма сула.

Бүрен-Бай-Хаакка чурттап, бо совхозка агрономнап чоруан Совет Эвилелиниң Маадыры Н. Брагинге турасказаткан хураалдар, кежээлер спортчу маргылдаалар болгаш өске-даа культура-массалыг ажылдар мурнуку чылдарда бол-на болгулаар турган. А ам байдал өскерилген. Клуб соведи бээри чок, ажылдавастаан. Культура бажыңының директору Александр Злобин кыдыраан саваанының чаңгыс арнында «илаң» тургузуп алган олуруп турар. Культурна бажыңның материалдыг базазы база бакшыраан, дериг-хереселдериниң үрелиин үреэлин, элээрн элээн — чедиштеэн.

Суурга сөөлгү үеде болган культурэ-массалыг ажылдарның түгээри Март 8-ке турискаткан кежээ болган. «Че, кыстар!» деп конкурстуг хиреэзинде, кежээ көрүөчүлериниң сеткилин өөртүп шыдаваан. Кежээге белеткел кошкак болган, оон уламыңдан конкурска түрмек айтырыглар болгаш харыылар көвүдеп, шынары кудулаан. Микрофон чок болганындан удуртукчу кижиниң чугаазы дыңналбас. Чапсарларда хөгжүм база ойнаваан. Мындыг четпестеринниң ужурда ук кежээниң чедимче чок болганын суурның чурттакчылары хомудал-биле чугаалажып турар.

Ол кежээге концерт база болуур турган, чарлал көрген кижилер хей чыылган. Ынчалзажок ол концерт болбаан. Суурда партия организациязының секретары М. И. Полежаев концерттиң болбаан чылдагаанын баяа чогу-биле тайылбырлап кагды. Баян чок культура бажыңында концерт болуруы чарлавайн, хөгжүм херекселн киришпес оюннарны организастаары кай, аңаа кижиксээр кижилер бисте хей. Ындыг кежээлерге чүгле уруг чүүл болгумунуң киришкиниери эвес, а күш-ажылчы чонуң база авилелээр херек. Ынчан ёзулуг талантылыг кижилер-даа тыптып кээп магатчок.

Культура ажылының амгы үениң негелдезинге дүүшпейн, дүргедээшкиниң болгаш эде тургустуунуушкуннуң оожум болуп турары көдээ Совет күүскомунуң даргазы Г. Н. Соннованы база дүвүретпейн турар. Партком-даа, күүском-даа суурда комсомол, спорт, профэвилел болгаш культура ажылдакчыларының отчёдун ап, ук ажылды сегидериниң талазы-биле дээштиг хемчеглерни алыр үе келген.

С. АДЫЯ.

Бүрен-Бай-Хаак суурнуң чурттакчызы.

БРУЦЕЛЛЁЗ

Ол халдавырлыг аарыг. Ук аарыг кижиниң шимчээр аппараттарын болгаш уруг савазын үрегээр. Кижиге аарыг азырал малдар (инек, хой, өшкү болгаш хавай) дамчыштыр халдаар. Чижээ, сүт азы оон белеткээн чемнерден, ылаңгыя инектер, шээр малдар төрүп турар үелерде арыг-шеверни сагыбаанындан аарыг халдаар.

Бруцеллёзтуң өөскүдүкчүзү бруцелла. Шээр, бода малларның болгаш хавааннарның өөскүдүкчүлери аңгы-аңгы. Бруцелла кижиниң мага-бодунуң балыглаанган кеш азы кижин-шөйүндүүнүң шаралавчак карттарын дамчыштыр кирер. Аарыгның билдинмес демдектери 1-3 неделя, чамдыкта 4-6 неделя чеде бээр. Бруцеллёзтаан улуг, бичө кижилер аарыыр.

Аарыгның клиниказы: Аарыг ынчаар эгелээрил? Оң эът изидер, температура 38-39 чеде бээр болгаш үш неделя дургузунда аарыг ынчаар уламчылаар. Уйгу баксыраар, чемге хөөңү чидер, ажылдаар шинээ чокталыр, арны куурарып каар, каракгы шилдегер апаар. Уругларның чаш үезинде-ле ижин-шейүндүзү баксыраар. Баш дүгү дүжер болу бээр. Лимфалыг системазының үрегээр, лимфалыг белдирлер улгадыр.

Кижиниң шимчээр аппараттары: эмчиге келген аарыг кижи чүстери аарыгыны хомудаар. Чогум даштындан көөрге, өскерилге чок ышкаш болур. Аарыг хоочураан үеде улуг, бичии чүстер деңге баксыраар. Чамдыкта аарыг дыка халалыг болур. Хуулган чүстериниң хапчыгажыыга суук чүүл тыптыр болгаш күштүг шимчээшкинге шаптыктыг апаар. Шенек, бут, үттүг-чанның чүстери баксыраар. Бир эвес аарыгны чогуур үезинде эмнетпес болза, улуг, бичии чүстер шуут шимчеп албастаарыңга чедирер. Чүрек дамыры баксыраар болгаш думчук хамыраар болу бээр. Артерны базыышкыны чавызаар, мага-ботка шивишкинер тыптыр. Баар болгаш чаанга улгаткаш дыка аартыр. Бруцеллёз иерн системазын база үрегээр. Аарыг кижи үргүлчү бажы аарыырын, хөлчөн деридерин хомудаар. Ол ышкаш ынчаар аараан улус хорадаачал, хей чүве чугаалаксавас апаар. Оон аңгыда каректарның көөрүн, суук чүүл ылгалдырар системаны үрегледептер. Херээженнериниң салгалдыг болурунга багай салдарлыг.

ПРОФИЛАКТИКАЗЫ: 1. Быжыр хайындырбаан эттн чип болбас. 2. Бруцеллёзтуг ажыл-агыйның малының сүдүн чиге ажыглавас. 3. Боза болгаш шээр мал төрүй берген үелерде малчымнар хууда арыг-шеверни шыңгыы сагыыр үжүрлүг. 4. Бруцеллёзка удур тарылганы мал ажылдыгларга хар-назыныиның аайы-биле ылаң-ла чорудар. Бир эвес чүстер үргүлчү аарыыр апарза, эмчиге дүрген чедеринче далажыңар.

В. ТАШТАНДИНОВА, эмчи.

Кызыл хоорай.

• СПОРТ • СПОРТ • СПОРТ •

МӨГЕ-ДАА, ОРГАНИЗАКЧЫ-ДАА

Чээрби ажыг чыл бүрүнгаар Кызылдың № 3 профтехучилищезинге ажылдап турган мен. Ол үеде ук училищеге кадза черлерден хей-хей оолдар, кыстар кээп, механизаторнуң, чолаачының болгаш тудугжунуң мергежилдерине өөренип, училищениң хей-ниити ажылынга идепкейлиг киржип турганнар. Ынчангы аныяк оолдарның арасындан Владимир Бичеоолду утпас мен. Өөренип кээрде томаанаыг, бодүүну хөлчок, чугаакыр оол болган. Мен оон-биле чоорту таныжа берген мен.

Кичээлдерге доктаамал белеткенип, бот-тывынгыр уран чүүл концерттеринге болуп ырлап, шүлүктээп турар. А спортчу маргылдаалардан черле чыда калбас, училищеге кайдыг-бир маргылдаа болу бергенде Володя аңаа киришкен азы эш-өөрүнге дузалажып, оларның чедиштикини дээш сагыш човаан турар. Ынчан Володяның өөренип турарын база сонуургап көргеи мен: эртемнерде демдектери шупту эки, кичээл үевес, сагылга чуруму үлегерлиг болган.

Оон өөренип турганы чолаачылар болгаш механизаторлар белүү Володяны күш-культура организакчызы кылдыр сонгүп алган. Ол белүк өөредилгеге болгаш спортка өскелерден оспаксыргай, арайза хөлүдан калган турган. Ийи-үш ай эрткен соонда ук белүктүң оолдарының өөренири экижээн, күш-культурага болгаш спортка чамдык эки түшпедерни чедип ап, училищениң хей-ниити ажылдарынга киржип турар апаргаан. Оон биле чергелештир чаштаваар, кичээл шагы үзөр азы оолдаар оолдар белүкте чок болган. Училищениң бирги чери дээш кышкы маргылдаалырга Володяның удуртказы белүү бирги чери ээлээн. Олар хаакка, баскетболга, спортчу гимнастикага болгаш комыкне доктаамал мергежип турганнар. Володя спорттуң ол хевирлериниге эки киржип турза-даа, хүрешке улуг сундуулуг турган. Ону хөлчок эки сактыр-дыр мен, чүге дизе Владимир Бичеоолдуң баштайгы тренери турдум.

Хостуг хүреш секциязынга ынчан киржип турган оолдар база ээлээн хей. Ынчалза-даа олардың чамдыызы ара каргаш-даа чорун турду. А Володя ындыг эвес, өөредиргө харын улам хапылап, кижиден салдыкпасташ, хүрештиң аргаларын ажыглаарын, моге кижиниң чурумунуң дугайында үргүлчү сонуургаар, катап-катап мландылап өөренир турган.

1965 чылда Красноярск хоорайга «Трудовые резервы» эки тура спорт ниитилелиниң бирги черн дээш эртеен маргылдаага Тывадан киришкеш, бодунуң денизиниге бирги черни ээлээн. Оон соонда ол Россия Федерациязының бирги черн дээш болган маргылдаага ийиги черни чаалап алган. Ол чылын В. Бичеоол училищени кончуг эки демдектерлиг дооскаш, шериг албанын эрттирерн биле Ыракны Чөөн чүкче чорупкан. Шеригге ол ышкаш спортун кагбаан. Дайынчы болгаш политиктиг белеткелдиң тергиинии, Ыракны Чөөн чүктүң шериг округунуң шынарак мөгелериниң санынга В. Бичеоол база кирген.

Шериг соонда Владимир спортчу мергежилин улам байдыдып, спорт болгаш күш-культура ажылдакчызы болуур дээш күзели ёзугаар Хабаровскиниң күш-культура институдунче өөренип киргеш, ону чедиишкинниг доосканы. Кызылга кээп тренерлей берген. Аныяктарны күш-культураже болгаш спортче хаара түдар ажылга үлүүн киирип, оларны өөредишкаан. Владимир Сумакинович республиканың база зоналар аразының маргылдааларынга идепкейлиг хүрежин, шаңналдыг черлерин каш удаа ээлеп келгей. Ол республиканың шынарак мөгелөрнинң бирээзи, национал хевирлерге РСФСР-ниң спорт мастери атты чедип алган.

В. С. Бичеоол кызымак спортчудан ангыда кызымак организакчы кижи. Хостуг болгаш тыва хүреш маргылдаалырынга ону бо-ла көрүп болуур. Профобъчөвүлелдиң «Хүреш» агитбригадазы тургустугунга-за ам 10 чыл болур. Оон ажылын В. С. Бичеоол бо үениң дургузунда кызымак удуртуп, күш-культураны болгаш спортту көдээ чон ортузунга пропагандалаар талазы-биле эвээш эвес ажылдарны кылып чоруткан.

Ам 70 хардыг мен. Тывага 30 чыл чурттаан, күш-культурага болгаш спортка аныяктарны өөредир, оларның мергежилин бедидер дээш бичеда болза үлүүмүү кирдим. В. С. Бичеоол шыкаш өөренинчилериниң харысалгалыг ажылдарны күүседип, эки чүрттаи чоруурунга өөрүүр-дүр мен. Олардан Каашыр-оол Биилдей, Федор Ондар, Ума Байкара, Федор Берестов, Дандар-оол Долзатмаа, В. Дыртый-оол дээш өскелерни-даа сактып, күш-культураны болгаш спортту сайзырадыр дээш кызымак ажылдан чоруурларга чоргаарланыр мен.

П. ПЕТРОВ, дайынның болгаш күш-ажылдың хоочуну.

САМБИСТЕР ЧОРУПКАН

Самбога ССРЭ-ниң Иштики херектер министерствозунуң бирги черн дээш Сибирь зоназының маргылдаазы мартың төнчүзүнде Оренбург хоорайга эртер. Ол маргылдааларга киржири-биле Тываның АССР-ниң ИХМ-ниң спортчулары чорупкан. Оон составында республика маргылдааларының каш удаа призерлери Калин-оол Кыыл-оол, Александр Идам, Игорь Аушев, Валерий Ховалыг, Андрей Семис болгаш Тристан Хитарашвили олар бар.

Республиканың Иштики херектер министерствозунуң ажылдакчызы И. Хураган команданы удуртуп чоруур.

Бистиң корр.

ДЕРИГ- ХЕРЕКСЕЛДЕР ЧЕДИШПЕС

Шүй суурга бир-ле дугаар барган кижи суурнуң ортузунда бедип үне берген сарыг өңнүг бажыңны эскере тыртып каар. Ол Шүй ортумак школага хамаарыр спорт залы-дыр. Ону ажыглалга киргенден бээр ийи чыл бооп турар. Оон эртеидеп кежээ орайга чедир үлүгбиче чөөн үзүктелбес, школачылар хүндүскү үелерде аңгы-аңгы секцияларга кичээлдерни болгаш маргылдааларны эрттиргилээр. Кежээки үелерде суурнуң аныяктары волейбол, баскетбол маргылдааларынга долу турар. Бо спорт залынга район иштинде школачылар болгаш коллективтерден аңгыда Барыын-Хемчик, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Овур, Мөңгүн-Тайганың спортчулары маргылдааларга киржип, ааланып көөп турарлар.

Чоокта эртеен волейбол маргылдаазынга беш районнуң спортчулары аңда күжүн шенешкен. Түнелиниде Чөөн-Хемчикте Чыраа-Бажының, Бай-Тайганың спортчулары тиилекчи болгулап, спортчу оюннарга белеткелдиин көргүскен.

Спорт залында маргылдаалар эртип турза-даа, оон иштики дериглеан үениң негелдеэнинге четпес. Оюнчар болуп турар үелерде келген көрүкчүлер каш-даа шакта бут кырынга туруа көөр. Чүге дээрге ында сандайлар чок. Волейбод, баскетбол, хүрештен аңгыда оюнчар болбайн турар. Спорттуң өске хевирлеринге ажыглаар херекселбиле спорт залы четче хандыртынмаан. Чижээ, штанг, бокс хол-хаптары, волейбол мячилери, стол теннизиниң херекселдери, чадыглар болгаш оон-даа өске херекселдер чок. Моон ужурундан школачылар, суурнуң аныяктары-даа хей маргылдаалардан чыдып каай турар. Бо талазы-биле школаның директору Доржу Адыгоол айтырыгны чеже-даа тургускан. Бай-Тайганың районо, «Мурнакчы» совхоз спорт залынче корнуп дузалажыр болза, биске оон-даа солуп, хөглүг турар ийик.

А. КАНЧЫЫР.

ТВ

МАРТ 25-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — 10.40 — «Частың он чеди шинчизи». Он ийи сериалыг уран-чечен телефильм. 3-кү, 4-кү сериялары. 16.00 — Медээлер. 16.15 — «Уругларга болгаш аныяктарга музыканың Бүгү-эвилел педелизи». 17.20 — «Дадабай болгаш оттуруккучу шак». Мультфильмниң баштайгы көргүзүү. 17.30 — «Чаңгалдың черинде». 18.15 — Уругларга фильм. «Элистиң чаптанчыг ужуралдары». 5-кы, 6-гы сериялары. 18.50 — Бөгүн деле-гейде. 19.05 — «Кижилериниң чүректери хөлеледир». Ленинчи комсомол шаңналының лауреады, РСФСР-ниң улустуң чурукчузу А. Шилловтуң чогаадыкчы ажылының дугаймында док. фильм. 20.00 — «Өске кижилер». Телеочерк. 20.45 — Москва хоорайның «Салют» Культура ордузунуң оруе ырыңы ансамбли «Веснианочка» ырлаар. 21.00 — «Үе». 21.35 — Шыдырааа үндүрүлгеэн. Делегей чемпиону ат хээн маргылаза. 21.45 — «Частың он чеди шинчизи». Он ийи сериялыг ураң-чечен телефильм. 4-кү сериязы. 23.00 — «Нукус». Док. телефильм. 23.15 — 23.30 — Бөгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Эртемниң арыңмүрү». «К. А. Тимирязев дугайында этюд». Эртем-таймдырыг фильм. 8.35 — «Европаның өөрүшкүзү». Уругларның бот-тывынгыр коллективтериниң фестивалы. Белградтан дамчыдылга. 9.50 — Шыдырааа школазы. 10.20 — КПТУ сургуулдарынга. Өг-бүле амыдыралының этиказы болгаш психологиязы. 10.50 — Уругларга фильм. «Ядыы ишкичигештер». 2-гы сериязы. 11.55 — Немец дыл. 12.25 — «Ирина Медведева ойнаар». (скрипка). 12.45—13.35 — Ю. Фучик дугайында рассказ.

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Док. фильмниң программазы. 18.40 — Делегей байдалының дугаймында беседа. 18.50 — «Азия төвү». Программада: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылын толептиг уткуур». «Эде тургустуунуушкун: кижи фактору». 19.20 — Телемедээлер. 19.30 — «Соңгуналарының чагыгдары — чурттакчы чонуң тура-соруунуң болгаш эрге-ажылының илереишкинин». Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. Б. Ондарның чугаазы. 19.55 — Чарлаалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удунар, чаштар!». 20.15 — Музыкалыг киоск». 20.45 — Кадык болуруң күзелинде. «Сиверниң биориитмериер». 21.00 — «Үе». 21.35 — Я. Гайдниның Лондонга чогаатkан симфонияларындан. Симфония. № 97. 22.05 — 22.35 — Фехтование. ССРЭ-ниң чемпионады.

(«Шын» солуниүң дараазында номери март 27-де үнер).

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

агаар

Республикага шокар булуттаар, хат кошкак. Дүне агаарның температуразы 18—23, чамдык черлерге 28—33 градус соок болур. Хүндүе 4—9 градус соор, чамдык черлерге 0—5 градус чылымыр.

Кызылга чуга булуттаар, чагбас. Дүне агаарның температуразы 19—21, хүндүе 4—6 градус соор.

КИНО

МАРТ 25-ТЕ

«НАЙЫРАЛ»: «Капитан «Пилигрима» 11.10, «Маневры на 5-том этаже» 9.20, 13.05, 16.15, 17.50, 19.25 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Тайная прогулка» 12.00, «Если ты не со мной» 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Айболит» 9.00, 12.20, «Киносборник» 11.00, 14.20, «Полружжа», «Прости» 15.40, «Охота на дракона» 17.50 шактарда.

ТЕАТР

Март 25, 26-да А. С. Пушкиниң «Балыкчы болгаш балык дугаймында» болгаш «Лама болгаш оон чалчазы Балда дугаймында» тоолдары болур.

Эгелээри 10 шакта.

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай. Щегинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54, харыысалталыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи аныыраа болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информацияа киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, көдээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларының 2-27-41, бухгалтериянның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-73 телефонче болгаар.

Солуниүң индексизи 54241.
Чылда 300 катаа үнер.
Хемчээли 2 парлалга аңаазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер «ср. полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щегинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажын № 1.

Чагыг 3477.
ТС—00069.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 27 пятница № 73 (13373)

1925 чылда үнедип эдилеттинген. Өртээ 3 көпеек

СЭКП ОБКОМУНДА

«Красноярскиниң политехниктиг институдунуң Кызылда филиалының ажылынып дугайында» айтырыгны СЭКП обкомунуң секретариадының хуралынга чугаалажып көрген.

Улус ажыл-агыйының адырларынга инженер-техниктиг кадрларны белеткээринге тодаргай салышкынны филиал киирип турар деп, хүлээп алган доктаалда демдеглээн. Ооң тургустунуп келген үезинде иштинде 880 ажыг специалистерни, ооң иштинде он бирги бе чыл-да 579 инженерни белеткеп үндүргеп.

Ооң-биле кады филиалда специалистерни ооредириниң болгаш кижизидериниң деңнели, специалистерни белеткээриниң шынары амгы үениң негелделериниге дүүшпейн турар деп, СЭКП обкомунуң секретариады демдеглээн. Дээди ооредилгени эде тургузарының кол угланышкыннарынга, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлериниге дүүштүр ооредилге-кижизидилге, эртем ажылын организастап чорударын болгаш ооң уткашынарын үндезинип-биле экижилер, ооң хевирлерин болгаш аргаларын чаартыр талазы-биле чогуур хемчегларни ректорат (Д. Б. Бузур-оол), партбюро (С. И. Иванова) албаан.

Филиалда студентилерниң эртем-техниктиг чогаадылгазы шоолуг хөгжүвээн. Төлевилел, конструктор-техниктиг чогаадылганы оларның чартыынган эвээжи кылып турар. Кызыдың болгаш республиканың бүдүрүлгелериниң техниктиг эде чегчеглээшкинниниң болгаш чаартылгазының айтырыгларын шинчилээринге филиалдың, ооң кафедраларының, эртемденириниң эртем күүзүн долу хемчеге ажыглавайн турар.

Студент аныяктарны эртеминг мировоззрениеге кижизидеринче кафедраларның күжемишкиннерни ректорат, партбюро четпес угландырып турар. Марксизм-ленинизм кафедразы, ооң специалистери марксизм-ленинчи теорияны башкылаарын аныяктарның коммунистиг кижизидилгезининг сорулгаларыбле эргежок чугула холбаашан хандырбайн, алган билиглерин практиктиг ажылга студентилерниң ажыглап билгеи турарын кошкак чедип ап турар.

Сагылга-чуруумну болгаш корум-чуруумну бижыглаары, сырый каттышкан коллективти тургузары дээш партбюро идепкейлиг демиселди чорутпайн турар. Кафедраларда болгаш факультеттерде салгып амыр байдал тергиидеп турар болгаш кафедра эргелекчилери база факультеттер деканнары филиалдың, факультеттерниң чөвүлелдеринге, партбюрога болгаш профкомга бодунуң ажылының отчёдун эвээш берип турар. Башкылар арасында арагалаарының, ажыл шагы үезиниң, оларның бүдүрүүг-биле кичээлдер үстүрүнүң фактылары чиптээн. Эде тургустунуушкунга хуу-да үлегерим директор Д. Б. Бузур-оол көргүспейн турар. Ооредилге-кижизидилге чорудулгазынче, педагогтар болгаш студентилер коллективтеринде амыдыралыынче ол хамылаан кирбейн турар. Ооң ажылында административтиг стиль колдап турар. Коллективтиң амыдыралажыл-чорудулгазының чугула айтырыгларын директор чааскаан шиитпирлээр, ол чорук демократиниң, аажок-чарлыг чорукту, шүүмүүлелди болгаш бот-шүүмүүлелди хөгжүдеринге багай салдардыг болуп турар.

Башкы кадрларны белеткээринде болгаш оларның мергежилин бедидиринде четпестер ректоратның, партбюроның ажылында кол четпес чүүл болур.

Филиал база будүрүлгелерин болгаш организациялары-биле сырый харылзаанны тургүспээн. Ооң материалдыг базазын быжыглаарынга, башкыларны чурттаар базыңнар-биле хандырарынга «Тыва автотранс», «Тывэлектромонтаж» трестилери дээштин-биле кижи бар. Адгы-аңгы звеноолар болуп турар-да болзувусса, чогум ажылывыстың угланышкынның чанчыс. Көрүүлер даан: чаа төрүттүнген, чүгле 2 ай чедип турар бызаазы мээң ажылдап турарым звено доруктурар, ооң дараазында Э. Бланктың звенозунга хүлээдип бээр. Оларны бир харга чедир азыраар, хар чедерге дараазында звенога дамчыдар. Ынчап кээрде совхозта бар мыйыстыг бода мал бүрүзүнүң холувусту дамчыыр апаар. Мээң звеном хонукта быжаа бүрүзүнге 418 грамм немелде деңнеп бээр үлүүвустү 440-450 грамм чедирип келдивис. Чогум багай эвес көргүзүг.

Оон-даа эки ажылдаар сорулга-биле эрткен чылын бригада керээлиниче шилчиир деп дугурушкан бис. Ынче чердерниң дүржүлгазынган алгаш көргө ол черде ажыктыг арга болган. Күш-ажылдың сагылга-чуруумук-даа бедидиринге, планныг онаалда-даа күүседиринге, материалдыг талазы-биле айтырыг-га-даа ажыктыг.

Бистиң саналывысты дирекция деткээн, харын-даа чаа төрүттүнген бызаа доруктурар 4-кү звенону база немээр дишкен. Маңаа кижи бүрүзүнүң күш-ажылга киржилгезининг коэффициентин база барымдаалаар болганда звено санының хөйүдээ, эвээжи-даа демей, харын-даа «семинге» — күштүг» болгай.

Ол хире-зинде мынчага чедир ол ажыгже шилчээнидээ чок. Эрги хевээр ажылдаанывыста-даа чок, анаа-ла дуугай чүве болу бергеи. Биске шалыңны безин кайчаар толээрин, кол-ла кайдыг көргүзүг барымдаалаарын кым-даа айтып бербээн. Бригадир Р. Гарибова безин билбес болгаш, экономистерде ыыт-даа чок.

Амгы ажылдап турар байдалывыс кайдыгыл? Эрги хевээр деп чугаалап болур. Кол-ла чүве — үш звеноның ажылдакчыларының шалыңын деңнеп каапы. Ол деңнешпес ужурлуг. Чүге дээрге мындыг санаашкынны маңаа кылып болур мен: бистиң звеновус 180 баш бода азыраап бир айда 4 тонна немелде деңзинин чедип ап турар бис, а 2-ги звено 289 башка 4,6 тоннаны немеп турар, а 3-күзү — 300 хире башты азыраап, чүгле 2 тоннаны немеп турар. Мындыг көргүзүг турда шалыңны ацгы кылдыр самавас бе?

Бо чылдың январь 1-деп эгелеп шалың акшавыстың база орта ап корбээн бис. Кижи бүрүзүнге 100 рубль түңнүг акша берип турар.

Чүге шалың бербейн турарын айтырарга канчаар санаарын билир кижи чок. Чүү дээш акшаны алганывысты-даа, чүү дээш тыртканын-даа билбес-тир бис.

Чогум ажылдап турар байдалывыс база берге. Бүгү ажылды колдуунда хол-биле кылыр: силос-даа дүүгерде, сиген-даа үлээрде, өдекдээ аштаарда ийи билекти сывырымштар, чамдыкта харын эптиг болза аътты ажыглай бээр бис. Комбикорнуу хуунар-биле дажыглап турар бис. Мен бажыңдан кара эртен үнер кижи-дир мен, орай дүне келир. Ог-бүлемге барык көзүлбес болган мен. Кажаага-ла хүнээр. Чүгле бис эвес, бистиң шупувус мындыг. Кажаа аштап, мал суггарып, оларны ашкарып-чемгерип турдала үе эртер.

Улуг Октябрьның 70 чылынга уткуштур СЭКП ТК-ның Кыйгырыгынга харыы кылдыр шалыпчы ажылдаар күзел бисте улуг. Бистиң хамааты арын-нүүрүвус-даа мынаар иеген турар. Чүгле бо четпестерни дарый чайладып, бистиң ажылывыска деткимче көргүзери күзелиг-дир.

В. САНКИН, ишек кадарчызы. Межегей суур.

КЫЙГЫРЫГНЫ ДЕТКИВИШААН

Улуг Октябрьның юбилейи бистиң медереливиске, бистиң сагыш-сеткиливиске дээди чоргаараалдың көргүзүү болур. Октябрьның ачызында тайбың күш-ажылды кылып, даартагы хүнге бүзүреллиг чүүрттап турар бис. Ол дугайында совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыын танышкан хүралга чугаалажып, төөгүдүг ол байырлалга чедир эң шалыңчы ажылдап, бодувустуң күш-ажылывысты аңаа тускаадыр деп дугуруштувус-даа.

Чаа езу-биле ийи билекти сывырымдаш ажылдаар бетинде бигүнүг байдалды анализтээр, сайгарар, чедир кылдыңмайн турар чүүлдерин көр болгай. Ол талазы-биле бисте, ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң кадарчыларында боданыр, кызыр чүүлдер хөй. Хөрек өйген чамдык бодаддарым-ма бар. Эде тургустунуушкуннуң болгаш дүргедээшкиниң тевин кайда-даа иептерел, кижи бүрүзүнүң харымсалгазын бедидип, чуртта революсчу эскерилгелер болуп турар үеде ол дугайын ыыт-тавайн баар аргам чок болду.

Ук совхозта кадарчы кижи мен. Ишкин үш коданда үскен. Бир коданда үш кижи бар. Адгы-аңгы звеноолар болуп турар-да болзувусса, чогум ажылывыстың угланышкынның чанчыс. Көрүүлер даан: чаа төрүттүнген, чүгле 2 ай чедип турар бызаазы мээң ажылдап турарым звено доруктурар, ооң дараазында Э. Бланктың звенозунга хүлээдип бээр. Оларны бир харга чедир азыраар, хар чедерге дараазында звенога дамчыдар. Ынчап кээрде совхозта бар мыйыстыг бода мал бүрүзүнүң холувусту дамчыыр апаар. Мээң звеном хонукта быжаа бүрүзүнге 418 грамм немелде деңнеп бээр үлүүвустү 440-450 грамм чедирип келдивис. Чогум багай эвес көргүзүг.

Оон-даа эки ажылдаар сорулга-биле эрткен чылын бригада керээлиниче шилчиир деп дугурушкан бис. Ынче чердерниң дүржүлгазынган алгаш көргө ол черде ажыктыг арга болган. Күш-ажылдың сагылга-чуруумук-даа бедидиринге, планныг онаалда-даа күүседиринге, материалдыг талазы-биле айтырыг-га-даа ажыктыг.

Бистиң саналывысты дирекция деткээн, харын-даа чаа төрүттүнген бызаа доруктурар 4-кү звенону база немээр дишкен. Маңаа кижи бүрүзүнүң күш-ажылга киржилгезининг коэффициентин база барымдаалаар болганда звено санының хөйүдээ, эвээжи-даа демей, харын-даа «семинге» — күштүг» болгай.

Ол хире-зинде мынчага чедир ол ажыгже шилчээнидээ чок. Эрги хевээр ажылдаанывыста-даа чок, анаа-ла дуугай чүве болу бергеи. Биске шалыңны безин кайчаар толээрин, кол-ла кайдыг көргүзүг барымдаалаарын кым-даа айтып бербээн. Бригадир Р. Гарибова безин билбес болгаш, экономистерде ыыт-даа чок.

Амгы ажылдап турар байдалывыс кайдыгыл? Эрги хевээр деп чугаалап болур. Кол-ла чүве — үш звеноның ажылдакчыларының шалыңын деңнеп каапы. Ол деңнешпес ужурлуг. Чүге дээрге мындыг санаашкынны маңаа кылып болур мен: бистиң звеновус 180 баш бода азыраап бир айда 4 тонна немелде деңзинин чедип ап турар бис, а 2-ги звено 289 башка 4,6 тоннаны немеп турар, а 3-күзү — 300 хире башты азыраап, чүгле 2 тоннаны немеп турар. Мындыг көргүзүг турда шалыңны ацгы кылдыр самавас бе?

Бо чылдың январь 1-деп эгелеп шалың акшавыстың база орта ап корбээн бис. Кижи бүрүзүнге 100 рубль түңнүг акша берип турар.

Чүге шалың бербейн турарын айтырарга канчаар санаарын билир кижи чок. Чүү дээш акшаны алганывысты-даа, чүү дээш тыртканын-даа билбес-тир бис.

Чогум ажылдап турар байдалывыс база берге. Бүгү ажылды колдуунда хол-биле кылыр: силос-даа дүүгерде, сиген-даа үлээрде, өдекдээ аштаарда ийи билекти сывырымштар, чамдыкта харын эптиг болза аътты ажыглай бээр бис. Комбикорнуу хуунар-биле дажыглап турар бис. Мен бажыңдан кара эртен үнер кижи-дир мен, орай дүне келир. Ог-бүлемге барык көзүлбес болган мен. Кажаага-ла хүнээр. Чүгле бис эвес, бистиң шупувус мындыг. Кажаа аштап, мал суггарып, оларны ашкарып-чемгерип турдала үе эртер.

Улуг Октябрьның 70 чылынга уткуштур СЭКП ТК-ның Кыйгырыгынга харыы кылдыр шалыпчы ажылдаар күзел бисте улуг. Бистиң хамааты арын-нүүрүвус-даа мынаар иеген турар. Чүгле бо четпестерни дарый чайладып, бистиң ажылывыска деткимче көргүзери күзелиг-дир.

В. САНКИН, ишек кадарчызы. Межегей суур.

ЧЕДИИШКИННЕРНИ БЫЖЫГЛААП ТУРГАШ

Бистиң бригадавыс Улуг Октябрьның юбилейин чедиишкиннерлиг уткуур дээш белиткен социалистиг хүлээлгелерни алган. Ол хүлээлгелерни күш-ажылдың будүрүкчүлүүн 1,5 хуу бедидип, тудуг материалдарны камнал-галыг чарыгдап, ажыл шагын ажыктыг ажыглап, күш ажылдың болгаш будүрүлгелиг сагылга-чуруумну быжыглап турган чедип алыр сорулгалыг бис.

Бригадавыс эрткен ийи айның планныг онаалдаларын ажыр бөстандырган болгаш бо март айда ол чедиишкиннерни улам быжыглап турар. Тодаргайлаарга, мартта 15 мүң рубльдиң тудуг-монтаж ажылларын кылып ужурлуг турган, март 24-ке чедир 14 мүң рубльдиң ажылдарны күүседип алган.

Бисте шупту 24 кижи ажылдап турар. Комплекстиг бригада болганда коллектививис дашчылар, бызаачы-бетончулар, кацеавкчылар, монтажниктер звеноларындан тургустунган. Бо хүнелерде Курбаак тудуунда ажылдап тур бис. Аравыста ажылынга ээ-харылсалгалыг, бедик мергежилдиг тудугжулар хөй. Оларның чижээнге Павел Ховалыгны, Даш-оол Саяны, Вячеслав Чимит-ооляу, Сергей Кара-Салды, Тимур Куулярны болгаш өскелерни-даа адап болур.

В. ДАМБАР, «Кызыл үлетпүр тудуг» эргелелдиң тудугжулар бригадазының бригадири.

ТЫВА АССР-ДЕ

Бады-Монгуш Данзытаевна Данзыгай — албан-хаалчы, Эрзин район.

Любовь Доктановна Конева — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны, Тоджу район.

Артык-кыс Мартан-ооловна Куулар — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны, Танды район.

Агафья Григорьевна Пермякова — ог-бүле ээзи, Каа-Хем район.

Татьяна Харитоновна Сасина — ог-бүле ээзи, Каа-Хем район.

Саяна Кыргысовна Хүлер — албан-хаалчы, Эрзин район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Дарганы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1987 чылдың март 17.

БИЛИГ—ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУННУҢ БЫРАЗЫ

Россия Федерациязының «Билиг» ниитилелиниң лекторлары болгаш активчилери боттарының ажылын шүгүмчүлелчи ёзулээ-биле амгы үениң негелделеринге дүүштүр чугаалажып көргеннер. Мартың 25-те Москвага, Кремльдиң Улуг ордузунга ниитилелдиң VIII съездиин ажылын үргүлчүдээн.

Совет ниитилелдиң амыдыралының бүгү адырларында хааны чаартылгалар лекция болгаш пропаганда ажылын үндезинин-биле эде тургузарын негеп келген деп, делегаттар демдеглээн. Чүрттүшкүлер талаа-биле чаа чадаже кедергинниң кагдыгын үнелеп чүүдерин катап тургузарының, совет ниитилелдиң болгаш ооң экономиктиг системазының тургузукчу база гуманнисчи күүзүн долу ажыглаарының чугулазыбиле холбаашкан чүрттө боон турар эде тургустунуушкунуң эчис сорулгазын эки билир бис. Ынчаарга болзажок амгы үеге чедир таныларлашкынының инерциязыдан үзүлүнүн чадашкан лектор корпузунуң ажыл-чорудулгазы ханы утка чок, эрең-гей боон артышпаан. Ам дээрезинде тайылбырлакчы ажылда эде тургустунуушкунуң идеалы ака-ла хүн бүрүнүң айтырыглары-биле кызыгаарлатпаан турар, ооң уламнарын үндезин чок даап бодаашкынар, харын-даа хөөн калышкынар болгулап турар.

Бөгүн парлалгада хорулкаан темалар чок боон турда, лекция пропагандазында, «ол дугайын чүттап болбас зонаар чүге барыл» деп айтырыг съездиниң индирилеп дыңнаткан. Херектиг уйгур чүдел дээрге «Билиг» ниитилелиниң төлөлекчилерин коллективтерге лекция, плеткел кылып турган, бистиң ажылывыста четпестерниң, болдуган частырыглардың дугайын ооредип чугаалап бөөрүнде ыыт-сеткилии көдүрүп, оларга ажыктыг эки чүүлдерин демчыдып берип шыдаар билигдуржулгалыг лектор херек деп, СЭКП ТК-ның чанында Ниитилел эртеминиң академиязының президиумунуң Е. А. Ножкин чугаалаан.

Лекторлуг күш-ажылды социал-экономиктиг хөгжүдүнниң улуг программазын күүседип, чаа ёзулу-биле чурттаарын, ажыдаарын кызыл чоруур кижилерниң угаан-бодалынга, ажыл-чаңынга дорт салдарны чедирип турар. Ол сорулгаларны чедип алырынга аңаа дузалаары — «Билиг» ниитилелиниң кежигүннериниң хүндүлүг сорулгазы. Марксизм-ленинизм теориязының чугула айтырыгларын, ленинчи улуг салгалды, эде тургустунуушкуннуң теоретиктиг болгаш практиктиг айтырыгларын, концепциялары пропагандалаары — ниитилелдиң чугула сорулгазы.

Лекция ажылын сайзырангайжыдарынга тодаргай оруктары съездиниң хүлээп алган доктаалында айыттынган. Лекция ажылының сорулгазы болза партияның XXVII съездизиниң ажылдап кылганы чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүдээни дүргедедир угланышкынын пропагандаларын күштедирери, улус ажыл-агыйын хөгжүдүнниң интенсивтиг оруунче шилчидеринің дугайында партияның айтышкыннарын бөстандырарына дузалаары, эде тургустунуушкуннуң үезинде тыптып кээп турар эки чүүлдерин бүгү талаалыг деткиирге болгаш эртем-техниктиг деп-шилгеге мооңдак ужуратырып турар чүүлдер-биле эптеп чок демисселир болур деп доктаалда бижээн.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылы-биле холбаштыр боон бүгү-делгей улуг дузалаш кескүзү-биле көргүзериң ниитилелдиң кежигүннеринге доктаал хүлээткен.

Съезд ниитилелдиң удуртур органнарын, ревизия комиссиязын, Бүгү-эвилелдиң «Билиг» ниитилелиниң XI съездизиниң делегаттарын сонгаан.

• • •

РСФСР-ниң «Билиг» ниитилелиниң баштаар черинниг плениумунга ооң даргазынга РСФСР-ниң дээди болгаш ортумак түскай ооредилге министри, теоретиктиг болгаш дузалал механика хемчегларибиле кескү совет эртемден, академик И. Ф. Образцовту катап сонгаан. (СЭТА).

РСФСР-де чурттап турар хөй уруглуг иелерге «Маадыр-ие» атты тыпсыр дугайында ССРЭ-НИН ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Он болгаш ооң-даа хөй уругларны бөжаан болгаш кижизиткен иелерге «Маадыр-ие» атты тывысыышаан, «Маадыр-ие» орденин тыпсыры болза:

ТЫВА АССР-ДЕН

Бады-Монгуш Данзытаевна Данзыгай — албан-хаалчы, Эрзин район.

Любовь Доктановна Конева — «Тоора-Хем» совхозтуң ажылчыны, Тоджу район.

Артык-кыс Мартан-ооловна Куулар — ССРЭ-ниң 50 чылы аттыг совхозтуң ажылчыны, Танды район.

Агафья Григорьевна Пермякова — ог-бүле ээзи, Каа-Хем район.

Татьяна Харитоновна Сасина — ог-бүле ээзи, Каа-Хем район.

Саяна Кыргысовна Хүлер — албан-хаалчы, Эрзин район.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Дарганы А. ГРОМЫКО.

ССРЭ-ниң Дээди Совединиң Президиумунуң Секретары Т. МЕНТЕШАШВИЛИ.

Москва, Кремль. 1987 чылдың март 17.

БОТТАРЫВЫСТЫҢ УГААН-МЕДЕРЕЛИВИСТИ, КҮЗЕЛ-СОРУУВУСТУ, ЭНЕРГИЯВЫСТЫ ЧАҢГЫС ААЙ КҮШ КЫЛДЫР КАТТЫШТЫРААЛЫҢАР. ОЛ КАЙГАМЧЫК КҮШТҮ БИСТИҢ МУРНУВУСТА САЛДЫНГАН ЧАА-ЧАА СОРУЛГАЛАРНЫ ШИИТПИРЛЭЭРИНЧЕ УГЛАНДЫРААЛЫҢАР. АЙЫТТЫНГАН БҮГҮ-ЛЕ ЧҮҮЛДЕРНИ КҮҮСЕДИИЛИҢЕР.

(Совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыында).

ооо

«ШЫННЫҢ» КӨРҮНЧҮҮНДЕ:

«Искра» совхозтуң Арыг-Бажы сут-бараан фермазы

ЧУРУКТА: Чөөн-Хемчик районнуң «Искра» совхозунуң Арыг-Бажы сут-бараан фермазының коллективи. Ол — республикада мурнакчы фермаларның бирээзи.

(Ферманың ажыл-амыдыралының дугайын ийиги арында парлаан).

ооо

Эде тургустунуушкун

«ШЫННЫҢ» көрүнчүүндө:

«ИСКРА» СОВХОЗТУҢ АРЫГ-БАЖЫ ФЕРМАЗЫ

Амыдыралдың бүгү таварылгаларынга ажыглаарынга белен рецептилер чок. Эде тургустунуушкун бүгү улустуң чогаадыкчы лабораториязы болзун. Чаартылганы кичээнгейлиг болгаш шүгүмүүлекчи ёзу-биле бодап, мурнакчы дуржулгада үнелиг түүл бүрүзүн херекке ап, ону эскерип база хөгжүдээли.

(Совет улусун СЭКП ТК-ның Кыйгырыгларындан).

Арыг-Бажы сүт-бараан фермазы... Оон ады чоокку чылдарга чедир Чөөн-Хемчик районга безин үнмейн турган. «Искра» совхозта күш-ажылчы бо коллектив ам республикада сурагжаан. 1986 чылдың социалистиг чарыжының түүнелдери-биле республиканың мурнакчы сүт-бараан фермаларының аразында кирген. Бир инектен-не 2075 килограмм сүттү план ёзугаар саап алыр турган, инек санындан-на ортумаа-биле 2508 килограмм сүттү сарган. Чылда сүт бүдүрер планын 210 хуу күүсеткен.

1987 чылдың кыжының январь, февраль айлары ферманың бүгү ажыл-ишчилеринге, улустуң чугаалажыры дег, ёзулуг-ла шылгалда болган. Ону олар колдуунда ажып эрткен. Ол дугайын Арыг-Бажының эрткен ийи айларда күш-ажылчы көргүзүглери бадыткап турар. Бөгүнге чедир 159 баш бызааны камгалап алган. Бүдүрген сүттүң 71 хуузу бирги сорттуу. Эрткен чылдың бо үезин-биле деннээрге, продукциянын бот-үнези 20 хуу кызырылган.

Арыг-Бажы ферманың күш-ажылчы коллективиниң чедишкинниг ажылдап турарынга идиг берген социал чамдык чаартылгаларның дугайында социал-экономиктиг бо репортажта парладывыс.

Социал-экономиктиг репортаж-арын

ЭГЕЛЭЭНИ

Совхоз директорунуң ороллары. Чугаа башлаар ферманың ажмыл-ыышынның дугайында. Оон социал байдалының дугайында, моон сонгаргы хогжүдөвиниң дугайында. Директор Б. Ч. Монгуш бисте хейнү чугаалап берди. А боду мында үш чыл хире директор болуп ажылдап турар болду.

— Мээжик-биле алырга. ферма суур чаныпга турар болза, ийи дең болдар мен. Ынчан ажылдарынга-даа, харылзажырынга-даа таварымчалыг ап. Ылаңгыя социал айтырыгларны шинчилээринге дика эптиг болур ийин—дээш, ол бозалы берди.

— Бистиң фермавыс суурдан ыракта, алды километр хире черде. Харылзажырынга дика таварымча чок. Ылаңгыя машина-балгат негеттинер. Ол-даа харын машыг-ла ыйнаан. Кол-ла чүве — улустуң ажылдарынга таварымча чок. Ажылдарывыга бир-ле четпес чүве турустунуң келир. Оон уламыында кижилериниң ажылдаар дээш күзелин чооруу-ла олчур балы бар. Оларның ажылдап чардыгар чүүлдер-ле эндерин боор. Садыглаар дээш хоорай бады баар ааы суур чорүй бадыр. «Уруг-дарымны алзыр кижи чок-тур» дээш, ол олуруп бээр. «Уруг-дарымга ыяш-чем кылып каайн» дээш, ол элейтип каар. «Суурда солуп кижи келген дидир» дээш, ол чорүй баар. Оон-даа мынай чугаалап болуур—дээш, директор сөксеп кылыпды.

— Кижилериниң ажылдаарынга социал талазы-биле таварымчалыг байдал тургустыпас болза, ол бүгү шаптык-таашкыннардан үнүп шыдавас бис дең түүнелге келген бис. Ылаңгыя партия Төп Комитединиң мүң тос үс сеэки беш чыдда болган апрель Пленумунга бо айтырыгны чидин-биле тургускан, **кижи факторун идепкейжилеринде** шуут негеп ышка-кыгай. Оон эгелээн ук айтырыгны шинтпирлээр дээш практиктиг хемчегларын ап эгелээн бис.

— Чогум канчаар эгелодиер?— деп мландыладывыс.

— Фермадан эгелээн бис. Ында бар нуртавырлардаа, ында бар башкы-балгатты чөп ажылдарындан ангылаар дээш күзелин чооруу-ла олчур балы бавр. Оларның ажылдап чардыгар чүүлде-ре эндерин боор. Садыглаар дээш хоорай бады баар ааы суур чорүй бадыр. «Уруг-дарымны алзыр кижи чок-тур» дээш, ол олуруп бээр. «Уруг-дарымга ыяш-чем кылып каайн» дээш, ол элейтип каар. «Суурда солуп кижи келген дидир» дээш, ол чорүй баар. Оон-даа мынай чугаалап болуур—дээш, директор сөксеп кылыпды.

— Кижилериниң ажылдаарынга социал талазы-биле таварымчалыг байдал тургустыпас болза, ол бүгү шаптык-таашкыннардан үнүп шыдавас бис дең түүнелге келген бис. Ылаңгыя партия Төп Комитединиң мүң тос үс сеэки беш чыдда болган апрель Пленумунга бо айтырыгны чидин-биле тургускан, **кижи факторун идепкейжилеринде** шуут негеп ышка-кыгай. Оон эгелээн ук айтырыгны шинтпирлээр дээш практиктиг хемчегларын ап эгелээн бис.

— Чогум канчаар эгелодиер?— деп мландыладывыс.

— Фермадан эгелээн бис. Ында бар нуртавырлардаа, ында бар башкы-балгатты чөп ажылдарындан ангылаар дээш күзелин чооруу-ла олчур балы бавр. Оларның ажылдап чардыгар чүүлде-ре эндерин боор. Садыглаар дээш хоорай бады баар ааы суур чорүй бадыр. «Уруг-дарымны алзыр кижи чок-тур» дээш, ол олуруп бээр. «Уруг-дарымга ыяш-чем кылып каайн» дээш, ол элейтип каар. «Суурда солуп кижи келген дидир» дээш, ол чорүй баар. Оон-даа мынай чугаалап болуур—дээш, директор сөксеп кылыпды.

КЫЗЫЛ-БУЛУҢ—КЛУБ

Ферма келген кижи бүрүзү кымнда кызыл тук кинскээр башкы чаныпга кээп доктаар. Бис база анаа доктаадывыс. Ол дээрге — кызыл-булуңу-дур.

— Моон мурнунда кызыл-булуңувус бичии, ламкыш, тер башкыга турган чүве. Ону улгатпырын алырынын дугайында чугаалаа каш удаа кылып, сүмелеппеннивис түүнелинде, арга тывыпган: бир чүрттээга башкыны достаашкы ону аас кылдыртывыс. Ынчалдыр делген кызыл-булуңга четтиккен бис—деп, фермаңың эргелекчизи турган, бистиң-биле кады совхоз тө-вүлдең келген Д. М. Люндуп тайыбырлады. Фермаңы ол барын он беш чыл ажыг үе дургузунда эргелекчилээн. Кадыкыын байдалы-биле бо чылдың өгөөнүде өске ажылче шилчиттирген. Фермаңың байдалы беш салаазы дег, билир кижи болду. Ук ферманы мурнакчы фермаларның одуруунга чоруур кылдыр организастаарынга үзүү-хүүзүн кижрегиниге өөрүп чоруур.

— Черле мичээ ажылагыйже хамыдап, ында бар курлаавыларывыз ам бүү-биле боор болза, бир-ле арга тыпты бөөр боор чүве-дир. Чоо дээш ков-даян олурар болза, түү-даа бүтпес — деп, ол ажыл-агыйлы бүү-биле чугаалаваш:

— Фермада партия эге организациязының секретары Валентина Сончуевна Куулар бо-дур—дээш, ооң-биле бистиң таныштырыпкагам.

Кызыл-булуң клубтуң төрээн башкының кижи таварымчалыг болду: делгем-даа, арыг-даа, чылыг-даа стол-сандалайы-даа четтир. Бүгү-ле чүве өйне-сөкселиг. Ооң кинги-даатын аптаар аяпа-шалыңнын туска ажылчын база бар.

— Мындыг таварымчалыг кызыл-булуңнуга ажылчыннар, ортуузунга ажыл чоруударда черее эки чүве-дир. Бо башкы черее ээн турбас. Бир-ле чүвени эрттирген турар: чок-ла болза хурал, чок-ла болза концерт, чок-ла болза кичээл... Айның сөөлгү четверг сайында чарыш түүнели үнүдүрер бис. Ол шуут чанчымчаан. Эрткен февраль айда совхозтан шаанактаннар бо-дур — дээш, хамаа ажыл кааи «Эң эки сааичы», «Эң эки инек кадарчызы» деп ыяштелдерге Валентина Куулар айыпты. Кадарчылар Бо-нүүшкү Сарыглар, Юра Сарыглар, сааичы Ажай-Хаак Монгуш, бызаа ажаакчызы Эдер-оол Монгуш оларның аттары мында киргеп болду.

— Чүгле ыяштелдер эвес болдур ийин, а оларны ажыл шаңналы-биле кады тыпсыр—деп, ол немеп кагды.

Кызыл-булуңда хаяа парчалгазын кыш-даа бол сонуургай боор чорду. Хамаа ас-кан «Ферма булуңу» дээрэ. Дыка ковеергин кылган. Коммунистеринең даалгаларын, парторганизациянын кыр-таңда чорудар ажыл планын, коммунистиг күш-ажылдың шалынчылаарынын, күш-ажылдың хоочуларының дагдыныкчыларының дайзынаарын, депутаттар, улустуң контролерлер болуктерин, врага ниивес чорун дээш демисел-дин эки тура ниитилелиниң кежигүүнерининң дайзынаан бижээн, чыда азып каан.

— Моон мурнунда ыыдыг тускай булуң турбаан. Ажылдан турар бүгү-ле кижилерни хейге ковеңү ыыдыг ыяштал-дыр бижин алырга, ажылчынарының күш-ажылчы идепкейи, төй-ниити ажылынга кирижиргеш дыка бадыр боор чүве-дир. Кымның канчаар ажылдан, чурттап турарын дорааи-на ында ёскеп келир — деп, партия эге организациязының секретары тайыбырлады.

— Кижилерниң ажылажылдырылыга хамаарылгазы өскерилгеп мишкажы?

— Ажыгон өскерилгеп деп чугаалап болуур. Кижилерниң сагыыга-чуруушкуу, ажылга харымсалгалыы, идепкейлиг чоруу бедзен. Партия эге организациязын ол бүгүнү өскерип, үезинде деткип турар. Чыл өгөзинден бир партия кежигүүкке үш кижини, ында кандыдат кылдыр бир кижини күлээп алдывыс. Ынчангаш ам күрөөлеңивисте оларның-биле кады 15 ком-мунист болгаш үш кандыдат бар.

— Ажылга харымсалгазы коткан кижилер база бар-ла боор ааы?

— Бар болбайн ааи. Ында кижилер дорааи-на өскертип чүве-дир. Ынаңгыя бызаа ажаакчызы Татьяна Монгуш ажылынга харымсалга чок чоруун көргүскеп. Оон түүнелинде бызаалар хорааи. Оон-биле шынгыы чугаалашкан, бызаа ажаакчызынган хостаан, дүмейлиг сааичы кылдыр шилчиттирвис. Ону коллективтиг кинги хуралында көргеп бис. Ажылчыннарның бот-боттарындан негеллеза ышкы Сарыглар, Юра Сарыглар, сааичы Ажай-Хаак Монгуш, бызаа ажаакчызы Эдер-оол Монгуш оларның аттары мында киргеп болду.

— Чүгле ыяштелдер эвес болдур ийин, а оларны ажыл шаңналы-биле кады тыпсыр—деп, ол немеп кагды.

Кызыл-булуңда хаяа парчалгазын кыш-даа бол сонуургай боор чорду. Хамаа ас-кан «Ферма булуңу» дээрэ. Дыка ковеергин кылган. Коммунистеринең даалгаларын, парторганизациянын кыр-таңда чорудар ажыл планын, коммунистиг күш-ажылдың шалынчылаарынын, күш-ажылдың хоочуларының дагдыныкчыларының дайзынаарын, депутаттар, улустуң контролерлер болуктерин, врага ниивес чорун дээш демисел-дин эки тура ниитилелиниң кежигүүнерининң дайзынаан бижээн, чыда азып каан.

— Моон мурнунда ыыдыг тускай булуң турбаан. Ажылдан турар бүгү-ле кижилерни хейге ковеңү ыыдыг ыяштал-дыр бижин алырга, ажылчынарының күш-ажылчы идепкейи, төй-ниити ажылынга кирижиргеш дыка бадыр боор чүве-дир. Кымның канчаар ажылдан, чурттап турарын дорааи-на ында ёскеп келир — деп, партия эге организациязының секретары тайыбырлады.

— Кижилерниң ажылажылдырылыга хамаарылгазы өскерилгеп мишкажы?

— Ажыгон өскерилгеп деп чугаалап болуур. Кижилерниң сагыыга-чуруушкуу, ажылга харымсалгалыы, идепкейлиг чоруу бедзен. Партия эге организациязын ол бүгүнү өскерип, үезинде деткип турар. Чыл өгөзинден бир партия кежигүүкке үш кижини, ында кандыдат кылдыр бир кижини күлээп алдывыс. Ынчангаш ам күрөөлеңивисте оларның-биле кады 15 ком-мунист болгаш үш кандыдат бар.

— Ажылга харымсалгазы коткан кижилер база бар-ла боор ааы?

— Бар болбайн ааи. Ында кижилер дорааи-на өскертип чүве-дир. Ынаңгыя бызаа ажаакчызы Татьяна Монгуш ажылынга харымсалга чок чоруун көргүскеп. Оон түүнелинде бызаалар хорааи. Оон-биле шынгыы чугаалашкан, бызаа ажаакчызынган хостаан, дүмейлиг сааичы кылдыр шилчиттирвис. Ону коллективтиг кинги хуралында көргеп бис. Ажылчыннарның бот-боттарындан негеллеза

ЛАБОРАТОРИЯ

— Сүт хүлээп алыр ороолге киритиңер. Кандыг-даа фермага бир кол чер о... болур болгай. Фермаңың ажылының түүнели болур оон бүдүргеп продукциязын дүжээр чер ааи. Дөө-дүр, дөө—дээш, улуг инек кажаазының кыйынында ороолче ферма эргелекчизи Айланмаа Куулар бистеп ядыртып берди.

Сүт хүлээп алыр ороол. Сааичы кижиниң күнде ажылының түүнели маңаа санат тыпар. Эртенинги-ле, кежээки-ле учётка ол кинер бижиттингеп болгаш демдеглеттинген турар ужурлуг.

— Сааичыларның хүн бүрү көргүзүглери хакыда аскан бо демдеглелде чүгле март 9-да чедир бижиттингеп-дир. Оон бээр чүге демдеглеттивизеп чоор? — деп айтырдывыс.

Оон чайлагаанын ыораан тодарадырын, кежээки саалдаан эгелээп демдеглеп эгелээрин учётчиктен ферма ергелекчизи негедп.

— Сүттүң шимээры база маңаа тодараттынган турар ужурлуг. Ону тодарадыр лаборатория кайда ярги?

— Бо-дур, бо —дээш, эргелекчи шоочалыг бичии ороолче айыпты.

ДУШ ӨРЭЭЛИНДЕН—ЧУНАР-БАЖЫҢЧЕ

Лаборатория ороолиндеп үнгеш, дараазында ороолдарже кирип бар чыда, орук ак-сынга ийи кижи аразында мындыг чугаалы дыңнадывыс:

— Кала чордуң?

— Чай аразында душка кирип ап чыттым.

— Уйус бар-дыр бе?

— Андызында хостуг-дур.

— Душ ороолы бала бар мышажыл? — деп ажденсинип айтырдывыс.

—Ийе, бар.

АМЫДЫРАЛ ХАНДЫРЫЛГА ЧЕРИ

Душ ороолының чанында стол, сандайлардыг, кинтиниг ак халаттар аскан кабиналарлыг, чунар-демирлиг, чоттуглар аржымыдыг, көргүчүүтүг — арыг-силиң ажыок ороолге кирип келдивис.

— Бо дээрге — амыдырал хандырылга ороолы-дир —деп, Айланмаа Куулар чугаалады.

Маңаа сааичылар чай кадынга дыштанып ап-даа болур. Ажылчын идик-хевин база маңаа солуттуунуп кеттивер.

— Хен чуур машины база бар мышажыл?

— Ийе. Сааичылар халаттарын, ажылчын идик-хевин кайда боттарын келчег ёзугаар чуп алыр. Бо ороолинге олар шүүт чайчыга бергеп. Ажылдан көрдө, баштай келир черге бо, ажылдан чанып чоруурда, үзер чери база бо. А инек саар аппараттарын, бидоннарын чуур чер база ыңгы болдур ийин — дээш, эргелекчи дужууста бичии ороол көргүстү.

Ында ийи сааичы аппараттар чуп тур.

— Ам аштап доозуп тур бис. А кежээки саалда соонда бүгү-ле эт-херекселдерни аштап чугаш, дараазында улуска хүлээдир бис. Эдээчер ёзугаар ажылдап турар бис—деп, оларның биреэзи бисте тайыбырлады.

— Мурнунда чүгле соок сугнуг турдувус. Ам инек суг барда, ажыл дыка чингген. Ынчангаш, кинтиниг-биле чугаалаарга, бо бистиң киргизеп ороолдеривисти «Амыдырал хандырылга черже» дээр чүве — деп, эргелекчи түүнеди.

САДЫГЛАП АЛЫРЫ-БИЛЕ ХООРАЙЖЕ АЗЫ СУУРЖЕ ЧОРБАС АПАРГАН

Саалда доозугаан. Ол дугайын билгенивит үгенгир автомашина чаа туттугаан садыгның эжиниин чоогунга турупту.

Хүн караа чымчай берген, хар ярип чыдар. Даштыгаа садыглаар болза, черле ажырбас. Келген садыгжылар оны барымдаалаваш, хен аймаан делгей сала берди. Фермаңың ишчилери бичиңле үениң дургузунда хеп аймаан садып алчылар.

Садып алыкчылар чаңарынча далашпаан. Шаалге туруп алгаш, олар бот-боттарының аразында чугаалашкан, садып алганы хептерин чарашемнып турдулар. Бо үе-шаа — сааичыларның боттарының хостуг үези-дир. Оларның колдуу эртенгинин дерт шакте турган. Сагган судуң хүлээткеш, ажылдаар черлеринең санитарлыг аштаалгазын дооскаш, садыг

СТОЛОВАЯ

Фермада депутаттар бөлүүн Б.У. С. Монгуш удуртуп турар. Бөлүктүң ажылдан турарынга кедзе Совет күүсконунуң даргазы М. М. Машпалдыр таварымганың биске чугаалады. Оон демдеглээни болза, социал айтырыгларны шинтпирлээринче депутаттар кичээнгейлиг угаан келген. Арыг-Бажының девискээрин район Советиниң үш, кедзе Советтиң беш депутады харылаан турар.

Соңгуучуларның чагыглары-биле садыгны, уруглар садын, столованы ферманда ажыттыкан. Ажылдаарынга, дыштанырынга, хөй-ниити ажылдарынга киржириниге эптиг апаргаан. Ында столованың дугайында мында бир аңгы демдеглээри чугула. Чеменнир черде аныыкаар бедзи турар.

Столовага херек дериг-хереккелдер, алк-сава четчелеттингеп. Чеменнир черниң аъш-чемнин райпо баштаар черинең ажылдакчылары кандырар. Аъш-чем продуктуларын сөөртүр транспорт айтырыгы шинтпирлеттингеп. Бис фермаңың чеменнир черн түр када ажылдавайн турда, ында келген болдувус.

Чеменнир черниң эде кылыр чамдык чери доостурга, сааичылар ооң ажыын көрүп эгелээр. Ынчангаш башкыга үргүлүү аъш-чем кылыры, паштаның элээп чигээр. Ол дээрге шак-үеин каминан алырынга эптиг база бир таварымчалыг байдалың тургустунганының бадыткалыыр.

«ДИИҢЧИГЕШ»

Фермада «Диинчигеш» деп адаан уруглар садын чараш-сымдывыс. Кызыл-хүреҥ чап-чаа бажың чорду. Долгандыр чарашпыр хөрүмзээк. Ооң соңгазындан бичии чаптарның мырзы дыңналып турду:

Суурум баарын куду
Шурап бадын чыдар
Арыг-кызаң суглуг
Арын бо-дур ооң-ээй...

«Диинчигешче» кире бердинис. Чылыг-даа, чырыкда-а болду. Шаалаарны чечектеринг шыырлар каастап чыдыр. Оладып хенинг чаптарның чаптанчыг бучактары дээр-дегбес эрткиледи.

Хүреҥ-кызыл армакыг керээжен кижи келди. Таныштывыс. Уруглар садының эргелекчизи Т. К. Монгуш болду.

Өроолдерге чаштарга таварыжыр оруннар база кичээнгейни хаара тутту. Арыг-салыг орунарны кылайтыр

эдип каан. Ойнаар ороол. Ында кандыг-даа ойнаарак бар.

База бир өске болүктүң уруглары четтинчиниен, башкыны-биле кады мырлашкан турлар. Ногаан алаак, одарда мал, ойнаан уруглар, шулураан хемчигеш дугайында чаптанчыг ыры болду. Сүт-бараан фермазының хөглүг-омак чаштарының чамдыкы тыва төлүчаштарлыг, хөлөрлиг хөйеңнерлиг. Оларның чыскаай салып каан идикчигештери безин өскерикчир: шевер каастагларлыг. Оларның аваларының чайлыг үелеринде даараның, боттарының сонуургаар түүлдерин онзагай кыдыыр кыпсып ап турары оон безин илдең.

Чаштарның хөглүг үнзери дициалып кээр «Диинчигеште» 30 ажыг чаштар бар. Олар эртен сес шаптан кежээ тос шакка чедир маңаа турар.

Инекти сагбышаан, бызааны ажаарга, сааичының күш-ажылын аар, берге болуп турган. Ам бызаа ажаалдазын төпчүдүп, чаңгыс аай тускай бызаа ажаакчылары хөлга алырга, бо чорук багай эвес түүнелдерни берген.

Социал талазы-биле үс-түүне кергенивис чамдык чаартылгалар, бызаа өстүрүп организастаарын ажыктекни бо ажылды ферма-га улам таварымчалыг кылдыр тургузар деп турары бот-орулга-чарылгаже киреринге, шуутгурулгалыг аргаже ажылдаарынче шилчиниринге белеткел ажылдарының чугула кезээ болуп турар.

Репортажты маңаа доозуп каалы.

КИЧЭЭНГЕЙГЕ АЛЗА ЧОГУУР АЙТЫРЫГЛАР

1. Улуг Октябрьның 70 чыл ооңга алдар болдурган социалистиг чарыш фермага калбарган турарын чедип алыр дээш организанчы, масса-политиктиг ажылды фермага улам калбартыр, ол бүгүнү хол-биле кылыр аар ажылдарны механизастаарынче, бот-орулга-чарылгаже шилчиниринче уламаар.

2. Көстүп келген социал чамдык бо чаартылгаларны кичээнгейниң төөгүге тудар, кижи факторун идепкейжилерде-биле оларны улам быжыглаар.

3. Эде тургустунуушкунну хамыладыры-биле кижи бүрүзүнүң аңаа туружун тодарадыр.

Бо арынны «Шынның» корреспондентилери К. САТ, А. ОКСУР, О. ОХЕМЧИК белетээн.

ФЕРМАДА

Март 27 — Делегейниң театр хүнү

СЦЕНАДА–УЕ БОЛГАШ АМЫДЫРАЛ

Кижилер арасында билчинишкиге сцена уран чүүлүн быжыглаарының чугулазын Делегейниң театр хүнүнүң байырлалы бадытаан. Бистиң чуртта ол чаңчылды чылдың кол болуушкунаарынга тураскаадып турар. Ам эртер байырлалды Улуг Октябрьның 70 болгаш ССРЭ-ниң тургустунгакымындан бээр 65 чыл оюнга тураскаадыр.

Ниитилелдиң революстуг эде тургустунуушкунунуң үезинде хамызы-биле медереп билип алырын негээр совет театр болуунуң чеднишкинкинеринге чоргаарлаанымышаан, шинитпирлеттинмейв турар айтырыгларны оюп кагбайн турар.

Чаа идеяларның болгаш уран чүүл ажыдымышкинаарының уламчы сурукчулары болуур ужурлуг сцена мастерлериниң хүндүткелдиг хүзөлгезиниң дугайында СЭТА-ның корреспондентилери дыңнаткан.

Малая Бронная-да Москваның хөгжүм-шин театрының артистериниң премьера мурнунда келээшкинин бир байдалдан улам күштелген: «Бузулган сагыш-сеткил» деп шинии Югославиядан келген артистер көөр. Оларның чаңгыс чер-чуртту режиссер Слободан Унковскийниң совет сценага тургускан шинизинге олар өө баштай үнелел бээрлер.

Москвачылар биле Македонскийниң улусчу театрының аразында кады ажылдажыга дугайында чарлынган кезөзиниң бир иезээниң күүсеттингени ол. Ол найырал он чыл бурунгаар совет артистериниң Югославияга гастрольдарындан эгелээн. Ол үеден эгелеп Скопле хоорайда коллективтиң репертуарындан орус классиканың, амгы совет авторларының Москва режиссёрларының тургускан чогаалдарынга шинилери тыптып келген.

Сөөлгү кады кылган ажылы — өткен чайын Малая Бронная-да театрның уран чүүл удуртукчузу РСФСР-ниң улустуң артизи Е. Лазаревтиң, А. Володинниң «Селеске» деп шинии тургусканы болур.

Мозу-шынар болгаш патриотизм айтырыгларын көдүрүп турар македон драматург Горан Стефановскийниң үстүнде адаанмыыс шинизи Совет Эвилелиниге бир дугаар үнген. Хөгжүм-каастал-ганы болгаш идик-хепти Македонияның чурукчулары Мэта Хочевар биле Елена Дончева белеткээн.

Совет сцена уран чүүлүнүң маршруттары делегейни кыдыалган. Бистиң театр коллективтериниң хөй делегей фестивальдарының, конкурстарының болгаш корулелериниң киржикчилери.

О. СВИСТУНОВА,
СЭТА-ның корр.

ДЕЛЕГЕЙ МЕДЭЭЛЕРИ

СОЦИАЛИЗМ ЧУРТТАРЫНДА

✦ **УЛАН-БАТОР.** Моолдуң эртемденнериниң чаа ажыдыышкыннары кодээ ажыл-агыйн бүдүрүлгезиниң ажыктыг чоруун бедидерингe дузалаар. Олар совет специалистер-биле кады чурттуң бүгү черлериниң хөрээлүүн шинчилеп ·тодарадыр ажылды доозалаар. МАР-ның агрохимиктиг картазы ындыг янзылыг тургустунган. Чурттуң девискээринде хөрээн класстаттынган болгаш черниң үшүш-дүжүттүр картын чүгле камгалаар эвес, харын оңу улам байлакшыдарының сүмелерин чер ажылдыг ажыл-агыйн бүрүзүнге кылып берген.

Кедээниң тараажылары эртемденнериниң кылып берген сүмелерин ажыглаап, ам безин эки көргүзүглерин чедип ап турар. Элээн хөй күрүне ажыл-агыйлары агрохимиктериниң тургузуп берген сүмелерин ажыглаап, өткен чылын бир гектар черден 20 центнер ажык дүжүттү алган.

Тараа культураларының чаа сорттары база тургустунган. Кызыл-тастың «Орхон» деп сорттуга үндезиглеп тургускан ийи чаа сорттуң эңир чылын шенелде кылдыр тараан. Ол чаа сорттарның бирээзи өске тараалардан 7-10 хонук эрте быжар болган. Ийиги сорт бир гектарга онаштыр 30 центнер дүжүттү берген. МАР-ның үрезин ажылдыг «Дзун-Хара» күрүне ажыл-агыйы бо чылын ук сорттарны 3 муң гектар черге өстүрер деп планнап турар.

✦ **БУХАРЕСТ.** Румыниның Арадеи хоорайында вагон тудуушкун заводунуң коллективи Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга чедир Совет Эвилелиниге 10 муң дугаарлыг вагонну кылып бээр деп бедиткен социалистиг хүзөлгени алган.

Совет Эвилелиниң чагын ёзугаар бо завод тараа сөөртүр, боду дүжүрер тускай вагоннарны шагдан бээр кылып келген. Ийи чурттуң аразында кыдыиган кооперацияның негелдезин ёзугаар Совет Эвилели Румыниже вагон кылыр прокатты болгаш тормоз дериглелерин чорудуп берип турар.

Заводта совет специалистер база ажыдаап турар.

✦ **ВАРШАВА.** ССРЭ-ниң болгаш Польшаның организацияларының директорлар чөвүлелиниң хуралы эрткен неделяда Краков хоорайга болуп эрткен. Дорт эртемтехниктиг харылзаалларны боттандырып турар бо органда ийи чурттуң чүс ажыг колшинчилел болгаш телевилел-конструктор албан черлерни хаара туттунган. Олар машина тудуушкуну, энергетика, электроника, химия, кодээ ажыл-агыйн болгаш өске-даа адырларга эртем-техниктиг депшилгени боттандырып турарлар.

Директорлар чөвүлелиниң кежигүннери каттышкан телевилел-конструктор бюролары болгаш лабораторияларын тургузары чугула деп шинитпирлээр хүлээп алган.

✦ **ПРАГА.** Чехословакиниың Острава хоорайынга бүдүрүлге авариязының дугайында суд херээн көрүп сайгарган деп, Чехословакиниың ЧТК агентилели дыңнаткан. Границе-на Мораве хоорайда цемент заводунга болган авариянын түңелиниде 80 тонна мазут Одра, Остравица, Лучина хемнерже агып киргең. Бүдүрүлгеге болган ол авария дээш бурулуг эрге-дужаалдыг кижилериниң херээн үзүп шиитken. Ийи харылсалгалыг ажылдакчының эргезин казып шиитken, элээн хөй кижилерге штраф онаган.

РЕЙГАН БОЛГАШ СКИ-НИҢ ОЮ

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи Игорь Борисенконуң дамчытканы болза: «сылдыстар дайынының» программазын чарлаан хүнүнден бээр дөрт чыл болган оюнга хамаарыштыр президент Рейган тускай медегелел кылган. Бодунуң тургускан ынак чүүлү — космоска тургузар ракетага удур камгалалдың улуг хемчээлдиг системазын тургузарының программазының талазы-биле Ак бажыңның эзэн көөргетинин мактанырынга сөстер харамаанмаан. СКИ-ни боттандырып чорударынга чедип алдынган «кайгамчыктыг депшилгени» хөөредип мактап, ол программа «шаап халдаар боо-чепсекти кызырарының соруглаларынга илап-ла бараан болуп турар» деп бадытаан. Ол программа «улам-на аймак чок делегейге бурунгаарларынга дузалаар» деп чугаалаан. Оон ынай президент «СКИ-нин аргаларын шаап халдаар соруглаларга кажан-даа ажыглаваас» деп база бүзүретken. Баштайгы согуунун ядролуг америк чепсээн кызыгаар чокка өстүрер дээш амгы администрация СВК-2-ниң керээзин үреп, амгы үеде космоска тургузар боочепсекти эңдере бүдүрер дээш оруктуу ажыдын алырары-биле РУК талазы-биле керээге халдаш турар үеде оон ол бүзүредиишкиниерин кандыг үнелиг болур боор?

Дөрт чыл бурунгаар оон бодан кылганы ракетага удур камгалал системазы «ядролуг чепсек чок» болур деп, президент шынзыктырып турган. Ол дугайын ам СКИ-ниң суртаалчыларын сактырын күзевейн турар. Ол дугайында чаңгыс-даа сөс президентинин мелегеликтиг чок. Ол-даа болдынгыр: америк лабораторияларга янзыбүрү космос чепээ-биле кадыг рентген лазерлер тургузар талазы-биле ажыдың чорудуп турар, оны «хөделдирип үндүрериниге» ядролуг чазылдырышкын бараан болур. Конгрессте АКШ-тың энергетика министри Джон Херрингтонуун чоокта чаа кылган чугаазы-биле алырга, ядролуг чепсекти бүдүрүп турар ол ведомствозунга бөзжеттен СКИ талазы-биле ажылдарга акшаландырышкын 349 млн. доллар турганындан келир сан-хөө чылында 481 млн. доллар чедир өзер. Хей миллион долларны орбитага тургузуп болур ядролуг реакторларны чогаадып кылырынга үндүрер.

ДАШТЫКЫ ӨРЕЛЕР

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Вячеслав Чернышӗвуң дамчытканы болза: эртекен чылда хөгжүп орар чурттарның даштыкы өрези триллион доллар чедип, кончуг улуг түңнүг болган. Ол дугайын Бүгү-делегей банкызының экономиктиг анализ болган тодарадышкын кылыр кылдызының директору Жан Банет КНО-вуң штаб-квартираынга медеглээн. Амгы үеде хөгжүп орар чурттарның даштыкы өрезинин өзүлдези хоочураан айтырыг болур болган оңу кайчаар шинитпирлээри амдыызында биидинмес. Эртекен чылын өре 1 триллион 25 миллиард доллар четкен, бо чылын Бүгү-делегей банкызының баштайгы тодарадышкыны-биле алырга, аннаа 45 миллиард долларга өзер.

Оон-биле кады барын монополияларның болган банкыларының бурузу-биле хөгжүп орар чурттарның экономиктиг берге байдалын Ж. Банет ол чурттарның боттарынга онаарын ораладашкан. Чижээлөөрге, оларны экономика талазы-биле «мугулай политика» чорудуп турар деп буруудаткан. Хөгжүп орар чурттар боттарының экономиктиг болган сан-хөө айтырыгларын боттары шиитпирлеп алырынче чүүкүү чөөли берикчилеринге таварышпайн турар.

(СЭТА).

ДОПЧУ МЕДЭЭЛЕР

◆ **ПАНАМА.** 1977 чылда чарган панама-америк келиш болза Панаманы деколонизастаарының, бо үүс чылдың соонда чүүлүнге чедир оон дейгээрин АКШ-тың эзелеп алган тургашкын программазы болур. Ынчалза-даа кажыды эргелеп бан карарынга Панаманың киржилгезин калбартырынга шинитыкан турар деп, «Республика» дээр панама солуун бижээн. Панама каналының комиссиязында удуртукчу албан-дужаалдарының 70 хире хуузун АКШ-тың хамаатылары эзелеп турар. Керээлерин чартанымның соонда он чыл эрткенде безин күш-ажыл төхөөрөндө ылгай коруушкунуг чүүл бар. Американнарның шалыны түс черинде специалистериниң шалынындан барык ийи катап хөй.

◆ **БОНН.** Барыын германнеонацистер Ахенге (Соңгу Рейн-Вестфалия черн) болган фашизмге удур чыскаалдың киржикчилериниче боо-чепсектиг халдаашкын кылганнар. ГФР-ниң демократтыг хөөннитизинин хөй санныг төлээлекчилери Ахенниң төөгүге чыглып келгеннер. Олар неонацисчи бөлүктерниң бирээзи — республиканчы партиязының шала чыыгаанынга удур шинитпирлиг удурланымышкынны ылередирип-биле чыглып келгеннер. Чыскаалганнарның колонназы Гитлерниң амгы үениң салгакчыларының чыглып турган залынга чоокшулап келирге, неофашистер демократтарже халдап, карак чажы төөгүдүрер газтыг октар-биле октаан пистолеттер-биле болган эгелээннер.

◆ **НЬЮ-ЙОРК.** Оон мурнуңда чылга деңнээрге эрткен чылын Нью-Йоркка аар кем-херек үүлгедиишкинин 5,6 хуу хөй болган. Полициның хоорай эргелелиниң саатүңү-биле алырга, өлүрүкчү чорукчуң саны онза өзүп, 14 хуу чеде берген. Эрткен чылын АКШ-тың эң улуг хоорайынга кем-херек үүлгедиишкинилери 1600 кижиниң өлүрүп каан. Ниитизи-биле ол-ла үениң иштинде Нью-Йоркка 635000 ажыг аар кем-херек үүлгедиишкиннери болган. Чазак статистиказының көргүзүп турары-биле алырга, кем-херек үүлгедиишкинниң өзүлдези бүгү чуртта болуп турар. (СЭТА).

Айтырыңар, харыылап берээли

КИЖИНИҢ ЧААГАЙ ЧОРУУНГА

Сөөлгү чылдарда өзээн орулгалыг өг-бүлелерге күрүне дузаламчымыын улам эңижидеп-биле партияның болган чазактың чорудуп турар хемчегларининд дугайын биилп алыксаан айтырыглыг чагаа-бижиктер республика солуннарынга база профобличөвүлелдиң күрүнениң социал страхованиe киидизиниге бола келгилээр. Бай-Тайгадан Т. О. Салчак, У. Ш. Күжүгет, Бии-Хемден А. А. Соколова, Кызылдан Н. В. Колесникова оларның ол талазы-биле сонуургаан айтырымнга Тыва профобличөвүлелдө күрүнениң социал страхованиe киидизиниң инструктору Артыкыс Кызыл-ооловна КАРА-САЛДЫҢ харыызын моон адаанда парлаарывыс.

Аныяк-өскенниң кижизидилгезинче болгаш кадыын быжыглаарынче база өг-бүле дугайында сагыш салымышкын күштелген. 1974 чылда орулгазы эзээн өг-бүлелерининд урулгарынга пособиени киирген. Өг-бүле бүрүзүнүң ап турар орулгазын хуваарга кижиң бүрүзүнге 50 рубльден ашпас болза, 8 харга чедир пособие ап турарларның шупту саны 14 муң 503 өг-бүле болуп турар. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинитпирлеринде көрдүнгенин бармышаалап, он ийиги беш чылдың мыдыг пособие алыр урулгарның назыв деңнелиниг бедидер, орулгазы эзээн өг-бүлелериниң урулгары 8—12 харга чедир пособие алыр кылдыр шинитпирлээр деп турар.

«Чаңгыс ада азы ие кижизидил турар, үш болгаш оонда аразында хөй урулгарлыг, орулгазы эзээн өг-бүлелерге дузаламчы көргүзер немелде хемчегler дугайында» ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1986 чылдың сентябрь 25-те кады хүлээп алган доктаалы бар. Чаңгыс ада азы ие кижизидил турар, үш болгаш оонда хөй урулгарлыг өг-бүледе 16 хар чедир назылыг уруглар шинти биилиг школларында көрдүнген фондуунуң күсели-биле школа формазын, спортчу болгаш пионер формаларын халас алырын, ол ышкаш эртенги чемин халас чиирин үстүнде доктаал ёзугаар 1987 чылдан эгелеп киирерн көрдүнгеи.

Орулгазы эзээн өг-бүлелериниң урулгарынга пионер лагерьлеринче баар путёвкаларны болгаш санаторийже ада-иелери-биле дыштанып путёвкаларны бир дугаарында бээр. Бүдүрүлгелериниң, албан черлериниң болгаш организацияларының профэвилел комитеттериниң нормалыг хуваар халас путёвкаларын база алыр ужурлуг.

ХАЖЫТКАНЫ ИЛДЕҢ-ДИР

«Ак-Довурак хоорайда «Солнышко» уруглар садыига 1984 чылдың октябрь 22-деи этелеп 1986 чылдың декабрь 4-ке чедир ниилелеп ажылдаап, бодунуң күзелими-биле үнүп чоруткан иеи. Күш-ажыл дептериниң орнунга ажылдаай үениң айыткан шинизилге берип каан. Күш-ажыл дептериниң орнунга оныкшылга берип болур чүве бе, мында айыткан ажылдаан чылдарым хей-ле барбас арга бе, бо айтырыгларга харылыган бээримерни силерден дилеевис.»

М. МОНТИР-ООЛ.

Бо айтырыгга профобличөвүлелдиң юрист-консультанты Ю. М. Чигжит-оол даразында харыыны берген:

Хообайлыкы хажыткан деп чүве моон иоскү. Инструкциязының 1.1 пунктузун номчуп көөр болза, күрүненин, кооператив болгаш хөй-ниидиг бүдүрүлгелерге (албан черлериие, организацияларго беш хонуктан ажыр ажылдаан ажылчын, албан-хаакчы кижи бүрүзүнге күш-ажыл дептерии бергеи турар ужурлуг. Бо байдал доктаамал ажылдап турарлардан адгыда түр када, сезонныг болгаш бажыңда ажылдап турар кижилерге база хамаарыжыр.

Чүгле штаттан дашкаар ажылдакчыларга немелде одилгелерни кылган. Анаа хамаарыштыр бир эвес ындыг ажылдакчылар күрүнениң социал страхованиезинде турул турар таварылгада күш-ажыл дептерии оларге тыпсыр. Ынчангаш «Тыва даг-дүгү» тудуг КПП-зинин администрациязы күш-ажыл дептерии долдургаш, Мария Тыртык-Караевнага тыпсыр ужурлуг турган.

Эш Монтир-оол администрация-биле чугаалашкаш, анаа күш-ажыл дептерии тыпсырын оон негээр ужурлуг. А бир эвес кандыг-бир маргылдаа тургустунуп келзе, айтырыгны чөптүг шинитпирлээри-биле күш-ажыл талазы-биле маргылдаалыг айтырыглар шинитпирлээр комиссияже, оон профкомче, ол хоржок болза улус судунче айтырыгны киирип болур.

ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң болгаш ВЦСПС-тиң 1976 чылдың сентябрьда хүлээп алган «Ажылчыннарның болгаш албан-хаакчыларның күш-ажыл дептериниң дугайында» доктаалының 18 дугаар пунктузунда күш-ажыл дептерин долдуруп, учёттаар, шыгжаарының база тыпсырының чурумун хажыткан ажылдакчылар хууда, а херек апарганда хообайлу ёзугаар өскээр харылсалгалыг болур деп айыткан.

ПРОПАГАНДАНЫ НЕГЕЛДЕГЕ ДҮҮШТҮР

Хамааты камгалалы

Бистиң чуртувуста хамааты камгалалының ажыл-чорудулгазы хемчээлиниң-даа, ужур-утказының-даа, салып турар сорулгазының-даа талазы-биле хөй галалыг.

Бо хүнде, СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шинитпирлерин амыдыралга боттандырып турар үеиисте хамааты камгалалының органнарының практиктиг ажыл-чорудулгазында кол үүгэ чурттуң чылын камгалаарынче угланган хемчегlерниң дээштиг чоруун, бүгү бар курлавырларны долу ажыглаарын чедип алыры.

Хамааты камгалалының ол чугула сорулгазын чедип алырынга чугула рольду чон ортузунга пропаганда ажылы ойнаар ужурлуг. Хамааты камгалалының билиглерни пропагандаларын чурттакчы чонуң амгы үениң массалыг узуттакашкынының чепсээнден камгаланырының кол черлери болур улус ажыл-агыйының объектилерине чорудары чугула.

Кызылдың аъш-чем бараанарының садыгларының удуртукчулары ол негелдеии эки билип, хамааты камгалалының ажылын чорудар кадрларны шилип тып, оларның өөредилгезин доктаамал организастап, мергежил бедидеринин ажылын чорудуп турар. Ол садыг организациязында Валентина Константиновна Тихонова хамааты камгалалының инструктору болуп үр чылдарда ажыллап келген. Ол бодунуң ажылын эки билир, чогаадыкчы ажылдап турар, хамааты камгалалының билиглерни хөйге пропагандалап турар, бодунуң ажылын администрация-биле сүмележип, хөй-ниити организациялары-биле деминиг чорудуп, план ёзугаар ажылдап турар. ХК янзы-бүрү хемчегlерни кылып чорудар. Лекциялар номчулгазы кылырындан ангыда, аъш-чем бараанарының садыг организациязында хамааты камгалалының темазынга хамаарыштыр вас пропагандазын база доктаамал чорудуп, ол ажылга хообайның хамааты камгалал штабының ажылдакчыларын база доктаамал киириштирип турар. Ол ажылга садыг ажылдакчылары Е. Куницкая, К. Борисенко, М. Колескова, З. Оидар эки киржип, кесиу агитациянын дериглеп чыынар ортузунга хамааты камгалалының билиин нептерединн амгы үеиинң массалыг узуткашкынының чепсээнден камгаланырының арга-аларын чедир үнелеевейн турар. Ол дээрге эрги чаңчылдардан үштүнүп чадап турарының база бир хевирн-дир. Хамааты камгалалының ажылынга база-ла дарый эде тургустунуушкун шегеттинин турар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленуму эде тургустунуушкун бүгү фронтуларда калбарган, ол амыдыралдың бүгү адырларынче улам ханылап турар, эде тургустунуушкунну чедишкинкит шинитпирлеп чорудары кадрларның ол күрүне ужур-дузалыг чугула айтырыгны шын билип, революсчу чаартылгаларны дүргеи чорударындан хамаарыштыр деп демдеглээн. Пленумнуң ол айтымышкынары хамааты камгалалының хөй талалыг айтырыгларынга бүрүнү-биле хамаарыштыр.

А. САГАЛАКОВ,
Тыва АССР-ниң хамааты камгалал штабының начальнигиниң дузалакчызы.

Рейганның администрациязы Никарагуага дүшкүүрлүг байдалды хевээр арттырар дээш болдунар-ла чүүлдерни ажыглаан турар. Элээн каш чыл мурнунда Вашингтон шерат күжүн деген тургаш, Вьетнамга ханыыт даймыны өөскүткеи, анаа ыядынчыы-биле аштырганын делегейниң бүгү чурттары билир. Рейганның администрациязы төөгүнүң ол кичээндирнин уттунмаан, Никарагуага удур база-ла ыяхыт аргаларны ажыглап турар. Революсчу күрүненин девискээринче дыннге чедир чепсеглентеи хээрбечилерни үргүлчү чорудун, тайбың чонга өлүм-чидимнин таварыштырып турар.

КНО-ның Гаага хоорайга болган бүгү-делегей суду Никарагуага удур агрессиязын соксадырын АКШ-тан негээн. Делегей организациязының ол судунуң негелдезин тоовайн, Ак бажың Никарагуаже чорудар өлүрүкчүлер белеткээринге ажыглаар хөй миллион долларны тускайлап бээрин конгресстен чедип алган.

ЧУРУКТАРДА: Гондураста белеткеп турар америк өлүрүкчүлер. Америк өлүрүкчүлериң Вьетнамның девискээринде хөөрлери.

СЭТА-ның фотохрониказы.

СОРУК КИИРГЕН

Байырлыг кежээниң аалчызы, Ак-Хая хойжу бригадазының 1986 чылда чемпиону атка төлептиг болган Калдар-оол Сарыглар Москвада Улус ажыл-агыйының чеднишкиниериниң делегезинге чорааның чугаалап берген. Улаштыр комсомолчу аныяк малчын Григорий Монгуш комсомолдуң XXII область конференциязынга киришкенин улуг өөрүшкү-биле чугаалаан. Кежээниң киржикчилериниң айтырыгларынга Калдар-оол Сарыглар харыылаан. Делегелгеге хөй малды өстүрериниң арга-ларын болгаш дыштанып чугаалаан.

— Малдың чаш төлүн мендн ажаап алырының кол чажыды — малчын биле сакманчыларның бир деминг, найырадыг, ак сеткилдиг күш-ажылынган кол хамааржыр. Эң ылангыяда малдың эътикир, сүткүр болгаш дүжкүр чоруу тускай эртемнглерниң талазынган база хамааржыр. Ол чүл дизе малдың уксаазын экижидерндир. Бо юбилейлиг чылда төрүүр 100 хойга оналыктыр 100 хураганны алыр хүзөлгем күүседиринге ниити халдырылга, мал чаны четчир — деп, ол чугаалаан.

«Хүнчүгеш» агитквартадың чурттакчылары хоочуларга болгаш мурнакчыларга тускаттакан концертни көргүскен.

Улуг Октябрьның 70 чыл оюнга күш-ажылчы белеткерлиг ужуражыры-биле хорум-дагжылар бедик кадрлүүшкүнүүр ажылдап турарлар.

Спортчу оюнчар, культурлуг дыштанылга чонну чадаа бедиктерже улам сорун киирип турары чугаажок.

Э. ТЕЖИТ,
Чөөн-Хемчик район, Хорум-Даг суур.

БАШКАРЫП ШЫДАВАЙН БАРГАШ...

Бо чылдың март 19-та Кызыл хоорайның Чүлдүм болгаш Кочетов кудумчуларының белдиринге, төп почта чоогунга хуу «Москвич» мунгаи А. Запорожский машиназын башкарып шыдавайн баргаш, тротуарже үве халыткаш, чалаг чораан ийи кижиниң кырынче хөме халыткан. Оон түңелиниде ол ийи кижи аар кемдээшкинге таварышп, эмнелгеге чыгар ужурга таварышкан.

Ол хвалаптың чүден болганы КАИ ажылдакчылары тодарадып көөрге, эзирикпп «эндээзинки» болган. Арага ишкен кижи рульга олуруп болбас деп чүвени хоорайның техниктиг хандырылга станцияларының бирээзинде ажылдап турар А. Запорожский биле-даа, орук дүрүмүн кара туразы-биле халыткаашынын биидинмес. Эртекен чылын өре 1 триллион 25 миллиард доллар четкен, бо чылын Бүгү-делегей банкызының баштайгы тодарадышкыны-биле алырга, аннаа 45 миллиард долларга өзер.

Оон-биле кады барын монополияларның болгаш банкыларының бурузу-биле хөгжүп орар чурттарның экономиктиг берге байдалын Ж. Банет ол чурттарның боттарынга онаарын ораладашкан. Чижээлөөрге, оларны экономика талазы-биле «мугулай политика» чорудуп турар деп буруудаткан. Хөгжүп орар чурттар боттарының экономиктиг болгаш сан-хөө айтырыгларын боттары шиитпирлеп алырынче чүүкүү чөөли берикчилеринге таварышпайн турар.

(СЭТА).

КАИ экраны

транспортун мунуп чораан. Чурум хажымдыкчыларының аразында Садыг министерствозунун АТБ-зинин чолаачызы Н. Никулин, комсомол обкомунун гаражында — С. Блохин болгаш кодээ профтехучилишеде инспектор М. Оюн олар бар.

Машиналы азырнк башкарар болза, үстүнде чижек-терде киргени дег, кандыгда халапты орукка үндүрүп болур дээрзин база катап сагындырга артык эвес.

Башкылар съездизинге уткуштур

ЧАШТАРГА БЕРДИНГЕН ЧҮРЕК

Клара Демир-ооловна Оюн аймыдыралының 31 чылын бичии чаштарны өөредиирге болгаш кижизидиргеге берип, амгы хүнүнде Тандының К. Межегей ортумак школазында эвилел харылгаларын эге класстың башкылап турар. Оон эртирип турар кичээлдеригже олурушкан, башкылаашкынының чаа арга-хевирлерин ажыглап, өөредип турар эртемин ханы билирин, хүн бүрү тодаргай айтырыгларны тургузуп, оларны чедиирге шинтирлеп өөредиргенин кижи эскерип каар.

Дуржулгалыг башкының ажыглап турар аргаларында: тайылбырлыг чагаа, грамматиктиг сайгарылга, карточкалар-биле ажыл, бижимеп ажылдарның янзы-бүрү хевирлери, хүүда ажыл, ас, бижимеп-биле бодаглаар болгаш чижектер бодавры, шимчиглер оюнкар дээш оонда. өскелер кирип турар. База ол мынаан диафильмнерни, кинофильмнерни, схемаларны, практиктиг кичээлдерге дидактиктиг материалдарны билдиглиг хереглеп турар. Өөреникчилер бойдусче экскурсиялап чораан азы школа чанында өөредиирге-дуржулга участогундан чыып алган будүк-бүрү, өзүп-сигеп айнаан кичээл үезинде сайгарып өөренип турар.

Клара Демир-оолованың эртирип турар кичээлеринде онзагай талазы оон өөредип турар материалының өөреникчилерге чедингири болур. Оон өөреникчилерниң кичээл үезинде бедик идепкейли, оларның хүүзүнда бодап сайгарып, боттуг түнелдер үндүрүп билири, мурнунда чедип алган билиин чаа теманы өөренип турда холбаштырарын башкы К. Оюнуң чогаадыкчы дылдыжкиннер-биле үеинде негелдеживе дүүштүр ажылдап турарының ачылыында чедип алдының турары эскилерге үлегерлиг.

Ол кичээл чоруп турар үеде хүй айтырыглар тургустунуп ковр янзы байдалдарны өөреникчилерге тургузуп, кажаа шын харыы тыптыр бээрге бичии чаштар-биле бир демей өөрүп, сагыш-сеткилдиң таваларын хайыыктырып-тар.

Уруглар школага өөренип ковр билек-ле, Клара Демир-оолованың чүге өөредиирге дээш хүүда харымсаларны бедидериин кызыдар эвес, а харын өөренип, чүрттап турар коллективиниң мурнуга бедик харымсалгалыг болдурун чагыыл, сургап, ол соруглашты ажыдырарга боттарымдырын эгелеп. Оларның чүге кульturазын, логиктиг бодавлы сайгырадырыиче, Терээн чүртүүнү ынак, ажылгыр болуруига, иниги херек дээш хамаатты хүлээлгезинге шынчы үеелиг хөөнөрни кижизидиргиге кичээлгейни эге класстарга-ла хевирлеп эгелээр.

Ог-бүлелер-биле сырый харылзаалыышта шын кижизидиргеге чедип алдынар дээрзинге ол бүүдүүлдүр. Ынчангаш класстан дашкар бүгү ажылдарны ада-иелер-биле кады кылырын ол оралдаашыр. Өөреникчилерниң хүн чүрүмүү сагыырын доктаамал ыкмалдарга алыры, ада-иелер-биле хүүзүнда ажылдар болгаш беседалар, ада-иелер комитединге бот чоок харылзааны тудары ол башкының өөредиргe-кижизидиргe ажылынга эки көргүүлгөнни чедип алырынга дузалап турар.

Клара Демир-оолована методиктиг ажылдарга идепкейлиг киржип, эге класс башкылап турар эш-өөрүгже ажык кичээлдерни удаа-дараа эрттирип, чаа эгелеп чоруурларга күзелдин-биле дузалажып, оларның дагдыныкчызы хүлээлгезин ак-сеткилдиг күүседип келген. Хөөчүн башкының кичээлдеринге Кызылдың башкы институдуның студентилери педагогика практиказын соңгурган-биле эрттирип турар. Бо башкының бир өөреникчизи Ирина Нуспаевна Оюн тыва эге класстарда чаңгыс школада кады ажылдап турар.

Клара Демир-оолована ам беш чыл улаштыр районда эге класстар башкыларының методиктиг каттыжылыышкынын удуртуп турар. Ол школаның, суургуның, районуң хөй-иниги ажылынга идепкейлиг киржип, кандыз Совет депутадынга, улус төлээзинге хөй удаа депшиттирип, чаңгыс чер-чуртуглариның хүндүтселии чаалап алган.

К. Д. Оюн бодунуң херээжээ бердингеп, ёзулуг-ла башкы, салым-чаланныг, келир үениң талептиг кадрларын белеткээринге күжүн, билиин харам чокка берип чоруур.

Ол бичии чаштарга хөйнү берип, назынынның иштинде оларга чүрөөнүң чылыын бараалгадып келген. Ол республиканың башкыларының съездизинин делегаттарының бирээзи.

С. ДАНЗЫ.

ЧҮРУКТА: Клара Демир-оолована Оюн алды харлыг өөреникчилери-биле кичээл үезинде.

И. ДАМБАҢЫЙ фотолары.

ХООЧУННАРНЫҢ БИРЭЭЗИ

Улус өөредилгезиниң терминин Светлана Чимитовна Хомушку Тандының Дүрген ортумак школазында өөредилге-кижизидилгелиг ажылдар талазы-биле өөредилге эргелекчини болбушаан, орус дыл болгаш литератураны башкылап турар.

24 чыл ажыл стажтыг башкы бо үеде болуп турар чаартылгалар үезинде чүге өөредилге үезүнүң бедидер дээш эвес, а өөреникчилерниң бодунуң шынарын экижидер, школа реформазының негелдезин ёзугаар күш-ажылга соңгурелиин хайыыктырар дээш ажылдап турар.

Светлана Чимитовнаның ажылында эки чүүлдериң бирээзи ол кажаа-даа үнүп улгаттырбас болгаш берилиген теманы өөреникчиниң ыяк үгаан билип алырынче кол кичээлгейни салып турары болуур.

— Бир-тээ бистиң бүгү ажыл-херектеривиске ёзулуг өскерлиишкиннерни, улуг эргилдени кылыр деп сорулганы салгаи болганывыста, чынывыска, ажылдап турар коллектививиске, хамаарышкан суурувуска, чүртте турар ог-бүлевиске кижи бүрүзү эде туруструунуунуң ёзузу-биле шүглүнер, боланыр, ажылдаар, апаар— деп, ол чугаалаар.

Д. САЛЧАК.

ЧҮРУКТА: С. Ч. Хомушку.

ДУРЖУЛГА СОЛЧУЛГАЗЫ

Совет школаның мурнунда салдыынган сорулгалар улуг. Ынчангаш школа коллективиниң бөгүнгү ажылын СӨПС-ниин XXVII съездизиниң шиинтирлеринге дүүштүр удуртулгаан. Бөгүнгү өөредиш үүрааныс үүлгаар кандыг кижилер болуун ёзуп калыыл, оларның билии кандыг болуурун деп айтырыг бүгүнү школа бүрүзүүнүң мурнунга турда келир. Дыынык салгалды өөредир, кижизидер ышкыр сорулгаларым шиитпир-лээринге башкының роль хамаарап-даа ажок улуг.

Школа реформазын ажыдырала боттарындар дээш районнуң математика башкыларының методиктаттыжышкынының ёзээн ажылдарыны кылып турар. Ол талазы-биле чогаадыкчы, тывыныгыр ажылдарны Светлана Хайдып олар тиилээн.

Семинар-кичээлдэн Валентина Чымбаевна Ойчей эрттирген. Башкы кичээл үезинде өөргүүлгө материалдарны, техниктиг дериг-керекселдэн ажыглап турган, шалгыыл «Мээң кожам кымым?» деп оюнну ойнаткаан, өөреникчилерге элээн хөй бодалгаларны бодаткаан бистерге дыка солуун болган.

А практиктуң кичээлин методист башкы Александра Саазевна Куулар чоруткан. Хөөчүн башкының арга-дуржулгазын элбек, оон чаңгыс ол кичээлинден безин дыка хөй чүүлдү өөренип ап бодур-дур деп башкылар түүнээн. Математика кичээли эрттирер өрөол школада эң эки дериттинген өрөөлдериниң бирээзи: арыг-силиг, чырык, өөредилге материалдарын-биле четче дериттингеп. Бүлүң-нарны, монтажтарны, чүрүктарны көргүзүг материалдарны, техниктиг дериг-керекселдэн ажыглап турган, шалгыыл «Мээң кожам кымым?» деп оюнну ойнаткаан, өөреникчилерге элээн хөй бодалгаларны бодаткаан бистерге дыка солуун болган.

А практиктуң кичээлин методист башкы Александра Саазевна Куулар чоруткан. Хөөчүн башкының арга-дуржулгазын элбек, оон чаңгыс ол кичээлинден безин дыка хөй чүүлдү өөренип ап бодур-дур деп башкылар түүнээн. Математика кичээли эрттирер өрөол школада эң эки дериттинген өрөөлдериниң бирээзи: арыг-силиг, чырык, өөредилге материалдарын-биле четче дериттингеп. Бүлүң-нарны, монтажтарны, чүрүктарны көргүзүг материалдарны, техниктиг дериг-керекселдэн ажыглап турган, шалгыыл «Мээң кожам кымым?» деп оюнну ойнаткаан, өөреникчилерге элээн хөй бодалгаларны бодаткаан бистерге дыка солуун болган.

Дуржулгалыг башкы чаңгыс кичээлде өөреникчи бүрүүзүнүң ушта бижип ап-ааган бис.

Эш-өөрүүнүң мурнакчы дуржулгазын-ажылгалары, эртемтехниканың чедимишкиннерин шиитээдири, чаа чүүлдерни өөренири башкы кижи бүрүзүнүң ёзузи болгаш.

А. ДОНГАК,
математика башкызы.
Бай-Тайга район.

ЫНАК БАШКЫМ

Мен Оюр районнуң Чаа-Суур ортумак школазының 9-ку класстың ушуртукчу башкызы Анна Бичө-оолована Тюлюш. Школаның өөреникчилери, ада-иелер, башкылары оны хүндүлеп. Ынаар хамаарыштаны Анна Бичө-оолованың Доктугу чоптуг, негелделиг, кызыыман ажылы-биле чедип алган. Башкының кичээлдери солун. кеззээде көргүзүг материалдардыг. Бодунуң кол эртемем математикадан ангыда, өөреникчи кижи бүрүзүн бодунышын ап билиринге, эки чаагай ажыл-чаңга база өөредип турар.

А. Тюлюштүн доостурган өөреникчилерилеп ортумак. дээди эртемнилер үнүп, тедиптиг кижилер боол, бистиң чүртүүстүң янаы-бүрү бүдүнарында ажылдап бага чүрттап чоруурлар. Оларның арааныдан Римма Чактар, Олег Дамбажык бистиң школавыста дээди эртемниг башкылар боол ажылдап турар. Сууруувус садыгжазы Лариса Тюлюшовна Доктугу чоп-биле эшкерлээдекен, чоинүң негелдезини ёзугаар балааннар-биле чүрттакчыларны хандырып турар. Бо дег чижектерни уламчылаар болза хөй үе негеттинее.

Биске быжыг эртем берип турар, кижилер, бичө сеткилдиг башкыларга, оон ог-бүлезинге улуг чидиишкиннерин күзедп, өөрүп-четтиргенимни илередиксеним.

Ч. МОНГҮШ.

ДЫШТАНЫР ХҮННЕРДЕ

КУЛЬТУРА-СПОРТ КОМПЛЕКИЗИ

ХӨГЖҮМ-ШИИ ТЕАТРЫ

28. Г. Лорка. «Ханның кудаа». Эгелээри 19 шакта.

29. Өвүр болган Сүт-Хөл районнарның — бот-тывыгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлээри. Эгелээри 12—14 шактарда.

Э. Лабиш «Терезин шляпка». Эгелээри 19 шакта.

«КОЛОС» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

Хоорайның будурулгелериниң, организациаларының, албан черлериниң бот-тывыгыр уран чүүл коллективтериниң көрүлдези:

28-те — 10 шакта.
29-та — 10 шакта.

Дыштаныпла кежээлери. Эгелээри 19.30 шакта.

«ЕНИСЕЙ» КУЛЬТУРА БАЖЫҢЫ

28—29. Аныыктарның дыштаныпла кежээлери. Эгелээри 19 шакта.

ГАСТЕЛЛО АТТЫГ ПАРККА

10 шактан эгелеп ойнаар автоаттракцыон болгаш теннис, биллиард залдары ажыллаар.

Дискотека. Эгелээри 19 шакта.

БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ

28. Доозукчулар-биле ужуражылга кежээзи. Эгелээри 18.30 шакта.

КПТУ-1

28. Дыштаныпла кежээзи. Эгелээри 19 шакта.

СПОРТЧУ МАРГЫЛДААЛАР «Херел» спортзал

28—29. Хостуг хүрешке Урал, Сибирь, Ыраккы Чөөн чүк зоналарының маргылдаалары. Эгелээри 10 шакта.

Эмчи училищениң, автоорук техникумунуң залдары

Хоорайның өөредилге черлериниң аразында баскетбол маргылдаа. 28-те —16 шакта.

29-та — 10 шакта.

«Тайга» станциязы

28—29. Хавкка маниарынга республика маргылдаазы. Эгелээри 11 шакта.

Ленин адынга чоогунга 28—29. ДОСААФ-тың «Азия төвү» дельтапланер спортунуң таалазы-биле корггузуг ужудушкуннарыны кылыр.

Эгелээри 11 шакта.

ПЕДАГОГИКА ИНСТИТУДУ

Кызылдың күрүнеииң башкы институдуң бот-өөредилге салбырының бирги курузунга: «Эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы», «Орус дыл болгаш литература», «География» мергежилгелерге абитуриентилерни хүлээп алырын чарлап тур.

Киреринии экзаменнерни июнь 1-деи июнь 15-ке чедир дараазында эртемнерге болур:

«Эге өөредилгениң педагогиказы болгаш методиказы» — орус дыл болгаш литература (бижимел-биле), СӨРЭ тоогузу (аас-биле), математика (аас-биле).

«Орус дыл болгаш литература» — орус дыл биле литература (аас болгаш бижимел-биле), ССРЭ тоогузу (аас-биле).

«География» — орус дыл биле литература (бижимелбиле), география (аас-биле), ССРЭ тоогузу (аас-биле).

Беседа-ажымшкыны чедиишкинниг эртикнеер, чогуур тускай эртемниг болган бир чылдан хөй башкы ажыл стажтыг эге класстарныц, орус дыл болгаш литература башкылары, кижизидикчы башкылар, сиовер воспитательлары бот-өөредилге салбырыига киреринии экзаменнерни эртпес. Олар районнуң азы горооллардан өөредип чоруткан бижиктерни ап алгаш келир.

Билдирииишкиннерни дараазында документилерии коштаар, май 30-ге чедир черуудар: күш-ажыл дептериниң хоолгазы, ортумак эртем дугаймда документ (болуу). № 086-у хевириниң медицина шынызыгазы, ажылдап турар черииден үш кижи ат алган болгаш студеиг таима кажаан характеристика, 3×4 см. хемчээлдиг 6 фото-чурук. Фамилиязын солаанныр ог-бүле дугаймада херечениледдин хоолгазы. Паспортуи боду ап алгаш келир.

Документилерии апрель 20-деи май 30-ге чедир дараазында адресче чоруудар: 667000. Кызыл хоорай. Ленин кудумчузу, 36. Бот-өөредилге салбыры, кабинет 101, телефон 2-20-36.

ЧАЛ ЧЕРЛЕРГЕ АЖЫЛДААРЫН КҮЗЭЭННЕРГЕ

Тес-Хемниң «Чолгура», Хомушку Чүргүй-оол аттыг, Таңдыда «Россия», «Революциниың чалбыкшы», Кызыл районда «Тайлелге», Бии-Хемде «Эрбек» совхозтарның директциалары Кызыл-Чадаана, Ак-Довурак болгаш Тураа хоорайларда, Бай-Тайга, Барыын-Хемчик, Чеөн-Хемчик, Сүт-Хөл болгаш Улуг-Хем районнарда хойжыларны, инек кадарчыларын, чылгычыларны, тудугжуларны болгаш механизаторларны ог-бүлелери-биле кежүп ковп ажылларын чалап тур.

Кежүп келген ажылчыларнар ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүзелиниң «Кежүп келген ажылчыннар талазы-биле чингелделер дугайында» 1973 чылдың май 31-де үүлээп алганы № 364 докталдында кордугиен чингелделерээ ажыглаар.

Айтырыгларны билип алыр черлер:

1. Райкүүсконнар, күш-ажылга тургузарының талазы-биле комиссиялар, райпланнар.

2. Тыва АССР-ниң Күш-ажыл талазы-биле күрүне комитединиң, оон адреси Кызыл хоорай, Ленин шөлүүзү 50. Делегттер бажыңы. №№ 112—114 кабинеттер. Телефон 2-34-42.

3. Кызыл хоорхүүскомнуң күш-ажыл талазы-биле киллизи. Оон адреси Кызыл хоорай, Кочетов кудумчузу, 34, Кабинет № 4. Телефон 2-33-48.

БАШКЫ УЧИЛИЩЕЗИ

Кызылдың башкы училищези школа чазыны четпээн уругнар ябан черлерниң кижизидикчи башкылап ажылдаар, он класс дооскан абитуриентилерни бот-өөредилге салбырыига хүлээп алырын чарлап тур.

Өөренирииий хуусазы 3 чыл.

Училищеге хүлээп алыр-ыыны негелделери:

Киреринии экзаменнери — ССРЭ тоогуу (аас-биле), орус дыл (сочинение). Тыва школаларга өөрен... тургаиар орус дылды ...ионал школаның программазы-биле өөренип эрткен болза сочинение оригина диктант бижип болур.

Бот-өөредилгеге ол мергежил ааиы-биле ажылдап турар кижилерни хүлээп алыр.

Бот-өөредилге салбырыига киреринге кызаанныр директорнык адынга билдириишкинниг-ларазында документилер-биле кады чоруудар:

Орутмак эртемниң аттестаты (болуу).

№ 286 девириниң медицина шынызыгазы.

Күш-ажыл дептериниң үш та бижидилге, оиу кадр кылдазы-ааы удуртукчу шынызыгыргаи болуур.

Өөредип-биле чоруткан бижик.

3х4 см. хемчээлдиг 4 фоточурук.

Биллириишкиннерни апрель 1-деи май 30-ге чедир, суугуул кылдыр июнь 11-деи июнь 15-не чедир хүлээп алыр. Экзаменнерни ийи эзлегген май 3-тен 15-ке чедио база июнь 1-деи 10-га чедир чоруудар.

БИСТИҢ АДРЕЗИВИС:
Кызыл хоорай, Колхозная № 56.
Пезучилище, тел. 2-63-84.

Доозукчуларны чалап тур

1987 чылдың март 28-те Кызылдың башкы училищезии доозукчулар-биле ужуражыышкыны кежээзиие эртирер болгаш ында аиы-бүрү чылдарда доосканнарны чалап тур. Кежээ училищеиии башкынынга кежээкиниа 19 шакта болуур.

Адреви: Кызыл хоорай, Колхозная кудумчузу, 56.

ТЕЛЕВИЗИЯ

МАРТ 27-ДЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртеиги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ух». 8.15—10.35 — «Частый он чеди шинчиии». Он ийи сериалыг уран-чечен телефильм. 5-ки, 6-ты сериалары. 17.10 — Уругларга фильм. «Элистии чаптан. чыг ужурлалары». 9-ку, 10-ту сериалары. 17.40 —Араглаашкыиның хорааиның дугайында эртем-тайылбырлыг фильмнер. 17.55 — Богун деиегейде. 18.10 — Камель Джумблат». Док. фильмииии баштайгы көргүзүү. 18.40 — Делегей болгаи ажыктар. 19.40 —Сиеиаиын көргүчүү. Театр допулуалы. 21.00 — «Ух». 21.35—Шыырөөа үнүүргеии. Делегей чемпионуибиле ойнаар эрге хлоп маргыылаа. 21.45 — «Частый он чеди шинчиии». Он ийи сериалыг уран-чечеи телефильм. 6-гы сериалы. 23.00 —23.20—Бөгүи делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 —Эртеиги гимнастика. 8.15 —«Ак-кыыл хат». Док. телефильм. 8.35 — Аваамның школазы. 9.05 —К. Гоцци — «Кускун». Москваның шоодуг театрының шимаи. 11.05 — Аигии дыл. 11.35—13.05 — Уругларга фильм. «Эртиилер ортулуу».

КЫЗЫЛДАН

18.00 — Уругларга фильм. 18.30 —«Театр: нарын айтыглар болгаш дилээшкинер». Делегейиин театр хүүнүге турескаактыг дамчыдыгга. 19.05 —Телемедээлер. 19.15 —«Ажык чагаа». 19.45 — Телемедээлер. 19.55—Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг уруглар, чаштар!» 20.15—«Ырлар күүтүүлүп турар кудумчуда». ССРЭ-ниң улустуг артизи Н. Кутузовтуң удуртулгазыбиле ТТ болгаи БР-ниң оруе ырларының үлегерлиг ниити мырлар коллективиниң концерти. 20.45 — «Кадык болууруи күүзиидээ». Тыиар гимнастикавын. 21.00 — «Ух». 21.35 — «Андроиникотуң сөзү». «Тагиидеи тып алган чүүл». Эртем-тайылбырлыг фильм. 22.40 —23.15 —Гандбол. ССРЭ-ниң чемпионады. Эр кижилер. СКА (Минск)—МАИ.

Редактор В. С. ШАРАВИИ

аграар

Республикага шокар бүлүттээр, чагбас. Соңгу-барыын чүктеи хаттыг дүргеии секундала 5—10 метр. Дүне агаарның температуразы 15—20, чамдык черлерге 23—28 градус соор. Хүндүс 1 градус чыяыыр, 4 градус соор, чамдык черлерге 6—11 градус соок болгур.

Кызылга чүге бүлүттээр, хат коишаа. Дүне агаарның температуразы 16—18, хүндүс 1—3 градус соор.

Автоорукчаига кестүүр эки, тайгактаар.

КИНО

МАРТ 27-де

«НАИЫРАЛ»: «Корова Российской империи, или Сюрпризы неуловимые». 11.20 «Мой любимый клоун» 14.15 «Красная стрела» 9.30, 16.15, 18.15, 20.20 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Кииосборник» 12.00 «Охота на дракона» 14.00, 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

«ВОСТОК»: «Тайна третьей планеты» 14.00 «Если ты не со мной» 15.00, 17.30, 20.00 шактарда.

«ПИОНЕР»: «Айболит» 9.00 «На златом крыльце сидели» 11.00, 14.00 «Иго — отважный жеребёнок» 12.20, 15.20 «Маиевры на пятом этаже» 17.00, 18.30, 20.00 шактарда.

«ЕНИСЕЙ»: к/б «В вестях черешки» 16.30 «Выкуп» 18.00, 20.00 шактарда.

ТЕАТР

Бөгүн Ф. Г. Лорканың «Ханның кудаа» деп үш көжегелиг шиизи 19 шакта эгелээр. С. Михалковтуң «Билиигелиг койгун» деп ийи көжегелиг шиизи 10 шакта.

КӨРҮКЧҮЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Чарыштыг районнарның отчёттуг концерттеринче школа назы четпээннерни киирбезиии ада-иелерге дыннадып тур.

Фестивальдың оргкомитеди.

СПОРТ · СПОРТ · СПОРТ

ХОСТУГ ХҮРЕШКЕ МАРГЫЛДАА ЭГЕЛЭЭР

Россия Федерациязының бирги чери даап 1971-1972 чылдарда торуттуунга оолдар аразында хостуг хүреш маргылдазы Кызылга субботага эгелээр. Ук маргылдавның эртеиниң дугайында чугаалап бээрии оргкомитеттиң ажыглуут, «Урожай» спорт ниитилелиниң даргазы В. С. Чиче-оолдан бистиң корреспоидентивис дилээн.

— Ук маргылдаага кайы черлерниң командалары киржирии?

Март 28-тен эгелээш, үш хүн уламчылаар маргылдаларга Новосибирск, Иркутск, Амур, Чита, Сахалин областарының, Красноярск база Хабаровск крайның, Бурят АССР-ниң, Якут АССР-ниң, Хакас автономиуг областың болгаш Тыва АССР-ниң ынаак могелери команда болгаш хүүда бирги черлер дээш хүрежирлер. Томск болгаш Кемерово облазарының могелери чөптүг чылдагаанныр-ның үжүрүдүн маргылдаага киришпезин биске дыннаткан.

— Могелериң иниги саиы кежеп?

— Оо бир командалардан иниги-зи-биле 160 ажыг спортчулар маргылдаага келген.

— Аныяк могелер состав талазы-биле маргылдаага шыырак белеткелдиг боор аа?

— Чүглажок. Красноярск крайның, Бурятиның, Чита, Якутияның, Якутияның могелери моон мурнуила-даа ескө хоорайларга эртиеп маргылдаалар-га киришкеи, черже белеткел талазы-биле кошкаан көрүспээн. Бистиң республиканың аныяк спортчулары бо маргылдаага база элээн белеткеигеи. Оон кандыг болганын маргылдаа илередир ап-алнар.

— Маргылдаа кааа, кандыг системалыг эртерии?

— Кызылда «Херел» спорт залында ийи хевиспи белеткээн. Маргылдааны организастыг эрттирерии-биле судыя коллегиязының, могелериниң көрүкчүлериниң олуурар, турарар черлериии тарыштырган. Моге кижи хүрешкеи, ийи катаи октадыптар бразд, маргылдааны оон ыиай удамчылаяр эргелии кааптыгыр.

Аныяк могелериии дыштаныр, чемпионар черлериии кайчаар организастаалыы?

— «Монгулек» туристер комплексизиие 170 кырээ спортчуларны киирбиивис. А «Кызыл» залчылар бажыңында маргылдааның судыя коллегиязы чүрттап турар.

Маргылдаа соонда өскээртеи келген спортчуларны организастыг үлеп чоруурары-биле трансиорт хандырыгазын баш удур дугуржуп чугаалашкан бис.

Беседаны В. КАРА-САЛ чоруткан.

ХОСТУГ ХҮРЕШ

Хостуг хүрешке Ий ортумак школазының бирги черии даап эртиеп маргылдаага 57 аныяк могелер боттарының күжүн, арга-могелиишин шенешпеп. Анаа Тоора-Хем ортумак школазының спортчулары база киришкеи.

Д. ДАРМА.

Ий суур.

ШЫДЫРААГА

Эрзин районнуң башкыларының бирги ... даап маргылдаага эр, хереэжеи 20 хире спортчулар киришкеи.

Түнелиинде районнуң ажыл-дакчыны Сүге Сояи, хереэжениердеи Эрзин школазының башкызы Светлана Хайдып олар тиилээн.

п. ОЮН.

Адрезивис: 667000, Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторчуи 2-24-63, редакторчуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариаттың 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуи келбейи барганда 2-32-75 телефоиче долгаар.

Солуиуң индекизи 54241.
Чылда 300 катаи үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Нем удурлер чер, полиграфия болгаш ном садыгының хереглериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг 3478.
ТС—00072.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 28 суббота № 74 (13374)

1925 чылда үндезилеттингеш. Өртээ 3 көпеек

«ПРОГРЕСС-28» АВТОНОМНУГ УЖУДУУШКУНДА

УЖУДУУШКУН БАШКАРАР ТОП. «Март 26-да Москванывы-биле 8 шак 07 минута турда каттышкан ужудуушкунуң программазын күүсеткенинин соонда «Прогресс-28» чүүк чедирер транспорт кораблиг орбитазының «Мир» комплексизинден адырган.

Ол үениң иштинде төлевилеттингеш бүгү ажылдар кылдынган — чүүк дүжүрери, станцияның оларлар чүүл шуулар саваларын кыскар чүүл болгаш окислитель-биле чедирер долдурган, а ол ышкаш ижер сугну станцияның саваларынче долдур сорударын доозган. Чүүк чедирер кораблиниң шимчедикчилериниң дузазы-биле комплекстиң орбитазының ийи чазалгазын кылган.

Юрий Романенко болгаш Александр Лавейкин оларның космос эдлизинин чедиги неделязы дооступ турар. Экипаж геофизиктиг эдлеглиг шинчилелдерни болгаш адазы каш техниктиг шенелделерни чорутпаан.

Чер чоогунуң орбитазында ажыл уламчылавышаан.

ЧОГААДЫКЧЫ ЁЗУ-БИЛЕ

Башкыларның Бүгү-эвилел съездизинге чедир үш ай арткан. Ынчан Кремльдиң Съездилер ордузунга дөрт-чарыктың муң башкы делегаттар чыглып кээр. А бүгүн бистиң республикавыс башкыларының үшкү съездизи ажыттынар.

Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чыл ооңуң будуузунде ажыттынар бо съездилерде чүвү маңаа турар бис? Бо айтырыгга харыы бээринге мурнунда арткан съездилериң канчаар эртип турганын сагыш корээли. Олар кол иргүлайыында чедишкинниер түңнээр, индир кырындан мактанып хүралдар каңдыг-бир байырлал хевирлиг эртип турган. Илеткелчиниң-даа, санал бергенинең-даа аксыдан «өредилге хуузу» • черле дүшпес турду. Кижизидилге айтырыы чеже хире школачыларны ынаар хаара түткан саннар-биле тайылбырлаттынып турган. Ол бүгү сан-чурагайлар болгаш хуулар иштинде кыйгырыглар-биле «сыжыглаттынып» турган. Саналдарны баш бүрүңгаар бижээш, улус өредилгезиниң органнарынга ыяш катап хынаттырын ап турган. Ам ол үе эрткен.

Школа реформазын амыдыралга боттандырып турар дүргедээшкиниң болгаш эде тургустумуушкуниүң үезинде башкылар съездизиниң ажылы демократтыг болгаш бүгүдеге чарлыг болур. Индирже үнген кижи бүрүзү СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң эде тургустунуушкун болгаш ооң негелделериниң дугайында айтышкынын утпас ужурлуг. Уругларның болгаш аныяк-өскенниң өредилгезин болгаш кижизидилгезин хүлээлип алган болганда, оларның дугайында бодалын, дүүредип чоруур айтырыгларын дидим, ажык болгаш шыны-биле чугаалаар керек. А дүүренчиг айтырыгнар ам-даа хөй. Эде тургустунуушкунга оозупай чаңчыл, чаа үүлдер шиңээдиринден сестир чорук, чогаадыкчы ажылды үнелевес таварылга, дорту-биле чугаалаарга, эрги ёзу шаңтыктап турар. Чамдык башкыларның өредилге болгаш кижизидилге ажылыкчы методикалы-биле сула чепсегелевгени база бурүңгаар базым бербейн турар. Башкыларның ажылдаарынга, чурттаарынга болгаш дыштанырынга төарымчалыг байдалдарны тургузары база эде тургустунуушкунга иосиү черии ээлээр. Бо болгаш бо чергелиг айтырыгларны башкыларның үшкү республика съездизиниң делегаттары бөгүн шиңтирлээр болгаш чаа сорулгаларны салыр.

Республиканың улус өредилгезиниң ажылдакчылары, школа болгаш аске-даа өредилге черлериниң башкылары бо съездиге дүргедээшкиниң болгаш эде тургустунуушкунуң байдалынга ужуражып турар. Чаа үүлдер улам келүүп келген. Школа реформазының негелдезиге дүүштүр үстүкү класстарга кичээлдер-биле чергелештир лекция• ларны болгаш семинарларны калбак-биле ажыглаарынче башкылар коллективтери шилчип турар. «Кичээл бүрүзүн — ажык кичээл деңгелиниге!» деп чурттуң мурнакчы башкыларының кыйгырыы база негпереп эгелээн. Бо өредилге чылында алды харлыг уругларны өредирин шенээри улам-на калбаргаң. Он бир чылдыг ортумак школаның бирги класзынга киргеп алды харлыгларның саны 740 ашкан. А өреникчилериниң ниити саны 65,8 муң четкен.

Республикада чаа өредилге черлери немежип турар. Школаларда-даа, өредилге черлериниде-даа эртем-техниканың чедишкиниерин ажыглавры, мурнакчы дүржүлганы шиңгээдири болгаш өредилге-кижизидилге ажылынга депшилгелиг аргаларны неттеририн мурнукузунда шапкычаан. Чүгле эрткен чылын ийи чүс ажыг муң рубль түңнүг өредилге коргузуг материалдары садып алдынган. Сөөлгү негелде ёзугаар дериттингеш өредилге кабинеттери чыл келген түдүм көвүдеп турар. Өредилге биле амыдырал холбаалы улгаткан, күш-ажыл кижизидилгези чаа чадаже шилчээн. Өреникчилер чүгле кичээлдерге, өредилге-будуүлге бригадаларынга эвес, республикадан дашкаар шеф ажылдарынга база дадыгыышкынны ап турар апарган. Эрткен чайын өреникчилер ийи миллион рубльдиг продукциязын будүргеп. Будүүлге бригадаларның база-зазы быжыглып, оларның ролю улгаткан. Ооң үлемындан эрткен чылын он класс дооскан өреникчилериниң 80 хуузу аттестат-биле кады түскай мергежилдиг черечилеп алган.

Амыдыралдың амгы үе-чадалында башкылаашкынның негелдези база өскерилгеп. Ынчангаш чаа ёзу-биле, чаа аргаметод-биле ажылдаар, илаңгыя дисплей, информатика үнделинерин болгаш компьютер техниказын өредир, черле бүгү башкыларның билиг-мергежилин бедидер талазы-биле өредилге хөй янзы адырларга эрткен. Башкылар аттестация база эртип турар, дыка хөй башкылар методистбашкы, улуг башкы эргелерни алган. Чаа үүлдерни шиңгээдип турар башкалардан январь конференциязынга Черби школа-интернаттан Юрий Брюханцев, Бажың-Алаак ортумак школазындан Ооржак Идам, Каре-Хаактан Алексей Чылбак-оол болгаш аске-даа он-он мурнакчыларны эдаан. Черле башкыларның дүргедээшкин ёзузу-биле ажылдап, эде тургустунуп турарын демдеглээр керек.

Сөөлгү үш чыл дургузунда ийи муң хире башкы аттестация эрткен. Дыка хөй башкыларның ак сеткилдиг ажылды мактаанын алган. Ынчалзажок ажылынга таарышпас, дүргедээшкиниң негелдезиниг дүүштүр ажылдап пыдаваас башкылар база бар болган. Ооң түрүүк башкылап болур дээш чамдык башкыларның ажылының сула болуп турарын хынаалдалар илередип турар. Чүткүлдүг болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдавайн, эде тургустунмайн турар башкыларның база барын ол чижектер хереченлеп турар. Оны өөренип көөрү болгаш кичээлгейге алыры, эрги аргаметодтардан дарый адырлыры улус өредилгезиниң килдистеринден школаларның болгаш өредилге черлериниң удуртукчуларындан негеттинип турар. СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң «Эде тургустунуушкун — ол дээрге массаларның чогаадыкчы чоруунга чөлецгиниш, шүүлпеп чорукту шиитпирлиг ажып эртери, доктар болуп турар үүлдерни чайладыры» дээн айтышкынын ажылга үдуртулга болдурар керек.

Республикада башкыларның мурнакчы коллективтери болгаш үлегерлиг башкылар хөй. Чүгле республиканың эвес, а Бүгү-эвилел социалистиг чарыжының (Бии-Хем районунуң улус өредилге килдизи) безин тиилекчи болган коллектив бар. Бо чорук—улус өредилгезинде аргаларының болгаш курлавырларның ам-даа барының бадыткалы. Дедегат бүрүзү совет ниитилелде, улуг өскерлиишкиннерни чүгле боду билип алыр эвес, оларны харын өөреникчилерге, сургуулдарга болгаш студентилерге чедирери— хүлээлеп ол.

Башкылар съездизинге школаның чаа уставының дугайында чугаа болур. Ажыл-херекчи шүүлмүүлел, ажыктыг сүмелер чаа уставты быжыглаарынга, ук устав школа эде тургустунуушкунунга чугула документ болган турарынга улуг дуза болур. Ынчангаш ол айтырыгларны делегаттар бөгүн шиитпирлээр болгаш сорулгаларны салыр.

ЧАЙГЫ УЕ

ССРЭ-ниң Чаңгыс аай үе болгаш эталон частоталарының күүзүне комитеди 1987 чылдың март 29-та, воскресеньеде, Совет Эвилелиниң бүгү девискээрлеринге чайгы уеже шилчип киреринге дыңнадып тур.

Шилчилгени март 29-та 2 шакта шак соңгуңгажыр бир шак бурүңгаар эде сазыры-биле боттандырып коруглар.

(СӨТА).

СЭКП ТК-НЫҢ ПОЛИТБЮРОЗУНДА

СЭКП ТК-ның Политбюрозунуң март 26-да болуп эрткен хуралынга социал-культура адырының материал-техниктиг баазазының хөгжүдер талазы-биле он ийиги бешчылда бадылаттынган онаалдаларының күүселедезии хандырар талазы-биле хемчеглер дугайында айтырыгны чугаалажып керген.

Чурттагга бажыңнары, ниитизөредилге школалары, амбулатор-поликлиника албан черлерин ажыглалга киирер талазы-биле 1986 чылдың планының күүсеттингенин демдеглеттингеш. Ындыг болзажок бо адырда үнделин өскерилге чедип алдынмазан. Эмнелгелер, школа назының четпээн уругларга албан черлерин, клубтар, профессионал-техниктиг учиңнелер тударының планы күүсеттинмээн.

Ажылчы чонуң амыдыралчы чугула эрте-ажыктырынга хамаарыжыр айтырыгларны шиитпирлээриниде улуг четпестерге, авиялелдешкен республикаларның компартияларының ТК-ларының болгаш Министрлер Чөвүлелдериниң, министерстволарның болгаш ведомстволарның бо керекте четпес ажылынга ТК-ның Политбюрозу шыңгыы үнелелди кылган.

Социал-культура объектилерин ажыглалга киирер талазы-биле беш чылдың онаалдаларын ниитилә күүседириңге 1988 — 1990 чылдарда социал-культура тудуунуң программазын боттандырар талазы-биле комплекстиг хемчеглерни төлевилээн. Болдуунган хожудавазыкының узуткаарының сорулгазы салдынган болгаш беш чылдың бадылаттынган планында көрдүнген 595 мин. дорбелчин метриниң орнунга 630 мин. дорбелчин метр чедир шолдуг чурттагга базыңнарын ажыглалга киирер талазы-биле онаалданы эде керген.

Социал-культура объектилерин тудуг кыдырының амгы нормаларын шыңгыы барымдаалап турган, керезиг ажылдарның негеттинер хемчээлдери-биле хандырарын, айытгынган объектилериниң тудуун ийи чылдан планнавырын калбак-биле иеттередирин дүргедедирин, акшаламдырмышкынның бүгү достериниден анза көрдүнген акша-хөреңгилериниң күселибиле будүүлге тудуунга көрдүнген капитал салымышкынарының ондан эвээш эвес хуузун чурттагга болгаш социал культура адырының өскеде объектилерин тударынга немей ажыглаарын, тудуг организацияларын быжыглаарын, оларга чугула дузаны көргүзерин, бердинген онаалдаларның күүсездеги дээш олардан негелдени күштелдирерин авиялелдешкен республикаларның Министрлер Чөвүлелдеринге, министерстволарга болгаш ведомстволарга сүмелээн.

Социал адырның материал-техниктиг баазазының хөгжүдезин дүргедедир талазы-биле кердүнген программаның боттанмышкыны бүгү партия, күрүне болгаш хөй-ниитти организацияларынга бирги чергенниң политиктиг ужур-дузалыг херээ болуру демдеглеттингеш. Чурттагга болгаш культура-амыдыралдың кердүнген планнарының күүселедин доктаамал контрольга алырын, оларны боттандырар талазы-биле ажылга ажык-чарлыг чорукту күштедирерин сүмелээн.

ТК-ның Политбюрозу чурттуң агроүлетпүр комплексизиниң хөгжүдерин эртеңге үнделиел хандырарының дугайынга айтырыгны чугаалажкан. Эртем ажылдап кылышкынарының амыдыралдың болгаш ажыл-херектиң негелде-хереглелдериниден улуубиле хожудан каап турары, бар эртем потенциалын ажыглаарында четпестер барын демдеглеттингеш.

Үндезин болгаш дузалал шинчилелдерни ханыладырының, эртемниң болгаш мурнакчы дүржүлгениң чедишкиннерни будүүлгеге шиңгээдирин дүргедедирининг, бот-оруула-чарылгалыг болгаш керээлиг харылзаалдарны хөгжүдериниң үнделиннире бо ажылга шинчилел болгаш будүүлге коллективтериниң кирижилгезин калбартырының агроүлетпүр комплексизинде дээди эртем төвү болур Кедээ ажыл-агый эртемнериниң В. И. Ленин аттыг бүгү-эвилел академиязының ролюн беллединип чугулазы демдеглеттингеш.

Эртемниң материал-техниктиг баазазын хөгжүдер база ол ышкаш эртем ажылдакчыларының, конструкторларның, технологтарының болгаш специалистериниң күш-ажылдыга идиг бөөрии болгаш ооң төлевирии сайтырангайжыдар, оларны белетизарии болгаш мергежилим бедидерии үнделинин-биле акылдаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын чугула деп санаан.

Хуралга Э. А. Шеварднадзенин Вьетнам Социалистиг Республикага, Лаос Улус-Демократтыг Республикага, Кампучия Улус Республикага, Австралияга, Индонезияга болгаш Таиландыга айтчоруктарының түңнелдерикиеп дугайынга база А. Н. Вирюковаңың СЭКП-ниң делегациязының Вьетнамга чоруп турганының дугайынга информацияларын чугаалашкан.

Иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партиниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга хамаарыжыр эртем-практиктиг конференцияга сайгарып чугаалашкан.

Конференцияның пленарлыг хуралы төнген соонда, делегаттар аймактың секциялар айы-биле уламчылаан.

Н. ДОҢГАК.

Совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга республиканың ажылчы чону улам сорук кирип, демниг ажылдап турар

Таңдының Бай-Хаакта даарыылга пегимче чонуң чагыглары доктаамал кирип турар. Платьелер кылыр бригада чагыгларны хүлээп алган, кижи бүрүзүнге хуусаанында даарап бөөр. Ынчаштаа ында Наталья Егоровна Чыбановаңың бригадазы бедиткен хүлээлгелерин ай санында ажыр күүседип. Улуг Октябрьның 70 чылынга аңнар болдурган чарышың муркуу одуруун эрлеп келген.

Ол бригадада төвер мастердер бар. Екатерина Чупахина үр чылда даарагган. Александра Серенинг комсомолчу-аныяктар бригадазы даштыкы хептерин чагыглар барымдаалап кылырының планның даалгазын база ажыр боттандырып, чактадып турар.

ЧУРУКТА: чиик платьелер кылыр бригаданың бригадири Наталья Чыбанова.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ЭРТЕМ-ПРАКТИКТИГ КОНФЕРЕНЦИЯ

«Аныяктарны башкы мергежиличе углап баштаарының теориязының болгаш практиказының кол айтырыглары» деп эртем-практиктиг конференция Кызылга болуп эрткен. Ооң ажылынга республиканың улус өредилгезиниң органнарының ажылдакчылары киришкен.

Конференцияны Тыва АССР-ниң Министрлер Чөвүлелиниң бирги орлакчызы К. А. Маспык-оол ажыктаан.

Чыргыышкын министрлиниң орлакчызы Л. Т. Марчейко «Школада профуглавнымышкын ажылын экижидери-биле башкылар коллективтериниң ажылы» деп илеткедги кылган. Ооң аңгыда өөреникчилерни башкы мергежиличе углап башкаарынга башкы колдективиниң ролю, башкы кадрларны өөредип, кижизидери, эртембилиглериниң аргаларын профуглавнымышкын ажылынга ажыглаары дээш шыңгыы аске-даа айтырыгларны конференцияга сайгарып чугаалашкан.

БАРЫЫН-ХЕМЧИКТЕН МЕДЭЭЛЕР

ҮЕНИ МУРНААН

Ак-Довуракта В. И. Ленин аттыг «Тыва даг-дүгү» комбинаттың ажыл-кичиилери Улуг Октябрьның 70 чылынга уткушкур күш-ажылчы бедик көргүзүлерни чедип алыр дээш социалистиг чарышта ядепкейлиг киржип турар.

Комбинаттың руднык коллективи эртикен айда планныг онаалдазын ооң төлевирии сайтырангай-ажыглаарында четпестер бөө-жывар, оларны белетизарии болгаш мергежилим бедидерии үнделинин-биле акылдаар талазы-биле хемчеглерни ажылдап кылырын болгаш боттандырарын чугула деп санаан.

Хуралга Э. А. Шеварднадзенин Вьетнам Социалистиг Республикага, Лаос Улус-Демократтыг Республикага, Кампучия Улус Республикага, Австралияга, Индонезияга болгаш Таиландыга айтчоруктарының түңнелдерикиеп дугайынга база А. Н. Вирюковаңың СЭКП-ниң делегациязының Вьетнамга чоруп турганының дугайынга информацияларын чугаалашкан.

Иштики болгаш даштыкы политика талазы-биле партиниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырарынга хамаарыжыр эртем-практиктиг конференцияга сайгарып чугаалашкан.

ӨСКЕ ЧЫЛДАГААН ТУРБАС,

азы «Хадың», «Өөк» совхозтарда техника септелгези шуудаза-даа, тарылгаже киреринче белеткел кошкак. Чүге?

Кедээ механизаторларда ам машина-трактор парыгын хову ажылдарынга белеткээринден, дүргеп-ле доозарындан өске чүгула сорулга турбас. Часкы тарылгаже калбак-биле кириптериниң эге хүннери даглар артында эвес болганда, аңаа бүгү техниказы баш удур белеткеп, база катап хынап, белдир бүрүзүн коштуруп хынаар, эзрилдерин дыңгыдар, ыяштыптың чедип алыры эргежок чугула. Хайныышкының часкы кампанияга үезинде техниканың турушкун чок ажылдаарын, ооң күүзүн бедик будүүркүүлүг болгаш долузу-биле ажыглаарын чедип алыры бөгүнге чугула айтырыг. Ол чугула сорулганы күүседирин чер-черде бүгү харысалга болгаш туруштуг ёзу биле шиитпирлеп турар бе?

Бистиң чораанывыс Бии-Хем районунуң ийи кожа совхозтарында безин байдал аңгы-аңгы болду.

«Өөк» совхозта трактор парыгының белеминиң хуузу 76, 59 тракторларның 45-и септеттингеп. Эң күүзүлүг 20 тракторунуң 15-и четчелеттингеп азы 77 хуузу. «Хадың» совхозунда 40 тракторунуң 32-зи белеминиң шугумунда чыскаттынган.

А трактор — часкы шөлге кол машина ол болгай, чүге дээрге ооң турушкун чок ажылдазырындан бүгү хову кампаниязының төнчү түңнели долузу-биле илереэр.

Часкы тарылгага шаңтыктап турар үүрмек-даа, улуг-даа чидиглаалыңар бар. Оларның эң коюу — мастерскаяларда күш-ажылды организастаанын чавыс, инженер-техниктиг албанның ажылдакчылары боттарының хүлээлгелерин салгаа көрүп турарында. Шак ыдыг харысалга чок болгаш организастаа чок чоруктуң чижээнге «Өөкте», «Хадыңда-даа» кодза ажыл-агый машиналарының ажык дээр аазында шимме-дикчилери-биле кады бүгү кыштың дургузунда кадагаттынган келгенин чижекке ап болур. Амгы үеде шаңтыктып чоруп турар дүргедээшкин, эде тургустунуушкунуңуң хүннеринде кайы-даа ажылагыйының удуртулгазында механизаторларның сомугургаан хайныктарын, хей аъдын кодуруп көөр чогаадыкчы дилээшкиннер кылбаан, ажыктыг арга-хевирлерже шүүлпеп ёзу-биле кирип турар.

РАУК-ке барган кижи районда техника септелгезиниң, үрезин белеткелиниң канчаар чоруп турарын дораан билип алыры берге. Бо талазы-биле харысалгалыг ажылдакчылар — баштай ужуратканыныс материал-техниктиг хандырылга талазы-биле инженер А. С. Сиетиок-даа, үнүп аймаанын талазы-биле кол агроном Н. Д. Минеев-даа ажыл-агыйларда байдалды тодаргай билбезин ажыы-биле миниип чугаалаавааннар.

«Хадың» совхозунда Яков Андреевтиң Василий Маадыр Владимир Смолин, Олег Иргекпен, Сергей Беспалов состаатыг звенозу биле Сергей Наксылдың 6 кижилиг авр күүзүлүг тракторлар-биле ажыглаттынган звенозу бо часкан өгелеп бригада керээзин. не киреринге белеткеп турар. Совхозтуң кол инженери В. Алдын-Херел механизатор-лар боттарының мергежилиң делгереи-биле суббота санында өөренип турарын бодыттыкаар болду. Ынчалза два бригада черээлинче кирер деп турар чамдык механизаторлар-биле чугаалажы бөөрге, ниитти агыы айы биле ужур эдерил, чаа аргаже киреринге белеткенип турар. Бо чорук механизаторларның кышкы үеде бүгү-ниитти өредилгезин совхозтуң, РАУК-түң талазындан кошкак үдуртуп турганы-биле таймылбырлаттынар. Өредилгениң эргежок чугузазын хыналдага албаан.

Амгы сезокда «Хадың», «Өөк» совхозтарының механизаторларындан кажангызындада күженишкиниң ажылдавры негеттинип турар. Ооң-биле чергелештир интенсивтиг технология-биле тараа культураларын өстүрер шөлдүң хемчээли эрткен чылге деңнээрге ийи-үш катап улатканын. А ол дээрге интенсивтиг технология-биле ажылдаар механизаторларның мергежилиниң деңнеэнге хамарыштыр шыңгыы негелделерни салып турар болгай. Чүгле ооң үнделиннерин хамы биливе техниканы хамы сайгарып билир бедик мергежил, ажылга ак сеткилдиг хамаарыжыр тенек түүмелдә хандырар аппар. Септелге кампаниязының харысаалгалыг үелерин кайы хире деңнелге эрттиргенинден, кылыр ажылдарның улгаттынган хемчеглеринде-биле тараажыларының кавчаар ажылдап шыдаанындан, бүгүлде агротехниктиг хемчеглерни эң эки хуусаавларда организастап тургускавындан интенсивтиг технологияның чедишкиниң хамаарыжыр. Оңу чүгле өөкчүлер, хандыңчылар эвес, харын-даа тараажы бүрүзү дужчуузунга кертип ап, амыдыралга боттандырып эгелээр эки.

«Өөк» совхозтуң машина-трактор мастерскаязы черле шору дериттингеп, механизастаттынган-дыр. Септеттирээри кожуг машиналарын МТМ чымында ажык шилле чурумчыскаалдыг тургузуп каан.

Район төвүнден келир хымалда комиссиязы бо чылдың март 27-де техника септелгезиниң шынарын, каңдыг байдалда турарын көрүп, шын үнелелдә бээр, чогуур түңнелди үндүрер. Аңаа чедир бир «Т-150», үш «Беларусь», бир «ДТ-75» маркалыг трак-торларын белеминиң шугумунга тургузар.

Эң кол-ла чүве — совхозтуң кол инженери Ю. Токмашевтиң талазындан кожуг ке-эктериниң өзүл-дүргемнер өскертириниң коробказы, рульдуу гидравлика тургузуу шинаар артык механизмнер тыва-рын дүргедедири, интенсивтиг технология шилдеринге ажылдаар кижилерниң өөре-дилгезин, хандырылгазын эки-жидери негеттинип турар.

Хар эригнже чедир техника септелгезин «Өөк», «Хадың» совхозтар доозуптарынга чигинниг турбас. Шинчалаа-даа интенсивтиг технологи-биле тараа өстүрер шөлге ажылдаар трактористерниң шилилгези, оларның ажылдаарынга тургустунган байдалдар чавыс деңнелде болуп артпышаан. Ол үүлдер часкы тарылгаже бүгү талаалыг киреринге шаңтыктаар апаар.

Часкы тарылга чүгле механизаторларга эвес, кодза ажыл-агый машиналарын бедик будүүркүүлүг ажылдаар кылыр белеткеп турар септелчилерге болгаш бүгү чер ажылдыгларга шыңгыы шылгалга. Ам, кажан тараажы бүрүлүмүң хүүда күженишкиниден дүжүттүп салыры-чолу хамаарыжыр болганда, чеңмр кылдыынаан үүлдерже кичээнгей салыр, бир курлавырларны чеп ажыглаар, депшилгелиг аргаларны неттерээр, артык көөскерге-биле үүдетелиишкин чок хандырганын турарын чедип алыр болгаш аске-даа сорулгалар хүн айтырыгында кирип турар.

Д. АҢАЙ-ООЛ,
С. ДАҢЫЫ.

УЛУСЧУ КОНТРОЛЬ

№ 3 (155) март 1987 ч.

Республиканың Улусчу контроль комитединде

ШЫҢГЫЫ НЕГЕЛДЕЛИГ ХҮЛЭЭП АЛЫР

АЖЫЛДЫҢ ЧҮГЛЕ ХЕМЧЭЭЛИ ЭВЕС, А ШЫНАРЫ — КОЛ КӨРГҮЗҮГ

Тудуу доозулган чуртталга-амыдырал тудугларын ажыглалга хүлээп алыр, четпестерин илередир болган оларны адерининг хемчеглерин ап чорудар талазы-биле күрүненнің хүлээп алыр комиссиялареының амыдырынің аралай хымалдазын республиканың Улусчу контроль комитеди февраль айда чоруткан.

Кызыл хоорайга болган Улуг-Хем районга кылган хымалдалардан алган көөрге, тудуу доозулган тудугларны күрүне комиссиязының хүлээп ап турарында, алаэп хей таварылгаларда ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң 1981 чылдагы «Тудуу доозулган тудугларны ажыглалга хүлээп алырының дугайында» доктаалынга, а ол шыпкап ажылдарны кылып чорударының база хүлээп алырының дүрүмнерине дүүшпес шыңгыы хажыдыышкынынг болуп турары илереттинген. Чижээ, тудугларны хүлээп алыр комиссиязының ажылды хүлээп алырынга чедир бир ай хуусаадан эрте тургузары көрдүнген. Чүге дээрге комиссия техниктиг документация болгаш өске-даа материалдар-биле баш удур танышкап турар ужурлуг. А херек кырында хүлээп алыр комиссиязының тудугну хүлээп алыр дей бергеп хүнүнде чыып, тургузуп турар.

Күрүне комиссиязының тудугларны хүлээп алырда ужур эдерип, тудуп каан чүвени канчаар хүлээп алыр апаар деп принципти удуртулга болдуруп, дыка хей чедир кылбаан чүүлдерлиг, хажыдыышкынарлыг тудугларны хүлээп ап турары эвээш эвес. Чижээ, эрткен чылдың июль 1-де Кызыл хоорай күүскомунуң даргазының орлакчызы А. Д. Монгуштуң даргалааны күрүне комиссиязы хоорайның 13-кү микрорайонунда 72 авал чурттаар № 7 бажыңны, оон даштыкы чаагайжыдылгазы кыдыынмаан, кылаштаар оруктар чадыгдары оңгуй-чиглий, чаъс суу агар оңгырлар чаны ойлугулап киргилей берген, бажың кырынче үвер үттер орта дуглаттынмаан, демир кезектерлиг чердери дадарарынга удур чагдынмаан, подъездилер соңгалары шилдеттинмээн болгаш өске-даа ажыглар чедир кылдынмаан хире-зе, хүлээп алган. Айыттынган четпестерни кезүлиг тудуг организациязы болур «Тыва тудуг» треске Күртудугнуң комиссиязы июнь айда-ла сагындырып, чедир кылырын хүлээткен турда, хүлээп алыр комиссия оларның кылдынмаанын кере-тура хүлээп ашкан, а хоорай Советиниң күүскому хүлээп алган актыны күштүг кылдыр бадыбаан.

Эрткен чылдың тоңчүүнде ол шыпкап чүүлдер база катап катаптаан. Хоорайның Мурнуу микрорайонунда 16 квартиралыг бажыңнарны ажыглалга болгаш суг дамчыдыга системалары, чадалар шөлдеринің шалалары, обой-лар чыштырары, чаагайжыдыга ажылдары чедир кылдынмаанда-ла хүлээп алган. Күртудугнуң комиссиязының удурланышкыны киргеп соонда, ажылдарны катап кылыры-биле хүлээп алдырын соңгаваатказ, мынчалаок чедир кылыр ажылдар январь 23-ке чедир уламчылап чоруп турда-ла, комиссия хүлээп алган актыга январь 16-да ат салган.

Хоорүүскомуң ол-ла комиссиязы Улуг-Хемниң он талакы эриинде № 5, 6 чуртталга бажыңнарын база-ла ындыг ялыг хей чедир кылбаан чүүлдерлиг турда хүлээп алган. Ол бажыңнарның эжик, соңгалары чедир эптеттинмээн, эжик, сойга кастактары хаарыдаттынмаан, шалалар чедир тырыттынмаан, штукатура, чаа гайжыдылга ажылдары шыпар чок кылдынган, өске-даа четпестерни кере-тура хүлээп алган.

Чаа Шагаан-Арыгның тудугларды база шыпар чок, хажыдыышкынынг кылдынган-даа болза, күрүне комиссиязы хүлээп ап турганы хымалдалардан илерээн. Улуг-Хем райкүүскомнуң даргазының орлакчызы В. С. Коневтиң даргалааны комиссия эрткен чылдың декабрьда 8 авал ишти чурттаар бажыңнарны, панельдерни шын эвес көшкаанын кере-тура ажыглалга хүлээп алган. Ында алды квартираның тиглерни шын эвес тудуштургунындан кыжын температура 10—11 градустан ашпайн турган. Чаа Шагаан-Арыгның нефть продуктулар баазазын бо чылдың январьда ол эргеледдиң начальниги Н. Ф. Ситников даргалаан комиссия өртке удур тудуглары чедир ажыдаваас, чедир туттунмаан-даа болза, хүлээп алган. Ол чижектиг чедир кылдынынаан ажыдаар-лыг иштики херектер кижилеринің бажыңын база хүлээп алган. Ында сигнализация, телефон кинртинмээн, одаа-га системазы атын турар, чаагайжыдылгазы кыдынмаан. Бо чижектиг тудугларны санитар-эпидемия станциязының, өрт камгалалының, телевизиел организациязының төлээлекчилерни чонга ат салып берип турары негелделерге дүүшпес.

Республиканың Улусчу контроль комитединиң хынаалаашкан хуралынга А. Д. Монгуштуң, В. С. Коневтиң, Н. Ф. Ситниковтуң моон соңгаар ындыг чоруктарны болдурбазының талазы-биле созуп хүлээп каруп, сагындырган, ол шыпкап «Красноярскгражданпроект» институттуң Тывада филиалының директору А. Х. Хараевке, республиканың санитар-эпидемия станциязының колегчизи Ю. П. Бахаевке болган тудугларны хүлээп алырынга киржип турар өске-даа албаннарның удуртукчуларынга ындыг ужур эдерер, негелделерни сагывас чоруктарны катаптавазын айтыкан.

Көдээ суурларда тудуп турар тудугларны төлевилелдерден хажыдар, шынары дээш сагын салбас чоруктар кайы хей. Чижээ, «Тыва агроүлетпүр тудуг» каттыжышкынының Бай-Тайга районда ажыл-агыйлар аразының механизастаан колонназы эрткен чылдың тудуг-монтаж ажылдарының планының түңүг нормаларының болгаш дүүшүнериниң сагылдазынче сагындыр салбастаан. Чижээ, гелиевилекчилер-биле дугуржулга, чокка ийи авал ишти чурттаар бажыңны дөрт авал ишти чурттаар кылдыр эдекылганы, немелде дуваалал тудугларын, төөчүттүнеп одаларын кылбаан. Школа тудуушчуларының ажылы эңне чүүл-кара, багай шынарлыг. Түүйбулар аразы 3, харын-даа 5 сантиметр чедип турар үеглерлиг. Чамдык чорлеринде хаадыг салбаан, өттүр көстүп турар үттерлиг. Түүйбу чыып, тудуштуларының чүүлдерин хажыдып турар. Кирлиг эртин турар хемчээлиринің аразында тудушкан безин чок черлер бар. Иштизин-биле ол школа тудуунда байдал кончуг санаргай, тудуг материалдарын эңне-сенелиг шыгжап, тааржыттыр салбаан. Түүйбуну самосвал-биле эккелгеш, ээ тудуштар. Цементтиг кандыг-даа камгалал чок, ажык дээр адаанга дүжүрүп хаар. АКМК-ның бодунуң бааза девискеринде байдал база оон дээредевес. Оон-биле чергелештир школа тудуушта ажылдап турган хелевилеңниң келген бригадага ажыл төлевирине, оон кылдынган хемчээлиниге хажыдымышкынынар база болдунган.

Бо талазы-биле чогуур түңнелдерни үндүрери үе негеп турар. Ажылдың чүгле хемчээли эвес, а шынары кол көрүзүүр алырганын тудугларның удуртукчулары, оны хүлээп ап турар комиссиларның кежигүннери билирге, удуртулга болдурарры чугула.

КОМИТЕТТЕРДЕ

ТЭЭЛИ

Электри энергиязының ажыглалының үчедүнүң канчаар тургустуунганын Бай-Тайга районуң улусчу контроль комитеди, улус депутаттарының район Советиниң докгаамал комиссиязы-биле кады «Тээли» совхозка хыналарны чоруткан.

Ук айтырыгның талазы-биле чугаалар мурнунда база тургулаан-даа болза, совхозтуң инженер-техниктиг ажылдакчылары, бухгалтериязы чарыгдаттынын турар энергияның шын үчедүн ам-даа тургузуп албаан. Совхозтуң девискээринде тургустунган 15 трансформаторларының чамдыкының санакчылары чок азы үреликтиг боон турарындан чарыгдаттынган энергияның отчёдун тургузуп турган ол көргүзүү чок трансформаторларның долу күчүзүн олар отчёттарынга киирилтирип, «Красноярскэнерго» электроэнергия хандырылга-зының организациязынга артык төлеврин кылыр чоруктарны болдурган. Шак мынчаар 252 мүң киловатт-шак электроэнергиязының өртээ артыкка төлеттинген.

Бүтүү чарыгдаттынган энергияны совхоз төлепкеш, совхоз дамчыштыр хандыртымыш турар албан организациязының чергери-биле, чурттакчы чон-биле санажылганы база чедир боттандырбайн келген. Кызыл-Даг салбырыкның девискээринде суй-белектер мастерскязының 1986 чылда чарыгдаанын электроэнергиязының өртээ төлеттинээн. Ээр-Хавак, Кызыл-Даг көдээ Советтеринің девискээринде чүс ажыг өрегелериниң чарыгдаан турар энергиязының үчедү болганы оларда санакчылар чок, бежеп ажыг өгбүлелер электри өртээн төлевейн, өрелиг болуп турар.

Совхозтуң бүдүүлгелеринде, ажыларында чарыгдаттынын турар электроэнергияның айгылаан үчедү база четче эвес: ядыы улуг одалга четкилериде электри санакчылары чок, үчедү эрелгей.

Электроэнергиянын чарыгдалының үчедүн чедир хандырбааны, оон канналганынче кичээнгей салбаан дээш, улусчу контроль комитеди сагындырган, а кол көжелери А. Х. Көкту шыңгыы доңгутпаан. Чогуур хемчегларни чедир боттандырарының хүүсаазын айтыкан.

ЧАДААНА

«Тыва автотранс» каттыжышкынының Чадаанада автобүдүүлгези сөөлгү үеде автотранспорт ажыглалын эккиндин шыдавайн, оон ажыктуун дудуладын, чүүктер сөөртүлгезинің организасташкынын сударадын, шоолуг эвес көргүзүглер чедип ап турар. АТБ-ның удуртукчулары автопарктың техниктиг байдалын эккиттирбейн, оон ажыглалының контролюн сударадын, коллективте бүдүүлгенің болган күш-ажыл-дың корум-чурумун быжыглавайн турарындан ындыг байдалдар тывылган. Харын-даа артык бижилгелер кылыр чоруктар көвүдээн.

Чолаачыларның хүн бүрүде смена дургузуунда кызыр ажылы тодаратпазынмас маршруттар, чүүктер, орук документилеринге айыттыкмас, автомобильдерни чүгле оларның хереглээн организациязынче чорудуптар. Анаа олар канчаар ажыглаттынын турарында контроль чок. Кээп дужаттының турар орук документилери хей эдиглерлиг, артык бижилгелерлиг. Түңнелиниң көзүлдүр-ле мөге канналгалыг (бензин чарыгдалының талазы-биле) боон турда-ла, удуртукчулар оя байдал-биле эптежип калган, оон ажык харап, билбөөчеңвеп арттырып турардар.

Автомобильдиң хөлезилеп алган организациязының удуртукчулары кылдынган ажылдарының дугайында справка бээрде, чижеп кижилериң аймына кирип, артык бижилгелер бээри база чаңчылчаан. Чадаанадың үлетпүр комбинадынга ажыл-айда чүүк сөөртken автомобильдериниң 18 орук документилериниң тозунда 15-15 тонна артык бижилгелер кылдынган. Кызыл—Чадаана аразына машина бүрүзүнге артык рейс бижиттинген. 31995 тонна-километрниң өртээ кылдыр 1382 рубльди АТБ куруг черге төледип алган. Оя артык бижидилгелерни комбинаттың удуртукчулары сагыштыы-биле кылган.

Ындыг янзылыг артык бижилгелерни Чадаанадың сентелге-тудуг эргелели, «Тыва-коммунэнерго» салбыры, Чадаана орук сентелге-тудуг эргелели, чурттакга-коммунал ажыл-агыйт эргелели, совхозтар аразының КМК-зы база болдургулаан.

Мындыг чоруктар күш-ажылчы эвес оруглаар алырының бир аргазы деп чүве билдингир хирее-ле, чамдык удуртукчулар ажылчын арын-күүрү чок улустуу мичаар деткип, оларга мөге ажыл төлевирин, мөге канналга дээш шаңналдар төлеп берип турган. Артык бижилгелер болдуруп турган чоруктары болгаш ажыл организасташкынында учёдунда четпестери дээш Чадаана АТБ-зинин директору М. С. Ооржакка, кол бухгалтери А. Г. Жатикинга, Чадаананың райүлетпүр комбинадының директору И. Д. Ооржакка, кол бухгалтери Ч. К. Кууларга шыңгыы доңгудалларны район комитехи берген, М. С. Ооржактың, Ч. Д. Ооржактың, Ч. К. Куулардың бир-бир айларда ажыр шалыңнарын тырттырын база шиитпирлээн.

БАЙ-ХААК

Баллазын суурнуң ясельсадыга чоруткан хынаала үезинде аъш-чем складыга чамдык продуктулар (199 рубльге) четпес, чамдык продуктулар (103 рубльге) артыг боон илерээн. Четпейн турар продуктулар чигир болган дрожжи болган. Бо ясельсадка аъш-чем чарыгдалының хажыдымышкынынарын моон мурнунда улусчу контролёрлар 2 удаа илереткен турган. Бир эргелекчиниң районуң улусчу контроль комитеди ажылындан чайлаткан. Баллазын көдээ Советиниң күүскомунуң бухгалтери М. Я. Собакинаның контроль чок чоруун аймтаан турган. Ынчалаа-даа бухгалтерияның талазындан аъш-чем чарыгдалының, оон үндүр бижидилгезиниң контролю эжикнээнин үшкү хынаала көргүскен.

Четпес болган продуктулардан айгыда артыкшыл болуп илерээн продуктулар дээргеже үүлгер чинкен кылдыр үндүр бижиттинген продуктулар болган. Чижээлээрге, хынаала хүүнүке артыкшыл болуп 4,8 кг үс, 4 кг кырлыкара крупазы, 4,2 кг кургаткан фруктулар, 7,4 кг печенье, 12 лааза өттиг ногаа консервалары тывылган. Олар шупту меню ёзугаар үндүр бижиттинген болган.

Ындыгны суббота хүнүнде 20-25 үүлгерниң чүгле 4—5 кижи садикке кээп турар, а аъш-чемни складтан кижи бүрүзүнге онаалтыр үндүртүнүп турар. Ынчалдыр неделя санында учёт чок курлавырлар тургустунуп, самчыгалдар болуп турган. Чамдык хүнүнде үндүртүнген чемперинің хемчээлдери нормалардан ажып-даа турган. Чүгле ийи ай иштинде 29 кг үс аймаа, 79 кг крупа болгаш макарон кылыгдары, 167 кг хлеб артыкка үндүр бижиттинген.

Балгазын көдээ Советиниң күүскомунга хамаарыжыр Сой, Кызыл-Арыг суурларда, өске ийи үүлгер садтарында аъш-чем учёдунуң байдалы база ындыг болган.

Күүскомуң бухгалтериязы үүлгер чемгерилгеанче контроль тургускаан. Боттары чайгыс-даа хынаала кылбаан, хей эдиглерлиг, таарыштырып каан отчёттарны хынаала чокка хүлээп ап турган. Контроль организациязының болгаш районуң сан киядазының дыңнадыгларын үлүг кижээнгейге албайн, чартыкчамдык хемчеглерни ап турган.

Районуң улусчу контроль комитеди сөөлгү хуралынга күүскомнуң кол бухгалтери М. Я. Собакинаны контроль чок чоруу дээш, өлеп орар эрге-хүлээлгезинден чайладырын, оон бир айда алыр шалыңын тырттырарын шиитпирлээн. Ясли-садтарның ажыл-агый эргелекчизи М. И. Пышевага хамаарыштыр чогуур материалдарны прокуратураже киирерин күүскомга саналдаан.

МУГУР-АКСЫ

«Күш-ажылчы эвес оруглаар-биле демиселди күштелдирер дугайында» СЭКП ТК-ның, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалын «Мөген-Бүреп» совхозтуң директизязының күүседиш турары-ның талазы-биле айтырыгны районуң улусчу контроль комитединиң хуралынга чугаалаакан.

Күш-ажылчы эвес оруглаар алыр чорук-биле демиселди чорударының план хемчеглерин совхозтуң директизязы ажылдап кылган болгаш олче угланышкынынг ажылдарны чорудуп, 1987 чылдың ийи айларында малчынардан хуузунда малынга берген мал чеми дээш 2579 рубльди совхозтуң кассазынга төлеттирген, автомашиналарны ажылчынар болгаш специалистерниң ажыглааны дээш 1544 рубльди төлевээнер.

Ынчалаа-даа совхозтуң директизязы канналга болгаш хуналгалыг чорукту ажыл-агыйның адыр бүрүзүнге чедир алыр, хей-ниитиниң өвүү-хөреңгизин камгалап, калгалаар, ада төгүелекчи чорукту болдурбас, ажыл-агыйжы эвес, алыксак-чиксек чоруктар-биле баш удур демиселди четпес боттандырып келгеш контролёрларның хыналадазынан илерээн.

Совхозте күүседир хуудус ёзугаар беш ажылчынардан 6714 рубль өрелерни узун хуусаада тыртып турар. Суурда чурттап турар кодзо интеллигенциялар: башкылар, эмчилер халас төлевирге тургаш, бажың хөлеваазын 22 кижи 1122 рубльге, чырык төлевирге 55 кижи 5206 рубльге ажыр чарыгдап ерелиг болганнар. Бухгалтерияның талазындан халас ачыдуза чедиреринің төлевирининг хемчээлин тодаргай тургускаан болгаш артык чарыгдал дээш тус-туе кижиден тыртып албайн турар.

Чамдык ак сеткилдиг эвес кижилериниң талазындан совхозтуң улуг денээлиг малларын орнап, солуур чоруктарга удур совхоз директизязының талазындан ажылды кошкап чорудуп турар.

Совхозтуң балансысында 41 автомашинадан 24-ү, 17 трактордан 8-зи ажылдап турар. Артканнары янзы-бүрү чылдагааннар-биле үреленген. «С-100» деп маркалыг тракторну үреленген-биле черде ийи чыл иштинде чыдып, артык кезектери тойыгластырынган черже «кире берген». Оон балансылыг ортээ 2700 рубль. Чурттакчы бажыңнар чанында 7 автомашина, 2 трактор янзы-бүрү чылдагааннар-биле ажыглаттынмайн, «өлүг сүвезиннер» болуп турар.

Чиг этти кадагалап турарында четпестер хей. 117 хураган, 472 хей кештери районуң хереглекчилер ниитилелиниң белеткелдер конторазының складынче дужаттынмайн чыып турар.

Мал чеминиң кадагалалынче болгаш шыгжамырынче кичээнгейни кошкатканындан 2 тонна мал чеми 224 рубль түңге балансылыг өртек-биле үндүр бижиттинген.

Партия, чазактың доктаалын тодаргай угланышкынынбиле күүсетпейн, ажыл-агыйжы эвес, тетчеглекчи чоруктар-биле эптежин, ажыл-херекти ада тургустуунушкуннуң негелделериниге дүүштүр тургускаан турары дээш совхозтуң директору О. А. Ооржакты комитеттиң хуралындан шыңгыы доңгулдаанын хүлээткен. Чугаалашкан айтырыглар талазы-биле чогуур хемчеглерни алырын совхоз директору О. А. Ооржак комитетке аазап.

Фото-чуруктар бурууда-дып тур

АЖЫГЛААЛ ЧОК

ЧУРУКТА: Бо самолёт Кызыл хоорайның кыдынында чингир ногаан арыгдан хоорэп көзүлүр чүткүп үнүп орган дег, чайырлыг ак апаргаан көстүп турар. Оон мурнуу талазында ногаан маштарны олуртуп, чанын ааш кинр чаагайжыткан.

Ол чурумалдыг черде турускан самолёттуң бо чоруун көргеш, фоточурумал-дыр деп үнелеп-даа болур. Ынчалаа-даа Кызыл хоорайның уругларынга таарыштыр кылган самолётта бо кафе мынчага чедир эки ажылдаваан. Оон чанынга чаштар-даа чыябастаан.

1986 чылдың чайынында ол хагдынчак турган. Чайгы хүнүерде бичии оолдар оон кырынче үнүп, чайлы бер чавып, ойнап кырлаар турдулар. Чылдың чылыг үелериниде-даа оны ажыттастаан. Чурумалдыг чараш аяңда ол самолёт ам хирленип, «чудай» берген турар. Оны катап ажыглалга киирер талазы-биле хемчеглерни алыры негеттинип турар.

АЙЫЫЛДЫГ ЧАГЫЛАР

Кээп дүжер чыгай берген, ийленчек чагылар кайда деп? Кызыл хоорайның Первомайская, Пролетарская, Беспалова, Крюкова болган оон өскедаа кудумчуларында, чанында бажыңнарның кырынче кээп дүшкү дег, коргунчуг чагылар бар.

Оон чижээнге Пролетарская кудумчузунда электри трансформатору турускан чагыларны бо чурунтан көрүнер-даан. Чанында бажыңның кырынче кээп дүжеринге белеткени берген. Чүгле мурнунда үстүрүп каан ийи чагы оларның «тынын» тудуп турар.

Хоорайның ол кудумчуларының хирлиг, чударгайы база кончуг. Кудумчулары ыргак-дагыр. Ол-ийленчек чагылар-ла айылдыг-дыр. Электри удазыныары кошкан чагылар күштүг хат келир болза, улустуң кырынче дүжүп болур. Айылдыг чагыларны чогум кажан солуурул?

Школа болгаш ажыдырал

ЧАА НЕГЕЛДЕ-БИЛЕ

Бистиң чуртувуста кадр айтырыгын СЭКП ТК-ның январь Пленуму (1987 ч.) чидин-биле идип үндүрген. Ол айтырыг школага база хамаарыжыр, чүге дизе келир үениң ажылчыннарын, башкыларын, эмчилерин, инженерлерин баштай-ла школа бередип үндүрер болгай. Школа реформазы, ооң кол негелделери өзүп орар аныяк салгалды оларның ажылдаар болгаш чуртаар байдалдарын улуу-биле барымдаалап тургаш өстүрериниче, өөредириниче, кижизидериниче, ак сеткилдиг болгаш чогаадыкчы ёзу-биле ажылдаар кылдыр өөредириниче угланган.

Чүнүң-даа мурнунда оларны эртемнер үндезиниринииң билиглери-биле чепсегледирери чугула. Бо таварылгада кичээлге, башкы биле өөренирииң кады ажылдажылгазынга улуг роль оныжыр. Дыка хей башкы коллективтери бодунуң кичээнгейин кичээлдиң бедик үредүлгелдиг болурунче, өөренирилериниң боттарының болгаш чогаадыкчы ажылын шын организастаарыынче, иниги билиглерин база чаңчылдарны хоргүдеринче угландырган. 1200 башкылар, республиканың 32 башкы коллективи боттарының кичээлдерин ажык деп чарлаан. Өөредилге-кижизидилге ажылын организастаарының идепкейлиг аргаларын: семинарларны, лекцияларны, консультацияларны, практикумнарны, беседаны, зачёттарны, экскурсияларны олар кичээлдеринде калбак-биле ажыглап эгелээн.

Өөренирилерге хаяы, быжыг билиг берип турар башкылардан Н. Е. Мистрюковадан, Х. Б. Ооржакты, Г. Г. Жундоңу, Кызыл хоорайдан, Самагалдайдан И. И. Шимитти, Ак-Довуракта Г. И. Максакованы, Чөөн-Хемчик районунуң Хайыракан школазынган В. Т. Монгушту, Туран школазындан К-К. О. Монгушту болгаш өске-даа эштерни бо съезд хүнүнде адап болур. Дүржулгалыг башкыларның ажылы бедик үнелеттингеп. башкылар аразында Социалистиг Күш-ажылдың Маадыры Сарыглар Саятыевна Тамдын-оол, улустуң башкызы Арыя Арантановна Алдын-оол, улус өөредилгезиниң 704 тергиннери, 256 алдарлыг аттарлыг башкылар-даа бар. 31 методист башкылар, 128 улуг башкылар уруглар-биле ажылдап турар.

Ындыг болза-даа башкыларының шынарын бедидер айтырыг бистиң республика школаларында чидиг бооп артышпаан. Ортумак башкылар ам-даа хей. Тожу, Өвүр, Улуг-Хем, Тес-Хем районнарының чамдык школаларында орус дыл кичээлдери, эге өөредилге куду деңнелде. Эге шеригжидилге белеткелиниң база күш-культура кичээлдерии шыңгыы эде тургузары негеттиниң турар.

Бо өөредилге чылында школаларда болгаш уруглар садтарында 711 алды харлыг уруглар өөренип, кижизиттинип турар. Келир өөредилге чылында оларның саны көвүдей бээри билдингир. Ынчангаш школаларга болгаш уруглар садтарынга оларны тургузар немелде шөл тып бээри улус өөредилгезиниң ажылдакчыларының дорт херээ. Ону шинтпирлээриниге черчер Советтериниң, бааза бүдүрүлгелериниң дузазы эргежок чугула.

Реформаны боттандырарының, республика школаларының кадрларын белеткээринииң бир кол угланыышкыны—база бүдүрүлгелер-биле кады өөренирилерни күш-ажылга өөредири, оларны кижизидерии болгаш мергежилди шын шилип алырынче углап башгары болур. Мындыг кады ажылдажылганың түңнелинде күш-ажыл кичээлиниң өөредилге-материалдыг баазазы элээн экижилир. Ам хол-биле кылыр ажылдарның 129, автомобиль өөренириниң 48, көдээ ажыл-агый механизастаарының 85, профугланыышкынның 104 кабинеттери ажылдап турар апаргын. Реформа чылдарының үеэнде бааза бүдүрүлгелерде 248 бүдүрүлге цехтерии болгаш участоктарын ажыткан, 1780 ажылчын туруштар дериттинген. «Сукпак», «Күш-ажылдың хостуу», «Ак-Туруг», «Торгалыг» совхоозтарда база бүдүрүлгелер болгаш школа бир демниг кады ажылдап турарлар.

Амгы үеде республиканың школаларында ялзы-бүрү 34 мергежилдерге белеткел чоруп турар. Ортумак школаларның доозукчуларының чеден сес хүүзу эртжек чылын бышкан билиглиг аттестадыбиле катай өөренип алган мергежилии айтып каан шын-ылгаларыны алган. Оларның үжен хүүзу мергежилиниң айы-биле ажылдай берген, он ийи хүүзу алган мергежилиниң айы-биле улаштыр өөренип чоруткан. Артканнары өске өөредилге черлериниде азы чепсектиг күштериниң хүрээлениде албан эртирип турар. Ынчалза-даа чамдык өөренирилер чогуур мергежилге өөренип алгаш. оозун ажыглавас, ажылдаар күзели чок болур. Ол бистиң четпес ажылывыс түңнели. Ынчангаш бистиң хүзөлгевис — профугланыышкынны болгаш будүрүлге өөредилгезин тускай сорулгалыг болгаш эки шыларлыг чорудары.

Бо чылдан эгелеп сескн классчыларны профтехучилище базаларынга, тудуг мергежилдериие өөредип эгелээн. Ол мергежилдерии шиңгээдип алыры-биле 610 кижи өөренип турар. 7-8 класстарның өөренирилерии мергежилге өөредириниң айтырыы улуг кичээнгейии негеп турар, чүге дизе, көдээ черлерде ортумак болгаш сес чыл школаларының материалдыг базазары ам-даа кошкак. Моон ужурундан Улуг-Хем, Бии-Хем, Каа-Хем, Тес-Хем, Өвүр районнарының школаларында программаның негелдези күүседиттинмейн турар. Ынчангаш күш-ажыл кичээлдериниң чаа программазынче шилчимиря бо районнарда школаларының база будүрүлгелериидеи, улус өөредилгезиниң органнарындан немелде мастерскаяларны тударын, оларны дериг-херек-сел болгаш чиг эт-биле хандырарын негеп турар.

Амгы үеде үстүкү класстарның үш муң беш чүс өөренирилери көдээ ажыл-агый мергежилдериие өөренип турар, ынчалза-даа өөредилгеии будүрүлге ажылы-биле холбаштырары ам-даа оожум шинтпирлеттинип турар. Үстүкү класстарның өөренирилериниең тургустунган чаңгыс-даа механизастаттынган звено республикада чок. Ооң-биле чергелештир будүрүлге бригадалары совхозтарның тускай бригадазы, фермазы азы салбыры болбайн турар. Көдээ черлерде школалар өөренирилериниң ажыктыг күш-ажылын канчаар органи-застаарыл деп айтырыгны ыынчага чедир долуулу-биле шинтпирлеп шыдаваан.

Күш-ажыл база будүрүлге өөредилгезиниң башкыларының чедишпес, оларның чүгле үжен хүүзу чогуур эртеминг. Будүрүлге өөредилгезиниң болгаш күш-ажыл кичээлдериниң башкыларының профессионалдыг база методиктиг белеткелии бедидерии Чырыдыышкын министерствозу бодунуң сорулгазы кылдыр салган. Күш-ажыл кичээлдерии, иниглелге ажыктыг күш-ажылды, өөренирилериниң профугланыышкынын, профессионалдыг белеткелди шын организастаарының талазы-биле реформаның негелдереи күүсеттинмээн. Ынчангаш база будүрүлгелиг школаларның ажылын, салдынган программаны күүсеткенииниң хыналдазынга болгаш өөренирилериниң күш-ажыл чаңчылдарын эки шиңгээдип алырынга улуу-биле эде тургустунуушкунну чорудары эргежок чугула.

Реформаның база бир кол угланыышкыны — өөредилге болгаш класстан дашкаар ажыл үезинде өзүп орар салгалды коммунистиг ёзуга кижизидери болур. Школаларда класстан дашкаар ажыл үезинде кижизидилге ажылын чорудуп турар-даа болза, ооң ажыныы ам-даа куду бооп турар. Ооң ужурундан өөренирилер аразында кем-херек үүлгедиишкинери безин таваржып турар. Ындыг үүлгедиглериниң саны Кызыл хоорайның, Чөөн-Хемчик, Сүт-Хөл, Өвүр, Тожу, Моңгүн-Тайга, Эрзин районнарының школаларында ковүдей. Бо талазы-биле Барыын-Хемчик, Бай-Тайга районнарында байдал база харын. Адаттынган районнарда элээдилер-биле кижизидилге ажылы кошкак чоруттунуп, оларның сонуургалдарын эки өөренип корбээнинден, солуун үүлдерже хаара туттыланыпдан, класс башкылары күш-ажылчы коллективтер, ада-иелер-биле чедир ажылдавайн турарындан, эрге-хоойлу кижизидилгезиниң система чогундан, өөренирилериниң боттөргелеп органнарының ажылдавайн турарындан ыыдыг таарымча чок болуушкуннар тыптын турар. Чамдык башкылар өөренирилериниң бот ажылын организастап чоруттпас, оларның өг-бүледе амыдыралыының байдалы-биле танышпайн турар.

Бажың-Алаак, Арыскан, Сарыг-Сеп, Сукпак, Кызыл-дың № 4 школазында өөредилге-кижизидилге ажылы мурнукузундан экижээн. Школалар клуб болгаш культура бажыңнарын, библиотекаларны, стадионнарны эвээш ажыглап, хей-иниги организацияларының, ада-иелериниң дузазын ажыглавайн турар. Ялзы-бүрү белгүминерии тургускаш, оларны удуртуруп будүрүлге комсомолчуларынга, база будүрүлге специалистеринге, ада-иелерге чүге дагзын болбас деп. Олардан тургустунган белгүминерии удуртуп турар кижилер бары бар, ынчалза-даа ковчуг эвээш. Бо хамык четпестерии чайладып ыыдаптар болзувусса, кем-херек үүлгедиишкинии эвээжзор, өөренирилерии ажыктыг күш-ажылга ажыглаарынга дузалаар дээрии бөгүн съездиге чугаалаар ужурлуг бис.

Реформаны амыдыралга боттандырары башкы кижиниң ак сеткилдиг ажылындан хамаарыжыр. Ооң амыдыралчуртталгазының байдалындан ажылдың түңнели дыка улуг хамаарылгалыг. Сөөлгү чылдарда аныяк специалистерии чурттаар бажың-биле хандырып турар апаргын, чер-чер Советтериниң, совхоозтарның удуртукчуларының талазындан башкыларже кичээнгей улгаткан. 1986 чылда 126 башкы квартирага чедиргеп. Башкыдарның ам-даа 500 хире өг-бүлелери бажың алыр оочурда туруп турар. Башкыларның эмиеттиниp, дыштанып ап болур хире профилакторийн база чок.

Школа реформазында айыттынган айтырыгларның үүлге өөрээш кезии шинтпирлеттингеп. Ук ажылды негелдеге чедир тургузары улус өөредилгезиниң эде тургустунуушкунунуң, башкы болгаш ада-ие бүрүзүнүң харыысалгазыи бедиткенииден улуг хамаржыр. Ол дээш туржур ужурлуг бис.

Л. МАРЧЕНКО,
чырыдмышкын министриниң оралакчызы.

ТОДАРГАЙ ДААЛГАЛАРЛЫГ

Кызыл районнуң Сукпак ортумак школазында 580 ажыг өөренирилер өөренип турар. Ол республикада ортумак санныг өөренирилерлиг школага хамаржыр. Ында организастап чорудуп турар өөредилге - кижизидилгелиг ажылының чамдык талазары-биле таныштырып көрейн.

Эртенги кичээлдер эгелээр мурнунда школага келгеш директорну, ооң оралакчыларын, башкыларны тураа чогуур кабинеттеринден тыпкан сен. Оларның кайда барганын айтырыптар кижи база тыылбас. Чапсар үезинде деви-ден, иңгай-бээр чүгүржүп кижи таварып каанын дег кайы-хамаан чок маңнажыр өөренирилер черле көзүлбес. Бо бүгүнүң ужуру үүдел дизе, удуртукчулар, башкылар бам удур класстарда шагда-ла четкилеп келгеш самбырага кичээлге өөренир темага хамаарышкан түүлдерии бижип, шыйып, чуруп көргүзүп материалдарын эңмелеп ап чаңчыга бергеннер. Черле класстарга ажылдап хүнзээр чуруминут апаргаларнар.

Класстан дашкаар ажылдарны шупту хураажып, планнан алган чорудуп турарлар: неделяның ийи хүнүң бир администратор эртенгиниң 7 шактан кежээкиниң 9 шакка чедир бүрүн харыылаар. Вторник, четверг хүнниринде директор, понедельник, пятница хүнниринде директорнуң оралакчызы, среда, субботада класстан дашкаар ажылдар организакчызы хайгаараар. Хүндүскүүнүң үш шактан кежээкиң 6 шакка чедир бодгүмнер, секциялар кичээлдерии олардың удуртукчулары организастыг болгаш үретүңнелдиг эрттирип турарлар.

Кылган,- будүрген ажылдарның түңнел анализии, оларның утка-шынарын барымдаалап дораан чорудуп турар. Чижээлээрге, пионер ажылының талазы-биле чыыштарның түңнел анализии класс башкыларының чөвүлел хуралыкка чүгаалажып, сайгарып турар. Чамдык айтырыктарны профбодел, комсомол комитединге, школа чөвүлелиниге, ада-ие комитединге, директорга хуралга база ооң-даа өске черлерге саналгаар солчуп, шинтпирлеп турар. Ооң түңнелиниде мактал-маңнаяга кимнер кижилерии тодарадыр, ажылыды эде тургузарын башкыларга сүмелээр, чамдыктарын дужаалгадаа демдеглээр. Ол чорук чамдык башкыларның харыысалгазын бедидериниге дузалап турар. Мындыг ажылчорудулганың түңнелиниде «кириишес», «кылбас», «ыыттавас» кижилериниң саны кызырылган.

Коммунистер шупту тодаргай даалгалардыг, парторганизацияның мурнуна отчёттуг. Хей-иниги организацияларды тускай дагдыкчылардыг, кураторлардыг. Өөредилгениң түңнелии эге, ортумак болгаш үстүкү класстар башкылары боттары хостуубиле шинтпирлеп турар. Өөренирилериниң билиниң шынарын эртем башкылары тодарадыр ужурлуг. Бо ярилцин ёзуглар школа администрациязы башкыларга бүрүү-биле идеги турар. Эрик-гейлээр, хуу сүрер деп чүве мында көңгүс чок. Эде тургустунуушкун коскузу-биле боттанып турар деп чүве илдең.

Өөренирилериниң бүдүрүлге бригадазы «Сукпак» совхоозтуң база бир салбыры апаргаи. Оларга чогуур техниканы, черии бажыглаан, чек дептержигжин тывыскан.

Кичээлиге келген кижилерии олуруштурбазы-биле янзы-бүрү чылдагааннар чугаалаар башкылар чок апаргаи. Кичээл бүрүзүи ажык деп чарлаан. Ынчалза-даа башкыларның методика талазы-биле деңнели чаңгыс аай эвес-ле болгай. Шуптузу деңдески, тергиин болуп турбазы чугаажок, четпес үүлдер база турул келир. Кол чүве —башкылар бодунуң ажылының утка-шынарын мяк билип, ханы эде тургустунуушкунуң «чадаларын» эртери. Сукпак ортумак школазы оны эртип турары ол.

Школаның шимелдезинде эрээн-шокар артык дериге чок. Ооң директору Борбак-оол Иргитович Арантаң черле кызымакай, негелделиг ажылдап турар.

М. ДАМДЫНЧАП.
Кызыл хоорай.

Лилия Николаевна—республиканың хоочун, дүржулгалыг башкыларының биргээи. Ол башкы ажылынга 25 чыл, школа директорлап 9 чыл ажыг ажылдап келген. Кызылдың № 4 школазын удуртуп келген үезинде школаның өөредилге-кижизидилге ажылы экижип, республиканың эки школаларының санында кирген. Школаның коллективи реформаны боттандырар дээш чогаадыкчы инициатива, чаа дилээшкиннер-биле ажылдап, башкылашкын болгаш кижизидилге ажылында эргижирээн арга-методтарын дидим-биле уштуруп турар.

ЧУРУКТА: Кызылдың № 4 школазының директору, Тыва АССР-ниң школазының алдарлыг башкызы, «Улус өөредилгезиниң тергиини» хөрек демдээниң эдилекчизи, республиканың башкылар съезжиниң делегады Л. Н. Домнекская.

делегей медээлери

ВАРШАВА ЧААГАЙЖЫЫР

ВАРШАВА. СЭТА-ның корреспондентизи Андрей Першининиң дамчытканы болза: Польшаның найысылалында часкы улуг шеверлээшкин ажылы эгелээн. Ол чүгле коммунал ажыл-агый черлериниң ажылдакчыларының эвес, харын хоорайның бүгү чурттакчыларының хөрээ болу бергеи. Ооң сорулгазы кышкы үе эрткен соонда бажыңнар чаның болгаш кудумчуларны, скверлерни болгаш парктарны арыглаш аштаары, коммунал албан черлериниң ажылында четпестерии чайладырыбиле тодаргай хемчеглерии ап чорудары.

Варшаваның янзы-бүрү районнарында холунда блокнот тутказ хей кижилерни көрүп болур, олар үлетпүр бүдүрүлгелериниң, чурттарга квартилдарының девискээрлериң хынап чоруп турарлар. Чамдыктары ажылының ааны-биле, өскелери хей-иниитчи эгелерге ажылдап турарлар. Боттарының күжениишкиннерии Варшаваның хоорай өргелелиниң, санэпидстанциялар ының, милиция органнарының төлөөлекчилери, ажылчын-тараачыл инспекциянын контролёрлары каттыштырып алганнар. Бригада бүрүзү чүгле будүрүлгелерии, кудумчуларны болгаш бажыңнар чаның хынаар эвес, контролёрлар магазиннерже, хей-иниги чемненнилгезиниң черлериче кирип, оларның санитар байдалын, дезинфекция кылыр чепсек-херекселдиң барын сонуургап турарлар. Санитария нормазын үрээп таварылгада штраф төледип турар. Четпестерии чайладырыының хуусазын ол-ла черинге доктаалып тургузар.

ИНДИЯНЫҢ ЭКОНОМИКАЗЫ

ДЕЛИ. (СЭТА). Индияның даштыкы херектер министри Н. Д. Тиварииң индий чазактың экономика талазы-биле политиказы мурнакчы технологиялыг болгаш эртем-техниканың чедишкиннерии калбак-биле шинтпирлеринче угланган деп медегзээнии СЭТА-ның корреспондентизии Л. Котов дыңнаткан.

Бүгү делегейниң экономигиниг шуулганы биле Индияның машина тудуушкун үлетпүрүнүң конфедерациязының организастаазы ажылхерекчи бөлүктериниң төлөөлекчилериниң Делиге болган бүгү-делегей ужуражыышкынында чүве чугаалаан, министр мынча деп медегзээн. Индия даштыкы чурттар-биле бүгү талалыг кады ажылдажылганы моон соңгаар-даа хөгжүдер. Ол политика чүнүң-даа мурнунда чурттуң экономиказын кодүрериниң болгаш ону модернизастаарын чугула апарганы-биле тодаратыныл турар.

Индияның Эртемнер академиязының кежигүнү, парламент кежигүнү Ч. Ш. Трипатхи республиканың Совет Эвилели-биле бүгү талалыг кады ажылдажылгазы, ылаңгыя эртем, техника болгаш экономика талазы-биле кады ажылдажылганы чурттуң ол сорулгазынга бүрүн дүжүүн турар деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседазында чуттаан. Ол кадыг ажылдажылга ийи чурттуң кайызынга-даа ажыктыг болгаш тайбыңның херээнге улуг садыышкынны кирип турар. Индия биле ССРЭ-ниң аразында эртем-техниктиг харылзаалар ам-даа үеде оның шапкын хөгжүн орар. Совет болгаш индий эртемденнериниң кады кылган шинчилелдери көскү түңнелдерии бере берген деп, эртемден чугаалаан.

РЕЙГАННЫҢ ПАРЛАЛГА КОНФЕРЕНЦИЯЗЫ

ВАШИНГТОН. СЭТА-ның корреспондентизи Николай Туркатенконуң дамчытканы болза: Ак бажыңга болган парлалга конференциязынга ракетага удур кампаланың кызыгаарлаар дугайында совет-америк керээни «калбак-биле тайылбырлаары» дээр үүлүче шинчилириниң планнарының артында космоска «сылдыстар дайынының» программазының тургустунган кезиктерии шенээрикге чедип турар болганывыста амдыызында шинтпир хүзөл албаан болгаш ам дээреде оон үнер дивейн турар бис. Бистиң ону кылырынга чедир өлзөн үе эрте бээр. Ол документтиии чок кылырынга белеткелди ону «өлзөн либералдыг» тайылбырлаарынның аргазы-биле чоруткаш, президент кандыг-даа барымдаа чокка Совет Эвилели болуп үүлдүүзээр, ону дээш салгаар чорукка кижизидип, күш-ажылдың болгаш дайынның хоочуннары-биле ужуражыышкаларны доктаамал чорудуп турар.

Шеми школазының башкызы О. Ш. Седип тыва дыл кичээлдеринге янзы-бүрү грамматиктиг оюннарны («Балыктаашкын» «Сөстерии-ның номчууру», «Үжүктүү неме»), ребус, кроссворттарны ажыглап, төрөөн чогаал кичээлдери-биле харылзаштырып турар.

Өөренирилерии тыва дылды хаяы билиг кылдыр өөредири оларның өске эртемнерии чедишкиннинг шиңгээдип алырынга улуг ужур-дузалыг.

С. САРЫГЛАР,
Чадаананың № 1 ортумак школазының башкызы.

Эртем—көдээ ажыл-агыйга

СИБИРЬНИҢ ХОВУ-ШӨЛДЕРИНГЕ БОЛГАШ ФЕРМАЛАРЫНГА

Сибирьниң көдээ ажыл-агыйының мурнунда чоокку 25 чыл иштинде аъш-чем продуктуларын бүдүрери үш катап улгаттырар сорулга салдынган. Ону шинтпирлээр дээш ВАСХНИЛ-дин, ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының база Медицина эртемнериниң академиязының Сибирь салбырларының эзлээн каш муң эртемденнери ажылдап турар. Оларның күжениишкиннерии «Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң агропүлетпүр комплекизии» программа каттыштыртырган, а ол «Сибирь» деп улус программазының тудуш кезээ болуп турар. Амгы практиктиг түңнелдер дугайында ВАСХНИЛ-дин Сибирь салбырының президиумунуң даргазы академик Петр ГОНЧАРОВ-биле ПМА-ның корреспондентизи беседалашкан.

—Көдээ ажыл-агый эртемденнериниң Сибирьде шинтпирлеп турар кол айтырыглары кандыгыл?

— Мында бистиң эң-не сураггаан тудугларывыс, эң байлак тывыш черлери бар болгай. Бээр чүс-чүс муң кижилер кээп турар. Сибирь болгаш Ыраккы Чөөн чүк чурттугларның саны ам безин 30 миллион кижи.

А Сибирьниң көдээ ажыл-агыйының кол-ла айтырыы— ооң деңнелии доктаамалчыдары. Бо дыка берге сорулганың эң чугулалары болза — тарылга шөлдериниң структуразын экижидери, чер ажылының база технологияның зона системалары, тараа болгаш сад культураларының дүрген бижар болгаш ышка шыдамык сорттарын өстүрери. Мал ажылында — малдарның сибирь хевирлерии болгаш уксаалары чугузары, мал чеми бүдүрериниң база малды ажаарының технологиязын сайзыранғайжыдары. Адак черинде, күш-ажылды организастаарының болгаш ажыг ааны бээрииның чаа аргалары шингээдири, дүжүттүг баш удур көрдүнген деңнел чедир алырының девискээр методикаларын, агрохимия аргаларын чогаадыры. Шинтпирлээр айтырыглар хөй, ынчангаш ВАСХНИЛ-дин Сибирь салбырының 42 албан черлериниден айгыда ССРЭ-ниң Эртемнер академиязының Сибирь салбырының 13 эртем коллективтери, Медицина эртемериниң академиязының Сибирь салбырының 4 институду, Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң 20 дээди өөредилге черлери болгаш 70 ажыг өске-даа эртем организациялары хаара туттунган.

Сибирьге көдээ ажыл-агыйны чедишкининг чорударынга ажыш эртер арга чок мооннан болза кадыг-дошкун климат деп үргүлчү санап келген болгай. Ындыг турбуже ССРЭ-ниң тараа талазы-биле доктаамал балансызын Сибирь хей чылдарда детпин келген. Чер ажылының сибирь системазының чажыды чүдел?

— Шын, чайы кыска —80 —100 хүн, эвээш харлыг. соок кыш, күзүн чажар көктараа ышкаш безин шыдамык культуралар өлүп каар, болганчок болур кедергей кандаашкын.

Агротехника талазы-биле бүгү политиканың үндезинии кылдыр Сибирьге ангылап чорудар чер ажылының экологтуг принцинии шилип алган. Агаар-бойдустуң янзы-бүрү байдалдарында ажыглаар зона технологияларын ажылдап кылырын доосказ. практикага ажыглаары-биле берген бис. Оларның чамдыызы таарымчалыг чылдарда эң-не эки кылдыр боттарын көргүзер, өскелерии таарымча чок чылдарда когаралды эң-не эвээш болдурарынга чедирер. Зона системаларын Сибирьниң болгаш Ыраккы Чөөн чүктүң 4184 ажыл-агыйларынга кылган.

Ам сибирь тарыгга шөлүнүң гектар бүргүзү ортумаабиле 13—15 центнер дүжүттү берип турар, а чайгы арыг аңгыска бээри 18—20 центнер. Чер ажылының зона системаларыныкы ачызында тарылга шөлүнүң продуктулуун чер бүгүдеге гектархан-на 20—22 центнер чедирип болур.

— Бир эвес зона системаларын чаа бедик продуктулуг, кандаашкынга база ооң-биле кады соокка удур сорттар-биле немептер болза, түңнел ооң-даа бедик болур аа?

— Селекциянын тос төптери соолгу он чылда Сибирьге болгаш Ыраккы Чөөн чүкке көдээ ажыл-агый культураларының 100 хире сорттарын шенээп, будүрүлгеже киирген. Селекционерлер коя кичээнгейии тараа культураларынче салып турар. 50 сибирь сорттарын тургускан, 26-зын райончуткан. Новосибирская-67 деп кызыл-тас мында дыка нептереэн. Оон хлеб быжырарга дыка эки болур. Ооң-биле ийи чартык миллион гектар черии тарып турар. Чүгле ол кызылтастан алган немелде продукциязының өртээ ВАСХНИЛдиң бүгү эртем албан черлерии тударынга чарыгдалдардан хөй болуп турар.

Сибирь селекциязының бүгү сорттары бедик дүжүттү берип болур аргалыг. Чижээ, Новосибирская-67 гектардан-на 67 центнер, а Новосибирская-81 — 81 центнер чедир дүжүттү берип шыдаар аргалыг. Ынчалза-жок, боттуг байдалдарда оларның дүжүдү 35—39 хире центнер болуп турар-дыр.

Тус черииң селекциязының сорттары-биле иниги шөлдүң үштүң ийи кезиии чаштырып турар. 1990 чылда Сибирьниң барык бүгү тарылга шөлдериниге оларны чаштырар.

— Күзүн чажар кызылтасты ортаа диливдекте улуг аргалардыг культура деп адап турар. Ону Сибирьге өстүрер талазы-биле перспективалар кандыгыл?

— Чоокка чедир-ле Сибирьге күзүн чажар культураларны өстүрүп болбас деп санап турган. Ынчалза-даа Мироновская-808 биле Алтайга чоруткан бистиң дуржулгаларывыс олар Сибирьге-даа келир үелиг дээрии көргүстү.

Ийи чыл мурнунда сибирь селекциязының күскү кызылтазының баштайгы сорту Альбидум-12-ни райончуткан. Ол — 25-тен 40 центнер чедир дүжүттү берип болур күштүг кызыл-тас.

Сибирьниң тараажылары күскү көк-тараакың ийи чаа сорттуң — Короткостебельчаяны (Кыска-сыптыг) база Театра-короткаяны (Кыска-театра алган). «Элитное» дуржулга-будүрүлге ажылагыйынга олардың дүжүтküрү гектардан-на 46 центнер болган.

1990 чылда Сибирьниң бүгү тараа шөлүнүң 20 хуузун күзүн чажар культуралар эзлээр. Сибирь селекционерлериниң чедип алган түүлдерии шөлдерге боттандырары тарааның аңаа иниги чыл дазын 30—31 миллион тонна чедирер арганы бээр.

— Кижиге, артыында-ла соок чурттуг сибирьжиге, чүгле хлеб херек эвес-ле болгай?

— Келир үеде Сибирь бодунуң чурттакчыларын хандырып шыдаар. Мал ажылы мында орулгалыг болуп турар. Бодунуң судуг бар, ол ооң мурнуу чүгүндээзинден арай аар өртектиг, ынчалза-даа сөөртүп аппарып турар кургаг сүттүң өртээнден бүдүн чартык катап чиик.

Сибирьниң инектери үр үе ле турум ажаалда үезинде

Сергей ЯКУШИН.
(ПМА).
Новосибирск.

ШЫН 3-кү арын 1987 ч. март 28

БУРУУДАКЧЫ

Директорнуң өткүт үнү
Дикиттелип чоруп турган:
«Эрги ёзу элербозля,
Эде-хере тургустунаал.
Сагыш амыр олурбаңар,
Саадындан адырлыкар,
Чугаңарны аазжеттеш,
Чурумунар эттиниңер.
Хүлээнгеня күштүг
болгай—
Хүлөлгөңер бедиңдиңер,
Худустарда чурагайны.
Хуушу, түңну өстүрүпер!»
Шуугашкыныдан ажыл
үнмээн.
Шунту ажыл турун алган,
Эргижироэн удуртулга
Эдер туржук, куду баскан,
Бүдүрген эт бракталган,
Чурумунар эттиниңер.
Сөңгүлдага директорнуң
Солуларын дилеп тур
мен».

А. МОНГУШ.

ТЫНЫН АЛГАН

Бедик даглыг черде Свердлов аттыг колхозтуң хой каварчызының амы-тынын дөрт бүттүг өңнүктери — Белка биле Черныш алган.

Турлаңдан ырак черге чорааш, хой кадарчызы улуг хар-чаа турда, көшке бадып болур черге таварышкан. Хоюнуң хой кезиин аймыл чок черге аппарып каапаш, колхозчу артып калганнарын сүрүп алыр дээш катап эзиндек. Ол чеде дар көшкеге ол бастырып алган. Боду часкаан оон кастының үнүп шыдаваан. Чангыс чер чүрттүларының холунга ол чүгле минип келген. Олар оон амы-тынын алганын болгаш чүү болганын анда тоогүп бергеннер.

Көшке батканының соокда ийи шак хире эртиевде, оон чоогунда суурнуң чүрттакчылары оларга үткуштур маңнап кел чораан улуг мөңгө көрүп каапнар. Кижилер көрүп калш, ыт олардан

Шериглеп чоокта чаа хаважып иелген Начын-оолдуң аваазы часкы дан-биле деңге чыгып турун келген. Кежээ-де белеткеп алган чээргеннерин өшпээн кестер кырынче уруптарга, алгыг хоолай көледи: дагжай бергеи. Шайынның пажын тикпеш, кочалга суун олче кудуп чоруй. Кызыл чоктаан оглуңуң бөгүн ужун кээр мен дээнин сакты хоюп келгеи, бажың иштин чаа арыглап, чуп алыр-дыр эвес бе деп иштинде бодап турган. Шай, дустуг сугже каапкаш, даштын кажаада төрүүр чыгаан шилги инээн ажыдар дээш, бажыңындан үнүп келгеи.

Мурнуу даглар артындан үнгеп үнүп орган, бүгү бодуң херел-биле шынтынган хүн эртежи кижилерге байыр чедиргензиг, таваар бедии орган.

Кадай кажаапы ажыдыптарга, улуг ала бызаа аваазының өнгелерине четпейн, ужа-тура чүткүп турган. Бурган аршээ! «Күжүр инээнин, бо чылын база-кыс бызаалыг болган-дыр мен. Начын оглумга инек ыглып бээр мен. Өглеңир-баштанып болгай. Мал-маган чок канчап чоруур» — деп, кадай

АНАЙ-ХААКТАР

өрүшкүзүн үзежир кижи болза дээнзиг чажаа иштин долгандыр кергүзээн.

Чаа төрээн инээнге көк гигемин каап берген, бызаазы авга бербезин дээш, шокар дөмбүңүнге инээнин аазын саап алган, бажыңынга кирип кээрге, шайы дем-де «тывылай» берген болган. Баштайгы аа-биле сүттээн шайын кадай үжен-дөртен хире катап саарган, хөнээн мяк чуггаш, өөнүң эр эезинин чем ижип чорааны улуг шокар шаажаңынга доллур куткаш, чемнелир стол кырынга каңнын кончуг, ийи холдап салын каан.

Шайлап олура, кезиизээнин ийи дес бора талдарының анай-хаактарының салгын аайы-биле шимчеп турарын чаптап, ол талдарны Начын оглуң саатты тургаш, оон ачазы-биле кады олуртканы сактып, бир эвес ол озал-ондакка таварышпаан болза, бо анай-хаактарны бээ чарашсынып көөр ийик деп бодаңкаш, хенертен смрбаш дээн...

Май баймырлыын таваарыштыр суурнуң арыг-шевери кандыг аяылыг эвес дээш, сактар эмчизи Люба Махмутова инектерлиг шын талазының бажыңнарын кезип чораан.

Начын-оол Кызылче чоруурда: — Удавас кежиин болур уруг чедип келир эвес

— Экии, ава? — дээш оруг уруг кирип келгеи.

— Экии, кызым, эртер. эртер. Дөрже — деп, кадай уругнуң холунда тудуп чоравп чемоданчыгажыын топтап көрбүшаан, чалаан.

— Ажырбас, мен мында турар. Ур болбас. Арыг-шеер хынаар — деп, Люба эң не бүдүүн сестерин кожуп турган.

— Эртер, столче — дээш, кадай сандайже аймткан.

— Четтирдим — дээш, Люба чөпшүлү-биле барып олурун алган.

Келгени бо-ла-дыр ам. Тывалап билир, оозу-да экидир дээш, кадай аалыг шайын баштады чеммерникп дээжизин столга делгей каапкан.

— Мээң оглум Начын-оол Кызыл чорааш. Бөгүн, ам дораан самолёт-биле ужуп кээр. Бис оны маашар-ла. Күш экп-дир — деп, кадай уламчылаан.

— Начын-оол шагда ажылдаар? Мен билир. Мен Люба, Любовь — дээш, уруг чүрээниң дужуна хоглуп салыпта. мнак мен деп турары илдең-дир деп ол бодаап: — Ындыг харын, уруум. Начын-оол мнак, мнак — деп тыртып каан.

Ава-биле Люба сагыш-сеткилин чоорту ажыттынып, хөрежин олурда, шилгедек карактарының отчугаштары будуу хын тургазыг уруг эдертип алган бо кирип келгеи.

Ава аймаарай хона бергеш

— Эртиңер, уругларым, эртиңер — дээш, дургеи-не чем шкафындан шаажаңнар ужулгаш, шай куда бергеи.

— Авазының-даа аар. Мээң баштаамны шын деп бодаарың ол бе? Чогум керииң бооор. Кыргыс Люба дээр. Башкы училищеэзинде өөренип турар. Удавас доозар. Ынешкы суурувуска башкылаар — деп, Начын-оол амдаа катнызын тыртып чалаан, авазынга эргеленип олурган.

— Че, мени канчаар сеи. Сеи баштактанмаан-даа болуңаа, кижи үнер, кирер чоныг чоор, уругларым — дээш, көкеинээнің дужунда анай-хаактарже көрө бээрге. Начын-оол биле Люба база-да оларны чарашсынып көрө бергеннер.

Д. МОНГУШ.

Лириктиг новелла

УЛУСЧУ ЧОГААДЫЛГА КӨРҮЛДЕЗИ

Улуг хүн санында республиканың хөгжүм-шин театрынга чон сыңышпас кылдыр мыглып кээр. Аная Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга тураскаатқан улусчу чогаадылганың ийнги Бүгү-эвилел фестивалының үргүлчүлеп турары ол. Эрткен дыштанмр хүниериин бирээзинде ук уран чүүл көрүлдези Бай-Тайга районнуң бот-тывынгыр артистериниң концерти-биле эгелээн.

ЧУРУКТА: бай-тайгажыларның концертиниң түнел кезээ.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотозу.

ДАГЛАР

Бурун шагның даглары
Булут бөрттүг чараштар
Хүннүң үткүүр даглары.
Даглар болгаш кижилер
Дашыл тудуш төрелер
Карангыны, чырыкты
Кады көрүп келдиңер:

А. ШАГЖЫ.

КРОССВОРД

ДООРА ДУРГААР: 5. Спортчу оюн. 6. Дзюдога СССР-ниң чемпиону. 8. Шыдыраа көлү. 11. Хостуг хүрешке бир дугаар совет делегей чемпиону. 14. Спортчу гимнастикага делегей болгаш олимпий чемпиону. 15. Футболист, СССР-ниң шилиндек командазының кежигүнү. 16. Москвадың «Динамо» командазының футболкын. 17. Волейбол талазы-биле СССР-ниң шилиндек командазының ойнакчызы. 20. Шайбалыг хоккейге Совет Эвилелиниң шырак халдакчызы. 22. Спорт хемези. 23. Бокска СССР-ниң чемпиону. 26. Шыдыраага делегейниң чедиг чемпиону. 27. Спортчу. 28. Биатлонга хой дакпыр олимпий болгаш делегей чемпиону.

УЗУП ДУРГААР: 1. Шыдыраа оюнуның үезинде турустуруп кээр байдаа. 2. Команда ады. 3. Спорт хевп. 4. Хостуг хүрешке чедиг дакпыр делегей, үш дакпыр олимпий чемпиону. 7. Совет футбол командазы. 9. Спортчу оюн. 10. Совет баскетбол командазы. 12. Команданың баштыңы. 13. Мачылг хоккейге СССР-ның шырак ойнакчызы. 18. Бедикп халдырынга делегей рекордчузу. 19. Спорт херекселп. 21. Чадаг-терге спортунга делегей чемпиону. 24. Национал спорт хевп. 25. Совет хоккей командазы.

С. САЛЧАК кроссворду тургускан.

МАРТ 21-ДЕ УПГЕН КРОССВОРДТУҢ ХАРЫЫЗЫ:

Доора дургаар: 1. Аигыр. 4. Калык. 6. Хем. 7. Очур. 8. Каже. 10. Хек. 12. Сырга. 13. Кодан. 14. Среда. 22. Сараат. 23. Шак. 24. Борбак. 27. Манчы. 29. Торга. 31. Чурук. 33. Угу. 34. Амур. 35. Чода. 36. Даг. 37. КамАЗ. 38. Конга.

УЗУП ДУРГААР: 1. Арбуз. 2. Ручка. 3. Соломо. 4. Кажык. 5. Кулун. 9. Орга. 11. Адыг. 15. Артыш. 16. Арбай. 17. Лва. 18. Хат. 19. Пяш. 20. Ары. 21. Кас. 25. Торт. 26. Дарь. 28. Ногаан. 29. Томск. 30. Алмаз. 31. Чудук. 32. Куйга.

Редактор В. С. ШАРАВИЙ

СОНУУРГАКТАРГА

УЖЕН БИР ДЫЛДЫ БИЛИР

Бельгияда Брюгге хоорайда 26 хардыг архитектор Иоганн Ванденвал эң-хой дыл билир кижилериниң бирээзи. Орус, үзбек, түркмен, татар, кыргыс, тыва, азербайджан, ниитизи-биле алырга, үжеп бир дылды ол хостуг ажыглап билир.

Ол үш харлыңдан-на дашты дылдарны өөренип, шиңээ бо сонуургалыңга бүгү хостуг үезин үндүрүп турар. Барыңы Европаның болгаш өске-даа чурттарның лингвистери дылдар өөренирииге оон кайгамчык чедишкиниерин бедиңбиле үнелеп турар.

ХЕВИС-АШТАКЧЫ

Доозуңну болгаш идиктиг дүүнде хирбокту аштаа турар хевис чадыгым Чехословакияда Нацаедла хоорайда бүдүрүп эгелээн.

Бир эвес оон кыры-биле киласштап эртер болза, хевистиг электристатиктиг полимер материалы идикте хирбокту бодуунче тыртып алгаш баар. Доозуп, хирбок чадыгга ковудей бээрге, ону аштаары шүүттүг эвес, шак пес биле чүлүгүп каапнар. Оңнда Хевис база катап арый бээр.

Ацаа «Новопласт» деп атты бергеп. Эмнелгелериниң коридорларына болгаш аарыг кижилер хүлээп алыр ореолдериге, операция чорудар залларга болгаш лабораториялар чиңээ эптээр цехтерге, өске-даа черлерге бо хевисти ажыглап турар.

ШЫПШЫҢ БУЛУҢ

Швейцарияда Грезарэлвис деп суурнуң эрге-чагыргалы бүгү девискээриниң иштин шыпшыңының заповедниги кылдыр чарлап алган.

Хөглөөр, шимээн-даашты үндүрер албан черлерни тудары-ында хоруглуг. Депшилгениң шимээн-дааштыг-кежиктериндеп — телевизорлардан, магнитофоннардан, приёмниктерден, харын-даа, таккыцайның турар боорга, хана шактарындан тус черниң тараачыларны ойталап каапкан, оларны шүүт ажыглавастаан.

Ол дугайын болгаш «Работническо дело» солуң дыңнаткан.

«МУҢГАРАНЧЫГ РЕКОРД»

Арагаиы хойу-биле ижип келгениниң түңнелинде чыдыңда Францияда эвээш дээш-де 50 муң кижи өлүп турар. Алкоголизмге болгаш таакпылаашкынга хандыкшаанының-биле өлген улустарның дугайында материалды «Нувел обсерватор» деп неделя сайында үңүп турар солуңга парлаан. Ортумаа-биле бир кижи чылда 21 литр спирт ийикпе азы 200 литр кызыл арагаиы ижип турган. «Делегей рекордун» тургусканың ук солуң демдеглеп турар. Арага аас иштинии, ханы-шойдулуңуп, баар аарыкшы ракторын өөскүдер өлүмүүр аарыгларның тывылдырыкчылары. Озал-ондак кылырының 20 хуузу база-ла арагаиың хайы.

ЧЫЛАННАР «ӨҢНҮҮ»

Индияның мурнуу талазында Керала штат чурттуг 32 харлыг эртемден Т. Велаюдхан бүгү-ле хостуг үезии хорадыг чыланнарның ажыл-чаңын өөренириниге арттырып турар. Ол чыланнар-биле холбажып, харылза-аарышкының дугайында даап бодаашкынны бүрүү шапкан. Ол эртемден кобралар, гадюкалар-биле кады удуп, чемнемип турар. Оларга шактырган кижи өлүмден чайлаваас деп үезии-ким-даа эки билир болгай. Чыланнар аразында «чурттап» чоруур кижи ам Делиде көрүлде организастап, юргузуглер кылып чоруп турар. Эртемден ыңдыг көргүзүглерни тускай шилгеп өөрөл иштинге 150 чылан аразында кылып турар.

«АСКЫМНААН» ХУРАЛ...

Шоодуг аяны-биле

Дүүш соолуңда Хола Холажыковнич кабинединге олурупташ, түңнел акт-биле кичээнгейлиг, хынамчалыг таныжып корген. Бот-оруглачарылгалыг тудуг-септелге участогунуң ажылын ында арыг, тас кылдыр чырыткан болган. Бүдүүлге планнарын участок доктаамал күүсеиин келген болгаш сан-хөө талазында, тудуг материалдарының чарыгдаларында норма-чижектерден үжып турар артык чарыгдаллар чок, бүгүлге чүве ий-тавында чоруп турар деп ында айытканы.

Акт суп ында папказын хөй илиткеш, шенектерни стол кырында салгаш, чажтарын алыштары-биле сыртандыр туттунупнаш, бодаңкы олурарга. Хола Холажыковичиниң сеткил-сагыжының өөрүшкүзү кыйбынаймы бергензиг боон тур.

«Мээң ажыл-ижимни хөлүн өртүр макташ, агаарже кодурүп үндүре бээрге болур бе?» — дээн сезиктиг бодап оон бажыңга чыкдээн. Тудугжулар участоктуң ажыл-ижинде четпестерни кара-биле көрүп, бөш салаазы дег билирлер-ле болгаш».

Бир-ле дугаарында ол тудугжу Назытай үнери билек, участоктуң кол бухгалтери Очуңмаа карыштыр кирген.

— Очуңмаа Баймировна, түңнел акт-биле таныштынар бе? Комиссеняның үндүрген түңнели дыка-ла эки-дир. Ындыг болур ужурлуг-хаа. Оон ажыңынга чавгай салдарны чедирген силернин үлүүлер база улуг. Ону «чүүрүп» билип тур силер ыйнаа? Хурал соонда бо даргаларты шайладып каар бичии чүведен тавариштырып каарын түүп болбас — дээш. Хола Холажыкович утказы хөй хүдүмүүрээш. Очуңмаа же карак базып каан.

— Ээй, ава? — дээш оруг уруг кирип келгеи.

— Экии, кызым, эртер. эртер. Дөрже — деп, кадай уругнуң холунда тудуп чоравп чемоданчыгажыын топтап көрбүшаан, чалаан.

— Ажырбас, мен мында турар. Ур болбас. Арыг-шеер хынаар — деп, Люба эң не бүдүүн сестерин кожуп турган.

— Эртер, столче — дээш, кадай сандайже аймткан.

— Четтирдим — дээш, Люба чөпшүлү-биле барып олурун алган.

Келгени бо-ла-дыр ам. Тывалап билир, оозу-да экидир дээш, кадай аалыг шайын баштады чеммерникп дээжизин столга делгей каапкан.

— Мээң оглум Начын-оол Кызыл чорааш. Бөгүн, ам дораан самолёт-биле ужуп кээр. Бис оны маашар-ла. Күш экп-дир — деп, кадай уламчылаан.

— Начын-оол шагда ажылдаар? Мен билир. Мен Люба, Любовь — дээш, уруг чүрээниң дужуна хоглуп салыпта. мнак мен деп турары илдең-дир деп ол бодаап: — Ындыг харын, уруум. Начын-оол мнак, мнак — деп тыртып каан.

Ава-биле Люба сагыш-сеткилин чоорту ажыттынып, хөрежин олурда, шилгедек карактарының отчугаштары будуу хын тургазыг уруг эдертип алган бо кирип келгеи.

Ава аймаарай хона бергеш

— Эртиңер, уругларым, эртиңер — дээш, дургеи-не чем шкафындан шаажаңнар ужулгаш, шай куда бергеи.

— Авазының-даа аар. Мээң баштаамны шын деп бодаарың ол бе? Чогум керииң бооор. Кыргыс Люба дээр. Башкы училищеэзинде өөренип турар. Удавас доозар. Ынешкы суурувуска башкылаар — деп, Начын-оол амдаа катнызын тыртып чалаан, авазынга эргеленип олурган.

— Че, мени канчаар сеи. Сеи баштактанмаан-даа болуңаа, кижи үнер, кирер чоныг чоор, уругларым — дээш, көкеинээнің дужунда анай-хаактарже көрө бээрге. Начын-оол биле Люба база-да оларны чарашсынып көрө бергеннер.

Д. МОНГУШ.

Шериглеп чоокта чаа хаважып иелген Начын-оолдуң аваазы часкы дан-биле деңге чыгып турун келген. Кежээ-де белеткеп алган чээргеннерин өшпээн кестер кырынче уруптарга, алгыг хоолай көледи: дагжай бергеи. Шайынның пажын тикпеш, кочалга суун олче кудуп чоруй. Кызыл чоктаан оглуңуң бөгүн ужун кээр мен дээнин сакты хоюп келгеи, бажың иштин чаа арыглап, чуп алыр-дыр эвес бе деп иштинде бодап турган. Шай, дустуг сугже каапкаш, даштын кажаада төрүүр чыгаан шилги инээн ажыдар дээш, бажыңындан үнүп келгеи.

Мурнуу даглар артындан үнгеп үнүп орган, бүгү бодуң херел-биле шынтынган хүн эртежи кижилерге байыр чедиргензиг, таваар бедии орган.

Кадай кажаапы ажыдыптарга, улуг ала бызаа аваазының өнгелерине четпейн, ужа-тура чүткүп турган. Бурган аршээ! «Күжүр инээнин, бо чылын база-кыс бызаалыг болган-дыр мен. Начын оглумга инек ыглып бээр мен. Өглеңир-баштанып болгай. Мал-маган чок канчап чоруур» — деп, кадай

Шайлап олура, кезиизээнин ийи дес бора талдарының анай-хаактарының салгын аайы-биле шимчеп турарын чаптап, ол талдарны Начын оглуң саатты тургаш, оон ачазы-биле кады олуртканы сактып, бир эвес ол озал-ондакка таварышпаан болза, бо анай-хаактарны бээ чарашсынып көөр ийик деп бодаңкаш, хенертен смрбаш дээн...

Май баймырлыын таваарыштыр суурнуң арыг-шевери кандыг аяылыг эвес дээш, сактар эмчизи Люба Махмутова инектерлиг шын талазының бажыңнарын кезип чораан.

Начын-оол Кызылче чоруурда: — Удавас кежиин болур уруг чедип келир эвес

— Экии, ава? — дээш оруг уруг кирип келгеи.

— Экии, кызым, эртер. эртер. Дөрже — деп, кадай уругнуң холунда тудуп чоравп чемоданчыгажыын топтап көрбүшаан, чалаан.

— Ажырбас, мен мында турар. Ур болбас. Арыг-шеер хынаар — деп, Люба эң не бүдүүн сестерин кожуп турган.

— Эртер, столче — дээш, кадай сандайже аймткан.

— Четтирдим — дээш, Люба чөпшүлү-биле барып олурун алган.

Келгени бо-ла-дыр ам. Тывалап билир, оозу-да экидир дээш, кадай аалыг шайын баштады чеммерникп дээжизин столга делгей каапкан.

— Мээң оглум Начын-оол Кызыл чорааш. Бөгүн, ам дораан самолёт-биле ужуп кээр. Бис оны маашар-ла. Күш экп-дир — деп, кадай уламчылаан.

— Начын-оол шагда ажылдаар? Мен билир. Мен Люба, Любовь — дээш, уруг чүрээниң дужуна хоглуп салыпта. мнак мен деп турары илдең-дир деп ол бодаап: — Ындыг харын, уруум. Начын-оол мнак, мнак — деп тыртып каан.

Ава-биле Люба сагыш-сеткилин чоорту ажыттынып, хөрежин олурда, шилгедек карактарының отчугаштары будуу хын тургазыг уруг эдертип алган бо кирип келгеи.

Ава аймаарай хона бергеш

— Эртиңер, уругларым, эртиңер — дээш, дургеи-не чем шкафындан шаажаңнар ужулгаш, шай куда бергеи.

— Авазының-даа аар. Мээң баштаамны шын деп бодаарың ол бе? Чогум керииң бооор. Кыргыс Люба дээр. Башкы училищеэзинде өөренип турар. Удавас доозар. Ынешкы суурувуска башкылаар — деп, Начын-оол амдаа катнызын тыртып чалаан, авазынга эргеленип олурган.

— Че, мени канчаар сеи. Сеи баштактанмаан-даа болуңаа, кижи үнер, кирер чоныг чоор, уругларым — дээш, көкеинээнің дужунда анай-хаактарже көрө бээрге. Начын-оол биле Люба база-да оларны чарашсынып көрө бергеннер.

Д. МОНГУШ.

Адресивис: 667000, Кызыл хоорай, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң орлакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харымсалгалыг секретарының 2-22-35, секретариатның 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпур киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, надоо ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтериянын 2-12-45, солуң келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуңнуң индекизи 54241.
Чылда 300 катап үнер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үндүрер чер, полиграфия болгаш ном садыгының херектериниң талазы-биле күрүне комитединиң гипографиязы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг 3479.
ТС—00075.

ТВ

МАРТ 28-ТЕ
БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Ут». 8.15 — «Частный он чеди шанчызы». Он ийи сериялыг уран-чечен телефильм. 6-шы сериялы. 9.30 — АБВГДейкоолеш. 10.00 — «Могадымчал дүштүк кыс». Мультфильм. 10.20 — Фильм-концертниң баштайгы көргүзүү. 11.10 — «Дириг шынтаннар дугаймында». 12.05 — Бүтүзеге болгаш кижи бүрүзүмге. 12.35 — Чайгы үезе шилчиримнин дугаймында. 12.45 — Бөгүн делегейде. 13.00 — Идея хереглеттинин түрар. 14.00 — «Кижи шүүтү чүвесии шыдаар». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 15.00 — Чугула чугаа. «Бүгүнги экран-улуг сагыш чоогаш-кыминары». Телезаводтарның харылзазы. 16.50 — «Бир-ле катап шилип алган орук». Г. Каменный ырлаар. 16.50 — «Кады ажылдажылга». Тележурнал. 17.20 — «Теогүнүң ошпес одургулары». Улуг Октябрьның онзага. «Челюскиничилер». Уран-чечен фильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 19.45 — Мультфильм. 19.55 — «Ийи ашты үжел бодал». Москва — Нью-Йорк телекөвүрүг. 20.45 — Улустарның ыраалары. 21.00 — «Ут». 21.35 — Суббота кезээзинде. «Ырлажыылаттар, оңнүктер». 23.20 — 23.30 — Медээлер.

ИЙНГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.20 — А. Гавазов. Лирактиг поэма. 8.30 — Ритмнг гимнастика. 9.00 — «Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдыгга. 9.30 — Делегейниң уран чүүл культуразы. И.-С. Бах. Аммадыралының болгаш чогаадыкчы ажыглыының арыннары. 10.25 — «Дүшки кааны ыт». Уран-чечен фильм. 11.35 — «Хатыныче оол кылынынь. Белорус ССР-ниң М. Горький аттыг Күүгенниг орус шкы театрының фильм-шинилиниң баштайгы көргүзүү. 1-ги, 2-ги кезектери. 13.10 — «Кадыкшыл». Киевзен дамчыдыгга. 13.40 — «Ада-чурттуң үнелиг аттары». «Горький. Чыдаар болгаш хүнер». Док. фильмниң баштайгы көргүзүү. 14.10 — «Он ийиги дүн». Уран-чечен фильм. 15.35 — «Озал-ондак чок шимчешкиниң дээш». 15.40 — «Олег, Николай болгаш «денишлге». Телеочерк. 16.00 — Москва. Консерваториянын Улуг залы. 18.00 — «Бир-ле катап, алды чыл болганда». Лионозовскиниң электромеханиктиг завод дүүнүң ажылчыннары Безерехшктериниң хей уругларлыг ог-бүдезиниң дугаймында. 18.45 Ф. Лист. Он ийи дугаар венгр рапсодия. Ленинградтан дамчыдыгга. 19.00 — «Терлээ чурт оларга чалгынны берген». Док. телефильм. 19.35 — РСФСР-ниң аддарлыг артизи Эмилия Москвитина ойнаар. (арфа). 20.00 — «Тамчыктың удуңар, чаштар!». 20.15 — Спортчу гимнастика. «Московские новости» солуңнуң шаңналы дээш делегей мартыгадаалары. 21.00 — «Ут». 21.35 — Дашткы фильм экраны. «Чоостуң үшкү талазы». (БУР). 22.45 — 00.15 — Бүт бомбүү. СССР-ниң чемпионады. «Зенит» — ЦСКА. Ленинградтан дамчыдыгга.

агаар

Республикага өскерилип кааи турар агаар болур. Соңгу-барының үгланышкынның хаттың дүргени секундада 5—10 метр. Агаарның температуразы чамдык районнарга дүне 11—15, өөселеринге — 22—25 градус соор.

Кежээга дүне 11—13 градус соор, а хүндүс 22 градус чедир чылыыр.

КИНО

МАРТ 28-ТЕ

«ПАЙЫРАЛ»: «Европа Российской империи, или Снова неуловимые» 11.20, «Последнее воскресенье» 9.30, 14.00, 15.45, 17.30, 19.15, 21.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Инспектор ГАИ» 14.00, «Маневры на пятом этаже» 16.00, 18.00, 20.00 шактарда.

ТЕАТР

Бөгүн «Бразилианың эртинези» биле «Ханнат куда» деп шиңээр болур. Биримон — 10 шакта, ийиги — 19.00 шакта эгелээр.

КӨРУКЧУЛЕРНИҢ КИЧЭЭНГЕЙИНГЕ

Чарыштыг районнарның отчёттуг конференттериниче школа назы четпээннерни киирбезии ада-иелерге дыңнадып тур.

ФЕСТИВАЛЬ ДЫН ОРГКОМИТЕДИ.

Тувинская республиканская БИБЛИОТЕКА им. А. С. Пушкина

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 29 воскресенье № 75 (13375)

1925 чылда тудевилеттингеш. Өртээ 3 копеек

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң хуралы

Март 27-де Кремльде СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы А. А. Громыконуң дараалашкынын-биле ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң хуралы боор эрткен.

Пассажир артыштырылгазын организастаарын экижидер, орук шимчээшкинниинин озаал-оңдак чок болурун хандырар болгаш пассажирлерниң культурлуг хандырылгазын экижидер талазы-биле ССРЭ-ниң Орук харылзаа министерстводунуң ажылынын дугайында айтырыгны чугаалашкан. ССРЭ-ниң Орук харылзаа министри Н. С. Конарев иштеки кылган. Чурттуң чамдык республикаларында болгаш областарында демир-орук транспортунда ажыл-херектер-биле таныжып чораан, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Палаталарының демир-орук болгаш харылзаа комиссияларының өмүнээзинден дүнгаваанын депутат В. П. Мысниченко кылган.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң кежигүннери — СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнүнге кандидат, партының Москва хоорай комитединиң бирги секретары В. Н. Ельцин, академик Н. Г. Басов, ССРЭ-ниң Күрүлээ даргазының бирги оралакчызы А. А. Реут, ССРЭ-ниң транспорт тудуг министри В. А. Брежнев олар чугаалашкан айтырыг талазы-биле чүве чугаалааннар.

Бо айтырыг таңлазы-биле хүлээп алган доктаалды солуннарга пар лаар.

Оон соонда ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму «Корум-чурумну, хамаатыларның эргелерин болгаш дүрүм ёзугаар эргелеп-ажыктарын камгалаар дугайында совет хоойдуларының иеделеделерин күүседиргеге хайгаарал талазы-биле ССРЭ Прокуратуразының ажыл-чорудулгазының дугайында ССРЭ-ниң Чиңгине прокурорунуң отчедунуң талазы-биле» ССРЭ-ниң Дээди Советиниң 1985 чылдың июль 3-те доктаалын күүседип турарының дугайында айтырыгны чугаалажып көргеш, ССРЭ-ниң Чиңгине прокурору А. М. Рекунковтуң илеткелин дыңнаан.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазының оралакчылары — Украин ССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы В. С. Шевченко болгаш Белорус ССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Г. С. Тараевич, ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң кежигүнү, «Зеленоградтудуг» каттыжыышкынында комплекстиг бригаданың бригадири Н. А. Злобин, ССРЭ-ниң Дээди Судунуң даргазының бирги оралакчызы С. И. Гусев олар саналга бергеш.

Прокуратура органнары сөөлгү үеде хоойдуудар күүседикпи дээш хайгаарал талазы-биле бодунуң ажыл-чорудулгазын идепкейжиткеннин, күрүнениң болгаш шинтиледдиң эрге-ажыктарын, хамаатыларның эргелерин камгалаар дээш элээн шинтиирлиг туржуп турар апаргаанын, хоойлу-дүрүм болгаш корум чурум хажыдыышкынларын бодундурбас дээш бат үдүр ажылдарны чорударда күш-ажылчы коллективтерге даянып турарын ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму демдеглээн. Ынчалза-даа социалистиг демократияны хөгжүдүрүнүң болгаш хамыладырының, хоойлу-дүрүмүг болгаш корум-чурумну быжыглаарының талазы-биле прокуратура органнарының ажыл-чорудулгазы амгы үениң негелдезинге ам-даа дүүшпейн турарын айыткан.

План болгаш керээ чурумун быжыглаарынга, шынар чок продукция бүдүрээн болдурбазынга, хоойлуунуң күжүн копкак ажыглап турар, хамаатыларының күш-ажыл, чурттаар чер болгаш өскедээ эргелерин кыдын-кыа бээр фактыларны болдуруп турар.

Социалистиг хоойлу-дурумну улам ыңай быжыглаар, ажык-чаңгыс чоруктуң калбарттыр айтырыглар талазы-биле партияның XXVII съездизиниң айтыышкынарын, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин херек кырынга боттандырарының боттарының күжелиишкинин ССРЭ-ниң Дээди Советиниң доктаалын күүседир талазы-биле немелде хемчеглерин айырын ССР Эвилелиниң Прокуратуразынга, чер-чердеги прокуратура органнарынга саналдаан.

ССРЭ-ниң Дээди Советиниң Президиуму чурттуң күүнге амыдыралының өскедээ чамык айтырыгларын чугаалашкан.

Хүн айтырыгга чугаалажып көргүнге эттер В. В. Щербицкий, П. Н. Демичев, Н. Н. Слюньков олар киришкен.

(СӨТА).

Өңнуктерниң идегелдиг, дыңзыг холу

БАЗА БИР ШКОЛАНЫҢ ТУДУУ БЕДИП ЭГЕЛЭЭН

«Тыва АССР-ниң экономиктиг болгаш социал хөгжүдүлүнүң улам дүргедилир хемчеглер дугайында» СЭКП ТК-ның болгаш ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң доктаалынга дүүштүр элээн каш областарның болгаш крайларның тудугжулары бистиң республикада социал-культура тудугларында ажылдап, шеф дузалаын көргүзүп турар. Оларның арасында алдарлыг оруг хем — Волганың эриндже улуг үлетпир төвү Горький хоорайның төлээлекчилери база бар.

«Горькийгэсстрой» тудуг эргелелиниң № 6 трединиң № 4 тудуг-монтаж эргелелиниң, ол-ла трестиң будүүргe-технологтуг комплектация эргелелиниң, «Главволгоградстройпуть» № 6 механизация эргелелиниң тудугжуларының Кызылдың мурнуу кезээнде база бир чаа школаның тудуунда ажылдап турар. Эрткен чылын тудугжулар школаның таваан белеткээн болгаш бо чылын тудугунуң кол ажылдарынче киргеш.

— Бо юбилейлиг чылда тудугнуң кол ажылдарын шыкпарып кылырын шиитпирлээн бис. Бо хүнүргe чедир тудугда 200 мың хире рубльдиг тудуг-монтаж ажылдары шиңгээттингеш. Ыракта келген тудугжулар бистиң школаның тудуунда ажылдап турар. Эрткен чылын тудугжулар школаның таваан белеткээн болгаш бо чылын тудугнуң кол ажылдарынче киргеш.

— Бо юбилейлиг чылда тудугнуң кол ажылдарын шыкпарып кылырын шиитпирлээн бис. Бо хүнүргe чедир тудугда 200 мың хире рубльдиг тудуг-монтаж ажылдары шиңгээттингеш. Ыракта келген тудугжулар бистиң школаның тудуунда ажылдап турар. Оларның ажылдарын хандырып турары дээш өөрүн четтиргенивисти түс черинден партия, совет органнарынга илередиксеп тур мен — деп, № 4 ТМЭ-ниң монтажниктер бригадири Дмитрий Иосифович Бумеев чугаалады. — Тудуг материалдарының колдуун, машина-техниканы Волга эриниден аккеп турар болганда, бо талазы-биле бергедээшкиннерге таваржы бээр-дир бис харын. Ынчалзажок бүгү бергелерни ажып эртип турган, тудугну чогуур хуусаалында, харын-даа эрте доозар дээш бүгү чүүлдерни кылыр апаар бис. Сеглээп сеске ээ болуру бистиң дүрүмүвүс болгай. Ниитизинбиле бо школа тудуунда хаара түттүнган тудугжу бригадалар шуптузу чаңгыс ай наряд-биле ажылдап турар болгаш кижи бүрүзүнүң харыысалгазы бедик. Ажылдың эки организастаар, туруушкуннарны болдурбас дээш чаңгыс ай участокту мында тургускан. Оя бүгү ажылдарны чорударының графигин тургузуп, тудуг материалдары-биле хандырылганы харылап турар.

Октябрьның 70 чыл юбилейин төлептир үткүүр талазы-биле совет удуска СЭКП ТК-ның Күйгырыгларын бүгү чүрттө, Тыва АССР-де хүлээп алганы дег, бистиң тудугжуларывыс база бедик бүдүүргүүлүг күш-ажыл-биле харыылаарын шиитпирлээн. Удавас улуг баштыңчының төрүттүнгеш хүнүнден бээр 117 чыл овюнга тураскаадткан коммунистиг субботник болдур болгай. Аңаа бис база идепкейлиг кирээп, үлүүвүстүү кииргеш, ажылдап алган акшавысты беш чыл фондузунче шилчидер бис.

Горькийжилериниң тудуг шөлүнде ажылдар орай дүвеге чедир соксавас, оларның кандакчыларының чидиг чырыы каравгы дээрге кызаңайнып, нында эрес-кежоо кижилер ажылдап турарын хереченип турар.

А. СОДУНАМ.

ЧУРУКТАРДА: монтажниктер бригадири Д. Бумеев (оң талазындан үйи дугаарында) бригаданың бөлүк кежигүннери-биле; чаа школа тудуунуң таваа доозулгалак.

Авторлуң фотолары.

Специалистиң сүмези

ИНТЕНСИВТИГ ТЕХНОЛОГИЯ

СЭКП-ниң XXVII съездизиниң материалдарынга тараа ажыл-агыйлыг адырларны дүргеп сайзырадырыңче киңээнгейин уландырарын чугулаан айыткан.

Ол чүве дээрге дүргедөшкининиң негелдезинден ёзугаар күш-ажылдың будүүргүчүлүүнүң шимээнин улгатпырып, тараанның бот-үнезин кудуладып, ооң шинарын экижидин, интенсивтиг технологияже кирип, ажылдың организастыг чоруун, ооң төлевирее экижидери-дир.

Интенсивтиг технология ёзугаар кызыл-тастың өстүрери бедик шинарлыг болгаш сорттуг үрезинин четчир кылдыр белеткеп алырындан улуг хамаарыжыр. Тараа чаштырылгазының ээлчештирилге системазын барымдаалап үрезинин эки ажаавы кадагалавары чугула. Черниң хөрээнүн чогуур деңнелге удурлаптыр, белеткээш үрезин чаштырылгазын чорудар. Хөрээнде хоолулуг будүмүлдерниң барын өөренип туруак чемнигчидилгени четчири-биле шөлдерге төгер. Бок үнүштерден хөрээнүң болгаш тараа культураларын камгалаар. Хөрээнүүн үредин баксыраар чоруун болдурбас дээш агротехниканың комплекстиг аргаларын чогуур деңнелге бөлгаш чогуур үезинде чорудары күзеңнир. Хөрээнүүн шыктыг болурун чедип алгаш, оңу доктаамал шык байдалга тудар.

Бистиң республикада кызыл-тас өске тараа культураларындан көл черин өлеп турар. Кызыл-тастың ээлеп турар шөлү 93,5 мың гектар, ааы 21,5 хүү. Хову зоналыга кызыл-тасты өстүрерде ооң мурнунда кукуруза тарып турган шөлдү ажыглап болур.

Үрезин чаштырылгазының үезинде рационун ёзугаар кедиглиг сорттарны ажыглаар. Оларга Саратов-29, Миронов сорттар хамааржыр.

Үрезин чаштырарының хемчээли хөрээнүүң шыгындан болгаш ооң дүүжүт бөзүнден хамааржыр. Хөрээнүүң шыгы ээлээш зоналарга бир гектар черге 2,5—3,0 миллион үрелиниң чажар.

Хатка хадыдын каапкан, сайлангаш хөрээнүүг черлерге кедээ ажыл-агыйлыг машиналарын комплекс ёзугаар ажыглаар.

Хөрээнүүң эрте чазын үлүүредирде БИГ-3 деп агрегатки илчирип кожар. Оңу бөдүүн тарылга аргазы-биле чорудар. Чер айдырылгазын чорудун турда СЗС-2,1 деп аппаланнар-биле эрте тарылганы өгелээш, ол-ла дораан минералдыг чемнигчидилгени төгер.

Хөрээнүүң шыгы ээлээш зоналарга чер аңдырылгазының хуусаалын шын шилип алыры дыка чугула болуур. Бо бүгү аргаар-бойдустуң байдалындан база хамааржыр. Бистиң республиканың байдалынга хамаарыштыр тырылганың эгелээр хуусаазы май 8-тен 14-ке чедир өскерип болуур.

Минералдыг чемнигчидилгени күзүн шөлдерге агрохимиктиг шинчилгени чорутқан соонда чорудар. Бир гектар черге 2,5—3 центнер тукту төгер.

Тарылга шөлдериңе химиктиг ажылдарны чорудуп тура тарылга шөлдерин баш бурунгаар хымап, ооң фотосанитарлыг байдалын тодарадыр болгаш химиктиг бүдүмелдерниң бок үнүштерге, зарыгларга, хоралакчыларга удур дээштиин шинчилеп алаа чогуур.

Дүжүт ажаалдазының кол аргазы ашпылап ажаар арга боол турар. Дүжүттү ажаап эгелээрининң хуусаазын тодарадырда тараанның чемнин, шыгын тодарадыр. дүжүттүг шөлдүң байдалын шинчилеп, оны дүжүт ажаалдазынга белеткээр.

Тараа бажының шыгы 23—25 хүү апарганда кызыл-тасты чыттыр кестирер. А кажап ооң шыгы 15—16 хүү күдулап көргө тавычалай кестирген тараанны чыыр ажылды чорудар.

Технология талазы-биле чорудар ажылдарның хуусаазын шын сагыыры интенсивтиг технологияны хажыдыышкын чокка чорударының негелдези.

Л. ДАВЫДОВА,
Дурдулга станциязының чер ажылынның талазы-биле кылдызының улуг эртем ажылдакчызы.

ХУУСАА ЭВЭЭЖЭЭН

Часкы хову ажылдары эгелээриңе чедир саңныг хомуктар арткан. Чаагай дүжүттүң магадылалы — баш удур бүгү тала-биле хымаңналыг белеткелден, тарылганы кыска хуусавда, бедик агротехниктиг деңнелге эрттиреринден кол хамааржыр.

Бай-Тайга районнуң совхозтары бо чылдың часкы хову ажылдарынга мурнуку чылдардан дээре белеткеңнип турар. Сезонга киржир 73 трактор, 25 кожуглуг андазын, 30 сеялка болгаш 30 культиватор шупгузу септеттингеп.

Ажыл-агыйларда чаштырар кылдыр планнаан 775 тонна үрезинниң 668 тонназы херек кырында бар болгаш четпезин өске черлерден тыптынгаш, сөөртүп эгелей берген. Бо хүнүнерде 434 тонна үрезил чажарынга белеп кылдыр ариглаттынган. Белеткеттингеп үрезинниң 237 тонназы ийиги, 197 тонназы үшкү классты болган.

Тарылга шөлдери, буга-сумун белеткээр ажылдар кидиин түлүк чорун турар. «Тээли» совхозта тараа культураларынга 172 га черни 5 кижилиг звено доштадырып белеткээн. Анарат Хертектил 8 кижиден тургустунган звенозу Базарак суг системазының Барлык хемге үскен бажының капитал септелгезин өгелээн. ДТН-70, ДТА-100 деп суг чаштырар машиналар белеңнинин шугумунче киргеп.

Совхозтардан 200 суттатчының шилип ап, оларның-биле өөредилгени организастап турар. Кылдыңган ажылдар-биле чергелештир чедир калдынмайн турар ажылдар хөй. Септеттингеп техниканың шынарын көрүп хүлээп алыр комиссиялар «Мурнак-чы», «Бай-Тал» совхозтарга эрегтей ажылдап турар. Үрезин арыглашкынын оожум чорун, 234 тонна үрезин чажарының шинарынга чедир арыглаттынмаан. Совхозтар киитизи-биле 23 мың тонна адекти тарылга шөлдериңе чажар планнып. «Тээли» совхоз 4 мың тонна планындан чүгле 461 тонназы сөөрткеп, артканнары бо ажылче мынчага чедир кирбейн, керозинге химизация отрядының көрүн манап келгеш канчап-даа таварышпас.

Буга бажының септелгезин «Бай-Тал» совхоз шүүлпеп чорудуп турар. Суггатчыларга резин цилиндр, демир-хүүректер, самбыралар, щиттер, майгыннар четчеттингеп. Оларның кана чурттаарының дугайында айтырыг шиитпирлеттингеп. Септеттингеп кодээ ажыл-агыйлыг техниканы механизаторларга дужаал ёзугаар бижиглаар, ийи эвлелег-биле ажылдаар кижилерни шилиир. бригада шотерим, кылыл-булуңнарны баш удур дерип септеер ажылдарже дарый кирзе чогуур. Механизатор бүрүзү эмчи шинчилгезин эртер апаар.

Кедээ ажыл-агыйлыг машиналарының болгаш тракторларның артык кезектерни тыптынар. кывар-чаар материалларны баш удур сөөртүр, кудар черлерни белеткээр херек. Шаг-те маннаар.

А. ХЕРТЕК.

Хоойлу төлевилелин чугаалажып тур бис

ЁЗУЛУГ ЭЭ БОЛУР

«Күргүне будүүргелеринин (каттыжыышкынының) дугайында ССРЭ Хоойлуазуунуң төлевилелин профобдамчыуледдиң човаачылар коллективи бүрүн хүлээп ап, чүүлдүгүнүп, деткип турар. Ол дугайын боттарының хуралынга чугаалажып, коллективке кандыг-даа айтыышкын, чөпшээрел чокка күргүне машиналарын кара тураында амы-хуузунда ажыглаад, кывар-чаар материалдарны камнавайн, артыкка чарыгдап турган чоруктар чамдык човаачыларга тургузаакын сойгаладыышаан, будүүргүге хоойлуазуунга хажыдыышкын кылыр, күш-ажылдың сагыыга-чурумун үреер. чоруктарны моон соңгаар болдурбазының дугайында саналга бергеш.

Бодунуң ажылдан турарын коллективинге азы будүүргелеринге ёзугаар ээ болуру дээрге, эдилеп турар машина-техниканыңга, оон дериг-хереккелдериңе, кывар-чаар материалдарынга камнаг болуру-дур.

Ынчангаш коллектив бүрүзүнүң принципиалдыг негелдезинин хүн бүрүде күштелип турарын (арындаалаан. Хооойлу төлевилелинин алдыгы чүүдүнүң бирги дүшкүзүнга: «Боду эргелеп башкарар принципке үндезилээш, ажылчыннарның инициативазы-биле чедип алдынган эки көргүзүлгелерни кол барындаалап, камнап алган материалдарын база өскелерниң көрүн тургап, оларга шаңгал-мактадыг тыңсып турарың айтыр» деп саналдыг мен.

Ажыл-агый болгаш профвилелдериниң удуртур органнары ажылчыны кижиниң ажылдап турар черинге, өг-бүлезинге таварымчалыг байдалдарны тургузарынче сагыш салыры чугула. Профобдамчыүледдиң гаражы турун келгенден бээр үр болгаш. Ол хире-зинде мында таныжылдар турар черде ам-даа сооңдукчу чок болуп турарындан дүргеа үрели бээр продуктуларны шыгжаар аргажок болуп турар. Гаражтың таныыддары будун дүн, хүн дургузуунда машина-техниканы хайгаарал, гаражтың дөвискээрии арыг-сылыг байдалга тургузары, чылыг үелерде, мында тарып олурткан ыыштарны суггарары, печкага кыжын от одаары дээш, өскө-даа аар-саар ажылдарны кылып турулдар. Кайдада-даа ажылдап турар ажылчын кижиниң күш-ажылын бедик-биле үнелеер, ооң негелде-хомудалынга коллективтиң удуртукчулары, профвилел комитеди кезээде дыңнангыр болуур ужурлуг. Ынчангаш ССРЭ-ниң будүүргүге Хоойлуазуунуң төлевилелинге коллектив бүрүзүнүң профвилел комитеттериниң будүүргелениң азы коллективтиң ажыл-чорудулгазынга хамаарылгазын, ролюн, эргелерин делгереңгей болгаш үзлам тодаргай кылдыр немей киирери чугула деп саналды киирикседим.

Човаачыларның ыыштиндеп кымның кайнаар бартамын, кажан, каш шакта келгенин түскай журналга демдеглеп бижип турар. Ыраң-узак черлерже даалгалыг чоруткан човаачылардан өскелери кежээкиниң чеди шакта-ла боттарының харыылап турар машиналарын гаражка ыяап-ла тургускан туларын чурумчуткан. Човаачы бүрүзү ДОСААФ-тың мергежил бедидер курузунда өөренип турар.

Күргүне будүүргелеринин дугайында Хоойлу төлевилелин өске-даа профвилел обкомнарында, ажылчын коллективтерде калбаа-биле чугаалажып, деткип, боттарының саналга-ондаларын киирип турар.

А. ДЫРТЫН-ООЛ,
профобдамчыуледдиң гараж ажылчыны.

ЭКИЖИП БОЛУР АРГАЛАР БАР

Бистиң амыдыралывыс улам долу болгаш хайныышкынныг апар чыдар. Ынчалза-даа эде тургузар, чаартыр талалар база эңдерик. Чижекке Тожу районун ап көрээлинер.

Тус черниң онзагай байдалы, район төвүнден бригада турлагларының 300—350 километр ыраа болуп турары амыдырал хандырылганын, культураның деңнелин бедидеринге сылдак-даа, чылдагаан-даа болбас ужурлуг. Дилээр, боданыр база сагыш човаар болза, бөгүнгү таварымча чок байдалдан үнүп болурунун аргалары болгаш курлаарлары черде бар.

Ишкилеринің бригадазының, турлагларының, ола-чеже-даа көжүп чоруур болза, төп база белдир болгай турар кезек будулнары бар. Чижээ. Серлиг-Хемниң кыдынга Хады-Чазы деп чер 1960 чылдарда ишкилерге төп болуп турган. Анаа садыг, тунар-бадыын, рация-биле харылзаа, кызыл-ог ажылдап турган. Садыгбызы Сергей Маңгыр, кызыл-ог эргелекчизи Чашпаяк Кол турду. Кезек-кезек болгаш самолет хонуп каап турган. 30—40 километр черлерде ишкилер бараан келир үеде төнче далажыр чүве болгай.

Районнуң удуртукчулары, мал ажылының тускай эртемниглери ишкилерниң амыдырал-чүрттаалгазын, социал байдалын кичээнгейлеп албайн турар. Күргүнеге чүгле эът планын күүседир дээш совхозтарның каш муң паназил, арган-даа, семис-даа дивейн, соң-ла турар. Деңзиан чогуур негелдеге дүгжүп турарын соккаш, шала ажыглаан, күш кирип четтикпеппин маназа?

Чаш малдың бажын онча ченди камгалап алырынче сагыш салбайн, ээ-ответственнарлыг ажылды ала-чайгаарлашкынче киирикпеннинден хөй санныг ишкилер биллиимее аарыгларлан олуп турар. Оон чылдагаанын тодарадыры-биле райондан-даа, республикадан-даа мал эмчилери ишкилерге чедип, оңу тодарадып көрбээн.

Моон мурнунда, 1972 чылга чедир, республиканың мал эмчилери бир болук болуп алгаш ай-айы-биле ишкилерни эмнеп чоруп турган. Ол ажылды ам диргиссе?

Таарымча чок мындыг чүүлдер база бар. Ишкилер хөй өре-ширеге дүүжүп турар. Чүге дээрге оларның ишкилери аарыгга таварышкаш, өлүп турар. Чүдааш өлгеми, аарааны, малчының харыысалга чок болганы бо таварылгаларда колдуунда орта тодаралтыымастаан. Ол бүгүнү шуут барымдаалавайн, бухгалтерия ог-бүле кежигүннериниң шалыңының 75 хүүзүн ай саныңда тыртып алыр. Ол хамаанчок. ишкилериниң суурза үүгларының саап шыжп орар быжаалыг инээн, мунар ыдың өрөө төндүр дужаалтыраарын чүткүдер чоруктар база бар.

С. АРАНДОЛ.

РСФСР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чээрбиги чыыжынга соңгулдаалар эрттиреринин дугайында РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Конституциязының (Үндезини Хоойлуазуунуң) 86 чүүлүнүг болгаш «РСФСР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниге соңгулдаалар дугайында» РСФСР-ниң Хоойлуазуунуң 13 чүүлүнге дүүштүр РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

РСФСР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чээрбиги чыыжынга соңгулдаларын 1987 чылдың июнь 21-де, воскресеньеде, эрттирер.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.
РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1987 чылдың март 27.

РСФСР-ниң улус судтарының район (хоорай) улус судьяларының соңгулдаларын эрттирер дугайында РСФСР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

РСФСР-ниң Конституциязының (Үндезини Хоойлуазуунуң) 164 чүүлүнге болгаш «РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарының соңгулдаларының дугайында» РСФСР-ниң Хоойлуазуунуң 15 чүүлүнге дүүштүр РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

РСФСР-ниң район (хоорай) улус судтарының улус судьяларының соңгулдаларын 1987 чылдың июнь 21-де, воскресеньеде, эрттирер.

РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы В. ОРЛОВ.
РСФСР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретары Х. НЕШКОВ.

Москва, 1987 чылдың март 27.

• • •

Украин ССР-ниң, Белорус ССР-ниң, Үзбек ССР-ниң, Казах ССР-ниң, Грузин ССР-ниң, Азербайджан ССР-ниң, Литва ССР-ниң, Молдав ССР-ниң, Латви ССР-ниң, Киргыс ССР-ниң, Таджик ССР-ниң, Армян ССР-ниң, Түркмен ССР-ниң, болгаш Эстон ССР-ниң Дээди Советтериниң Президиумнары эвилелдешкен республикаларның улус депутаттарының чер-чер Советтериниге соңгулдаалары ол-ла хүнде эрттиреринин дугайында Чарлыктарны хүлээп алган.

Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнары район (хоорай) улус судтарының улус судьяларының соңгулдаларын 1987 чылдың июнь 21-де эрттиреринин дугайында доктаадларының республикаларының Дээди Советтериниң Президиумнары хүлээп алган.

Автономнуг республикаларның чер-чер Советтериниге соңгулдаалар эрттиреринин дугайында Чарлыктар хүлээп алдынган.

Эвилелдешкен республикаларның Дээди Советтериниң Президиумнары район (хоорай) улус судтарының улус судьяларының соңгулдаларын 1987 чылдың июнь 21-де эрттиреринин дугайында Чарлыктарны хүлээп алган.

Апрель-май айларда район (хоорай) улус судтарының улус төлөөлериниң соңгулдаалары болуп эртер.

(СӨТА).

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чээрбиги чыыжынга соңгулдаалар эрттиреринин дугайында ТЫВА АССР-НИҢ ДЭЭДИ СОВЕДИНИҢ ПРЕЗИДИУМУНУҢ ЧАРЛЫЫ

Тыва АССР-ниң Конституциязының (Үндезини Хоойлуазуунуң) 74 чүүлүнге болгаш «Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниге соңгулдаалар дугайында» Тыва АССР-ниң Хоойлуазуунуң 13 чүүлүнге дүүштүр Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң **доктаадыры болза:**

Тыва АССР-ниң улус депутаттарының чер-чер Советтериниң чээрбиги чыыжынга соңгулдаалары 1987 чылдың июнь 21-де, воскресеньеде, эрттирер.

Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Даргазы Ч.-Д. ОНДАР.
Тыва АССР-ниң Дээди Советиниң Президиумунуң Секретарының орнунга В. ШАРАБИН.

Кызыл хоорай.
1987 чылдың март 27.

БАШКЫЛАРНЫҢ ҮШКҮ СЪЕЗДИЗИ

Республиканың башкидар съездизи дүүн Кызылга болуп эрткен. Республиканың улус өредилгезиниң органнарының, школаларының болгаш профтехучилищелериниң педагогика, инженер-педагогика коллективтериниң СЭКП-ниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин күүседир болгаш инити билиг база профессионал школаларның реформалын боттандырып чорудар талазы-биле сорулгаларының дугайында илеткелдерни республиканың чыргыышкынын министри **Н. С. Конгар.** Тыва АССР-ниң Профтехчередилге талазы-биле күргүне комитединиң даргазы **Я. В. Сарбаа** кылган.

Съездиниң делегаттары, башкы коллективтериниң дээре дээш төлөөлериниң, кижиндикчилери, будүүргелеринин мастерлери улус өредилгезиниң системазының, ооң орар аныяк сагалдар иштилеле ажыктыг күш-ажылга кижизидериниң, өредиринин болгаш оларның профбедетелдиниң талазы-биле чугула айтырыгларны, школаның чаа Уставының төлевилелиниге хамаарыштыр боттарының бодалдарын, саналларын, сумелерин сайгарып чугаалажып, арга-дурзулганын солушкан.

Съездиниң ажылынга СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары **Г. Ч. Ширшин** киришкен болгаш анаа чүве чугаалаан.

Съезд Бүгү-россия болгаш Бүгү-ивилел башкылар съездилеринче делегаттарны соңгаан.

Бижикчилерниң дилээн ёзугаар: ажыт-чажыт чок чугаа

ДҮШКЕ-ДААКАКПАС, ЧҮГЕ ЫНДЫГЫЛ?

Амидыралдың чаартылгазы, эки талазынче ескерилгелер аргалыг-да болза дүргеп боттанып турарын күзеп турар бис. Ол черле мындыг болуру-даа чоп. Номчукчулар чагааларының утказындан алгаш коорге, СЭКП ТК-ның январь Пленумунуң соонда кижилерниң эрыныүүр ёзугаар шынчы, ак сеткилдиг, арыг ажылдан, чурттаар чүткүүлүг улам күштелип турар.

Ам, демократия улам калбарып турар үеде бистиң кижи бүрүзүге негелделер оңзагай, түскай утка-шынарлыг апарган. Четпестерге эптеш чок, шаап халдакчы хөделикшиниит болуру, боттарымыска болгаш ескелергедаа чидиг негелделиг болуру негеттинип турар. Партияның эгелээни ава тургустунуушкуның нуң кыдымыга кым-даа артып каар эрге чок. Кыдымындан хайгаракчы боор олурун турары кижи бүрүзүге мынчыг болур үнүрлүг. Бөгүн амидырапда бар янзы-бүрү хамыдымышкыларга үеэш эртпеп бүгү чүүлдерге удур демисеалче дүүн-ле ядепкей чоктарның санында кирип турганнар, комазымдазының ооргазының артында чаштынып чыдып каар сагыштылгар, «эптиг» үеэни маңап олуруксаннар безин хаара туттунуп кирип турар. Нимтизи-биле алырга, чаңгыс черге ханталашкынның дожу эстип эгелээн. Ынчалзажок шапкын агым бүгү түвеин чер болганда бок-сакты, эргиин чуүй шаап турар деп аңдымзыкка кым-даа долузу-биле чугаалап шыдавас боор. Ам-даа эрелгейлээшкиннер, кыдыг-мындыг бергедээшкиннерге сылдагаар чорукгар бар. Шынап-ла, дыка хей айтырыгларны сени мен дээш, аргазын бодап шинтпирлээр болза, боттуг шинтпирлээр чугаалар шыдавас боор. Ам-даа эрелгейлээшкиннер, кыдыг-мындыг бергедээшкиннерге сылдагаар чорукгар бар. Шынап-ла, дыка хей айтырыгларны сени мен дээш, аргазын бодап шинтпирлээр болза, боттуг шинтпирлээр чугаалар шыдавас боор. Ийе, участоктуң планныг даалгаларын күүседиргиге улуг шантараазынар турустунган, ол кайы-бир кижиниң даап бодаашкынындан эвес, а шинти чуртка кыпар-чаар материалдарны камнат чарыгдаар, ооң кайы-хамаанчок тетчегээшкинин болдурбае дээш фондуларны чыл санында хөөжедип турарының түңнели. Мындыг байдал турустунганда чүү канчаар үжүрлүгүл, кандыг аргаларны дилээрил?

Бо талазы-биле, бир-ле дугаармында, участоктуң удурулгазы идепкейлиг, тыныгыр чоруун илередир үжүрлүг. Фондузу чедиппес машина-техниканы чүге тудуп турарыл? Штатта кирип турар ажылчыннарны (бо таварылгада — чолаачыларны) чүге ажыл-биле хандырбайн турарыл?

Болунда черле кандыг-даа аргазы чок чүве болза, машиналарны ажыглаар кылдыр оске организацияларга чүге холеэнилеп берип болбазыл? Чаа ёзу-биле, эде турустунуушкунуң ёзузу-биле хөделир болза, арга тыптыр бээр үжүрлүг. Районнуң удуртур органнары, «Тыва автоорук» эргелел аппа турар машиналарны, ажыл чок орар чолаачыларны ажыглаарының аргазын база тыпчып болбас деп бе? Ол ажыл чок машиналарны ажыглаары дээрге, ол кижилер дугайында база сагыш салымышкын эвес бе? Бензин чок машиналар турар-ла мейнаан, ажыл чок чолаачылар орар-ла мейнаан. оларның ажы-төлү канчаар деп бодап орар болза. ёзулуг-ла кылдыңнан хайгаракчының мөзүзүн кеткеннинс ол эвес бе?

Чолаачыларның тургускан айтырыглары шинтпирлеттинген турар үжүрлүг. Ол бо хүнүң негелдези, эде тургустунуушкунуң негелдезидир.

Дараазында чагаа Улуг-Хемдеп, Чаа Шагаан-Арыгдан келген. Автор бодунуң шуут-ла хууда амыдыралынга хамаарышкан чүүлдерни бижээн кылдыр бодап болгудег. Ынчалзажок ооң артында бистиң социал айтырыглаарывыс, ону шинтпирлээр талазы-биле чер-черде партия, совет удуртукчуларының кандыг хемчеглер ап турары, чамдыктарының олутпай, шын эрттирер хөөнү илереп кестүп турар. Бо чагааны номчуурга кээргенчиг-даа, кылыктанныксанчыг-даа. Чагааны колдуунда оскертпейн киирээлинер:

«Силерге бир айтырыг садып, ооң уржуунда хомудалдыг чагаа бижиир үжурга таварыштым. Силер мөңгө кончуг дорт харыны бээр боор силер деп бүзүреп ор мен. Ынчангаш хомудалымны ажыт-чажыт чокка бижип көрейн.

Алыс бодум Тожу чурттуг кижи мен. 1983 чылдың төнчүзүнде Чаа Шагаан-Арыгның тудуунга ажылдаар дээш бодумнуң ёки турам-биле келген кижи мен. Черле шилип алган мергежилим тудугжу. Бо хоорайга келгеш, кадайымның ада-иезиниң ёрөөнге киир, бижиткеп улус бис, мээң өг-бүлем шупту беш кижи бис, катым, кат-нем сугларывыс өг-бүлезин-биле дөгере ам 11 кижи чаңгыс ёрөөлде чурттап турар бис. Ол 11 кижиниң байдалын дөгерезин бижип каайн. Эң улуу—катым наап ажыл-агыйында ажылдап турар, ооң мурнунда «Шагаан-Арыг тудуг» тресте ажылдап тургаш бо ёрөөдө алган кижи ол. Кат-нем эрткен чылын эмнеттинмес аарыгдан аараан, ам эмчиден үндүрүпкен, орундан турбас, ажаап турар. Улына биле Чечек чаш ажы-төлдүг. Мээң кадайым авазын ажаап турар, улуг уруум белеткел класынга, оон бичизин садиите, бирээзи —1,5 харлыг.

Мен бодум «Шагаан-Арыг тудуг» тресте ажылдап турар мен. Чуртталга бажыңнары тудуп турар улус бис. Планны ажыр күүседип-даа келдивис. Он хиреде бо организацияга чаңгыс-даа квартира бербес-тир. Бо организацияга ийи чыл иштинде 2 дугаар оочурда туруп келдим. Бажың айтырыны дээш трестиң эргелекчизи Л. Н. Ткаченкога та чеже катап кирген кижи мен, санап четпес мен. Ол хиреде кижи сеткили өөрүй бээр харыы черле бербес-тир. Ол хоржок боорга, партия райкомунуң бирги, ийиги секретарларынга база кирип турдум. Ынчан ийиги секретарь турган В. С. Неделин чогум аазап турган кижи, шуут алыр сен деп турган, оон даргаларның та кайызы, ол аазаан бажыңны еске кижиге берипкеп болган. Оон мырыңай хоржок боорга, Тыва АССР-ниң Дээди Соведиииң депутады А. И. Авсневичиниң хүлээп алышкынынга ийи катап кирдим биза дуза кадып шыдавас боорга, ам силерже хомудан бижип олур мен. Чаңгыс ёрөөлге 11 кижи сымнарлыкырга дыка-ла берге-дир. Улуг улус-даа канчаар, чаш ажы-төлге берге. агаар чедиишпес, ажы-төл варыгдан адырылбас апарды, агаар чедиишпезинден варып турар деп бодаар кижи-дир мен.

Кандыг-даа дарганың хүлээп алышкынынга баарга, янзы-бүрү чыдагаан чугаалаар. Оон иштинде Эрги Шагаан-Арыгны көжүрбээн шаанда, сеңээ бажың бербеспе-даа дээр-ле-дир. Бо общежитиениң черле иштики байдалы берге чер бо. Клоп, тараакан, шык курту дээш та кайнын тыптып ээр чүве, демисежип турда-ла, эңдерик болур. Мээң кадайым өкпе варыг кижи, ону-даа херекке албас боор-дур.

Силерге улуг идегел-биле моону бижидим, мээң адрезим: Чаа Шагаан-Арыгның № 3 общежитиениң 42 дугаар өрөөлде Вячеслав Саваевич Чамдыгыр».

Ийе, бижикчи бистиң солунга, ооң ат-авторитединге улуг идегел-биле чагаа бижээн-дир. Чагааны бижиирине ону чүү чүве албадапканыл? Ооң өг-бүлезиниң кайы хире берге байдалда чурттаи турары илдең-дир. Даргаларның, удуртукчуларның (кандыг эрге-дужаалдының база айтып каан-дыр) кандыг хамаарылгалыг болганы база илдең-дир. Мындыг байдалды көре тура, канчап янзы-бүрү чыдагаанмар дилеп, иинти байдалга деңнеп турар чорук үнүп келгенил? Херек кырында алырга, чагааның авторумуундан усчок эки байдалдыг кижилер квартираны ап турар таварылгалар бар. Кижи бүрүзүнүң байдалын өөренип көрбес, тодаргай байдалды билбес чоруктан мындыг чүүлдер үнүп турар эвес ийиваа? Солуунуң редакциязы бажың хуваап, үлеп турар чер эвес болгай. Ынчангаш Улуг-Хем районнуң партия, совет органнары, «Шагаан-Арыг тудуг» трестиң удуртукчулары чуртталга шолун үлээрде, кижи бүрүзүнүң тодаргай чуртталга байдалдарын, тургустукган байдалы өөренип көрүп тургаш, айтырыгларны шинтпирлээри-биле авторунуң чагаазын ажыт-чажыт чогуубиле киирдивис.

Ийе. Чаа Шагаан-Арыгда, еске-даа черлерде чурттаар бажың айтырыны ам-даа чидиг боон артпышаан. Чаа Шагаан-Арыг чаңгыс аай төлевилелбиле тудуп турар чаа хоорай болгай. Ынчалзажок ооң девискээринге хууда база демнежин (кооперастажын) бажың тударының участоктарын тургузарының айтырыны өөренип көрүп, шинтпирлээр болза, чуртталга тудуунуң айтырыны дүргеп шинтпирлээринге дөнек болбас деп бе? Оон-даа еске аргаларны өөренип көөрү чугула.

Чүгле ийи чагааны мында киирдивис. Оларда кижилерниң эрги байдал-биле эптежир хөөн чогу, ону ыыттавайн чажырып каапгар хөөн чогу илерээл. Оон-биле кады бо чагааларда удуртукчу кадрларның ам-даа шүүшпен, тывыгыр эвес, харын-даа тыңнангыр эвес, тоомча чок ажылдап турарын хереченлеп турар-дыр.

Хүндүлүг номчукчу! Силерниң ажыл, амыдыралынарда, ажылдап турар бүдүрүлгенерде кандыг таварыла чок чүүлдер барыл, эде тургустуунуушкунну моондактап турар, аңаа дүүшпес чүү барыл база эки чүү кылдыгыл турарыл, бижиириңерни дилеливис.

М. САЯ,
«Шынның» корр.

«ШЫҢГА» ХАРЫЫ

«ХОЙЖУНУҢ ХОМУДАЛДАРЫ»

Ындыг эгелиг корреспонденция бо чыдың февральда № 50 «Шынга» парлаттынган. «Тере-Хөл» совхозтуң Каргы бригадазында хойжу А. Д. Кызылдың коданында кыштаглаашкын хүр-чаагай эртип турар. Ынчалза-даа малчын кижиниң амыдырал хандырылгазынче кичээнгей салбас чорук ук совхозта ам-даа барын, малчын коданнарда политмассалыг ажылда чамдык четпестерни ооң автору Г. Санчаа бижээн.

Совхозта партком секретары С. Г. Чигжит, Шынаа көдээ Советтиң күүскомунуң даргазы Б. И. Эрексен олар редакцияже харыны чорукан. Чагаада бижээн фактыларны парткомнуң болгаш көдээ Советтиң күүскомунуң каттышкан хуралынга сайгарып чугаалашканын ында дыңнадып турар.

Совхозтуң дирекциязы, партком, көдээ Советтиң күүскому кыштаглаашкынының өгезинден-ле удуртур ажылдакчыларны, тускай эртемниглерни малчыннар коданнарынга харыысаалгалыг кылдыр хуваагаан. Оларга шеф дузазын доктаамал чедирери-биле суурда албан организацияларны база хуваагаан турган. Шынаанын Даг-Тала девискээринде малчыннарга, ооң иштинде Узуи-Хөлдө малчын А. Д. Кызылдың коданынга кыштаглаашкын үезинде харыысаалгалыг кылдыр мал эмчизи коммунист Д. И. Балганны чоруткан. Хой солдаашкынының үезинде коданнарга ол үргүлчү барып, ветеринарияның дузазын чедирип турар. Бо чугула айтырыгны парткомнуң, күүскомунуң хуралдарынга дыңнап келген.

Совхоз малчыннарны өг-кидизи, одаар мыш, кероспи, чугай болгаш өске-даа чүүлдер-биле хандырып турар. Дус-биле хандырылгада үзүктелинишкиннер турганы шын, ооң-биле ам удазас малчыннарны хандырар.

Ол ышкаш Узуи-Хөл, Даг-Тала девискээринде үш чумар-бажыңны тутқан, а материал болгаш печкалар чугундан ажыглаттынмаан. Ам аңаа демир суугуларны салыры-биле белеткеп турар. Бо чылын ийи чаа чумар-бажыңды тудары планда юрдүнгеп. Эрткен чылын саанчыларны, ыраккы Балыктыгның малчыннарын тускай хеп-биле хандырган. Бо чылын оны хойжуларга база бээр. Каргыда, ылаңгыя Узуи-Хөлдө, Даг-Талада малчыннарга солун, сеткүүл чидиргеан үзүктелинишкин чок.

Авторнуң малчыннар ортузунга политмассалыг ажыл чорувайн турарын бижээн чамдык фактылар бадыткаттынмайн турар. Партпомнуң бадылаанын план ёзугаар малчын бригадаларга агитпультбригада график ёзугаар комплекстиг үнүүшкүнүү кылып, кинону көргүзүп турар. Кыштагдаашкын өгезинден бээр мындыг үнүүшкүннерим Каргы бригадазынче дерт, Балыктыгже ийи удаа кылган. Культура бажыңының шын болгүмүнүң киржикчилери В. Ш. Көкоолдуң «Самбажык» деп шинизин малчыннарга, саанчыларга, суурнуң чурттакчыларынга сонуургаткан. Политмассалыг өске-даа ажыл-дарны чорудуп турар.

Ниитизи-биле малчыннар ортузунда политмассалыг ажылда чамдык четпестер бар, ону эдериниң хемчеглерин ап чорудуп турарын ук харыында дыңнаткан.

САДЫГЖЫЛАРНЫҢ АЖЫЛ-ХЕРЭЭ

Ак-Туруг көдээ Советиниң девискээринде турар бараан магазининиң коллективинде херээжен улус ажылдап турар. Олар шупту-ла Кызылдың кооператив училищезинин болгаш Красноярскиниң садыг техникумун доосканнар.

Магазинниң эргелекчизи Татьяна Маадыровна Байыр-оол 1967 чылда Кызылдың кооператив училищезин доосканнаң, дораан-на ажылдай берген. Ол баштай Арыг-Үзүүнге бир чыл садыглаан, өг-бүлезиниң айны-биле Ак-Туругга келгеш, ында 20 чыл чеде берген. Ол үениң иштинде ооң дуржулгазы улгатқан. Ынчангаш чаа келген садыгжыларны чонның негелдезин бараан-биле хандырарын, садып ахыкчыларга эвээш үени чарыгдап тургаш, культурлуг хандырылганы чорударынга өөредип келген.

Ыраккы кыштагларда малчыннарга чедип, кажаазының көрженин коптарып, бажыңын чугайлаар, кызыгбулунун дериир ажылдардан чыда калбас.

Ол ышкаш чурттап турар суурунга корум-чурум тудар талазы-биле эки тура улусчу дружиналың кежигүннери айда ийи катап дежурныйлаашкынны чорудуп турар. Берге кижизидилгелиг уругларыңг ада-иелер-биле тускай беседалажышкынны кылып, хулиган херек үүлгеткен уругларның ада-иезин эш хуу судунга көөрү-биле тускай комиссияже шилчидип бээрин чедип алганнар.

Магазин коллективи социалистиг чарышка идепкейлиг киржип турар. Олар Арыг-Үзүүнүң № 1 хеп магазини-биле социалистиг чарыштыг. Эрткен чылдың түңнели-биле алырга ол коллектив бирги черни алгаш, Арыг-Үзүүнде кооперацияның садыглар аразында шилчип чоруур вымпели-биле болгаш өртектиг белектер-биле шаңнаткан.

Ол ийи бешь чылдың ийиги чылын багай эвес эгелээн. Январь айның бараан садарының планын 104, а февральдың — 102 хуу күүсеткен. Социалистиг чарыштың түңнелин үндүрүп турган, ооң чүгле план күүселдезин эвес, а ай санында коржаа кежигүннериңге чурттакчы чонну хүлээп алыр талазы-биле суртаал ажылын чорудуп турарын база көөр. Ак-Туругтуң хеп садыы ол ажылды эки чорудуп турар. Ам коржаа кежигүннери сес чүс ажыг кижи.

Т. М. Байыр-оол Ак-Туруг көдээ Совединиң депутады, суурда херээженнер чөвүлелиниң кежигүнү. Ол хейниитичи даалгаларны ак сеткилдиг күүседип, соңгукчуларының мурнунга отчёдун берип, оларның чагыгларын күүседир талазы-биле айтырыгларны удуртур черлерге чогуур үезинде тургузуп турар.

Депутаттың удуртқан коллективи Улуг Октябрьның 70 чыл оюн бир айларның планын аңаа чедир күүседир дээш бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдан турар.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ.
Ак-Туруг суур.

ЧУРУКТАРДА: садыг эргелекчизи Т. М. Байыр-оол; аныяк садыгжы В. Чүльдүм. И. ДАМБАНЫҢ фотолары.

Пропагандистерге болгаш агитаторларга

ЛЕНИНЧИ ӨӨРЕДИГ БОЛГАШ ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН

«Ёзулуг революсчуга эң-не улуг айыыл — харын-даа кара чаңгыс айның болза революстуг чоруунуң хөөредири, революстуг аргаларны чогуур үезинде болган чедиишкиниит ажыглаарының хемчеглерин база байдалдарын уттуптарын болур деп, В. И. Ленин чаа экономиктиг политиканың (НЭП) эгелээн чылында бижээн.

Шынап-ла, революсчулар мындыг чазыгларны кылгыявап. Социализм үезинде шуутту улус ниитилелдиң эргелажы дээш ажылдаар болгаш кылган ажылының улуг-ортээнге дүүштүр ниитилелден алыр деп 1917 чылдың октябрьга чедир санап турган.

Октябрь соолуңдеги социалистиг тургузуушкунуну практикага ол схемага адырган киирген: бүдүрүлге до дузу-биле ниитилештиримээн хей уклалтыг экономика хелээр артқан. «Пролетарлыг күрүнениң дорт айтыышкыларыны-биле үүрмек тараачыл чуртка күрүне бүдүрүлгезин болгаш продуктуларның күрүне хуваалдашын коммунистиг бөө-биле боттандырып ап болур бис деп чогуур сагыышкын чокка сакып, азы улам чиге чугаалаар болза бодап турган бис. Бистиң чазыгларывыс амыдырал корбусиең» деп, Ленин 1921 чылда бижээн. Ол чүден болганыл? Күш-ажылдың чарыгдалы хереглел-биле ёншын дүгжүп турган солчушкынну далаш узуткавы.

Ленин ынчан шынның кичээндирнин чугаалаан: «Ам тырышкынны мындыг-ла айыылдыг эвес, бодунуң аптырышкынын миниринден коргары, ооң бүгү түңнелдерни үндүреринден коргары харын айыылдыг» деп, ол бижээн. Түңнелдерни үндүргеп-даа.

Хамыктың мурнунда экономиканы өргелеп башкарарының административтиг аргаларындан ойталаары чугула турган. Чаа экономиктиг политика хостуг садыглаашкынны чөпшээрээн, рынок күрүне болган хуу секторларын «үлүчуушкун шөлүү болу берген. Ынчан хуу секторнуң туружу черде өлүп быжыг турган: 1920 чылда бараан саарылгазының дең кезии аңаа ожаажып турган, а кодээ ажыл-агыйга ооң-биле социалистиг бүдүрүкчүдеө болур маргылдажыкчы шуут чок турган.

Күрүне сектору делегей ооң соокда хамааты дайынчарынга харыысаалаан турган. Ынчангаш ооң ажык-тыын белидери-биле, улуг үлетпүрүү — күрүнениң коя чүүлүн — бот-оруула-чарыгаже шилчиткен. «Ажылчын-ның сонуургалын кодуруп, эргежок чугула бираларын текшонизмге чедирген. Ооң-биле аъш-чем айтырыгының чидиин эвээжеткен.

Тараачыл айтырыны база бир чугула талаалыг турган. Аграр секторну ниитилештирген улуг бүдүрүлгениң оруунче шилчидери нарын соруула болуп артпышаан турган. Ынчалза-даа ону база Ленин тергиин эки шинтпирлээн, ол үүрмек тараачыл ажыл-агыйларны социалистиг бөө-биле чаартыр соруула-биле оларны кооперативтаарының планын сүмелээн. Кооперация үүрмек бүдүрүкчүлериң хуу болгаш ниитилештирлээринге тургустунуп, күрүне тааарыштырылгазының ажыглаап, партияның удуртулгазы-биле чоруп турган.

Чылдар эрткен, ССРЭ-ге социалистиг ниитилеш тургустунган. Үлетпүрге-даа, көдээ ажыл-агыйга-даа ниитиниң улуг бүдүрүлгези ёң кол чүүл апаргаан. Ам-на харын ниитилеп продуктузун дорт хуваарынче шилчиниринге чүү-даа шаптыктаас ышкаш сагындырган. Үне дүрүмүн, бараан-акша харылзаалардың тоол көрбес чүүл тыптып ээп, харындаа социализминиң политэкономизинда рынок деп сес багай сес чыгыы апарган. Күш-ажыл барымдаалап хуваарының принцини болуу болуп артса-даа, ол бодунуң ылап утка-шынарын чидирген: күш-ажылга дүүштүр дээрге-ле ооң өртек-үнезинбиле дээш ол, а ооң ёң-не шын хемчеэлии чүгле рынок — ажылчын күш бараан эвес, акша капитал эвес, кижиниң кижи молчүвее социалистиг рынок берип болур.

Бараан-акша харылзаалары чедир үнелевейн турганы дыка хей таарымча чок чүүлдерни тывыдырган: деңнештирилгени, өртек доктаадырында субъективизм чоруктуу, бюрократизмни, барааннар чедиишпес чоруктуу, а ол бодунуң халчээнде чинжең садыглаашкын кылырында, күш-ажылчы эвес орулгалар алырында, продукциянның артыкшылдыын олар тодаргай негелделер ёзугаар канчаарын боттарының кижиниң молчүүрүн хоруп турар. Ооң-биле кады ол херек кырында ажыглаан база ССРЭ Конституциязының чогуур чүүлдеринде айтқан хей чүүлдерни юриднктиг быжыглап турар.

Евгений БЛИНОВ,
ПМА-ның корр.

Чуруккучу И. Тоидзенің «В. И. Ленинниң Финляид вокзалынга кулактыг машина кырындан чүве чугаалап турары. 1917 чылдың апрель 3-е. деп чуруу.
СЭТА-ның фотохрониказы.

Экономиктиг өөредилге

ДЭЭШТИИН, АЖЫКТЫЫН ЧЕДИП АЛЫР

Дүргедээшкинниң болгаи эде тургустуунушкунуң амгы үе чалазында ажылчы чонуң экономиктиг өөредилгезин үндезинге-биле эжиждеринче партия кичээнгейин салып турар. Өөредилгениң дузазы-биле ажылчын кижи бүрүзүнүң энергизазын, билиин, күжүн, арга-дуржулгазын мөөнештирери — салдының турар сорулгазы бот-тандырарының база бир кол бырааы болур.

СЭКП Бай-Тайга райкому партия Төп Комитединиң «1986-1987 өөредилге чылынга ажылчы чонуң политиктиг болгаи экономиктиг өөредилгезин организастаар дугайында» доктаалын удуртулга болдургаш, үениң негелдезинге, дыңнакчыларның сонуургалынга, туе черинге кинти байдалынга дүүштүр өөредилгениң бүгү хевирлеринге эде тургустуунушкунну чорудуп турар. Экономиктиг өөредилге системазында материалдыг бүдүрүлгеде ажылдап турар кижилерниң 61 хуузу өөренип турар.

«Бүдүрүлгени интенсификастаары» деп курсту өөренимээн, ажыл-агыйның ямзыбүрү адырларының онзагай байдалдарын, дыңнакчыларның кылык-шынарын

АКЫ-ДУҢМАЛЫШКЫ ХАРЫЛЗАА

Украин шүлүкчү Микола Пшеничныйның Тываның комсомол шанчылының лауреады болганын билир бис. Ол аксы-дуңма ийи чонуң харылзааларының сайзыраарынга бодуның эвээш эвес үлүг-хуузун киирип турар. Украинаның солунналарынга болган журналдарынга тыва чогаалчыларның чогаалдарын украин дылче очулдурган парладып турар. Микола Пшеничныйның очулгазы-биле М. Кенин-Лопсанның, Ю. Кюнзегештиң, В. Серен-ооллуң, А. Хованыгның, Н. Куулардың болган ескелериниң-даа шүлүктери үнүлээн.

Чоокта чаа Ровно областың «Кызыл тук» деп солунга чогаалчы Монгуш Кенин-Лопсанның шүлүктерин украин дылга парлап үндүрген. «Кежээ», «Артуро Тосканини Ийиме суурда», «Үнмер», «Мээң чүрээм» деп шүлүктер ында киргей. «Украинаның аныяктары» деп солунга оларла чогаалчының бичим уругларга бижээни «Хөөрүк», «Сүттүң ак оюу» деп чечен чугааларын база парлаан. Бо чорук Улуг Октябрьның 70 чыл ойнга тураскаадып, «Улустарның найыралы — литератураларның найыралы» деп девиз-биле бистиң чуртувустуң кадбарган улуг ажылхеректиң бир тодаргай керечиин болуп турар.

Т. ШИМИТ.
библиограф.

Школачыларның часкы дыштанылгазы

НОМ НЕДЕЛЯЗЫ

Республиканың школачыларының часкы дыштанылгазы хөлүг эгелээн. Кайыда школага ном неделязының ажыдымышкыны солуп болган.

Кызыл хоорайның школаларының оореникчилери март 24-те хөгжүм-шин театрынга чыглып келген. Фойеге ном садарын организастаан. Залды номнарның мавдырларының чуруктары-биле, ном дугайында үлегер чугаалар-биле каастаан.

Ном неделязының ажыдымышкынынга — уругларның аяк байырлалынга чогаалчылар база кирипкен. Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы, хоорайның чогаалчы Леонид Чадамба, шүлүкчүлер Екатерина Танова, Чооду Кара-Кыске олар уруглар чогаалының болган боттарының ажылдарының дугайын школачыларга чугаалап бергеннер. Уруглар номнарының каасталгазының дугайын Тыва АССР-ниң алдарлыг чуруукчузу Иван Салчак таныштырган.

Хөгжүм-шин театрының артистери школачыларга номнар мавдырларынга тураскаадыкан концерт көргүзеп. Мындыг солуп байырлалды Чуковский аттыг уруглар библиотеказы (директору Аичымаа Калга-оол) организастаан эрткирген.

Бистиң корр.

ЧАШТАРЖЕ КИЧЭЭНГЕЙ

Аваларны болган чаш уругларны камгалаарынче ынчаногей хүн келген тудум үлегдип турар. Ында тураскааткан кежээки Самагалдайның район библиотеказының ажылдакчылары Культура бажыңынга организастап эрткирген.

Кежээге ава-иелер хөй чыглган. Олар уруглар эмчиин Клара Тиновнаның, кежээниң Самагалдайның район библиотеказының ажылдакчылары Культура бажыңынга организастап эрткирген.

Кежээге ава-иелер хөй чыглган. Олар уруглар эмчиин Клара Тиновнаның, кежээниң Самагалдайның район библиотеказының ажылдакчылары Культура бажыңынга организастап эрткирген.

Авалар

Бүгү чурттарның пролетарийлери, каттыжыңар!

ШЫН

СЭКП Тыва обкомунуң, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң болгаш Министрлер Чөвүлелиниң органы

1987 чылдың март 31 вторник № 76 (13376)

1925 чылда үнезилеттингеш. Өртээ 3 кереек

М. С. ГОРБАЧЕВТУҢ ЧЕХОСЛОВАК СОЦИАЛИСТИГ РЕСПУБЛИКАЖЕ АЛБАННЫҢ АЯН-ЧОРУУНУҢ ДУГАЙЫНДА

Чехословакиялыг Коммунистиг партиязының ТК-ның чаагай-биле СЭКП ТК-ның Чиргизи секретары М. С. Горбачев ЧССР-ниң албанның пайыралдыг аян-чоруун чоокку хүнерде кылып бээр.

(СЭТА).

МОСКВАДА ЧЕДИП КЕЛГЕНИ

Великобританиялыг Премьер-Министри М. Тэтчер албанның аян-чоруун кылып Москвада март 28-те совет удурлуглуң чаагай-биле чедип келген.

Аэродромга ону СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң Министрлер Чөвүлелиниң Даргазы Н. И. Рыжков, СЭКП ТК-ның Политбюро кежигүнү, ССРЭ-ниң дашкы херектер министри Э. А. Шеварднадзе, албанның эске-дээ кижилери угуп алган.

Аэродромдан мотоциклчилерниң хүндүлүг тамылыгына удеди алган автомашиналар хоорайже чорупкан.

• • •

Кремльдиң Улуг ордузунга Георгий залында М. Тэтчерге СЭКП ТК-ның Чиргизи секретары М. С. Горбачев кадайы-биле байыр чедиргеш. Оон соонда кыска беседа болган.

(СЭТА).

Бии-Хемниң «Хадың» совхозта шалып. чыларының одуруун баштап турартарның бирээзи, он бир чыл механизатор стажтуг Александр Ондар Улуг Октябрьның 70 чылынга төлептиг ужуражыр дээш хүүзүнда бедитиеп хүзээлгелиг ажылдан турар. Ол часпы ажыңдарга кирер «Т-150» тракторун бүрүп сеткеп доозукпан. Сеткелгениң шынарын комиссия эки деп үнелээн.

ЧУРУКТА: А. Ондар.
А. МОНГУШТУҢ фотозу.

Юбилейлиг чылдың ийиги кварталын чаа күш-биле эгелээр

70 ЧЫЛГА–ҮШ ЧЫЛДЫЙЫН

Кызылдың чүк соортур № 1 автотранспорт бүдүрүлгезиниң чолаачызы Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады Виктор Иванович Баев Октябрьның социалистиг Улуг революциязының 70 чылынга үткүштүр бет чылдың үш чылының планныг даалгазын күүседиргин хүзээгеп. Мурнакчы чолаачы СЭКП ТК-ның совет улуска Кыйгырыкка сорук киргеп улам шүдүргү ажылдап турар. Эрткен чылын ол ийи чылдың планныг даалгазын күүседиргеш, ийиги чылдың августуң үлүүнде кииришкир ажылдап турар.

Нииттизи-биле № 1 АТБ-ниң чолаачылар болгаш септекчилер бригадалары Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг үткүүр дээш эрес-шүдүргү ажылдап турар. Чолаачылар В. Уланов, А. Власенко, Г. Морозов, Р. Насыров болгаш оскелер-даа үеэн мурнап чоруп турар. Александр Петрович Козлейконуң удуртканы ийи чылдың планныг даалгазын күүседип, үеэн мурнап ажылдап турар. Бригадир боду ам бүдүн чартык чылдың планныг даалгазын күүседип болгаш 70 чылга үткүштүр ийи чылдың планын күүседиргиге бүзүредиг.

А. СОКОЛОВА,
№ 1 АТБ-ниң план киллизиниң экономизи.

АЖЫР КҮҮСЕТКЕН

Октябрьның 70 чылынга үткүштүр совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыкка сорук киргеп Кызылдың эт комбинадының коллективи планныг даалгаларны болгаш социалистиг хүзээлгелерин ажыр күүседир дээш улам кызымаккай ажылдап турар. Комбинаттың цехтериниң болгаш бригадаларының арасында чарыш түгүл планның хемчээл көргүзүглериниче угланган эвес, а харын продукцияның шынарын экижидиргиниче угландыр күштелген.

Бо чылдың бирги кварталының планын колбаса болгаш эт-үс цехтери март 30-не 103 хуу күүсеткеп. Планның күүселдезиниге түс-түс бригадалар болгаш ажылчыннар ажылга бедик харысаалгалыг организастыг чоруу-биле үлүүн киргеп.

И. САГАН-ООЛ,
эт комбинадының план киллизиниң начальнигы.

АРГАЛАРНЫ БОДУНДАН ДИЛЭЭР

Улуг-Хем районда «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң Торгалыг сүт-бараан фермазы бодунуң арга-дуржулгазының талазы-биле районда хоочун коллективтериң бирээзин. Мында 24 саанчының чедиир эртеки чылын «ийи муңгуларының» одурүмүнде киргеп. Зинаида Узун-оол, Светлана Натпит-оол, Ольга Сандажык оларның коргүзүүр 2250 хитрдеп 2418-ке четкеп. Ынчангаш бир инектеп-це саап алыр сүттүң деңзинин амгы хүнерде турганындан мраква ажыры болуруп мурнакчы саанчыларның коргүзүглери хереченнеп турар.

Экономикага эге тургустуушкунунуң баштайгы чылында Торгалыгның саанчылары, кадарчылары, бызаа ажаакчылары эки түңнелдерни чедип алган. Олар бирги класстың 830 тонна сүдүн күрүмеге сапкан, ферма 463 баш чаш быжаазы камгалап алган. Ажыл-агыйның санхем планында көрдүнгенин ёзугаар алырга, бо сан-чурагайлар элээн бедик. Тодарлайлап чугаалаарга, сүт садарын 112 хуу, баш · бүрүзүнден сүт саварын 123 хуу, тед алырын 117 хуу, продукцияны садарының шынарын 100 хуу кылдыр боттандырган.

Совхозтуң төп сүт-бараан фермазында кижилер боттарының хаанганы ажыл-херээнге харысаалгалыг деп чүвени ында күш-ажылды организастаанындан көрүп болуур. Ынчалза-даа мында ам-даа шиитпирлээр ужуруглуг сорулгалар хей. Бир дугаарында, ажылды механизастаарын чедип алыры улуг бергедээшкиннерде. Моон мурнунда мында ийи ферма турган. Ам оларны каткаш, ийи аңгы бааза кылдыр эде организастаан. Бирги бааза-да эвээш болук кирер чамгыс кажаапы механизастаан. «Ийи муңгулар» чогум-на ук бааза-да. Ынчангаш күш-ажылды кайда-ла чиигеткин болдур, мында коргүзүглер бедик дээрээн айтыры артыш эвес.

Брустан тутка, механизация төлевилелдиг оран-савадан дудаа чок, ишти деткеп кажааларда ферманың саар инектериниң хей кезии ажаалдыва турар. Мында бүгү ажылдарны хол-биле кылыр. Оон калында мал кажааларының септелгезин кылбаанындан шала алдаадан суг сыстып чыдар. Саанчыларның болгаш кадарчыларның чугаазы-биле алырга, мындыг байдал мурнуку үелерде база турган. Шалаларының алдында оңгарны алгыдып, оларны эде-хере кылып алырында бергедээшкиннер чок. Чүгле септелге эвес, саалдаанда бүдүүн механизацияны мында кылып ап болбас бе? Чүгле ягелев каап, тудуун ара каапкан чаа кажаанын кажан ажыглалга кирери билдинмес. Ынчангаш саанчыларым, кадарчыларым, бызаа ажаакчыларының ажылын чиигедирим ескээртеп мынап олурбайн, ажыл-агыйның курлавырларындан дилезе, дүрген боттанып болгу деп-дир. Эде туруструшкунуң нуң негелдеан-даа ышкыт болгай.

Торгалыг сүт-бараан фермазының ажыл-ишчилериниң ажыыдаар байдалдарын багай тургусканын район иштинге болган хуралдарга каш удаа шүгүмчүлээн. Бо талазы-биле кандыг-даа хемчегер алдынмаан. Чижоо, саанчыларда күүле чамгыс-чаңгыс халаттар берген. Оңу доктаамал чүп алыры берге. Аъш-чем продукциязы бүдүрүп турар ажылчыннарның кедип алган хевин дооратан коорге, чаржынчының ажыл-агыйның удуртукчулары бижип турарлар боор.

Аңаа чоруп турар үемде, профком даргазы С. Шивит-оол, селекционер-зоотехник Л. Аңай, ийиги бааланың учетчигы А. Кенден олар-биле ужурашкан мен. Ук эштер боттарының ажылынга бердинген улус болду. Ынчалза-даа оларга хамааржы бээр четпестер база бар. Социалистиг чарыштың, коргүүлгелериң ажык-чарлыын бодуу-чогуурулу-биле боттандырган. Түңнелдерни он хонуктан үндүреп шагдан бээр чамчылчаан турган. Ынчалза-даа сөөлгү үеде социалистиг чарыштың одуушкен. Ам бирги квартал төнүп турар. Эрткен чылдың ноябрь, декабрьның шаңналарын саанчыларга ам-даа тыыспаан. Совхозтуң кол бухгалтери С. Ваулина шаңнал акшазы чок деп чылдагаанынан каарга, партком, дирекция чөпшээрежип олурары тааржыр бе? Ол ышкаш фермада коргүүлгө самбыразын чаартып, саанчыларның социалистиг чарыжының негелделерин улам тодаргайлаарын чедип албаан. Ылаңгыя бир саанчының хүнде инити саган сүдүн коргүскеш, бир инектеңне чеже литр саганын айтыпаан. Оларның түңнелдерин хүнүң коргүүп, кижи бүргүүнүң хүзээлгелерин кавчаар күүседип турарын чырыдары чугула.

«Күш-ажылдың хостуу» совхозта мал чеми четпир, артыкшылыя еске ажыл-агыйларга база садып турар. Малдың чемгерилгези эки. Чамдыкта комбикорм, чарба үзүктели бээрииден саалда эвээжей бээр. Сигенни далганнадыр дээрбедээш, инектерге берип турар. Чем болбаазырадыр цехте чүгле суг чылдырып, чаш бызаларга чем хайындырары-биле чйлешкеп. Механизастаан кажаада инек ижер суг дамчыдар система эрткен чылын үрелгеп. Каап берген чемниң инек долузу-биле чивес. Ынчангаш ону үндүр эжер ужурга таваржыр. Мал чеми хөвөр черлерде Торгалыг сүт-бараан фермазының үндүр эжип турар чеми долузуда хей. Башкының харысаалгазы, ооң эде тургустуунуп ажылдарды черле чугула. Бегай ажылдан турар эге класс башкыларының урааңдан оларның кижизиттиргиниринниң 30 хуузу номчуур билбес, 17 хуузу ковудедир таблицаны шиңгээдип албаан болган, уруглариның 18 хуузу хыналда диктантыны бижип шыдаавазынар.

Эге класстарга күш-ажыл кижээлиниң 129 кабинеди, 225 мастерская школаларда тургустуунган. Үстүкү класстыларга кабинет, цех бааланы быжыглып орар. Күш-ажыл ортедилгезин чедиишкинниг организастаан школалар-биле ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелериниң сырый харылаазаашкыл чижээн Суклак школазы биле «Суклак» совхозтуң, Кызылдың күш фабриказы-биле Кок-Тей школазының, Улуг-Хемниң Торгалыг школазы биле «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң база Чөөн-Хемчиктиң Чадаананың № 1, Хайыракан школазының чижээнден көрүп болур. Бай-Тайганың Бай-Тал, Тээли ортумак, ол ышкаш Бии-Хемниң чамдык школаларының баазы бүдүрүлгелер-биле харылаазаа эки. Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезин доктавмал чорударын бодаавас чоруктар чамдык районнарда, баазы бүдүрүлгелерде бар.

Амгы үеде республиканың кодээ школаларында 3,5 мун үстүкү классчылар кодээ ажыл-агый талазы-биле мергежилдерге ооренип турар. Ынчаныыже бо айтырыгда четпестер хей, школачыларның механизастаан хевээры чок, совхозтар оларны боттарының түскей салбырлары кылырын сагын майын турар хевээр.

Организакчы болгаш кижизидилге ажылының кол төвү школа, класс, комсомол-пионер организациязы болуурун школа реформазы айтып турар болгай. Шынаа-даа болза бо адыгга ооренирин-дериниң боттарының бот-бар-карылаазын эки чедип ал-байн турарны коңчуг четпес. Уруглар биле ажылдавас-тың чүгле шалың өстүргени, материал-техниктиг баазаны быжыглаары кылдыр-кыдыра бээри турар. Ооредилге-кижизидилге чорудулгазында, уруглардың биилии үелеп көөрүнде, ооң дедиелинде үүү ескерилгенил деп айтырыг азаан хей таварылгада харыы чок артып турар.

Айтырыгны үениң негелдезин ёзугаар үгаан бодаавас чорук, реформаны боттандырарынга башкы бүрүзүнүң ролюн идепкейжитпейн турары бурунгаар базым кылырынга ажыы-биле шаптыктап турар. 4—10 класстарның башкыларының түүле 97,8 хуузу дээди эртеминг. Сөөлгү үш чылда 1782 башкы аттестация эртиеп. Оларның 94,3 хуузу албан-дужаалынга дүүлүп турар.. Аттестацияга негелдеп ам-даа күштелдирери база чүүлүл. Кадрларның үнер-кииреп чоруунуң хей болуп турарындан кижизидикчи башкыларның, пионер вожайтыларының аттестация планы күүсеттинмейн турар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч). Пленуму бүгү звеноның кадрларынга бедик негеддени салган. Бедик харысаалгалыг, бодунга негелделиг ажылдаарын башкы бүрүзүүдеп ие негеп турар. Эки ажылдыг школа удуртукчуларын илеткелчи демдеглевишпаан, даасхай ажылынга харысаалга чок эштерни солун турарын чугаалаан. Ылаңгыя Тес-Хем, Өвүр, Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Кызыл районнарда районо аппарады

(Төнчүзү 2-ги арыында).

КВАРТАЛДЫЙЫН КҮҮСЕТТИВИС

СЭКП Төп Комитединиң совет улуска Кыйгырык-биле бистиң ферманың коллективи таныжаан болган ону бүрүнү-биле деткеп турар.

Юбилейлиг чылда бедиткен социалистиг хүзээлгени алдымыс, чылда 610 тонна сүт бүдүрер планывысты 620 тонна чедирер дээш бо хүннерде улам күжениишкинниг ажылдап тур бис. Чыл эгезинден март ортанга чедир 130 тонна бараанныг продукцияны бүдүрүп дужаар тургаш, 133 тонна сүттү күрүмеге дужаагаш, юбилейлиг чылдың бирги кварталының планныг даалгазын ооваддазы хуусаадан эрте 102,4 хуу кылдыр күүсеттивис.

Бистиң коллективте коммунистиг күш-ажылдың шалыычылары хей. Тодаргайларга, фермавыс удуртукчузу, Тыва АССР-ниң Дээди Совединиң депутады А. Монгуш, район Совединиң депутады Ш. Куулар болгаш оон-даа оскелериниң планныг онаддаларны күүседиргине үүү улут. Дуржулгалыг бо саанчылардан айгыда коммунистиг күш-ажылдың шалыычылары деп ат дээш тогладыкчы бау-биле чылдан турар коллектив кежигүнүнүң бар. Шыдыгларга О.-С. Сат, З. Сат, Т. Куулет, М. Монгуш, К. Монгуш, П. Куулар болгаш оон-даа оскелер хамааржыр.

Бригада херээжиниң негелделерни ёзугаар фермавыс коллективиниң социалистиг чарыжының түңнелин профзавкел комитеди чедип хонуктап үндүрүп, кымның канчаар ажылдап турарын оон кылганы-биле түңнеп, тиилекчилерге, эки ажылдаанарга материалдыг болгаш моралдыг деткимчени көргүзүп турар. Саар болган төрүүр инектериниң деңгилдези эки, бызаалар хорамча чок доруттун турар. Јоовегеримирлиг болгаш экономиктиг өөредилге биске улуг дузалы көргүзүп турар. Кичилдерге коллективтиг керээниң болгаш боторулга-чарылганың ужурдузазын өөренип, ону ажылхерээвис-биле холбаштырып турар бис.

Чүрттүң социал-экономиктиг хөгжүдеэнинң орулуга бистиң хүн бүрүде кылып турар ажылывыс, базым бүрүзү делгей политиказынга улам улуг салдарны чедирип турар дээрзин долу хемчээлдин-биле медереп билирине бисти партия кыйгырып турар. Анда улам сорук киргеп, Улуг Октябрьның чырыткылыг юбилейин күш-ажылчы бедик көргүүлгелиг үүү ажылдап турар коллектив кежигүнүнүң бар. Шыдыгларга О.-С. Сат, З. Сат, Т. Куулет, М. Монгуш, К. Монгуш, П. Куулар болгаш оон-даа оскелер хамааржыр.

Д. ОНДАР.
СЭКП-ниң XXII съездиниң аттыг совхозтуң Дөртүн сүт-бараан фермазында саанчы.

Чөөн-Хемчик район.

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ САГЫШ САЛЫЫШКЫНЫ ДЭЭШ

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН: республиканың башкыларының III съездизи

Съездиге ийи илеткелди дыңнап чугаалашканым биилир болгай бис. Чырыдыышкын министри Н. С. Конгарның-даа, Профтехоорединиг талазы-биле күрүне комитединиң даргазы Я. Б. Сарбаанның-даа илеткелинде школа реформазын боттандырып турарында чамдык чедип алдынган түүлдер-биле чергелештир ажылда четпестер дугайын хөйү-биле демдеглээн. Ол ышдыг-даа болур ужурлуг. Партиниң XXVII съездизиниң болгаш СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлери ажыл-херекти эң-не хынамчалыг, бедик негелделиг ёзу-биле шүгүдүүп көөрүн негеп турар. Эде тургустунуушкунга сөөң үлүүн кандыгыя, сөөң ажылыңда чаа чүве чүл, четпестерни кайчаар чайладырыл дээн чижектиг айтырыглар бөгүн кандыг-даа адырда ажылдап турарларының мурнунда чидии-биле тургустунган.

Бүгү-ниити ортумак өөредилгени боттандырып турарында четпестер ам-даа бар, өөредилгейн ара каар чоруктар Каа-Хем, Өвүр, Чөөн-Хемчик районнарның, Кызылдың чамдык школаларында бар. Алды харыыларны өөредириниг материалдыг бааза болгаш башкы кадрлар-биле хандырылга чугула айтырыг болуп турар. Ылаңгыя чаа өөредилге чылынга белеткел үезинде ол айтырыгны үндезини-биле экижидер ужурлуг.

Министриң илеткелиниг дараазында айтырыгларже кичээнгей салдынган. «Информатиканың болгаш сагыш-салгага техниканың үндезиниериниң» өөредириниң базазы кошкак. Бар. эвээш саанныг кабинеттерни чедир ажыглаарынче, оларны дүрген дерип кылырынче школа удуртукчулары сагыш салбайн турар. Школачыларның өөредилгезиниге болгаш кижизидилгезиниге шиитпирлиг рольду эге школа ойнап турар. Мында коңчуг эки ажыглаан турар башкылар школа саанныг бар-даа болза, эге звенода четпестер ам-даа хей. Башкының харысаалгазы, ооң эде тургустуунуп ажылдарды черле чугула. Бегай ажылдан турар эге класс башкыларының ураңдан оларның кижизиттиргиниринниң 30 хуузу номчуур билбес, 17 хуузу ковудедир таблицаны шиңгээдип албаан болган, уруглариның 18 хуузу хыналда диктантыны бижип шыдаавазынар.

Эге класстарга күш-ажыл кижээлиниң 129 кабинеди, 225 мастерская школаларда тургустуунган. Үстүкү класстыларга кабинет, цех бааланы быжыглып орар. Күш-ажыл өөредилгезин чедиишкинниг организастаан школалар-биле ажыл-агыйларның, бүдүрүлгелериниң сырый харылаазаашкыл чижээн Суклак школазы биле «Суклак» совхозтуң, Кызылдың күш фабриказы-биле Кок-Тей школазының, Улуг-Хемниң Торгалыг школазы биле «Күш-ажылдың хостуу» совхозтуң база Чөөн-Хемчиктиң Чадаананың № 1, Хайыракан школазының чижээнден көрүп болур. Бай-Тайганың Бай-Тал, Тээли ортумак, ол ышкаш Бии-Хемниң чамдык школаларының баазы бүдүрүлгелер-биле харылаазаа эки. Школачыларның күш-ажылчы кижизидилгезин доктавмал чорударын бодаавас чоруктар чамдык районнарда, баазы бүдүрүлгелерде бар.

Амгы үеде республиканың кодээ школаларында 3,5 мун үстүкү классчылар кодээ ажыл-агый талазы-биле мергежилдерге өөренип турар. Ынчаныыже бо айтырыгда четпестер хей, школачыларның механизастаан хевээры чок, совхозтар оларны боттарының түскей салбырлары кылырын сагын майын турар хевээр.

Организакчы болгаш кижизидилге ажылының кол төвү школа, класс, комсомол-пионер организациязы болуурун школа реформазы айтып турар болгай. Шыдыг-даа болза бо адыгга ооренирин-дериниң боттарының бот-бар-карылаазын эки чедип ал-байн турарны коңчуг четпес.

Уруглар биле ажылдавас-тың чүгле шалың өстүргени, материал-техниктиг баазаны быжыглаары кылдыр-кыдыра бээри турар. Өөредилге-кижизидилге чорудулгазында, уруглардың биилии үелеп көөрүнде, ооң дедиелинде үүү ескерилгенил деп айтырыг азаан хей таварылгада харыы чок артып турар.

Айтырыгны үениң негелдезин ёзугаар үгаан бодаавас чорук, реформаны боттандырарынга башкы бүрүзүнүң ролюн идепкейжитпейн турары бурунгаар базым кылырынга ажыы-биле шаптыктап турар. 4—10 класстарның башкыларының түүле 97,8 хуузу дээди эртеминг. Сөөлгү үш чылда 1782 башкы аттестация эртиеп. Оларның 94,3 хуузу албан-дужаалынга дүүлүп турар.. Аттестацияга негелделеп ам-даа күштелдирери база үүүлүл. Кадрларның үнер-кииреп чоруунуң хей болуп турарындан кижизидикчи башкыларның, пионер вожайтыларының аттестация планы күүсеттинмейн турар.

СЭКП ТК-ның январь (1987 ч). Пленуму бүгү звеноның кадрларынга бедик негеддени салган. Бедик харысаалгалыг, бодунга негелделиг ажылдаарын башкы бүрүзүүдеп ие негеп турар. Эки ажылдыг школа удуртукчуларын илеткелчи демдеглевишпаан, даасхай ажылынга харысаалга чок эштерни солун турарын чугаалаан. Ылаңгыя Тес-Хем, Өвүр, Бай-Тайга, Сүт-Хөл, Кызыл районнарда районо аппарады

(Төнчүзү 2-ги арыында).

ЧУРУКТА: республиканың башкыларының съездизиниң делегаттары. Ортуузунда — башкыларның Бүгү-ниилел съездизиниң делегадынга соңгуттурган Девлеңмаа Маадырровна ЧАГАР-ООЛ — Тес-Хем районуң У. Шыңаа ортумак школазының директору.

КИЖИ БҮРҮЗҮНҮҢ САЛЫЫШКЫНЫ ДЭЭШ

ЭДЕ ТУРГУСТУНУУШКУН: республиканың башкыларының III съездизи

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арыда).

докталмал солчуп турар. Башкыларны оран-бажын-биле хандырып турарында чер-черде четпестер бар.

Ниити билиг болган профессионал школаның чаа уставы база чугаалажып корүп турар. Санал-оналдарны хейнү киргизеп. Ол бүгү школаның, башкының ажылын эжиктеринче, аттардың бедиктеринче углаан.

Профтехсөредилге талазы-биле илетиелди съездиге Я. В. Сарбаа кылган болган школа реформазын боттандырын турарында шиитпирлөөрү онза чугула айтырыгларга докталган. Республиканың 11 профтехучилищезинде 4 муң ажыг сургуул 35 профессияга өөренимшаан, тудугунуң, үлетпүрүнүң болган кодээ ажыл-агыйның келир үедеги кадрлары болурунга белеткенип турардар. Училищелерниң база будүүлгелери шыырак дээш тудуг, үлетпүр организациялары болуп турар. Чыл саныында-ла 2,5 муң хире специалист доозуп үнүп турар-даа болза, улус ажыл-агыйның специалистерге хереглелии бүрүн хандырын шыдавайн турар. Материалдыг база ам-даа чегей. Чамдык тудуглар ам-даа улуг салдашкын-биле кылдыныл турар дең, илетиелчи демдеглээн.

Удуртуур болган инженер-педагогиктиг кадрларны шинчи алыры, оларның-биле ажыл эде туругстунуушкунуң негелделериниң дүүшпейн турар. Чамдык башкылар коллективтеринде дазмырган хөөн, инициатива чок чорун, чаа түүлдерни оналрын көрбеен чүрүп бөгүлөр апарган. Инженер-белең кадрларның, младшгыл мастерниң шынар составы вошаак, оларның аразында конфликтилер эвээш.

Моөң мурнунда турганымга бодаарга, өртиен өөредилге чылының түңнели-биле өөредилге-кижизидилге ажылының кол көргүзүгээри алзап өскен, мынчалза-даа ооктургаарының кандыг-даа барымдаа чок, чүге дээрге шинти ажылхеректерде эде туругстунуушкун көзүлбес, башкыларның, мастерлериң талазындан инициатива, чогаадыкчы чорун чок, боттарының ажылының түңнелин шүүмүүлекчи ёзу-биле көрбейн турар. Чыл-дагаан чокка кичээл үзүүшкүнүнерн, корум-чурум үреэшкинерн үчилищелерде ам-даа бар.

Сургуулдарның өөредилге болүүг кижизидилге ажылының төөг болган турары чедип алдынмаан. Түсүүе сургуулдар-биле ажыл кошкак, хүннүң ийнги чартымда сургуулдар-биле ажылче сагыш салдынмайн турар. Профтехучилищелериң болган база будүүлгелериң кады ажыддажыгаашының эде туругстунуушкунну кончуг оожум чорун турарын илеткелчи демдеглээн. Оон чылдагааны-биле чогуур санныг эжик ажылчын кадрларны белеткээри ам-даа чедип алдынмайн турар. Чүгле будүүлгелериниң болган ажыл-агыйларның ажылчын кадрлар белеткелиниг соңуургадыг дуваашкын түңнелинде ол айтырыг үзе шиитпирдеттинер үшүлүг.

Санал бөөри-биле бир дугаарында Ак-Довуракта № 3 профтехучилищенің төөгү башкыны Л. И. Моршева хөлүн кедүрген. Ол училищениң материал-техниктиг базазының быжыглыг келгенин, өөредилге-керегүүг материалдарының көвүдеп турааның, ооң демдеглээн. Училищеде мастерлер чедишпес, оларны тыварыпка «Тыва даг-дүүг» комбинаттың удуртулгазы дузалашпайн турар дээрзин ол хомудан чугаалаан. Училищеде сургуулдарның бот-башкарылгазы суда, комсомол организациязы бо ажылга дуза кылар туржук, секретары безин чок турган.

Келир өөредилге чылында дөртен хире башкы чедишпес болур, чүрттээр бажың чогундан башкылар кызырымас деп, Кызыл хоорайның өөредилге кидизинин эргелекчизи В. И. Воскобоева чугаалаан. Музыка башкылары база тывылбас, ооң организациялардан музыкантылар хелеэлеп, хөй чыргдалды школалар үндүрүп турар. Оон ыдай чүрттүү мурнакчы башкыларның дуржулгазын өөренип турар бис, а боттарывыстың башкыларывыстың дуржулгазын база эжыглавышаа чүл дээрзин чугаалаан.

Чадаананың № 1 школазының директору М. В. Борбай-оолду шериг патриоттуг кижизидилгенің судa болуп турары дууредип турар. Школаларда кичээлдер шынар чок ортин турар, чамдык өөреникчилер кончаар эргилери безин, черле чыскаал чүрүмүн билбес. Ук школадан соңгу чылдарда чүгле чаңгыс өөреникчи шеригниң дээди өөредилге черинче киргеп. Дайын киржикчилери-биле ужуражылгаларны чүгле школага эвес, а оларның бажыңарыкка эрттикерни өөренип керээ кандыгтыг дорааки ол сүмелээн.

Кызылдың № 2 школаның башкыны А. А. Алдын-оолун школаның өөредилге, бодүнүң ажылының дуржулгазын делегаттарга танышпырган. Чаа өөредилге номнарын парларын дүргедедирин дээн.

Республиканың школа назыны четпес уруглар албан черлериниң 1500 хире кижизидикчи ажылдап турарын, оларның үштүң бир кезинин 60 талазы-биле тускай артем чогун, ол кижизидикчилерни ийи муң чылга чедир эртеминиг болдурарының бергезин башкы училищезиниң директору А. С. Даржаа дүүрген чугаалаан:

— Училище дооскан аныктар дээди өөредилге черлеринче база кирер, ооң ажылдарже база шилчинир. Мынчан хөөрге ам бир училище ажыдары негеттинип кээр. Бистиң училищеден доозукчулар дилеэп 600 ажыг билдирипшкин. Саян артындан келген. Ындыг турбүүже, совхоздар өөренир үлүс чорутпайн турар. Училищениң материал-техниктиг базазы база ажыглавышаа чүл дээрзин чугаалаан.

Съездиге республиканың ишпики херектер министриниң оралакчызы В. И. Лукашов, школа-интернат директору П. В. Мухамедгареев, № 1 профтехучилищенің мастери А. Ч. Чаңзың, Кызылдың башкы институдунуң ректору Х. О. Ондар болган ооң-даа өскүлер сакал бергеп.

СЭКП ТК-ның кежигүнүнге кандидат, СЭКП Тыва обкомунуң бирги секретары эш Г. Ч. Ширшин башкыларның үшкү республика съездизинниң ажылынга киришкен болган делегеренгей чүве чугаалаан.

— Илеткелдерге бөлүнген сагындырга турар-дыр: үлүс өөредилгезинде чедир шиитпирлеттинмейн турар айтырыглар ам-даа хөй — деп, Григорий Чоодуевич чугаалаан. — Оларны бодамчалыг, чогаадыкчы ёаң-биле, кадры, коллективтиг шиитпирлөөр херек. Анаа партия организациларындан кичээнгейлиг болган чүүлүг болуру негеттинмер. Ол айтырыгларны чаңгыс дап бергеш, шиитпирлөөрни шыдаттынмас.

Эки эгелээшкиннерни кадбартыр херек. Республикада башкыларның 32 коллективтери болган 1200 ажыг башкылар кичээлдерин ажык кылдыр чарлаан. Эртем мурнакчыларның болган чаартыкчыларның дуржулгазындан байлыр. Ынчангаш башкы кадрларның дуржулгазын өөренип көөр, оларже кичээнгей салыр. Башкылар биилиң бединдер институтуң болган өске-даа черлериниң базазынга башкыларның мергежилиин бединдери чугула. Чамдык башкылар институт соонда «ол-ла, ам болган» дээш олурупгар, ынчан болбас.

Эш Г. Ч. Ширшин өрүе дылды өөренирин болган өөредилге-кижизидилгезинде онзалап айытkан. Эрзин, Тес-Хем, Овүр, Бий-Тайга районнарының школаларында өрүе башкылар чок. Самагалдай өртүмак школазында ийи квартиралыг башкыны школа котельнаязында кожуп каан, дыл башкылар өрүе башкы тыылбаашкыдан ол бажың эвээ турар.

Школа дооскан өөреникчилер өрүе дылды ажы билбес болган ужурундан дээди өөредилге черлеринче киреринің экзаменнерни безин тудуп шыдавас таварылгалар хөй. Институтка кирип алыргада-даа, дыл билбес кижиниң ажаа мырыңыры берге. Улуг өрүе дылды ажы өөренир төлөөде өске областтардан болган крайлардан өрүе башкыларны чалаары база республиканың өрүе чүрттакчыларындан дыл башкыларын пединститутка хейү-биле белеткээри чугула. Дылды ажы билбесте кандыг-даа эртемнин чедип алыры, ону ханы шиитгээдип алыры болдуунмас.

Интернационалчы кижизидилге ооолгу үеде дыка сулараан. Аңгылакчыр, бөлдүнчүр чоруктар безин бар. Сөс үндүрер, чүве хөөктүрер кижилер база чок, эвээ. СЭКП-ниң XXVII съездизиниң болган СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң ук айтырыг талазы-биле шиитпирлерин хажык чок боттандырар херек. Кызылдың № 3 ортумак школазының класстарын катканы чөп. А № 2 школага өске нацилларның уругларын база өөредилге чүл? Өөренимчилерн шүптүзүү күрүне хандырылгазынга турар үеде ону боттандырары бергеп турган. Чүгле өөренимчилерни эвээ, сургуулдарны, студентилерни, ажыддавар-даа улустуң кады холуй тургузары биетиң күрүненің быжыкын үндезин күжү — найырал дугайында сурттаакты бедик деңгеелче кедүрери чугула дээрзин Г. Ч. Ширшин онзалап айытkан.

СЭКП обкомунуң бирги секретары өөреникчилериниң күш-ажыл кижизидилгезин үндезинин-биле эжиктерине съездиниң делегаттарын кыйгырган. Школаларның будүүлге бригадаларын совхоздарже шилчиттее чүл? Бригадада бүгү техника, өтхерексел, бажың-балгат болган тарылга шөлү — совхозтуу, а ажылчыннары — өөреникчилер болур. Ынчан өөреникчилер ногаа өстүрер аны өске-даа ажыддар кылыр талазы-биле керээ чарын ап база болур. Амгы үеде совхоздар бот-орулга-чарылга болган коллективтиг керээ аргазы-биле ажыллап турар, ынчангаш өөренимчилер школдан соңгу үеде ажыг звеноолар болган бригадалар артык күштүг албастаан. Ынчангаш өөренимчилериниң күш-ажыл кижизидилгезин, оларны ажыл ажыддадырын бир янзы көөрүе келген. Маңаа база будүүлгелер биле школаларның харылзаазын быжыглаары, дугуржулгаларны кылыры болган керээ чарары чугула болуп турар.

Өөренимчилериниң идей-кижизидилгезин күштедирериниче кичээнгейни удаттырарын оратор башкыларга сүмелээн. Школаларда чурум үреэр, ол туржук керек үүлгедир чоруктар ам-даа эвээш эвээ дээрзин демдеглээн. Аралаар, таакпылар болган өске-даа чурум үреэшкинерн-биле демисежир, оларны болдурбас хемчегларын баш бурунгаар алыр — ооруга ол. Тес-Хем районда Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң 25 хар чедир комсомол-чуларының болган аныктарының арага талову албас дээнин түүлдүг деп мадаа чижекке киргеп.

Г. Ч. Ширшин башкыларның ажылдарынга, чүрттаарынга болган дыштанырынга таарымчалыг байдалдарны тургузарынга, школаларның өөредилге базазын быжыглаарынга хамаарышкан айтырыгларга база доктаалган. Чугаазының түңнелинде съездиниң делегаттарынга, бүгү башкыларга бо съездиниң болган черде СЭКП-ниң XXVII съездизиниң, СЭКП ТК-ның январь (1987 ч.) Пленумунуң шиитпирлерин амыдыралга боттандырарынга чедиринип турар.

Ветаптечка кыптагда бар. Хойжулар зооветеринардың билиглерин өөренип, ону чедимчелиг ажыглап турар.

Т. ОЮН.

КЫЙГЫРЫГГА ХАРЫЫ КЫЛДЫР

Күш-ажылын эде тургузуп, үенің негелдезинге мөөнеп турар — Антонина биле Николай Оюнар.

Совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыы-биле олар танышкаш, партийжи ол чалбыыштыг сестерге харыы кылдыр бот-идепкейин улам бедидип турар.

— Олар социалистиг хүлээлгээни төлептин-биле күүседиптеринге бүүрөөр мен—деп, хоочун коммунист бо хойжуларның дагдыныкчызы Лопсан Дагба-соднович Сартыыл чугаалап турар.

Кыштагның ажыл-ижчилери кол күштү малдың эки чемгерилгезинче мөөнеп турар. Бо ажылдың эге-сескелии ажок. Хураганнарның чылгаар дустары оңгачаларда. Сиген, суда түскай черлерде, саваларда. Малды чылыг суг-биле сугарып турар. Кажаалардың ишти арыг-силиг. Чаш малды хар-назыныкың айны-биле үскен.

Чарба, суда, кок-сиген, шай, дус, чугай, сөөк дакпаны, витаминниг сиген далганы болган чылыг суг—мал чеминиң калбак ассортименттии, хураганнарның дүрген доругарынга эки салдарны чедирип турар.

●●●

Карл Маркс аттыг совхозтуң хойжузу Байыр-оол Курутаевич Оюнак 1986 чылдың түңнели-биле совхозтуң чемпиону болуп, эвээлиг аът-биле шаңнаткан.

Мурнакчы хойжу дунгужун төрүүр хозунуң 100-тен 100 хураганы камгалап ап доруктурган. Хойдан-на 2,5 килограмм дүүтү кызыгын алган.

Чедишкинге сорук киргеп малчын юбилейлиг чылда улам кымыгар ажыддан турар.

О. ОНДАР.

ЧУРУКТА: Карл Маркс аттыг совхозтуң хойжуларының аразында социалистиг чарыштың тиилекчизин В. К. Оюнак.

Авторүүң фотозу.

●●●

ЧАГААЛАР

Номчукчулар саналдап, сүмелеп, шүүмүүлеп тур

«ШЫНГА» БИРГИ КВАРТАЛДА

● Бо чылдың бирги кварталында редакциняга 2200 ажыг чагаа келген.

● Оларның иштинде шүүмүүлелдиг чагаа—300 ажыг.

Оларның 35-и солунга парлаттынган.

● Солунга парлаттынган болган парлаттынмаан 90 хире чагааны хемчег алыры-биле чер-черже чоруткан.

● Хемчег алыры-биле чоруткан чагааларга 60 харыы келген.

ИДЕПКЕЙЛИГ ШИИТПИРЛЕЖИР

«Эртиен редакция...» Ындыг сестер-биле өгелээн олон чагааларны «Шынның» редакциязы хүн бүрү ап, чаа темалар, рубрикалар солунда шөлүн азап турар. Редакция, ооң ажылчын болган кодээ корреспонденттилери, бижикчилери партиниң XXVII съездизиниң шиитпирлерин боттандырар, ада тургустунуушкунну хандырар, социал-экономиктиг көгүдееш дүргедедир талазы-биле ажылга республиканың партия, совет, профсоюзтар, хөй-ниити организацияларынга өлчейлиг дузалажып турар.

Бо чылдың бирги кварталында редакцияга ийи муң хире ажыг чагаа келген. Ооң тос чүс ажыы парлаттынган. Чагаалардың үш чүс ажыы шүүмүүлелдиг, черче ажыл-херекте четпестерни илереткен чагаалардыр. Оларның үжен бири солунга парлаттынган. Шүүмүүлээл — чидиг чепсек. Оны чугулаан көрүү, ыңдыг чагааларның тоган хирезии партия, совет, ажыл-агый органнарынче, министерстволарның, ведомстволарның, эргеледдериниң, коллективтериниң удуртукчыларынче, партия организацияларынче кемчег алыры-биле чоруткан. Амгы үеде 60 чагаага харыы келген болган олар колдуунда солунның арынларынче чыруттынган.

Эде тургустунуушкунуүң болган дүргедешкинниң идеяларын боттандырар дээш шиитпирлиг ажыл-херектиң үезинде амыдыралда иөскү чаартылгалар, ажык-чарыг болуру, ыңдыг чорук, четпестерге эптеш чок болуру, ажыл-херекти ооннидеринче чүткүл солунның бижикчилеринниң кичээнгейниниң төөгүнде турар. Улус ажыл-агыйы. ның янзы-бүрү адыраларында күш-ажылга денгиилелиг чаа аргаларны ажыглаарының, күш-ажылдың болган күрүненің сагыжга-чурумун быжыглаарының талазы-биле ол ыңдыг өске-даа айтырыглар. га хамаарыштыр чамдык чугула саналдарны авторлар подүүрүп, боттарының санаа. онаалын илергейлеп турар. Сөөлгү үеде «Арага ишпес чорук — амыдыралдың негелдези», «От-буле керээ», «Хүндүлөөчел болуру деп чүл?» дээш ыңдыг өске-даа рубрикалар эдээнга ол чагаалар парлаттынып турар.

Солунга парлаттынган чүүлдериниң дээштинин чедип алыры — чугула айтырыг. Солунга парлаттынган материалдарының дээштинин чедип алыры иерге, чүгле шүүмүүлелдиг чүүлдерге харыы бөөри ол эвээ. Обод-биле чергүлештир парлалгага чыруттынган. Чаа өөредилге номнарын парларын дүргедедирин дээн.

Республиканың школа назыны четпес уруглар албан черлериниң 1500 хире кижизидикчи ажылдап турарын, оларның үштүң бир кезинин 60 талазы-биле тускай артем чогун, ол кижизидикчилерни ийи муң чылга чедир эртеминиг болдурарының бергезин башкы училищезиниң директору А. С. Даржаа дүүрген чугаалаан:

— Училище дооскан аныктар дээди өөредилге черлеринче база кирер, ооң ажылдарже база шилчинир. Мынчан хөөрге ам бир училище ажыдары негеттинип кээр. Бистиң училищеден доозукчулар дилеэп 600 ажыг билдирипшкин. Саян артындан келген. Ындыг турбүүже, совхоздар өөренир үлүс чорутпайн турар. Училищениң материал-техниктиг базазы база ажыглавышаа чүл дээрзин чугаалаан.

Чадаананың № 1 школазының директору М. В. Борбай-оолду шериг патриоттуг кижизидилгенің судa болуп турарын дүүредип турар. Школаларда кичээлдер шынар чок ортин турар, чамдык өөреникчилер кончаар эргилери безин, черле чыскаал чүрүмүн билбес. Ук школадан соңгу чылдарда чүгле чаңгыс өөреникчи шеригниң дээди өөредилге черинче киргеп. Дайын киржикчилери-биле ужуражылгаларны чүгле школага эвес, а оларның бажыңарыкка эрттикерни өөренип керээ кандыгтыг дорааки ол сүмелээн.

Кызылдың № 2 школаның башкыны А. А. Алдын-оолун школаның өөредилге, бодүнүң ажылының дуржулгазын делегаттарга танышпыр

ФЕРМАДА

Тес-Хемде Чүргүй-оол Хомушку аттыг совхозтуң Өртең сүт-бараан фермазының коллективин совет улуска СЭКП ТК-ның Кыйгырыынга харын кылдыр улам соруктуг ажылдаң, беш чылдың ийиги чылының планның онаалдаларын Улуг Октябрьның 70 чылынга түүседир деп бедиткен социалистиг хүлээлгени алган ажылдан турар.

— Сүттү күрүнете дужаарыкшың-даа, ону бүдүрериниң-даа талазы-биле планның онаалдаларывысты хуусаа бетинде күүседеткеш, районнуң сүт-бараан фермаларының аразында чарыынга тиилекчи болуп, шилчинер Кызыл туктуг-даа чаалап алган бис — деп, ферма эргелекчизи коммунист Д. У. Шывык чугаалады.

Нина Дендн-ооловна Чооду (чурукта) бо фермада мурнакчы бызаа ажаакчыларының бирээзи. Кыымак ажылы дээш ону совхоз дирекциязы ортектиг белектер-биле каш удаа шаңнап келген.

Коммунист Даваа Васильевич Бүрбү болган ооң золчөөнүң солуктчузу комсомолчу Михаил Чооду (чурукта) ферманың мурнакчы инекчилери. Ферманың күш-ажылчы чедиишкиннериниң оларның киирген үлүг улуг дээрзин коллектив вежигүнүери мактап чугаалажыр.

М. КАЛЧАННЫҢ сөзү, фотозу.

ШЕФКЕ КИРИШКЕН

Хорум-Дагның Хемчик арыг. Аңаа бир дыштанып хүнде ажыл-иш хайныккан. Балды, хирээнің даажы, мыт-шимээк, тракторларның «картыраазы» шеф киржиктилерни улам хей-аът киргеп. Суурның агиткварталдаа чурттакчылары школаның келир өөредилге чылында одаар ныжын белеткеп турары ол. Үр чурттаан, хойну көрген, бажының дүктери моңгүнилеп берген ирейин база көрдүм. Ооң ам-даа дыңзыг холдарында балды чөптүү-биле чагыртым, үшкан ыыштың будуктарын чиптии сүргей үзе шаап тур. Ооң чугаа эреп.

— Чидинии аа? —деп балдыын мактадым.

— Шаанда шагның балдызы-дыр ийин, оглум. Алыс демиря эки эт—дээш, бичии доктаан чоруй уламчылады: — Чоп ажылдап турда канчаң орар. Хеймер кызым ам 4-кү класста өөренип турар. Бичии-даа болза ачы-дузам көргүзер дээш келдим—дидир. Ол— Хемчик агиткварталдың хоочун чурттакчызы Доржу Монгуш-тур.

Агиткварталдар чурттакчылары аразында чарыштыг. Шак-даа четпээдге тракторлар баштайгы чүүгүн сөөртүп чоруп эгелээн. Ол хүн демнинг иштиң түүнелинде 32 тележка ишти ыяш белеткеткеген азы 130 кубометр токпак. Шефтээшкинге киришкен чон эки ажылдаан.

Э. ТЕЖИТ.

АНЫЯКТАР СЕМИНАРЫ

«Аныяктар тайбың дээш» деп хей кижи төлээлекчилерлиг Берлинге болган семинарның кол соруглазы — тайбыңны быжыглаары болган ядролуг дайынны чайладыры дээш демиселге аныяк салгалдың үнүн бедидери. Аңаа делегейниң 100 ажыг чурттарындан, ооң иштинде Совет Эвилелиден национал болган делегейниң коммунистиг, социалист болган сопиал-демократ — 200 ажыг аныяктар организацияларының төлээлекчилери киришкен.

Берлинге болган ажыктарлыг чугаа боттуг кадыг ажылдажылганың, бүзүрежир чорукту улам ынай быжыглаарының ёзуузу-биле эрткен болган бот-боттарын билчип, демиселдиң база ажылдарының дүржүлгазы-биле солчуп алырынга дузалаан. Тайбыны быжыглаары дээш демиселге, антиимпериалистиг эп-сеткил каттыштырылгазынга, аныясалгалдың эргелери дээш демиселге планетаның депшилгелиг болган демократтыг аныяктарның сырый каттыжышкынының эргежок чугулазын ол шуулганга саналларга демделээн.

Шуулганның делегаттары Черге массалыг узуткаашкының чепсээн чок кылырынче, дүшкүүрлүг чорукту чавырылдырарын болган күрүнелер аразының дей-эргелиг кадыг ажылдажылганзын калбартырынче утпаан Совет Эвилелиниң улуг хемчөлдүг эргелекчи саналдарынга, а ол ышкаш Варшава Керээзининг киржиктилери күрүнелериниң кадыг-ниш кайныккан саналдарынга пинг деткимчени шуулганның делегаттары илереткеннер.

Болгарияның димитровчу коммунистиг аныяктар эвилелиниң төлээлекчиин ядролуг чепсеекке удур демиселге аныяктарны каттыжарынче кыйгырган. Европага ортумак ыракшылдыг ракеталарны чок кылыр дугайында ССРЭ болган АКШ-тың аразынга дугуржулганы чарып алыры айыыл чок чорукту Азияга быжыглаарынга база улуг ужур-дузалыг болур ийик деп, ол демделээн.

Австрияның социалист аныяктарының төлээлекчизи коммунистиг болган социалистиг аныяктар организацияларының аразында кадыг ажылдажылганы калбартырыны саналдаан. Хамаарышпас чорук дээш демиселжиң турар бүгү улустарны, ооң иштинде Мүрнуу Африкада болган Латин Америкада улустарны идепкейлиг деткинриниң эргежок чугулазының дугайын олар чугаалаан. Берлинге болган ужуражышкынының кол онзагай түүлү дайыннар, дарлал, расизм, чөптүг эвес чорук чок болур кижи төрел гетеннің эки келир үезинге бүзүрел болган.

(СЭТА).

Бир чагаанның изи-биле

ФАКТЫЛАР БАДЫТКАТТЫНМААН... ЧҮГЕ?

Совхоз төвү Торгалыг суурда бир участок эмнелгези, Чаа-Суурда бир эмнелге пунктузу ажылдап турар. Торгалыгда участок эмнелгезиниң кол эмчизи В. Х. Кашпык-оол ажылдаа-ла мыдыр үр болбаан. Ажылдап турар кижилери-биле ам-найырал чок, каржы-калагай. Хей чолаачылар ажылындан үнген. Поварлар солчур. Чем, хеп, эм складтары чаңгыс.

Малчын коданнарга барбас. Бичии уруглар-даа шыданнайн баргылаан. Өй-шаанда эмзээшкин чорутпас. Эмчиниң бо четпестерин биле тура-ла районнуң удуртуур даргалары хемчет албас.

Бижээнчер: В. Д. Доңгак, У. Д. Доңгак, В. Б. Доңгак. Мону бижиприн деткин сүмелээнчер дээш 16 кижиниң фамилиязын бижип каан.

Чагаанның хынаалдазын моон аңаанда парладывыс.

Чагааны бижээн кижиниң ат-сымынга Торгалыг кадзо Совет күүскомунуң даргазы дүгжүп турар. Ооң база бир кижиниң дилеп-дилеп келириивиске, участок эмнелгезиниң от салыкчызы болган. Ынчалза-даа чагааны оларның бижиизээни хынаалдаан илерээн...

Кызыдан рентген машиназы келген, улуг шинчээл, ол хүн мындазында дүвүрөөзининн кончуг болган. Ол аразында эмнелгениң иштии байдалы-биле таныжып кордүм. Иштики дериилге тавырымчалыг.

Чагаанның өгезинде-ле улуг эмчи хей чолаачыларны ажылдан үндүргеп деп бижээн. Ам үнгеп-киргеп чолаачыларның чамдыызының чугаазын номчукчуларга таныштырайн:

Доңгак В. Б.—от салыкчызы:

— Эмчи машиназы мунуп турганым шын. Кадыым айы-биле машинамы өске кижиге хүлөдиппеен мен. Эрткен чылдың 6 айның 20-де түве. Машинам үрели бээрге, ону кылып алгаш, көвүрүүлеп кешкеш чоруп олурумда КАИ доктаатказ правом аппарган. Ийи хонганда район төвүүге правом алыр дээш чеде бээримге, мени 30 рубльге торгаан, а улуг эмчиин база 10 рубльге штрафтаан. Ол хүн машинаны бодум ажыглаваан мен. Сентелге ыяшкы турганым шын. Мени улуг эмчи хуу хереөң кылып чорваан сен дээш элээп кончаан. Бо чагааны бижиизээним-не шын.

Анатолий Монгуш —«Торгалыг» совхозта чолаачы:

— Эмнелгеге чолаачылап турганым шын. Улуг эмчибиле таарышпаан мен. Улусбиле чугаалажырда доңгуну кончуг кижи. Чүгле бодум дээр. Бодум хуумда аңаа хомудалым чок. Чагааны-ким бижээнин билбес-тир мен.

Тая Кертик-оол — санитарка:

— 1986 чыдың март төнчүүзүүде гриппээш, эмнеттейн бүт кырынга эртпээн мен. Аарыг тур мен деп улуг эмчиге чугаалап турган мен. Беш минутага мени аарыг эвес деп турган. Канчап-даа турган ажылда дээш. Оон бээр аараш, эмчиге чыда өгледип келдим.

Елизавета Сайзан-оол — фельдшер, эмнелгеде профком даргазы:

— Ажылды башкарары эки. Харыысалгалыг. Мен бодаарымга улуг аарыг улусту чамдыкта шинчии четтикпейн турар хире. Бичеаарыглыг улусту шинчии көрбейн баар таварылгалар бар. Бодунга болгаш өскелерге негелделиг. Берге аарыг улустуң чанынга бо-ла олура хонар эмчи түве. Ооң бодунуң талазында эки түүдер хей. Баштайгы чылында четпестери турган кижи түве. Сөөлүү үеде созу читкен. Бистиң аравыста чамдыктар: чүгле бистиниибиле болзун дээр хевиниг болдур-йийн.

Бистиң эмнелгеде ийи повар доктаамал ажылдап турар. Олар кайызы-даа чаш уруглуг апаарта, аңаа тур улус ажылдап турган. Ынчангаш ажылдан үнер-кирер кижилер ковудей берген. Бир эвес бистиң поварларывыс ажылынче үнүп кээр түве болза, ынчан үнер-кирер чорук чок турар йийн. Малчыннарны ай саныында эргип турар бис. Малчын бригадага-ла ийи кижини быжыглаан. Ынчангаш бир бригаданы ийи хүн иштинде эргиптип болур. Харын Кадый-Бажы бригадазының малчыны Бичее-оол Эдерин ден кадарчының ажылына четпейн тур бис. Чаңгыс-ла машина четпес чер ол. Эрткен айда Хандагайты эмчилери келгеш, шунту малчыннарны көрдөп. Ам эмчи талазындан малчыннарга хомудал чок болур ужурлуг.

Оюнаа Шангыр-оол — эмнелгениң улуг сестразы:

— Вячеслав Хавылаевич бо черде улуг эмчилеп ажылдаа-ла дөрт чыл чеде берген. Баштай чаңы дыка хажагай турганы шын. Өжеш. Дедир. Чүгле мээйниибиле болзун дээр. Сөөлүү ийи чылдан бээр экижээн. Чогум кижилерге каржы эвес. Ажылга негелделиг. Чамдык кижилер ону чедир билбейн турар хире. Ажылы дөвүн кызыл кижи.

Фаина Доңгак—фельдшер:

— Бүгү-ле ажыл-херекти беш минутага чугаалажыр. Ажылдан шыдаар. Удуртуру эки. Партия хуралынга эмнелгеге келген спирти контрольдавайн турарын чугаалаан мен. Ужуру болза спирт улуг эмчи сестразынга турар ужурлуг. Ол дүгээйын контрольга алырын сүмелээн мен. Эмчиниң бодунга хамаарыштыр хомудалын чок.

Тамара Доржуевна Сат — партия эге организациязының секретары:

— Бистиң организациязывыска партия кежигүнүге кандидаттан тургаш-ла отчёдун берип турган. Эмнелгениң ажылын сегидин келген эмчи түве. Сөөлүү үеде эмнелгениң сентелгезинче бир кол кичээнгейни салып турар. Мооң мурнунда ажыглаттынмайн турган шөлдерни ажыглалга киргген.

Эмчиниң бодунуң талазындан кады ажылдан турар эш-өөрүгне негелделиг боорга, ону каржы-халалыг деп турары шын эвес. Ажылдаары эки. Кижилер-биле канчаар чугаалажып, харылзажырының аянга эки билэйн турганы шын. Партия организациязының талазындан база дузалыг чедирип турар. Мооң соңгаар-даа бир деминг ажылдаар аңаар бис.

Алексей Сайчат-оолович Куулар — «Торгалыг» совхозтуң директору:

— Дүргеп чаңкыг. Ам ооду читкен. Бо черге ажылдан келген үеникиң иштинде эмнелгениң ажылын сегиткен. Бодунга болгаш эш-өөрүгне негелделиг, ажылын ыяш билир, кызыыкан. Ооң адрезинге багай түве чугаалап шыдавас бис.

Хоп чагаа бижип турарлар дээрге, ооң негелдезинге удурланып турар чалгаапайлыр. Ону черле дазылдыган үе каклас болза хоржок.

Мындыг ямыыгыг харатеристиканы эмнелгениң болган совхозтуң ажылдакчылары, хей-ниити организациязының удуртукчулары берген. Ам моон кандыг түңнелди үндүрүп болуруул?

Чагааны бижээн кижи тывылбаан. Ол бодунуң чаржыгчыг чоруун көргүзүп, хөлегеле чаштыйын чыдыпкан. Бодунуң бажында тевелет чүзүгү көрбейн, эжикиниң бажында төвениеш көргени ол-дур.

Чолаачыларның-даа, поварларның-даа үүүп-кирип турарының чыдагаанын үстүнде улус канчаар чугаалаанын номчаан силер. Круг черге кайы хамаанчок улус үндүрүп, киирер мыдыг таварыга турбаан. Вячеслав Хавылаевич Кашпык-оол кедзе участок эмнелгезинде кара чаңгыс дээди эртениг эмчи. Бир эвес ол өскээр чоруй баар болза, ону солуптар эмчилер чок. Ол артында-ла уруглар эмчизи.

Чагаада бижээни-биле алырга, улуг эмчи улусту чедир эмневейн турганындан бичии уруглар бүрүп турган дээш. Ону сайгарып көөрге мыдыг болган. Дагаажык У-нүң уруу аарый бээрге, эмчиге 1987 чылдың январының 1-де 16 шакта эккелген. Уругну өлүмден камгалаар талазы-биле бүгү хемчегин ап келген. Бичии кижи өкпезининг ийи талазынга дегдирген болган. Эмнерни сыкыртып, ижиктии турза-даа 2-ниң хүнүнде дүвекиниң 2 шакта ыыдаашпайн баргаш.

Кыргыс С-тың уруу бажынга дегдирген. Ооң амытының аңыр дээш улуг эмчи чанынга ийи хонуң иштинде уйгу-дыш чок олурун келген. Район төвүнден эмчилер келгеш-даа күн четпейн баргаш. Аарыгны адамелер хөлүн эрттирипкеп. Эмчи бодунуң шаа-биле бар турган бүгү хемчегилерни алган түрбүже, аарыг уруглар-ның шыданнайн барганы оларның аарыының төөгүзүнде демделеттиптеп.

Эмнелгениң даштында өзүп-чем, ногаа шыгжаар складтарны бок төгөр чер кылган деп чагаада бижээн. Ол ийи бербак склад кайнаар-даа «хуулп» бербеен. Эрги черлериниде хевээр турар. Ында кавып каан оңгар бар. Ону ногаа шыгжаар чер кылып аңыр деп тура-ры шын. Бо чылын эмнелгениң капитал сентелгезинге 50 муң рубльди үндүрерин районнуң күүсөөчи комитединиен диилээн. Ол дугайында айтырымны райкүүсөөн даргазы С. М. Доспай баа билир. Ол айтырымнар черле дарый шинчилеттинге бээр ужурлуг.

Ооң мындай улуг эмчиниң аарыг кижилерге болган ажылдакчыларынга каржы деп бижээн. Ооң кандыг турганын, ам канчаң баргенын үстүнде чугаалаанының кижилер бадытпаанзар. Улуг эмчи-биле чугаалашкаш, аныяк эмчи бичее сеткилдиг, чаъык кижи деп чүвеки бидим. Бодуң туттуунуң билир, томаанныг кижи болду.

— Бистей ажылдаан колективке мени өскелээр, бүгү-ле түве эмнелгеде ажылдап турар кижилерниң-биле турзуп дээр хевилер бар болган. Сагыыга-чүрүмү коңпак, «дидир-дидир» тарадыр, бот-боттарын тыртыпкар чүүлдер турбаан—деп, эмчи чугаалап орду.

Бүгү-ле түве чүгле бистиң-биле турууп дээр чамдык кызыы хевилер бар дээрзин бо чагааны истеп чораан өскерген шин. Ол чурттуг аныяк ооң Руслан Монгуш эртекеп чыдың ийи айда улуг эмчиниң бажыңының соңгазын бускан. Ол дээрге хулиган херек кылып, эмчини өскелээн, хамаатты кижиниң эргезинге дотпа чорун-тур. Чүү-даа болуп турза, ол эмчи хамаатты болган эмчи хүзөлгезин аң сеткилдиг күүседеп болган күүседеп турар. Ажылын ылап билир, бодунга болган кады ажылдап турар эштериниге негелделиг, шинтирлиг специалист-тир.

Ат салбаан чагаада фактылар бадытпаттынмаан.

М. ӨЛЗЕЙ-ООЛ,
«Шынның» тускай корр.

В. ЯРУЗЕЛЬСКИЙНИҢ ЧУГААЗЫ

ВАРШАВА. ПКАП-тың X съездизининң салган соруглаарын өзүглаар чүртүүң экономиказынга шынар талазыбиле өскертиишкиннерни дүргедедирин Польшаның амыдыралының амгы үеэн негеп турар болгаш ону кылырынга арганы берип турар деп, ПКАП ТК-ның Бирги секретары, ПУР-нуң Күрүне Чөвүлелиниң Даргазы Войцех Ярузельский медеглээн. Экономиктиг реформа талазы-биле комиссиниң Варшавага болган хуралынга ол түве чугаалаан.

Улус ажыл-агыйынга үндезини эде тургустунуушкуну эгелээрни ПКАП ТК-ның Политбюрозу бодунуң хуралынга база катап бадытказан деп, полык удуртукчу онзалап демделээн. Чүртте экономиктиг реформаның ийиги, дээди үе-чадазынче шилчиизге хереглел, капитал салыышкыннар болгаш хандырыга талазы-биле дең чорукту дүргеп чедип алыр сорулга-биле бүгү улустуң каттыжкан үженнишкиннериниң негеп турар. Чаа негелделерге дүүшкүүр экономиктиг механизмнерниң бедик ажыктыны, эртем-техниктиг депшилгени дүргедедирин, социалистиг ажылгыр чорукка болгаш чаартыкчы чорукка идиг бериишкинни, сагыыга-чүрүмүну бедидери болгаш камнагланы күштелдирери, организастыг чорукту болгаш кадр политиказын сайзырадгайжыдары дээш демиселди хандырары эргежок чугула.

Ол хемчегler бүдүүлегlерниң бот-тускайлаңын, бот. башкартынылгазын болгаш б о у- акшалаидырымышкынының, мыдыг болганда экономиктиг түңнелдер дээш оларның харыысалгалыг болурунга идигни бээр. Социал чөптүг чоруктуң социалистиг принцивин: кижи бүрүзүнден шыдаар шаа-биле болгаш аргазы-биле, кижи бүрүзүнге шынар болгаш санының саймбиле деп принципти сагыыры онза чугула. Дүргедээшкинни болгаш хамылаашкынны иеген турар бүдүрүлге чөрлерниге ажылдаар чөрлерни аттестациялаар чорудулга экономиктиг реформаның ийиги чадазы болур ужурлуг. Чүртактыы чонга бараан болуп турар администратиктиг органнарның, албан чөрлериниң болгаш организацияларының ажылының эде тургустунуушкуну база баш удур кердүүген.

Корум-чүрүм камгалаар болгаш күрүне контролю ишзы-бүрү хевирниң төтчеглекчи болгаш ажыл-агыйжы эвес чоруктуң илерээшкиннивериибиле, хоойлуга удур оруулгалар-биле демиселди күштелдирер. Арагаашкыны-биле, антисоциал өскө-даа болуушкынар-биле демиселди үндезини хемчегler-биле чорудар. Ол айтырыглар талазы-биле чогуур доктаалдарны хүлээп ажыр.

Экономика талазы-биле хөделиишкиннериниң шинтирлиниден болгаш чеднишкиннинг болурундан хамаатты бүзүрүүнүң салым-чолу, полык ог-бүлелериниң болгаш бүгү ниитилелдиң, чүрттүүн депшилгезиниң байдалы хамаарыжыр деп, түңнелинде В. Ярузельский чугаалаан.

(СЭТА).

ГДР-ДЕ АТОМНУГ ЭНЕРГИЯ

БЕРЛИН. Атомнуг энергияны тайбың ажыглаар талазы-биле күрүнелер аразында кады ажылдажылганың ужур-дузазын бедии-биле үнелеп көргеш, ГДР-ниң Күрүне Чөвүлели ядролуг авария аазы радиация болурунуң аварилыг таварылгада дуза көргүзер дугайында конвенциязы болган ядролуг авария дугайында дүрген дыңнадырының дугайында конвенциязы күштүг болдуруп бадылаан. Ол документилерни ГДР-ниң идепкейлиг киржиилгези-биле Атомнуг энергетика талазы-биле делегей агентилели (МАГАТЭ) ажылдап кылган болгаш хүлээп алган деп, СЭТА-ның корреспондентизи-биле беседага ГДР-ниң атомнуг айыыл чок чорук болгаш хереддениишкиннерден камгалаал айтырыглар-ының талазы-биле Күрүне комитединиң даргазы Георг Зицлак онзалап демделээн.

ГДР-де атомнуг энергияны электроэнергия алырынга ажыглап турар. Ол талазыбиле ажылдарны ийи болгаш хой талаларлыг чазак дугуржулгаларының үндезинниге ССРЭ болган ЭДЧ кежигүнүнери чурттар-биле сырый кадыг ажылдажылгада чорудуп турар. Электроэнергия ажылдап кылып алырынга суг соодукчулуг совет реакторларны ажыглап турар. Чүртүүн бүгү ап турар энергиязының 11 хуузун АЭС-тер бүдүрүп турар. Техниканың болгаш бойдустуң байдалын комитет хынап, чогуур санүңнерни ажылдап кылып, ажылдакчыларның кадыкшыл байдалын шинчилеп турар.

Атомнуг энергиязын түгле тайбың сорулгаларга, кижи төрелгетениң чаагай чоруун ажыглаары, кижилерниң кадыкшылының дугайында сагыш салыышкыны бүгү эртемденнериң өң чугула сорулгазы болур. Ядролуг чепсекти нептеретпес дугайында негеддени шыңгыдыы-биле сагыыры эргежок чугула. Кижи төрелгетеп ядролуг чепсекке долаага берген кижи болбас ужурлуг деп, Г. Зицлак демделээн.

Алексей КОРИНЕНКО,
СЭТА-ның корреспондентизи.

СОВЕТ-ГОЛЛАНД КОНФЕРЕНЦИЯ

ГААГА, (СЭТА). Совет министерстволарының болгаш бүдүрүлгелериниң даштыкы экономиктиг ажыкчорудулгазыны эргелеп башкарарын болгаш организастаарын эде тургусканыбиле холбаштыр советголланд экономиктиг харылзаалары хөгжүдеринин айтырыгларынга тускаатказ конференция Голландияның Утрехт хоорайынга болуп арткан. Нидерландыларның экономиха министерствозу биле «Нидерланд — ССРЭ» экономиктиг институттуң совет элчин болгаш совет садыг черлери-биле кадыг чыыдырганы ук конференцияның ажылынга Совет Эвилели-биле садыг-экономиктиг харылзааларны хөгжүдеринге сонуургалдыг 176 компанияларның болгаш фирмаларының 250 хире хоренгитеннери киришкен.

Конференцияга түве чугаалаан совет төлээлер амгы үеде чорун турар садыг-экономиктиг харылзаалар-биле чергелештир чөөн болгаш барыын чүк чурттарының аразында ажыл-агыйжы кадыг ажылдажылганың перспективтиг хевирлериниң бирээзи каттышкан бүдүрүлгелерни организастап тургузары болур деп демделээн. Кадыг ажылдажылганың ыыдыг хевирни хөгжүдеринге совет таланың сонуургалдыы болгаш ону Чонну аш-түреңге, ядарангай байдалга чурттаарынче албаткаан. Удурланышкынның кандыг-даа хөделиишкиннерии кам-хайыра чокка базып турар. Диктатурага удур чыскаалдарны тарады ойлаырда ядыз-бүрү чепсек-хевекселди, карак чанны тогуллар газеты, резина моңнарны болгаш октуг боо-чепсекти ажытпап турар.

ЧУРУКТА: Пиночетке удур хөделиишкиннериниң бирээзиниң киржиктизин тудуп хорутдап турары.

Прнеса Латина.

СЭТА-ның фотозу

делегей медээлери

- Совет реакторларны ажыглап...
- Харылзааларны хөгжүдер дээш.
- Япония белеткеп турар.
- Индей улус дүжүп бербес.

НАЦИОНАЛ ЭПТЕЖИЛГЕ ЧОГУМЧААН

КАБУЛ. (СЭТА). АДРның чавааның болган Афганистанның Улус Демократтыг партиязының национал эптежилгеже болгаш хан төгүүшкүнүүт дайынны соксадырынче утпаанышкынны чурутта болган даштыкыла улуг деткимчени ап турар. Пакистаддан болган өскедда күрүнелерден төрөөн черинче өөп кээп турар кижилер хей. Ниитизи-биле амгы үеге чедир даштыкыдан 25 муң ажыг кижи чурттунче чанып келген. Чанып чедип келген ог-бүлелерге дузаламны кылдыр чазак 303 млн. ажыг афган акшанның аъшчем продуктуларын болгаш өске-даа бараннарын берген.

Төрээн чурттунче өөп кээрин күзеп турар кижилер хей. Ынчалза болзажок Пакистаннын эрге-чагыргалары оларның чурттунче чанарынга саат ужураштырып, коргудуп, күш апаарган турган, оларны чорутпайн турар. Пакистан ёзуу-чүрүмнүү мындыг дүржок ажылдашкынының чүгле чанарын күзөөн афганнар эвес, а ол чурттуң оппозициязында турар политиктиг күштери болгаш партиялары буруу шаап турар.

Бахтар агентилелдиң дыңнадыл турары-биле алырга, «Пакистан пуштун организейшн» организация чурутунче чанар дээн афган кижилерге саат ужураштырбазын болгаш Афганистанга хамаарыштыр боон турар болуушкуннарны шинтирлээри-биле ийи чурттуң аразынга чугаалажышкынларны кыымырын негээп медеглелди Пакистанның чазаанга чоруткан.

Афганистанның Демократтыг Республиказының Революсчу Чөвүлелиниң даргазының хүзөлгезин күүседип турар Х. М. Цамкани чоокта чаа пуштун аймактарның төлөлекчилери-биле ужуражкан. Ол ужуражмышкынга төрел аймактар хан төгүүшкүнүн соксадырынга белеминг хүзөлгин алган.

КЫЛЫР ДЕП ТУРАР

ТОКИО. 1994 чылда Япония хей катап ажыглаар бодунуң космос кораблин салып үндүрерин планнап турар. Ол дугайын космос делегемни шинчилээр талазы-биле национал эргелел медеглээн. Ол эргелел япон «Шаттлы» тургузарының программазын дүргедедир деп турар. Ындыг шинтирлин эрткен чылдың январьда «Чэллендженрнің» аварилыкосмос программазында крызис-биле холбаштыр хүзөлгин алган. Ол халаптың соонда япон космонавтыларның американ кораблыге ужудушкунун эвээш-ле дээрге дөрт чыл соңгаарлаткан. Ону эң баштай 1987—1988 чылдарда чорудар деп турган. Ам Японния космосту шингээдин алырынга АКШ-тан хамаарылгалыг чоруктан ушпуна-рымның сорулгазын салып алган болгаш бодунуң космос аппараттарын база чедирикчи ракеталарын тургузар деп турар.

Япон корабль америк корабльден бичии болур болгаш баштай ону автоматтыг башкарыкчы чокка ажыглаар. Ооң иштинге астронемия болгаш физиктиг шенеелдерни, а ол ышкаш чаа материалдарны тургузар талазы-биле шинчилелдерни чорудар. Корабльдың системазының шынаныштынга специалистер бүзүрөөн соонда, ам космонавтылар ужун чорудар. Япон «Шаттлы» орбижате чаа салгалдың ракетазы-биле ужудуп үндүрер. Ону ам ажылдан кылып турар.

(СЭТА).

ПЕЛТИЕР ЧАҢГЫС КИЖИ ЧЫДАР КАМЕРАДА

НЬЮ-ЙОРК. СЭТА-ның корреспондентизи Ю. Кирильченконуң дыңнаткыны болза, Американың үндезини чонунуң хостуг эргези болган дүрүм ёзугаар эргежилы дээш демиселжиң чоразында чилей ухуктуң эрээш эрессмаадырлыг баштыры Пелтиерни ажаа кара-бажыңдан чаңгыс кижи чыдар камерада олурткан. Ол дугайын Пелтиерни камгалаар талазы-биле комитет дыңнаткан. Ону чүге ындыг камерада аштарганы деп айтырыгга АКШтың Ливенуорт кара-бажыңының чагырга чери «Пелтиер өске улус-биле чогуур кылганындан ында киргени деп меге харыынга кылып турар.

Пелтиерни камгалаар комитединиң төлөзөн Джон Стар СЭТА-ның корреспондентизиже Пелтиер улус-биле бактажыштар хире эвес, тоотуг томаанныг кижи, кара-бажыңдың чагырга черинде Пелтиерни ынчаар хоптапнуүүлзэринің каныыг-даа барымдаазы чок, чүге дээрге ол амгы үеде аарый турар деп чугаалаан.

Пелтиерниң караңгы аарыы кедерээн, кеэүлбестээринең кырында келген. Аңаа боттары ынчы дузазын көргүзер дугайында совет карак эмчилериниң америк эргечагыргага киргеп дилээ мынчага чедир каныг-даа харыы чок чыдып турар.

Ол хире бөрге аарыглыг кижини америк эрге-чагырга чаңгыс кижи чыдар камерада олурткан болгаш анда кымны-даа ужуратпырбайн турар.

Улусчу чогаадылганың ийиги Бүгү-эвилел фестивалы чоруп тур

ИЙИ ХӨЛДҮҢ ЧАРАШ ЧАЛГЫЗЫ

ЧУРУКТАРДА: Сүт-Хөл районуң хөйүң ырызы биле Өвүр районуп сыгыт ансамбли.

О. ОХЕМЧИКТИҢ фотолары.

Эриктери ногаан эзимнерге хажылаттырган кайгамчык чараш Сүт-Хөлдүң болган чиргилчининг ховуларының ортузунда чоргаар чалгын чыдар Убса хөлдүң чоок-кавызын чурттап, түгле бүдүрүкчү ажыл-ижи-биле эвес, а уран талантызы-биле төрөөн черин кластап чоруур ооларлар. кыстарның кайгамчык чараш оюн-концертин эрткен дыштанар хүнде кызылчылар сонсурган көрдү.

Кандыг-даа уран түүлдүң үнер дөзү — чонуң уран чүүлү, кандыг-даа оюн-концерттиң коя үнелекчизи — чон. Ийи районнарның көргүскен концерттериниң үезинде, күүсеттинген хөй-хөй номерлериң соонда адыш часкаашкынналары удаа-дараа үзүктел чок дидимирен турган. Ол чүл дээрге ийи районнуң таланттыг ооллар-кыстарының чеднишкиниг ойнаанын, көрүкчүлериниң сеткил-сагыжын хаара тудуп турар хөй солуң номерлерни көргүскени херечилеп турар.

Бот-тывынгыр уран түүлдүң көрүкчелериниң, фестивальдарга хөй удаа киржип келген, бо талазы-биле байлак дүржүлгалыг Өвүр район биле тургустунга-да дерт чыл болуп турар аныяк Сүт-Хөл районуң партия, совет, комсомол болган культура албан черлериниң ажылдакчыларының бо концерттерге шыңгыы белеткенгенин көрүкчү бүрүзү эскерген боор.

Аразында чарыштыг ийи районнарның концерттериниге хамаарыштыр кинрилде түүлдү моон-биле доозакаш, концерттер дүгайында бодалдарывысты солчуп көрээли.

Өвүрүүлериниң концерти ССРЭ-ниң улустуң артизи композитор Алексей Чыргал-ооллуң Александр Русскийниң созугже бижээни «Революция күүлү берген» деп сургагыг ырызы-биле ажыттынган. Нимти ыры Ольга Монгуштуң удуртулгазы-биле бо чогаалды кодүрүүшкүнүг, чараш кылдыр күүсеткен.

Оон соонда Хандагайты ортумак школазының башкызы Чечекмаа Ооржак Алексей Сурковтуң «Ындыг партия бар» деп шүлүүн номчаан. Бо ийи баштайгы номерлерле концерттиң идейлиг коллутказын тодарадыкпан — революция, партия, совет чон. улустарның бүзүлбес найыралының дугайында ырлаар болган танцылар сценадан куттуларын билдинге берген.

«Коммунизмге орук» совхоттуң чылгычызы Валерий Монгуш «Аъттың херекселдеп» деп аттыг хөөмей, сыгыттыг номери-биле чыыглган чонну кайгаткан. Бо номер черле бир янзы, мурнуунда күүсеттинип турган ыяыг номерлерге дөмейлешпес онзагай чүүлдүг.

Районнуң Культура бажыңының методизи, танцы тургузар талазы-биле чогаадыкчы күжүн шенеп чоруур Алимаа Донгактың «Аът мунган кыстар» деп танцызы-биле өвүрүүлериниң танцылыг номерлери эгелээн. Аътты кижиге, оон чоргаар, эрес-кашпагайынга турас-каткан танцы, мрының болган танцының «Саян» ансамблиниң программазын дамчыштыр республикага тараан. Оны колдуунда-ла ооллар танцылаар кылдыр тургузуп турган. А бо удаа «Өвүрүүлер, кыстар чоонган эвес дээн ышкаш, аътты кижиниң танцызын уругларга тавармыштыр тургузуп бараалгатканын. Шынаа-да, чарыш аъды мунар, эмдик аът өредир эрес кыстар хөй турган, ам-даа бар боон магат чок. Оларның эрес-кашпагайын танцының чараш шинчээшкинилерин дамчыштыр чедимчелиг көргүскен деп чугаалап болур.

Ам база бир танцының дугайында чугаалавас арга чок. Ол болза «Мегенин девин» деп танцы. Ону Саглының ведээ Культура бажыңының директору Сергей Кара-Сал тургускан болган ол-ла суурнуң ооллары күүсеткен. Торгу тоннуг ооллар үнүп келирге, олар содак-шуудактыг боор деп ыям-даа болаваан. Харын-даа могелериниң салыкчылары ол боор деп көрүкчүлер маңаа орган. Ооллар кезек када танцылай каапкаш, сцена кырынга тонкарын уштурган — содак-шуудактыг могелер ачыр-дачыр тутчуп эгелээн. Кезек када чонның кичээнгейи оларда-ла барган, аның часкаашкынналары дидимирей турган. Танцычылар тыва хүрештиң элээн каш хевирлерин, аргаларын танцызының дузазы-биле көргүзүпкен. Тыва удыстуң мынак спорту болур хүреш дугайында танцыларны профессионалдаа, бот-тывынгыр-даа коллективтер хөй удаа тургузуп келген. «Саян» ансамблиниң хүрешке тураскаатка танцыларының безин чедимче чогу-биле программадан сывырдып каапкаан. Өвүрүүлериниң бо дидим шенешкинниниң тенгү чок болганы харааданчыг. Сергей Кара-Сал профессиональ балетмейстерлер-биле сүмөлежип турган, бо танцызын ам-даа сайзырадып, чедир кылыр боор деп идегей болур. Моон черле бир эки танцы үнүп болур ужурлуг.

Ийи районнуң концерттерин көрүп орарга кайгамчык үнүүг үүлдар хөй болду. Ынчыларга Өвүрүүн «Коммунизмге орук» совхозунуң сааначызы Урана Монгуштуң «Чечектерим» деп ырызы ырланы онзагай болган. Сценага эки костюм-биле чараш үнүү дакмырлажып көөрге, залга олурганнарының кичээнгейин чүгле аңаа барган. Сааначы кыстың чиңге үнү хостуг шелээн күүлүүн-ле турган. Ураналың чараш үнү концерт соонда-даа хөй-хөй көрүкчүлериниң кулактарынга чаңгыланып турган дизе черле көмеден болбас.

Моон мурнуунда ураан таланттыларын көргүскен районнар мынаан. Өвүрүүн бот-тывынгыр артистери аас чогаалының ансамблиниң база бараалгатканын. Сыгыттың, каргыраанның болган хөөмейин күүседир талазы-биле талантыдыр ооллар өвүрүүлериниң аразында хөй дээрги чонга билдинге берген.

Бо районнуң концерти Серафим Туликовтуң «Тайбың бүгүдеге херек» деп ораттыг ырызының хөйүң ырының болган танцычыларның күүсеткени-биле доозулган. Башкарыкчылар Чечекмаа Ооржак биле Виктор Даваажап концерттиң доозулганын чарлаан — адыш часкаашкынналары дидимирей үнгеп.

Оон соонда Сүт-Хөл районуң бот-тывынгыр артистери сценага үнүп келген. Олар тыва удыстуң «Ырлажылыл» деп ырызы-биле концертин ажыктаан. Юрий Сундуйның нимти ырыга тавармыштырган бо ырыы чонуң чогаадыкчы ураан түүлүнүң Бүгү-россия конкурсунуң лауреады Глафира Донгак хөйүүн ырызы-биле ханы ырлаан. Дараазында Ростислав Кендембильдин «Найырал дугайында одаалын», Алексей Чыргал-ооллуң «Совет Тывам» деп ырызын хөөмүй ыры күүседирге, Кирилл Ооржак дириктээр.

Сүт-Хөлүүлериниң концертиниге чонуң кичээнгей сонургалын хаара тутчан номерлер база хөй болган. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады Салчак Токаның «Эмин, Москва» деп романындан үзүндүнү Сүт-Хөл ортуман школазының башкызы Нелли Сербигешева, Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы Кызыл-Эник Кудажының «Адыг биле Дилги» деп басняязы «Алдан-Маадыр» совхоттуң агроному Алексей Ооржак эки номчаан.

Ол районнуң аас чогаал ансамблиниге хамаарыштыр чылыг сестерни тугаалавар ужурлуг. Оны Бора-Тайга школазында күш-ажыл башкызы, удыс мөрөдилгезиниң тергиини, сурагчыг «Сыгырга» ансамблиниң киржикчилериниң бирээзи Маржымал Ондар удуртуп турар. Концерт көрүп ора, бир чайын ол башкымдан валынга чоргаарым сактып келдим. Бажыңнына кире бээримге, бир антара чазап каан болду. Сүт-даа кутса дамдылавас, кайгамчык чараш, дербеңчин антараны холум-биле сүйбап, магадан көрүп орлум. Оон херимниң иштинде бичии бажың тудуп каан турган. Оны чараш кылганым магадап ханмас. Дыка-ла ус-шевер кижи-дир деп чүвени мынаан билгеп мен. Удаваанда ол-ла башкы көренгичилери-биле «Сарадак» деп хөөмей, сыгыт ансамбли тургузуп алган, Кызылга ойнаа чедип келген. Эртчен чылын национал хөгжүм херекселдериниң республика конкурузунга Маржымал Ондар бүзаавчы чазап кирген. Кылбас-тутпас чүвези чок, чонуң ураан түүлүүнге мынак бо башкы аас чогаалының ансамбліниң оюун дүргеп-чугаалап эгелээн, хөөмей сыгыты, ыры-шоорну холуп турган аңчаштыг болган көрүүтүр кылдыр белетиен алган.

Сүт-Хөл районуң бот-тывынгыр артистериниң ырлаан ыры, көрүүтүр болган чараш. Өвүрүүлерни ап-көөр болза, номер бүрүзү үткызынга таарыжып турар түсчай костюмнүг. Ол хөй аймаан даварап алыры мыйыг-ла белеңзүүлеп турганы билдингир.

— Бис бо концерттиң белеткеп туруп элээн бергедээшкинерге таварыжып турузувус — деп, СКИП Сүт-Хөл районуң ийиги секретары Демир-оол Кыргысович Черлик-оол чугаалаан, мынчаар уламчылады. —Шынгыы костюмнер даварымыр акша, ыяс-даавы аймаан арай боорда тып турувус. Концерт үезинде кедип турган костюмнерниң шүүтүзүп бис боттарымыстың күжүвүс-биле кылып алган бис. Оларны даварааркыга районнуң агитквартиралары идепкейлиг киришкен. Ол мынаан амыдырал хандырылга комбинадының даварлыр цехиниң ажылдакчыларының кинрген үлүг улуг. Страхование агентизе Шалдан Ламажаповна Ондар, партия райкомунуң ажылдакчызы Сыгытмаа Оюток-ооловна Куулар дээш өскө-даа ус-шевер кижилер костюмнер даварарынга чогаадыкчы тывынгыр чоруун көргүскен.

Чонның чогаадыкчы ураан түүлүнүң II Бүгү-эвилел фестивалы улам-улам ышкаш. Республиканың өске артыш районнарының болган хоорайларының талантыг техниктери-биле театрга солуп ужурежылгалар кылдыктарны болган найыскыладыгы залчыларын маңаа турар.

А. ЧАРАШ-ООЛ,
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

ТЕЛЕВИДЕНИЕ

31. ВТОРНИК

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.25 — «Частың он чедиң шинчизин». Он ийи сериялыг ураи-чечен фильм. 9-ку, 10-гу сериялары. 10.50 — 10.55 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — «XXI чүс чылче экспедиция». 17.10 — Бистиң салымыс. 17.40 — «...Он аалды харга чедип болган оон удуг назы». 18.25—«Чидеберген бижик». Н. В. Гоголь-дуң чогаалы биле мультфильм. 19.15 — Бүгүн делегейде. 19.30 — «Катыы бажы катаан эвес». Остаккиниүнүң концерт студиязының юмор кежээзи. 21.00 — «Үе». 21.55 — «Частың он чедиң шинчизин». Он ийи сериялыг ураи-чечен фильм. 10-гу серизы. 23.05 — «Киржип турар кижилер болгаш...». Фильм-концертиң. баштайгы кергүзүүү. К. Райкин киржигр. 23.25 — Джаз панорамазы. 00.10—00.30 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Шүүтү чүве кижилерге артар». Док. телефильм. 8.35 — И. Ильф болган Е. Петров. Чогаалдарның ырыынарылыл. 9.25 — «Теоретиктер». «Хөглүг объектиниң» деп болуктеп эртем-тайылбырлыг фильм. 9.35 — С. Прокофьев. «Золушка». 10.05 — КПТУ сургуулдарынга. От буле амыдыралдың психологизазы болган этиказы. Отделениеге белеткел. 10.35; 11.35 — Төөгү 9 класс. Ленинниң ГОЭЛРО планы. 11.05 — Немец дыл. 12.05 — «Алдың минээ». Ураи чечен телефильм. 1-ги, 2-ги сериялары. 14.45 — 14.50 — Медээлер. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — «Орүе дыңды өөренип тур бис». Национал школаның белеткел класстарының өөренгичилериниге тө-лешкөла. 18.30 — Делегей байдалының дугайында бесе-да. 18.40— Уругларга фильм. 19.00 — «Азия төвү». Программа: Медээлер. «Улуг Октябрьның 70 чылын төлептиг уткуур». 19.20 — Док. фильм. 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Винни-Пух валдап чорупкан». Мультфильм. 20.20 — «Бүгүдеге болгаш ынжы бүргүзүге». 20.50 — «Ф. Касимова мырлаар». 21.00 — «Үе». 21.45 — Балет артистериниң концерти. 22.10—23.05 — Сөстөвиле ийилээ. ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Ильинский орус литератураның чогаалдарын номчуур.

2. ЧЕТВЕРГ

МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.20 — «Частың он чедиң шинчизин». Он ийи . сериялыг ураи-чечен фильм. 10-гу. 11-ги сериялары. 10.35 — — «Андерсениниң тоолдарын». 11.20 — «Төөгүүүн кичээнгирлери». Тележурнал. 11.50—11.55 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.10 — «Волконскийлериниң бажыңында кежээ». Иркутскиден дамчыдылга. 16.40 — Эртем болгаш ажылдыраа. 17.10 — Док. телефильмнериниң баштайгы кергүзүү. 18.00 — Мультфильм. 18.15—ВЛКСМ-ниң XX съездизинге утказыр. «Дилээшкин». Казахстанның комсомолуның съездизиниң дугайында. 19.00 — Бүгүн делегейде. 19.15 — Күрүнеиниң топ концерт залынга Туркменияның ураи чүүл мастерлериниң болгаш чогаадыкчы аныяктарының концерти. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Частың он чедиң шинчизин». Он ийи сериялыг ураи-чечен фильм. 22.50 — «Силер моңу шыдаар силер». 23. 50—00.15 — Бүгүн делегейде.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. 8.15 — «Часкы хемниң үнери». Док. телефильм. 8.35; 9.35 — А. А. Фадеев. —«Аныяк гвардия». 7 класс. 9.05; 13.45 — Испан дыл. 10.05 — «Ындыг сууржуган бар». Эртем-тайылбырлыг фильм 10.35; 11.50 — Зоология. 7 класс. Кедээ ажылагый амытаннары. 11.05 —Ф. Купер. Амыдыралының болгаш чогаадыкчы ажылының ырыынары. 12.15 — «Андроников-тун сөзү». «Тагиилеп тыпкан чүүл». 13.25 — Девгей конкурузунуң лауреады Ю. Сидоров ойнаар (баян). 14.15 — Медээлер. 14.20—15.05 — Ю. Олегшаның чогаадыкчы ажылы. 18.00 — Медээлер.

КЫЗЫЛДАН

18.15 — Уругларга фильм. 19.00 — «Азия төвү». Программа: Медээлер. «Дүргедээшкиниң утганыышкынынга». 19.20 — «Ажыл-агый чорудулгазынга өөренир». Кав-Хем РАУК-түң кол экономизи А. С. Кандыр-ооллуң чугаазы. 19.30 — «Тываның экранчыларыза». 19.45 — Медээлер. 19.55 — Чарлалдар.

МОСКВАДАН

20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». 20.20 —Ритмиг гимнастика. 20.50 —Док. фильмниң баштайгы кергүзүү. 21.00 — «Үе». 21.45 — Й. Гайдниың Лондонга чогаткан симфониязарынган. Симфония № 103. ССРЭ-ниң Культура министерствозунуң Күрүмениң симфониялыг оркестри күүседир. 22.15—23.20 — Автоспорт. «За рулем» журналдың шаңналы дээш маргылдаалар. Раменское хоорайдан дамчыдылга.

3. ПЯТНИЦА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15—«Частың он чедиң шинчизин». Он ийи сериялыг ураи-чечен фильм. 11-ги, 12-ги сериялары. 10.25 — «Дириг амытаннар дугайында». 11.20—11.25 — Медээлер. 16.00 — Медээлер. 16.15 — С. Михалковтуң маазырлары эрээнга. Мультфильм. 17.05—«Сээң талантыларың Украина». Кремөнчүг хоорайның культура ордузунуң улустуң бот-тывынгыр «Славутич» ыр болган танцы ансамбліниң концерти. Киевтеи дамчыдылга. 17.35 — «Объективте — Төөгөн чурт». Фотоконкурс. 17.40 — «Эш Свердлов». Амыдыралының ырыынары». «Олар эң баштайгылар» болуктеп эртем-тайылбырлыг фильм. 18.40—Нарын айтырыглар — дилээшкиннер — шиитиргелер. 19.25 —Бүгүн делегейде. 19.40 — Музыка болгаш бис. 21.00 — «Үе». 21.45 — «Частың он чедиң шинчизин». Он ийи сериялыг ураи-чечен фильм. 12-ги серизы. 22.50 — Бүгүн делегейде. 23.00 — 00.20—Күрүнеиниң топ концерт залынга В. Леонтьевтиң концерти.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Чүүден болган чүге». Уругларга дамчыдылга. 8.45 —«Частың он чедиң шинчизин». Он ийи сериялыг ураи-чечен фильм. 12-ги сериязы. 9.50—Арагалаашкынның хораазының дугайында эртем-тайылбырлыг фильмиер. «Алкоголь болгаш уругларе». «Эттиниишкин». 10.20 — Венгрияның национал байырлазы — Хосталга хүнүүге. ВУР-ның телевидениезиниң программазы. 11.20 — Улуг Октябрьның оюнга. «Төөгүүүн өшпес одурулгазы». «Киноаппараттың кижи». Док. фильм. 12.40 — Бүгүн делегейде. 12.55 — «Кижиниң институду». Киевтеи дамчыдылга. 13.55 — Күрүнеиниң топ концерт залынга С. Захаровтуң концерти. 15.00 — Суббота — ада-иелер хүнү. 16.30 —«9-ку студия». 17.45 — Бүгүдеге болгаш кижи бүргүзүүге. 18.15 — «Кадыг-ооллуң Ростислав Кендембильдин «Найырал дугайында одаалын». Алексей Чыргал-ооллуң «Совет Тывам» деп ырызын хөөмүй ыры күүседирге, Кирилл Ооржак дириктээр.

Сүт-Хөлүүлериниң концертиниге чонуң кичээнгей сонургалын хаара тутчан номерлер база хөй болган. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады Салчак Токаның «Эмин, Москва» деп романындан үзүндүнү Сүт-Хөл ортуман школазының башкызы Нелли Сербигешева, Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы Кызыл-Эник Кудажының «Адыг биле Дилги» деп басняязы «Алдан-Маадыр» совхоттуң агроному Алексей Ооржак эки номчаан.

Ол районнуң аас чогаал ансамбліниге хамаарыштыр чылыг сестерни тугаалавар ужурлуг. Оны Бора-Тайга школазында күш-ажыл башкызы, удыс мөрөдилгезиниң тергиини, сурагчыг «Сыгырга» ансамбліниң киржикчилериниң бирээзи Маржымал Ондар удуртуп турар. Концерт көрүп ора, бир чайын ол башкымдан валынга чоргаарым сактып келдим. Бажыңнына кире бээримге, бир антара чазап каан болду. Сүт-даа кутса дамдылавас, кайгамчык чараш, дербеңчин антараны холум-биле сүйбап, магадан көрүп орлум. Оон херимниң иштинде бичии бажың тудуп каан турган. Оны чараш кылганым магадап ханмас. Дыка-ла ус-шевер кижи-дир деп чүвени мынаан билгеп мен. Удаваанда ол-ла башкы көренгичилери-биле «Сарадак» деп хөөмей, сыгыт ансамбли тургузуп алган, Кызылга ойнаа чедип келген. Эртчен чылын национал хөгжүм херекселдериниң республика конкурузунга Маржымал Ондар бүзаавчы чазап кирген. Кылбас-тутпас чүвези чок, чонуң ураан түүлүүнге мынак бо башкы аас чогаалының ансамбліниң оюун дүргеп-чугаалап эгелээн, хөөмей сыгыты, ыры-шоорну холуп турган аңчаштыг болган көрүүтүр кылдыр белетиен алган.

Сүт-Хөл районуң бот-тывынгыр артистериниң ырлаан ыры, көрүүтүр болган чараш. Өвүрүүлерни ап-көөр болза, номер бүрүзү үткызынга таарыжып турар түсчай костюмнүг. Ол хөй аймаан даварап алыры мыйыг-ла белеңзүүлеп турганы билдингир.

— Бис бо концерттиң белеткеп туруп элээн бергедээшкинерге таварыжып турузувус — деп, СКИП Сүт-Хөл районуң ийиги секретары Демир-оол Кыргысович Черлик-оол чугаалаан, мынчаар уламчылады. —Шынгыы костюмнер даварымыр акша, ыяс-даавы аймаан арай боорда тып турувус. Концерт үезинде кедип турган костюмнерниң шүүтүзүп бис боттарымыстың күжүвүс-биле кылып алган бис. Оларны даварааркыга районнуң агитквартиралары идепкейлиг киришкен. Ол мынаан амыдырал хандырылга комбинадының даварлыр цехиниң ажылдакчыларының кинрген үлүг улуг. Страхование агентизе Шалдан Ламажаповна Ондар, партия райкомунуң ажылдакчызы Сыгытмаа Оюток-оловна Куулар дээш өскө-даа ус-шевер кижилер костюмнер даварарынга чогаадыкчы тывынгыр чоруун көргүскен.

Чонның чогаадыкчы ураан түүлүнүң II Бүгү-эвилел фестивалы улам-улам ышкаш. Республиканың өске артыш районнарының болган хоорайларының талантыг техниктери-биле театрга солуп ужурежылгалар кылдыктарны болган найыскыладыгы залчыларын маңаа турар.

А. ЧАРАШ-ООЛ,
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

---

4. СУББОТА

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — «Чүүден болган чүге». Уругларга дамчыдылга. 8.45 —«Частың он чедиң шинчизин». Он ийи сериялыг ураи-чечен фильм. 12-ги сериязы. 9.50—Арагалаашкынның хораазының дугайында эртем-тайылбырлыг фильмиер. «Алкоголь болгаш уругларе». «Этгиниишкин». 10.20 — Венгрияның национал байырлазы — Хосталга хүнүүге. ВУР-ның телевидениезиниң программазы. 11.20 — Улуг Октябрьның оюнга. «Төөгүүүн өшпес одурулгазы». «Киноаппараттың кижи». Док. фильм. 12.40 — Бүгүн делегейде. 12.55 — «Кижиниң институду». Киевтеи дамчыдылга. 13.55 — Күрүнеиниң топ концерт залынга С. Захаровтуң концерти. 15.00 — Суббота — ада-иелер хүнү. 16.30 —«9-ку студия». 17.45 — Бүгүдеге болгаш кижи бүргүзүүге. 18.15 — «Кадыг-ооллуң Ростислав Кендембильдин «Найырал дугайында одаалын». Алексей Чыргал-ооллуң «Совет Тывам» деп ырызын хөөмүй ыры күүседирге, Кирилл Ооржак дириктээр.

Сүт-Хөлүүлериниң концертиниге чонуң кичээнгей сонургалын хаара тутчан номерлер база хөй болган. ССРЭ-ниң Күрүне шаңналының лауреады Салчак Токаның «Эмин, Москва» деп романындан үзүндүнү Сүт-Хөл ортуман школазының башкызы Нелли Сербигешева, Тыва АССР-ниң алдарлыг чогаалчызы Кызыл-Эник Кудажының «Адыг биле Дилги» деп басняязы «Алдан-Маадыр» совхоттуң агроному Алексей Ооржак эки номчаан.

Ол районнуң аас чогаал ансамбліниге хамаарыштыр чылыг сестерни тугаалавар ужурлуг. Оны Бора-Тайга школазында күш-ажыл башкызы, удыс мөрөдилгезиниң тергиини, сурагчыг «Сыгырга» ансамбліниң киржикчилериниң бирээзи Маржымал Ондар удуртуп турар. Концерт көрүп ора, бир чайын ол башкымдан валынга чоргаарым сактып келдим. Бажыңнына кире бээримге, бир антара чазап каан болду. Сүт-даа кутса дамдылавас, кайгамчык чараш, дербеңчин антараны холум-биле сүйбап, магадан көрүп орлум. Оон херимниң иштинде бичии бажың тудуп каан турган. Оны чараш кылганым магадап ханмас. Дыка-ла ус-шевер кижи-дир деп чүвени мынаан билгеп мен. Удаваанда ол-ла башкы көренгичилери-биле «Сарадак» деп хөөмей, сыгыт ансамбли тургузуп алган, Кызылга ойнаа чедип келген. Эртчен чылын национал хөгжүм херекселдериниң республика конкурузунга Маржымал Ондар бүзаавчы чазап кирген. Кылбас-тутпас чүвези чок, чонуң ураан түүлүүнге мынак бо башкы аас чогаалының ансамбліниң оюун дүргеп-чугаалап эгелээн, хөөмей сыгыты, ыры-шоорну холуп турган аңчаштыг болган көрүүтүр кылдыр белетиен алган.

Сүт-Хөл районуң бот-тывынгыр артистериниң ырлаан ыры, көрүүтүр болган чараш. Өвүрүүлерни ап-көөр болза, номер бүрүзү үткызынга таарыжып турар түсчай костюмнүг. Ол хөй аймаан даварап алыры мыйыг-ла белеңзүүлеп турганы билдингир.

— Бис бо концерттиң белеткеп туруп элээн бергедээшкинерге таварыжып турузувус — деп, СКИП Сүт-Хөл районуң ийиги секретары Демир-оол Кыргысович Черлик-оол чугаалаан, мынчаар уламчылады. —Шынгыы костюмнер даварымыр акша, ыяс-даавы аймаан арай боорда тып турувус. Концерт үезинде кедип турган костюмнерниң шүүтүзүп бис боттарымыстың күжүвүс-биле кылып алган бис. Оларны даварааркыга районнуң агитквартиралары идепкейлиг киришкен. Ол мынаан амыдырал хандырылга комбинадының даварлыр цехиниң ажылдакчыларының кинрген үлүг улуг. Страхование агентизе Шалдан Ламажаповна Ондар, партия райкомунуң ажылдакчызы Сыгытмаа Оюток-оловна Куулар дээш өскө-даа ус-шевер кижилер костюмнер даварарынга чогаадыкчы тывынгыр чоруун көргүскен.

Чонның чогаадыкчы ураан түүлүнүң II Бүгү-эвилел фестивалы улам-улам ышкаш. Республиканың өске артыш районнарының болган хоорайларының талантыг техниктери-биле театрга солуп ужурежылгалар кылдыктарны болган найыскыладыгы залчыларын маңаа турар.

А. ЧАРАШ-ООЛ,
Тыва АССР-ниң культуразының алдарлыг ажылдакчызы.

---

5. ВОСКРЕСЕНЬЕ

БИРГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

7.00 — Эртенги гимнастика. Мультфильм. Музыка. 7.30 — «Үе». 8.15 — Док. фильмнер. 8.35 — Ритмиг гимнастика. 9.20— «Спорт-тото» тиражы. 9.35 — «Будильник». 10.05 — «Совет Эмгелиниге баралга боор турмен!». 11.05—«Эртенги почта». Музыкалыг дамчыдылга. 11.35 — «Аян-чоруукчулар клубу». 12.25— «Музыкалыг киоск». 12.05 — «Кедээ-ниң шагы». 14.05 — «Кадыкшыл». 14.50 — «Мордва АССР-ниң Күрүнеиниң «Умарина» танцы болган мыр ансамбліниң концерти. 15.35— «Чогаалчының сөзү». А. Адамович чүве чугаалаар. 15.50 — Киноафиша. 16.40— Тоол валдап келген. «Эң-ни кушту». Ураи-чечен фильм. 18.00— Делегей панорамазы. 18.45 — «Али-Баба болган дөртен дээрбечин». Мультфильм. 19.15 — «Ленинград — Сиэтл: чыл эртекелер». Ф. Довлатюю (АКШ) болган В. Полнер (ССРЭ) чорудар. 20.20 — Эстрада артистериниң сескн Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттарының концерти. 21.00—«Үе». 21.35 — Эстрада артистериниң сескн Бүгү-эвилел конкурузунуң лауреаттарының концертиниң уланчыазы. 22.25— 22.50 — Медээлер.

ИЙИГИ ПРОГРАММА
МОСКВАДАН

8.00— Эртенги гимнастика. 8.15 — «Оор ала-саазкан». Ураи-чечен фильм. 9.35 — С. В. Рахманиновтуң музыказының хүнү. Аныдыралының болган чогаадыкчы аныяктың ырыынары 10.35 — Орүе чугаа. 11.05 — Эртем-тайылбырлыг фильмнер. 11.45 — Улуг Октябрьның 70 чылынга. Национал театрларның фестивалы. Н. Агаңбаев— «Кызыл паша». Баянкирияның Гафури аттыг үзегерлиг драма театрының фильм-спизи. 14.15— ССРЭ-ниң улустуң артизи И. Архипованың күүседелдезинде С. В. Рахманиновтуң романстары. 14.30 — «Сес дилеп тур мен». Балашиха хоорайның комсомолчулары болган аныяктары-биле ужуражылга. 15.25 — С. В. Рахманинов. Паганинниниң темазынга рапсодия. 15.55 — Мультфильмнер. 16.25 —С. В. Рахманинов. 2-ги симфония. 17.20 — «Дириг амытаннар дугайында». 18.15 — С. В. Рахманиновтуң чогаалдарындан концерт. 19.30 — «Музейлерде болган делегей задарыныза». Вашингтонның национал ураи галереязының чыындырыдыгын импрессионистериниң ураи чурулгазы. 20.00 — «Тамчыктыг удуңар, чаштар!». «Чүдек өдүрек оглу». Мультфильм. 20.15 — «Бөгүүнү болган даартазы күн». Док. телефильм. 20.50 — Чалыг назын таныдыл. мрлап тур. 21.00 — «Үе». 21.35—22.00— «Ынак мен. Маңаа тур мен. Лена». Ураи-чечен фильм.

КИНО

МАРТ 31-ДЕ

«НАИЫРАЛ»: «Айболит» 9.30, «Ва-банк» 11.30, 13.20, 15.30, 17.30, 20.00 шактарда.

«КАА-ХЕМ»: «Киносборник» 12.00, «Корона Российской империи, или Снова неуловимые» 13.40, 16.30, 19.20 шактарда.

«ВОСТОК»: «Киносборник» 14.00, «Охота на дракона» 15.00, 16.50, 18.40, 20.30 шактарда.

«ПИОНЕР»: «На златом крыльце сидели» 9.00, 12.00, «Добро пожаловать, или посторонним вход воспрещен» 10.30, 13.30, «Ико — отважный жеребёнок» 15.00, «Красная стрела» 17.00, 18.50, 20.40 шактарда.

«ЕНИСЕЙ» к/б: «Сказка об отважном кузнеце» 15.20, «Если ты не со мной» 17.00, 19.30 шактарда.

агаар

Бөгүн республикага кежүү турар будуттаар, чагбас. Сөөгү-барыын чүкче үлегиныышкынныг хаттыг дүргени секундада 5—10, ой-йде 9—14 метр чедер. Агаарның температуразы чамдык черлерге 0—5 градус чыдыыр, өскелерниге 2—7 градус соор.

Кызылда онзагай оскерлиишкин болбас. Хат кошкак, түгде кезек үеде 9—14 метр чедер. Агаар дүне 8—10 градус соор, хүндүс 2—4 градус чылыыр.

Редактор В. С. ШАРАВИН

ТЕАТР

Э. Колмановский.

«БЕЛОСНЕЖКА».

Эгелээри 10 шакта.

А. Дударев

«КЕЖЭЭ».

(Баштайгы көргүзүү)

Эгелээри 19 шакта.

Адрезивис: 667000. Кызыл хоорай. Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, 3

ТЕЛЕФОННАРЫ:

редакторнуң 2-24-63, редакторнуң оралакчыларының 2-35-24, 2-23-54 харыысалгалыг секретарының 2-23-35, секретариатты 2-23-35, партийжи амыдырал болгаш үлетпүр киллистериниң 2-31-75, пропаганда болгаш совет тургузуг киллистериниң 2-37-13, чагаа киллизиниң 2-41-27, информация киллизиниң 2-20-60, культура киллизиниң 2-23-54, кедээ ажыл-агый киллизиниң 2-21-47, корректорларның 2-27-41, бухгалтерияның 2-12-45, солуп келбейн барганда 2-32-75 телефонче долгаар.

Солуунуң индекизи 54241.
Чылда 300 катаа үвер.
Хемчээли 2 парлалга амазы.
Тиражы 22108 экз.

Тыва АССР-ниң Ном үнүтүрер чер. полиграфия болгаш ном садыының керектериниң талазы-биле күрүне комитединиң типографизазы. Кызыл, Щетинкин болгаш Кравченко кудумчузу, бажың № 1.

Чагыг 3480.
ТС—00771.